Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

C 372905

Digitized by Google

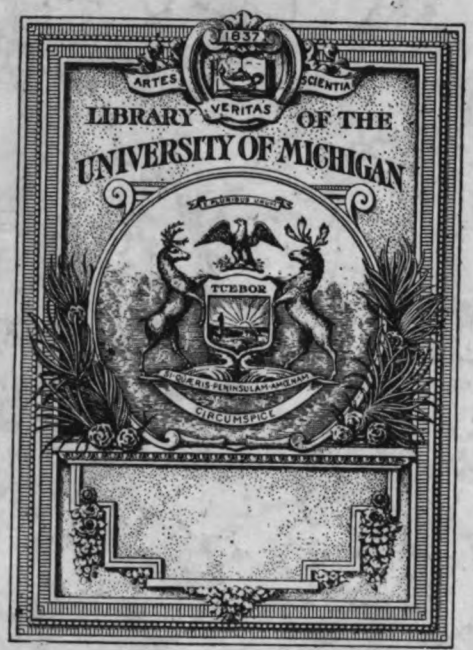

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DJ
219
.F8
B3

Digitized by Google

Digitized by Google

PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN EN ZIJN TIJD.

IV

EERSTE STUK.

Digitized by Google

GEDRUKT TER
KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE BOEKDRUKKERIJ
VAN
H. A. M. ROELANTS,
TE SCHIEDAM.

Digitized by Google

PRINS FREDERIK

DER

NEDERLANDEN

EN ZIJN TIJD

DOOR

F. DE BAS
LUITENANT-GENERAAL DER CAVALERIE.

Met PORTRETTEN, PLATEN, KAARTEN en PLANS.

VIERDE DEEL

EERSTE STUK.

SCHIEDAM,
H. A. M. ROELANTS.
1913.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

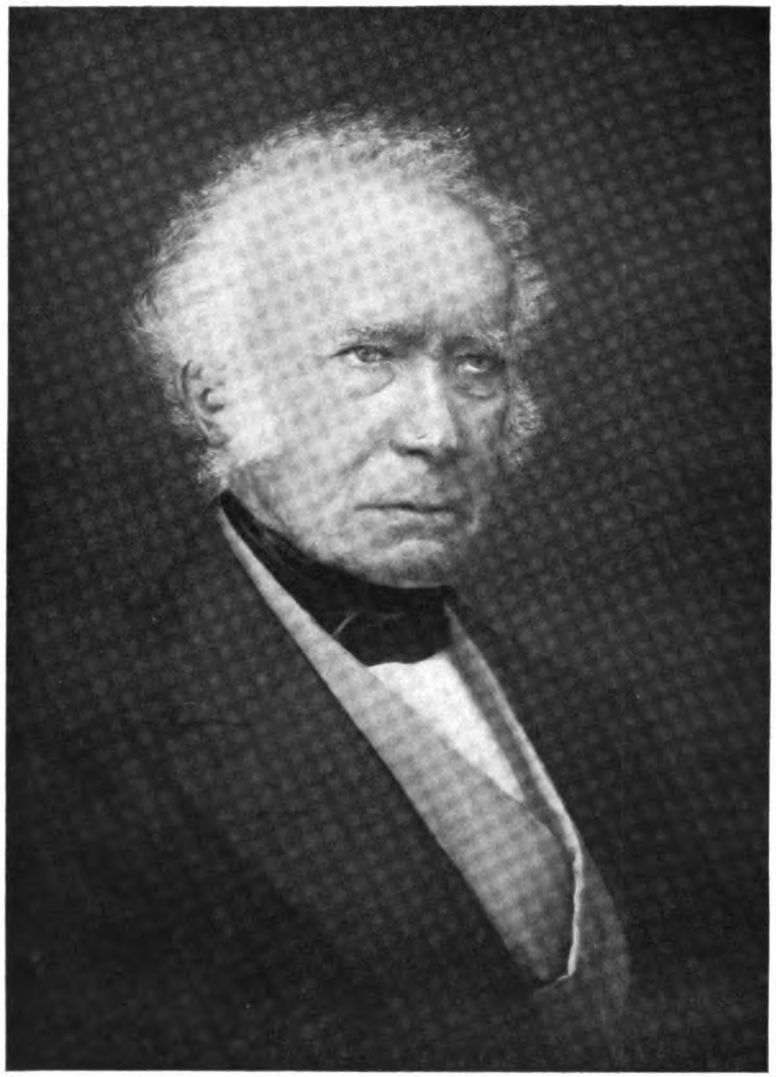

Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden als grijsaard.
Naar het portret, geschilderd door H.Dz. schoonzoon
Willem A. M. K. Vorst von Wied.

Digitized by Google

INHOUD.

Digitized by Google

Digitized by Google

EERSTE STUK.

VIJFDE BOEK.

VORST EN VELDHEER.

EERSTE HOOFDSTUK.

JAREN VAN VREDE.

Bladzijde.

I. Het staatsbeleid van koning Willem I 3
II. Geboorte van den erfprins 13
III. De generaal-kwartiermeester staf 22
IV. Ouder- en broederliefde 27
V. Reis naar Zwitserland 33
VI. Rouw. Het kroondomein en het amortisatie-syndicaat. 50

*Aanteekeningen 1 tot 22 (Zie Tweede stuk).

TWEEDE HOOFDSTUK.

STAATKUNDIG LEVEN.

I. Kerk en staat 59
II. Lid van den raad van state 79
III. Het concordaat. 101
IV. Grootmeester der artillerie 108
V. De Maatschappij van Weldadigheid 125
VI. Herstel van het Nederlandsche gezag in Oost-Indië 135

*Aanteekeningen 23 tot 48.

DERDE HOOFDSTUK.

HUWELIJK.

I. Verloving 147
II. 21 Mei 1825 155
III. Wittebroodsweken 163
IV. Het paleis in het Korte Voorhout. 169
V. Wassenaar 181

*Aanteekeningen 49 tot 68.

365578

Digitized by Google

VIERDE HOOFDSTUK.

COMMISSARISGENERAAL VAN OORLOG.

Bladzijde.

I. Het militair onderwijs 193
II. Het leger en de vestingen 200
III. Remonteering 214
IV. De expeditionnaire afdeeling naar Java 218
V. Het einde van den Java-oorlog. 238

*Aanteekeningen 69 tot 99.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE KROON VAN GRIEKENLAND.

De kroon van Griekenland 255

*Aanteekeningen 100 tot 111.

ZESDE HOOFDSTUK.

BANGE JAREN.

I. De franskiljons. 280
II. De Belgische Unie 288
III. De laatste dagen van het Vereenigde Koninkrijk 308

*Aanteekeningen 112 tot 163.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

HET OPROER TE BRUSSEL.

I. 25 Augustus 1830 329
II. Zending van 's konings zonen 345
III. Te Vilvoorden. 356
IV. In kantonnement óm Antwerpen 382
V. Buitengewone vergadering der staten-generaal. Huwelijk van prinses Marianne der Nederlanden 393

*Aanteekeningen 164 tot 209.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

GEWAPENDE OPSTAND.

I. Sterke bezetting van Brussel. 404
II. De September-dagen. 436
III. De omwenteling 457

*Aanteekeningen 210 tot 272.

Digitized by Google

NEGENDE HOOFDSTUK.

RECHTSVERKRACHTING EN VERWEER.

Bladzijde.

I. Te wapen 505
II. Non-interventie 522
III. Het kamp van Rijen 555
IV. De wapenschouwing van 23 Juli 1831 577
V. Zelfverloochening. 592

*Aanteekeningen 273 tot 335.

ZESDE BOEK.

DE TIENDAAGSCHE VELDTOCHT.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE STRATEGISCHE DOORBREKING.

I. De Belgische strijdkrachten 607
II Opmarsch van het mobiele leger. Gevechten bij Raevels en Turnhout. Schijnbewegingen op de vleugels (2 en 3 Augustus) . . . 625
III. Bewegingen bij Antwerpen. Bezetten van de Demer-vallei. Schermutseling bij Beringen (5 Augustus). 643

*Aanteekeningen 336 tot 382.

TWEEDE HOOFDSTUK.

TEGEN HET MAAS-LEGER.

I. De schutterij bij Houthalen (6 Augustus). 669
II. Het gevecht bij Kermpt (7 Augustus) 678
III. Terugtocht van het Maas-leger. Capitulatie van Hasselt. 699

*Aanteekeningen 383 tot 428.

DERDE HOOFDSTUK.

NAAR BRUSSEL.

I. Gewapende tusschenkomst 727
II. De omtrekking van Leuven. Gevecht bij Bautersem 740
III. De veldslag bij Leuven 756

*Aanteekeningen 429 tot 453.

Digitized by Google

VIERDE HOOFDSTUK.

EERLIJK DUURT 'T LANGST.

Bladzijde.

I. Capitulatie van Leuven 767
II. De kanonnade 778
III. „Monseigneur" op den Yzeren Berg 782
IV. Terugkeer van het Mobiele leger naar Noord-Brabant 799

*Aanteekeningen 454 tot 505.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE VIER-EN-TWINTIG ARTIKELEN.

I. Het stelsel van volharding 813
II. Een ultimatum 853
III. Het hoofdkwartier van het veldleger 870
IV. Dwangmiddelen 896
V. Verdediging der citadel van Antwerpen 922

*Aanteekeningen 506 tot 538.

ZESDE HOOFDSTUK.

EINDREGELING MET BELGIË.

I. Status quo 962
II. Het tractaat van 19 April 1839 1001
III. De dood van koningin Wilhelmina 1019
IV. 's Lands verdedigingsmiddelen 1024
V. Koning Willem I doet afstand van de kroon 1037

*Aanteekeningen 539 tot 565.

PORTRETTEN EN PLATEN.

Titelplaat. Prins Frederik der Nederlanden als grijsaard. — Naar de schilderij door HDz. schoonzoon, vorst Willem A. M. K. von Wied.
Paleis van den prins van Oranje te Brussel in 1816 . . . . Bladzijde 3
Doopplechtigheid van den erfprins van Oranje — koning Willem III — op 27 Maart 1817 in de „Temple des Augustins" te Brussel . . . . . Tegenover „ 18
Prinses Louise van Pruisen op twee-jarigen leeftijd, 1809 . . . . . „ „ 48
Het paleis van prins Frederik in de „Rue de Belle Vue" te Brussel . . . . . „ 59
De „Place Royale" te Brussel in 1821 . . . . . Tegenover „ 66
Grootmeester der Artillerie. — Naar een teekening door den heer C. A. Eckstein . . . . . „ 108
Frederiksoord . . . . . „ 125
De luitenant-generaal Joh. graaf van den Bosch . . Tegenover „ 134
Paleis „de Pauw"; achterzijde . . . . . „ 147

Digitized by Google

Het huis van admiraal Tromp omstreeks 1650 . . . . . Bladzijde 172
Idem idem 1729 . . . . . „ 173
Het „Huis ter Horst" . . . . . „ 181
Portierswoning van het „Huis de Pauw" . . . . . „ 192
Paleis van prins Frederik der Nederlanden in het Korte Voorhout te 's Gravenhage. 1829 . . . . . „ 193
Werkkamer van prins Frederik in het paleis „Korte Voorhout" te 's Gravenhage. — Naar een teekening van kapitein W. STARING . . . . . Tegenover „ 202
De akropolis te Athene. . . . . „ 255
Het Paviljoen te Scheveningen . . . . . „ 280
Prins Frederik der Nederlanden in 1817. — Naar de schilderij van P. C. VERHUIST, in het „Musée de peinture moderne" te Brussel. . . . . Tegenover „ 303
Paleis van den prins van Oranje — thans „Palais des Académies" — te Brussel. 1828 . . . . . „ 329
De Prins van Oranje in 1819. — Naar de schilderij van P. C. VERHUIST, in het „Musée de peinture moderne" te Brussel . . . . . „ 373
Hôtel „de Belle Vue" te Brussel . . . . . „ 404
Josephus baron van Geen, generaal der infanterie. — Naar het portret in 1837 geschilderd door DE ROODE. Eigendom van jhr. van Geen te Amsterdam. . . . . Tegenover „ 501
Onrecht. — Naar een teekening van den heer C. A. ECKSTEIN. . . . . „ 504
Prins Frederik der Nederlanden, admiraal en kolonel-generaal . . . . . Tegenover „ 567
Stoel van prins Frederik . . . . . „ 603
Willem, prins van Oranje, opperbevelhebber van het Mobiele leger in 1831. . . . . Tegenover „ 625
Hertog Karel BERNARD van Saksen-Weimar . . . „ „ 636
Jonkheer Adrianus Frans Meijer, luitenant-generaal der infanterie. — Naar het portret, omstreeks 1837 geschilderd door PIENEMAN. Eigendom van Mevrouw douairière jhr. J. E. Meijer—van Loghem, Huize „Groot Spriel" te Putten (Gelderland). . „ „ 664
Zusterwapens. 7 Augustus 1831. te Kermpt . . . . . „ 668
Gijsbertus Martinus Cort Heyligers, luitenant-generaal der infanterie. . . . . Tegenover „ 676
„Ophouden met vuren". — Naar een teekening van kapitein der artillerie J. C. P. W. A. STEENKAMP. . . . . „ 727
Z. D. H. hertog BERNHARD van Saksen-Weimar op den IJzeren Berg, ten westen van Leuven, op het oogenblik — ongeveer 5 uur nam. — dat de kolo-

Digitized by Google

nel graaf van Limburg Stirum, adjudant van den prins van Oranje, hem namens Z. K. H. de in Leuven geteekende conventie overhandigt, met het bevel de vervolging te staken (12 Augustus 1831). — Naar de schilderij van den heer C. J. L. PORTMAN, op het paleis te Soestdijk en op de Kon. Militaire Academie te Breda . . . . . Tegenover bladzijde 790
Het Metalen Kruis. — Naar een teekening van den heer C. A. ECKSTEIN . . . . . „ „ 806
Het monument op den Dam te Amsterdam . . . . . „ 812
Schildpadgang. — Naar een teekening van den heer C. A. ECKSTEIN . . . . . „ 813
Hare Majesteit Frederika Louise WILHELMINA, koningin der Nederlanden, in het Lange Voorhout te 's-Gravenhage. 1832. — Naar een aquarel door kapitein W. STARING . . . . . Tegenover „ 890
Hendrik Gerard Seelig, luitenant-generaal der artillerie „ „ 928
De kosten (1830—1839). — Naar een teekening van den heer C. A. ECKSTEIN . . . . . „ 962
Het „Niederländische Palais Unter der Linden" te Berlijn . . . . . „ 1056

KAARTEN EN PLANS.

Kaart I. Bezittingen van Prins Frederik onder Wassenaar en Voorschoten . . . . Tegenover bladzijde 190
„ II. Midden-Java. 1826 . . . . . „ „ 220
Plan III. Opmarsch der koninklijke troepen op 23 September 1830 naar Brussel . . . . . „ 414
„ IV. Antwerpen in 1830 en 1831 . . . . . „ 489
„ V. De wapenschouwing van 23 Juli 1831 . . . . . „ 580
„ VI. Plan van het terrein bij Raevels en Turnhout . . . . . „ 627
„ VII. Plan van het gevechtsveld bij Kermpt . . . . . „ 689
„ VIII. Plan van het slagveld bij Leuven. . . . . „ 747
Kaart IX. Kaart van Zeeuwsch—Vlaanderen in 1830 en 1831 . . . . . Tegenover „ 630
„ X. Overzichtskaart voor de operatiën van het Mobiele leger in 1830 en 1831 . „ „ 607
Plan XI. Beleg van de citadel van Antwerpen van 29 November tot 23 December 1832. . . . . „ 926

Digitized by Google

VIJFDE BOEK

VORST EN VELDHEER

1815 tot 1849

Digitized by Google

His life was gentle; and the elements
So min'd in him, that Nature might stand up
And say to all the world „This was a man!"

SHAKESPEARE. (Julius Caesar).

Une foule de vertus tiennent aux armes.

CHATEAUBRIAND.

Wie ware grootheid aêmt en echten heldenmoed,
Diens tytel is zyn *naam*, diens rijkdom is zijn *bloed*.

BILDERDIJK.

Digitized by Google

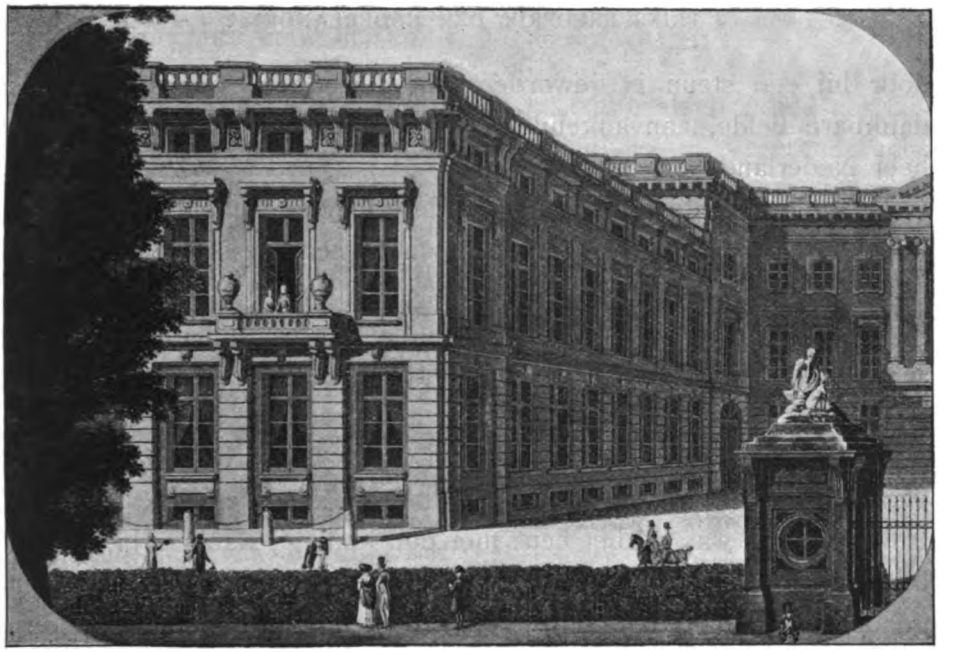

PALEIS VAN DEN PRINS VAN ORANJE TE BRUSSEL IN 1816.

JAREN VAN VREDE.

I. Het staatsbeleid van koning Willem I.

Twee schitterende eigenschappen hebben prins Frederik der Nederlanden onderscheiden: oprechte, warme liefde voor zijne ouders en onverdroten werkzaamheid.

Zonder eenig vertoon van vroomheid waren Gods geboden den jongen vorst heilig, vooral het Vierde- en het Vijfde gebod —

»Zes dagen zult gij arbeiden" en »Eert uw' vader en uwe moeder".

Als jongeling en als man bleef prins Frederik met kinderlijken eerbied trouw aan de uitoefening zijner plichten. Nimmer heeft luister van geboorte of genotzucht hem kunnen verleiden om zich verheven te rekenen boven het verwerven dier kundigheden, waar-

Digitized by Google

door hij een steun is geworden van den troon, waardoor hij de dankbare liefde, aanvankelijk vooral van zijn vader, later van geheel Nederland heeft verworven.

Zonder dat de prins ooit bizondere ingenomenheid met Schiller heeft aan den dag gelegd, beheerschten hem dezelfde idealen als dezen grooten dichter, »Freundschaft und Beschäftigung".

Aan het Pruisische hof opgevoed in streng monarchale beginselen, trachtte hij zijn vader, die oprecht en ten volle 's lands belangen met een nauwe vereeniging der Noordelijke- en der Zuidelijke gewesten bedoelde, maar geheel was doortrokken van autocratische denkbeelden, meer nog als vriend dan als zoon ter zijde te staan. Enkele malen was hij het eens met den koning; wanneer hij echter, bij veelvuldig verschil in meening met zijn vader, bij dezen geen gehoor vond, dan zocht hij steeds troost bij zijn lieftallige moeder.

Aan de warme vriendschap, die de prins zijn broeder toedroeg, wiens rechten en plichten als opvolger van den troon hij immer op den voorgrond heeft gesteld, en aan meerderen invloed op zijn vader ontleende prins Frederik kracht om de dikwerf gestoorde verhouding tusschen den koning en den prins van Oranje te herstellen.

De prins van Oranje legde, zooals reeds vroeger is opgemerkt (Derde Deel bl. 430 en 431), groote ingenomenheid met de Zuidelijke gewesten aan den dag. Pracht- en kunstlievend, minder ernstig en opgewekter van aard dan zijn jongere broeder, trokken de weelderige levenswijze van den Zuidelijken adel en der talrijke aanzienlijke Engelsche familiën te Brussel hem meer aan dan het kalme, dikwerf eentonige leven te 's Gravenhage. Uit zijn briefwisseling met lord Bathurst en lord Wellington bleek duidelijk de wensch van Oranje om voortdurend te Brussel te blijven. Zij zagen daarin tevens een der beste middelen om »de Belgen" — zooals Bathurst en Wellington de Zuidelijke gewesten bleven noemen trots de duidelijke bewoordingen van artikel 1 van het protocol d.d. 21 Juli 1814 [1]), welke een volkomen gelijkheid en een innige vereeniging der Zuid- en der Noord-Nederlandsche gewesten bedoelden — met het bestuur van Willem I te verzoenen. »A young royal couple" — schreef eerstgenoemde in Mei 1816 — »,his early military career and his accomplishments which I understand to be con-

Digitized by Google

siderable, would give a brillancy to the court which would not fail of gratifying the national pride of the Belgians [2])." Vreezende achterdocht bij Willem I op te wekken, schroomden zij echter om zich openlijk in dien zin uit te laten. Wel waagde lord Wellington de bewering, dat de prins van Oranje zich te Brussel dichter bevond nabij de Zuidelijke grenzen, toch de voormuur tegen Frankrijk, dan te 's Gravenhage, en zocht hij op dien grond bij den koning zelf een voorstel uit te lokken om den prins van Oranje voortdurend te Brussel te vestigen. Maar toen dit niet gelukte, kwam men in Londen tot het besluit om de zaak daarheen te leiden, dat de prins zou aanvangen met te Brussel te wonen, ten einde allengs bij den koning het verlangen te doen rijpen, al moest volgens de bepalingen van de Grondwet de zetel der regeering elk jaar wisselen, om den prins van Oranje voorgoed te Brussel te laten blijven. Oranje had, ongetrouwd zijnde, te Brussel gewoond in het hotel van den heer Walckiers »père", gelegen in de »Rue de Brabant" — thans »Hôtel du ministre de l'agriculture, Rue de la Loi No. 12" (Derde Deel bl. 989 en 1255). Na zijn huwelijk had hij in dezelfde straat betrokken het oud-hotel »du Grand Chancelier de Brabant" — thans de woning van den minister van buitenlandsche zaken in de »Wet-straat" of »Rue de la Loi No. 8" —, dat den prins door de stad geschonken en met veel smaak voor het vorstelijke paar ingericht was. Het hotel van Oranje was een der schoonste van het Park. »....on admire" — schreef nog in 1866 een der beste Belgische bouwkundigen — »les hôtels de la Rue de la Loi, dont les superbes façades sont un vrai modèle du genre Louis XVI. Ces constructions sont dues à l'architecte Guimard, qui vivait à la fin du 18e Siècle; à l'époque de la construction, on avait pour but d'élever des hôtels particuliers... Remarquons comme l'architecte à su masquer la différence de niveau de la rue, qui est d'un bout à l'autre, de 6 mètres... L'édifice se compose de sept parties principales. Le centre comprend le Palais de la Nation et les deux retours. De chaque côté se trouvent trois pavillons. Ces divers bâtiments sont symétriques par rapport à l'axe du Palais de la Nation..." [3]). Inderdaad bracht Oranje tot 1830 den meesten tijd door te Brussel, terwijl het schilderachtig gelegen jachtslot te Ter Vueren — zie Derde Deel bl. 989 — sierlijk werd verbouwd.

Digitized by Google

Prins Frederik bewoonde het vroegere hoofdkwartier van het »Nederlandsch Oostenrijksche Commando" — »ex-Commandatur", óok »Hotel Bender" genaamd naar den laatsten bevelhebber der Oostenrijksche troepen in België —, gelegen in de »Blijzicht Straat" of »Rue de Belle Vue", — thans »Paleizenplaats" of »Place des Palais". Dit hotel was door de toen bestaande »Rue Héraldique" van het koninklijke paleis gescheiden. Immer vergezelde prins Frederik den koning bij verandering der residentie naar 's Gravenhage.

Grooten invloed heeft op prins Frederik uitgeoefend de aanvankelijk dagelijksche omgang met dr. van Assen. Sinds vele jaren was de prins gewend aan de eigenaardige schrale figuur, aan zekere gemaaktheid van den jongen geleerde, bij wien velen een overdreven gevoel van zelfgenoegzaamheid wilden herkennen, hetwelk toch meerendeels uit verlegenheid in tegenwoordigheid van meer aanzienlijken voortsproot. De prins waardeerde de vrijmoedigheid, waarmede van Assen desgevraagd zijne meening uitsprak zoowel tegenover den prins als tegenover anderen, al week deze veelal af van reeds vooropgestelde zienswijzen, òf al moest de opinie van van Assen onaangenaam luiden voor hen, die hij op goede gronden tegensprak. Zijn diepe buigingen en »kuiten-manoeuvres", zooals de prins dikwerf lachend aanmerkte, voor vorsten en hooggeplaatste personen, met welke hij in aanraking kwam, mochten door benijders verkeerdelijk worden uitgelegd: prins Frederik wist, welke hooge eischen de zoon van den eenvoudigen predikant stelde aan het *decorum* van zijn betrekking; zijn betoon van eerbied was niet slaafs, maar oprecht gemeend.

Zoolang van Assen den prins als particuliere secretaris diende, hield hij nog tijd genoeg over voor staat- en letterkundigen arbeid. Telkens wanneer zich gedurende de eerste regeeringsjaren van Willem I moeilijkheden of bezwaren op eenig gebied van bestuur voordeden, toetsten beiden het gebeurde aan de grondwet. Terwijl de geestelijkheid en de liberalen in het Zuiden, zich beroepende op de ongerijmde wijze en de inderdaad vreemdsoortige berekening van stemmen tot invoering van de grondwet, daaraan gezag bleven ontzeggen, beschouwde men in het Noorden de gewijzigde constitutie als den hechtsten grondslag van het koningschap.

Ten volle erkennende, dat de mogendheden bij het tractaat

Digitized by Google

van Parijs op 30 Mei 1814 door toevoeging van België aan Nederland een daad van willekeur hadden gepleegd, waartoe zij zich alleen »par droit de conquête" gerechtigd konden achten, zonder naar de begeerten of de belangen van het volk te vragen, enkel om een bolwerk tegen Frankrijk te stichten, dus uit zuivere zelfzucht — meende prins Frederik, dat de koning, de toewijzing éénmaal hebbende aanvaard, geen enkel prerogatief van de kroon mocht prijsgeven. Dr. van Assen oordeelde anders. Geenszins zag hij in de grondwet het maatschappelijke verdrag, de *pacte*, waarbij de prins van Oranje uit den vreemde terugkeerende de souvereiniteit had verkregen, en waarbij aan de natie als mede-contractant de rechten, om welker behoud zij den Souverein had gekozen, werden gewaarborgd. Hij beschouwde de grondwet niet anders dan als een nadere regeling van het bestuur van den Staat, dat reeds voorloopig bestond: zoodat, volgens van Assen, de grondwet veeleer een *acte* dan een *pacte* mocht heeten. Hij trachtte den prins voor dit inzicht te winnen, zocht ook steun bij buitenlandsche geleerden en bestreed de dwaasheden, die telkens in Zuidelijke-, soms ook in Duitsche geschriften en dagbladen van dien tijd met betrekking tot onze grondwet van 1814 en hare wijziging in '15 werden verkondigd. In de Zuidelijke bladen vond men nu en later o. a. het betoog, dat de minister van Manen bij het aannemen van de grondwet op 30 Maart 1814 zou hebben gezegd »dat de Vorst in zijne »betrekkingen tot het volk nimmer kan verdacht worden, dat de »ministers voor *al* hunne verrichtingen *verantwoordelijk* blijven." Zeker zijn deze — toen helaas! ongrondwettige — woorden letterlijk uitgesproken: edoch niet door van Manen, maar door den voorzitter der Notabelen, baron van Nagel van Ampsen, die toen echter geen minister was. (Derde Deel bladz. 309).

De reeds in 1814 te Parijs onder den invloed van graaf Schimmelpenninck bij prins Frederik gerezen twijfel, òf wel ooit overeenstemming tusschen Noord- en Zuid-Nederland zou zijn te bereiken (Derde Deel blz. 395), nam na den strijd van 1815 over de grondwet grootere verhoudingen aan. Als ijverig voorstander van het monarchale beginsel was voor prins Frederik bij den zich meer en meer ontwikkelenden staatkundigen strijd het denkbeeld ondragelijk, dat zijn vader in het Zuiden de rol zou spelen van een demo-

Digitized by Google

cratischen koning, in het Noorden aan het hoofd staan van een echte, zij het door wetten getemperde monarchie.

In zijne gesprekken met dr. van Assen kwam de prins telkens terug op de feiten en de omstandigheden, die volgens beiden de bedoelde nauwe en volkomen vereeniging der samengevoegde deelen van het Rijk onmogelijk maakten. Door een afscheiding van meer dan twee eeuwen waren zij elkaar vreemd geworden, hadden geen gemeenschappelijke herinneringen van nationalen roem, geen zelfden godsdienst, geen zelfde belangen, geen zelfde taal. Ware het enkel om laatstgenoemde reden, dan hadden de mogendheden de Fransche gewesten van België met Frankrijk, de Vlaamsche met Nederland mogen vereenigen.

Al stonden deze punten van verschil een spoedige unie in den weg, toch was o. i. de mogelijkheid eener geleidelijke samensmelting geenszins uitgesloten. De zooveel talrijker deelen en volksstammen, waaruit Pruisen, Oostenrijk, Rusland, enz. sinds 1815 waren samengesteld, boden nog grooter bezwaren: toch zijn zij onder één schepter vereenigd gebleven.

Prins Frederik gevoelde vooral genegenheid voor de Hollanders, onder wie meer staatkundige overeenstemming heerschte, gepaard aan overheerschende liefde voor de dynastie van Oranje Nassau; wier eenvoudige zeden en gewoonten meer met zijn karakter strookten dan die der Vlamen en Walen. Na elk langer of korter bezoek te Brussel weidde de prins daaromtrent soms met overdrijving uit. Reeds de taal in het Zuiden was hem antipathiek; waaraan niet vreemd waren zijn haat jegens Lodewijk XIV, die tot devies had gekozen »nec pluribus impar", d. i. zelfs tegen overmacht opgewassen, doch door zijne handelingen de Fransche omwenteling van honderd jaar later had voorbereid; èn, zijn afkeer van Napoleon, wegens de vernederingen, welke deze aan zijn Huis en aan Nederland had doen ondergaan.

In de Zuidelijke gewesten sprak de bevolking, behoorende tot den Romaanschen stam, Waalsch, een soort bedorven Fransch; in de provinciën, grenzende aan de Schelde, hoorde men Nederlandsch, doch in Vlaamschen tongval, die zich toen nog niet tot schrijftaal had ontwikkeld. Nagenoeg alle openlijke afkondigingen, drukwerken, brieven enz. verschenen in de Fransche taal, waarmede bij de

Digitized by Google

beschaafde standen in België tevens Fransche zeden en gewoonten de overhand hadden gekregen.

Evenals de vorst zijn secretaris bij nagenoeg alle aangelegenheden raadpleegde, volgde hij met belangstelling zijn letterkundigen arbeid, waardoor dr. van Assen gelegenheid vond om aan prins Frederik te beter alle bizonderheden van 's lands historie te doen kennen, hem vertrouwd te maken met het streven van wetenschappelijke vereenigingen als de Maatschappij van Nederlandsche letterkunde te Leiden, die van Wetenschappen te Haarlem, het Genootschap »Diligentia" te 's Gravenhage en andere, welke van Assen telden onder hare meest verdienstelijke werkende leden.

Sinds de benoeming van dr. van Assen (20 April 1820) tot referendaris bij den Raad van State — te welker gelegenheid de prins hem »op den duur veel genoegen, maar ook veel geduld aan de schrijftafel en tot het bijwonen van alle vergaderingen" toewenschte —; meer nog nadat van Assen in Mei van het volgende jaar tot opvolger van den Leidschen hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid Hageman was gekozen, hield wel zijn dagelijksch verkeer met prins Frederik op, maar vinden wij toch bij alle belangrijke voorvallen in 's prinsen particulier leven, op reis naar Zwitserland in 1819 en bij gewichtige gebeurtenissen, den oud-secretaris bij zijn vroegeren meester terug. Tot den dood van dr. van Assen — in 1859 — heeft de prins hem met zijn vriendschap vereerd.

IJverige toeleg op de voornaamste binnen- en buitenlandsche vraagstukken; studie van de geestelijke stroomingen, zoowel van het ultramontaansche katholicisme in het Zuiden als van het traag herlevende streng gereformeerde geloof in het Noorden des lands; van den fiscus, de vrijmetselarij en het liberalisme; het philanthropisch streven tot verbetering van de armen-inrichting door ontginning van woeste gronden in beide deelen van het koninkrijk; de landsverdediging, in de eerste plaats de levende strijdkrachten en daarbij vooral het wapen der artillerie: al die bemoeiïngen brachten bij de veelal vale eentonigheid gedurende het eerste decenium van den herboren staat, diepte, licht en schaduw in het leven van den werkzamen jongen vorst. Aanvankelijk vurig, maar niet geheel onpartijdig, wist hij zich in het openbaar te beheerschen. Te Brussel en bij bezoeken elders in de Zuidelijke gewesten deed hij niet de

Digitized by Google

minste moeite om het volk voor zich te winnen. Ofschoon de latere gebeurtenissen niet konden strekken om meer hartelijke gevoelens voor het Zuiden bij hem te ontwikkelen, heeft de prins, de gevolgen betreurende, waartoe de adviezen van 's konings raadslieden en te groote vasthoudendheid van Willem I aan eigen inzichten onvermijdelijk moesten leiden, op rijperen leeftijd leeren inzien, dat de staatkundige schommelingen en de twisten tusschen Noord- en Zuid-Nederland hoofdzakelijk voortvloeiden uit verschil van economische toestanden; dat de ingang van godsdienstige en andere begrippen tred hield met wijzigingen in de omstandigheden van bestaan, waarbij de regeering niet altijd den juisten weg had weten te kiezen.

Koning Willem I vereenigde voortreffelijke hoedanigheden in zich: een helder verstand, een wonderbaarlijk geheugen, groote vlugheid van begrip om de meest uiteenloopende onderwerpen te behandelen en zelf omvangrijke plannen te ontwerpen; onvermoeide werkzaamheid, dientengevolge zaakkennis betreffende de verschillende takken der regeering, waarbij geen enkele bemoeiing aan zijn zorg ontging, hoe groote moeilijkheden sommige voor het oogenblik aanboden; buitengewone bedrevenheid in het geldelijke beheer en opsporen van middelen tot instandhouding of verbetering daarvan. Wat de koning miste aan besluitvaardigheid, vergoêlijkte hij door groote minzaamheid tegenover minderen en meerderen. Al deze eigenschappen maakte de koning dienstbaar om de huishouding van staat geheel op te bouwen, er levendig naar strevende om 's lands welzijn krachtig te bevorderen en geen van de talrijke hulpbronnen, die het Vereenigde Koninkrijk aanbood, ongebruikt te laten.

Tegenover al dat goede stonden 's konings autocratische neigingen, dikwerf ook gebrek aan geduld om de geleidelijke ontwikkeling van getroffen maatregelen af te wachten. Hij deed, maar naar eigen oordeel, het goede dat hij kon. Willem I had als Vorst van Fulda het onderscheid tusschen het oppergezag en het opperbeheer niet geleerd. Inderdaad was de Souverein meer administrateur dan koning. Nog alvorens Willem I de koninklijke waardigheid had aanvaard, zeide de Oostenrijksche minister te Brussel tot de Belgische edelen, die met weerzin het hoofd voor den nieuwen souverein

Digitized by Google

bogen: »Il est trop roi pour être bourgeois — trop bourgeois »pour être roi!" De koning was te veel een burgerlijke levensbeschouwing toegedaan om den eersten stand door vorstelijken luister aan zich te verbinden. Bij veelvuldig ondervonden ontberingen gedurende zijn ballingschap leefde de koning voor zich zelf zuinig, bijna karig, maar was vrijgevig, zoodra hij meende, dat de uitgaven, ook uit eigen kas, konden dienen tot nut zijner onderdanen of tot leniging van geleden verliezen. Met al den aanleg van een koopman en een speculeerend financier, bovendien op handelsgebied het stelsel van protectie toegedaan, was hij weinig toegankelijk voor goeden raad en begreep soms anderen niet, die het toch evengoed voor het vaderland bedoelden, al durfden zij openlijk met den koning in meening verschillen. Door achterdocht en toorn in zulke gevallen heeft hij zich in het Zuiden onder den oud-Belgischen adel onverzoenlijke vijanden gemaakt.

's Konings gehechtheid aan persoonlijk bestuur vertolkte zich eveneens in de samenstelling der hooge regeering. »De ministers" — alzoo schetste ongeveer de schrijver der Staatkundige Geschiedenis van Nederland tot 1830 [4]) — »vormden geen zelfstandigen ministerraad, maar een raad, waar de koning in persoon vóórzat, doch welke hij alleen bij gewichtige aangelegenheden raadpleegde. De ministers van staat hadden toegang tot den kabinetsraad; in sommige gevallen werden zij daartoe uitgenoodigd. Tal van zaken gingen geheel of gedeeltelijk buiten de ministers om. De grondwet van 1815 kende, zooals reeds herhaaldelijk is opgemerkt, geen ministerieele verantwoordelijkheid; de vorm van 's konings bestuur maakte zelfs, dat de ministers, in zedelijken zin, niet aansprakelijk konden zijn . . ." Als gevolg daarvan en van miskenning der waarheid, dat één persoon niet alles alleen kan doen, viel veeltijds niet uit te maken, wie van deze of gene minder gelukkige keuze of beslissing de schuld droeg. Ook was de koning zeer naijverig op zijn gezag, stelde zich in alles op den voorgrond en kwam zoodoende dikwerf in botsing met andersdenkenden. Dit bleek o. a. in 1816, toen de oppositie van Gijsbert Karel van Hogendorp — die toch ook in de November-dagen van 1813, zij het namens den prins van Oranje, de souvereiniteit had gevoerd — tegen de beginselen, waarop naar 's konings meening het stelsel van indirecte

Digitized by Google

belastingen moest rusten, dermate afkeuring vond bij Willem I, dat graaf van Hogendorp, mede wegens redenen van gezondheid, zijn ontslag moest vragen als vice-president van den Raad van State. Sedert zou de verwijdering tusschen den koning en den trouwen van Hogendorp, die het Doorluchtig Huis van Oranje zoo hoog in het hart droeg, steeds toenemen. Gijsbert Karel werd als ondervoorzitter van den Raad van State vervangen door mr. Mollerus, een algemeen geacht en bemind man. Gelijke verschillen ontstonden — deels bij gebrek aan overeenstemming met den prins van Oranje, waarover straks — met den commissaris-generaal voor oorlog graaf van der Goltz en den minister van binnenlandsche zaken Z. Roëll, zoodat beiden in 1817 hun ontslag vroegen. Laatstgenoemde werd vervangen door den heer de Coninck, oud-gouverneur van Vlaanderen, wiens invloed zich reeds als lid der commissie tot grondwetsherziening had laten gevoelen. (Derde deel bl. 961 en vlg.). Ook Falck, een zelfstandige en dientengevolge voor Willem I lastige staatsman, ruimde het volgende jaar zijn plaats als secretaris van staat voor mr. de Mey van Streefkerk: een ambtenaar van veel bekwaamheid, doch van een meer meegaand karakter. Ofschoon Willem I immer zeer hoffelijk was tegenover dames, inzonderheid jegens die in de onmiddellijke omgeving der koningin, noopte hij o. a. in 1816 freule von Estorff »dame du palais", door zijn onwelwillende houding om haar ontslag te vragen. Prins Frederik had geen dezer veranderingen kunnen voorkomen. Toch droeg Willem I zorg om bekwame mannen, al konden zij 's konings denkbeelden niet deelen en al wenschte Zijne Majesteit hen dan niet in zijne onmiddellijke nabijheid te behouden, in aanzienlijke betrekkingen werkzaam te laten. Willem I kende de persoonlijke willekeur niet, die gunstelingen tot hooge eer verheft en later in ongenade laat vallen.

Tegenover de stroomingen op godsdienstig en maatschappelijk gebied was Willem I te veel een man der werkelijkheid om de ware beteekenis daarvan te onderkennen [5]). In den ijver der Roomsch Katholieke priesters voor de belangen van hun kerk, van de oud-Gereformeerden bij de handhaving hunner dogma's, zag hij dweepzucht. De geestdrift van jongeren voor vrijzinnige beginselen en maatschappelijken vooruitgang beschouwde hij als nieuwe uitspattingen van den revolutionairen geest. Om niet partijdig te schijnen,

Digitized by Google

benoemde de koning gewoonlijk in commissiën mannen van de meest tegenovergestelde richtingen: zonder te bedenken, dat uiterste richtingen nooit tevreden zijn te stellen, en de vertegenwoordigers daarvan zich dubbel ongelukkig gevoelen, wanneer hunne wenschen onvervuld blijven.

Daarentegen straalden de brieven van den koning aan zijne zonen immer hartelijke liefde uit. Van zijn moeder had Willem I geleerd om aan zijne kinderen, ook toen zij reeds op rijperen leeftijd gekomen waren, onverholen hunne plichten voor oogen te houden en hun de waarheid te zeggen. Zelfs in dagen van spanning en van strijd tusschen den koning en den prins van Oranje, wanneer Willem I al zijne redeneerkracht ontwikkelde om zijn opvolger te overtuigen, vermeed hij harde woorden en vloeiden zijne schriftelijke betoogen over van echt-vaderlijke gevoelens. Deze werden nog verhoogd door de buitengewone achting, welke de koning aan zijn schoondochter, der echt-keizerlijke Anna Paulowna, toedroeg, en door liefde voor zijne kleinkinderen.

II. Geboorte van den erfprins.

In veel opzichten heilspellend en schoon van vooruitzicht waren voor koning en vaderland de eerste jaren na de bevestiging onzer onafhankelijkheid.

Hoewel de koning in Juli 1816 was toegetreden tot de Heilige Alliantie (Derde Deel bl. 951), zag hij zich al spoedig genoodzaakt om een smaldeel onder den vice-admiraal van Capellen toe te voegen aan de Britsche vloot van lord Exmouth, die bestemd was om een einde te maken aan de geweldenarijen van den dey van Algiers.

De geduchte scheepsmacht, die Groot-Brittannië gedurende de oorlogen met de Fransche Republiek en tegen Napoleon op de Middellandsche Zee onderhield, had tevens de roofstaten van Noord-Afrika in bedwang gehouden [6]). Nauwelijks echter begon de handel te herleven, òf de zeeroovers hervatten hunne geweldenarijen en voerden de bemanning der bemachtigde schepen als slaven weg.

Digitized by Google

Lord Exmouth — voorheen Edward Pellew, die in 1806 de Bataafsche vloot ter reede van Batavia had vernield — verscheen in het voorjaar van 1816 vóór Algiers en verkreeg tegen een losgeld de vrijlating van alle Italiaansche slaven; maar Engelands eisch om in het vervolg geen Christenen meer tot slaven te maken werd door Algiers met beroep op de opperhoogheid van den sultan van Turkije rechtstreeks afgewezen, door Tunis en Tripoli alleen in schijn bewilligd. Nauwelijks had de Britsche zeemacht de Middellandsche zee verlaten, òf de Algerijnen, wier stoutheid door het zacht optreden van Exmouth nog was verhoogd, pleegden nieuwe gruwelen; zij maakten de geheele Middellandsche zee door zeeroof onveilig en overvielen o. a. in de nabijheid van Bona omstreeks 300 koraalvisschersvaartuigen, doodden eenige honderden schepelingen, onder welke Malthezers, staande onder Britsch gezag, en maakten de overigen tot slaven.

Toen lord Exmouth met een sterk eskader de straat van Gibraltar binnenstevende om de Algerijnen te tuchtigen, vereenigde zich met de Britsche vloot een Nederlandsch smaldeel van zes oorlogsschepen, te zamen voerende 270 stukken, onder den vice-admiraal van Capellen, die door koning Willem I uitgezonden was om den Nederlandschen handel op de Middellandsche zee te beschermen. Aangezien de dey, die zoowel de Britsche- als de Nederlandsche vlag gehoond had, weigerde aan de opeisching der vereenigde scheepsmacht te voldoen, werd zijn vloot in brand geschoten en Algiers met een geheele vernieling bedreigd (27 Augustus 1816). Dit verdeemoedigde den tiran; hij verbond zich de slavernij der christenen voor altijd in zijn gebied af te schaffen, ongeveer een duizendtal nog gevangen christen-slaven los te laten en de vroeger door den Britschen vlootvoogd betaalde loskoopprijzen terug te betalen. Het aandeel van de Koninklijke Nederlandsche marine aan deze victorie, waarbij wij 13 man door het vijandelijke vuur verloren, vooral de daardoor bewerkte afschaffing van de slavernij der christenen, verwekte groote vreugde in den lande. De tijding der behaalde overwinning kwam juist te Amsterdam, toen het geheele hof aldaar voor den plechtigen intocht van den prins en de prinses van Oranje vereenigd was. Bij den eersten lauwerkrans, die de Nederlandsche marine aan de Militaire Willems Orde hechtte, her-

Digitized by Google

innerde men zich het getuigenis van de Ruyter, een onzer grootste zeehelden, »dat het genoegzaam onmogelijk was de schepen van den dey van Algiers achter hun moelje — havendam — te vernielen". Toch werd dit doel in Augustus 1816 bereikt. Willem I schreef dan ook op 25 September een dank- en biddag uit, tevens met aanbeveling om gebeden op te zenden voor de gelukkige verlossing van de prinses van Oranje. De weigering van den bisschop van Gent om daaraan te voldoen, alvorens de Paus zijn toestemming zou hebben gegeven, mengde een scherpen wanklank onder het algemeene offer, en leverde een nieuw bewijs, dat het verzet der Katholieken tegen de gewijzigde grondwet voortduurde.

In October 1816 vierde de koninklijke familie in huiselijken kring het zilveren huwelijksfeest van Hunne Majesteiten. Den 23sten November d.a.v. stond prins Frederik te Brussel als peter bij de plechtigheid, waarmede de koning werd opgenomen in de Spaansche orde van het Gulden Vlies, die Willem I van den koning van Spanje had aangenomen als blijk van welgevallen over het sluiten van het tractaat te Alcala-de Hénares tegen de zoo even vermelde rooverijen der Barbarijsche Staten (10 Augustus 1816).

»De ridderorde van het Gulden Vlies" — zoo verhaalt dr. Bosscha [7]) — »een aloude overzetting van het oorspronkelijke »Toison d'Or", gelijk de orde genoemd is, òf naar het wonderteeken der schapenvacht, aan Gideon verschenen om zijn geloof aan de hulp des Allerhoogsten te versterken volgens de Heilige Schrift, òf met toespeling op den heldentocht van Jason in de Grieksche mythologie: deze orde is door Philips den goede, hertog van Bourgondië, te Brugge ingesteld en de eerste ridderwijding had plaats in de St. Jacobs-kerk te 's Gravenhage. Toenmaals behoorden de meeste Nederlandsche gewesten tot de Bourgondische heerschappij en zij maakten daarvan het voornaamste deel uit. Bij het vervallen van het hertogdom Bourgondië aan de Fransche kroon, is, gelijk de koningen van Frankrijk door hun stilzwijgen steeds erkend hebben, het grootmeesterschap dezer orde met de overige souvereiniteits-rechten, welke niet uitsluitend tot dat hertogdom behoorden, overgegaan op den wettigen beheerscher der gezamenlijke Nederlanden [8]). In de zestiende eeuw hebben zich daarvan de noordelijke gewesten door de Unie van Utrecht afgescheiden in een regee-

Digitized by Google

ringsvorm, waarin niemand op het grootmeesterschap eener ridderorde kon aanspraak maken. Alzoo bleef de orde van het Gulden Vlies een eigendom van den souverein der Zuidelijke Nederlanden. De koningen van Spanje, met dit gezag bekleed, hebben aan de orde van lieverlede een Spaansche gedaante gegeven en ten laatste de meening voorgestaan, dat zij behoorde tot de Spaansche monarchie. Doch toen in het begin der achttiende eeuw de Spaansche Nederlanden onder het gebied der vorsten van Oostenrijk zijn gekomen, hebben deze laatsten hunne bevoegdheid doen gelden tot het grootmeesterschap eener orde, welke op Nederlandschen grond geboren en een eigendom van den souverein der Nederlanden was. Sedert dien tijd bestaan er twee orden van het Gulden Vlies, een Oostenrijksche en een Spaansche, welke elkander de wettigheid van haar bestaan betwisten. Nu derhalve het Huis van Oranje werd geroepen tot het souverein gezag over al de Nederlanden, zou het geheel overeenkomstig, althans met de Oostenrijksche bewering, zijn geweest, wanneer het Huis van Oranje zich het recht op de orde had toegeëigend . . ." Ofschoon wij, ook wegens de veranderde beteekenis der eertijds kerkelijke orde, dit betoog slechts ten deele kunnen onderschrijven, moge het begrijpelijk heeten, dat in de jaren 1813 en '14, bij zooveel andere meer dringende belangen en aangelegenheden in Europa, het betwistbare recht op een ridderorde, ware het zelfs het Gulden Vlies, de aandacht niet kon trekken. Hoe dit zij, door in 1814 de opneming van den prins van Oranje in de Spaansche orde te veroorloven, twee jaar later zelf een Vlies-Orde van den koning van Spanje aan te nemen, deed Willem I stilzwijgend afstand van het beweerde recht. Bij instelling van de Militaire Willems Orde (Derde Deel bl. 509) had de koning door het Bourgondische kruis, saamgebonden met den vuurslag en gedekt door de koninkijke kroon, waaruit de versierselen bestaan, willen herinneren aan de ridder-instelling zijner Bourgondische voorzaten, waarvan, als reeds gezegd, in 1456 een der eerste kapittels te 's-Gravenhage is gehouden.

De wijding van Willem I als ridder van het Gulden Vlies ging geenszins gepaard met den luister, welke de hoofden van de aanzienlijkste Belgische geslachten — de prinsen de Ligne, de hertogen van Ursel, van Beaufort, van Merode, de markies van Assche, de

Digitized by Google

baron van Hooghvorst en anderen — aan gelijke vereering van den erfprins op 12 Augustus 1814 hadden gegeven.

Enkele dagen alvorens prins Frederik zijn twintigste levensjaar intrad, werd te Brussel in het paleis van den prins van Oranje — zie bladz. 5 — het kind geboren, waarvan de verwachting de blijdschap had verhoogd der begroeting van Hare Keizerlijke Hoogheid Grootvorstin Anna Paulowna, eerst op het Loo door de koninklijke familie, vervolgens te 's Gravenhage en te Brussel door het Nederlandsche volk. Op Vrijdag 19 Februari 1817 te elf uur vóórmiddag kondigden 101 kanonschoten de geboorte aan van den erfprins van Oranje — die in 1849 tot den troon zou geroepen worden. Buitengewoon veel belangstelling viel aan de ouders ten deel. Willem I toonde evenveel dankbaarheid aan God bij de geboorte van zijn eersten kleinzoon, als Willem V, die op 6 December 1792 aan de wieg van »Guillot" — thans zelf vader — de knieën had gebogen. Prins Frederik schreef een allerhartelijksten gelukwensch aan zijn grootmoeder en weidde breed uit omtrent het geluk van zijn broeder, van den koning, de koningin en alle welgezinden in Brussel. » . . . L'enfant est superbe, très-grand et très-fort . . . Marianne est fière d'être devenue tante, moi d'être promu oncle . . . la joie est sur tous les visages . . ." — en later » . . . le petit monsieur se porte très-bien et fait le grand délire de son papa, qui rivalise de soins avec les »bakers". . . ."

Op 27 Maart 1817 was geheel Brussel op de been om getuige te zijn van de doopplechtigheid van den erfprins, welke plaats zou hebben in de »Temple des Augustins", waar beurtelings de Protestanten en de Anglikanen hun godsdienst verrichtten, en het Hof gewoonlijk ter kerke ging.

De geschiedenis van deze kerk, gelegen in de »Rue Fossé aux Loups" — alleen het gedeelte van de straat, dat thans den naam draagt van »Rue des Augustins", herinnert nog aan de plaats, waar de kerk stond, ten zuiden van den tegenwoordigen »Boulevard du Nord" en den »Boulevard de la Senne" nabij de »Place de Brouckère" — klom op tot den aanvang van de 15de eeuw, toen eenige hermieten uit de orde der Augustijnen een klooster hadden gesticht, dat van 1620 tot 1642 op last van aartshertog Albertus en Isabella van Oostenrijk tot kerk werd verbouwd. Deze

Digitized by Google

was in een eenvoudigen stijl opgetrokken, allengs ook van buiten versierd, doch bezat geen toren. Een dubbele rij van dorische en ionische zuilen zette zich voort van den ingang tot in het ruime schip der kerk, alwaar vooral het orgel en de door Devos gebeeldhouwde preekstoel de aandacht trokken; langs de wanden hingen schilderijen van Rubens, van Dijck, Crayer, Quellin en anderen.

De ingang der kerk, de anders eenvoudige zitplaatsen der koninklijke familie en het orgel waren heden rijk versierd, de kerkbanken reeds vroeg overvuld met genoodigden. De godsdienstplechtigheid werd geleid door den hofprediker ds. Krieger. Vijf-en-veertig jaar vroeger had hij als lid van den Haagschen kerkeraad gestaan bij den doop van den toenmaligen erfprins van Oranje-Nassau: zooals men toen meende Willem den Zesde, thans Neerlands eerste koning. Aan het rijk vergulde doopvont, ter zijde van den geheel in groen en bloemen gehulden preekstoel, wachtte de bejaarde kapelaan met de oudste diakenen en kerkvoogden den koninklijken stoet af. Alvorens werden door een kamerheer dienstdoenden ceremonie-meester binnengeleid 's konings moeder, die voor deze plechtigheid uit 's Gravenhage was overgekomen: de eerste der prinsessen van Oranje, welke een achterkleinkind zag als mannelijk oir van het stamhuis; en de prinses-weduwe van Brunswijk, welke pas den rouw voor haar bij Quatre-Bras gesneuvelden schoonbroeder had afgelegd.

Daarbuiten naderde van de »Rue de Brabant" de stoet, samengesteld uit twaalf gala-rijtuigen, elk met zes, dat van Hunne Majesteiten met acht paarden bespannen, voorafgegaan en gevolgd door de officieren van 's konings huis te paard; naast alle paarden en koetsen gingen lakeien en stalknechts. In het rijtuig des konings had met prins Frederik ook plaats genomen grootvorst Nicolaas van Rusland. De optocht werd geopend en gesloten door detachementen kurassiers en huzaren met hunne muziek. Vóór het derde rijtuig, waarin de prins en de prinses van Oranje, zat de grootmeesteres van Hare Keizerlijke Hoogheid, barones Fagel, met de voedster van den jongen prins. Het verdroot het jonge, vroolijke boerinnetje, dat het volk niet hard genoeg naar haar zin juichte. Mevrouw Fagel had moeite om haar te weerhouden nu en dan den vorstelijken doopeling vóór de ramen der portieren te vertoonen om tot meer geestdrift uit te lokken.

Digitized by Google

DOOPPLECHTIGHEID VAN DEN ERFPRINS VAN ORANJE — KONING WILLEM III — OP 27 MAART 1817 IN DE »TEMPLE DES AUGUSTINS" TE BRUSSEL.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ds. Krieger ontleende den tekst van zijn toespraak aan den psalmdichter van het Oude Verbond: »Gelijk de pijlen zijn in de »hand eens helds, zoodanig zijn de zonen der jeugd" — daarmede herinnerende aan de krijgslauweren van Oranje, die na bevestiging van zijn stamhuis door het zwaard, zijn eerste en schoonste werk van den vrede aan God kwam opdragen.

De prinses van Oranje hield zelve haar eersteling ten doop, die de namen ontving van twee tzaren, gevoegd tusschen de oudvaderlijke namen: *Willem* Alexander Paul Frederik Lodewijk.

Opmerkelijk was inderdaad de onverschillige houding der bevolking bij deze plechtigheid: deels het gevolg van de duurte der levensmiddelen door schrale oogsten, deels van de veroordeeling in die dagen van den abt de Foere, redacteur van de »Spectateur" — zie Derde Deel bladz. 970 en vlg. — en het proces tegen den aartsbisschop van Gent, graaf de Broglio. »Il est pénible mais exact de dire" — schreef op 28 Maart een der Fransche diplomaten uit Brussel — »qu' une grande partie du peuple a poussé les choses jusqu'au point de ne pas se découvrir malgré les saluts continuels que le Roi et la Reine adressaient à la foule . . . . 9).

Dikwerf bezocht prins Frederik zijn jongen neef en schepte dan vermaak in de vorderingen, die de prinses van Oranje maakte in de Nederlandsche taal »door met de baker te praten".

Neerlands derde Koning was de eenige der vijf kinderen van Oranje, die te Brussel het levenslicht heeft aanschouwd. Prins Frederik leidde al deze kinderen mede ten doop, alvorens zelf in het huwelijk te treden.

Op 2 Augustus 1818 werd te Soestdijk geboren Willem *Alexander* Frederik Konstantijn Nicolaas Michaël, die zijne ouders, helaas! op nog geen dertigjarigen leeftijd naar het eiland Madera zagen vertrekken, van waar de aanvankelijk zoo krachtig ontwikkelde ruiter en »sportsman" niet zou terugkeeren.

Hetzelfde lustslot Soestdijk zag op 13 Juni 1820 prins Willem Frederik *Hendrik* geboren worden: de eenige Oranje, die de Nederlandsche vlag op schier alle zeeën vertoond, Oost- en West-Indië bezocht heeft. Hij stierf als stadhouder-veldmaarschalk te Wolferdange in Luxemburg.

Willem Alexander Frederik Ernst *Casimir* werd slechts vijf

Digitized by Google

maanden oud. Op 21 Mei 1822 insgelijks te Soestdijk geboren, overleed hij reeds op 22 October d.a.v. te Brussel en werd den 25en d.a.v. in de kerk der Augustijnen ter aarde besteld. Op 11 Mei 1860 zijn de stoffelijke overblijfselen naar het mausoleum der Oranje's in de Nieuwe Kerk te Delft overgebracht. Later volgde de gedenksteen, waaronder het lijkje zoo lang te Brussel had gerust, en werd, na te zijn hersteld, op 12 April 1882 achter het praalgraf tegen den kerkmuur bevestigd.

Te 's Gravenhage ontving op 4 Mei 1824 de eenige dochter van Oranje, den 8sten April te voren geboren, in de Groote Kerk aldaar de namen van Wilhelmina Maria *Sophia* Louise. Deze vorstin, als hare moeder, »Grande Dame" in den volsten zin van het woord, is de oogappel geweest van hare ouders en broeders. Zij heeft als gade van groothertog Karel Alexander van Saksen haar nieuwe vaderland gelukkig gemaakt en door de stichting van het Göthe-Schiller Archief te Weimar, Neerlands Vorstenhuis in het hart van Duitschland vereeuwigd.

De kerk der Augustijnen, die gedurende het vijftienjarige verblijf van het koningshuis te Brussel oudervreugde maar ook den rouw der Oranje's had aanschouwd, diende na 1830 achtereenvolgens voor tentoonstellingen, als concert-gebouw, later weer als postkantoor, tòt de vroegere kerk werd afgebroken. Zelfs de plaats, waar éénmaal het godsgebouw stond en Neerlands laatste koning werd gedoopt, valt moeilijk terug te vinden.

Nog een andere plechtigheid had in het najaar van 1817 plaats, namelijk de eerste-steenlegging op 12 October van het nieuwe paviljoen te Tervueren, welk domein door Zuid-Nederland als blijk van erkentelijkheid was geschonken aan den prins van Oranje wegens zijne verrichtingen te Quatre-Bras en te Waterloo.

De feestelijkheden waren bij het aanbreken van den dag te Brussel door kanonschoten aangekondigd. Niettegenstaande het minder gunstige weder stroomden duizenden ingezetenen naar de breed omheinde, met bloemen en vlaggen kwistig versierde plaats aan den ingang van het prachtige park, waar de koninklijke lustplaats onder de leiding van den bouwmeester van den prins, den heer van der Straten, zou verrijzen. Tegen den middag kwamen Hare

Digitized by Google

Majesteit de koningin, de prins en de prinses van Oranje, vergezeld van een grooten hofstoet, allen in gala-rijtuigen, onder geleide van een eerewacht te paard, »gardes d'honneur", en een korps boogschutters van Tervueren bij de tribune aan, waar een schare als herderinnen gekleede jongedochters van het dorp de vorstinnen opwachtten en haar groote bloemstukken aanboden. De muziek der kurassiers werd overstemd door de juichtonen, waarmede de menigte de Doorluchtige gasten ontving. De koningin, de prinses en de prins van Oranje legden ieder een stuk van alle Nederlandsche munten in een looden doos, waarop de vroeger beschreven koperen plaat werd bevestigd (Derde Deel bl. 1254), welke de prinses van Oranje vervolgens met den eersten steen op de daarvoor bestemde plaats metselde. Terwijl de vorsten met de daartoe uitgenoodigde autoriteiten in het oude jachtslot het ontbijt gebruikten, vingen nationale spelen aan, als boogschieten, wedloopen, ringsteken, het klimmen in cocagne-masten, enz. De warme ovatiën, die op alle plaatsen, waar de prins en de prinses van Oranje zich vertoonden, ongekunsteld aan Hunne Koninklijke Hoogheden gebracht werden, vertolkten het hooge standpunt, dat de held van Waterloo in de harten der Zuidelijken innam. Persoonlijk reikte de Russische grootvorstin Anna Paulowna giften uit aan de werklieden van het nieuwe paviljoen en de prijzen aan de overwinnaars bij de nationale spelen. Tevens bracht de prins een bezoek aan »Vexy", het paard te Waterloo door hem bereden en dat zijn verdere levensdagen in rust op de stoeterij van Tervueren zou doorbrengen. De prins onderhield aldaar een tal van Arabische en Engelsche hengsten en merriën. Het nieuwe paleis kwam pas in 1823 gereed.

Enkele dagen vroeger had koning Frederik Wilhelm III van Pruisen bij eigenhandig schrijven aan prins Frederik, die sinds 1 September 1815 den rang van kolonel in het Pruisische leger bekleedde, zijn bevordering tot generaal-majoor medegedeeld.

»Ich mache Mir das Vergnügen Euer Königliche Hoheit hierdurch zum General-Major zu ernennen, und benutze diese Veranlassung, Ihnen die Versicherung Meiner wahren Hochachtung und Zuneigung zu erneuern.

»Münster, dem 15 Sept. 1817. (*w. g.*) FRIEDRICH WILHELM."

Digitized by Google

Het volgende jaar hield de prins van Oranje aan de zijde der fiere tzarendochter zijn intocht op het geheel gerestaureerde lustslot te Soestdijk (21 Mei 1818) en werd door de bevolking van Baarn en Soest op de oude »Lustplaetse en Wildbane" van den stadhouder Willem III met groote blijdschap ontvangen. Ofschoon minder luidruchtig, deden de feestelijkheden alhier niet onder voor die te Tervueren. Beide door Oranje geliefkoosde plaatsen vormden voor den prins een blijvende herinnering aan zijne in 1815 bevochten overwinningen.

III. De Generaal-Kwartiermeester Staf.

Groote voorliefde heeft prins Frederik immer getoond voor de werkzaamheden van den generaal-kwartiermeester staf, thans generalen staf genoemd. De eerste opdracht, die de koning aan zijn jongsten zoon gaf na aankomst te 's Gravenhage in slachtmaand van het jaar 1816, was om den generaal-majoor baron de Constant zijn benoeming tot luitenant-generaal mede te deelen. Bij den eerbied, dien prins Frederik voor den hoogst bekwamen opperofficier koesterde, kweet hij zich met groote ingenomenheid van deze taak. De even schoone als vereerende getuigenis, later door den levensbeschrijver van koning Willem II in woorden gebracht, omtrent de belangrijke, tevens zooveel bescheidenheid eischende taak van den generalen staf-officier [10]), bezielde reeds in 1815 prins Frederik· »... Die dienst baart wel veeltijds den weg tot onderscheiding en bevordering, maar brengt bijna nooit een gelegenheid aan, waarin men aan eenig wapenfeit zijn naam met roem kan verbinden. Van het legerhoofd tot den aanvoerder van de kleinste troepen-afdeeling, ieder hunner kan, òf door een strategisch plan, òf door een behaald voordeel op een enkel gewichtig punt, een onvergankelijken roem behalen; zijn naam vertegenwoordigt dan de som der verdiensten van allen, die onder zijne bevelen zijn geweest. Maar niet alzoo de generale staf-officier. Hij is als 't ware de verlenging beurtelings van het oog en het oor en de stem van den bevelhebber. Juist

Digitized by Google

waar te nemen en liever tot in 't heetst van het vuur te dringen dan met een twijfelachtig bericht te volstaan; vlug te bevatten, maar te zorgen, dat eigen meening nooit in de plaats trede van de bedoeling van den chef; wel ter tale te zijn, en weten te zwijgen; snel een zending te volbrengen al voert zijn kortste weg hem door een kogelregen . . . ."

De verrichtingen van den Nederlandschen generalen staf vóór en gedurende den veldtocht van 1815 in Nederland, inzonderheid de overwegingen en zelfstandige bevelen van het hoofdkwartier op 15 en 16 Juni te Braine-le Comte, waardoor de val van Napoleon was voorbereid, hadden op prins Frederik een onuitwischbaren indruk gemaakt.

Zoowel ten behoeve eener meer zelfstandige organisatie van het korps, als omdat het bepalen en uitzetten van de nieuwe zuidelijke en zuid-oostelijke grenzen moesten geschieden door officieren van het departement van den kwartiermeester-generaal, werd dit dienstvak, dat laatstelijk op 18 Februari 1815 was georganiseerd, bij Koninklijk Besluit van 19 Februari 1816 belangrijk uitgebreid. De officieren van den generalen staf deden toenmaals vooral adjudanten-dienst. Deze organisatie bleef met geringe wijzigingen tot 29 Augustus 1826 bestaan, als wanneer — een der eerste handelingen van prins Frederik als commissaris-generaal van oorlog — de generaal-kwartiermeester staf en de generale staf werden vereenigd tot den generalen staf van het leger [11]).

Generaal de Constant was reeds op 19 April 1816 benoemd tot 's konings gemachtigde om met den Franschen luitenant-generaal Poitevin baron de Mauvillon, overeenkomstig de bepalingen van den Parijschen vrede, de grenzen op het zuidelijk frontier te regelen en uit te zetten; aan de zijde van Pruisen geschiedde de grensscheiding door den kolonel de Man (Derde Deel bl. 1027). Prins Frederik volgde deze werkzaamheden, die in 1817 te Bergen (Mons) tusschen de Maas en de Sambre aanvingen, gedurende de volgende jaren te Kortrijk naar de Schelde en tot de kust werden voortgezet, met buitengewone belangstelling. Ongeveer twintig staf-officieren, vormende de verkennings-brigade — aanvankelijk onder de leiding van generaal graaf van St. Aldegonde, na zijn dood (2 Juni 1817) door kolonel van Gorcum — brachten het terrein tot ruim 150

Digitized by Google

meters ter weerszijden van de te bepalen grenslijn op de schaal van 1 : 14400 tot 1 : 25000 in teekening [12]). Bij ingespannen arbeid telkens van Maart tot December, duurde het vier jaren, alvorens de grens-tractaten op 14 Juni 1820 werden uitgewisseld, waarna men de grenspalen kon uitzetten. De verkennings-brigade kreeg vervolgens Gent tot standplaats. De grensbepaling met Pruisen kwam in 1821, die met Hannover pas in 1824 tot stand. Generaal de Constant ontwikkelde bij dezen arbeid buitengewoon veel activiteit. Deels leidde hij de werkzaamheden persoonlijk, waarbij men telkens in het noorden van Frankrijk met troepen van het bezettingsleger (Zie Derde Deel bladz. 1029), vooral met de Russen te Maubeuge, Avesnes, Rocroi, enz. in aanraking kwam.

In April 1817 had Lodewijk XVIII de verbonden mogendheden weten te bewegen, ten einde de lasten der Fransche natie te verlichten, om een vijfde gedeelte van het bezettingsleger uit Frankrijk terug te trekken. Anderhalf jaar later kwamen de monarchen van Rusland, Oostenrijk en Pruisen met hunne gevolmachtigden en die der andere mogendheden, welke den tweeden vrede van Parijs onderteekend hadden, op een congres te Aken samen (21 September tot 17 November 1818) om over de aangelegenheden van Frankrijk te beraadslagen. Het gevolg hiervan was, dat Frankrijk reeds in November 1818, d. i. twee jaren vroeger dan bepaald was (Derde Deel bl. 1028), geheel door de vreemde troepen ontruimd werd.

Bedoeld congres had plaats te midden van een hevigen pennestrijd in dagbladen en vlugschriften, opgewekt door de vooruitstrevende studenten-vereenigingen in Duitschland, die hervorming wenschten van de hoogescholen om als het ware een beeld te geven van het Duitsche vaderland, zooals het zich, gelijk zij hoopten, op den grondslag van éénheid en volkomenheid zou ontwikkelen. Bij aansluiting van toongevende democraten en liberalen hadden de studenten van Jena bij gelegenheid van het derde eeuwfeest der Kerkhervorming op 18 October 1817 groote buitensporigheden bedreven. Onder anderen doemden zij op den Wartburg ten brandstapel het bekende werk »Over het herstel der staatswetenschappen" van doctor Haller, welken schrijver prins Frederik twee jaar later op zijn reis door Zwitserland zou ontmoeten.

Digitized by Google

Bij hevigen haat jegens de liberalen wist Metternich, sinds acht jaren aan het hoofd van het Oostenrijksche staatsbestuur, in overeenstemming met den Russischen gezant graaf van Nesselrode, te Aken ook den Pruisischen staats-kanselier prins van Hardenberg over te halen tot zijn stelsel van »behoud van het bestaande". De moord te Mannheim van den als tooneel- en romanschrijver bekenden staatsraad in Russischen dienst von Kotzebue en de aanslag van den krankzinnigen apotheker Loning op het leven van den Nassauschen regeerings-president von Ibell gaven aan de regeeringen aanleiding om met gestrengheid tegen de omwentelingsbegrippen op te treden. Koning Frederik Willem III kantte zich thans, terugkomende op zijne vroegere toezeggingen van een staatsregeling met Landstenden op grond der Bonds-akte van 8 Juni 1815, tegen de partij, die een constitutie verlangde en trok één lijn met Oostenrijk, waar de regeering geen vrije staatsregeling wilde invoeren. De voorstellen van een congres van gezanten der Duitsche mogendheden te Karlsbad in Bohemen (7 Juni 1819) tot beteugeling der hoogescholen en van de pers werden door den Bondsdag te Frankfurt aangenomen, dientengevolge het stichten eener algemeene Duitsche studenten-broederschap — »Burschenschaft" — verboden, de vrijheid van drukpers voorloopig voor vijf jaren opgeheven en te Mainz een centrale commissie ingesteld, die tot taak had om den oorsprong en den voortgang der heerschende demagogische woelingen na te sporen. Kort hierna kwam op den Bondsdag te Frankfurt (8 Juni 1820) de dusgenaamde »Weener Schluss-acte" tot aanvulling en bevestiging van den Duitschen Bond tot stand. Hierbij werd o. a. bepaald, dat de souvereine vorsten, in het verbond vereenigd, door geen constitutie in de vervulling hunner plichten als leden van het verbond gehinderd of beperkt mochten worden, en dat de afzonderlijke staten verplicht waren om elkander niet enkel tegen het buitenland, maar ook tegen mogelijke weerspannigheid hunner onderdanen bijstand te verleenen. De censuur op de drukpers werd in 1824 te Frankfurt nog met vijf jaren verlengd, de centrale commissie van onderzoek pas in 1828 ontbonden.

Gedurende de delimitatie inspecteerde generaal de Constant meermalen met lord Wellington de in 1815 en '16 vastgestelde

Digitized by Google

geheel nieuwe bevestiging van Charleroy en van Namen, en de verbetering der oude vestingen Bergen, Yperen, Doornik, Kortrijk, Nieuwpoort, Ostende, Gent enz., die — ten slotte volkomen nutteloos — millioenen hebben verslonden (Zie ook Derde Deel bl. 1000 en vlg). Met generaal Krayenhoff besprak de Constant op het terrein de met den koning, Wellington en prins Frederik overwogen memoriën van landsverdediging (12 Januari 1818) en defensie-ontwerpen (Derde Deel bl. 998 en 999), terwijl hij gewoonlijk met den koning en den prins van Oranje, enkele malen ook met prins Frederik, de jaarlijksche troepenvereenigingen op verschillende plaatsen in het Zuiden bijwoonde. Bovendien benoemde Willem I den chef van den generalen staf in verschillende commissiën; als om de te Parijs voor f 25000 van gravin Zichi gekochte kaart van Ferraris naar Nederland over te brengen [13]); in het comité tot overgave van de vesting Luxemburg aan den Duitschen Bond, en andere.

Op 24 Maart 1817 nam de generaal de Constant, overeenkomstig bizonder verlangen van lord Wellington, namens koning Willem I zitting in de commissie tot bepaling der prijsgelden, deels voortvloeiende uit de Fransche oorlogsschatting van 1815, voor hen, die van 15 Juni tot 7 Juli 1815 aan den veldtocht in Nederland en Frankrijk hadden deelgenomen. Deze commissie, waarbij de Constant voor de Nederlandsche- en de toen in Nederlandschen dienst staande Nassau'sche troepen optrad, was samengesteld uit sir Colin Campbell, generaal von Kruse, kolonel Heise, kolonel Hervey en den onder-intendant der administratie Jubert. De vergaderingen werden afwisselend gehouden te Parijs, ten huize van den Nederlandschen gezant, generaal Fagel — »rue Taitbout No. 3" —, te Kamerijk, in de nabijheid waarvan lord Wellington gedurende de bezetting van Frankrijk op het kasteel Mont Saint Martin het Britsche hoofdkwartier had gevestigd, te Londen en te 's Gravenhage. Op 107179 officieren, onderofficieren en manschappen, ter speciaal voor deze gratificatiën opgemaakte lijsten voorkomende, telden de Nederlanders en de Nassauers met 34670 hoofden voor ongeveer een derde mede. De rechthebbenden werden in zes klassen verdeeld, nam. 19 generaals, 114 hoofdofficieren, 392 kapiteins, 982 subalterne officieren, 2129 sergeanten, 31034 tamboers, korporaals en manschappen. Nadat generaal de Constant

Digitized by Google

op 18 Juli zijn verslag aan den minister van oorlog en aan lord Wellington had ingediend, vermeldde de Staats-courant enkele dagen later [14]) het bedrag der prijsgelden voor de staven en de korpsen, die daarin deelden. De betaling geschiedde tot een som van 2990310 guldens door den Parijschen bankier Rotschild, die de gelden bij de Nederlandsche bank te Amsterdam beschikbaar stelde. De generaals — ook prins Frederik — ontvingen ieder f 14453,34, de minste deelgenoot f 290.10[5]. Op 12 December 1819 werd generaal de Constant door den koning en door lord Wellington op de meest eervolle wijze van deze moeilijke taak ontheven.

Overeenkomstig artikel 3 van het Weener-tractaat van 31 Mei 1815 en artikel 60 der akte van het congres van Weenen was de vesting Luxemburg tot vesting van den Duitschen Bond verklaard. De nader op 8 November 1816 en 12 Maart 1817 te Frankfurt tusschen Pruisen, Oostenrijk en Nederland gesloten verdragen betreffende de regeling van grondgebied bevatten niets aangaande het onderhoud enz. der vesting Luxemburg. Het daartoe in den aanvang van 1819 te Brussel gehouden overleg tusschen generaal von Müffling voor Duitschland en baron de Constant leidde geenszins tot het beoogde doel. Het duurde tot 16 April 1822 alvorens een conventie dienaangaande tusschen Nederland en Pruisen tot stand kwam.

In 1819 droeg de koning aan generaal de Constant het bevel op in het derde Groot Militair Commando te Gent, welke betrekking hij tot het jaar 1827 bleef waarnemen. Na geheele reorganisatie van den generalen staf gedurende het ministerie van prins Frederik zou hij weder aan het hoofd van dit dienstvak geplaatst worden.

IV. Ouder- en broederliefde.

Even ijverig als prins Frederik zich wijdde aan zijne maatschappelijke en militaire plichten, bewoog de jonge vorst zich in feest- en danszalen. Daarvan getuigden de casino's en partijen in den »Ouden Doelen" te 's Gravenhage, waar hij o. a. gedurende

Digitized by Google

den winter van 1818 meedanste in gecostumeerde quadrilles; de gastmalen, waartoe hij zijne familieleden en talrijke gasten meermalen te Brussel in zijn woning naast en ter overzijde van het Koninklijke paleis en elders uitnoodigde, en waar het altijd even vroolijk toeging. Op groote feesten te Brussel danste hij onvermoeid: maar achtte dit gering in vergelijking van zijn broeder, die van negen uur 's avonds tot drie uur 's nachts, zooals hij schreef »geen enkele dans oversloeg." Ofschoon zijnerzijds weinig op de Brusselaren gesteld, droegen dezen hem grooten eerbied toe; hetgeen o. a. bleek toen hij zich op 18 Juni 1817 evenals zijn broeder onvervaard vertoonde te midden van het door de duurte der levensmiddelen uitgelokte zoogenaamde koren- of aardappelen-oproer in de Zuidelijke hoofdstad; eveneens bij een ongeluk met zijn rijtuig vóór het paleis (30 Juli d.a.v.) en telkens, wanneer hij zijn vader op reizen of bezoeken in het Zuiden vergezelde. De prins van Oranje bewoog zich meer eenzelvig. Ofschoon hij groote liefde voor zijne moeder koesterde, zijn vader eerbiedigde, vermocht het reeds omschreven verschil van karakter en levensopvatting tusschen den koning en zijn opvolger (Derde Deel bl. 293) geenszins tot innige overeenstemming te leiden. Bovendien keurde prins Willem in veel opzichten de door de regeering tegenover de Belgen gevolgde staatkunde af.

Veel leed berokkende aan prins Frederik het in het najaar van 1817 tusschen den koning en den prins van Oranje gerezen verschil omtrent de leiding van het oorlogsbestuur.

Vroeger is vermeld (Derde Deel bl. 1049), dat de Souvereine Vorst op den 6den April 1814 aan den erfprins de opper-directie van het departement van oorlog had opgedragen, niet zonder de bedoeling om met behulp van den commissaris-generaal — toen baron Tindal in het Zuiden, in het Noorden eerst Mollerus, vervolgens Janssens, thans graaf van der Goltz — de legerzaken naar eigen inzichten zelf te besturen. Ofschoon de prins de benoeming had aangenomen, zooals hij later aan zijne moeder toevertrouwde, »meer om zijn vader aangenaam te zijn, dan wel uit eigen lust," verdroot het Oranje, dat de koning hem zoo weinig invloed op het oorlogsbestuur vergunde. Reeds had het Oranje verstoord, dat een in 1814 door hem en prins Frederik bewerkt ontwerp van lands-

Digitized by Google

verdediging geheel ongebruikt was ter zijde gelegd. Nadat Oranje bij den tweeden Parijschen vrede zijne betrekkingen in het Britsche leger had nedergelegd, en reeds vóór zijn huwelijk te Brussel was gevestigd, verlangde hij zich ernstig aan de behartiging van zijn ministerie te wijden. Terwijl het leger in 1815 te velde was, had de erfprins bij gelegenheid der benoeming van graaf van der Goltz als opvolger van den luitenant-generaal Janssens, bij welke benoeming de koning zijn oudsten zoon als opper-directeur der zaken van oorlog alweer was voorbijgegaan, duidelijk doen blijken, hoe ongunstig hij over voormelde keuze oordeelde (Derde Deel bladz. 515). Evenmin raadpleegde Willem I zijn opvolger bij de splitsing van het departement van oorlog in twee hoofd-afdeelingen onder graaf van der Goltz als hoofd der eerste-, den intendant-generaal Piepers, als hoofd der tweede afdeeling (29 Juni 1815); omtrent welke omslachtige regeling wij reeds spraken (Derde Deel bladz. 1049 en '50). Sinds vond de prins herhaaldelijk aanleiding tot ontevredenheid wegens andere bemoeiingen van zijn vader met particuliere aangelegenheden en miskenning van zijn inzichten omtrent de legerzaken, die hem toch zoo nauw ter harte gingen.

In Mei 1817 had de koning zich geraakt getoond over het feit, dat de jonggeboren prins — later koning Willem III — zonder zijn voorkennis de koepok-inenting had ondergaan. »Votre enfant" — schreef de koning — »n'est pas seulement le vôtre; mais il est celui de l'Etat, et je suis par là appelé à exercer sur lui une autorité d'un genre différent de celle d'un grandpère qui n'est pas Roi..." Bovendien liet de koning eenigszins verwijtend doorstralen, alsof de prins hem te weinig vertrouwen betoonde en zich te onafhankelijk bewoog. — Oranje kwam bij dergelijke verschillen, waarbij zijn vader hem meer als onderdaan dan als zoon behandelde, ongaarne in gesprek met den koning, tegen wiens overredingskracht hij zich niet opgewassen gevoelde. Een tijdlang verscheen hij niet in den kabinets-raad en toonde zich zeer ontstemd. Het mag aan den invloed van prins Frederik worden toegeschreven, dat Oranje zich weder in vriendelijke bewoordingen tot zijn vader wendde, waarop deze liefderijk antwoordde: »... Maintenant que du coté du coeur j'ai retrouvé mon Guillaume, je m'empresse de lui donner l'assurance de la satisfaction, que j'en éprouve... dès ce que *son papa*

Digitized by Google

redevient *son cher Père*, il lui tend les bras et ne considère avoir de droits que pour être à même de remplir d'autant mieux les devoirs que la Providence lui impose envers sa famille . . ." [15]).

Deze indrukken waren wederzijds nog niet uitgewischt, toen in het najaar een geheel bizondere oorzaak van misnoegen rees.

Sinds 1815 waren een vrij aanzienlijk getal Nederlandsche officieren, die tot zoolang in het Fransche leger gediend hadden, aldaar ontslagen en naar het vaderland teruggekeerd, waar hun in afwachting van plaatsen bij de korpsen een wachtgeld was toegekend. Onder hen telden een veertigtal cavalerie-officieren: volgens den koning algemeen van veel minder gehalte dan hunne actief dienende collega's. Enkelen hadden onder Napoleon tegen hun eigen vaderland gediend; doch men had hen vergund terug te komen »fermant les yeux sur leur conduite". Middelerwijl hadden velen hunner — o. a. een jonge, geestige Franschman La Woestine, die bizonder gezien was bij de dames — zich te Brussel in 's prinsen gunst weten te dringen. Langs dien weg rekenden zij op behartiging hunner belangen.

Ofschoon de prins volhield, dat hij met betrekking tot die officieren jegens graaf van der Goltz van zekere wenschen had doen blijken, verlangde deze de wenken van den opper-directeur der zaken van oorlog niet op te volgen, òf wilde hij den prins niet begrijpen. Hoe dit zij, ten einde bij de behandeling der begrooting aanmerkingen te voorkomen op het aanzienlijke bedrag der wachtgelden, die de schatkist bezwaarden, werden eenigen van voormelde officieren, geheel onverwacht overgeplaatst bij de cavalerie in Nederlandsch-Indië. Het Koninklijk besluit van 18 October dienaangaande behelsde, op drie uitzonderingen na, alleen de namen van Zuid-Nederlanders. Prins Frederik vernam dit besluit terwijl hij de troepen in het Noorden in oogenschouw nam; zijn broeder hield gelijktijdig wapenschouwingen in Namen, Limburg, Henegouwen, Vlaanderen en Brabant. De Zuid-Nederlanders hadden bij deze gelegenheid weder talrijke blijken van genegenheid gegeven aan Oranje, die als immer, bizondere belangstelling in de Vlaamsche schilderschool en den bloei der zuidelijke fabrieken toonde. Gevoelig trof hem het Koninklijk besluit van 18 October, waarbij hij alweder was voorbijgegaan, en dat hij bovendien ten volle afkeurde.

Digitized by Google

Na op 20 October te 's Gravenhage de opening van de zittingen der Staten-Generaal te hebben bijgewoond, keerde de prins van Oranje naar Brussel terug en schreef van daar onbewimpeld aan den koning omtrent het hem opnieuw aangedane ongelijk, waardoor hij zich »fortement offensé" achtte. Aan graaf van der Goltz verweet hij het genomen besluit, waarbij de bedoelde officieren werden »*verbannen*", als een *persoonlijke belediging*. De koning antwoordde op vriendelijken toon, maar beweerde ten onrechte, dat de prins zich sinds drie jaren van elke bemoeiing met het oorlogsbestuur had onttrokken en nu, ter wille van »gunstelingen", zijne rechten deed gelden. Bovendien voerde de koning, die toch in 1814 den prins rechtstreeks het oorlogsbestuur had opgedragen, betreffende de verhouding van Oranje jegens den commissaris-generaal van der Goltz, het zonderlinge betoog »... vous n'êtes pas dans des rapports ensemble et pouvez donc vous rester étranger...!" Dit was te veel voor Oranje. Z. K. H. verzocht om van de opper-directie te worden ontslagen. Weder mag het aan prins Frederik en aan de lieftallige gevoelens der koningin worden geweten, die om der gevolgen wille, ook om den ongunstigen indruk te voorkomen, welke bekendheid der redenen van dit nieuwe verschil bij de natie dreigde te maken, bij den koning aandrongen om zelf naar Brussel te gaan en met Oranje in overleg te treden. Doch de prins wilde zijn vader niet ontmoeten. Zeer terneergeslagen schreef de koning aan de wieg van zijn kleinzoon: »... j'hésitais longtemps sur le parti qui me restait à prendre, et c'est auprès du berceau de »Willempje" et pendant que sa Maman le couvrait de ses tendres caresses, que je réfléchis comment me conduire vis-à-vis du mari et du père de ces êtres chers à mon coeur..."

De prins bleef aandringen op zijn ontslag, terwijl de koning, geslingerd tusschen ouderliefde en staatsplicht, weigerde zijn minister op te offeren, die hem met groote rekkelijkheid ten dienste stond, maar jegens zijn zoon uiterst onhandig was te werk gegaan. Aan prins Frederik mocht het niet gelukken de onverzettelijkheid van zijn broeder te overwinnen. Op 15 November 1817 verleende de koning den prins van Oranje het door hem verlangde ontslag.

Te 's Gravenhage trok men algemeen partij voor den koning en tegen den kroonprins. La Tour du Pin berichtte den 19den November

Digitized by Google

1817 naar Parijs »....le Prince Royal est vivement blâmé; son frère, le prince Frédéric, devient l'objet de la prédilection hollandaise et hier" — op den verjaardag der koningin, waarbij de prins en de prinses van Oranje ontbraken — »on buvait dans des cabarets, à sa santé en disant: celui-ci est le nôtre...." Daarentegen was Oranje, overal waar hij zich te Brussel in burgerkleeding vertoonde, het voorwerp van levendige demonstratiën.

De goede verstandhouding ten hove was geenszins hersteld. De prins vergezelde zijn echtgenoote naar 's Gravenhage, maar reisde door naar Amsterdam. Kort vóór het Kerstfeest gelukte het aan prins Frederik, geholpen door de koningin, wier zacht gemoed tegen geen twist bestand was, den vrede te herstellen. Bij Koninklijk Besluit van 24 December 1817 werd Oranje opnieuw bekleed met al zijne militaire waardigheden en de opper-directie van het oorlogsbestuur, dat een nieuwe regeling zou ondergaan. Nog alvorens deze tot stand kwam gaf de prins echter het ernstige verlangen te kennen om eervol van de opper-directie te worden ontheven, doch met behoud zijner militaire charges (22 Februari 1818). Een dag later behelsde de Staatscourant het eervol ontslag van graaf van der Goltz als commissaris-generaal van oorlog en zijn benoeming tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Bij de nieuwe samenstelling van het departement van oorlog behield Willem I aan zich de behandeling van alle personeele en zuiver krijgskundige aangelegenheden onder bijstand van den generaal-majoor d'Aubremé, als adjudant-generaal. Het verdere oorlogsbestuur voerde de heer Piepers als secretaris van staat en hoofd van het departement. Generaal de Constant had eerbiedig maar dringend verzocht om de hem door den koning aangeboden portefeuille niet te aanvaarden. Een halfjaar later werden de betrekkingen van secretaris van staat en van adjudant-generaal weder vereenigd (1 Maart 1819). Met deze samenstelling van het departement zou prins Frederik eenige jaren later (1826) het oorlogsbestuur aanvaarden.

Als gevolg van dit alles heeft de prins van Oranje, jammer genoeg, als opperbevelhebber geen rechtstreekschen invloed op de vorming en de ontwikkeling der Nederlandsche krijgsmacht uitgeoefend. Zijn werkkring bepaalde zich af en toe tot de bevelvoering in legerplaatsen, in 1818 bij Zeist, in 1819 bij het dorp Meggelen

Digitized by Google

in de Limburgsche Kempen, enz. Wel bezocht de prins de kampen bij Raevels, (1820 en '21), Zeist (1822), Gorssel en Turnhout (1823) enz., maar enkel uit belangstelling, niet plichtmatig. De verschillen tusschen den koning en zijn opvolger kwamen ten nadeele van het leger, dat behoefte had aan bezielende kracht, welke van niemand beter had kunnen uitgaan dan van den ridderlijken held van Salamanca, Vittoria, Quatre-Bras en Waterloo. Wat in dit opzicht de goede verstandhouding tusschen prins Frederik en den koning heeft gewrocht zullen ons 's prinsen werkzaamheden als grootmeester der artillerie, later als commissaris-generaal van oorlog vertolken. Bovendien vond prins Frederik tijd voor velerlei philanthropische bemoeiingen als die tot bestrijding van armoede door oprichting der Maatschappij van Weldadigheid en zijn bestuur als grootmeester-nationaal der Orde van Vrijmetselaren, welke onderwerpen een geheel afzonderlijke vermelding verdienen.

Hoe schoone levensopvatting de prins deelde, blijkt o. a. uit een brief, dien hij op zijn twee-en-twintigsten verjaardag (28 Februari 1819) aan zijn grootmoeder schreef: »... je suis entré dans cette nouvelle année avec la bien ferme intention de travailler de toutes mes forces, à me montrer digne de toutes les grâces et bontés que la famille a pour moi, et de tâcher d'être utile à elle et au pays à laquelle la Providence nous a liés; sur les secours de laquelle je compte pour réussir en ce que je me suis proposé..."

V. Reis naar Zwitserland.

Een na veelvuldigen arbeid aangename tevens zeer gewenschte ontspanning genoot prins Frederik door zijn reis in den zomer van 1819 naar Zwitserland en Oostenrijk in gezelschap van zijne neven, den kroonprins van Pruisen, later koning Friedrich Wilhelm IV, en prins Wilhelm, Duitschlands keizer op 18 Januari 1871. In het gevolg van prins Frederik bevond zich dr. van Assen; de jonge Pruisische vorsten werden vergezeld door den reeds bejaarden generaal von Knesebeck en door een jeugdigen geleerde, ten einde hen

Digitized by Google

omtrent alle merkwaardigheden op het gebied van kunst en van wetenschap voor te lichten.

Prins Frederik vertrok op 1 Juli 's morgens vroeg uit Brussel [16]) en kwam over Leuven, St. Truyen — zijn eerste hoofdkwartier in 1815 —, Tongeren, Luik en Burtscheid binnen twee-en-twintig uren te Aken aan, alwaar zijn vriend, prins Wilhelm van Pruisen, reeds alles voor zijn ontvangst had gereedgemaakt. 't Was de eerste maal, dat prins Frederik het zuid-oostelijke gedeelte van het Vereenigde Koninkrijk bezocht en de groote armoede der bevolking aldaar aanschouwde, waarop graaf G. K. van Hogendorp meermalen in geschrifte heeft gewezen [17]). Mannen en vrouwen, kinderen en grijsaards verdrongen elkaar òm het rijtuig bij de posterijen tot verwisseling van paarden en bedelden om aalmoezen. Zelfs wanneer de postillons weer met de zweep klapten, hield de hongerige schare niet af, maar volgde buiten adem en op bloote voeten de snel voortrollende wagens.

Zoo te Keulen, als later te Bonn, Koblenz en andere groote garnizoenen, wijdden de prinsen zich voornamelijk aan krijgskundige aangelegenheden, bezochten wapenschouwingen te hunner eere, de vestingwerken, enz., zonder echter, lettende op de vertoogen van dr. van Assen en zijn Duitschen collega, de bezichtiging van musea en andere verzamelingen geheel te verzuimen. Zoo verwonderde het prins Frederik, dat in Keulen »Colonia Agrippina" geen spoor viel te ontdekken van het huis, waar Vondel geboren was en nog op hoogen leeftijd — ook volgens het in 1876 verschenen werk van J. A. Alberdingk-Thym, »Portretten van Vondel" — bij een bezoek aan zijn geboortestad, vergezeld van zijn kleindochter, de gast zijner Keulsche bloedverwanten zou geweest zijn —

Zoo kom ik dan aen d' avont van mijn leven
En eer myn zon voor goet in 't Westen daelt,
Om Keulen's kaey verschuldigde eer te geven,
Van d' Amstel naer den Rhyn ghedwaelt.

De Ryxvorstin, een glimlach op de koonen,
Voert gints den staf, waer Oost en West voor buyght,
Myn Agrippyn, ghemytert met drie kroonen,
Noch van een hoogher wydingh tuyght.

Germania heeft inderdaad vergeten, dat de verzen van den grooten Nederlandschen bard als voorbeeld voor Duitsche dichters hebben gediend.

Digitized by Google

Over Mainz — dat gedurende 140 jaren door het 22ste Romeinsche legioen was bezet — reizende naar Frankfurt, voegde de kroonprins van Pruisen zich hier bij het reisgezelschap. Onderwijl de Pruisische prinsen nagenoeg een week te Frankfurt vertoefden, bezocht prins Frederik de vroeger aan den Ottonischen tak van het Huis Nassau behoorende erflanden langs de Lahn. Ofschoon deze reeds sinds het jaar 1806 onder het bestuur van vorst Friedrich Wilhelm van Nassau-Weilburg en hertog Friedrich August van Nassau-Usingen vereenigd waren — uit den tak der Walrams, beiden in den aanvang van 1816 overleden en opgevolgd door den zoon van eerstgenoemde, hertog Wilhelm van Nassau —, getuigde de aandoening van aanzienlijken en minderen tegenover prins Frederik, hoeveel liefde en eerbied zij nog aan hunne vroegere wettige Heeren toedroegen.

Te Frankfurt ontmoette de prins graaf von Grunne, vertegenwoordiger van koning Willem I als groothertog van Luxemburg bij de Bondsvergadering. De voortvarende gezant klaagde over den tragen voortgang der beraadslagingen aldaar, maar prees toch den prins met aandrang de aansluiting van het Koninkrijk der Nederlanden bij den Bond aan. Prins Frederik bestreed het gevoelen van graaf von Grunne. Vele jaren later, gedurende de onlusten met België zich dit gesprek herinnerende, stelde de prins graaf von Grunne in zooverre in het gelijk, dat de groote mogendheden ná 1830 waarschijnlijk minder trouweloos tegenover Nederland zouden hebben gehandeld, wanneer Nederland deel van den Duitschen Bond had uitgemaakt.

Met een stoet van negen rijtuigen, elk met zes paarden bespannen, zette het vorstelijke gezelschap de reis voort van Frankfurt over Heidelberg naar Carlsruhe (14 Juli), waar de prinsen een bezoek aan het groothertogelijke hof brachten en o. a. ook een zitting van de volksvertegenwoordigers bijwoonden. Toevallig waren juist de »Kriegskosten" aan de orde, waartegen de leden ernstige bezwaren in het midden brachten. Aan een prins der Nederlanden kon het allerminst vreemd vallen om over te groote uitgaven voor het leger te hooren klagen; maar de onbetamelijke toon, waarop de Kamer te Carlsruhe zich daaromtrent uitliet, verraste onzen prins buitengewoon. Korten tijd later werd dan ook de vergadering op groothertogelijk bevel ontbonden.

Digitized by Google

Vroolijk ging 't toe onder de jonge vorsten, die bij rijtoeren en wandelingen zoowel hunne bizondere ondervinding van 1813, '14 en '15 op de oorlogsvelden van Duitschland en Frankrijk als de gemeenschappelijke herinneringen hunner jeugd te Berlijn en Potsdam, te Paretz en Schönhausen, de »revue" lieten passeeren (Tweede Deel bladz. 338 tot 341). Vooral moest prins Wilhelm heel wat plagerijen van zijn oudsten broeder en van prins Frederik verduren om zijn »flirt" met prinses Elise Radziwill. De kroonprins was daarbij altijd eenigszins gereserveerd; doch prins Frederik, die reeds gedurende zijn verblijf in 1816 te Berlijn merkwaardige waarnemingen te dier zake meende gedaan te hebben, ging vroolijk en ongekunsteld te werk. Prins Wilhelm liet zich de toespelingen op prinses Elise gaarne aanleunen. Spoedig genoeg zou bittere teleurstelling volgen, als plichtgevoel en onderwerping aan de traditioneele bepalingen der Hohenzollern's hem noodzaakten de stem der liefde in zijn hart te smoren. Nog leeft de tragische roman van Duitschlands eersten keizer voort in het weemoedige lied —

Es waren zwei Königskinder,
Die hatten einander so lieb;
Sie konnten zusammen nicht kommen,
Die Wasser waren zu tief!

Prinses Radziwill was van moederszijde een kleindochter van prins August Ferdinand van Pruisen, den jongsten broeder van Frederik den Groote, en de markgravin Louise van Brandenburg-Schwedt. Haar broeder Louis Ferdinand was in 1806 te Saalfeld gesneuveld. De kinderen van koning Friedrich Wilhelm III en koningin Louise, hun neef Frits Louis, de jonge Oranje's en de drie kinderen van vorst Anton Radziwill — twee zonen en een dochter — waren met elkaar opgegroeid. Vorst Anton bewoonde het smaakvol ingerichte paleis van wijlen gravin Dönhoff — in onzen tijd dat van vorst Bismarck — in de Wilhelmstrasse, waar prins Wilhelm alle dagen kwam. Aldaar werden onder de leiding van vorst Radziwill en van zijn lieftallige echtgenoote tooneelstukjes, operettes en muziekuitvoeringen opgevoerd, die zelfs Mendelssohn, Spontini, Goethe, Rauch, Schinkel en andere groote kunstenaars gaarne bijwoonden (Tweede Deel bladz. 23, 38 en 39). Bij dagelijkschen omgang hadden 's konings tweede zoon en prinses Elise

Digitized by Google

Radziwill, om hare blankheid en schoon »de witte roos" genoemd, elkander haast zonder het te weten liefgekregen. 's Prinsen vriend Oldwig von Natzmer — in 1819 generaal-majoor — vormde de derde in het klaverblad [18]). Kinderlijke vriendschap sloeg tot liefde over. In een quadrille in 1816 te Berlijn ten hove uitgevoerd, waaraan ook prins Frederik en von Natzmer hadden deelgenomen, was de 12-jarige prinses als zinnebeeld der »Vriendschap" met opvallende hoffelijkheid door prins Wilhelm als keizer Conrad III begroet (Derde Deel bladz. 1058). Nog dikwerf noemden zijne reisgenooten hem »der schöne Conrad", en voorzagen zijn knoopsgat bij voorkeur van »witte rozen".

Prins Wilhelm gaf zich nog onbezorgd over aan dien reinen hartstocht. Sinds Frederik de Groote gold echter in het huis van Hohenzollern de bepaling, welke ook koning Frederik Willem III bij zijn morganatisch huwelijk met gravin von Harrach, vorstin van Liegnitz zou moeten erkennen (9 Nov. 1824), dat de prinsen van den bloede alleen met dochters van regeerende vorstengeslachten mochten trouwen, wanneer hunne nakomelingen althans recht wilden hebben op de troonopvolging.

Op weg naar Offenburg, van waar prins Wilhelm zich nog kortelings naar Saarlouis zou begeven tot voleinding zijner militaire studiën en dus het reisgezelschap verlaten, konden de jonge vorsten de verzoeking niet weerstaan om een uitstapje op Fransch grondgebied te maken ten einde de kathedraal van Straatsburg te bezichtigen.

Wandelende over de groote Rijn-brug — »waar", volgens Schiller »Duitsche trouw vergaat" — beloofden de reizigers elkaâr plechtig, hoe gaarne zij ook nader omtrent het verschil in spraak, manieren, kleeding enz. der Baden'sche- en der Elzas'sche schoonen zouden oordeelen, alleen de kerk en den toren te zullen bezoeken. Stipt hielden zij hun woord. Verbaasd over de majestueuze bouworde van dit middeleeuwsche gedenkteeken, meer nog over het verrukkelijke uitzicht van de 142 meters hooge transen over de omliggende velden, het Schwarzwald en de Vogezen, wier grillige ruggen en toppen door de ondergaande zon rozenkleurig werden getint, mishaagde aan de bezoekers de mededeeling van hun cicerone, dat weleer 13000 uit alle oorden saamgedreven werklieden,

Digitized by Google

die vier jaren lang aan de kerk hadden gebouwd, daarvoor geen ander loon hadden ontvangen, dan aflaat hunner zonden. Onder de reisaanteekeningen van Straatsburg, onder 's prinsen papieren, vinden wij: »Zoo werd de hierarchie der geestelijkheid ten koste van waren godsdienstzin bevestigd, het volk bij verwaarloozing van den landbouw veroordeeld tot het oprichten van kerk-kolossen, evenals de Egyptenaren tot het bouwen der pyramiden."

Binnen een week bezochten de prinsen den trotschen burcht Zollern, het stamslot van het doorluchtige geslacht der Hohenzollern's nabij Rothweil in Zwaben, en het oude bouwvallige kasteel Habsburg op den Wülpelsberg nabij Brugg in Aarau, de bakermat van het Oostenrijksche keizershuis. Tegenover den eenvoud van dezen vierkanten Romeinschen toren was de indruk van den 800 meters hoog gelegen Zollern te geweldiger: volgens een overoude rijmchroniek —

Hohenzollern, du wehrliches Haus,
Wie weit hast du geschauet hinaus!
All um und um im Schwabenland
Wardst du ob allen Burgen genannt.

Van den stichter weet men alleen, dat hij afstamde uit het geslacht der Burkandiërs, die sinds den aanvang van de 10de eeuw als hertogen regeerden in Zwaben. De »Zoller" Frederik III verkreeg door aanhuwelijking het burggraafschap van Nürnberg. Zijn beroemde nazaat Frederik VI bewoonde het toen reeds herbouwde stamslot op het vóórgebergte van de Zwabische Alpen, alvorens hij als stadhouder, daarna als keurvorst van Brandenburg (18 April 1417) rust en welvaart herstelde in de langen tijd door roofridders verarmde »Marken" en aldaar voorgoed de banier der Hohenzollern grondvestte. Met keurvorst Frederik I kreeg Brandenburg, om met den dichter te spreken:

. . . . . ein Pfleger aller Heilsamen,
Ein Hort des Friedens und ein Hort des Rechts,
Ein ernster Rächer alles Uebermuths."

Geen wonder, dat Pruisen's troonopvolger, ook prins Frederik, verlangde om het stamslot hunner voorvaderlijke grootheid te bezoeken, een wijle rond te dwalen in de ruïnen, die van zooveel eeuwen heugden. Langs lachende korenvelden en bloeiende boom-

Digitized by Google

gaarden, over heuvelen en met schoone boschpartijen bewassen dalen naderde men over den bergweg van Bellingen de overblijfselen van het slot, waarvan alle spitsen en lijnen door de stralen der ondergaande zon als met goud waren gelijnd. Op dien avond, terwijl prins Friedrich Wilhelm in eerbiedige stilte alle gangen van het eerwaardige slot doorkruiste, schijnt bij hem de wensch te zijn ontwaakt, waaraan hij later als koning heeft uitvoering gegeven, om den »Zollern", zijn stamhuis ter eere, trotschelijk te herbouwen. »Het was reeds nacht" — vermeldt het reis-journaal — »toen wij het slot verlieten; doch op eens zagen wij ons omgeven door een hellen gloed van fakkellichten, die in het gebergte door de landlieden werden rondgedragen. Hoe verder wij ons van het kasteel verwijderden, te meer wies het getal der flambouwen. De ingezetenen wedijverden om de eer, den kroonprins en zijne reisgenooten voor te lichten. Vrouwen en kinderen verlieten de huizen en schaarden zich langs den weg om dankbaar en vrijmoedig de vorsten te groeten, die zooveel eerbied toonden voor het oord, dat zij bewoonden. Aan den voet van den berg gekomen, zagen wij nogmaals om en naar boven en onderscheidden den donkeren toren, die op den eenzamen berg door het overal stralende fakkellicht zichtbaar bleef..."

De volgende dag voerde de reizigers naar Schaffhausen, waar graaf de Pourtalés uit Neuchâtel de prinsen opwachtte, en hun dr. Ebel voorstelde, schrijver van het toenmaals meest bekende reisboek over Zwitserland, die het verdere reisplan had ontworpen.

Levendigen indruk maakten op het ontvankelijke gemoed van beide vorsten de eerste aanblik der Alpen, de diepe, rollende waterklank van de »Rheinfall" en de majesteit der natuur van Neuhausen, waarvan de aanschouwing alles overtrof, wat zij bij dichters en schilders gelezen of op schilderijen gezien hadden. Om het kasteel Laufen, langs de samenvloeiing van de Reuss, de Limmat en de Aar begaven zij zich naar Brugg, den klassieken bodem van Windisch, en naar den Habsburg (zie bl. 38). Hier toch waren weleer door Drusus en Tiberius de vesten van Vindonissa gesticht, later door Vespasianus uitgebreid, ten einde weerstand te bieden aan de Allemannen en de Germanen. Van alle zijden liepen de dorpsbewoners samen om oudheden en penningen uit dien tijd aan de

Digitized by Google

hooge bezoekers te koop aan te bieden. Ook herinnerde Windisch aan de Middeleeuwen. In de nabijheid dezer plaats toch werd keizer Albrecht door zijn neef, hertog Johan van Schwaben en zijne eedgenooten vermoord (1 Mei 1308). Bitter en wreed was de wraak van 's keizers dochter, Agnes koningin van Hongarije, op de gezinnen der saamgezworenen. Zonder leeftijd of kunne te sparen, deed zij duizenden boeten voor den op haar vader gepleegden moord. Juichende bij de wanhoopskreten van hare slachtoffers, de handen doopende in hun bloed, riep zij als waanzinnig uit: »Nu »baad ik mij in de dauw der lente." Alle goederen dier armen verklaarde zij verbeurd en stichtte te Windisch een klooster, den God van liefde ter eere! Tot zulke uitersten vervielen de veelal te hoog geroemde kracht en godsdienstzin der Middeleeuwen!

Den tocht door de kantons Solothurn en Bern voortzettende, ontmoetten de prinsen op het kasteel van graaf de Magny nabij Bern den vroeger (bladz. 24) genoemden dr. Haller: inzonderheid voor den kroonprins een gewenschte kennismaking.

Deels te voet, deels te paard bereikte men het prinsdom Neuchâtel, alwaar de bevolking den kroonprins van Pruisen als erfvorst onder het lossen van het geschut en allerlei vertoon met geestdrift en ongekunstelde vreugde ontving. De oppermacht van Pruisen sinds 1815 scheen voor het kanton een waarborg tegen rampen en onheilen, zonder afbreuk te doen aan den republikeinschen regeeringsvorm. Veertig jaren later zou het te Parijs gesloten tractaat van 26 Mei 1857 een eind maken aan de souvereine rechten van Pruisen op het prinsdom en het graafschap Valangin.

De prinsen woonden te Neuchâtel vier dagen lang allerlei feestelijkheden bij; de kroonprins reikte op meerdere plaatsen vaandels uit aan de districts-compagnieën, ook aan die te Moitiers. Nog werden daar de woning en de kleine kamer in eere gehouden, waar Rousseau, wegens zijn »Emile" uit Genève gebannen, in eenzame dagen zijn »Lettres de la Montagne" had geschreven.

Te Lausanne ontmoette prins Frederik o. a. de ouders van generaal de Constant en den hoog bejaarden baron du Pont, die vroeger, zooals wij straks zullen vermelden, onder Z. K. H. werkzaam geweest was als inspecteur-generaal van de artillerie. Alle aldaar gevestigde Nederlanders maakten hun opwachting bij Zijne

Digitized by Google

Koninklijke Hoogheid. Uit de woning van generaal du Pont zond prins Frederik aan zijn grootmoeder, de prinses-douairière van Oranje, gelukwenschen ter gelegenheid van haar 68sten verjaardag, onder den indruk van het natuurschoon, dat het wonderlijk heldere blauwe meer van Genève, met den »Mont-Blanc" op den achtergrond, aanbiedt »... uit mijn kamer zie ik op het meer en op de Alpen; onder mij ligt het terras, waar Gibbon zijn Romeinsche geschiedenis heeft geschreven... Op Uw verjaardag, dien wij sober maar hartelijk zullen vieren, vlieg ik in gedachten van de Alpen naar Laeken! 'k Zal God dien dag dubbel voor U bidden om zegen en behoud gedurende nog vele jaren..." 't Was de laatste viering van haar geboortedag!

Na enkele tochten op het meer van Genève en een kort verblijf op het landgoed van graaf de Pourtalès aan de »Murten-See" (Lac de Morat), zagen de vorstelijke reisgenooten op den laatsten Juli-avond uit Unterseen nabij Interlaken aan de »Thuner-See" de met den witten mantel der koningen omslagen sneeuwtoppen van den »Eiger", den Mönch", de »Jungfrau" en vingen de eigenlijke Alpen-tochten aan.

Gewapend met bergstokken, onder pittige gedachtenwisseling tusschen dr. van Assen en dr. Ebel omtrent allerlei onderwerpen, als de hardheid der verzen van Klopstock, inzonderheid de hexameters zijner »Messiade", de leerstellingen van Feuerbach in Beieren betreffende de lijfstraffelijke wetten en andere geschilpunten dier dagen, tevens vol bewondering over de grootsche natuurtafereelen en de machtige symphonie der Alpen, beklommen prins Frederik en de kroonprins, Mürren verlatende, de kleine Scheidegg en de Eiger-gletschers, van waar zij aan de andere zijde de voormelde bergtoppen, ook den Wetterhorn, den Schreckhorn enz., ± 4000 meters hoog, aanschouwden: de sneeuw gloeiend, het graniet glanzend van dat bleeke purper, waarmede de afstand adelt. Niet minder troffen hen de Grindelwaldsche sneeuwbergen en de Schwartzwalder-Alpen.

In de kantons Bern en Unterwalden trok de schoonheid der dochteren Eva's niet minder dan de soms potsierlijke toiletten der Alpen-reizigsters hun aandacht. In laatstgemeld kanton herinnerden de eenvoud en de democratische zin der bewoners aan Nicolaas von

Digitized by Google

der Fluë, die vóór drie eeuwen in het kanton als een »Heilige" werd geëerd, en naar wiens graf nog immer bedevaarten geschieden. Een zijner nazaten vertolkte aan prins Frederik de voorwaarden der door Fluë gepredikte democratie, door de eenvoudige omschrijving: »Wij kunnen onzen ouden regeeringsvorm behouden, zoo lang wij trouw blijven aan de voorouderlijke deugden en instellingen; gaat die eerbied echter teloor, dan is 't met ons gedaan!"

Te Sarnen, de hoofdplaats van Oberwald, wachtte de prinsen een hartelijke, maar allerkoddigste ontvangst door den zoogenaamden stadhouder en de leden zijner regeering. Terwijl de zwaar gebouwde »landsman" door levendige bewegingen met armen en beenen zijn eerbied voor het hooge gezelschap aan den dag legde, stond het op zijn verlegen gelaat te lezen, dat hij zijn van buiten geleerde aanspraak was vergeten. Hij bezat de bescheidenheid van Demosthenes bij Philippus, maar geenszins zijne welsprekendheid. Prins Frederik begroette hij eerst als »Majesteit van Engeland", vervolgens als »Koning van Oranje", tot hij zijn vergissing bemerkende, eensklaps uitriep: »Nu — Uw Vader heeft immers ook »Zwitsersche compagnieën in zijn dienst?" — Prins Frederik kwam hem lachend te hulp, en weidde met lof uit omtrent het regiment No. 32 d'Aufdermaur en de drie andere Zwitsersche regimenten in Nederlandschen dienst No. 29, 30 en 31. De prins en zijn neef namen den gemoedelijken president onder den arm en leidden hem naar den overvloedig beladen disch, die hen na een vermoeienden tocht in de opwekkende Alpenlucht meer aanstond dan de welsprekendste redevoering.

Over Stanz bereikten de vorstelijke reizigers (4 Augustus) Luzern, van waar zij den volgenden dag met den Nederlandschen zaakgelastigde, graaf de Liedekerke Beaufort, o. a. den »Pilatus"-berg en het oude slagveld van Sempach bezochten. Ter plaatse, waar de strijd het hevigst had gewoed, stond een kapel, boven den ingang waarvan enkele verzen geschreven waren, die den geest dier tijden en het doel der vrijheidlievende Zwitsers vertolkten.

Anno 1386 hat man auf dieser Walstatt hart gestritten,
Der Adel die Niederlaag erlitten
Hierdurch der Vierwaldstätter Bund
Hat geschwuren seinen vesten Band.

Digitized by Google

Binnen de kerk prijkte een armelijke schilderij, voorstellende Winkelried, op het oogenblik dat hij zeven tegen hem gevelde lansen met zijne krachtige armen omvatte om een weg te banen voor zijne volgelingen.

Bij dergelijke tafercelen geraakte generaal von Knesebeck in vervoering, en vergat zich dan geheel. Zelfs onder gewone omstandigheden konden de minst beduidende kleinigheden hem prikkelen, waarbij zijn drift niemand, ook niet den kroonprins spaarde, voor wien hij toch als mentor moest dienen: maar een mentor tegenover wien ook de meest deemoedige Telemachus soms zijn geduld zou verloren hebben. Bij het onbuigzame karakter van den kroonprins en zijn ingenomenheid met eigen begrippen — vooral gedurende zijn koningschap gebleken! — ontstond telkens strijd, waarbij prins Frederik dan als vredestichter moest optreden.

Op en om de »Vierwaldstätter-See" heiligde elk plekje grond de Zwitsersche vrijheid, zooals deze in Schillers's Tell is vertolkt. Alvorens de »Rigi" te bestijgen, wilden de hooge reizigers Küsnach zien en den nabijgelegen »Hohle Gasse", waar Tell door den moord op Gesler aan zijne landgenooten een nieuw leven had geschonken.

Als zoovele andere reizigers, stelde de »Rigi" ook onze prinsen teleur. Ofschoon zij twee nachten in de toenmaals eenvoudige herberg nabij het klooster »Maria von Schnee" op den »Rigi-Kulm" vertoefden, bleef de lucht 's morgens met zware wolken befloersd en hield de wonderlijke schoonheden verborgen, die de »Rigi" onder gunstige omstandigheden te aanschouwen geeft: verre grenzen van witte bergen, glooiende velden van sneeuw en ijs, flonkerend met de kleuren van opaal; machtig hooge toppen, zich verliezende in het hemelsblauw! Slechts enkele oogenblikken dreven de wolken onder den bergtop uitéén en vertoonden dan, als door opengetrokken gordijnen, ontelbare meren, dalen, steden, dorpen en huizen. Maar de bergen ter overzijde bleven bedekt; nergens werd de gloed der sneeuw zichtbaar. Langs Goldau daalde het reisgezelschap af naar het Zuger-meer, waarlangs een roeiboot hen naar de hoofdplaats van het kanton voerde.

Op Zaterdag-avond 6 Augustus rolden de reiswagens Zürich binnen. Den volgenden morgen woonden de jonge vorsten op de oude standplaats van Zwinglius een door haar eenvoud en stichting

Digitized by Google

den ouden kerkhervormer waardige predikatie bij. Gelijk in het kanton Unterwalden alle gedenkteekenen aan von der Fluë, in Schwyz en Uri aan Tell waren gewijd, ademde in Zürich alles eerbied voor Zwinglius. Over Richterswil en het slagveld van Morgarten, waar dertienhonderd Zwitsers uit de kleine kantons met Tell en den vorst von Altinghausen aan het hoofd tegen twintigduizend man onder Leopold van Oostenrijk gestreden en door de luisterrijke zege het verbond der vrijheid bevestigd hadden, kwam men in het dorp Schwyz, van waar wandeltochten werden ondernomen naar Brunnen, den »Frohnalp" en de »Rütli", Alsdorf, Bürglen, Attinghausen en andere plaatsen, waaraan eveneens de naam van Tell voor eeuwig verbonden blijft.

Over den St. Gothard en wèl langs den door Schiller in zijn treurspel zoo dichterlijk beschreven weg, reden en wandelden de reizigers over Amsteg langs de natuurgrootsche, schilderachtige plaatsen, waar de Reuss in woeste vaart van het gebergte stort. Alle bèken, dalen en watervallen daar danken hun oorsprong aan deze rivier, welke een rijke verscheidenheid van treffende tooneelen oplevert, inzonderheid waar de afgescheurde rotskloven door bruggen zijn vereenigd, de bergstroomen zich kokend en bruisend over geknakte boomstruiken en steenblokken in woeste vaart een weg naar den afgrond banen. Langs Wasen en de Zwarte rotspoort, onder de wilde »Duivelsbrug", die, om nogmaals met den grooten dichter te spreken, »nooit daglicht heeft gezien", leidde de weg uit het duister naar het blijde dal van Andermatt, rondom in de sneeuwbergen gelegen: thans de militaire sleutel van den St. Gothard-tunnel. Een marmotten-ragout besproeid met Syrakusen'schen wijn beloonde de prinsen voor de zware vermoeienis en schonk hun nieuwe krachten. Den volgenden dag zetten zij den tocht over den St. Gothard en langs den Ticino voort en naderden allengs Italië. Des nachts rustte men in het lachende dorpje Faido, aan den toen nog in aanleg zijnden straatweg.

De kroonprins van Pruisen wenschte hartstochtelijk Italië te zien, vooral »de Eeuwige Stad" met zijn tallooze kerken en kunstwerken, waaromtrent zijne studiën hem volkomen op de hoogte hadden gesteld. Maar alvorens de kroonprins op reis was gegaan, had zijn vader hem laten beloven, de Italiaansche grenzen van

Digitized by Google

Zwitserland niet te zullen overschrijden: uit bezorgdheid, dat hij zich door zijn kunstliefde zou laten verleiden om, steeds verder gaande, ten slotte Rome en Napels te bereiken, van waar hij niet zou kunnen scheiden; terwijl zijne plichten hem toch naar Berlijn riepen. 's Prinsen verlangen om Milaan en Venetië aan te doen werd steeds levendiger naarmate men de grenzen van Zwitserland naderde. Maar uit plichtgevoel onderdrukte hij dien wensch en wilde zich tevredenstellen met een tochtje op het Lago Maggiore naar de Boromeesche eilanden om Lombardije althans van verre te aanschouwen. Van Faido over Bellinzona en Magadino, waar een boot voor hen gereed lag, kwamen de hooge reizigers met geestdriftig verlangen Italië nader: het instinctmatig gevoel van allen, die Italië vereeren om de schoonheid der natuur, om het vernuft der kunst en de stoute heldendaden, die sinds de kindsheid onzer jaartelling het hart van Euroop's geschiedenis deden kloppen. Na een langdurige vaart langs rotsen, velden en landouwen kwamen de beroemde eilanden en het kleine Intra, de eerste stad van Lombardije, in het zicht. Toen het reisgezelschap voor Isla Madre uitstapte — het was 15 Augustus, het feest van Maria hemelvaart — trok juist een rij van priesters en koorknapen voorbij, wier roode kleeding het bonte kleuren-gamma der natuur nog verhoogde. De opgetogenheid der reizigers over de schoonheid der Boromeesche eilanden, waar zij onder de schaduw van citroenboomen, laurieren en myrthen vertoefden, herinnerde aan den lof van Montesqieu »..... Il y a en Italie un grand lac qu'on appelle le Lac-Majeur: c'est une petite mer dont les bords ne montrent rien que de sauvage. A quinze milles dans le lac sont deux îles d'un quart de mille de tour, qu'on appelle les Borromées, qui sont, à mon avis, *le séjour du monde le plus enchanté* . . ." [19]).

Hoewel voor zijn persoon trouw blijvende aan het zijn vader gegeven woord, vergunde de kroonprins aan enkele heeren van zijn gevolg, o. a. aan generaal von Knesebeck, om voor korten tijd naar Milaan te gaan. Deze keerde echter zeer ontstemd terug wegens zoogenaamde mishandeling door de grenswachters, die hem wegens een informaliteit in zijn reispas voor een carbonari aangezien en op allerlei wijzen gekweld hadden. Prins Frederik heeft levenslang de aangenaamste herinneringen gehouden van Zwitser-

Digitized by Google

land, waarvan toen reeds gold, wat een halve eeuw later door een groot denker werd getuigd: »La Suisse est le lieu de repos de tous ceux qui sur cette terre ont besoin de croire et d'espérer."

Over Splügen, Chur en Innsbrück reisden de prinsen naar München, waarheen de koning van Beieren pas uit Baden was teruggekeerd. Koning Maximiliaan Jozef, die in zijn persoon Fransche beschaving aan Duitsche warmte wist te paren, ontving zijne gasten zeer hartelijk en deed alles om hun het korte verblijf te München (23—28 Augustus) te veraangenamen. Niet weinig brachten daartoe bij de vier schoone tweelingdochters uit zijn tweede huwelijk met prinses Frederika Wilhelmina Caroline van Baden: zijne »Töchter-Compagnie", zooals de koning de jonge prinsessen noemde. De treffende gelijkenis der beide oudsten — prinses Elisabeth en prinses Amelie, geboren 12 November 1801 — gaf schier elken dag aanleiding tot grappige vergissingen. Toen dan ook generaal von Knesebeck op Nymphenburg eigenwijs durfde beweren, dat hij deze misvattingen niet begreep en wel dégelijk onderscheid in de gelaatstrekken der prinsessen opmerkte, voerde de koning den bejaarden krijger hoffelijk te gemoet: »Dan hebt gij 't als vreemde»ling binnen één dag verder gebracht dan ik als vader in achttien »jaren. Om mij niet te vergissen, laat ik elke mijner dochters een »lint van bepaalde kleur dragen, waaraan ik haar alleen herken!" De kroonprins van Pruisen vermaakte zich niet weinig over 's konings snedige bestraffing, welke generaal von Knesebeck, anders zoo gereed tot antwoorden, verlegen en zwijgend onderging. Prinses Elisabeth had aanstonds een levendigen indruk op »Prinz Royal" gemaakt; den 29en November 1823 zou hij haar huwen. De kroonprins, later koning Lodewijk van Beieren, getrouwd met de dochter van den hertog van Saksen-Hildburghausen, wiens kunstzin zich niet enkel met de muzen en met Venussen van marmer vergenoegde, bevond zich te Wurzburg. Meer genoegen schiep prins Frederik in de echt-fransche handigheid, waarmede 's konings schoonzoon, de hertog van Leuchtenberg, weleer »Vice-Roi d'Italie" — Eugène de Beauharnais, gehuwd met prinses Augusta Amalia, 's konings oudste dochter, uit zijn eerste huwelijk met prinses Maria Wilhelmina Augusta van Hessen Darmstadt — zich als stiefzoon van Napoleon wist te redden uit de netelige verhouding tegenover den

Digitized by Google

Pruisischen troonopvolger. »Voilà les chances de la guerre" — beweerde de hertog met ongemaakte hartelijkheid bij een dronk aan tafel —; »elle a fait la fortune de *nous* autres, et sa fin a rétabli *vous* autres!"

Op geographisch gebied bleek de hertog minder bedreven dan in de krijgskunst. Hij betuigde aan prins Frederik zijn leed, dat hij van Holland alleen Antwerpen kende; maar verklaarde niet te begrijpen, hoe de Belgen de Nederlanders verstonden, aangezien de Engelsche uitspraak zoo moeilijk was!

Met groote bewondering bezichtigde prins Frederik de kunstverzamelingen te München. De goedhartige koning Maximiliaan beweerde, dat hij te Weenen op dit gebied nog heel wat meer zou te zien krijgen. »Der Kaiser" — zeide hij lachend — »ist ein viel groszer Herr wie ich; aber als mein Schwiegersohn Vice-Roi von Italiën war, bekam ich auch bisweilen etwas..."

Over Salzburg en Ens reisden prins Frederik en zijn neef naar Weenen, waar zij van 1 tot 13 September vertoefden. Reeds den dag na aankomst ontvingen zij een uitnoodiging op den Hofburg, waar keizer Frans II hen als oude bekenden van 1815 uit Parijs allerhartelijkst ontving. Aartshertog Karel was bizonder ingenomen met het bezoek van den neef en naamgenoot van zijn in 1799 te Padua overleden boezemvriend prins Willem George Frederik, aan wien de jonge vorst, zooals hij zeide, hem door voorkomen en manieren levendig herinnerde. Groote vriendelijkheid betoonde ook prins Anton, grootmeester der artillerie, aan zijn jongen Nederlandschen collega, wien hij allerlei vragen deed betreffende den in 't buitenland zoo gunstig bekenden tak van het wapen van St. Barbara.

Het Nederlandsche gezantschap te Weenen bestond uit baron Spaen van Voorstonden en twee bejaarde ongetrouwde secretarissen. De oudste had in 1787 als ijverig patriot gediend bij een der vliegende legertjes van Zuid-Holland, maar was thans zoo oprecht oranje-gezind, dat zijn salon enkel met oranje-bloesem was versierd. Zijn toilet-tafel verborg een speeldoos, die, als men op een veer drukte, het »Wilhelmus" ten gehoore bracht.

Veel hoorden de prinsen spreken over den jongen Napoleon, »le Roi de Rome", wien zij echter niet ontmoetten. Algemeen loofde

Digitized by Google

men de wijze, waarop de oude keizer met zijn armen kleinzoon omging. Juist in die dagen deed een anekdote de ronde, dat deze hem zou gevraagd hebben: »Waarom ben ik geen koning van Rome meer?" — waarop de keizer lachend had geantwoord, »en waarom ben ik niet meer koning van Jeruzalem?"

Rostand dichtte in »l'Aiglon" de treffende samenspraak van tien jaar later (1830) tusschen den hertog van Reichstadt en keizer Frans, wiens liefde als grootvader toch onmachtig was om aan den hartewensch van zijn kleinzoon te voldoen —

N'ayez pas des pensées de derrière la tête.
Ayez des sentiments, là, de devant le coeur;
Ce serait si joli qu'un jour un empereur
Pour gâter son enfant bouleversât l'histoire;
Et puis c'est quelque chose, et c'est un peu de gloire,
De pouvoir quelquefois — sans avoir l'air, tu sais —
Dire: »Mon petit-fils, l'empereur des Français!!"

Bij druk verkeer ten hove met vorsten, magnaten en andere aanzienlijken; bij bezoeken aan de talrijke kunstverzamelingen, wandelingen te paard en te voet in het prado, alwaar prins Frederik meermalen den stemmigen van Assen betrapte als hij de hen voorbijgaande schoone »Wienerinne" nakeek — vlogen de dagen aan den Donau om.

Uit Praag (14 en 15 September), thans heel wat stiller dan in het najaar van '13, toen de prins met zijne neven te Camenz, Ober Graditz, enz. kantonneerde, voerde prins Frederik dr. van Assen rond naar alle plaatsen in den omtrek, waaraan voor hem herinneringen verbonden waren.

Aan het hof te Berlijn werd prins Frederik als een kind des huizes ontvangen (17 September tot 12 October). Vooral leerde hij daar den kroonprins en zijn jongeren broeder in hun dagelijksch leven en eigen hofhouding kennen. Beider levenswijze was zeer eenvoudig, hun omgang met andere personen altijd even vriendelijk en beschaafd. Grooten eerbied toonden zij voor hun vader.

De koning had aan den kroonprins ter belooning voor zijn trouw aan de belofte om Italië niet te betreden, een rijke verzameling boeken en platen geschonken. Als bewijs van waardeering gaf prins Frederik Wilhelm een groot gastmaal in de zaal, waar deze collectie was tentoongesteld. Met veel liefde spraken de prinsen

Digitized by Google

PRINSES LOUISE VAN PRUISEN OP TWEEJARIGEN LEEFTIJD. 1809.

Digitized by Google

Digitized by Google

over hun oudste zuster prinses Charlotte, als Alexandra gehuwd met grootvorst Nicolaas van Rusland. Groote toegenegenheid koesterden beiden ook voor de toen elfjarige prinses Louise, die hare moeder schier niet had gekend, en overal haar vader vergezelde. Dikwerf ontmoette de prins te Potsdam prinses Elise Radziwill, welke bij den koning in hooge gunst stond: ofschoon hij groote bezorgdheid voedde voor hare verhouding tot prins Wilhelm, waarin de hofwereld meer zag, dan deze wel vermoedde. Gezellige uren bracht prins Frederik vooral des avonds door op de werkkamer van zijne neven, waar zij hunne beste vrienden ontvingen. De kroonprins stond streng behoudende beginselen voor. Onverklaarbaar was 't hem, hoe zijn vader vroeger (bladz. 25) in een aanval van dankbare grootmoedigheid aan Pruisen een soort van rijksvertegenwoordiging had kunnen toezeggen: inderdaad het begin van een allengs toenemende verwijdering tusschen vorst en vaderland. Zoo verhaalde men, dat de kroonprins eens aan den minister-president Hardenberg, dien men ten hove nog altijd van omwentelings-begrippen verdacht, zou gevraagd hebben: »Kunt u raden, wat mijn eerste verrichting zal zijn als ik koning ben?" — »Ongetwijfeld iets bijzonder goeds" — antwoordde de hoffelijke staats-kanselier — »Uwer Koninklijke Hoogheid waardig en in het belang der natie." — »Juist" — hervatte de kroonprins droogjes — »U naar Spandau (staatsgevangenis) te zenden!" — In latere jaren verbeterde de verhouding tusschen beide mannen belangrijk. Behalve veel andere Spree-Atheners ontmoette prins Frederik ook zijn vroegeren leermeester Ancillon, die levendige sympathie voor hem gevoelde. Minder goed kon dr. van Assen het met dezen heer vinden. Bij gesprekken over letteren en kunst toonde d'Ancillon groote bewondering voor Montesquieu, met welken schrijver dr. van Assen allerminst was ingenomen. Toen d'Ancillon hem dan ook zijn plan meêdeelde om Montesquieu in het hoogduitsch te vertalen, en daarbij in één adem vroeg, wie toch zékere Bilderdijk was, van wien hij zooveel had hooren spreken, kon van Assen zich niet weerhouden te antwoorden »dat deze Nederlandsche dichter Montesquieu een helgeest had genoemd, op wien de vloek der menschheid rustte".

Allervermakelijkst was de beeldhouwer Rausch, een bizondere vriend van den kroonprins, wegens de tallooze anekdoten, welke hij

Digitized by Google

omtrent allerlei bekende personen wist op te disschen. In zijn burgerlijken eenvoud ontzag hij niemand en verhaalde o. a. hoe de kroonprins van Beieren — algemeen bekend om zijn buitengewone karigheid — aan Thorwaldsen en aan hem, Rausch, voor het herstellen der Aeginetische beelden geen andere belooning had toegekend dan een flesch steenwijn en . . . een gedicht van zijn eigen maaksel. — Ofschoon de kroonprins den al te vrijmoedigen kunstenaar in de rede viel, kon hij zich niet goed houden en schaterde 't uit van lachen.

In den aanvang van October ontving prins Frederik verontrustende brieven omtrent den gezondheidstoestand zijner tante, de hertogin-douairière van Brunswijk, die zijn vertrek uit Berlijn verhaastten. Reeds sinds het najaar van '18 liet hare gezondheid te wenschen over. Na een hartelijk afscheid van den koning, van zijne neven en de jonge prinses Louise te hebben genomen, verliet prins Frederik op 12 October het »Niederländische Palais Unter die Linden". Bij zijn aankomst op den 17den te 's Gravenhage vond hij zijne ouders in diepen rouw gedompeld.

VI. Rouw. Het Kroondomein en het Amortisatie-Syndicaat.

Prinses Louise van Brunswijk-Lünenburg was in de laatste dagen van September op het Paviljoen te Haarlem ernstig ziek geworden. Door de groote zorg van haar moeder scheen den 6den October het gevaar geweken, en luidden sinds de bulletins beter. Het herstel van de zieke liet zelfs toe om haar op Donderdag 14 October over te brengen naar 's Gravenhage. Even groot als de schare was, die de beminde vorstin bij haar vertrek uit Haarlem uitgeleide deed, even talrijk waren de belangstellenden, welke hare rijtuigen in het Haagsche bosch en aan het hotel der prinsessen op het Plein — later het Rijks-Archief — opwachtten. Algemeen verheugde men zich in het 's avonds uitgegeven bericht, dat Hare Koninklijke Hoogheid de reis goed had doorstaan. Te grooter was de teleurstelling, toen men den volgenden morgen het paleis

Digitized by Google

geheel gesloten zag. Diepen indruk maakte door het geheele land de mededeeling in de Staats-Courant van 16 October 1819 —

»'s Gravenhage, den 15 October 1819.

»Heden morgen ongeveer ten half vijf ure overleed alhier H. K. H. Frederica Louisa Wilhelmina, Hertoginne Douairière van Brunswijk-Lünenburg, geboren Prinsesse van Oranje-Nassau, welke zoo regtmatig als hartelijk en algemeen betreurd wordt."

Eenvoudig, doch volkomen waar, vertolkten de laatste woorden den nationalen rouw. Met groote dankbaarheid hebben wij de ons veroorloofde gelegenheid benuttigd om deze voortreffelijke Vrouwe, de beste vriendin van hare Doorluchtige moeder, door al hare bloedverwanten en hen, die haar meer van nabij kenden, op de handen gedragen, geëerd om haar edel karakter en hare liefdadigheid, die zooveel was voor anderen, doch aan wie het leven betrekkelijk zoo weinig heeft geschonken, uit hare briefwisseling te leeren kennen en bewonderen.

Bij den grooten rouw in eigen kring opende de koning de vergadering van de Staten-Generaal niet zelf, maar droeg deze taak op aan een commissie, met den minister van binnenlandsche zaken aan het hoofd (18 October).

Op den 26sten October des morgens te zeven uur had de begrafenis plaats van Hare Koninklijke Hoogheid prinses Louise, onder geleide van den prins van Oranje, prins Frederik en den prins van Hessen-Darmstadt. De stoet werd gevormd door tal van hoogwaardigheidsbekleeders, kamerheeren en hofbeambten. Alle huizen langs den gevolgden weg in de Lange Houtstraat, het Tournooi-veld enz. tot de Bocht van Guinea waren gesloten; de schutterij en het garnizoen stonden »en haye" geschaard. Ook te Rijswijk en te Voorburg luidden de klokken. Het lijk werd in de Nieuwe Kerk te Delft onder plechtige orgeltonen ontvangen; de kist door den staatsraad J. G. de Mey van Streefkerk, belast met de directie der Staats-Secretarie, van het groote rijkszegel voorzien, daarna in den grafkelder neergelaten. Eene van Nassau Oranje's meest sympathieke vorstinnen rust daar van hare liefdewerken en van hare tranen.

Digitized by Google

De prinses-weduwe van Oranje zou het verlies van haar beminde dochter niet lang overleven. Sinds het beproevingsjaar 1806, toen beide vrouwen de weduwen-kap aantogen, hadden moeder en dochter alle lief en leed gedeeld en elkaar schier niet verlaten.

Ofschoon 's konings moeder haar smart trachtte te verbergen, ging zij diep daaronder gebukt. Op één der laatste dagen van Mei 1820 had de prinses-weduwe zich naar het Loo begeven, schijnbaar gezond, zelfs opgewekter dan vóór eenigen tijd. Prins Frederik was daar ook. Op 8 Juni gevoelde de prinses zich onwel. Vroeger dan gewoonlijk verliet zij 's avonds het priëel nabij den grooten vijver, waar zij zoo gaarne vertoefde, en wandelde aan den arm van haar kleinzoon naar het paleis terug. Een paar uren later kwamen de koning en de koningin uit 's Gravenhage te Apeldoorn. Hoewel zich onrustbarende verschijnselen voordeden, dacht niemand, dat het einde der Doorluchtige Vrouwe zoo nabij was. Toen prins Frederik den volgenden morgen zijn grootmoeder aan haar bed bezocht, herkende zij hem ten volle en sprak nog over verschillende aangelegenheden. Maar kort na den middag trof een hevige beroerte de prinses-douairière, waaraan zij twee uren later buiten bewustzijn bezweek. Hunne Majesteiten en prins Frederik stonden aan haar sterfbed. »Het was een vreeslijk oogenblik" — schreef de prins aan één zijner vrienden —; »toch heeft zij slechts weinig, bijkans niet, geleden en dus voor een vrouw van haar jaren, die tot het laatst in het genot van al haar vermogens geweest is, een gelukkigen dood gehad: voor ons een groote troost bij deze even onverwachte als treffende scheiding . . ." [20]).

's Prinsen woorden waren diep gevoeld; groote liefde had hij altijd aan zijn grootmoeder toegedragen. Voor haar had hij nimmer geheimen gehad; bij elke belangrijke gebeurtenis wisselde hij openhartig met haar van gedachten. Veel bewogen, dikwerf smartvol, maar gedurende de laatste jaren zeer gelukkig was het leven geweest der thans bijna negen-en-zestigjarige Koninklijke Vrouwe, die, dikwerf niet begrepen, gedurende den »patriotten-tijd" niet immer zonder eigen schuld verguisd, ten slotte de volksgunst had herwonnen, door alle partijen hoog werd geschat en vereerd: thans — zooals de Staats-Courant van Maandag 12 Juni 1820 No. 137 bij het bericht van het overlijden der prinses volkomen juist uit-

Digitized by Google

drukte — »rechtmatig, hartelijk en algemeen werd betreurd." Moeder zijnde in den vollen zin des woords, had zij nooit afstand gedaan van hare moederlijke rechten, maar ook hare moederlijke plichten altijd trouw en ten volle vervuld. Zoo dikwerf de Koninklijke Vrouwe 't noodig achtte, deelde zij, ook ongevraagd, haar gevoelen omtrent staats- en andere aangelegenheden mede aan haar zoon. Uit haar raad klonk steeds, zelfs als zij betichtte, echt moederlijke liefde. Feith, in 1795 nog een voorganger der revolutionnairen, dichtte na zijn bekeering tot het Oranje-Huis der edele Vorstin ter eere, die Simon Stijl in zijn bekend blijspel »de torenbouw van het vlek Brikkeheks" als »mevrouw Krabbekwaad" had durven parodieeren —

. . . . . wie 't noodlot niets ontrukte,
Die, bij zijn felsten wrok nog boven vrees en hoop,
Altijd zich zelf genoeg, waar heel Europa bukte,
Een koninklijke ziel vertoonde aan 't slaafsch Euroop.

Hare stoffelijke overblijfselen werden op 17 Juni 1820 des morgens ten 9 ure in de kerk te Apeldoorn met groote plechtigheid bijgezet. Pas op 25 November 1822 zou het lijk der vorstinne onder geleide van 's konings opperschenker M. L. baron d'Yvoy van Mijdrecht en den kamerheerceremonie-meester A. C. baron Snouckaert van Schauburg in alle stilte van Apeldoorn naar Arnhem, vervolgens met een marine-vaartuig naar Delft overgebracht en den 29sten November in den koninklijken grafkelder verzorgd worden.

De dood van 's prinsen grootmoeder en daaruit voortvloeiende bemoeiingen gaven prins Frederik o. a. aanleiding om, tevens in verband met de vroeger te zijnen behoeve getroffen schikkingen (Derde Deel bladz. 963), zich nauwkeurig op de hoogte te stellen omtrent de inkomsten van de kroon.

Volgens artikel 30 der grondwet van 21 September 1815 genoot de koning uit 's lands kas een jaarlijksch inkomen van twee millioen vier honderd duizend guldens, behalve onvoorziene kosten. De inkomsten van 's konings particuliere bezittingen waren hiervan geheel afgescheiden.

Na hetgeen wij vroeger hebben medegedeeld omtrent de berooving van prins Willem V door de Franschen ingevolge het

Digitized by Google

tractaat van 16 Mei 1795, waarbij alle roerende en onroerende goederen van het Huis van Oranje-Nassau tot staats-eigendom waren verklaard; omtrent de pogingen tot herstel van dit schromelijke onrecht bij het tractaat van 23 Mei 1802, te Parijs tusschen Pruisen en Frankrijk gesloten, en de overeenkomst van 4 Augustus 1804 te 's Gravenhage, waarbij aan den prins van Oranje een schadevergoeding van vijf millioen guldens zou worden uitbetaald — brengen wij alleenlijk in herinnering, dat Napoleon de uitvoering van al die bepalingen had weten te verijdelen.

Bij artikel 13 der grondwet van 1814 werd dan ook in overleg met den Souvereinen Vorst vastgesteld, dat desverkiezende, tot gedeeltelijke voldoening der sinds 1795 rechtmatig aan zijn Huis toekomende bezittingen, aan Z. K. H. zooveel domeinen in vollen eigendom en als patrimonieel goed konden geschonken worden als noodig ware tot verzekering van een zuivere opbrengst van vijf tonnen gouds.

De artikelen 12 en 13 der grondwet van 1814 werden bij de wijziging van 1815 nagenoeg onveranderd in de artikelen 30 en 31 dier constitutie overgenomen.

Koning Willem I had zich dus na de vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland omtrent die vergoeding slechts uit te spreken; maar de uitvoering stuitte, als gevolg van zekere tegenspraak in de artikelen 30 en 31 en den ongunstigen toestand van 's lands geldmiddelen, op talrijke bezwaren. In October 1815 toch bestond in de schatkist een deficit van veertig millioen guldens, van welke vijf-en-dertig door den oorlog waren veroorzaakt.

Na het herstel onzer onafhankelijkheid was, naast de werkelijke of rentegevende schuld, een uitgestelde schuld in het leven geroepen tot een rente-bedrag van 30 à 40 millioen ter vergoeding der in 1810 door de tierceering verloren twee derde. Een officieele berekening, op 2 October 1816 bij de Staten-Generaal ingediend, bracht de geheele werkelijke schuld op f 573 153 530-13-9 en de geheele uitgestelde schuld op f 1 146 307 061-7-2; volgens den middenprijs ter beurze van Amsterdam op dienzelfden dag stond de wezenlijke waarde van de nominale schuld op f 284 427 439-7. Bij dit totaal moesten worden gevoegd, deels als gevolg onzer vereeniging met België, nominaal 25 millioen Russische- en 32 millioen

Digitized by Google

Austro-Belgische schuld, alles tezamen ruim 340 millioen: nagenoeg even groot als die van Noord-Amerika en ruim 5 1/3 pCt. van de Britsche staatsschuld [21]). In het belang der regeling besloot men tot uitbreiding der amortisatie van de publieke schuld.

De begrooting voor het jaar 1816 bedroeg 82 millioen met ruim 12 millioen buitengewone uitgaven, welke som niet zoozeer uitdrukte hetgeen noodig was, dan wel het niet te overschrijden bedrag; de inkomsten bedroegen bijna 70 millioen. Inderdaad was het finantieele evenwicht voor Nederland door gemeene baten en lasten voldoende verzekerd. Bij toenemende welvaart werd de jaarlijksche overstorting van werkelijke- tot uitgestelde schuld met 5 millioen verhoogd. De wet van 25 December 1824 bepaalde, dat in 1825 één loting ad 5 millioen 's jaars zou plaats hebben over de volgende jaren. De loting van ± 120000 nummers aan kans-biljetten geschiedde in de ridderzaal — thans de herstelde grafelijke zaal op het Binnenhof te 's Gravenhage — in een reusachtige tot de zoldering reikende trommel; drie maanden achteréén werden op elken werkdag 2000 nummers getrokken. Op eenigen afstand van die groote trommel bevond zich de kleinere voor de staatsloterij: een kind bij een reus. Eerst de wet van 27 September 1841 maakte aan alle uitloting van uitgestelde schuld een einde. Wat er toen nog aan uitgestelde schuld en kans-biljetten bestond, werd tegen een verminderd bedrag herschapen in werkelijke schuld.

Middelerwijl waren sinds 1815 de Zuid-Nederlanders — de bevolking bestond in 1815 uit ruim 2 millioen Noord- en bijna 3 1/2 millioen Zuid-Nederlanders — verplicht ongeveer de helft der rente te betalen eener staatsschuld, waarvan geen tiende gedeelte vroeger door België was aangegaan. Bij een kostbare huishouding van staat en terwijl de overzeesche bezittingen nog geen voordeel voor 's lands schatkist afwierpen, vermochten de inkomsten 's lands uitgaven niet te dekken, en moest men door leeningen in de jaarlijksche tekorten voorzien. In Juli 1822 steeg de staatsschuld opnieuw met 52 1/3 millioen, wegens de aanzuivering van verschillende deficiten. Verreweg het grootste deel moest door het Zuiden worden opgebracht wegens de grootere uitgestrektheid en de grootere bevolking dier gewesten, hoewel de kapitalen der nationale schuld meerendeels aan het Noorden behoorden.

Digitized by Google

Ten einde het vraagstuk van 's konings particulier vermogen tot een oplossing te brengen, tevens den toestand der geldmiddelen te verbeteren, werd op 26 Augustus 1822, niet zonder levendigen tegenstand der Zuidelijke staten-leden, een wet aangenomen, waarbij aan den koning in vollen eigendom als patrimonieel goed werden afgestaan domeinen en tienden tot een jaarlijksche opbrengst van f 500 000; de helft der domeinen werden genomen in Noord-, de andere helft in Zuid-Nederland. Twee dagen later volgde een koninklijk besluit, volgens hetwelk te Brussel »de Maatschappij ter begunstiging van Volksvlijt" met een kapitaal van 50 millioen werd opgericht tot ondersteuning van de industrie, den landbouw en den handel in de Zuidelijke gewesten, waarbij de afgestane kroon-domeinen, benevens kapitalen, door andere deelnemers bij te dragen, tot onderpand moesten strekken. Alle ontvangsten boven de aan den koning toegekende som van f 500 000 zouden worden gestort in de straks te vermelden amortisatie-kas ten einde bij te dragen tot het delgen van de openbare schuld; terwijl bij opheffing der maatschappij de onderhavige domeinen weer in vollen eigendom aan het Rijk wederkeerden. Te beginnen met 1825 zou aan de amortisatie-kas f 50 000 worden betaald, welke som jaarlijks met een gelijk bedrag vermeerderde tot een maximum van f 500 000. Bij de ontbinding der bank, welke in 1844 moest plaats hebben, zou deze een kapitaal van 20 millioen guldens storten. In 1829 deed de koning in zooverre afstand van de opbrengsten van het kroondomein, dat deze alleen zouden dienen tot aanvulling van het inkomen van de kroon. Toen echter de afscheuring van de Zuidelijke gewesten 's konings inkomen terugbracht tot anderhalf millioen, moesten de domeinen in het noorden f 275 000 bijdragen. Na de eindregeling met België in 1839 vervielen aldaar alle domein-goederen aan den staat en moest koning Willem I nog bijna twee millioen in losrenten uitkeeren. In 1848 schonk de koning geheel vrijwillig de hem in vollen eigendom toebehoorende goederen aan den Staat der Nederlanden onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat zij kroondomein zouden blijven, waarvan de vruchten door hem en zijne opvolgers werden genoten. De schenking werd bij vaststelling der gewijzigde grondwet aanvaard en op 16 April 1856 door de hooge erven van koning Willem III goedgekeurd. Bij de wet van 1 Mei

Digitized by Google

1863 n°. 42 werden goederen aan het kroon-domein toegevoegd, en bij de wet van denzelfden datum n°. 43 regels vastgesteld omtrent het beheer en het vervreemden der kroon-domeinen. De voornaamste punten dezer laatste betroffen, dat geen goederen daarvan afgenomen of vervreemd mochten worden dan bij de wet; terwijl het beheer berust bij den administrateur van het kroon-domein onder toezicht van den minister van financiën.

Het in December 1822 opgerichte amortisatie-syndicaat, hetwelk behalve de vermindering van de staatsschuld ook ten doel had om in verschillende uitgaven van algemeen belang te voorzien, beschikte o. a. over de opbrengsten van vaarten en wegen, een krediet van eenige millioenen en het recht om een bepaalde hoeveelheid schuldbrieven tegen 4½ pCt. uit te geven. De instelling, omtrent het beheer waarvan jaarlijks onder het zegel der geheimhouding rekening en verantwoording aan een commissie van zeven personen gedaan werd, stelde de regeering in staat om buiten, soms tegen den wil der staten-generaal, aanzienlijke uitgaven te verrichten. Te laat leerde men de eigenlijke beteekenis van het amortisatie-syndicaat inzien. Sinds de oprichting was de Souverein geheel meester van het geldelijk beheer, mochten de tien- en de éénjarige begrootingen niet meer dan een bloote formaliteit heeten.

Een andere belangrijke instelling was »de Nederlandsche Handelsmaatschappij" met een kapitaal van 37 millioen, d.d. 29 Maart 1824 te 's Gravenhage opgericht door koning Willem I en den minister van koloniën mr. C. F. Elout; vier jaren later volgde de »West-Indische Handelsmaatschappij".

Dezen staatsman — oud-lid der commissie, die in 1810 te Parijs belast was om bij den troon-afstand van koning Lodewijk voor de belangen van het vaderland te zorgen (Tweede Deel bladz. 579), in 1813 mede werkzaam tot herstel onzer onafhankelijkheid, daarna lid van den raad van state en der commissiën voor de staatsregeling in 1814 en '15 (Derde Deel bladz. 298 en 961) — zagen wij in den zomer van 1816 met de heeren van der Capellen en Buyskes als commissarissen-generaal naar Batavia vertrekken om Oost-Indië uit de handen der Engelschen over te nemen en daar de zaken ten meesten nutte van het vaderland te regelen (Derde Deel bladz. 974).

Digitized by Google

»De Nederlandsche Handelsmaatschappij" had geenszins, als de vroegere »Oost-Indische Compagnie", ten doel den alleenhandel op Oost-Indië, maar bracht een vereeniging van kapitalen tot stand, die aan vreemde mededinging, vooral van Engelschen en Noord-Amerikanen het hoofd konden bieden. Inderdaad heeft deze samenwerking aan den handel en de scheepvaart op Nederlandsch-Indië en aan vele takken van nijverheid in het Zuiden een nieuw leven geschonken. De Belgische industrie nam allengs een vlucht, die aan het tijdvak der hertogen van Bourgondië en van Karel V herinnerde: getuigen de ijzerfabrieken van Cockerill te Séraing bij Luik — vooral gesteund door voorschotten uit de fondsen der »Maatschappij van Volksvlijt" —, de machtige ontwikkeling van Gent, de tapijten-fabricage te Doornik, de uitvoer van weelde-artikelen te Brussel, de weverijen en de spinnerijen, die aan honderdduizenden werk verschaften. De vrije vaart op de Schelde bracht Antwerpen tot een ongekenden trap van bloei.

Die voordeelen werden veelal doodgezwegen door de zoogenaamde »Fransche partij", waartoe o. a. behoorden de heeren Gendebien (zie Derde Deel bl. 452), Rogier, Ernest Grégoire, Surlet de Chokier, Lebeau, de Stassart, de Celles en anderen [22]). Brussel vormde een verzamelplaats van revolutionnairen, die op grond hunner beginselen de gemoederen tegen de Nederlandsche regeering opruiden. Zij vonden steun bij de oud-Fransche bisschoppen, bij tal van oud-Fransche officieren, -ambtenaren en -regeerings-personen, die sinds het jaar 1816 een toevluchtsoord hadden gezocht in de hoofdstad van Zuid-Nederland en bij de vurigste Belgische patriotten. De »Fransche partij" zou de rampen voorbereiden, die Noord- en Zuid-Nederland in 1830 hebben getroffen. Noch koning Willem I, noch zijne ministers of vertrouwden hebben voldoende op deze gevaarlijke gasten toegezien, die zich later het koffiehuis »Au Doux" in de »Rue l'Ecuyer" te Brussel tot hoofdkwartier hebben gekozen.

Digitized by Google

HET PALEIS VAN PRINS FREDERIK IN DE »RUE DE BELLE VUE" TE BRUSSEL.

STAATKUNDIG LEVEN.

I. Kerk en Staat.

Prins Frederik heeft het gebouw onzer huishouding van staat zien optrekken door instellingen en wetten, waarvan de grondslagen deels lagen in de oudheid en die alle voor een langen tijd waren berekend; ook door de uitvoering van groote werken. Reeds vermeldden wij de »Maatschappij ter begunstiging van Volksvlijt" te Brussel, de »Oost- en de West-Indische Handelsmaatschappij" (bladz. 56 en 57), wier schikkingen strekten tot de helft van de 19de Eeuw. Ridderschappen, stedelijke raden, de gerechtshoven in de gewesten met een hoogeren raad van beroep, een nationale wapening en schutterijen, al deze instellingen had de oude Republiek onder dezelfde namen gekend en kreeg het koninkrijk terug. Om dat alles te wrochten heeft koning Willem I een reuzen-arbeid verricht,

Digitized by Google

waarbij de prins van Oranje en prins Frederik, zooveel als de koning hun veroorloofde en als zij vermochten, hem hebben ter zijde gestaan.

Het groote struikelblok voor den publieken geest, die sinds November 1813 in het Noorden zoo voortreffelijk was en aldaar allen had bevredigd, werd vooral bij tegenwerking der »Fransche partij" de vereeniging met België. Reeds vóór de terugkomst van Napoleon en onmiddellijk na het einde van den veldtocht van 1815 teekenden droevige verschijnselen, dat de regeering een bezorgde toekomst tegemoet ging.

De bisschoppen (Derde Deel bladz. 968—970) volhardden ook na het invoeren van de grondwet in de leer, dat het gezag der kerk van Rome staat boven de burgerlijke macht. Pius VII had in 1814, nog vóór zijn terugkeer naar de »Eeuwige Stad", de hem door Napoleon ruw afgedwongen erkenning der afhankelijkheid van de kerk herroepen. De plannen van den geweldenaar om een kerkregeling in te voeren op den grondslag van het gallicanisme der zeventiende eeuw waren mislukt en hadden de kerk eer gebaat dan geschaad. Toch zou voor de katholieke kerk de verhouding tusschen het wereldlijke en het geestelijke gezag door concordaten geregeld blijven. Volgens de bepalingen van het sinds 1802 in België ingevoerde concordaat moest met Willem I, als zijnde een niet-katholieke vorst, een andere conventie worden aangegaan.

Zich telkens beroepende op de verklaring van graaf de Robiano op 7 Maart 1814 en door het voorbeeld van den paus gesterkt (Derde Deel bladz. 396, 1030 en 1031), hield de roomsche geestelijkheid haar tegenstand vol. De bisschoppen van Gent, Namen en Doornik, alle onderdanen van het gewezen keizerrijk, hielden het oog op Frankrijk gevestigd. Openlijk verklaarden zij, dat de eed op de grondwet een misdaad was, aangezien deze de katholieke kerk van alle heerschappij verstoken en haar de zorg voor het onderwijs ontnomen had. De paus bekrachtigde deze uitspraak door zijn breve van 1 Mei 1816. Toch beweerden de bisschoppen den persoon des konings te eerbiedigen. De Heilige Stoel zocht naar een vorm van eed voor de katholieken, die het bewind van hun trouw verzekerde zonder hun geweten te bezwaren.

Het sterkst verzette zich tegen verschillende regeeringshande-

Digitized by Google

lingen Maurice, hertog de Broglie, bisschop van Gent, die in 1814 openlijk zijn spijt had betuigd over de afscheiding der Belgische departementen van Frankrijk; door de katholieken in het Zuiden werd hij op de handen gedragen. De Broglio beschouwde elke inmenging der regeering in kerkelijke aangelegenheden als een inbreuk op de goddelijke rechten der kerk, welke hij, niet zonder voorkennis van Rome, bij monde en in openbare geschriften heftig bestreed. Reeds vermeldden wij zijn verzet tegen de van regeeringswege voorgeschreven gebeden voor de gelukkige bevalling van de prinses van Oranje (bladz. 15).

De regeering ging aanvankelijk zacht te werk, tót drang van liberale zijde haar dwong om een schikking te beproeven. Toen de bisschop niet toegaf, ging men nog slechts schoorvoetend over tot strafvervolging. Eerst werd de prelaat uitgenoodigd om zich, overeenkomstig het concordaat, voor een commissie uit den raad van state te verantwoorden. Doch de Broglio verklaarde het concordaat niet te erkennen. Het hof van Brussel besloot toen (15 Februari 1817) den bisschop te hooren omtrent de tegen hem ingebrachte beschuldiging van pogingen om het volk door geschriften tot opstand tegen de regeering op te zetten. Kort hierop eischte men, hoewel de zaak van den eed op de grondwet nog niet in overleg met den paus was geregeld, dat alle rechterlijke ambtenaren in het Zuiden den eed zouden afleggen. Velen verzochten dientengevolge hun ontslag. Hoewel herhaaldelijk gedaagd om voor het oppergerechtshof te Brussel te verschijnen, weigerde de Broglio als katholiek bisschop zich aan een ondervraging voor het gerecht te onderwerpen. Evenals een der oude kerkleeraren aan keizer Valentinianus had te gemoet gevoerd: »Hebt gij ooit gehoord, dat leeken een bisschop hebben gevonnisd over zaken, die de leering aangaan?" — vroeg de bisschop van Gent »hoe men er toe kwam om hem te vragen tegenover een wereldlijken rechter rekenschap af te leggen omtrent de beweegredenen van zijn gedrag in de uitoefening zijner bediening". Tegelijkertijd ging de hooge geestelijkheid voort met bezwaren in te brengen tegen de reglementen op het universitair onderwijs, vooral tegen de opdracht van leerstoelen in de wijsbegeerte aan niet-katholieke personen. Omzichtig voortgaande op den ingeslagen weg en zich voorloopig van inmenging

Digitized by Google

in het godgeleerd onderwijs der katholieken onthoudende, handhaafde de regeering de reglementen op het hooger onderwijs, maar zette het proces tegen den naar Frankrijk uitgeweken bisschop van Gent voort. Toen deze ook van dáár nog de geestelijken aanspoorde om in hun verzet te volharden, veroordeelde het hof te Brussel hem op 9 November 1817, wegens het verspreiden van opruiende geschriften en ontduiking aan het wettig gezag, bij verstek tot de straf van verbanning.

Behoort men bij een onpartijdige beschouwing eerbied te hebben voor den moed, waarmede een geestelijke als de hertog de Broglio voor zijn overtuiging uitkwam; ook voor de regeering, die hare rechten tegenover zulk een machtige partij wist te handhaven: daarentegen veroorloven wij ons de ruwheid af te keuren, waarmede het vonnis werd ten uitvoer gelegd. De naam van den veroordeelden bisschop, toch een geëerbiedigd kerkvoogd, werd op den marktdag te Gent op het schavot met groote letters aan een schandpaal tentoongesteld tusschen twee misdadigers, die wegens diefstal met braak werden gebrandmerkt. Meer nog de wijze, waarop het vonnis werd uitgevoerd, dan het vonnis zelf brandde den katholieken in den lande op het hart.

Terwijl tal van notabele burgers in het Zuiden, uit eigen overtuiging of wel om anderen niet in hun gevoelens te kwetsen, zich om der wille van den eed van alle staatsambten onthielden of daarvan terugtrokken, had de gewezen bisschop van Luik, graaf de Méan, bij zijn benoeming tot lid van de eerste kamer den eed op de grondwet afgelegd en was door den koning tot aartsbisschop van Mechelen verheven. Toen de paus nu weigerde hem als zoodanig te erkennen, verklaarde graaf de Méan, dat hij met de eedsaflegging niet wilde geacht worden eenigerlei verbintenis te hebben aangegaan, die in strijd was met de leerstukken der katholieke kerk. Volgens hem gold de eed uitsluitend de burgerrechten. Pius VII legde zich, na een strijd van vijftien maanden slechts ten halve voldaan, bij dezen uitleg neder (Juni 1817), welk voorbeeld door de katholieke ambtenaren werd gevolgd. Nog vóór de uitspraak van het vonnis tegen de Broglio ontving Monseigneur de Méan het *pallium* en werd den 13den October te Mechelen met groote plechtigheid in het bezit van den aartsbisschoppelijken stoel gesteld.

Digitized by Google

De koning greep de voorwaardelijke onderwerping der geestelijkheid aan als het beste redmiddel uit de verlegenheid, waarin de regeering zich bevond, en vereerde het volgende jaar aan graaf de Méan, die rechtstreeks tegen den hertog de Broglio partij koos, een kostbaren, rijk versierden bisschopsstaf. Waarom heeft de regeering bij bestrijding van den wederstand der geestelijken geen partij getrokken van de bepalingen van het in 1814 te Londen gesloten verdrag, ook van de in Duitschland en Oostenrijk op dit punt gevolgde staatkunde, ten einde de gemoederen meer door drang dan door dwang te bevredigen? — De koning had de weigering van vier-en-twintig aanzienlijken, om ter wille van den eed deel uit te maken van de ridderschappen, gestraft door hunne namen op de registers van adeldom te laten schrappen. De rumoerige oud-bisschop van Gent volhardde in zijn pogingen om de ontevredenheid, tevens in het belang van Frankrijk, gaande te houden. Hij overleed den 20en Juli 1821 te Parijs. In zijne plaats werden te Gent met 's konings goedkeuring twee capitulaire vicarissen aangesteld.

Met de overeenkomst, betreffende den uitleg van den eed, namen de botsingen tusschen de geestelijkheid en de regeering voorloopig, althans tot 1825, een einde. De regeering boezemde der geestelijkheid in het Zuiden vrees in en opende het vooruitzicht op een concordaat, waartoe dan ook in Augustus 1823 bij de komst van Monseigneur Nasalli, aartsbisschop van Cyr en pauselijke nuntius te Brussel, ernstige pogingen werden aangewend. Enkele dagen later overleed te Rome op drie-en-tachtigjarigen leeftijd de zoo zwaar beproefde paus Pius VII.

Heel wat rustiger ging het toe bij de niet-katholieken. Even-als koning Willem I reeds op 16 September 1815 voor de roomsche kerk drie of vier leden uit den raad van state had aangewezen, aan welke alle voordrachten betreffende die gezindte om advies werden gezonden (Derde Deel bladz. 971), voorzag een commissie, waarin veel predikanten zitting hadden, in het bestuur der hervormde kerk. De hoogescholen te Leiden, Groningen en Utrecht bezaten elk een hoogleeraar in de theologie. Zelf regelde de kerk de examens voor den kerkdienst, mits zich houdende aan de door de regeering goedgekeurde voorschriften. De synodale vergaderingen werden door een staatsambtenaar bijgewoond. In het alge-

Digitized by Google

meen trachtte de hervormde kerk een geestelijk christendom te bevorderen, boven geloofsverdeeldheid verheven.

Ofschoon prins Frederik ook in kerkelijke zaken het gezag hoog wenschte te houden, miskende hij geenszins de trouw en het plichtsbesef der katholieken tegenover de leer van Rome. De moraal van den gevoerden strijd deed zijn overtuiging rijpen omtrent de wenschelijkheid eener volkomen afscheiding van Kerk en Staat, ten einde, bij eerbiediging van beider rechten, godsdienshaat te voorkomen. De traditie van Nederland als een protestantsch volk aanhangende, wenschte hij handhaving der neutrale houding, die de grondwet ten opzichte van den godsdienst voorschrijft.

Op den 29sten December van het jaar 1820 dreigde plotseling een groot gevaar het gezin van den prins van Oranje. In den vroegen morgen toch brak, als gevolg eener te sterke verhitting der verwarmingsbuizen, een hevige, snel zich uitbreidende brand uit in de achterkamers van het paleis van den kroonprins (bl. 5). Altijd kalm in het gevaar, wist Zijne Koninklijke Hoogheid nog bijtijds met zijne echtgenoote en de jonge prinsen te ontkomen naar het hotel van den markies d'Assche, op den hoek van de »Rue Ducale" en van de »Rue de Belle Vue", thans »Place du Palais — Paleizenplaats". Het hotel d'Assche had vroeger behoord aan den »Vicomte de Walckiers, dit le Magnifique" — om de weelde, waarin hij leefde —, en dient thans voor het beheer »de la liste civile du Roi". De felle koude, gebrek aan water en hevige wind maakten aanvankelijk alle toegeschoten hulp krachteloos; het vuur breidde zich spoedig uit naar de vergaderzalen van de eerste- en de tweede kamer (zie Derde Deel, de schets van het Park op bladz. 1255), welke gedeeltelijk in de asch werden gelegd. De vlammen werden eerst gebluscht, nadat zij ook de rechtbank van koophandel aan den anderen vleugel hadden aangetast [23]).

Gelukkig had de nachtelijke tocht door het Park, noch voor de jonge prinsen Willem — den vader onzer Souvereine —, Alexander en Hendrik, noch voor hunne ouders noodlottige gevolgen.

Uit het paleis was slechts weinig gered. De garde-robe van Hare Keizerlijke Hoogheid de prinses van Oranje ging, behalve hare juweelen, geheel verloren, eveneens de boekerij en het groot-

Digitized by Google

ste gedeelte van 's prinsen kunstverzameling. Het meest verheugde Oranje zich er over, dat één zijner kamerdienaren er onmiddellijk aan had gedacht om de eerewapenen van den prins, waaraan deze zoo terecht gehecht was, in veiligheid te brengen. Hiertoe behoorden o. a. de sabel, hem door keizer Alexander in 1812 geschonken, welken hij in Spanje als kolonel van den staf in het gevolg van Wellington had gedragen; de eeresabel, die de prins-regent van Groot-Brittannië in 1813 aan Oranje had uitgereikt wegens zijn heldhaftig gedrag in het schiereiland der Pyreneeën; bovenal, de eenvoudige sabel van Turksch model met rood fluweel bekleede scheede, waarmede Oranje te Waterloo de Britsche- en de Nederlandsche troepen had aangevoerd. Met deze wapens had Oranje een deel van zijn leven geschreven, met laatstgenoemden den nog zoo jongen troon van Nederland bevestigd. Soldaat in zijn hart gold voor Oranje het gevleugelde woord —

L'histoire des peuples est en grande partie l'histoire des armées.
L'histoire des armées est en grande partie l'histoire du soldat.

Het verlies dier eeresabels ware voor den prins van Oranje onherstelbaar geweest.

Prins Frederik schreef uitvoerig over den brand aan kolonel Trip. »... De dag van gisteren was waarlijk verschrikkelijk; behalve het akelige van den brand, hadden wij het pijnlijke gevoel, het gansche huis van mijn broeder in weinige uren een prooi der vlammen te zien worden; hij heeft het natuurlijk manmoedig verdragen; doch de prinses is zeer aangedaan. Men heeft onbegrijpelijk veel ijver en goeden wil aan den dag gelegd; alles wat handen had, sloeg aan het werk: maar het heeft veel tijd en moeite gekost om er orde in te brengen en hulp te bieden, waar het 't noodigst was. Niemand heeft het leven verloren; er zijn echter zwaar gekwetsten. De majoor Balfour van de infanterie braakt veel bloed; een jalousie viel hem op de borst. Het verwondert mij, dat niet meer ongelukken gebeurd zijn; men kan zich geen denkbeeld maken van al wat uit de vensters en van de daken geworpen werd en wat de brand zelf deed nederstorten: van alle kanten vloog het ons om de ooren...."

Na een kort verblijf bij den markies d'Assche betrok het vorstelijke gezin het ledigstaande huis van J. baron van der Linden

Digitized by Google

d'Hoogvorst, oud-burgemeester van Brussel — het tegenwoordige »Bureau de la Cour des Comptes" in den noord-oostelijken hoek van de »Place Royale" of »Koningsplaats" in afwachting der voltooiing van een nieuw paleis, thans het »Palais des Académies", hetwelk met groote pracht gebouwd en ingericht en op 15 November 1828, juist den dag, waarop men in Brussel bericht had ontvangen omtrent het overlijden der keizerin-moeder van Rusland, door het gezin van den prins van Oranje betrokken werd. Dit gebouw, dat aller oogen en harten trok om zijne kunstschatten en de aldaar gegeven weelderige feesten, maar vooral om den minzamen toon van den vorstelijken gastheer en zijner echtgenoote; de meest geliefde en begeerde plaats van samenkomst voor den Brabantschen adel, zou nog geen twee jaren later allertreurigste gebeurtenissen aanschouwen. Ten deele waren deze het gevolg van de reeds sinds verscheiden jaren voorbereide omwenteling te Parijs en van kuiperijen in het belang van Frankrijk te Brussel. De uitslag, waartoe zij in 1839 tot nieuwe scheiding van Noord en Zuid hebben geleid, mag ook voor een groot deel worden toegeschreven aan de baatzuchtige staatkunde van Groot-Brittannië, dat ná de in 1815 bedongen vereeniging van Nederland en België als een bolwerk tegenover Frankrijk, allengs ijverzuchtig was geworden op den bloei der Nederlanden als handels- en koloniale mogendheid, en uit vrees van als zoodanig te worden overschaduwd gretig de gebeurtenissen van 1830 tot voorwendsel heeft genomen om het werk van het Weener congres te vernietigen, het jonge koninkrijk der Nederlanden weder te verdeelen en te verzwakken. Wat Engeland in 1815 beoogde, heeft Thiers vijftien jaren later in een zijner schoonste parlementaire redevoeringen uitgedrukt. »Qu' était la Belgique? Les faits sont présents à tous. La Belgique était une tête de pont construite contre nous; il y avait là un royaume qui avait double richesse: richesse territoriale et industrielle des Belges, richesse commerciale (et coloniale) des Hollandais; il y avait là un souverain opiniâtre, une dynastie qui n'avait jamais cédé. Ce qui devait surtout inquiéter la France, c'est ce nouveau royaume des Pays-Bas, formidable bastion qui prend si bric en flanc toute invasion que la France pourrait projeter sur l'Allemagne, et qui sert de tête de pont à vous Anglais pour votre passage par mer . . . [24]).

Digitized by Google

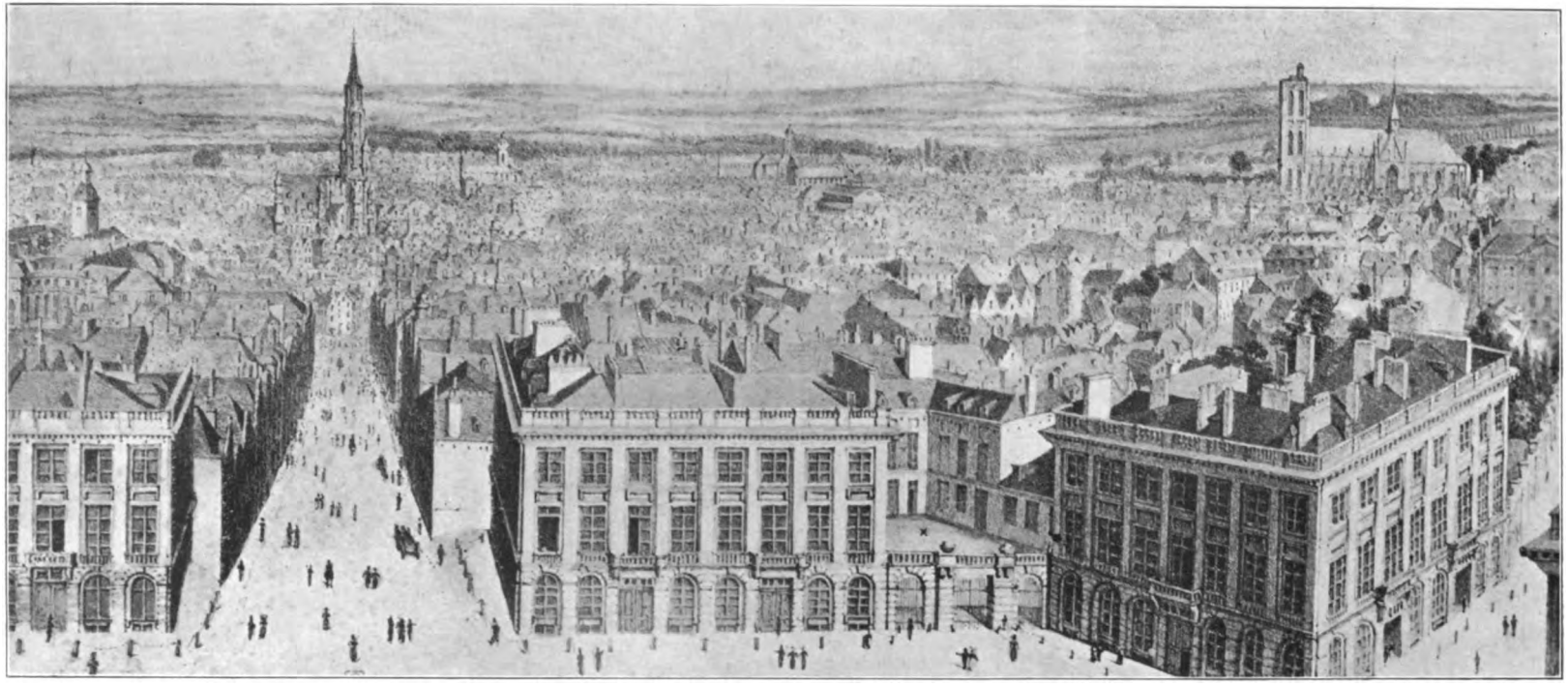

DE »PLACE ROYALE" TE BRUSSEL IN 1821.

HET TIJDELIJKE VERBLIJF VAN DEN PRINS VAN ORANJE IN HET HUIS VAN J. BARON VAN DER LINDEN D'HOOGVORST IS MET EEN KRUISJE AANGEGEVEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Aangezien de oogen van Engeland en Frankrijk nauw op Nederland waren gevestigd, moge het nut hebben, tevens tot verklaring van Albion's houding in 1830, de geschiedenis van beide staten gedurende de hier besproken jaren in korte trekken te schetsen.

Zoodra in 1815 het herstel van den vrede de havens van het vasteland had heropend, derfde Brittannië de voordeelen, welke het continentaal-stelsel haar had aangebracht [25]). Met de mededinging van andere natiën daalde de prijs der Britsche koopwaren en konden, bij invoer van voortbrengselen van het vasteland, de granen niet meer de hooge prijzen bedingen, die zij vroeger hadden gegolden. Terwijl de pachters te gronde gingen en de daglooners schier tot den bedelstaf vervielen, was de adel, wien verreweg het grootste deel van den grondeigendom toebehoorde, er op bedacht om beschermende rechten voor den landbouw te bedingen. Bij overwegenden invloed der aristocraten in het lager- en het hoogerhuis had het parlement in het vóórjaar van 1815, trots talrijke vertoogen uit alle oorden des lands en oproerige bewegingen te Londen, een korenwet aangenomen, waarbij het invoeren van buitenlandsche granen alleen in tijden van buitengewone duurte vergund werd. Reeds het volgende jaar bij het mislukken van den oogst — ook in Nederland (zie bladz. 28) — deden zich de nadeelen der korenwet levendig gevoelen. De voortdurende stijging der graanprijzen, het mindere vertier van handel en scheepvaart en het kwijnen der nijverheid deden de lagere volksklassen honger lijden.

De radicalen — de naam van hen, die hetgeen naar hun oordeel gebrekkig was *met den wortel* wilden uitroeien — brachten het volk in beweging. Op vele plaatsen beleefde men betoogingen »meetings" of braken opstanden uit; het grauw plunderde de korenmagazijnen, vernielde de werktuigen op de fabrieken en bestormde den Tower te Londen. Bij de opening van het parlement in den aanvang van 1817 wierp men zelfs onder hevige bedreigingen met steenen naar het staatsie-rijtuig, waarin de prins-regent was gezeten, die wegens zijn losbandige levenswijze, zijn wisselende staatkundige gevoelens en zijn houding jegens prinses Caroline alle populariteit had verloren. Het uit tory's bestaande ministerie wilde in de toenemende gisting enkel staatkundige opruiing onderkennen en zag

Digitized by Google

tegenover den nood der dure tijden alleen heil in strenge wetsbepalingen. Aan lord Castlereagh, den leider van het kabinet, verweet men bovendien de persoonlijke voordeelen, welke buitenlandsche zendingen in 1813, 1814 en 1815 (Derde Deel bladz. 393, 994, 1027 enz.) voor hem hadden opgeleverd, zijn onverschilligheid tegenover de verdrukking der liberalen in Duitschland, Frankrijk en Spanje en het drijven der buitenlandsche staatkunde naar de beginselen van het Heilig Verbond, waartoe Groot-Brittannië toch nimmer was toegetreden.

De gestrengheid van het regeerings-kabinet leidde in Augustus 1819 tot het bekende bloedbad van Manchester, waar men de hand legde op den beruchten volksleider Hunt, een fabrikant van schoensmeer, en bij het uiteendrijven eener »meeting" ruim 100 menschen werden gewond of gedood. Het ministerie gaf aan haar verbittering tegen de van alle zijden inkomende protesten en den opstand in tal van plaatsen lucht door nieuwe wetten tot onderdrukking van den vijandigen geest der lagere volksklassen.

In diezelfde dagen overleed de krankzinnige koning George III op Windsor Castle (29 Januari 1820). In de gevolgde staatkunde bracht dit geen wijziging teweeg, aangezien de prins-regent, thans George IV, reeds sinds negen jaren het bewind had gevoerd. Al spoedig werd hij geroepen om het doodvonnis te onderteekenen van Arthur Thistlewood en andere radicalen, die tot het vermoorden van lord Castlereagh en zijne collega's hadden saâmgezworen (23 Februari 1820).

Door zijne uitspattingen naar lichaam en geest ontzenuwd, liet George IV, thans in volkomen tegenspraak met de vroeger herhaaldelijk door hem beleden liberale beginselen, het bewind in handen der tory's, tot wier heftige tegenstanders hij voorheen had behoord. Bovendien verzwaarden de oppositie-bladen de tegen hem gerichte gegronde verwijten door de meest ongerijmde beschuldigingen, die onvoorwaardelijk geloof vonden bij het volk. Nooit heeft in Engeland de drager van het koninklijk gezag minder in de volksgunst gedeeld dan George IV, die weleer als prins van Wales op de handen werd gedragen, aan alle vermaken en neigingen der natie had deelgenomen.

De koning leefde sinds 7 Januari 1796 gescheiden van zijn echt-

Digitized by Google

genoote. Zijne lasterlijke beschuldigingen in 1806 tegen de prinses op Montague-house, de krankzinnigheid in 1810 van haar koninklijken schoonvader en beschermer, vervolgens het drama van haar dochter Charlotte en den prins van Oranje op Warwick-house (Eerste Deel bl. 515, Derde Deel bl. 209 en 417) dreven prinses Caroline om verstrooiing te zoeken naar Duitschland, Italië, Griekenland, den Levant en Palestina. In 1816 was hare dochter in het huwelijk getreden met prins Leopold van Saksen-Coburg — in 1831 koning van België —, zonder dat men haar als moeder had geraadpleegd. Ruim een jaar later vernam prinses Caroline in »Villa d'Este" aan het meer van Como uit de couranten den dood van haar dochter (6 November 1817). Wanhopig van smart wilde zij aanstonds naar Engeland terugkeeren; maar lord Brougham, wetende dat men met voordacht had verzuimd de arme moeder omtrent het overlijden van haar kind te verwittigen, overtuigde prinses Caroline om haar plannen uit te stellen tot 's konings dood. Intusschen laadde de hartstochtelijke zwervelinge, terwijl door den prins van Wales betaalde huurlingen al haar gangen met argus-oogen bespiedden, door onbezonnenheid en een alleszins te veroordeelen verhouding tegenover haar gunsteling Bergami — vroeger stalbediende bij den Oostenrijkschen generaal Pino te Milaan — zware verdenkingen op zich.

Zoodra prinses Caroline den dood van koning George III had vernomen, keerde zij naar Engeland terug om hare rechten als koningin te doen gelden. Reeds te St. Omer kwamen haar twee gevolmachtigden van het Britsche kabinet tegemoet en boden aan de prinses een jaargeld van 50000 ponden sterling, mits zij in het buitenland bleef en afstand deed van den titel van koningin. Doch zij weigerde, stak over naar Dover en reisde onverwijld voort naar Londen. Door duizenden geestdriftig en met de kreten »the Queen for ever" begroet, geleek haar terugkomst op »Brandenbourg-House" een zegetocht. Dienzelfden dag hadden de »Horse Guards" groote moeite om het gepeupel te beletten den koning aan te randen, terwijl hij zich met een groot gevolg naar het parlement begaf. Toen Zijne Majesteit van daar was vertrokken, las lord Liverpool als »premier" in het hoogerhuis een koninklijke boodschap voor, waarbij het onderzoek werd bevolen van een lijvigen bundel stukken ten laste zijner gemalin. Buigende voor den wil van den sou-

Digitized by Google

verein, die alleen naar zijn haat luisterde, zonder te bedenken hoezeer dergelijke handelingen het koningschap moesten benadeelen, beschuldigde het ministerie prinses Caroline uit naam des konings van echtbreuk. Lord Liverpool eischte onderzoek der stukken door een geheime commissie. Doch de vorstin protesteerde bij monde van lord Brougham en verlangde openlijke behandeling der zaak, in de hoop, dat de koning voor tal van onthullingen te zijnen nadeele zou terugdeinzen. Intusschen bracht de Britsche »premier" op 6 Juli 1820 in het hoogerhuis een »Pains and Penalties Bill" ter tafel, met de vordering, dat der aangeklaagde hare rechten als koningin zouden ontzegd en zij wettig van haar gemaal zou gescheiden worden.

Het volk trok luidruchtig partij voor de beschuldigde en tegen den koning, en bedreigde zoowel »Carlton House" als de woningen van lord Liverpool en van Castlereagh. 's Konings ministers, zelfs lord Wellington, tot groote verbazing van »His Grace", werden door de menigte vóór het parlements-gebouw uitgefloten. Daarentegen weerklonk een overweldigend gejuich door Pall Mall, toen de koningin — deze titel kwam haar toch van rechtswege toe! — in haar zesspannige staatsie-koets verscheen.

De toestand van Engeland baarde groote zorg. Terwijl de krachtsinspanning der natie gedurende de Napoleon'tische oorlogen na den vrede door afgematheid en uitputting was gevolgd, ging het volk gedrukt onder zware belastingen; elke schijn van volkswelvaart was verdwenen. De koning en zijne ministers wekten afkeer en verbittering; in de hoogere standen heerschten zedeloosheid en partijzucht. Geen wonder, dat Albion met wangunst schouwde naar haar schepping van 1815 ter overzijde van het Kanaal, waar het koninkrijk der Vereenigde Nederlanden zich verheugde in den herlevenden handel en het vooruitzicht van nieuwen bloei; waar het meerendeel der natie schaarde om den troon, behoudsmannen en vrijzinnigen zich gelijkelijk inspanden tot vermindering van druk en oplossing der hangende vraagstukken. Terwijl het schaamteloos gevoerde proces van Westminster demoraliseerend werkte op de natie, kiemden vrees en spijt in de regeeringskringen voor de mededinging, welke, naar zij beweerden, hunne gevolmachtigden, Castlereagh en zijne geestverwanten, uit ijdelheid en jacht naar

Digitized by Google

vorstengunst door de uitbreiding van Nederland in het leven hadden geroepen.

De driewerf herhaalde lezing van de strafwet tegenover prinses Caroline, die de zitting der 246 »peers" op een zetel van elpenbeen, scharlaken en fluweel — toch de harde bank der beschuldigden! — bijwoonde, en het daaruit voortvloeiende ergerlijke geding tusschen den bijna zestig-jarigen monarch en zijn twee-en-vijftig-jarige gemalin, waarbij alleen de repliek van Brougham schitterde door oratorisch talent — stelde Sheridan's »The school for scandal" nog in de schaduw. Tal van bizonderheden werden den volke kond, die de eer des konings en de waardigheid van de kroon aantastten, op de koningin valschelijk het licht wierpen eener onschuldige, die uit nijd en boosheid werd vervolgd. Lord Grosvenor zeide: »Wanneer ik aartsbisschop van Canterbury ware, dan zou ik eerder den koning het gebedenboek in het aangezicht werpen, dan daaruit" — zooals George IV had gelast — »den naam der koningin te schrappen!"

Deels uit overtuiging, dat de »bill" toch door het lagerhuis zou worden verworpen, deels om aan de openbare meening toe te geven, trokken de ministers op 10 November 1820 na een debat en stuitend getuigenverhoor van vijf lange maanden, hunne beschuldigingen in. Londen vierde feest en illumineerde gedurende drie nachten. Maar de koningin werd geenszins in hare rechten hersteld. De meer uit haat tegen den koning dan door oprecht gemeende sympathie voor de koningin tijdelijk gespannen volksopgewondenheid verflauwde spoedig. Toen op 19 Juli 1821 George IV met ongekende praal in de prachtig versierde Westminster Abbey zou worden gezalfd, verscheen ook Caroline om te worden gekroond. Smadelijk werd zij aan de kerkdeur afgewezen — omdat haar begeleider, lord Hood, geen toegangskaart kon vertoonen. Niemand stak een hand uit voor de ongelukkige. Het volk, dat maanden lang »the Queen for ever" had gebruld, zweeg wezenloos en vergaapte zich aan de zoogenaamde plechtigheid, waaraan met voordacht groote glans was gegeven om het volk voor de koningin te verstommen. Weinige dagen later begaven der door smart en teleurstelling vergrijsde vrouwe hare krachten. Zij vermeende op last des konings te zijn vergiftigd en bezweek op 7 Augustus 1821. Vorstengunst heeft men

Digitized by Google

vergeleken met een tweesnijdend zwaard; volksgunst en populariteit zijn een zwaard zonder gevest of kling.

Op het gemoed van George IV, wien men in zijn jeugd »the first gentleman of England" had genoemd, maakte de smaad, dien het proces der »lords" voor hem ten gevolge had, een diepen indruk. Hij onttrok zich aan de samenleving en beperkte zijn omgang te Windsor tot eenige vrouwelijke en mannelijke vertrouwelingen. Nooit reed hij uit tenzij alvorens alle wandelaars uit het park en den omtrek verwijderd waren. Op die wijze zou George IV »Queen Caroline" nog negen jaren overleven (26 Augustus 1830).

Ook de zedelijke kracht van het kabinet in »Downing Street" was na het scheidingsgeding gebroken. Castlereagh verviel in sombere zwaarmoedigheid en sloeg in een vlaag van vervolgings-waanzin de hand aan zich zelf (12 Augustus 1822). Met zijn dood eindigde de tijdelijke heerschappij der tory's. De koning zag zich tegen zijn wil gedwongen de leiding van het ministerie en van de buitenlandsche aangelegenheden op te dragen aan George Canning: een beslist tegenstander van de Heilige Alliantie en van Castlereagh, voor wien hij in 1809 na de mislukte onderneming tegen Antwerpen en Walcheren zijn zetel had moeten inruimen (Tweede Deel bladz. 562).

Het kabinet Canning hief Groot-Brittannië uit den poel, waarin Albion sinds 1815 steeds dieper was verzonken. Bij een spaarzaam beheer van de schatkist en belangrijke wijzigingen van de korenwet nam de invoer toe, vermeerderden de inkomsten en konden de meest drukkende belastingen worden afgeschaft. Welvaart, orde en rust herleefden in het bevoorrechte eilandenrijk. Ook baande de edele Canning den weg tot de vrijlating der slaven door wetten en voorschriften, ten doel hebbende om alvorens de negers voor de vrijheid geschikt te maken. Intusschen nam gedurende zijn bestuur de wangunst van Groot-Brittannië over den toenemenden invloed van Nederland ter zee en in de koloniën steeds toe, terwijl geen gelegenheid bestond om dezen tegen te werken. Gaarne zou Canning na den val van het tweede ministerie Richelieu te Parijs (13 Dec. 1821) de tusschenkomst der Franschen in Spanje hebben belet; doch hij was ternauwernood geslaagd om het eigen ministerie uit mannen van zijn zienswijze samen te stellen, toen

Digitized by Google

reeds de hertog van Angoulême aan het hoofd van een leger van 90000 man over de Bidassoa het Pyreneesche schiereiland binnenrukte en zulke snelle vorderingen maakte, dat aan geen verderen tegenstand te denken viel.

De in het najaar van 1818 voor de liberalen gunstige uitslag van de verkiezingen der Fransche kamer van afgevaardigden had den hertog de Richelieu en de meeste zijner ambtgenooten (Derde Deel bladz. 1009) genoodzaakt om hun ontslag te nemen (27 Dec. 1818). De teleurstelling was groot voor den minister, die op het congres te Aken de ontruiming van Frankrijk door het bezettingsleger had weten te bewerken (bladz. 24), zoodat Lodewijk XVIII hem bij zijn terugkomst te Parijs hoffelijk had begroet met de woorden: »Duc de Richelieu, j'ai assez vécu puisque, grâce à vous, j'ai vu le drapeau français flotter sur toutes les villes françaises." Nu de linkerzijde in de kamer sterk was vermeerderd, o. a. met de la Fayette, Benjamin Constant, Manuel en anderen, was graaf Décazes, een gunsteling des konings en voorstander van vrijere staatsinstellingen, de eenige collega van Richelieu, die voor de samenstelling van een nieuw ministerie in aanmerking kon komen.

De voornaamste handelingen van het kabinet Décazes-Dessoles betroffen de terugroeping van het meerendeel der verbannenen (Derde Deel bladz. 874 en 1025), wier namen de persoonlijke gevoelens des konings niet al te zeer kwetsten, en het verleenen van algeheele vrijheid van drukpers, behoudens strafbepalingen tegen overtredingen, die ter beoordeeling van een jury van gezworenen zouden staan [26]). Nauwelijks was de pers ontslagen van de banden, die haar zoo lang hadden gekneld, òf dagbladen en vlugschriften gaven lucht aan het overkropte gevoel van krenking over de vernederingen, welke de Fransche natie in 1814 en '15 van de verbonden mogendheden had moeten verduren. Terecht zeide Guizot in zijne »*Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps* — Les étrangers! leur souvenir à été la plaie de la Restauration et le cauchemar de la France sous son empire". De gevolgen waren dan ook geweest het herstel, tot tweemaal toe, der in Frankrijk algemeen gehate Bourbons en het streven der ultra-koningsgezinden om Frankrijk terug te brengen tot den toestand, waarin het vóór de

Digitized by Google

omwenteling van 1789 had verkeerd. De uiting van afkeer jegens het regeerende stamhuis, benevens de hooge toon, dien de vertegenwoordigers der volkspartij in de kamer van afgevaardigden aansloegen, en de waarschuwingen van Engeland en Rusland tegen de gevaren, waarmede de democraten de rust van Europa bedreigden, verstoorden mede de overeenstemming tusschen de bewindslieden. Dessoles en twee zijner ambtgenooten konden zich niet vereenigen met een ontwerp tot wijziging van het kiesstelsel, tot doel hebbende om meer waarborgen te geven aan de monarchie, en namen hun ontslag. Décazes wijzigde het kabinet; hij zocht om beurten de ultra's en de liberalen te bevredigen, tót de moord van den hertog Charles de Berry, jongsten zoon van den graaf van Artois, door den zadelmaker Louvel (13 Februari 1820) laatstgenoemde partij tijdelijk ten val bracht. Aangezien Lodewijk XVIII, ook de oudste zoon van zijn broeder, de hertog van Angoulême, kinderloos waren, meende Louvel met Berry het gehate stamhuis uit te roeien. Maar eenige maanden later schonk de hertogin-weduwe de Berry — Caroline van Sicilië — het leven aan een zoon, die met den naam van Henri (V) tevens den titel van hertog van Bordeaux ontving; prins Frederik vernam uit Parijs belangrijke bizonderheden omtrent deze gebeurtenis. Hoewel geen spoor van medeplichtigheid viel te ontdekken aan den moordaanslag door Louvel, die enkel uit haat tegen de Bourbons was gepleegd, beijverden de ultra-koningsgezinden zich om de schuld te wijten aan den verdorven openbaren geest en de liberale droombeelden, waaraan, zooals één van de heethoofden der afgevaardigden sprak, ook Décazes geenszins onschuldig was. Hoe noode ook, zag Lodewijk XVIII zich door zijn eigen bloedverwanten gedwongen om zijn gunsteling te ontslaan, die, gelijk zijne tegenstanders spotten, »in het bloed van den hertog van Berry was uitgegleden". De hertog van Richelieu hervatte de teugels van het bewind (20 Februari 1820), thans om den invloed der liberalen te breidelen.

Onder den indruk, dien de afschuwelijke misdaad van een enkele in Frankrijk had teweeggebracht, werden de vrijheid van drukpers weer opgeheven, de persoonlijke vrijheid opnieuw beperkt en de kieswet vervangen door een andere (9 Juni 1820), waarbij het getal kiezers van 80000 tot 18000 der hoogstaangeslagenen in

Digitized by Google

de directe belastingen verminderde. Vruchteloos hadden de liberale afgevaardigden, vooral Benjamin Constant, gewezen op de gevaren, die de monarchie liep, wanneer men de gegoede burgerij van het stemrecht uitsloot en dit uitsluitend aan de aristocratie verleende. »De Republiek" — zeide de begaafde redenaar — »viel door de Jacobijnen der republiek; de Jacobijnen van het koningschap zullen het koningschap ten val brengen" (Derde Deel bladz. 1009). Sedert namen de liberalen in Frankrijk een bepaald revolutionnair karakter aan en begonnen te streven naar de verjaging der Bourbons.

Het tweede gematigd koningsgezinde ministerie Richelieu kon zich niet staande houden tegenover de kamer der afgevaardigden, welke in 1821 geheel onder den invloed der ultra's geraakte. De geest van het nu optredende, louter uit dezen samengestelde kabinet de Villèle (15 December 1821) bleek uit het ontslag van vele hooge ambtenaren, op welke men niet voldoende meende te kunnen vertrouwen, uit belangrijke concessiën aan de geestelijkheid en de gewapende tusschenkomst van Frankrijk ten gunste van den koning van Spanje, welke lord Canning, als reeds vermeld, had willen beletten.

Ferdinand VII toch had na zijn terugkeer in Madrid (14 Mei 1814) de democratische staatsregeling van 1812 vernietigd en alle Franschgezinden, ook hen, die onder de regeering van Jozef Napoleon ambten hadden bekleed, benevens de liberalen of aanhangers der Cortez, aan de hevigste vervolgingen blootgesteld: de *Camarilla* herleefde. Louter ten speelbal van den adel en de geestelijkheid strekkende, herstelde Ferdinand dezen in hunne vroegere rechten, voerde de inquisitie en de pijnbank weder in en riep de Jezuïeten in het land terug. In Januari 1820 stak de luitenant-kolonel Riëgo te Cadix de vaan des opstands op, welke zich daarna onder de leiding van generaal Mina over het geheele noorden en oosten van Spanje, vervolgens ook tot Madrid uitbreidde. De koning werd gedwongen de constitutie van 1812 te herstellen en de Cortez samen te roepen. Déze brachten de zaken terug in den toestand, waarin zij vóór 's konings terugkeer hadden verkeerd, en verklaarden de kloostergoederen tot eigendom van den staat. Noch Ferdinand, noch de Cortez vermochten een einde te maken aan den verbitterden strijd tusschen de voorstanders van het onbeperkte koningschap, »absolutisten", en de liberalen, die met den naam van »communeros"

Digitized by Google

bestempeld werden; beiden brachten in Catalonië een krijgsmacht op de been. Een mislukte poging tot tegenomwenteling door den koning veroordeelde hem tot gevangenschap in zijn eigen paleis. Generaal Mina versloeg de hoofdmacht der »absolutisten" en dwong het regentschap, dat tot 's konings bevrijding het hoogste bewind had aanvaard, om een schuilplaats op Franschen bodem te zoeken. In de Cortez behaalden de anti-koningsgezinden de overwinning.

Onder zulke omstandigheden kwamen vooral op aandrang van vorst Metternich de monarchen van Rusland, Oostenrijk, Pruisen, Napels, Toscane en Modena met de gezanten van Frankrijk en Engeland samen op een congres te Verona (Oct. 1822), de voortzetting van dat te Karlsbad (bladz. 25), later te Troppau en te Laybach, ten einde te beramen, nadat de te Napels en te Turijn uitgebroken opstanden waren onderdrukt, hoe ook Spanje ware tot rust te brengen. Eenstemmig veroordeelde het congres de constitutie der Spaansche Cortez; doch ten aanzien der te treffen maatregelen heerschte verschil van gevoelen. De Engelsche gezant te Verona en de hertog van Wellington te Parijs verklaarden zich tegen elke inmenging in de aangelegenheden van vreemde staten; Rusland, Oostenrijk en Pruisen waren echter andere gevoelens toegedaan. De koningsgezinde Fransche minister van buitenlandsche zaken, de hertog de Montmorency, spoedig opgevolgd door den burggraaf de Chateaubriand, dreef te Verona op grond der Heilige Alliantie tot een gewapende tusschenkomst door Frankrijk. »Met ingespannen verwachting" — schreef prins Frederik op 1 November aan dr. van Assen — »zie ik den uitslag der onderhandelingen te Verona te gemoet. Ik vrees dat men er geen »eau claire" maken zal." Lodewijk XVIII toch was met het voorstel niet zoo ingenomen als zijn afgezant te Verona en de royalisten te Parijs. Dezen verlangden Ferdinand VII ter hulp te komen, zoowel om de macht hunner partij te vergrooten, als om door het behalen van krijgsroem de Bourbon's bij de natie meer in aanzien te brengen. Doch de koning, wien de ultra's te machtig werden, meende niet voldoende op de trouw van het leger te kunnen rekenen, waaronder vele leden van geheime genootschappen verscholen waren. Na vruchtelooze onderhandeling der potentaten te Verona met de Cortez vereenigden Oostenrijk en Pruisen, eindelijk ook keizer Alexander, zich met het

Digitized by Google

voorstel van de Montmorency tot een gewapende interventie. Engeland dreigde wel de constitutioneele Spanjaarden te zullen ondersteunen; maar toen de andere mogendheden te kennen gaven, dit als een oorlogsdaad te zullen aanzien, onthielden Canning en Wellington, daarmede Engeland, zich van alle verdere inmenging, hopende dat de Spanjaarden, die zoo roemrijk tegen Napoleon gestreden hadden, nu ook wel de Franschen zouden verdrijven. Deze verwachting viel echter tegen. In April 1823 trok de hertog van Angoulême Spanje binnen, en reeds op 27 September zagen de Cortez zich gedwongen allen tegenstand op te geven. Ferdinand VII werd in het onbeperkte gezag hersteld en verordende hevige vervolgingen tegen de liberalen. De meeste leden der Cortez, evenals generaal Mina, zochten een schuilplaats in Engeland. Riëgo onderging een smadelijken dood. Het bedwingen der revolutie in Spanje, een uitvloeisel van het Heilig Verbond, bracht het schiereiland voorloopig tot schier middeleeuwsche toestanden terug.

De in Spanje bereikte uitkomsten verwekten bij de liberalen in Frankrijk groote neerslachtigheid en groote vreugde bij de ultrakoningsgezinden, welke volgens een schrijven van prins Frederik aan generaal Trip d.d. 10 Sept. 1823 »Angoulême nog van al te liberale denkbeelden verdachten." Hoewel de hertog bij de gebrekkige door de Cortez getroffen maatregelen van verdediging, den slechten toestand van het leger der »communeros", verraad en verdeeldheid, Madrid schier zonder slag of stoot had bereikt, vijzelden de ultra's zijn krijgsbeleid op boven dat van Napoleon, die Spanje niet had kunnen ten onder brengen. Ten einde den invloed zijner partij blijvend te vergrooten, wist de Villèle den koning te bewegen, eerst tot ontbinding der kamer van afgevaardigden, waarbij slechts elf liberalen, o. a. Benjamin Constant, Casimir Périer, Roger Collard en Foy herkozen werden; vervolgens, tot indiening eener nieuwe kieswet, die den duur der kamer van vijf tot zeven jaren verlengde en de jaarlijksche aftreding vernietigde. Niet lang nadat de koning de wet trots levendigen tegenstand van de liberalen en van de constitutioneel koningsgezinden had bekrachtigd, kwam hij te overlijden (16 September 1824). Lodewijk XVIII stierf, onbemind door Frankrijk. Vruchteloos had hij gestreefd naar de volksgunst: in Frankrijk, nog meer dan elders, een onbetrouwbare

Digitized by Google

schijn. Door een middelweg te houden tusschen de uiterste partijen, had hij tevergeefs getracht om allen te bevredigen. Veel goeds, door hem beoogd en deels tot stand gebracht, vond geen erkenning.

Toch zou de regeering van den ziekelijken, zwaarlijvigen Lodewijk den Achttiende, wiens voorkomen niets koninklijks had of wat aan het wufte Fransche volk kon behagen, belangrijk ten goede verschillen met het bewind van zijn opvolger. De straks genoemde Fransche schrijver heeft hen scherp gekarakteriseerd. »Louis XVIII était un modéré de l'ancien régime et un libre penseur du 18me siècle; Charles X était un émigré fidèle et un dévot soumis. La sagesse de Louis XVIII était pleine d'égoïsme et de scepticisme, mais sérieuse et vraie. Quand Charles X se conduisit en roi sage, c'était par probité, par bienveillance imprévoyante, par entraînement du moment, par désir de plaire, non par conviction et par goût. A travers tous les cabinets de son règne, l'abbé de Montesquiou, M. de Talleyrand, le duc de Richelieu, M. Décazes, M. de Villèle, le gouvernement de Louis XVIII fut un gouvernement conséquent et toujours semblable à lui-même. Sans mauvais calcul ni préméditation trompeuse, Charles X flotta de contradiction en contradiction et d'inconséquence en inconséquence, jusqu'au jour où, rendu à sa vraie foi et à sa vraie volonté, il fit la faute qui lui coûta le trône [27]).

De prins van Oranje ontving nog in zijn tijdelijk verblijf op de »Place Royale" te Brussel, prins Frederik te Berlijn, waar hij in September 1824 vertoefde, de officieele mededeeling der troonsbestijging van »Monsieur", den zeven-en-zestigjarigen graaf van Artois. Zijn broeder had zich niet, evenals de vroegere Fransche koningen, te Rheims laten kronen. Doch Karel X, in elk opzicht het model van een edelman uit den ouden Franschen tijd, beperkt van geest, met minachting op wetenschappelijke beschaving neerziende, en die zich na een losbandige jeugd op rijperen leeftijd uit verkeerd begrepen godsvrucht in de armen der geestelijkheid had geworpen — Karel X liet zich door haar overtuigen, dat een kroning te Rheims onmisbaar was om hem als den gezalfde des Heeren bij de natie in hooger aanzien te brengen. Die plechtigheid had dan ook met ongemeenen luister plaats. De aartsbisschop Latil kroonde Karel X en zalfde hem met een wonderbaarlijk teruggevonden overblijfsel der heilige olie, die volgens de overlevering,

Digitized by Google

voor de wijding van Clovis tot Allerchristelijksten Koning door een duif uit den hemel was aangebracht. Reeds bij den aanvang der regeering van Karel X steeg de priesterheerschappij tot een onrustbarende hoogte, en oefende ook in Zuid-Nederland, bij het verzet der clericalen en het woelen der »Fransche partij" aldaar, machtigen invloed uit. Het wantrouwen der natie steeg te Parijs immer hooger en de bouwstoffen voor een omwenteling hoopten zich langzaam maar zeker op.

II. Lid van den raad van state.

De studiën van prins Frederik te Leiden waren in het voorjaar van 1815 door de toebereidselen voor den veldtocht plotseling afgebroken. De koning achtte het minder voegzaam, nadat de prins gedurende den oorlog in Zuid-Nederland en in Frankrijk een legerafdeeling aangevoerd, te Parijs herhaaldelijk het opperbevel over het Nederlandsche leger gevoerd had, hem te Leiden nogmaals, zooals 't vroeger heette, »in de leer" te zenden. Ten einde inmiddels de vorming van zijn tweeden zoon te voltooien, schonk de koning bij besluit van 19 September 1815, met aanhaling van artikel 72 van de grondwet, aan prins Frederik zitting in den raad van state, als zijnde de beste oefenschool voor rechtskennis en staatsbestuur.

Vermits Willem de Eerste — overeenkomstig eigen verklaring — elk denkbeeld van ministerieele verantwoordelijkheid van zijn regeeringsstelsel uitsloot, vormde de raad van state een college van staatsmannen tusschen den koning en de hoofden der departementen van algemeen bestuur: inderdaad een soort van scherm, waarachter de onschendbaarheid van zijn persoon tegenover de bestrijders van 's konings autocratie beschutting vond. Op den 15den December 1815 presideerde de koning zelf den raad ter installatie van prins Frederik. De daarbij door den koning gesproken woorden vonden wij niet opgeteekend; wèl die, waarmede graaf Gijsbert Karel van Hogendorp als onder-voorzitter den prins welkomheette. Levendig betuigde hij »het oprechte verlangen van den raad van

Digitized by Google

state om alles bij te dragen, wat dienstbaar zou kunnen zijn om aan Zijne Koninklijke Hoogheid een duidelijke kennis te doen verkrijgen van alle deelen van 's lands inwendig bestuur".

Bij elk wets-ontwerp, elken maatregel van algemeen bestuur door de ministers voorgesteld, veelal ook omtrent andere onderwerpen, moest de raad van state den koning adviseeren.

Prins Frederik vermeende, en onzes inziens terecht, dat al mocht de prins van Oranje overeenkomstig de grondwet lid zijn van den raad van state — reeds op 15 Juni 1814 had de Souvereine Vorst zijn oudsten zoon als zoodanig voorgesteld — het toch niet aanging, dat in een dergelijk college de troonopvolger zijn vader zou voorlichten. Inderdaad had de kroonprins gedurende de jaren 1814 en '15 slechts een drietal zittingen bijgewoond. Meer geregeld verscheen hij aldaar bij de behandeling van wets-ontwerpen, die bizonder zijne belangstelling trokken, als in 1819 bij het onderzoek van de lijfstraffelijke wetgeving, vooral tot wijziging der bepalingen tegen het tweegevecht, waarmede de prins zich niet kon vereenigen; in 1820 bij het straks te bespreken ontwerp van wet op de rechterlijke organisatie (bladz. 94). Later, tót het jaar 1830, leidden andere denkbeelden van Oranje bij de zelfwerkzaamheid van den koning omtrent het staatsbestuur, ook zijn eigen ondervinding omtrent hetgeen met de opper-directie van het oorlogsbestuur was voorgevallen, er toe dat de prins van Oranje weinig of geen deel heeft genomen aan de werkzaamheden van den raad van state.

Zich nog minder geroepen achtende dan zijn oudste broeder om aldaar zijn vader ongevraagd van advies te dienen, besloot prins Frederik bij de zittingen te luisteren maar zoo min doenlijk te spreken. Enkele malen had hij zijne gevoelens dienaangaande schriftelijk en mondeling aan zijn grootmoeder medegedeeld, aan niemand anders.

Prins Frederik had zeer hooge gedachten omtrent de bestemming van een vorst, die in volle waarheid voorganger der natie wil zijn. Als ijverig voorstander van de rechten der kroon, verlangde hij evenmin met een volgzame stem eigen oordeel te verloochenen als denkbeelden te uiten, die geen ingang bij zijn vader konden vinden. De presentie-lijsten, die aan de notulen van iedere vergadering voorafgaan, toonen dat de jonge prins — ook wijst daarop zijn brief aan dr. van Assen Derde Deel, bladz. 1059 — gedurende

Digitized by Google

de jaren 1816 tot 1820 de nogal drukke vergaderingen getrouw, van 1821 tot '23 minder gezet bijwoonde. Terwijl de prins in de jaren 1819 en '20 zijn broeder, als reeds gezegd, uitvoerig omtrent geschilpunten betreffende de ontwerpen van burgerlijk- en strafrecht hoorde uitweiden, blijkt het niet, dat prins Frederik aan de eigenlijke deliberatiën heeft deelgenomen óf dat aan hem bijzondere commissiën zijn opgedragen. Wél ontraadde hij ernstig de financieele ontwerpen van 1819 (bladz. 90).

Rijk was de leering, die prins Frederik in den raad opdeed omtrent den aanleg van groote werken, den fiscus en andere onderwerpen. De doorbraken en overstroomingen van Januari 1820 in de Betuwe en den Alblasserwaard vestigden 's prinsen aandacht op het dijkwezen. Bij het krachtige initiatief van koning Willem I tot aanleg van wegen en vaarten en den steun der kamers, die nog vóór 1817 tot dit doel een leening van zes millioen guldens bewilligden, kwamen na het jaar 1819 in het Noorden tot stand het Noord-Hollandsche kanaal, de Keulsche vaart, de Zuid-Willemsvaart, het Grift-kanaal en het kanaal van Gent naar Terneuzen, waarvan de ontwerpen ook aan den raad van state werden aangeboden. Door de benoeming van rivier-commissiën in 1821 en 1828 gaf de koning den eersten stoot aan de zoo noodige verbetering der hoofdrivieren, welke zelfs in onzen tijd nog niet is voltooid.

De allengs minder gunstige toestand van de ondiepe en opslibbende Zuiderzee voor de scheepvaart, ten gevolge waarvan Enkhuizen, Medemblik, Hoorn, enz., als »villes mortes" nog enkel de overblijfselen van vroegere grootheid vertoonden, bedreigde reeds gedurende het Fransche bestuur ook Amsterdam. De uit de Noordzee komende schepen vonden op den hoek van het Y op het Pampus bij volzee hoogstens drie meters water. Om die reden moesten de schepen te Nieuwediep een deel hunner lading in lichters overbrengen om dan met behulp van zoogenaamde »kameelen" over de droogte van het Pampus te komen. Vooral aan de adviezen van den inspecteur-generaal van den waterstaat Blanken was het te danken, dat aan koning Willem I het ontwerp kon worden voorgelegd van het Noord-Hollandsche kanaal, waarlangs de groote koopvaardijschepen met volle lading, door jaagpaarden gesleept, in twee tot drie dagen ván het Nieuwediep Neerlands eerste koopstad

Digitized by Google

konden bereiken. Profetisch teekende Willem I op dit ontwerp met een potloodstreep de richting aan van het in 1865 aangevangen kanaal door »Holland op zijn smalst"!

In 1819 werd de eerste spade tot verbinding van Amsterdam met het Nieuwediep, voor dien tijd een reuzenwerk, in den grond gestoken; en in 1825 was het Noord-Hollandsche kanaal, waaraan ruim elf millioen guldens zijn ten koste gelegd, voltooid. De vrees, dat de tachtig kilometers lange waterweg, hier een boezemkanaal volgende, ginds geheel uitgegraven, met nagenoeg tien meters breedte op den bodem, zeven-en-dertig meters breedte op het watervlak, ter diepte van ruim zesde halve meter onder laag water, door de slappe terreinen en lage gronden van Noord-Holland niet in stand zou te houden zijn, is bij de uitvoering glansrijk beschaamd. Ten einde voorts de verbinding van Amsterdam met den Boven-Rijn te verzekeren, werd in 1822 »de Keulsche Vaart" aangelegd tot de Lek, drie jaren later van Vianen naar de Merwede bij Gorinchem doorgetrokken. Het aldus, door verbetering en verruiming van de bestaande vaarwegen, door nieuwe sluizen en bruggenbouw gevormde kanaal was geschikt voor de grootste rivierschepen van dien tijd. Een halve eeuw later zouden de hoogere eischen voor de Rijn-vaart leiden tot het thans bestaande Merwede-kanaal tusschen Amsterdam en Gorinchem. Ten einde tevens van Gorinchem langs de Waal, welke toen reeds grootere vaardiepte aanbood, de Zuidelijke gewesten te bereiken, diende de mede in aanleg zijnde Zuid-Willemsvaart, aanvangende bij de Dieze en den havenmond van 's Hertogenbosch langs Helmond naar Maastricht, waarvoor gedurende de jaren 1822—'26 ongeveer vijf-en-twintig tonnen gouds zijn besteed.

Voorts werden aangelegd het Voornsche kanaal, de Willemsvaart van den IJsel naar Zwolle en het nieuwe pand van het kanaal Gent—Terneuzen, ten einde de vaart door de aangeslibde Braakman te vermijden (1825—'27); terwijl de koning in 1827 en '28 uit eigen middelen het kanaal van Apeldoorn naar den IJsel beneden Hattem tot stand bracht, hetwelk later tot Dieren is verlengd. In het Zuiden werden eveneens nieuwe wegen aangelegd en nieuwe kanalen gegraven, o. a. het kanaal van Antoing in Henegouwen tot verbinding van de Schelde en de Trouille; ook dat

Digitized by Google

van Charleroi naar Brussel; terwijl ontwerpen bestonden voor een kanaal tusschen de Sambre en de Maas en tot kanaliseering van eerstgenoemde rivier, waarvan de uitvoering door de gebeurtenissen van 1830 is opgehouden.

Met betrekking tot de droogmakerijen en indijkingen in het Noorden bevreemdden prins Frederik meermalen de onvolledige wetgeving op dit gebied en het gebrek aan regels voor het waterstaatsbestuur. Bij voormelde onderwerpen toch, welke zoo veelvuldig in ons land voorkomen, golden schier uitsluitend het »décret impérial du 11 Janvier 1811, contenant règlement sur l'administration et l'entretien des polders" en de uitsluitend met het oog op Fransche toestanden vastgestelde »loi du 16 Septembre 1807, relative au desséchement des marais et autres travaux publics". Deze voorschriften hielden zich geheel binnen den kring van de Fransche denkwijze, doch behoorden in onze waterschapstoestanden niet t'huis. Bovendien was een deel der voorschriften van het decreet van 1811 omtrent indijkingen alleen geldig voor Zeeland, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg. De concessiën tot droogmakerijen en indijkingen in andere gewesten van het koninkrijk moesten bij Koninklijk besluit worden geregeld, zonder dat wettelijke voorschriften dienaangaande iets bepaalden. Ofschoon het alleszins rechtmatige verlangen van prins Frederik om diergelijke ondernemingen voor het geheele land bij de wet te regelen pas in de tweede helft van de 19de eeuw weerklank heeft gevonden, o. a. bij den minister Thorbecke in de tweede kamer — hij studeerde in 1824 nog te Göttingen —, zou het tot 1904 duren alvorens de onbruikbare wet van 1807 en de uitvloeiselen daarvan werden vervangen door rechtsvoorschriften, die voor Nederlandsche toestanden berekend zijn.

Veel zorg wijdde koning Willem I eveneens aan den aanleg van harde wegen, de ontginning van woeste gronden — waarvoor de stichting van de »Maatschappij van Weldadigheid" in 1818 onder het praesidium van prins Frederik een belangrijke gebeurtenis mocht heeten —, de verbetering der dijken, de bevordering van groote scheepvaartwerken en fabrieken, o. a. de voltooiing der kaden en stapelplaatsen van Antwerpen, de Ooster- en de Westerdokken te Amsterdam, de maatschappij voor scheeps- en werktuigbouw te Fijenoord en andere. Reeds in 1820 benoemde de

Digitized by Google

koning, overeenkomstig 's prinsen voorstel, een commissie om te onderzoeken op welke wijze een kaart van het geheele Rijk kon worden vervaardigd, geschikt voor het gebruik bij alle takken van den openbaren dienst. Dit besluit vormde den grondslag voor het hooge standpunt, dat Nederland en Nederlandsch-Indië allengs op het gebied der cartographie zouden innemen.

Bij al den lof voor groote geest- en werkkracht, die ook in het Zuiden aan den koning werd toegezwaaid, verweet men der regeering partijdigheid bij benoemingen en beschikkingen. Men zag echter voorbij, dat veelomvattende en groote instellingen, om rustig te werken, in 1815 moeilijk dicht nabij de Fransche grenzen konden gevestigd worden; zoodoende kregen onwillekeurig de Hollandsche ambtenaren, dikwerf ook wegens meerdere geschiktheid, het overwicht in getale. Daarentegen werd o. a. in 1825 de burggraaf du Bus de Ghisignies tot gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië benoemd, terwijl de meerderheid van 's konings kamerheeren waren van Zuidelijke afkomst; in de beide kamers der staten-generaal, den raad van state en de rekenkamer hadden een gelijk getal Zuidelijken en Noordelijken zitting. Niettemin valt 't moeilijk te ontkennen, dat de aanzienlijkste betrekkingen bij de departementen van algemeen bestuur en in de verschillende staatscolleges, bij het leger en de vloot aan Noord-Nederlanders te beurt vielen. De Zuidelijke bladen hechtten daaraan meer beteekenis, naarmate het euvel toenam. In den aanvang van 1830 zou men onder de ministers twee Belgen tegen zes Hollanders tellen; bij de hoofdambtenaren aan de departementen was de verhouding gemiddeld één tegen tien, bij het departement van finantiën 1 op 58, bij het oorlogsbestuur en aanverwante takken drie Belgen op zeven-en-negentig Hollanders. In het leger hier te lande bekleedden de Zuidelijken slechts een zesde der officiers-plaatsen; in de koloniën en de marine was de onevenredigheid nog veel grooter, deels ook omdat ginds de stof ontbrak; ná 1830 heeft België tal van Fransche officieren moeten aanstellen. Toch ontbraken veelal voldoende gronden om het gekwetste nationaal gevoel der Zuidelijke gewesten tot reden te brengen. Daarentegen lag in de taalbesluiten van 15 September 1819 en 16 October '22, waarbij in

Digitized by Google

Vlaamsch-België — Antwerpen, Zuid-Brabant, Oost- en West-Vlaanderen en Limburg met ruim twee millioen inwoners — het gebruik der toenmaals nog gebrekkige landstaal werd voorgeschreven, geenszins het denkbeeld opgesloten eener centralisatie in Hollandschen zin, maar de zuivere bedoeling om Vlaanderen van Franschen invloed te zuiveren en de ontwikkeling der lagere standen te bevorderen door openlijk aan het Vlaamsch de daaraan toekomende eereplaats terug te geven. Van dwang tot gebruik van het Nederlandsch in de Waalsche gewesten is nooit sprake geweest. Toch deden de Franschgezinden het veelal voorkomen, alsof de twee stammen, die de groote mogendheden door een machtwoord meenden nauw te kunnen vereenigen, ook om voormelde redenen scherp tegenover elkander stonden.

Met enkele wetsvoordrachten was de regeering aanvankelijk vrij gelukkig. Daartoe behoorden die op den afstand van domeinen aan prins Frederik als schadeloosstelling voor het gemis van rechten tot opvolging in Luxemburg — reeds in het Derde Deel op bl. 963 besproken —, omtrent het verbod van vreemde geldleeningen, de munt, het stelsel van maten en gewichten, de bepalingen tegen priesters, die huwelijken inzegenden, alvorens deze voor den burgerlijken stand waren gesloten, en andere.

Ook het vraagstuk der nationale militie werd overeenkomstig de nieuwe grondwet geregeld.

In de Zuidelijke Nederlanden was de nationale militie nog door Willem I bij besluit van 1 April 1815 ingesteld, waaraan de wet van 27 Februari t. v. ten grondslag strekte (Derde Deel bladz. 455). Het Koninklijk besluit van 21 April 1815 had de strijdkrachten van Noord- en Zuid-Nederland vereenigd. Nadat op 24 Augustus 1815 de nieuwe grondwet door den koning voor beide deelen des rijks verbindend was verklaard, moest aan het voorschrift worden voldaan, dat de wet bepalingen zou inhouden aangaande het getal en de inrichting der militie, de schutterijen en den landstorm. In hoofdzaak kwamen de grondwettige voorschriften van 1815 omtrent de strijdkrachten overeen met die van de grondwet van 1814. Hetzelfde gold voor de nieuwe militie-wet van 8 Januari 1817. Daarentegen bedoelde de wet van 28 November 1818 »ten aanzien der organisatie van de infanterie der nationale militie" de algeheele

Digitized by Google

samensmelting van de militie en het staande leger. Aangezien het niet mogelijk was gebleken om de noodige vrijwilligers te verkrijgen ten einde, naast de behoeften voor de andere wapens en voor de koloniën, 17 bataljons infanterie voltallig te maken, werden deze op 1 Januari 1819 ingedeeld bij de bataljons nationale militie van het wapen; het aantal van 68 bataljons als minimum werd gehandhaafd. De aanneming van het wetsontwerp, dat zoowel om grondwettige redenen als wegens de schaarsche toelichting der regeering, vrij levendigen tegenstand ondervond o. a. door graaf van Hogendorp, leidde tot het Koninklijk besluit van 3 December 1818, volgens hetwelk de infanterie voortaan zou zijn samengesteld uit 17 afdeelingen — later regimenten genoemd, zie Derde Deel laatste Bijlage Staat A, généalogie der Infanterie —, elke van drie bataljons in actieven dienst. Bij de wet van 27 April 1820 werd het beginsel aangenomen, dat de jaarlijksche lichting der militie, bij ontoereikende werving van vrijwilligers, tot één man van de driehonderd zielen kon worden opgevoerd.

Trots velerlei wijzigingen in het leger bleef deze militie-wet bijna een halve eeuw nagenoeg onveranderd bestaan. Het beginsel van aanvulling en de sterkte van het contingent werden eerst bij de wet van 19 Augustus 1861, daarna door die van 22 Juni 1891, gewijzigd. Ingrijpende veranderingen traden pas in bij de wet van 24 Juni 1901 (Staatsblad No. 159).

De eerste Nederlandsche wet op de schutterijen dagteekent, als die der nationale militie, van 27 Februari 1815. Dezelfde strijd als bij alle wetsontwerpen deed zich ook gelden bij die van 1820 en '24 op de schutterijen; dat van 1824 kreeg een minderheid van 39 leden tegen zich, onder welke slechts één Noord-Nederlander; het ontwerp werd teruggenomen. Het duurde tot 11 April 1827 alvorens de oprichting van schutterijen over de geheele uitgestrektheid des Rijks tot stand kwam. De bepalingen dezer wet zouden zich ten onzent handhaven tot de opheffing der schutterijen en de regeling van de landweer bij de wet van 24 Juni 1901 (Staatsblad No. 160).

Het duidelijkst teekenden zich de verschillen tusschen Noord en Zuid in de kamers bij de behandeling van de begrootingen, in den raad van state bij de beoordeeling van wetsontwerpen, o. a.

Digitized by Google

omtrent de belastingen. De Noordelijke staten-leden stonden veelal behoudende beginselen voor, steunden de regeering en wilden vrijhandel; de Zuidelijken, meerendeels liberaal gestemd, eischten beschermende rechten.

In 1817 nam de belangrijkheid van den parlementairen strijd toe, als gevolg der verkiezing van de leden der tweede kamer door de provinciale staten; de eerste benoeming was door den koning geschied. De verkiezing in 1819 in Henegouwen van den majoor graaf du Chatel, adjudant van den prins van Oranje, wekte 's konings ontevredenheid op. »Pour prévenir les conséquences qui en pourraient résulter..." verbond de Souverein dien hoofdofficier als dienstdoend adjudant aan zijn persoon: hetgeen den kroonprins, die du Chatel bij zich had willen behouden, weder ontstemde.

De bepaling der grondwet van 1814, dat de begrooting in twee onderdeelen zou gesplitst worden — namelijk de gelden, die slechts voor het loopende jaar werden ingewilligd, en de uitgaven, welke uit den gewonen loop van zaken in staat van vrede voortvloeiende, op een duurzamen voet dienden geregeld te worden — was bij de grondwet van '15 overgenomen, alleen met het onderscheid, dat laatstbedoelde begrooting voor tien jaar zou worden vastgesteld. De eerste tienjarige begrooting werd in 1819 voorgedragen. Gedurende den loop van het decenium werden de éénmaal door de staten-generaal goedgekeurde uitgaven niet meer aan jaarlijksche goedkeuring onderworpen. Zoodanige duurzame wet voor de uitgaven bedong een ruime maar niet kwistige schaal van berekening.

Allengs verkregen de beraadslagingen over de begrootingswetten het karakter van oppositie tegen het financieel beleid der regeering. Buiten de kamers heerschte zekere geest van onverdraagzaamheid, deels omdat men nog niet vertrouwd was met het constitutioneele stelsel; in de kamers strekten vooral de tienjarige begrootingen om de werkzaamheid der staten-generaal en hun aanzien naar buiten te verzwakken. Schijnbaar tegenstrijdig en toch verklaarbaar, beleden op het punt van wetgeving de Noordelijke statenleden, bij groote gehechtheid aan het regeerende stamhuis, de aan oud-Nederland door gewoonten, godsdienst en bedrijf eigen republikeinsche beginselen; terwijl de Zuidelijken, alleen ingenomen met den prins van Oranje, vooral onder den invloed der geestelijk-

Digitized by Google

heid en van den adel, ook als gevolg van agrarische toestanden, de sinds eeuwen in België gehuldigde monarchale principes vertolkten.

Bij de verbazende sommen, welke na 1815 in alle landen voor de staatsbehoeften gevorderd werden, wekte elke nieuwe soort van belasting, vooral wanneer deze in strijd kwam met nationale gewoonten of van het oude stelsel afweek, hevigen tegenstand.

Op het punt van belastingen hadden Noord en Zuid, bijna derde-halve eeuw van elkaar gescheiden en volgens geheel verschillende beginselen geregeerd, ook geheel andere gewoonten en belangen. Bovendien was het Zuiden met 3 400 000 ingezetenen belast met een groot deel van den schuldenlast van het Noorden met 1 800 000 inwoners, waarvoor het vroeger in de Zuidelijke gewesten geldende stelsel onmogelijk de gevorderde sommen kon opbrengen.

De heffing van een voorschot op de belastingen ten einde te voorzien in het tekort van veertig millioen in de schatkist als gevolg van den oorlog, had reeds gedurende de behandeling der eerste jaarlijksche begrooting in 1815 hevige tegenkanting bij de afgevaardigden der Zuidelijke gewesten opgewekt. Aangezien men daar rechtstreeks de meeste nadeelen van den aanval der Franschen en het drukke troepenverkeer had geleden, verdedigden zij de zonderlinge stelling, dat het Noorden de *geldelijke* lasten behoorde te dragen. Het volgende voorjaar zag de koning zich door hun weerstand genoodzaakt om een ontwerp tot belasting der bedienden en paarden te vervangen door een verhooging der opcenten voor de personeele belasting, op het meubilair, de deuren en vensters.

Hierbij kwamen in 1817, '18 en '20 overstroomingen, als gevolg daarvan schrale oogsten, zoodat — als reeds vroeger is opgemerkt (bladz. 19 en 28) — op meerdere plaatsen gebrek, ontevredenheid en gisting bij de lagere volksklassen ontstonden. Hoewel de Souverein in afwachting van andere maatregelen den nood naar beste weten door invoer van granen uit de Oostzee trachtte te lenigen, hekelden de clericalen en de Franschgezinden zijne bedoelingen en legden deze lasterlijk uit.

In de eerste jaren richtte het verzet in de kamers zich tegen de ministers, niet tegen den koning. Na sluiting der zittingen in October 1816, waarbij de tweede kamer 106 vergaderingen had gehouden over verschillende belasting-ontwerpen — o. a. betreffende

Digitized by Google

bier, steenkolen, brandewijn, de munt — rapporteerde de Fransche gezant markies de la Tour du Pin aan zijn regeering —

»Les discussions qui ont eu lieu, ont rarement eu de l'amertume à l'égard du Roi; elles ont toujours porté l'empreinte méritée du respect et de la confiance dans ses intentions et ses sentiments. Les ministres ont été moins ménagés; cependant la décense n'a jamais été perdue de vue, et la critique de leurs opérations n'a pas passé les bornes que la raison peut espérer dans les gouvernements représentatifs.

»Ces différentes lois étaient pourtant d'une nature délicate; elles touchaient les intérêts si opposés de la Belgique et de la Hollande. On n'a cessé d'entendre pendant toute cette session ces deux grandes fractions du royaume se plaindre qu'elles étaient sacrifiées l'une à l'autre; preuve à peu près certaine, qu'on avait tenu le juste milieu entre elles.

»C'est au Roi qu'il faut en faire particulièrement honneur; il n'y a pas de doute, que sa vertueuse conscience le pousse à l'impartialité envers ses différents sujets, malgré la prédilection naturelle qu'aurait son esprit pour les Provinces Unies . . ."

Buiten de kamers waren de verhoudingen tusschen Noord en Zuid heel wat minder welwillend. Dezelfde minister toch schreef ter gelegenheid van ongeregeldheden te Namen: »... On ne passe pas un jour ici sans être frappé de l'aigreur qui règne entre les deux peuples et on l'est également des partialités et des maladresses qui de la part du gouvernement accroissent plutôt qu'elles n'affaiblissent cette disposition; aussi, je ne croirais pas beaucoup hasarder à faire des conjectures sur la destinée de ces deux peuples . . ."

Reeds na de behandeling der begrooting voor 1817 berichtte de Oostenrijksche minister baron Binder te 's Gravenhage aan vorst Metternich te Weenen, dat de goede geest in het Zuiden, vooral onder den invloed van talrijke Bonapartisten en Fransche uitgewekenen, die zich te Brussel hadden gevestigd en de persvrijheid tot beleedigende artikelen jegens vreemde Souvereinen misbruikten, sterk achteruitging. Volgens »*l'Oracle*" van 3 November 1816 bad de bisschop van Namen openlijk voor de bekeering van 's Konings Huis tot het roomsch-katholieke geloof.

Doch komen wij terug op den fiscus.

Digitized by Google

Bij het stelsel van indirecte belastingen moest men rekening houden met den invloed daarvan op handel en nijverheid, welke belangen in beide deelen van Nederland wijd uitéénliepen.

In België had het continentaal-stelsel van Napoleon allen handel gefnuikt, daarentegen de nijverheid tot een ongekenden trap van bloei opgevoerd. Terwijl men in het Noorden reikhalzend uitzag naar het oogenblik, waarop de havens weder voor den vreemdeling zouden geopend worden, duchtten de Zuidelijken niets zoozeer als den onbelemmerden aanvoer van buitenlandsche fabrieksgoederen, waarin zij den ondergang hunner nijverheid zagen [28]). De strijd dus tusschen vrijhandel en beschermende rechten! De groote koopsteden eischten onbeperkte handelsvrijheid; elders ten zuiden onzer groote rivieren verlangde men begunstiging van landbouw en fabrieken ten einde opgewassen te zijn tegen de mededinging van het buitenland.

Toen prins Frederik zitting verkreeg in den raad van state helden de aanhangige ontwerpen op den fiscus over ten voordeele van het Zuiden. Nadat de regeering reeds in Februari 1816 met de beste bedoelingen — daarna schandelijk, vooral door de »Fransche partij" verdraaid — eenige concessiën op het gebied van protectie had gedaan, werd nog in den loop van het jaar, geheel naar den zin der Zuidelijke-, thans onder heftigen tegenstand der Noordelijke statenleden, een belastingstelsel aangenomen, dat hooge rechten op den invoer van ijzer, steenkolen, geweven en gesponnen goederen, vreemde granen, ook van enkele koloniale waren bedong: dus de belangen van den handel krenkte. Alle nadeelen kwamen voor rekening van het Noorden; de vreemde linnen- en de Zweedsche ijzerhandel werden geknakt, de veenderijen kwijnden onder de belangen der steenkolenmijnen. Terwijl het Zuiden, nog niet tevreden, de eerste levensbehoeften van elken druk wenschte te ontheffen, bracht de regeering in 1819 ook de koffie en de suiker op de lijst der belastbare artikelen. Het nieuwe ontwerp vond levendige bestrijding o. a. bij mr. Kemper en graaf van Hogendorp. De koning uitte zijn ongenoegen door aan laatstgenoemde den titel en den rang van minister van staat, die hij na 1816 had blijven voeren, te ontnemen (bladz. 11). Tegenover soms kwaadwilligen opzet der industrieelen, eerlijke oppositie der vrij-handelaars, druk op den uitvoer wegens verbodswetten in het buitenland en jaarlijks zich her-

Digitized by Google

halende tekorten bij onvoldoende uitkomsten van het ingevoerde stelsel, verkeerde de regeering in groote moeilijkheden. De onvoldoende opbrengsten, de aanvankelijk falende pogingen om langs den gevolgden weg in den toestand van de schatkist te voorzien, ook de steeds luider wordende klachten van verongelijking door de handelssteden, noodzaakten de regeering binnen enkele jaren, wilde men de genegenheid van het Noorden niet geheel verliezen, om in den raad van state weder een ander stelsel ter tafel te brengen. De regeering zag daarbij af van alle hooge in- en uitgaande rechten en besloot tot een personeele belasting en accijnzen op de eerste levensmiddelen. Twee nieuwe belastingwetten werden nu ingevoerd: die op het gemaal van 21 Augustus 1821 en op het geslacht van 2 Augustus 1822. Om intusschen de Belgische fabrieken tegemoet te komen in de schade, welke de opheffing der beschermende rechten haar moest toebrengen, stelde de »Maatschappij ter begunstiging van Volksvlijt" (bladz. 56) jaarlijks een som van één millioen beschikbaar »le million de l'industrie", welke als voorschot aan groote ondernemingen moest ten goede komen, o. a. die van Cockerill te Seraing. De vervanging der beschermende rechten door een drukkende, vooral in het Zuiden geheel ongewone belasting op de eerste levensmiddelen, viel uit een staathuishoudkundig oogpunt moeilijk te verdedigen. De Belgische kamerleden kwamen dan ook in beweging. Zij spraken van broedermoord, van Alva en andere dwingelanden en beweerden dat »hun land" ten gevalle van Amsterdam en Rotterdam ten verderve werd geleid. Meermalen moest de voorzitter der vergadering bij groot geweld op de tribunes het hoofd dekken.

De beraadslagingen vertolkten toenemenden strijd tusschen de beide deelen der natie. In 1816 hadden enkele Noordelijke statenleden — wellicht meer door een geest van verzoening, dan door wijsheid geleid — vóór, meerdere Zuidelijken tegen de beschermingswetten gestemd; in 1819 verklaarde zich slechts één der Zuidelijke leden tegen de suikerbelasting, slechts één der Noordelijken vóór de koffiewet. In 1821 had de regeering alle Noordelijken, één uitgezonderd, vóór, doch alle Zuidelijken, op drie na, tegen zich. Zeker niet ten onrechte kenschetste één der laatsten de noodlottige afscheiding als een doorslaand bewijs voor de onver-

Digitized by Google

eenigbaarheid der administratieve belangen van Noord- en van Zuid-Nederland.

Hevig toornde de koning tegen de oppositie. Acht kamerheeren van Zuidelijke afkomst moesten het, evenals vroeger graaf van Hogendorp, ontgelden en ontvingen bericht, dat zij niet meer ten hove zouden ontvangen worden. Namen en Zuid-Brabant wreekten zich door bij de Juli-verkiezingen de gedurende de Fransche overheersching in het Noorden zoo fel gehate prefecten de Stassard en de Celles naar de tweede kamer af te vaardigen.

Even sterk sprak het verschil van meening bij het tot stand brengen van een nieuw burgerlijk wetboek: waarin prins Frederik groot belang stelde.

Reeds bij besluit van den Souvereinen Vorst d.d. 18 April 1814 was ter voldoening aan artikel 100 der Grondwet een commissie belast met het ontwerpen binnen zekeren tijd van een algemeen wetboek van burgerlijk en lijfstraffelijk recht, voor den koophandel, de samenstelling van het justitie-wezen en de manier van procedeeren [29]). De leden dier commissie waren, behalve mr. Kemper, meerendeels oud-rechterlijke ambtenaren onder koning Lodewijk en keizer Napoleon. Al spoedig ontstond onder de leden verschil omtrent de vraag, óf bij de bewerking van het burgerlijk wetboek de Fransche wetgeving moest worden gevolgd. De meesten wenschten zich te bepalen tot een herziening van den »Code Napoleon" als ingericht voor het Koninkrijk Holland.

Toen echter de Souvereine Vorst, naar aanleiding van een verzoek der commissie om den gestelden termijn te verlengen, bij besluit van 13 November 1814 zijn vertrouwen had uitgesproken »dat een verlengde deliberatie voor het burgerlijk wetboek strekken »zal om hetzelve door een juiste overeenstemming met de Neder»landsche zeden en gebruiken een hoogeren trap van nuttigheid en »volkomenheid te geven, en te doen uitblinken door die oorspron»kelijke rechtskennis, welke ten allen tijde in deze gewesten heeft »gebloeid" —, toen vermeende de commissie daaruit te moeten afleiden, dat Willem I een *oorspronkelijk* Nederlandsch wetboek bedoelde, en droeg zij op 15 November d.a.v. aan Kemper op om daarvoor een schets te willen vervaardigen: van welke taak hij zich binnen veertien dagen kweet.

Digitized by Google

Mag men op Kemper's verklaring afgaan, dán zou de schets door de commissie met goedkeuring zijn ontvangen, doch kon hij geen meerderheid werven voor zijn voorstel om dienovereenkomstig over te gaan tot een geheele omwerking van het bereids gereed zijnde commissie-ontwerp, dat zich bij het »wetboek Napoleon voor Holland" aansloot. De helft der vergadering achtte dien arbeid onuitvoerbaar. Kemper vond echter gelegenheid om den loop van zaken ter kennis van den Souvereinen Vorst te brengen en een beslissing uit te lokken (23 December 1814), waarbij Zijne Koninklijke Hoogheid als zijn verlangen meedeelde om een »oorspronkelijk Nederlandsch werk" uit de handen der commissie te ontvangen. Mét Kemper togen nu de heeren Bijleveld en Reuvens aan den arbeid en bewerkten naar zijn schets het eerste ontwerp voor een oorspronkelijk Nederlandsch burgerlijk wetboek, dat op 5 Maart 1816 ná behandeling in de commissie aan den koning werd aangeboden. Elf dagen later volgde het besluit, waarbij Zijn Majesteit bepaalde, dat het ontwerp in de Fransche taal overgezet en door drie rechtsgeleerden uit de Zuidelijke gewesten — de heeren Lammers, de Guchtenére en Nicolaï — zou worden onderzocht onder voorlichting van Kemper en Reuvens.

De uitslag van het onderzoek was ongunstig; de Zuidelijke rechtsgeleerden gaven boven Kemper's wetboek de voorkeur aan een herzienen »Code Napoléon". Kort hierna stierf Reuvens, zoodat op Kemper's schouders alleen de zware taak bleef rusten om zijn wetboek tegen de Zuidelijke leden te verdedigen. De koning had hem reeds in Oct. '15 wegens zijne verdiensten in 1813 in den adelstand verheven en wilde hem benoemen tot staatsraad; doch Kemper verkoos te Leiden werkzaam te blijven. Later benoemde Willem I hem tot staatsraad in buitengewonen dienst.

Het verzet der Zuidelijke rechtsgeleerden was zoo levendig en hunne bedoeling om het daarheen te leiden, dat een herziene »Code Napoleon" zou worden ingevoerd, waaraan België sinds 13 jaren was gewoon geraakt, zoo duidelijk, dat men geen anderen uitweg zag, dan aan Kemper het lidmaatschap der tweede kamer te bezorgen, waar hij dan zijn ontwerp zou kunnen verdedigen. In Juni 1817 werd hij voor de provincie Zuid-Holland gekozen. Ofschoon weinig genegen om een staatkundige loopbaan te volgen, liet Kem-

Digitized by Google

per zich overreden, maar verloor door het mandaat aan te nemen vele vrienden, die zijne belangeloosheid begonnen te wantrouwen. De wijze, waarop de deliberatiën van het aanhangige ontwerp-Kemper bij den raad van state zouden plaats hebben, werd bij besluit van 20 Augustus 1817 geregeld; volgens Koninklijk besluit d.d. 15 Mei 1818 zouden de minister van justitie van Maanen (Derde Deel bl. 299, 961 en 974) en mr. Kemper aan de beraadslagingen deelnemen. Het eerste gedeelte van het burgerlijk wetboek werd met de wet op de rechterlijke organisatie in de zitting der staten-generaal 1819—'20 ingediend, maar vond aldaar heftigen weerstand. Dit leidde, na de aanmerkingen van de commissie van onderzoek der tweede kamer, tot het terugnemen van de ingediende stukken en op 22 November 1820 tot indiening van het geheele ontwerp van het burgerlijk wetboek: het zoogenaamde ontwerp van 1820.

Uit een brief van den koning, in die dagen uit het Loo geschreven, blijkt hoe autocratisch de Souverein veelal dacht en optrad tegenover de staten-generaal. Ofschoon ziek zijnde, verlangde Zijne Majesteit zich naar 's Gravenhage te begeven. » . . . la prochaine apparence de la clôture de la session des Etats Généraux" — schreef de koning — »m'engage à faire cette course afin d'être à même de règler sur les lieux tout ce qui concerne l'assemblée de L. H. P. et fixer, s'il y a lieu, le jour de la clôture de leur session. Comme la démarche, faite par la Seconde Chambre en comité général, de charger son Président de faire une communication officieuse au Gouvernement pour porter à sa connaissance le rapport de la section centrale sur le rapport de la commission, chargée de l'examen préalable des lois proposées faisant partie du Code National, exige des délibérations sur la conduite à tenir à cette occasion, il devenait indispensable d'aller conférer sur cette matière afin d'éviter par là les longueurs, auxquelles une correspondance aurait donné lieu, laquelle la prochaine fin des délibérations sur les lois d'organisation de l'ordre judicaire et de l'instruction de la Chambre des Comptes ne permettaient pas. L'inconvenance de la conduite de la Chambre et son inconstitutionalité obligent de bien péser la conduite à tenir pour ne pas donner prise à de justes sujets de critique et rester dans les bornes, que la constitution prescrit . . .

Digitized by Google

de prévenir pour la suite que L. H. P. ne sortent pas du cercle de leurs attributions . . ."

De koning kon echter niet verhinderen, dat de voordracht omtrent de rechterlijke organisatie in de tweede kamer werd afgestemd. De inleiding tot het ontwerp van burgerlijk wetboek, bestaande uit 73 artikelen, was door de groote meerderheid der kamer in comité-generaal afgekeurd en, ingevolge den wensch der vertegenwoordiging doch tegen den wil der regeering, vervangen door een nieuw ontwerp van inleiding, bestaande uit 15 artikelen, dat bij koninklijke boodschap van 15 Maart 1821 werd ingezonden. Met groote moeite had Kemper zich laten bewegen om den »Code Napoleon" als uitgangspunt te kiezen en zich met een wijziging van dezen arbeid te vergenoegen. Al de titels van het wetboek werden nu van 1821—'26 achtereenvolgens door de kamer aangenomen.

Mr. Kemper overleed op 20 Juli 1824 zonder de bekroning van zijn werk te zien. De dood van dezen strijder, die in 1813 zooveel voor het vaderland, daarna voor de rechtswetenschap had gedaan, maakte op prins Frederik diepen indruk. Voor Jan Melchior Kemper geldt in veel opzichten de schoone »Epitaph" van Pope —

> Statesman, yet friend to truth of soul sincere,
> In action faithful, and in honour clear!
> Who broke no promise, serv'd no private end,
> Who gain'd no title, and who lost no friend;
> Ennobled by himself, by all approv'd,
> Prais'd, wept and honour'd, by the muse he loved.

De verdere geschiedenis dier wetgeving tot de afkondiging op den 5den Juli 1830 der vier voltooide wetboeken was een voortdurende strijd tusschen Noordelijke- en Zuidelijke inzichten, waarbij een deel der Noord-Nederlanders in de verschillen tusschen het ontwerp Kemper en den »Code Civil" hunne zienswijze prijsgaven. Inderdaad vermeenen wij, dat Kemper de waarde der hier te lande ingevoerde Fransche wetboeken heeft onderschat. Ons burgerlijk wetboek van 1838 — een nieuwe wijziging van het bovenvermelde, dat als gevolg van den opstand der Zuidelijke gewesten niet was ingevoerd — bleef voor een groot deel op den »Code Napoleon" gegrond; Napoleon's strafwetboek, de »Code Pénal", werd pas op 1 September 1886 vervangen door het nieuwe wetboek van strafrecht. De herziening van het materieel gedeelte van ons militair

Digitized by Google

strafrecht kwam op 27 April 1903 tot stand door het »Wetboek van militair strafrecht" en de »Wet op de krijgstucht", welke het »Crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande" en het »Reglement van krijgstucht", beide op 15 Maart 1815 vastgesteld, zullen vervangen. Het is een gelukkig novum, dat de wetten van 1903 zoowel voor de land- als voor de zeemacht zullen gelden; de invoering wacht op een herziening der bestaande »Rechtspleging voor de landmacht" en van de »Provisioneele instructie voor het hoog militair gerechtshof", die prins Frederik beide op 20 Juli 1814 had zien geboren worden.

Meermalen kwamen als gevolg van constitutioneele onbedrevenheid de rechten van de kroon en die der volksvertegenwoordiging met elkaar in botsing. De handelingen der regeering, inzonderheid van den minister van Maanen, vertolkten de strekking om de koninklijke macht op weinig vrijzinnige wijze te handhaven. Willem I hield, waar het zijn eigen rechten gold, streng vast aan de bepalingen der grondwet, die de onderlinge betrekkingen tusschen de verschillende deelen van de wetgevende macht voorschreven; maar hij legde dikwerf de constitutie eenzijdig uit, wanneer het de rechten van de staten-generaal gold. Wat niet uitdrukkelijk aan de volksvertegenwoordiging was opgedragen, regelde de koning bij besluit, op advies zijner ministers, die onder het Fransche keizerrijk hadden geleerd aan decreten als aan wetten te gehoorzamen.

Intusschen waren de verschillen tusschen den koning, zijn opvolger en de staten-generaal ook in het buitenland uitgestraald. Zoo hield o. a. het congres van Aken (bladz. 24 en 25) zich, overeenkomstig geheime voorstellen van den Oostenrijkschen- en van den Franschen gezant te 's Gravenhage bij de ontruiming van Frankrijk door het bezettingsleger, bezig met de gevaren, die men zag in het schijnbaar mislukte »amalgame complet" tusschen Zuid- en Noord-Nederland. Baron Binder raadde grondwetsherziening aan. Doch de markies de la Tour du Pin ontzag zich niet om in een uitvoerige memorie bij zijne regeering aan te dringen op *annexatie* van het oude België. ».... Les Belges" — beweerde de onbetrouwbare diplomaat —, »français de coeur et d'esprit, s'offraient à la France corps et biens...." Ofschoon de hertog de Richelieu (bl. 72) zich

Digitized by Google

wijselijk had onthouden om van de raadgevingen van den gezant te 's-Gravenhage te reppen, onderhandelden de mogendheden te Aken lang en breed over hetgeen hun in het belang der rust in Nederland te doen stond. De Pruisische generaals wilden enkele Zuid-Nederlandsche vestingen door de uit Frankrijk terugkeerende troepen laten bezetten. Men kwam ten slotte overéén om aan koning Willem I een protokol aan te bieden, waarbij hij zich zou verbinden »de confier au premier danger, qui menacerait son pays du côté de la France (sic), la garde de plusieurs forteresses aux troupes de LL. MM. Britannique et Prussienne". Waardiglijk weigerde Willem I het stuk te onderteekenen. Intusschen hadden de verschillen tusschen vorst en volk het gecoaliseerde Europa reeds aangemoedigd om van een vernederende voogdijschap te gewagen [30]).

Bij de door Willem I gevolgde theorie eener getemperde monarchie en de herleving der revolutionnaire woelingen in Europa achtte de regeering met betrekking tot de vrijheid van drukpers te moeten zorgen, dat de parlementaire regeering de koninklijke niet verdrong, en verzette zich met geweld tegen oproerige geschriften. Toch leidden deze vervolgingen enkel daartoe, dat de geschriften nog meer werden gelezen en het publiek, vooral de Fransche uitgewekenen, partij trokken voor de vervolgden. Gelijke verschijnselen deden zich voor bij een regeeringsvoordracht tot strengere bepalingen jegens hen, die zich schuldig maakten aan hoon van vreemde mogendheden. Willem I weigerde aanvankelijk om, in strijd met de grondwet, de drukpers aan banden te leggen; maar buitenlandsche drang noodzaakte hem er toe. 's Konings persoonlijke meening ten opzichte van dit onderwerp vindt men in een brief aan den prins van Oranje d.d. 27 Mei 1816, terwijl Z. K. H. te St. Petersburg vertoefde. Naar aanleiding van klachten der gezanten van Pruisen, van Rusland en van Frankrijk op een conferentie te Parijs omtrent de teugellooze vrijheid der zuidelijke dagbladen, zoodat Frankrijk dreigde alle diplomatieke betrekkingen met Nederland te zullen afbreken; van een proces tegen het blad »*le Mercure Surveillant*" en een gesprek daaromtrent tusschen den prins en keizer Alexander, had de koning geantwoord: »Vous avez très-bien répondu à l'Empereur de Russie en lui représentant les difficultés que la liberté de la presse oppose à la liberté de prévenir les licences

Digitized by Google

que se permettent les gazetiers. Je me trouve fort heureux de partager le mépris que Sa Majesté porte aux expressions de ces folliculaires. Je crois devoir laisser exprimer à chacun son opinion; et quand même les circonstances pourraient exiger une mesure législative pour prévenir ou punir les excès de la presse à l'égard des Etats amis et alliés, elle ne sera pas étendue de façon à réprimer d'une manière particulière ceux qui regardent le gouvernement des Pays-Bas... La liberté de la presse est un vrai *palladium* pour bien des personnes. Mais du moment que des plaintes officielles ont été adressées, la chose change de matière et sans examiner si elles sont fondées ou non, elles ont été mises entre les mains de la justice pour agir comme de droit: parquoi j'ai les égards pour les représentations ministérielles, qui leur sont dus, tout comme je ne me permets rien qui pourrait de près ou de loin être considéré comme inconstitutionel..." Hoewel 's konings zienswijze twee jaar later geenszins was gewijzigd, paste de regeering, bij gebrek aan bizondere bepalingen tegen drukpers-misdrijven, het Koninklijk besluit van 20 April 1815 toe ter spoedige en krachtdadige beteugeling van onrust en kwaadwilligheid, daarna opgenomen in de wet van 6 Maart 1818. Dit geschiedde vooral naar aanleiding van vertoogen uit Weenen tegen »les intelligences des malveillants de la Belgique avec ceux de la France, trop prononcés dans les scènes qui ont eu lieu dernièrement à Paris à l'occasion de la représentation de »*Germanicus*" — het drama van Arnault, een der Fransche uitgewekenen — »et l'abri toujours croissant de la liberté de la presse dans les Pays-Bas..." De daaromtrent in de kamers gevoerde beraadslagingen bedoelden minder om de drukpers aan banden te leggen, dan wel nieuwe propaganda der voorstanders »van het recht der natuur en der volken" in Nederland te voorkomen.

Met betrekking tot het onderwijs, dat vroeger in België geheel onder den invloed der geestelijkheid stond, had koning Willem I in den beginne, als protestantsch vorst tegenover de katholieke bevolking in het Zuiden, een zeer spaarzaam en omzichtig gebruik gemaakt van het recht van inmenging. De regeering bracht de verordeningen der schoolwet van 25 Februari 1806 niet op eens, maar langzamerhand tot uitvoering, en sloot de geestelijkheid niet geheel uit. Tevens bewees men door de oprichting van openbare armen-

Digitized by Google

scholen te Brussel en in andere groote steden, door het stichten van een kweekschool voor onderwijzers te Lier enz., het volksonderwijs wel degelijk ter harte te nemen. Van 1815 tot '30 zijn in het Zuiden meer dan 1100 scholen gebouwd; in 1830 werden 4000 lagere staatsscholen door 300000 kinderen bezocht. Reeds in 1816 had Willem I de »Académie Royale des Sciences et des Belles Lettres" weer in het leven geroepen; te Gent, te Leuven en te Luik richtte hij hoogescholen op en bracht de hervorming van het zoogenaamd middelbaar onderwijs tot stand: in 1826 respectievelijk met 2752 studenten en 7000 leerlingen. Talrijke muziek-, schilder- en teekenscholen verrezen [31]). Ook liet de regeering oogluikend toe, dat aan de seminariën, welke volgens het Napoleontische concordaat onder het toezicht der bisschoppen stonden, kleinere seminariën werden toegevoegd, die weder succursalen hadden: voorbereidingsscholen voor hen, die zich op de bisschoppelijke seminariën tot het priesterambt voorbereidden, maar ook ten dienste van velen, die niet voor den geestelijken stand bestemd waren.

Toen echter na den dood van Lodewijk XVIII de priesterpartij in Frankrijk bij Karel X krachtige bescherming vond (bladz. 78), vreesde Willem I, dat de Belgische geestelijkheid met de Fransche in verstandhouding treden en pogingen aanwenden zou om haar vroegere gezag te herwinnen. Doch in plaats van te handelen in overleg met de bisschoppen, waartoe de verzoening van 1821 den weg had gebaand; in stede van hunnerzijds voorstellen uit te lokken tot verbetering van het onderwijs voor het opkomende geslacht en de toekomstige geestelijken, die dan allengs konden zijn uitgevoerd, wilde de koning zelf de macht der geestelijkheid breidelen. Gebrek aan beleid ter zake, ook het advies van den raad van state dd. 10 Mei 1824, legden den grondslag voor de befaamd geworden koninklijke besluiten van 14 Juni 1825. De kleinere seminariën, waaraan de roomsche kerk groote waarde hechtte, werden opgeheven, dientengevolge aan de leeken belet om aan het geestelijk onderwijs deel te nemen. Tegelijkertijd werd te Leuven het *Collegium Philosophicum* opgericht, bestemd om voorbereidend onderwijs te geven aan de jongelieden, die den geestelijken stand wenschten te omhelzen. Deze wijsgeerige inrichting zou wel is waar staan onder het toezicht van den aartsbisschop van Mechelen; maar hij oefende geen

Digitized by Google

anderen invloed uit dan de curatoren eener hoogeschool. De benoeming der hoogleeraren voor het onderwijs in de oude talen, de geschiedenis, ook die van de kerk, in de wijsbegeerte, metaphysica en het kerkelijk recht — ongeveer de omvang der geheele theologische wetenschap — geschiedde door den koning; hoewel het besluit toezegging bevatte bij voorkeur roomsch-katholieken te zullen kiezen, bestonden daarvoor geen waarborgen. Vân 1827 zouden op de bisschoppelijke seminariën geen andere kweekelingen worden toegelaten, dan die op het *Collegium Philosophicum* hunne studiën — een cursus van minstens twee jaren — hadden volbracht. Ten einde voorts te beletten, dat de geestelijkheid zich aan den band van het staats-onderwijs ontwrong, dat ouders of voogden, om zich aan de athenaea of aan de inrichting te Leuven te onttrekken, hunne kinderen of pupillen naar elders zonden, bepaalde het besluit van 14 Augustus 1825 dat voor hen, die hunne *humaniora* in den vreemde geleerd hadden, de toegang tot het *Collegium Philosophicum* en de hoogescholen zou worden gesloten. Zij, die deze inrichtingen niet hadden bezocht, konden voor geen wereldlijke of geestelijke bedieningen in aanmerking komen. Reeds op 16 October 1825 werd de nieuwe instelling geopend.

De Belgische liberalen, die den invloed der jezuïeten vreesden, prezen den koning boven alle andere vorsten. Daarentegen verwekten voormelde besluiten, welke den bisschoppen ten spijt werden uitgevoerd, nieuwe verbittering bij de clericalen, welke zoodoende een krachtige steun zijn geworden voor de »Fransche partij" te Brussel en de in 1830 naar Zuid-Nederland uitgeweken republikeinen. Ofschoon ten onrechte, zagen de clericalen in dit alles het plan tot vorming eener van Rome afgescheurde nationaal-katholieke kerk, welk gevaar de geheele geestelijkheid onder de wapenen riep. De onderwijswetten van 14 Juni en 14 Augustus 1825 bevestigden hen in de sinds de vereeniging van Noord en Zuid gekoesterde vrees omtrent het gebruik, dat de protestantsche vorst van de grondwet, vooral van de bepalingen betreffende het onderwijs, zou weten te maken. Sinds 1825 mocht de weerstand der priesterpartij niet meer aan woel- of heerschzucht, maar aan innige gehechtheid aan de kerk en wantrouwen jegens de regeering worden toegeschreven.

Digitized by Google

III. Het concordaat.

Ofschoon prins Frederik, zooals wij zullen zien, een groot deel van het voorjaar van 1825 te Berlijn vertoefde, bleef hij op de hoogte van al hetgeen er in het vaderland voorviel en kende dan ook 's konings plannen tot oprichting van het *Collegium Philosophicum*. Ten volle overtuigd omtrent de goede bedoelingen van zijn vader, maar zijn onverzettelijkheid en den weerstand der geestelijkheid kennende, duchtte de prins groote moeilijkheden. Die vrees kreeg al spoedig voedsel en vermeerderde nog, toen de koning hem het voornemen mededeelde om, ook tot bevrediging der clericalen, de in 1823 door tusschenkomst van den nuntius Nasalli gevoerde maar toen mislukte onderhandelingen over het concordaat te hervatten. Gedachtig aan het woord van Fénélon »wanneer de koningen zich »met den godsdienst bemoeien, brengen zij dezen onder slavernij"; in eigen eenvoud de zielsbegeerte naar het heilige en eeuwige eerbiedigende, die in gemeenschap brengt met den Schepper maar geen godsdiensthaat kent, huldigde prins Frederik in elke gezindte, wat de Fransche wijsgeer noemde »*l'expression du plus large désir de l'infini et de l'éternité*". Behalve door de onderwijsbesluiten van 14 Juni '25 waren de gemoederen reeds sterk geprikkeld door de drukpersvervolging tegen den pastoor Buelens, die beangst over de besluiten van het *Collegium Philosophicum*, een latijnsch vers had gedicht, waarin onverdraagzame uitdrukkingen voorkwamen, als die der goddelooze afstammelingen van Calvijn »*impia Calvini soboles*", het schuim van Luther »*Lutheri faex*", en de tartende versregel »*Haereticum nescit Belga subire jugum*" — d. i. geen Belg bukt het hoofd onder het juk van een ketter —, zonder daarom oproer te kraaien. Toch werd de schrijver veroordeeld, evenals een zijner collega's wegens een kritiek van Anslyn's »Leven van Jezus". De »*Courier des Pays Bas*", het meest gezag oefenende orgaan der liberalen onder redactie van Jottrand, de Potter, van de Weyer, Ducpétiaux en anderen, trok partij vóór de gevonnisden, hetgeen in het Zuiden toenadering bracht tusschen de katholieken en de liberalen, waarbij zij zich spiegelden aan de in Frankrijk ge-

Digitized by Google

vormde vereeniging dier partijen tegen de staatkundige en finantieele maatregelen van de Villèle. Als hoofd en leider van de katholieke partij in het Zuiden mocht jonkheer Etienne Constantin de Gerlache, afgevaardigde voor Luik, worden aangemerkt; graaf A. P. F. G. de Celles, afgevaardigde voor Zuid-Brabant, stond hem krachtig bij.

Behendig wist de Celles gedurende een tijdelijk verblijf te Rome afleiding te bezorgen voor de hangende geschillen. Tegenover den drang van hooggeplaatste geestelijken te Parijs en in de »Eeuwige Stad" om wijzigingen in het *Collegium Philosophicum* te bevorderen, verzekerde de Celles hen en ook den paus, dat de koning het bezoek dier instelling facultatief wilde verklaren, als gevolg waarvan, zooals hij beweerde, het *Collegium Philosophicum* vanzelf moest te niet gaan. Toen hij korten tijd later den heer Reinhold als gezant bij den Heiligen Stoel verving, geraakte men tot een schikking en werd het concordaat van 1801, waaraan slechts drie bepalingen waren toegevoegd, in het geheele koninkrijk ingevoerd (Derde Deel bladz. 452).

Het op 18 Juni 1827 door den paus bekrachtigde concordaat behelsde o. a., dat te Mechelen een aartsbisschop, te Gent, Doornik, Namen, Luik, Brugge, 's Hertogenbosch en Amsterdam bisschoppen zouden zetelen, door het kapittel te benoemen uit een te Rome op te maken voordracht van personen, die der regeering welgevallig waren. Het concordaat werd door de katholieken met vreugde begroet, door de Gerlache en de Stassart luid geprezen, maar door de liberalen gelaakt. Een onhandigheid veroorzaakte, dat een pauselijke breve het concordaat te vroeg afkondigde, terwijl in de dagbladen een aanspraak van den Heiligen Vader aan de kardinalen verscheen, volgens welke de aanstaande geestelijken niet meer gehouden zouden zijn om het *Collegium Philosophicum* te bezoeken. Dit laatste had de koning niet onvoorwaardelijk bedoeld: wél, om het onderwijs der geestelijken met de nieuwe bisschoppen te regelen. Al deze omstandigheden verhoogden de ergernis van liberalen en protestanten tegen de pauselijke overeenkomst. De richting van den abt de Lamennais en anderen, die volledige vrijheid voor de kerk eischten, had het romantisme van Chateaubriand geheel verdrongen, zoodat de liberalen in het Zuiden weinig meer aan concordaten hechtten [32]). Een officieele toelichting omtrent de

Digitized by Google

gesloten overeenkomst door den nieuw opgetreden minister van binnenlandsche zaken van Gobbelschroy aan de gouverneurs der gewesten (5 October 1827), welke acht dagen later in de »*Courier des Pays Bas*" te lezen stond en waarbij de verklaringen der pauselijke bul van 16 September te voren omtrent de keuze der bisschoppen en de herstelde vrijheid van onderwijs rechtstreeks werden tegengesproken, deden bij de katholieken de nauwelijks gebluschte vlammen opnieuw in laaien gloed uitslaan. Vertraging bij het ten uitvoer leggen van het concordaat, als gevolg van allerlei bezwaren, vermeerderde de verbittering. Geen wonder, dat de ontijdige maar ook moeilijk te verdedigen verklaringen des konings bij de opening der kamers in October 1828 omtrent de vordering dezer aangelegenheid, bij clericalen en liberalen even veel wantrouwen ontmoetten, ofschoon Willem I de bepalingen van het concordaat eerlijk en ten volle verlangde uit te voeren. De gevoeligheid der katholieken werd nog overprikkeld door de tegenstelling in Frankrijk.

De roomsche geestelijkheid aldaar beschouwde Karel X, die aan de emigranten, geestelijken en leeken, een milliard franken had verleend als schadeloosstelling voor hunne door de omwenteling verbeurd verklaarde goederen, barbaarsche strafbepalingen tegen heiligschennis en misdrijven in katholieke kerken had doorgedreven en de uitbreiding van het kerkelijk gezag op alle wijzen begunstigde — als haar beschermer. Sinds zijn troonbestijging begonnen de staatspartijen in Frankrijk hare krachten te meten. Het eerste openlijke bewijs van weerstand tegenover de middeleeuwsche regeeringsbeginselen van Karel X was voor den dag gekomen bij de begrafenis van den welsprekenden woordvoerder der liberalen in de kamer der afgevaardigden, generaal Foy — een van Napoleon's trouwste bevelhebbers —, wiens stoffelijk overschot in December 1825 door meer dan 100000 menschen ter laatste rustplaats werd geleid. Ultimo April 1827 verscheen een koninklijke ordonnantie, die de nationale garde van Parijs ontbond, omdat deze den monarch bij een wapenschouwing met de kreten: »Weg met de ministers! »Weg met de jezuïeten" had begroet. De ontbinding van dat korps ontnam aan de Tuilerieën den steun van 60000 bajonetten en vermeerderde de oppositie in de hoofdstad met even zooveel verdachte burgers. Terwijl het meerendeel der afgevaardigden aan 's konings

Digitized by Google

zijde stonden, kantten tal van »pairs" zich tegen de priesterheerschappij in het ministerie de Villèle. Graaf de Montlosier, een wijsgeer van de 18de- of wel een liberaal van de 19de eeuw, te Parijs genoemd »le publiciste féodal"; de dichter Béranger en met hem meerdere staat- en letterkundige vereenigingen streden in de voorste gelederen der oppositie en noodzaakten de regeering om de wetsontwerpen tot weder-invoering van het eerstgeboorterecht en tot beperking van de onlangs door Karel X herstelde vrijheid der drukpers in te trekken. De pogingen van de Villèle, eerst om een einde te maken aan de tweespalt tusschen de beide kamers door den invloed der liberalen op de verkiezingen en de censuur op de dagbladen te breidelen, vervolgens om de kamer der afgevaardigden te ontbinden, voerden het kabinet ten val en maakte een einde aan een dubbelzinnig bestuur, dat zeven jaar lang door geven en nemen aan het meerendeel van het Fransche volk had mishaagd (3 Januari 1828).

Weinige maanden vóór het ontslag van Joseph de Villèle en zijn medestanders had te St. Omer, bij een bezoek van den prins van Oranje aan Karel X in de legerplaats van St. Omer, een vertrouwelijk gesprek tusschen beide vorsten plaats gehad naar aanleiding der verklaringen van Willem I omtrent de uitvoering van het door den koning met den Heiligen Stoel gesloten concordaat. Karel X wist, dat sinds lang verstandhouding bestond tusschen de roomsche geestelijkheid en de republikeinen van beide rijken. Hij zou nu aan Oranje hebben medegedeeld, dat het ministerie de Villèle een toeleg had beraamd, welke de koning verklaarde niet te kunnen tegenhouden, om in Nederland een omwenteling te bewerken en de zuidelijke gewesten met haar »talrijke roomsche bevolking »aan de regeering van den nieuwen Joseph den tweede, die te Brussel op den troon zat, te onttrekken" [33]). Deze vriendschappelijke, zeker niet verwerpelijke waarschuwing, welke de prins van Oranje ter kennis bracht van zijn vader en van zijn broeder, verloor echter bij koning Willem I alle waarde, toen twee maanden later in Frankrijk het ministerie optrad, waaraan men den naam van den meest begaafden redenaar der gematigde royalisten, burggraaf de Martignac, gegeven heeft en gedurende wiens bestuur Royer Collard voorzitter was van de kamer der afgevaardigden.

Digitized by Google

Door volledig herstel der drukpersvrijheid, terugroeping van talentvolle mannen, die door zijn voorganger uit staatsbetrekkingen waren ontzet, ontslag der meest gehate ultra's en beteugeling der jezuïten won de Martignac de volksgunst, maar verloor de toegenegenheid der hofpartij. De verstandhouding der liberalen met het nieuwe bewind was van korten duur. Toen de Martignac hunne steeds toenemende eischen ten slotte niet meer *kon* inwilligen, verbonden zij zich met de ultra-koningsgezinden en gelukte het hun, door verwerping van een wetsontwerp tot regeling der departementale- en gemeentebesturen, het ministerie omver te werpen (8 Augustus 1829).

Innig verheugd dat hij van zijne half liberale ministers was ontslagen, vertrouwde Karel X de leiding der binnenlandsche aangelegenheden toe aan den prins de Polignac, den ijverigsten lofredenaar der jezuïeten, en het bestuur van het leger, op welks trouw hij na de ontbinding van de nationale garde te Parijs meer dan ooit moest kunnen rekenen, aan de Ghaisne, graaf de Bourmont: denzelfden, die op 15 Juni 1815 bij het overtrekken onzer grenzen de Fransche gelederen had verlaten. Groote verontwaardiging wekte deze benoeming bij de staats-colleges in Brussel en te 's Gravenhage, inzonderheid bij prins Frederik, die gedurende den vestingoorlog van 1815 in het noorden van Frankrijk enkele malen zeer tegen zijn zin met generaal de Bourmont, door Lodewijk XVIII belast met het bevel over de vesting Rijssel, in aanraking had moeten komen (Derde Deel bladz. 904, 907, 1021). De aanstelling van zulke mannen mishaagde in Frankrijk niet alleen aan de liberalen, maar ook aan de gematigde koningsgezinden. Men kende hunne gehechtheid aan den vroegeren regeeringsvorm en twijfelde niet, of het charter moest in hunne handen een doode letter worden. Met de aanstelling van het kabinet de Polignac ontplooide Karel X op de Tuilerieën de vaan der tegen-omwenteling.

De houding van den koning bij de opening van de kamers op 2 Maart 1830 — voor hem de laatste maal! — was schijnbaar welwillend, maar onzeker en verlegen. Hij las zijn toespraak met moeilijk bedwongen gejaagdheid voor en haastte zich om aan het einde te komen. Den meesten klem legde hij ongelukkigerwijze op den slotzin, die bij schijn van zachtheid inderdaad een bedreiging

Digitized by Google

inhield. »Pairs de France, Députés des départements" — eindigde de monarch, onder den troonhemel staande met ongedekten hoofde — »je ne doute point de votre concours pour opérer le bien que je veux faire. Vous repousserez avec mépris les perfides insinuations que la malveillance cherche à propager. Si de coupables manoeuvres suscitaient à mon gouvernement des obstacles, que je ne peux pas, que je ne veux pas prévoir, je trouverais la force de les surmonter dans ma résolution de maintenir la paix publique, dans la juste confiance des Français, et dans l'amour qu'ils ont toujours montré pour leur Roi." De stilte der linkerzijde bij deze woorden trof Karel X. Hij greep naar zijn steek om zich te dekken, doch liet hem vallen. De hertog van Orléans — Louis Philippe Egalité, weldra zijn opvolger als koning! — raapte het hoofdtooisel op en overreikte het eerbiedig en met gebogen knie aan Karel X.

Het adres van antwoord der afgevaardigden was in bescheiden, maar fiere en openhartige bewoordingen gesteld. Onbewimpeld verklaarden zij dat 's konings raadslieden het vertrouwen van het volk niet bezaten. ».... Une défiance injuste des sentiments et de la raison de la France est aujourd'hui la pensée fondamentale de l'administration; votre peuple s'en afflige, parce qu'elle est injurieuse pour lui; il s'en inquiète, parce qu'elle est menaçante pour ses libertés. Cette défiance ne saurait approcher de votre noble coeur. *Non, Sire, la France ne veut pas plus de l'anarchie que vous ne voulez du despotisme* ...." De laatste woorden waren aan het adres van antwoord der »pairs" ontleend.

Op 16 Mei d.a.v. ontbond Karel X de kamer der afgevaardigden. Nieuwe verkiezingen in Juli zouden moeten bewijzen, of het betoog van het adres van antwoord, dat de natie het eens was met hare vertegenwoordigers, al dan niet waarheid behelsde.

Middelerwijl zochten de koning en zijne ministers, gedachtig aan het gezegde van Napoleon, dat de Franschen meer den roem dan de vrijheid liefhebben, afleiding voor de ongunstige stemming, die zich in schier alle departementen openbaarde, door een oorlog met de Barbarijsche Staten. Niettegenstaande de tuchtiging in 1816 door de vereenigde Britsche en Nederlandsche wapenen (bladz. 14), gingen de Algerijnen voort met de zee onveilig te maken. Bovendien had de dey den Franschen consul beleedigd en elke voldoening

Digitized by Google

geweigerd, ook toen een Fransch eskader de Algerijnsche havens blokkeerde. Frankrijk verklaarde hem den oorlog (20 April 1830). Zonder zich te storen aan het protest van Groot-Brittannië tegen de beraamde onderneming, welke kennelijk bedoelde om Algiers in een Fransche kolonie te herscheppen, stak in het laatst van Mei 1830 te Toulon een talrijke vloot in zee onder den admiraal Duperré tot geleide van bijna drie honderd transportvaartuigen met 28000 man landingstroepen, 4500 paarden en een talrijke artillerie aan boord, onder het opperbevel van graaf de Bourmont. Den 5den Juli gaf de dey de stad Algiers bij verdrag over. Hij werd gevankelijk naar Frankrijk gevoerd; de stad en de omtrek van Algiers bleven door den overwinnaar bezet. Hoe luisterrijk de behaalde overwinning ook ware, wekte ze geen geestdrift op in Frankrijk, waar het volk enkel oog en oor had voor de aanstaande verkiezingen — die den val van de Bourbons zouden ten gevolge hebben en aan de naar Zuid-Nederland uitgeweken republikeinen gelegenheid bieden tot een nieuwe poging om aldaar met behulp van de »Fransche partij" hunne plannen te verwezenlijken. Ofschoon deze pogingen even goed te Brussel als te Parijs zijn mislukt, de »franschelaars" zoo min zijn geslaagd om Zuid-Nederland aan Frankrijk te hechten als de uitgeweken Fransche republikeinen om een Belgisch gemeenebest te grondvesten, hebben beiden de kastanjes uit het vuur gehaald voor hen, die Zuid- en Noord-Nederland wenschten te scheiden.

Digitized by Google

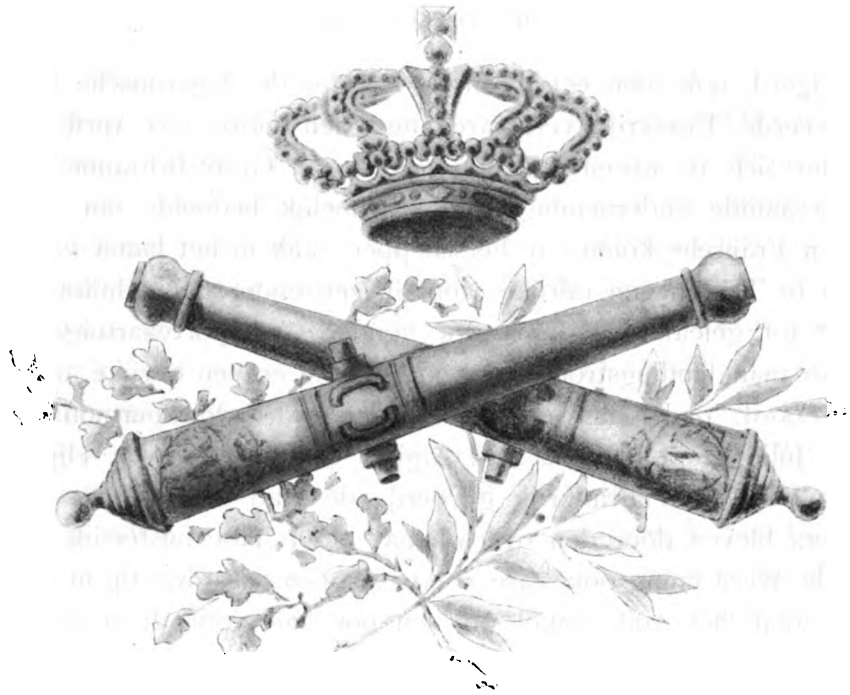

IV. Grootmeester der Artillerie.

De legende van de »Heilige Barbara" dagteekent volgens sommigen uit het jaar 236, volgens anderen uit den tijd toen Constantijn onder het teeken des kruises den dwingeland Maxentius overwon en zich meester maakte van Rome. Barbara omhelsde het christendom, maar werd door haar eigen vader Dioscorus onthoofd, wien tot straf wegens deze gruweldaad de bliksem doodsloeg. Daarom werd »Barbara" bij uitbrekend onweder aangeroepen: later vereerd als patrones van het naar donder en bliksem gelijkende geschut. Volgens de voorschriften van Karel V op de artillerie-school te Burgos en Sicilië moest de artillerist »wanneer de kogel in het stuk »werd gebracht, het teeken des kruises maken over de monding »en de hulp der Heilige Barbara afsmeeken. Wie tegen dit gebod »zondigt, zal 2 pond was branden voor de broederschap van St. »Barbara". Bij vele artillerie-scholen, arsenalen, tuighuizen en kruitmagazijnen werd het beeld van Barbara als beschermvrouw der artillerie aangebracht. Volgens een andere lezing zou de »Heilige

Digitized by Google

Barbara" door haar vader in een toren zijn gemetseld, wijl ze christin was geworden. Zij bad tot den Heiland en een bliksemstraal uit den onbewolkten hemel spleet den toren van boven naar onder, zoodat de maagd vóór het verzamelde volk ongedeerd uit den toren trad. Op tal van artillerie-inrichtingen, in Frankrijk en in Duitschland algemeen, wordt nog elk jaar op 4 December het feest van Sinte Barbara door hare paladijnen gevierd. Prins Frederik heeft levenslang tot haar ijverigste priesteren behoord.

's Prinsen benoeming op 26 December 1813 tot grootmeester der artillerie schreef zijn naam op de lijst van mannen uit de oudste en aanzienlijkste geslachten en begaafd met de uitstekendste krijgskundige bekwaamheden, aan wie sinds de 15de eeuw hier te lande de leiding van het geschutwezen was opgedragen. Ook Philips de goede, hertog van Bourgondië, teekende zich eerste grootmeester der Nederlandsche artillerie. Gedurende de regeering van Karel V traden achtereenvolgens als zoodanig op Jan van Dendermonde, heer van Borgnival, Philips van Lannoy, Frederik, heer van Hellemont, en in 1550 Philips, baron van Chaumont, heer van Glajon. Als eerste grootmeester der artillerie in Staatschen dienst (1576) commandeerde de woelige Lodewijk van Blois heer van Treslong de artillerie gedurende het beleg van Oudewater en Schoonhoven; niet lang hierna werd hij te Antwerpen gevangen genomen. Prins Willem George Frederik van Oranje en Nassau had in 1799 te Padua de lange reeks van Nederlandsche grootmeesters gesloten (Tweede Deel bladz. 136).

De geschiedschrijver der Nederlandsche artillerie, F. H. W. Kuypers, wijdde zijn verhaal omtrent het wapen in de 19de eeuw aan prins Frederik der Nederlanden door enkele regels volgens de »Spiegel Historiael" —

Prins Frederik . . . . Coninc Willems sone
Ontfanc dit werc! ghi waert de ghone
Die mi dit dede anevaen.
Ghenoughet U / wildyt ontfaen
Danckelike / so ben ics vro,
Ende ic houts mi gepayt also.
God gaf U een leven zonder blaem . . . .

De ijver, waarmede prins Frederik zich van 1813 tot 1817 heeft bekwaamd, eerst onder voorlichting van kundige helpers,

Digitized by Google

daarna geheel zelfstandig, om een krachtige Nederlandsche artillerie te vormen; het talent, waarmede Zijne Koninklijke Hoogheid het wapen tot een elders pas later geëvenaarde ontwikkeling heeft weten te brengen, verdienen in elk opzicht voormelden lof. In onzen tijd is de betrekking van grootmeester der artillerie uitsluitend door prins Frederik bekleed: eerst van December 1813 tot Juli 1826, toen prins Frederik werd benoemd tot commissaris-generaal van oorlog, gedurende welken tijd de betrekking van grootmeester der artillerie onvervuld bleef; daarna weder van 6 Juli 1839 tot 5 October 1840, toen de grootmeester zijne functie als zoodanig nederlegde. Te midden der tijdroovende beslommeringen van andere betrekkingen heeft de prins nimmer zijn geliefkoosd wapen uit het oog verloren. Ofschoon Z. K. H. bij de troonbestijging van koning Willem III van 8 April 1849 tot 28 Juni 1868 in HoogstDeszelfs toenmalige hoedanigheid van veldmaarschalk opnieuw door den koning werd belast met het oppertoezicht over de onderscheidene wapenkorpsen en »over al wat tot het Grootmeesterschap der Artillerie in betrekking stond", heeft deze waardigheid sinds 1 Januari 1841 opgehouden te bestaan.

Tot 28 December 1817 beschikte de grootmeester der artillerie geenszins over een eigen bureau of departement. Zoodanig bureau, samengesteld uit meerdere officieren en ambtenaren, diende tot bijstand van den inspecteur-generaal van het wapen, den luitenant-generaal W. baron Dupont, die aan drie »heeren" had te gehoorzamen: den souverein, het oorlogsbestuur en den grootmeester der artillerie. Daaruit blijkt, dat laatstgemelde betrekking gedurende de eerste jaren tot zekere hoogte »honoraire" mocht heeten. 's Prinsen raadslieden waren vóór 1817: op technisch gebied, de 1e luitenant der artillerie J. D. van Rechteren; omtrent andere krijgskundige aangelegenheden als legerbeheer, legeraanvoering, legerverpleging en aanverwante vakken, generaal von Pfuhl, de toenmalige Russische gezant te 's Gravenhage, aan wien de prins zijn vertrouwen had geschonken. Von Pfuhl had zich tot 1806 als generalen-staf-officier in Pruisen onderscheiden, doch was een tegenstander van v. Massenbach en kon zich in veel opzichten ook niet met de leer van v. Scharnhorst vereenigen. Hij ging over in Russischen dienst en oefende in 1812 krachtigen invloed uit op de terugtrekkende

Digitized by Google

beweging naar Moskou, hetgeen hem door velen ten kwade is geduid. De tzaar zond von Pfuhl eerst naar Londen, waar de prins van Oranje — daarna koning Willem I — hem leerde kennen; vervolgens werd hij als minister bij het hof te 's Gravenhage geaccrediteerd (Derde Deel bladz. 187). Met hem bestudeerde prins Frederik de voornaamste veldtochten van Frederik den groote en uit het jongst verleden tijdperk der Fransche omwenteling.

Wat het verband betrof tusschen het oorlogsbestuur, waarvan op 6 April 1814 de opper-directie aan den erfprins was opgedragen (bladz. 28), en de artillerie, stond volgens het Besluit van den Souvereinen Vorst d.d. 18 Februari 1815 de inspecteur-generaal der artillerie onder de onmiddellijke bevelen van Oranje. Tot die inspectie behoorden »het korps artillerie, de arsenalen van den staat, de artillerie-, de transport-wagentrein en de artillerie- en genieschool, voor zoover de artillerie betrof". Het rijk was verdeeld in vier artillerie-directiën, aan het hoofd waarvan stonden: de kolonel O. de Howen bij de westelijke-, kolonel H. Muller bij de oostelijke-, kolonel D. E. Bode bij de zuidelijke- en de luitenant-kolonel F. van Gorkum bij de zuid-oostelijke directie. Hun werkkring kwam in hoofdzaak overeen met die van de tegenwoordige artillerie-commandanten. Na de vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland werd voormelde verdeeling vervangen door zes directiën voor den dienst der artillerie en der genie, waarvan de grenzen ongeveer overeenkwamen met die der territoriale commandementen, waarin het rijk verdeeld was. Betreffende het administratieve gedeelte van hun dienst correspondeerden de directiën onmiddellijk met den commissaris-generaal. De generaal-majoor C. A. Gunkel voerde rechtstreeks het bevel over de vier bataljons artillerie der staande armee en het korps rijdende artillerie, de generaal-majoor A. van Hoey Schilthouwer van Oostée over de vier bataljons land-militie en den trein. Later kwamen voor deze commando's twee inspectiën in de plaats. Het beheer over de technische artillerie-inrichtingen werd gevoerd door den generaal-majoor In de Betou als directeur der grofgeschutgieterij, met den heer L. E. Maritz als geschutgieter; door kolonel P. Huguenin over de stapel- en constructie-magazijnen, met kapitein J. Frankamp als opzichter; door majoor J. C. L. Gueriot de Belseaux, vervolgens kapitein Knoote, over de geweerfabriek en den

Digitized by Google

luitenant-kolonel W. Camp als inspecteur der buskruit-fabricage. Al deze verrichtingen bleven met kleine wijzigingen onder prins Frederik bestaan. De verschillende organisatiën, die het wapen vóór en ná de vereeniging der Noord- en Zuid-Nederlandsche gewesten heeft ondergaan, zijn reeds uitvoerig omschreven (Derde Deel Bijlage XXVI C). Bij de splitsing van het oorlogsbestuur op 29 Juni 1815 (bladz. 29) in twee hoofd-afdeelingen kwam het materieel der artillerie rechtstreeks onder den commissaris-generaal en wel bij de tweede afdeeling.

De roemrijke verrichtingen van de Nederlandsche artillerie gedurende den veldtocht van 1815 vertolkten het standpunt van het wapen in die jaren, en hetgeen prins Frederik toen reeds onder den bijstand zijner officieren had tot stand gebracht. Na groote inspanning om de rijdende batterijen en de batterijen te voet behoorlijk uitgerust en bespannen te velde te brengen — toch kon de rijdende artillerie in 1815 bij een formatie van acht compagnieën slechts drie batterijen mobiliseeren —, om de artillerie en de infanterie van de vereischte munitie te voorzien, zou de veldtocht de zwanenzang worden voor het oude veld-materieel, dat nog dagteekende uit den aanvang van het Fransche keizerrijk. Na den vrede aanstonds de hand slaande ter verbetering, kon de prins reeds op 4 Maart 1816 wijzen op een vrij belangrijke verhooging van de slagvaardigheid der batterijen. Tevens wijdde hij zijne krachten aan het ontwerp velddienst-voorschrift van 23 October d. a. v., waarbij ook de artillerie betrokken was.

Sinds 1 Januari 1818 trad Zijne Koninklijke Hoogheid zelfstandig op als grootmeester van het wapen. Het Koninklijk Besluit van 28 December 1817 toch hief de betrekking op van inspecteur-generaal met de bepaling »de grootmeester der artillerie zal zich regelmatig met het bestuur der zaken bezighouden, welke tot dusver op het bureau van den inspecteur-generaal behandeld zijn". Het nieuw opgerichte departement van den grootmeester werd samengesteld uit een chef en een adjunct-chef; in Augustus 1818 werden deze betrekkingen weder ingetrokken en vervangen door een directeur, een adjunct, een chef de bureau en eenige ambtenaren. Als chef was tijdelijk opgetreden de luitenant-generaal W. baron Dupont, als adjunct-chef de tweede-kolonel H. R. Trip, die voorloopig het

Digitized by Google

commando over de rijdende artillerie bleef voeren; tot adjunct werd aangesteld voornoemde luitenant van Rechteren. De reorganisatie van het departement van oorlog d.d. 23 Februari 1818 (bladz. 32) had voor de artillerie alleen tengevolge, dat de koning zich de behandeling voorbehield van alle onderwerpen, die met het personeel in verband stonden en wel door tusschenkomst van generaal d'Aubremé, die op 1 October d. a. v. *ad interim* met de portefeuille van oorlog werd belast. De draden van het rekenplichtige en het technische beheer liepen samen in het vijfde bureau van het ministerie van oorlog. Eenige maanden later verzocht generaal Dupont zijn pensioen en vestigde zich metterwoon in Lausanne (bladz. 40), waar hij op 11 December 1829 overleed. Op 1 September 1818 trad op als directeur bij den grootmeester der artillerie de tweede kolonel H. R. Trip, welke betrekking hij tot 1837 heeft vervuld. Terwijl de werkzaamheden van dit departement bij opheffing van de directie der magazijnen en der grofgeschutgieterij belangrijk vermeerderden, verscheen op 21 Maart 1820 een instructie voor den grootmeester, waarin o. a. de bepaling voorkwam, dat hij het opperbevel en het oppertoezicht voerde over het personeel en het materieel van het wapen niet alleen hier te lande, maar ook in de overzeesche bezittingen »voor zoover de afstand zulks toelaat". Deze lastige opdracht heeft de prins vooral gedurende den Java-oorlog met raad en daad behartigd.

Bij de later te bespreken benoeming van prins Frederik tot commissaris-generaal van oorlog op 15 Juni 1826, op welken datum Zijne Koninklijke Hoogheid tevens tot generaal der artillerie werd aangesteld, ging de behandeling van het materieel der artillerie weer over van het departement van oorlog naar dat van den grootmeester; welk laatste onder toezicht van den commissaris-generaal door een hoofdofficier zou worden waargenomen. Feitelijk hield de prins dus de hand in alles wat het wapen zijner praedilectie betrof; hij bepaalde, dat voortaan alle benoemingen, briefwisseling, enz. zoowel het personeel, het materieel als de werkplaatsen betreffende, rechtstreeks door tusschenkomst van het departement van den grootmeester zouden geschieden. Dezelfde regeling bleef van kracht, toen prins Frederik in de laatste dagen van December 1829 werd benoemd tot »Admiraal van de Vloot en Colonel-Generaal van de

Digitized by Google

verschillende Wapenen van de Landmagt", hem dus het opperbestuur der departementen van marine en van oorlog werd opgedragen.

Nadat op 5 September 1834 de luitenant-generaal D. J. Eerens, die sinds 1830 als directeur-generaal onder prins Frederik het beheer van het oorlogsbestuur had uitgeoefend, tot luitenant-gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië was aangesteld, trad de generaal-majoor H. R. Trip interimair op als directeur-generaal van oorlog. Tót zijne definitieve aanstelling (30 Mei 1837) behield hij de leiding van het departement van den grootmeester der artillerie, voor welke functie nu de kolonel J. A. H. de la Sarraz werd aangewezen. Deze was tot December 1840 daarin werkzaam, toen prins Frederik de leiding van het grootmeesterschap hervatte. Tevens waren in 1837 de vroeger ingestelde betrekkingen van »adjunct" en van »chef de bureau" opgeheven en vervangen door die van eerste-adjunct, kapitein A. W. de Bruyn, tweede-adjunct, kapitein H. J. J. Gelinck, en een toegevoegden officier, kapitein G. J. Stieltjes. Deze officieren stonden in hoog aanzien bij prins Frederik. De kapiteins de Bruyn en Stieltjes zouden later veel van zich doen spreken.

Een der voornaamste punten van zorg voor prins Frederik als grootmeester der artillerie en als minister van oorlog betrof de theoretische en practische opleiding der toekomstige officieren van de artillerie, vervolgens ook van de andere wapens.

In de dagen toen de legers van prins Maurits en van Frederik Hendrik strekten tot leer- en krijgsschool voor een groot gedeelte van Europa, stond tevens de Republiek der Zeven Provinciën vóór- en bovenaan op het gebied van technisch onderwijs, waarvan de vruchten het vaderland ten goede kwamen o. a. door de belangrijke inpolderingen en droogmakerijen in Hollands Noorderkwartier. Het eigenlijke militair onderwijs bepaalde zich uitsluitend tot de opleiding van »fortificatie-meesters" aan de hoogeschool te Leiden, daarna ook aan het atheneum te Franeker. De stoot tot het stichten van een leerstoel voor krijgsbouwkundigen of »ingenieurs" te Leiden was in 1600 op verlangen van prins Maurits uitgegaan van Simon Stevin, den beroemden wiskundige, die omstreeks 1580 op dertigjarigen leeftijd van Brugge naar het Noorden verhuisde. Meermalen vergezelde hij als »Eerste Opzichter over 's Lands waterbouw-

Digitized by Google

kundige werken" prins Maurits bij belegeringen en op veldtochten en vervulde dan, evenals latere »ingenieurs", gelijke werkzaamheden als bij de tegenwoordige legeraanvoering door de officieren van den generalen staf worden verricht. Als eerste hoogleeraar in den vestingbouw vinden wij vermeld Ludolf van Keulen, later Franciscus van Schooten en zijne beide zonen. Met andere vestingbouwkundigen behoorden Johan de Witt en Christiaan Huygens tot hunne beste leerlingen. Hoewel prins Maurits uitdrukkelijk had bepaald, dat de lessen aan de toekomstige »ingenieurs en fortificatie-meesters" in het Nederduitsch moesten gegeven worden [34]), vermeende Petrus van Schooten, dat het gebruik »der lands spraecke" bij bedoeld onderwijs aan zijne waardigheid als hoogleeraar te kort deed, en wist hij in 1669 verlof te krijgen om zijne colleges in het latijn te geven. Ván dit oogenblik begon de opleiding der »ingenieurs" aan de hoogeschool te kwijnen en verliep allengs geheel. In 1684 pasten ook de hoogleeraren De Grau en Tullenius te Franeker het onderricht in de wiskunde toe op de water- en de vestingbouwkunde, welke lessen o. a. door prins Johan Willem Friso werden bijgewoond. Naarmate onze krijgsmacht sedert den vrede van Utrecht verviel, werd ook aan de studie der krijgswetenschappen minder zorg besteed. Te Leiden ging kort voor den aanvang van den Oostenrijkschen erfopvolgings-oorlog het onderwijs in de krijgsbouwkunde over van de hoogeschool aan den stadsgeneesheer Conradus Zumbag de Koesfelt.

De aanstelling van officieren bij het voetvolk en de ruiterij, eveneens die der »edellieden" bij de artillerie, geschiedde in de 17de eeuw hier te lande zonder theoretische voorbereiding, bij gunst of naar practische bekwaamheid. Later zonden vele aanzienlijken hunne zonen naar het buitenland om daar krijgskundige kennis op te doen, alvorens in staatschen dienst te treden.

Hierin kwam verandering door samenwerking van de zoogenaamde »Societeit" te 's Gravenhage met de gewestelijke staten van Holland en West Vrieslant. Genoemde »Societeit" was reeds in 1587 opgericht en o. a. samengesteld uit gecommitteerden uit den Hove van Holland, de kamer van rekening en de stedelijke regeering van den Haag, ten einde te voorzien in tal van aangelegenheden, op het gebied van de geldmiddelen, de belastingen,

Digitized by Google

vooral van het onderwijs, die bij den overgang van het grafelijke bewind in dat van de Republiek dringend verbetering eischten. Toch zou het nog lang duren, alvorens het militair onderwijs, en nog wél zeer zwak, werd ter hand genomen.

In de resolutiën der staten van Holland en West-Vriesland d.d. 21 Mey 1683 lezen wij — »De Heeren van de Ridderschap en de Edelen hebben ter Vergaderinge gedaen voordragen, dat haer Edelheden considererende hoe periculeus het was voor de Ingezetenen deser Landen, ende sonderlingh voor de gequalificeerste van deese, hare Kinderen te senden buyten 's Landts, om die te instrueren in de Fransche Tale, ende die voorts te doen leeren allerhande soorten van Exercitien, daer door hare Jeught te beter soude mogen werden gheformeert, ende dat het voorschreven senden buyten 's Landts aan de selve Familien seer swaer ende kostelyck viel ende het Geldt buyten 's Landts diverteerde, haar gedachten seer serieuselyck hadden laten gaen om de voorschreven ongemacken voor te komen . . ." Overleg met voormelde »Societeit" leidde in 1683 tot aankoop der hofstede, toebehoorende aan de oudste dochter van wijlen Johan Wolfert van Brederode, vroeger het huis van den Heer van de Ketel, gelegen op den oosthoek van de tegenwoordige Lange Houtstraat en het Korte Voorhout. De »Societeit" betaalde voor het gebouw, waaraan een ruim terrein was verbonden, de voor dien tijd hooge som van *f* 43000, en besteedde bovendien *f* 20300 tot aanbouw van een rijbaan, stallen, loopplaats enz., ten einde binnen 's Gravenhage »een Académie militaire of oeffenplaats voor ridderlijke exercitien zoo te voet als te paard op te richten, in tijd en wijlen bequame perzoonen ten dienste van het Vaderland, inzonderheid in oorlogstijden te konnen voortbrengen" [35]). De »ridderlycke oeffeningen" werden onderwezen door zekeren La Valée, de lessen in andere vakken werden door andere leeraren gegeven. Deze militaire instelling leidde een kort en moeilijk bestaan. Aanvankelijk was de deelneming vrij voldoende, en gaven zoo de staten van Holland als de »Societeit" zich, vooral ten gelieve van den inmiddels tot koning van Groot-Brittannië gekroonden stadhouder Willem III, groote moeite om de »Académie militaire" tot bloei te brengen. Maar ze begon spoedig te kwijnen. Gedurende den Negenjarigen oorlog verkozen de jongelieden het

Digitized by Google

leger boven de schoolbanken, en het oude Huis van Ketel, waarvoor jaarlijks belangrijke sommen waren uitgetrokken, liep leeg. In 1704 werd de »Académie militaire" opgeheven en tot woonhuizen verbouwd.

Nadat particuliere scholen gedeeltelijk in de behoefte aan officieren hadden voorzien, schijnt 's lands regeering pas in het jaar 1789 de noodzakelijkheid van een betere opleiding te hebben gevoeld, en werden te Breda, 's Gravenhage en Zutphen, later ook te Groningen, artillerie-scholen opgericht onder het algemeene toezicht van den luitenant-kolonel Paravicini di Capelli. In 1805 werden zij weder opgeheven; alleen die van Zutphen onder het bestuur van luitenant J. H. Voet, aan wien men in 1800 ook de opleiding van genie-officieren had toevertrouwd, werd op 17 September 1806 overgebracht naar Amersfoort onder den naam van »Koninklijke School voor Artillerie en Vestingbouwkunde". Drie jaren later vereenigde koning Lodewijk Napoleon deze instelling met de d.d. 7 Augustus 1807 opgerichte »Koninklijke Militaire Kadettenschool voor de wapens der infanterie en der cavalerie," welke nu als »Koninklijke Militaire School" werd gevestigd te 's Gravenhage in het gebouw van het tegenwoordige ministerie van finantiën (18 October 1809). Bij de inlijving van ons vaderland in 1810 ging de school te niet.

Eén der eerste besluiten van den Souvereinen Vorst betrof op 5 Januari 1814 de bepaling, dat bij alle korpsen van het staande leger per compagnie vijf cadetten als toekomstige officieren konden opgenomen worden. Later en wel op 24 Februari 1815 verscheen het besluit tot vestiging van een artillerie- en genieschool te Delft onder de leiding van den reeds genoemden, intusschen tot generaalmajoor bevorderden heer Voet, aan wien keizer Napoleon vroeger het commando over de artillerie-school te Douay had opgedragen. Het gemeentebestuur van Delft stond voor de nieuwe inrichting af het fundatie-huis der vrouwe van Renswoude, staande ten westen van het Oude Delft tegenover de Nekkersteeg: sedert 1843 het hoofdgebouw van de Koninklijke Akademie van Ingenieurs [36]), thans de »Technische Hoogeschool". De artillerie- en genieschool was ook toegankelijk voor aspiranten, die als ingenieur bij den waterstaat wenschten geplaatst te worden en voor een veertigtal cadetten van de infanterie en de cavalerie. Op den 6den Januari 1815 werd

Digitized by Google

daaraan een rijschool verbonden onder bevel van den majoor der cavalerie Geisweit van der Netten. Sinds November van dat jaar openden de leerzalen zich ook voor cadetten bij de zeemacht.

Ofschoon de artillerie- en genieschool aanvankelijk voldeed, zag prins Frederik na enkele jaren in, dat om op de hoogte te blijven van de ontwikkeling der krijgswetenschap de eischen voor het militaire onderwijs, vooral voor de wapens van de infanterie en de cavalerie, hooger behoorden te worden gesteld. Tevens kwamen allengs gebreken van de school aan het licht, meer bizonder door een hoogst onverkwikkelijke memorie van den hoogleeraar in de wiskunde de Gelder, gericht tegen generaal Voet. Ofschoon prins Frederik de houding, vooral den door dr. de Gelder aangeslagen toon tot aanklacht en berisping van zijn wettigen chef alleszins afkeurde; hem te recht beschuldigde van overdrijving van eigen verdiensten, terwijl zijne betoogen toch allerminst »uitmuntten door duidelijkheid en kortheid, zooals men van een mathematicus mocht verwachten" — erkende de prins toch ook veel waars in de beweringen van dr. de Gelder en verlangde in het belang der artillerie- en genie-school een deugdelijk en onpartijdig onderzoek. Door tusschenkomst van de gezantschappen stelde de prins zich op de hoogte van de inrichting der militaire scholen in het buitenland. Sedert 1819 vermeldde de staats-courant herhaaldelijk maatregelen ter herziening van de bepalingen omtrent het militair onderwijs, tót de ontwerpen eener commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 13 December 1822, het gewenschte doel bereikten. Voorzitter dezer commissie was de generaal-majoor baron de Constant Rebecque te Brussel, die aangaande elk belangrijk punt rechtstreeks met den koning en met den grootmeester der artillerie in bespreking trad; leden waren de generaal-majoors Gunkel en Huguenin, de luitenant-kolonels van Hooff en graaf Duchastel, benevens de hoogleeraar in de wis- en natuurkunde Schröder bij de hoogeschool te Utrecht; de kapitein van den generalen staf Nepveu fungeerde als secretaris [37]). Gedurende meer dan zestig zittingen werkten de commissieleden onder het praesidium van baron de Constant, vervolgens van generaal Gunkel, vier jaren lang te Brussel, te 's Gravenhage en te Delft de als grondslag gestelde beginselen — éénvormigheid van opleiding voor de cadetten van alle wapens, met uitbreiding der

Digitized by Google

eischen voor die der artillerie en der genie — in alle bijzonderheden uit. De koning en prins Frederik zagen alle stukken in en dienden zelf enkele pro-memoriën in. HoogstDerzelver overwegingen en het beraad der commissie van 1822 werden ten slotte neergelegd in het Koninklijk besluit van 29 Mei 1826 No. 27 tot opheffing van de artillerie- en genieschool te Delft en oprichting van een militaire academie te Breda. De keuze der baronie viel deels te danken aan hare ligging ongeveer in het midden van het Vereenigde Koninkrijk, deels aan een bezoek van prins Frederik in Juli 1824 aan het beroemde kasteel te Breda, waaraan de oudste traditiën van ons Vorstenhuis hier te lande verbonden zijn. Als gouverneur der militaire academie trad op de luitenant-generaal Gunkel. Op 24 November 1828 wijdde prins Frederik der Nederlanden, toenmaals commissaris-generaal van oorlog, plechtig de nieuwe instelling in, voor welke stichting hij persoonlijk hard had geijverd en gewerkt: in die dagen terecht genoemd de eerste militaire inrichting van Europa, waar de krijgskunst in haar geheelen omvang en op wetenschappelijke grondslagen door de toekomstige officieren van alle wapens werd beoefend [38]). De profetie van dr. J. Bosscha bij zijn feestrede op 24 November 1828, »dat het nageslacht de her-»inneringsfeesten der stichting van de militaire academie tot alge-»meene vreugdefeesten zou maken en de nagedachtenis zegenen »van den Vorst, die haar stichtte, van den Doorluchtigen Zoon, die »hare stichting bestuurde —" is reeds meermalen vervuld door tal van mannen, die op krijgskundig en waterstaatkundig gebied sieraden van ons land en van de koloniën zijn geworden.

Ten einde tegemoet te komen in de bezwaren van minder door de fortuin begunstigde burgers om hunne zonen aan de artillerie-school te Delft, later aan de militaire academie te Breda te doen opleiden, wist prins Frederik enkele kapitalisten over te halen om voor dit doel belangrijke geldsommen beschikbaar te stellen. Eigenhandig betuigde de prins dan oprechten en hartelijken dank voor dergelijke sterk sprekende »bewijzen van belangstelling in het wapen, aan het hoofd waarvan ik de eer heb mij te zien geplaatst".

De door het departement van den grootmeester der artillerie met veel beleid voorgeschreven practische oefeningen bij het wapen troffen doel. Op het strand te Scheveningen werden ook natuur-

Digitized by Google

kundige proeven gedaan als tot het werpen van lijnen om schipbreukelingen te redden, tot berekening der snelheid van het geluid en andere, waarbij vooral drang uitging van prins Frederik »die zoo »gaarne elke nuttige poging tot bevordering en uitbreiding van al »wat groot en goed is, ondersteunde". De waarde dezer proeven overtrof de kort geleden met gelijk doel in Frankrijk gedane waarnemingen. Onder zijn bestuur ondergingen de werkplaatsen en magazijnen te Delft — de constructie-winkel, de geweerwinkel, het groot arsenaal, de pyrotechnische werkplaatsen —, later ook het tuighuis, de stapel- en constructie-magazijnen en de constructie-winkel te Antwerpen, groote uitbreiding en herleefden.

De geschutgieterij te Luik leverde van 1816 tot '30 ruim 4000 vuurmonden. De groote magazijnen in de Wierickerschans en op het fort Loevestein bergden in 1827 vier millioen kilogrammen van het in von Deckers artillerie-lied bezongen

. . . Pulver, das ein Mönch erfand
Aus Schwefel, Salz und Kohlen;
Das er, wie aller Welt bekannt,
Dem Teufel abgestohlen.
Der kluge Mönch hiesz Berthold Schwarz,
Drum ist die Lieblingsfarbe schwarz
Bei allen Kanonnieren.

Krachtigen steun vond de luitenant-kolonel W. B. E. Paravicini di Capelli bij den jongen grootmeester tot vervanging van het zware, moeilijk handelbare veld-materieel door een lichteren vuurmond en betere voertuigen, die tevens tot vervoer van bedieningsmanschappen werden ingericht. Bij eigen medewerking hielp prins Frederik om verbeteringen aan de proef-modellen aan te brengen en legde mede de grondslagen voor het sneller beweegbare en vaardiger te bedienen materieel der rijdende- en der veld-artillerie. Deze laatste naam had sinds 1818 de vroegere artillerie »van linie" aangenomen; na 1823 zou zij dezen, als gevolg der voorstellen van den prins om nagenoeg het geheele kader bereden te maken en alle veld-artilleristen in het rijden te oefenen, ten volle verdienen. Zijn bestuur verhief de batterijen tot zelfstandige tactische eenheden. In 1824 werden de eerste affuiten met voorwagens in de werkplaatsen van den constructie-winkel te Antwerpen afgeleverd; drie jaar later, nieuwe houwitsers naar de denkbeelden van de majoors

Digitized by Google

van Rechteren en Steenberghe ingevoerd en de ontstekingsmiddelen aanzienlijk gewijzigd. Ook ondergingen de zadels, de trektuigen en andere onderdeelen van het harnachement bij de rijdende- en de veld-artillerie, door bemoeiing van prins Frederik, ingrijpende wijzigingen. In Januari 1822 ging de compagnie pontonniers over van de genie-troepen naar het wapen der artillerie. Aanvankelijk had de grootmeester daartegen groote bezwaren ingebracht; maar de zaak éénmaal beslist zijnde, vond hij op dit terrein nieuwe werkzaamheid en begiftigde al spoedig de pontonniers met het door den kapitein Heydenreich nieuw ontworpen materieel.

Tot de kostbare handschriften van Zijne Koninklijke Hoogheid behooren ook zijne omvangrijke briefwisseling met tal van artillerie- en staf-officieren — de heeren Dupont, Howen, van Hooff, von Waldkirch, van Gorkum, de la Sarraz, de Constant, enz. —, vooral die van 1818 tot 1843 met den generaal-majoor Trip. Schier dagelijks, onverschillig of hij zich te 's Gravenhage of te Brussel, op het Loo, te Berlijn of elders bevond, in 1819 en 1824 uit Zwitserland, Rome, Milaan, hield hij zich onledig met allerlei onderwerpen, het wapen der artillerie zoowel hier te lande als in de koloniën betreffende. Naast oude stukken van wijlen zijn oom en voorganger prins Willem George Frederik getuigen honderdtallen eigenhandig geschreven brieven voor »l'amour du travail" bij prins Frederik. De meest verschillende onderwerpen, de artillerie betreffende, vonden daarin bespreking, waarbij de prins tot in de kleinste bijzonderheden doordrong. In Pruisen, Rusland en Zweden zocht men begeerig zijn voorlichting; immer beijverde prins Frederik zich om tegenover het buitenland de eer van het Nederlandsche geschutwapen hoog te houden. Binnen zekere grenzen schonk hij aan zijne vorstelijke collega's elders, prins August van Pruisen, grootvorst Michaël van Rusland, den kroonprins van Zweden, wat zij wenschten, mits de herkomst der overgenomen verbeteringen werd vermeld. Genotvol is de lezing der brieven van den jongen grootmeester van koninklijke bloede aan zijn toegevoegden hoofdofficier, wiens vertrouwen hij vraagt, dien hij immer beschouwt als een vriend. Door onvermoeide studie volkomen op de hoogte van alle aangelegenheden van het wapen, zelf vol nieuwe denkbeelden omtrent buskruit-fabricatie, aanschaffing van geweren, inrichting van

Digitized by Google

werkplaatsen, verbetering van materieel, samenstelling der batterijen enz., oefent hij nooit autoriteit tegenover ouderen, maar onderwerpt zijn zienswijze in vragenden vorm aan hun overweging, dringt haast aan op tegenwerpingen. De prins deed dit zelfs, nadat wij hem in 1826 de leiding van het oorlogsbestuur zien aanvaarden. Geen vriendelijker en verstandiger omgang van een chef met zijn ondergeschikten is denkbaar, dan de wijze, waarop prins Frederik met zijn toegevoegde officieren verkeerde. Ten bewijze laten wij een afschrift volgen van 's prinsen gelukwensching aan kolonel Trip bij zijn bevordering tot generaal-majoor [39]).

» Brussel den 20 December 1826.

» Eindelijk, mag ik het genoegen hebben, u *Mijnheer de Generaal* te noemen, en gelijk ik het sedert zoo lang reeds verlangde, U. H. E. G. hartelijk met uwe bevordering tot generaal majoor geluk te wenschen; zeer zeker kan niemand meer vreugde gevoelen dan ik, van u eindelijk deze zoo wel verdiende bevordering te zien te beurt vallen. Het heeft mij genoeg gesmart, sedert meer dan een jaar mijne hoop op uwe benoeming tot generaal, te hebben teleurgesteld gezien, en de edele wijze op welke gij gedurende al dien tijd het onaangename en grievende gevoel wat u moest hebben, hebt gedragen, en op welke gij met denzelven ijver steeds zijt blijven voortwerken, deden mij dubbel naar het oogenblik reikhalzen, 't welk heden gekomen is. Daar deze bevordering U. H. E. G. nu volgens uwe plaats op de bestaande ranglijst is te beurt gevallen, kan dezelve niet als eene buitengewone, en dus ook niet als eene bijzondere belooning uwer verdiensten beschouwd worden; zoo zij dit aangename mist, 't welk ik gaarne voor u daaraan had verbonden gezien, zoo heeft het weer dat goede, dat er geen nijd door ontstaan kan, en zeer zeker niemand in het leger zich bevinden zal, die ze u niet hartelijk gunt. De Koning heeft heden eerst het besluit betrekkelijk de bevorderingen geteekend, zoodat ze nog niet bekend zijn, en ik vlije mij dus dat deze brief u de eerste tijding brengen zal. — Ik heb geen tijd u alle benoemingen mede te deelen, en bepaal mij dus u te zeggen, dat de kolonel van Gorkum ook generaal geworden is, Kuitenbrouwer, Eicheler en List kolonels zijn geworden.

Digitized by Google

»Met de diligence zend ik u een degen, welken ik u reeds lang voor dit oogenblik uwer bevordering bestemd had. Hij is heel eenvoudig gelijk die, welke ik draag, en ik hoop dus dat gij dezen ook gewoonlijk aan uwe zijde zult dragen, en daarbij somwijlen aan mij denken, en denzelven als een bewijs mijner oprechte vriendschap en achting beschouwen; ik heb de overtuiging, dat ik hem in geen waardiger handen kan geven, dan in de uwe."

(get.) FREDERIK.

Verre van trots te toonen op eigen wetenschap, die zoo licht tot zelfoverschatting leidt, geeft de prins steeds in aller belang ten beste, wat hij vermag, helpt krachtig met de ruime, hem ten dienste staande middelen en weet beleidvol van zijn vermogenden invloed bij den koning gebruik te maken. Strikt rechtvaardig, met een hoog gestemd gevoel voor de wetenschap, maar voor den militair tucht stellende als allereerste eisch, tracht de prins aan te moedigen, leidt tragen tot ijver, beloont waar hij kan en straft nooit dan na rijp onderzoek. Even amusant als de verwijten klonken van Napoleon, enkele dagen vóór den slag van Wagram aan zijn bibliothecaris te Parijs, dat hij in zijn veld-bibliotheek tevergeefs naar een »Gil Blas" had gezocht; zóó eigenaardig is het schrijven van prins Frederik aan Trip over schootstafels en bewapening van de vesting Ath »van uit een kleine herberg op de punt van de »Rigi, 5000 voet hoog, midden in de wolken . . ." Roerend is zijn medelijden bij rouw en smart van onderhoorigen — o. a. bij den plotselingen dood van den majoor der artillerie de la Saussaye in den zomer van 1821 te Brussel —, waarbij hij alles doet om der arme weduwe tegemoet te komen. Bitter klaagt hij, wanneer als te Mons en Breda bij oefeningen in het vuur dezen of genen mindere een ongeluk treft. En bij zulke gelegenheden tast de prins diep in de beurs, zoodat het slachtoffer nog jaren lang, dank zij eener »heureuse blessure", zijn gedachtenis zegent.

Bij den aanbouw van nieuwe vestingen en forten, herstel van oude vestingwerken in het zuiden, eveneens bij het opmaken van de frontieren in het noorden en de inrichting van de Nieuwe Hollandsche waterlinie ontwierp de grootmeester zelf de bewapening en de uitrusting. Dikwerf begaf de prins zich daartoe op reis of

Digitized by Google

vergezelde hij den koning bij inspectiën. Elk zoodanig bezoek, hetzij met den koning, met generaal de Constant of Krayenhoff, nam hij te baat om zijne artilleristische beschouwingen te toetsen; hij liet ze los, wanneer ze onpractisch bleken te zijn, maar voerde ze met geestkracht uit, wanneer zijn overtuiging daartoe leidde. De door den prins ingevoerde beginselen en voorschriften omtrent het personeel, officieren, onderofficieren en minderen, als aangaande het beheer van het materieel en andere aangelegenheden, worden nog heden in veel opzichten gevolgd.

De zorgen van den grootmeester der artillerie vonden in de bange dagen van het volgende jaar, deels ook als gevolg der op 9 Augustus 1829 ingevoerde organisatie, vertolking door een getal van ruim 500 deugdelijk gevormde officieren en 12000 geoefende kanonniers, tot aanvoering van het wapen en bediening van het voor dien tijd uitmuntende materieel der rijdende-, der veld-artillerie en van het vestinggeschut. Inzonderheid het korps rijdende artillerie had in 1830 het hoogtepunt zijner grootheid bereikt en wekte de bewondering zoowel van Nederland als van deskundige vreemde bezoekers. Dat prins Frederik de teekenen des tijds wist te onderscheiden en de rol begreep, waartoe bij oproer en verzet zijn wapen van praedilectie kon geroepen worden, blijkt uit een dienstorder van 23 Augustus 1830 — d. i. één dag vóór het geheel onverwacht uitbreken der onlusten te Brussel — »*om steeds in de zuidelijke vestingen een voldoend getal vuurmonden en voertuigen gereed te houden, die op het eerste bevel konden uitrukken.*"

Digitized by Google

FREDERIKSOORD.

V. De Maatschappij van Weldadigheid.

De ontzachlijke offers in geld en in bloed, welke het twintigjarige tijdperk der Fransche overheersching aan gansch Europa, vooral aan Nederland had afgeperst; de immer toenemende lasten, de beruchte tiërceering van de staatsschuld, de stilstand in handel, nijverheid en fabriekswezen hadden menig gezin uit de hoogere standen der maatschappij verarmd, anderen geheel te gronde gericht. Dit had begrijpelijkerwijze teruggewerkt op den middenstand en op de arbeidende klassen, met alle gevolgen van armoede en demoralisatie, vooral zichtbaar in openbare bedelarij: deels uit onwil om te werken, meerendeels uit gebrek aan arbeid.

Een statistieke opgave in de eerste jaren na het Fransche keizerrijk vermeldde 17 millioen behoeftigen zonder middelen van bestaan in Europa, waarbij in verhouding Nederland en Engeland de meesten telden: Nederland met 1 behoeftige op 7, Engeland 1 op 6 inwoners. Volgens de officieele opgaven van 1816 hadden onze Noordelijke gewesten ± 190000 armlastigen. Overeenkomstig de mededeelingen van den minister van binnenlandsche zaken aan de staten-generaal in 1820 telde Nederland met 4500 gemeenten ongeveer 625000 huiszittende armen, bewoners van gestichten en

Digitized by Google

vondelingen, wier onderhoud ruim negen en een half millioen gulden 's jaars kostte. Alleen arbeid en vaste werkverschaffing konden in dezen toestand verbetering brengen.

Reeds in 1816 deed de commissie van landbouw in de provincie Friesland aan de gedeputeerden van dat gewest een voorstel om door de ontginning van woeste gronden arbeid te verschaffen aan behoeftigen. Het volgende jaar onderwierp een der Friesche ingezetenen aan den koning de oprichting »van een landbouw-»kolonie voor armoedige huisgezinnen op woestliggende domein-»gronden in de provincie Friesland".

De man, die onder de krachtige hulp van prins Frederik daartoe de hand aan den ploeg geslagen, aan gezonde philantropische denkbeelden vleesch en bloed gegeven heeft, is de majoor Johannes van den Bosch. Sedert 1797 had hij als officier der genie op Java gediend en zich o. a. in 1806 onderscheiden tegenover de Engelschen. Geen vrede hebbende met de beginselen van bestuur van Daendels — één zijner voorgangers als gouverneur-generaal — had van den Bosch zijn ontslag gevraagd. In Nederland teruggekeerd zijnde, leefde hij ambteloos tót de omwenteling van 1813, toen hij den generaal Krayenhoff zijne diensten aanbood, die daarvan gebruik maakte bij het beleg van Naarden (Derde Deel bladz. 351). Aanstonds had hij troepen helpen werven, die hij eenigen tijd uit eigen beurs betaalde. Na het herstel onzer onafhankelijkheid werd van den Bosch belast met de leiding der Oost-Indische militaire zaken en bevorderd tot generaal-majoor.

Bezield met groote liefde voor zijn naaste, door ijverige studie van staathuishoudkunde en landbouw gerijpt tot veelzijdige kennis, streefde van den Bosch met woord en daad om verbetering te brengen in den toestand van het armwezen in het algemeen: van de behoeftigen, door den arme op te voeden, hem bij de ontginning van woeste gronden geschikt te maken tot den arbeid en langs dien weg een zelfstandige plaats in de maatschappij te waarborgen, steeds een ruim veld van arbeid voor hem open te houden. 't Was zijn doel om behoeftigen en bedelaars, die met gesloten deur hun armoede voor de wereld bedekken, of ronddwalende van deur tot deur den penning der liefde afsmeeken — en dikwerf misbruiken! — door arbeid tot vrijheid op te voeden, opdat zij in het besef

Digitized by Google

daarvan, vrij het oog konden opslaan tot God en tot hunne medemenschen. De pogingen in Engeland om aan behoeftigen alleen fabriekmatigen arbeid te bezorgen, hadden gestrekt tot schade der particuliere nijverheid. Daarom sloeg van den Bosch, in gelijken zin als men in Friesland had voorgesteld, als oefenplaats en school voor behoeftige stedelingen het oog op de nog onbebouwde streken van Overijssel en Drenthe, ten einde aldaar landbouw- en fabriekmatigen arbeid tot eigen onderhoud te laten gepaard gaan. Zijn in 1818 uitgegeven »*Verhandeling over de mogelijkheid, de beste wijze van invoering en de belangrijke voordeelen eener algemeene armen-inrichting in het Rijk der Nederlanden, door het vestigen eener landbouwende kolonie in het Noordelijk gedeelte*" — wekte levendige belangstelling vooral bij prins Frederik. Ofschoon een door van den Bosch aan den koning ingediend adres slechts voorwaardelijken steun vond, werd in 1817 te 's Gravenhage een provisioneele commissie van onderzoek zijner plannen benoemd, die een gunstig rapport uitbracht. Daarop werd het voorloopige comité ontbonden en vervangen door een »Commissie van Weldadigheid", bestaande uit twaalf leden, waarvan prins Frederik op 1 April 1818, den gedenkdag van Brielle's victorie, het voorzitterschap aanvaardde. Zijn zachte, vredelievende aard vond behagen in weldoen. Dat een goede inrichting van het armwezen hem bizonder ter harte ging en door hem werd beoefend, mag men o. a. opmaken uit oude geschriften dienaangaande in zijn bezit, o. a. een verhandeling over de armoede en de bedelarij in de provincie Zeeland van het jaar 1780. Het streven van generaal van den Bosch om welvaart door arbeid te bevorderen en den druk van behoeftigen te verlichten, vond grooten bijval bij den prins, zooals blijkt door uitvoerige nota's met ontwerpen en denkbeelden, veelal gegrond op hetgeen hij vroeger in de landbouw-koloniën van zijn vader in Polen en Silezië gezien had (Tweede Deel bl. 506). Professor Kemper trad op als eerste, van den Bosch als tweede assessor van voormeld college; een commissie van toezicht moest de inkomsten en uitgaven controleeren en elk jaar de op te richten koloniën bezoeken. Een jaarlijksche vergadering vormde het middelpunt voor de gedachtenwisseling ter zake. Het hoofddoel der stichters, nam. bevordering van de stoffelijke en de zedelijke welvaart der lagere volksklassen,

Digitized by Google

trachtte men te bereiken, behalve door ontginning van woeste gronden, door onderwijs in den landbouw, school-onderricht en opvoeding. Het uitgestrekte landgoed Westerbeeksloot ten noordoosten van Steenwijk op de grenzen van Overijssel en Drenthe werd voor *f* 57000 aangekocht en op 25 Augustus 1818 de eerste steen gelegd voor de eerste hoeve der eerste vrije landbouwende kolonie [40]). Weldra verrezen 52 woningen, elke met ongeveer drie bunders grond, waarin 52 huisgezinnen, te samen 356 zielen, huisvesting en arbeid vonden. De hoofden kregen al wat zij voor het bedrijf noodig hadden bij wijze van voorschot tot latere aflossing, met het vooruitzicht, dat zij door vlijt en oppassendheid vrijboeren konden worden, dat wil zeggen, pachters van de hoeve, die zij betrokken. Ofschoon de bewoners mochten vertrekken, wanneer zij wilden, verkozen de meesten te blijven, omdat zij zich in de koloniën der »Maatschappij" gelukkig gevoelden.

De proef slaagde ten volle. Ter eere van den hoogen beschermheer ontving de eerste kolonie den naam van Frederiksoord. Zeker mochten de binnen weinige maanden bereikte gunstige uitkomsten worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de eerste bewoners bestonden uit krachtige arbeiders, van welke sommigen reeds met den landbouw bekend waren, en anderen, die al een goed bestaan hadden, maar kolonist werden met hoop op betere vooruitzichten. Onderwijl men heidevelden herschiep in vruchtbare akkers, zette de commissie hare plannen voort, zoodat in Januari 1820 weder 50, in Juni daaraanvolgende op nieuw ruim 100 woningen betrokken en 700 morgen gronds door 1450 arbeiders ontgonnen werden. De derde kolonie, gelegen twee uur ten westen van Frederiksoord en ten noorden van Steenwijk, ontving den naam van Willemsoord, naar den prins van Oranje, die evenals het geheele vorstelijke huis, de »Maatschappij" op ruime schaal begunstigde en de oprichting van het eerste schoolgebouw voor zijne rekening genomen had. Elke kolonie kreeg haar eigen werkplaatsen tot vervaardiging van kleederen en andere benoodigdheden. De uitgestrektheid der ontginningen, de gunstige stand der gewassen, de tevreden zin en de gezondheid der kolonisten, de voortreffelijke tucht en orde overtroffen de verwachting van elken bezoeker. Dat alles was meerendeels het werk van prins Frederik en van generaal

Digitized by Google

van den Bosch. De minister van binnenlandsche zaken paaide met beloften, maar verrichtte niets van wezenlijk belang voor de groote onderneming. De bij enkele regeeringspersonen niet gansch ten onrechte bestaande meening, dat geenerlei middelen kunnen baten om éénmaal aan ondeugd geheel verslaafde ledigloopers te verbeteren en tot inkeer te brengen, weerhield hen voorloopig van krachtige medewerking, ofschoon ook zij de edele beginselen der »Maatschappij" huldigden. Bij groote moeilijkheden en geldelijke bezwaren drong van den Bosch aan op de instelling eener algemeene commissie voor het armwezen, waaraan hij alle verdere kolonisatie-plannen zou onderwerpen, alvorens ze den koning en den staten-generaal aan te bieden [41]).

De naam van de vierde kolonie »Wilhelmina-oord" moest herinneren aan de prinses-douairière van Oranje, die in haar laatste levensjaren de »Maatschappij" onbekrompen had ondersteund. De aard van de bevolking der laatst gestichte vrije koloniën stond echter niet gelijk met dien van Frederiksoord. Al spoedig bleek 't, dat het niet zoo gemakkelijk gaat om daglooners en sjouwerlieden uit de achterbuurten der groote steden tot deugdelijke landbouwers te herscheppen; terwijl ook de vruchtbaarheid der in ontginning gebrachte heidegronden eer tegen- dan meêviel.

Nadat de »Maatschappij" vier vrije koloniën had gesticht, verlangde generaal van den Bosch over te gaan tot de inrichting van landbouw-koloniën ten behoeve van bedelaars, ten einde, naar hij zich voorstelde, aan dit euvel voor goed een einde te maken. Onmiskenbaar moest de inrichting van bedelaars-koloniën veel meer moeite kosten dan die eener kolonie van vrije huisgezinnen, die wilden arbeiden, terwijl bedelaars meestal aan elken arbeid zijn ontwend en dien ook niet zoeken. Op verzoek der »Commissie van Weldadigheid" stond de regeering de verlaten schans bij Ommen met een oppervlakte van 735 bunders grond in leenbruik af tot inrichting van een bedelaars-kolonie. Spoedig verrees aldaar een groot gebouw, waar reeds in April 1820 een honderdtal bedelaars werden opgenomen; later wies de bevolking van Ommerschans tot 2000 hoofden, deels huisgezinnen van bedeelden en van oud-militairen. Ingevolge een door de »Maatschappij" met de regeering gesloten overeenkomst konden bedelaars aan strafvervolging worden

Digitized by Google

onttrokken, als zij zich vrijwillig voor het bedelaars-instituut aangaven. Even als in de vrije koloniën vormde aanvankelijk te Ommerschans landbouw de hoofdbezigheid. Wanneer een bedelaarsgezin in de kolonie kwam, dan werden echter de leden der familie in afzonderlijke klassen gehuisvest, zoodat men bij scherpe afscheiding van mannen, vrouwen en kinderen, den familie-band op den drempel van het gebouw verbrak: een scherpe, veelal wreede tegenstelling met de vrije koloniën. Het verblijf der bedelaars was slechts tijdelijk; na zekeren tijd goed te hebben opgepast en wanneer zij een bepaalde som met arbeiden hadden verdiend, werden zij ontslagen. Maar de keuze der opgezondenen viel dikwerf tegen: velen waren oud, versleten of buiten staat om te werken.

Inderdaad heeft de vereeniging der bedelaarsgestichten met de vrije koloniën deze laatsten in een kwaden reuk gebracht. Belangrijke schulden en groote moeilijkheden voor de »Maatschappij" zijn daaruit gevolgd. Wél werden de bestaande werkhuizen te Veere, Hoorn enz. sterk ontlast, en hoopte men althans een deel der bedelaars als nuttige leden in de maatschappij te zien terugkeeren. Een tweede bedelaars-kolonie bouwde de »Maatschappij van Weldadigheid" te Veenhuizen (1822) twee uren bewesten Assen, gelegen op een oppervlakte van 5000 bunders. Twee andere groote gebouwen waren bestemd voor ontvangst van weeskinderen en vondelingen.

Eigenaardig mocht de levendige belangstelling heeten van prins Frederik, als jonge ongehuwde man, in deze godshuizen. Volgens zijn eigenhandige aanteekeningen lieten de toestand en de verpleging aldaar veel te wenschen over en zocht hij naar middelen tot verbetering. Vooral het vondelingengesticht te Amsterdam met 4000 kinderen achtte de prins zeer ondoelmatig te zijn ingericht; hooge ziekte- en sterftecijfers vertolkten gebrek aan ruimte en aan zorg. Ofschoon 't geenszins viel te ontkennen, dat de »Maatschappij van Weldadigheid" onder de leiding van generaal van den Bosch soms overijld te werk ging, de eerste koloniën met minder geschikte huisgezinnen bevolkte, bedelaars- en weezen-koloniën stichtte alvorens men de proefneming met de vrije koloniën behoorlijk kon beoordeelen, bracht de inrichting voor weezen te Veenhuizen een hoogst gewenschte hervorming. Het vondelingenhuis te Amsterdam

Digitized by Google

liep binnen enkele jaren leeg en werd in paleis van justitie herschapen, terwijl te Veenhuizen het lot der kinderen aanzienlijk verbeterde. In den bloeitijd der »Maatschappij van Weldadigheid" verpleegde men aldaar jaarlijks ongeveer 2000 ouderlooze kinderen.

Een zesde kolonie diende tot uitbreiding van Willemsoord. Ten slotte stichtte de »Maatschappij" een landbouwschool te Wateren met ruim 100 bunders ontgonnen land en een groote oppervlakte heide. De verwachtingen, welke men van deze inrichting koesterde, hebben zich niet verwezenlijkt, ofschoon de gezamenlijke koloniën in het jaar 1826 een lengte van vier uren van oost naar west en een gemiddelde breedte van een uur gaans besloegen, het zielental tot 3000 gestegen was.

Aanvankelijk hadden de stichters der »Maatschappij" uitsluitend gesteund op de publieke liefdadigheid en leeningen gesloten om in alle behoeften te voorzien; prins Frederik schonk daarbij zeer aanzienlijke bedragen.

Vóór 1822 bestond geen rechtstreeksche betrekking tusschen de »Maatschappij van Weldadigheid" en het landsbestuur; de laatste had het oppertoezicht en toonde zich der onderneming genegen: maar verder ging de verhouding niet. Sedert voormeld jaar ontstonden nadere betrekkingen met de regeering, welke later — zeker niet door schuld van deze — tot verwikkelingen aanleiding hebben gegeven. Wij bedoelen de overeenkomsten van 17 October 1822, 22 Januari en 13 Maart 1823, waarbij de regeering als tusschenpersoon voor de plaatsing der bedelaars te Ommerschans optrad en zich voor den duur van zestien jaren verbond tot een jaarlijksche uitkeering ten bedrage van ruim twee tonnen gouds. Deze contracten, welke in de jaren 1826 en '27 nog zijn uitgebreid en aan prins Frederik heel wat hoofdbrekens hebben gekost, kwamen der koloniën geenszins ten goede, leidden eer tot vermindering dan tot verbetering van het gehalte der kolonisten. Naast de vrije bevolking ontstond een niet-vrije bevolking. »Dat echter de regeering geenszins uit onwil hare verplichtingen, haar door de contracten opgelegd, niet is nagekomen" — schreef de heer Ellerts de Haan, de geschiedschrijver der »Maatschappij van Weldadigheid" [42]) — »dat zij integendeel met de meeste welwillendheid al de nadeelen, voortspruitende uit de niet-nakoming der contracten, heeft trachten

Digitized by Google

te vergoeden, blijkt niet alleen uit de stukken, die van haar zelve zijn uitgegaan, maar ook uit de getuigenissen van het bestuur der Maatschappij".

Ten einde voor de niet-vrije kolonisten in het gemis van geschikten arbeid te voorzien, werden allerlei industrieën in het leven geroepen, die aanzienlijke geldelijke offers kostten zonder ten slotte het doel te bereiken, zonder ijver of werklust op te wekken. Met dit al bleef der jonge »Maatschappij van Weldadigheid" den lof, van te behooren tot de meest liefdadige en practische instellingen van ons vaderland.

Van den Bosch had zich tevens blijven bezighouden met de belangen onzer overzeesche bezittingen, en o. a. de onjuistheden bestreden, welke Raffles dienaangaande in zijne »*History of Java*" had verspreid. Toen dan ook de toestand onzer Oost- en West-Indische koloniën onderzoek en verbetering vorderde, werd van den Bosch ontheven van zijne functiën als administrateur der nationale militie en schutterijen (bladz. 59), waartoe hij in 1823 was benoemd, en vertrok in '27 als commissaris-generaal naar West-Indië. Hij bracht aldaar enkele hervormingen tot stand, maar mocht er niet in slagen de West-Indische bezittingen van lastposten, als zij toenmaals waren, tot winstgevende koloniën te maken. In 1830 zullen wij hem als gouverneur-generaal in Oost-Indië zien optreden. Met de zending van den generaal van den Bosch naar West-Indië in 1827, ook om andere redenen, wordt het eerste tijdvak der »Maatschappij van Weldadigheid" gesloten.

Onvermoeid heeft prins Frederik sedert de oprichting der »Maatschappij", gedurende de vestiging en de uitbreiding der koloniën, ook bij de later te vermelden treurige ervaringen en de crisis van haar bestaan, gestreefd naar het doel, dat de stichting beoogde. Zijne persoonlijke bemoeiingen schraagde de prins met bijdragen en voorschotten van tonnen gouds. Die bemoeiingen, nedergelegd in een uitvoerige briefwisseling met de heeren W. van Hogendorp, één der secretarissen der »Maatschappij", de Mey van Streefkerk, den hertog van Ursel, gedeputeerde staten van verschillende gewesten en anderen, betroffen de inrichting der armbesturen, aangelegenheden van beheer der »Maatschappij", instruc-

Digitized by Google

tiën voor de verschillende koloniën, voor de gods- en de werkhuizen; terwijl alle aan Zijne Koninklijke Hoogheid als voorzitter aangeboden stukken steeds, rijk van potlood-aanteekeningen voorzien, naar de commissie terugkeerden.

Bij eigen voortvarendheid hinderde prins Frederik veelal zekere overijling, waarmede generaal van den Bosch zijne plannen trachtte door te zetten, zoodat hij tegenover van Assen klaagde: »... generaal van den Bosch is zeer ijverig, maar zet bij alles zoo'n vreeslijke haast, terwijl ik niet altijd over mijn tijd kan beschikken zoo als ik wensch...."

Reeds in de jaarlijksche vergadering van het jaar 1820 kwam 's prinsen plan ter tafel om de werkzaamheid der »Maatschappij" ook tot Zuid-Nederland uit te breiden. Met groote omzichtigheid ging de vorstelijke voorzitter bij de keuze van personen te werk; terwijl hij groote ingenomenheid aan den dag legde met den aartsbisschop de Mean en den heer Keverberg, ontzag hij zich niet anderen, die nevenbedoelingen beoogden, als »valsche vrienden", zelfs als »paniers percés" af te wijzen [43]). Onder bemoedigende voorteekenen trad in 1823 de »Vlaamsche Maatschappij van Weldadigheid" in het leven, waarin prins Frederik evenals in het Noorden de eerste plaats bekleedde; het beheer werd ongeveer op gelijken voet ingericht. De groote hoeveelheid stukken en eigen aanteekeningen, betreffende de oprichting der »Vlaamsche Maatschappij", plannen van organisatie, ontwerpen, het rekenplichtig beheer, tal van aanvragen tot plaatsing enz., in 's prinsen bizonder bezit, bewijzen, dat deze stichting, waarvan het hoofdkwartier te Brussel zetelde, bij uitnemendheid zijn werk mocht heeten. De uitkomsten hebben geenszins de inspanning beloond. Bij de schrale gronden, waarop de arbeiders-koloniën te Merxplas voor 1000 bedelaars, een vrije kolonie met 125 hoeven voor ± 1500 kolonisten en bestedelingen te Wortel nabij Hoogstraten in de provincie Antwerpen waren gesticht, ook als gevolg van dergelijke fouten der »Commission Royal", welke later groote rampen over haar oudere zuster hebben uitgestort, werd de Zuidelijke Maatschappij het stiefkind van de Noordelijke stichting, tót de treurige gebeurtenissen van 1830 den kelk harer jammeren deden overloopen. Het bedrag der gesloten leeningen, veelal door den prins gewaarborgd,

Digitized by Google

was toen reeds tot ruim acht tonnen gouds geklommen. Menigvuldige brieven van prins Frederik aan den hertog van Ursel bewijzen zijne humane leiding, tevens hoe van harte gaarne de prins in het belang van de zaak alle moeilijkheden en bezwaren trachtte uit den weg te ruimen. Steeds bereid tot persoonlijk onderzoek, zichzelf niet in het minst ontziende, maar te recht ook van de ambtenaren volle toewijding eischende, verbood de prins eenmaal de benoeming van een candidaat-directeur, die had geweigerd om een der kolonisten-woningen binnen te gaan »de peur d'y attraper ce qui y habite souvent avec les indigènes...."

Nadat de broeder van generaal van den Bosch aan het hoofd der inrichtingen in het Zuiden was gesteld, breidelden de hertog van Ursel en de prins een al te snelle uitbreiding, verlangende de vrije koloniën tot ontwikkeling te brengen, alvorens bedelaars-koloniën te stichten »... J'ai cru devoir inviter la commission permanente" — schreef de hertog op 1 Februari 1826 aan den prins — »à se rendre un compte détaillé de la position de chaque ferme et à établir la balance entre la dépense qui avait été nécessaire et celle qui a été réellement faite et d'éclairer la différence. C'est le seul moyen de répondre de l'avenir, de corriger des erreurs qui pourraient s'être glissés dans une administration qui a créé ses propres supérieurs, de contracter avec confiance de nouveaux engagements."

Bij groote moeilijkheden in het jaar 1826 tusschen de bank te Brussel en het dagelijksch bestuur der »Maatschappij" trad prins Frederik bemiddelend op met eerbiediging der inzichten van beide partijen »... la continuation des querelles me serait personnellement pénible et désagréable, et comme je sais que le Roi y met un grand prix, Sa Majesté verrait même, à ce que je crois, avec plaisir que le projet d'acte put être admis et signé. Mais à cet égard je ne puis allier la déférence que j'ai pour ce qui peut être agréable au Roi, avec ce que je crois être de l'honneur et du véritable intérêt de l'administration de la Société de Bienfaisance." Na beslechting van alle punten van verschil bracht de prins dank aan allen, die daartoe hadden medegewerkt, doch ontzag de schuldigen niet. Aan den hertog van Ursel had de prins verzocht de trouwe tolk te zijn van zijne gevoelens, zonder zich in het minst gebonden te achten »à cause des sentiments que je sais que vous

Digitized by Google

Johannes graaf van den Bosch,
Luitenant-Generaal
Commissaris-Generaal van de bezittingen in West-Indië. Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Oost-Indië. Minister van Koloniën.

Digitized by Google

Digitized by Google

voulez bien me porter, de la délicatesse et noblesse des procédés qui vous caractérisent..." De heer Keverberg had zich eenigszins sarcastisch uitgelaten tegenover graaf Ursel »... veuillez renfermer l'acte sous triple-clé afin que le monde ne périsse pas, et que le procureur-général ne prenne pas de conclusion accablante contre vous au jour du dernier jugement..." Prins Frederik erkende de waarheid van het oude spreekwoord, dat waar twee vechten gewoonlijk beiden schuld hebben, en wilde niet begrijpen »que le baron de Keverberg croit pouvoir mettre en quelque sorte sur la même ligne les soi-disantes offenses faites par la commission permanente à la direction de la banque, et celles bien positives que cette dernière administration s'est permise contre la commission permanente..."

Hoewel soldaat van natuur en van beroep, heeft prins Frederik zich altijd getoond in vrede rijk.

Aan 's prinsen verdiensten als grootmeester der Orde van Vrijmetselaren hopen wij ter bevordering van het overzicht der jaren zijner werkzaamheid als zoodanig van 1816 tot 1881 één onzer laatste hoofdstukken te wijden.

VI. Herstel van het Nederlandsche gezag in Oost-Indië.

Eerst op 19 Augustus 1816 bij overdracht van het bestuur aan den gouverneur-generaal baron van der Capellen te Batavia door de commissarissen Elout en Buyskes (Derde Deel bladz. 974), die den 26en April te voren waren aangekomen, trad het Nederlandsche gezag in Oost-Indië weder in werking. Dit geschiedde eveneens in de Nederlandsche West-Indische volksplantingen, waarvan de verdere geschiedenis voorloopig weinig belangrijks zou aanbieden (bladz. 132). De directeur-generaal J. Goldberg, die in September 1816 na het vertrek van baron van der Capellen uit Brussel de algemeene directie van het departement van koophandel en koloniën had aanvaard (Derde Deel bladz. 974), werd op 19 Maart 1818 voor het beheer van laatstgemeld departement, tevens ver-

Digitized by Google

eenigd met dat van onderwijs en nationale nijverheid, opgevolgd door mr. A. R. Falck.

In Oost-Indië had het herstel van ons bestuur met groote moeilijkheden te kampen. Was de stand der financiën van de Oost-Indische Compagnie in het laatst van de 18de eeuw zoo slecht, dat de Bataafsche Republiek zich genoopt zag om dit lichaam op te heffen en zelf het beheer harer bezittingen in handen te nemen, vervolgens werden de herhaalde verwisseling van regeeringsvorm in ons land en de daarmede gepaard gaande veranderingen van bestuur in Indië oorzaak, dat niet met vaste hand naar een goed plan kon worden gearbeid. Daendels bleef daartoe te kort (1808—'11). Nadat de Engelschen in 1811 Java veroverd en ook de andere koloniën overgenomen hadden, wilden zij op hun beurt nieuwe denkbeelden ingang doen vinden, die nog niet tot rijpheid gekomen waren toen de Nederlanders hunne rechten weder kwamen doen gelden. Door deze omstandigheden, gevoegd bij oorlogen in bijna alle deelen van den archipel verkeerden de koloniën in het algemeen, de handel in het bizonder, in een treurigen toestand. Van der Capellen en de commissarissen-generaal spanden alle krachten in om een beteren toestand in het leven te roepen. Het niet geraden achtende om na vernietiging der laatste overblijfsels van de geheel verouderde beginselen der voormalige Oost-Indische Compagnie, weder daartoe terug te keeren, besloot men het door Raffles ingevoerde landrente-stelsel met eenige wijzigingen te bestendigen. Dienovereenkomstig ontving de landbouwer van het gouvernement grond in gebruik en betaalde daarvoor landrente — grondbelasting — naar gelang van de vruchtbaarheid van den grond en van de opbrengst. Eenige heerendiensten, als het aanleggen en onderhouden van wegen, bruggen en openbare gebouwen, bleven voor de inlanders verplichtend (Tweede Deel bladz. 600).

De krijgsmacht, waarover men aanvankelijk in de herkregen Nederlandsch-Indische koloniën beschikte, bestond uit enkele inlandsche troepen o. a. een bataljon Amboineezen in Basitam, een honderdtal Bengaalsche lansiers, eenig materieel, benevens enkele kleine forten en versterkingen in den archipel, meerendeels in vrij voldoenden staat. Volgens de voorstellen der commissie, die op 8 Juli 1814 te 's Gravenhage door den Souvereinen Vorst was be-

Digitized by Google

noemd om »de grondregelen vast te stellen voor de organisatie, defensie, administratie en verpleging der troepen, bestemd om de koloniën te bezetten na hare overneming van Engeland" (Derde Deel bladz. 452 en 453), moest de sterkte aan Europeanen als kern van het Nederlandsch-Indische leger, bedragen 5125 Europeanen en 5350 inlanders. In Juli 1816 waren uit Europa nog slechts 1727 man aangekomen; gedurende de eerstvolgende jaren werd allengs, hoewel langzaam, in het incompleet voorzien; in het najaar van 1818 ontbraken nog ± 1000 Europeanen.

Het ontzag, dat de Indische vorsten en volken vroeger voor Nederland betoond hadden, was sedert de verovering der koloniën door de Engelschen belangrijk verminderd. Op meerdere plaatsen o. a. in de Molukken kwam de bevolking in 1817 feitelijk in verzet; in Cheribon braken in Januari 1818 onlusten uit. Deze laatste werden spoedig gedempt. De opstand op Amboina en omliggende eilanden en die te Saparoea moesten door den schout-bij-nacht tevens commissaris-generaal Buyskes onderdrukt worden. De eerste onderneming der Indische krijgsmacht na het herstel van ons gezag in Insulinde was te Saparoea in de Molukken met een nederlaag geëindigd. Bij de volgende expeditie tot bestrijding van den opstand klonk o. a. luide de naam van Vermeulen Krieger, die zich in 1809 bij Stralsund, in 1812 onder het oog van Napoleon had onderscheiden en thans zijn naam roemvol in de jaarboeken van het Indische leger kwam schrijven.

Van veel ernstiger aard was een oorlog met Palembang. Reeds vóór het herstel van het Nederlandsche gezag in Indië was twist ontstaan, veelal door opruiing van Raffles, een aartsvijand der Nederlanders en toen nog luitenant-gouverneur van Benkoelen, tusschen den onbeduidenden sultan Ahmed Nadjmoe Din en zijn broeder Mahmoed Badroe Din, die door de Engelschen was onttroond (Tweede Deel bladz. 601). De invloed van laatstgenoemde bemoeilijkte voortdurend het bestuur van zijn broeder; telkens dreigden onlusten uit te breken. Bovendien werd de in 1816 door het Nederlandsche gouvernement uitgesproken verwachting, dat de regeerende sultan door stipte naleving der contracten elke aanleiding tot ongenoegen zou voorkomen, niet verwezenlijkt. Voortdurend kwamen klachten in van de Engelschen te Benkoelen, dat de inboor-

Digitized by Google

lingen van Palembang het grondgebied schonden en slaven roofden. Gelijke geweldenarijen vonden plaats in de Lampongsche districten, waarvan honderden vreedzame landbouwers het slachtoffer werden. Terwijl vertoogen bij den sultan niet baatten, wien de Engelsche resident als een zwak maar welwillend vorst had afgeschilderd, werd Nadjmoe Din al spoedig volgens de rapporten der Nederlandsche ambtenaren van verregaande onrechtvaardigheid en onbetrouwbare handelingen beticht. In October 1817 zonden de commissarissen den raad van Indië Muntinghe naar Muntok, ten einde het bestuur van Palembang met dat der Lampongs te vereenigen, de geschillen tusschen den ouden en den regeerenden sultan op te heffen, beiden in zooverre te bevredigen als genoegzaam zou blijken om in de kosten hunner hofhouding te voorzien, de overige gedeelten van het rijk onder het Nederlandsch bestuur te brengen [44]).

Muntinghe kwam, na eerst op Banka te zijn geweest, in Juni 1818 te Palembang aan en dwong Nadjmoe Din een overeenkomst af, waaraan Badroe Din uit berekening zijn goedkeuring hechtte. Dienovereenkomstig werd alle oppermacht over de buiten- en de bovenlandsche gewesten van het Palembangsche rijk aan Nederland afgestaan; de streken, waarover Nadjmoe Din bleef regeeren en die, waaruit Badroe Din de kosten voor zijn onderhoud trok, werden aangewezen en aan hem den titel toegekend van oud-sultan, tegenover dien van jongen sultan, welken zijn broeder droeg (23 Juni 1818).

Ahmed Nadjmoe Din had enkel uit nooddwang de overeenkomst onderteekend, er op rekenende, dat Raffles hem te hulp zou komen. Inderdaad zond deze uit Benkoelen een gewapend gezantschap, protesteerde tegen de handeling van Muntinghe en eischte de ontruiming van Palembang, ten onrechte bewerende, dat Groot-Brittannië in 1812 tegen afstand van Banka en Billiton de onafhankelijkheid van den sultan had gewaarborgd. De zwakke Nadjmoe Din liet de Britsche vlag op zijn kraton hijschen en sloot een verdrag met den gezant Salmond, waarbij hij zich onder Britsche bescherming stelde en beloofde zijn gebied door alle andere Europeanen te laten ontruimen. Doch Muntinghe liet Salmond met zijn gevolg gevangen nemen, op een oorlogsschip naar Batavia brengen van waar een Britsch vaartuig hem naar Benkoelen voerde.

Digitized by Google

In November 1818 werd Nadjmoe Din met de zijnen naar Batavia ingescheept, en hun Tjandjoer in de Preanger-regentschappen tot verblijfplaats aangewezen. De regeering benoemde Badroe Din tot sultan: een daad, waarover men zich weldra zou berouwen.

Bij de expeditie tegen de Engelschen, waaraan Muntinghe met een tweehonderdtal gewapenden deelnam, legde Badroe Din aan de Nederlanders groote bezwaren in den weg, zoodat zij in Mei 1819 moeite hadden om Palembang weder te bereiken. Op den 12den Juni wierp de sultan het masker af en deed uit zijn kraton een verraderlijken aanval op het paleis van zijn broeder, waar ongeveer 500 der onzen, deels pas aangekomen troepen, waren gehuisvest. Wel werd de aanval met groot verlies afgeslagen en beschoten ook de korvetten »Eendracht" en »Ajax", die vóór Palembang lagen, den kraton van Badroe Din: doch het groot aantal zieken, gebrek aan krijgsbehoeften en de overmacht des vijands noodzaakten Muntinghe, overeenkomstig het voorstel van de commandanten der zee- en landmacht — den kapitein-luitenant Bakker en majoor Tierlam — de hoofdplaats voorloopig te ontruimen en met de troepen naar Banka te wijken. De inscheping geschiedde den 15den Juni niet zonder belangrijke verliezen.

Het door Muntinghe en de Indische regeering misplaatste vertrouwen in den sultan, die reeds zeven jaren te voren het garnizoen te Palembang had laten uitmoorden, zou zwaar gestraft worden. De bij besluit van 30 Juli bevolen maar overhaast uitgeruste te zwakke expeditie onder bevel van den schout-bij-nacht Wolterbeek zeilde de rivier van Palembang op en drong door tot het eiland Gombora; maar het hevige kruisvuur der vijandelijke vuurmonden en de aangebrachte versperringen maakten een landing onuitvoerbaar. De geduchte weerstand van Badroe Din en ziekte onder de expeditionnaire troepen noodzaakten Wolterbeek op 30 October tot den terugtocht. Deze nederlaag verzwakte bij de Indische bevolking den eerbied voor onze wapenen en gaf zelfs aanleiding tot een opstand op het eiland Banka, die echter door den luitenant-kolonel, tevens resident, Keer werd bedwongen. Bij gebrek aan scheepsvolk duurde het tot den 19den Mei 1821 alvorens een tweede expeditie van Batavia vertrok — 18 oorlogsschepen en 14 transportvaartuigen met 414 vuurmonden, 2600 koppen en 1700 man

Digitized by Google

landingstroepen —, vergezeld door den oudsten zoon van Nadjmoe Din, die in plaats van Badroe Din voor den troon van Palembang werd bestemd. Generaal Hendrik Merkus de Kock, commandant van het Indische leger, voerde het bevel over de expeditie; de scheepsmacht werd aangevoerd door den schout-bij-nacht Lewe van Aduard, die later op de Schelde den heldendood zou sterven. Den 12den Juni bereikte men de vijandelijke werken van Gombora. Een algemeene aanval op 20 Juni mislukte. Den 24sten werd de strijd met schitterend gevolg hervat; de luitenant-kolonel Bischoff veroverde het sterke Gombora en de verschansingen aan de Peladjoe; de schepen werkten mede, om de vijandelijke batterijen tot zwijgen te brengen. Toen het ingeheide paalwerk vernield was, verscheen het eskader voor de hoofdstad en lag de weg naar den kraton open. De sultan, buiten raad zijnde, opende een paar dagen later de onderhandelingen en moest zich gevangen geven; hij werd met zijn zoon en gevolg ingescheept naar Batavia en vandaar naar het fort Oranje op het eiland Ternate overgebracht, waar hij tot zijn dood verbleef (1852).

Op den 16den Juli werd de nieuwe sultan te Palembang met groote plechtigheid gehuldigd.

Twee honderd stukken geschut vormden de tropeën der overwinning van 24 Juni 1821 op Sumatra, waarbij zich onder veel anderen onderscheidden de kapitein Gey, de dappere oud-rijdend artillerist van Quatre Bras en Waterloo in 1815, de luitenant-kolonels Cochius en Riesz, de kapitein-luitenant Koopman, wiens naam mede roemvol is verbonden aan de gebeurtenissen der jaren 1830—'32; ook de eerste-luitenant François V. A. de Stuers, pas het vorige jaar overgeplaatst bij het leger in Oost-Indië, waarvan hij al spoedig een sieraad zou vormen [45]). De verrichtingen tot herovering van Palembang werden door den koning beloond met honderd-vijf-en-veertig benoemingen in de Militaire Willemsorde.

De behaalde overwinning was vooral daarom van belang, wijl ze het prestige van het Nederlandsche gezag in Indië herstelde. Wat Palembang betrof, bleek 't al spoedig, dat de nieuwe sultan ongeschikt was voor de regeering. Voortdurend de Nederlandsche bewindhebbers te Palembang misleidende met het doel om zich onafhankelijk te maken, beantwoordde hij den 22sten November

Digitized by Google

1824 de hem betoonde welwillendheid, door een verraderlijken aanval op den door de Nederlandsche troepen bezetten kraton. De aanval werd afgeslagen; de sultan bood zijn volkomen onderwerping aan, maar vluchtte naar de binnenlanden; zijn opvolger werd naar Batavia vervoerd, waar hij het volgende jaar overleed. De onttroonde sultan moest zich in Augustus 1825 aan de hem nagezonden troepen op lijfsgenade overgeven. Hij werd naar Batavia ingescheept, waar de regeering hem het eiland Banda, later de residentie Menado, als ballingplaats aanwees. Hier overleed hij in 1844. De éénmaal zoo geduchte vorstelijke waardigheid van Palembang was na de gebeurtenissen van 1825 afgeschaft en het rijk rechtstreeks aan het Nederlandsche souverein gezag onderworpen.

Intusschen had de éénerzijds overdreven toegevendheid van het Indische bestuur tegenover Badroe Din, anderzijds te groote strengheid gedurende de laatste jaren jegens zijn broeder, gepaard met de handelingen der Engelschen om de tinmijnen van Banka te verkrijgen, den grond gelegd tot verwikkelingen, die eerst in 1859 werden ten einde gebracht.

Ook in andere deelen van Sumatra woedde de krijg [46]).

Evenals in het laatst der achttiende eeuw in Arabië de dweeper Abd-el-Wahab als hervormer van het verbasterde islamisme was opgetreden, waaruit een langdurige oorlog ontstond, had zich in de Padangsche Bovenlanden een nieuwe godsdienst-secte, die der padri's of godgeleerden, gevormd. Gelijk de Wahabieten in Arabië, breidden ook de padri's hun leer te vuur en te zwaard uit en vervingen het vorstelijke gezag door de priesterheerschappij. Vertrouwende op de beloften van inlandsche hoofden, die te Padang de hulp van het Indisch bestuur hadden ingeroepen, kwam een verdrag tot stand (Februari 1821) en begonnen onze troepen den strijd aan het meer van Sinkarah, aanvankelijk zonder gevolg. De luitenant-kolonel Raaff — een leerling der militaire scholen te Honsholredijk en St. Cyr, die in 1813 ook aan den slag bij Dresden had deelgenomen — voerde tót zijn dood in April 1824 een krijg, waarbij de onzen tot in het Menang Kabauwsche rijk, ja in de vallei van Bondjol doordrongen. Vooral door het te gering aantal troepen en de moeilijkheden van het berg- en boschterrein kon de strijd niet tot beslissing gebracht worden: Raaff's opvolger, de kolonel H. I.

Digitized by Google

J. L. de Stuers, wist van de onenigheid tusschen de hoofden der tegenpartij gebruik te maken om met eenigen hunner een overeenkomst te sluiten, als gevolg waarvan zij, onderling verdeeld, ons met rust lieten. Met deze uitkomst mochten wij al zeer tevreden zijn, aangezien toch de Java-oorlog van 1825 tot '30 alle krachten van het leger in beslag nam. Geheel rustig was het echter in die jaren ook niet op Sumatra's Westkust; later zou de godsdienststrijd weer te heviger opvlammen.

Nauwlijks was Java van de Engelschen overgenomen of Pangeran Anom, sultan van Sambas en die van Pontianak op Borneo, welke beiden moeite hadden om hun gezag tegenover de Chineezen te handhaven (Tweede Deel bladz. 602), trachtten de oude betrekkingen met het Nederlandsche gouvernement te herstellen. Ofschoon daaraan werd voldaan, belette eerst de oorlog van Palembang, daarna die op Java, het bewind te Batavia om voldoende macht tot beteugeling der Chineezen te ontwikkelen. In 1822 bracht de commissaris Tobias hen te Mandhor op de westkust, alwaar zij in 1820 het garnizoen hadden ingesloten, met 300 man onder den luitenant-kolonel de Stuers, tot onderwerping; doch twee jaar later kwamen de Chineezen opnieuw in opstand. Nog meer moeite kostte het aan Tobias en de Stuers om Montrado tot gehoorzaamheid te brengen. Gelukkig waren de afstammelingen der bewoners van het Hemelsche Rijk steeds onderling verdeeld, en stonden zij als vijanden niet gelijk met die van Palembang en elders op Sumatra. Wél gelukte het, met de vorsten van Borneo's westkust overeenkomsten te sluiten, waarbij zij het oppergezag van Nederland erkenden; ook te Bandjermasin slaagde men er in om een beteren toestand in het leven te roepen (1823), waarbij het in 1787 aan Nederland afgestane grondgebied uitbreiding verkreeg.

Behalve de moeilijkheden, welke Raffles aan Muntinghe in Benkoelen, Palembang en tegen de overgave van Billiton in den weg legde, sloten op zijn aandrang de vorst van Siak op Sumatra's oostkust en de sultan van Atjeh overeenkomsten met de Engelschen, als gevolg waarvan zij reeds in 1819 wederrechtelijk Singapoera hadden bezet: destijds een onbeduidende plaats, behoorende aan den sultan van Djohor, een vazal van ons Indische bestuur. Zij verklaarden Singapoera tot een vrijhaven en wisten deze ten nadeele

Digitized by Google

van onzen handel, tot een der aanzienlijkste marktplaatsen van Indië te ontwikkelen.

Eerst het verdrag van 17 Maart 1824 te Londen maakte een einde aan de voortdurende geschillen met Groot-Brittannië. Beide mogendheden verbonden zich [47]) om elkaars onderdanen in de wederzijdsche bezittingen op den voet der meest begunstigde natie voor den handel toe te laten, en krachtig samen te werken tot beteugeling van den zeeroof in den Indischen archipel. Zoo lang het Nederlandsche bewind echter het monopolie in specerijen handhaafde, bleef voor de Molukken de vrijheid van handel uitgesloten. Zonder voorafgaande machtiging van hun gouvernement in Europa mochten de ambtenaren van beide natiën geen nieuwe vestigingen op de Oost-Indische eilanden verrichten. Groot-Brittannië stond Benkoelen, Billiton en alle andere Britsche bezittingen op Sumatra af aan Nederland, dat zijnerzijds de bezittingen in Vóór-Indië, op Malakka en Singapoera voor Engeland ontruimde. De Nederlanders zouden evenmin op Malakka, als de Britten op Sumatra, kantoren oprichten, geen verdragen met vorsten of staten aldaar aangaan. Groot-Brittannië beloofde zich nimmer op de eilanden ten zuiden van straat Singapoera te zullen vestigen of met de opperhoofden daarvan verdragen te sluiten. De afgestane bezittingen mochten niet aan andere mogendheden worden overgedragen; werden de etablissementen door een der partijen verlaten, dan gingen alle rechten over op de andere partij.

Terwijl de gouverneur-generaal van der Capellen in ditzelfde jaar (1824) bij zijn bezoek aan de Molukken nuttige hervormingen invoerde, nieuwe verdragen sloot met de sultans van Ternate, Tidore en eenige inlandsche vorsten van Zuidwest-Celebes, kwam Boni in opstand. De koningin Aroe Datoe toch wilde geen deel nemen aan de nieuwe overeenkomsten, omdat zij niet werd hersteld in het gedurende de Engelsche tusschen-regeering afgeschafte gewoonterecht om als tusschenpersoon op te treden bij alle samenkomsten van inlandsche vorsten met den gouverneur te Makasser: een recht, waarvan de Bonische vorsten anderhalve eeuw lang op de meest ergerlijke wijze misbruik hadden gemaakt. De radja van Tanette werd in Juli 1824 na een kort maar hevig gevecht onderworpen; doch die van Soppeng bracht onze troepen herhaaldelijk gevoelige

Digitized by Google

verliezen toe. Den 18den October 1824 werden de Boniërs in de vlakte van Maros teruggeslagen; toch kregen zij weer spoedig de overhand, zoodat een legermacht van te samen 4100 hoofden naar Celebes moest worden uitgezonden. In bondgenootschap met den koning van Makasser of Gowa, den erfvijand van Boni, gelukte het aan generaal J. baron van Geen wél om de strandplaats Badjowe te vermeesteren, waarna de vorstin de hoofdplaats prijs gaf; maar hij vermocht niet, haar tot onderwerping te dwingen, of toenadering bij de hoofden of de bevolking te bewerken.

Onder hen, die bij de vermeestering van Badjowe op den voorgrond traden, behoorden de majoor der genie van der Wijck en ook nu weder de majoor der artillerie Gey van Pittius. De majoor Le Bron de Vexela onderscheidde zich door zijn merkwaardigen tocht eerst over land langs de geheele kust, daarna door het binnenland. Ook was 't gedurende dezen veldtocht, dat van Speyk zijn eerste lauweren plukte, die op 5 Februari 1831 op de Schelde vóór Antwerpen zijn naam onsterfelijk zou maken.

Omdat het tijdstip slecht gekozen was en wegens den natten moesson brak van Geen den krijgstocht naar Boni af, doch bracht nu den sultan van Soppeng tot onderwerping. De rust op Celebes onder dezen indruk voldoende verzekerd achtende, keerde van Geen met het expeditionnaire korps naar Java terug.

Ten onrechte heeft men 't vaak voorgesteld alsof van Geen dit besluit zou hebben genomen onder den indruk van den terzelfder tijd op Midden-Java uitgebroken opstand van Diëpo Negoro. Toen hij Makassar verliet was deze gebeurtenis hem nog niet bekend. Zeker kwam hij met zijn troepenmacht juist bij tijds te Semarang om aan den strijd op Midden-Java deel te nemen.

Op 9 Juli 1826 tuchtigde de majoor Coehoorn van Houwerda, die o. a. in den volkenslag van Leipzig had gestreden, nieuw verzet van den vorst van Tanette. Zelf plantte hij, een waardige nazaat van den grooten Menno van Coehoorn, de Nederlandsche driekleur op de muren der vesting en bracht den vijand tot wijken; enkele weken later bezweek de majoor Coehoorn aan de uitgestane vermoeienissen. Niet minder dan in de laatste helft der 19de eeuw heeft Insulinde ook in het eerste decenium van Neerlands hersteld gezag zware offers van onze landskinderen gevergd. De uitslag van den

Digitized by Google

oorlog van 1824 en '25 op Celebes is uit een krijgs- en staatkundig oogpunt minder merkwaardig — de beschrijving door Rijnwald, evenals de »Montrado" van A. W. van Rees, wellicht meer gelezen dan betere schrijvers over dien strijd, is eer romantisch dan historisch — als wegens de aanwezigheid van een groot deel onzer krijgsmacht te Celebes, als gevolg waarvan de opstand van Diëpo Negoro aanvankelijk zulk een groote uitbreiding kon nemen. Bij gebrek aan troepen zou het wellicht gedaan geweest zijn met onze heerschappij op Java, indien niet de invloed van den generaal de Kock, ook de eerbied, welken de keizer van Soerakarta dien opperofficier toedroeg, hem niet had tegengehouden om partij voor den opstand te kiezen: een treffend bewijs, hoe groot gewicht in Nederlandsch-Indië de persoonlijkheid van den bevelhebber in de schaal kan leggen. Een halve eeuw later zou voor Java een dergelijk gevaar rijzen, toen het grootste gedeelte van het leger voor Atjeh werd vastgelegd. Dat daaruit voor onze koloniën geen noodlottige gevolgen zijn voortgesproten, pleit voor de wijze, waarop het Nederlandsche gezag in Indië is gevestigd. — Eerst in 1838, drie jaren na den dood der koningin van Boni, sloot haar broeder en opvolger Aroe Panjiele vrede overeenkomstig de bepalingen van het in 1824 met de andere vorsten op Celebes getroffen traktaat; hij kon echter niet tot de beëediging besluiten; zijn opvolger ging eerst in 1846 hiertoe over. Maar de gesloten vrede mocht niet van langen duur zijn: in 1859 zouden weer twee expeditiën naar Boni noodig blijken.

De door de Indische oorlogen veroorzaakte buitengewone uitgaven hadden in het moederland aanleiding tot klachten gegeven. In en buiten de volksvertegenwoordiging werd de Indische regeering beschuldigd van geldverspilling, zonder dat men zich — volgens de persoonlijke meening van prins Frederik, die alras zelf in den Java-oorlog zou worden betrokken — voldoende rekenschap gaf van de al of niet noodzakelijkheid der groote uitgaven voor Oost-Indië, tot dekking waarvan een buitengewone leening moest worden uitgeschreven. Toch oordeelde de koning het nuttig om van der Capellen te vervangen door den burggraaf Leonard Dubus de Ghisignies, een Belg van geboorte, met opdracht om door hervormingen in het bestuur tot vermindering van uitgaven voor Nederlandsch-Indië te geraken en al zulke maatregelen te treffen als konden strekken

Digitized by Google

tot verbetering van den toestand der koloniale geldmiddelen. Reeds acht jaren geleden (1818) had men een aanvang gemaakt met de meting en waardeering der belastbare gronden op Java; deze allerbelangrijkste arbeid is nooit voltooid [48]). Van der Capellen droeg den 1sten Januari 1826 het bewind over aan generaal de Kock, die vier jaar geleden tot luitenant-gouverneur-generaal was benoemd. Enkele maanden vóór de aankomst van den nieuwen commissaris-generaal was te Djogjakarta de opstand uitgebroken: het voorspel van den bloedigen Java-oorlog, die van het Nederlandsch-Indische leger de uiterste krachtsinspanning eischte om onze heerschappij in den archipel te handhaven. Prins Frederik zou geroepen worden om krachtige maatregelen te bevorderen tot bestrijding van den listigen, uitstekend aangevoerden vijand. Zelden heeft een bewindsman het bestuur in Nederlandsch-Indië onder neteliger omstandigheden aanvaard dan Dubus de Ghisignies. Zijn hechtste steun zou zijn de kundige, als krijgsman beproefde luitenant-generaal baron Merkus de Kock.

Moed, beleid en trouw zouden gedurende den Java-oorlog wonderen verrichten.

Digitized by Google

PALEIS »DE PAUW" — Achterzijde.

HUWELIJK.

I. Verloving.

De warme vriendschap van prins Frederik voor zijne neven te Berlijn, inzonderheid voor prins Wilhelm, leidde er toe, dat hij zich op de hoogte hield van al wat hen betrof; niet het minst omtrent de liefdesgeschiedenis tusschen prins Wilhelm en prinses Elise Radziwill. Bij herhaalde bezoeken van prins Frederik met dit doel te Berlijn zag hij aldaar zijn eigen gelukster opgaan.

Terwijl prins Wilhelm zich met grooten ijver aan alle militaire aangelegenheden wijdde, maakte hij tevens zoo in het oog vallend het hof aan prinses Elise, dat ten paleize en in aanzienlijke kringen reeds druk over een huwelijk werd gesproken. De jonge vorst schrok op bij deze geruchten, die, als veelal in zulke gevallen, hem het laatst ter oore kwamen. Hoeveel geluk hij zich ook van zulk een verbintenis voorstelde, durfde hij, bij de reeds vermelde bepa-

Digitized by Google

lingen in het Huis Hohenzollern (bladz. 37) schier niet aan verwezenlijking daarvan gelooven. Aan zijn vriend von Natzmer schreef hij den 19den December 1820 »....ik heb nooit aan zulk een huwelijk kunnen denken; de strijd met mijne overige familieleden zou te fel zijn. Toch is de hartstocht in mij ontwaakt en geeft aanleiding tot de loopende, sterk overdreven geruchten. Ik zou meer afgezonderd moeten leven en aan anderen geen reden geven om geloof te slaan aan een vereeniging, waarvan toch niets kan komen..." [49]) Niettegenstaande het in den jongen vorst te bewonderen plichtgevoel, werd de liefde hem te machtig. Ter gelegenheid van een bezoek zijner oudste zuster Charlotte, als Alexandra Feodorowna gehuwd met grootvorst Nicolaas van Rusland, gaf koning Frederik Willem III het vermaarde feest der »Witte roos", waaraan nog een zilveren bokaal op het »Alte Schloss" herinnert. De winter van 1821 onderscheidde zich te Berlijn door schitterende feesten ten hove. Bij de opvoering van het tooneelspel »Lallah Rookh", naar een Oostersch gedicht van Thomas Moore, trokken de vorstelijke jongelieden bizonder de aandacht. Prinses Elise, slank en schoon gebouwd, met een edel hoog voorhoofd, lichtblonde haren, groote eenigszins melankolieke blauwe oogen, verwierf als Peri — zoo als zij door Hensel is geschilderd — den prijs der schoonheid; prins Wilhelm vervulde de rol van Dschedander Schah, zoon van den prachtlievenden heerscher van Delhi. Ook prinses Louise van Pruisen speelde mede.

Ofschoon de koning de liefde van zijn tweeden zoon geenszins aanmoedigde, legde hij hem evenmin moeilijkheden in den weg: hetgeen den prins hoop deed voeden. Het volgend jaar liet de koning een rechtsgeleerd onderzoek instellen, in hoeverre een middel te vinden ware om »die Frage der Ebenbürtigkeit" aan het bestaande verdrag te doen passen. Maar de uitslag was van dien aard, dat de koning, zij het met groote vaderlijke liefde, zijn zoon verzocht om voor goed van zijne verwachtingen af te zien. »Sinds" — schreef de prins — »ben ik alleen op de wereld, die mij droef en verlaten schijnt."

Nog geeft de prins niet alle hoop op. De Radziwill's verlaten Berlijn; prins Wilhelm gaat op reis, eerst naar Dusseldorf, vervolgens naar 's Gravenhage om afleiding en troost te zoeken bij zijn vriend

Digitized by Google

Frederik: zonder echter een oogenblik »de witte roos" te vergeten, die elken dag witter wordt en verkwijnt. Ofschoon prins Frederik wist in welke gemoedsstemming zijn neef verkeerde, zag hij zijne komst, volgens schrijven aan den hoogleeraar van Assen (4 Maart 1822) met groote vreugde tegemoet. Gedurende de zes weken, die prins Wilhelm te 's Gravenhage doorbracht, liepen de gesprekken herhaaldelijk over prinses Elise en rijpte allengs het plan om te trachten de schoone Poolsche door een der Pruisische prinsen van den bloede als dochter te laten aannemen, op die wijze voor prins Wilhelm den weg te banen naar den wensch van zijn hart tot een »standesmässig" huwelijk. Prins Frederik hoopte, dat de vriendschap van prinses Louise voor Elise von Radziwill mocht bijdragen om het plan te doen gelukken; naar zijne levensopvatting moest een uit liefde gesloten huwelijk tevens alleszins zijn in het belang van het koningshuis. Vol hoop gaf, prins Wilhelm zich aan de nieuwe illusie over, die zijn verblijf in Nederland aangenamer maakte dan hij zich had voorgesteld. Ook professor van Assen werd niet vergeten. Nog altijd weinig ingenomen met het leven aan de universiteit, bracht prins Frederik slechts een kort bezoek aan Leiden, voornamelijk om met zijn gast den reisgenoot van 1819 te ontmoeten, hem enkele musea te laten zien, vervolgens naar Amsterdam en naar Helder te reizen. Omtrent zijn bezoek aan Nederland schreef de jonge Pruisische vorst aan generaal von Natzmer »... De reis doet mij goed. Toch kan ik niettegenstaande de trouwe vriendschap, welke ik hier ondervind, niet recht vroolijk en opgewekt zijn. De kennismaking met Holland is zeer belangrijk; doch de natuur levert hier weinig schoons" — het was pas April! — »'t Is een merkwaardig land en volk. Den Haag is een stil plaatsje, zoo wat als Potsdam; daarentegen beviel Amsterdam mij bizonder. Ook bezocht ik Texel en Helder; een ware woestenij..."

Ten einde zich te overtuigen, dat hun langdurig samenzijn weer levenslust bij den vriend zijner jeugd had opgewekt, begaf prins Frederik zich in Juni d.a.v. naar Coblenz, waar prins Wilhelm wegens dienstaangelegenheden vertoefde. Nieuwe afspraken werden gemaakt voor het volgende jaar; voor prins Wilhelm in blijde hoop, dat het adoptatie-plan van prinses Elise mocht slagen; voor prins Frederik tevens om prinses Louise weder te ontmoeten.

Digitized by Google

Middelerwijl voerde de kroonprins gedurende 's konings afwezigheid uit Berlijn de regeeringszaken; prins Wilhelm woonde het congres van Verona bij (bladz. 76) en zette over Rome en Napels de reis voort naar Sicilië. Eerst in Juni 1823 kon prins Frederik zich naar Berlijn begeven. Hij reisde over Groningen en Leeuwarden, alwaar hij groote feestelijkheden ter eere van een bezoek van koning Willem I bijwoonde. Het uitstel viel den prins blijkbaar moeilijk. »... Morgen-ochtend om drie uur" — schreef hij aan dr. van Assen — »aanvaard ik de reis naar Berlijn; 't is nu circa twee uur, dus over 13 uur verschijnt het zoo lang gewenschte oogenblik..." Te Groningen had de prins kennis gemaakt met den dichter Spandau, met wien hij bijzonder scheen te zijn ingenomen »...ik heb nimmer zulk een eenvoudigen dichter ontmoet met zooveel verstand, en die zoo wel denkt en spreekt over gewone wereldsche zaken. Meestal vond ik ze buiten hun rijmen ongerijmd..."

Prins Frederik trof zijn vriend Wilhelm in vrij opgewonden toestand aan wegens het dralen der onderhandelingen omtrent de adoptatie van prinses Elise door prins August, broeder zijner moeder, welk plan met intrigen van allerlei aard te kampen had en ten slotte geheel zou mislukken. Prinses Louise vond hij gunstig ontwikkeld; de nog pas 15-jarige beantwoordde openhartig aan zijne gevoelens. In November 1823 reisde de prins op nieuw naar de Spree, ten einde de huwelijks-plechtigheden bij te wonen van den »Prinz Royal" en prinses Elisabeth Louise van Beieren (29 November 1823), die hij vier jaren geleden op zijn reis naar Zwitserland en München voor de eerste maal had ontmoet (bladz. 46). Bij gemis zijner gewone werkzaamheden bewoog prins Frederik zich te Berlijn gedurende den tijd, welken de feesten hem vrij lieten, meestentijds in militairen kring. De morgenuren besteedde hij veelal in kunstverzamelingen en in 's konings rijke boekerij. Onder andere werken trof hem aldaar bizonder het kostbare handschrift van den Brusselaar G. H. Wilmart uit 1673 »Triomphe général de l'auguste maison de Nassau", waarvan het bezit de hooge waarde vertolkt, die de Hohenzollern's hechten aan het Huis, waaruit de stammoeder der koninklijke Pruisische dynastie is gesproten. In rijke verluchting met wapens bevat dit werk o. a. de verwantschap van den grootvader van prinses Louise Henriette van Oranje-Nassau,

Digitized by Google

echtgenoote van den grooten keurvorst, met alle toenmaals regeerende keizerlijke-, koninklijke- en andere vorstenhuizen van Europa, de vier-en-zestig kwartieren van Eersten Prins Willem en een stamboom met de negen vertakkingen van de dynastie Nassau-Oranje [50]). Uren lang bladerde prins Frederik in dit kostbare document, dat in heraldieken stijl het familieleven omvat der Nederlandsche vorsten en vorstinnen, ván Maria van Bourgondië tót den stadhouder Willem III, wiens strategisch genie dat van Euroop's grootsten veldheer in de 19de eeuw evenaarde, in enkele opzichten zelfs heeft overtroffen.

De bekoring van het manuscript werd voor den prins nog aanzienlijk verhoogd wegens de belangstelling, die prinses Louise daarvoor aan den dag legde, meer bizonder voor de verwantschap der markiezin van Brandenburg met den erfgenaam van René van Chalon. Deze ongekunstelde wetenschappelijke nasporingen, waarin Cupido zich mengde, bevestigde wat Young dichtte —

> And no proud science keeps the door of Heaven,
> Love finds admission where science fails.

Uit 's prinsen aanteekeningen blijkt 't, dat de avond van 18 December 1823, een week vóór den aanvang van het kerstfeest, welke dagen hij schier onafgebroken met prinses Louise doorbracht, over zijn volgend levensgeluk heeft beslist. Alweder was het zijne moeder, aan wie prins Frederik het eerst zijn hart uitstortte, en de koningin verrichtte de eerste stappen bij haar broeder, den koning van Pruisen, om de hand van prinses Louise voor haar zoon te verwerven. De briefwisseling gedurende de laatste dagen van het jaar tusschen de jonge vorsten en de wederzijdsche ouders vertolkt, met hoe groote liefde en ingenomenheid de nieuwe banden door de hoofden van beide dynastiën werden geknoopt. Voorloopig geschiedde de mededeeling der aanstaande verloving alleen aan de naaste bloedverwanten.

Prins Frederik kon niet van Berlijn scheiden en vertoefde aldaar tot half Februari 1824. Aangezien Brussel en 's Gravenhage hem onder deze omstandigheden te eenzaam schenen, keerde hij niet rechtstreeks daarheên, maar bracht alvorens een sinds lang voorgenomen bezoek aan Italië.

Een andere richting volgende dan hij bij zijn terugreis in 1819

Digitized by Google

uit Zwitserland naar Berlijn had genomen, begaf prins Frederik zich over Brixen, Bozen en Trente naar Verona en Milaan, alwaar zijn adjudant, O. J. H. graaf van Stirum, zich bij Zijn Koninklijke Hoogheid voegde. Met hem bezocht prins Frederik o. a. de slagvelden van Lodi, Mantua en Legnano, en bewees hij op 29 Februari en 1 Maart 1824 (Tweede Deel bl. 147) te Padua in het klooster der Eremitani hulde aan het graf van zijn peet-oom Willem George Frederik [51]). Vervolgens reisde de prins naar Venetië, over Bologna en Ancona naar Rome, alwaar hij alle merkwaardigheden der »Eeuwige Stad" bezichtigde. Te Napels maakte de prins zijn opwachting bij koning Karel III, bij den hertog en de hertogin van Calabrië. Van daar bezocht hij den geheelen omtrek: de overblijfselen van Herculanum en Pompeji, Via Campana, Campiglioni, Capo di Monte, Villa Gallo, Salerno en Sorrento, ook de Vesuvius, welke echter voortdurend in rook gehuld bleef. Ofschoon gewoonlijk weinig op schrijven gesteld, voelde hij thans behoefte schier dagelijks zijne indrukken omtrent natuurschoon, kerken en musea met zuidelijken gloed aan prinses Louise mede te deelen. Over Rome, Florence, Nice en Marseille reisde de prins naar Parijs en maakte gebruik van de uitnoodiging van den heer Robert Fagel om in de gezantschapswoning — »rue Caumartin No. 22" — zijn intrek te nemen (25 Mei). Generaal de Constant was denzelfden dag te Parijs aangekomen; aanstonds maakte prins Frederik hem deelgenoot van zijn geluk en toonde hij hem het portret van prinses Louise van Pruisen. Met de familie de Constant bezocht de prins enkele musea, o. a. ook het atelier van David, waar in die dagen de pas voltooide schilderij »Mars désarmé par Vénus" was tentoongesteld. Lachend erkende de prins, dat te meer onder de voor hem bestaande vooruitzichten, Parijs in vrede hem heel wat beter beviel dan de gewapende Seine-stad in 1815. Een andere attractie dier dagen vormden de panorama's van Rio Janeiro, Rome, Napels en Amsterdam, waaraan prins Frederik eveneens schatting betaalde. Op den 2den Juni keerde hij te 's Gravenhage terug. De eerstvolgende weken gingen voorbij in een zwijmel van bemoeiingen van allerlei aard, aangezien de prins weer spoedig naar Berlijn wilde vertrekken.

Op 15 Augustus werd aldaar de verloving van Hare Koninklijke Hoogheid *Louise* Augusta Wilhelmina Amalia, prinses van

Digitized by Google

Pruisen — geboren 1 Februari 1808 te Koningsbergen — met Zijne Koninklijke Hoogheid prins Frederik der Nederlanden openbaar. Hartelijke belangstelling ondervond het jonge vorstelijke paar. De groote liefde en gehechtheid der prinses voor haar vader, de naam van haar te vroeg gestorven moeder Louise, nog altijd Pruisen's aangebeden koningin, wier geest en nagedachtenis het »Alte Schloss" bleven bezielen, voorspelden wat haar dochter voor den aanstaanden echtgenoot zou zijn. De prins, om zijn heuschen zin, zijn edel karakter en groote vriendelijkheid, als een echte »Bayard" bij allen bekend, werd sinds zijn jeugd aan het hof der Hohenzollern's op de handen gedragen. 's Konings kamerheer, baron Sirtema van Grovestins, die gewoonlijk niet kwistig was met lof, getuigde omtrent prins Frederik »c'est dans toute l'étendue du mot un homme consciencieux".

Prins Wilhelm verheugde zich buitengewoon over de verloving zijner zuster met den vriend zijner jeugd, wiens geluk tot zekere hoogte was bevorderd door deelneming in zijn leed en teleurstelling, die nog lang zouden duren. Een wanklank bij het geluk van prins Frederik in den zomer van 1824 vormde het bericht betreffende den dood van jonkheer mr. Kemper. Zijn schrijven te dezer gelegenheid aan dr. van Assen en zijne bemoeiingen bij den koning in het belang van de weduwe en de kinderen getuigen voor de hooge achting, die prins Frederik den krachtigen medestander tot herstel onzer onafhankelijkheid in 1813 toedroeg [52]).

Het staatsblad van 1 November 1824 No. 61 bevatte 's konings toestemming in gemeen overleg met de staten-generaal tot de ontworpen echtverbintenis van prins Frederik en prinses Louise van Pruisen, welke »beloofde bevorderlijk te zijn aan het geluk van »'s konings tweeden zoon en aan de belangen der natie, aangezien »de reeds bestaande familie en vriendschappelijke betrekkingen tus»schen het hof van Pruisen en dat der Nederlanden dientengevolge »meer en meer zouden worden bevestigd."

Koning Willem I belastte baron de Perponcher, HoogstDeszelfs buitengewonen gezant en gevolmachtigden minister te Berlijn, met het opmaken van het huwelijks-contract, dat op gelijken grondslag als dat des konings in 1791 moest worden ingericht. De opdracht behelsde tevens alles te doen, wat aan den koning van

Digitized by Google

Pruisen aangenaam kon zijn, wat mocht leiden tot vertolking en versterking der gevoelens van achting en toegenegenheid jegens »Notre Parent, Beau-frère, Ami et Allié." Koning Frederik Wilhelm III van Pruisen wees als gevolmachtigden aan zijn opper-kamerheer en minister van staat, belast met het departement van het koninklijk Huis, Wilhelm Ludwig George vorst zu Sayn und Wittgenstein, en den minister van staat Christiaan Gunther, graaf van Bernstorff. Den 23sten December 1824 werd het huwelijks-contract te Berlijn met instemming van koning Willem I omtrent alle voorwaarden en bepalingen, door den vader der bruid onderteekend. Koning Willem I bekrachtigde de acte op 16 April 1825, d. i. ruim een maand vóór de voltrekking van 's prinsen huwelijk.

Aangezien de gezondheid van koning Willem I gedurende den laatsten tijd door ingespannen arbeid en veelvuldige gemoedsbewegingen, nu weder als gevolg van overstroomingen en daarmede gepaard gaande rampen in Noord-Holland, gevoelig geleden had, ontraadden zijne lijfartsen, dr. Verdeyen en dr. d'Estandan, aan Zijne Majesteit om zich tot het bijwonen der huwelijksplechtigheden van prins Frederik en prinses Louise van Pruisen naar Berlijn te begeven.

De koningin en prinses Marianne stapten in den avond van den 16den Mei af aan het »Niederländische Palais Unter den Linden," alwaar koning Frederik met het bruidspaar en al zijne kinderen Hare Majesteit opwachtte en allerhartelijkst begroette. Twee dagen later ontving de koningin in het keurig met bloemen versierde paleis de gelukwenschen van het corps diplomatique, van de leden der hofhouding, burgerlijke-, militaire en rechterlijke autoriteiten. Den 21sten bood Hare Majesteit aan den koning en aan hare bezoekers in de »Redoute" een groot feest aan, waarbij alle gasten in oud-Nederlandsche en -Duitsche kleeding verschenen.

Digitized by Google

II. 21 Mei 1825.

Een dichte volksmenigte bewoog zich op Zaterdag 21 Mei tegen half zes uur 's namiddags in de nabijheid van het Koninklijke slot ten einde de tot het huwelijk van prinses Louise genoodigden, zooals de volkstaal luidde, »*auf* den Schlosse" te zien gaan. Alle vorsten en de aanzienlijkste gasten begaven zich daarheen in statiekoetsen uit den tijd van Frederik den groote; zij werden als oude bekenden hartelijk door de Berlijners toegejuicht en begroet.

Daarbinnen in de rooddamast met zilver behangen concertzaal, in de groote eetzaal met bijbelsche voorstellingen op breede gobelins, in de met cederhout beschoten audiëntie-kamer, in de groote ridder- en in de witte zaal straalde een zacht licht uit de kolossale kristallen kronen en tallooze candelabres langs de wanden op de zware draperieën voor de vensters, op de bloemstukken en palmengroepen in de groote nissen en hoeken. In de witte zaal was een troon opgericht, aan beide zijden omgeven met talrijke zetels, nu nog onbezet. De ridderzaal vulde zich allengs met schilderachtige groepen van hof-dignitarissen en hovelingen in goud- en zilver-geborduurde, rijk en veelkleurig met grootkruislinten en sterren bezaaide rokken, korte witte zijden broeken en kousen en gegespte schoenen, den grooten driehoekigen steek met wit veeren belegsel in de hand; tal van opper- en hoofdofficieren in schitterende uniformen, blauwe wapenrokken, scharlakenroode, goud betreste of lichtblauwe met zilver belegde attila's en bont omzette dolmans; kurassiers, officiers der jagers in groen met rood — en wat al kleuren. Maar in dit gamma werd de militaire praal breed overschaduwd door bevallige vrouwengestalten: de oudere dames in kostbare toiletten, met edelgesteenten beladen; de jongeren, schoon en vol levenslust, meestal in eenvoudige witte kleeding, met zilveren of gouden ceintures, in het krullend haar linten van gelijke stof.

Precies om half zes klonk de staf van den opper-ceremoniemeester op den parketvloer en baande hij met drie kamerheeren den weg voor den koninklijken stoet, die uit de vroeger door wijlen koningin Louise bewoonde vertrekken voortschreed naar de ridder-

Digitized by Google

zaal. Onmiddellijk achter de hoogwaardigheidsbekleeders en ministers, volgde de koning, geleidende de koningin der Nederlanden, gaande vóór het bruidspaar, daarna de prinsen van den bloede en de vorstelijke gasten. Tot aller spijt ontbraken 's konings oudste zuster, de algemeen beminde grootvorstin Nicolaas van Rusland, en haar echtgenoot, die wegens bizondere omstandigheden St. Petersburg niet konden verlaten.

Nadat allen zich gedurende de voltrekking van het burgerlijk huwelijk van prinses Louise en prins Frederik in het midden der ridderzaal hadden geschaard, de koninklijke stoet in een halven cirkel om bruid en bruidegom, de genoodigden langs de wanden, en terwijl de opwekkende tonen van een »Hochzeitsmarsch" de korte oogenblikken van stilte vulden, naderde de geheimraad Zencker met twee kamerjonkers, dragende de koninklijke kroon op een purperen kussen, welke hij met een kniebuiging aan de koningin der Nederlanden aanbood. Trouw aan de traditie, volgens welke elke prinses, stammende uit het huis van Hohenzollern en alle prinsen van den bloede bij hun huwelijk worden gekroond, had de koning verlangd, dat koningin Wilhelmina der Nederlanden zelf haar volle nicht en schoondochter zou huldigen. Zeer bevallig kweet de koningin zich van haar taak, daarna voor den bruiloftsstoet ten teeken om zich overeenkomstig de vastgestelde volgorde naar de slotkapel te begeven.

Vóór het bruidspaar ging de bejaarde opperhofmaarschalk van het koninklijke Huis von Schilden, die ook de moeder van prinses Louise en sedert bij elk huwelijk in het »Alte Schloss" de bruid naar het altaar had geleid: al kon men het zijn kaarsrechte gestalte niet aanzien, dat sedert eerstbedoelde plechtigheid twee-en-dertig zonnejaren over hem waren heêngegaan.

De bruid was gekleed in een gewaad van zilverstof; de eenige meters lange van de taille afhangende kanten sluier werd door pages gedragen. Op de borst droeg prinses Louise een bouquet van brillanten, een geschenk van haar vader; om den hals een niet minder kostbaren ketting van juweelen, haar door hare schoonouders geschonken; in het haar een myrthen-krans. Prins Frederik was gekleed in de Nederlandsche generaals-uniform met het grootkruislint der orde van den Rooden Adelaar, het IJzeren kruis, het

Digitized by Google

commandeurs-kruis van de Militaire Willems-Orde, de Pruisische- en de Russische herinnerings-medaljes van 1813 en '14: alle te velde door hem verdiende eereteekenen. Zijne Majesteit koning Willem Frederik III, getooid met het grootkruis van den Nederlandschen Leeuw, geleidde onze koningin, gedost in wit satijn met oranje bloemranken, onder de buste een nassau-blauwen gordel. Daarop volgde de »Prinz Royal", met het oranjelint van den Zwarten Adelaar, en zijne gemalin in een met zilveren sterren bezaaid gewaad, ter andere zijde geleid door den hertog van Cumberland in helrooden rok en gouden helm. Ernst August hertog van Cumberland, in 1837 koning van Hannover, was gehuwd met prinses Frederika, douairière eerst van prins Frederik Lodewijk Karel van Pruisen, broeder des konings, daarna van prins Solms Braunfels (Zie Tweede Deel bladz. 32). Verder de erf-groothertogin van Mecklenburg Schwerin prinses Alexandrina van Pruisen, oudere zuster der bruid, in zijden gaas over lichtblauwe zijde, met prins Wilhelm, broeder des konings: als generaal der cavalerie een trotsche figuur. Prinses Marianne der Nederlanden, nog slechts vijftien jaren oud, trok aller aandacht door haar ongedwongen vroolijkheid en keurig witte met Brusselsche kant opgemaakte kleed. Echt meisjesachtig, trachtte zij op allerwijzen prins Wilhelm van Pruisen, 's konings tweeden zoon, in haar dartelheid te doen deelen — vruchteloos! Ofschoon hoffelijk, zelfs gedwongen spraakzaam, dwaalden zijn blikken mat en lusteloos door de groote zalen, waar hij »de witte roos" niet ontmoette. 't Was Elise Radziwill te zwaar gevallen om het huwelijk van 's prinsen oudsten en besten vriend bij te wonen; kwijnend en stil bleef zij in Silezië. Prins Karel van Pruisen, 's konings derde zoon, bood deftig den arm aan zijn tante Marianne, echtgenoote van voormelden prins Wilhelm en dochter van den regeerenden landgraaf van Hessen Homburg, wier vriendelijk uiterlijk nog won door haar smaakvol met paarlen en blauwe ruches bezette japon. Vreugdevol straalden hare oogen. Sinds den dood van koningin Louise van Pruisen was prinses Marianne voor het toen nog slechts twee-en-een half-jarige koninklijke dochtertje Louise een tweede moeder geweest. Heden zou zij vóór het altaar hare zorgen bekroond en een belangrijk deel van haar levenstaak afgesponnen zien. Prinses Louise Amalia, hertogin van Anhalt Bernburg,

Digitized by Google

dochter uit het eerste huwelijk der tegenwoordige hertogin van Cumberland, volgde met prins Albert, 's konings vierden zoon; achter hen prins »Fritz Louis", haar broeder en een der oudste speel- en strijdmakkers van den bruidegom (Tweede Deel bladz. 32, Derde Deel bladz. 59), met zijn neef prins Wilhelm Adalbert, beiden in garde-uniform. De laatste schreed behoedzaam voort om zijne meer bejaarde volgers prins August, generaal en chef der artillerie, en den erf-groothertog Paul Frederik van Mecklenburg Schwerin — groothertog op 1 Februari 1837 — niet voor de voeten te loopen; de zware stap hunner gespoorde laarzen maakte indruk op den veertienjarigen knaap. Hertog Karel van Mecklenburg Strelitz, de prinsen van Hessen Homburg, Frederik en George van Hessen, neven der bruid, gekleed in kleurige uniformen, sloten den weidschen stoet.

In de oude kapel konden behalve de bloedverwanten van het bruidspaar alleen de getuigen en de hoogstgeplaatste gasten worden toegelaten. Een zacht gedempt licht van hooge waskaarsen verhoogde de plechtigheid; breede palmen versierden de aan God gewijde halle. Prins Frederik voerde met zichtbare aandoening zijne bruid naar haar bidstoel.

Voor het altaar stonden bisschop Eylert, bijgestaan door de hofpredikers Ehrenberg en Sack; laatstgenoemde, een zoon van dr. David Gottfried Sack — den om zijne groote bekwaamheden en bijbelvaste slagvaardigheid zelfs door Frederik den groote geëerden theoloog, die den »alten Fritz" nimmer het antwoord schuldig was gebleven. Dr. Sack had prins Frederik in de godsdienstleer onderwezen en hem als lidmaat der hervormde kerk aangenomen; thans stond hij bij 's vorsten intrede in het gelukkigste tijdperk van zijn leven.

Dr. Eylert nam aanleiding uit de slotwoorden van Mattheus 22 vers 4 »Komt tot de bruiloft", om te wijzen op de deugden en de eigenschappen, welke het eigenlijke bruiloftskleed vormen: voor den echtgenoot, onverdroten arbeid, eerbied voor God en liefde tot de naasten, voor het eigen gezin in de eerste plaats; voor de vrouw, zachtheid van zin en dienende liefde, de grootste kracht van elke vrouw, tevens de hechtste grondslagen voor blijvend huwelijksgeluk. In zooverre prinses Louise en haar bruidegom voormelde

Digitized by Google

eigenschappen in ruime mate deelden, bad de voorganger dat deze dag het voorspel mocht zijn tot vervulling van aller wenschen, voor het jonge echtpaar een dag van dank en van hoop. Hij eindigde de inzegening van het huwelijk met dezelfde woorden, die dr. David Gottfried Sack op 24 December 1793 bij den trouw van den kroonprins van Pruisen — thans den koning — en prinses Louise van Mecklenburg had gesproken:

»So seien Sie dann, als Gesegnete des Herrn, zu dem Bunde, »der, von nun an, wie Ihre Herzen, so auch Ihre Schicksale ver»einigt, unter den Freudenthränen, die dieses Fest verschönern, ein»geweiht! Mögen alle Tage Ihres künftigen Lebens mit neuen Huld»beweisungen Gottes bezeichnet sein, und sich unsere Kindeskinder »noch Ihrer Glückseligkeit freuen!"

Na de trouwrede beantwoordde prins Frederik de vraag van den opperhofprediker met een luid, vastbesloten: ja! prinses Louise zacht maar duidelijk.

Terwijl prins Frederik en zijn bruid na het gebed op de voor hen liggende, met den Pruisischen adelaar en den Hollandschen leeuw geborduurde kussens nederknielden, bisschop Eijlert de ringen wisselde en aldus het koninklijke paar in den echt bevestigde, bralden kanonschoten in den »Lustgarten" en beierden alle kerkklokken in Berlijn ten teeken, dat het hooge huwelijk was voltrokken.

De koning omarmde zijn schoonzoon en zijn eigen zuster. De broeders, zusters en alle verwanten van prinses Louise kusten haar, die altijd een lieftallige dochter voor haar vader, een liefhebbende zuster, een door alle geliefde vriendin was geweest — en ook immer zou blijven. De slotkapel verlatende, begaf de koninklijke bruidstoet zich naar de witte zaal, waar de overige genoodigden de jonggehuwden in eerbiedige stilte opwachtten.

De »Weisse Saal" met marmeren vloer, waarin honderden waslichten weerkaatsten, met kunstrijke versieringen en hoog gewelfde bogen maakte een grootschen indruk. Rondom prijkten de door den Amsterdamschen beeldhouwer Eygers bewerkte marmeren beelden van twaalf keurvorsten, den eersten tot den laatsten Frederik en vier keizers: Constantijn, Karel den groote, Rudolph II en Justinianus. Ván de wanden staarden de groote keurvorst en prinses Louise Henriette van Oranje en Nassau, koning George I van Groot-

Digitized by Google

Brittannië en zijn echtgenoote, koningin Sophia Dorothea, koning Frederik Wilhelm I, koningin Sophia Charlotte en Pruisen's eerste koning op het tafereel, dat zich alhier bij elke plechtige gebeurtenis in het staats- en familieleven der Hohenzollern's herhaalt.

Onder den troonhemel van purper fluweel met gouden kronen en kwasten ontving het jonge echtpaar de gelukwenschen van alle genoodigden, die in een lange reeks voorbij hen trokken. Vervolgens keerde de stoet in gelijke volgorde naar de groote eetzaal, waar het souper was aangericht en de koninklijke kapel zich liet hooren.

Aan de ceremonie-tafel met gouden servies, tegenover het groote augsburger zilveren buffet, zat het hooge bruidspaar onder een kwistig met wapens versierde baldakijn. De koning nam rechts van zijn dochter, koningin Wilhelmina der Nederlanden naast prins Frederik plaats; voorts zaten alleen gasten van koninklijken en van vorstelijken bloede aan de ceremonie-tafel. Voor de overige genoodigden waren in de belendende kamers vijf andere tafels bestemd, bij welke generaal Gneisenau, de minister van buitenlandsche zaken von Bernstorff, graaf von der Goltz, de vorst zu Sayn und Wittgenstein, minister van 's konings Huis, en generaal von Knesebeck de »honneurs" waarnamen, vervolgens de gasten naar de witte zaal terugvoerden, waar de traditioneele fakkeldans zou worden uitgevoerd. Onder de hoogwaardigsten en ministers, die achteruitgaande, twee aan twee met groote waslichten op zilveren luchters, evenals de opperhofmaarschalk von Schilden, vóór de jonggehuwden heenschreden, behoorde ook de Nederlandsche gezant te Berlijn, graaf de Perponcher, één der helden van Quatre-Bras en Waterloo, ter eere daarvan o. a. versierd met het grootkruislint der orde van den Witten Adelaar.

De jonggehuwde prinses naderde haar vader met een diepe buiging en ging eerst met den koning, vervolgens met elk harer broeders den grooten kring rond; prins Frederik noodigde daartoe zijne moeder, de kroonprinses, prinses Alexandrina van Mecklenburg Schwerin en prinses Marianne van Hessen Homburg uit.

Tegen tien uur eindigde de fakkeldans en geleidden alle vorsten en ministers het jonge paar naar hunne vertrekken, waartoe volgens ouder gewoonte de kamers van koning Frederik den eerste waren ingericht. Bij de beeldengalerij namen pages de waslichten

Digitized by Google

over van de ministers; de koning en koningin Wilhelmina gingen de voormelde vertrekken binnen, waarvan de deuren voor de overige gasten gesloten werden. Korten tijd later openden ze zich weder en verscheen de »Oberhofmeisterin", gravin von Fruchseiss, ter uitdeeling aan de naaste getuigen van stukken van den kousenband, als symbool van het voltrokken huwelijk. Koningin Wilhelmina ontdeed zelf haar schoondochter van haar juweelen en van de kroon, welke zij aan de eerste hofdame, freule von Viereck, ter hand stelde. Deze bracht de kroon aan den geheimraad Zencker, die het insigne onder geleide naar de thesaurie terugvoerde.

Onder de vele gedichten, welke in die dagen in Pruisen en in Nederland aan het hooge bruidspaar werden opgedragen, trof ons vooral dat van G. H. van Senden, waarvan wij enkele verzen uitschrijven —

Sie, das Bild der jungen Rose,
Die vom Zefirhauch umweht,
In dem ersten Balsamdufte,
In der ersten Blüthe steht.
Er, das Bild der jungen Eiche,
Die genährt von reinem Saft
Und umkränzt mit grünem Zweige,
Prahlt in frischer Jugendkraft.

Nahet, Preussens holde Schönen,
Die ihr reines Herzens seid!
Jetzt mit Flora's besten Gaben
Schön Luisens Pfad bestreut!
Unter Preussens edeln Töchtern,
Von der Weichsel bis zum Rhein,
Kann doch keine eurer Gaben
Eurer Blumen werther seyn.

Reicht euch, Söhne der Bataven,
Zu der Freia Ringeltanz,
Webt aus Myrth' und Palm und Lorbeer
Friederich den Hochzeitskranz.
In dem schönsten Land der Erde,
In des guten Wilhelms Reich,
Ist an hohem Herzensadel,
Keiner unserm Friedrich gleich.

Wie in namenloser Wonne
Sich der Mutterbusen hebt,
Wenn ein Sohn, ihr Stolz und Freude,
Seines Glückes Kette webt:
So das Herz von Hollands Mutter,
Die uns Friedrich einst gebar,
Und zu Friedrich eine Mutter
Wie auf Erden keine war.

Digitized by Google

Du knüpftest, Höchster! diesen Band,
Du schufst die reinen Triebe:
Du führtest Sie an deiner Hand
Zum Hochaltar der Liebe!
O schütze, Vater! schütze Sie,
Dass alles diese Liebe flieh,
Was nicht Ihr Glück vermehret;
Gieb! was vereint ein Dankgebet
Der tief bewegte Busen fleht! —
O Vater, der erhöret!

Leicht wird dann jede Lebenslast,
Und schöner jede Wonne,
Und Ihren fürstlichen Pallast
Umstrahlt des Edens Sonne —
Ein Tempel frommer Einigkeit,
Der Gattentreue stets geweiht,
Der Liebe ew'ger Jugend,
Ein Muster für den Ehestand,
Ein heil'ges Haus für Niederland,
Für Frömmigkeit und Tugend....

De officieele mededeeling van het hooge huwelijk geschiedde den 26sten Mei aan het hof te Brussel door generaal von Thiemen, adjudant van den koning van Pruisen. Hunne Majesteiten hielden een gala-audientie tot ontvangst van gelukwenschen op den 28sten Mei — juist den dag der kroning van Karel X te Rheims.

Op den 9den Juli 1825 had ten stadhuize te 's Gravenhage de inschrijving plaats, volgens de oorspronkelijke acte in de Fransche taal, van het huwelijk van Z. K. H. Willem *Frederik* Karel prins der Nederlanden en H. K. H. Mevrouwe *Louise* Augusta Wilhelmina Amalia prinses van Pruisen, door Lodewijk Constantijn Kabo Copes van Cattenburch, burgemeester der stad en waarnemend ambtenaar van den burgerlijken stand, wiens onderteekening door den minister van justitie, mr. van Maanen, werd bekrachtigd. De oorspronkelijke acte was onderteekend door dr. Eylert, dr. Ehrenberg, dr. Sack, generaal graaf van Reede, den luitenant-generaal graaf de Perponcher en vorst zu Sayn und Wittgenstein.

Sinds telde de koninklijke residentie van 's Gravenhage prinses Frederik onder hare burgeressen.

Digitized by Google

III. Wittebroodsweken.

Te Berlijn duurden de feesten ter eere van het huwelijk van prins Frederik en prinses Louise zes dagen.

Den 22sten Mei boden de jonggehuwden aan den koning een déjeuner dinatoir aan, tot bijwoning waarvan de leden der hofhouding, regeerings-personen en talrijke aanzienlijken waren uitgenoodigd. Den volgenden dag had een gala-voorstelling plaats in den schouwburg, waarbij de opera »Alcidor" van Spontini met groote pracht ten tooneele gevoerd werd. De toeschouwers begroetten de jonge echtgenooten, koningin Wilhelmina en den koning met meer dan gewone geestdrift: een bewijs voor de populariteit van prins Frederik in het land en de stad, die hem hadden zien geboren worden, waar hij was opgevoed, tot bevrijding waarvan hij in 1813 met duizenden anderen het zwaard had aangegord. De feestweek werd besloten met een groot bal bij koningin Wilhelmina in het »Niederländische Palais", hetwelk voor deze gelegenheid inwendig was gerestaureerd, rijk met bloemen en festoenen versierd. Inzonderheid bewonderden de Berlijners den rijkdom van hyacinthen en tulpen, die Haarlem's bloemenvelden herwaarts hadden gezonden.

Enkele dagen daarna vertrok het geheele hof naar Potsdam, alwaar (28 Mei) in het oud paleis van Frederik den groote een tooneeluitvoering plaats had, na aanbieding aan prinses Louise van een geschenk der stad Berlijn door den opper-burgemeester Busching, bestaande uit een viertal groote schilderstukken, vervaardigd door den bekenden bouwmeester Schinckel, door Gropius, Holbe en Wach. Laatstgenoemde schilderde in die dagen eveneens het portret der jonge vorstin.

De koning bevorderde zijn schoonzoon op 18 Juni 1825 tot luitenant-generaal in Pruisischen dienst. Drie dagen later schonk hij aan von Gneisenau den rang van veldmaarschalk.

Na langer dan een maand aan de Spree te hebben vertoefd, verlieten de koningin en prinses Marianne op 21 Juni Berlijn en keerden over Dusseldorf terug naar Brussel. Vijf dagen later nam

Digitized by Google

prinses Louise te Maagdenburg, waarheen de koning haar geleidde, een aandoenlijk afscheid van haar vader en volgde over Wiesbaden en Koblenz haar bestemming naar Nederland.

Koning Willem I reisde zijne kinderen tot voorbij Luik tegemoet (4 Juli), en vertrok na hen allerhartelijkst te hebben begroet, aanstonds weer naar Brussel, waar hij den volgenden morgen vóór vijf uur ten paleize terugkeerde. De stedelijke regeering van Luik, de provinciale staten en de leden der ridderschap van het prinsdom ontvingen prins Frederik en zijn echtgenoote te negen uur 's avonds plechtig aan de poort d'Amercoeur en leidden hen door de rijkversierde en geillumineerde stad. Reeds den volgenden morgen vroeg reisde het jonge paar over Leuven naar Brussel, waar hen een ontvangst op nog grooter schaal wachtte. Een korps vrijwilligers te paard in ulanen-uniform wachtten de vorstelijke rijtuigen buiten Leuven op en vroegen vergunning aan de hooge reizigers om hen te mogen begeleiden. Ten raadhuize boden deputaties uit de geestelijkheid en van de hoogeschool den prins en der prinses hare hulde en een collation aan; vervolgens reden zij onder escorte der eere-ulanen naar Cortenberg, waar »gardes d'honneur" uit Woluwe St. Etienne het verdere geleide naar Brussel overnamen. Beide eerewachten achtten zich rijkelijk beloond door de groote vriendelijkheid, waarmede het vorstenpaar zich met de commandanten en enkele leden onderhield. Tegen vijf uur 's namiddags kwam men aan in de kwistig met bloemen en vlaggen getooide vóórstad St. Josse ten Noode. Nabij de Leuvensche poort begroetten het stedelijk bestuur, burgerlijke en militaire autoriteiten de jonge echtgenooten, die een met zes paarden bespannen galarijtuig bestegen voor den plechtigen intocht in de zuidelijke hoofdstad. Een groote stoet van hof- en andere rijtuigen, voorafgegaan door het muziek-korps der kurassiers, terwijl op verschillende plaatsen andere muziekgezelschappen stonden, stelde zich in beweging. De inwoners der straten, waarlangs de tocht ging, hadden door rijke versieringen met vlaggen en van de balkons afhangende tapijten hunne ingenomenheid met 's prinsen huwelijk vertolkt; onafgebroken weergalmden de vreugdekreten »Vive le prince! Vive la princesse!" De huizen, vooral de bovenverdiepingen, waren overvuld met dames in rijke kleeding, die met zuidelijke levendigheid, door wuiven met

Digitized by Google

kanten zakdoeken en kushanden haar sympathie voor de nieuwe Nederlandsche vorstin aan den dag legden. Van afstand tot afstand stonden langs de straten eere- en militaire-detachementen geschaard, wier taak bij de overal heerschende orde al zeer licht mocht heeten. Onmiddellijk na aankomst in de »Rue de Belle Vue" en op het koninklijke paleis — de vroegere woning van den Oostenrijkschen landvoogd, gedurende de Fransche overheersching de »Préfecture" — en na begroeting door den koning, de koningin, den prins en de prinses van Oranje, vertoonde het geheele hof zich op het balkon. Groot gejuich ging op uit de dichte rijen toeschouwers. Een alleraardigst gezicht boden de in matrozenpakjes gekleede kinderen van prinses Anna Paulowna, wier levendigheid bij het gewoel en gejuich daarbuiten schier niet te bedaren viel. Nadat allerlei deputatiën en de troepen voorbij het paleis hadden gedefileerd, verspreidde zich de menigte tot het bijwonen van volksspelen in de »Allée Verte" en op andere plaatsen der stad. Een gala-diner ten hove en een schitterende illuminatie besloten den dag. Van 5 tot 13 Juli vierde Brussel feest, met presentatie van autoriteiten en genoodigden aan de jonge prinses, diners in het koninklijk paleis te Brussel en te Laken, waar de koning een bal gaf voor zeshonderd personen. Ten slotte noodigde de stedelijke regeering prins en prinses Frederik uit tot het bijwonen van een groot feest in het stadhuis, waarvoor geen kosten waren gespaard. De danszaal was geheel nieuw en in gothischen stijl versierd en maakte bij tegenwoordigheid van het geheele hof, door de rijke toiletten der Vlaamsche edelvrouwen, groote verscheidenheid van kleeding en uniformen en weelderige inrichting op prinses Frederik een onvergetelijken indruk. Dikwerf nog sprak de prinses in latere jaren over dit vertoon van Zuid-Nederlandschen smaak en rijkdom, ook over de gratie, waarmede prinses Marianne met den Oostenrijkschen gezant, ridder de Meer, het bal opende. Volksvermakelijkheden en de opvoering van spectacle-stukken als »le Diable à Quatre" en »le 5 Juillet" met allerlei kluchtige vertooningen maakten een eind aan de feestviering, voor het vorstelijke echtpaar besloten door een groot bal bij den Pruisischen gezant de Jordan in het Vauxhall van het Park.

In afwachting der verbouwing van het »ex-Commandatur"-hotel (zie bladz. 6), dat eerlang door een colonnade, tevens ter afsluiting

Digitized by Google

van de »Rue Héraldique", met het koninklijke paleis zou worden vereenigd, betrok het jonge vorstelijke paar voorloopig de woning van den advokaat Bénard op de »Place Royale" No. 1094 — thans »Rue Royale" No. 6. Bedoelde verbouwing werd in het najaar van 1826 voltooid.

Het huis van den prins was samengesteld uit den luitenant-kolonel M. L. baron d'Yvoy als hofmaarschalk, graaf C. F. E. d'Oultremont en C. F. baron Sirtema van Grovestins als kamerheeren, den luitenant-kolonel C. de Waldkirch en majoor A. P. P. de Ceva als adjudanten. De dames der prinses waren: gravin Bentinck van Middagten, grootmeesteres — in Augustus van het volgende jaar vervangen door de echtgenoote van den luitenant-generaal baron de Constant Rebecque, geboren van Lijnden van Hoevelaken —, de freules Sophie de Pourtalès en Flore de Verguigneul, spoedig ook Louise de Constant Rebecque. Als particulier secretaris deed bij den prins dienst de heer W. F. van Otterloo; tot zijne meest vertrouwde bedienden behoorden de kamerdienaar Dietz en de pikeur Pabst. Behalve voormelden graaf d'Oultremont bekleedden nog andere leden dezer aanzienlijke oud-Belgische familie betrekkingen bij de hofhouding van den koning, der koningin — o. a. de jonge gravin Henriette Adrienne Louise Flore d'Oultremont als »dame du palais" — en der prinses van Oranje.

De tact, waarmede prins Frederik zijne echtgenoote in de aanzienlijke Brusselsche kringen wist in te leiden en het behagen der prinses in den aldaar heerschenden ongedwongen toon, wonnen haar spoedig aller harten.

Het duurde tot het najaar, alvorens prinses Frederik kennis zou maken met Noord-Nederland. Dit viel samen, kort na de luisterrijke viering onder leiding van dr. van der Palm van het 250-jarig bestaan der Leidsche hoogeschool, met de opening der vergadering van de staten-generaal (17 October), waartoe het geheele hof zich tegen het midden van October naar 's Gravenhage begaf. De ontvangst der prinses was hartelijk, maar droeg geheel een intiem karakter. In afwachting dat het in het Korte Voorhout in aanbouw zijnde paleis gereed zou zijn, betrok het jonge echtpaar het weleer door de prinses-douairière van Oranje bewoonde paleis op het Plein — oud-hotel der statenleden van Amsterdam, tot 1904

Digitized by Google

het Algemeen Rijks-archief —, hetwelk de koning voor zijn schoondochter geheel nieuw had laten inrichten. Prins Albert van Pruisen was hun eerste gast. Behalve verschillende presentatiën, een galavoorstelling in den Hollandschen schouwburg en een algemeene illuminatie hadden geen openbare feestelijkheden plaats. Twee weken later (6 November) hielden prins en prinses Frederik hun plechtige intrede te Amsterdam langs den Haarlemmer Dijk, den Nieuwen Dijk en den Dam. Zij werden op het paleis ontvangen door den koning en door den burgemeester Deutz van Assendelft aan het hoofd der stedelijke regeering gecomplimenteerd. Op verlangen van prins Frederik bleven ook te Amsterdam groote feestelijkheden achterwege; groote zorg was besteed aan de gala-voorstellingen in den Franschen en den Hollandschen schouwburg, in welken laatsten men te dezer gelegenheid »Maria van Lalaing" door Nomsz ten tooneele voerde.

Op den drie-en-vijftigsten geboortedag der koningin (18 November 1827) had de inwijding plaats van het Paviljoen te Scheveningen, hetwelk de koning voor Hare Majesteit had laten bouwen. Het geheele dorp en de visschersvloot waren gevlagd. Terwijl de koninklijke familie op het Paviljoen het tweede ontbijt gebruikte, defileerden de pinken in zee en voerden visschersgezinnen dansen uit op het strand. Jonge meisjes boden aan de koningin geschenken van schelpen. Het toen reeds in aanbouw zijnde gemeente-badhuis, ter vervanging der eerste eenvoudige inrichting van Pronk, werd in de volgende Mei-maand geopend.

Heel wat minder gelukkig in het rijk van hymen zou 's prinsen vriend Wilhelm zijn. Na langdurige onderhandelingen kwamen 's konings raadslieden tot het besluit, dat een adoptatie van prinses Radziwill door prins August haar afkomst toch niet vermocht te wijzigen. Schier wanhopig schreef prins Wilhelm aan generaal von Natzmer (29 Juli 1826) »..... Gij weet, welk een vreeselijke slag mij getroffen heeft. Schier bovenmenschelijke krachten zijn noodig om afstand te doen van wat men het liefste heeft op aarde, om af te zien van een door allen gewenschte verbintenis, die mijn eenige geluk zou hebben gevormd. Sinds tal van jaren strek ik ten speelbal van kleingeestigheid der menschen. Gelukkig is de haat mij

Digitized by Google

vreemd gebleven. God bedient zich hier op aarde van de menschen om zijn wil te volvoeren. Nooit was ik blind voor de bezwaren, die het door mij zoo vurig verlangde huwelijk in den weg stonden. Maar altijd vleide ik mij de bezwaren te boven te komen. Te minder kan ik, nu alle hoop vervlogen is, de herinnering uitwisschen aan haar, die de prijs der overwinning zou geweest zijn . . . ."

Ten slotte gaf prins Wilhelm op 32-jarigen leeftijd gehoor aan hetgeen hij als koningszoon en opvolger tot den troon zijn plicht achtte. Bij het huwelijk van zijn broeder prins Frederik *Karel* Alexander van Pruisen met prinses *Marie* Louise van Saksen Weimar (26 Mei 1827) maakte prins Wilhelm kennis met haar jongere zuster, prinses Augusta. De onderhandelingen tot verloving werden gevoerd door den toenmaals te Erfurt in garnizoen liggenden generaal von Müffling [53]). Op 10 Juni 1829 trouwde prins Wilhelm de 17-jarige prinses Augusta van Weimar. Met vele andere vorsten woonden ook prins Frederik en zijn echtgenoote, keizer Nicolaas van Rusland en de keizerin de trouwplechtigheden bij. Men wist later algemeen, dat het huwelijk niet tot de gelukkigste behoorde. In het paleis »Unter den Linden" in Berlijn, in het »Marmor Palast" te Potsdam en elders rees telkens tusschen het echtpaar de schim van de »witte roos": het bleeke kind, dat de prins, de koning, de keizer nooit heeft kunnen vergeten. Prins Wilhelm bleef immer trouw aan de liefde zijner jeugd; tot zijn dood heeft het portret van Elise op de schrijftafel van den ouden keizer geprijkt. De herinnering aan haar deed hem de familie Radziwill met geheel andere oogen beschouwen dan die, waarmede hij het overige menschdom aanzag. Aan zijn plicht heeft de edele vorst, waardige zoon van koningin Louise, zijn levensgeluk opgeofferd. Sterk is hij die steden verovert: maar sterker is hij, die zijn eigen hart weet te beheerschen!

Op 27 September 1834 nam prinses Elise Radziwill te Freyenwalde na een langdurig ziekbed afscheid van het leven, dat haar zooveel beloofd, zoo weinig geschonken had. Later beweerden enkelen, dat prins Wilhelm slachtoffer was en prinses Elise zich meer had laten bekoren door de stoffelijke voordeelen, verbonden aan een huwelijk met den troonsopvolger, dan door de innige liefde, die zij hem had ingeboezemd. Prins Frederik der Nederlanden deelde

Digitized by Google

een andere overtuiging. Haar vriendin Thaida von Sulkowska heeft haar in dichtmaat een immortellen-krans gevlochten —

Sie war zu gut für diese schnöde Welt,
Die Götter selbst zum Staub zieht sie hernieder,
Ihr Heim war droben überm Sternenzelt.
Der Himmel gab sie uns, der Himmel nahm sie wieder.
Verbannung war ihr flüchtig Leben hier,
Und alle Erdennoth hat sie getragen.
Wie konnte auch die Erde lächeln ihr,
Wo man den Heiland an das Kreuz geschlagen!

Mitten heraus aus der Seligen Chor
Dringt eine hellere Stimme hervor.
Unter den Himmlischen strahlend wallt
Alle verdunkelnd eine Gestalt:
Das ist Elisa's leuchtende Schöne,
Das sind Elisa's liebliche Töne.

IV. Het paleis in het Korte Voorhout.

Na een groot deel van het jaar 1827 te Brussel en te Berlijn te hebben doorgebracht, keerden prins en prinses Frederik tegen het midden van October naar 's Gravenhage terug om nog enkele maanden in het paleis op het Plein te vertoeven. Op 30 Januari 1828 betrok het jonge hof, nog wel onder het blijde vooruitzicht van aanstaande oudervreugde, het door den koning geheel nieuw opgebouwde en voor dien tijd prachtig ingerichte paleis in het Korte- eertijds genoemde »Kleine" of »Nieuwe Voorhout".

Het »Noord-oost quartier" behoorde sinds den aanvang van de 18de eeuw tot de uitgezochtste standen van 's Gravenhage; destijds niet enkel de zetel van de hooge collegiën van staat en het middelpunt van de Europeesche diplomatie, maar ook, volgens de Riemer »bewoont en bezogt door zoo veele Personaadjes van aanzien, van luister en van hoog verheven staat" [54]).

De plaats, waar prins Frederik meer dan een halve eeuw heeft geleefd en gewerkt tot heil van duizenden, bezat reeds door den eersten bewoner, Neerlands grootsten zeeheld Maarten Harpertszoon Tromp, en door latere gebeurtenissen historische vermaardheid. Daaromtrent ontleenen wij aan de papieren van den vorstelijken

Digitized by Google

eigenaar de navolgende, ook voor de geschiedenis van 's Gravenhage, belangrijke bizonderheden.

Volgens acte van den 1sten Mei 1637 trad Frederik Magnus Wild- en Rijngraaf, kolonel in Staatschen dienst, voor *f* 13000 in het bezit van een lap gronds, vroeger behoorende aan de domeinen der grafelijkheid en tot een kweekplaats voor boomen ingericht, weleer het eigendom van Cornelis van Bleijenburg. Deze grond, ongeveer één morgen — ± 8500 M² — groot, werd begrensd ten noorden en ten oosten door de algemeene wegen — Nieuwe Voorhout en den Oost Cingel, thans Prinsessegracht —, aan de westzijde door gronden, eigendom der erfgenamen van wijlen de vrouwe van Haultain, ten zuiden door de Heere- daarna Casuariestraat. Het gedeelte van de stad, zich thans uitstrekkende van den Dennenweg, waaraan het Malie-veld — toen Plantagie geheeten — grensde, oostwaarts van het Voorhout en van het tegenwoordige Bleijenburg, langs de pas in 1660 gegraven Nieuwe Haven: ook het terrein tusschen het Korte Voorhout, de tegenwoordige Prinsessegracht en de Sterling- of Casuarie-straat, was in 1637 nagenoeg onbebouwd. »De straet tegens over de Koekamp, welke men de Princesse-gracht noemt" werd sedert December 1642 door aankoop der aldaar staande kleine huizen geheel verbouwd [55]). Jacob van der Does dichtte betreffende de Nieuwe Haven »de gragt agter 's Haegs erf" van de Zuid Binnen Cingel tot de Turfmarkt:

Aan 't Zuiden gaet men door de Houtstraet na de Haven,
Die nu nogh onlanghs is gemaekt en gegraven.
Een gracht, die aen den Haegh soo veel verversing geeft,
Dat men by somer-tyt nooyt stinckend water heeft...

Drie jaren later verkocht de Wild- en Rijngraaf zijn pas verkregen grond aan vier heeren — den raadsheer George Rataller Doublet, den kolonel der gardes George Gleser, den ritmeester der gardes Hendrik van Beringen en Laurens Buysero, secretaris en griffier van den prins van Oranje, daarna van stadhouder Willem II —, aan elk voor een vierde gedeelte.

Buysero liet tusschen de jaren 1640 en '46 op zijn grond het huis bouwen op den hoek van het »Nieuwe Voorhout" en den Oost Cingel: thans bekend onder den naam van Huis Meerman

Digitized by Google

(zie bladz. 177) en eigendom van Hare Koninklijke Hoogheid mevrouwe de prinses van Wied.

De nieuwe overdracht der gronden van Frederik Magnus viel in de dagen, toen de admiraal Maarten Harpertszoon Tromp na zijn roemrijke zege te Duins (21 Oct. 1639) op de Engelsche vloot onder Pennington en de Spaansche armada onder Oquendo triomfantelijk in het vaderland werd ontvangen. Had de dappere maar arme zeemanszoon van Herpert Maertenze en Jannetje Barents uit het Kolfslop te Brielle bij menigvuldigen strijd met de Duinkerker kapers niet alleen weidschen roem maar ook aanzienlijke prijzen gewonnen, toch »zat 't er niet an" als in 1640, toen zijn dapperheid, zooals Wagenaar zich uitdrukt, werd beloond door »treffelijke geschenken". In Januari 1640 werd hij ridder der orde van St. Michiel en door Frankrijks koning Lodewijk XIII met een nieuw wapen begiftigd »ter gedachtenisse van den victorieusen zeestrijd, bij hem op zijne Majesteyts ende dezer Landen vyanden, verkregen" [56]). Bovendien was hij onlangs ten derden male gehuwd en wel met Cornelia Berckhout: volgens een schotschrift dier dagen »een ryke Joffer met veel goed".

Admiraal Tromp, die niet gewend was om in zee met lakens te slapen, maar ook als opperste vlootvoogd met zijn onderkleeren in de kooi kroop gelyk de bootsgezellen gewoon zijn; die aan boord maar één knecht had en één kok, die voor hem zelden anders dan scheepskost schafte; de 42-jarige admiraal Tromp verlangde, nu 't hem goed ging, vooral ter eere van zijne echtgenoote »een Raets-heere dochter", met welke hij wel in Haagsche kringen moest verkeeren, en de vier kinderen uit zijn eerste- en tweede huwelijk — o. a. den toen elfjarigen, later eveneens beroemd geworden driftkop Cornelis Tromp — in 17-eeuwschen eenvoud maar toch als een »ridder" te leven. Daarom wilde hij een eigen huis bouwen, liefst dicht bij den »Vijverbergh", waar zijn Keet als »joffer" had gewoond. Bestevaêr, wiens hoofd altijd vol was van booten en van zeilen, die zoo aan de zee gewend was, dat 't hem haast verdriette aan land te zijn — de vader der matrozen hield veel van het Haagsche bosch, waar de sparren en het wuivende groen hem aan masten en wimpels herinnerden. Daarom trok hem het »Nieuwe Voorhout" als woonplaats en verzocht hij Doublet en zijne mede-

Digitized by Google

eigenaars om hun grond aan hem af te staan. Dezen waren den grooten zeeman gaarne ter wille. En toen liet Tromp iets achterwaarts van de plaats, waar twee eeuwen later het paleis van prins Frederik heeft gestaan, door den architect Pieter Post een groot huis bouwen met twee vooruitspringende vleugels, waartusschen een ruim vóórplein, aan de voorzijde afgesloten door een steenen muur en een ijzeren hek [57]).

Op die beroemd geworden plek gronds heeft Tromp, die aan

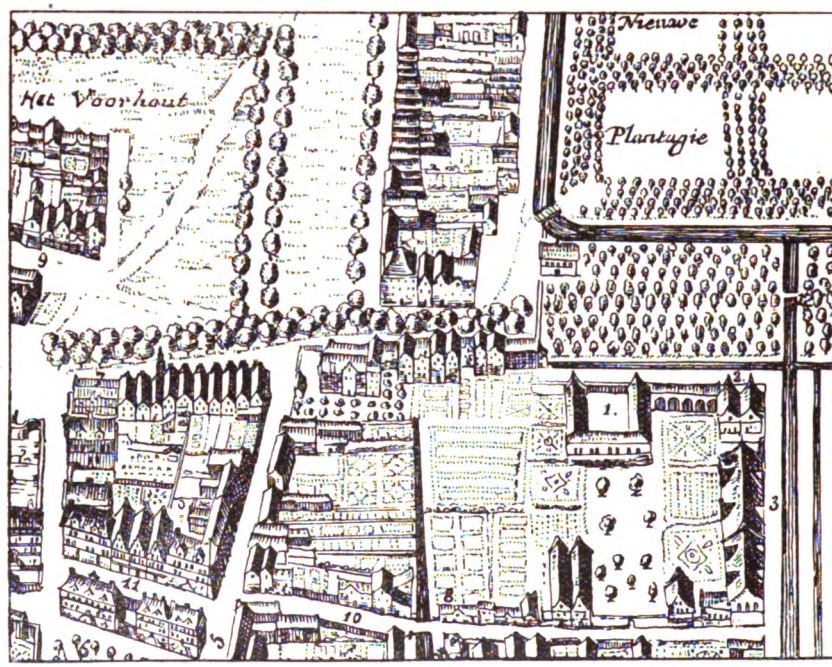

Het Noord-oost quartier van 's Gravenhage omstreeks 1650.
1. Huis van Tromp. — 2. Huis van Buysero. — 3. Oost Cingel (Princesse gracht). — 4. Bleyenburg. — 5. Lange Houtstraat. — 6. Het Plein. — 7. Nieuwe Doele. — 8. Huis v. d. Graaf van Wassenaer. — 9. Hooge Nieuwstraat. — 10. Heere-, daarna Casuari-straat. — 11. Doele-straatje. — 12. Het Bosch.

Spanje den heerschersstaf ter zee had ontwrongen, bij den sinds in Engeland ontwikkelden strijd over de al of niet vrije zee zich dikwerf bezorgd achter de ooren gekrabd, als hij de latijnsche geschriften omtrent »Mare liberum" en »Mare clausum" ongelezen moest ter zijde leggen. Bitter liet hij zich in de toen nog geheel vrije ruimte van het »Nieuwe Voorhout" uit tegen de beruchte acte van navigatie en de eischen van Albion, welke mogendheid ook buiten de Britsche wateren aanspraak maakte op de opper-

Digitized by Google

heerschappij ter zee, die hij, Tromp, aan Nederland had verzekerd. En uitziende op de door boomen in vakken verdeelde »Nieuwe Plantagie" — het Malieveld — had hij meermalen in stilte gezworen, dat zoo ooit en waar ook, in of buiten de Britsche wateren, overeenkomstig of in strijd met de acte van navigatie een Engelschman onze »Princenvlag" — een »Statenvlag" bestond toen nog niet — durfde honen, hij niet naar recht, maar alleen naar de eer

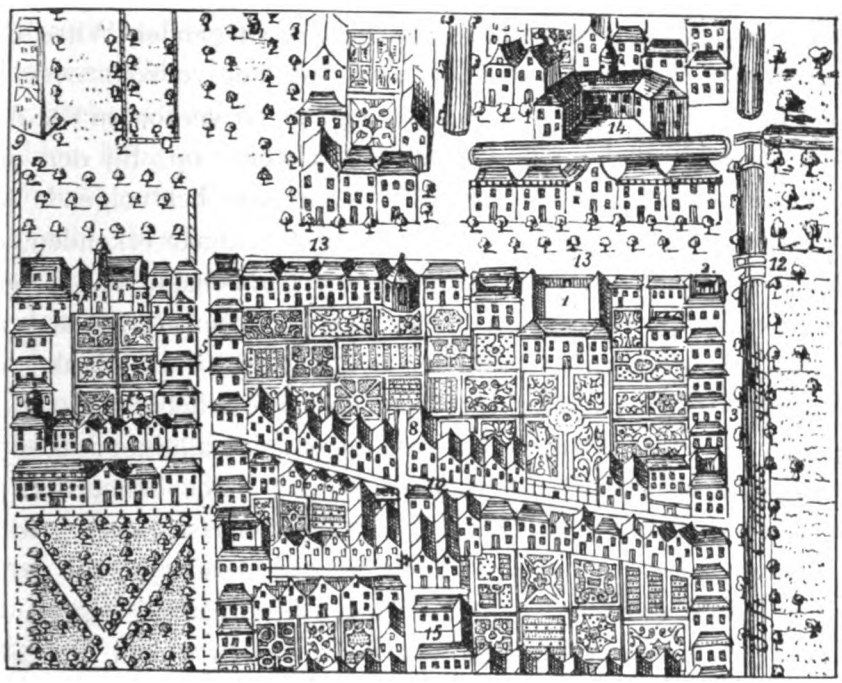

Het Noord-oost quartier van 's Gravenhage in 1729.
1. Huis van Tromp. — 2. Huis van Buysero. — 3. Oost Cingel (Princesse-gracht). — 4. Bleyenburg. — 5. Lange Houtstraat. — 6. Het Plein. — 7. Nieuwe Doele. — 8. Huis v. d. Graaf van Wassenaer. — 9. Hooge Nieuwstraat. — 10. Heere-, daarna Casuari-straat. — 11. Doele-straatje. — 12. Het Bosch. — 13. 't Nieuw Voorhout. — 14. 't Geschuthuys. — 15. Logement van de Oost-Ind. Compagnie. — 16. Logement van Amsterdam.

zou vragen en handelen. Die eed heeft de anders zoo kalme zeerob gehouden, toen hij op 29 Mei 1652 tusschen Calais en Dover dwars door de Engelsche vlag schoot. Tromp werd nu door zijne benijders beschuldigd van vredebreuk en van al de nadeelen, welke de vloot aanvankelijk leed: die toch niet aan hem, maar alleen aan tegenwind, stormweer en andere noodlottige omstandigheden te wijten vielen. Hierdoor in ongenade gevallen moest »Bestevaêr"

Digitized by Google

zijn gedrag voor gemachtigden der Algemeene Staten verdedigen. Dit baarde hem weinig zorg. In het eenzame »Nieuwe Voorhout" troost vindende bij vrouw en kinderen voor het hem aangedaan ongelijk, wist hij zich vooral mondeling met zoo gunstig gevolg te verdedigen, dat hij nog vóór het einde van het jaar op nieuw tot vlootvoogd werd benoemd; tevens om te gaan herstellen, wat intusschen op de Noordzee tegenover Ayscue en Blake door onervarenheid en naijver tusschen Zeeuwen en Hollanders, door haat tegen den wel dapperen, maar norschen, opvliegenden Witte Corneliszoon de With, vooral door wrok bij het zeevolk over het gemis van »Bestevaêr" was te loor gegaan en verkorven [58]). Aanstonds joeg hij Blake van Dover den Theems op. Bij den driedaagschen zeeslag in het Kanaal in Maart van het volgende jaar schreven de Britten zich de overwinning toe, maar erkenden, dat Blake als overwinnaar geen grooteren roem had behaald, dan Tromp, die overwonnen werd. Nog eenmaal keerde Tromp terug naar zijn huis te 's Gravenhage. 't Was na den strijd met Monk vóór Nieuwpoort, om gesteund door zijne onderbevelhebbers de Hoog Mogenden op het Binnenhof te overtuigen, dat allernoodzakelijkst krachtiger maatregelen tot versterking der vloot behoorden genomen te worden. In Juni 1653 verliet de »Noortse Beer", zoo als zijne vijanden hem scholden, vroolijk lachende omdat hij zijn proces »zonder Hoofsche complimenten of Haagsche draaierij" had gewonnen, het »Nieuwe Voorhout" en heesch, na zes weken verblijf in Zeeland, alwaar de meeste schepen werden uitgerust, op 6 Augustus 1653 de admiraalsvlag aan boord van »de Brederode" om zich, alvorens de Engelschen aan te vallen, met het eskader van de With en de Ruyter om de noord te vereenigen. Beiden zouden getuigen zijn van Tromp's sneuvelen op 9 Augustus vóór Ter Heide. Zijn laatste woorden waren: »Ik heb gedaan. Houdt goeden moed!" Een Fransche schrijver sprak terecht:

»Il cessa de vivre et de vaincre".

Een eervolle dood spaarde dit kind der zee, in de eerste plaats voor verdriet over den uitslag van den strijd bij Ter Heide, die door lafheid en verraad van enkele kapiteins ten nadeele van den staat uitviel; later, voor de vernedering van in Britsche wateren

Digitized by Google

de vlag te moeten strijken voor Engelsche oorlogschepen, toch bij den vrede van Westminster bedongen; gewis ook voor een zeker nimmer bij Tromp te stillen wrok tegen de bewerkers der acte van seclusie, die Oranje — weldra »het Kind van Staat" — en zijne nakomelingen van het stadhouderschap en de aanstelling tot admiraal van Holland en kapitein-generaal der Unie wilden uitsluiten. De namen van Tromp en van Willem Warmont, die één jaar geleden als opperstuurman 's landsschip »de Gorkum" weer op de Engelschen had vermeesterd en behouden, maar eveneens vóór Ter Heide sneuvelde, leven tot heden voort in de namen van bodems onzer oorlogsvloot.

Hoe hoog de eerste bewoner van het paleis in het »Nieuwe Voorhout" zelfs door zijn staatkundige tegenstanders werd geschat en geacht, bleek wel 't best uit den brief, dien Jan de Witt vijf dagen na den zeeslag vóór Ter Heide op het Binnenhof schreef aan den afgezant Boreel: »... indien het God Almachtig niet beliefd hadde, desen Staat door een ongelukkig schot te berooven van een zeeheld, wiens gelyke de aarde niet wel heeft gedragen en mogelijk niet lichtelyk in de toekomst zal zyn te vinden..."

Het geheele land rouwde. Ook Witte Cornelisz. de With, die nooit reden had gevonden om met Tromp te dwepen, was bewogen door zijn dood. De Ruyter schaamde zich zijn hartstochtelijke droefheid niet. Het lijk van Hollands admiraal werd in een rijtuig van Helder langs het strand naar Scheveningen, vervolgens naar zijn huis te 's Gravenhage overgebracht. Daar brachten de staten van Holland in statigen optocht hun »compliment van condoleantie" aan de treurende weduwe, die nog een kind onder het harte droeg, en aan de kinderen van den admiraal; onder wie de commandeur Cornelis Tromp, dien zijn vader zoo dikwerf een »drift-kop" had genoemd maar die nu ook het zwaarst leed, met tranen in de oogen trotsch en verwijtend blikte op hen, voor wie zijn brave, eerlijke vader, de afgod der matrozen, zich nog kort geleden had moeten verantwoorden. Den 5den September vertrok de lijkstoet uit het »Nieuwe Voorhout". Aan het hoofd trad de garde der staten van Holland, 400 man sterk met sleepende vaandels en pieken in een langen stoet gevolgd door alle attributen van een edelman. Achter de baar schreden voort met de drie zonen van den admiraal

Digitized by Google

en zijn naaste bloedverwanten, de staten generaal, de raad van state, de staten van Holland, de hooge raad, het hof en de rekenkamer van Holland, de magistraat, de predikanten, de kerkenraad — schier alle inwoners van 's Gravenhage. Nog had de laatste rouwdragende het vóórplein van het huis van Tromp niet verlaten, toen de baar het jacht aan het Spui bereikte, waarmede de stoffelijke overblijfselen van »Bestevaêr" naar Delft werden overgebracht. Niemand minder dan Vondel dichtte het machtige grafschrift, aan den voet van de tombe te Delft, waarvoor de staten van Holland tien duizend carolus-guldens hadden bewilligd —

Hier rust de zeeheld Tromp, de dappere beschermer
Der zeevaart en der zee, ten dienst van 't vrije land,
Dat 's mans gedachtenis bewaart in 't konstig marmer,
Zoo levendig gelijk hij stierf voor Hollandts strand;
Beluid met moordgeschrey, en dond'ren van kartouwen,
Daar Groot-Britanje in brand, al 't water viel te kleen;
Hy heeft zichzelv' in 't hert der burg'ren uitgehouwen:
Dat beeld verduurt de pracht van graf en marmersteen.

Wij vermeenden deze merkwaardige herinneringen aan den vorst onzer zeehelden van de 17de eeuw te moeten verbinden aan zijn later tot paleis voor prins Frederik verbouwde vorstelijk woning.

Nagenoeg gelijktijdig met het huis van Tromp had Laurens Buysero op zijn terrein een ander laten bouwen, waarvan straks sprake zal zijn. Ten zuiden van het »Nieuwe Voorhout" verrezen korten tijd later de woning van graaf van Wassenaer, ten noorden een andere tegenover Buysero.

Mevrouw Tromp en de andere erven van den admiraal behielden zijn woning nog vijf-en-twintig jaren [59]), waarna deze in het bezit kwam (1678) van don Antonio Lopes de Suasso, een door fortuin gezegende aanzienlijke Israëliet — als de Da Costa's, Texeyra's, Pereira's, de Liz en anderen —, welke in dien tijd wegens vervolging om het geloof Portugal en Spanje verlaten en een toevluchtsoord in ons gastvrij vaderland gevonden hadden. Zij verspreidden aldaar groote weldaden, veel kunstzin, waren algemeen geacht en bemind. Don Antonio Lopes de Suasso had langen tijd als agent van Spanje's koning te Antwerpen vertoefd en was door dezen vorst wegens zijne verdiensten met de Brabantsche baronie van Avernas le Gras begiftigd. Het was van dezen edelen Israëliet, dat

Digitized by Google

Frederik de groote schrijven zou: »Un juif d'Amsterdam prêta au Prince d'Orange deux millions pour l'expédition en Angleterre, en lui disant: »Si vous êtes heureux, je sais que vous me les rendrez; si vous êtes malheureux, je consens de les perdre" [60]). Zijn zoon Francisco Lopes de Suasso, baron d'Avernas, gaf schitterende partijen, liet muzikale drama's en opera's opvoeren in het huis van Tromp, die door buitenlandsche musici werden uitgevoerd en bijgewoond door de vreemde gezanten, de aanzienlijkste familiën en de hoogst geplaatste personen te 's Gravenhage. Manuel Suasso, waarschijnlijk een kind van Francisco, vergrootte het huis, dat reeds met twee vleugels naar de Casuarie-straat was uitgebreid, en de stallen aanzienlijk. Bij hem vertoefde gedurende een bezoek te 's Gravenhage Poniatowsky, in 1764 als Stanislaus II de laatste koning van Polen. Na den dood van baron Manuel Suasso strekte het »Huis van Tromp" tot gezantschapswoning o. a. voor den markies de Vérac, in 1788 voor graaf de St. Priest, wiens bedienden het rumoer dier dagen dikwerf nog vermeerderden. Na 1795 gedurende de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk Holland diende de vroegere woning van »Bestevaêr" achtereenvolgens voor militaire school, voor logement en voor bad-inrichting, tót de Fransch keizerlijke procureur-generaal mr. Jacquenot Pampelune het betrok en tot 1813 bewoonde. Pas had hij het huis verlaten en was hij met den prefect Stassart en andere aanzienlijke Fransche ambtenaren het »Département de la Meuse" ontvlucht, toen het op 29 November in den eersten nacht na aankomst der kozakken te 's Gravenhage nagenoeg geheel afbrandde (Derde Deel bladz. 147 en 185). Wel werden de ruïnen in het jaar 1814 na geheele verdrijving van de Franschen uit Nederland opgeruimd en het terrein, waarop Tromp's woning had gestaan, met een tweede hek afgesloten: overigens schijnt daaraan in geen twee jaar iets te zijn verricht.

Evenals de koning bij het huwelijk van den kroonprins in Mei 1816 de oude woning der Wassenaer's had aangekocht, zocht Willem I bij de verloving van prins Frederik naar een paleis voor het aanstaande echtpaar. Niets naar zijn zin kunnende vinden, kocht de koning omstreeks het jaar 1823 het oude terrein van Tromp, nog toebehoorende aan de familie Suasso, ten einde een

Digitized by Google

geheel nieuw gebouw met stallen, enz. uit den grond te laten optrekken [61]). Reeds waren de plannen aan den koning door den toenmaligen hofmaarschalk graaf van Reede voorgelegd, toen Zijne Majesteit op den tienden gedenkdag van Neerlands bevrijding tot uitbreiding van bouwgrond van de erven van mr. Gerrit Meerman het huis en erf kocht, hetwelk Laurens Buysero in 1646 op veel weelderiger voet dan Tromp door Post had laten bouwen [62]).

Nog getuigt het nagenoeg onveranderde inwendige van dit huis voor de groote kosten, die daaraan door den particulieren secretaris van den stadhouder Frederik Hendrik, onder den invloed van Amalia van Solms, van Huygens, Jordaens en hunne kunstbroeders zijn besteed. De vroegere vestibule en het trap-portaal bij den ingang — later gewijzigd — waren fraai met beeldhouw- en schilderwerk versierd. In het »groot salet" — thans ridderzaal genaamd — zijn de kolossale door kolommen gesteunde marmeren schoorsteen, de spiegels, de rijk beschilderde zoldering met afgeronde hoeken en het houtwerk belegd met goud, geslagen te Parijs van vaatjes dukaten, die Buysero met dat doel daarheen had gezonden. In deze zaal prijken thans het model in zilver van het gedenkteeken van 1813 in het Willemspark en de zilveren lichtkroon, welke aan prins Frederik door de hoofdcommissie van voormeld monument en door de Nederlandsche Vrijmetselaren ten geschenke zijn aangeboden. Rondom langs de wanden zijn bevestigd levensgroote portretten van prins Willem I, prins Maurits, stadhouder Willem II en prinses Maria van Engeland, aan wier dienst Laurens zich had gewijd of die hem met hun vertrouwen hadden vereerd; boven den schoorsteen, prins Frederik Hendrik en Amalia van Solms ten voeten uit op één paneel. Een der muurvakken, van den vloer tot de zoldering ingelegd met glas, door wit metalen reepen aaneéngehecht, gelijkt een reusachtigen spiegel; daarin opent een eveneens bekleede deur op een met goudleer behangen, eikenhout beschoten en rijk gestoffeerde kamer. Twee andere vertrekken hebben de geschilderde plafonds en rijk gebeeldhouwde schoorsteenstukken behouden, maar zijn overigens gemoderniseerd. In de zoogenaamde »roode salon" bewondert men de door Nicaise de Keyser geschilderde doeken der veldslagen bij Nieuwpoort en bij St. Séneffe. Een kleiner kabinet is nog, als in de 17de eeuw,

Digitized by Google

naar Chineeschen trant ingericht en aan alle zijden met pullen getooid. De bovenvertrekken bieden geen historische herinneringen aan.

Achter en ten westen van het huis, daarvan door een tuin gescheiden, waren de stallen gebouwd, die grenzen aan den rechtervleugel van het Tromp-huis.

In October 1678 hadden de weduwe — Elisabeth van Outshoorn — en de vier kinderen van Buysero het huis voor f 42000 verkocht aan François de Zoete de Laecke van Villers, heer van Potshoek, en betrokken zelve een ander inmiddels daarnaast gebouwde groote huizinge langs de Princesse-gracht. Na Villers werd Hiob de Wildt, secretaris der admiraliteit te Amsterdam, eigenaar (1700) en kwam het huis achtereenvolgens aan zijn eenig kind, gehuwd met den secretaris van den raad van state Simon van Slingelandt, later raadpensionaris van Holland; daarna aan zijn kleindochter, echtgenoote van baron von Spörcke, afgezant van koning George II van Engeland als keurvorst van Hannover bij Hunne Hoog Mogenden. In Mei 1767 trad voor f 68250 in het bezit van het hotel Buysero de oud-pensionaris van Rotterdam, mr. Gerrit Meerman: de verdienstelijke letterkundige en vertaler van Klopstock's Messias. Zijn naam is vereeuwigd door het Museum Meermanno-Westreenianum; aan den heer van Westreenen van Tiellant, die de boekerij van mr. Meerman kocht, heeft 's Gravenhage deze verzameling te danken. Nadat het huis sinds den dood van zijn zoon, mr. Johan Meerman heer van Vuren en Dalen, had leeggestaan, kocht koning Willem I het in 1823 (bladz. 177) van de erven. Dientengevolge, ook door ruiling van gebouwen tusschen den koning en den staat — waardoor o. a. de landsdrukkerij en de drukkerij van de staatscourant, die zich tot het jaar 1828 in de Casuari-straat bevonden [63]), werden overgeplaatst —, ook door aankoop van grond achter het tegenwoordige »gouvernements-huis", vroeger woning van den luitenant-generaal Stackenberg, werd de mogelijkheid geboren om achter het nieuwe paleis ruime stallen en koetshuizen te bouwen. De geheele aanbouw en inrichting van het paleis en de stallen vertegenwoordigden in den herfst van 1827 een som van ruim vijf tonnen gouds [64]).

Een hevige schrik veroorzaakte aan prins Frederik in het vóórjaar van 1826 gedurende den bouw van het paleis een val des

Digitized by Google

konings. Bij bezichtiging van het nog niet geheel voltooide plafond boven de groote danszaal zakte de koning door het latwerk en bleef aan de armen hangen. Met moeite werd de zwaarlijvige vorst uit dezen moeilijken toestand verlost; een daarbij opgeloopen beenkneuzing had een heelkundige operatie ten gevolge, zoodat de koning eenige weken zijne kamers moest houden.

Een ander ongeluk dreigde prinses Louise, wier rijtuig een dag vóór 's prinsen negen-en-twintigsten verjaardag (27 Februari 1826) te 's Gravenhage omsloeg; zij bekwam echter geen letsel.

In den loop van dit jaar en in 1828 schonk de koning aan prins Frederik de door hem bewoonde terreinen in het Korte Voorhout. Twee jaren later droeg Willem I ook het zoogenaamde »Huis Meerman" over aan zijn tweeden zoon.

Digitized by Google

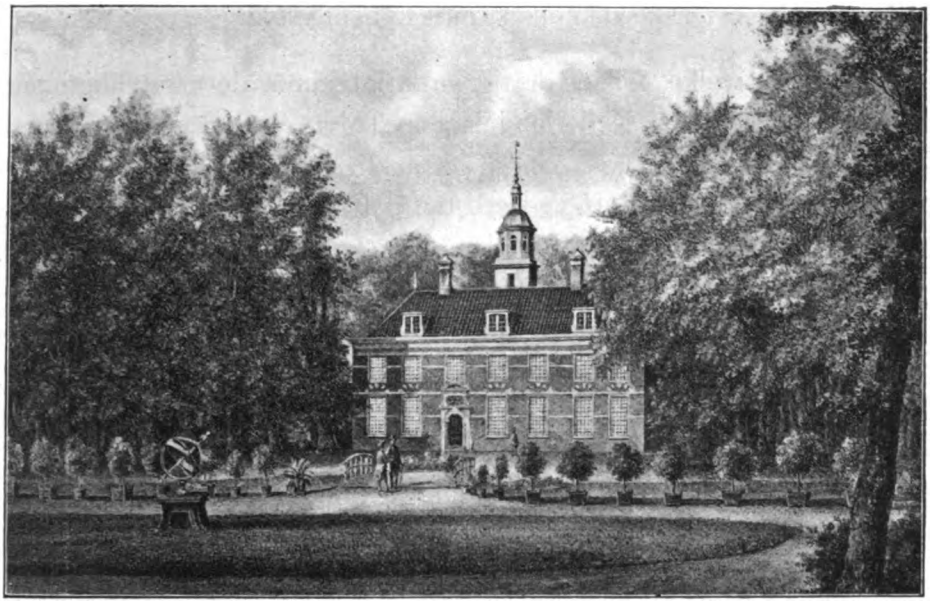

HUIS TER HORST.

V. Wassenaar.

Kort nadat prins en prinses Frederik op 30 Januari 1828 hunne hofhouding uit het oud-hotel van Amsterdam naar het nieuwe, deftig en smaakvol ingerichte paleis in het Korte Voorhout hadden overgebracht werden voor Hare Koninklijke Hoogheid in alle kerken beden opgezonden, dat het vooruitzicht zich weldra moeder te hooren noemen, mocht worden bevestigd —

»himmlische Rosen im irdischen Leben".

De eerste dochter, waarmede de gelukkige ouders op 5 Augustus 1828 werden verblijd, ontving den 18den d.a.v. bij den plechtigen doop in de Groote Kerk te 's Gravenhage door ds. Dermout, met den naam harer moeder, die der koningen van Nederland en van Pruisen, van de echtgenoote van den prins van Oranje en van haar in 1825 overleden broeder, Wilhelmina Frederika Alexandrina Anna *Louise*.

Koning Frederik Wilhelm III zond uit Berlijn aan zijn dochter een prachtige luiermand. Op 3 Mei 1826 had te Stockholm het levenslicht aanschouwd Zijne Koninklijke Hoogheid *Karel* Lodewijk Eugenius, kroonprins van Zweden en Noorwegen (Derde Deel,

Digitized by Google

bladz. 942), welke drie-en-dertig jaren later met de eerstelinge van prins Frederik der Nederlanden den troon van Scandinavië zou deelen (8 Juli 1859).

Op den 6den Juli 1833 werd ten paleize in het Korte Voorhout geboren *Willem* Frederik Nicolaas Karel. Nog geen anderhalf jaar mochten de ouders zich verheugen in zijn bezit. Een zwaard ging door hun ziel, toen zij op 1 November 1834 de oogjes sloten van het schijnbaar zoo kloeke kind, in wien zij hun stamhouder meenden te aanschouwen. Van grooten rouw en weemoed getuigde o. a. professor van Assen, die bereids bij de geboorte van den jongen vorst de jaren had geteld, alvorens de Leidsche hoogeschool de eer kon genieten om onder hare burgers den zoon te tellen van den prins, dien de »Alma Mater" door Napoleon's schuld te korten tijd had mogen bezitten en voor wien het toen reeds ruim achttien jaren was verleden sinds hij te Leiden »op den Code »Napoléon respondeerde."

Niets evenaarde de smart der ouders, toen de wreede dood op 23 Januari 1846 den levensdraad afsneed van Willem *Frederik* Nicolaas Albert, den 22sten Augustus 1836 geboren en ruim een maand later (26 September) gedoopt in het ouderlijke paleis. De blozende knaap, op wien prins Frederik en zijn Huis alle hoop hadden gevestigd, op wien zijne ouders tien jaren lang hun toekomst hadden gebouwd, bezweek ten gevolge van een val bij gymnastische oefeningen. Bij al de liefde, welke prins en prinses Frederik aan hunne dochters toedroegen, hebben zij zich nooit geheel boven dit verlies kunnen verheffen. Tót zijn eigen dood liet prins Frederik de kamer van zijn zoon ongestoord in den toestand, als waarin deze dáár had gespeeld en was gestorven. Elke 23ste Januari bleef voor het vorstenpaar een dag van droevige herinnering.

Een lichtende zonne was levenslang voor hare ouders prinses Wilhelmina Frederika Anna Elisabeth *Marie*, die den 5den Juli 1841 op het »Huis de Pauw" werd geboren, op den 11 Augustus d.a.v. in de Kloosterkerk te 's Gravenhage aan God in den doop werd opgedragen.

Al het liefelijke en al de trots der buitenverblijven van hare ouders onder het aloude, schilderachtige Wassenaar heeft de jeugd van prinses Marie, van hare oudere zuster en van hare vroeg ont-

Digitized by Google

slapen broeders, ook een groot deel van het latere leven dezer echt-Nederlandsche vorstin bestraald.

De door prins Frederik in de jaren 1838 tot '54 aangekochte, meerendeels onder de gemeente Wassenaar behoorende landgoederen — ongeveer begrensd ten westen door de Kas-wetering en het duin, ten noorden door den Kerkdam en den Papenweg, ten oosten door den Papenwegschen-, den Oranje- en den Starrenburgerpolder, ten zuiden door den Horst-laan, den Duivenvoortschen weg, den Korten Kerkdam en Blankenburg — waren algemeen bekend onder den naam van »het Huis de Pauw": het paleis en de buitenplaats, waar het vorstelijke gezin verblijf hield. Inderdaad bestond deze bezitting uit zes aan elkander grenzende goederen, waarvan vier langs den straatweg naar Leiden.

Het meest westelijk ligt Groot Hazenbroek aan den voet der duinen — tot 1854 eigendom der douairière van H. baron de Gyselaar, geboren van Schinne —, dat langs den door eiken- en wilgenboomen, elzen, populieren en een verrukkelijken plantengroei omzoomden Wassenaar'schen binnenweg in gemeenschap stond met Backershagen en met »de Pauw". Op 25 April 1838 was Zijne Koninklijke Hoogheid, tegelijk met den aankoop van laatstgenoemd landgoed van den heer A. P. Twent van Rozenburg en wèl bij dezelfde akte, eigenaar geworden van de ter overzijde van den straatweg gelegen zware en hooge bosschen van Raephorst en ter Horst. Deze bezittingen, afgerasterd door ijzeren hekken, besloegen te zamen een oppervlakte van meer dan 600 hectaren; een zeldzaam schoon, telkens afwisselend geheel van trotsch geboomte, lachende bloemvelden en moestuinen, fraaie waterpartijen, waartusschen breede, belommerde rijwegen en wandelpaden; alle smaakvol en met echt vorstelijke weelde aangelegd, een lust- en rusthof voor ouderen, een paradijs voor jongeren, vooral voor kinderen. Ook uit een historisch oogpunt zijn deze bezittingen merkwaardig. Menigen ridderstoet zagen zij opgaan tot steekspel of ten krijg o. a. tegen de Vlamingen en de Friezen. Getuigen waren zij, zoowel van de Hoeksche- en Kabeljauwsche twisten als van de rooftochten van Maarten van Rossem en van de gruwelen van den Tachtigjarigen oorlog: uit welken tijd de akte van redemptie dagteekent (1576), welke nog heden ten dage het Haagsche bosch beschermt

Digitized by Google

tegen schennende handen. Ook leden de goederen onder de onheilen, die Holland ten tijde van Lodewijk XIV, daarna weder gedurende de laatste Fransche overheersching hebben getroffen.

Van de beide portiers-woningen op »de Pauw" — de eene versierd met een »Laube" en een metalen St. Joris, de andere met een door groen, seringen en andere bloemen omslingerd koepeltje en een marmeren Victoria-beeld — leiden schelpwegen naar het paleis, dat men reeds van verre op den straatweg door gewelven van hooge eiken, iepen en beuken, langs groepen van dwergeiken, naaldhout en van kleuren gloeiende bloemperken op een tapijt van groen ontwaart. Een breede, heldere wetering scheidt den straatweg van het plantsoen; in het water spiegelen de stammen van een fraaie beukenlaan en menigvuldige perken rhododendrons, die de toegangen naar het paleis en de stallen vereenigen. De hooge bosschen van Raephorst, Eikenhorst en ter Horst rijzen op eenigen afstand uit de frissche golvende vlakte ten oosten van den straatweg, waarbij lager gelegen gesteenten iets geheimzinnigs geven aan het schilderachtige landschap, dat in alle richtingen van het gekwinkeleer der gevleugelde woudzangers weergalmt.

Het oorspronkelijke »Huis de Pauw" [65]) — het oudste van den straatweg zichtbare gedeelte van het paleis, drie verdiepingen hoog — was op het einde der 18de eeuw in het zoogenaamde »Raephorster duin" gebouwd door mr. Adriaan Pieter Twent van Raephorst, heer van Rozenburg, die ook de lustplaats óm den vijver en achter de deftige huizinge liet aanleggen. Reeds toen was de aloude heerlijkheid Raephorst met »de Pauw" en ter Horst vereenigd. Als minister van waterstaat gedurende de regeering van koning Lodewijk Napoleon liet mr. Twent o. a. den weg van 's Gravenhage naar Leiden bestraten en de uitwateringssluizen van den Rijn bij Katwijk bouwen. Koning Lodewijk achtte zijn bekwamen minister hoog en bezocht meermalen het »Huis de Pauw", alzoo genaamd naar vijf in den voorgevel der woning aangebrachte pauwen. Aangezien het huis niet ruim genoeg was voor het vorstelijke gezin, heeft prins Frederik het in 1853 en in 1879 belangrijk uitgebreid. De groote, kwistig versierde, door steenen leeuwen bewaakte »hall" in het middengebouw geeft toegang tot een ruime koepelzaal met fraaie basreliefs en hooge vensterdeuren van spie-

Digitized by Google

gelglas, uitziende op het park achter het paleis. De dagelijksche eetzaal, de biljard-kamer en andere vertrekken versierde de prins met schilderstukken van de hand zijner koninklijke moeder, met geschied- en krijgsgeschiedkundige voorstellingen: veelal tot leering zijner kinderen. Het schoonste uitzicht achter op den vijver, vóór op de trotsche boomgroepen en het gazon langs den straatweg bieden, beneden uit de groote als koepel uitgebouwde zaal, bóven uit de kamers van 's prinsen dochter, die later de moederweelde van Mevrouwe de prinses van Wied aanschouwden en van waar zich in de verte, omlijnd door het majestueuse geboomte, het spitse kerktorentje van Wassenaar en de blonde duinen vertoonen. Aan de zuidzijde van het paleis, uitziende op den straatweg, had prins Frederik zijn ruime werkkamer ingericht, deftig en eenvoudig versierd met herinneringen uit elk tijdperk van zijn leven: met portretten van allerlei aard, van zijn in 1806 te Freyenwalde overleden zusje Pauline, van familie-leden, staatsmannen en krijgsbevelhebbers, chefs van vroegere en ondergeschikten van latere jaren; de vloer bedekt door lijvige bundels met onderwerpen van den meest uiteenloopenden aard; hier en daar een rustbank of veldbed, waarop de vorst zich veelal pas laat in den nacht of tegen den morgen na ingespannen arbeid uitstrekte, omdat hij de rust der zijnen niet wilde storen. Dit vertrek vormde een tempel van arbeid — 't zou 's prinsen sterfkamer worden.

De aanleg van het park droeg prins Frederik op aan den bekenden Petzold — den »Lenôtre" van de 19de eeuw. Deze had zijn talent en zijn smaak geoefend in de parken van den hoogen adel in Engeland, was vervolgens naar zijn zonderlingen, toch in menig opzicht merkwaardigen meester, vorst Puckler, teruggekeerd, onder wiens leiding Petzold de kunst leerde om lusthoven aan te leggen. Ook stond hij hem bij ter versiering van het riddergoed Muskau — het oude »Muzakow" in de Oberlausitz — en tot aanleg van de badplaats »Hermannsbad". De heerlijkheid Muskau is in 1845 door prins Frederik gekocht.

De mollig groene omgeving der trotsche boomgroepen en reusachtige kastanjeboomen, wier neerhangende takken op den grond groote kringen beschrijven, de bevallige kromming der breede lanen, heerlijke bloemperken overal, vertolken den smaak-

Digitized by Google

vollen aanleg van »de Pauw". De met witte vazen en zitbanken versierde beukenlaan, waarop 's prinsen werkkamer uitzicht geeft, ziet uit op de »Pergola" of »prinsesse-tuin": een vierkante, afgesloten bloemengaard onder het hooge hout, aan vier zijden omgeven door een weelderig begroeid terras. Rechts van den ingang prijkt een koepel in pompejaanschen stijl, met caryatiden en wit marmeren vloer, de wanden gedekt met beschilderde en vergulde tegels, waartegen het groen der klimplanten bevallig afsteekt. Toch schijnen de regelmatige vakken en de elkaar rechthoekig doorsnijdende paden met op gelijke afstanden geplaatste varen- en hangplanten minder aantrekkelijk, dan de onregelmatig geplaatste woudreuzen en de grillig slingerende lanen elders. Voor den prins vormde de aantrekkelijkheid der »Pergola" de weemoedige herinnering, hoe dáár zijn te vroeg gestorven zonen gestoeid, gepoot, geplant en bij hun spelen, de sinds stille ruimte met hunne kinderlijke juichkreten gevuld hadden.

Op eenigen afstand van het paleis liggen de ruime stallen en koetshuizen; het nevenliggende terrein loopt uit op een groote weide, waarlangs het pad naar Groot Hazenbroek, dat uitzicht geeft op het schilderachtig aan den voet der duinen gelegen dorp en de overblijfselen van den ouden burgt der Wassenaars.

In Februari 1846 kocht prins Frederik van de douairière van jonkheer mr. J. de la Bassecour Caen, geboren van der Heim, de bezitting Backershagen, welke sinds één geheel vormt met »de Pauw". Een donkere oprijlaan voert langs schaduwrijke zijpaden, een uitgestrekte boschweide en waterwerken. Op een kunstmatige hoogte is een achtkantige koepel gebouwd, waarvan de vensters uitzicht bieden tot in zee en over den geheelen omtrek: het pendant van den seringen-koepel op de Raephorst.

De vroegere hertenkamp van Backershagen werd later naar Groot Hazenbroek overgebracht. De prins liet het hertenhuisje in de groote weide beleggen met Delftsche tegeltjes, van een antieken schoorsteen en meubels voorzien om tot rustplaats voor prinses Marie te dienen. Niet ver van hier ligt te midden van een bekoorlijken aanleg van uitgestrekte grasperken, hoog opgaande eiken, linden en bruine beuken, het vriendelijke grijs-gepleisterde heerenhuis, dat evenals het paleis »de Pauw" op den straatweg uitziet.

Digitized by Google

Gelijktijdig met »de Pauw" kocht prins Frederik ook de overoude heerlijkheid »de Raephorst" ter overzijde. Reeds sinds de eerste jaren der 13de eeuw komen edelen van dien naam voor in de geschiedenis van Holland. Van het aloude kasteel, dat herhaaldelijk verwoest en weder opgebouwd werd, is enkel een tot rentmeesterswoning en boerderij ingericht onaanzienlijk gebouwtje overgebleven. Alleen het in den gevel aangebrachte wapen der Heeren van Raephorst met het jaartal 1639 en een in de gang gemetselde steen getuigen nog van hun vroegeren roem en macht. De steen met latijnsch opschrift, waarschijnlijk herkomstig uit Italië, smeedt haast de geschiedenis van Carthago, van de oude burggraven van Leiden en van prins Frederik samen: »De steen, dien gij hier in den huize Raephorst ziet, is afkomstig uit de bouwvallen van het beroemde Carthago. Terwijl die stad bestond, koesterden de Romeinen voor haar de grootste vrees; na haar verbranding bleef de roem van haar geslacht bestaan en geslecht zijnde, zal zij blijven voortleven, zoolang de roem van Hannibal duurt". Bij de groote populariteit, waarin prins Frederik zich bij den volke verheugde, kon op Raephorst van vrees geen sprake zijn. Sinds een groot deel zijner bezittingen — de Raephorst, Eikenhorst en de Horst — in 1903 koninklijk eigendom geworden, daarmede nog in waarde gestegen zijn, leeft aldaar met den naam van Oranje de roem van Tweeden Koning Willem's broeder voort.

De traditie van het kasteel Raephorst klimt op tot heer Kerstand in 1230, die hoog in aanzien stond bij de machtige graven van Holland. Twee zijner zonen vielen in 1256 met den Roomsch-Koning Willem II, den stichter van de »Graven-Haghe", onder de knuppels der Westfriezen. Kerstands kleinzoon Gerrit was verwant aan Hugo van Velsen en kwam o. a. ter sprake bij den moord op »der Keerlen God". Tot 1290 was »de Raephorst" een »eigen riddergoed"; sedert slechts een leen, dat tot 1624 in het bezit bleef van den ouden stam. Enkele dier edellieden onderscheidden zich minder eervol o. a. Gerard, die in 1508 de dertienjarige Catharina de Grebber, dochter van een aanzienlijk magistraat uit Leiden, schaakte. Volgens vonnissen van Alva moet ook de woeste Herbert van Raephorst, een der in den Geuzen-tijd verbonden edelen, zoowel in Holland als in Friesland de zaak, die hij vermeende te

Digitized by Google

dienen, eer hebben geschaad dan gebaat. Hij eindigde zijn leven te Woerden op het schavot.

Met Hendrik van Raephorst stierf in 1624 het oude geslacht uit. Zijn gebroken wapenschild, voorstellende een veld gedwarsbalkt van zilver en van sabel, werd met hem in de kleine kapel van het koor der Wassenaarsche kerk begraven.

De heerlijkheid verviel bij erfenis aan Cornelia van der Mijle, gehuwd met baron van Boetzelaar van Asperen en werd als gevolg van groote verliezen, gedurende de oorlogsjaren van 1672 tot '78 door deze familie geleden, in 1712 het eigendom der weduwe van luitenant-generaal Cadogan, die het kasteel verbouwde en den aanleg van het park belangrijk verbeterde. In de laatste helft van de 18de eeuw kwam de Raephorst achtereenvolgens aan jhr. Frederik Hendrik van Wassenaar, heer van de beide Katwijken, in 1765 aan Willem Suermond, in 1772 aan mr. François Pieter de Bas, secretaris van Voorschoten, tot het goed in 1783 werd gesteld ten name van den reeds vermelden mr. Adriaan Pieter Twent van Rozenburg [66]). De eigenlijke verfraaiing van het landgoed dagteekent pas uit de jaren, toen prins Frederik eigenaar werd (25 April 1838), die het graven van den schilderachtig gelegen vijver, de ophooging van het omliggende terrein, den aanleg der kweekerijen, tuinen en boschpartijen aan Petzold toevertrouwde. Het fraaiste gezichtspunt over de ruime watervlakte biedt sinds 1840 een smaakvolle »Laube", tegenover den seringen-koepel als kroon van een reusachtigen tuil seringen, wilde rozen en bloemhout: in zonnige Mei-dagen een ware paradijsgang. Het uitzicht van den twintig meters hoogen koepel is verrukkelijk en een der schoonste in het vlakke Holland. Aan den voet van dien bloemenberg ligt het groene dal en blinkt de waterspiegel in een lijst van dennen en eiken. Rondom golven als een zee van loof de kruinen der bosschen. Naar het strand rijzen en dalen in lange reeksen de helder verlichte duintoppen, landwaarts in de frissche weidevelden van Rijnland, meerendeels door heggen en boschjes begrensd. De torens van Wassenaar, Scheveningen, 's Gravenhage, Delft en Leiden, die van Voorburg, Leidschen dam, Voorschoten en eenige andere in het verschiet, steken geestig boven het omliggende geboomte uit. Een rijk landschap ontrolt zich vandaar

Digitized by Google

»tintelend in het zonlicht, of onder de koele wolkschaduwen, die er statig over heen trekken" [67]).

Geen wonder dat de vorstelijke ouders en hunne kinderen telkens en telkens weer den voet richtten naar het steenen pad van den »seringen-berg" om het heerlijke panorama te genieten, de grootheid Gods in de wonderen der natuur te leeren prijzen.

In het schiethuis aan den vijver, inwendig met een aantal opgezette, deels op den Raephorst geschotene dieren versierd, worden jaarlijks op den naamdag van Sint Hubertus, den patroon der jagers, schietwedstrijden gehouden door de leden van het Hubertusgilde, waartoe schier alle prinsen van Oranje-en-Nassau behoorden en de versierselen daarvan droegen.

Nabij de overblijfselen van het vroegere kasteel herinneren rechthoekige vijvers, vierkante met lanen doorsneden en door grachten ingesloten boschpleinen aan den vroegeren aanleg van Raephorst. Achter de boerderij en de rentmeesterswoning liggen groote weiden, waardoor een pad naar het »Huis Ter Horst" leidt.

De oude heerlijkheid Ter Horst beslaat nog als vroeger — volgens bestaande kaarten van 1621, 1672 enz. — een oppervlakte van 64 hectaren, met prachtig houtgewas en een jachtslot, dat een juweel in zijn soort mag heeten. Heerlijke groene lanen, waar het zonlicht in speelt, openen zich tusschen de zware stammen van eerwaardige linden, eiken en beuken, wier kronen spiegelen in de deftige, breede gracht óm het bosch. Ter Horst is een overoud goed. Reeds in 1198 komt een Gerardus de Horst voor en in 1203 werd Philips van Wassenaar ook heer van Ter Horst. De naam is waarschijnlijk afgeleid van de nabij gelegen zandheuvelen of duinen, voormaals *horst* of *hurst* genoemd, zijnde het huis omstreeks laatstgemeld jaar gebouwd bij, of op ter hurst of horst, en o. a. bewoond door »Heer Filips van Wassenaar, burggraaf van Leyden, Heer van Voorburg, Voorschoten, Katwijk, Sandhorst, Groenveld enz., tweeden zoon van Halewijn, derden casteleyn van Leyden, heer van Rijnland en Joanna van Arkel" [68]). Eeuwen lang bleef Ter Horst in dit edele geslacht Gedurende de Hoeksche- en Kabeljauwsche twisten stond het kasteel meermalen aan groote gevaren bloot en werd in 1393 bij een strooptocht der poorters van Leiden en andere plaatsen naar de goederen der Wasse-

Digitized by Google

naars, in de asch gelegd. Herhaaldelijk herbouwde men de ridderlyke hofstede.

Het in 1876 gesloopte huis dagteekende uit het begin der 17de eeuw, toen »de Horst" uit het geslacht der erfgenamen van de Wassenaars, namelijk de prinsen De Ligne, in handen van jonkheer Johan heer van Duivenvoorde en Pieter van Ruytenborch overging (1614). Achtereenvolgens kwam het riddergoed: in 1632 aan mr. Reynier Paauw, president van den hoogen raad van Holland, in 1700 aan Frederik Sluyskens, president van den edelen hove van Holland, in 1752 aan den heer Jacob Jan de Blocq van Kuffeler, wegens de provincie Friesland gecommitteerd in de generaliteyts-rekenkamer, die de heerlijkheid in Mei 1766 weder verkocht aan mr. Iman Cau, oud-burgemeester en raad der stad Zierikzee en gedeputeerde ter vergadering van de staten-generaal. Volgens papieren van Ter Horst, heeft »Heer Cau dit goed reeds merkelyk gemelioreerd en onder anderen in den jaare 1767 daar uyt den grond nieuw doen bouwen een royaal en spatieus Oranjehuys, sijnde denzelven verder van intentie de plantagie considerabel te vergrooten, een diergaarde aanteleggen en meer andere cierlyke en teffens profitabele verbeteringen te maken . . ."

Van de erven van mr. J. J. Cau ging de bezitting, eveneens op 25 April 1838, over op prins Frederik der Nederlanden, die in 1876 de huizing in den stijl der 16de eeuw deed herbouwen en inrichten. Het slot, staande op een groot grasplein met ouderwetschen zonnewijzer, is vooral merkwaardig om zijn inwendige betimmering en versiering. Vooral trekken de aandacht de oud-Delftsche tegels, de koperen kronen, porseleinen en andere voorwerpen, de kunstig besneden kasten in de bibliotheek met goudlederen behang en de beschilderde in lood gezette ruitjes der beide ramen. De eetzaal en de kelder zijn overblijfselen van het oude kasteel; de talrijke kleine balken in eerstgenoemde zijn rood, afgezet met vergulde randen. De achttiende-eeuwsche schouw vertoont twee nissen met een oud schilderstuk daarboven en tal van oude vazen langs de gebeeldhouwde lambriseering. Beschilderde tegeltjes, betrekking hebbende op de prinsen van Oranje en Nassau steken aardig af tegen het rijk gebloemde behangsel, het oude aardewerk en de wolfglazen, op één waarvan het oude kasteel Ter Horst is

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

afgebeeld. In den tuin aan de zijde van de bibliotheek vindt men, volgens den stijl waarin het jachthuis gebouwd werd, glad geschoren heggen en palmen. Meer indruk maken de reusachtige boomen in het bosch, dat aan de trotsche lanen van Heilo en aan den Haarlemmer-hout herinnert. Boven de deur van den stal prijkt het wapen der oude heerlijkheid: vier baren van keel op een veld van goud met het jaartal 1710; het devies »*Deus pavit, fide Deo*" ontbreekt.

In December 1845 breidde de vorstelijke eigenaar zijne bezittingen onder Wassenaar nogmaals uit door overname van het heuvelachtige Eikenhorst, gelegen ten zuidwesten van Raephorst (bladz. 182), van jonkvrouwe van Hees. Het slot van Eikenhorst bestaat sinds lang niet meer en is vervangen door een nette boerenwoning; de natuur en de donkere begroeide lanen bleven onveranderd en zijn in hooge mate aantrekkelijk.

Herhaalde bezoeken van prins Frederik gedurende zijn jeugd aan de goederen van zijn vader nabij Wischen in Posen, de heerlijkheid en het kasteel Racot, welke deze reeds als erfprins van Oranje van den oud-minister Jablonowsky had gekocht, Stenschewo, andere kleinere eigendommen in Pruisisch Polen en de arbeiderskoloniën aldaar (Tweede Deel bladz. 182) hadden bij hem den grond gelegd voor het philanthropisch streven, hetwelk door prins Frederik in de »Maatschappij van Weldadigheid" is belichaamd, tevens het verlangen opgewekt naar eigen landbezit in Silezië en Posen. Koning Willem I verwierf allengs nog meer eigendommen nabij Camenz, Reichenbach, Frankenstein, Toeplewoda en de thans zoo rijk bloeiende heerlijkheid Heinrichau, welke volgens overlevering koning Frederik Wilhelm II van Pruisen voor zijne dochter bij haar huwelijk met den prins van Oranje — koning Willem I — zou bestemd hebben: alle gelegen in Silezië, ten zuiden van Breslau en ten noorden van het graafschap Glatz, en beheerd door eigen ambtenaren, onder welke de heeren Boyer te Berlijn, Kaeufer, Plathner, Tollius, Zeume, Tielinz, Senfft en anderen de meest bekenden waren. Behalve den aankoop van de vrije heerlijkheid Muskau (bl. 185) — gelegen in het district Rothenburg van het »Regierungsbezirk" Liegnitz in de Oberlausitz tusschen de »Neisse" en

Digitized by Google

de Spree — met te zamen 13500 inwoners, was Zijne Koninklijke Hoogheid eigenaar van de riddergoederen Jemlitz in het district Soran, van Neudorf en Sagan, van Hermannsbad nabij Muskau en van de heerlijkheid Neuland in het district Löwenberg der provincie Posen. Bovendien bezat de prins de heerlijkheid Seitsch, bestaande uit de riddergoederen Seitsch en Tarpen in het district Gurkrau van Silezië, en de heerlijkheid Widzim in het district Bomst der provincie Posen.

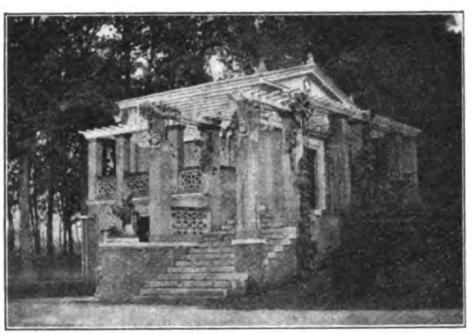

PORTIERS-WONING VAN HET „HUIS DE PAUW".

Digitized by Google

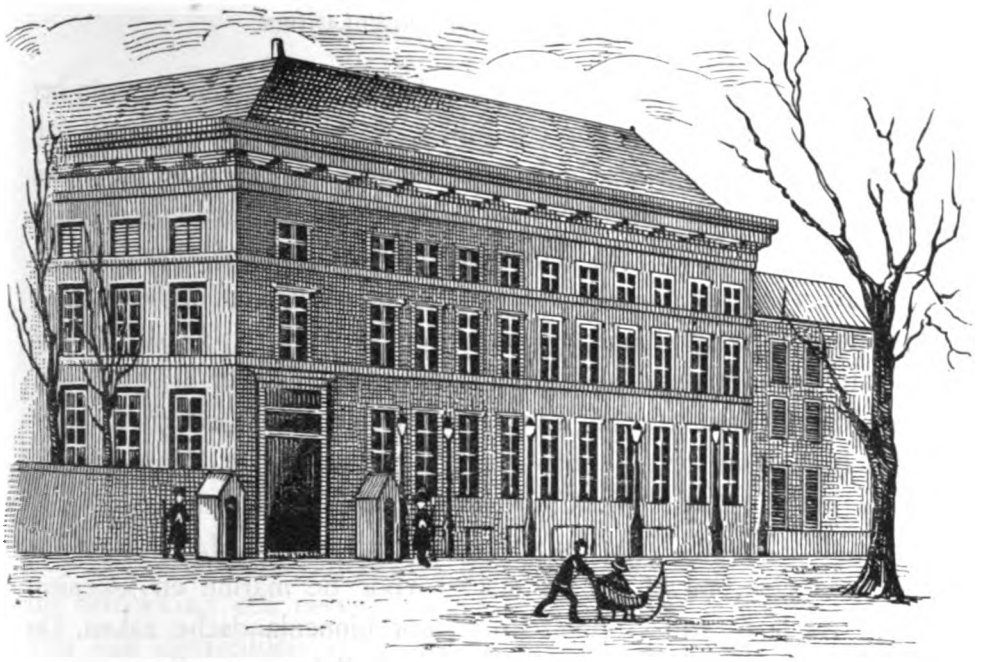

PALEIS VAN Z. K. H. PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN IN HET KORTE VOORHOUT TE 'S GRAVENHAGE, 1829.

COMMISSARIS-GENERAAL VAN OORLOG.

I. Het Militair Onderwijs.

Uitgezonderd de op zijn verlangen eervolle ontheffing van den prins van Oranje dd. 22 Februari 1818 van de in 1814 hem opgedragen opper-directie van het oorlogsbestuur (bladz. 28 tot 32), enkele wisselingen van hoofden, van naam en van samenstelling bij de andere departementen van algemeen bestuur, was de werking van het raderwerk van staat sinds het herstel van Neerlands onafhankelijkheid vrij wel onveranderd gebleven.

De hoofden der departementen voerden aanvankelijk den titel van commissaris-generaal of secretaris van staat (Derde Deel bladz. 197). Bij invoering der gewijzigde grondwet voor het Vereenigde Koninkrijk benoemde koning Willem I (16 Sept. 1815) zes ministers, twee commissarissen- en vier directeurs-generaal (Derde Deel

Digitized by Google

bladz. 974). Graaf van der Goltz had, ook na de splitsing van het departement van oorlog op 29 Juni t. v. (bladz. 29), den titel van commissaris-generaal als hoofd der eerste-, de heer Piepers dien van secretaris van staat als hoofd der tweede afdeeling behouden (Derde Deel bladz. 1049). Toen laatstgenoemde hoofdambtenaar op 1 Maart 1818 de portefeuille van oorlog aanvaardde, behandelde de luitenant-generaal en adjudant-generaal A. K. J. G. d'Aubremé rechtstreeks met den koning alle personeele en zuiver krijgskundige aangelegenheden; tót hij een jaar later (1 Maart 1819) als commissaris-generaal beide hoofd-afdeelingen hereenigde. Zijne collega's waren medio 1826: mr. C. F. van Maanen, minister van justitie, ridder de Coninck voor buitenlandsche zaken, mr. J. H. Appelius voor financiën, mr. C. T. Elout [69]) voor de marine en koloniën, en P. L. J. S. van Gobbelschroy voor binnenlandsche zaken. De aangelegenheden van den roomsch-katholieken eeredienst waren opgedragen aan F. M. baron Gouban d'Hovorst, die van de hervormde- en andere eeredienſten aan den staatsraad F. W. F. T. baron van Pallandt van Keppel, beiden als directeur-generaal.

Ofschoon de ministers van koning Willem I, zooals wij reeds meermalen opmerkten, minder raadslieden van de kroon dan de uitvoerders van zijn wil waren, had het koninklijk besluit van 19 September 1823 no. 132 een afzonderlijken raad van ministers ingesteld, waarvan de secretaris van staat vice-president van den raad van state J. H. baron Mollerus het voorzitterschap bekleedde; leden waren de voormelde ministers, de commissaris-generaal van oorlog en de secretaris van staat mr. J. C. de Mey van Streefkerk (bladz. 12). Zij vergaderden eenmaal 's weeks en wel op 's konings gewonen audientie-dag. De raad moest alle ontwerpen van wetten, besluiten, reglementen en voorschriften van bestuur voorloopig onderzoeken, maar mocht niet bij meerderheid beslissen. De slotsom der overwegingen zoowel van de meerder- als van de minderheid der leden, alsmede de vóór en tegen aangevoerde motieven werden door den minister, wien het in overweging gegeven stuk meer bepaaldelijk aanging, bij zijn verslag aan den koning medegedeeld.

Behalve de vereeniging der directie van den roomsch-katholieken eeredienst met het ministerie van binnenlandsche zaken op 1 Augustus 1826 — welke administratiën met ingang van 1 Januari

Digitized by Google

1830 weder zouden gescheiden worden — onderging in Juli 1826 het staatsbestuur een invloedrijke verandering door de aanvrage tot ontslag van graaf d'Aubremé en de opdracht van het oorlogsbestuur aan prins Frederik.

Op den 25sten Juni 1826 werd te 's Gravenhage, de volgende dagen in alle overige garnizoenen, op drie hoofd-appèls een algemeene order voorgelezen, waarvan de aanhef luidde —

»De Commissaris-Generaal van Oorlog,

»Brengt mits deze ter kennis van het leger, dat het Zijner Majesteit, bij besluit van den 15den dezer No. 93 behaagd heeft, aan hem commissaris-generaal met den 1sten Juli aanstaande in die betrekking een eervol ontslag te verleenen, en wijders bij besluit van dienzelfden 15den dezer No. 94, aan Zijne Koninklijke Hoogheid *Prins Frederik der Nederlanden*, tot dus verre grootmeester der artillerie en bij het laatst gemeld besluit tevens benoemd tot generaal van datzelfde wapen, met den voornoemden 1sten Juli het commissariaat-generaal van oorlog op te dragen...."

Toen de generaal d'Aubremé zijn ontslag als commissaris-generaal had aangevraagd was prins Frederik, ofschoon na hetgeen met zijn broeder als opper-directeur van oorlog was voorgevallen niet zonder weifelen, gezwicht voor 's konings aandrang om genoemden opper-officier aan het hoofd van het oorlogsbestuur te vervangen. Vader en zoon rekenden wederzijds op de gevoelens, die zij elkander toedroegen.

De prins aanvaardde zijne betrekking op 1 Juli 1826 met een algemeene order voor het leger, waarbij Zijne Koninklijke Hoogheid verklaarde zich hoogst vereerd te gevoelen door 's konings vertrouwen tot den gewichtigen werkkring van commissaris-generaal geroepen te zijn, zullende »het mijn onophoudelijk en ijverigst streven wezen, ook plichtmatig aan dat vertrouwen, zooveel in mijn krachten is, te beantwoorden en te trachten in die eervolle betrekking voor het welzijn van den dienst en daardoor voor Koning en Vaderland dat goede daar te stellen en te bewerken, waartoe elkeen, die op eenige wijze tot het Leger behoort, gaarne en met geestdrift moet wenschen mede bij te dragen.

Digitized by Google

»Ik achte mij gelukkig in een zoodanige onmiddellijke betrekking tot het gansche Leger te komen en houde mij overtuigd, dat ik bij hetzelve steeds die ijverige en hulpvaardige medewerking en ondersteuning zal vinden om met belangloosheid en zelfopoffering tot onzer aller eervolle en gewichtige bestemming bij te dragen en de grootst mogelijke volkomenheid te bereiken . . ."

In de samenstelling van het oorlogsbestuur — te 's Gravenhage gevestigd in het oude »Rotterdamsche logement" op het Plein, te Brussel in de »Rue de la Régence" nabij de »Place Royale" — bracht de prins geen verandering (zie bladz. 32). De werkzaamheden van secretaris-generaal vervulde de heer J. P. Scheffer; Z. W. A. L. baron Tengnagell behandelde alles wat betrof het personeel en zuiver militaire aangelegenheden; de generaal-majoor J. P. Reuther, directeur der administratie, ons bekend uit den veldtocht van 1815, en de generaal-majoor J. C. Doorman, directeur voor het materieel der artillerie en der genie, dienden den prins van raad bij wetsontwerpen, besluiten, enz., die aan den koning zouden worden voorgelegd. Bovendien bestond het oorlogsbestuur uit een hoofd-ambtenaar, drie agenten van het departement van oorlog, elf ambtenaren en den inspecteur van den geneeskundigen dienst professor J. C. B. Bernard. Door beleid en voortdurend overleg met den koning omtrent elk onderwerp van belang wist de prins strijd te voorkomen. Hoe de prins zijn ambt vervulde blijkt o. a. uit een brief aan generaal Trip in November 1826. »... Het loopt zoo druk, dat ik, 14 à 15 uren daags werkende, soms mijn hoofd niet weet te bergen en geheel afgemat ben van het lezen, spreken, denken en schrijven. Bovendien doe ik schier dagelijks onaangename ontdekkingen op het departement. Hoezeer ook wakende tegen verkeerdheden en fouten, ontglipt mij nog te veel. Het zal mij heel wat tijd en moeite kosten om de zaak op andere wijze op touw te zetten . . . ."

Onder die verbeteringen behoorde een scherper afscheiding van het legerbevel en het legerbeheer. Volgens den prins berustten thans beide bij het oorlogsbestuur, zoodat de bevelhebbers in het leger tot zekere hoogte eenvoudig waren te beschouwen als hoofd-ambtenaren. De prins wilde de bevoegdheid van het oorlogsbestuur beperken tot voorziening in alle behoeften, toezicht op het naleven

Digitized by Google

van de voorschriften, instructiën en administratieve bepalingen, doch de zelfstandigheid der bevelhebbers verhoogen, door hen verantwoordelijk te stellen tegenover den souverein. Deze moeilijkheid was echter te grooter omdat de grondwet zich niet in dien zin had ontwikkeld. Eigen aanschouwing en ondervinding te velde hadden bij den jongen vorst de overtuiging geworteld, dat de uitslag van den oorlog meer afhangt van het karakter dan van bekwaamheid der bevelhebbers. Diep gevoelde de prins, wat Victor Hugo ettelijke jaren later dichterlijk tegenover Frankrijks koning uitdrukte:

»Il te faut une tête, et tu n'as qu' une armée!"

Prins Frederik wenschte, dat zelfstandigheid, geënt op eergevoel en plichtbesef en verhoogd door leering en wetenschap, de werktuigelijke wijze van dienen bij de officieren zou vervangen. Ofschoon velen, zoo hoofd- als subalterne officieren, gedurende de Napoleontische oorlogen, ook in 1813, '14 en '15 veel hadden gezien en bijgewoond, bestond hun theoretische vorming schier uitsluitend in het beoefenen en toepassen der reglementen. Zij misten de ervaring, welke zich door nadenken en vergelijken rekenschap weet te geven van oorzaak en gevolg, waartoe niet enkel vakkennis maar ook algemeene ontwikkeling noodig is. Het leger telde een aantal officieren van ondervinding, maar uiterst weinig onderwijzers. De bezielende kracht, waaraan Neerland's leger in dien tijd groote behoefte had om bevelhebbers te vormen, de waarde van het kader te verhoogen, de intelligentie van den soldaat te ontwikkelen — zocht prins Frederik in verbetering van het onderwijs. Als grootmeester der artillerie bleef zijne bevoegdheid nagenoeg uitsluitend beperkt tot de officieren van dat wapen. Als hoofd van het oorlogsbestuur heeft Zijne Koninklijke Hoogheid er vooral en met vrucht naar gestreefd om, behalve de reeds door de artillerie- en genie-school daarna door de militaire academie te verbeteren opleiding der officieren, ook in andere opzichten het onderwijs bij het leger te bevorderen.

Persoonlijk en met inspanning van alle krachten steunde de prins den arbeid der commissie van inspectie voor het militair onderwijs, welke kort vóór zijn optreden als commissaris-generaal bij koninklijk besluit van 29 Mei 1826 No. 27 [70]) was ingesteld,

Digitized by Google

ten einde de door de commissie van 13 December 1822 (bladz. 119) ontworpen en ook aangenomen voorstellen ter oprichting van twee militaire kweekscholen — onderofficiers-scholen — te Delft en te Leuven uit te werken, verder een algemeen plan van militaire opvoeding voor aanstaande officieren, van onderricht voor onderofficieren en minderen uit te werken.

IJverig zocht prins Frederik bij deskundigen inlichting omtrent de op de gewone scholen gevolgde leerwijzen en de daarbij verkregen uitkomsten, ten einde na te gaan in hoeverre die methoden ook met vrucht op de onderofficiers- en de korpsscholen konden worden toegepast. Bij die proefnemingen steeds 's konings tusschenkomst inroepende, kwam de impulsie van hoogerhand en oefende dientengevolge grooten invloed uit. Krachtigen steun vond prins Frederik bij generaal de Constant, die bij de instelling der commissie van inspectie voor het militair onderwijs tot haar voorzitter was benoemd. Zoo lang de leden dier commissie nog niet waren aangewezen, zond de koning alle ontwerpen voor de bedoelde inrichtingen van onderwijs aan genoemden opper-officier met de opdracht om zijne opmerkingen aangaande elk artikel in het bijzonder aan Zijne Majesteit mede te deelen, zoo noodig een nieuwe redactie of geheel nieuwe voorstellen, allereerst aan den commissaris-generaal van oorlog, vervolgens aan den koning te onderwerpen. Behalve dezen omvangrijken arbeid belastte prins Frederik generaal de Constant met een persoonlijk onderzoek omtrent de te Antwerpen gevolgde leerwijze van den heer de Séprès, en van het zoogenaamde stelsel van »enseignement universel", dat door professor Jacotot op verschillende scholen te Leuven was ingevoerd. Ofschoon velen in onzen tijd allicht voor beide leerwijzen de schouders zouden ophalen, wezen ze bij het lage standpunt, waarop het onderwijs zich in die jaren bewoog, althans op vooruitgang; de leerwijze van Jacotot, hoogleeraar te Leuven, verwierf de voorkeur. De door hem voorgestane beginselen om door sterke inspanning van het geheugen, aanschouwelijk onderwijs, door openbare lessen, publieke voordrachten en andere opwekkende middelen meer lust tot kennis en studie op te wekken, vonden vooral toepassing bij het onderricht van de Fransche- en de Nederlandsche taal, stijloefeningen, zang, toonkunst en teekenen.

Digitized by Google

Bij ingespannen arbeid der commissie — waarin sinds 17 Augustus 1826 ook de luitenant-generaal Gunkel, de vice-admiraal May, de kolonel Schuurman van de infanterie, de luitenant-kolonel van Balveren van de cavalerie, de luitenant-kolonel der genie Offerhaus, de hoogleeraar Schröder en de kapitein van den generalen staf Nepveu als secretaris hadden zitting genomen —, terwijl de leden af en toe het onderricht en steeds de examens bijwoonden van miliciens, die naar voormelde leerwijzen op verschillende scholen werden onderwezen, diende de commissie in Februari 1827 hare ontwerpen in omtrent de samenstelling, de aanvulling, de voorschriften enz. der onderofficiers- en der korpsscholen. Ook stelde de commissie voor de oprichting eener normaalschool te Leuven, onder leiding van den heer Jacotot, waarheen officieren van alle wapens gedurende eenige maanden zouden worden gedetacheerd ten einde bekend te worden met de aldaar gevolgde methode van onderwijs, dit vervolgens bij de militaire scholen toe te passen. Op 1 Maart 1827 kwam de normaalschool bij wijze van proef in werking met 35 officieren, waarbij ook de kapitein Bouchtay van de 12de afdeeling infanterie, die zich bijzonder op het onderwijs toelegde [71]). Toch zouden de uitkomsten van Jacotots leerwijze tegenvallen.

Volgens het op 27 November 1827 door den koning vastgestelde reglement voor de koninklijke militaire academie (bladz. 119) konden aldaar 308 jongelieden worden opgeleid voor de landmacht en den dienst bij 's rijks waterstaat [72]). Bovendien zou voor officieren van de korpsen, voor beambten van den waterstaat, ook voor jongelieden, die zich op een der hoogescholen in de theorie der waterbouwkunde geoefend hadden, gelegenheid worden geboden om toegepaste studiën op de koninklijke militaire academie bij te wonen. Deze laatste bepaling viel meerendeels aan 's prinsen initiatief te danken.

Voorts vroeg Zijne Koninklijke Hoogheid aan de commissie, kort vóór hare ontbinding op 22 December 1827, een ontwerpprogramma voor onderofficieren en kadets bij de korpsen, die het officiers-examen verlangden af te leggen. Bij latere oprichting van de afdeeling grenadiers zullen wij tevens voor de infanterie een instructie-bataljon zien instellen.

Ten einde jonge bevelhebbers aan te kweeken verlangde de

Digitized by Google

prins examens te openen voor eerste-luitenants, die voor buitengewone bevordering tot kapitein en ritmeester verlangden in aanmerking te komen. Tal van andere voorschriften betreffende het onderwijs op de compagnie-scholen bij de verschillende wapens kwamen tot stand. Ook werden officieren en onderofficieren gedetacheerd bij de centrale gymnastiek-school te Brussel om daarna als onderwijzer in dit leervak bij de korpsen op te treden (24 October 1829).

Ofschoon de ontwikkeling van het militair onderwijs bij het leger als gevolg der onlusten in 1830 en de daarop volgende jaren werd gestoord, terwijl de pas van weinige jaren dagteekenende maatregelen onmogelijk reeds vruchten konden dragen, legde prins Frederik, als minister van oorlog, den grond voor hetgeen sinds het Nederlandsche officierskorps is geworden. Zonder zich te verdiepen in de strijdvragen dier dagen, wat beter is: praktijk zonder wetenschap óf wetenschap zonder praktijk, heeft hij met vaste hand den weg aangewezen om beide te doen samengaan. Betweters op dit gebied, die ook toen niet ontbraken en tegenover 's prinsen inspanning van dilletantisme durfden spreken, herinnerde de vorst gemoedelijk maar sarcastisch aan de woorden van Huygens:

> Ons huys zal eerst na desen
> Volmaekt in alles wezen . . .

Aan zijn wensch om ten bate en tot leering van het leger meer partij te trekken van de gelegenheid, die de oorlogvoering in de koloniën aanbiedt, kwam geheel onwillekeurig de Java-oorlog te gemoet.

II. Het leger en de vestingen.

Op het gebied van legervorming behoorde prins Frederik beslist tot de voorstanders van algemeenen dienstplicht. Reeds lang vóór 1818 had de prins, volgens eigen mededeelingen doch te vergeefs, bij zijn vader aangedrongen om het Engelsche stelsel van

Digitized by Google

afzonderlijke korpsen vrijwilligers en militie te vervangen door het in Pruisen gevolgde beginsel »Jederman ist wehrpflichtig und kann sich in der Ausübung dieser Pflicht nicht vertreten lassen" [73]). Vruchteloos waren bij de wets-ontwerpen betreffende de nationale militie van 1818 en '20 (bladz. 85 en 86) zijne pogingen gebleven tot invoering van onvervreemdbaren dienstplicht: eveneens door officieren als von Gagern, de Gumoëns, hertog Bernhard van Saksen Weimar en andere beproefde krijgskundigen voorgestaan.

Overigens was prins Frederik een verklaarde vijand van elke verandering, inzonderheid op krijgskundig gebied, die niet tevens belangrijke verbeteringen aanbracht. Dit gold in de eerste plaats voor de organisatie en de oefeningen der verschillende wapens, aangezien bij veelvuldige wisseling van personeel en jaarlijksche opkomst van nieuwe lichtingen der militie elke maatregel van organieken aard en wijziging der oefeningen belangrijken tijd eischen alvorens werking te toonen. Bij de infanterie en de cavalerie streefde prins Frederik er naar om aan de éénmaal besloten algeheele samensmelting van het staande leger en de militie — d. i. met opheffing van het staande leger volgens het Engelsche stelsel — volle uitvoering te waarborgen. De wet op de nationale militie van 8 Januari 1817 en die van 28 November 1818 toch, waarop deze ingrijpende maatregel berustte, hadden — zooals wij reeds opmerkten (bladz. 86) — in de tweede kamer der staten-generaal vrij hevigen tegenstand ontmoet, omdat enkele leden oordeelden, dat de ontworpen voorschriften ter zake streden met de grondwet, terwijl de toelichtingen der regeering sober en onduidelijk waren. Behalve eenige veranderingen bij de in Oost- en West-Indië dienstdoende korpsen bleef de organisatie van de infanterie tot het jaar 1829 onveranderd; bij ontbinding der Zwitsersche regimenten verdwenen in dit jaar de laatste sporen eener vaste landmacht (Zie Derde Deel Bijlage XXIV A). Zoowel de getalsterkte van het onderofficiers-kader als het gehalte der vrijwilligers en remplaçanten voor de militie lieten veel te wenschen over. Volgens een memorie van die dagen rekende men op tien vrijwilligers maar één goed soldaat; de geringe bezoldiging van het mindere kader en de dure kleeding waren oorzaak, dat onderofficieren en korporaals dikwerf toevlucht namen tot allerlei middelen om aan geld te komen; ook heerschte in het

Digitized by Google

leger veel misbruik van sterken drank. Een op 26 Juni 1828 door generaal de Constant aan prins Frederik aangeboden ontwerp tot reorganisatie der nationale militie vond geen goedkeuring bij het oorlogsbestuur. Met voortvarendheid hield de prins zich bezig met de bewapening der infanterie; in Juli 1827 liet hij tot eigen onderzoek de eerste percussie-geweren aankoopen.

Nog schaarscher waren gedurende 's prinsen ministerie de veranderingen bij het wapen der cavalerie (Zie Bijlage XXIV B). Pas ingevolge het koninklijk besluit van 3 December 1824 waren de militie-escadrons der kurassiers over alle regimenten verdeeld, zoodat ook bij de cavalerie het afzonderlijke bestaan van afdeelingen vrijwilligers en miliciens ophield.

Bij de artillerie duurde het tot 1841 alvorens de bataljons nationale militie opgeheven en met de andere korpsen samengesmolten werden. Noch op organiek-, noch op technisch terrein leverde het bestuur van prins Frederik als commissaris-generaal van oorlog (1 Juli 1826—31 Dec. 1829) voor de artillerie eenigszins belangrijke wijzigingen op (Zie Bijlage XXIV C).

Prins Frederik toonde zich eveneens een tegenstander van verandering van instructiën en reglementen, tenzij hoog noodig. De infanterie bewoog zich in de jaren 1830 en '31 nog naar het voorschrift van 1815 en de aanvulling van 1819 volgens welke »de bataljons-bewegingen op een versnelde wijze (au pivot mouvant) werden verricht." Voor de cavalerie gold het »provisioneel reglement" van 1815 met een bijvoegsel van '20 voor de sinds opgerichte lansiers; de artillerie manoevreerde naar het »provisioneele reglement" van 1818; de instructie voor den dienst van het korps ingenieurs dagteekende van het jaar 1815. Het koninklijk besluit van 27 Mei 1828 beloofde voor het wapen der genie, dat sinds '22 bestond uit het bataljon mineurs en sappeurs vereenigd met het korps ingenieurs, uitbreiding tot drie bataljons met een afzonderlijken staf. Wegens de moeilijkheid tot het vinden van kader moest men zich aanvankelijk bepalen tot een formatie van twee bataljons (4 December 1829); ten gevolge der spoedig daarop intredende onlusten in het Zuiden kwam de oprichting van het derde bataljon niet tot stand (Zie Bijlage XXIV D). Het zou tot onzen tijd duren, alvorens het later weer tot één bataljon samengesmolten

Digitized by Google

WERKKAMER VAN PRINS FREDERIK — PALEIS IN HET KORTE VOORHOUT TE 'S GRAVENHAGE.

Digitized by Google

Digitized by Google

korps genie-troepen werd uitgebreid tot een regiment van twee bataljons met 9 compagnieën (Kon. Besl. dd. 2 September 1905).

Door beraden overleg heeft prins Frederik tot verbetering van de levende strijdkrachten gedaan, wat binnen de perken der grondwet en zonder de natie al te veel te bezwaren, mogelijk was. Toch achtte hij, volgens beoordeeling eener in dien tijd aan hem aangeboden »Memorie" betreffende het leger [74]), den toestand verre van volmaakt. Een schier onoverkomelijk bezwaar vormde in het Zuiden de door de steeds naar vermeerdering van gezag strevende geestelijkheid zoowel op officieren als op minderen uitgeoefende invloed. Het gevaar was te ernstiger wegens de gelocaliseerde aanvulling der korpsen, terwijl de biecht en de vrouwen medewerkten tot verslapping der krijgstucht. Even drukkend werkten de traditiën en het geldelijk vermogen van den intellectueel minder ontwikkelden zuidelijken adel, waartoe een groot deel van het officiers-korps behoorde: òf zij liepen aan den leiband der geestelijken, òf zij lieten zich al te veel met de staatkunde in. Onder de straks te bespreken »petitiën", waarbij het volk zoogenaamd herstel vorderde van grieven maar inderdaad partij trok tegen de regeering, stelden ook tal van officieren hunne naamteekening met vermelding van den rang, dien zij bekleedden. Nog erger was het met de officieren der schutterij gesteld. Ook ging de bevordering uiterst traag en was de bezoldiging, vooral der opper- en hoofdofficieren te gering, zoodat het aan velen moeite kostte om naar hun rang te leven. 's Konings persoonlijk bestuur en verouderde bepalingen omtrent de bevordering en het ontslag der officieren beletten den prins-minister tot verhooging der slagvaardigheid van het leger zoo vér te gaan als hij wel wenschte. Een andere feil mocht heeten, zooals wij boven opmerkten, dat de korpsen schier uitsluitend werden gerecruteerd met jongelieden, geboren in de districten en plaatsen, waar die troepen garnizoen hielden. Als gevolg daarvan stonden de miliciens in het Zuiden, gedurende den tijd welken zij in hunne haardsteden met groot verlof vertoefden, bloot aan al de nadeelige invloeden, die zich na de unie der katholieken en liberalen in 1828 in tal van huisgezinnen deden gelden.

Onder de belangrijkste verbeteringen, door prins Frederik als

Digitized by Google

commissaris-generaal van oorlog getroffen, behooren de reorganisatie van den generalen staf, de instelling van inspecteurs bij de wapens der infanterie en der cavalerie, benevens de indeeling dezer wapens in divisiën en brigades.

Het reeds vermelde koninklijk besluit van 29 Augustus 1826 No. 188 bedoelde geheele samensmelting van het personeel en de verrichtingen van den generaal-kwartiermeesterstaf en den generalen staf (zie bladz. 23) onder de leiding van een opperofficier, die den naam voerde van chef van den generalen staf. Behalve de werkzaamheden bij het hoofdbureau, gevestigd te 's Gravenhage, den adjudanten-dienst bij de militaire commando's en de groote onderdeelen van het leger, benevens de topographische verrichtingen, waren aan den generalen staf opgedragen het verzamelen, bewerken en beschrijven van alle staatkundige en statistische aangelegenheden betreffende de landsverdediging. Tot voorbereiding van de officieren werden enkele leervakken ter bizondere studie aanbevolen en hun voordrachten omtrent door den chef van den generalen staf aangegeven onderwerpen opgedragen. Het topographisch bureau, te Gent gevestigd in het »Generale-staf huis" naast het toenmalige »Hôtel de Flandre" in de »Rue aux Draps" of »Drapstraat", kwam onder de leiding van dien opperofficier. Deze inrichting bezat toen reeds zulk een goeden naam in het buitenland, dat Engelsche en Fransche officieren — o. a. de markies de la Chasse de Vérigny — de te onzent gebezigde methode van terreinopnemen en kaarteeren te Gent kwamen beoefenen. Alle door de officieren bewerkte plans, memoriën enz. werden in het archief van het departement van oorlog opgelegd. De aanvulling van den generalen staf geschiedde uit officieren van de infanterie en de cavalerie met twee- of drie-jarigen diensttijd en na een afgelegd examen. Kort vóór de Belgische onlusten telde de generale staf 2 opper- en 19 hoofd-officieren, 9 kapiteins, 4 eerste-luitenants en 11 adspiranten. Alle bepalingen strekten om dit dienstvak te stempelen tot het leidende orgaan voor het leger en daarmede nauw voeling te onderhouden; de veelal tot bureau-dienst bestemde officieren mochten niet aan de practische eischen van den dienst ontwassen. Deze organisatie, welke op 15 December 1826 werd ingevoerd, muntte verre uit boven de toenmalige formatie van den generalen staf in

Digitized by Google

Frankrijk. Frankrijk onderhield ook in vrede een talrijken generalen staf als afzonderlijk korps, dat zich echter niet door practische bekwaamheid heeft onderscheiden. Pruisen verlangde geen sterk stafkorps, maar droeg zorg steeds een voldoende reserve voor dien dienst geschikte officieren beschikbaar te houden. Sinds 1815 ontwikkelde zich de Pruisische generale staf geleidelijk tot het hooge standpunt, waarop dit dienstvak zich thans bevindt. Prins Frederik koos voor de aanvulling van onzen generalen staf een middelweg.

Op 10 Januari 1827 benoemde de koning den luitenant-generaal baron de Constant tot chef van den generalen staf, aan wien de tegelijkertijd tot generaal-majoor bevorderde kolonel Wildeman als eerste-, de kolonel van Gorcum als tweede adjunct werden toegevoegd. Generaal de Constant was op 27 Mei 1826 door den koning benoemd »tot opper-intendant over de opvoeding van de Koninklijke kleinzonen, zullende hij in die hoedanigheid behooren tot de groot-officieren van ons Huis". Sinds den 4den Juni d.a.v. had hij het bevel in het derde groot militair commando te Gent aan den luitenant-generaal baron de Ghigny overgegeven. De koning en de prins van Oranje kwamen overeen om tot gouverneur der koninklijke kleinzonen aan te stellen den majoor van den generalen staf Juste Thierry baron de Constant Villars, die aan vele kundigheden een bezadigden geest en een vroom gemoed paarde; tot onder-gouverneur, den eerste-luitenant van den generalen staf A. P. F. Rigot de Beguin; als onderwijzers o. a. de heeren Merle d'Aubigné en van der Spui. — Enkele weken later verving mevrouw de Constant Rebecque, geboren barones van Lynden Hoevelaken, op uitnoodiging van prins Frederik de gravin Bentinck van Middagten, die om bizondere redenen haar ontslag had gevraagd, als grootmeesteres van het Huis der prinses (18 Augustus 1826).

Ten einde meer eenheid te brengen in de oefeningen bij het leger onthief de koning bij besluit van 24 September 1826, op voordracht van prins Frederik, de bevelvoerende generaals in de militaire commando's van het onmiddellijk toezicht op de oefeningen, het onderwijs, de krijgstucht, de wijze van leven bij de korpsen, enz. en belastte daarmede bij de infanterie zes, bij de cavalerie en bij de artillerie twee generaals als inspecteurs; die bij de infanterie stonden rechtstreeks onder de bevelen van het departement van

Digitized by Google

oorlog; de generaals der cavalerie en der artillerie, met bedoeld toezicht belast, ontvingen hunne bevelen door tusschenkomst respectievelijk van den opperbevelhebber der cavalerie en van het departement van den grootmeester der artillerie. Hunne bizondere instructiën werden dd. 24 Januari vastgesteld [75]).

De onder de wapenen zijnde krijgsmacht bedroeg gedurende de jaren 1815 tot 1830 gemiddeld 20000 hoofden. Voor de najaarsoefeningen werden één of meer lichtingen opgeroepen.

Elk jaar werd in September, gewoonlijk voor den tijd van vier of vijf weken, door tien tot twaalf bataljons met toegevoegde artillerie en cavalerie een legerkamp betrokken, als: in 1825 bij Mons onder bevel van den luitenant-generaal baron Tindal, in 1826 te Raevels onder Chassé, van 19 September tot 8 October 1828, eveneens te Raevels, onder het bevel van prins Frederik [76]).

De prins hield bij laatstgenoemde troepenvereeniging het hoofdkwartier te Turnhout; de infanterie en de artillerie te voet legerden onder tenten, de cavalerie en de rijdende batterij kampeerden of kantonneerden beurtelings in de nabijheid of in de omliggende plaatsen. Meermalen bezochten prinses Louise en de prins van Oranje de stad Turnhout, alwaar ook hertog Bernard van Saksen Weimar, inspecteur-generaal der infanterie te Gent, generaal de Constant en anderen door den prins werden uitgenoodigd. Het volgende jaar (1829) commandeerde prins Frederik opnieuw het kamp van Zeist, alwaar 9400 man vereenigd waren. Als chef van den staf fungeerde de luitenant-kolonel de Gumoëns, als bevelhebbers van de infanterie en van de cavalerie respectievelijk de luitenant-generaal Cort-Heyligers en de generaal-majoor Post. De prins hield het hoofdkwartier in den rechtervleugel van het paleis te Soestdijk. De koning, de koningin en de prins van Oranje vereerden dit kamp met hunne tegenwoordigheid. De oefeningen in de legerplaatsen droegen meer het karakter van manoeuvreer- dan van exercitie-kampen; de manoeuvres werden bij omslachtige voorbereiding al te tooneelmatig uitgevoerd.

In 1829 heeft de samenstelling van de infanterie, deels als gevolg van oppositie der zuidelijke staten-leden, een niet onbelangrijke wijziging ondergaan. Reeds gedurende de zitting van de tweede kamer der staten-generaal in 1828 hadden de hoofden der zuide-

Digitized by Google

lijke liberalen er op aangedrongen om de vier Zwitsersche regimenten, door toepassing van het betrokken artikel 59 der in 1814 gesloten capitulatiën, af te danken. Ofschoon zij toen nog niet de minste poging tot omverwerping van 's konings gezag in den zin hadden, stonden de traditioneele trouw en gehechtheid dezer troepen aan den vorst, in wiens dienst zij stonden, hen tegen. Den laatsten dag van het jaar had de koning aan hun verlangen toegegeven door het besluit te teekenen, waarbij die regimenten tegen 31 December 1829 op de meest eervolle wijze en op voor hen alleszins voordeelige voorwaarden werden ontbonden [77]). Dientengevolge ontstond de noodzakelijkheid om andere troepen-afdeelingen op te richten, terwijl wijzigingen in de bestaande samenstelling der infanterie bedoelden om een meer opgewekten geest in het wapen te brengen. Financieele redenen weerhielden prins Frederik om, zooals hij aanvankelijk wenschte, het aantal afdeelingen infanterie tot twintig uit te breiden. Hij bepaalde zich tot het voorstel aan den koning om de afdeelingen met één te vermeerderen, dus op 18 te brengen: bovendien als keurkorpsen op te richten een afdeeling grenadiers van drie bataljons — het 1ste-, 2de- en 3de- of flank-bataljon, elk van vier compagnieën, te samen 2983 hoofden — en twee afzonderlijke bataljons jagers — elk bataljon van vier compagnieën, te samen 2256 hoofden. Het koninklijk besluit van 7 Juli 1829 No. 104, waarbij aan die voorstellen uitvoering werd gegeven, behelsde o. a. dat de afdeeling grenadiers en de bataljons jagers bestemd waren om in de residentiën Brussel en 's Gravenhage onmiddellijk onder de oogen des konings dienst te verrichten en wel zoodanig, dat steeds twee bataljons grenadiers in de verblijfplaats van Zijne Majesteit moesten aanwezig zijn. Het 1e bataljon jagers, bijna uitsluitend samengesteld uit Noord-Nederlanders, zou te 's Gravenhage, het 2e-, meerendeels Zuid-Nederlanders, te Brussel garnizoen houden. Deze korpsen werden samengesteld uit een keur van officieren en manschappen uit het leger; de plaatsing daarbij moest als een onderscheiding, meer als een eer dan als belooning voor bewezen diensten worden aangemerkt. Ten einde eenvormigheid in de oefeningen te brengen, zouden jaarlijks, afwisselend te Brussel en te 's Gravenhage, bij de afdeeling grenadiers detachementen van de verschillende afdeelingen vereenigd worden en te samen

Digitized by Google

een instructie-bataljon vormen. Na voldoende oefening keerden die detachementen naar hunne respectieve korpsen terug om daarbij het geleerde in praktijk te brengen. Het bevel over de afdeeling grenadiers werd opgedragen aan den kolonel R. A. Klerck.

Den 7en September 1829 waren de nieuw opgerichte afdeelingen en bataljons geheel georganiseerd. Evenals gedurende de maanden September en October 1820 aan alle afdeelingen infanterie en cavalerie plechtig vaandels en standaards waren uitgereikt, geschiedde dit op 23 September 1829 aan de afdeeling grenadiers, op 18 November d.a.v. aan de 18de afdeeling infanterie te Namen. Aan den kolonel Klerck overhandigde prins Frederik het vaandel bij een wapenschouwing op de »Place Royale" te Brussel. De plechtigheid werd o. a. bijgewoond door grootvorst Paul van Rusland en besloten met een groot gastmaal, door den prins aangeboden aan de officieren der nieuwe afdeelingen, de militaire autoriteiten en de hoofd-officieren der schutterij te Brussel. Het 2de bataljon grenadiers onder den luitenant-kolonel Serraris en het 2de bataljon jagers, gecommandeerd door den luitenant-kolonel Everts, bleven in bezetting te Brussel; het 1ste- en het 3de bataljon grenadiers en het 1ste bataljon jagers gingen al spoedig op marsch naar 's Gravenhage, waar de koning gedurende dit jaar verblijf hield. Zij werden aldaar door den burgemeester Copes van Cattenburch en eenige leden van het gemeentebestuur, door den gouverneur der residentie, graaf van Limburg Stirum, aan het hoofd van de militaire autoriteiten en hunne staven ingehaald en betrokken de sinds 1824 nieuw gebouwde »Oranje-kazerne", waar zoolang de 19de afdeeling infanterie was gehuisvest. De kapelmeester Dunkler richtte een korps muzikanten op, dat onder zijn leiding zulk een grooten naam heeft verworven. — De samenstelling van het voormelde instructie-bataljon kwam den 15en Mei 1830 tot stand onder het commando van den majoor van Bronkhorst. Op 29 Juli d. a. v., eenige dagen na de in Frankrijk plaats gehad hebbende omwenteling, stelde prins Frederik beide bataljons grenadiers en het instructie-bataljon op een wapenschouwing in het Malieveld te 's Gravenhage voor aan den koning en aan den prins van Oranje, die vergezeld waren door de prinsen Wilhelm en Albert van Pruisen.

Andere veranderingen van organieken aard bij de infanterie

Digitized by Google

betroffen de opheffing in tijd van vrede van de depots. Elke afdeeling infanterie zou bestaan uit drie bataljons en één reservebataljon van vier compagnieën, waarbij het 3de den naam droeg van flankeur-bataljon.

De infanterie was op voorstel van prins Frederik bij Kon. Besluit van 30 Juni 1828 No. 99 ingedeeld in vier divisiën en een reserve-brigade. Elke divisie bestond uit twee brigades, ieder van twee afdeelingen; de twee overige afdeelingen vormden de reservebrigade. De afdeeling grenadiers en de twee bataljons jagers stonden onder het onmiddellijke toezicht van den generaal-majoor Schuurman. De cavalerie werd ingedeeld in twee divisiën [78]). Toch zullen wij in 1830 de troepen, als gevolg der onverwachte omstandigheden, in een geheel ander verband te velde zien komen. De wet van 11 April 1827, houdende oprichting der schutterijen, kwam over de geheele uitgestrektheid van het rijk in werking. Overeenkomstig de voorstellen van den minister van binnenlandsche zaken en van prins Frederik werd aangenomen, dat alle daartoe geschikte Nederlanders van 25 tot 34 jaar schutterplichtig waren, als: vijf jaren werkelijken dienst en vijf jaren reserve. In alle gemeenten, wier bevolking binnen den besloten kring der gebouwen 2500 zielen en daarboven telde, werden volgens de grondwet actieve-, in de overige gemeenten rustende schutterijen opgericht. De sterkte der schutterijen moest 2 % der gemeente bedragen: ze werd verdeeld in drie bans [79]). In het Zuiden zou de schutterij in 1830 blijken van geenerlei waarde te zijn.

De meermalen tegen prins Frederik ingebrachte beschuldiging als zou Zijne Koninklijke Hoogheid tot aanvulling van het officierskorps vooral het Duitsche element hebben bevoorrecht, is blijkens de ranglijsten volkomen ongegrond. Met meer recht moge worden opgemerkt, dat bij een overgroot getal opperofficieren — 25 luitenant-generaals en 56 generaal-majoors — vele hooge militaire betrekkingen werden vervuld door mannen, die wegens hoogen leeftijd of mindere bekwaamheid geen geschiktheid meer daartoe bezaten; de gebeurtenissen in de laatste helft van het jaar 1830 in het Zuiden hebben dit duidelijk aangetoond. Intusschen zijn de besprekingen en onderhandelingen tusschen prins Frederik en den

Digitized by Google

koning aangaande de vervanging dier opper- en hoofdofficieren niet aan den dag gekomen.

Zeker heeft prins Frederik altijd warme sympathie voor Duitschland en voor de Duitschers aan den dag gelegd, waar hij was opgevoed en in wier midden hij de schoonste dagen van zijn jeugd en zijn jongelingschap had beleefd. Nimmer echter troffen wij eenig feit, waaruit bevoorrechting bleek van het Duitsche boven het Nederlandsche element. Dat de vorst zijn vroegere Duitsche dienaren ook te 's Gravenhage aan zich verbonden hield, pleit enkel voor zijn goed hart. Een enkele maal, wel is waar, vermat zich één van 's prinsen oudere vrienden een toespeling op de kosten, welke met het onderhoud van zooveel Duitsche en Nederlandsche bedienden moesten gepaard gaan en veroorloofde zich de vraag: »Wozu brauchen Sie so viele Beamte und Diener?" — Waarop prins Frederik lachend antwoordde: »Ich brauche Sie nicht, aber Sie brauchen mich" — met welke uit het gemoed wellende getuigenis de prins den onbescheiden betweter tot zwijgen, tevens tot nadenken bracht.

Een der bezwaren van prins Frederik tegen de aanvaarding van het oorlogsbestuur had gegolden zijn ingenomenheid tegen het schromelijke anachronisme van vestingbouw aan de zuidelijke grenzen, waartoe de mogendheden in 1815 Nederland hadden verplicht. Reeds vermeldden wij het oordeel dienaangaande van 's konings zonen (Derde Deel, bladz. 1001). Wanneer Willem I bij overdreven eischen van lord Wellington, tegenover welke de luitenant-generaal baron Krayenhoff, willende met beleid en omzichtigheid te werk gaan maar al te dikwerf het zwijgen bewaarde, somwijlen ook het advies van den prins van Oranje en van prins Frederik inriep, o. a. betrekkelijk de te versterken stellingen van Hal en Waterloo, dan hadden zij steeds die nuttelooze verspilling van geld en van krachten ontraden [80]).

In 1819 waren van de tot vestingbouw beschikbaar gestelde 74 millioen gulden — 20 door Nederland, 24 door Engeland en 30 uit de Fransche oorlogsschatting — reeds 22 millioen verwerkt; de kosten voor de Zuid-Nederlandsche vestingen zouden ten slotte stijgen tot ongeveer 85 millioen gulden. De vroeger (bladz. 26) vermelde lijst van nieuwe bevestigingen te Namen, Charleroy en

Digitized by Google

van te verbeteren sterkten, was nog met andere vermeerderd. Bij een inspectie-reis in het voorjaar van 1823 met den koning en generaal Krayenhoff langs het zuidelijk frontier had prins Frederik de versterking van Maastricht, ook de nieuwe forten op de »Chartreuse" te Luik, op de rotspunten te Huy en te Dinant, welke als sperforten in zijn geest vielen, geprezen; maar de herstellingen te Mariënburg, Philippeville, Bouillon, de nieuwe werken te Ath, Gent, Oudenaarde en Dendermonde achtte de prins ten eenenmale onnut en overbodig. Bij den aanleg van nieuwe of het herstel der bestaande werken te Charleroy, Bergen, Meenen, Doornik, Yperen, Nieuwpoort, Ostende en Antwerpen met het Vlaamsche hoofd en bijbehoorende lunetten, van de forten Lillo en Liefkenshoek, moest men zich bij den dwang van het in 1815 gecoaliseerde Europa wel nederleggen. Toch had de prins zich hartelijk verheugd over de onderscheiding, waarmede de koning den ijver en de talenten van generaal Krayenhoff had beloond door hem te dier gelegenheid met het grootkruis der Militaire Willemsorde te begiftigen; tal van genie-officieren werden benoemd — enkelen voorbarig — tot ridders van de 3de- en de 4de klasse dier orde wegens hunne diensten bij versterking der zuidelijke grenzen; maar sympathie voor al dat gemetsel ontbrak prins Frederik ten éénenmale. Wél toetste hij steeds alle voorstellen tot aanleg en verbetering van kanalen, vaarten en wegen, vroeger bij de werkzaamheden van den raad van state besproken, aan de voorwaarden van 's lands verdediging [81]).

Reeds vóór 1819 waren aan den koning plannen tot versterking van het oostelijke frontier tusschen den Rijn en de Waal bij Nijmegen en tót den Dollart voorgelegd, maar alleenlijk door Zijne Majesteit in overweging gehouden. Behalve het geretrancheerde kamp van Nijmegen is de uitvoering dier ontwerpen gelukkig achterwege gebleven; eveneens de verbetering der linie langs de Maas van Venlo tot Bergen op Zoom; alleen is het nieuwe fort St. Andries in de Bommelerwaard geheel uitgevoerd. 's Prinsen afkeuring vond steun in vrees bij den koning, dat de staten-generaal de gelden voor deze kostbare versterkingen zouden weigeren. Betreffende de beveiliging der zeegaten en kusten was men te Helder bezig met den aanbouw der aldaar noodig geoordeelde en goedgekeurde vestingwerken en inrichtingen. Toen de prins in Juli

Digitized by Google

1826 als commissaris-generaal optrad, waren reeds alle sterkten in Zeeuwsch Vlaanderen — behalve Breskens —, ook Heusden, Geertruidenberg, Steenbergen en de versterkingen der oud-Hollandsche linie verdwenen of opgeheven. Laatstgenoemde pasten niet meer in de nieuw-Hollandsche linie, die ging langs Utrecht en Vreeswijk, langs de sluizen en forten in en op de Lek- en de Waal-dijken met Gorinchem en Woudrichem ten zuiden, noordoostwaarts van Utrecht naar Weesp, Muiden en Naarden. Van de Grebbe-linie waren alleen de hoofdtoegangen behouden. Prins Frederik behartigde als minister vooral de uitvoering der werken tot beveiliging van de provincie Holland in ruimeren zin, waarmede hij zich geheel vereenigde. De plannen waren nog lang niet uitgevoerd, toen de gebeurtenissen van 1830 weer de zuidelijke liniën voor een gedeelte in het leven riepen.

Groot leed veroorzaakten den prins de procedures tegen meerdere hoofd- en andere officieren der genie, die zich bij den vestingbouw te Yperen, Ostende, Meenen en Nieuwpoort hadden schuldig gemaakt aan gebrekkig toezicht of oogluiking bij het gebruik van ondeugdzame materialen, en aan andere verkeerdheden; waarvan ten slotte de luitenant-generaal baron Krayenhoff, inspecteur-generaal der fortificatiën — kort geleden teruggekeerd van een belangrijke zending naar onze West Indiën tot bevestiging van het eiland Curaçao en mineralogische onderzoekingen op andere eilanden, in verband met de ontdekking eener goudmijn op Aruba (1825) — het slachtoffer is geworden. De eerste aanleiding daartoe was in Augustus 1824 ontstaan door instorting van een nieuw buskruitmagazijn te Yperen; vervolgens werd beweging in de nieuwe metselwerken te Ostende bespeurd en kwamen ook te Meenen gebreken aan het licht. De uitslag van het onderzoek der nieuw aangelegde fortificatiën door een commissie onder de leiding van den luitenant-kolonel van Hooff, adjudant van den prins van Oranje, en allerlei lasterlijke geruchten leidden er in Mei 1826 toe, dus slechts enkele maanden nadat prins Frederik de portefeuille van oorlog had aanvaard, om ook den 68-jarigen generaal Krayenhoff, wien de jonge vorst groote genegenheid toedroeg, voor het hoog militair gerechtshof te dagen: zooals de prins hoopte en verwachtte om hem openlijk van alle schuld te zuiveren. De zaak toch had door het

Digitized by Google

geheele land en onder alle volksklassen ruchtbaarheid verkregen. Dit ging zoover, dat o. a. bij bespreking door een der godsdienstleeraren te 's Gravenhage omtrent het oud-testamentische verhaal van het instorten der muren van Jericho door het gejuich der Israëlieten onder de aanvoering van Jozua — een der cathechisanten brutaalweg opmerkte »die muren waren zeker met kalk van Krayenhoff gebouwd!"

In verband met de openbare behandeling der zaak werden het bevel en de beschikking over het personeel der genie tijdelijk aan den inspecteur ontnomen en zijne werkzaamheden rechtstreeks naar het departement van oorlog overgebracht, hij zelf ter dispositie van dat departement gesteld. Nu men dezen opperofficier in crimineele procedures had gewikkeld, bleek deze maatregel van regeeringswege onvermijdelijk, met hoeveel tegenzin prins Frederik de aanschrijving ook onderteekende (14 Sept. 1826). Zonder eenigen stap tot eigen rechtvaardiging in het openbaar te verrichten onderwierp zich Krayenhoff, die ongerekend zijne afdwalingen op het eind der stadhouderlijke regeering (Eerste Deel bladz. 430 en vlg.) en onder het revolutionair bewind tot 1806, op zulk een schoon en roemrijk verleden mocht bogen, met gelatenheid aan zijn lot. Gedurende een driejarige trage procedure zocht en vond Krayenhoff troost in studie en arbeid. Het verdient opmerking, dat hij in die treurige jaren aan Cicero's wijsgeerige bespiegelingen de volgende in elk opzicht ware woorden ontleende en toepaste: »L'étude forme la jeunesse, procure du plaisir au vieillard, fait briller le mérite d'un homme dans la fortune; elle est pour lui un refuge et une consolation dans l'adversité, le recrée dans sa maison, ne l'embarrasse point hors de chez lui, le suit partout, au lit, à la campagne, en voyage...." In den aanvang van 1829 nam prins Frederik aanleiding uit den minder ongunstigen uitslag der laatste onderzoekingen betreffende de zuidelijke vestingen om aan den koning voor te stellen deze verder te staken; tevens wenschte hij in de zaak van generaal Krayenhoff tot beëindiging te geraken. Het militair gerechtshof eischte (10 Juni 1829) vrijspraak voor wat betrof de tegen Krayenhoff ingebrachte beschuldiging van »misdadige oogluiking in »de onregelmatigheden bij het uitvoeren van versterkingen in het »zuidelijk frontier", maar een kamer-arrest voor den tijd van hoog-

Digitized by Google

stens twee maanden wegens verzuim en nalatigheid in het volbrengen zijner plichten als inspecteur-generaal der fortificatiën [82]).

Verontwaardigd en gegriefd over dezen eisch, diende generaal Krayenhoff thans aan het hof een lijvige memorie van verdediging in [83]), waarbij hij op even waardige als overtuigende wijze zijn onschuld bepleitte. De sententie van 5 April 1830 [84]) sprak dan ook den baron Krayenhoff »overeenkomstig den voorschreven eisch" vrij van strafbare oogluiking en ontzegde, wat de overtreding van het reglement van krijgstucht betreft, den eischer zijn eisch. Ofschoon zoodoende de eer en de goede naam van Krayenhoff ongeschonden bleven, werd hij enkele dagen later op pensioen gesteld.

Krayenhoff opende het geschrift over zijn procedure, het gevolg deels van misdrijven van onderhoorigen deels van kuiperij, met de woorden van Themistocles aan Eurybiades: »Sla toe, maar hoort". Bij het graf op het fort Krayenhoff te Nijmegen van den man, die zulke belangrijke diensten aan zijn vaderland had bewezen en op hoog bejaarden leeftijd nog zoo zwaar werd beproefd, herinneren wij wegens zijn grootheid, tevens tot bestrijding van laster, aan Diderot: »La calomnie disparait à la mort de l'homme obscur; mais debout auprès de l'urne du grand homme, elle s'occupe encore, après des siècles, à remuer ses cendres avec un poignard".

III. Remonteering.

Behalve aan het personeel en het materieel van het leger wijdde prins Frederik ook zijn aandacht aan het vraagstuk der remonteering. IJverig werkte Zijne Koninklijke Hoogheid mede aan 's konings streven tot verbetering van het inlandsche paardenras ten einde allengs te bereiken om de bereden wapens niet alleen in vredestijd maar ook bij oorlogsgevaar in het eigen land van goede en voor den dienst bekwame paarden te voorzien.

Gedurende de Bataafsche Republiek en het koninkrijk Holland geschiedde de aanschaffing der voor het leger benoodigde paarden door de zorg der raden van administratie bij de korpsen, die

Digitized by Google

daartoe overeenkomsten met particulieren sloten. De door koning Lodewijk in 1810 getroffen bepalingen omtrent de paardenfokkerij in het eigen land bleven als gevolg onzer inlijving bij het eerste Fransche keizerrijk onuitgevoerd.

Hoewel de Souvereine Vorst onmiddellijk na het herstel van Neerland's onafhankelijkheid vaststelde, dat de op te richten bereden korpsen bij openbare of onderhandsche aanbesteding van rij- en trekpaarden zouden voorzien worden, bleef koning Willem I, zooals blijkt uit het voorschrift op de militaire administratie van 1 Februari 1819, bedacht op andere middelen en wel op herstel der vroegere stoeterijen en paardenfokkerijen te Ameland, Borculo, het Loo, te Hanenburg nabij 's Gravenhage en te Tervueren bij Brussel; terwijl Zijne Majesteit reeds het vorige jaar de oprichting had bevolen van een hengsten-depot aanvankelijk te Bonnevoye, vervolgens te Wolferdange in het groothertogdom Luxemburg. De heerlijkheid Ameland was omstreeks 1700 aangekocht door Henriette Amalia, vorstin van Anhalt Dessau, weduwe van Hendrik Casimir II, erfstadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, ten behoeve van haar zoon prins Jan Willem Friso, die zich, evenals later Willem IV en Willem V, ijverig had toegelegd op verbetering van het Friesche paardenras. De Amelander-paarden onderscheidden zich door sterkte, vlugheid van bewegingen en edele vormen, zoodat in de 18de eeuw op het eiland een levendige paardenhandel werd gedreven, welke echter gedurende den Franschen tijd was vervallen. Koning Willem I deed te Ameland eenige schoone hengsten plaatsen, ter verbetering van de paardenfokkerij, welke maatregel tot gunstige uitkomsten leidde, zoodat binnen enkele jaren eenige aldaar geteelde veulens voor de cavalerie werden aangekocht.

Een aanzienlijke rol speelde sinds 1822 de stoeterij van Borculo, alwaar van oudsher de paardenfokkerij bloeide. Prins Willem V had in 1777 de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde gekocht van den Poolschen prins Adam Czartorniski, die eenige jaren te voren het kasteel, de zoogenaamde »Hof van Borculo" herbouwd en de heerlijkheid tot paardenstoeterij ingericht had. Daarvan was bij den terugkeer der Oranje's in 1813 nagenoeg niets meer over. Vijf jaren later nam de koning aanleiding uit een verzoek-

Digitized by Google

schrift der landbouwende bevolking, waarin tevens op het groote belang eener inlandsche remonteering werd gewezen, om bevelen te geven tot wederoprichting der stoeterij te Borculo, waar 30 hengsten, 10 merriën en eenige veulens werden gestationeerd. Bovendien werd het beschikbare terrein door het aantrekken van domeinen en aankoop van aangrenzende landen uitgebreid.

Op voorstel nu van prins Frederik, zich spiegelende aan de door koning Frederik Wilhelm III in Pruisen opgerichte hengsten- en remonte-depots om in den paardennood sinds de Napoleontische oorlogen te voorzien — bepaalde de koning dd. 2 Juni 1826, dat de stoeterijen van Wolferdange en van Borculo zouden zijn »militaire inrichtingen", met 40 hengsten en 4 merriën van goede rassen in Luxemburg, 60 hengsten en 12 merriën te Borculo, terwijl de veulens, die in deze stoeterijen vielen, bij de militaire inrichtingen zouden worden opgekweekt. De opperbevelhebber der cavalerie, luitenant-generaal A. D. Trip, werd tevens belast met het beheer over de rijks-stoeterijen; die van Wolferdange onder de leiding van den majoor L. van Hoorick, te Borculo van den luitenant-kolonel jonkheer J. van de Poll. Voorts stelde het reglement vast de wijze en de voorwaarden, waarop de hengsten jaarlijks naar de verschillende provinciën van het rijk zouden worden gezonden, de bepalingen omtrent den verderen aankoop van binnen het rijk geteelde en opgekweekte paarden, de bestemming der remonte-paarden voor officieren en tot aanvulling der korpsen.

Voor Luxemburg werden aanvankelijk hengsten aangekocht in Normandië, later in Engeland en Ierland; te Borculo fokte men, om lichte cavalerie-paarden te kweeken, met Poolsche- en Hongaarsche hengsten, voor zware cavalerie- en trekpaarden door invoering van hengsten uit Noord-Duitschland, Rusland, Rügen en Jutland. Weldra bewezen de uitkomsten, dat men te Wolferdange den juisten weg had ingeslagen. De Engelsche- en de Iersche fokdieren vielen alleszins in den smaak en vonden veel aftrek; daarentegen hadden de vanwege het oorlogsbestuur benoemde militaire commissiën tot aankoop van troepenpaarden in het Noorden te kampen met groote bezwaren en vooroordeelen der landbouwers, die zich noode met de voor Borculo gekozen hengsten konden vereenigen. De aankoop van troepenpaarden in het binnenland leverde

Digitized by Google

dan ook van 1827 tot '31 slechts geringe resultaten op, zoodat men in 1828, om in de behoefte voor den krijgsdienst te voorzien, weder tot het middel van aanbesteding moest terugkeeren. Nadat het oorlogsbestuur in 1836 ook voor de stoeterij van Borculo tot aankoop van uitmuntende Engelsche hengsten was overgegaan, trad verbetering in. In 1839 telde men aldaar 72 hengsten, 78 merriën en veulens, alle van uitmuntend ras. De vraag naar dekhengsten, die op verschillende plaatsen vooral in Gelderland waren gestationeerd, nam dermate toe, dat niet altijd daaraan kon worden voldaan. Daarentegen bleef vooroordeel bestaan tegen de veulens, die meerendeels naar het buitenland werden uitgevoerd. Zoodoende gingen de vruchten verloren, die de militaire stoeterijen aanvankelijk afwierpen, terwijl na de onlusten in het Zuiden op Luxemburg niet te rekenen viel; ook de voor Borculo ten koste gelegde aanzienlijke uitgaven bleven renteloos. In 1837 en '38 bedroeg het getal uit binnenlandsch ras gekweekte en voor de cavalerie aangekochte paarden respectievelijk slechts 171 en 195 tegen de prijzen van ± f 230 en ± f 252.

Afgeschrikt door deze uitkomsten, juist in de jaren gedurende welke op alle takken van militairen dienst werd bezuinigd; zonder te overwegen, dat instellingen als die te Borculo en te Wolferdange eerst na vele jaren tot het voorgestelde doel vermogen te leiden, beweerden de tegenstanders, dat de gekoesterde hoop om zich betreffende de remonteering onafhankelijk te maken van het buitenland, een hersenschim mocht heeten. Jammer genoeg gaf de regeering toe. Op 1 Januari 1842 werd de stoeterij te Borculo als »rijksetablissement gesupprimeerd" [85]) en enkel als privaat instelling des konings behouden. In 1851 zou de stoeterij voor goed worden opgeheven. Behalve eenige nog op de oude heerlijkheid te herkennen afrasteringen en vluchtstallen zijn sinds 1870, toen ook de hofpoort van het kasteel werd afgebroken, de laatste sporen verdwenen der koninklijke stoeterij te Borculo, waarvoor prins Frederik als commissaris-generaal zooveel belangstelling had aan den dag gelegd.

Digitized by Google

IV. De Expeditionnaire Afdeeling naar Java.

Zooals wij reeds opmerkten (bladz. 146) was de oorlog op Java nog vóór het vertrek van den gouverneur-generaal van der Capellen uitgebroken. De bewerker van dezen bloedigen krijg was Dipo Negoro [86]): oudere, uit een ongelijk huwelijk geboren broeder van sultan Hamangkoe Boewana IV, zoon van sultan Hamangkoe Boewana III, wien Daendels in December 1810, daarna Raffles in Juni 1812, in plaats van zijn vader Sepoeh, Hamangkoe Boewana II, op den troon van Djogjakarta had verheven. Laatstgenoemde was verbannen eerst naar Poeloe-Pinang, vervolgens naar Amboina (Tweede Deel bladz. 596 en 601). Sultan Hamangkoe Boewana IV was in 1822 gestorven, niet zonder vermoeden van vergiftiging en werd opgevolgd door zijn vierjarigen zoon Menol, onder voogdijschap van zijn oom Dipo Negoro, van andere pangerans der vorstenlanden, van de zedelooze Ratoe Ageng, moeder van Menol, alsmede van den resident Smissaert: beide laatstgenoemden geen gelukkige keuze.

Sinds den dood van radja Hamangkoe Boewana IV heerschte groote ontevredenheid in de Vorstenlanden: bij de vorsten wegens hun verminderd gezag, bij de andere grooten en de bevolking uithoofde der afgifte van grondgebied aan het gouvernement gedurende het bestuur van Daendels. Bovendien verminderde de verhuur van landerijen aan Europeanen en Chineezen de inkomsten van talrijke grooten, terwijl de belasting op de markten — tolpoorten — de bevolking drukte en algemeen werd verfoeid. Voegt men daarbij de dikwerf door de Nederlandsche agenten gevolgde onverstandige politiek, de wanverhoudingen en de zedeloosheid in alle standen der Javaansche maatschappij, de weeldezucht der grooten, verkoop van ambten en betrekkingen, partijwoelingen en het uitzuigen der bevolking — dan laat 't zich verklaren, dat de toestand in Midden-Java steeds meer gespannen werd. Voor een bekwaam, energiek en dweepziek man als Dipo Negoro, hoofd der partij van sultan Sepoeh, Hamangkoe Boewana II, gedurende het Britsche tusschenbestuur, trotsch op zijn hoogadellijke afkomst, doch ge-

Digitized by Google

krenkt in zijn eerzucht — ook door zijn vader was hem de troon toegezegd —, bovendien vol ergernis over den gang der voogdijschap, waarvan hij deel uitmaakte, en over den toenemenden invloed van het Europeïsme, waren de omstandigheden alleszins gunstig om opstand tegen het Nederlandsche gezag te prediken, waarbij hij het Mohammedaansche fanatisme in beweging bracht en optrad niet alleen als hersteller van het geloof en der oude gebruiken, maar tevens als pleitbezorger voor de rechten van de vorsten, de rijksgrooten en de bevolking.

Terecht heeft de regeering 't aan Smissaert verweten, dat hij geheel onbekend scheen met hetgeen van 1822 tot '25 aan en buiten het hof van Djogja broeide, niettegenstaande hij èn als resident èn als voogd van den onmondigen sultan zoo gemakkelijk op de hoogte van den toestand had kunnen blijven. Wel had hij Dipo Negoro en andere grooten dikwerf aanstoot gegeven door de wijze, waarop hij zijn invloed en zijn gezag aanwendde.

Een schijnbaar weinig beteekenend voorval bracht Dipo Negoro in Juli 1825 er toe om zich openlijk te verklaren. Binnen enkele dagen was hij te Selarong, ten zuiden van de stad Djogjakarta, omringd door een tal van misnoegde rijksgrooten en talrijke benden, die zweerden goed en leven veil te hebben tot uitroeïng der christenen, tot zegepraal van den Islam en afwerping van het juk der Europeanen.

Het terrein van den opstand strekte zich al spoedig uit langs het zuiderstrand van de baai Segara-Anakan tot beoosten baai Gamah en werd omsloten door de residentiën Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang, Rembang en Soerabaya. De Vorstenlanden telden ruim 1 650 000 zielen.

Het was vooral te wijten aan den dweepzieken, bloeddorstigen priester Kjai Modjo, die alle menschelijke gevoel miste, dat de vijfjarige oorlog op Java met gruwelijke wreedheid is gevoerd. Dipo Negoro onderscheidde zich althans door uitmuntende dapperheid, ongeëvenaarde geestkracht en volharding. Zijn voornaamste helper was de jonge bevelhebber Sentot, die aan groot beleid en kunde niet zelden edelmoedigheid paarde, waardoor hij ook bij zijne vijanden achting verwierf.

De sterkte van het Nederlandsch Indische leger bestond bij

Digitized by Google

het uitbreken van den Java-oorlog uit drie afdeelingen of regimenten infanterie met 28 compagnieën Europeanen en 32 compagnieën inlanders, een regiment huzaren, een bataljon artillerie en een bataljon pioniers. In verband met de samenstelling der infanterie in Nederland uit zeventien afdeelingen — volgens Koninklijke besluiten van 31 Januari en 27 Februari 1819 — kreeg het regiment Oost Indische infanterie no. 5 den naam van 18de afdeeling. Volgens het Koninklijk besluit van 2 Maart 1824 vormden de Oost-Indische bataljons no. 19- 21- 22- en 25- de 19de afdeeling, de bataljons no. 20- 23- 24- en 26- de 20ste afdeeling infanterie. Het regiment cavalerie no. 5 was reeds vroeger verdoopt tot regiment huzaren no. 7 en telde ongeveer 300 ruiters. De artillerie bestond uit 12 compagnieën en was, evenals het bataljon pioniers, over de bezittingen verdeeld.

Dipo Negoro had geen gunstiger oogenblik kunnen kiezen om de vaan des opstands op te steken. Op Sumatra's westkust duurde de strijd met de padri's voort (bladz. 142); Borneo moest door gebrek aan troepen aan zijn lot worden overgelaten en het beste gedeelte van het leger bevond zich onder den generaal van Geen te Celebes (bladz. 144).

De snelle verbreiding van den opstand over bijna geheel Djogjakarta deed ook voor den afval van den soesoehoenan van Soerakarta vreezen. Deze, een onwettige zoon van den vorst, welke reeds ten tijde van Daendels en van het Britsche tusschenbestuur aldaar het bewind voerde, was pas twee jaren geleden zijn broeder opgevolgd en leende ijverig het oor aan de voorstellen van Dipo Negoro. Gelukkig dat men toen in Nederlandsch Indië beschikte over een man van zoo veelzijdige talenten en beproefde oorlogservaring als de luitenant gouverneur-generaal en commandant van het Indische leger, den luitenant-generaal Merkus de Kock, die naar de Vorstenlanden gezonden werd met volmacht om alle vereischte maatregelen tot herstel der rust te nemen.

Nagenoeg zonder troepen en alleen vergezeld door den kapitein de Stuers, slaagde de Kock er in, niet alleen om den weifelenden soesoehoenan te weerhouden, maar zelfs om hem te bewegen hulptroepen te leveren.

Het eerste gevolg van den opstand was een nauwe insluiting

Digitized by Google

F. de Bas. Prins Frederik der Nederlanden

Kaart II.

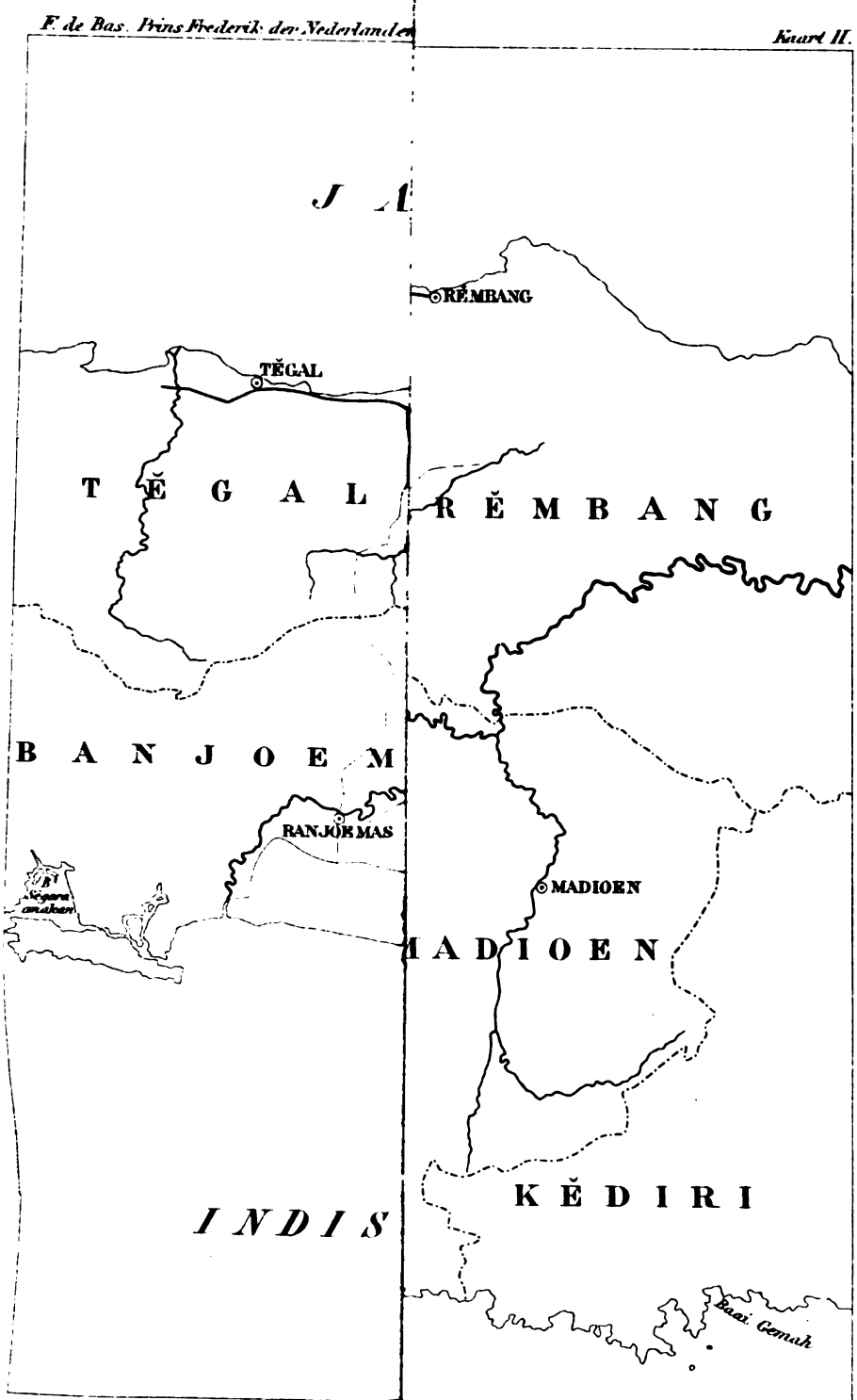

1906.

H.A.M. Roelants, Schiedam.

Digitized by Google

Digitized by Google

van het fort, den kraton, de Europeesche- en de Chineesche wijken te Djogjakarta. De bezetting — aanvankelijk slechts één compagnie infanterie, een detachement cavalerie en artillerie, sinds den aanvang van Augustus allengs door den luitenant-kolonel ingenieur Cochius versterkt tot 1400 hoofden, waarbij 365 Europeanen — wist zich, hoewel door hongersnood geteisterd, tot het eind van September heldhaftig tegenover een buitengewone overmacht van vijanden staande te houden. In die dagen volbracht de kapitein de Stuers midden door de in opstand zijnde gewesten, alwaar kleine troepenafdeelingen reeds bloedige offers hadden gebracht, een belangrijke zending van het hoofdkwartier te Soerakarta naar Semarang, waar de generaal van Geen (30 Aug. 1825) was geland met zijne van Boni teruggekeerde troepen om een te Semarang verwachten vijandelijken aanval te weren. Al spoedig sloeg de opstand over naar Kedoe, een deel van Pekalongan, Banjoemas, het westen van Semarang en Probolingo.

Een belangrijke bijdrage tot de kennis van de gevaren, waarmede in die dagen de opstand in de Vorstenlanden het Nederlandsche gezag op Java bedreigde, vonden wij in een brief van kolonel Schenck — hij had deelgenomen aan den veldtocht van 1815 in Nederland en Frankrijk (Derde Deel, bladz. 1339) —, dd. 3 September 1825 aan prins Frederik geschreven —

»..... Onze militaire zaken in dit gewest staan niet gunstig. De muitelingen in het Djogjacartasche en omstreken worden dagelijks sterker en onderneemender; alles zal afhangen van den eersten aangreep, die Z. E. de luitenant-generaal de Kock op hen maken zal. Hebben wij het geluk hen te slaan, dan zijn wij voor het oogenblik gered. Zoo niet, dan ziet het er slecht uit; dan wordt de opstand algemeen. Troepen hebben wij om zoo te zeggen niet om alsdan offensief te kunnen ageeren, en wie zal ons ter hulp komen? In tien à twaalf maanden kan eerst een versterking uit Nederland ons geworden, en deze versterking dient niet gering te zijn, als ze tot nut strekken kan. Mijne afdeeling «— d. i. de eerste groote militaire afdeeling, standplaats Weltevreden op Java —" is thans sterk 1935 hoofden, die wijd en zijd gedetacheerd zijn, zoodat de militaire magt op dit oogenblik te Batavia 1219 man sterk is, waarbij de zieken, ziekenoppassers en onbekwame manschappen begrepen

Digitized by Google

zijn. Hierbij kan men nog 1500 man schutterij voegen, die eerst sedert tien dagen is georganiseerd. De gedetacheerde posten kunnen elkaâr ook niet ondersteunen. Het getal van oude Europeanen, vrouwen en kinderen is wel het dubbele getal. De Hemel geve derhalve, dat de slag, welke men iederen dag te gemoet ziet, ten onzen voordeele moge uitvallen, anders komen wij in een akelige positie. De muitelingen zijn meester in het schoonste gedeelte van Java, branden en vernielen alles, zoodat, al overwinnen wij ook, het land voor langen tijd zal geruïneerd zijn. Ik hoop, dat ik met het eerst vertrekkende schip naar Nederland Uwe Koninklijke Hoogheid gunstiger tijdingen zal kunnen geven ...."

De Kock liet de verdediging van Semarang over aan de schutterij, welke uitmuntende diensten bewees, en trok met generaal van Geen en de hulptroepen der vorsten van Madoera en Soemanap op tot ontzet van Djogjakarta, waarheen o. a. Cochius uit Solo reeds drie tochten had ondernomen, nam. op 30 Juli, 7 Augustus en 20 September 1825. Nadat van Geen het leger der opstandelingen op 15 September bij Demak had verslagen, bezette hij Selarong, doch keerde eenige dagen later naar Djogjakarta terug. Voortdurend aan hevige aanvallen der Javanen blootgesteld, moest de tocht naar Selarong meermalen worden hervat. Inmiddels werd uit de Javanen een landweer of *barisan* in dienst gesteld en door geregelde troepen ondersteund. Dipo Negoro en zijne onderbevelhebbers trokken meesterlijk partij van het bergachtige en door talrijke rivieren doorsneden terrein. Telkens verrasten zij onze oprukkende troepen uit bergengten en wouden; zelden waagden zij zich in een openlijk gevecht, doch weken bij ernstige aanvallen in hunne schuilhoeken, van waar zij de onzen wisten af te matten en te versnipperen.

In den aanvang van December begaf generaal de Kock zich naar Batavia om het bestuur over het eiland Java en onderhoorigheden van baron van der Capellen over te nemen. Gedurende zijn afwezigheid werd de generaal van Geen belast met het militair gezag over Djogjakarta. De algemeene toestand was op het eind van 1825 niet onbevredigend. Had aanvankelijk gebrek aan troepen onzerzijds de snelle uitbreiding van den opstand in de hand gewerkt, allengs was de aanloop van den vijand weerstaan; de

Digitized by Google

strijd gedurende dit jaar vormde een oefenschool voor aanvoerders en troepen. Maar geheel Midden-Java hing Dipo Negoro en zijn opperhoofden aan. Een andere ramp vormden de moeilijkheden, die gaandeweg waren ontstaan tusschen den minister van koloniën mr. C. T. Elout en den gouverneur-generaal van der Capellen, welke beide mannen aanvankelijk zoo krachtig hadden samengewerkt tot herstel van het Nederlandsch gezag in het rijk van Insulinde.

Reeds op 2 Februari 1826 zette de nieuw benoemde commissaris-generaal burggraaf Du Bus de Gisignies voet aan wal op Java en nam het bestuur over van de Kock.

Bij de krijgsbedrijven in den aanvang van het jaar 1826 leed o. a. de luitenant-kolonel de Bast op 18 Februari bij Tèmpèl gevoelige verliezen. Dipo Negoro had het hoofdkwartier te Deksa ten zuiden van Magelang gevestigd. In April rukte van Geen met 300 geweren, 400 pieken en 4 stukken geschut op tot vermeestering van den kraton te Plèrèd, gelegen acht palen zuidwaarts van Djogjakarta, welke vroeger had gediend tot verblijf voor de Mataramsche vorsten, maar nu in duchtigen staat van tegenweer gebracht en door duizenden opstandelingen bezet was. Toen het artillerie-vuur zonder uitwerking bleef, wendde van Geen den aftocht voor, maar keerde spoedig terug en voerde nu de zijnen aan tegen den hoofdingang. Na herhaaldelijk te zijn afgeslagen gelukte het aan de onzen om den kraton te vermeesteren en den vijand zware verliezen toe te brengen (16 April 1826). Generaal van Geen verzuimde echter na deze tuchtiging om bezetting in de sterkte achter te laten. Op 26 Mei werd Kembang-aroem benoorden Djogjakarta getuchtigd door den overste Gey, ons uit Quatre Bras en Waterloo bekend. Het duurde niet lang, óf Pengolassan, één der ontkomen opperhoofden, versterkte zich weder te Plèrèd, zoodat op 9 Juni de luitenant-kolonel Cochius den kraton opnieuw insloot en de Javanen met een verlies van 400 man voor goed daaruit verdreef. Wij verloren 54 gesneuvelden en gewonden; onder de officieren, die zich bij de bestorming van den kraton het meest onderscheidden behoorden de majoors Le Bron de Vexela en van der Wijck, de reeds genoemde kapitein de Stuers en anderen: welke laatste vier wonden bekwam, waarvan een hem tot zijn dood aan Plèrèd zou herinneren.

Digitized by Google

Na de schitterende dagen van 16 April en 9 Juni 1826 keerde de oorlogskans weêr ten voordeele van Dipo Negoro.

Nog geen maand ná de verovering van Plèrèd bleek onze onmacht bij het al te gemakkelijk en zonder eenigen weerstand in bezitnemen van Deksa, waarheen bijna het geheele veldleger in beweging was gesteld, en waar ons enkel teleurstelling wachtte (8 Juli). Dipo Negoro wist bij tijds te ontkomen. De nieuw aangestelde rijksvoogden van den jongen sultan Hamangkoe Boewana V (bladz. 218) en nog andere personen vielen met hun geleide van Nederlandsche troepen bij Nglèngkong (30 Juli) in een hinderlaag; nagenoeg alle militairen sneuvelden; de rijksvoogden werden op last van Kjai Modjo vermoord. Van die noodlottige gebeurtenis, die den opstand in kracht deed winnen, maakte Dipo Negoro gebruik om het cordon, dat men allengs om hem had getrokken, in zuidelijke richting te verbreken, aan de onzen groote verliezen toe te brengen en den soesoehoenan in zijn eigen kraton te bedreigen. Onze troepen moesten, om meester te blijven van het Solo'sche hof, naar het oosten worden verplaatst doch zich tot een zuiver verdedigende houding bepalen. Tallooze gevechten werden door de verschillende kolonnes in het Mataramsche geleverd; o. a. leden die van den majoor Sollewijn bij Kedjiwan (9 Augustus), daarna kapitein van Geen bij Délanggoe (28 Augustus) bloedige nederlagen. Bij eerstgenoemd gevecht onderscheidde zich de 1ste-luitenant T. Poland, welhaast een der meest populaire helden van het Indische leger. Verschillende kolonnes handelden tegen de opstandelingen: Cleerens in Kedoe, Michiels in Pekalongan, de Kock in Bantoel, in Djogjakarta, enz. De op 15 October 1826 bij Gawok om zoo te zeggen onder de muren van Soerakarta door van Geen bevochten overwinning deed de krijgskans van Dipo Negoro, die aldaar werd gewond, weer dalen. Kolonel Cochius commandeerde de troepen in en om Djogjakarta, generaal van Geen die in en om Solo; laatstgenoemde werd spoedig vervangen door de Kock en vertrok naar Batavia. Reeds had men, vreezende voor den afval van geheel Java, gezocht naar een tegenwicht om den voortdurend stijgenden invloed van Dipo Negoro te fnuiken. Het Indische bestuur meende dit gevonden te hebben, door, niettegenstaande de waarschuwing van den resident van Djogjakarta, Smissaert's opvolger, den heer

Digitized by Google

van Sevenhoven, den verbannen sultan Sepoeh (bladz. 218), die verblijf hield te Batavia, weder op den troon van Djogjakarta te herstellen (Augustus 1826). De bejaarde pangeran werd echter door zijne onderdanen als een werktuig der Nederlandsche regeering beschouwd, en was buiten machte om de hoofden en de bevolking op zijne zijde te krijgen. Hij stierf reeds het volgende jaar.

Ofschoon men dus op het einde van 1826 betrekkelijk weinig was gevorderd tot onderwerping van Dipo Negoro, de Vorstenlanden, de residentiën Kedoe, Bagelen, Banjoemas en Madioen in gevaar bleven verkeeren, openden de getroffen maatregelen tot afdoende versterking van het Indische leger en de toepassing van een ander stelsel van oorlogvoeren tegenover den te bestrijden vijand het vooruitzicht op betere uitkomsten.

Reeds in Februari 1825, toen het grootste gedeelte van de Nederlandsch Indische krijgsmacht te Celebes vertoefde en belangrijke verliezen moesten hersteld worden, had de luitenant gouverneur-generaal de Kock voorstellen gedaan om het leger, behalve door de gewone aanvullingstroepen uit Nederland, door een volledig Nederlandsch bataljon infanterie van 800 man te versterken. Het beheer van het ministerie van nationale nijverheid en koloniën werd sedert 30 Maart 1824 gevoerd door mr. C. T. Elout (bladz. 57). Deze, in 1819 uit Indië teruggekeerd, had twee jaren later het ministerie van finantiën aanvaard, met de heeren Fagel, Nederlandsch gezant aan het hof te Londen, Castlereagh, Canning en Wynne de grondslagen gelegd voor het tractaat van 17 Maart 1824. Enkele dagen later belastte de koning hem met de portefeuille van koloniën, waaraan in April van het volgende jaar het departement van marine werd toegevoegd (bladz. 194); de heer J. C. Baud — in 1840 zijn opvolger — leidde als directeur de koloniale aangelegenheden. Mr. Elout was nagenoeg geheel onbekend met krijgskundige aangelegenheden en weigerde de voorstellen van de Kock goed te keuren; wel besloot men tot demping der onlusten in de Vorstenlanden de aanvullingstroepen met 800 man te versterken. Latere pogingen der heeren van der Capellen en de Kock leden eveneens schipbreuk (bladz. 223), tót de aanvaarding van het gezag in Nederlandsch Indië door den gouverneur-generaal du Bus

Digitized by Google

de Ghisignies en het optreden van prins Frederik aan het hoofd van het oorlogsbestuur leidden tot een gewenschte samenwerking met het moederland. Reeds vóór zijn vertrek uit Brussel, nogmaals kort na zijn aankomst te Batavia had du Bus de Ghisignies voorloopige voorstellen in dien zin aan den koning en aan den minister Elout gedaan; maar het antwoord luidde steeds »dat het uitzenden »van geheel georganiseerde korpsen naar Indië ondoenlijk was." Prins Frederik heeft den weg tot die mogelijkheid gebaand.

Onder talrijke brieven door Zijne Koninklijke Hoogheid rechtstreeks of ter lezing ontvangen, schijnt vooral onderstaand schrijven van den heer Schenck aan één zijner vrienden, den prins ernstig te hebben overtuigd omtrent de noodzakelijkheid tot uitzending eener zelfstandige Europeesche troepenmacht naar Java [87]).

»Weltevreden, 2 Juin 1826.

»Que vous dirai-je de notre situation présente; elle n'est nullement brillante. La guerre à Java se continue avec le même acharnement et nous en sommes encore au même point avec Dipo Negoro que lorsque vous nous avez quittés. La cour de Solo reste toujours insouciante à nos intérêts, et tout en voulant paraître notre ami, ne fait que peu de chose. Le seul prince de Java qui paraît prendre intérêt à ce que Dipo Negoro ne réussisse pas dans ses projets, c'est Mangkoe Negoro, et cela parce que les siens sont aussi compromis dans cette guerre, qui le dépouillerait pareillement si nous venions à succomber. Le commissaire général pour encourager encore davantage son zèle et sa fidélité lui à envoyé la croix de chevalier de 3ième classe de l'ordre de Guillaume; aussi depuis ce moment Mangkoe Negoro a mis sur pied toute sa force armée pour aller combattre l'ennemi commun; mais jusqu'à présent son enthousiasme n'a encore pu rien exécuter de bien décisif. Beaucoup de personnes ici qui se permettent des remarques sur tout, s'accordent à croire que l'élan de Mangkoe Negoro s'est ralenti subitement en se rappellant que son fils, prisonnier de Dipo Negoro au commencement des troubles, lui a été renvoyé généreusement par ce dernier sans aucune condition, et que par reconnaissance pour ce trait généreux, Mangkoe Negoro qui s'en rappelle maintenant, ni va perdre son peu bon argent, ni va faire comme il

Digitized by Google

avait semblé le promettre en recevant la décoration dont il vient d'être honoré. Les princes de Madura et Sumanap font ce qu'ils peuvent; mais leurs moyens sont trop médiocres pour nous suffir; faisant ce qu'ils peuvent, l'on ne peut pas exiger rien de plus, car leurs soldats sont intrépides et constants. Le général de Kock a été obligé d'aller remplacer depuis un mois le général van Geen, malade à Djogjakarta, et ce dernier est maintenant ici pour rétablir une santé qui paraît bien altérée. Nous perdons baucoup d'Européens par les maladies qui ne cessent pas à Java; officiers et soldats périssent en grand nombre par une espèce d'épidémie qui y règne et est bien certainement occasionnée par les longues fatigues et la mauvaise nourriture, ne pouvant se procurer de meilleure nonobstant tous les soins de l'administration pour envoyer des vivres propres aux Européens. Vous connaissez les localités et quels sont les moyens de transport, toujours inquiétés dans des passages difficiles; ainsi vous pouvez juger mieux qu'un autre des circonstances malheureuses qui détruisent nos soldats européens, toujours braves et dociles à la voix de leurs chefs, mais souvent tombants de besoins: le jour haletant par un soleil brûlant et la nuit en péril à leurs bivouacs par un atmosphère humide. Enfin c'est au point que nous n'avons plus d'Européens à envoyer; toutes les recrues arrivées successivement d'Europe jusqu'aujourd'hui, y ont été transportées de suite, et ces mêmes recrues, qui à leur arrivée paraissaient fortes et pleines de santé, succombent toutes et remplissent journellement les hôpitaux. Il nous arriverait même une division entière de la Hollande, tout à la fois, qu'il en seroit de même; car obligé de les mettre en campagne de suite et sans pouvoir les acclimater tant soit peu, il est probable que le subit changement de nourriture et le climat meurtrier détruiraient cette division au bout de quelques mois. Que ce coquin de Dipo Negoro comprend bien la manière de nous faire la guerre! Il ne se met jamais en prise, recule si nous avançons ou avance hardiment si nous reculons, de ce que nous sommes souvent obligés de faire voir notre faiblesse; et il n'y aura que lorsque nous aurons une masse de forces assez considérables pour le cerner de toute part et l'obliger alors à se noyer sur le rivage de la côte du sud de l'isle, ou à se rendre à discrétion, que nous terminerons cette guerre désastreuse

Digitized by Google

pour la colonie. Mais où avoir cette masse de forces? Moi je suis persuadé que ce ne sera pas avec des soldats javanais; leurs chefs ont trop de relations entre eux de parentage pour chercher à se détruire; le fanatisme de leur religion y entre aussi pour beaucoup, et en général ils n'aiment pas les Européens quels qu'ils soient. De quoi voulez-vous donc composer cette masse de forces pour en finir, me direz-vous? Je dis que ce sera avec un noyau de 2000 soldats européens, dont on prendra soin, et que l'on n'exposera pas à des marches continuelles, ni à des bivouacs encore plus dangereux; auxquels l'on joindra des soldats auxiliaires étrangers, composés de Boeginais, d'Ambonais, de Menadonais, de Gorontalais, de Balinais, qui n'ayant aucune relation quelconque avec les Javanais ni aucune considération à avoir avec des gens qu'ils ne connaissent pas, qui d'ailleurs attirés par l'appât du pillage de l'ennemi, leur grand but de guerre, iront et seront stimulés suffisamment pour courir dessus et détruire Dipo Negoro et ses partisans d'un seul coup. Il est vrai que pour exécuter cela il faudrait de l'argent et des armes et nous manquons de tout cela . . ."

Levendig verlangende om de verliezen van het Indische leger ten spoedigste te dekken en door aanzienlijke vermeerdering onzer strijdkrachten op het oorlogstooneel den gevaarlijken opstand op Java zoo spoedig mogelijk te onderdrukken; bovendien Indië beschouwende als een uitmuntende leerschool voor de Nederlandsche krijgsmacht, wendde prins Frederik aanstonds en met groot beleid al zijn invloed aan bij den koning om het getal suppletie-troepen te verhoogen, vervolgens tot uitzending eener zelfstandige afdeeling van het Nederlandsche leger naar Java over te gaan. Reeds op den 3den Augustus 1826 — dus slechts enkele weken nadat prins Frederik graaf d'Aubremé als commissaris-generaal had vervangen — gelastte de koning aan de departementen van koloniën en van oorlog om elke maand 300 man naar Indië te laten vertrekken en daarmede voort te gaan tot het einde van het jaar.

Al spoedig bleek de invloed, die prins Frederik vooral op het ministerie van koloniën uitoefende, zoodat hij op 13 October 1826 uit Brussel schreef aan kolonel Trip: »... De aanvragen uit de Oost, daaruit voortvloeiende voorstellen van den minister Elout en

Digitized by Google

intentiën van den koning om door buitengewone en krachtdadige maatregelen de zaken aldaar, ik durf welhaast te zeggen, *te redden*, kosten mij veel hoofdbreken en moeite. Men schijnt eindelijk in te zien, dat wij niet over voldoende middelen beschikken en er eigenlijk nimmer aan gedacht hebben, op welke wijze zoo noodig in de koloniën te hulp te komen. Toch moet er thans gehandeld worden. Men vraagt onverwijld raad, spoedig te treffen maatregelen, van uitstel geen sprake — dus wij moeten tooveren. Dikwerf hoorde ik bij het departement van oorlog spreken van goochelarij, maar nog nooit van een toovenaar . . ." En een paar weken later (3 November) »... de expeditie naar Java heb ik waarlijk moeten improviseeren. Tot dusver beloven de getroffen maatregelen goede uitkomsten, maar ik ben nog lang niet gerust . . ."

De rampen, welke het koloniale leger in Juli en Augustus 1826 in Mataram hadden getroffen, waren in Nederland nog niet bekend, toen reeds de koninklijke besluiten van 26 en 28 October 1826 in de staatscourant verschenen [88]): een bewijs hoe het oorlogsbestuur te 's Gravenhage sinds kort geheel van zienswijze was veranderd. Het eerste besluit bepaalde de oprichting eener expeditionnaire afdeeling, bestaande uit drie bataljons, waarvan één flankeurs, ter sterkte van 2834 officieren, onderofficieren en verdere manschappen; het tweede, de samenstelling van een detachement cavalerie van 200- en van een detachement artillerie van 150 hoofden, welke zoo mogelijk nog in de maand December naar Oost-Indië zouden vertrekken. Ten einde het geheele leger in de voordeelen van praktijk en ondervinding te laten deelen, ook aangezien de grondwet de uitzending der militie, dus van deels daaruit samengestelde bataljons naar de koloniën verbood, moesten van elk der zeventien afdeelingen infanterie, zooveel mogelijk een gelijk getal officieren, onderofficieren en verdere manschappen, vormende een voltallige compagnie vrijwilligers, voor de expeditionnaire troepen worden bestemd, die na twee jaren verblijf in Nederlandsch-Indië naar het moederland zouden terugkeeren. Bovendien bleef de gewone werving ten behoeve van den kolonialen dienst voortgaan. De voorwaarden, onder welke de detacheering geschiedde — alleen onderofficieren en soldaten met een gezond lichaam en een goed zedelijk gedrag werden toegelaten tegen een handgeld van twee

Digitized by Google

dukaten — openden tevens het vooruitzicht om desgewenscht hun verblijf in Oost-Indië te verlengen.

In de laatste dagen van October richtte prins Frederik een krachtig woord van opwekking aan het Nederlandsche leger om tot het dempen van den Java-oorlog mede te werken. Binnen enkele weken waren de aanvragen volgeteekend en bleven bovendien 1500 officieren, onderofficieren en andere militairen ter aanvulling in reserve. Vooral boden zich veel artillerie-officieren aan om naar Indië te worden gedetacheerd [89]).

Betreffende het aanwenden der expeditionnaire afdeeling bepaalde het Koninklijk besluit, dat deze geenszins bij kleine detachementen over de binnenposten mocht worden verspreid, »doch »bij voorkeur *in haar geheel* tot het bestrijden der muitelingen »moest worden aangevoerd." De niet-krijgskundige minister van marine en koloniën jhr. Elout drong bizonder aan op de naleving van dit bevel, doch hechtte daaraan, gelijk de evenmin krijgskundig ontwikkelde gouverneur-generaal Du Bus de Ghisignies, een geheel andere beteekenis dan Indische militairen van beroep. Jhr. Elout toch verscherpte dd. 12 December 1826 — waarschijnlijk zonder overleg ter zake met prins Frederik of met generaal de Constant — de vermelde bepaling in dien zin, dat bij niet gelijktijdige aankomst van alle schepen, waarmede de afdeeling werd overgevoerd, de troepen elkaar moesten afwachten om te samen en niet afzonderlijk tegen den vijand te worden aangewend. Du Bus trok daaruit het gevolg, dat de drie bataljons — het 1ste bataljon onder bevel van den majoor Cox van Spengler, het 2de van den majoor A. van Spengler, het bataljon flankeurs van den majoor daarna luitenant-kolonel Ledel, het detachement artillerie onder den eerste-luitenant Daniels van Wijkhuyse, het detachement cavalerie onder den ritmeester Weber, met kolonel Vermersch als algemeen bevelhebber [90]) — steeds op hetzelfde punt moesten optreden. De generaals de Kock en van Geen waren begrijpelijkerwijs een geheel andere meening toegedaan: uit welke verschillen tal van moeilijkheden en verwikkelingen zijn voortgesproten.

Op 2 December berichtte prins Frederik aan kolonel Trip: »... Met de zaken voor de expeditie naar de Oost ben ik nu vrij

Digitized by Google

wel gereed. Maar er werd te veel geëischt om al wat daartoe behoort binnen korten tijd te ontwerpen en uit te voeren en alles te voorzien. Iedereen werkt ijverig en spoedig mede, en ik vlei mij, dat trots overhaasting bij zulk een omvangrijke zaak, alles nog vrij wel is afgeloopen en verder afloopen zal. Maar ik vrees dat de marine bezwaarlijk op den bepaalden tijd zal gereed komen, en dat spijt mij om meerdere redenen. De troepen eenmaal gereed zijnde, wensch ik dat ze spoedig vertrekken...." Enkele dagen later was de expeditionnaire afdeeling volledig georganiseerd.

De staf der expeditionnaire troepen en het flankeur-bataljon werden samengesteld te Gent, het 1ste bataljon te Haarlem, het 2de bataljon te 's Gravenhage, de detachementen cavalerie en artillerie te Delft. Op 17 December teekende de generaal de Constant aan: »Je fais expédier de mon bureau à Gand les ordres de marche pour la nouvelle »afdeeling" de 3000 hommes qui doit s'embarquer pour Java." In het laatst der maand verlieten de troepen onder geestdriftig geleide der inwoners de voorloopige standplaatsen en marcheerden naar Vlissingen en het Nieuwe Diep, ten einde aldaar, te Veere en te Texel te worden ingescheept. De staf der infanterie begaf zich ter eerstgemelde plaats met het flankeur-bataljon aan boord van Z. M. linie-schip de *Zeeuw;* vier compagnieën van het 1ste bataljon werden te Nieuwe Diep opgenomen door Z. M. linie-schip de *Wassenaar;* drie compagnieën van het 2de- en één compagnie van het 1ste bataljon door Z. M. linie-schip de *Waterloo.* De overige compagnieën infanterie, de ruiterij en de artillerie werden ingescheept op zeven transportschepen, waartoe met de Handelsmaatschappij — in 1824 door koning Willem I en den minister Elout opgericht — was gecontracteerd. Op 12 Januari kozen de meeste vaartuigen bij gunstigen oostenwind zee [91]). Op den avond van dien zelfden dag werd de transport-vloot door een woedenden storm beloopen. De *Wassenaar* strandde bij Egmond en werd geheel uit elkaar geslagen; een 40-tal schepelingen en soldaten lieten bij dit onheil het leven, de overige bemanning en de ingescheepte troepen werden gered. Prins Frederik kreeg aanstonds te Brussel uitvoerige berichten aangaande het onheil en trof in overleg met den koning alle maatregelen om bij de officieren en manschappen, die alles bij de schipbreuk hadden verloren, ont-

Digitized by Google

moediging te voorkomen, in hunne oogenblikkelijke verzorging te voorzien en de troepen op nieuw voor den overtocht uit te rusten [92]). De *Waterloo* dobberde vijf weken zonder masten of tuig in de Noordzee rond en moest zijn schade te Sheerness herstellen. De *Zeeuw* en de overige vaartuigen konden de reis vervolgen en ontscheepten de troepen in de laatste dagen van Mei te Semarang. Het gros van het 1ste- en het 2de bataljon bereikten hun bestemming in laatstgenoemde haven pas op 4 September 1827.

Hoewel de gouverneur-generaal Du Bus, ten einde naar zijn begrip in den geest van 's konings bevelen te handelen, de drie bataljons, de detachementen cavalerie en artillerie op één punt wenschte te verzamelen, bracht generaal de Kock ze voorloopig onder te Semarang en in twee nieuw gebouwde kampementen te Salatiga en te Bojolali, terwijl ook te Magelang en te Djogjakarta kazernes voor de expeditionnaire troepen werden ingericht.

Reeds op den 10den Juni 1827 liet generaal de Kock het flankeur-bataljon van den majoor Ledel indeelen bij de onderneming tegen Dipo Negoro, die zich met ruim 5000 man te Kembang bevond. Hoewel Dipo Negoro zelf ontkwam, hielp Ledel enkele pangerans onderwerpen, die aan de onzen veel nadeel hadden toegebracht. Du Bus teekende aanstonds protest aan tegen de afzonderlijke aanwending der flankeurs alvorens de andere troepen uit Nederland waren aangekomen. De Kock echter, in zijn gevoelen versterkt door den kolonel Vermersch, verdedigde krachtig wat hij had verricht en gaf het voornemen te kennen »om van de drie bataljons zes mobiele colonnes te formeeren; elke daarvan door een hoofdofficier aan te voeren; bij elke colonne een divisie inlandsche troepen te voegen, dusdanig in verband met onze overige mobiele kolonnes te handelen . . ." [93]).

Hoewel onbevredigd door de verklaringen van generaal de Kock en duchtende »dat deze met een gedeelte der krijgsmacht wilde verrichten, wat alleen na aankomst der compleete expeditionnaire afdeeling met een grooter aantal troepen kon gedaan worden" durfde de gouverneur-generaal de handelingen van de Kock toch niet door stellige bevelen beperken, maar onderwierp het bestaande verschil van gevoelen aan den minister van marine en koloniën. Uit den brief, welken deze d.d. 31 October ter zake aan den burggraaf

Digitized by Google

Du Bus richtte, bleek dat de koning advies bij het oorlogsbestuur had ingewonnen. Prins Frederik huldigde begrijpelijkerwijze de inzichten van generaal de Kock. Zijne Koninklijke Hoogheid schreef, dat het departement van oorlog geen stellige bepalingen had willen uitlokken omtrent de wijze van aanvoering der expeditionnaire troepen; dat het bevolene om deze bij voorkeur in haar geheel aan te wenden voornamelijk de gelegenheid opende om den vijand met overmacht aan te vallen, maar vooral dienen moest om te verhinderen, dat de expeditionnaire afdeeling in de garnizoenen verdeeld werd en van krijgsroem verstoken bleef. Vermijdende zoo min den gouverneur-generaal als generaal de Kock in het ongelijk te stellen, vermeende prins Frederik wijsselijk, dat men in Nederland moeilijk bepaalde voorschriften kon geven omtrent het gebruik der bedoelde troepen in Indië. Zich bepalende tot eenige opmerkingen, welke de minister Elout vervolgens nog verstrekte, stelden beiden feitelijk de Kock in het gelijk en prezen de maatregelen aan, die de generaal deels reeds in toepassing gebracht, deels voorgesteld had.

Niettemin bleef groot verschil van gevoelen tusschen Du Bus en de Kock bestaan. Eerstgenoemde, vreemdeling in de wetenschap en de praktijk der krijgsvoering, was voornamelijk tot herstel der Indische finantiën naar Indië gezonden; hij werd door den oorlog schrikbarend gedwarsboomd, en wenschte dezen zoo spoedig mogelijk te beëindigen. De Kock deelde dien wensch maar begreep, als krijgskundige, dat de oorlog met beleid moest worden voortgezet om tot een goed einde te geraken. Hoewel generaal de Kock dan ook zijn eigen inzichten bleef volgen, de expeditionnaire troepen met en bij de mobiele kolonnes bleef aanwenden, zoo als hij 't noodig achtte, valt het geenszins te ontkennen, dat de aanvankelijk door Elout uitgelokte bindende bepalingen omtrent het gebruik der Nederlandsche troepen in Indië groote wrijving tusschen de autoriteiten en belemmering der operatiën veroorzaakten. Zelfs na de verklaringen van prins Frederik bleven Elout en Du Bus vasthouden aan eigen inzichten zonder den militairen opperbevelhebber in elk opzicht te steunen. Het voorbeeld van den Java-oorlog leert, hoe onmisbaar militaire en strategische kennis is ook voor hooggeplaatste civiele autoriteiten, zoowel in het vaderland als in

Digitized by Google

de koloniën. Evenals de krijgskundige tot het voeren van het civiel bestuur behoort bekend te zijn met de staathuishoudkunde, moet de civiele gezagvoerder door voldoende militaire wetenschap de taak der bevelvoerende generaals weten te verlichten. Een onzer militaire schrijvers zeide dienaangaande te recht: »Clausewitz en Jomini behooren in gelijke mate verstaanbaar te zijn voor den staatsman, als Say en Macculloch voor den militair" 94).

Aangezien prins Frederik persoonlijk geen deel nam aan den oorlog op Java kan het geenszins in onze bedoeling liggen om dezen op den voet te volgen. Wel bevorderde de prins op alle wijzen de werving van het Indische leger, zoodat van 1826 tot 1830, met inbegrip van de expeditionnaire afdeeling, ruim 18000 man suppletie-troepen naar Indië werden gezonden.

Na den aanvang van den Java-oorlog te hebben geschetst om de noodzakelijkheid der expeditionnaire afdeeling aan te toonen, bepalen wij ons tot het sinds het begin van 1827 op Java gevolgde stelsel van oorlogvoering, waardoor men hoopte den opstand allengs te beperken, ten slotte te dempen, én tot de voornaamste krijgsverrichtingen, waaraan door troepen van voormelde afdeeling is deelgenomen.

De strijdkrachten van Dipo Negoro bestonden uit een kern, welke hem overal volgde, en drommen landvolk, welke zich ter plaatse waar hij zich ophield, tijdelijk bij hem aansloten. Werd de kern bedreigd of begon deze in den strijd te wankelen, dan stoven de anderen uit elkander en verdwenen in de kampongs of in den omtrek. De kern der opstandelingen hadden geen punten van uitgang, geen operatie-basis, waaraan zij gebonden waren, geen voertuigen, geen veldtros. Dipo Negoro had, om zoo te zeggen, slechts met den voet op de aarde te stampen, ten einde een geheel leger, dat uiterst weinig en dan nog lichtelijk te bevredigen behoeften kende, rondom zich te vereenigen. De groote beweeglijkheid van de kern en de steun, welken zij overal van de bevolking ondervond, waren oorzaak, dat men op het einde van 1826 bij de tot dusverre gevolgde wijze van oorlogvoeren zeer weinig was gevorderd. Het kwam er dus op aan om de kern der opstandelingen van den steun der bevolking te berooven, deze laatste wederkeerig tegen de wraak van Dipo Negoro te beschermen.

Digitized by Google

Men moest dus ook *achter* de ageerende troepen krachtig kunnen ingrijpen; dan eerst zou het mogelijk blijken om Dipo Negoro van allen bijstand te berooven, hem tot het aanknoopen van onderhandelingen en tot onderwerping te dwingen. Deze overwegingen leidden tot het zoogenaamde *benting-stelsel* en de *mobiele kolonnes*. Generaal de Kock besloot zijne troepen langzamerhand van de grenzen van het oorlogstooneel binnenslands te laten oprukken; de landstreken, die zij achter zich lieten, door kleine op gunstige punten aangelegde en onderling met elkander in verbinding staande versterkingen te bewaken; terwijl de vijand binnen een steeds nauweren kring bestendig door de mobiele kolonnes zou worden aangevallen en opgejaagd. Voorts trachtte men door toezegging van schuldvergiffenis den aanhang van Dipo Negoro te verzwakken.

Het getal bentings steeg achtereenvolgens tot 161, dat der mobiele kolonnes tot 14, elke samengesteld uit de vier wapens met eenige bergstukken van 1 à 2 pond. Drie dezer kolonnes nu werden door de expeditionnaire afdeeling gevormd. Als gevolg dezer toepassing werd de vijand gedurende de jaren 1827, '28 en '29 meer en meer teruggedrongen, zoodat de opstand in 1829 onder het leveren van herhaalde en hardnekkige gevechten, meerendeels tusschen de rivieren de Progo en de Bogowonto was beperkt. Deze buitengewone krachtsontwikkeling bleek mogelijk door versterking van de koloniale troepen met manschappen, geworven op de Indische eilanden, in 1828 door de hulpbenden der sultans van Ternate, Tidore en Boeton; maar voornamelijk door de expeditionnaire afdeeling, welke, evenals bedoelde benden, uitstekende diensten heeft bewezen. De sterkte der geregelde troepen te velde, de expeditionnairen daaronder begrepen, bedroeg op 1 April 1829 ongeveer 348 officieren, 4994 Europeanen, 4682 inlanders en 809 ruiters.

De expeditionnaire afdeeling onderscheidde zich gedurende de jaren 1827, '28 en '29 voornamelijk bij de krijgsverrichtingen in Padjang, Mataram, Banjoemas en Kedoe: tegen Kembang (Sekar) op 10 Juni, tegen Pasar gédé op 28 Juli, in zuidelijk Rembang in December 1827 en Januari 1828; in Mataram en Djogjakarta tegen Selarong op 16 Februari, bij Tegal Weroe en Grogol op 21 April,

Digitized by Google

bij Ngléngkong op 1 en 17 Maart, bij Grogol en Minggir van 22 tot 26 Juni, op 15 Juli en 10 Aug. 1828; aan de Progo op 6 en 7 Juli en 14 October 1828, bij Tegal Weroe op 31 Juli en 22 October 1828, in het Selarong'sche gebergte op 13 December 1828 en in Mataram in April 1829.

Hoogen prijs stellen wij er op, deze namen en lauweren bizonder te vermelden, welke te samen met de Oost-Indische troepen bevochten, een sieraad te meer zouden vormen op de vaandels en standaarden van het Nederlandsche leger; hoewel 't bij de samenstelling der expeditionnaire afdeeling uit grootere en kleinere detachementen van nagenoeg alle korpsen schier onmogelijk moge heeten om deze traditiën naar billijkheid toe te wijzen. De gedurende en na den Java-oorlog door den koning aan de officieren, onderofficieren en overige militairen uitgereikte Willems-orders vereeuwigen met hunne namen ook hunne daden in de registers der kanselarij [95]). Omtrent de beoordeeling der verrichtingen en de waarde der expeditionnaire troepen in het algemeen laten wij het woord aan een bevoegd ooggetuige.

De kapitein Weitzel schreef [96]) »..... Deze troepen hadden zich slechts verbonden om gedurende twee jaren op het eiland Java te dienen, en aangezien die tijd in den loop van 1829 moest verstrijken, was het te voorzien, dat althans het grootste gedeelte daarvan, na zooveel uitgestane vermoeienissen, ontberingen en gevaren, zou verkiezen naar het vaderland terug te keeren.

»Reeds op het einde van 1828 waren uit Nederland bevelen afgezonden, hoedanig met de expeditionnairen te handelen. De meest stipte naleving van het koninklijk besluit van den 26sten October 1826 no. 138 (bladz. 229) was daarbij op den voorgrond gesteld, maar aan den opperbevelhebber van het leger in Indië niettemin de bevoegdheid gegeven te beproeven, óf hij de expeditionnairen kon bewegen, hetzij allen, hetzij gedeeltelijk, nog gedurende een of twee jaar op Java te doen blijven, óf wel zoovelen hunner als mogelijk over te halen om voor goed in de gelederen van het Indische leger plaats te nemen. De expeditionnaire troepen hadden veel geleden; zij waren ter sterkte van 3145 hoofden op Java aangekomen en op den 1sten Augustus 1829 telden zij nog slechts 1058 hoofden. Zij hadden echter zulke uitstekende diensten

Digitized by Google

bewezen — ook de majoor de Stuers schreef over »la brillante légion expéditionnaire qui a rendu des services si éminents" — en het gedeelte, wat aan de vernielende uitwerking van den afmattenden oorlog mocht ontsnappen was met de wijze van krijgsvoeren zóó vertrouwd, vormde zulk een uitgelezen bende, dat de generaal de Kock er den hoogsten prijs op stelde hen zoo mogelijk tot het einde van den strijd te behouden. In persoon trachtte hij de expeditionnairen tot een langer verblijf in Indië te bewegen; maar de gezondheidstoestand der meesten was zoodanig verzwakt, dat de uitslag zijner pogingen, althans bij de officieren, luttel was; slechts 24 gaven aan zijn verlangen gehoor en verbonden zich om nog eenigen tijd op Java te blijven. Van de onderofficieren en manschappen ging een aanzienlijk getal in de rijen van het Indische leger over. Het was voornamelijk van het 1ste bataljon, dat zich sedert den aanvang van zijn verblijf in of nabij Djogjakarta had opgehouden, waar de bestendige zorgen van den kolonel Cochius den heilrijksten invloed op hun welzijn hadden uitgeoefend, dat velen overteekenden. Dat bataljon was voorwaar niet gespaard, had zich herhaaldelijk onderscheiden, belangrijke verliezen voor den vijand geleden, en telde met dit al op 1 Augustus 1829 nog 440 hoofden, waarvan een groot aantal zich voorgoed bij het Indische leger verbond.

»De officieren en manschappen, die aan den terugkeer naar het vaderland de voorkeur hadden gegeven, werden in den loop der maand September te Semarang verzameld... Bij het afscheid richtte de generaal de Kock aan de commandeerende officieren de volgende even vleiende als welverdiende woorden: »Ik moet U bij »deze gelegenheid opnieuw mijn dank betuigen voor de veelvuldige »en goede diensten, door U gedurende dezen oorlog bewezen. Ik »verzoek U in deze ook de tolk mijner gevoelens te willen zijn »bij de officieren, onderofficieren en manschappen, onder uwe be»velen dienende, die steeds zoovele bewijzen van volharding en »van de nauwkeurige vervulling hunner plichten hebben gegeven."

Met groote voldoening zag prins Frederik ten slotte een tal van officieren, geoefend in de practische Indische krijgsschool, naar het vaderland terugkeeren, waar enkelen al spoedig in de gelegenheid zouden worden gesteld om hun ondervinding, jammer genoeg

Digitized by Google

tegen eigen landgenooten, te benuttigen. Meerendeels aan 's prinsen bemoeiingen viel 't te danken, dat een belangrijk cijfer van de nationale Nederlandsche krijgsmacht, Zuid- en Noord-Nederlanders, een roemrijk aandeel heeft genomen aan den reuzenarbeid van het Nederlandsch Indische leger gedurende de jaren 1825 tot '30, welke door de tijdgenooten wellicht te lauw, te onverschillig is aangezien. Toch heeft die oorlog gelijken moed en evenveel bekwaamheden geëischt als van de heldenscharen, die bij de vestiging van Neerlands gezag in Insulinde inlanders en vreemdelingen, Portugeezen en Spanjaarden, deden vreezen en beven, als van hen, die zich gedurende den thans meer dan vijf-en-dertigjarigen oorlog met het rijk van Atjeh onderscheidden.

V. Het einde van den Java-oorlog.

Na vijf jaren van ontzettende inspanning en een verlies van ruim 15000 menschenlevens was de macht van Dipo Negoro, die zich in 1828 tot sultan van Java had doen uitroepen — deze waardigheid was reeds sinds 1755 opgeheven —, door nieuwe nederlagen in April en Juni 1829, door het gevangen nemen van de aanzienlijkste opperhoofden en de onderwerping van anderen aanmerkelijk verminderd. Zelf bij laatstvermelden strijd nauwelijks aan gevangenschap en den dood ontkomen, hield Dipo Negoro den weerstand met bewonderenswaardige hardnekkigheid vol. Kiay Modjo was hem reeds in November 1828 ontvallen; zijn rijksbestierder onderwierp zich op 16 Januari 1829; een zijner zonen gaf zich te Djogjakarta over. Wijkende van de eene schuilplaats naar de andere, rusteloos vervolgd door de mobiele kolonnes, ten prooi aan allerlei ellende, zwierf hij, door slechts enkelen gevolgd, gewond en uitgeput in de wildernis rond, tót hij op 16 Februari 1830 te Soka, oostwaarts van Kemit in Bagèlen, met kolonel Cleerens in onderhandeling trad. In afwachting der beslissing van generaal de Kock, die naar Batavia vertrokken was ter ontmoeting van den nieuw benoemden gouverneur-generaal, stond Cleerens op zijn ver-

Digitized by Google

zoek den opstandeling toe te Kedjiwang, noordelijk van Kemit — niet te verwarren met Kedjiwan op de zuidelijke helling der Merapi, bekend door de affaire Sollewijn op 9 Augustus 1826 — te verblijven, waar hij vrij zou zijn om naar de wildernis terug te keeren, wanneer generaal de Kock zijn onderwerping en de daarna in te dienen verzoeken omtrent de regeling zijner positie niet wilde aannemen. Den volgenden dag haalde Cleerens hem over om naar Mènoreh, halverwege Poerworedjo en Magelang, te vertrekken, als gevolg waarvan zijn onderwerping een voldongen feit werd en het recht om naar de wildernis terug te keeren verviel. Maar al dadelijk groeide hier het gevolg van Dipo Negoro, tegen de afspraak, weder tot 700 hoofden aan. In den daarop volgenden *poeasa* — dat is vastentijd — bleef Dipo Negoro onder allerlei uitvluchten weigerachtig om aan generaal de Kock te schrijven en gedroeg zich geheel als sultan. Den 8en Maart trok hij naar Magelang ten einde den opperbevelhebber, die daar was aangekomen, te ontmoeten. Hem werd vrijheid gelaten zich tot het einde der *poeasa* van wereldsche bemoeiingen te onthouden. Op den 28sten Maart hadden aan het residentie-huis te Magelang de besprekingen plaats tusschen den generaal de Kock en het hoofd van den opstand. Deze eischte als opperhoofd van den islam op Java met den titel van sultan te worden erkend, hetwelk hem bij vroegere onderhandelingen herhaaldelijk was geweigerd. Aangezien hieruit en uit zijne gedragingen overtuigend bleek, dat Dipo Negoro geenszins te goeder trouw handelde, alleen tijd zocht te winnen om zijn bij de bevolking verloren invloed te herstellen en den opstand met nieuwe kracht te doen herleven, werd hij, zijne eischen volhoudende, staande de vergadering, op last van den opperbevelhebber gevangen genomen om naar Batavia te worden overgebracht, alwaar de gouverneur-generaal over zijn verder lot zou beschikken. Aan zijn adjudant, majoor de Stuers, droeg generaal de Kock op om Dipo Negoro van Magelang naar Batavia over te brengen.

Met rijke kleuren, den besten tooneeldichter waardig, heeft de Stuers deze aangrijpende slot-scène van den Java-oorlog in zijn onvolprezen arbeid [97]) beschreven, waardoor hij aan tijdgenooten en nazaten een onschatbaren dienst heeft bewezen. Weinig zooal bekend zijn de onderstaande aanteekeningen ter zake, die wij aan-

Digitized by Google

troffen onder de nagelaten papieren van den Vorst, die altijd de Stuers heeft beschouwd en geëerd als een der edelste en meest beteekenende mannen van zijn tijd, welke wij meenen daarom, ook tot betere kennis der handelingen van generaal de Kock, niet aan onze lezers te mogen onthouden.

Hoe men ook omtrent de gevangenneming van Dipo Negoro moge oordeelen, deze blijft o. i. een buitengewone staatkundige maatregel, een soort van staatsgreep, doch geenszins een schending der oorlogsgebruiken. In dit licht beschouwd, vormt de beëindiging van den Java-oorlog de schoonste roem voor de nagedachtenis van de Kock, wiens brieven aan de Stuers wij eenmaal mochten raadplegen, duidelijk aantoonende, dat tusschen beide mannen enge banden van overeenstemming bestonden.

De meening is verkondigd, dat Dipo Negoro den strijd moede en zijn zaak verloren achtende, toch bij volk en nazaat het aanzien en de glorie willende behouden, die hij allengs had verworven, met voordacht de eischen zou hebben gesteld, welke noodwendig tot zijn gevangenneming moesten leiden. Niet vrijwillig, maar voor overmacht moest hij bukken, en zich onderwerpen in afwachting van gunstiger tijden en omstandigheden: getrouw aan een der hoofdbeginselen van den Islam bij den strijd tegen de ongeloovigen.

De majoor de Stuers gaf op 9 April 1830 ongeveer het volgende verslag omtrent het overbrengen van Dipo Negoro van Magelang naar Batavia [98]).

»Tegen ongeveer negen ure 's morgens (28 Maart 1830) van het hoofdkwartier Magelang vertrokken zijnde onder een sterk eskorte hussaren, werd door Dipo Negoro tot Medono het stilzwijgen nu en dan afgebroken door den uitroep »hoe ben ik daartoe »toch gekomen! waarom" — mijn hoofd (de Stuers) met beide handen tegen de borst drukkende — »hebt gij mij geen beteren »raad gegeven?" — Overigens betoonde hij geen vrees of bekommering hoegenaamd omtrent zijn toekomstig lot.

»Te Medono stapte hij van het rijtuig in een jolij — draagzetel, waarmede hij over het gebergte gevoerd werd —, vroeg en bekwam thee, en liet vervolgens tot Djamboe niets meer van zich hooren; hij had eenige aandoening van koorts.

Digitized by Google

»Te Djamboe stond een rijtuig gereed, waarmede wij onder een eskorte hussaren naar het fort Oengaran vertrokken en dien nacht aldaar overbleven. Met den kommandant van het fort en het inlandsch hoofd van het plaatselijk bestuur werden terstond de noodige voorzigtigheidsmaatregelen genomen, terwijl ik het civiel- en militair bestuur van Semarang van mijne komst kennis gaf; de noodige voorzorgen werden dáár genomen ter voorkoming van opschudding.

»Te Oengaran een weinig uitgerust zijnde, vroeg Dipo Negoro verlof om op de wallen van het fort te gaan bidden, waarbij hij zijn aangezigt naar het westen wendde; hij werd door ons van verre waargenomen. Na afwezigheid van een half uur at hij met den kommandant, kapitein Roeps en met mij aan tafel en scheen de Europeesche gewoonten zeer wel te verstaan: zoodanig zelfs, dat ik geen prins aan het hof van Djogjakarta tot dus verre daarmede zoo bekend had aangetroffen.

»Na een uur met ons te hebben gezeten verzocht hij te mogen gaan rusten. Hij onderhield ons omtrent verschillende onderwerpen en sprak onder anderen met veel liefde en achting van zijn schoonzoon Mertonegoro, die hem steeds trouw gebleven was, doch noemde geen zijner andere kinderen. Hij verzocht mij aan den generaal de Kock te schrijven, ten einde Zijne Exc^cie^ aan des vorsten volk zou doen weten, dat het over zijn afwezen niet bedroefd moest wezen; dat God aldus over hem beschikt had, en ieder zich aan zijn lot behoorde te onderwerpen, tevens verzoekende, dat eenige vrouwen en volgelingen hem ten spoedigste mogten volgen.

»Dipo Negoro onderhield zich vervolgens een tijd lang met kapitein Roeps omtrent vroegere onderhandelingen. Hij betuigde bij die gelegenheid in het denkbeeld te hebben verkeerd, dat zoo hij het ook ditmaal met den luitenant-generaal de Kock niet eens konde worden, men hem ongemoeid naar de bergen zou hebben laten terugkeeren om den oorlog te kunnen voortzetten.

»Tegen zeven ure 's morgens — 29 Maart — zetten wij met eene eskorte hussaren de reis naar Semarang voort. De bevolking wierp zich overal ter aarde en scheen als 't ware verpletterd door de onverwachte en ongehoopte gevangenneming van

Digitized by Google

den man, die over Java zoo vele rampen verspreid had. In het residentie-huis had men voor hem en zijn gevolg een vertrek in gereedheid gebragt. De meest mogelijke voorzorgen tegen zijne ontsnapping waren genomen; geen oogenblik van den dag of nacht werd hij zonder officier gelaten; desniettemin was reeds onder de ligtgelovige bevolking het gerucht zijner ontvluchting door hulp van Mohamed verspreid.

»Dipo Negoro verzocht om met den resident aan tafel te eten, 't geen hem ditmaal toegestaan werd; hij was zeer beleefd, en begaf zich daarna aan het bidden. Gedurende nagenoeg acht dagen, dat wij ons te Semarang moesten ophouden om op de stoomboot te wachten, nam Dipo Negoro zijne zes maal — dag en nacht — bepaalde biduren zeer nauwkeurig waar, welk voorbeeld zijn gevolg mede zeer geregeld in acht nam.

»Hoezeer hij den volgenden dag nog geen de minste bekommering omtrent zijn toekomstige bestemming aan den dag legde, toonde hij nogtans daarop wél bedacht te zijn. Hij wenschte onder anderen te vernemen, wat voor hem wenschelijker zoude wezen: om eenzaam in het dorp Sambirotto te gaan leven, voor rekening van den lande te Batavia te verblijven, dan wel zich naar Mekka en Medina te begeven, waartoe hij berekende een millioen guldens noodig te hebben. Ik ontweek deze verschillende vragen te beantwoorden en raadde hem aan, de beschikking van zijn lot aan de edelmoedigheid van het gouvernement over te laten. Hij vroeg ook óf Ambon een groot eiland is; Dipo Negoro wist zeer goed, dat gemeld eiland dikwijls tot verbanningsplaats van andere vorsten en prinsen gediend had.

»Van ons vernomen hebbende, dat de hoofdpriester, die hem sinds den aanvang der onlusten had vergezeld en laatstelijk in de betrekkingen van Kiaij Modjo was opgevolgd, zich, evenmin als zijn vertrouweling Badaroedien, genegen betoond had om hem thans dadelijk te volgen, ontvlamde zijne misnoegdheid over die teleurstelling in harde verwijten tegen den priesterstand in het algemeen, uitroepende, »dat zijn nu de menschen, die de eerste »moesten zijn om mij trouw te blijven aankleven; wier raad, gelijk »mede die der *oelamas* — oude geleerden — ik steeds heb inge»nomen en gevolgd; dat zijn thans de menschen, die mij verlaten;

Digitized by Google

»wat weet ik van de geschriften anders dan 't geen zij mij ge-
»leerd hebben?"

»Bij een andere gelegenheid zeide Dipo Negoro: »betrekkelijk
»de onderhandelingen, die vroeger hebben plaats gehad, heb ik
»mij zelf weinig afgegeven. Ik liet de behandeling daarvan geheel
»aan Kiaij Modjo over; hij bekleedde bij mij de hoogste betrek-
»kingen en bezat mijn volkomen vertrouwen. Maar Kiaij Modjo
»verbeurde langzamerhand dit vertrouwen, omdat hij mij veel be-
»loofde en ik daarvan niets zag gebeuren. Hij beproefde toen op
»eigen gezag onderhandelingen met den opperbevelhebber aan te
»knoopen. Doch deze mislukt zijnde, en ik hem dikwijls het verwijt
»gedaan hebbende, dat het Padjangsche alwaar Kiaij Modjo t'huis
»behoorde sinds lang in rust was, drong hij ter sluips met 500 à 600
»man, welke ik hem met eenig geld toevoegde, die landen binnen."

»Ondervraagd zijnde, welken indruk de val van Kiaij Modjo op hem gemaakt had, antwoordde Dipo Negoro onverschillig, dat hij niet eens de vluchtelingen Moestopho en Mankoe-Yoedo had willen aanhooren, er bijvoegende, toen te hebben gezegd, dat het gebeurde was de wil van God en Kiaij Modjo's eigen schuld. Dipo Negoro verhaalde ons nog bij die gelegenheid, dat hij dikwijls ter naauwernood kennis droeg van 't geen bij zijne legerbenden voorviel, en soms enkel bij toeval had vernomen, dat zijn opperbevelhebber beduidende voordeelen op onze troepen had behaald. Dipo Negoro zeide bij die zelfde gelegenheid, 't geen men vroeger meermalen door Javanen van rang had hooren bevestigen, dat toen hij Kiaij Modjo in aanzien en rang verminderd had, de zaken bij den dag achteruit-, éénheid en samenhang eindelijk geheel verloren gingen, »want" — zeide hij verder — »het was Kiaij Modjo ge-
»lukt, zijnde in den koran en de Javasche geschiedenis zeer ervaren
»om in korten tijd een onbegrijpelijken invloed op de priesters te
»verwerven: 't geen te meer te verwonderen was, aangezien Kiaij
»Modjo nimmer de graven van den propheet te Mekka had mogen
»bezoeken."

»Bij een later gesprek liet zich Dipo Negoro aldus hooren —
»»waarom zou ik oorlog gevoerd hebben tegen de Europeanen,
»indien ik daartoe geen redenen had gehad? De rijksbestierder en
»de secretaris waren immers altoos zamen aan het *knoeijen*. Stelde

Digitized by Google

»ik als voogd iets voor en stond het den rijksbestierder niet aan, »dan wist hij het altoos anders en naar zijn zin te schikken" — en onverschillig vervolgende — »die landverhuizingen, die betalingen »met sultans-gelden, daarmede mogt ik mij immers niet bemoeijen? »Ik had immers niets te zeggen! Vraagt maar aan anderen" — met levendigheid — »waarom ik ben heen gegaan; dit weet men »immers zeer wel te Djogjakarta. Aan wien" — een vraag beantwoordende — »zou ik mij te Djogjakarta hebben kunnen open»baren? Toen ik mij tot het gouvernement wilde wenden, betuigde »mij de resident, dat hij het gouvernement representeerde. Mijn »erf te Tegal Redjo" — vervolgde hij — »is een langwerpig vier»kant" — hetzelve met zijn vinger op de tafel, waarop water gestort was, traceerende — »waarin de graven van mijn voorouders »gelegen zijn. Niet lang vóór dat ik ben heen gegaan wilde men »een weg dwars door mijn erf maken, hoezeer links en regts daar»van reeds een weg was. Zonder dat men mij raadpleegde werden »paaltjes tot het afsteken van dezen weg geplant; ik liet ze uit»halen, doch 's anderen daags waren er weder andere geplant, die »ik nogmaals liet uithalen. Toen werd ik in het residentie-huis ont»boden om daarover onderhouden te worden; maar ik weigerde »mij derwaards te begeven, vermits ik kort te voren had hooren »verhalen, dat ik verbannen zou worden. Ik werd intusschen nog»maals geroepen door Mangkoe Boemi, die zelf bedreigd was te »zullen worden opgevat, zoo hij mij niet medebragt; maar ik ver»nam tevens dat soldaten mijnen *dalem* — woning — omringden »en ik nam de vlugt.

»Ik ontken, dat ik reeds voorlang met vijandige oogmerken »volk bij mij verzameld had, want mijne vlugt geschiedde zóó over»haast, dat ik nagenoeg drie duizend guldens aan geld, veel rijst »en vele andere dingen achterliet. Ik begaf mij naar Selarong. Ik »gaf aan niemand bevelen; wat er sedert gebeurde, geschiedde »door de hoofden, die mij successief gevolgd zijn. Hoe kon men »Mangkoe Boemie zenden om mij aan te houden, daar ik van een »veel hoogere afkomst ben dan hij?"

»Hoezeer ik alles trachtte te vermijden, wat Dipo Negoro kon doen gevoelen, dat hij gevangene was, vermits ik zijn vertrouwen wenschte te winnen om alzoo beter achter de waarheid

Digitized by Google

te komen en eene menigte dingen opgehelderd te hebben, die tot dus verre onverklaard waren gebleven, gaf hij mij toch aanleiding om te gevoelen, dat hij zijn toestand alleszins bevroedde. Zijn kris eens in handen nemende, verzocht hij aan mij dringend denzelven te willen behouden, er bij voegende, »ik mag immers toch geen »wapen meer dragen; wellicht zal de generaal boos worden, wan»neer hij komt te vernemen, dat u mij hetzelve gelaten hebt." Ik antwoordde hem, dit kostbaar wapen, zijnde een *poesaka* — erfenis — niet te willen aannemen, vermits ik wist hoe een Javaansch prins aan zoodanig wapen gehecht is, en dat ik van mijne verrigting aan den generaal kennis zou geven.

»Een andermaal verhaalde Dipo Negoro het volgende: »Ik »ging nu en dan wel eens naar Bedoijo. Smissaert is een goed »mensch maar zwak. Als ik huiswaarts keerde, dan liep soms me»vrouw Smissaert mij na, mij een flesch zoete wijn toereikende, »welken wijn ik toen ter tijd nog mocht drinken. Thans volg ik »het verbod van den koran te dien aanzien naauwkeurig op.

»Sprekende over de bevolking van de Vorstenlanden zeide hij: »Het volk van Madioen is goed tegen een eersten schok, maar »daarna deugt het niet meer. Het volk van het Padjangsche is »beter, maar het vecht niet lang dapper. Het volk uit de Bagelen »is nog beter en vecht uitmuntend, mits het niet daar buiten ge»bruikt wordt, want dan verloopt het spoedig. Maar het volk uit »Mataram overtreft alles; het is dapper en volhardend en kan de »vermoeijenissen van den oorlog goed doorstaan". De ondervinding heeft geleerd, dat deze beoordeeling zeer juist is.

»Op elke vraag, die men den prins dikwijls omtrent de oorzaken van den opstand deed, toonde hij aanvankelijk onwilligheid om die te beantwoorden; maar het was van belang om te vernemen óf zijn antwoord te dien aanzien varieerde of niet. Na een oogenblik stilzwijgen zeide hij dan op zeer ongeduldigen toon, »Waarom ondervraagt gij mij daarnaar, informeert U daaromtrent »te Djogja, dáár weten het de menschen allemaal." Levendig vervolgde hij. »Ik had immers als voogd niets te doen of te zeggen. »Wij werden alleen onderrigt omtrent het geld, dat *in* des sultans»kas kwam, maar niet omtrent hetgeen daar*uit* genomen werd; »slechts omtrent dat, wat aan Wiro Negoro gegeven werd ter

Digitized by Google

»uitdeeling in den kraton. Mijn *tjap* — cachet — heb ik ook weg »geworpen. Toen ik Djogja verlaten had, heb ik vernomen dat »zich weinig geld in des sultans-kas bevond, hoezeer ik meende »dat daarin aanzienlijke sommen moesten geweest zijn.

»De rijksbestierder" — met veel minachting — »had immers »dan onder dit, dan onder dat voorwendsel altoos geld noodig; »altoos werd er geknoeid, die *détzée*" — translateur der Javaansche taal — »verstond zich immers zeer wel met den secretaris en den »rijksbestierder; al wat maar eenigszins van belang was werd buiten »de voogden afgedaan. Ik was wél met den kolonel Nahuijs; maar »ik was bijzonder wél met den resident de Salis; met hem ging »alles goed, maar zoodra kwam die andere niet" — den heer Smissaert bedoelende — »of alles was in de war."

»Thans omtrent wijlen den sultan zijn broeder van Djogjakarta sprekende — er bestond vermoeden tegen Dipo Negoro, dat hij hem zou hebben vergiftigd —, vervolgde hij aldus. »Toen hij dood »was zwol hij dadelijk vreesselijk op;" dan is hij zeker vergiftigd geweest?... — zonder ontsteltenis — »Hij at rijst en inlandsche kost »van den rijksbestierder en slechts een uur daarna was hij reeds »dood. Mijn broeder deed niets van eenig belang, waaromtrent hij »niet vooraf mijn raad innam. Ik was ouder dan hij; als wij te »zamen aten, moest ik altoos het eerst eten, en daarna nam mijn »broeder het overschot," — bewijs van achting en vertrouwen bij de inlanders. »Ik zeide hem nu en dan. Als ik met u in de resi»dentie ben, spreekt mij dan niet toe, want ik zou u welligt in het »laag Javaansch antwoorden, 't geen opgemerkt zou kunnen wor»den." De taal, hoog of laag Javaansch, die gesproken wordt, kenmerkt de geboorte en de rangen.

»Bij een andere gelegenheid zeide hij: »Ik was laatst boos op »mijn zoon Dipo Kesoemo; niet omdat hij zich vroeger aan het »gouvernement onderworpen had, maar omdat hij zich nader aan »een inlandschen groote ter onderwerping aanbood. Had hij zich »daartoe aan den kolonel Cochius of aan een ander gewend, dan »zou ik hem dit niet misduid hebben."

»Aan Dipo Negoro (3 April) gezegd hebbende, dat wij ons verder naar Batavia begeven zouden, betoonde hij zich terstond daartoe gereed, maar verzocht dat men hem te Batavia niet lang

Digitized by Google

mogt bezig houden »want" — zeide hij — »men weet, wat mijn »verlangen is: óf het strafregt herstellen, óf mij naar Mekka zen»den." Met het strafregt bedoelde hij, dat hij de bevoegdheid zou hebben om een priester te Solo en Djogja te plaatsen, die aldaar het strafregt volgens den koran en niet volgens onze wetgeving, gelijk thans gebruikelijk is — een weldaad, die men aan het Engelsche tusschenbestuur verschuldigd is — zoude uitoefenen.

»Bij eene andere gelegenheid zeide hij, dat het onder het Engelsche tusschenbestuur aan zijne keus gelaten was om tot sultan te worden verheven, maar dat hij die waardigheid niet had willen aannemen, vermits daaraan te veel wereldsche bezigheden verbonden waren; dat het volk in 't algemeen meer van hem, dan van zijn broeder, den sultan, hield, en dat die genegenheid hem vroeger eenigszins van zijn vader vervreemd had.

»Indien" — voer hij voort, zeer vertrouwelijk sprekende — »indien ik bij de onderhandelingen op de bekende eischen ben »blijven aandringen, dan is zulks geschied uit overtuiging, dat men »aan de hoven de oude gebruiken — *adat* — minder naauwkeurig »dan te voren opvolgde, en dat men er bovenal onze godsdienst »verwaarloosde. In vroegere tijden, lang voor de aankomst der »Europeanen op Java, had men een sultan *agoong* — groot — ge»naamd, die priester was, en, even als ik nu gedaan heb overal »rondzwierf. De titel van sultan heb ik indertijd aangenomen op »raadgeving van een zeer oud man, dien ik tusschen de Progo en »de Bogowonto aantrof, en die mij verzekerde, dat ik anders heil »noch voorspoed zoude hebben."

»Dipo Negoro zóó communicatief en in een zoo goede stemming zijnde, maakte ik daarvan gebruik om hem te verzoeken zijn portret te mogen maken. Aanvankelijk toonde hij zich daarvan afkeerig, gelijk dit meestal met inlandsche grooten het geval is, schertsende daarbij voegende »Waarom wilt gij een oud man tee»kenen, daaraan hebt gij niets; teeken liever een jong meisje." Toen ik hem echter zeide, dat dit aan mijn vrouw zeer aangenaam zoude wezen, ging hij zich kleeden en eenige uren geheel *de bonne grâce* vóór mij zitten, zijne vertrouwelijke mededeelingen aldus vervolgende. »Ik heb altoos veel genoegen gehad in het bezit van »eenen tempel. Ik heb veel geld besteed aan dien, welken ik te

Digitized by Google

»Tegal Redjo had; deze was bijna voltooid toen ik mij verwij-
»derde" — met onverschilligheid vervolgende — »indien ik van mee-
»ning was geweest om oorlog te voeren, dan zou ik mijn geld
»immers beter hebben bewaard. Een tempel is voor mij altijd
»aangenaam geweest; men behoeft er niet altoos te bidden; maar
»de tempel stemt het gemoed tot godsdienstige opgeruimdheid. In
»navolging van hetgeen de priesters doen, begaf ik mij dikmaals
»naar Passargedé, naar Imogiri en het zuiderstrand (Gouwoh lang-
»sie) en ook wel naar Selarong; naar twee eerstgemelde plaatsen
»begaf ik mij meestal te voet en zonder eenig gevolg; naar de
»twee laatstgemelde plaatsen liet ik mij altoos door veel paarden-
»volk vergezellen, terwijl ik dikwerf het snijden van den rijstoogst
»te Selarong ging bijwonen, waardoor prinsen en hoofden zich bij
»den gemeenen Javaan populariseren. Mijn wandelingen strekten
»zich somwijlen verder uit dan evengemelde. Mijn jongste zoon
»had van zijn kinderjaren af aan veel genegenheid voor den pries-
»terstand betoond; hij ging veel uit, slechts door een paar man
»gevolgd wordende. Eens dat hij buitengewoon lang uitgebleven
»was, maakte ik mij deswege ongerust en begaf mij zelf op weg
»om hem te gaan zoeken. Ik vernam weldra, dat hij naar den
»leeraar te Modjo was gegaan, waar ik hem wezenlijk aantrof;
»langs binnenwegen had ik mij derwaards begeven, zijnde dit voor-
»gevallen ten tijde de kolonel Nahuijs resident was. Sedert die tijd
»heb ik mij niet meer naar Modjo begeven.

»Er zijn vele dingen gebeurd buiten mij, en van welke ik
»naauwlijks kennis droeg; die voogden zijn in der tijd door het
»gemeene volk afgemaakt" — te Nglenkong, July 1826 — hoe zou
»ik anders aan Kiaij Modjo de gruwelijke bevelen tot het afmaken
»van die menschen hebben kunnen geven, daar de prinsen allen
»tot mijn familie behoorden.

»Tegal Redjo, mijn verblijf, verliet ik in July 1825, slechts
»van een paar jongens gevolgd — men kwam zeggen dat mijn
»*dalem* omsingeld was. Duizend man van mijn volk volgden mij
»spoedig; en toen kort daarop óm Djogjakarta geroofd, gemoord
»en geplunderd werd, vervoegde zich dagelijks meer en meer volk
»bij mij; toen eerst bekwam ik wapenen. Gij wist immers, dat in
»den beginne der onlusten de Javanen grootendeels met slingers

Digitized by Google

»en stokken gewapend waren? Mij te Selarong bevindende, wist »ik niet wat van de zaken worden moest. Ik was begaan met »alles, wat ik in dien toestand te zien kreeg. Bevelen gaf ik niet, »Kiaij Modjo gelastte alles; de hoofden werden eerst lang daarna »op voorstel van Kiaij Modjo aangesteld". Thans een vraag dienaangaande beantwoordende, vroeg Dipo Negoro: »Hoe is het »mogelijk dat mijn antwoord van Selarong aan generaal de Kock »niet goed zou geweest zijn? Ik had toch bij mij zelf de plaats »reeds bepaald, waar ik hem ontmoeten zou. — »Maar" — zeide ik hem — »al eens genomen, dat u te dier tijd vredelievende ge»voelens koesterde, waarom werden die dan niet later bij twee »onderhandelingen aan den dag gelegd, als wanneer de edelmoe»dige voorslagen van het gouvernement u daartoe alleszins hadden »moeten uitlokken?"

»Bij de eerste onderhandeling in 1827" — antwoordde Dipo Negoro — »verzocht Kiaij Modjo, mij niet met de zaken te be»moeijen; en bij de laatste onderhandeling met kapitein Roeps weet »u immers wel, dat de hoofden niet hebben willen toestaan dat »u" — dezen officier aanziende — »tot mij zoudet komen. Ik had »hen nogtans gevraagd, wat zij wilden, *vrede* of *vechten*, waarop zij »mij het laatste eenpariglijk ten antwoord gaven. Handelt generaal »de Kock ook niet zoo met zijne soldaten?"

»Vervolgende, zeide hij. »Ik had nog al veel land vroeger in »de Kedoe, in Bagélen en Banjoemas en ten zuiden van Djogja»karta te zamen nagenoeg 700 jonken — ± 1000 hektaren — »bedragende; een gedeelte van mijn volk liet ik dikwijls vrij van »belastingen. Ik ben twee maal gewond geweest te Gawok; ook »eens in 1812 tegen de Engelschen, toen ik de regten van mijnen »vader hielp verdedigen. De kogel, die mijn borst te Gawok trof, »deinsde terug; het was als of toen een onzigbare stem mij toe»riep: spaar de Europeanen, omdat wij op Java toch niet buiten »hen kunnen. Ik had te Gawok meer dan 25000 man bij mij, »waarmede ik veel had kunnen verrigten, alzoo mijn volk zeer »was aangemoedigd door het terugtrekken der blanken naar een »kerkhof, hetgeen bij ons steeds een voorteeken van geluk is." Deze militaire omstandigheid is uit de rapporten van dien tijd gebleken waarheid te zijn.

Digitized by Google

»Te Sillo en te Ketjambon ben ik in gevaar geweest. Te »Ketjambon stond ik op een hoogte, de vijandelijke cavalerie uit»lagchende, die in den modder zonk, toen ik eensklaps door eenige »andere cavalerie van achteren werd aangevallen en mij met moeite »uit dit dringend gevaar redde. In Aug. 1829, toen wij zoo sterk »moesten marcheren, was ik altoos bij Sentot (Pangeran Prawiro»dirdjo). — Het heeft ons veel moeite gekost om na het gevecht »van Tjermé over de Progo te komen; den ganschen nacht moesten »wij langs een hoogst moeijelijken weg met *obors* — flambouwen »van bamboes gemaakt — marcheren. Ik wist dat generaal de »Kock zijn hoofdkwartier naar Sentolo had verplaatst, maar meende »dat hij bij het gevecht van Tankillan was; dáár is braaf gevoch»ten, maar ik durfde mij niet vertoonen.

»Ik had het zwerven van de eene dessa naar de andere nog »lang kunnen uithouden. Ik zonderde mij in de laatste tijden altoos »van mijn kleine troep af. Banting wareng en Rotte — allegorieke »namen van twee kleine jongens, doelende op den zwervenden »toestand van Dipo Negoro — waren alleen bij mij.

»Ik heb met sultan Sepoe sedert zijn terugkomst op Java niets »gemeen gehad. Hij heeft mij van Djogjakarta wel een paar maal »geschreven, maar toen waren de zaken te zeer verloopen; ik heb »hem ook nimmer geantwoord. Aan het Solosche hof ken ik nie»mand dan de prinsen adipatti Manko Negoro en Pourbeijo, die »vroeger beiden wel eens te Djogja zijn geweest; Pourbeijo heeft »mij ook eens geschreven; ik weet anders van dat Solosche hof niets."

»Den 5den April begaven wij ons met een eskorte cavalerie naar de stoomboot. De wegen waren met volk bezaaid, hoezeer men ons vertrek verborgen had gehouden. Aan de werf zeer veel volk ontwarende, vroeg hij mij, wat dit beduidde; waarop ik hem antwoordde, dat het volk zeker uit een natuurlijke nieuwsgierigheid om hem te zien te zamen was gevloeid, 't geen hem zeer mishaagde en noopte zijn aangezigt toe te dekken met de slip van zijn tulband, die men op zijn borst ziet hangen, waardoor de vergaderde menigte eene groote teleurstelling ondervond en zich moest vergenoegen, ondanks de aanzoeken die mij gedaan werden om prins Dipo Negoro zijn aangezigt te laten ontdekken, slechts de taille van Dipo Negoro te aanschouwen. Onze inscheping liep

Digitized by Google

geregeld af, maar ik bespeurde bij den vorst geen aandoening hoegenaamd, toen de stoom werkte en Java's kust aldaar voor altoos voor zijn oog verdween. Welligt gaf hem de nieuwheid van het stoomvaartuig, bij de Javanen en Maleiers onder den naam van *kapal-cetang* — duivels-vaartuig — bekend, te veel afleiding, zoodat hij mij bij onze komst aan boord dadelijk verzocht om de machinerie te mogen zien.

»Aan boord nam ik met kapitein Roeps alle gepaste voorzorgen, ten einde hij geen daad beging, als vroeger wel bij het overvoeren van een staatsgevangene van Ambon naar Java had plaats gehad. Hij was aan boord tevreden, wat zeeziek. Ons met nadruk aanziende, zeide hij eens: »Zoo als ik thans ben, gevoel ik »mij geenszins ongelukkig; hoe zeer deze toestand een gevolg is »van de behandeling, de norsche en minachtende behandeling, welke »ik vroeger moest ondervinden."

»Gedurende den tijd van veertien dagen, dien wij met Dipo Negoro hebben doorgebragt, heeft hij over het algemeen een goeden indruk bij ons achtergelaten, namelijk dien van een man, welke zich met volle gelatenheid aan zijn lot onderwerpt.

»Hij was steeds beleefd, scheen vertrouwen in ons te stellen, nimmer exigent en vermeed zelfs met tact alles, wat hij begreep, dat ons in onze waakzaamheid ten zijnen aanzien in verlegenheid zou kunnen brengen. Wij betreuren diep, dat Dipo Negoro zoo veel rampen over Java verspreid heeft; maar wij konden hem niet verlaten zonder een gevoel van medelijden en bewondering over zijne gelatenheid — geloof mogen wij het niet noemen — aan het lot dat hem wachtte.

»Batavia, 9 April 1830."

Dipo Negoro werd naar Menado op Celebes verbannen, later naar Makasser gevoerd, waar hij in 1855 is overleden.

Met het gevangennemen van Dipo Negoro liep ook de door hem in de Vorstenlanden opgewekte strijd, die 15000 menschenlevens en 25 millioen guldens verslonden had, ten einde. De hoofden, die nog rondzwierven, onderwierpen zich, terwijl onze mobiele kolonnes de overige troepen tot reden brachten. De van elders naar Java overgebrachte hulptroepen keerden naar hunne haard-

Digitized by Google

steden terug; de meeste barissans werden allengs ontbonden en de laatste achtergeblevenen der expeditionnaire afdeeling naar het vaderland ingescheept.

De Indische regeering had op 8 April 1830 te Batavia het einde van den oorlog door een saluut van 101 kanonschoten laten bekend maken en een openlijke dankbetuiging aan den luitenant-generaal de Kock gericht.

Deze schitterende bevelhebber keerde in Juni 1830 met zijn adjudant de Stuers naar Nederland terug. Hij werd door koning Willem I en door prins Frederik op een hoogst vleiende wijze ontvangen. Zijne Majesteit overreikte hem eigenhandig de versierselen van het grootkruis der Militaire Willemsorde. Welverdiend! Ofschoon de Java-oorlog ontzachlijke offers had geëischt, was onze heerschappij op zooveel hechtere grondslagen gevestigd, dat sedert de rust aldaar, kleine plaatselijke onlusten uitgezonderd, niet meer gestoord is. Java heeft zich ontwikkeld tot de schoonste parel aan de Nederlandsche kroon; terwijl de verrichtingen der heldenscharen onder de aanvoering van de Kock ook onzen zedelijken invloed in den Indischen archipel hebben verhoogd.

Een aantal officieren en andere militairen van het koloniale leger en der expeditionnaire afdeeling, ook eenige burger-ambtenaren en inlandsche vorsten, werden benoemd tot ridders der militaire orde, tot een hoogere klasse bevorderd, of ontvingen het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw. Aan inlanders, die zich hadden onderscheiden werden gouden of zilveren medaljes toegekend. Bovendien werd bij koninklijk besluit van den 27sten Juni 1831 een bronzen achtkantige medalje ingesteld als »een vereerend »onderscheidingsteeken voor betoonde dapperheid en doorgestane »vermoeienissen" voor allen, behalve de inlanders beneden den rang van officier, die aan den Java-oorlog hadden deelgenomen.

Ten einde zich eenigermate schadeloos te stellen voor de opofferingen, die de oorlog gekost had, tevens om voor het vervolg te beter de rust in de Vorstenlanden te verzekeren, vond de regeering het geraden het grondgebied van den sultan van Djogjakarta — na den dood van Sepoeh, weder Hamangkoe Boewana V — en den soesoehoenan van Soerakarta belangrijk te verminderen. Als gevolg daarvan kwamen de tegenwoordige residentiën Madioen,

Digitized by Google

Kediri, Bagelen en Banjoemas rechtstreeks onder het Nederlandsch bewind. De sultan van Djogjakarta hield zich rustig, doch toonde zich geenszins geneigd om zich aan de gemaakte bepalingen te onderwerpen. Hij werd naar Amboina gebannen en vervangen door zijn broeder Pakoe Boewana VI.

Nog gedurende den oorlog op Java had de kapitein ter zee Dibbets den sultan van Matan, op de westkust van Borneo, die reeds lang den zeeroof ondersteunde, onttroond en zijn rijk in leen gegeven aan den Siakschen prins Radja Akil, die aan ons bewind in Palembang en elders gewichtige diensten had bewezen (1828). In hetzelfde jaar had de toenmalige gouverneur der Molukken, Pieter Merkus, de westelijke helft van het aan den sultan van Tidore onderhoorige Nieuw-Guinea in bezit genomen, ten einde aan de Engelschen of anderen te beletten zich aldaar te vestigen; het aan de Tritons-baai gestichte fort Du Bus moest, wegens de ongezonde ligging, reeds in 1836 geslecht en de kust verlaten worden. In 1847 hebben de Engelschen zich het oostelijk deel van Nieuw-Guinea toegeëigend.

De commissaris-generaal Du Bus had kort vóór de gevangenneming van Dipo Negoro Java verlaten. Trots de groote moeilijkheden, die de verwezenlijking zijner bezuinigings-ontwerpen in den weg stonden, kenmerkte zijn bestuur zich door groote spaarzaamheid en was het hem gelukt, het evenwicht in de finantiën te herstellen. Vooral was zijn bestuur heilzaam voor de ontwikkeling van nijverheid en landbouw op Java. Het was de taak van den luitenant-generaal Johannes van den Bosch om op dien weg voort te gaan en Indië winstgevend voor Nederland te maken. Door zijn vroeger verblijf in onze volksplantingen was hij volkomen met hare belangen en behoeften bekend; in het vaderland had hij zich ijverig op philantropisch gebied bewogen en zich door het stichten van de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid in de noordelijke en de zuidelijke gewesten zeer verdienstelijk gemaakt (bladz. 126).

Mr. Elout, die enkele malen in overeenstemming met den gouverneur-generaal Du Bus minder gunstig omtrent den generaal de Kock aan prins Frederik had geschreven [99]); zich noch met het door den koning goedgekeurde stelsel van beheer van Nederlandsch Indië, noch met de benoeming van generaal van den Bosch tot

Digitized by Google

gouverneur-generaal kon vereenigen, had in 1829 zijn ontslag gevraagd als bewindsman en hield zich nu verder als minister van staat bezig met bizondere hem opgedragen werkzaamheden o. a. die tot een nieuwe organisatie van de marine. Met de heeren Verstolk van Soelen en generaal de Constant Rebecque onderzocht hij het geschil tusschen Engeland en Noord-Amerika omtrent de grensscheiding in Canada, waarvan de beslissing door beide gouvernementen aan koning Willem I was toevertrouwd. Mr. Elout telt onder de meest rechtschapen en werkzame staatslieden, op welke Nederland reeds lang vóór en sedert het herstel zijner onafhankelijkheid roem mocht dragen.

Digitized by Google

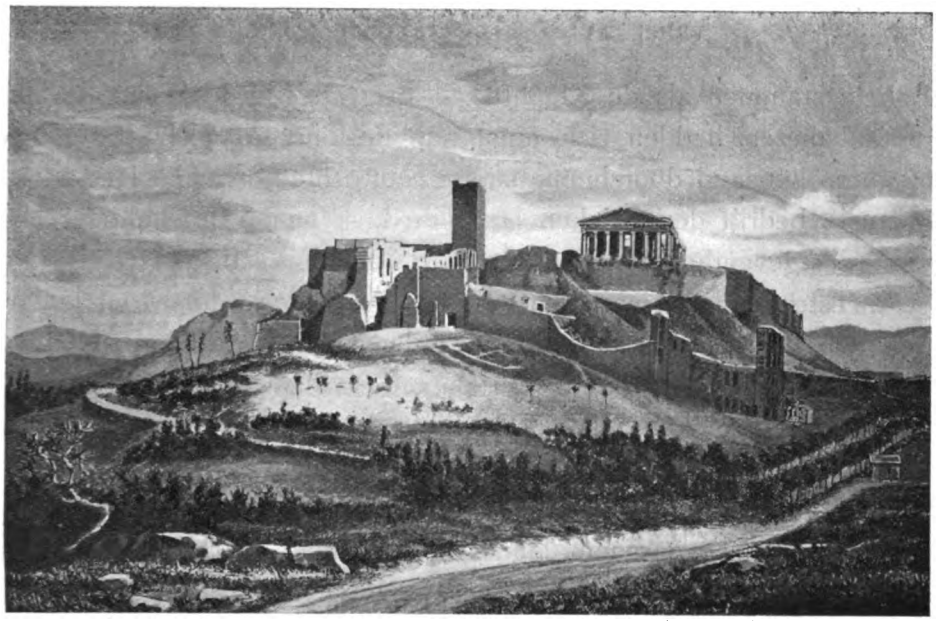

DE AKROPOLIS.

DE KROON VAN GRIEKENLAND.

Toen in 1821 sultan Mahmud II van Turkije de wapenen opvatte tegen Ali, pacha van Janina en Albanië, die zich van rooverhoofdman tot die waardigheid had weten te verheffen en wiens overmoed ten slotte paal noch perk kende, kwamen de Grieken in opstand tegen de Porte, onder wier heerschappij zij sedert de vernietiging van het Byzantijnsche rijk hadden gestaan. De onderdrukking en de mishandeling, waaraan de Hellenen gedurende bijna vier eeuwen van de zijde hunner overheerschers bloot stonden, had zeker geen voordeeligen invloed op hun karakter uitgeoefend, hen in beschaving doen achteruitgaan. Europa had in de tijden der slavernij geholpen om Griekenland te plunderen en meedoogenloos de schoonste versierselen van het Parthenon en andere monumenten uit den roemrijksten tijd der Hellenen naar vreemde musea te voeren. Toch hadden zij hun taal en hunne zeden behouden, waren niet geheel van hunne voorvaderen ontaard doch een *volk* gebleven, waarin de zucht naar vrijheid en onafhankelijkheid voortleefde.

Digitized by Google

Enkele stammen als de Klephten — roovers —, de Macmoten en de Albanezen hadden zich nooit aan de Turken onderworpen en maakten het land door hunne stoute rooftochten onveilig. Het voornaamste bedrijf der Grieken langs de kust en op de eilanden was een winstgevende handel, voortspruitende uit kustvaart, terwijl zij de meeste en beste matrozen voor de Turksche oorlogsvloot leverden. Op het gebied van handel en scheepvaart bestonden tusschen Griekenland en Nederland veel punten van overeenkomst, terwijl beide natiën gelijken vrijheidszin koesterden.

Van Griekenland, met zijn heerlijken bodem, weelderig bloeiende natuur en geurvolle zuivere lucht; van Argos, de »Atriden"-stad, en Athene met voornaam landschaps-, tempel- en beeldenschoon, is de beschaving van geheel Europa uitgegaan. Schier elk blad van de geschiedenis der Hellenen spreekt van edele, smaakvolle geesten of van helden, in wier oog een lauwerkrans hooger waarde had dan een uit goud gedreven kroon; van kunstenaars als Agelaïdas en Polykleitos; van wetgevers als Solon; van wijsgeeren als Socrates, die bijna stierf als een christus; van een Homerus, die met de gedachten der Grieksche helden ook de zijne in verheven zangen vereeuwigt. Ook de nieuwste geschiedenis van Griekenland, nauwelijks honderd jaren oud, vangt aan met een heldentijdperk. Een Nederlandsche dichter van onzen tijd zong —

> Een glans van het stralende, zangrige Hellas
> Met zijn genius eeuwig van jeugd.

Reeds op het einde der achttiende eeuw was de »Hetäria" gesticht, een vereeniging of broederschap, welke zich de verstandelijke en zedelijke beschaving van het Grieksche volk als voorbereiding tot hun bevrijding van de Turksche overheersching ten doel stelde. Bij de Porte vond deze vereeniging grooten weerstand, zoodat haar hoofd, de dichter Rhigas, in 1789 te Belgrado smadelijk was vermoord. Maar de »Hetäria" kreeg in 1814 te Weenen belangrijke uitbreiding en vond aldaar steun bij den van Korfoe afkomstigen graaf Johan Capo d'Istrias, die als Russisch staatsminister czaar Alexander I gunstig voor de zaak der Grieken wist te stemmen.

In den aanvang van Maart 1821 riep prins Alexander Ypsi-

Digitized by Google

lanti, zoon van den vorigen hospodar van Moldavië en generaal in Russischen dienst, de Grieken aan den Donau, in de Peloponnesus en te Konstantinopel tot herkrijging hunner vrijheid te wapen en deed een inval in Moldavië. Spoedig wies zijn macht door een achthonderd tal Grieksche jongelieden van deftigen huize, die onder den naam van *Heilige Schaar* gereed waren om hun leven aan de vrijheid ten offer te brengen, door Serviërs, Bulgaren en Albanezen tot omstreeks 6000 man, en trad Ypsilanti in verbond met Walachije, welk gewest in opstand was gekomen tegen de Porte. De hoop, die men op Rusland gevestigd had, bleek ijdel te zijn. Het congres te Laybach, waarheen Metternich de samenkomst der groote mogendheden uit Troppau (bladz. 74) had weten over te brengen, Oostenrijk, Rusland en Pruisen zich hadden verbonden »om het »grondbeginsel der tusschenkomst in den uitgestrektsten zin te »handhaven in alle gevallen, wanneer 't er op mocht aankomen »om voor de bewaring van den tegenwoordigen stand van zaken »in hunne staten te waken, onverschillig of het den regeeringsvorm »betrof of het staatsgebied, zoo als bij de verdragen van 1815 »was vastgesteld" — het congres stelde den opstand der Grieken op één lijn met de revolutionnaire woelingen in Spanje en Italië. Keizer Alexander, wiens wantrouwen was opgewekt, weigerde Ypsilanti alle ondersteuning en deed zijn naam van de lijst der Russische opperofficieren schrappen.

In Griekenland zelf begon de opstand in den omtrek van het oude Achaïa. Op 7 April 1821, inderdaad den geboortedag van den nieuwen staat, zeiden de herders en de landlieden van Morea de gehoorzaamheid aan de ongeloovigen op en richtten een manifest tot de Europeesche consuls, dat als den aanvang van den bevrijdingsoorlog mag worden aangemerkt: »Wij zijn besloten te over»winnen of te sterven. Europa zal de rechtvaardigheid van onze »zaak erkennen en ons te hulp komen, wanneer het gedenkt aan »de diensten, door onze voorouders aan de menschheid bewezen." De opstandelingen veroverden Patras en dreven overal de vluchtende Turken voor zich uit. Spoedig waren dezen in de vestingen opgesloten. Ook Hellas en bijna al de eilanden van den Griekschen Archipel kwamen in opstand.

Wallachije en Moldavië werden spoedig tot gehoorzaamheid

Digitized by Google

teruggebracht en nagenoeg de geheele *Heilige Schaar* stierf den heldendood in het gevecht bij het klooster Dragayan; Ypsilanti ontkwam naar Oostenrijk (19 Juni 1821). Niet zoo gemakkelijk zou het aan de Porte vallen om den opstand in de Peloponnesus en in Hellas te dempen. Na een van beide zijden wreed gevoerden oorlog, waarbij de Grieken de vesting Tripolis, wederkeerig de Turken het eiland Chios uitmoordden, bleven de Grieken in het voordeel. Een nationale vergadering verklaarde Griekenland tot een vrijen en onafhankelijken staat (12 Januari 1822) en gaf het een republikeinsche staatsregeling, welke een goeden geest ademde, doch aan de groote mogendheden mishaagde. Het congres te Verona (bladzijde 76) verklaarde de Grieken voor oproermakers. Overal elders vonden hunne pogingen om de vrijheid te herwinnen grooten bijval [100]); op vele plaatsen in Duitschland, Frankrijk en Engeland ontstonden vereenigingen van philhellenen — Griekenvrienden —, die hen met geld, wapenen en manschappen ondersteunden, tevens als protest tegenover de reactionnaire denkwijze en beginselen in de meeste landen van Europa. Onder de ijverigste philhellenen waren er, die de Grieken alleen bij naam kenden.

Gedurende de volgende jaren werd de oorlog te land en ter zee met meer of minder gevolg voortgezet. Bij de Grieken verlamden tweedracht en naijver de beste maatregelen; aan den kant der Turken verminderde al spoedig de geestdrift voor een strijd, die hun enkel nadeelen aanbracht. Onder tal van buitenlanders, vooral officieren, die hunne diensten ter beschikking van de Grieken stelden, behoorden ook lord Byron. Na veelvuldige teleurstellingen in Italië, waar de dichter van »Childe Harold's Pilgrimage" zich aan zingenot en aan de ontworpen emancipatie-plannen had overgegeven, omhelsde Byron de zaak der Hellenen, getuige zijn voortreffelijke overzetting van het bekende oorlogslied van Rhigas [101]) —

Sons of the Greeks, arise!
The glorious hour 's gone forth,
And, worthy of such ties,
Display who gave us birth
. . . . . .
Then manfully despising
The Turkish tyrant's yoke,
Let your country see your rising,
And all her chains are broke.

Digitized by Google

Brave shades of chiefs and sages,
Behold the coming strife!
Hellénes of past ages,
Oh, start again to life!

Sinds 1823 wendde de Britsche bard al zijne talenten aan en besteedde zijn geheele fortuin om de eendracht tusschen de Grieksche staatsmannen en legerhoofden te herstellen, de krijgstucht bij hunne legerscharen te verbeteren. Aan zijn grootschen naam zette hij nog meer luister bij door deelneming aan de verdediging van Missolungi, waar hij vóor de ontknooping van het epos aan de golf van Patras overleed (19 April 1824). Reeds in 1822 had Missolungi zich krachtig verdedigd tegen Omar Brione, pacha van Janina, en in den aanvang van het volgende jaar den vijand met groot verlies tot den aftocht genoodzaakt. Enkele maanden later, na den heldendood van Marco Bozzaris in Hellas, belegerden de Turken Missolungi nogmaals doch vruchteloos; in Mei 1825 ten derden male. Met de grootste doodsverachting verdedigden de Grieken zich onder Nothi Bozzaris, den oom van Marco. Noch het onafgebroken bombardement, noch de verwoestingen van den mijnoorlog, noch de herhaalde stormaanvallen konden de verdedigers aan het wankelen brengen. Reeds werden zij door hongersnood geteisterd, toen een vloot van 40 zeilen de Turksche schepen deed wijken, de vesting van krijgs- en mondbehoeften voorzag. Reschid-Pacha moest in het laatst van October het beleg opbreken. Maar de rust, welke aan Missolungi ten deel viel, was van korten duur. Uit Konstantinopel kwamen herhaaldelijk bevelen om de vesting, welke door haar hardnekkige verdediging de opmerkzaamheid van geheel Europa getrokken en de sympathie van alle volken verworven had, tot elken prijs te veroveren. In de tweede helft van November verscheen de Turksch-Egyptische vloot opnieuw vóór de stad. Ibrahim-Pacha tastte haar met 22000 man aan en sneed den belegerden alle gemeenschap met de zee af. Door hongersnood geteisterd, besloot men de stad te verlaten, zich door den vijand heen te slaan en naar het gebergte te wijken. Slechts aan 2000 mannen en vrouwen mocht dit gelukken; de overigen werden binnen de stad teruggedrongen, waar zij nu straat voor straat en huis voor huis verdedigden, tot Bozzaris den brand stak in het kruitmagazijn, zich met een groote menigte zijner vervolgers in de lucht liet springen

Digitized by Google

en Missolungi in een puinhoop verkeerde. De verhalen van Missolungi hebben al de bekoring van eeuwenoude legenden en herinneren aan de strijdperken uit de godenleer. Het slot van Byron's verhaal uit het beleg van Korinthe werd bevestigd [102]) —

The eagle left his rocky nest,
And mounted nearer to the sun,
The clouds beneath him seem 'd so dun:
Their smoke assail 'd his startled beak,
And made him higher soar and shriek —
Thus was the town lost and won!

Zoo lang Griekenland een zelfstandige natie, de dichtkunst een bezielend vuur en dankbaarheid een deugd blijven, zal de naam van lord Byron, den geestig ondeugenden dichter van don Juan, voortleven in Hellas, waar zijn veelbewogen romantisch leven een einde vond.

In het najaar van 1825 hadden de prins en prinses van Oranje, reizende onder den naam van graaf en gravin van Vlaanderen, Petersburg bezocht. In Januari d.a.v. begaf de prins zich weer daarheen om bij het overlijden van keizer Alexander (Derde Deel bladz. 956) een bezoek van rouwbeklag te brengen aan het Russische hof. Tevens wenschte hij zijn schoonbroeder Nicolaas geluk te wenschen met zijn redding van de afschuwelijke, sinds eenige jaren gesmeede samenzwering tot het vermoorden van den czaar en de geheele keizerlijke familie benevens omverwerping van alle rijksinstellingen, in welk komplot jongelieden van de rijkste en aanzienlijkste familiën en leden van den hoogsten adel betrokken waren. De eigenlijke hoofden hadden niet zoozeer omwentelingsplannen als wel eigen grootheid op het oog. Aangezien Alexander I geen kinderen naliet, zou zijn oudste broeder Konstantijn, een man van barbaarsche woestheid, hem moeten opvolgen; doch deze had bij zijn huwelijk met een Poolsche jonkvrouw afstand gedaan van den troon. De saamgezworen officieren wisten een deel der krijgsmacht in den waan te brengen, dat de troonsafstand van den grootvorst verdicht, men aan hem alleen gehoorzaamheid verschuldigd was. Dit gaf aanleiding tot een soldaten-oproer — naar de maand, waarin het uitbrak, de Dekabriste-opstand genoemd —, welke tot een deel der bevolking, ook naar andere punten des rijks oversloeg. Vooral

Digitized by Google

de moedige houding van den nieuwen czaar en de voortvarende uitvoering zijner bevelen leidden tot herstel van de rust.

Terwijl de prins van Oranje getuige was van het gerechtelijk onderzoek en veel bizonderheden daaromtrent aan zijn vader mededeelde, schreef de koning hem een dier vriendelijke brieven, welke, trots veelvuldig verschil met zijn opvolger het innig liefhebbende vaderhart van koning Willem I vertolkten. In de hartelijkste bewoordingen drong de koning er op aan, dat de prins, wiens zenuwgestel door gemoedsaandoeningen te Petersburg bedenkelijk had geleden, onmiddellijk na afloop der begrafenis van keizer Alexander in den kring der zijnen zou wederkeeren, hetgeen de prinses van Oranje zoo innig verlangde »... Sa santé semble en souffrir et depuis qu'elle s'aperçoit que votre absence se prolonge, elle est toujours malade... Vos enfants sont en parfaite santé et, grâce à Dieu, Guillaume n'a eu qu'une indisposition d'un jour qui n'a eu aucune suite et je me suis bien réjoui de voir et de féliciter (19 Février) ce grand garçon de neuf ans..." [103]).

Een volgend jaar zou koning Willem zijn oudsten kleinzoon benoemen tot kolonel der infanterie en bij een groote parade op de » Place Royale" te Brussel aan het leger voorstellen.

Gedurende de treurige gebeurtenissen te St. Petersburg beurde de aanwezigheid van den prins van Oranje het keizerlijke hof op, stelde hem tevens in de gelegenheid om kennis te nemen betreffende de staatkundige plannen van keizer Nicolaas. Daarbij bleek 't al spoedig, dat de czaar, geheel in strijd met de meening van koning Willem I, geenszins de staatkunde van zijn vredelievenden voorganger, maar vooral tegenover de Porte en aangaande het vraagstuk der Grieken, een geheel andere gedragslijn verlangde te volgen. George Canning, het hoofd van het Britsche kabinet (bladz. 72), sloot een verdrag te St. Petersburg (4 April 1826), waarbij Groot-Brittannië en Rusland, eerlang ook Frankrijk, zich verbonden om Griekenland tot een zelfstandigen staat te verheffen; alleen behoorden de Hellenen schatting aan de Porte te betalen.

Ofschoon de sultan van Turkije van geen vergelijk wilde hooren, de verdeeldheid in Griekenland — een oude volkskwaal sedert de tijden van Solon, Themistocles, Pericles, Demosthenes en anderen — bij volkomen gemis aan politieke leiders tot ontbinding van

Digitized by Google

alle maatschappelijke orde begon te ontaarden, had Missolungi de philhellenen tot een krachtig optreden aangespoord. Engelsche- en Amerikaansche oorlogsschepen, Beiersche- en Wurtembergsche officieren en onderofficieren stelden zich ter beschikking van het Grieksche bewind en slaagden er in de eendracht te herstellen. Terwijl de hoofden van den opstand reeds vroeger in afwachting hunner onafhankelijkheid de kroon aan prins Leopold van Saksen Coburg hadden aangeboden, die sinds den dood zijner echtgenoote (Derde Deel bladz. 420) in Engeland bleef vertoeven, en de Verbonden Mogendheden naar een souverein voor de Hellenen uitzagen, werd voorloopig graaf Johan Capo d'Istria op de Akropolis tot regent van Griekenland uitgeroepen (11 April 1827).

De herhaaldelijk maar vruchteloos door Engeland, Rusland en Frankrijk te Konstantinopel aangeboden bemiddeling tot vereffening der Grieksche geschillen leidde op 19 October 1827 zonder oorlogsverklaring tot den bloedigen zeeslag van Navarino, waarin de Turksch-Egyptische vloot door de drie verbonden smaldeelen nagenoeg geheel werd vernield. In April d.a.v. was keizer Nicolaas de houding van de Porte moede en brak de Russisch-Turksche krijg uit, waarbij onze gezant te Konstantinopel, baron van Zuylen van Nyevelt, zulk een belangrijke rol zou vervullen. De oorlogsverklaring van Rusland aan Turkije en het stelsel van non-interventie der groote mogendheden gedurende den Belgischen opstand teekenden het einde der in 1815 te Parijs gesloten Heilige Alliantie.

De Fransche generaal Maison landde in het laatst van Augustus met 15000 man in de nabijheid van Kalamata aan de golf van Korone, en bevrijdde de Peloponnesus van zijne overheerschers. In een samenkomst van de Fransche, Russische en Engelsche gevolmachtigden te Londen besloot men alleen Morea en de Cykladen onder bescherming te nemen. Doch Capo d'Istria wees met waardigheid het verbod van de hand om over de landengte van Korinthe naar Hellas voort te rukken en handhaafde de aanspraken der Grieken op een grooter grondgebied. Een nieuwe overeenkomst, op 22 Maart 1829 te Londen gesloten, bepaalde dat Griekenland een monarchale staat zou vormen onder de bescherming der verbonden mogendheden, met de verplichting aan de Porte een jaarlijksche schatting te betalen. De sultan weigerde toe te

Digitized by Google

stemmen, maar werd door de nadeelige wending, die de oorlog met Rusland in Armenië en aan den Donau voor de Porte nam, tot toegevendheid gedwongen. Bij den vrede, die op 14 September 1829 te Adrianopel tusschen Rusland en de Porte tot stand kwam, waarbij Moldavië, Walachije en Servië een regeeringsvorm kregen, welke hen onder bescherming van Rusland tegen willekeurige handelingen van de Porte moest beveiligen, erkende sultan Mahmud II de onafhankelijkheid van Griekenland. De machtige oorlogzang van Rhigas

At the sound of my trumpet, breaking
Your sleep, oh, join with me!
And the seven hill 'd city seeking
Fight, conquer, till we 're free

bleek een voorspelling te zijn geweest.

De staatsraad vrijheer von Gagern, een warm aanhanger van het Huis van Oranje, dien wij reeds meermalen ontmoetten (o. a. Derde Deel bladz. 201 en vlg.) behoorde tot de ijverigste philhellenen in Duitschland. Met het doel om het Huis van Oranje in de quaestie der Hellenen te mengen, volgde hij alles wat de dagbladen, vooral het »Journal de Francfort", aangaande de gebeurtenissen in Griekenland mededeelden. Sinds het op 4 April 1826 te St. Petersburg gesloten verdrag ijverde hij ongevraagd en zonder eenige opdracht bij vorst Metternich te Weenen, bij vrijheer von Stein in Nassau, bij graaf Capo d'Istria en anderen om prins Frederik der Nederlanden voor den Griekschen troon te bestemmen: niet enkel om 's konings tweeden zoon schadeloos te stellen voor zijn mislukte »secundo-genitur" in Duitschland, maar vooral uit vereering voor prins Frederik en in de volle overtuiging, dat hij daarmede aan de vrijheidsbeweging van het oude Athene een dienst bewees (Derde Deel bladz. 955).

Koning Willem I ontving in November 1826 dienaangaande bericht van generaal Fagel, Zijner Majesteits gezant te Parijs. Aanvankelijk wenschten de Grieken de kroon aan den hertog van Nemours, tweeden zoon van den hertog van Orleans — Louis Philippe — aan te bieden. Toen dit plan afsprong trachtte von Gagern generaal Fagel te overtuigen, dat de hoven van Berlijn en van Londen aan de candidatuur van prins Frederik boven elke

Digitized by Google

andere de voorkeur moesten geven. Intusschen gevoelde prins Frederik, aanvankelijk ook koning Willem I, weinig sympathie voor het streven van von Gagern: Willem I, omdat hij ter zake twijfelde aan de hulp der groote mogendheden, vooral van Frankrijk, prins Frederik, uit overdreven bescheidenheid, nog meer uit piëteit. Bij toenemende oppositie der katholieken en liberalen in Zuid-Nederland, verlangde hij vóór alles zijne krachten aan het eigen vaderland te wijden.

Voor von Gagern wogen deze bezwaren niet. Zoowel bij den koning als in een drukke briefwisseling met mr. A. R. Falck, den Nederlandschen gezant in Groot-Brittannië, generaal Fagel te Parijs, den secretaris van 's konings kabinet en geheimraad E. W. Hofmann, vrijheer von Stein, den hertog van Dalberg te München, vorst Metternich, baron Marschall, dirigeerenden minister van Nassau, baron de Münch Bellinghausen, Oostenrijkschen minister en voorzitter van den Duitschen Bondsraad, Britsche en andere invloedrijke staatsmannen, bleef hij prins Frederik warm aanbevelen voor den Griekschen troon, tót het kabinet van Londen gehoor gaf aan zijn voorstellen en de Nederlandsche regeering begon te polsen.

Op 27 Mei 1827, toen de verkiezing van graaf Capo d'Istria tot regent nog slechts bij enkelen bekend was, schreef von Gagern uit Hornau nabij Frankfurt a/d Main aan koning Willem I [104]).

» . . . Je reviens de Nassau, invité par Monsieur de Stein; j'ai à me louer de sa constante amitié . . . Il a eu tout récemment une entrevue avec Monsieur Capo d'Istria, lequel a été appelé à Petersbourg. On attend à lui voir prendre un rôle sinon principal, cependant très-marquant dans les conseils de la Russie et le sort de la Grèce se prépare et probablement va se décider.

» Monsieur Capo d'Istria penche toujours pour le choix ou la nomination d'un prince étranger — allemand, comme il s'exprime. Car on a écarté soit par jalousie entre ces deux puissances, soit pour d'autres raisons politiques, la proposition d'un prince anglais ou français (Orleans). Monsieur le prince de Metternich m'avait dit la même chose au Johannisberg.

» Et à mes yeux, qui aurait plus d'aptitude pour ce rôle monarchique, quelque difficile qu'il soit, que le prince Frédéric des Pays-Bas? J'entends nommer le prince Léopold de Cobourg, le

Digitized by Google

prince Charles de Bavière, le prince Emile de Hesse (favori peut-être de l'Autriche), le prince Bernhard de Weymar. Je connais tous ces personnages; ils ne sont pas mal-habiles, mais il n'y en a pas un contre lequel je n'aurais d'objection, soit pour indolence de caractère, soit par dépravation de moeurs, ce qui serait faire un mauvais présent à une nation renaissante qui aura besoin de grands modèles.

»Le prince de Metternich ne me paraissait guère éloigné d'un tel expédient . . .

»Lord Castlereagh me disait à Vienne: Nous voulons *ce qui convient à l'Europe*. Je l'ai toujours pris au mot, même à Paris. Et qui connait mieux que l'illustre maison de Votre Majesté ce qui convient à l'Europe pour la faire sortir avec honneur et sécurité de l'embarras, où elle se trouve par rapport aux Grecs? Et Votre Majesté ne doit elle pas se sacrifier à cette même Europe, si cela était un embarras pour sa personne? Si le prince (Frédéric) se déplaisait dans cet heureux climat, ce n'est pas un lien indissoluble. L'abdication même pour des raisons majeures serait un acte honorable et pourrait transférer ce diadème à un fils puissé du prince d'Orange . . . .

Quelles seront les limites pour les avantages commercaux des Pays-Bas?

»Il ne me parait pas nécessaire d'entamer une négociation particulière, qui compromettrait Votre Majesté. Le modeste *licet* pourrait passer par mes mains, vu mes relations avec monsieur de Stein et parce que les négociations de Paris et mon zèle pour la cause des Grecs m'ont valu l'amitié de monsieur Capo d'Istria . . ."

Enkele dagen later schijnen de Britsche gezant te 's Gravenhage, Sir Charles Bagot, tegenover den koning, de Engelsche afgezant te Parijs tegenover generaal Fagel zich in gelijken zin te hebben uitgelaten. Mr. Falck te Londen bevestigde de gezindheid van het hof van St. James en kreeg heimelijk in opdracht om nadere inlichtingen te verschaffen.

Naar een later schrijven van Gagern aan den heer Hofmann waren ook hertog Paul van Wurtemberg, op wiens moraliteit veel viel af te dingen, en aartshertog Karel van Oostenrijk voor den Griekschen troon aangezocht. Laatstgenoemde had zich verontschul-

Digitized by Google

digd wegens zijn jaren en om gezondheidsredenen; inderdaad hield hij rekening met zijn kansen om te Weenen op te volgen. Von Gagern eindigde: »Der P(rinz) F(riedrich), falls das Schicksal es so wollte, muss bei dem Königlichen Vater und bei ihm selbst *erbeten* werden."

Ook volgens den hertog von Dalberg, één der ijverigste philhellenen te München, verdiende de candidatuur van prins Frederik, waartegen absoluut niets was aan te voeren, de voorkeur boven elke andere.

Uit de aanteekeningen van Zijne Koninklijke Hoogheid blijkt 't, dat op 6 September 1827 te Laeken het eerste ernstige overleg tusschen hem en den koning heeft plaats gehad, betreffende »le fameux sujet en question". Niet onwaarschijnlijk is daarbij ook ter sprake gekomen de brief van Capo d'Istria dd. 8 Augustus 1827 aan den minister von Stein — volgens een eigenhandig afschrift door prins Frederik —, waarin de sluwe diplomaat alle bezwaren die hij, nog wel een geboren Griek, zou te overwinnen hebben, met zulke levendige kleuren afschilderde, dat elk ander wel van die taak moest worden afgeschrikt.

»... Au milieu des misères et des calamités sans nombre, au milieu d'un peuple que la famine dévore, que le malheur poursuit, que le gloire musulman menace d'anéantir, que nulle influence utile dirige dans le succès, que nulle main vraiment secourable n'assiste dans les revers, mais pour lequel toute âme noble sentira éternellement une profonde sympathie et qui ne cessera d'inspirer le plus vif intérêt à tous les hommes qu' émouvent encore les noms sacrés de religion, de patrie et d'humanité, ma tâche est sans doute difficile. Si j'ose essayer de l'entreprendre, c'est que j'ai la conscience de mes devoirs, la volonté ferme de les remplir, et l'espérance que le Seigneur dans sa justice et sa miséricorde et les grands de la terre dans leur bienveillance chrétienne, ne m'abandonneront pas..."

Met allen eerbied voor het schijnbare plichtsgevoel van Capo d'Istria twijfelde von Gagern tegenover de verdeeldheid der Grieken aan zijn succes, wegens zijn hooge jaren, zijn gebrek aan krijgskundige kennis, ook al om zijn kinderloosheid, en wachtte alleen heil van prins Frederik »Grade weil ich in dem jungen Herrn die

Digitized by Google

Keime alles Grossen sehe, die alte Oranische Ruhe und Arbeitsamkeit." In een memorie, waarin hij voor koning Willem I de Grieksche quaestie breedvoerig uiteenzette, vergeleek von Gagern de zeeroo-verijen der Grieken met het bedrijf der watergeuzen bij den aanvang van den tachtigjarigen oorlog en besloot »dass den Griechen zur Lösung nichts fehle als der Prinz van Oranië̈n."

Capo d'Istria bezocht verschillende hoven, zoo ten behoeve eener geldleening voor Griekenland als om de geestdrift der philhellenen levendig te houden. Hij deed ook Brussel aan ten einde zich omtrent de gezindheid van het Nederlandsche hof te verzekeren. Von Gagern reisde hem in September 1827 tegemoet. Toch bleek 't ook bij die gelegenheid, dat de regent van Griekenland minder belangeloos was dan zijne politieke bewonderaars deden voorkomen; hij liet zich althans niet uit omtrent de candidatuur van den Nederlandschen vorst, die zijn eigen toekomst in den weg moest staan. Hij gaf zich zelfs niet de minste moeite om in persoonlijke aanraking met koning Willem I te komen, die zijnerzijds, waarschijnlijk beter en omstandiger ingelicht dan von Gagern, weinig lust toonde om, zooals hij zich sarcastisch uitdrukte, »le petit monarque, voyageant en diligence", te ontmoeten. Wel verzocht Capo d'Istria vergunning voor zes jonge Grieken om bij de Nederlandsche marine, waartegen hij hoog opzag, tot zee-officier te worden opgeleid, hopende langs dien weg tevens voordeelige handels- en zeevaart-relatiën voor Griekenland te openen. De koning liet hem gedurende zijn verblijf te Parijs door generaal R. Fagel mededeelen [105]), dat hij geen bezwaar vond om het verzoek in te willigen. Aangaande de candidatuur van prins Frederik ontving Fagel geen bevelen.

De zoon van Gagern schreef later aan zijn vader betreffende den hooghartigen, zelfzuchtigen staatsman, die niets liever wenschte dan zelf alle macht in Griekenland in handen te houden: »... dass Capo d'Istria die Kastanien, die er aus dem Feuer zieht, selbst essen will, finde ich natürlich" [106]).

Toen nu Mahmud II na den zeeslag bij Navarino weigerde om op de door Engeland, Frankrijk en Rusland vastgestelde grondslagen aan de Grieken hunne zelfstandigheid te verzekeren, en tegen het einde van 1827 de gezanten der mogendheden Konstantinopel verlieten, de sultan zijn volk tegen de ongeloovigen te wapen riep,

Digitized by Google

verzocht von Gagern den heer Hofmann om den koning te bewegen zich »*aan het hoofd der eeuw*" te plaatsen door diplomatieke tusschenkomst te Konstantinopel, te samen met het Oostenrijksche hof »die Pforte auf vernünftige Weise zur Nachgiebigkeit zu bewegen". Noch keizer Frans I, door von Gagern gepolsd, noch koning Willem I zag heil in het voorstel. Bij de weifeling der groote mogendheden om krachtig ten voordeele van Griekenland op te treden, schreef de hertog van Dalberg kort vóór de oorlogsverklaring van Rusland aan de Porte »on ne voit que trop que personne ne veut tirer le premier coup de canon; à Paris et à Londres on a été plus qu' embarassé de l'audacieuse démarche des amiraux (Rigny, Codrington et Heyden à Navarino). L'affaire de la Grèce est un dédale pour les esprits timides!" — Prins Frederik wenschte zeker niet, dat zijn vader zich »*aan het hoofd der eeuw*" stelde: naar zijn meening aan het hoofd der omwentelings-partij, die voornamelijk streefde naar beperking, nog liever naar geheele uitroeiing van het monarchale beginsel.

Sinds den vrede van Adrianopel (bladz. 262) verdubbelde von Gagern zijne pogingen om aan prins Frederik den Griekschen troon te verzekeren. Wegens licht te onderstellen redenen trachtte hij ook den bankier Mayer Amschet Rothschild te Parijs gunstig voor deze candidatuur te stemmen. Het karakteristieke antwoord van den goud-koning: »*Der hat Credit*", herinnert aan het krasse oordeel van sommige Shakespeare critici — o. a. den bekenden Ierschen dramaturg Bernhard Show in »Shakespeare's aim in business" —, die beweren, dat aan de door Engelands grooten dichter geschetste karakters elk hooger beginsel ontbreekt; die hem zelf elke hoog-dichterlijke kracht ontzeggen, alsof voor den »incompetenten denker" alle innerlijke waardeering van het leven begon en ophield met de vraag: »Valt er wat aan te verdienen?" — Het te hulp roepen van Rothschild stuitte prins Frederik dan ook tegen de borst. Maar toen von Gagern ten slotte slaagde om lord Wellington, die levendige sympathie voor den vrijheidszin der Grieken gevoelde, voor prins Frederik te winnen, toen vleide von Gagern zich zijne wenschen vervuld te zien. Koning Willem I, gestreeld door aanzoeken uit Londen, waarop hij gunstig had geantwoord, doch welke verder zonder gevolg waren gebleven, om als eerste der

Digitized by Google

kleinere Europeesche mogendheden in de Grieksche quaestie tusschen beiden te treden, toonde zich langzamerhand genegen om aan von Gagern toe te geven. Tegenover de grievende oppositie in Zuid-Nederland beurde de overeenstemming van Engeland en Rusland om den troon der Hellenen aan geen anderen vorst dan aan zijn tweeden zoon op te dragen, het vaderhart op. Bovendien scheen het Huis van Oranje in de Grieksche archipel luister en voordeel te beloven aan het Huis van Oranje aan de Noordzee.

Op den 16den November 1829 deed sir Charles Bagot namens lord Aberdeen, minister van buitenlandsche zaken in Engeland, op nieuw mededeeling aan den koning omtrent de plannen van Groot-Brittannië met betrekking tot Griekenland »et des vues préalables de son gouvernement sur la part qu'il désire voir prendre au prince Frédéric à ce qui concerne le futur Etat" [107]). De koning wenschte zijn antwoord niet lang uit te stellen, mits men duidelijke inlichtingen en overtuigende beweeggronden aanvoerde »qui peuvent influer sur la réponse du prince Frédéric. Ceci ne m'empêcherait pas d'assurer l'ambassadeur anglais du prix attaché à cette ouverture préalable comme une marque flatteuse de la confiance du Gouvernement Britanique, ainsi que de la manière de le juger par développement des sacrifices qu' elle exige, auxquels il ne pourrait être donné de suite que pour autant que la conviction fut obtenue d'avoir les moyens de répondre à ce qui est attendu du prince Frédéric, de confirmer et affermir la tranquilité européenne tout en s'occupant du bonheur et de la prospérité d'une nation, qui laissent tant à désirer."

Alvorens een besluit te nemen verlangde de koning vooral zekerheid, dat Frankrijk ter zake met het Britsche kabinet samenging, en dat de keuze van prins Frederik voor den Griekschen troon ook door keizer Nicolaas werd gedeeld.

Zooals 't blijken zal, stuitten de onderhandelingen af op de onzekerheid, welke betreffende deze staatkundige overweging bleef bestaan; maar vooral op de weigering van prins Frederik — ofschoon hij de ware redenen verzweeg — om bij de toenemende spanning der gemoederen in Zuid-Nederland het vaderland te verlaten. Op voorstel van Capo d'Istria, die daarmede den schijn aannam aan den wensch der Hellenen te voldoen, kwamen de mogend-

Digitized by Google

heden, meer nog Rusland en Frankrijk dan Engeland, overeen om de kroon van Griekenland op te dragen aan prins Leopold van Saksen Coburg, dien de Grieken reeds in 1825 daartoe hadden aangezocht. Kort geleden had hij met een talrijk gevolg een bezoek te Brussel gebracht. Prins Leopold en prins Frederik hadden elkaar, zooals wij weten, op het slagveld ontmoet (Derde Deel, bladz. 416); maar waren geen vrienden. Het lot heeft gewild, dat beiden in deze dagen als candidaat voor dezelfde kroon werden genoemd; het volgende jaar zouden zij met de wapenen tegenover elkaâr staan.

Prins Leopold verklaarde, dat hij nooit als vasal van de Porte zou willen optreden. Nieuwe onderhandelingen hadden het protokol van 3 Februari 1830 tengevolge, hetwelk bepaalde, dat Griekenland zou zijn een geheel onafhankelijke staat, vrij van schatting, doch dat ter schadeloosstelling van de Porte, die de mogendheden bleven vreezen, de noordelijke grenzen van Griekenland zouden beperkt worden. Thans nam prins Leopold de hem opgedragen souvereiniteit voorwaardelijk aan.

Middelerwijl voerde Capo d'Istria in Griekenland een nagenoeg onbeperkte macht en was nog minder dan vroeger genegen om het bewind voor een vreemden vorst neder te leggen. De regent richtte een schrijven aan prins Leopold, waarbij hij breedvoerig uitweidde omtrent de gevaren, waaraan een door de mogendheden aan Griekenland opgedrongen souverein hem zelf en Griekenland dreigde bloot te stellen, op de heerschende partijschappen, den door den oorlog geteekenden ellendigen toestand van het land, den geldnood en tal van andere bezwaren. Even als von Gagern en de meeste ijverige Grieken-vrienden geloofden aan de onbaatzuchtige bedoelingen van den tijdelijken bestuurder, die in werkelijkheid de rol van een dictator speelde, liet prins Leopold zich door het opgehangen tafereel afschrikken en deed afstand van de hem toegedachte souvereiniteit (15 Mei 1830). Capo d'Istria bleef dus aan het bewind en voerde dit, bij den aanhoudenden burgerstrijd onder de Grieken — volgens hem »een bende klephten" — al strenger en strenger. Nu wendden zich de Britsche en de Russische gezant bij het Fransche hof tot 's konings afgevaardigde, generaal Fagel, te Parijs ten einde prins Frederik tot opvolger van Coburg te

Digitized by Google

bestemmen. Ofschoon naar hunne meening de goedkeuring van Frankrijk een eerste vereischte mocht heeten, twijfelden zij niet, òf Karel X zou lichtelijk zijn stem aan prins Frederik verleenen. Generaal Fagel meende echter te recht, dat zij zich bedrogen, in welke overtuiging hij één dier dagen werd bevestigd door een gesprek tusschen hooggeplaatste ambtenaren bij het ministerie van buitenlandsche zaken en den pas uit Londen overgekomen prins Joseph de Chimay [108]), waarbij ook de Grieksche quaestie en de weigering van prins Leopold ter sprake kwamen. Een der Fransche heeren vroeg aan prins Joseph, wat hij van de zaak wist: »Rien" — antwoordde deze — »si ce n'est que la France suivant les bruits du jour s'oppose fort à la nomination du prince Frédéric des Pays-Bas. C'est vrai et cela doit être. Le royaume des Pays-Bas a été fait dans l'intention de contrecarrer les vues de la France et il remplit bien sa charge; aussi s'oppose-t-elle à la nomination de ce prince, malgré ses excellentes qualités". Bovendien was baron Fagel van alleszins geloofwaardige zijde onderricht, dat Frankrijk de candidatuur van Gustaaf van Zweden, prins Wasa — zoon van overste Gustafson, den verdreven koning van Zweden (Derde Deel bladz. 58 en 402), die weldra zou dingen naar de hand van prinses Marianne der Nederlanden — zou voorstellen en wanneer dit plan mocht mislukken, nieuwe onderhandelingen omtrent de Grieksche opvolging met het Beiersche hof voor 's konings tweeden zoon, — prins Otto — of met hertog Bernhard van Saksen Weimar wilde openen.

Onder deze omstandigheden en bij de ernstige woelingen, waaraan Frankrijk ten prooi stond, verlangde koning Willem I zich geenszins aan een weigering bloot te stellen en onthield zich van elke bespreking met den Franschen gezant te 's Gravenhage, markies de la Moussaye. Zijn tweeden zoon liet hij echter vrij om tegenover een nieuwe aanbieding namens hunne gouvernementen door sir Charles Bagot en den Russischen gezant, graaf Gourieff, te 's Gravenhage, naar eigen inzichten te handelen. Doch 's prinsen genegenheid was sinds den winter eer verminderd dan vermeerderd. Ernstiger nog dan toen verontrustte hem de stemming in Zuid-Nederland, zoodat hij, eigen belangen ter zijde stellende, besloot den koning en het vaderland niet te verlaten. Zonder de eigenlijke

Digitized by Google

beweegredenen te noemen, bedankte prins Frederik in onderstaanden brief aan den Britschen gezant voor de hem aangeboden eer —

»Monsieur l'Ambassadeur —

»C'est avec un profond sentiment de gratitude que j'ai appris les intentions actuelles du cour de Londres et de St. Petersbourg relativement à la souveraineté de la Grèce. Leur choix m'honore et me flatte de nouveau et j'y suis aussi sensible que lors des premières ouvertures qui furent faites à cet égard il y a huit mois. En insistant derechef pour que dans les circonstances actuelles j'accepte leur bienveillante proposition, et en témoignant le prix qu'elles attachent à cette acceptation, ces cours me donnent une preuve itérative d'estime et de confiance que j'apprécie dans toute son étendue. J'ai regretté d'autant plus vivement que les mêmes raisons qui m'ont retenu au mois de Novembre dernier, m'empêchent encore aujourd'hui de déférer à leur désir.

»Le pays dont la souveraineté m'est offerte, m'est entièrement inconnue; sa langue, la religion qui y est prédominante et qui donne au clergé une si grande influence me sont étrangères; je n'ai aucune connaissance des moeurs, des habitudes des Grecs; je ne connais que leurs malheurs et les souffrances innombrables sous lesquelles une domination cruelle les a fait gémir si longtemps; j'ignore l'état présent du pays et si ses ressources pour l'avenir permettent l'espoir de faire disparaître les traces des maux, dont la lutte sanglante qu'ils ont soutenue, les ont accablés. Moi même, inconnu à la nation à la tête de laquelle on voudrait me placer, serai-je reçu par elle avec amour et satisfaction? Lui inspirerai-je cette confiance, ce dévouement nécessaire toujours entre un souverain et son peuple, mais indispensable surtout dans un état nouveau, où tout est à créer, où fermentent peut-être encore de nombreux germes de dissention et où le premier et non pas le moins grand embarras du souverain sera le choix des hommes qui doivent partager sa tâche?

»Toutes ces considérations réunies à la position politique du nouvel état, délicate surtout ensuite de sa situation topographique et des évènements qui ont présidé à sa création, m'ont intimement convaincu que la souveraineté de la Grèce serait hérissée pour moi des plus graves et des plus pénibles difficultés.

Digitized by Google

» Satisfait de mon sort ici-bas, n'éprouvant pas le désir d'être élevé à une destinée plus haute et plus brillante que celle que la Providence m'a assignée; heureux au contraire d'être le frère dévoué d'un frère chéri, l'ambition seule ne pourrait m'engager à entreprendre une tâche aussi difficile et pour laquelle je sens toute mon insuffisance. Ma position dans ma famille et ma patrie est telle d'ailleurs que je ne serais excusable de la quitter que si d'autres et de plus importants devoirs venaient m'y contraindre et me prescrire impérieusement le sacrifice d'aussi douces relations en échange d'un fardeau que repousseraient mes propres sentiments.

» Après vous avoir fait connaître comment j'envisage sous les points de vue généraux la proposition dont vouz avez été l'obligeant intermédiaire, j'ajouterai quelques observations relatives à la circonstance spéciale qui s'y rattache encore.

» L'incertitude de l'opinion de la cour des Tuileries sur le choix de ma personne à la souveraineté de la Grèce et la prévision que ce cabinet sera loin de partager les sentiments de ses alliés à cet égard compliquent la chose de la manière la plus délicate en égard à la position politique des Pays-Bas vis-à-vis de la France. Cette position exige en effet que de notre côté on prévienne avec soin tout ce que pourrait donner occasion à des dispositions moins favorables de la France vis-à-vis de nous et pourrait donner lieu tôt ou tard à des ressentiments fâcheux pour les Pays-Bas. C'est principalement par suite de cette incertitude à l'égard des dispositions de la France et de la haute importance que le roi mettait à ce que les intérêts de son royaume ne puissent être compromis en aucune manière par un manque d'assentiment spontanné, bienveillant et sincère de la part du roi de France que mon père se trouvait dans l'impossibilité de prendre en considération la proposition flatteuse que le gouvernement brittanique lui fit primitivement relativement à moi. Il ne put alors se former une idée précise et exacte de cette proposition, ni juger conséquemment, s'il aurait à y donner son consentement et à employer ses conseils paternels, soit à m'engager, soit à me dissuader, d'accepter la haute destinée qui m'était offerte. Aujourd'hui et malgré l'assentiment bienveillant et flatteur du cabinet russe, la question n'a pas changé de face et Sa Majesté se trouve à cet égard abso-

Digitized by Google

lument dans la même position, qu'à l'époque des premières ouvertures, nonobstant le prix qu'Elle attache à cette nouvelle et éclatante marque de la confiance de l'Angleterre et de la Russie dans l'un des membres de sa famille. Les raisons politiques qui il y a huit mois ont engagé le roi à faire connaître l'importance décisive qu' Il mettait à être assuré de la coöpérative franche et entière du gouvernement français, subsistent aujourd'hui encore dans toutes leurs forces; et Sa Majesté regardant comme un devoir rigoureux de prévenir scrupuleusement tout ce qui pourrait nuire à la confiance, à la bonne harmonie et aux relations de bon voisinage des Pays-Bas avec la France, doit continuer à faire dépendre toute sa manière d'envisager la question des dispositions toutes libres du roi de France. Ces motifs et la connaissance parfaite de mes sentiments personnels ne permettent pas au roi de faire une démarche quelconque envers le roi de France dans le sens de celle que lord Aberdeen et le comte de Matuszewitz paraissent désirer voir faire par lui.

»Je terminerai cette lettre, Monsieur l'Ambassadeur, en vous faisant observer que, quoiqu'il soit vrai que la position des trois hautes cours alliées en ce qui a rapport au nouvel état grec a subi de notables changemens en égard surtout à la rénonciation du prince Léopold, je n'y trouve cependant aucune circonstance de nature à changer mes premières opinions et qui puisse me résigner à un sacrifice que le repos de l'Europe et le bien-être de la Grèce pourraient seuls exiger de moi.

»Veuillez agréer, Monsieur l'Ambassadeur, l'expression de ma parfaite estime.

FRÉDÉRIC, Prince des Pays-Bas.

»la Haye ce 19 Juin 1830."

Alleen zinspelende op de plichten, die hem in deze dagen meer dan ooit aan het eigen vaderland verbonden; zonder te gewagen omtrent opoffering van eigen eer en voordeel aan hetgeen hij in het belang van zijn vader en van het vaderland bedoelde, waarvan 's prinsen leven zoo herhaaldelijk bewijzen heeft geleverd, geeft dit merkwaardige schrijven nieuwe bewijzen voor 's prinsen hoog gestemde meening omtrent de plichten en de verhouding van

Digitized by Google

een souverein tegenover de natie, voor zijn leering uit de oppositie van Zuid-Nederland tegenover de regeeringspartij, voor gevoel van plicht tegenover zijn stamhuis en zijn gezin. De eigenlijke, aan slechts weinigen bekende redenen, waarom de jonge vorst in 1829 en '30 het aanbod van de Grieksche kroon heeft afgeslagen, strekken ter beoordeeling van zijn edel, onbaatzuchtig karakter, tot hooger roem voor zijn nagedachtenis.

Het aanbod van Groot-Brittannië en Rusland aan prins Frederik was langs diplomatieken weg en onder geheimhouding geschied; alleen in de Engelsche couranten dier dagen straalde iets daarvan uit, en kwamen ze later daarop terug. Evenmin als de briefwisseling van vrijheer von Gagern is voormeld antwoord van prins Frederik ter algemeene kennis gekomen. Onder de weinige ingelichten behoorde professor van Assen. Hoe ook door 's prinsen besluit teleurgesteld, hoopte hij nog altijd op hervatting der onderhandelingen. Hij maakte gebruik van een briefwisseling met den minister van justitie van Maanen omtrent andere punten om de volgende zinsnede in te lasschen »... Uwe Excellentie noemt het misschien overdreven van mij; maar ik heb heimelijk gewenscht, dat prins Frederik de Grieksche kroon mocht aanvaarden. Oranje in het oosten van Europa door Rusland en Engeland ondersteund, had de zedelijke krachten van Oranje in de Nederlanden kunnen bevorderen. Konstantinopel is zieltogende, nu de vaan van Mohammed geen kracht meer heeft. Een Duitsche »Schwärmer" zou de Grieksche zaak licht bederven; doch de kalme geest van prins Frederik, zijn effenheid van gemoed, zijne vastheid van beginselen, zijn juistheid van oordeel, zijn ijver en kennis in het behandelen van groote zaken: dit alles maakte hem bij uitnemendheid geschikt voor zulk een zware en grootsche taak. In geheel Europa is geen jonge vorst, die zoo algemeen bemind is. Alleen in België schijnt men zijne waarde niet te kennen: trouwens wat acht men daar!" [109])

Tegenover den prins zelf wendde van Assen al zijn redeneerkracht aan om Zijne Koninklijke Hoogheid bij eventueele hervatting van het aanzoek der mogendheden op zijn besluit te doen terugkomen. Volgens zijne meening zou bij het enkele woord »beraad»neming" — de Engelsche minister (ridder Bagot) op hooge beenen »van den Haag naar Londen loopen!" Zacht bestraffend schreef

Digitized by Google

de Leidsche philhelleen: »Mag men veronderstellen, dat Griekenland in een toestand verkeert, die geen gunstige uitzichten aanbiedt? Zouden Engeland en Rusland de onbeschaamdheid hebben gehad om een verworpen brok lands als voor te werpen aan den zoon eens konings, met wien zij nauw verwant zijn? Zou de hoogst gewichtige en in de gevolgen zoo onberekenbaar groote zaak niet met rijpen rade in de kabinetten zijn overwogen, eer U. K. H. een kroon bij Haar ontbijt vond?.... Hoe gaarne had ik als de verspieder van Canaän een tochtje naar Argos en Athene gemaakt om eens bij die arme Grieken met de gedachten aan die grootsche zaak rond te dwalen". Verder — »indien de zaak geheel afgedaan is, moet zij dan niettemin altijd *geheim* blijven? Zal de wereld nooit mogen weten, dat de Belgische onruststichters en oproermakers de naaste oorzaak waren, die U. K. H. uit piëteit terughielden om ernstig de gedachten te vestigen op een zaak, die anderen zou hebben verblind? Ik wensch, dat de bescheidenheid van U. K. H. gevoele, dat alles zekere natuurlijke grenzen heeft: daarom zeide de apostel: wees niet al te rechtvaardig..." [110])

De kabinetten van St. James en van Petersburg, de kroonprins van Pruisen, meer dan allen vrijheer von Gagern, waren diep teleurgesteld. Reeds in de kerstdagen van 1829 had laatstgenoemde zich te Bieberich schriftelijk tegenover den heer Hofmann beklaagd —

»Aus dem Munde des Herzorgs (von Nassau) selbst nemlich, bestätiget gestern durch den Minister Marschall — aus ihren Pariser, noch deutlicher aber aus ihren Berliner Briefen:

»Der Prinz Friedrich der Niederlande sey dazu einstimmig auserkohren und darum ersucht worden.

»Der König habe auch nicht abgeneigt geschienen. Seine Königliche Hoheit aber hatten es bestimmt abgelehnt!

»Mein persönliches Leidwesen durfte ich darüber ausdrücken! Der Prinz hätte es sich allenfalls sehr gemächlich machen können. Ihm können Söhne geboren werden; wir hoffen es; er hat Neffen. Wäre dem so, so ist freilich unser Correspondenz geschlossen. Nur hoffe ich, dass Euer Hochwohlgebohren zu diesen Schluss nur noch ein berichtigendes Wort sagen..."

De gevraagde toelichting en alle verdere briefwisseling van den staatsraad von Gagern omtrent de Grieksche quaestie ontbreken.

Digitized by Google

Met allen eerbied voor de bedoelingen, de liefde en den ijver van zijn vader voor het Huis van Oranje schreef zijn zoon, officier van den generalen staf in Nederlandschen dienst:

»Es ist mir lieb, dass die Griechische Negociation beendigt ist; es ware mir schon lange nicht recht, dass Sie sich ohne bestimmten Auftrag, Vollmacht etc. damit abgeben sollten . . ."

De weigering van prins Frederik heeft hem mogelijk gespaard voor den dolk, die in October 1831 te Nauplia een einde maakte aan het leven van den eigenmachtigen Capo d'Istria; zeker, voor verwijten omtrent de verwarring, die in Griekenland is blijven heerschen en allengs in Europa de geestdrift voor het verwilderde rijk der Hellenen heeft doen bekoelen.

Hoewel de groote mogendheden zich bij verzwakking der Heilige Alliantie en toenemend overwicht der vrijzinnige beginselen, in strijd met de besluiten van het congres van Aken (bladz. 25) allengs van inmenging omtrent binnenlandsche woelingen in andere staten, ook in Griekenland, zouden onthouden, kozen Rusland, Engeland en Frankrijk — wier gevolmachtigden, zooals wij straks zullen zien, in November 1830 tot bevrediging der Belgische onlusten te Londen vergaderden — prins Otto, tweeden zoon van den koning van Beieren tot koning van Griekenland: voorloopig onder de leiding van een raad van voogdij (7 Mei 1832).

Na den vrede van Adrianopel en sinds lord Palmerston, een volgeling van Canning, in 1830 in het ministerie Grey de leiding der buitenlandsche zaken had aanvaard, waren de Turksche grenzen belangrijk ingekrompen, maar ook Griekenland zoo klein mogelijk gemaakt. Kort na de keuze van koning Otto ondergingen de noordelijke grenzen uitbreiding van de golf van Arta tot die van Volo. De staatkunde van Palmerston had nog vóór zijn tijdelijk aftreden met het whig-ministerie van Melbourne in 1841 de Oostersche quaestie in zoodanigen zin beslist, dat Groot-Brittannië tegenover Turkije stond als mededinger van Rusland. In Griekenland bleef bandeloosheid heerschen. Koning Otto was geenszins bestand tegen den burgerstrijd en de partijwoede in Athene. Toen hij dan ook in 1843 door een militair oproer gedwongen werd om alle Duitschers uit het land te verwijderen, zijne Beiersche bewindslieden door Grieken te vervangen en een nationale vergadering hem een

Digitized by Google

grondwet opdrong, herinnerde prins Frederik aan den hoogleeraar van Assen.

»Het op den 15 September te Athene gebeurde heeft mij zeker niet doen betreuren de Grieksche kroon in 1829 en '30 te hebben van de hand gewezen. Ik beklaag den armen koning Otto; ik geloof niet, dat ik na zulk een behandeling den moed zou hebben onder zulke menschen te blijven. Alle bijzonderheden, welke ik omtrent die laatste gebeurtenissen in Griekenland van goederhand vernomen heb, zijn van dien aard, dat ik niet begrijp, hoe hij langer koning wil en kan blijven . . .'' [111]). Toch zouden 's prinsen karakter en persoonlijkheid meest waarschijnlijk andere uitkomsten hebben bewerkt.

Zoolang als lord Palmerston minister was, trachtte het kabinet van St. Petersburg alle bemoeïingen met Turkije te vermijden, alwaar de Britsche staatsman een even hoogen toon aansloeg als bij zijn inmenging overal elders. Tegenover zwakkere staten als Spanje, Portugal en Zwitserland nam lord Palmerston meestal een trotsche houding aan en deed zich voor als beschermer der liberale partij, zonder haar evenwel voldoenden bijstand te verleenen. 't Scheen wel, alsof hij ter bevestiging van het overwicht van Engeland er naar streefde om onzekere toestanden in de staten van Europa, zoo ook in Turkije en in Griekenland, te laten voortduren.

De pogingen van keizer Nicolaas om na het aftreden van Palmerston in December 1851 met het uit tory's en whig's samengestelde ministerie van lord Aberdeen het Oostersche vraagstuk te regelen, leidden tot den oorlog tusschen Engeland, Frankrijk, Turkije, Oostenrijk en Sardinië (1853—'56), als gevolg waarvan de buitenlandsche staatkunde der Tuileriën toongevend werd in Europa, het Turksche rijk behouden, Rusland gebreideld, de eenheid van Italië voorbereid werd, die twee jaren na den oorlog van 1859 tot stand kwam — doch Griekenland bleef aan zijn lot overgelaten. De ergernis der Grieken over koning Otto's onmacht tegenover de Porte vertolkte zich in 1862 door een nieuwen opstand te Athene, waarbij een democratische vergadering den koning vervallen verklaarde van de regeering. Terwijl Engeland de Ionische eilanden, sedert 1815 onder Britsche bescherming, aan Griekenland afstond, legde het kabinet te Londen zich neder bij de keuze van prins

Digitized by Google

Willem van Denemarken als George I voor den Griekschen troon. Engeland moeide zich niet verder met Athene, waar de democratie hoogtij vierde. Koning George I zou evenmin op rozen wandelen. Een zijner meest beteekenende staatslieden was Delyannis, die tot de persoonlijke vrienden van koning Otto had behoord. Met groote belangstelling heeft prins Frederik de staatkundige lotgevallen gevolgd van dezen vurigen vaderlander, die lange jaren na 's vorsten dood, als vroeger Capo d'Istria onder het staal van een vuigen moordenaar zou vallen (Juni 1905).

Hoewel al te nederig over zichzelf oordeelende, heeft prins Frederik zich het besluit tot weigering van de kroon der Hellenen nooit beklaagd.

Hem wachtte de strijd tegen zuidelijke landgenooten.

Digitized by Google

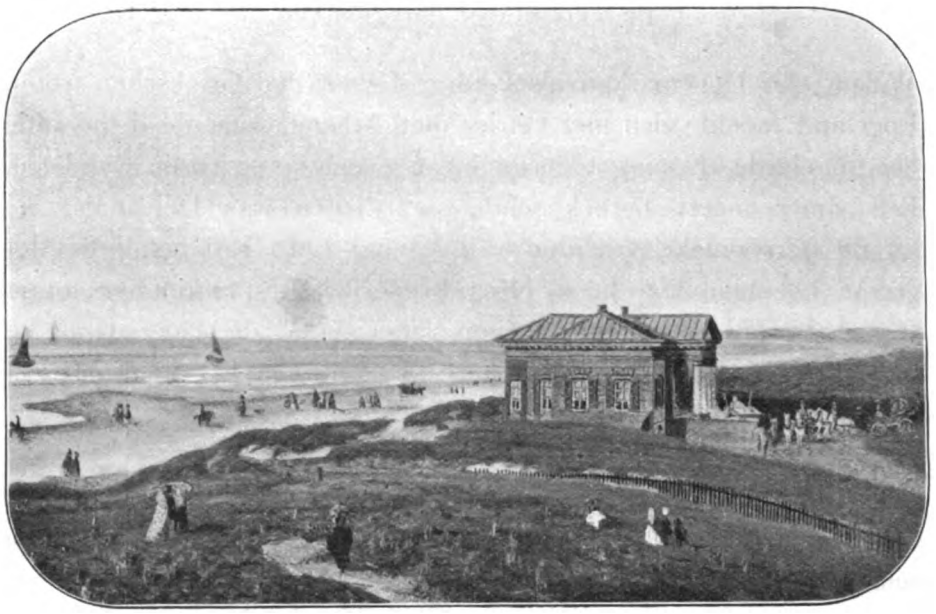

HET PAVILJOEN TE SCHEVENINGEN.

BANGE JAREN.

I. De franskiljons.

Reeds gedurende zijn eerste verblijf te Brussel in Februari 1814 was prins Frederik gewaarschuwd tegen de bedoelingen van aanzienlijke Brusselaren, die trots schoonschijnende redenen tegenover hem, aan de souvereiniteit van Oostenrijk, meer nog aan die van Frankrijk, de voorkeur gaven boven een vereeniging van de toenmalige Belgische departementen met Nederland. Ofschoon betrekkelijk niet sterk in getal en hoewel hunne pogingen faalden tegenover de loyauteit, waarmede het Belgische volk aanvankelijk de vereeniging met Nederland aannam, waren de franskiljons vast besloten om vol te houden, alles in het werk te stellen om te gelegener tijd tot een feit te maken, wat de »Gazette de France" in Augustus 1814 had geschreven »indien de Hollanders en de Belgen niet overeenstemmen, deden laatstgenoemden beter zich bij

Digitized by Google

Frankrijk aan te sluiten" (Derde Deel bladz. 264 en 427). Daarentegen hadden aanbiedingen van zuidelijken aan den Souvereinen vorst in December 1813, behalve nog andere voorwaarden, bedongen dat Oranje zoowel de uiterste clericale fractie als de verklaarde franschgezinden zou vermijden [112]).

De machtige steun, die de franskiljons gedurende de eerste regeeringsjaren van koning Willem I vonden bij de bisschoppen, vooral bij den hertog de Broglio, had Gijsbert Karel van Hogendorp geleid om ernstig te waarschuwen tegen de strekking der redeneeringen »... . waren wij toch Fransch! en wierden wij nog eens weder Fransch! De Fransche geest woelt in die (zuidelijke) streken en ondermijnt er den publieken geest. De gedrukte bewijzen zijn in ieders handen . . . ." En nog sterker bij de oppositie tegen de toenmalige financieele maatregelen der regeering: »... Wij zijn verre van den geest der zuidelijke tijd- en schotschriften aan de *zuidelijke gewesten* te wijten: maar wij onderscheiden klaar het oogmerk der tegenpartij, wanneer zij, al wat Noord-Nederlandsch is, hatelijk, verachtelijk en bespottelijk tracht te maken. Zij wil de vereeniging wegredeneeren tot een bloote schim, opdat het oude België inderdaad op zich zelf blijve en gereed zij om over te slaan, als het oude Frankrijk van Bonaparte en van Robespierre wederom zal opstaan. Dit hoopt en voorziet zij. Het eerste middel om inderdaad afgezonderd te blijven is een bijzonderen naam te dragen, en daartoe is die van Belg uitgekozen . . ." Als andere middelen, door franschgezinde clericalen en liberalen tot afzondering van het zuiden aangewend, kenschetste Hogendorp, wiens eerlijkheid boven alle verdenking is verheven, hun verzet tegen het gebruik der vlaamsche taal en hun streven tot behoud van den »Code Napoléon", want, zeggen onze gefranschte landgenooten »als een land van regeering verwisselt, dan komt er een andere vorst en een ander leger, maar al het andere blijft . . ." [113]).

De Fransche partij bestond voornamelijk uit hooggeplaatste geestelijken, oud-ambtenaren gedurende de Fransche republiek en het keizerrijk, Fransche uitgewekenen, eenige jonge rechtsgeleerden en journalisten, welke wij allengs zullen ontmoeten en een gering aantal republikeinen.

Onmiddellijk na den dood van den bisschop de Broglio (bladz.

Digitized by Google

63) traden voornamelijk op de ons bekende G. J. A. baron de Stassart en Alexandre Gendebien, zoon van een Franschman geboortig uit Givet, een vijand van Nederland; later Charles de Brouckère, de heeren Charles en Firmin Rogier, E. L. Surlet de Chokier, Felix en Frédéric de Mérode als leiders van de Fransche partij, waarvan Gendebien de ziel vormde. Hunne wapenen bleven dezelfde, die van Hogendorp reeds lang te voren had gewraakt, ten einde, wanneer de omstandigheden gunstig waren, te gemakkelijker tot vereeniging van Zuid-Nederland met Frankrijk te geraken.

De koning toonde zich enkele malen teleurgesteld door het streven der franschgezinde bladen om de door hem zelf als Souvereinen vorst ontworpen [114]) en bij de artikelen van Londen (21 Juli 1814) bedoelde eenheid van noord en zuid te verijdelen. Willem I had zich reeds op één der laatste dagen van Juli 1823 dienaangaande tegenover graaf van Bijlandt, gouverneur van Brussel, uitgelaten: »... Je sais que je ne suis pas trop bien dans l'opinion du corps diplomatique, ni dans celle des cabinets de l'Europe; mais je voudrais les voir dans ma position et forcés de tenir tête comme moi à tous les intérêts, et souvent aux intérêts les plus opposés... j'aimerais beaucoup mieux ma Hollande toute seule... Quand je fais mes efforts pour faire un tout de ce pays, *un parti qui d'intelligence avec l'étranger ne cesse de gagner du terrain, agit pour le désunir* ..." [115]) Mr. Falck erkende in hetzelfde jaar als minister van onderwijs »...je ne puisse m'empêcher de penser que le ministère français voit sans beaucoup de peine les discussions en matière religieuse s'élevant dans un pays, *qu'il ne regardera jamais comme entièrement perdu pour la France.*"

Hoezeer de Fransche partij voortwoekerde, blijkt uit de woorden van den jongen democraat de Potter. »Er bestonden feitelijk slechts twee partijen in België" — schreef hij — »te weten: de voorstanders der inlijving bij Frankrijk en de tegenstanders van die partij... De Fransche partij wilde de vereeniging tot elken prijs, liefst rechtstreeks en zonder uitstel. Zij zou wát ook aangenomen hebben — eerder slecht dan goed —, dat tijd zou gelaten hebben aan Frankrijk om zich voor te bereiden tot de vermeestering van België of tot andere gebeurtenissen om België zonder slag of stoot aan Frankrijk over te leveren" [116]).

Digitized by Google

Terwijl de koning voor zichzelf den strijd tegen de liberalen niet vreesde, was de regeering veel te weinig op haar hoede tegen de woelingen der franskiljons, wier leiders geen vertrouwen verdienden. Dit bleek opnieuw bij het verwerpen der begrooting voor het jaar 1827, toen het der regeering toch ook niet aan lof ontbrak: nog wel door de Stassart, uit zijn mond klinkende als een onoplosbare *dissonant.*

De oud-prefect van het »Département des Bouches de la Meuse" was ook dichter en droeg één zijner fabelen »l'aigle et le melon" op aan den prins van Oranje, bij wien hij zich aangenaam trachtte te maken —

. . . . Prince, modèle des héros,
Vous, qu'à vingt ans couronna la victoire,
Du melon et de l'aigle accueillez bien l'histoire.
De l'aigle on voit en vous, la générosité,
Mais non l'orgueilleux fierté . . . .

Onder 's prinsen portret schreef hij:

Brave comme César, et bon comme Titus —
Quel heureux avenir présagent ses vertus.

Het franschgezinde kamerlid, dat nu de populariteit van Oranje zoo hoog verhief, zou al spoedig bij teleurgestelde baatzucht den koning openlijk in den weg treden. Het vertrouwelijke gesprek tusschen Karel X en den prins van Oranje te St. Omer (bladz. 100), vertolkte de toenmalige oorlogzuchtige stemming en de annexatiekoorts van een deel der op wraak over 1815 bedachte Fransche natie, aan welke de Stassart en Gendebien toen reeds beide handen toestaken. Wanneer Chateaubriand en later Polignac zich machtig genoeg hadden gevoeld, zouden zij ongetwijfeld naar de aanhechting van een deel van Nederland hebben gedongen — met vernietiging van het ongekende peil van welvaart, waartoe Willem I de zuidelijke gewesten had weten te verheffen.

Enkele feiten en cijfers — aan de beste staathuishoudkundigen van toen en van lateren tijd ontleend — lichten toe, hoeveel gunstiger de toestand van Zuid-Nederland mocht heeten, dan die van Frankrijk. De handel en de scheepvaart in Nederland overtroffen die van Frankrijk in evenredigheid 13- en 6-voudig; het wegennet was ruim 30 maal uitgebreider, de dichtheid der bevolking en het

Digitized by Google

aantal schoolgaande kinderen dubbel zoo groot. Ofschoon Zuid-Nederland sinds 1815 heel wat meer opbracht dan gedurende de Fransche overheersching, betaalde iedere »ci-devant" Belg $^1/_3$ minder in de belastingen dan in Frankrijk. Als betoog tegen de zoogenaamde verdrukking van Vlamen en Walen in vergelijking van het Noorden, een stokpaardje van de Fransche partij, leidde een nauwkeurige berekening er toe, dat de gemiddelde opbrengst o. a. in de provincie Holland een derde meer bedroeg — ongeveer *f* 16 — dan in Vlaanderen — ongeveer *f* 11.50 — en tweemaal meer dan in de Waalsche gewesten — gemiddeld *f* 8 [117]). Bovendien was de jaarlijksche begrooting van staats-uitgaven sinds 1816 allengs geslonken, en bedroeg in 1830 bijna vijf millioen minder.

In 1827 verwierf de wet op de schutterij — het ontwerp telde reeds zeven jaren (bladz. 86) — slechts een geringe meerderheid in de kamers: nagenoeg alle zuidelijke leden stemden tegen. Bij de beraadslagingen over de wet op de rechterlijke organisatie, toen de franschgezinden begonnen aan te dringen op intrekking der wet van 6 Maart 1818 tot beteugeling van onrust en kwaadwilligheid (bladz. 94); ook gedurende het begrootingsdebat voor 1828 strekte de minister van justitie mr. van Maanen (bladz. 94) wegens de drukpersvervolgingen tot mikpunt der franschgezinden en van de oppositie-partij.

»Van Maanen" — zoo schreef ongeveer jhr. mr. J. de Bosch Kemper — »was een streng, maar een rechtvaardig en eerlijk man. Hij beschouwde het ambt van minister als dat van een ambtenaar, belast om als rechtsgeleerde de wetsvoordrachten te verdedigen en om de wet te handhaven. In de verdediging van onderscheidene wetten heeft hij meermalen zijne uitstekende rechtsgeleerde bekwaamheden doen kennen... Doch zijn veelomvattende kennis en strengheid tegenover hetgeen hij dwaling oordeelde, maakten hem hooghartig en onverdraagzaam jegens de jeugdige Belgische publicisten... Van Maanen was een vriend van rechtsgelijkheid, een unitaris van 1795 en is aan die overtuiging getrouw gebleven... In de commissiën voor de grondwet van 1814 en '15 had hij zijne beginselen van staatkundige vrijheid en rechtvaardigheid, gelijk hij die begreep, rondborstig verdedigd, en later week hij van die be-

Digitized by Google

ginselen niet af. Met de aanteekeningen der grondwets-commissiën in de hand ontkende hij met vaste overtuiging, dat bij ons de ministerieële verantwoordelijkheid bestond; maar het lag niet in zijn karakter zich achter de ministeriëele onverantwoordelijkheid te verschuilen. Met zijne staatsrechtelijke opvatting van het ministerieele ambt kwam het niet overeen de vraag te overwegen, óf zijn ministerie voordeelig voor het land was. Het was de koning, die regeerde. Naar zijne beginselen bestond er geen reden om vrijwillig af te treden bij een te ongunstig oordeel van de staten-generaal over zijne voordrachten en handelingen; integendeel meende hij te moeten blijven, zoo lang de koning hem niet ontsloeg . . ."

Zonder vrees voor impopulariteit vond hij zich bij de handhaving van de bestaande strafwet opgewekt tot strengheid door ervaring omtrent de uitspattingen der omwentelings-koorts in zijn jeugd en de goede gevolgen van strenge handhaving der strafwet na het jaar 1816. Dat hij al den moed zijner overtuiging bezat bewees o. a. zijn bestraffende rede op een der donkere December-dagen van 1828 in de kamer tegen een couranten-artikel, dat het koningschap een plaag had genoemd, die God in zijn gramschap aan zijn volk had gegeven. De liberalen kaatsten den bal terug en verweten aan »seigneur van Maanen", dat het juist de ministerieele bladen waren, die de monsterachtige leering hadden verspreid en geprezen, welke door katholieke schrijvers was bestreden.

Zelden wekte een minister des konings feller haat dan van Maanen in Zuid-Nederland. Toch liet de koning, bij wien zijn beginselen vollen weerklank vonden, hem meer vrijheid van handelen, dan aan de andere raadslieden van de kroon.

Terwijl de populariteit des konings in het zuiden reeds belangrijk begon te verminderen, bleef hij toch immer toegankelijk voor al zijne onderdanen. Het voorbeeld volgende van keizer Jozef II van Oostenrijk, wellicht gedachtig aan de bekende audientiën rond den eik van Vincennes, ontving Willem I elkeen, hoe nederig zijn rang in de maatschappij ook zijn mocht, die bij het hoofd van den staat verlangde te worden toegelaten en hoorde allen met oplettendheid aan. Elken Woensdag-morgen gaf het paleis in het Noordeinde te 's Gravenhage of dat in de »Rue de la Belle Vue" te Brussel het aangrijpende tooneel te aanschouwen van het volk, dat trots de

Digitized by Google

toenemende spanning, ongehinderd zijn koning naderde. »Naast de professoren, die den souverein de belangen hunner hoogeschool kwamen aanbevelen," — schreef een ooggetuige — »stond de beschroomde student, die den koning zijne theses wilde aanbieden; bij den gedecoreerden hoofdofficier in schitterende monteering en met zware epauletten, zag men den adelborst der marine in zijn eenvoudigen blauwen rok en zijn met smal gouden galon omboorde muts; de rijke handelaar, wiens naam millioenen aan de beurs gold, zat naast den sollicitant, die naar een geringe betrekking stond. Op den dag van het gehoor waren in de vorstelijke vertrekken alle rangen gelijk, al de voorrechten van geboorte en maatschappelijken stand opgeheven; geen voorrecht bestond hier, enkel het nummer van inschrijving; de eerst ingeschrevene werd het eerst binnengelaten. De ambachtsman in zijn linnen kiel en met spijkers beslagen schoenen ging vóór den smaakvol uitgedoschten edelman, wiens paarden men in de straat hoorde trappelen; de leerling ging vóór den meester en de soldaat vóór den officier. In een aangrenzend salon stond de koning tegen een console leunende, allen, die beurtelings vóór hem traden, vriendelijk groetende, hunne verzoeken en klachten aanhoorende en vervolgens door een licht hoofdknikje afscheid van hen nemende...."

Allen, die den koning van nabij leerden kennen, zelfs zijn vijanden — de Stassart, Gendebien, de Potter, de Brouckère — erkenden, tegenover wat zij dwalingen noemden, zijne goede bedoelingen, zijne huiselijke en persoonlijke deugden.

Omtrent de toelating en de uitnoodigingen ten hove voedde de koning minder ruime denkbeelden; voor personen, inzonderheid voor dames, die al te veel »roman *dans la vie*" hadden, bleven de paleizen gesloten. Onder dezen behoorde de prinses de Caraman Chimay — Thérèse gravin de Cabarrus zooals haar familie-naam luidde —, gescheiden echtgenoote van Taillien, vroeger van den bejaarden Franschen afgevaardigde de Fontenay, aan wien ook Napoleon de Tuileriën had ontzegd. Daarna (1805) huwde zij op dertigjarigen leeftijd den ruim vijftigjarigen prins de Caraman Chimay: een zeer beschaafd edelman, die als aanhanger der Bourbons bij het uitbarsten der omwenteling Frankrijk verlaten had, maar later was teruggekeerd. Na Napoleon's val gekozen tot lid

Digitized by Google

der kamer van afgevaardigden, werd hij bij zijn aftreding niet herkozen, omdat hij zich bij de oppositie had aangesloten. Hij verliet nu de Fransche hoofdstad, betrok zijn goederen in Henegouwen, liet zich als Nederlander naturaliseeren en werd in 1815 door het departement der Ardennen naar de tweede kamer afgevaardigd. De koning benoemde hem tot lid van de eerste kamer der staten-generaal en plaatste hem op de lijst zijner kamerheeren. In het Nederlandsche hoogerhuis onderscheidde hij zich door vrijmoedigheid en gematigde gevoelens [118]); maar 't is hem niet gelukt om zijne echtgenoote ten hove te laten voorstellen. Nooit heeft de keizerlijke prinses van Oranje haar weerzin kunnen overwinnen van de Spaansche, welke men nog altijd noemde »Notre Dame de Thermidor", de geestige vriendin van madame de Staël, wier schoonheid en talenten toch den naijver der Brusselsche dames opwekten. Als een goede, zorgzame moeder en door liefdadigheid trachtte de prinses van Chimay haar verleden te doen vergeten. Troost vindende bij haar man en hare kinderen in werken van weldadigheid, muziek en kunst leidde zij dertig jaren lang een allergelukkigst huiselijk leven. Philantropen, letterkundigen, vooral musici en kunstenaars, als Boieldieu, Cherubini, die reeds te Parijs bij haar een zijner schoonste missen had gecomponeerd, Malibran, Auber — de componist van »la Muette de Portici", »Fra Diavolo" etc. — vonden immer bij haar een gulle ontvangst. De prins de Chimay had zelf veel kunstzin en werd o. a. in 1829 bestuurder van de nieuwe muziekschool te Brussel. Bij een zorgvuldige opvoeding van hare kinderen leidde de vrouw, die bij zooveel bloedige tooneelen van het schrikbewind, het directoire en het keizerrijk een groote rol had gespeeld, dramatische uitvoeringen met zeldzaam talent. Haar zoon zou van 1839 tot '41 België als afgezant te 's Gravenhage vertegenwoordigen; haar kleinzoon werd minister van buitenlandsche zaken te Brussel. Van franschgezindheid in slechten staatkundigen zin hebben de prins en de prinses de Chimay nooit in het minste doen blijken.

Digitized by Google

II. De Belgische Unie.

Het jaar 1828 ving in het buitenland aan met gebeurtenissen, die grooten invloed hebben uitgeoefend op de openbare meening en op de bewegingspartij in Zuid-Nederland.

Luid weerklonken na den zeeslag van Navarino te Brussel, te Luik en elders de Grieksche vrijheidsliederen. In Spanje wekten de vervolgingen der liberalen door Ferdinand VII zelfs de verontwaardiging van den hertog van Angoulême (bladz. 77), zoodat hij met een deel zijner troepen naar Frankrijk terugkeerde. Te Lissabon beproefde don Miguel onder den invloed van zijne moeder — koningin Carlotta, de zuster van Ferdinand VII — nog eenmaal een omwenteling tot herstel van het onbeperkte koningschap. Weldra maakten de oppositie-bladen onzer zuidelijke gewesten vergelijkingen tusschen zijn schrikbewind en de Nederlandsche regeering. De toenemende gisting in Ierland tegen de verwerping door het hoogerhuis van de wetsontwerpen tot *emancipatie* der katholieken, die noch leden van het parlement konden zijn, noch staatsambten bekleeden, noodzaakte na den dood van Canning (bladz. 71) het tory-ministerie Wellington-Aberdeen om op de zaak terug te komen. De bekwame leiding der Ieren door O'Connel dwong het kabinet om de *emancipatie-bill* voor te dragen, die het volgende voorjaar, ook tot groote vreugde der Belgische clericalen werd aangenomen. George IV overleefde deze inbreuk op de staatswet, die tot andere hervormingen moest leiden, niet lang. Hij stierf nog vóór het uitbreken der Juli-revolutie te Parijs, en werd onder den naam van Willem IV opgevolgd (26 Juni 1830) door zijn broeder, den hertog van Clarence, een vriend van den »old-Stad". In het voorjaar van 1814 had hij bij den staf van den hertog van Saksen Weimar deelgenomen aan de operatiën tegen generaal Maison en kende dus Zuid-Nederland van nabij. Reeds in den aanvang zijner regeering moest hij onder den drang, waartoe de emancipatie der katholieken den grond had gelegd, de dusgenoemde *Reform-bill* aanbieden, die tot groote vreugde der liberalen ter overzijde van

Digitized by Google

het Kanaal het kiesrecht belangrijk uitbreidde en den middelstand in het lagerhuis bracht.

Bovenal spande in Zuid-Nederland de aandacht het optreden van het ministerie de Martignac te Parijs (bladz. 104). Aanvankelijk hielden zoowel de clericalen als de liberalen hoopvol hunne verwachting op den nieuwen franschen »premier" gevestigd. Naarmate echter zijne maatregelen tegen de jezuïten en hun werktuig, namelijk de congregatie, ook de priester-partij te onzent van steun uit Frankrijk beroofden, sloten zich de franschgezinde liberalen — Gendebien, Reyphius, Dotrenge — nauwer aan bij hunne geestverwanten aan de Seine en moedigden elkaâr wederzijds aan om het hoofd op te steken.

Gereede aanleiding daartoe gaven in Zuid-Nederland de drukpersvervolgingen tegen den student Ducpétiaux, tegen Jottrand en anderen, op grond der wet van 6 Maart 1818 tot beteugeling van onrust (bladz. 94), waartegen vooral Charles de Brouckère en Louis de Potter zich levendig verzetten. De Brouckère was de zoon van den gouverneur van Limburg en in 1826 door dit gewest naar de staten-generaal afgevaardigd. Zijn onstuimige welsprekendheid sleepte ook zijn vader mede in de beweging, wien de koning in 1828 ontsloeg als gouverneur, omdat hij de indiening van een petitie door de staten van Limburg wegens de afschaffing van het gemaal en de herkiezing van Surlet de Chokier, voormalig hoofdambtenaar onder de republiek en het keizerrijk, niet had weten te voorkomen.

Louis de Potter, een jonge en hevig, bovendien zeer vermogende publicist (bladz. 282), was aanvankelijk anti-clericaal gezind en had als vriend van den minister van Gobbelschroy in de gunst der regeering gestaan. Het concordaat en de drukpersvervolgingen wierpen hem in de armen der oppositie, onder welke hij de banierdrager werd der republikeinen, en brachten hem wegens heftige artikelen in de »Courier des Pays-Bas" van 8 en 9 November 1828 tegen den koning en de regeering in de gevangenis.

Jeugdige medewerkers aan liberale bladen werden wegens vrij onschuldige versjes als:

. . . un législateur, dans sa rage pénale,
Ressuscite la corde, au nom de la morale . . .

Digitized by Google

of toespelingen omtrent de gehate belastingen op het gemaal en het geslacht —

> Vois ce pâle habitant, écrasé, par l'impôt:
> Lorsque l'Etat s'engraisse, adieu la poule au pot!

in hechtenis genomen [119]).

De pers aan de Seine trok levendig partij voor de veroordeelden en maakte gretig gebruik van de gelegenheid om hare geestverwanten in Zuid-Nederland te vleien en tot volharding aan te sporen. »... l'audace qu'ils (les journalistes de Liège et de Bruxelles) montrent aujourd'hui et que les comdamnations qu'ils viennent de subir n'ont fait que stimuler encore davantage, donnerait à penser qu'ils se croient soutenus par une influence puissante.... l'exemple de la liberté de la presse qui règne aujourd'hui en France a réveillé chez les Belges quelques idées d'indépendance. Leur passion dominante est de vouloir toujours ressembler aux Français et c'est un des traits de leur caractère qui présente le plus de difficultés à un gouvernement qui désire toujours les isoler de tout contact avec leurs voisins. Jusqu'à présent il avait assez bien réussi à les en éloigner en flattant leur amour-propre et en leur montrant le simulacre d'une liberté dont ces derniers, disaient-ils, ne jouissaient pas comme eux. Maintenant ces prestiges ont perdu leur force; la vanité des Belges les rapproche de la France..."

Tot zoo lang hadden de katholieken en de liberalen alleen dán samengewerkt, wanneer het bizondere belangen voor de zuidelijke gewesten gold. Omtrent meerdere punten als vrijheid van spreken, schrijven en onderwijs stonden zij lijnrecht tegenover elkaâr, en hadden beurtelings steun gezocht bij de regeering, die echter beide partijen van zich afstootte en vervreemdde. Het natuurlijke gevolg van den staatkundigen toestand, waarbij elke partij op zichzelve zich te zwak gevoelde om haar wil door te drijven, beiden zich door de regeering verdrukt achtten, was dat zij in den zomer van 1828 van wederkeerigen tegenstand afzagen om door gezamenlijke oppositie in de kamers en in de dagbladen de regeering te dwingen aan de eischen van beiden gehoor te geven. De stoot daartoe was reeds in 1827 gegeven door het franschgezinde Luiksche blad »le Politique", in 1824 opgericht door Mathieu

Digitized by Google

Laensberg onder redactie van J. Lebeau, P. Devaux, Charles Rogier [120]) en de Gerlache. Zij volgden in dit opzicht het voorbeeld van Frankrijk, waar thans de katholieken en de vrijzinnigen vereenigd de staatkundige en de financieele maatregelen der regeering bestreden. Vooral op aandrang der Luiksche bladen [121]) en onder de leus van »Vrijheid voor allen en in alles" kwam de »Union catholico-liberale" te Brussel tot stand. Deze bedoelde geenszins een omwenteling, maar eischte: namens de clericalen, vrijheid van godsdienst, van onderwijs en recht tot vereeniging; namens de liberalen, de ministerieele verantwoordelijkheid, instelling der jury, onafzetbaarheid der rechterlijke ambtenaren, drukpers-vrijheid, toepassing van vrijzinnige met de grondwet overeenkomende beginselen; voor beiden, opheffing van zekere belastingen en verwijdering van enkele gehate regeerings-personen. Een der unie-poëten dichtte, zonder Cats of Vondel naar de kroon te steken:

Echt liberaal en katholiek is één
Wijl beider doel, de vrijheid, is gemeen . . .

De »Unie" werd geldelijk uit Frankrijk gesteund.

Bij overdrijving der zoogenaamde grieven en toenemende verbittering der gemoederen in het zuiden, sloten de noordelijke staten-leden zich nauwer aan bij de regeering. Twee millioen Noord-Nederlanders óm den troon als steun van den souverein tegenover vier millioen edelen, priesters, industrieelen, landbouwers, werklieden in het Zuiden, die zich beriepen op de vrijheden, welke een verstandige toepassing der hun opgedrongen grondwet waarborgde. Voor de regeering stonden twee wegen open: ruime concessiën aan de eischen van de liberalen of de katholieken althans aan een der partijen, ten einde de machtige unie te verbreken; dan wel, strenge maatregelen jegens beiden. De regeering koos ongelukkigerwijs een middenweg en volgde een stelsel van weifeling, waarbij heden werd omvergeworpen, wat gisteren was gebouwd, morgen werd ingewilligd wat ten vorigen dage op hoogen toon was geweigerd; men gaf toe op zaken en nam wraak op personen [122]). Thorbecke klaagde te Gent meer over de zwakheid der regeering dan over het gewicht der oppositie.

Hoewel de troonrede bij de opening der staten-generaal op

Digitized by Google

20 October 1828 voorstellen had toegezegd om de wet van 6 Maart 1818 betreffende de beteugeling van onrust en kwaadwilligheid te vervangen, diende de Brouckère aanstonds een voorstel in tot afschaffing der zoogenaamde uitzonderingswetten. De meeste noordelijke leden, gesteund door den minister van Maanen, verzetten zich daartegen, bewerende, dat de drukpers terrorisme uitoefende tot versterking der oppositie van beide partijen in het zuiden en aanranding van het gezag der regeering. »Tot tijd en wijle daarin zal voorzien zijn bij het aanstaand (!) Nederlandsche wetboek op het strafrecht", werd de wet van 6 Maart 1818 vervangen door die van 16 Mei 1829 (Stbl. No. 34), houdende aanvulling van eenige gapingen in het wetboek: nogmaals een uitzonderingswet, bestemd om al te luidruchtige uitingen van ontevredenheid tegen te gaan. Eenige zuidelijke leden drongen er op aan om de begrooting te verwerpen ten einde verandering te brengen in het bestuur van den koning; de meerderheid huiverde echter om dit middel als *ultima ratio* aan te wenden. In plaats van na het aannemen der begrooting met ruimen blik tot verzoening te drijven, bood de regeering een ontwerp van wet op de drukpers aan de kamers, dat door overstrenge bepalingen nieuwen aanstoot gaf.

De verwerping van de motie de Brouckère op 3 December 1828 had ten gevolge een algemeene petitioneering: het middel, waarvan de oppositie zich voortaan zou bedienen om hare klachten aan de regeering kenbaar te maken.

Van 15 Februari tot 16 Maart 1829 kwamen bij de regeering in 150 petitiën, vragende vrijheid van onderwijs — de eerste was opgesteld door mr. de Man d'Altenrode, onderteekend door den ouden graaf de Mérode benevens de voornaamste leden van den Belgischen adel —; 75, het journal »le Belge" vooraan, tot vrijheid der drukpers, 62 tot herstel van de jury, 42 tot de onafzetbaarheid der rechters [123]). De verzoekschriften droegen meer dan 70000 namen van inwoners uit 300 gemeenten; meerendeels welwillende maar ook dweepzieke burgers, veel officieren, vooral van de schutterij, sluwe jezuïten, woeste jacobijnen, van welke alleen de hoofden der beweging de eigenlijke bedoeling begrepen, de overigen onbewust partij kozen tegen de regeering. De hofprediker Delprat schreef reeds in den aanvang van Februari 1829: »Je sais de

Digitized by Google

bonne part que beaucoup de *mêneurs* sont au regret d'avoir provoqués des adresses aux états, au sujet du *monopole* de l'instruction au lieu d'avoir eu directement recours au bon père de famille »(S. M. le Roi)" [124]).

Bij de Noord-Nederlanders vonden de petitiën geringen weerklank, eensdeels omdat men de klachten en eischen ongegrond of overdreven achtte, anderdeels omdat ze vergezeld gingen van de hatelijkste aantijgingen. Boven de Schelde sloten de afgevaardigden zich nog nauwer dan vroeger aanéén om te krachtiger het hoofd te bieden aan de Belgische Unie, die geen ander doel scheen te hebben dan het vorstelijk gezag aan haren wil te onderwerpen. Zelfs kostte het moeite in een onstuimige zitting van de tweede kamer een meerderheid te krijgen voor de beslissing omtrent het voorstel tot mededeeling aan de regeering van het verslag der commissie voor de petitiën. De eerste kamer verklaarde zich daartegen. De regeering overwoog meerdere wetsontwerpen tot beteugeling van het zoogenaamde recht van petitioneeren, maar schroomde tot de afkondiging over te gaan.

Intusschen trok het gouvernement, verschrikt door de volksbeweging, het wetsontwerp op de drukpers in en stelde daarvoor een ander met mildere bepalingen in de plaats. Dit werd den 28sten April 1829 aangenomen.

Daarentegen werden de tienjarige en de jaarlijksche begrooting en de wet op de middelen op 14 Mei 1829 na heftigen woordenstrijd met groote meerderheid verworpen. Prins Frederik had zich ingespannen om de eischen tot vermindering der legersterkte af te slaan: men achtte 16½ millioen guldens een nog te hooge som om een leger van 91000 man onder de wapenen te brengen. Het voorbeeld van Pruisen, alwaar na de bevrijdingsoorlogen overdreven bezuinigingen op de oorlogs-uitgaven groote matheid en nadeelen voor het leger ten gevolge hadden [125]), deden prins Frederik ernstig waken tegen gelijke misgrepen. Daarentegen vonden zijne betoogen bij den koning wegens het in dienst houden van te hoog bejaarde bevelhebbers al te weinig gehoor. Voor de zeemacht — 26 schepen van linie en fregatten en ongeveer 70 kleinere oorlogsbodems — waren 6 millioen, bovendien ruim 2½ millioen guldens tot aanmaak van nieuwe vaartuigen uitgetrokken.

Digitized by Google

De korte aanspraak, waarmede de minister van binnenlandsche zaken op 20 Mei 1829 de vergadering der staten-generaal sloot, vertolkte het misnoegen der regeering.

Aangezien de gevoerde debatten Noord en Zuid nog meer van elkaar hadden verwijderd en de aanvallen der dagbladen tegen de regeering in hevigheid toenamen, besloot de koning om zich in de voornaamste zuidelijke steden persoonlijk omtrent de stemming der gemoederen te vergewissen, hopende door zijne tegenwoordigheid de gehechtheid aan zijn bestuur en aan zijn Huis te verlevendigen. Ofschoon den souverein overal een schitterende ontvangst ten deel viel, joeg het vorstelijk bezoek gedurende de maand Juni in de provinciën Vlaanderen, Henegouwen, Luik en Limburg de oppositie nog heviger in het harnas. Bij openbare en bijzondere audientiën sprak Willem I met buitengewone zaakkennis over algemeene, gewestelijke en plaatselijke belangen, maar vergat dat de souverein buiten de partijen behoort te staan. Vriendelijk jegens de regeerings-gezinden, voorkomend jegens hen, die hij verlangde te winnen, maar stuursch jegens de liberalen, vermeende de koning in het openbaar vreugdebetoon bewijzen van sympathie te zien en wilde niet aan ontevredenheid bij het volk gelooven. Zijne mededeelingen te Namen omtrent een nadere regeling van het Collegium philosophicum en bescherming der katholieke religie, in de St. Bavo-kerk te Gent aan de vicarissen-generaal, dat de nieuwe bisschoppen aldaar, te Luik en te Doornik door den paus waren gepreconiseerd en dergelijke, werden koel en met argwaan ontvangen. Aanzienlijke liberalen te Brugge en elders ontzagen zich niet uitdrukkingen des konings omtrent de »zoogenaamde" grieven bits te beantwoorden.

Te Ans in het Luiksche dank betuigende voor een aanspraak, die overvloeide van onoprechte betuigingen omtrent trouw en verkleefdheid, liet de koning zich ontvallen »... Ceci prouve l'union intime qui existe entre la nation et son roi. Il n'en doit être autrement, car le roi et la nation n'ont qu'un même intérêt: la nation et le roi ne doivent faire qu'un. *Je vois maintenant ce que je dois croire de ces prétendus griefs dont on a fait tant de bruit.* On doit tout cela aux vues de quelques particuliers, qui ont leurs intérêts à part. *C'est une conduite infâme.*"

Digitized by Google

Even als de edelen van 1566 te Brussel bij aanbieding van hun smeekschrift aan Margaretha van Parma den hun door Barlaymont gegeven naam van »geuzen" als een wapen tegen de Spaansche overheersching hadden gekeerd, maakten de katholieken in het zuiden zich de woorden van Willem I gretig ten nutte en lieten een penning slaan ter gedachtenis aan het doorluchtige bezoek aan hunne gewesten. Ter vóórzijde prijkte de grondwet, opengeslagen ter plaatse van de artikelen omtrent het recht van petitie, aan de keerzijde twee samengevouwen handen met de woorden: »*Fidèles jusqu' à l'infâmie*," zinspelende op het omschrift van de geuzenpenningen: »En tovt fidelles av roy ivsqves à porter la besase". De penning werd gedragen aan een groen lint: de kleur der hoop.

De koning toonde zijn erkentelijkheid voor de hem bereide ontvangst door uitreiking van een groot getal onderscheidingen, welke echter uitsluitend aan de regeeringsgezinden ten deel vielen; de miskenden versterkten de gelederen der oppositie. Overeenkomstig 's konings toezegging in Namen verklaarden de besluiten van 20 Juni en 2 October 1829 het bezoeken van het Collegium philosophicum als niet verplicht, waardoor de gehate inrichting zoo goed als opgeheven werd, te meer toen de regeering ook de vrijheid der kleine seminaria herstelde. Maar bij de uitvoering der getroffen besluiten ging men weer weinig consequent te werk. In plaats van de gelegenheid te benuttigen tot onmiddellijke invoering van ruime concessiën aangaande andere punten, bepaalde de regeering zich tot beloften aan de liberalen omtrent bezuiniging, afschaffing der belasting op het gemaal en geslacht, waarborgen omtrent het amortisatie-syndicaat en andere grieven.

De verzoenende maatregelen misten zoodoende alle uitwerking; de Unie beschouwde de inwilligingen als afgeperst en liet steeds hoogere eischen gelden. Nog vóór de opening der nieuwe zitting van de staten-generaal op 19 October 1829 werd de tweede kamer overstroomd door nieuwe klachten van meer dan 300000 petitionarissen, van welke 240000 alleen in Vlaanderen werden bijeengebracht, ditmaal onder krachtige medewerking van de roomsche geestelijkheid, die zich bij het eerste petitionnement meerendeels had onthouden.

Tot 1828 vond men de verdediging van de regeering voor-

Digitized by Google

namelijk in de »Gazette des Pays-Bas", de »Nederlandsche Gedachten" onder redactie van mr. Groen van Prinsterer — toen nog jong secretaris bij den raad van state, maar reeds een ijverige zoon van het »Réveil" op staat- en geschiedkundig gebied en oprecht protestant —, de »Gazette de Gand" en »la Sentinelle": deze laatste door de liberalen »de eerlooze" genaamd, zoodat men zelfs openlijk den minister van Gobbelschroy durfde vragen, hoeveel aandeelen hij in laatstgenoemde vennootschap bezat? Maar de regeering zocht een krachtiger orgaan om de zuidelijke oppositie-bladen »le Courrier des Pays-Bas, le Belge, l'Observateur Belge, le Courrier de la Meuse, le Catholique, le Politique" en andere te bestrijden. De regeering vermeende daartoe te zijn geslaagd bij »le National" onder redactie van den beruchten graaf Libry-Bagnano. Deze, een Italiaan van uitstekend vernuft maar hoogst bedenkelijk gehalte en in Frankrijk reeds tweemaal wegens valschheid in geschrifte veroordeeld tot de galeyen, had steun gevonden bij de regeering om te Brussel een »établissement de typographie nationale" te openen, dat weldra overging in voormeld dagblad, waarin katholieken en liberalen heftig bestreden en dikwerf allergeestigst aan de kaak gesteld werden. De oppositie-bladen kregen nu de handen vol en zonnen op middelen om hun sluwen tegenstander te ondermijnen, waartoe gebrek aan beleid bij de regeering meêwerkte.

Bij het onderzoek toch in de sectiën der begrooting voor 1829—'30 vroeg men o. a. aan mr. van Tets van Goudriaan, oud-gouverneur van Holland, die na den dood van den heer Appelius het ministerie van financiën had aanvaard, toelichting omtrent enkele sommen ten behoeve van de »Maatschappij ter begunstiging van Volksvlijt", welke instelling, evenals het amortisatie-syndicaat, aan elke contrôle door de kamers ontsnapte (bladz. 55). Als altijd vaardig om tegenover moeilijke vraagstukken uitvluchten te vinden, maar daarom juist door velen gewantrouwd, had mr. van Tets geantwoord, dat de regeering bij tal van meer belangrijke bezigheden geen tijd kon vinden om dienaangaande rekenschap af te leggen. Eenige dagen daarna schreef »le Courrier des Pays-Bas": »Aengezien de groote bezigheden van Mgr. den minister van financie, hebben wy gepeyst dat het de plicht is van goede burgers van het onderzoek, gevraagd door de kamer, vóór hem te doen", en maakte

Digitized by Google

drie geheime koninklijke besluiten openbaar, waarbij van »le million de l'industrie", aan Libry Bagnano *f* 85000 waren uitbetaald [126]). Dergelijke handelingen verzwakten de houding der regeering en moedigden de oppositie aan tot erger. In vertrouwelijke gesprekken met den oud-minister Roëll en met noordelijke afgevaardigden liet de koning zich met diepe teleurstelling uit — tegenover mr. Roëll éénmaal met tranen in de oogen — omtrent den tegenstand, die zijne bedoelingen in 's lands belang vonden, en verklaarde zich zelfs bereid met de zijnen het rijk te verlaten, wanneer dientengevolge het geluk der ingezetenen kon worden bevorderd. Tegenover de zuidelijke staten-leden toonde de koning zich, volgens hunne bladen, minder malsch. Eén hunner, die hem zocht te bewegen tot invoering van de ministerieele verantwoordelijkheid, voerde de koning vrij barsch tegemoet: »Waarom? Om de monarchie in de kamers te brengen? Een verantwoordelijk minister is niet meer de dienaar van den koning, maar van de kamers der staten-generaal. De attributen van den koning en van de troon zijn nauwkeurig in de grondwet omschreven. De daarmede strijdige théoriën zijn anti-constitutioneel, factieus, revolutionair . . . ."

Koning Willem I hield vol. »Ik ben in mijn recht — dus laat ik mij niet dwingen." [127])

Een wetsontwerp op het algemeen maatschappelijk onderwijs in verband met de laatste concessiën aan de katholieken, na twee jaren vertraagde uitvoering van het concordaat zoodat de bisschoppen in 1829 weer al hun invloed op het onderwijs herwonnen (bladz. 100 en 102), vond geen bijval. De liberalen vorderden onvoorwaardelijke vrijheid van onderwijs en meenden, dat de regeering door de wetgevende macht in te roepen het toezicht op het lager- en middelbaar onderwijs uit de hand gaf. Zij telden ook geestverwanten in Friesland. De onderstaande oproeping uit Leeuwarden werd bij duizendtallen verspreid en met groote pakketten naar het zuiden aan alle katholieken verzonden [128]). »Terwijl onze vertegenwoordigers bij de staten-generaal met zulken heiligen ijver de belangen van onze zaligmakende godsdienst verdedigen, zoo is het van den plicht der katholieke Belgen, het hunne bij te dragen, ten einde hunne onderdrukkers te doen zien, dat de godsdienstige Belg den beleediger van zijn godsdienst nooit ongestraft laat. Dat

Digitized by Google

het monopolie van onderwijs en hun ketters Collegium Philosophicum bezwijke, óf laat ons hun doen zien, dat in 1829 hetzelfde bloed nog in onze aderen vloeit, dat wij in 1790 bereid waren te vergieten voor de vrijheid van onze heilige godsdienst." De toespeling bedoelde den opstand tegen de monarchale beschikkingen van keizer Jozef II, welke door priesters en monniken aangestookt, aan de Noordelijke Nederlanden veel zorg, aan de Zuidelijke gewesten veel bloed, tranen en geld had gekost.

Nog boosaardiger was de alles bezoedelende toon van de bladen in het zuiden, die hunne vertegenwoordigers »verbeelders" opeischten om onder de leus »geen herstel van grieven, geen subsidiën," de begrootingen af te stemmen. Aan de regeering den moed niet toeschrijvende om in dit geval een transitoire wet te weigeren, voorspelden de opposanten, dat het gouvernement zich bij afstemming van het budget op genade zou moeten overgeven. Zelfs min-bezadigden te Brussel kreten, dat de uitspattingen der pers »étaient vraiment incroyables depuis 1828 et gênaient excessivement le pouvoir" [129]). Tegenover de houding der zuidelijke kamerleden bewezen de kernachtige redevoeringen van mr. Luzac omtrent de ministerieele verantwoordelijkheid, van Sasse van Ysselt omtrent het vrije gebruik der fransche taal, in December 1820, dat men het oneens kon zijn met de regeering zonder haar taak onmogelijk te maken.

Behalve eigen zorgen had de koning de verhouding van den prins van Oranje bemoeilijkt door Z. K. H. te benoemen tot voorzitter van den ministerraad en ondervoorzitter van den raad van state, in plaats van baron Mollerus, die herhaaldelijk op ontslag uit die betrekkingen had aangedrongen; daarna tot kolonel-generaal van alle schutterijen des rijks (21 en 24 Mei 1829). Eerstgenoemde functiën stelden Oranje, ondanks een geheel andere overtuiging, tot zekere hoogte mede verantwoordelijk voor het regeeringsbeleid; als opperbevelhebber van de gewapende burgermacht moest de bewegingspartij in 's konings opvolger den man zien, op wien de regeering bij oproer of geweld rekende tot handhaving van het staatsgezag. Met groote nauwgezetheid en bekwaam beleid nam de prins het voorzitterschap waar.

Na vruchteloos zooveel concessiën te hebben gedaan als den

Digitized by Google

koning mogelijk schenen, begreep Willem I dat de tijd was gekomen om zijn gezag en zijne rechten met klem en waardigheid te handhaven. Een ontwerp van wet ter beteugeling van de drukpers werd aan de tweede kamer aangeboden als »een droevig maar noodzakelijk gevolg der in sommige gewesten des rijks bestaande omstandigheden" — en ging vergezeld van de befaamde koninklijke boodschap van 11 December 1829, waarin Willem I zijne beschouwingen omtrent de meest belangrijke hangende vraagstukken, de uitvoering van het concordaat, het onderwijs, het gebruik der taal, de onafhankelijkheid der rechterlijke macht, de ministerieele verantwoordelijkheid, den werkkring der gewestelijke en plaatselijke besturen, ondubbelzinnig en krachtig uiteenzette.

De ontevredenheid, welke in de zuidelijke gewesten heerschte op rekening der woelingen van enkele raddraaijers en van de opruiing der pers stellende, handhaafde de koninklijke boodschap op ieder punt het stelsel der regeering tegenover de oppositie en gewaagde op dreigenden toon van de rechten van het vorstelijk Huis, welke men nimmer in onbegrensde volheid had willen uitoefenen, maar uit eigen beweging had beperkt, voor zoover het met de duurzame welvaart en het karakter der natie bestaanbaar mocht heeten. Ten opzichte van het onderwijs verklaarde de koning, waarom hij, hoewel tot inschikkelijkheid genegen, zich niet kon vereenigen met »de onbeperkte vrijheid, welke toomeloos tot verwarring en verwoesting van alle menschelijke beschaving en ontwikkeling leidt" en voegde toe »... de natie heeft recht om van ons te verwachten, dat wij met gelijke vastheid onberaden eischen zullen afslaan, als wij billijk verlangen wenschen te bevredigen. Die vastheid, welke de grondregel van maatschappelijk geluk vormt, is ook het beginsel onzer regeering; en de verzekering, dat wij ongezind zijn om de lijn, welke een doelmatige vastheid van ongepaste toegevendheid scheidt, te overschrijden, zal, hopen wij, de welgezinden bemoedigen en alle uitzichten op het welslagen van dwang en geweld verijdelen..." Gelijktijdig deed de regeering toezeggingen omtrent de afschaffing der belasting op het gemaal en op het geslacht. Wijzende op de tegenstrijdigheid tusschen de geopperde klachten en de alom in den lande heerschende welvaart, eindigde de koning met te verklaren, dat hij de staatkundige, burgerlijke en

Digitized by Google

godsdienstige vrijheid der Nederlanden, zoowel tegen de aanmatigingen eener verleide menigte als tegen de heerschzucht van buitenlandsch geweld zou weten te handhaven.

Deze krachtige taal wekte geestdrift te 's Gravenhage en te Amsterdam en joeg der oppositie bezuiden de Schelde schrik aan. Libry Bagnano durfde in »le National" allerschandelijkst aanhitsen »men moet de Belgen muylbanden gelyk de honden . . . de oproerigen temmen, verdelgen en uitroeyen . . ."

Ofschoon de zuidelijke bladen de regeering trachtten te dwingen om alle eischen der oppositie in te willigen, meenden hunne staten-leden niet tot het uiterste te moeten drijven. De tien- en de eenjarige begrooting nopens de uitgaven werden met een zeer kleine meerderheid aangenomen, doch de wet nopens de middelen afgestemd en slechts een ontwerp voor den tijd van één jaar goedgekeurd, als gevolg waarvan aan de regeering de handen gebonden bleven.

De koning strafte enkele kamerheeren en leden van de kamers, die staats-ambten in Noord- of Zuid-Brabant bekleedden, door schorsing of ontslag, wegens hunne houding bij de jongste beraadslagingen over de begrooting of tegenstand betreffende de gevolgde regeeringsbeginselen, die zij als ambtenaar behoorden te beschermen en door hunne onderhoorigen te doen eerbiedigen. Baron de Stassart verloor een tot dusverre door hem genoten pensioen. Geenszins verheelden de leden der oppositie deze nieuwe redenen van verbittering.

Zóó begon het jaar 1830. De ongegronde, sinds lang door roomsche dweepzucht en valsche voorstellingen der franskiljons opgewekte waan, alsof de regeering alleen de belangen van het Noorden behartigde, de onstaatkundige regeeringsdaden, de mislukte verzoenende pogingen en de boodschap van 11 December 1829 hadden ten slotte de oppositie geheel tegen den persoon des konings gekeerd. De gisting der gemoederen nam hand over hand toe. Toch was van openlijken weerstand of omwenteling alleen sprake in het fransche kamp, dat zijn hoofdkwartier te Luik had opgeslagen.

Behalve de aanvallen tegen den persoon des konings begonnen de franschgezinde en de oppositie-bladen — ook enkele Noord-

Digitized by Google

Nederlandsche als »de Bijenkorf, de Noordstar, de Noord-Brabantsche courant" — aan Willem I de souvereiniteit over Zuid-Nederland te betwisten. Volgens hun sophistisch betoog had de grondwet van 30 Maart 1814 Oranje tot souverein van het noorden gemaakt. Doch bij de samenvoeging van België en Noord-Nederland was de ingevolge de bepalingen van het Weener congres te wijzigen grondwet in België verworpen: zoodat, volgens hen, geenerlei wet de souverein tot koning van beide landen had verheven.

Prins Frederik was uit den aard zijner opvoeding aan het Pruisische hof meer geneigd tot een vorstenregeering dan tot het woelige leven der staatspartijen en deelde de meening van Neerlands dichter-vorst Vondel [130]) —

> De beste heerschappij, zoo Plato wordt geloofd
> En Aristoteles, bestaat in 't éénig hoofd.

Met felle haat tegen de franskiljons zag hij de oppositie in het zuiden toenemen, waarin hij, zonder der regeering in alles toe te vallen, niet enkel een gevaar maar tevens een onrecht zag. Hoewel groote achting voor graaf Gijsbert Karel van Hogendorp gevoelende, verschilde hij op meerdere punten in staatkundige zienswijze met dezen staatsman. Voor Hogendorp lag het zwaartepunt van het staatkundig leven in de openbare meening, zoodat hij vrijheid van drukpers beschouwde als een voorwaarde voor volksgeluk. Prins Frederik, in dit opzicht overeenkomende met de heeren Groen van Prinsterer en van Assen, vreesde zoodanige onbeteugelde vrijheid als één der grootste maatschappelijke gevaren, en vond den voornaamsten waarborg voor het nationale welzijn in de rechtschapenheid en het gedrag der vorsten. Prins Frederik hing het »droit divin" aan uit een edel vertrouwen op hetgeen goede vorsten vermogen; overheersching der kerk en onmatige zucht naar vrijheid baanden naar zijn oordeel den weg tot onderdrukking en om alle waarheidsgevoel uit te dooven.

De sinds den zomer van 1828 door de Belgische Unie opgewekte spanning, die, volgens prins Frederik de natie verdeelde in drie groepen: *petitionarissen* — Zuid-Nederlanders —, *non-petitionarissen* — Noord-Nederlanders — en *contra-petitionarissen* — de regeeringspartij —, en de verguizing van het Huis van Oranje

Digitized by Google

door de bladen der oppositie, verstikten allengs bij den prins alle gevoel voor het Zuiden.

Als onder-voorzitter der vereeniging »la Loyauté" in de »rue des Fripiers" te Brussel, had hij bij afwezigheid van den prins van Oranje meermalen zijne functiën als voorzitter waargenomen, zonder zich gemeenzaam te maken met lieden, die zich aan zijn broeder opdrongen. Meermalen had hij den prins van Oranje ernstig gewaarschuwd tegen pogingen van enkelen, die het er op schenen toe te leggen om den held van Waterloo in den staatkundigen strijd te mengen. De leiders der »Fransche partij" en der liberalen vermijdde hij geheel. Vandaar dat dezelfde personen, die Oranje vleiden met den lof, dat hij van het Hof niets had dan de beschaafde manieren, zijn broeder betichtten van hoofsche stijfheid. Spoedig zouden zij den souverein vergelijken met Nero en zijn opvolger medeslepen in hun smaad. Terwijl Oranje nimmer wilde terugkomen op hetgeen vervlogen tijden hadden veroordeeld, vasthield aan den stelregel »dat de vorsten zich moeten gedragen alsof de volken het recht hebben hen af te zetten, de volken zich moeten laten regeeren alsof Gód zelf hen, als eenmaal de koningen aan Israël, tot souverein heeft gegeven", hield prins Frederik, met eerbiediging van de staats-inrichting en van alle verkregen rechten, onwrikbaar vast aan de prerogatieven van de kroon. Alleen in monarchale instellingen, door wapenkracht gesteund, erkende hij een vaste waarborg voor orde, rust en bestendigheid van den staat. Wanneer hij 't aangaande onderwerpen als betreffende het openbaar onderwijs, waaromtrent hij bij de instelling van de militaire scholen ruimere denkbeelden had uitgesproken, het verplichte gebruik van de Nederlandsche taal bij het leger en andere onderwerpen oneens was met zijn vader, dan schroomde hij toch nimmer als minister moedig maar bedachtzaam voor zijn overtuiging uit te komen. Op de door hem in het kabinet bekleede plaats vond hij vrijheid om zich gevoelig te toonen, wanneer de koning door houding of uiting aan zijne collega's, daarmede tevens aan hem, te kort deed. Aangezien hij bij elke verwisseling van residentie den koning vergezelde, had zoodanige gedachtenwisseling schier immer mondeling plaats.

Bij de zich steeds verbreedende klove tusschen de regeering en het Zuiden overtuigd zijnde van de noodzakelijkheid om te be-

Digitized by Google

Zijne Koninklijke Hoogheid Frederik, Prins der Nederlanden. (1817)

Naar het portret, geschilderd door P. C. Verhulst.

Digitized by Google

Digitized by Google

schikken over een voldoend talrijke, vertrouwde gewapende macht, ten einde ook door materieelen invloed rustverstoringen te voorkomen, gereed te zijn om elk oogenblik tot herstel van orde en rust op te treden, verbeterde prins Frederik de rekruteering der korpsen, door dezen aan te vullen uit verschillende provinciën, en niet uitsluitend uit het gewest, waar deze gestationeerd waren. Bovendien wist hij medio September 1829 bij den koning de uitvoering te bewerken der reeds bij koninklijk besluit van 30 Juni 1828 voorgeschreven indeeling der infanterie en der cavalerie in divisiën en brigades [131]), waarvan de commandanten aanstonds werden benoemd, ten einde het leger binnen den kortsten tijd, enkel door oproeping van de met groot verlof zijnde manschappen te kunnen mobiliseeren. Ingrijpende wijzigingen tot verbetering van de militie en de schutterij lieten de toenmalige grondwettige bepalingen niet toe.

Ten opzichte van het leger eenigszins gerust gesteld, stonden den prins de beraadslagingen der staten-generaal bij den reeds ten vorigen jare door de Brouckère, de Stassart, de Gerlache, Surmont de Volsberghe, Surlet de Chokier en anderen aangeslagen toon dermate tegen, dat hij een lichte ongesteldheid als voorwendsel bezigde om zich ditmaal te onttrekken aan de opening der staten-generaal (19 October 1829), welke plechtigheid hij anders nooit verzuimde bij te wonen.

Gedurende de maand December van genoemd jaar raadpleegde de prins meermalen generaal de Constant omtrent den geest van de officieren en de korpsen in de zuidelijke provinciën, en liet enkele hoofdofficieren en korps-commandanten naar 's Gravenhage ontbieden om hem in te lichten. Bovendien zond prins Frederik één zijner adjudanten, den majoor de Ceva, naar de meest belangrijke garnizoenen om ter plaatse tegenover eventueele onlusten de vereischte maatregelen te beramen. De Ceva constateerde voornamelijk gebrek aan samenwerking tusschen de militaire- en de civiele autoriteiten, welke laatste meerendeels onder den invloed der geestelijkheid stonden. Ten einde op de hoogte te blijven van hetgeen de partijen in Frankrijk voor hadden, belastte de prins den luitenant-kolonel van den generalen staf de Gumoëns met geheime opdrachten o. a. naar Valenciennes en naar Parijs.

Digitized by Google

Willem I duchtte reeds lang vóór de expeditie naar Algerië (bladz. 107) vijandelijke handelingen der Franschen in Zuid-Nederland, welke vrees door een sterke troepenverzameling te St. Omer verhoogd en levendig gehouden werd; toch bedoelde deze concentratie alleenlijk om imperialistische woelingen te onderdrukken. De Gumoëns stelde den koning daaromtrent uit Valenciennes door tusschenkomst van prins Frederik gerust en herhaalde dit uit Parijs, hoewel hij bij den aanstaanden verkiezingsstrijd in Frankrijk niet geheel zonder vrees was voor de toekomst en zekere partij verdacht van plannen om, wanneer het oogenblik gunstig scheen, te trachten de Waalsche gewesten van het voormalige België aan te hechten. Dit bleek uit zijn schrijven aan prins Frederik op 18 Februari 1830 [132]) » . . . aucune indice ne paraît dénoter *pour le moment* aucune intention hostile du gouvernement français envers les Pays-Bas... Le ministère de France — cabinet Polignac — paraît trop occupé de sa position *dans ce moment* pour porter ses vues au dehors et surtout pour s'attirer sur les bras les conséquences d'une entreprise de cette nature... Néanmoins la réalité de l'expédition contre Algers et la sécurité, où l'on peut être pour à présent aux Pays-Bas, dépendent absolument du dénouement de la crise (politique intérieure) qui s'approche et dont il est impossible de *prévoir l'issue ou les résultats*, soit chez le parti actuellement au timon des affaires qui enhardi par le succès peut être porté à aller fort loin, soit chez celui de l'opposition, qu'un triomphe entraînerait probablement au delà des bornes de la modération; et certes les uns et les autres envisagent *la récupération de la Belgique* comme devant être nécessairement amenée par la suite des tems, alors même que les circonstances en retardent momentanément l'entreprise...

» Dans cette conjoncture S. E. le général Fagel à trouvé bon de m'inviter à rester ici jusqu' à nouvel ordre... l'assistant dans la réunion de notions détaillées sur le nombre, l'organisation et l'emplacement des forces de la France ou sur tout autre objet digne d'intérêt..."

De Gumoëns bleef bijna het geheele voorjaar van 1830 te Parijs.

Het toenemend aantal vreemdelingen van verdacht gehalte, die om staatkundige maar ook om andere redenen te Brussel een

Digitized by Google

schuilplaats zochten, en niet altijd voldoende door de politie in het oog gehouden werden, baarden aan velen zorg. Deze vermeerderde nog door den brutalen diefstal der juweelen van de prinses van Oranje — ongeveer honderd sieraden ter waarde van anderhalve ton gouds — in den nacht van 25 op 26 September 1829 na afloop van een bal bij prins Frederik ter eere van een bezoek van den erfgroothertog Paul van Mecklenburg Schwerin en zijn echtgenoote Alexandrina, prinses van Pruisen. De prins van Oranje was afwezig en bevond zich te Ems bij grootvorst Constantijn van Rusland. Nauwlijks durfde de prinses van Oranje zich den volgenden dag zonder eenig sieraad aan 's konings tafel vertoonen. Met behulp van den minister van Maanen deed de koning, bewogen over het door zijn schoondochter geleden verlies, al het mogelijke en spaarde geen moeite of kosten tot opsporing der gestolen voorwerpen. Volgens omschrijving in de staats-courant en andere bladen waren deze meerendeels afkomstig van de keizerin-moeder en andere leden van het Russische hof en bevatten o. a. miniatuur-portretten van de Russische grootvorsten, broeders der prinses. Aanzienlijke prijzen werden uitgeloofd voor het terugbrengen van den verloren schat. Nadat reeds in October d.a.v. te Turijn, later ook elders, beslag was gelegd op meerdere juweelen en sieraden onder presumptie van diefstal, kwam de justitie in September 1831 te Liverpool de diamanten op het spoor [133]). De dieven — Italianen — hadden alle edelgesteenten uitgebroken en in holle wandelstokken verborgen, doch durfden ze, na lang ronddwalen in Europa, Noord-Amerika en Engeland, ofschoon schier stervende van honger, niet verkoopen uit vrees voor ontdekking.

Maanden lang vormde deze diefstal het onderwerp van dagelijksche gesprekken en dagblad-artikelen, waarbij de oppositie zich niet ontzag ook den naam van den prins van Oranje in het geding te mengen.

Gedurende de laatste dagen van December 1829 had de koning andere wijzigingen in het kabinet te baat genomen om het beheer der departementen van oorlog en van marine onder het opperbestuur van prins Frederik te vereenigen. Bij de scheiding van het ministerie van marine en koloniën (zie bladz. 194) werd het beheer der koloniën vereenigd met dat van waterstaat, publieke

Digitized by Google

werken en nationale nijverheid. Behalve het reeds vermelde optreden van den gouverneur van Holland, jonkheer mr. van Tets van Goudriaan, als minister van financiën had men het departement van binnenlandsche zaken gesplitst tot een afzonderlijke directie der zaken van den roomsch katholieken eeredienst onder den heer Pélichy de Lichtevelde, ten einde meer vertrouwen aan de geestelijkheid in het Zuiden in te boezemen; terwijl de minister van Gobbelschroy het departement van binnenlandsche zaken overdroeg aan jonkheer E. C. G. G. de la Coste, staatsraad en gouverneur der provincie Antwerpen [134]). Zelf aanvaardde Gobbelschroy het departement van waterstaat, nijverheid en koloniën. De ministers baron Verstolk van Soelen, van Maanen en F. W. F. T. baron van Pallandt bleven belast respectievelijk met de departementen van buitenlandsche zaken, van justitie en van protestantschen eeredienst. Tot secretaris-generaal van dit departement werd benoemd mr. A. Brocx, raad-adviseur bij binnenlandsche zaken.

Ofschoon door deze wijziging twee Zuid-Nederlanders in het ministerie waren opgenomen, zou een meer ingrijpende verandering wenschelijk geweest zijn om de welgezinde liberalen te steunen tegenover de Belgische Unie. Maar de koning wilde tot geen prijs zijn zelf-regeering opgeven. Door de samenvoeging van het departement van waterstaat met dat van koloniën was tevens voorzien in de plaats van mr. Elout, die bij toenemend verschil aangaande het door den koning goedgekeurde stelsel van beheer in Oost-Indië en de benoeming van generaal van den Bosch tot gouverneur-generaal (bladz. 254), zijn ontslag als minister van koloniën en marine had verzocht. Bij besluit van 25 December 1829 nº. 83 benoemde de koning zijn tweeden zoon tot admiraal der vloot en kolonel-generaal der verschillende wapens van het leger en belastte Zijne Koninklijke Hoogheid, ingaande op 1 Januari 1830, met het opperbestuur over de zee- en landmacht. Onder zijne onmiddellijke bevelen werd het beheer van elk departement opgedragen aan een directeur-generaal, waartoe de koning aanstelde, voor de marine den schout-bij-nacht Wolterbeek, voor oorlog den luitenant-generaal de Eerens. Wolterbeek was lid geweest der commissie van 15 Mei 1828 om verslag uit te brengen omtrent den algemeenen toestand der vloot, welk merkwaardig rapport door de gebeurtenissen van

Digitized by Google

1830—'31 geheel op den achtergrond is gedrongen [135]). Bij aanvaarding van het opperbestuur der marine door prins Frederik was de vloot, enkele onbruikbare en in aanbouw zijnde bodems medegerekend, samengesteld uit twee linie-schepen van 84, zes van 74 en één van 64 stukken, twee fregatten van 60, vijftien van 44 en vijf van 32 stukken, een korvet van 32, dertien korvetten van 28 en vijf van 20 stukken, zeventien brikken van 8 tot 18 stukken, twee stoomvaartuigen, een exercitie-vaartuig en twee transport-schepen [136]). Dominique Jacques de Eerens had in Bataafschen dienst aan den veldtocht van 1799 in Noord-Holland, gedurende het Fransche keizerrijk o. a. aan de krijgsverrichtingen in Spanje, Rusland en Duitschland deelgenomen; in 1815 had hij als brigadecommandant bij de eerste Nederlandsche divisie Stedman rechtstreeks onder de bevelen van prins Frederik gestaan. Thans bevond hij zich als inspecteur der infanterie in het 6de groote militaire commando te Mons (bladz. 204).

In verband met de samenvoeging van beide departementen van algemeen bestuur onderging de inrichting van het oorlogsbestuur belangrijke wijzigingen. Laatstgenoemd ministerie zou, met opheffing der bestaande drie directiën, voortaan zijn samengesteld uit het algemeen secretariaat onder den secretaris-generaal I. P. Scheffer, en twee afdeelingen, waarvan één voor het personeel en de militaire zaken; aan het hoofd dezer werd gesteld de kolonel bij den generalen staf F. W. graaf van Limburg Stirum, die voor de administratie kwam onder den agent C. Schokker [137]). De dienst voor de artillerie bleef geregeld als toen prins Frederik in 1826 het ministerie van oorlog had aanvaard (bladz. 113 en 196). De algemeene directie van de genie werd van het departement van oorlog afgescheiden en gesteld onder de leiding van den kolonel van Hooff, adjudant van prins Frederik. Alles wat den generalen staf en het topographisch bureau betrof kwam onder het onmiddellijke toezicht van den directeur-generaal van oorlog [138]). Generaal de Constant zette de leiding der werkzaamheden van den generalen staf voort. Niet lang hierna (6 April 1830) benoemde de koning hem, den minister van buitenlandsche zaken Verstolk van Soelen en den oud-minister Elout in een commissie tot onderzoek van het verschil tusschen Groot-Brittannië en de Vereenigde Staten

Digitized by Google

aangaande de grensscheiding hunner bezittingen in Noord-Amerika, waaromtrent de arbitrage door de betrokken gouvernementen aan koning Willem I was opgedragen. Als gevolg der gebeurtenissen te Brussel werd het verslag pas op 25 December d.a.v. uitgebracht. Baron de Constant bleef gedurende de jaren 1830 en '31 meer dan ooit de vertrouwde en de raadsman van den koning en van zijne beide zonen. Volgens de blijkbaar geflatteerde inspectie-rapporten der in het zuiden bevelvoerende generaals was over het algemeen de geest der troepen uitmuntend en liet niets te wenschen over. De gebeurtenissen van 1830 zouden hen ernstig tegenspreken.

Bij de vrienden van prins Frederik, ook te Berlijn en te St. Petersburg, vond zijn benoeming tot hoofd van leger en vloot levendige instemming. Keizer Nicolaas getuigde omtrent zijn schoonbroeder: »Homme calme et de beaucoup de sens, qui apprécie bien toute la gravité des circonstances et à l'opinion duquel je tiens extrêmement".

III. De laatste dagen van het Vereenigde Koningrijk.

Prinses Marianne was de oogappel van hare ouders, maar verwend en gewoon om haar wil door te drijven. Haar ongekunstelde vroolijkheid en snedige invallen vaagden haar vader na menigen drukken, bezorgden werkdag de rimpels van het voorhoofd, doch maakten het den koning onmogelijk om iets aan zijne dochter te weigeren. Te Brussel en te 's Gravenhage vlogen allen op hare wenken, hetgeen prins Frederik, hoe lief hij zijne zuster ook had, meermalen ontstemde. Nergens vertoefde de jonge prinses liever dan op het Loo, waar zij zich ongedwongen, ook met ondergeschikten, bewoog, de schoonste wandelingen en plekjes in het schoone park en de bosschen kende. De koning had daar een boerderij in het klein met koeien, andere beesten en allerlei gereedschap laten aanleggen, waar prinses Marianne met groote opgewektheid het bedrijf uitoefende.

Digitized by Google

De hofprediker ds. D. Delprat was belast met het godsdienstig onderwijs van prinses Marianne, later ook der kinderen van den prins van Oranje. De aanteekeningen van den waardigen geestelijke [139]) getuigen van de uitmuntende zorg, welke 's konings opvolger droeg voor de opvoeding der zijnen; eerst na eigen onderzoek koos hij hunne onderwijzers. Het onderricht van prinses Marianne, die ds. Delprat hoog in het hart droeg, ving reeds aan op tienjarigen leeftijd. »Mes catéchismes avec la Princesse ont commencé, et deux fois par semaine j'y consacre une heure, à laquelle assiste constamment depuis quelque temps le Prince d'Orange, avec une patience qui m'étonne, et que je n'aurais pas . . ."

Volgens een door de koningin zelve geteekend portret was prinses Marianne zes jaar later tot een bevallige, levenslustige jonkvrouwe ontwikkeld, toen zij op het Loo, in tegenwoordigheid van hare ouders en naaste familie-leden belijdenis des geloofs aflegde (15 September 1826).

Al spoedig kwamen jonge buitenlandsche vorsten het Nederlandsche hof bezoeken, blijkbaar met nog andere bedoelingen dan om het land te zien, elders algemeen geprezen als een der gelukkigste van den aardbodem, of hun opwachting te maken bij den koning, die in het buitenland als een der vrijzinnigste vorsten van Europa werd geroemd. Een dier bezoekers, wiens onverwachte verschijning te 's Gravenhage zelfs den koning bevreemdde, was Z. K. H. prins Gustaaf van Zweden, zoon van den in 1809 onttroonden koning Gustaaf Adolf IV uit het huis Holstein-Gottorp (Derde Deel bladz. 58 en 402), kolonel in Oostenrijkschen dienst en met anderen vermeld onder de candidaten voor den Griekschen troon (bladz. 271). Kort hierna was prins Albert van Pruisen tegenwoordig bij den doop der oudste dochter van prins Frederik (bladz. 182) en bezocht vervolgens meermalen het Nederlandsche hof. Ds. Delprat schetste liefelijke tooneeltjes betreffende het hofleven op het Loo en te Soestdijk. Zoo schreef hij van het Loo aan zijn zoon — den lateren generaal der genie I. P. Delprat —

»Si vous aviez été ici, je vous aurais fait voir (en grandissime secret) les petits livres dans lesquels les jeunes princes marquent, jour par jour, à quoi ils employent leur tems. Ces détails vous auraient intéressés par leur naïveté et vous auriez admiré le petit

Digitized by Google

livre de compte dans lesquels ils notent leurs dépenses; c'est un petit modèle de netteté et d'exactitude. Ils reçoivent fort peu par semaine, et tout ce qu'ils cassent, gâtent et perdent, se paye de leur argent de poche. Le livre de l'un d'eux porte en tête cet excellent adage de son invention »Les petites économies mettent en état de faire de bonnes dépenses". Et il est frappant de voir comment la sévérité avec laquelle le papa exige qu'ils payent les crayons, canifs, gants etc. qu'ils gâtent ou égarent, leur a inspiré d'ordre..."

Daarna, tegelijk met een ontmoeting van prins Frederik aldaar —

»...les jeunes princes ont deux petits chevaux, pas plus gros que des veaux, sur lesquels ils courent devant la voiture du prince à l'admiration générale; et l'escadron est conduit par leur gouverneur (baron de Constant Villars) sur un éléphant de cheval, un vrai colosse, ce qui rend la petitesse des bidets encore plus frappante..."

Wanneer de prins van Oranje op zijn geliefkoosd Soestdijk verbleef, ook elders, woonde hij steeds de lessen zijner zonen bij, en had dan allerlei attenties voor hunne onderwijzers. Nauwlijks was ds. Delprat aldaar voor de eerste maal aangekomen, óf de prins ontbood hem bij zich »... Son Altesse me reçut de la manière la plus gracieuse; les jeunes princes arrivèrent, et la leçon allait si bien, que le prince proposa de la reprendre après midi. En rentrant chez moi je me trompais de route et au lieu de retrouver ma chambre, je m'enfournai dans une longue enfilade de salles et me trouvai enfin dans le boudoir de mademoiselle Sibourg (dame d'honneur de la princesse)!! Grandes excuses et il me fallait retourner d'où j'étais venu...

»Le château est un vrai labyrinthe. A une heure, nouvelle leçon; la salle d'étude est ornée du grand tableau de Pieneman (Quatre Bras). A deux heures la leçon finit; mais le prince me retint à parler avec lui jusqu'à trois heures et demie... Le dîner fut très-gai... au thé le prince aîné lut très-bien le roman des quatre fils d'Agmon... Le lendemain dimanche à neuf heures Monseigneur me fit assoir à ses côtés dans son *wisky*, les deux aides de camp derrière; deux chevaux gris, conduits par Son Altesse, nous menèrent comme le vent à l'église restaurée et enrichie d'orgue (Soest)..."

Digitized by Google

Op het Loo wist de koning zijne kleinzonen, zelfs als het weder slecht was, nog te vermaken. »Samedi dernier" — verhaalt de geestige hofprediker — »nous eûmes l'après-midi un singulier amusement. Figurez vous un homme grave en noir, assis devant une petite table ou clavecin, aveugle par dessus le marché, qui commença par un concert très-harmonieux; puis s'accompagna de la bouche en imitant la flûte, le flageolet, le basson, la clarinette, enfin le cor de chasse, puis au milieu d'une jolie symphonie, fit entendre le rossignol, puis le roucoulement des colombes, puis de loin le coucou, puis la poule et le coq, puis la grenouille, puis un chat et un chien se disputant, enfin peu à peu un combat de chats et de chiens, de dogues et roquets blessés, hurlans, aboyant à s'y méprendre, au point que le chien du Prince Albert de Prusse, rendant visite au Roi, s'y méprit et vint de joindre ses aboyements à ceux du musicien. Il fallait voir rire les jeunes Princes et toute la compagnie; le sérieux du musicien était impayable [140]).

Het staatsblad van 31 October 1829 nº. 72 bevatte 's konings toestemming in overleg met de staten-generaal tot de ontworpen huwelijksverbindtenis van Hare Koninklijke Hoogheid prinses Wilhelmina Frederika Louisa Charlotta *Marianne* der Nederlanden met haar vollen neef Zijne Koninklijke Hoogheid prins Frederik Hendrik *Albert* van Pruisen. Een week later (7 November) wisselden de achttienjarige prinses en de prins op het paleis »het Oude Hof" te 's Gravenhage van ringen; enkele dagen later gaf prins Frederik ter eere dier verloving een groot bal.

Hoewel op den roep, die aan prins Albert van Pruisen, zoon van koning Frederik Willem IV, voorafging, zooals maar al te spoedig zou blijken, veel viel af te dingen, was men over het algemeen, vooral in aanzienlijke kringen, bijzonder ingenomen met de keuze van prinses Marianne en zag in de nieuwe verbindtenis met het Pruisische hof — de vierde in de drie laatste generatiën van Oranje — een waarborg tegen en een steun bij eventueele verwikkelingen met Frankrijk. Voor hen, die aan voorteekenen geloofden, schenen de parlementaire verschijnselen op het Binnenhof allerminst gunstig voor het jonge paar. Maar de koning maakte zich daarover niet ernstig ongerust en leende gretig het oor aan vleiers en hooggeplaatste ambtenaren, die beweerden of vermeenden, dat

Digitized by Google

de toon der zuidelijke bladen in hevigheid en de ijver der petitionarissen verminderden. Het huwelijk zou den volgenden zomer te 's Gravenhage vóór het vertrek der koninklijke familie naar de zuidelijke hoofdstad worden voltrokken. De koning bestelde bij één der voornaamste hof-leveranciers te Brussel een kostbaar, rijk bewerkt bruidskleed van kant en zilverstof, hetwelk op de eerlang aldaar te houden expositie van nationale nijverheid zou worden tentoongesteld.

De hoop der welgezinden, dat krachtige handelingen der regeering de koninklijke boodschap van 11 December zouden volgen, bleek ijdel te zijn. Het had zelfs den schijn, alsof men daarmede enkel had bedoeld om de tienjarige begrooting door te drijven. Het ontslag van zes leden der oppositie uit de door hen bekleede staatsbetrekkingen (8 Januari 1830) bracht weer tal van pennen in beweging. Libry Bagnano wenschte de regeering geluk met haar besluit, schold de liberalen voor jacobijnen en spionnen van de Potter, de aanhangers der geestelijken »des sots et des tartuffes [141]). Uit de gevangenis bleef Louis de Potter het land met vlugschriften overstroomen, waarvan inzonderheid twee »*Lettres de démophile*" aan den koning en aan den minister van Gobbelschroy, de algemeene aandacht trokken. De Potter beschuldigde de regeering van gewelddadige handelingen en ontwierp met enkele anderen een plan tot algemeene samenwerking en nationale ondersteuning van allen, die door de regeering uit hunne posten ontzet of tot boeten mochten veroordeeld worden: een soort van ondersteuningskas als bij de werkstakingen onzer dagen. Dientengevolge opnieuw in rechten betrokken, ditmaal met de ongerijmde beschuldiging van opzet tot complot en samenzwering tegen de regeering, werden de Potter en drie zijner medestanders op den laatsten April na een langdurig en uiterst hatelijk proces respectievelijk tot acht, zeven en vijf jaren ballingschap veroordeeld. Deze rechtzaak en de in beslag genomen briefwisseling van de Potter brachten aan het licht, hoe allengs de oppositie zich had gevormd tot een partij, die alle middelen te baat nam om ontevredenheid bij het volk op te wekken, de regeering in verlegenheid te brengen, troon en altaar tegen elkander op te zetten. Inmiddels brandmerkte een

Digitized by Google

om zijn gematigdheid bekend Engelsch tijdschrift het vonnis tegen de Potter met de woorden »a more grove violation of justice has not been committed in modern times" [142]). Het vonnis verzekerde aan de Potter jaren lang een ongeëvenaarde populariteit. Onder zijn portret las men —

Vertueux patriote, courageux écrivain,
Il soutint dans les fers la liberté belgique,
Et, quoique mauvais catholique,
Il la défendit en Romain.

Het volk trok levendig partij voor de veroordeelden. Toen de Potter naar de gevangenis werd teruggevoerd, schreeuwde men langs de straten »Vive de Potter! à bas van Manen!" en werden de glazen bij den minister van justitie ingeworpen. De Potter en zijne lotgenooten ontkwamen en vonden een schuilplaats in Frankrijk. Toch verzwakte het gevoerde proces den invloed der Unie te meer, aangezien bij de handelingen van het ministerie Polignac in Frankrijk (bladz. 105), elke revolutionnaire beweging aan de roomsche geestelijkheid groote vrees inboezemde, de liberalen daarentegen gunstiger omtrent het beleid van Willem I scheen te stemmen.

Een levendig protest door den heer Donker Curtius van Tienhoven, één der meest welsprekende afgevaardigden van Holland, tegen het misbruik, dat van de petitiën werd gemaakt, had tengevolge, dat deze, niettegenstaande een schitterende peroratie van de Brouckère, op 11 Maart 1830 ter griffie werden gedeponeerd. Andere incidenten hielden de hartstochten in beweging. Nieuwe en heftige gedachtenwisselingen ontstonden in de tweede kamer omtrent het gebruik van de Nederlandsche- of de Fransche taal, een wetsvoordracht tot heffing van belasting op de koffie, die de afgevaardigden uit de provincie als nadeelig bestreden, vooral betreffende de bij koninklijke boodschap van 11 December 1829 aangeboden wet tot beteugeling der drukpers. Dit ontwerp verwekte een allerhevigst verzet bij de radicalen uit het Zuiden, inzonderheid bij de Stassard, wien onlangs wegens zijn houding het pensioen was ontnomen. Toen het ontwerp in Mei in het staatsblad verscheen was het door velerlei wijzigingen en veranderingen nagenoeg krachteloos gemaakt. Toch bleven vervolgingen tegen artikelen in de liberale bladen aan de orde van den dag: op het eind van Juli

Digitized by Google

1830 een dertigtal processen. Op 1 Juni 1830 (staatsbl. no. 15) verscheen wegens de ongenoegzaamheid der bepalingen van 1829 een nieuwe wet »tot beteugeling van hoon en laster en andere ingrijpen tegen het openbaar gezag en de algemeene rust."

Nog andere inwilligingen der regeering, o. a. machtiging aan de gemeentebesturen om bijzondere scholen op te richten, als gevolg waarvan de katholieke geestelijkheid al haar overwicht op het volksonderwijs terugkreeg (27 Mei 1830), vooral de opheffing van elke voorkeur en bescherming van de landtaal (4 Juni 1830) hieven sinds lang bestaande grieven op, en stemden de welgezinden tot tevredenheid. Niet zoo de katholieke geestelijkheid en de ultra's, die thans weêr de regeering van zwakte en weifelmoedigheid beschuldigden.

De twijfel van graaf Schimmelpenninck, reeds in 1814 te Parijs tegenover prins Frederik geuit (Derde Deel bladz. 395 en vlg.), eveneens die van den Franschen gezant te 's Gravenhage in zijn schrijven van 23 Februari 1815 aan de regeering omtrent de onvereenigbaarheid van België en Nederland, werden bevestigd.

Behalve het wetboek van strafrecht, waarvan de vaststelling nog werd uitgesteld, waren de nieuwe wetboeken voltooid en bepaalde het koninklijk besluit van 5 Juli (bladz. 95) de invoering op 1 Februari 1831. De aanwijzing van 's Gravenhage tot zetel van den hoogen raad gaf aanleiding tot nieuwe klachten. De oppositie deed het voorkomen, alsof de regeering bedoelde om van dit hoogste rechterlijke college een blind werktuig van haar wil te maken, en trachtte haar betoog omtrent de »*Hollandsche overheersching*" te versterken door tabellen, waarin men de begunstiging van het Noorden bij benoemingen, bij publieke inrichtingen enz. wilde aantoonen en zelfs de rechten des konings op den troon ontkende.

Reeds in 1826 had de koning, zoo al indirect, geprotesteerd tegen dit betoog van overheersching ter gelegenheid eener door graaf von Mier, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister van den keizer van Oostenrijk te 's Gravenhage, omtrent de Rijnvaart ingediende nota. Niet alleen had hij partij getrokken voor het verdedigde stelsel, dat die vaart tot *in* zee vrij moest zijn, maar ook te kennen gegeven, dat van de zijde van Nederland geen onderhandelingen ter zake te pas kwamen. Koning Willem I

Digitized by Google

had eenvoudig af te wachten hetgeen andere belanghebbenden verrichtten om de vrije scheepvaart te verzekeren. De verbonden mogendheden zouden toch de vrije vaart hebben vastgesteld, *toen zij Nederland aan het Huis van Oranje afstonden.* Vooral had dit betoog prins Frederik geërgerd, zoowel wegens de aan Pruisen toegeschreven bedoelingen, als om de verdraaiing der in 1813 en '14 te 's Gravenhage en te Amsterdam voorgevallen gebeurtenissen, waarbij Nederland, zonder eenige tusschenkomst der mogendheden, de souvereiniteit aan Oranje had opgedragen. In verband met dergelijke betoogen door de liberale organen in het Zuiden droeg de koning op aan den minister van buitenlandsche zaken om ernstig te protesteeren tegen de gezegden van den Oostenrijkschen zaakgelastigde »die even onbestaanbaar zijn met de waardigheid zijner — namelijk van Willem I — kroon en de onafhankelijkheid der vroegere Vereenigde Provinciën der Nederlanden, als strijdig met het volkeren- en staatsrecht van Europa, met den loop der gebeurtenissen en de traktaten, mítsgaders met het grondbeginsel van legitimiteit, in toepassing op de dynastiën en staten als grondslag der wederopbouwing in 1813, '14 en '15 van het Europeesch staatsgestel".

Opklimmende tot de reeds bij den vrede van Munster door den voormaligen souverein des lands erkende vrijheid onzer gewesten, den waarborg hunner souvereiniteit door Frankrijk in 1795 en het uitdrukkelijke voorbehoud daarvan bij den troonsafstand van koning Lodewijk in 1810, was als gevolg der vereeniging van het koningrijk met Frankrijk de uitoefening van de souvereiniteit *de facto* door een keizerlijk decreet tijdelijk opgeschort, maar door geen enkel tractaat opgeheven. Volkomen juist toonde de minister aan, dat niet de Verbondenen in 1813 en '14 Nederland hadden bevrijd, maar dat Nederland zelf een weg had geopend voor hunne legers, die anders door de Franschen zouden zijn tegengehouden. Zoodra Nederland de souvereiniteit had hernomen, had het Nederlandsche volk deze aan Willem I aangeboden. Noch van afstand van Nederland, noch van opdracht der souvereiniteit aan Oranje door de verbonden mogendheden was sprake geweest. De toevoeging van België volgens art. 6 van het tractaat van 30 Mei 1814 was alleen mogelijk, omdat Nederland reeds als souvereine staat bestond. »Wat deze souvereiniteit betreft, heeft de koning die naast

Digitized by Google

de Voorzienigheid te danken aan het bloed, door zijne voorvaders voor het vaderland vergoten, aan den roem, welke hetzelve verworven en aan het welzijn, dat hetzelve onder hunne leiding genoten heeft, aan de nauwe betrekkingen in den loop der eeuwen tusschen hen en de natie gevestigd; aan de oude rechten van zijn Huis, en aan het vertrouwen mitsgaders de vrije keus van een vrij volk. Zij dagteekent geenszins van de op den 21 Juli 1814 aangenomen vereeniging, welke slechts België betreft, maar van de aankomst van den vorst in Holland op den 30 November 1813, van den 2 December deszelfden jaars, den dag, waarop Z. H. te Amsterdam als souverein werd geproclameerd, en van den 29 Maart 1814, tijdstip der bekrachtiging en afkondiging der grondwet, welke gebeurtenis aanleiding gaf tot brieven van gelukwensching van de hooge bondgenooten aan den souvereinen vorst . . ." Verder latende doorstralen, dat de uitbreiding van het grondgebied, waarover de koning de souvereiniteit voerde, het werk was geweest der mogendheden, niet in het belang van Oranje of van Nederland, maar van Europa, eindigde de nota — »De koning zal zorgen aan de toekomende eeuwen de groote voorbeelden, hem door zijne voorvaderen gegeven, ongeschonden over te leveren. Zijne Majesteit vereert te zeer hunne nagedachtenis om gezegden te erkennen, die evenzeer zijne waardigheid als die der volken onder zijn schepter benadeelen, van welker welzijn, zoowel als van den rang, die hem in de wereld toekomt, HoogstDezelve rekenschap verschuldigd is aan de Voorzienigheid, welke ze hem toevertrouwde."

's Konings protest van 1826 tegenover de uitdrukkingen van het Oostenrijksche gouvernement, toen in het Zuiden levendig door »le Courier des Pays-Bas" toegejuicht, blijft van kracht tegenover de groote mogendheden, die in 1831 door verbrokkeling van het toen zoo machtige en welvarende koninkrijk der Nederlanden een der schoonste werken van het Weener Congres hebben vernietigd.

Alvorens verder te gaan vermelden wij één der eerste openbare handelingen van den erfprins van Oranje — later koning Willem III —, die op 11 Juni te Amsterdam in tegenwoordigheid van zijne broeders den gedenksteen legde van de groote sluis in het nieuwe Oosterdok. De jonge vorsten onder geleide van generaal de Constant en den heer Rigot werden feestelijk ontvangen door

Digitized by Google

den burgemeester van de Poll, door alle civiele en militaire autoriteiten, terwijl een onafzienbare menigte in bootjes en langs het Y de plechtigheid bijwoonde. Het korte, flinke antwoord van prins Willem op de redevoering van den burgemeester werd levendig toegejuicht. Twee dagen later benoemde de koning zijn jongsten kleinzoon prins Hendrik tot adelborst 1ste klasse bij Zijner Majesteits zeemacht en schonk hem het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw: toen nog algemeen genoemd »l'ordre du Lion Belgique". Spoedig zou dien naam verkeeren!

. . . . . .

Nagenoeg gelijktijdig met het einde van den roemrijken krijgstocht der Franschen in Algerië, was de verkiezingsstrijd in Frankrijk aangevangen (bladz. 107). Guizot schreef nog op 12 Juli 1830 aan één zijner vrienden »... j'espère que ce succès — la prise d'Alger — ne fera pas faire au pouvoir les dernières folies...." De verkiezingen vielen met een overgroote meerderheid ten nadeele van de regeering uit en bewezen, sterker nog dan bij de vroeger vermelde adres-beweging vóór de ontbinding der kamers, dat het ministerie het vertrouwen des volks geenszins bezat. In plaats van nu volgens constitutioneel gebruik hun ontslag in te dienen, besloten de ministers in overeenstemming met den koning tot een staatsgreep. Reeds bij de eerste geruchten daaromtrent ontrieden »l'Universel" en andere ministerieele bladen dit voornemen. Maar het kabinet zocht in artikel 14 van het charter luidende »le Roi »fait les règlements et les ordonnances nécessaires pour l'exécution »des lois et la sécurité de l'Etat" — den rechtsgrond voor de op 25 Juli te St. Cloud door Karel X afgekondigde ordonnantiën tot ontbinding der nog niet vergaderde kamer der afgevaardigden, tot vernietiging der vrijheid van drukpers en vaststelling eener nieuwe kieswet, welke de groote grondbezitters tot wetgevers der natie verhief. De maatregelen tot verzegeling der liberale pers deden een hevig oproer uitbarsten, dat, als gevolg der onhandige maatregelen van de politie en van onvoldoende militaire tusschenkomst, na drie dagen bloedige straat- en barricade-gevechten eindigde met de overwinning der opstandelingen, die door studenten van de polytechnische school werden aangevoerd.

Maarschalk Marmont beschikte over nauwelijks 8000 man, van

Digitized by Google

welke nog een deel de zijde van het volk koos; hij moest Parijs ontruimen en met het geringe overschot der garde, der Zwitsers en van enkele linie-bataljons naar St. Cloud wijken (28 Juli 1830). Thans namen de te Parijs aanwezige afgevaardigden de leiding der omwenteling in handen. Zij benoemden een voorloopig bewind van vijf leden, waarbij Casimir Périer en Guizot, en droegen het bevel over de nationale garde op aan den bejaarden doch zeer populairen generaal de La Fayette, het legerbevel aan generaal Gérard. Prins Frederik ontving dienaangaande te 's Gravenhage in den nacht van 1 op 2 Augustus de eerste uitvoerige berichten door een brief van den generaal-majoor inspecteur en commandant der koninklijke marechaussee Aberson te Brussel. Met moeite slaagden de hertog de Mortemart en enkele andere royalisten om Karel X, op wien de tijdingen van het oproer aanvankelijk niet den minsten indruk hadden gemaakt, tot toegeeflijkheid te bewegen. Doch in den avond van 29 Juli verschenen zijne gevolmachtigden op het stadhuis ter mededeeling, dat de koning de ordonnantiën herriep en de ministers ontslagen had. Zij konden echter bij het voorloopig bewind niets meer uitwerken en kregen ten antwoord, dat de troon in het bloed der burgers uitgegleden en omgestort was. Toch had de omwenteling tot geheel andere uitkomsten geleid dan de gematigd liberalen bedoelden; wél wenschten zij een wijziging van de tot heden gevolgde binnenlandsche staatkunde, maar niet een andere dynastie. De radicalen echter trachtten den toestand op te lossen, waarin men geheel onverwacht door de bloedige volksbeweging en de barricade-gevechten was geraakt, door verdrijving der Bourbons.

Frankrijk legde voor goed hunne kleuren af en tooide zich met de blauw-wit-roode kokarde.

Na korten strijd tusschen de koningsgezinden — later *legitimisten* genoemd —, die den troon wenschten op te dragen aan den tienjarigen hertog van Bordeaux, 's konings kleinzoon; tusschen de Bonapartisten, welke den hertog van Reichstadt te Weenen als Napoleon II tot keizer wilden uitroepen; de republikeinen en democraten, de eigenlijke omwentelingsmannen, die voor het presidentschap het oog hadden geslagen op de La Fayette, en de ultraliberalen, slaagden laatstgenoemden, vooral op aandrang van den

Digitized by Google

invloedrijken bankier Lafitte, van Casimir Périer, Guizot, Benjamin-Constant, generaal Sebastiani, den journalist Thiers en anderen, om aan Louis Philippe hertog van Orleans te verzoeken als algemeen stadhouder des rijks op te treden [143]). Deze, generaal Egalité uit de jaren 1792 en '93 en naar men wil toen reeds door Dumouriez bestemd tot constitutioneel koning der Franschen, had sinds overal in Europa en Amerika rondgezworven, het leven van alle zijden leeren kennen, tót hij, met den ouderen tak der Bourbons verzoend zijnde, na den tweeden vrede van Parijs daarheen was teruggekeerd. In 1814 had keizer Alexander van Rusland aanvankelijk aan den hertog van Orleans als pretendent voor den Franschen troon de voorkeur gegeven boven Bourbon. Sedert de hertog in het bezit van het Palais Royal en andere eigendommen van zijn Huis hersteld was, had hij zich van alle deelneming aan de staatkundige verwikkelingen onthouden: ofschoon zijne vrienden zeer wel wisten, dat de maatregelen van de regeering, om Frankrijk tot den ouden staat van zaken terug te brengen, geen goedkeuring vonden bij Louis Philippe.

Op 31 Juli aanvaardde de hertog van Orleans het stadhouderschap en opende op 3 Augustus de kamers. Spoedig werd men het eens omtrent wijzigingen in het charter tot vrijheid van drukpers, van onderwijs en van godsdienst; waarna, zooals het heette, het algemeen belang vorderde om de kroon, erfelijk in de mannelijke lijn, op te dragen aan den hertog van Orleans. Beide kamers verklaarden zich met overweldigende meerderheid voor zijn verheffing. Op 9 Augustus 1830 bezwoer Louis Philippe, toegejuicht door een onoverzienbare menigte, in een vereenigde zitting van de afgevaardigden en de pairs het charter en aanvaardde de regeering »door de keuze des volks als Koning der Franschen".

Vele aanzienlijke legitimisten zagen zich gedwongen om Parijs te verlaten, o. a. de staatsraad Maugin, die uitweek naar Brussel; teleurgestelde republikeinen, onder hen de generaals Lamarque, Richemont e. a., knoopten betrekkingen aan met de hoofden der bewegings-partij in Zuid-Nederland.

Te 's Gravenhage sloeg velen, wetende hoe lichtelijk de zuidelijken geneigd waren om alles na te volgen, wat in Frankrijk geschiedde, de angst om het hart. Mr. Falck schreef aan dr. van Assen

Digitized by Google

aangaande het snel verloop van zaken in de fransche kamers » . . . De hemel beware de constitutiën van Beieren, Baden en Wurtemberg, doch voornamelijk onze grondwet, voor zulke rampspoedige herzieningen, als dezer dagen aan het charter van den goeden Louis XVIII ten deel gevallen zijn. Of onze fransche buren zijn merkelijk van aard veranderd, òf zij hebben hier een vervolgstof onder handen genomen. Welke uitzichten!" [144])

Karel X had zich van St. Cloud naar Trianon vervolgens naar Rambouillet begeven, alwaar hij, geheel ontmoedigd en verlaten door een deel der troepen, die hem aanvankelijk waren gevolgd, afstand deed van den troon ten behoeve van zijn kleinzoon Henri V, tot dien tijd hertog van Bordeaux (2 Augustus 1831). Deze afstand werd niet erkend. Een nieuwe tegen Rambouillet gerichte volksbeweging, deed Karel X wijken naar Dieux vervolgens naar Cherbourg, van waar de oude koning met de zijnen en een klein gevolg op 16 Augustus onder geleide van twee Fransche vaartuigen naar Engeland overstak.

Karel X woonde twee jaar op het kasteel Holyrood bij Edinburgh en overleed in 1836 te Görtz in Illyrië. De hertog van Angoulème stierf acht jaren later te Grätz in Stiermarken. De hertog van Bordeaux, later genaamd graaf de Chambord, in 1830 door de legitimisten erkend als »Hendrik V, Koning door Gods genade", overleed in 1883. Sedert de tusschen hem en den graaf van Parijs, kleinzoon van Louis Philippe, gesloten overeenkomst, is deze thans de pretendent der legitimisten in Frankrijk.

Zij die gelooven, dat de grafzerk met het opschrift »Charles Louis, Duc de Normandië etc." op het oude kerkhof buiten de Haag-poort te Delft de overblijfselen dekt van den zoon van Lodewijk XVI, erkennen nog slechts één enkelen afstammeling uit den jongeren tak der Bourbons [145]).

Koning Willem I vernam de gebeurtenissen te Parijs gedurende een reis in de noordelijke provinciën, waar hij met groot betoon van eerbied en liefde ontvangen werd. Deze bewijzen van aanhankelijkheid schijnen den souverein nog meer te hebben verblind voor de in het zuiden dreigende gevaren. Wel duchtte de koning, als gevolg van de gebeurtenissen in Frankrijk, verstoring van den

Digitized by Google

Europeeschen vrede; ook prins Wilhelm van Pruisen, die juist met zijne jonge gemalin een tegenbezoek aan prins Frederik te 's Gravenhage bracht (bladz. 168) sterkte den koning te 's Gravenhage in dit gevoelen. Volgens hem bedoelden de Fransche heethoofden een algemeene ommekeer van zaken in Europa: België moest van de heerschappij van Willem I, Ierland van de Engelsche overheersching bevrijd worden, Polen in opstand komen tegen den keizer van Rusland, Italië van zijne wereldlijke en geestelijke dwingelanden verlost, de Rijn-provincie bij Frankrijk gevoegd worden. Bovendien duchtte prins Wilhelm bij de reeds lang in Duitschland heerschende demagogische woelingen aldaar groote onlusten. Hij wilde zijn terugkeer naar Berlijn verhaasten, doch zijn gastheer én brieven uit Berlijn brachten hem daarvan terug. Pruisen's koning gaf al spoedig bevel tot samentrekking van drie legerkorpsen aan den Rijn, waarvan twee door prins Wilhelm zouden worden geïnspecteerd. De weerklank, welke de Fransche Juli-revolutie te Keulen en te Aken, in Brunswijk en Saksen, later ook in het koningrijk Hannover en elders vond, bevestigde de te 's Gravenhage door prins Wilhelm geuite vrees.

Te midden van dagelijksche feestelijkheden ten hove en bij de verschillende gezantschappen ter eere van de vorstelijke Pruisische gasten, bleef prins Frederik geregeld met den minister van buitenlandsche zaken Verstolk van Soelen en generaal de Constant werken en beraadslagen omtrent de binnen- en buitenlandsche staatkundige aangelegenheden. Baron de Constant oordeelde minder pessimistisch over den buitenlandschen toestand dan de koning en de beide prinsen. Willem I opperde aanvankelijk ernstige bezwaren om Louis Philippe te erkennen. Om te dier zake de plannen van Groot-Brittannië te vernemen, verlangde Willem I, die bovendien alles behalve gerust was omtrent de plannen van den koning der Franschen, generaal de Constant heimelijk naar Londen en wel naar lord Wellington te zenden, ten einde den Britschen »premier" te polsen omtrent de hulp, welke Nederland bij een eventueele bedreiging uit Frankrijk, van de groote mogendheden te wachten had. Prins Frederik schreef aan lord Wellington bij mededeeling van 's konings opdracht aan baron de Constant »... Dans ce moment nous ne sommes nullement à l'abri d'une insulte et bien moins

Digitized by Google

encore d'une attaque brusque ou d'une invasion qu'un parti français voudrait tenter pour se rendre maître de quelques points ou pour tâcher de remuer les esprits..." [147]) Voorzien van 's konings lastbrief, van brieven voor onzen gezant te Londen, mr. Falck, ook van een eigenhandig schrijven van den prins van Oranje aan lord Wellington, vertrok de Constant in den morgen van 8 Augustus per stoomboot van Rotterdam langs Brielle naar Londen, waar hij den volgenden namiddag te »Customhouse" voet aan wal zette. Lord Wellington stond op het punt naar zijn landgoed Walmer Castle nabij Deal te vertrekken, maar ontving baron de Constant nog in den vroegen morgen van den 10den Augustus: den dag van de verdediging der Tuileriën door de Zwitsers vóór acht-endertig jaren, waaraan de medalje met de zinrijke woorden »Treue und Ehre" en de ridder-orde van St. Louis op de borst van Constant herinnerden. Op Apsley House vernam hij van lord Wellington talrijke bijzonderheden omtrent de laatste gebeurtenissen te Parijs en in Frankrijk. Volgens den hertog mocht men deze niet uitsluitend beschouwen als het spontane gevolg van den staatsgreep op 26 Juli, maar was de staatkundige ommekeer sinds lang voorbereid. Wel hadden de leiders tevens den »coup d'état" als voorwendsel gekozen om met behulp van als werklieden verkleede officieren en minderen van het oude leger en door ruime uitdeelingen van geld de omwenteling tot uitvoering te brengen. Ofschoon de Britsche »premier" niet ontkende, dat de revolutie wellicht voor geheel Europa noodlottige gevolgen kon hebben, vermeende hij dat het nieuwe bewind te Parijs voor alles en tot elken prijs den vrede zou trachten te bewaren. De Fransche omwenteling behoefde voor de mogendheden geen *casus foederis* te zijn; Brittannië zag althans geen bezwaar om Louis Philippe als koning van Frankrijk te erkennen. Alleen wanneer een lid van de familie Bonaparte ten troon ware verheven, óf bij schending van het grondgebied der Nederlanden, zou men tusschen beiden komen. »Le plus parfait accord unit entre elles dans ce moment les grandes puissances et l'on peut compter sur leur coöpération immédiate pour le maintien et l'exécution des derniers traités. La grande Bretagne désire conserver la paix avec la France, mais *elle défendra de tout son pouvoir l'intégrité des Pays-Bas.*" Voor zijn persoon is lord

Digitized by Google

Wellington in de volgende jaren trouw gebleven aan deze woorden; daarentegen hebben de handelingen der conferentie van Londen in 1830 en '31 duidelijk bewezen, dat de hertog in voormeld opzicht de openbare meening in Groot-Brittannië niet kende. Naijver op onzen bloei, waarbij de nijverheid in het zuiden het achterland vormde van een volk van zeevaart en koloniën, zou Engeland met Frankrijk verbinden om de Vereenigde Nederlanden te verbrokkelen: sinds 1815 een al te machtigen concurrent voor den handel en de nijverheid ter overzijde.

De binnenlandsche toestand van Nederland kwam bij het overleg te Apsley House slechts vluchtig ter sprake; het tory-ministerie was Nederland alleszins genegen. Toch raadde lord Wellington koning Willem I tot groote voorzichtigheid, niet alleen tegenover de nieuwe Fransche regeering, maar ook tegenover de partijen in Frankrijk, ten einde elke aanleiding tot oorlog te vermijden. Volgens zijne meening behoorde men ongemerkt de bezetting, de bewapening en de uitrusting der vestingen Nieuwpoort, Yperen, Meenen, Doornik, Mons en Charleroi te versterken. Bij de toch reeds bevolen opkomst der lichtingen voor de najaarsoefeningen in het kamp bij Zeist en elders kon men het leger, zonder eenig opzien te baren, op de gewenschte sterkte brengen en houden. In gelijken zin raadde de hertog schriftelijk den prins van Oranje [148]).

Generaal de Constant bezorgde op 12 Augustus persoonlijk den brief van lord Wellington ten paleize van den prins van Oranje te 's Gravenhage en zond dien voor prins Frederik naar Brussel. Deze verstrekte vervolgens de noodige bevelen aan de commandanten der grensvestingen [149]) en onderwierp nog andere ingrijpende voorstellen aan 's konings welnemen, waarmede Zijne Majesteit zich echter niet vereenigde. De koning had zich enkele dagen te voren (8 Augustus) met prins Frederik naar Brussel begeven om een bezoek te brengen aan de op 15 Juli geopende derde tentoonstelling van nijverheid en kunst in het »Oude Hof van Nassau" [150]). Tal van nieuwe voorwerpen uit Antwerpen, Henegouwen en uit de ateliers van Cockerill bij Luik, de kantwerken van Gent, ook de bruidstooi van prinses Marianne, bewezen opnieuw hoezeer het fabriekswezen in het Zuiden sinds de vorige nijverheidstentoonstellingen te Gent (1820) en te Haarlem (1825) weder waren voor-

Digitized by Google

uitgegaan. Meedoogenloos en ondankbaar zagen de heethoofden voorbij, dat 't de taaie werkkracht en het genie van den koning waren, die binnen vijftien jaren het openbaar onderwijs, de nijverheid en het crediet hadden hersteld op den bodem, die sinds het Fransche schrikbewind in een onrustbarenden staat van verstandelijke verstomping en stoffelijke armoede verkeerde. Wel meende Willem I, in vergelijk met de hem onlangs in de noordelijke provinciën ten deel gevallen hartelijke ontvangst, zekere onverschilligheid bij de bevolking waar te nemen: maar men vernam niets verontrustends. Toch heerschte gisting in de hoofdstad, waar, behalve het dagelijksche bezoek van een menigte buitenlanders, tal van lieden schoolden, die in hun vaderland geen veilige verblijfplaats konden vinden. Eenige weken te voren had o. a. de gepensioneerde majoor Hojel (Derde Deel bladz. 1385 Bijl. XIX), in particulieren dienst bij den prins van Oranje, den koning ingelicht aangaande de woelingen der franschgezinden te Brussel en gerucht-ten van opstand, waarbij toen reeds 's konings aanstaande geboortedag zou zijn aangewezen. Doch de koning had alle geloof daaraan geweigerd en behandelde Hojel te Brussel opvallend koel.

Ter audientie vroeg de koning het oordeel van den provincialen commandant van Zuid-Brabant, generaal-majoor W. graaf van Bijlandt, omtrent den algemeenen toestand en den geest der Brusselsche bevolking. Generaal van Bijlandt ontkende niet, dat de geest der bevolking minder gunstig scheen dan te voren; maar hij zag geen oogenblikkelijk gevaar; wél behoorde de regeering op haar hoede te zijn. Niettemin had de politie gedurende de laatste dagen van Juli herhaaldelijk mededeelingen ontvangen omtrent samenspanning van Belgische heethoofden met hunne geestverwanten te Parijs en in het »Département du Nord" om met Fransche hulp een volksbeweging te Brussel op te wekken [151]). De staatsraad-gouverneur van Zuid-Brabant, jhr. C. van der Fosse, die als zoodanig den burggraaf du Bus de Gisignies had vervangen, deelde het gevoelen van Bijlandt; de burgemeester baron de Wellens, de plaatselijke commandant van Brussel, generaal-majoor Wauthier, de inspecteur der marechaussee generaal-majoor Aberson en de directeur der politie de Knijff Gontreuil schijnen niet te zijn geraadpleegd. Geen enkele maatregel van voorzorg werd getroffen. Wél

Digitized by Google

zeide de koning bij het afscheid aan graaf van Bijlandt, dat hij bij verstoring van de openbare rust te Brussel op zijn ijver en trouw rekende.

Generaal van Bijlandt had mondeling aan prins Frederik, schriftelijk aan den luitenant-generaal de Eerens te 's Gravenhage, zijn gesprek met den koning bericht en, hoewel zelf al vrij bejaard, bevelen gevraagd voor het geval, dat de tachtigjarige militaire gouverneur, luitenant-generaal baron de Constant Villars, opperbevelhebber der troepen in Brussel, wegens den zwakken staat zijner gezondheid niet geschikt zou blijken om de noodige veerkracht te ontwikkelen, die tot onderdrukking van woelingen werd vereischt. Graaf van Bijlandt ging echter niet bij tijds met generaal de Constant te rade. Bovendien had prins Frederik hem reeds in December 1829 gemachtigd om, bijaldien de omstandigheden 't mochten vereischen, versterking van troepen uit de naastbijgelegen garnizoenen te ontbieden, waaromtrent de chefs der korpsen door het oorlogsbestuur waren onderricht [152]). Ook liet de verhouding tusschen jhr. van der Fosse en generaal de Constant Villars te wenschen over. Nauwlijks kenden zij elkaar. Eerstgenoemde scheen zelfs niet te weten, dat het garnizoen van Brussel rechtstreeks stond onder de bevelen van generaal de Constant Villars, die toch reeds elf jaren lang de functie van gouverneur der residentie vervulde, maar zich uiterst zelden vertoonde. Van der Fosse verzuimde om rechtstreeks met dezen opperofficier en met generaal Chassé, bevelhebber in het 4de groote militaire kommando te Antwerpen, in overleg te treden. Hoewel de veldmaarschalk Marmont te Parijs met ruim 8000 man weinig of niets tot demping van het oproer had kunnen uitrichten, telde het garnizoen te Brussel slechts 1352 man infanterie — het 2de bataljon der afdeeling grenadiers met 15 officieren, 428 onderofficieren en manschappen, het 2de bataljon der afdeeling jagers met 17 officieren, 517 onderofficieren en manschappen, benevens het tijdelijk te Brussel verblijf houdende derde- of flankeur-bataljon der 3de afdeeling infanterie met 16 officieren, 359 onderofficieren en manschappen, Noord- en Zuid-Nederlanders, Zwitsers en Luxemburgers, 116 dragonders met 6 officieren, benevens 75 marechaussee's te voet en te paard, doch geen enkel stuk geschut —, totaal 1543 officieren en manschappen: tegenover

Digitized by Google

een bevolking van ongeveer 100000 hoofden [153]). Men wil, dat graaf de Mercy d'Argenteau den koning vóór zijn vertrek ernstig op de onvoldoende bewaking van Brussel zou gewezen hebben.

Enkelen mogen te Brussel de toekomst met angst hebben te gemoet gezien, de regeering zeker niet. Noch bij vertrek op 12 Augustus uit Brussel, noch bij terugkomst op het Loo, noch bij kennisneming der adviezen van lord Wellington achtte de koning bijzondere maatregelen noodig. Ook de politie te Brussel scheen volkomen gerust: hetzij om geen argwaan te laten blijken, óf wel, dat men enkel geloofde aan opruiing door kwaadwilligen en te kwader ure de macht der franskiljons onderschatte. Intusschen dreigde van deze zijde groot gevaar. Reeds op 21 Juli had Libry Bagnano aan den minister van Maanen geschreven: »Je suis par hasard sur les traces d'une ramification entre les jacobins d'ici et ceux de France" [154]). Op onverantwoordelijke wijze verzuimde men genoegzame macht en middelen te Brussel saâm te brengen ten einde eventueel volksgeweld te keeren.

Trots het blaffen der kleinere bladen en de kuiperijen van enkelen, die om eigen belang onrust stookten, waren de mindere volksklassen geenszins oproerig gestemd. »Le Politique de Liège", een der voornaamste organen van de oppositie onder redactie van Joseph Lebeau en Paul Devaux, verzette zich nog op 2 Augustus tegen elk denkbeeld eener omwenteling in België als te Parijs: »Heureux les peuples qui n'en sont pas réduits à une aussi terrible nécessité! Nous sommes de ce nombre; la voie légale nous est ouverte, et les lumières qui vont jaillir des évènements actuels *rendent plus certain que jamais*, *chez nous*, le succès d'une opposition légale, paisible et grave..." De verbittering der roomsche geestelijkheid en het woelen der liberalen lieten de nijvere bevolking vrij koud. Doch de franschgezinden der liberale partij, met den jongen Gendebien en Felix de Mérode aan het hoofd, waren sinds lang besloten hunne plannen tot aanhechting van Zuid-Nederland aan Frankrijk te volbrengen (bladz. 282).

Reeds vroeger scheen Gendebien (bladz. 58) de meest invloedrijke tegenstanders der regeering te Parijs in dien zin te hebben gepolst. Na de verheffing van Louis Philippe kwam hij daarop terug en besprak onverholen de aanhechting van België: 't kwam,

Digitized by Google

volgens hem, alleen aan op de grensbepaling met Duitschland. »Reeds den 2en of 3en Augustus" — berichtte hij later aan de Potter — »heb ik naar Parijs geschreven om te vragen, dat men duidelijk zou verklaren of men de Rijn-grenzen verlangde, en verzekerde ik bij een aanval een volkomen overwinning . . ." [155]). Koning Louis Philippe trachtte hij tot een inval zoowel in Nederland als in Westfalen over te halen [156]). Félix de Mérode, sinds kort metterwoon in Brussel gevestigd, had meermalen voorgesteld om de bewaking onzer zuidelijke vestingen aan Fransche troepen toe te vertrouwen: hetgeen, volgens Thiers, zou gelijk staan met een inlijving van Zuid-Nederland, waarvoor men te Parijs geen ooren had [157]). De Potter had zich onmiddellijk na de Juli-omwenteling met enkele zijner geestverwanten — Charles de Brouckère, le Hon en de Stassart — naar Parijs begeven, waar hij door La Fayette, Barrot en anderen geestdriftig werd ontvangen. Wanneer het in die dagen van hen had afgehangen, dan ware Zuid-Nederland zeker in opstand gekomen, zou Frankrijk daarheen een bezettingsleger hebben gezonden en ware het bloeiende België al spoedig aan de meest vernederende knechtschap onderworpen [158]). De hoofden der fransche partij kwamen in de eerste dagen van Augustus meermalen in de bureelen van de »Courier des Pays-Bas" en het welbekende koffiehuis »Au Doux" (bladz. 58) bijeen en besloten, wanneer Frankrijk de behulpzame hand wilde bieden, om met alle kracht bij de regeering op volledig herstel van grieven aan te dringen. Maar den 15den Augustus ontving Gendebien zekerheid dat Louis Philippe, althans voorloopig, den vrede bewaren en elke uitbarsting voorkomen wilde. Enkele dagen daarna begaven de Stassart, le Hon en de Brouckère zich weder naar Parijs om bij de revolutionnaire clubs op hunne plannen terug te komen; aangezien men echter voorshands elke poging tot opstand moest uitstellen, verliet Gendebien den 21sten Augustus Brussel om dit besluit elders bekend te maken [159]). Toch hadden zich enkele belhamels der Fransche annexionisten naar Brussel begeven [160]), deelden geld uit om de muiterij voor te bereiden en wandelden met driekleurige strikken in het knoopsgat door de straten; eenige winkels stalden op 23 Augustus openlijk dergelijke versierselen uit. In Parijs onderhielden de generaals Lamarque, Richemont en de

Digitized by Google

oud-prefect van politie Mauguin een geregelde briefwisseling met de franskiljons in België; de overige voorstanders eener propaganda van Zuid-Nederland ten gunste van Frankrijk bestonden uit jonge fortuinzoekers, die alles te winnen en niets te verliezen hadden [161]). Men was te Brussel geenszins onbekend met de verrichtingen der fransche partij; althans schreef generaal Aberson op 20 Augustus aan den minister van Maanen, »dat hij ernstige vrees koesterde voor den invloed der Fransche revolutie op Zuid-Nederland. Inwoners van Brussel, thans te Parijs, werken niet ten goede op de publieke geest. Er heerscht meer onrust te Brussel" [162]).

De minister van justitie ontving nog op 24 Augustus een waarschuwing »dat de demagogen de unie met de ultramontanen, die *de fait* had opgehouden, trachtten staande te houden, maar bij de eerste gelegenheid een worp wilden wagen om de driften gaande te maken en de gemoederen te verontrusten... De laatste besluiten betreffende het onderwijs en de taal hebben veel voorstanders der dynastie doen verloren gaan. Men wil het voorbeeld van Parijs volgen..." Alsof Brussel reeds in vuur en vlam stond verzekerde de schrijver, dat op het kerkhof te Antwerpen honderden biljetten waren gestrooid met het bericht, dat men gereed was de driekleurige kokarde op te zetten [163]).

Dienzelfden dag was de geheele koninklijke familie vereenigd op het Loo tot viering van 's konings acht-en-vijftigsten verjaardag. Onder de weinige genoodigden behoorde de hof-kapelaan dr. Delprat. Deze teekende aan »...La princesse Marianne et la jeunesse de la cour avaient préparé la surprise au roi d'une comédie qui a été parfaitement bien jouée, puis un bal.... C'était un calme précurseur d'un violent orage."

Digitized by Google

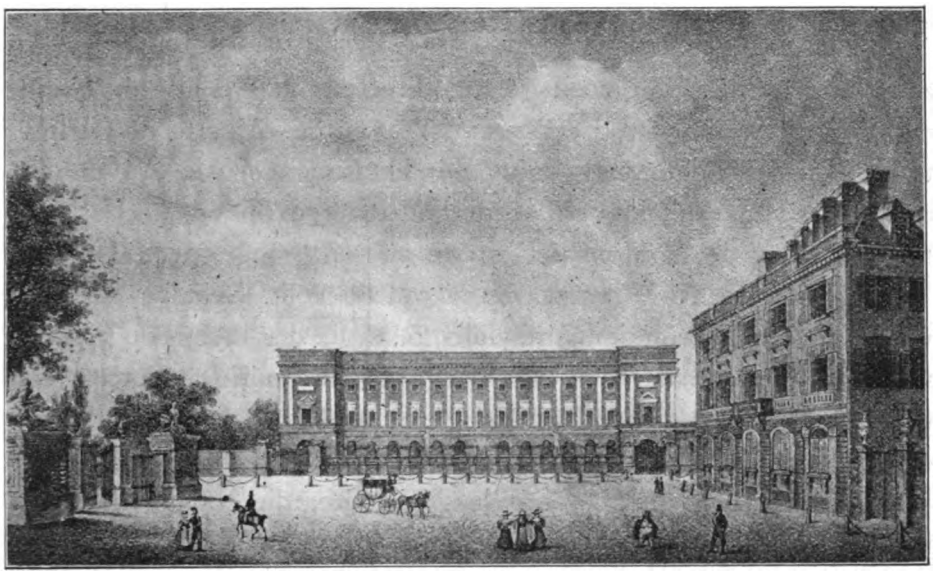

PALEIS VAN DEN PRINS VAN ORANJE — THANS „PALAIS DES ACADÉMIES" — TE BRUSSEL. SEDERT 1828.

HET OPROER TE BRUSSEL.

I. 25 Augustus 1830.

Het gemeentebestuur van Brussel had groote voorbereidselen getroffen om op Dinsdag 24 Augustus 's konings verjaardag en de welgeslaagde tentoonstelling door een schitterende verlichting van het Park te vieren; doch bij de sedert de laatste dagen onder franschen invloed toegenomen gisting in de hoofdstad vond men 't raadzaam de feestviering uit te stellen. Reeds op 20 Augustus werd bekend gemaakt, dat *wegens het slechte weder* — het weder liet die dagen allerminst te wenschen over! — de illuminatie niet op den 24sten zou plaats hebben. De mannen van Gendebien verweten aan de stedelijke regeering de groote sommen — 7000 guldens —, die men voor een deels antipathiek doel besteedde, terwijl nog onlangs de prijzen van het brood waren verhoogd. De mindere volksklassen waren teleurgesteld, maar dachten niet aan verzet. Vrij

Digitized by Google

zonderling gaf de algemeen gehate directeur van politie de Knijff, na gedurende langen tijd een »reprise" van de »Muette de Portici" te hebben verboden, vergunning om het zangspel van Auber, dat overvloeit van vrijheids- en oproerige liederen op 25 Augustus in het »Théâtre de la Monnaie" op te voeren [164]).

't Wemelde te Brussel van verdacht volk. Behalve de afgevaardigden van revolutionnaire clubs, o. a. die der »Amis du peuple" te Parijs [165]) signaleerden later ingekomen politie-rapporten een tal van ontevreden bonapartisten, uitgeweken Polen, carbonnari, dweepzieke Duitsche studenten, radicalen uit Engeland, verbannen Russen: meest allen van zeer laag gehalte, die zoogenaamd een toevlucht zochten te Brussel »la capitale de la liberté", meerendeels met Fransch geld werden betaald. Reeds in den avond van den 24sten, terwijl de voornaamste civiele- en militaire autoriteiten deelnamen aan een diner bij den minister van Gobbelschroy, hadden ongeregeldheden plaats gevonden; ten vorige dage waren op verschillende plaatsen aangeplakte biljetten door de politie afgescheurd, waarop met groote letters gedrukt stond »Le 23 feu d'artifice; le 24 illumination; le 25 grande révolution". Ofschoon de overheid waarde genoeg had gehecht aan geruchten en teekenen, die een volksbeweging schenen aan te kondigen, om de feestviering op den 24sten uit te stellen, verzuimde men met raadselachtige zwakheid alle voorbehoedmaatregelen om een uitbarsting te keer te gaan. De burgemeester de Wellens was den 25sten zorgeloos naar zijn buitenverblijf te Vilvoorden vertrokken. De politie had alleen aan den plaatselijken commandant generaal-majoor Wauthier verzocht om tegen den avond van den 25sten een piket grenadiers en jagers, tesamen omtrent 50 man, in de kazerne »St. Elisabeth" benevens een klein detachement cavalerie en enkele marechaussee gereed te houden.

De schouwburg liep den 25sten stampvol; de zaal kon al de toeschouwers niet bevatten; de overigen stonden vóór de open deuren. Ook de koffiehuizen in den omtrek waren druk bezet, meerendeels met gespuis. Op de »Place de la Monnaie" ging het aanvankelijk kalm toe; maar allengs vatten eenige, vervolgens een vijftigtal opgeschoten kwâjongens, tot talrijke groepen aangroeiende, post op de trappen van het opera-gebouw.

Digitized by Google

Reeds bij het bekende duèt in het tweede bedrijf:

Amour sacré de la patrie,
Rends nous l'audace et la fierté!
A mon pays je dois la vie,
Il me devra sa liberté —

raakten de toeschouwers in geestdrift, dwongen door daverend applaus Masaniello en Pietro het duèt te herhalen en beloonde hen met een donderend »Vive la liberté! Vive la France!" — de laatste kreet liet geen twijfel aan de bedoeling der belhamels in het »parterre" en op de bovenste rangen. De geweldige roep drong door naar buiten, waar de jongens meêschreeuwden: »Vive la liberté! Vive de Potter!" Met klimmende spanning herhaalden zich gelijke tooneelen in en buiten de zaal bij de versregels

Tombe le joug qui nous accable!
Que sous nos coups périsse l'étranger...

en de geheele zaal stemde in met het koor

Non, plus d'oppresseurs, plus d'esclaves!
Combattons pour briser nos fers!

De »spes patria" buiten in getale toegenomen, brulde mede en voegde er bij »A bas le fromage!" — Het tumult in den schouwburg bereikte het hoogtepunt aan het slot van de vierde akte, waarbij de woorden van Pietro en de saamgezworenen —

De le frapper j'aurai la gloire;
Il ne mérite plus de marcher dans nos rangs —

werden overstemd door een talrijke »claque", die herhaalde

Au milieu des chants de victoire
Qu'il tombe comme nos tyrans!

Lafeuillade, die de rol van Masaniello speelde, riep »Aux armes" — en werd donderend toegejuicht. Het scherm viel! De politie had de opvoering van de laatste akte verboden, ten einde het tooneelspel niet met oproer en gevecht te laten eindigen.

Noch in den schouwburg, waar toch de directeur de Knijff Gontreuil de voorstelling bijwoonde, noch daarbuiten kwam de politie of de marechaussee tusschen beiden. De herbergen en de koffiehuizen waren bij het kabaal leeggeloopen. Met honderden nieuwsgierigen

Digitized by Google

schoolde tusschen het opgehoopte volk allerlei vreemd en verdacht gespuis samen op het Munt-plein, gehoorzamende aan eenige in blauwe kielen welgekleede leiders. Als wachtwoord gold »On nous attend" en »Imitons les Parisiens".

Na afloop der voorstelling werden de naar buiten stroomende toeschouwers begroet met de kreten »Vive la liberté! Vive la France!" —, welke zich over het ruime plein en in de belendende straten voortplantten. Daartusschen klonken geroep en gesis »Allons! Chez Libry" — den verachten ministerieelen journalist; ook hoorde men de namen van den procureur des konings, van den burgemeester, den directeur van politie en den minister van Maanen mompelen. De lantaarns werden uitgegooid; hier en daar braken de muiters op aanwijzing hunner leiders de glazen en deuren van geweerwinkels en zwaardvegers open, maakten zich meester van de vuurwapenen en schoten deze in de lucht af. Toen tegen elf uur een detachement grenadiers onder bevel van den 1ste-luitenant De Schepper en een detachement jagers onder den 1ste-luitenant van Boecop op de »Place de la Monnaie" verschenen, was het plein reeds genoegzaam ontruimd; zij spoedden zich naar de groote markt en het stadhuis. De kwaadwilligen waren, de nieuwsgierigen medesleepende, naar de drukkerij van »Le National" in de Wolven-straat »Fossé-aux-loups" getogen, waar zij de hooge ruiten inwierpen maar het huis niet konden binnendringen; vervolgens ging 't naar den boekwinkel »Librairie polymatique" van Libry Bagnano in de »Rue de Madeleine" — thans n°. 57 »Magasin Mills" —, waar deuren, vensters en alle meubels stukgeslagen, boeken en papieren verscheurd en uit de ramen op straat geworpen werden, onder luid gejuich der tusschen de Cantersteen en de Pensmarkt — »Marché aux Trippes" thans »Marché aux Herbes" — opgehoopte menigte. Het grauw plunderde den wijnkelder; men aanschouwde de walgelijkste individu's in dronkenschap den inhoud der flesschen ledigen in hunne schoenen, welke zij vervolgens aan de omstanders toereikten. Libry Bagnano was niet t'huis; dit redde hem het leven. Uit het raam van zijn kamer had men een grooten bezemsteel met een strop uitgestoken. Een inmiddels toegeschoten detachement marechaussee, die groote moeite hadden om hunne paarden over de stapels boeken en papier op de been te houden, werden dermate

Digitized by Google

met straatsteenen, dikke folianten, stukken hout van tafels en stoelen gebombardeerd, dat zij verspreid een goed heenkomen moesten zoeken. In de aanteekeningen van een ooggetuige lezen wij [166]) »... I remarked some well dressed men with their faces painted and other strangers in town, who directed all the movements of the mob — and while the men were breaking and destroying, the women loaded themself with what they would bring away..."

Bij de verschijning van het piket grenadiers aan de ééne-, het piket jagers onder geleide van een commissaris van politie met zijne beambten aan de andere zijde der straat, losten de muiters geweerschoten en gingen hen te lijf. Laatstgenoemden maakten zich uit de voeten zonder iets tot stuiten van het oproer uit te richten. Maar de luitenants De Schepper en van Boecop hielden stand, dreven de menigte uiteen en bleven tot den morgen de bedreigde huizen in de »Rue de Madeleine" bewaken. In de »Cour d'Assises — Rue de Ruysbroeck" — werden onder geschreeuw van »A bas van Maanen! Vive de Potter!" de ruiten ingeworpen. Nu pas ontbood de generaal Wauthier twee nieuwe detachementen grenadiers en jagers, elk van 50 man.

Een bende woestelingen, onder de leiding van Culhat — een Fransche uitgewekene, die zich »Vicomte" noemde, later wegens diefstal is gevonnisd — trokken naar de »Rue de Berlaimont", waar zij de woning van den directeur van politie trachtten binnen te dringen. Na een kort gevecht, waarbij enkele muiters sneuvelden en gewond werden, gingen zij op de vlucht voor een detachement jagers onder den luitenant Capiaumont, die daarbij evenveel moed als beleid toonde. Een andere troep trok naar de »Rue du Poinçon" doch werd in haar plan om het huis van den procureur des konings Schuermans te plunderen en in brand te steken verhinderd door een detachement jagers van den luitenant Damman. In de »Rue de Louvain", waar twee officieren met 80 grenadiers en jagers de wapenkamer van de »garde communale" — de schutterij — in de kazerne »des Annonciades" bewaakten, kwam het tot een vrij hevig gevecht, waarbij de wacht meester bleef. Het gepeupel verspreidde zich door de stad, al schreeuwende »Vive de Potter! Mort aux Hollandais! Vive Napoléon" — de muiters rukten de koninklijke wapenborden van winkels en huizen en schoten

Digitized by Google

op de politie-agenten, die zich hier of daar vertoonden. Onder de plunderaars behoorden tal van fransche tooneelisten.

Een paar uren na middernacht stond een horde van ongeveer twee honderd muiters nabij de gevangenis der Kleine Karmeliten gereed. Op een teeken van hunne leiders drongen zij door de sterk hellende »Rue de la Paille", waar zij in hun vaart alles omverliepen, naar het hotel van den minister van Maanen op den hoek van de »Rue des Petits Carmes et le Petit Sablon" — Kleine Savel. De minister en zijn gezin waren gelukkig afwezig. Onder kreten van moord en verdelging bestormden zij het huis, drongen de kamers binnen en sloegen alles stuk wat hun in handen viel. Buiten stapelden zij gebroken stoelen, tafels en andere meubels op en staken ze met hunne fakkels in brand; mannen met hoog opgestroopte mouwen voedden den vuurpoel met boeken en papieren uit de kamer van den minister. Een der vrouwelijke bedienden trachtte de plunderaars naar den wijnkelder te lokken in de hoop daarmede eenige door haar in de keuken verborgen stukken van waarde te redden; maar anderen zetten het werk der verwoesting voort, tót het aandragen hen begon te vervelen en een der haveloozen uitriep »Ne portons plus! Brûlons la maison!" Deze raad werd onder levendigen bijval opgevolgd en tegen vijf uur [167]) sloegen de rosse vlammen aan alle zijden der woning wijd uit, getuigden hoog opstijgende getinte rookwolken tot ver in den omtrek voor de wraakneming tegenover den meest gehaten raadsman van de kroon. De brandspuiten rukten aan uit het nabijgelegen »Station des pompiers", maar zagen zich door de muiters genoodzaakt naar het stadhuis terug te keeren. Weldra fraterniseerden de »pompiers" met het gepeupel en gaven hunne wapens over. Ván dit oogenblik onttrokken zich de welgekleede franskiljons — in een brief van Levae, redacteur van »le Belge" aan de Potter genoemd »des gens *comme il faut*" — en lieten het gepeupel zijn gang gaan.

Terwijl deze schandelijke tooneelen in de bovenstad voorvielen, heerschte in de benedenstad een gruwelijk geweld van schreeuwen, zingen, geroffel en hoorngeschal. De troepen stonden sinds tien uren 's avonds in de kazernes onder de wapens, maar bleven zonder bevelen; alleen de reeds vermelde piketten en detachementen marechaussee en dragonders traden op, ook ter bewaking van het

Digitized by Google

kruitmagazijn op den wal tusschen de Anderlechtsche en de Ninove'sche poorten, alwaar ongeveer 30000 scherpe patronen, 18700 voor de schutterij, gereed lagen maar niet werden uitgereikt.

Pas tegen één uur 's nachts (25 op 26 Augustus) had generaal van Bijlandt een uitnoodiging ontvangen van den civielen gouverneur der provincie, jonkheer van der Fosse, om bij hem te komen. De gouverneur scheen hoogst verwonderd toen hij vernam, dat niet graaf van Bijlandt als provinciale commandant van Brabant, maar generaal de Constant Villars als gouverneur der residentie Brussel, over het garnizoen te bevelen had. Graaf van Bijlandt begaf zich naar de Constant, die ziek te bed lag en hem volmacht gaf om te handelen. Tusschen de politie en de militaire overheid bestond niet de minste samenwerking; de onder de bevelen der politie gestelde militaire detachementen ontvingen geen orders om geweld te gebruiken. Niet zonder moeite bereikten de gouverneur en generaal van Bijlandt het stadhuis, waar zij aanvankelijk slechts één der schepenen, den gemeente-secretaris en den directeur van politie aantroffen. Allen waren vrij wel het hoofd kwijt. De commandant der schutterij, een vrij onaanzienlijk man, hield zich schuil. De plaatselijke commandant, generaal Wauthier, en de inspecteur-generaal der marechaussee Aberson hadden zich te paard naar de groote markt begeven, waar zij de piketten aantroffen. Doch het gepeupel drong op; een der woestelingen bracht Wauthier met een scherp voorwerp een ernstige verwonding aan het hoofd toe en rukte hem het kruis van de Willemsorde van de borst. Terwijl Aberson enkelen toesprak ontwrong men hem zijn degen en kreeg zijn paard bajonet-steken. De tot hulp toeschietende militairen werden door verwondingen buiten gevecht gesteld. Generaal van Bijlandt zond nu bevel naar de beide kazernes — die van St. Elisabeth en »Le petit château" — om alle beschikbare troepen naar de groote markt »la Grand' Place" te laten oprukken. Het was half vier, alvorens de drie bataljons-commandanten deze order ontvingen. Bij krachtig optreden van de politie met militairen bijstand had men reeds eenige uren geleden de volksbeweging kunnen onderdrukken, getuige het succes van de geringe machtsontwikkeling in de »Rue de Madeleine" en in de »Rue de Berlaimont"; overal elders was de stad aan de gruwelen eener door enkelen

Digitized by Google

opgezweepte woeste menigte overgeleverd. De ongeloofelijke zwakheid, de weifelende en besluitelooze houding van het gewestelijk en het stedelijk bestuur, van de politie en de militaire autoriteit — generaal van Bijlandt achtte niet over genoegzame macht noch middelen te beschikken om geweld te gebruiken! [168]) — deden een volksoploop binnen weinige uren tot een gevaarlijk oproer ontaarden. Graaf van Bijlandt zond een ordonnans naar Vilvoorden om het reserve-bataljon der 1ste afdeeling Infanterie, en naar Mechelen om den luitenant-kolonel De Crooy met twee eskadrons van het regiment dragonders no. 4 te ontbieden. Dezelfde ordonnans moest een rapport van graaf van Bijlandt overbrengen naar generaal Chassé, bevelhebber in het vierde militaire kommando te Antwerpen, waarbij hij den benarden toestand van het zwakke garnizoen te Brussel blootlegde en — hoewel Brussel behoorde tot het vijfde militaire commando — dringend om hulp vroeg, vooral artillerie, ten einde 's konings gezag te kunnen handhaven. In de kazerne St. Elisabeth waren twee uitgeschoten stukjes geschut tot saluutschoten, doch geen enkele artillerist beschikbaar; toch had generaal van Bijlandt partij kunnen trekken van deze vuurmonden, ware 't enkel om indruk te maken op het muitende grauw.

Een poging van generaal van Bijlandt om met het flankeurbataljon der 3de afdeeling infanterie onder den majoor Herr en een peloton dragonders langs de »Violette" en de »Gasthuisstraat" aan de brandspuiten een doortocht naar het huis van mr. van Maanen te banen, faalde jammerlijk. Terwijl de oproermakers het bataljon beschoten met de geweren der »pompiers", duchtte generaal van Bijlandt, uit een misplaatst gevoel van menschelijkheid tevens uit vrees het volk te verbitteren, om het vuur te beantwoorden en de brandstichters met de bajonet te verdrijven. Hij liet een paar salvo's »in de lucht" geven, commandeerde »rechtsom-keert" en ging met het bataljon terug naar het stadhuis. Een paar officieren werden deerlijk mishandeld; de ridmeester Kenens viel zwaar gewond door een bajonetsteek.

De terugtocht verhoogde de brutaliteit van het gepeupel en maakte een allernoodlottigsten indruk op de militairen. Middelerwijl waren ook het 2de bataljon jagers van den luitenant-kolonel Everts en het 2de bataljon grenadiers van Anthing naar de markt

Digitized by Google

opgerukt; beiden rapporteerden, dat hunne manschappen slechts vier tot acht patronen bezaten. Om niet te worden ingesloten en afgesneden, ook omdat de paleizen van den koning en van de prinsen werden bedreigd, zond graaf van Bijlandt twee bataljons in kleine kolonnes langs verschillende straten naar de Schoonzichtstraat »Rue de la Belle Vue". Ofschoon van alle zijden door het volk bestookt, bereikten zij onder het bevel van generaal Aberson en van Bijlandt de zuidzijde van het Park. In de »Régence"-straat bezette de kapitein Demany — Zuid Nederlander van geboorte — een door de oproermakers opgeworpen barricade. Het bataljon flankeurs van de 3de afdeeling en de overste Everts bleven op de Groote Markt tot bescherming van het stadhuis. Generaal Wauthier rukte met hem naar den Grooten Savel om het toenmalige paleis van justitie te ontzetten. Tegenover een aanval der muiters deed hij stelling nemen en vuren, waarbij een twintigtal oproermakers in het zand beten. Met behulp van twee detachementen grenadiers en jagers deed Everts den omtrek van het huis van den minister Van Maanen ontruimen, waarvan intusschen niet veel meer dan de vier muren waren overgebleven.

De ongeregeldheden duurden den geheelen dag voort (26 Augustus). Met moeite redde de luitenant-adjudant van Citters met zijne grenadiers het tentoonstellingsgebouw, alwaar eenigen 't op het kostbare bruids-toilet van prinses Marianne gemunt hadden. Nog meer inspanning kostte 't aan kapitein Sandberg om een nieuwe poging der opstandelingen tot vermeestering der wapenkamer van de schutterij te keeren. Het op de Groote Markt gebleven flankeur-bataljon van de 3de afdeeling infanterie was door gebrek aan patronen niet tegen een overmachtigen aanval van het grauw bestand. In plaats van met de bajonet aan te vallen keerde de majoor Herr naar de kazerne het Kasteeltje, en voegde zich vervolgens met de zijnen bij de troepen in de Schoonzichtstraat.

Toen omstreeks 7 uur des namiddags het reserve-bataljon der 1ste afdeeling infanterie — 11 officieren, 184 onderofficieren en manschappen — van Vilvoorden de hoofdstad wilde binnentrekken, liet de majoor Corbelijn zich aan de Willemspoort »Porte Guillaume" afwijzen en verborg zijn munitie-kar met 7000 patronen in een nabijzijnde loods. Pas later kwam hij langs een omweg in de

Digitized by Google

»Rue de la Belle Vue". Evenveel moeite hadden de uit Mechelen ontboden eskadrons, waarbij enkel zuidelijke officieren, o. a. de majoor Mertens, om het paleis des konings te bereiken. Een aanval van de muiters op de hoofdwacht van de Koningsplaats »Place Royale", waar de manschappen evenmin patronen hadden, zou zonder tijdige hulp van den kapitein der grenadiers Heyerman zeker zijn geslaagd.

Tegen den middag had een vreemde belhamel de driekleurige Fransche vlag op het stadhuis uitgestoken [169]). Een alleszins geloofwaardige ooggetuige teekende aan: »Cet acte fut commis probablement sur la foi des promesses d'une coöpération de la part de la France, ou pour faire éclater un mouvement en faveur de cette nation". De manifestatie werd echter door het volk afgekeurd. Ducpétiaux verving ze eigenhandig door de oude zwart-geel-roode vlag: welke kleuren gedurende den opstand van 1790 tegen Oostenrijk de unie der provinciën Brabant, Vlaanderen en Henegouwen hadden vertolkt. Doch de oranje-vlag werd overal ingehaald, zoodat de beweging een nationaal-belgisch karakter begon aan te nemen. Bij de oproermakers hadden zich plunderaars gevoegd, die de wapenmagazijnen en buskruitwinkels openbraken en verscheidene woningen in brand staken. Benden dronken werklieden liepen naar de voorsteden en vernielden de machinale weefgetouwen en katoendrukkerijen van Basse in Brussel, van Rey te Anderlecht, van Fortin en Bal te Forest (Vorst), ook de fabrieken van de heeren Wilson te Cureghem, uit fellen haat tegen de stoomwerktuigrichtingen, die wel het getal arbeiders verminderden, maar door de bediening weer aan anderen brood verschaften.

't Is niet waarschijnlijk dat de liberale of de katholieke oppositie deel gehad heeft aan het uitbreken van het oproer. Wel hebben zij later daarvan partij getrokken. De tot straatrooverij overgeslagen beweging was vroeger uitgebroken dan Gendebien en de zijnen hadden vermoed. Gendebien hoorde den volgenden dag daarvan te Mons en sprak van »une mauvaise farce d'écoliers qui a pris aussitôt un caractère très-grave". Spoedig keerde hij naar Brussel terug.

Sinds drie uur 's nachts (26 Augustus) waren met den gouverneur van der Fosse en generaal van Bijlandt enkele overheden

Digitized by Google

en leden van het gemeentebestuur ten stadhuize vergaderd. In plaats tot herstel van de openbare rust te vertrouwen op de bevoegde macht, namelijk de schutterij »garde communale" en het garnizoen, dezen onverwijld onder de wapenen te roepen, bij generaal van Bijlandt op krachtige maatregelen aan te dringen, wierp men elkaar wederzijds verwijten omtrent verzuim van voorzorgen als anderszins naar het hoofd. Velen wantrouwden den geest der zwak georganiseerde schutterij »garde communale" (bladz. 209) en uitten vrees, dat deze òf gemeene zaak met de muiters maken òf zich tusschen de troepen en het volk stellen zou. Intusschen breidde het oproer zich uit »Deliberante Senatu, perit Saguntum". Tegen zes uur 's morgens was men 't nog niet eens wat te verrichten, toen eenige notabelen — o. a. de gepensionneerde luitenant-kolonel de L'Escaille en de majoor van der Smissen, de dappere artillerist van Waterloo, later de heeren Fleury en Charles Pletinckx, oud-officier van de cavalerie in Nederlandsch Indië, die meende verongelijkt te zijn en den krijgsdienst verlaten had, allen door den gouverneur van der Fosse als vertrouwbaar aanbevolen, doch aan van Bijlandt geheel onbekend — hunne diensten kwamen aanbieden om het oproer te stillen door de te wapenen burgerij. Moeilijk valt 't uit te maken of de voorstellers het eens waren met de kwaadwillige partij, dan of zij zelf dupe zijn geweest van listige leiders, die in het wapenen der burgerij het middel zagen om, nu het oproer toch was uitgebroken, geheel meester van den toestand te worden. Wel verre van dit gevaar te onderkennen, overeenkomstig zijn plicht elke andere hulp dan die van de politie, van de schutterij en van het garnizoen te weigeren, opperde generaal van Bijlandt geen enkel bezwaar tegen het voorstel; hij veroorloofde zelfs om geweren en patronen aan de burgers uit te reiken. Terwijl alzoo de demping van het oproer aan de gewapende burgerij, nog wel onder de brabantsche kleuren, werd toevertrouwd, verbood generaal van Bijlandt aan de troepen gebruik van hunne wapenen te maken tenzij tot zelfverdediging. Als gevolg van deze heillooze maatregelen gingen het gezag en de macht der wettige autoriteit over in de handen van onbevoegden.

Het gerucht betreffende de oprichting van de burgerwacht en onthouding door het garnizoen, al spoedig bevestigd door een pro-

Digitized by Google

clamatie van burgemeester en schepenen, verspreidde zich als een loopend vuur door de stad. Binnen enkele uren meldden zich honderden meerendeels kleine, maar ook welgezeten burgers aan om te worden ingelijfd. Een aantal officieren der schutterij stelden zich beschikbaar, terwijl veel in Brussel woonachtige Franschen, waarbij oud-gedienden, hoogere of mindere bevelhebbersplaatsen bekwamen. Onder hun leiding werden de burgers gekleed met blauwe kielen en hooge petten, voorloopig in groepen verdeeld, die elk hun aanvoerder kozen, en in de kazerne der Annonciaten van wapens en munitie voorzien; zij bezetten de meest bedreigde gebouwen. Zij kwamen echter te laat om de vernieling der woningen van den directeur van politie de Knijff, van generaal Wauthier en anderen te voorkomen; ook het provinciaal gouvernementshuis van Zuid-Brabant in de Eikstraat »Rue de Chêne" werd aangevallen: de papieren vlogen door de gebroken ruiten op straat. Met beleid te werk gaande, slaagden de gewapende burgers, niet zonder weerstand te ontmoeten, om het gepeupel tot bedaren te brengen en de muiters, deels door afkoop hunner gestolen geweren en pistolen, te ontwapenen. Nog vóór den nacht van den 27sten was de rust in de hoofdstad hersteld. Geen enkele reden wettigt echter de onderstelling, dat zulks niet even goed, zelfs beter door het garnizoen en de schutterij zou zijn geschied.

Na de tooneelen van den 25sten en den 26sten, waarbij binnen enkele uren het volk meester was geworden, hadden de eigenlijke leiders de overtuiging gekregen, dat voorshands elke poging tot omwenteling moest falen. De redacteur van »le Belge" schreef aan de Potter: »le peuple — l'écume de la société — a bientôt senti sa force et en a profité, *non pour faire une révolution, comme l'avaient sans doute espéré ceux qui l'ont déchainé*, mais pour faire ses propres affaires: il s'est mis à brûler les fabriques, à briser les mécaniques, à piller, à dévaster..." [170]) In afwachting van hulp uit Frankrijk, waarop echter geen kans bestond, zouden zij de burgerwacht voor hun doel bewerken. Deze werd op 27 Augustus, volgens meerdere dien dag van het stadhuis uitgevaardigde proclamatiën [171]), welke het oproer enkel aan opruiing door vreemdelingen toeschreven, naar de acht stadswijken ingedeeld, terwijl tal van personen uit de hoogere standen toetraden en van der Smissen,

Digitized by Google

Pletinckx en anderen de hun aangeboden hoogere rangen aanvaardden. Baron Emmanuel van der Linden d'Hooghvorst werd benoemd tot opperbevelhebber en vestigde het hoofdkwartier op het stadhuis. De troepen betrokken alleen de wacht op de Koningsplaats en bivakkeerden in het Park tot bewaking der paleizen; de eskadrons uit Mechelen bleven om beurten opgezadeld in den tuin van het paleis van den prins van Oranje. Een deel der troepen keerde naar de kazernen terug. Hoewel de bezetting, waar zij handelend was opgetreden, volgens een later schriftelijk rapport van generaal Aberson aan prins Frederik, uitmuntend hare plichten had volbracht, moesten de troepen zich twee dagen lang door gebrek aan inzicht en geestkracht der gewestelijke en plaatselijke bevelhebbers een allervernederendste rol getroosten [172]). Herhaaldelijk trachtte het muitende volk gedurende de volgende dagen de troepen aan het wankelen te brengen en tot desertie over te halen; zij wachtten echter standvastig den verderen loop der gebeurtenissen af. Te nauwernood hadden zij zich, met slechts drie patronen per man, bij een ernstigen aanval kunnen verweren. Overeenkomstig afspraak van graaf van Bijlandt met de aanvoerders der burgerwacht, die onder den invloed der staatkundige leiders reeds allerlei eischen begonnen te stellen, deden de troepen zelve geen inkoopen in de stad, maar werden de levensmiddelen door de burgerwacht aangevoerd. De rollen waren dus omgekeerd; de gewapende burgerij werd geheel meester van het gezag, dat de stedelijke regeering en generaal van Bijlandt lieten slippen. De eenige daad van het zwakke gemeentebestuur was afschaffing der gehate belasting op het gemaal. De oprichting van de burgerwacht, listiglijk door enkelen overlegd maar door het gros der burgerij te goeder trouw gesteund, en hare houding nadat het oproer was gestild, teekenden de kiemen van den gewapenden opstand en van de omwenteling. Dagbladschrijvers der oppositie, Ducpétiaux, Jottrand en andere revolutionnairen, leidden den opperbevelhebber der burgerwacht baron d'Hooghvorst; de hoofden deden wat hun 't best voorkwam en weigerden met eenige overheid in onderhandeling te treden.

Bovendien sloeg generaal Chassé — in strijd met de bevelen van prins Frederik als kolonel-generaal en admiraal van December

Digitized by Google

1829 (bladz. 325), maar verklaarbaar in zoo verre hij op dat oogenblik de verdediging van Antwerpen te zijner verantwoording had — het verzoek af van graaf van Bijlandt om zonder bevelen van het oorlogsbestuur te 's Gravenhage, troepen en artillerie uit Antwerpen naar Brussel te zenden. Op aanzoek van den minister van openbare werken en koloniën van Gobbelschroy en den gouverneur van der Fosse stelde van Bijlandt den 27sten eenige troepen ter beschikking om te zamen met de burgerwacht dienst in de stad te verrichten. Maar men wantrouwde elkaar. De troepen bleven in en nabij het Park, onder de bevelen van de generaals Wauthier, van Bijlandt, d'Aubremé en Aberson de paleizen bewaken; de gewapende burgers handhaafden met voorbeeldig beleid de herstelde rust. De gepensioneerde majoor Hojel bood zijne diensten aan generaal van Bijlandt, die hem als staf-officier aan zijn persoon verbond.

In den avond van den 28sten Augustus kwamen een veertigtal aanzienlijken en mannen van invloed te zamen op het stadhuis ten einde te beraden omtrent hetgeen onder de bestaande omstandigheden te doen stond, niet enkel om verdere opbruising van het volk te bedwingen, maar ook om de gemoederen en den openbaren geest door concessiën van regeeringswege te bevredigen. Inderdaad vervingen deze mannen, onder welke de heeren d'Hooghvorst, graaf de Lalaing, de Mérode's enz., den hulpeloozen stedelijken raad. Tot voorzitter werd gekozen baron de Sécus, een der voornaamste woordvoerders van de katholieken in de tweede kamer der staten-generaal, mede zonder eenigen graad of rang dienstdoende in de burgerwacht; tot secretaris, Sylvain van de Weyer, directeur van de koninklijke boekerij, de bekwaamste franschgezinde journalist van België.

De liberalen overheerschende trok de oppositie handig partij van de gewelddadigheden der franschgezinden en van het roofzieke gepeupel om hare eischen te doen gelden. Aangezien de gouverneur, als 's konings gemachtigde, en het gemeentebestuur hunne medewerking weigerden, droeg de vergadering op aan vijf leden om een adres aan den koning te ontwerpen. Een uur later onderteekenden de aanwezigen, 44 in getal waarbij leden der algemeene

Digitized by Google

en gewestelijke staten, een verzoekschrift, hetwelk vijf hunner aan den koning te 's Gravenhage zouden overbrengen. Het waardig gestelde adres, waarin geen sprake was van scheiding tusschen de deelen van het koningrijk, maar de grieven en wenschen der zuidelijken werden neergelegd, luidde —

»Sire!

»De ondergeteekenden, Uwe eerbiedige en getrouwe onderdanen, nemen de vrijheid om in de moeilijke omstandigheden, waarin de stad Brussel en andere steden des koningsrijks zich bevinden, aan Uwe Majesteit af te vaardigen vijf van derzelver burgers, de heeren baron Joseph d'Hooghvorst, graaf Felix de Mérode, Gendebien, Frederik de Sécus en Palmaert, de vader, belast om aan Dezelve open te leggen, dat nimmer in een dergelijke crisis, de goede inwoners Uwer Majesteits achting en de algemeene dankbaarheid beter verdiend hebben. Zij hebben door hunne standvastigheid en hunnen moed in drie dagen de dreigende gisting doen bedaren en de grootste wanorde doen ophouden. Maar, Sire! zij kunnen Uwe Majesteit niet ontveinzen, dat het misnoegen diepe wortels heeft; overal gevoelt men de gevolgen van het noodlottige stelsel, gevolgd door ministers, die èn onze wenschen èn onze behoeften miskennen. Thans meester van de beweging, waarborgt niets den goeden burgers van Brussel, dat, zoo de natie niet bevredigd wordt, zij niet zelven de slagtoffers hunner pogingen zullen worden. Zij smeken u dus, Sire, bij al de edelmoedige gevoelens, die het hart van Uwe Majesteit bezielen, aan hunne stemmen gehoor te geven en op deze wijze een eind aan hunne billijke klagten te maken. Vol vertrouwen in de goedheid en de regtvaardigheid van Uwe Majesteit, hebben zij hunne medeburgers aan u afgezonden om eindelijk de strelende zekerheid te erlangen, dat de rampen, waarover men klaagt, even snel geweerd als gekend zullen wezen. De ondergeteekenden zijn overtuigd, dat een der beste middelen, om dat zoo gewenschte doel te bereiken, de onverwijlde samenroeping der staten-generaal zou wezen.

»Brussel, den 28sten Augustus."

Te Luik had de burgerij het voorbeeld van Brussel gevolgd

Digitized by Google

en zich gewapend. Op den 27sten had de gouverneur Sandberg een »Commissie tot Algemeene Veiligheid" ingesteld, welke eveneens een deputatie naar 's Gravenhage afvaardigde om, behalve de opheffing van allerlei grieven, 's konings belofte te vragen tot vervulling van eenige volkswenschen, die reeds den 26sten op strooi-biljetten in grooten getale te Brussel waren verspreid. Deze behelsden: oprechte naleving der grondwet, geen eigenmachtigen uitleg door de regeering, ontslag van den minister van justitie van Maanen — in het zuiden genoemd »ministre de l'injustice" — en van zijne collega's, opheffing der belasting op het gemaal en het geslacht, een nieuw stelsel van verkiezingen, verantwoordelijkheid der raadslieden van de kroon, herstel van de rechtspraak door gezworenen, een nieuwe wet op de rechterlijke organisatie, vrijheid van onderwijs en van de drukpers, vestiging van den Hoogen Raad in een der zuidelijke steden, vrijheid van taalgebruik, afschaffing van het millioen voor de nijverheid, en gelijkmatige verdeeling der openbare ambten tusschen het zuiden en het noorden. De eischen van het opgeworpen bewind te Brussel en dat te Luik, tot welke plaatsen het oproer zich voornamelijk bepaalde, betroffen dus vooralsnog uitsluitend de opheffing van grieven, vooral verwijdering van den minister van Maanen.

De »Courrier des Pays-Bas" schreef »... wij zijn noch in omwenteling noch in opstand; wij willen slechts voldoening voor een lang lijden, waarborg voor een betere toekomst..."

Bij het vertrek der afgevaardigden voormiddag van Maandag 30 Augustus had Brussel zijn gewoon aanzien hernomen. Alle winkels en magazijnen waren weder geopend; rustig bewoog zich de menigte op de markten en in de straten; alleen vertolkten patrouilles van de burgerwacht en de in het Park gekampeerde troepen, dat men onder buitengewone omstandigheden verkeerde. Niettegenstaande de kortstondige zegepraal van het door fransche belhamels misleide grauw had men geen vijandschap jegens de regeerende dynastie aan den dag gelegd, was van geen scheiding der beide deelen van het rijk gewaagd.

Geheel anders zag de hoofdstad er uit, toen de afgevaardigden vier dagen later uit 's Gravenhage terugkeerden. Alle wapenborden en schilden waren toen van de ministeriën en openbare gebouwen

Digitized by Google

afgerukt; omgehouwen boomen dienden tot afsluiting van de Leuvensche-, de Laekensche- en de Schaerbeeksche poort; hooge barricaden versperden de straten; de winkelruiten waren door hooge luiken bedekt. Woede en vrees stonden op het gelaat der ingezetenen te lezen, terwijl een schier doodsche stilte de gewone vroolijkheid en levendigheid van Brussel had vervangen. Deze ommekeer was veroorzaakt door ontrustende berichten uit 's Gravenhage.

II. Zending van 's konings zonen.

In den avond van Donderdag 26 Augustus had prins Frederik van generaal Aberson een haastig schrijven ontvangen aangaande het oproer te Brussel; kort hierna kreeg de prins van Oranje een brief van den minister van Maanen met mededeeling, dat de gebeurtenissen te Brussel ernstiger schenen, dan de voorloopige berichten van dien opperofficier deden onderstellen [173]). De regeering had zich blijkbaar laten verrassen door gebeurtenissen, waarop men sinds lang had moeten zijn voorbereid. De prins van Oranje vertrok onverwijld naar het Loo. Zijn broeder prins Frederik ontbood aanstonds den directeur-generaal van oorlog, generaal de Eerens, ten einde het garnizoen van Brussel ten spoedigste te versterken door vier bataljons van de 15de en de 17de afdeeling uit Antwerpen en Gent, drie eskadrons van het regiment huzaren no. 8 uit laatstgenoemde plaats, twee eskadrons van het regiment lichte dragonders no. 4 uit Mechelen, allen voorzien van scherpe patronen, een batterij veld- en een batterij rijdende artillerie uit Antwerpen en Breda, met volledige bepakking en uitrusting. Deze troepen moesten te Vilvoorden — ± 10 kilometers ten noorden van Brussel gelegen — samenkomen. Andere afdeelingen kregen bevel om naar Antwerpen, Maastricht en Luik te marcheeren, de bevelhebbers der vestingen op de zuidelijke grenzen om maatregelen te treffen tegen eventueele pogingen tot overrompeling door Fransche troepen. Aan zijn adjudant den majoor de Ceva droeg de prins op naar Antwerpen te gaan en generaal Chassé in te

Digitized by Google

lichten omtrent de genomen beschikkingen, zich vervolgens te Brussel door eigen aanschouwing op de hoogte van den toestand aldaar te stellen [174]). Majoor Nepveu moest de voorbereidselen voor de aanstaande troepenvereeniging in de legerplaats van Zeist staken en zich eveneens naar Vilvoorden begeven.

Deze bevelen waren nauwelijks uitgegeven toen de »Amsterdamsche Courant" van 30 Augustus de eerste eenigszins uitvoerige en opzienwekkende tijdingen uit de zuidelijke hoofdstad en Luik bekend maakte: te gelijk met die omtrent de aankomst van Dipo Negoro te Batavia en den terugkeer van een gedeelte der expeditionnaire afdeeling naar het moederland.

Majoor de Ceva meldde reeds Vrijdag-nacht te Brussel aan den militairen gouverneur, dat hij spoedig op hulp kon rekenen. Generaal van Bijlandt kon daaruit opmaken, dat prins Frederik in zijn bevoegdheid van admiraal en kolonel-generaal geenszins een lijdelijke houding tegenover het oproer verlangde in acht te nemen. Niettemin zwichtte van Bijlandt den volgenden dag (28 Augustus) nogmaals voor den drang der hoofden van de gewapende burgerwacht, die de zending van de Ceva hadden vernomen en verklaarden dat zij niet voor de handhaving der pas herstelde rust instonden, wanneer de bezetting eventueel door andere daartoe aangewezen troepen werd versterkt: zij verzochten aan generaal van Bijlandt om dit te voorkomen. In plaats van er op te wijzen, dat de burgerwacht trots al haar beleid en beloften der hoofden toch de vernieling van openbare gebouwen, van fabrieken buiten Brussel en andere wanordelijkheden niet had kunnen beletten; dat hij alleen bevelen had te ontvangen van het oorlogsbestuur en van zijn militaire chefs — sloot van Bijlandt een soort van overeenkomst met baron d'Hooghvorst, tot uitgifte van onderstaande afkondiging in de Nederlandsche- en in de Fransche taal: inderdaad een capitulatie met de opstandelingen —

Proclamatie.

»Wij, Generaal Majoor graaf van Bijlandt, opperbevelhebber der troepen in de provincie Zuid-Brabant, éénstemmiglijk met de andere militaire overheden dezer stad, geven kennis aan de inwoners dezer residentie, dat wij met de voornaamste hoofden der

Digitized by Google

gewapende burgerij van Brussel overeengekomen zijn, dat de troepen, die heden in deze stad verwacht werden, *niet binnen zullen rukken*, zoo lang de inwoners dezer residentie al de binnen dezelve gevestigde burgerlijke machten zullen eerbiedigen en de goede orde zullen handhaven; eene *goede orde*, welke de voornaamste hoofden der gewapende burgerwacht zich verbinden te doen handhaven, in het belang van allen en voor het heil van ieder burger.

» De opperbevelhebber bovengenoemd,
Willem graaf van Bijlandt.

» Hoofdkwartier te Brussel, den 28sten Augustus 1830."

Baron d'Hooghvorst liet zich bovendien door de hoofden der sectiën van de gewapende burgerij tot een andere afkondiging overreden. Ofschoon hij niet openlijk met den koning wilde breken, verlangde hij zich evenmin tegen den volkswil te verzetten, zoodat wij als toelichting lezen. » M. le commandant d'Hooghvorst s'est exprimé avec toute la loyauté qui le distingue et a exposé avec une énergique franchise dont les circonstances impérieuses lui faisaient un devoir, la nécessité d'écouter enfin les voeux de la nation, si souvent exprimés par l'organe de ses représentants et dans d'humbles suppliques."

Proclamatie.

» Inwoners van Brussel!

» Het gerucht was verspreid geworden, dat er troepen van Brussel in aantocht waren. De kommandant der burgerwacht haast zich U te berichten, dat er door het opper-militair gezag bevelen gegeven zijn om te beletten, dat zij in de stad komen en om hun te bevelen hunnen marsch te staken.

» De veiligheid der stad Brussel blijft dus uitsluitend aan de dappere burgerwacht toevertrouwd, die tot heden hare plichten zoo wel vervuld heeft.

» Een deputatie van aanzienlijke burgers van Brussel gaat zich naar den Haag begeven.

» In afwachting, dat zij terug kome, zullen de troepen, in de bovenstad gestationeerd, werkeloos blijven. De officieren, welke de

Digitized by Google

burgerwagt kommandeeren, hebben op de eer de verbindtenis aangegaan, haar te doen eerbiedigen.

»Brussel, den 28sten Augustus 1830.

»De Kommandant der Burgerwacht
Baron Van der Linden van Hooghvorst."

Misleid door de hoofden der gewapende burgerij, die de zwakheid der militaire overheid alleszins inzagen; slecht geraden door de generaals Wauthier en Aberson, toonde van Bijlandt zich te Brussel even zwak tegenover het eigen volk als hij vijftien jaren geleden te Quatre-Bras en te Waterloo heldhaftig het hoofd had geboden aan de Franschen onder Ney en d'Erlon. De troepen in het Park en in de paleizen moesten het aanzien, dat de illuminatie-bogen onder luid gejuich werden neergehaald, en stonden straffeloos bloot aan allerlei beleedigingen van het gepeupel. Bovendien waren volgens de rapporten der civiele gouverneurs, behalve Luik, ook Leuven, Brugge, Verviers en andere steden in beweging geraakt en nam de sinds lang in de zuidelijke gewesten heerschende gisting zorgwekkend toe. Te Luik had generaal baron van Boecop maatregelen getroffen tot bewapening en versterking van het garnizoen der citadel; maar de schutterij loste de posten van de 14de afdeeling af en voorkwam te zamen met een burgerwacht te voet en te paard nog grooter ongeregeldheden. De gewapende burgerij nam de Luiksche kleuren aan en stelde, opgeruid door Ducpétiaux, Rogier, d'Oultremont en anderen, hooge eischen aan de militaire autoriteiten. Te Charleroi overrompelden de oproerlingen de benedenstad en sloten het garnizoen op in de bovenstad. Ook te Bergen en Namen barstte gedurende de laatste dagen van Augustus oproer uit; in laatstgenoemde vesting vooral door de onverwachte verschijning van de Stassart. Doch de luitenant-generaal van Geen hield het garnizoen dag en nacht in het geweer, liet de citadel bewapenen en een schipbrug slaan over de Sambre tot gemeenschap met de stad; hij trof alle vereischte maatregelen tot beveiliging van de welgezeten burgers en de openbare gebouwen, verbood het dragen van brabantsche vlaggen en kleuren en handhaafde krachtig de eer der Nederlandsche vlag.

Te Antwerpen en te Gent werden de gebeurtenissen van

Digitized by Google

Brussel ten hoogste misprezen: men zag daarin geen oppositie maar louter oproer.

Terwijl prins Frederik uit den aard zijner betrekking als kolonel-generaal terstond aan het werk kon gaan, werd het geduld van den prins van Oranje op een zware proef gesteld. In plaats van dadelijk naar het zuiden te kunnen spoeden, wellicht door zijn invloed de rust te herstellen, moest hij eerst de jobstijding naar het Loo aan den koning brengen, daarna bevelen afwachten. Beiden keerden des Zaterdagsmorgens (28 Augustus) te 's Gravenhage terug, waar onverwijld de kabinetsraad vergaderde [175]).

Reeds bij de eerste tijdingen omtrent het oproer te Brussel had de minister van justitie van Maanen, tegen wien de volksbeweging voornamelijk gericht scheen, zijn ontslag bij den koning ingediend. Aangezien wel voorloopige berichten van den civielen gouverneur van Zuid-Brabant, maar nog geen officieel rapport door den directeur van politie de Knijff was ingekomen, deelde van Maanen in den raad brieven mede van generaal Aberson en anderen omtrent de plundering van wapenmagazijnen en slachterijen als protest tegen de belasting op het geslacht, omtrent de opruiing door vreemden en de oprichting der burgerwacht, waarvan de sterkte op 18000 hoofden werd geschat.

Ook de prins van Oranje schreef het oproer enkel toe aan opruiing en meende dat het geschonden gezag zonder buitengewonen staatsschok kon hersteld worden. Alleen wanneer het aan de drijvers gelukte, om de welgezinden tot opstand mede te sleepen, dreigde wezenlijk gevaar. Herstel van den hoon, die Brussel onmiskenbaar den koning had aangedaan, zou van zelve volgen, wanneer de regeering door krachtige maatregelen de rust wist te herstellen, maar dan ook volkswenschen vervulde, die naar zijn oordeel geenszins onbillijk mochten heeten. Zijne denkbeelden vonden echter geen ingang. De koning machtigde den minister van binnenlandsche zaken om de staten-generaal tegen den 13 September buitengewoon bijeen te roepen — noodlottig uitstel, terwijl 's lands belang een zoo spoedig mogelijke samenkomst eischte! Aan den minister van Maanen verzocht de koning zijn verzoek tot ontslag in te trekken. Hij wenschte het oproer te Brussel krach-

Digitized by Google

tig te beteugelen. De reeds gegeven bevelen tot samentrekking van troepen werden versterkt; ook besloot men tot het samenblijven der lichting van de militie, zoo lang de omstandigheden 't zouden vorderen. Aan zijne beide zonen droeg de souverein op »om zich onverwijld te begeven, eerstelijk naar Antwerpen, vervolgens naar Brussel, ten einde naar bevind van zaken en omstandigheden, alles te doen en te verrichten, wat zij tot bedaring der gemoederen en herstelling der rust mochten oordeelen te worden vereischt" [176]) — een onbestemde opdracht: evenmin volmacht om milde concessiën te doen, als om Brussel tot onderwerping te brengen. Bij onvolledige berichten omtrent de samenstelling van de burgerwacht te Brussel vermoedende, dat het oproer vooral aan vreemden — franschgezinden — viel toe te schrijven, achtten ook 's konings raadslieden, dat de verschijning van de prinsen aan het hoofd eener krijgsmacht voldoende zou blijken om de rust in de zuidelijke hoofdstad te herstellen. Raadzamer ware geweest om den prins van Oranje alleen daarheen af te vaardigen ten einde het opperbevel in de zuidelijke hoofdstad te aanvaarden en met behulp van den hertog Bernard van Saksen Weimar, van baron de Constant of een anderen flinken generaal uitbreiding van het oproer buiten Brussel en Luik, de brandpunten van verzet, te voorkomen.

Voorts keurde de koning alle door prins Frederik bevolen troepenbewegingen goed mits wijziging voor de 13de afdeeling infanterie, welke, evenals de 7de- en de 8ste afdeeling uit het tweede groot militair commando, in plaats van naar het oproerige Luik naar Maastricht moest marcheeren [177]). De wallen dezer vesting, evenals die der citadel van Gent, zouden aanstonds bewapend worden.

De overdreven zienswijze van de regeering omtrent het doel van de volksbeweging — oproer, geen opstand — blijkt uit het advies door den minister van Maanen uitgebracht in den kabinetsraad van 30 Augustus, d. i. drie dagen vóór zijn ontslag [178]). Het luidde ongeveer —

»De waarachtige aard en strekking der gebeurtenissen is thans klaarblijkelijk. De factie der unionisten of liever haar kern, de journalisten, hebben alles voorbereid en tot stand gebracht. Er moest eerst oproer worden verwekt; dat oproer moest verder of

Digitized by Google

minder ver voorthollen om tot het doel te geraken, namelijk het *quasi* te herstellen, niet door de alleen wettige middelen van militaire en civiele macht, maar door zoogenaamde geïmproviseerde burgerwachten. De burgerij moest dus gewapend worden, veelal met de wapenen der militairen, ten einde daarna schijnbaar of wezenlijk steun en kracht te geven aan bekende hoofden der petitionarissen, aan wie het bevel der burgerwacht werd opgedragen. Zoodoende wilde men het ware politieke doel bereiken, namelijk de regeering dwingen om hun wil te doen.

»Zwakheid, gedoogzaamheid en wellicht erger roerselen, bijzonder bij sommige stedelijke regeeringen, hebben aan dit alles meer en meer consistentie gegeven. Het afrukken van de koninklijke wapens en de Oranje-kleur, het uitsteken eener vreemde oproervlag, de revolutionaire en volgens de wet strafbare vergadering te Brussel, het stilzwijgen der regeering aldaar omtrent alle koninklijke wetten, gezag en naam bewijzen, dat men den koning en zijn gezag niet meer erkent.

»Het signaal is te Brussel gegeven en in zeer vele zuidelijke steden beantwoord — in vele schijnt men echter moeite gehad te hebben om het grauw in beweging te brengen —; zeker mag worden geacht, dat daartoe geld is gegeven. De hoofden der factiën hebben door hunne medestanders, de journalen, gebruik gemaakt van het gebeurde in Frankrijk om te bereiken hetgeen zij voorleden jaar door petitiën niet hebben verkregen. Oproer, brandstichting, roof en plundering zijn bijzaken; alleen op de politieke richting van het gebeurde komt 't aan.

»Men mag zekerlijk achten, dat tallooze burgers in Brussel en elders dit politieke doel geenszins deelen, krachtdadige beteugeling van den opstand door militaire macht en herleving van het wettige gezag wenschen. De autoriteiten zien met verlangen uit naar zedelijken steun van het gezag; zij zijn aan zichzelve overgelaten — de regeering moet spreken. Dit moet geschieden door een proclamatie des konings tot bemoediging der welgezinden, ter verzekering, dat Zijne Majesteit zijn wettig gezag en de grondwet krachtig zal handhaven, zonder in het minst daarvan af te wijken; dat Zijne Majesteit zich niet met vertogen of vorderingen zal inlaten, maar een geduchte macht bijeenbrengt om de oproerige stad en

Digitized by Google

de opstandelingen tot onderwerping te brengen; en bij die maatregelen rekent op de liefde en den steun van zijn getrouw volk."

Uit dit advies blijkt blindheid voor de sinds vele jaren door de regeering begane fouten, maar ook de vaste wil om voor alles het oproer te dempen, het gezag in het zuiden te herstellen.

De prins van Oranje duchtte dat meer dan hoog noodig vertoon van wapenen tot burgeroorlog zou leiden, en wachtte meer heil van milde toezeggingen; daartoe ontving hij echter geen volmacht. Evenmin was prins Frederik 't met de besluiten des konings geheel eens. Demping van het oproer achtte hij alleszins noodig, maar niet de taak van 's konings opvolger of van den opperbevelhebber van leger en vloot. In geen geval behoorde men, nu de staten-generaal werden bijeengeroepen, verder te gaan dan tot herstel der rust in de zuidelijke hoofdstad: maar dit moest dan ook spoedig en met vollen ernst geschieden. Hoewel hij een dergelijke zending geen taak achtte voor 's konings zonen, maakte hij voor zichzelf als krijgsman geen bezwaren, doch drong bij zijn vader aan om den prins van Oranje niet zonder overwegende redenen aan gevaren bloot te stellen. Maar de koning hield vol.

Nog vóór twee uur 's namiddags (Zaterdag 28 Augustus) had prins Frederik persoonlijk den generaal de Constant in kennis gesteld met 's konings bevelen. Tegen middernacht vertrok Oranje, vergezeld door generaal de Constant en twee adjudanten, kolonel graaf de Cruquembourg en graaf van Limburg Stirum, per rijtuig naar Breda, alwaar 's morgens vroeg ook prins Frederik, daarna de kolonel van Gorkum en 's prinsen kamerheer, baron Sirtema van Grovestins, afstapten in den »Prins Kardinaal" (Zondag 29 Augustus). Te Breda ontving de prins van Oranje o. a. de vermelde deputatie uit Luik, welke te Breda overnachtte; tevens vernam hij de eerste bijzonderheden aangaande de samenstelling en de aanmatigende houding van de burgerwacht te Brussel, ook omtrent de oploopen in andere plaatsen, alwaar bij zwakte der bezettingen eveneens burgerwachten waren opgericht.

Ten einde den prins van Oranje niet al te zeer te binden, wellicht ook rekenende op de populariteit van den held van Quatre Bras en Waterloo in het zuiden; om aan zijne zonen meer vrijheid te laten bij hunne handelingen tegenover Brussel, had de koning

Digitized by Google

hun geen bepaalde instructiën gegeven. Wél achtte de koning 't raadzaam om zich vooraf te vergewissen aangaande de wijze, waarop Brussel de troepen zou ontvangen. Daartoe strekte een aanbeveling om enkele notabelen uit Brussel, wellicht ook uit Antwerpen, te ontbieden en hunne meening omtrent den toestand dier steden in te winnen. Hoewel de gewapende burgerwacht tot heden het gezag des konings en van de regeering bleef erkennen, stond 't te vreezen, dat de drijvers van het oproer, éénmaal de Brabantsche kleuren aangenomen hebbende, spoedig verder zouden gaan. Den vorigen avond hadden te Antwerpen afdeelingen gewapende burgers op een saamgerotte menigte met scherp geschoten, zoodat ook aan de Schelde groote gisting heerschte [179]).

Nog gedurende zijn verblijf te Breda richtte prins Frederik door tusschenkomst van den directeur van oorlog aanschrijvingen tot de militaire bevelhebbers in het zuiden om »maatregelen tegen eventueel verzet te beramen, doch vooral kalm en met beleid te werk te gaan." Eigenhandig verzond de prins orders om den marsch der afdeelingen te bespoedigen, de milicien-verlofgangers, die pas na 1 September moesten opkomen, aanstonds in de garnizoenen te verzamelen en naar hunne korpsen te laten geleiden. Aan generaal Schuurman te 's Gravenhage gelastte de prins om zich ten spoedigste met het 1ste- en het 3de bataljon der afdeeling grenadiers en het instructie-bataljon naar Rotterdam, vervolgens per stoomboot naar Antwerpen te begeven. De rijdende batterij no. 1, kapitein Dinaux, kwam nog 's Zondags avonds van Breda te Zundert, om evenals de batterij veld-artillerie no. 5, kapitein van Nieuwkuijk, van Antwerpen naar Vilvoorden te marcheeren; deze laatste werd te Antwerpen vervangen door de rijdende batterijen no. 2, kapitein Girard de Mielet baron van Coehoorn, no. 3, kapitein Kops, en no. 4, baron Bentinck tot Nyenhuis, onder de bevelen van den majoor Krahmer de Bichin. Volgens een eigenhandige aanteekening van prins Frederik — meest waarschijnlijk te Breda gesteld — stonden dien dag in het geheele koninkrijk onder de wapenen 21885 man infanterie, 4174 ruiters met 4500 paarden en 3894 man artillerie, welke getallen, overeenkomstig de uitgegeven bevelen, op 1 September zouden stijgen tot 44306 man infanterie, 4468 ruiters met ± 5000 paarden en 7623 artilleristen. De prins

Digitized by Google

rekende binnen vier weken het leger te kunnen versterken tot 66000 man infanterie, 5600 paarden en 9000 man artillerie: vier weken daarna tot 80000 man infanterie, 6800 paarden en 11000 artilleristen [180]). De voortvarendheid, waarmede de troepen binnen enkele dagen met stoombooten, wagens en karren werden samengebracht, verdiende allen lof en was uitmuntend berekend om de rust en orde in de oproerige hoofdstad ten spoedigste te herstellen. Jammer genoeg ging het effekt verloren door het tijdverlies als gevolg van het oponthoud der prinsen te Breda, te Antwerpen, vervolgens te Vilvoorden.

Na de stedelijke overheden bij zich te hebben ontvangen verliet de prins van Oranje de vesting Breda tegen den middag (Maandag 30 Augustus), zijn broeder iets later, en bereikte tegen vier uur 's namiddags Merxem, alwaar spoedig daarna de Brusselsche afgevaardigden, op reis naar 's Gravenhage, aankwamen. Nog dienzelfden avond voerden de prinsen een onderhoud met deze commissie. Het bericht van den prins van Oranje, dat de koning reeds daags te voren de staten-generaal had laten bijeenroepen, kon haar niet weerhouden om de reis voort te zetten; zij wilden hun adres en gelijke volkswenschen als de Luikenaars aan den souverein mededeelen. Nog meldde zich bij de prinsen aan de kapitein Prins, adjudant van generaal van Bijlandt, met een zeer ontmoedigden brief van den opperbevelhebber te Brussel. Van Bijlandt wees op den, naar zijn meening onhoudbaren toestand der bezetting, vroeg niet om versterking of hulp, maar drong aan op instructiën »om »het geraden oordeelende, de stad te mogen verlaten."

Deze brief ontstemde prins Frederik in hooge mate.

Aangezien de luitenant-generaal Chassé aan de prinsen had laten verzoeken om dien avond de stad nog niet binnen te komen, overnachtten zij bij den postmeester te Goor-end en betrokken pas den volgenden morgen tegen tien uren het paleis des konings op de Meir-plaats te Antwerpen (Dinsdag 31 Augustus). Zij werden hier ontvangen door de schutterij onder bevel van den kolonel Geelhand en door een wacht van ongeveer drie duizend, deels met geweren uit de militaire magazijnen, deels met pieken gewapende burgers, aan wier hoofd stond graaf de Baillet. Ten einde afkeuring omtrent de eigenmachtige oprichting der burgerwacht te kennen te

Digitized by Google

geven en het wettige gezag hoog te houden, benoemde de prins van Oranje den bevelhebber der schutterij Geelhand tot zijn adjudant. De prinsen vaardigden een afkondiging uit om tevredenheid te betuigen over de eensgezindheid, waarmede de ingezetenen zelve de orde en de rust hadden weten te bewaren, tot stoornis waarvan vreemde onverlaten pogingen hadden in het werk gesteld. Echter wenschende de vermoeienissen en het nachtwaken der burgers niet noodeloos te verlengen, gaven de prinsen kennis omtrent de instelling eener commissie, aan wier beoordeeling de in het belang der openbare veiligheid te treffen maatregelen zouden worden onderworpen.

Tot leden dezer buitengewone commissie werden benoemd de luitenant-generaal baron Chassé, de gouverneur der provincie jhr. C. van der Fosse en de burgemeester der stad de Caters. Chassé had bereids aangevangen het front van de citadel naar de zijde der stad te bewapenen en één der kanonneerbooten zoodanig post laten vatten op de Schelde, dat haar geschut het arsenaal en de werf kon bestrijken. De prins van Oranje noodigde de plaatselijke autoriteiten aan zijn tafel; na afloop daarvan vertrokken de prinsen, begeleid door een vrijwillige ruiterwacht naar Mechelen, waar ter eere van hunne komst de schutterij en een burgerwacht op de markt stonden aangetreden. Het gemeentebestuur complimenteerde de prinsen aan het rijtuig; velen — doch lang niet allen — juichten Oranje toe. Tegen zeven uur kwamen de vorsten te Vilvoorden, alwaar zij in het posthuis buiten de poort hun intrek namen en nog dienzelfden avond de troepen in de kazerne en op het bivak bezochten. Hier bevonden zich sedert Donderdag drie bataljons van de 15de afdeeling infanterie, onder het bevel van den kolonel graaf de Lens, een eskadron van het regiment dragonders no. 4 en een batterij van het 4de bataljon veld-artillerie.

Uit een nog dienzelfden avond aan zijne echtgenoote gericht schrijven blijkt duidelijk, hoe zwaar prins Frederik de zaken inzag. »Das Gefühl seine Pflicht zu thun und dadurch auch gewiss Gottes Wille zu erfühlen giebt aber Trost und Kraft. Die Aufgabe die wir zu lösen haben ist aber höchst schwierig und von einer so unermesslicher Wichtigkeit, dass man nur Gott bitten muss einem in seiner Weisheit und Allmacht zu schützen und beizustehen."

Digitized by Google

III. Te Vilvoorden.

Terwijl de prinsen zonder zich aan de hun door generaal van Bijlandt gezonden afkondiging van 28 Augustus (bladz. 346) te storen — prins Frederik had hem in tegendeel door den generaal-majoor Boreel laten verwittigen omtrent zijn voornemen om Brussel door de Schaerbeeksche poort binnen te trekken — het hoofd-kwartier vestigden te Vilvoorden, ontvingen zij nog laat in den nacht een bezoek van den minister van Gobbelschroy, die hen geheel op de hoogte van den toestand te Brussel stelde en met wien zij hunne plannen bespraken. Zijn raad luidde om niet krachtig door te tasten, maar zoo veel doenlijk den weg van verzoening te volgen. Doch de prinsen oordeelden, dat herstel van 's konings gezag en van de rust in de hoofdstad hun eerste plicht was; bij de haast, waarmede de troepen waren samengetrokken, kon dralen thans enkel dienen om den weerstand der oproerlingen aan te wakkeren en de krijgsmacht te demoraliseeren.

De werkeloosheid der stedelijke regeering en van de militaire overheid, de hooge toon der oppositie-bladen, de stoutmoedigheid van enkele leiders, welke reeds van een voorloopig bestuur begonnen te spreken, de berichten uit Luik, Leuven, Verviers en elders, hadden inderdaad de gisting in de hoofdstad verhoogd. Naarmate de regeering aarzelend te werk ging, werden de oproerlingen driester. Onderwijl beide vorsten den volgenden morgen (31 Augustus) een wapenschouwing over de verzamelde troepen hielden, reed graaf de Cruquembourg, adjudant van den kroonprins, naar Brussel ten einde o. a. baron Emmanuel d'Hooghvorst, bevelhebber der burgerwacht, den gouverneur van der Fosse en generaal Aberson tot een onderhoud te Vilvoorden uit te noodigen. Tegen den middag meldde baron d'Hooghvorst zich aan, vergezeld door den oud-majoor der artillerie baron van der Smissen, tweeden commandant van de burgerwacht, ridder Hotton, commandant der burgerwacht te paard, graaf van der Burch, lid van de eerste kamer der staten-generaal, Sylvain van de Weyer en Rouppe, oud-maire van Brussel gedurende het eerste Fransche kei-

Digitized by Google

zerrijk [181]). De prinsen ontvingen na elkander de heeren d'Hooghvorst en Rouppe, die getooid waren met zwart-rood-gele sjerpen en kokarden. De kroonprins loofde de houding der welgezinden te Brussel, maar voerde den afgevaardigden te gemoet: »Gij kent »voorzeker het strafwetboek: gij draagt in mijn hoofdkwartier on»wettige kleuren; ik zou kunnen..." Beiden verontschuldigden de schijnbare oneerbiedigheid met het betoog, dat de Brabantsche kleuren enkel dienden als herkenningsteeken voor de burgerwacht en waren aangenomen om het uitsteken der fransche kleuren te voorkomen: dus niet uit oproergezindheid, maar in een geest van vaderlandsliefde! Gedurende een lang onderhoud, waartoe vervolgens ook de andere afgevaardigden werden toegelaten, gaven de prinsen hun voornemen te kennen om Brussel binnen te komen, omringd door de burgerwacht en gevolgd door de troepen, die bestemd waren om de tot dus verre door de burgerij waargenomen moeilijke taak te verlichten — maar onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat »*de onwettige kleuren en vaandels werden afgelegd en de teekenen, die een verdoolde menigte heeft doen verdwijnen, zouden zijn hersteld*" [182]).

Dit antwoord, door de afgevaardigden der burgerij schriftelijk overgebracht en onmiddellijk van het stadhuis afgekondigd, verwekte hevige opgewondenheid door geheel Brussel. Het was nu niet enkel het gepeupel, dat weerstand stond te bieden, maar ook de burgerwacht, die haar gezag niet meer verlangde los te laten. Men liep te wapen, de winkels werden gesloten en een ontzaglijke volksmenigte belegerde het stadhuis. Mannen, vrouwen en kinderen togen aan het werk om de Laeken-, de Schaerbeeksche poort en de daarheen leidende straten te versperren. Het door de zwakheid van generaal van Bijlandt gezaaide kwaad woekerde voort. Bovendien verwekte een uit Antwerpen overgewaaid bericht, dat de prinsen geen volmacht hadden om eischen in te willigen, groote verbittering bij de leiders der partijen en deed het denkbeeld rijpen eener *administratieve scheiding* van Noord en Zuid: dus poging tot opstand en omwenteling, welke woorden tot heden niet waren uitgesproken.

Alvorens openlijk daarvoor uit te komen besloot men in een samenkomst der hoofden van de burgerwacht en van invloedrijke

Digitized by Google

ingezetenen een tweede deputatie naar Vilvoorden af te vaardigen, ten einde de prinsen alsnog te bewegen van hun voornemen tot een gewapenden intocht binnen Brussel af te zien.

Deze tweede deputatie, aan het hoofd hebbende de majoor van der Smissen, en o. a. bestaande uit den hertog van Arenberg, den prins de Ligne, baron de Sécus, graaf Duval de Beaulieu en ridder Hotton, vertrok tegen zeven ure des avonds uit Brussel naar het vorstelijke hoofdkwartier. Middelerwijl hadden de hertog van Ursel, de markies d'Assche, de Oostenrijksche gezant, graaf von Mier, en de gezant van Spanje, ridder Anduaga, hunne opwachting bij de prinsen gemaakt. Vooral de diplomaten hingen een allersomberst tafereel op van den toestand, waarin Brussel verkeerde, en achtten zich verplicht 's konings zonen ernstig te waarschuwen. Tegen den avond was de krijgsmacht versterkt door den generaal Schuurman met twee bataljons grenadiers, het instructie-bataljon en de batterij rijdende artillerie no. 1 onder kapitein Dinaux. De bataljons grenadiers waren zeer vermoeid en sinds hun vertrek uit 's Gravenhage slecht gevoed. De prinsen bezochten hen bij helderen maneschijn in het bivak, en werden geestdriftig door allen, Zuid- en Noord-Nederlanders, toegejuicht; aan de trouw ook der zuidelijke manschappen viel niet te twijfelen. De legerafdeeling te Vilvoorden telde thans ongeveer 2900 hoofden [183]). Ofschoon aanvankelijk weinig geneigd om nieuwe besprekingen met de tweede deputatie te openen, meenden de prinsen ten slotte, dat het niet aanging om personen als de hertog van Arenberg, bovendien een vriend van Oranje, af te wijzen. Toch verheelde de kroonprins, openhartig van karakter als hij was, geenszins zijn wrevel over de brabantsche kleuren, waarmede ook deze heeren getooid waren en welke hij »oproerleuzen" noemde. De hertog van Arenberg bezigde gelijke verontschuldigingen als zijne voorgangers. In warme bewoordingen verzochten de afgevaardigden aan 's konings zonen om Brussel niet aan het hoofd der thans te Vilvoorden vereenigde troepen binnen te komen, maar aldaar zonder militair vertoon te verschijnen. Volgens hen dreigde, bij de hoogst opgewonden stemming vooral van de mindere bevolking, elke militaire demonstratie »in strijd met de beloften van generaal van Bijlandt" tot bloedstorting en vernieling te leiden; daarentegen waarborgden zij de

Digitized by Google

veiligheid der prinsen onder de hoede van de burgerwacht, die hen buiten de poort zou opwachten en dan meest waarschijnlijk de brabantsche kleuren voor het rood-wit-en-blauw zou afleggen.

Reeds begonnen enkele afgevaardigden de onder de oogen van 's konings zonen zoo hoogst onwelvoegelijke linten op te bergen. De gemoedelijke bewoordingen, waarin de prins van Oranje zijne afkeuring omtrent de laatste gebeurtenissen te Brussel te kennen gaf, die de stad en de bevolking aan groote onheilen blootstelden, deden den toon der afgevaardigden dalen tot een warm beroep op het gevoel van 's konings zonen. Nogmaals wijzende op de gevaren om bij de bestaande omstandigheden Brussel gewapenderhand binnen te rukken, op de kansen van bevrediging enkel bij de verschijning der prinsen aldaar, stonden de Brusselsche zendelingen er ten slotte overmoedig voor in, dat op die wijze rust en orde zouden worden hersteld. Daarentegen vreesden zij, onverrichter zake van hunne zending naar Vilvoorden terugkeerende, schromelijke gevolgen.

Bij een korte, afzonderlijke samenspreking der prinsen in een nevenvertrek, wilde Oranje niet hooren van gevaren, waaraan hij geheel alléén te midden eener oproerige bevolking zou blootstaan; prins Frederik toch moest aan het hoofd der legerafdeeling te Vilvoorden blijven. De edele vorst luisterde alleen naar de inspraak van zijn hart en besloot grootmoedig, tot sparing van burgerbloed zichzelf te wagen. Naar de afgevaardigden terugkeerende, machtigde de prins hen tot de mededeeling, dat hij den volgenden dag, enkel vergezeld van zijn staf, de burgerwacht buiten de Laeken-poort zou komen inspecteeren en Brussel bezoeken, doch hield vast aan de voorwaarde, dat men de brabantsche kleuren zou afleggen — waarvoor van der Smissen niet geheel durfde instaan. Ook stelde de prins de commissie verantwoordelijk, dat hij zonder letsel naar Vilvoorden zou terugkeeren.

't Was reeds middernacht toen de afgevaardigden Brussel weder binnenreden, waar de spanning en de ontsteltenis voortduurden. Deze werden verhoogd door pas verspreide scherpe artikelen en uitdrukkingen van enkele noordelijke bladen, — o. a. het Amsterdamsche Handelsblad en de Arnhemsche Courant —, welke nog sterker gekleurd in het zuiden werden overgenomen, weder-

Digitized by Google

keerig beleedigingen aan het adres der regeering en van de Hollanders uitlokten. Reeds weerklonk 't in de bier- en koffiehuizen: »Séparons-nous! Chacun chez soi! Les Hollandais en Hollande, les »Belges en Belgique!" Nog ging men voort de straten te versperren, de keisteenen uit te lichten, deels in de huizen te sleepen, zoodat de afgevaardigden moeite hadden het stadhuis te bereiken. Hier werden zij van alle zijden met vragen bestormd: tot de toezegging van den prins van Oranje, welke zich bliksemsnel van het stadhuis onder de menigte verspreidde en van mond tot mond ging, de gemoederen bedaarde en met groot gejuich werd ontvangen. 's Morgens vroeg verschenen een afkondiging aan de bevolking en een dagorde aan de burgerwacht. De eerste bevatte het bericht van 's prinsen voorgenomen intocht zonder troepen, waarbij de afgevaardigden borg bleven voor de zekerheid en de vrijheid van Oranje. De chefs der sectiën van de burgerwacht van Brussel en der voorsteden — Molenbeek, ten Noey (nu St. Josse ten Noode), óf Brussel (nu St. Gilles) — werden uitgenoodigd om zich ten tien uur met hun volledig commando, gekleed in de beste tenue, bij het stadhuis te verzamelen en van daar den prins van Oranje tegemoet te trekken.

In een nog 's nachts door de officieren van de burgerwacht belegde vergadering weigerden zij echter eenstemmig aan den eisch tot het afleggen der brabantsche kleuren te voldoen.

Meer dan twintig barricaden waren in de Nieuwstraat, de Laeken'sche-, de Zwarte Lieve Vrouwe-, de Magdalena- en de Violetstraat, op de Houtmarkt en nabij het paleis van justitie opgeworpen. Brussel bood den somberen aanblik van een stad in staat van beleg.

In den vroegen morgen van Woensdag den 1sten September had in het hoofdkwartier te Vilvoorden een langdurige bespreking plaats tusschen de prinsen, de generaals de Constant en Schuurman. De prins van Oranje verloochende geen oogenblik zijn kalmte; daarentegen was prins Frederik zeer ontroerd. Het hart dreef hem om mede naar Brussel te gaan, aldaar de gevaren te deelen, maar verstand en plicht geboden om achter te blijven, ten einde zijn broeder ter hulp te kunnen snellen, ofschoon 't schier onmogelijk

Digitized by Google

scheen om, zoo noodig, Oranje bij tijds uit de handen van het grauw te verlossen; elke bijstand daartoe moest te laat komen. Aangezien baron de Constant den prins zou vergezellen, trof prins Frederik in overleg met generaal Schuurman de noodige schikkingen; aan zijn broeder dwong hij de belofte af om, wanneer eenig gevaar dreigde, aanstonds iemand van zijn gevolg tot waarschuwing naar Vilvoorden te zenden. Tegen tien uur kwamen de paarden voor. Snikkend wierp prins Frederik zich om den hals van zijn broeder, hield hem omkneld, en bezwoer »Guillot" — onder hen nog altijd de geliefde naam! — zich niet meer dan hoog noodig bloot te stellen. Oranje troostte »Fritz" dat hij nooit te Brussel iemand kwaad had gedaan, dat hij geen schijn van vrees gevoelde en dat, moest hij vallen, ook dan zijn sneven het Huis van Oranje waardig zou zijn. »En dan zorgt gij voor mijne Anna en voor mijn »jongens!" Prins Willem voelde bij deze aanbeveling een traan opwellen, dien hij zelfs aan zijn broeder niet wilde toonen. Oranje ijlde de kamer uit en sprong in den zadel. Zijn vurige arabier maakte zich met een paar forsche sprongen vrij. Vergezeld door generaal de Constant, den markies d'Assche, zijne adjudanten de kolonels J. F. graaf Du Monceau, de Roisin, den majoor Otto J. H. graaf van Limburg Stirum en baron Adolf Sirtema van Grovestins, kamerheer des konings, die in burgerkleeding was, twee rijknechts en een geleide van een wachtmeester met zeven dragonders, sloeg de prins den weg in naar Laeken.

De kolonel graaf de Cruquembourg was 's morgens vroeg naar 's prinsen paleis te Brussel gereden ten einde de komst van Zijne Koninklijke Hoogheid voor te bereiden. Terwijl een talrijke menigte den prins op den weg te gemoet ging, vond graaf de Cruquembourg een deel van de burgerwacht buiten de Willemspoort, »Porte Guillaume": nog altijd getooid met de brabantsche kleuren. Hij diende daartegen ernstige vertoogen in bij baron d'Hooghvorst en bij de commandanten der sectiën. Maar dezen antwoordden, dat zoo al de afgevaardigden ten vorigen avond mochten hebben beloofd dit te bevorderen, zij zich geenszins tot het afleggen dier kleuren hadden kunnen verbinden. Toch toonden vele »gardes" ter sluiks oranje-kokarden, om deze onder gunstige omstandigheden — die zich echter niet voordeden! — op te zetten. De commandanten

Digitized by Google

verzochten aan 's prinsen adjudant om tegenover hunne onderhoorigen niet verder op het afleggen der »herkenningsteekenen" aan te dringen.

Baron d'Hooghvorst schreef nog ijlings o. s. brief aan den prins van Oranje — »Un entretien que je viens d'avoir avec M. le comte de Cruquembourg, aide de camp de V. A. R., m'a fait connaître à mon regret le fâcheux malentendu qui parait avoir existé entre V. A. R. et la seconde députation relativement aux couleurs adoptées par la garde bourgeoise comme signe de ralliement. Aucun des membres de la commission n'a prononcé un seul mot qui pût faire supposer l'intention de s'engager, *au nom de la garde bourgeoise*, à quitter les insignes imposés par les circonstances impérieuses, où nous nous sommes trouvés la semaine dernière. Les chefs de la garde bourgeoise et moi, nous serions entièrement disposés à faire aux désirs de V. A. R. le sacrifice d'une simple question d'amourpropre; mais l'opinion générale, énergiquement manifestée par les évènements de cette nuit, ne nous permet pas de renoncer *quant à présent* aux couleurs brabançonnes sans nous rendre responsables des plus effrayantes conséquences. Je supplie respectueusement V. A. R. au nom de la sécurité publique, que nous avons su protéger jusqu'à présent, au nom de la dynastie à laquelle nous restons fidèles, de ne pas insister sur un point dont l'existence n'est que momentanée, dans l'heureux espoir que sa présence pourra par une noble et entière confiance, rallier les Bruxellois et tous les Belges aux couleurs royales, que la force irrésistible des choses leur a seule fait quitter momentanément" [184]).

Cruquembourg overhandigde dezen brief nog aan den prins.

Onder degenen, die den prins te gemoet reden behoorde de minister van koloniën van Gobbelschroy. Hij ontmoette Oranje nabij Laeken en waarschuwde den prins vrijmoediglijk tegen het ondernomen waagstuk: »Monseigneur, ik mag Uwe Koninklijke Hoogheid niet onwetend laten, dat het levensgevaarlijk is U onder een gewapende bevolking te begeven, die zeker elk denkbeeld eener misdaad met afschuw verwerpt, maar de misdaad van één eenig man, van een vreemdeling misschien, niet zou kunnen voorkomen of beletten." — »Dat zegt niets" — antwoordde Oranje —; »ik ben overtuigd, dat 's konings belangen, die van het vaderland

Digitized by Google

en van Brussel mij binnen hare muren roepen; ik zal er binnen rijden en verlaat mij geheel op de trouw der inwoners."

Bij de brug over de Molenbeek liet de prins het geleide dragonders terugkeeren en zond hij door kolonel Du Monceau bevel aan generaal van Bijlandt om de troepen, die nog in het Park of vóór de paleizen mochten staan, de tuinen te laten betrekken. Onder weg bejegende de prins de menschen, die hem eerbiedigelijk groetten, zeer vriendelijk.

't Was ruim één uur. Op korten afstand ter overzijde van de Laeken-brug wachtten de prins de Ligne, baron d'Hooghvorst, graaf Duval de Beaulieu en de majoor van der Smissen den prins op, wien twee sectiën van de burgerwacht met het vorstelijke eerbewijs van gepresenteerd geweer en slaande trom ontvingen. Die heeren groetende, sprak Oranje vervolgens de manschappen krachtig en waardiglijk toe, herinnerende aan hunne plichten jegens koning en vaderland. Geestdriftig antwoordden zij met: »Leve de prins! Leve de koning" — welken laatsten roep men binnen de stad niet meer zou hooren. Het grootste gedeelte toch der burgerwacht, zoogenaamd 8000 man sterk, had geweigerd de stad te verlaten en stond »en haie" op twee naar elkaar front makende gelederen geschaard van de Laeken-poort tot de Nieuwe brug- en de Nieuwstraat [185]).

De hoofdingang der Willemspoort was versperd en gesloten, zoodat de prins door de hulppoort, slechts aan één ruiter te gelijk toegang gevende, de stad binnenreed. Enkele oogenblikken stond hij op het Antwerpsche plein geheel alleen tegenover een ontzaglijke volksmenigte, die hem niet als weleer uitbundig toejuichte, maar een doodsche stilte in acht nam. De prins ontroerde, wenkte baron van Grovestins en fluisterde hem toe: »Als ik zeg *slecht*, »rijdt dan »ventre à terre" naar Vilvoorden en laat de troepen »langs drie zijden oprukken, doch den terugtocht langs de Namen»sche poort openhouden." 's Prinsen kamerheer bleef hem onafgebroken ter zijde [186]).

Het dichtst bij de poort was de burgerwacht te paard opgesteld, allen aanzienlijke jonge Brusselaren met getrokken sabels onder bevel van ridder Hotton. Tusschen de in blauwe kielen gekleede, met buksen, jachtgeweren, pistolen, sommigen met pieken en zeisen gewapende burgers, stonden de leden van het slagers-

Digitized by Google

gilde met hoog opgestroopte mouwen, groote slachtmessen en bijlen zwaaiende. De gelederen werden van beide zijden opgedrongen door het volk, onder welke talrijke haveloos gekleede vreemden, wier woest uiterlijk weinig goeds scheen te voorspellen. Slechts een smalle doorgang bleef voor den prins, allengs door de zijnen gevolgd, zoodat de commandant der burgerwacht te paard, ziende hoeveel moeite men had om vooruit te komen, zijne ruiters rechts en links van den prins plaatste, zoodoende ruim baan maakte voor Oranje. Overal, ook aan de huizen en vensters, zwart-geel-en-rood: nergens een oranje-vlag of wimpel. De prins had, links afslaande langs het bolwerk naar de Koningsstraat »Rue Royale" door het Park naar zijn paleis willen rijden. Terwijl baron d'Hooghvorst hem daarvan trachtte terug te brengen, stuwde de menigte den prins als 't ware voort naar de Laeken'sche straat. Daar overal, in de Bisschopsstraat en zijwaarts zag men de toebereidselen voor een hardnekkige verdediging. De prins behield ongestoord zijn kalmte, alleen de onrust van zijn paard maakte 't hem eenigszins moeilijk. Zag hij een bekende in de gelederen der burgerwacht, dan sprak hij dien toe. Maar woestelingen achter hem stieten vloeken uit. Wanneer anderen riepen »Leve de prins!" kreten zij »Leve de vrijheid! Leven de Belgen! Vive la France!" Kennelijk trachtte men bijvalsbetuigingen te onderdrukken; voortdurend en met toenemend geweld luidde het: »naar het stadhuis! naar het »stadhuis!" Elke poging van Oranje om instemming te verkrijgen, wanneer hij den gepluimden steek hoog zwaaiende uitriep »Leve de »koning!" mislukte. Langs de Oude Kleerkooperstraat »Rue des Fripiers", de Pens-, nu Gras Markt »Marché aux Herbes", waar men langen tijd stil hield om een versperring tegenover de Magdalenastraat op te ruimen, en de Heuvelstraat, kwam de stoet op de Groote Markt en bij het stadhuis, waar de stedelijke raad Oranje op de binnenplaats en de trap opwachtte. De burgemeester baron de Wellens begroette den prins met zichtbare ontroering.

Volgens de »Gazette des Pays-Bas" zou de prins bij zijn antwoord de welwillendheid zoover hebben gedreven, dat hij elk denkbeeld van wapengeweld verwierp onder bijvoeging »ik ben als »vredemaker gekomen. Gij weet, dat ik kolonel-generaal der schut»terijen ben; welnu, ik benoem mij zelf tot kolonel-generaal der

Digitized by Google

»burgerwacht. De troepen zijn er slechts om tegen den vijand, niet »om tegen 's konings onderdanen te vechten. De koning bemint »zijne onderdanen; hij wil geen bloed van Zuid-Nederlanders zien »stroomen. Gij hebt een goeden koning, die u lief heeft. Roept met »mij, mijne heeren: »Leve de koning!" Doch men riep »Leve de »prins!" Zijn ridderlijke moed kon niemand bewegen.

Het drijven van sommigen om den prins te laten afstijgen en op het stadhuis te komen scheen met zekere geheime ontwerpen in verband te staan; men verzekerde, dat een acte van scheiding tusschen Noord- en Zuid-Nederland gereed lag en dat de hoofden der beweging den prins als gijzelaar wilden houden tot de onderteekening zou zijn geschied.

Welsprekend, maar al te opgesmukt, heeft dr. J. Bosscha beschreven op welke wijze 's prinsen schimmel-hengst [187]) — meer nog aandoening, die den anders zoo kalmen en onverschrokken Nassauer plotseling overmeesterde — ten slotte een einde maakte aan de beleedigende tooneelen, waaraan Zijne Koninklijke Hoogheid te midden van het steeds dichter opdringende gepeupel was blootgesteld. Generaal de Constant teekende als ooggetuige aan: »La situation du prince devint ici très-critique; aucune mesure n'avait été prise pour le conduire à son palais et le peuple se pressait de manière à fermer tout passage et semblait vouloir le forcer à rester à l'hôtel de ville. Le prince montait son cheval gris arabe, qui lançait de violentes ruades contre ceux qui l'approchaient et avait blessé plusieurs personnes, ce qui animait la populace contre lui. J'ai engagé le prince à prendre mon cheval et j'ai monté celui de mon palfrenier. Enfin nous avons été chercher une issue en tournant par derrière la maison de ville, et de là — par la »Rue de l'Amigo" — échappant à la foule et franchissant les barricades par les rues de la Violette et de l'Hôpital, nous sommes obligés de nous arrêter à la Place du palais de justice, toutes les issues étant barricadés."

Op het gezicht der ruiters — de prins vooraan, gevolgd door baron de Constant, generaal Du Monceau, baron van Grovestins en enkele burgers te paard —, die in vollen galop over alle versperringen heensprongen, haalden de muiters al schreeuwende en tierende de klinkers uit den grond en wierpen ze de ruiters na.

Digitized by Google

De gewapende burgers, welke bij het paleis van justitie — thans geheel verdwenen — de wacht hielden, rukten met gevelde bajonet vooruit. Den prins herkennende, presenteerden zij echter het geweer, en dreigden op het gepeupel te schieten, dat uitéén stoof. De bewoners van een naburig huis hielpen den heer Grovestins om eenige over de straat gelegde balken op te nemen, waarover hij zelf met zijn paard was gestort, zoodat de prins langs de Ruysbroeksche- en de Stroostraat — waar generaal de Constant stortte — den Grooten Savel, de Bodenbroeksche- en de »Régence"-straat, de Koningsplaats, de Konings- en de Schoonzichtstraat, snel en steeds door het grauw bedreigd, den weg naar zijn paleis kon voortzetten, waar hij tegen half vijf behouden aankwam. De troepen kwamen op 's prinsen last niet te voorschijn. Zoodra hij was afgestegen droeg de prins, zeer ontroerd, op aan baron van Grovestins om aan zijn broeder den last tot waarschijnlijken opmarsch der troepen over te brengen, doch met het verzoek, pas bij nadere orders tot de uitvoering over te gaan: voorts, door te reizen naar 's Gravenhage en aan den koning verslag te doen omtrent het gebeurde. Vergezeld door een viertal burgers te paard, meldde Grovestins zich tegen zes uren te Vilvoorden bij prins Frederik aan.

De vóór het paleis verzamelde officieren van de grenadiers, jagers en dragonders kwamen den prins van Oranje tegemoet. De prins viel den overste Anthing om den hals, schudde vele officieren de hand en betuigde groote vreugde, zich weder te midden der zijnen te bevinden. Lucht gevend aan zijn overstelpt gemoed tegenover ridder Hotton, baron d'Hooghvorst en andere heeren uit Brussel, die spoedig volgden, aan de hertogen van Ursel, van Arenberg en andere aanzienlijken, die den stoet aan het paleis opwachtten, verweet Oranje hun den geleden smaad en het niet nakomen hunner beloften, door den uitroep: »Est-ce la fidélité des Belges? Que »voulez-vous? Une révolution? La chute de la dynastie? Ces cocar»des et ces rubans, que signifient-ils?" — Een hunner antwoordde nogmaals: »Monseigneur, ce sont des signes de ralliement." De prins hernam: »Couleurs révolutionnaires, Messieurs — déposez »les!" Allen betuigden hun leedwezen over de schaamtelooze houding van het grauw, die zij schooiers en gespuis scholden. Zich

Digitized by Google

kort verwijderende naar het »boudoir" zijner echtgenoote, schreef de prins aldaar enkele woorden aan zijn broeder te Vilvoorden om hem gerust te stellen, dat hij »veilig" op zijn paleis was aangekomen en gaf het bericht aan een rijknecht ter bezorging.

Ten prooi aan angst en weemoed had prins Frederik zich in zijn vertrek in het posthuis te Vilvoorden opgesloten met strikt verbod om hem te storen, tenzij uit Brussel bericht van of namens zijn broeder mocht aankomen. De prins ontving baron van Grovestins onmiddellijk en hoorde van hem alle bijzonderheden omtrent het wedervaren van Oranje; van Grovestins vertrok onverwijld naar 's Gravenhage. Den rijknecht, die een half uur later aankwam, zond prins Frederik terug met een schrijven, volgens hetwelk hij slechts op een teeken wachtte om met de geheele krijgsmacht te hulp te komen.

Nog in hoogen ouderdom verklaarde prins Frederik, dat de angst te Vilvoorden door hem voor den prins van Oranje binnen Brussel uitgestaan, door geen andere aandoeningen in zijn leven was overtroffen. Tot 4 September vertoonde prins Frederik zich bijna niet buiten het posthuis: maar schreef, door tusschenkomst van den plaatselijken commandant, den luitenant-kolonel Springer, aan verschillende burgerlijke en militaire autoriteiten om eventueel krachtig op te treden, maar zoo lang de bevolking zich rustig hield alles te vermijden »ce qui pourrait sans nécessité aigrir les esprits »ou échauffer les têtes". Enkele schrijvers hebben zonder rekening te houden met het oogenblik, waarop prins Frederik dit schreef, zijn beleid voor zwakheid uitgekreten.

Na verzending van zijn brief aan prins Frederik had Oranje zijn bedaardheid herwonnen en inspecteerde de grenadiers op de binnenplaats van zijn paleis. Niettegenstaande de hem ten deel gevallen schandelijke ontvangst, besloot de prins het uiterste te beproeven om een verzoening te bewerken. Dienovereenkomstig deed hij in overleg met de hertogen van Ursel en van Arenberg, baron d'Hooghvorst, generaal de Constant en van Bijlandt nog des avonds de navolgende afkondiging in beide talen drukken en verspreiden —

Digitized by Google

Proclamatie.

»In naam des Konings.

»Inwoners van Brussel —

»Met vertrouwen heb ik mij in uw midden begeven. Mijne veiligheid, gewaarborgd door een gevoel van eer, is mij volkomen verzekerd.

»Het is aan uwe zorg, dat men het herstel der orde verschuldigd is; ik schep er genoegen in dit te erkennen en er u, uit naam des Konings, dank voor te wijten.

»Vereenigt u met mij tot het bevestigen der rust; dan zullen geene troepen binnen de stad verschijnen, en in gemeen beraad met uwe overheden zal ik de noodige maatregelen nemen om de kalmte en het vertrouwen te doen herleven.

»Eene commissie, bestaande uit de heeren: den hertog van Ursel voorzitter, van der Fosse gouverneur der provincie, de Wellens burgemeester van Brussel, Emmanuel Vanderlinden van Hooghvorst, commandant der burgerwacht, generaal d'Aubremé, den advokaat Kerkaert lid der regeering, den hertog van Arenberg, die wel op mijn verzoek tot deze zaak heeft willen medewerken, den advokaat Stevens lid der stedelijke regeering, secretaris, is belast mij die maatregelen voor te dragen.

»Zij zal op morgen den 2den September ten 10 ure des morgens in mijn paleis vergaderen.

»Brussel, den eersten September 1830.

»Willem, Prins van Oranje."

De bataljons infanterie en de eskadrons van het regiment lichte dragonders no. 4 onder den luitenant-kolonel Crooy — ruim 1800 man en 350 paarden — wachtten den prins in de tuinen der paleizen. Geestdrift straalde uit de oogen dier dapperen. Oranje's komst scheen voor hen het einde van al het sedert den 25sten Augustus uitgestane leed. Wederkeerig toonde de prins groote vreugde, de troepen betrekkelijk weinig gedeerd terug te vinden. Terwijl zij de paleizen en de tuinen bleven bezetten, verzocht de gewapende burgerwacht met de bewaking op het vóórplein te wor-

Digitized by Google

den belast, waartegen de prins, ten einde niet van wantrouwen te laten blijken, geen bezwaar opperde.

De nacht ging vrij rustig voorbij. Reeds vroeg in den morgen (2 September) vergaderden de leden der commissie ten paleize; op verzoek van baron d'Hooghvorst waren daaraan nog, zeker niet in het belang der door den prins van Oranje beoogde verzoening, de heeren Rouppe en Sylvain van de Weyer toegevoegd. De prins werkte met de commissie; bovendien ontving hij deputatiën — ook uit Luik — en enkele aanzienlijken, die om verschillende redenen hunne opwachting bij hem verlangden te maken. Des namiddags wandelde Zijne Koninklijke Hoogheid, alleen vergezeld door generaal de Constant, in het Park, waar hij meerdere hem bekende personen, vooral Engelschen, en leden van de burgerwacht aansprak, en legde eenige bezoeken af. Aan den koning deed de prins kort verslag omtrent hetgeen hem was wedervaren, en wees tevens, naar aanleiding van hetgeen hij te Brussel zag en hoorde, op de wenschelijkheid om alsnog op de weigering tot ontslag van den minister van Maanen terug te komen.

Intusschen was de stad bij terugkomst der afgevaardigden, die den 28sten Augustus naar 's Gravenhage waren vertrokken, opnieuw in beweging gekomen. Hun verslag aan de onderteekenaars van het adres van voormelden datum (bladz. 343), des voormiddags bij monde van Gendebien aan de vergadering uitgebracht en daarna overal in uittreksel aangeplakt, liet trots verzachtende bewoordingen, niet de minste hoop, dat de koning zich buiten medewerking van de staten-generaal inwilligingen zou laten afdwingen. Aangezien het verslag toelichtte hetgeen te 's Gravenhage omging, is het voor het verband gewenscht het *in extenso* te vermelden [188]) —

» Maandag (30 Augustus) ten één ure te 's Gravenhage aangekomen zijnde, hebben wij aan Zijne Majesteit gehoor gevraagd. Reeds binnen een half uur hebben wij" — Gendebien voerde het woord — »daarop een gunstig antwoord bekomen. Dinsdag ten twaalf ure 's middags hebben wij ons op het paleis vervoegd; Z. M. heeft ons minzaam ontvangen. De koning vraagde ons naar onze volmacht, en heeft de lastgeving — *le titre* —, uit kracht van welke wij verschenen, niet afgewezen.

Digitized by Google

»Na de lezing van onzen schriftelijken lastbrief te hebben aangehoord, zeide Z. M., dat het HoogstDezelve aangenaam was, onze wenschen ter bijeenroeping van de staten-generaal tegen den 13den September, reeds vooraf vervuld te hebben, als het wettige en zekere middel om de wenschen van alle gedeelten des rijks te kennen en te voldoen.

»Na eenige algemeene aanmerkingen geopperd te hebben, zijn wij tot het voorstellen en behandelen der onderwerpen gekomen, welke wij in uwe zamenkomst van den 28sten Augustus in last gekregen hadden, voor te stellen.

»Op het stuk der ministerieele verantwoording en van het contreseign heeft Z. M. gezegd, dat de grondwet hunne theoriën niet gewettigd had; dat die wellicht rechtmatig en misschien nuttig mochten kunnen zijn, maar dat daartoe een herziening en verandering der grondwet noodzakelijk is, in gemeen overleg met de staten-generaal ten dubbelen getale te samen geroepen. Dat, dewijl op den 13den September een buitengewone zitting werd geopend, er, hetzij op Zijner Majesteits aanvraag, hetzij op verzoek der tweede kamer, een voorstel tot dit einde, als ook omtrent de overige door ons, als voor het land nuttig en voordeelig beschouwd wordende onderwerpen, kon gedaan worden.

»Daarop kwamen wij tot onze aanvraag tot het ontslag van eenige ministers en bepaaldelijk van den heer van Maanen. Zonder zich omtrent hen in eenige voorspraak in te laten, noch zich misnoegd te betoonen of eenige tegenspraak te doen op de klachten, welke wij aan HoogstDezelve breedvoeriglijk hebben opgegeven, antwoordde Z. M. dat aan HoogstDezelve alleen het recht toekwam, om ministers aan of af te stellen; dat overigens Z. M. geen besluit kon nemen, zoo lang HoogstDezelve *den schijn kon hebben er toe gedwongen te zijn;* dat Z. M. te zeer het handhaven zijner koninklijke waardigheid ter harte nam om den schijn te willen hebben van in verzoeken te treden, die, als het ware, *met de pistool op de borst* gedaan werden. Z. M. heeft ons, zoo als ook aan de Luiksche gedeputeerden, duidelijk doen zien, dat HoogstDezelve onze vraag anders in overweging zoude kunnen nemen. (Die vraag is thans aan de door den prins van Oranje ingestelde »*organieke commissie*" onderworpen. Wij verblijden ons in de overweging,

Digitized by Google

dat nog vóór het einde van den dag, deze commissie een met onze wenschen overeenkomstig besluit zal hebben genomen.)

»Omtrent de plaatsing van den hoogen raad verklaarde de koning, dat het besluit daartoe na rijpe overweging genomen was; dat het HoogstDeszelfs verlangen was, zich overigens met deze vraag bezig te houden om de daartoe betrekkelijke inrichtingen zoodanigerwijs te beramen als meest met aller belangen zal strooken.

»Onze klachte betrekkelijk de ongelijke begeving der ambten in groote openbare instellingen en administratiën, kwam den koning te bedroeven; en zonder de facta daarvan tegen te spreken, heeft HoogstDezelve gezegd, dat het zeer moeilijk was de administratie te verdeelen, en dat het veel moeilijker nog was op dit stuk een ieder tevreden te stellen; dat overigens zulk een onderwerp van HoogstDeszelfs zorgen zou zijn, *zoodra de goede orde was hersteld; dat het vóór alles betaamde, dat de prinsen, HoogstDeszelfs zonen, aan het hoofd der troepen Brussel binnentrokken*, en alzoo aan den blijkbaren staat van aanhoudende afdwinging een einde te maken; dat HoogstDezelve niet kon toegeven zonder voor alle de overige steden des rijks een schadelijk voorbeeld te stellen.

»Na langdurige overwegingen over ongelegenheden en zelfs over de waarschijnlijke onheilen, die verbonden zouden zijn aan een stormenderhandschen inval dier troepen, en het voordeel eener tot de intrede der troepen te treffen overeenkomst en uit te vaardigen proclamatie, te gelijkertijd gedeeltelijk de wachtposten der stad door burgerwachten te laten bezetten, verwees Z. M. ons naar den minister van binnenlandsche zaken en raadde ons, bij onze terugreis naar Brussel, daarover met de prinsen te spreken. Bij het einde betuigde Z. M. HoogstDerzelven wensch, dat alles spoedig tot kalmte mocht komen; met levendig gevoel en herhaaldelijk betuigt daarbij Z. M. hoe zeer HoogstDezelve van bloedvergieten gruwde.

»Na twee uren audientie gehad te hebben, verlieten wij Z. M. en vervoegden ons bij den minister van binnenlandsche zaken (De la Coste), die zich tot den koning moetende begeven, ons tegen acht uur des avonds tot een mondgesprek heeft bescheiden.

»Dezelfde redewisselingen over de onderscheidene door ons aan Z. M. voorgedragen onderwerpen, hebben plaats gehad. Alles

Digitized by Google

is met een oprechtheid en ongedwongen hartelijkheid verhandeld, die ons de meeste hoop heeft gegeven. De heer De la Coste heeft ons bewezen een Belgisch hart in zich om te dragen, en met de beste bedoelingen bezield te zijn . . ."

Na het vertrek der deputatie had Zijne Majesteit nog aan den heer Joseph d'Hooghvorst een afzonderlijk onderhoud toegestaan, waarbij deze geen nieuwe gezichtspunten opende, maar den koning gunstig voor het doel der deputatie trachtte te stemmen, ook zijn eigen houding verdedigde. — Gendebien ontwikkelde tegenover den minister De la Coste een soort van programma tot vreedzame oplossing der geschillen tusschen Noord en Zuid, overeénkomende met den reeds in 1829 door de Potter uitgegeven brief van »Démophile au roi": namelijk, scheiding van België en Holland, met den prins van Oranje als onderkoning, verblijf houdende te Brussel. Een onder de bestaande omstandigheden alleszins verstandig voorstel!

's Konings antwoord aan de Luiksche afgevaardigden, die reeds vóór de Brusselaren aangekomen en des Maandags door Zijne Majesteit ontvangen waren, luidde nagenoeg gelijk als dat aan de Brusselsche commissie, met ernstige aanbeveling om orde en rust te Luik te handhaven.

Alvorens de Brusselsche deputatie bij zich toe te laten, had de koning van generaal Fagel te Parijs en van den Franschen gezant te 's Gravenhage, de la Moussaye, verklaringen ontvangen, dat de Fransche regeering de woelingen in Zuid-Nederland met leedwezen vernomen en strenge bevelen gegeven had aan den luitenant-generaal Corbineau, commandant van »la division du Nord", om elke poging tot steun der oproerlingen te voorkomen, zoo noodig te beletten.

's Konings beroep op de grondwet onder schijn van welwillendheid doch met halve beloften wakkerde het vuur der omwenteling aan in plaats van het volk te bezadigen. De proclamatie van den prins van Oranje werd afgescheurd en vertrapt. Een talrijke, deels gewapende volksmenigte bedreigde 's konings paleis, waar de prins de leden der commissie en eenige aanzienlijken ten disch genoodigd had. Terwijl generaal de Constant heimelijk bevelen gaf en maatregelen trof om het paleis zoo noodig te ver-

Digitized by Google

Digitized by Google

Zijne Koninklijke Hoogheid Willem, Prins van Oranje. (1819).

Naar het portret, geschilderd door P. C. Verhulst.

Digitized by Google

dedigen, op het gelaat van de heeren d'Hooghvorst en van Bijlandt ontsteltenis te lezen stond, behield de prins al zijn kalmte. D'Hooghvorst en van Bijlandt werden beurtelings van tafel geroepen. Toen eerstgenoemde terugkeerde, herinnerde Oranje hem met een veelbeteekenend gebaar, dat hij op verbeurte van zijn hoofd beloofd had voor de veiligheid van zijn persoon in te staan. Aan generaal van Bijlandt voerde de prins volkomen bedaard te gemoet: »Generaal, gij waarschuwt mij als 't tijd is om den degen te trekken." Sylvain van de Weyer ging naar buiten om het volk toe te spreken, dat zich ten slotte liet gezeggen en aftrok. Na tafel begaf generaal de Constant zich verkleed met eenige vertrouwden op verkenning in de benedenstad en naar het stadhuis en keerde pas des nachts terug. Nadat zijne gasten waren vertrokken luisterde de prins in den tuin naar het zingen der dragonders. 't Was juist maansverduistering. Even als de ouden de godin Cynthia in Luna statig en lichtend zagen zweven boven donkere wouden en glanzende zeeën, trachtten dwepers door het lichtgeloovige, opgewonden volk in de deels donker beschaduwde, deels hel verlichte goudgele wachter der aarde, omgeven door felroode stralen, de Brabantsche kleuren te laten onderkennen.

Op aandrang van eenige hoofden der burgerwacht verzochten de heeren Joseph d'Hooghvorst en Gendebien nog laat in den avond gehoor bij den prins van Oranje, ten einde hem den uitslag hunner missie naar 's Gravenhage mede te deelen, tevens om uitdrukking te geven aan hun persoonlijk gevoelen, door meerdere aanzienlijken in Brussel gedeeld, dat de door den koning geweigerde concessiën zelfs niet meer voldoende waren om de zuidelijke gewesten te bevredigen. Op grond van den zeer gespannen toestand, waarin Brussel verkeerde, en van de ontrustende berichten, die in den loop van den dag uit Luik, Leuven en elders waren ingekomen, verzekerden zij den prins, dat onder den bestaanden regeeringsvorm de vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland niet houdbaar was, en spraken voor de eerste maal tegenover den troonsopvolger omtrent splitsing van het staatsbestuur zonder scheuring van het rijk, met den wensch dat de prins zich aan het hoofd der beweging zou stellen. Verontwaardigd wees Oranje het voorstel af, dat inmiddels het wachtwoord der omwentelingsgezinden was ge-

Digitized by Google

worden en den volgenden dag bij monde der geheele door den prins benoemde commissie zou worden uitgesproken.

Het bleef bij het verwijderde oproergedruisch in de stad, het luiden der klokken en het wapengekletter der patrouilles van de burgerwacht. De troepen waakten. Oranje begaf zich kalm ter ruste.

Generaal de Constant teekende aan omtrent het op 1 tot 3 September ten paleize voorgevallene —

»La commission est en permanence au palais; mais *la révolution marche* sans l'écouter. Les nouvelles de la marche des troupes sur Anvers et Maastricht augmentent la fermentation. Le prince envoye des officiers en commission à Vilvorde et à la Haye... A onze heures du matin une députation composée de l'état-major de la garde bourgeoise et des chefs des sections est admise auprès du prince et lui expose l'état alarmant de la capitale et le voex des habitants de *voir éloigner les troupes*. Elle demande aussi une *entière séparation des provinces du nord d'avec celles du midi*. Après une conférence le prince annonce qu'il consent à retirer ses troupes de la ville et qu'il se rendra lui-même à la Haye pour soumettre au roi les voeux des Belges à condition *qu'ils restent attachés à la dynastie règnante et qu'ils défendent l'indépendance du royaume contre toute agression étrangère*. Tous les membres de la députation en signent l'engagement et témoignent au prince leur satisfaction et leur reconnaissance. C'étaient Messieurs Van der Linden d'Hooghvorst, Van der Smissen, Hotton, Pletinckx, Van der Steen, comte Van der Meeren, Palmaert, Moyard, van Gameren, Delfosse, Plaisart, Telner, Michiels et beaucoup d'autres — aussi Van de Weyer, Rouppe et Jolly. Le prince publie une proclamation, congédie sa commission, donne les ordres pour le départ de la garnison et monte à cheval à 2½ après-midi, escorté par une garde bourgeoise à cheval... Nous sortons par la porte de Schaerbeek, salués des huées de quelques hommes du peuple. Par Schaerbeek. Monplaisir et le long de la Senne nous arrivons à 3½ heures pour dîner avec le prince Frédéric à Vilvorde."

Met een droevigen blik naar zijn paleis verliet de prins van Oranje, onder geleide van kapitein Baudry met een detachement gewapende burgers te paard, het Park en de stad, die hem zoo lief waren en welke hij nimmer zou terugzien.

Digitized by Google

Dit eenvoudige relaas van een ooggetuige wijkt belangrijk af van het veelbewogen verhaal door dr. J. Bosscha [189]): de schitterende paleiszalen, waar zich in den voormiddag van 3 September een dichte massa van bevelhebbers, staten-leden, hoofden der rechterlijke macht, aanzienlijke en invloedrijke ingezetenen zouden hebben verdrongen: de voorhoede »van een oneindigen stoet, die door gang, portaal en plein zich voortzette in het volk op straat" — doch schijnt ons meer waarschijnlijk dan deze evenals bij latere Belgische schrijvers overdreven voorstellingen. Volgens hen zouden de zuidelijken er vooral den klemtoon op hebben gelegd »que, malgré l'entrainement des esprits, *la dynastie des Nassau n'avait pas cessé d'être le voeu unanime des Belges*" — het betoog werd binnen enkele weken door de gebeurtenissen gewraakt. 's Konings opvolger zelf heeft het gerucht weêrsproken, volgens hetwelk een verandering van dynastie mogelijk werd geacht — en wilde zijn handteekening niet onder de afkondiging stellen dan alvorens de burgerwacht haar eer te pand stelde, dat zij geen verandering van regeerend stamhuis zou dulden. De prins van Oranje, wiens heldhaftige houding te midden der oproerige menigte herinnert aan den riddertijd, maakte zich illusiën om zonder wapengeweld den opstand te onderdrukken; zijn edelmoedig pogen tot bevrediging verhoogde den overmoed der revolutionnairen.

Was Oranje consequent gebleven in den telkens door hem in de dagen van 1 tot 3 September binnen Brussel aangeheven — maar niet door het volk herhaalde — kreet van »Leve de Koning!"; hadden zijn taal, zijn heldenzin de menigte gewonnen; scheen hij den weg te zullen banen tot een minnelijk vergelijk — daarentegen hernam de uiterste partij, die door het oproer van den 24sten Augustus was verrast, haar overwicht en trachtte met alle kracht haar wil door te drijven. Aanvankelijk hadden de burgers te Brussel zich gewapend om orde en rust te herstellen en het oproer te dempen, dat meerendeels door de Fransche partij was aangestookt. Spoedig waren zij, steunende op hunne tijdelijke macht, zelf in opstand gekomen en eischten met de wapens in de hand herstel van grieven, die deels reeds waren opgeheven, en vergden, wat zij vroeger hadden afgesmeekt. Geenszins bedenkende, dat het antwoord niet van den souverein alleen, maar vooral van

Digitized by Google

's lands vertegenwoordiging afhing, spraken de volksleiders te Brussel het woord »scheiding" uit en gaven duidelijk het voornemen te kennen om over het lot van het oude België te beslissen.

De meeste zuidelijke steden keken Brussel naar de oogen, vastbesloten om het van daar uitgaande wachtwoord te volgen. Het door vreemden uitgelokte oproer van 25 Augustus sloeg door gebrek aan militair beleid te Brussel en besluiteloosheid der regeering te 's Gravenhage over tot een gewapenden opstand, welke door een staatkundige omwenteling dreigde te worden gevolgd. Weldra zou te Brussel het gepeupel opnieuw de overhand krijgen en de hoofdstad aan volkomen anarchie zijn overgeleverd.

De op 1 September ingestelde commissie was nog vóór 's prinsen vertrek uit Brussel ontbonden. Dienzelfden avond verscheen onderstaande afkondiging in de »Courier des Pays-Bas" —

»Wij ondergeteekenden, leden der staten-generaal en ons thans te Brussel bevindende, zijn bij Z. K. H. den Prins van Oranje geroepen geworden. Wij hebben de eer gehad, hem, naar ons beste weten, den staat van zaken en de stemming der gemoederen voor te stellen.

»Wij hebben ons bevoegd geacht, aan den kroonprins voor te dragen, dat eene algeheele afscheiding tusschen de zuidelijke en noordelijke provinciën, zonder eenig ander punt van aanraking, dan dat beide onder een en hetzelfde regeerend stamhuis zouden staan, de vurigste wensch van België was.

»Wij hebben aan Z. K. H. onder het oog gebracht, dat, te midden van de algemeene geestvervoering het geslacht van Nassau geen oogenblik opgehouden heeft de algemeene wensch der Belgen te blijven; dat zoodra de moeilijkheden van deszelfs tegenwoordige stelling, en de onmogelijkheid van onvereenigbare gevoelens, zeden en belangen overeen te brengen eenmaal opgehouden hebben, en het Huis van Oranje daardoor in de mogelijkheid is om aan onze wenschen gehoor te geven, hetzelve ook op de gehechtheid en trouw van allen konde rekenen.

»Onze vertoogen, zoowel als die van verschillende bijzondere commissiën, zijn gunstig ontvangen geworden; en reeds is de kroonprins de uitdrukking onzer wenschen in persoon aan zijnen Doorluchtigen Vader gaan overbrengen.

Digitized by Google

»Overtuigd, waarde landgenooten, dat wij de tolken uwer gevoelens geweest zijn, en dat wij als goede en getrouwe Belgen gehandeld hebben, brengen wij den stap, dien wij gedaan hebben, ter uwer kennis. Hier, in uwe hoofdstad, zullen wij met vertrouwen den uitslag van uwe en van onze pogingen afwachten.

(was geteekend) Graaf de Celles. De Langhe.
Baron de Secus. C. de Brouckère.
Barthélémy. Graaf Cornet de Grez.

»Brussel, den 3den September 1830."

Het denkbeeld eener administratieve scheiding van Noord en Zuid — in den zin der uiterste concessie van den raadpensionaris van de Spiegel in 1790 [190]), toen tegenover de omwenteling in Frankrijk de nood drong tot overweging om met België samen te gaan — was reeds in 1829 door de Potter in zijn brief van »Démophile au roi" aangegeven. Toch zou o. i. een administratieve scheiding met koning Willem I in het noorden en den prins van Oranje als 's konings stedehouder in het zuiden, leiden tot overwicht van het Zuiden met hare meerderheid in bevolking op het Noorden: groote bedachtzaamheid zou worden gevorderd om niet tot gelijke gevolgen te geraken als in onze dagen de geschiedenis van Zweden en Noorwegen heeft opgeleverd. Aangezien men op 3 September 1830 evenmin aan een omwenteling dacht als op 25 Augustus te voren, had de vergadering van 3 September beter gedaan eenvoudig op grondwets-herziening aan te dringen.

Doch daaromtrent werd noch in Brussel, noch elders gerept. Nagenoeg alle zuidelijke bladen, met uitzondering van die te Antwerpen en te Gent juichten het scheidingsontwerp luide toe: laatstgenoemde steden voorzagen daarin groote verliezen voor den handel. Zelfs één der trouwste royalisten in het zuiden, baron de Keverberg noemde de financieele en administratieve scheiding »le seul moyen qui fût de nature à établir une solide pacification entre les deux pays" — onder bijvoeging — »que le moindre délai, la moindre hésitation compromettrait essentiellement l'espoir qu'offrait encore cette planche de salut; qu'elle ne pourrait plus conduire au port, si le gouvernement tardait un seul instant à s'en saisir et qu' une fois repoussée, elle lui échapperait pour toujours." In het noorden

Digitized by Google

juichte vooral Amsterdam het scheidingsontwerp levendig toe: reeds droomde men van het sluiten der Schelde en van hooge invoerrechten.

Niemand heeft in den namiddag van 3 September 1830 het onderhoud tusschen de koninklijke broeders te Vilvoorden bijgewoond; maar hun gevolg begreep waarom zij elkaar zoo langdurig omarmd hielden. Aan tafel werd druk over de gevraagde »administratieve scheiding" gesproken. Prins Frederik zag in dien eisch het verlies der helft van het koninkrijk en meende, dat doortastende handelingen tegenover Brussel dien eisch zou hebben gesmoord. Minder pessimistisch gestemd zijnde, hield Oranje vol dat een dergelijke scheiding, mits het zuiden trouw bleef aan de dynastie, niet onvereenigbaar was met de grondslagen der vereeniging van de beide Nederlanden tot één staat volgens het traktaat van 21 Juli 1814 en geen internationale tusschenkomst behoefde uit te lokken. »Doch de vereeniging van Noord en Zuid zal niet meer volkomen en innig zijn" — beweerde Oranje hoofdschuddend. — »En indien een vereeniging met Frankrijk werd beproefd? Zoo de Franschen in het land vallen?" — vroeg prins Frederik. Oranje had dezelfde vragen des vóórmiddags aan de commissie in zijn paleis gedaan, waarbij men geestdriftig trouw aan het regeerende vorstenhuis betuigd en elke gedachte van aanhechting aan Frankrijk verworpen had.

Het bericht omtrent de komst der bataljons grenadiers en jagers uit Brussel, die de prinsen verlangden tegemoet te gaan, maakte een eind aan het gesprek. Alvorens deze troepen, luide door hunne kameraden verwelkomd, het bivak betrokken, namen de prinsen ze in oogenschouw en beantwoordden de juichkreten hunner getrouwen met menig welverdiend, hartelijk woord — en terecht. Generaal de Capiaumont, als luitenant van de jagers van 25 Augustus tot 3 September te Brussel medestrijder in onze gelederen, heeft erkend: »On a reproché à la lâcheté des soldats néerlandais que la révolte avait triomphé, non seulement à Bruxelles, dans la nuit de l'insurrection, mais dans tout le pays. C'est une erreur grave et une infamie. Témoin oculaire et acteur dans ces évènements, je puis déclarer hautement, que cette accusation est indigne et fausse de tous points. A Bruxelles, pendant l'insurrection, officiers

Digitized by Google

et soldats se sont, en général, parfaitement comportés. Quelques généraux seuls ont montré de l'hésitation. Les trois officiers supérieurs de la garnison ont été extrêmement dignes et braves et ne se sont pas ménagés; mais ils ne pouvaient que baisser la tête devant la discipline et le respect dû à leurs supérieurs, dont ils étaient loin d'approuver la conduite" [191]).

Te half acht vertrok de prins van Oranje met baron de Constant en den minister van Gobelschroy over Mechelen en Antwerpen naar 's Gravenhage. Dienzelfden dag had generaal Trip met een troepenafdeeling, samengesteld uit de drie wapens, een verkenning uitgevoerd naar Leuven, alwaar een bataljon van de 11e afdeeling een aanval van het gepeupel afgewezen, maar des nachts met den commandant Gaillard de stad verlaten had en naar Campenhout was gemarcheerd. In plaats van de stad te bezetten, trok generaal Trip terug naar Tervueren, als gevolg waarvan de geest van oproer te Leuven levendig werd aangewakkerd [192]). Sinds bleven bij Sluis van Campenhout aan het Leuvensche kanaal en te Boort-Meerbeek twee bataljons tot bewaking gelegerd.

Sinds 5 September braken in meerdere steden oproerige bewegingen uit. In Verviers wapperde korten tijd de Fransche vlag. Te Luik liet de gouverneur Sandberg het gezag glippen, waarvan de jonge advokaat Charles Rogier zich behendig meester maakte, tót zijne onderhoorigen hem dwongen om met hen naar Brussel te trekken. Langzaam maar zeker woekerde het oproer in het zuiden voort.

Baron S. van Grovestins had zich Donderdag 's morgens (2 September) tegen tien uur, onmiddellijk na aankomst te 's Gravenhage, ten paleize aangemeld, waar hij den koning omstandig inlichtte betreffende de gebeurtenissen te Brussel. Nog denzelfden avond stelde prins Frederik den koning schriftelijk op de hoogte omtrent hetgeen sinds het vertrek van den heer Grovestins verder te Brussel was voorgevallen. Den koning kromp het hart bij overweging der gevaren, waaraan de kroonprins zich in de kolk van het oproer had blootgesteld; maar tevens verlevendigde zich de verwachting, dat 's prinsen zoo gewilde verschijning te Brussel, aldaar de rust zou doen wederkeeren. Te zwaarder zou den souverein, bij den met groote blijdschap verbeiden wederkeer van Oranje te 's Gravenhage, het in het zuiden tegenover zijn opvolger uitgespro-

Digitized by Google

ken verlangen eener administratieve scheiding vallen. Nu de kroonprins, volgens het door den koning beoogde doel der zending, zich persoonlijk had verzekerd omtrent den waren staat van zaken te Brussel, met kinderlijke piëteit, grooten eerbied voor zijn vader en het ridderlijke eergevoel, dat hem niet minder onderscheidde dan persoonlijke moed, de wenschen der zuidelijke landgenooten had aangehoord, waarbij geen enkele den naam van den koning noemde of toejuichte — moest 't den koning zijn, alsof zijn lot binnen tweemaal 24 uren geheel was verkeerd. Gansch onverwacht zag Willem I den zuidelijken vleugel van het staatkundig gebouw instorten, aan de bevestiging waarvan hij vijftien jaren lang onverdroten met volle toewijding had gearbeid, niet enkel voor 's lands belang en eigen roem, maar met de vaste overtuiging dat het Vereenigde Koninkrijk onmisbaar was voor de rust van Europa. Noch de koning, noch zijne raadslieden zagen in, dat het door den prins van Oranje voorgestelde middel om zonder wapengeweld de heerschappij van zijn Huis voor het zuiden te handhaven, al ware het ten koste eener administratieve scheiding van het noorden, na talrijke vroeger begane fouten, de gelukkigste nog te bereiken uitkomst mocht heeten. Maar de koning liet het gunstige oogenblik tot zelfhandelen voorbijgaan en deinsde terug om de door den prins te Brussel gedane toezeggingen te verwezenlijken. Hij wilde de zaak door de volksvertegenwoordiging doen onderzoeken en hoopte op haar uitspraak.

Te Breda was aan Oranje midden in den nacht en te Rotterdam 's morgens vroeg een geestdriftvolle ontvangst ten deel gevallen. De ontmoeting zijner gemalin, van zijne kinderen en van zijn vader ná de te Brussel geloopen gevaren was treffend; doch de onveranderde stemming van den koning jegens de »onruststokers" bedroefde den prins levendig. De koning deinsde er voor terug om de toezeggingen, door Oranje te Brussel gedaan, te verwezenlijken. Evenmin vonden 's prinsen te Brussel toegezegde verzoenende pogingen instemming bij 's konings meest vertrouwde raadslieden [193]). Een buitengewoon nummer van de staatscourant van Zondag 5 September [194]) maakte de te Brussel en elders uitgebroken onlusten, de buitengewone bijeenroeping der staten-generaal en de zending naar Brussel bekend. De koning bracht hulde aan de »mensch-

Digitized by Google

lievendheid en edelmoedigheid", waarmede zijne zonen hunne opdracht naar de zuidelijke gewesten hadden volbracht, maar gaf — thans, in vergelijking van vroeger, met zeker overdreven vertoon van gehechtheid aan de grondwet — als zijn ernstig voornemen te kennen om vooral aan het beraad van de volksvertegenwoordiging over te laten »óf de onheilen, waaronder het vaderland zucht, te wijten zijn aan eenig gebrek in de nationale instellingen en óf er reden zou zijn, deze te wijzigen; vooral ook, óf de betrekkingen, door de traktaten en door de grondwet tusschen de twee groote afdeelingen van het koninkrijk gevestigd, tot bevordering van het gemeenschappelijk belang, zouden behooren te worden veranderd..." De toon der afkondiging ontnam aan Oranje alle hoop om als vredestichter naar Brussel terug te keeren. Zijn leedgevoel kreeg nieuw voedsel, toen de prins van generaal de Constant, na een 's namiddags door den koning met dezen opperofficier gevoerd onderhoud vernam, dat hij, doch alléén, nog des Zondagsavonds met mondelinge bevelen en brieven aan prins Frederik naar Vilvoorden moest terugkeeren.

De Engelsche bladen gaven allerlei fantastische berichten aangaande de gebeurtenissen te Brussel; enkele gingen zoover te beweren, dat daarbij 2000 personen het leven hadden gelaten. Te Londen vond de houding van den prins van Oranje te Brussel geen onverdeelden bijval. Prinses Lièven, de echtgenoote van den Russischen gezant te Londen, die in het jaar 1831 en later aldaar wellicht meer staatkundigen invloed heeft uitgeoefend dan de afgevaardigde zelf, schreef aan lord Grey, toen nog leider der whigs en weldra de opvolger van Wellington als hoofd van het kabinet: »The Prince of Orange has behaved with a total want of dignity and good sense... [195]). Binnen enkele weken zou zij den prins te Londen ontmoeten, haar dwaling inzien en den prins naar waarde *leeren* schatten.

De onthouding van de Fransche regeering, die door een vredelievende houding de mogendheden tot erkenning van het Huis van Orleans hoopte over te halen, daarom niet ten voordeele van België wilde tusschenbeiden komen, maakte Gendebien en zijne geestverwanten te Brussel schier radeloos.

Digitized by Google

IV. In kantonnement óm Antwerpen.

Toen generaal baron de Constant in den namiddag van den 7den September te Vilvoorden terugkwam, ontmoette hij aldaar de generaals Boreel en Favauge, die door prins Frederik ontboden waren. In het hoofdkwartier heerschte zekere spanning omtrent den uitslag eener onderneming van generaal Post, die op grond van nieuwe onrustbarende geruchten uit Leuven en Tervueren, op 5 September met het regiment lansiers naar Cortenberg was gemarcheerd, waar zij een bende Luikenaars met geschut trachtten te verhinderen naar Brussel te trekken. Den volgenden dag marcheerde generaal Post met de lansiers, de afdeelingen kurassiers no. 3 en no. 9 naar Tervueren, waarheen een bende van 800 opstandelingen uit Brussel op weg was om 's prinsen jachtslot te bezetten: hetgeen de cavalerie belette. Enkele dagen later (10 September) kreeg echter een achtergelaten detachement van het 4de regiment dragonders bevel om in te rukken; de wacht op het jachtslot aldaar en op het paleis te Laeken werd betrokken door gewapende burgers uit Brussel.

Volgens 's konings instructiën kon prins Frederik de troepen te Vilvoorden vereenigd houden óf wel ze verder noordwaarts kantonnementen laten betrekken. De prins achtte terecht dat de gedwongen werkeloosheid te Vilvoorden een zeer nadeeligen moreelen invloed op den soldaat moest uitoefenen. Zoo Hollanders als Belgen hadden zich tot heden onder de wapenen voorbeeldig gedragen: maar men mocht niet voorbijzien, dat laatstgenoemden tegen hunne landgenooten, wellicht tegen hunne bloedverwanten zouden moeten optreden. De »Courrier des Pays-Bas" verzuimde geen pogingen om kader en manschappen te overtuigen, dat het beste middel om niet te worden genoodzaakt, tegen hunne medeburgers te vechten, ware om de gelederen te verlaten. Reeds bevonden zich een 500-tal deserteurs uit Luik en elders in de kazerne het Kasteeltje te Brussel, waar zij rijkelijk werden onthaald. Om die redenen verkoos prins Frederik de troepen, die bovendien nog versterkingen zouden ontvangen, dermate tusschen Antwerpen en Vilvoorden te ver-

Digitized by Google

deelen, dat men voor eerstgemelde plaats over een voldoende bezetting beschikken en toch binnen weinig tijds een sterke troepenmacht nabij Brussel vereenigen kon. Met generaal de Constant en majoor Nepveu, die eveneens te Vilvoorden was aangekomen, ontwierp de prins een nieuwe samenstelling der legerafdeeling in twee brigades en een andere dislocatie der troepen, welke op 7 September werd uitgevoerd. Generaal Schuurman en generaal Post kwamen met de eerste brigade en met de cavalerie te Mechelen aan de Dyle, generaal Favauge met de tweede brigade te Contich, halfweg Antwerpen. Alle korpsen kregen de volgende dagen versterking van miliciens. De luitenant-kolonel Everts bleef met het tweede bataljon jagers te Vilvoorden. De troepen onder het bevel van den luitenant-generaal Cort Heijligers stonden tusschen Maastricht, Venlo en St. Truyen [196]).

Alvorens prins Frederik in den namiddag van Dinsdag 7 September Vilvoorden verliet, hadden zich eenige leden der staten-generaal uit Brussel bij hem aangemeld. Des morgens toch had de gouverneur van Zuid-Brabant, jonkheer van der Fosse, 's konings afkondiging van den 5en ontvangen (bladz. 380 en 381) en vreesde hij dat de bekendmaking daarvan een nieuwe volksbeweging, wellicht zelfs het aannemen der Fransche vlag ten gevolge zou hebben [197]). Om dit te voorkomen, verzocht hij door tusschenkomst der deputatie 's prinsen tusschenkomst om bij den koning een afkondiging te bewerken, waaruit mocht worden opgemaakt, dat in beginsel tot de scheiding was besloten. Tevens deelden zij den prins mede, dat ofschoon aanvankelijk de zuidelijke staten-leden hadden geweifeld om aan 's konings oproeping te beantwoorden, zij na rijp beraad hadden besloten toch daaraan te voldoen en naar 's Gravenhage te vertrekken; daartegenover verlangden zij van prins Frederik de belofte, met geen troepen binnen Brussel te komen, zoolang de buitengewone bijeenkomst der staten-generaal vergaderd was. Juist had de prins bericht ontvangen, dat het toch aan driehonderd Luiksche vrijwilligers, »gardes populaires", gelukt was om Brussel te bereiken, waar zij de krachten der Fransche partij vermeerderden en haar propaganda steunden. Zij voerden twee stukken mede [198]) en stonden onder bevel van den reeds vermelden advokaat Charles Rogier (bladz. 379), een Franschman van ge-

Digitized by Google

boorte, die zich meermalen door heftige artikelen in »le Politique" (bladz. 290) en andere liberale bladen als een ijverig voorstander der vrijheidsbeginselen had leeren kennen. Men schatte in die dagen het aantal Franschen te Brussel op ruim 4000. De prins behandelde de deputatie beleefd maar koel, stelde zijnerzijds tegenover den eisch van »geen militaire interventie te Brussel" het beding, dat de orde en de rust aldaar niet verder zouden worden gestoord, verbond zich tot niets, maar verzocht aan de commissie hare verzoeken op schrift te stellen en naar 's Gravenhage te zenden.

Toen de deputatie te Brussel terugkwam was 's konings afkondiging reeds door de Hollandsche en de Antwerpsche bladen bekend geworden. Het stuk werd ten stadhuize en elders aangeplakt, maar woedend door het gepeupel afgescheurd. Men verlangde een onmiddellijke scheiding. Opnieuw verrezen barricades in Brussel en verzamelde men wapenen; van der Smissen en van der Meeren, geholpen door den Franschen oud-generaal Ernst Grégoire en Juan van Halen, drilden de vrijwilligers. Laatstgenoemde was geboortig uit Maastricht en van een laag zedelijk gehalte; hij had gedurende den Spaanschen vrijheids-oorlog tegen koning Ferdinand VII den generaal Mina gediend (bladz. 75), ook bij de Russen onder Yermoloff in den Kaukasus gestreden en stond hoog bij Rogier aangeschreven.

Het volk kwam niet tot bedaren alvorens het stedelijk bestuur zich verbond om het gezag neder te leggen en een voorloopig bewind voor België aan te stellen (8 Sept.). De Potter had uit Parijs tegenover zijn vriend Gendebien elke poging tot inlijving bij Frankrijk afgekeurd en verlangde afkondiging van België's onafhankelijkheid. Het volk bracht men in den waan, dat de prins van Oranje zijn belofte om vóór 6 September te Brussel terug te keeren verbroken had. Middelerwijl bestond groot verschil in zienswijze tusschen de notabelen en de hoofden der burgerwacht ter ééne en de staten-leden ter andere zijde. Gendebien en zijne geestverwanten wilden dat de Gerlache, de Sécus en anderen het voorloopige bewind zouden aanvaarden; maar de staten-leden achtten zich nog aan hunne plichten gebonden en weigerden. Alleen de Stassard verklaarde zich bereid. Na het vertrek der staten-leden naar 's Gravenhage tot het bijwonen der buitengewone vergadering,

Digitized by Google

hadden de omwentelingsgezinden de handen vrij en stelden, nu de oprichting van een voorloopig bewind was mislukt, een »commission de sûreté" van acht leden aan — Gendebien, den bankier Ferdinand Meeus, Van de Weyer, Rouppe, graaf Felix de Mérode, den prins de Ligne, den hertog van Ursel en Frederik de Sécus —, wier programma inhield: administratieve scheiding van Noord- en Zuid-Nederland met handhaving der regeerende dynastie, voorts alle maatregelen tot bevordering der belangen van den handel, de nijverheid en de openbare rust. De drie laatstgenoemde leden bedankten, zoodat op 11 September slechts vijf leden, verklaarde vijanden van den koning, zitting namen. De gouverneur van der Fosse, de burgemeester de Wellens, de procureur-generaal en talrijke hooggeplaatste ambtenaren verlieten de stad. Deputatiën uit Aalst, Genappe, Charleroi, Kortrijk, Mons en andere plaatsen uit de »Borinage" boden baron d'Hooghvorst manschappen, geld en wapenen aan ter verdediging van Brussel; doch velen aanzienlijken — o. a. den markies de Chasteler, den prins de Ligne en anderen — faalde 't nog aan moed om openlijk met het noorden te breken.

Duidelijk zag de koning in dat de innige band tusschen de noordelijke en de zuidelijke gewesten, bedoeld door het in acht artikelen vervatte traktaat van 21 Juni 1814 (Derde Deel bladz. 421), welke innige vereeniging Willem I sinds onvermoeid had nagestreefd, verder onbestaanbaar zou blijken. Daarom had hij aan zijn gezant mr. A. R. Falck te Londen opgedragen om, overeenkomstig diens brief van 7 September aan den minister van buitenlandsche zaken lord Aberdeen te verzoeken, den Britschen gezant te 's Gravenhage te machtigen om met de vertegenwoordigers aldaar van Rusland, Pruisen en Oostenrijk — onderteekenaars van de overeenkomst van 1815 — in overleg te treden, welke wijzigingen de bepalingen dier artikelen in verband met de onlusten in Zuid-Nederland meest waarschijnlijk zouden moeten ondergaan, en de maatregelen daartoe te bekrachtigen. Koning Willem I heeft dus in 1830 geenszins de samenkomst eener conferentie voorgesteld, wel aanleiding daartoe gegeven: aanvankelijk (7 en 28 September) door de diplomatieke tusschenkomst, vervolgens — zooals straks blijken zal — op grond van de Heilige Alliantie den gewapenden bijstand dier mogendheden in te roepen (2 October 1830) [199].

Digitized by Google

De terugtocht der troepen uit Vilvoorden en de mare van het door den koning aan den minister van Maanen op zijn aandrang verleende ontslag (3 September), verwekten groote vreugde te Brussel; dat de koning hem met den titel van minister van staat vereerd en baron van Pallandt Keppel tot zijn opvolger ad interim benoemd had, liet het Zuiden koud. Nu de scheiding van Noord en Zuid toch aanstaande scheen, onthielden de oppositie-bladen zich onverschillig van bespreking omtrent de wijziging van het regeeringskabinet, waarop zij vroeger zoo vurig hadden aangedrongen.

Intusschen vertolkten zich te Brussel de gevolgen van den opstand door stilstand van allen arbeid, zoodat uitdeelingen van brood plaats hadden en gelden voor de werkeloozen werden ingezameld. Alle pogingen tot samenstelling van een voorloopig bewind stuitten echter af op den strijd der partijen, waarbij de liberalen en de Walen het oog op Frankrijk gevestigd hielden; de gematigden en de Vlamen, met de heeren d'Hooghvorst aan het hoofd, hoopten op 's konings rede bij de buitengewone vergadering van de staten-generaal om het Zuiden voor een omwenteling te behoeden [200]).

Gelijktijdig (16 September) werd in de St. Joris-zaal — Cellebroedersstraat te Brussel — een Middel Verbond »Réunion Centrale" opgericht, waarvan de leiders waren Ducpétiaux als voorzitter, Rogier, Niellon, Grégoire, Juan van Halen en anderen, meest allen voorstanders der inlijving van het Zuiden bij Frankrijk (bladz. 58), die tevens de handelingen der commissie van openbare veiligheid ondermijnden en tegenwerkten om zelf meester te worden van het gezag. Zij voerden de hevigste revolutionnaire taal en vonden steun bij de menigte vrijwilligers, die van alle kanten, vooral uit Luik en uit Frankrijk, naar Brussel stevenden. De anarchie te Brussel nam bij den dag toe, zoodat aanzienlijke ingezetenen brieven richtten aan prins Frederik met dringend verzoek om gewapende hulp tegen de hoofden der beweging »meneurs", die geheele benden werklieden onderhielden, ten einde telkens opstootjes te kunnen maken. Een dier brieven eindigde »Toutefois Votre Altesse Royale peut se persuader qu' une révolution n'est pas dans tous les esprits. Quelques étrangers, des gens sans avenir et sans fortune, et les redacteurs-avocats de journaux, légués à la noblesse et au clergé — là git toute la faction, facile à dompter du moment que

Digitized by Google

Sa Majesté croira convenable d'employer contre elle une force vigoureuse . . ." Inderdaad waren zij slecht op de hoogte.

Zooals wij reeds opmerkten, onthield de Fransche regeering zich van alle inmenging, het gevolg daarvan, dat de beweging te Brussel vroeger was uitgebroken dan men had verwacht. Louis Philippe werd heen en weder geslingerd. Hoewel voor zijn persoon instemmende met de Brusselsche revolutionnairen, vreesde hij de mogendheden, inzonderheid Rusland, dat hem nog niet als koning had erkend, door begunstiging van den Belgischen opstand tegen zich in te nemen. Daarentegen duchtte hij door onthouding tegenover die beweging de Parijsche democraten in het harnas te jagen. Dezen verlangden niet alleen Zuid-Nederland aan te hechten, maar bovendien de grenzen van Frankrijk tot den Rijn uit te breiden. De schijnbare onverschilligheid van het Fransche gouvernement maakte Gendebien, die op de aanhechting van België aandrong, wrevelig. »Gij aarzelt" — liet hij door tusschenkomst van de Potter zeggen aan Louis Philippe — »terwijl thans 200000 Belgen gereed staan om met geestdrift Frankrijk behulpzaam te zijn tot verdediging van de Rijn-grens. Wanneer Frankrijk echter later gedwongen wordt om oorlog te voeren, dan zullen wij reeds lang vrede gesloten hebben met de Nederlandsche regeering en 60000 Belgen de wapens tégen Frankrijk aangorden. Middelerwijl kwijnen handel en nijverheid en loopen hier 100000 werklieden broodeloos rond." Fransche agenten verzekerden heimelijk aan de opstandelingen, dat bij gewapende tusschenkomst van Pruisen in Zuid-Nederland, welke onderstelling zich grondde op de samentrekking van troepen in Westfalen (bladz. 321), Frankrijk tusschenbeide zou komen.

Hoe een talrijke fractie te Brussel over het oproer dacht, bewees een dezer dagen aldaar verschenen pamflet »Appel aux bons habitants de Bruxelles", waarin o. a. voorkwam —

Malgré d'insolentes clameurs,
Le roi dans sa munificence
Versait des biens en abondance
Sur ses noirs calomniateurs . . ."

benevens een courantenartikel, hetwelk eindigde:

»Les nobles s'associèrent aux carbonaris et les prêtres aux ennemis les plus acharnés de la religion. De cette monstrueuse

Digitized by Google

alliance, composée de tous les éléments de l'absolutisme et du désordre, naquit un hydre à cent têtes, qui vomit ses funestes poisons sur toutes les parties de la Belgique."

Prins Frederik vestigde op 8 September zijn hoofdkwartier in het koninklijk paleis op de »Meir-plaats" te Antwerpen. Deze maatregel was een gevolg van het laatste besluit der voortdurend weifelende regeering om de oproerige hoofdstad voorloopig aan haar lot over te laten, elke aanleiding tot nieuwe verbittering der opgewonden bevolking te vermijden. Generaal Cort Heijligers, die vooral Luik moest in toom houden, kreeg bevel zich in den omtrek van Maastricht tot waakzaamheid en zelfverdediging te bepalen. Sinds 3 September was de »commission de sûreté" te Luik ontbonden, speelde Ducpétiaux de rol van dictator en heerschte in de stad volslagen anarchie; schier dagelijks trokken gewapende benden van daar naar Brussel.

Het vuur van den opstand verspreidde zich volgens de rapporten der burgerlijke en militaire overheden wijder door België, vond overal brandstof en nergens tegenstand. Steden en vestingen moesten door de burgers tegen plundering bewaakt worden. Nauwelijks een week na den terugtocht der troepen togen vreemdelingen en gelukzoekers, opgeschoten knapen en oud-fransche krijgers, ruwe mijnwerkers uit de »Borinage" en fabrieksarbeiders van alle zijden naar Brussel, voerden ongestraft en onder lijdelijk toezien van de koninklijke troepen in de kantonnementen de geestdrift der opstandelingen ten top en vormden Brussel tot het brandpunt van al wat belust was op verandering en afkeerig van de regeering te 's Gravenhage.

Te Antwerpen bevond zich ook de generaal Bernhard van Saksen Weimar, commandant van de tweede divisie infanterie. Generaal de Constant liet alle officieren van den generalen staf uit Gent overkomen en richtte den stafdienst in als op voet van oorlog. Het mobiele legerkorps was op 16 September samengesteld, behalve uit de reeds vermelde brigades (bladz. 383), uit een detachement infanterie en cavalerie te Aalst onder bevel van den kolonel-commandant van het regiment huzaren no. 6 en telde thans 18 bataljons infanterie, 5 regimenten cavalerie, 1 veld- en 4 rijdende batterijen — 14271 officieren, onderofficieren en manschappen. De

Digitized by Google

kantonnementen strekten zich uit van de Schelde langs de Rüpel en de Nethe tot Lierre en in een breeden kring om Mechelen tot Vilvoorden (Bijlage IVA) [201]).

De troepen onder bevel van den luitenant-generaal Cort Heijligers — o. a. bekend door het bezetten van Bath in Zuid-Beveland in 1809 (Tweede Deel, bladz. 559 en 560) — bestonden uit de 7de-, de 8ste- en de 13de afdeeling infanterie, met negen bataljons, de afdeelingen kurassiers no. 1 en no. 2, de lichte dragonders no. 5 en twee veldbatterijen: ruim 8100 hoofden. Na herhaalde wisselingen lagen tot 22 September de drie bataljons der 7de afdeeling verdeeld in kleinere plaatsen tusschen Maastricht, Tongeren en St. Truyen. Van de 8ste afdeeling bleef één bataljon in laatstgenoemde plaats; de beide andere te Venlo en te Hasselt. De 13de afdeeling had het 2de bataljon eerst te Charleroi, daarna te St. Truyen; het 1ste bataljon — overste Rupertus — versterkte de bezetting der citadel van Luik, die slechts door het reservebataljon van de 11de afdeeling en het 1ste bataljon artillerie nationale militie was bezet; het 3de bataljon van de 13de afdeeling lag te Tongeren. Een eskadron dragonders en een halve batterij werden naar St. Truyen gezonden; een halve batterij — kapitein Meyl — en drie eskadrons dragonders, in en om Tongeren. De eskadrons der afdeeling kurassiers no. 1 kantonneerden tusschen Meerssen, Valkenburg en Maastricht, de afdeeling no. 2 en de batterij van kapitein Brade te Maastricht (Bijlage IVB). Cort Heijligers moest het platteland door patrouilles en mobiele colonnes tegen de uitspattingen der Luikenaars beveiligen, en schriftelijk in gemeenschap blijven met prins Frederik. Ofschoon de krijgsmacht nabij Maastricht aanzienlijk genoeg was om krachtig tegen Luik, na Brussel het voornaamste brandpunt der omwenteling, op te treden, heeft ze weinig van beteekenis uitgericht [202]). Ook werden de garnizoenen van 's Hertogenbosch en Breda versterkt.

Prins Frederik hield zich te Antwerpen onledig met wapenschouwingen, zoowel van het garnizoen als van de citadel, de vestingwerken, kazernen, magazijnen en het eskader op de Schelde, ten einde het Zuiden zooveel mogelijk door militair vertoon in ontzag te houden. Op de Schelde lagen het fregat de »Euridice" met 32 stukken onder bevel van den kapitein ter zee Lewe van

Digitized by Google

Aduard, de korvet »de Panter" met 18 — daarna vervangen door de korvet »Proserpine" met 24 —, de brik »de Gier" met 8, en vier kanonneerbooten, elke met 3 stukken. Ook was de prins tegenwoordig bij het van stapel loopen van den nieuw gebouwden koopvaardijvaarder »Van der Werff", metende 750 tonnen. Op de citadel werd de bewapening der wallen aan de stadszijde voltooid; het arsenaal telde 500 vuurmonden. De bezetting van Antwerpen deed over dag de wachtdiensten en gaf 's nachts de patrouilles te zamen met de schutterij en de burgerwacht, die trots het protest van den prins van Oranje op 31 Augustus onder de wapenen gebleven was.

Een druk schriftelijk verkeer met de bevelhebbers in de zuidelijke gewesten, de vesting- en garnizoens-commandanten vertolkte de toenemende gisting aldaar, terwijl een drukke briefwisseling van het oorlogsbestuur prins Frederik in kennis stelde met de op 's konings last getroffen maatregelen: alle bewijzende, dat Zijne Majesteit het voornemen koesterde den opstand krachtdadig te onderdrukken. Hiertoe werkten mede aanhitsende artikelen in de noordelijke bladen, die de »Belgen" — niet meer Zuid-Nederlanders — rebellen scholden, ten speelbal van jezuïeten en jacobijnen. De »Arnhemsche Courant" riep het volk te wapen en schreef »Weg met de muiters! Muitersbloed is geen broedersbloed!" In stede van kalm de beraadslagingen der staten-generaal af te wachten, deden ongevraagde adviezen van aanzienlijke personen 't voorkomen, alsof men te 's Gravenhage van hoogerhand niets deed om de uitbreiding van het oproer tegen te gaan, geweld met geweld te keeren [203]).

Op 20 September maakten de opstandelingen te Luik zich bij verrassing meester van het fort Chartreuse; generaal van Boecop betrok de citadel. Ook te Brugge en Yperen werd het rumoerig. Generaal van Geen handhaafde als bevelhebber in het 6e groot militaire commando te Namen zijn in Nederlandsch-Indië behaalden roem (bladz. 221 en vlg.) en ontving daarvoor een bizondere tevredenheidsbetuiging van den koning. Generaal du Vivier vreesde voor Bergen (Mons), Ath, Charleroi, Hoey en Doornik. In Luxemburg begon het eveneens te roeren. De berichten van den gouverneur van Oost Vlaanderen, jonkheer van Doorn, en van generaal

Digitized by Google

de Ghigny in het 3e militaire commando bleven geruststellend omtrent den geest der bevolking te Gent en Oudenaarden; Ninove en Gerardsbergen waren in beweging gekomen, doch de gouverneur van Oost Vlaanderen kon zich niet vereenigen met de door kolonel van Balveren, commandant van het regiment huzaren no. 6, getroffen maatregelen tot herstel der rust in Aalst, waarheen hij op 12 September uit Doornik was ontboden. Ook te Lokeren, Assche, Hal, Dendermonde, enz. ontstond gisting onder de burgerij.

Het voortwoekeren van den opstand tegen het wettig gezag in Brussel en in het Zuiden deed 's konings verontwaardiging stijgen. De staatscourant van den 9den September bevatte een door de ministers De la Coste en Verstolk van Soelen ontworpen artikel, volgens hetwelk 's konings regeering zich verplicht achtte »in afwachting van den uitslag van het overleg met de op den 13den bijeengeroepen staten-generaal, tegen de verdere verspreiding van den opstand de meest krachtdadige maatregelen te bevelen, ten einde de brave bevolking in 's rijks bolwerken tegen de oproerlingen te beschermen." Met dat oogmerk ontvingen alle commandeerende officieren, zoowel bij het leger te velde als van de bezettingen en de vestingen, de stelligste voorschriften om geen voorzorgen of maatregelen te verzuimen, welke strekken konden om de rust te handhaven, gepleegd geweld door kracht van wapenen te keeren. »Alle weldenkende ingezetenen kunnen gerust zijn, dat hunne eigendommen beschermd, hunne rechten en belangen niet aan geweld of boosheid zullen prijs gegeven worden." Deze afkondiging voorspelde dat de koning op de staking der militaire tusschenkomst te Brussel wenschte terug te komen, en de beweging te hervatten, die op 1 September was verijdeld.

Generaal de Eerens berichtte aan prins Frederik nog vóór de buitengewone samenkomst der staten-generaal te 's Gravenhage nieuwe verplaatsingen van troepen, de aanschaffing van ruim 1000 trek- en rijpaarden ten behoeve der artillerie, uitbreiding der hospitalen te Antwerpen, Maastricht en Bergen op Zoom, aanmaak van infanterie-patronen en munitie op ruimer schaal, ten einde de bataljons en de batterijen volledig uit te rusten, de benoeming van nieuwe vesting-commandanten, o. a. den luitenant-generaal Howen te Bergen, den generaal-majoor George te Yperen, van cadets der

Digitized by Google

Militaire Academie en onderofficieren tot tweede-luitenant; terwijl tijdelijke administratieve maatregelen moesten voorzien in een toestand, welke het midden hield tusschen vrede en oorlog.

Bovendien ontving prins Frederik te Antwerpen nog bezoek van den hertog van Brunswijk, die uit zijne staten was verjaagd en naar Londen vluchtte, en moest hij zich enkele dagen naar 's Gravenhage begeven om bij het huwelijk van prinses Marianne tegenwoordig te zijn. Gedurende zijn korte afwezigheid van 13 tot 15 September voerde generaal Trip het bevel over de bezuiden Antwerpen gekantonneerde troepen. Ook generaal de Constant was door den koning uitgenoodigd tot bijwoning van de huwelijksplechtigheid der prinses.

Tegen zijne gewoonte verlangde prins Frederik de opening der buitengewoon te 's Gravenhage bijeengeroepen vergadering van de staten-generaal niet bij te wonen, en wél om de redenen, welke daartoe hadden aanleiding gegeven.

Het dagboek van generaal de Constant in die dagen behelst o. a. »... Il y a beaucoup de fermentation à Bruxelles; il y arrive des bandes de volontaires armés de Louvain, Liège, Namur, Mons, Tournai et d'autres villes, ainsi que beaucoup d'officiers et de soldats français isolés et déguisés. L'uniforme adoptée par les révoltés est un sarrau bleu avec ceinture de cuir et un bonnet grec, et leurs armes un fusil à deux coups, deux pistolets et un poignard. La commission administrative et les chefs de la garde bourgeoise n'ont presque plus d'autorité et beaucoup de notables habitants de Bruxelles se rendent à la Haye pour demander au Roi l'envoi d'un corps de troupes à Bruxelles pour y rétablir de gré ou de force l'ordre légal."

Op 12 September zong de tenor Lafeuillade 's avonds in het »Théâtre de la Monnaie" voor de eerste maal de »Brabançonne" — gedicht van den acteur Jenneval, Louis Alexander Hippolyte Chevalier Dechez, geboortig uit Lyon —: nog altijd het Belgische volkslied, waarvan sinds dien tijd alleen de woorden eenigszins zijn gewijzigd; de muziek is ontleend aan de Kyrie Eleyson van een requiem door Campenhout.

Prins Frederik schreef het voortwoekeren van den opstand toe aan het niet-doortasten van de mobiele krijgsmacht in de eerste

Digitized by Google

dagen van September. Maar wat toen de eenige juiste oplossing scheen, mocht, sinds 's lands vertegenwoordigers ter beslissing waren bijeengeroepen, een daad van geweld heeten.

V. Buitengewone vergadering van de Staten-Generaal. — Huwelijk van prinses Marianne der Nederlanden.

Alle zuidelijke kamerleden hadden aan de oproeping ter buitengewone vergadering van de staten-generaal gehoor gegeven: zelfs de Stassart, die aanvankelijk alle moeite had gedaan om zijne collega's te weerhouden. Bij de zekerheid dat hun te 's Gravenhage geen vriendelijke ontvangst wachtte mocht die opkomst op zichzelf reeds een moedige daad heeten. De koning en de prins van Oranje bejegenden de heeren met alle welwillendheid; maar van de zijde der Haagsche bevolking was de ontvangst dermate vijandig, dat alleen de bescherming door de politie, o. a. de Gerlache en de Stassart tegen mishandeling kon vrijwaren. Aan laatstgenoemde wilde niemand huisvesting verleenen, zoodat hij door regeeringstusschenkomst onder dak werd gebracht.

De aanspraak, waarmede de koning, vergezeld door den prins van Oranje, op Maandag 13 September 1830 de buitengewone vergadering der staten-generaal opende, was zeer omzichtig, in welwillende en algemeene bewoordingen gesteld zonder tot iets te binden; door vorm en koninklijke waardigheid stak ze scherp af tegen den brutalen toon der dagbladen in het Noorden en de latere houding van enkele afgevaardigden, die levendig hun afkeer jegens het Zuiden aan den dag legden.

Na te hebben herinnerd aan de gelukkige beëindiging van den Java-oorlog, ontvouwde de koning de bedroevende redenen, die het hoofd van den staat hadden aanleiding gegeven om de volksvertegenwoordigers samen te roepen en vermeldde dat onverwijld alle maatregelen genomen waren om den voortgang van het kwaad te stuiten in afwachting der bijeenkomst van 's lands vertegenwoordigers, ten einde de middelen te onderzoeken, door welke

Digitized by Google

de rust en vrede, het gezag en de wet, niet alleen tijdelijk hersteld, maar veel meer duurzaam zullen kunnen gevestigd worden.

»Intusschen, Edel Mogende Heeren!" — sprak Willem I — »is het, bij den strijd der meeningen, bij het woelen der hartstochten en het bestaan der verschillende drijfveeren en bedoelingen, een hoogst moeilijke taak, mijne zucht voor het welzijn van al mijne onderdanen te vereenigen met de plichten, die ik aan allen verschuldigd ben en voor allen heb bezworen.

»Daarom roep ik uwe wijsheid, uwe bedaardheid en uwe standvastigheid in, ten einde, gesterkt door overeenstemming met de vertegenwoordigers van het volk, met gemeen overleg te bepalen, wat in deze treurige omstandigheden voor het welzijn van Nederland behoort gedaan te worden.

»Van vele zijden wordt gemeend, dat het heil van den staat door een herziening der grondwet, en zelfs door een scheiding van gewesten, welke door verbonden en grondwet vereenigd zijn, zoude bevorderd worden.

»Maar zulk een vraagpunt is alleen voor overweging vatbaar langs den weg, door diezelfde grondwet aan welker voorschriften wij allen door plechtige eeden verbonden zijn, voorgeschreven.

»Die gewichtige vraag zal het voorname onderwerp uwer beraadslagingen uitmaken . . ."

Een herhaald gejuich van »Leve de Koning! Leve de prins van Oranje" weerklonk in de zaal bij het vertrek van beide vorstelijke personen. In de loges bevonden zich ook de drie jonge zonen van Oranje, prinses Frederik, de kroonprins, prins Albert van Pruisen en zijn bruid prinses Marianne.

Zijne Majesteit werd op weg naar het Binnenhof en bij terugkeer naar zijn paleis door een tallooze menigte met buitengewone geestdrift begroet.

Nadat de koning de vergadering verlaten had hield de kamer een zitting, en deelde de voorzitter, de prins de Gavre, een koninklijke boodschap mede, waarin Zijne Majesteit het verlangen uitdrukte, dat de staten-generaal onverwijld de volgende vragen in overweging zouden nemen: 1°. óf de ondervinding de noodzakelijkheid had aangetoond om de nationale instellingen te wijzigen; 2°. óf in dat geval de betrekkingen, door de tractaten — de

Digitized by Google

Nederlanden waren toch in 1814 en '15 door de groote mogendheden samengevoegd — en door de grondwet tusschen de twee groote afdeelingen van het koninkrijk gevestigd, ter bevordering van het gemeenschappelijk belang in vorm of aard behoorden veranderd te worden.

Een commissie werd benoemd om het antwoord op 's konings aanspraak te ontwerpen.

Nog denzelfden dag verspreidde zich het gerucht, dat de zuidelijke staten-leden de troonrede alleszins goedkeurden, niets beter verlangden dan den voortgang van den opstand in het zuiden onverwijld en krachtdadig te zien stuiten. Doch te Brussel verwekte de troonrede groote ergernis. De club van St. Joris zond twee hevige opposanten, Vleminckx en Nicolaï, naar 's Gravenhage om bij de zuidelijke staten-leden op hun onmiddellijken terugkeer naar Brussel aan te dringen. Laatstgenoemden raadden echter tegenover de levendigheid, welke bij het oorlogsbestuur heerschte en de geestdrift, waarmede hunne noordelijke collega's den koning steunden, om alle ontwerpen uit te stellen tót de staten-generaal van hun gevoelen hadden doen blijken, tevens elken aanval op het leger te Vilvoorden en de kantonnementen in en nabij Antwerpen te voorkomen [204]). Vleminckx en Nicolaï deelden bij hun terugkomst te Brussel mede, dat de zuidelijke staten-leden er op aandrongen om met den prins van Oranje in onderhandeling te treden. Nieuwe volksbewegingen en beschuldiging der commissie van openbare veiligheid waren daarvan het gevolg.

Aan den koning kwam hetgeen te dier zake was uitgelekt ter oore, alsof de aandrang van de »Réunion Centrale" te Brussel (bladz. 386) en van verschillende zijden ontvangen adressen, bij hetgeen de zuidelijke staten-leden te 's Gravenhage hoorden en zagen, hunne oppositie geenszins versterkte maar een tegenovergestelde uitwerking uitoefende. Volgens zijne zegsmannen zouden de zuidelijke staten-leden geen ander en beter middel zien om een einde te maken aan de rampen te Brussel, dan door gebruik te maken van de gewapende macht tegen de muiters, waarbij men alle middelen moest aanwenden om een »sterke bezetting" van Brussel met troepen te bevorderen, zoodoende de welgezinde burgerij ter hulp te komen. Men wist er bij te voegen dat de heer Brouckère

Digitized by Google

zou hebben aangeboden, na overleg met den minister van binnenlandsche zaken De la Coste en den prins van Oranje, om te trachten de rust te Brussel te herstellen: maar dat de koning zijn bemiddeling had afgewezen. Door deze overwegingen, die geheel aan 's konings wenschen beantwoordden, medegesleept, helaas verblind door de voorbeeldelooze geestdrift, waarmede de noordelijke gewesten hunne verknochtheid aan het Huis van Oranje aan den dag legden, wachtte de koning met ongeduld de komst van prins Frederik te 's Gravenhage af om met hem betreffende een »sterke bezetting" van Brussel te overleggen.

Deels om redenen van staat geschiedde de voltrekking en de inzegening van het huwelijk van 's konings dochter ten paleize in het Noord-Einde en niet in de kerk (15 September 1830). Des avonds te half zeven wachtten alle hofstaten Hunne Majesteiten, het hooge bruidspaar, de twintigjarige prinses Wilhelmina Frederika Louise Charlotte *Marianne* en prins Frederik Hendrik *Albert* van Pruisen, de koninklijke prinsen en prinsessen op in de vertrekken van den noord-oostvleugel van het paleis, waar de koningin in aller tegenwoordigheid de kroon plaatste op het hoofd der prinses-bruid. Met een schitterenden optocht geleidde de opperkamerheer, graaf van Reede, den koning, de koningin en het bruidspaar naar de groote zaal. De sleep van de prinses-bruid werd gedragen door de barones A. de Constant Villars, gravin A. Bentinck, barones A. van der Duyn en gravin A. van Bijlandt, met de grootmeesteresse van Hare Koninklijke Hoogheid, de barones douairière von Knobelsdorff ter rechter-, de gewezen gouvernante der prinses, gravin Bentinck ter linkerzijde. De prins van Oranje en de kroonprins van Pruisen geleidden Hare Keizerlijke Hoogheid de prinses van Oranje, prins Frederik, prinses Wilhelm van Pruisen; de jonge erfprins van Oranje gaf den arm aan prinses Frederik; zijne broeders, de prinsen Alexander en Hendrik, vormden het even aantrekkelijke als vroolijke slot van den stoet. De hofkapelaan ds. D. Delprat beschreef de indrukwekkende plechtigheid volgenderwijs —

»... Vous n'avez pas d'idée de la beauté du coup d'oeil qu' offrait la grande salle. Cinq cent personnes remplissaient le palais,

Digitized by Google

les dames éblouissantes de beauté (?) et de diamans; les messieurs en costumes couverts d'or et de broderie; des centaines de bougies, de lustres, de lampes illuminaient la salle avec éclat.

»Peu avant l'entrée des familles royales, cette brillante assemblée se partagea en deux, dans la longueur de la salle et s'assit sur des tabourets contre les murs, sur trois rangs laissant un vaste passage au milieu. Au fond de la salle se trouve une porte où une espèce d'alcôve formée par l'épaisseur du mur. Cette porte était barrée par un table couverte de velours rouge à crépines d'or; elle était posée sur une large estrade, élevée de deux marches et couverte d'un beau tapis; devant la table, du côté de la salle, il y avait deux coussins en velours rouge, destinés à l'agenouillement des deux époux. Derrière la table le bourguemaitre Cattenburch, le sécrétaire de la ville et ma personne étaient, les deux premiers pour lire les actes du code civil et recevoir les pièces constatant le mariage, et moi pour le bénir et prononcer un discours de circonstance. Voilà le beau! Mais ce qui me gênait excessivement était, que sur l'estrade derrière moi, une vingtaine de deputés du magistrat et des consistoires français et hollandais se pressaient dans l'étroite alcôve contre le bourguemaitre et moi, au point de ne pouvoir respirer! Cet embarras fut encore augmenté par l'arrivée imprévue de la jeune princesse d'Orange et de deux de ces dames. J'étouffais. Le bourguemaitre finit en peu de tems et très-bien sa besogne. Ce fut alors mon tour et malgré qu' à peine j'avais assez de place pour me tenir, j'ose croire l'avoir fait à la satisfaction des intéressés. Le prince et la princesse d'Orange ne purent même s'empêcher après la prière de venir me donner la main avec émotion; mais de longtems je n'ai éprouvé une situation pareille!

»Le prince Albert, en uniforme blanc et un grand cordon de l'ordre de Guillaume, avait très-bonne mine; la princesse malgré son émotion était charmante; toute la nombreuse foule royale et princière, qui était réunie derrière les époux, le roi et la reine, faisait un coup d'oeil imposant. Après la cérémonie nous allâmes tous faire une belle révérence aux époux et aux deux familles, rassemblées dans une autre salle..." [205]). Dr. Delprat eindigde zijn verhaal door een kort gesprek met den prins van Oranje

Digitized by Google

» . . . malgré tout ce qu'on a pu peut-être en débiter, Son Altesse Royale m'a *personnellement* assuré être très-satisfait de son expédition à Bruxelles."

Onmiddellijk na afloop van het souper en nadat de geheele koninklijke familie de jonggetrouwden naar hunne kamers had geleid, hield de koning een uitvoerige bespreking met prins Frederik omtrent de aangelegenheden in het Zuiden.

Levendig verstoord door de laatste berichten omtrent den toestand en de uitbreiding van den opstand in het Zuiden, betoogde de koning dat de regeeringloosheid in Brussel ten top was gestegen, vreemde benden en het grauw aldaar den boventoon voerden. Mocht aanvankelijk verschil van gevoelen hebben bestaan aangaande de al of niet wenschelijkheid om de ongelukkige stad met geweld te verlossen van het juk der anarchie, thans en na al wat sinds 3 September aldaar was voorgevallen, viel 't niet meer te betwijfelen, dat het leger en wel zoo spoedig mogelijk een einde moest maken aan het volksgeweld.

De edele bedoelingen van zijn broeder op 1 en 2 September te Brussel huldigende, voerde prins Frederik aan, dat hem dientengevolge toch de handen waren gebonden geworden. Maar nu éénmaal 's lands vertegenwoordigers waren bijeengeroepen tot beraad omtrent de gebeurtenissen in het Zuiden, kwam 't den prins bedenkelijk voor om door strenge militaire maatregelen op hun uitspraak vooruit te loopen. Prins Frederik wees op het verzoek der deputatie van 7 September te Vilvoorden om vóór de beslissing der staten-generaal Brussel niet te bezetten (bladz. 383). Terwijl de militaire bevelhebbers aanvankelijk orders hadden ontvangen om zich in afwachting van 's konings overleg met de staten-generaal enkel te bepalen tot handhaving van den tegenwoordigen stand van zaken, waren hunne instructiën allengs verscherpt (bladz. 390).

De koning hervatte, dat de militaire overheid ten allen tijde gereed moest zijn om bijstand te verleenen tot herstel van orde en rust, wanneer de bevoegde burgerlijke macht zulks verlangde. En dit was, volgens Zijne Majesteit, thans niet twijfelachtig. Terwijl te Brussel geen gezag bestond, evenals bij elk oproer de meer gematigde partij telkens door een onbesuisder voortstrevende werd

Digitized by Google

overvleugeld, vertolkten brieven en adressen van aanzienlijke, welgezinde Brusselaren, benevens de aandrang der zuidelijke statenleden, niettegenstaande zij onveranderlijk deel van de oppositie hadden uitgemaakt, dat men snakte naar de tusschenkomst der gewapende macht om het gepeupel in toom te houden, hetwelk voortdurend door vreemde benden werd opgeruid.

Prins Frederik hechtte weinig aan de goedgezindheid dier aanzienlijken: het voornamere, maar tevens meer verwijfde deel der bevolking, die wellicht geen hand tot hulp zouden uitsteken om de mindere standen, waarin de meeste kracht tot geweldoefening zat, ten onder te brengen. Ook doelde hij er op dat bij weerstand harde middelen, wellicht een beschieting of geheele insluiting van Brussel noodzakelijk kon blijken, waarbij het zeker niet wenschelijk ware, zoodanige bevelen van één van 's konings zonen te laten uitgaan: wél van een anderen, deugdelijken bevelhebber, die geenszins de verantwoordelijkheid daarvoor behoefde te duchten.

De koning beaamde de opmerking ten volle, doch gaf aan, dat prins Frederik bij een »sterke bezetting" van Brussel het algemeene bevel in handen kon houden, maar generaal Trip of generaal de Constant belasten met de uitvoering van alle eventueel vereischte maatregelen van geweld: zichzelf de gelegenheid voorbehoudende om bevredigend op te treden. Den prins hierin geheel vrij latende, achtte de koning dat in elk geval den intocht te Brussel een proclamatie moest voorafgaan, welke ook aan de troepen behoorde te worden bekend gemaakt, opdat zij zouden weten, wat men eigenlijk met het bezetten van Brussel bedoelde. Zijne Majesteit zou een proclamatie en een instructie betreffende het bezetten van Brussel ontwerpen, aan den prins de bevoegdheid latende om beide naar omstandigheden te wijzigen. Voorts raadde de koning om bijtijds enkele vertrouwde en invloedrijke ingezetenen van Brussel uit te noodigen, op hunne medeburgers en den geest der bevolking te werken tot een ordelievende ontvangst der troepen.

Prins Frederik verklaarde zich, niettegenstaande zijn geopperde bezwaren, bereid om aan 's konings bevelen te voldoen; alleen gaf hij aan zijn vader in overweging om nog enkele dagen de gebeurtenissen te Brussel af te wachten [206]).

Sinds de krijgstocht tegen Brussel tot demping van het oproer

Digitized by Google

in de eerste dagen van September om staatkundige redenen was onderbroken, mocht 't gevaarlijk en zeker niet in het belang der dynastie heeten om, bij een nog meer gespannen toestand, de sterke bezetting van de zuidelijke hoofdstad aan 's konings zoon te blijven opdragen. De samenroeping der staten-generaal had in het Zuiden bij velen de hoop gewekt, dat de bestaande geschillen langs parlementairen weg, niet door de wapenen, zouden worden beslecht.

De prins keerde op den 16den des voormiddags te Antwerpen terug en trof de volgende dagen met generaal de Constant de vereischte voorbereidselen om eventueel 's konings bevelen te kunnen uitvoeren. Hij was echter niet zonder vrees voor een slechten uitslag, getuige o. a. het overbrengen der bureau's van den generalen staf van Gent naar 's Gravenhage. Generaal de Constant ontwierp een nieuwe dislocatie voor het mobiele legerkorps. Prins Frederik ontving van den koning ter inzage tal van onderteekende, ook anonieme brieven van ingezetenen uit Brussel en Luik met verzoeken aan Zijne Majesteit tot militairen bijstand. De Brouckère had te 's Gravenhage aan den minister van binnenlandsche zaken De la Coste als eischen van onderwerping gesteld: amnestie voor alle staatkundige misdrijven, én waarborg dat in het zuiden alleen Belgen voor een benoeming tot staatsbetrekkingen in aanmerking zouden komen of wel een aanstelling van zuidelijke en noordelijke ambtenaren in evenredige getale over het geheele rijk. Het eerste punt wilde de koning in overweging nemen; maar weigerde beslist, wegens de daaraan verbonden bezwaren, op het tweede punt in te gaan.

Onder de overgelegde brieven behoorde ook een schrijven van 17 September aan den heer Sécus, te 's Gravenhage vertoevende, met het verzoek om den inhoud betreffende de bedoelingen van de »Réunion Centrale" zoo spoedig mogelijk onder de oogen te brengen »de celui qui peut seule porter remède au mal". Dit schrijven behelsde aangaande de Joristen:

»L'on craint par eux un gouvernement provisoire ou la république fédérative. Ils se feront appuyer par 15 mille hommes des environs de Mons, et 1000 des environs de Charleroi pour lesquels on fabrique 3000 mille piques par jour; ils sont en communication

Digitized by Google

avec Liège et d'autres villes où les mêmes choses doivent se passer. Les sections sont excellentes, mais seront entrainées par la masse; bientôt ceux qui défendent la cause de la dynastie ne trouveront plus d'autres ressources que la fuite ou la mort. La désertion des troupes est considérable; mais la plus grande partie retourne chez eux. Si de suite on n'apporte un remède efficace et cela avant quatre jours, la cause est perdue à jamais..."

Een der naaste verwanten van baron d'Hooghvorst smeekte den koning bij de toenemende gevaren met grooten angst om hulp. Volgens een ander schrijven zagen 300 nog saamgebleven leden der burgerwacht met levendig verlangen de terugkomst van het garnizoen te Brussel tegemoet en boden hun medewerking, om aan de troepen een welwillende ontvangst te verzekeren. De koning liet aan prins Frederik door kolonel de Waldkirch als zijn gevoelen mededeelen, dat men alle verdere hulp der opstandelingen van elders behoorde te beletten; het oogenblik was aangebroken om handelend op te treden en te voorkomen dat Brussel, thans geheel ten prooi van vreemde onruststokers, buiten staat geraakte om tot zijn verlossing mede te werken. In verband met een in de kantonnementen algemeen verspreid gerucht, ook door prins Frederik aan den koning bericht, dat de opstandelingen een aanval op het te Vilvoorden gelegerde bataljon jagers voorbereidden, antwoordde de koning, die reeds door tusschenkomst van het kabinet te Londen met de onderteekenaars van het traktaat in overleg was getreden (bladz. 385) »si effectivement ils prennent l'offensive et se risquent à une semblable de distance de leur ville (Bruxelles), l'occasion pourrait être belle de les y ramener tambour battant et de prouver à l'Europe par des faits les intentions des meneurs [207]).

Bedoeld gerucht schijnt den doorslag te hebben gegeven tot het besluit der regeering om het mobiele legerkorps nogmaals Brussel te laten naderen. Generaal de Constant schreef onder dagteekening van 20 September 1830 in zijn dagboek »...Le prince reçoit des ordres et des instructions du roi qu'il me communique. Sa Majesté sur les demandes qui lui ont été faites de tous côtés, veut que le corps d'armée s'approche de Bruxelles et cherche à s'en emparer afin d'en expulser les bandes étrangères qui l'occupent et y mettre fin à l'anarchie à laquelle elle est en proie. Il

Digitized by Google

envoye au prince une proclamation qu'il fait imprimer de suite pour pouvoir la répandre dès demain dans l'armée et l'envoyer à Bruxelles . . ."

De instructiën machtigden den prins om, wanneer de wenschen der burgerij, nieuwe tooneelen van brandstichting en plundering, of wel miskenning van het wettige gezag door de opstandelingen te Brussel daartoe aanleiding mochten geven, de stad na een voorafgaande proclamatie met zoo gering mogelijke bloedstorting en beschadiging te bezetten, de betrekkingen tusschen de militaire en de wettige burgerlijke autoriteiten te herstellen, het voorloopig bewind en de gewapende burgerwacht te ontbinden, scherp toezicht op de vreemdelingen te houden en alle verdachte personen te verwijderen [208]).

Zoo liep de regeering, misleid door onbetrouwbare aanzoeken uit Brussel en adviezen van den minister van Gobelschroy om met kracht een einde te maken aan de anarchie in de zuidelijke hoofdstad, vooruit op de beslechting van het geschil door de vergaderde staten-generaal. Noch de koning, noch zijne raadslieden zagen in dat de grondoorzaak der onlusten in het Zuiden *niet* was gelegen in voorgewende grieven, maar veel dieper schuilde, namelijk in het karakter van den Belgischen landaard, waartegen wapengeweld niets vermocht. Ten hove schenen alleen de prins van Oranje en zijn broeder te begrijpen dat, hoewel de economische belangen der Belgen en der Hollanders geenszins met elkaar in strijd zijn, België en Nederland naar grondwettelijke vormen niet op voet van gelijkheid *kunnen* worden geregeerd.

Op losse gronden aannemende, dat de troepen te Brussel, waar de weifelende meerderheid der bevolking werd overstemd door een doldriftige minderheid, met open armen zouden worden ontvangen, gaf de regeering aan de opstandelingen nieuwe redenen om, wegens het in de tweede helft van September uitgesproken »Voorwaarts", op haar den schijn te werpen van een machiavellistische staatkunde, welke gelijktijdig te Londen en te 's Gravenhage onderhandelend, te Brussel met de wapenen optrad, ten einde een uitkomst af te dwingen, welke men langs parlementairen weg niet met voldoend vertrouwen tegemoet zag [209]).

De prins van Oranje bood zijne diensten aan voor de »sterke

Digitized by Google

bezetting" van Brussel; maar de koning achtte terecht, na 's prinsen bezoek in het Zuiden in de eerste dagen van September, hem thans aldaar niet te moeten blootstellen.

Alle moeilijkheden der aan hem opgedragen taak ten volle inziende, besloot prins Frederik ze te aanvaarden, doch geheel in den geest als met den koning besproken: d. i. de algemeene leiding te behouden, generaal Trip voornamelijk met de militaire uitvoering te belasten, doch zelf als bemiddelaar bevredigend op te treden.

Hoe edel ook de bedoelingen waren, die prins Frederik op 's konings last geloofde te kunnen verwezenlijken, moest dientengevolge de krijgskundige leiding worden verzwakt.

Door onjuiste inlichtingen, meer nog door eigen wenschen misleid, zou de »sterke bezetting" van Brussel den koning groote teleurstelling, zijn Huis een onherstelbaar verlies berokkenen.

Digitized by Google

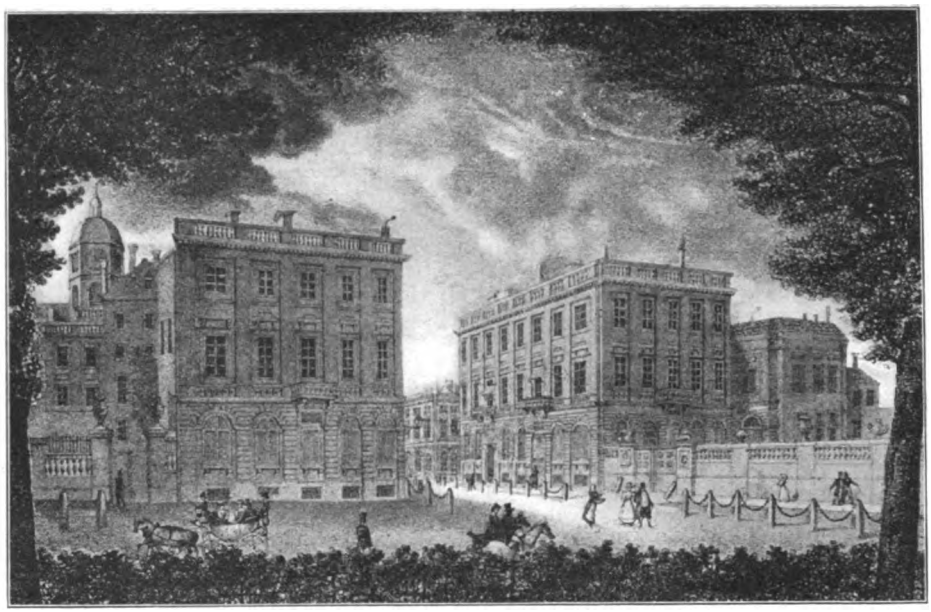

HÔTEL »DE BELLE VUE" TE BRUSSEL.

GEWAPENDE OPSTAND.

I. Sterke bezetting van Brussel.

Op Dinsdag 21 September begon de opmarsch der troepen naar Brussel (Zie Bijlage IVB). Prins Frederik verplaatste het hoofdkwartier naar Mechelen. Aangezien ook te Leuven de ongeregeldheden aanhielden, voortdurend van daar versterkingen naar Brussel werden gezonden, gelastte de prins aan generaal Cort Heyligers om op den 23sten, tegelijk met de »sterke bezetting" van Brussel, uit St. Truyen door generaal Everts een demonstratie te laten verrichten in de richting van Leuven, waarheen dan de majoor Bosson van Sas van Campenhout met een sterk detachement van de 5de afdeeling infanterie zou oprukken. De prins hoopte zoodoende aan beide zijden van de stad de aandacht der opstandelingen af te leiden. Aan kolonel van Balveren werd opgedragen om dien dag vroegtijdig uit Zellick en Cappelle over Molenbeek met het regi-

Digitized by Google

ment huzaren no. 6 en één bataljon van voormelde afdeeling infanterie een schijnbeweging te maken naar Brussel en wel tegen de Vlaamsche poort.

De Franschgezinden, die sedert 24 Augustus het oproer te Brussel leidden, hadden enkel op het gerucht van nieuwe troepenbewegingen tegen Brussel ruim 800 Fransche uitgewekenen, Luikenaars, werkeloozen en knapen uit de heffe des volks gehuurd en op drinkgelagen onthaald; sinds 's Zondagavonds (19 September) brachten deze met groot lawaai en allerlei bedreigingen de stad in rep en roer. Een door de St. Joris-club aangemoedigde aanval op Zaterdag 18 September tegen de Hollandsche voorposten te Vilvoorden en Tervueren, waarbij zij vier marechaussee-paarden buitmaakten, werd door de commissie van openbare veiligheid, wier macht bij den dag verminderde, openlijk afgekeurd, uit vrees voor représailles. Dientengevolge ontwapenden de huurlingen des Maandags [210]) de burgerwacht, nog meerendeels slechts uit plaatsvervangers samengesteld, en weigerden alle gehoorzaamheid aan de commissie van openbare veiligheid, die dan ook ontbonden werd. Zij plunderden de openbare kassen, bezetten het stadhuis, herstelden de deels gesloopte versperringen, wierpen er nog meer op en brachten, heden en den volgenden dag door benden woestelingen uit Luik, Leuven en naburige plaatsen versterkt, onder wier aanvoerders zij zich stelden, alle poorten en toegangen in staat van tegenweer. De groote en kleine barricades, 500 in getal, bestonden uit hoopen straatkeien en aarde met een voorliggende gracht, waarlangs slechts een zeer smal voetpad overbleef. Zij waren aangebracht op de hoofdtoegangen van de boven- naar de benedenstad, zoodat het Park geheel was afgesloten. Vóór de Schaerbeeksche barrière (zie plan III) verdedigde een vrij hooge aarden wal twee voorgelegen steenhoopen en een breede coupure in den straatweg, met friesche ruiters op den bodem. Aan de Leuvensche poort plaatste men twee uit Luik aangevoerde vuurmonden, een ander nabij het »Observatoire" om de boulevards te bestrijken. In het geheel beschikten de opstandelingen over zeven stukken: drie 6-ponders en vier kleinere vuurmonden.

De oud-cavalerist Charles Pletinckx, een der ijverigste leden van de St. Joris-club, voerde het bevel over de gewapende Brus-

Digitized by Google

selaars, die ook Laeken in beweging brachten. Doch de Luikenaars hadden de overhand en scholden de Brusselaars wegens gebrek aan initiatief en geestkracht »fromage blanc".

In de straten, welke de koninklijke troepen moesten doorgaan, als de »Rue Royale, Rue de Namur, Rue de Flandre", werden de huizen van schietgaten voorzien, bij enkele de zijmuren doorgebroken om ze met elkaar in gemeenschap te stellen. Verbijsterd van woede dwongen de opstandelingen vrouwen en kinderen om gereedschappen aan te dragen, de zolders der huizen van steenen en andere voorwerpen te voorzien ten einde daarmede de troepen te bewerpen. Niettegenstaande al deze maatregelen stelde het groote publiek weinig vertrouwen in een volgehouden weerstand; men meende dat Brussel al spoedig zou moeten bukken voor de koninklijke troepen [211]). Van de St. Gudula en andere kerken, ook in de naburige dorpen, luidde de alarmklok om de burgers tot verdediging hunner haardsteden te wapen te roepen. Terwijl de welgezinden, door een panischen schrik bevangen, hunne huizen en winkels sloten, heimelijk boodschappers zonden naar Mechelen, Vilvoorden en Antwerpen, om aan prins Frederik en zijne onderbevelhebbers hulp van troepen te vragen, deelden Juan van Halen, Niellon, directeur van een marionetten-theater, Pontecoulant en andere fransche uitgewekenen, die zich nog onlangs te Turijn in het straatgevecht hadden geoefend, met tal van Luikenaren, kenbaar aan een kleine muts met de letters L. G., de wachten in en bezetten de barricaden en poorten.

In den namiddag van Dinsdag 21 September had buiten de Schaerbeeksche poort een gevecht plaats met een detachement van het 4e regiment lichte dragonders uit Vilvoorden, dat men voor de voorhoede van het Hollandsche legerkorps aanzag. Talrijke benden trokken naar Zellick, waar van Balveren stond met het 6de huzaren. Generaal Schuurman zond uit Eppeghem en Sempst twee bataljons grenadiers naar Vilvoorden en Dieghem tot ondersteuning der voorposten ten westen en ten oosten van Evere. Nabij deze plaats kwam 't tot een gevecht, waarbij de opstandelingen met achterlating van verscheidene gevangenen afdeinsden. Onzerzijds werden dien dag de majoor de Thierry en de ritmeester Kenens van het regiment lichte dragonders no. 4 gewond. De gouverneur

Digitized by Google

van Zuid-Brabant ontving te Antwerpen per duivenpost mededeeling uit Brussel omtrent den toestand aldaar; het slot van het bericht luidde »indien het krijgsvolk niet ten spoedigste binnenkomt, dan »voorziet men groote ongelukken."

Prins Frederik had de commandeerende officieren der troepen, die op 22 September te Evere, Dieghem en Vilvoorden zouden aankomen, in den namiddag tot een samenspreking naar laatstgemelde plaats ontboden; alvorens daarheen te vertrekken stelde hij met generaal de Constant en den majoor de Gumoëns de beschikkingen vast voor het bezetten van Brussel op Donderdag 23 September. De Gumoëns was nog bezig deze in het posthuis de Vilvoorden te schrijven en te verzenden, toen generaal Schuurman meldde, dat een nieuwe aanval der Luikenaars onder Ernest Grégoire en Rogier nabij Evere hem belette de samenkomst bij te wonen.

Aanstonds reed generaal de Constant met den majoor Nepveu over Peuthy en Machelen naar de plaats van het gevecht. Bij hun aankomst waren de opstandelingen reeds op de vlucht gejaagd door den kapitein van de rijdende artillerie baron van Coehoorn, die hen over Dieghem op eigen gezag met een sectie zijner batterij, gedekt achter een peloton lansiers, in de richting van Haeren Heyde was te gemoet gegaan. De aanvallers vermeenden alleen met ruiterij te doen te hebben en openden het vuur. Rechts en links uitzwenkende, gaven de lansiers aan de sectie gelegenheid om in batterij te komen. Reeds bij het eerste schot sloegen de opstandelingen op de vlucht en lieten bij de daarop volgende charge der lansiers zes gewonden en een honderdtal gevangenen achter [212]). De strijd bepaalde zich verder tot een tirailleur-gevecht uit de huizen en tuinen van Evere, hetwelk bij het vallen van den avond ophield.

Om meester te blijven van den Leuvenschen straatweg breidde generaal Schuurman de voorposten uit naar het bosch van Tervueren.

Terwijl de opstandelingen bij terugkeer binnen Brussel, niettegenstaande de geleden verliezen, hoog opgaven van hunne verrichtingen, door geschreeuw en gejoel een grooten oploop naar het stadhuis veroorzaakten, waren aldaar omstreeks zes uur op uitnoodiging van Ducpétiaux eenige oud-hoofden der ontbonden burgerwacht en enkele Luikenaren samengekomen om over de

Digitized by Google

door prins Frederik uit Mechelen aan het stedelijk bestuur gezonden en onderschepte proclamatie te beraadslagen, in de eerste plaats uit te maken, of men Brussel al dan niet zou verdedigen. Baron d'Hooghvorst, sinds de ontbinding der burgerwacht den naam voerende van »burgerlijk hoofd der wacht" woonde de vergadering bij. Aangezien behalve hij geen enkel lid van het stedelijke bestuur of der commissie van openbare veiligheid zich meer op het stadhuis vertoonde, achtten Ducpétiaux en andere leden van het »Middel Verbond" (bladz. 386) de gelegenheid schoon om een nieuw bewind te vestigen en zelf de teugels daarvan in handen te nemen. Tevens wilde men daarmede aan 's konings regeering elk voorwendsel ontnemen om door militaire bezetting van Brussel een einde te maken aan de zoogenaamd aldaar heerschende anarchie. Hoogstens wilde men den terugkeer van het oude garnizoen veroorloven.

De uit Antwerpen op 21 September gedagteekende proclamatie luidde geheel overeenkomstig het uit 's Gravenhage ontvangen ontwerp (bladz. 402).

PROCLAMATIE.

»Wij, Frederik, Prins der Nederlanden, aan de Ingezetenen van Brussel.

Ingezetenen van Brussel!

»De koning, Onze Doorluchtige vader, houdt zich met gemeen overleg van de vertegenwoordigers der Natie en op de eenige wijze, welke met hunnen eed vereenigbaar is, bezig met de zorgvuldige overweging der wenschen, welke zich in uw midden hebben doen hooren.

»Intusschen wordt de rust onophoudelijk binnen uwe muren gestoord; en terwijl gij, tot beveiliging der openbare en bijzondere eigendommen, met eenen ijver en eene volharding waakt, die den grootsten lof verdienen, hitst eene kleine hoop muitelingen, die zich onder ulieden schuil houden, het graauw tot plundering, het volk tot opstand, het leger tot oneer aan. De koninklijke bedoelingen worden verguisd en miskend, de openbare magten krachteloos gemaakt en de vrijheid onderdrukt.

Digitized by Google

» Overeenkomstig de bevelen des konings komen Wij voor dien staat van zaken, welke uwe stad vernielt en voor dezelve, hoe langer zoo meer, de mogelijkheid verwijdert om het verblijf te zijn van den Monarch en van den Erfgenaam des troons, het eenige ware en afdoende hulpmiddel aanbrengen, het herstel namelijk van orde en wet.

» De nationale krijgsbenden zullen binnen uwe muren komen, in naam der wetten en op het aanzoek der meest welgezinde Burgers, ten einde hen allen te verligten in eene moeijelijke dienst, hun bijstand en bescherming te verleenen.

» Die officieren en soldaten, onder de vanen der eere en van het vaderland vereenigd, zijn uwe medeburgers, uwe vrienden, uwe broeders; zij brengen u geene wederwraak, maar orde en rust aan. Eene edelmoedige vergetelheid zal de misslagen en de onregelmatige stappen bedekken, welke de omstandigheden hebben doen geboren worden.

» De hoofd-aanleggers van bedrijven, welke te misdadig zijn om het ontgaan van de gestrengheid der wetten te kunnen verwachten; de vreemdelingen, die van de gastvrijheid misbruik makende, wanorde in uw midden zijn komen aanstoken, zullen alléén en te regt achterhaald worden; hunne zaak heeft met de uwe niets gemeen.

» Dientengevolge en krachtens de volmagten waarmede wij bekleed zijn, hebben wij goedgevonden te bevelen zoo als Wij bevelen bij dezen —

Art. 1.

» De nationale troepen zullen binnen Brussel terugkeeren.

Art. 2.

» Alle beletselen tegen derzelver in- en doortogt zullen door de zorg van het plaatselijk bestuur, van de stedelijke wacht, van de veiligheids-commissie en van alle goede ingezetenen worden uit den weg geruimd.

Art. 3.

» De posten door de stedelijke wacht bezet wordende, zullen achtervolgens aan de nationale troepen worden overgegeven.

» Wij behouden Ons voor om de wijze, waarop die wacht dienst zal doen, nader te bepalen.

Digitized by Google

Art. 4.

» De gewapende personen, die niet tot de stad behooren, zullen ongewapend naar hunne haarsteden terugkeeren.

» Iedere gewapende troep tot andere gemeenten behoorende, welke zich naar Brussel mogt begeven, zal uitgenoodigd worden om terug te trekken en des noods, door de openbare magt, uit-één gedreven worden.

Art. 5.

» De door een gedeelte der stedelijke wacht als onderscheidings-teekenen aangenomene kleuren zullen worden afgelegd.

» Wij behouden ons voor om de vereenigings-teekenen te bepalen, welke zij bevoegd zal zijn te dragen.

Art. 6.

» Het plaatselijk bestuur, de veiligheids-commissie, de raad en de hoofden der stedelijke wacht zullen, ieder voor zooveel hen betreft, zorg dragen voor de uitvoering der bovengemelde verordeningen en voor het behoud der orde, totdat de troepen hunnen intogt zullen hebben volbragt.

» Van het oogenblik af der bekendmaking dezes worden de leden dier ligchamen in persoon verantwoordelijk verklaard voor allen tegenstand, welken de openbare magt mogt ontmoeten, mitsgaders voor alle onwettig gebruik van 's lands of stads gelden, wapenen en krijgsbehoeften.

Art. 7.

» De bezetting zal, zoo spoedig mogelijk, gekaserneerd of gelogeerd worden, ten einde tot geen bezwaar voor de ingezetenen te strekken; zij zal de strengste krijgstucht in acht nemen.

Art. 8.

» Alle wederstand zal door kracht van wapenen worden gekeerd; de personen zich aan dien wederstand schuldig makende, welke in handen der openbare magt vallen, zullen aan den bevoegden regter worden overgeleverd om lijfstraffelijk vervolgd te worden.

» Gegeven in ons Hoofdkwartier te Antwerpen, den 21 September 1830.

» Frederik, Prins der Nederlanden.

Digitized by Google

Het waren vooral de bedreigingen jegens »de hoofdaanleggers »van bedrijven, te misdadig om aan de gestrengheid der wet te »kunnen ontgaan" en de vreemde onruststokers, welke den meesten leden der vergadering, vooral den hoofden der burgerwacht, groote vrees om het hart sloegen, zoodat de een na de ander ter sluiks de vergadering verliet. Slechts zes leden, waarbij de heeren Pletinckx en Grégoire, respectievelijk commandant der gewapende benden en van de artillerie, vereenigden zich met het voorstel om met behulp van de Franschen en andere vreemdelingen, die het oproer hadden aangestookt, met de Luiksche-, Brusselsche- en andere vrijwilligers den intocht der troepen gewapenderhand te beletten. Doch van de Weyer, Felix de Mérode, Rouppe, Chazal, Van der Smissen vluchtten lafhartig naar Valenciennes: ook Niellon, die gezworen had om Brussel nimmer over te geven, ging zoogenaamd kruit halen te Valenciennes. Anderen zochten een schuilplaats in het Soniën-bosch, o. a. Rogier, die echter in den avond van den 23sten naar de stad terugkeerde. Talrijke familiën ontvluchtten de stad. Pletinckx richtte een snorkende proclamatie tot de bijeengebleven gewapende burgers.

Ducpétiaux begaf zich tegen elf uur 's avonds op eigen gezag met zijn vriend Everard naar prins Frederik te Vilvoorden. In het Posthuis toegelaten zijnde, sloegen zij een hoogen toon aan tegenover den majoor de Ceva, die hen ontving, en wien zij een papier overhandigden, waarop slordig en in moeilijk leesbaar schrift de volgende eischen waren gesteld —

»Les troupes se retireront à 4 lieues de distance de la ville....

»Il sera fait demain une convention entre le prince Frédéric et une commission nommée par les notables de Bruxelles pour assurer l'entrée de Bruxelles à quelques troupes nationales p. e. à la garnison qui occupait Bruxelles il y a un mois.

»Cette convention sera basée sur la nécessité de soulager le service des braves gardes bourgeoises. Les gardes bourgeoises demeureront organisées et armées; elles pourront faire le service conjointement avec les troupes.

»La ville de Bruxelles continuera à jouir de tous les avantages dont elle jouissait auparavant.

Digitized by Google

» Toute la partie politique et la juste prétention des Bruxelleois et des Belges seront confiées à la loyauté des Députés.

» Les incendiaires et les pillards seront poursuivis. La garde bourgeoise a d'ailleurs déjà arrêté plusieurs d'entre eux.

» Liberté quant aux couleurs.

» Deux officiers de l'état major général, Belges si possible, viendront traiter de ces objets à Bruxelles.

(signé) Edouard Ducpétiaux. Everard [213]).

Prins Frederik liet beide heeren eenvoudig gevangennemen en onverwijld in een postsjees onder militair geleide naar de gevangenis te Antwerpen overbrengen.

Een tweede tusschen tien en elf uur ten stadhuize belegde vergadering, welke veel minder bezocht was dan de vroegere, ook niet door baron d'Hooghvorst werd bijgewoond, kwam trots hevig protest van Pletinckx terug op de stemming van straks, en besloot thans Brussel niet te verdedigen.

Prins Frederik had, behalve enkele exemplaren aan »het stedelijk bestuur te Brussel", de pakketten met proclamatiën laten adresseeren aan baron d'Hooghvorst. Deze ontving de stukken in den laten avond op het stadhuis en schreef onmiddellijk aan den prins —

» Mon Prince,

» Depuis hier le Comité de sûrete publique n'existe plus; je suis seul à l'hôtel de ville avec deux personnes attachées à mon état major.... L'exaspération des esprits est telle qu'en faisant publier et afficher le proclamation que Votre Altesse Royale m'a fait parvenir, je prendrai sur moi une responsabilité dont les conséquences peuvent être si terribles que je n'ose l'assumer de mon chef.

» Tout ce que je puis faire, Mon Prince, est d'accuser réception à Votre Altesse Royale des paquets d'exemplaires de la dite proclamation, de rassembler les chefs de section et de leur soumettre son contenu."

Baron d'Hooghvorst spoedde zich naar de zaal, waar Ducpétiaux aanvankelijk zijne geestverwanten had samengeroepen, maar

Digitized by Google

vond ze reeds verlaten. Doch op straat vernam hij van enkele hoofden der oude burgerwacht wat op de tweede vergadering was voorgevallen, en oordeelde dat thans ook zijn rol was uitgespeeld. Geen mogelijkheid ziende om de proclamatie nog bijtijds af te kondigen, schreef hij na middernacht andermaal aan prins Frederik, en liet den brief door een vertrouwd persoon naar Vilvoorden overbrengen —

» Mon Prince,

» Il n'y a qu'un instant, lorsque j'ai eu l'honneur d'annoncer à Votre Altesse Royale que j'allais convoquer les chefs de section pour leur faire connaître la volonté de Votre Altesse sur la publication de Sa proclamation, je croyais encore à quelqu' autorité. Mais je me trompais. Plusieurs chefs venaient de donner leur démission et l'effervescence générale dans la ville était devenue telle que je n'ai pu, par là-même, remplir la promesse que j'avais faite à Votre Altesse Royale, et ainsi je me vois déchu, par la force des circonstances, du poste où j'avais été appelé par mes concitoyens . . . ."

Prins Frederik schrikte op. Juist had generaal de Constant na zijn terugkeer van Evere tegenover Z. K. H. ernstigen twijfel uitgesproken, óf de stoutheid der oproerlingen wel pleitte voor de oprechtheid der Brusselaars, die den koning in den waan hadden gebracht, dat de troepen met open armen zouden ontvangen worden. Toch was daarop de toon der proclamatie omtrent de » sterke bezetting" van Brussel gegrond. Jammer genoeg! Wanneer de prins op een der vorige dagen de stad onverwacht ware binnengerukt, dan zou zeer waarschijnlijk alle tegenstand gemakkelijk zijn overwonnen. Thans moest men met gematigdheid orde en rust gaan herstellen in een stad, die in staat van volkomen regeeringloosheid verkeerde: een bevolking sparen, die sinds twee dagen aanvallend optrad en blijkbaar met de meest vijandelijke bedoelingen was bezield! Bovendien bestond nu alle kans — zooals de uitkomst dan ook heeft geleerd — dat de troepen Brussel binnenrukten, alvorens 's prinsen proclamatie ter algemeene kennis was gebracht. De leiders der opstandelingen, schier allen vreemden en Luikenaren, zorgden wel, dat de afkondiging zoo laat mogelijk geschiedde:

Digitized by Google

de »Gazette des Pays-Bas" kon ze pas des nachts opnemen [214]). Toch kon van uitstel der beweging naar Brussel geen sprake meer zijn; alle bevelen waren uitgegeven; over enkele uren gingen de troepen op marsch. Ernstig nam de prins zich voor, trots de

Plan III.

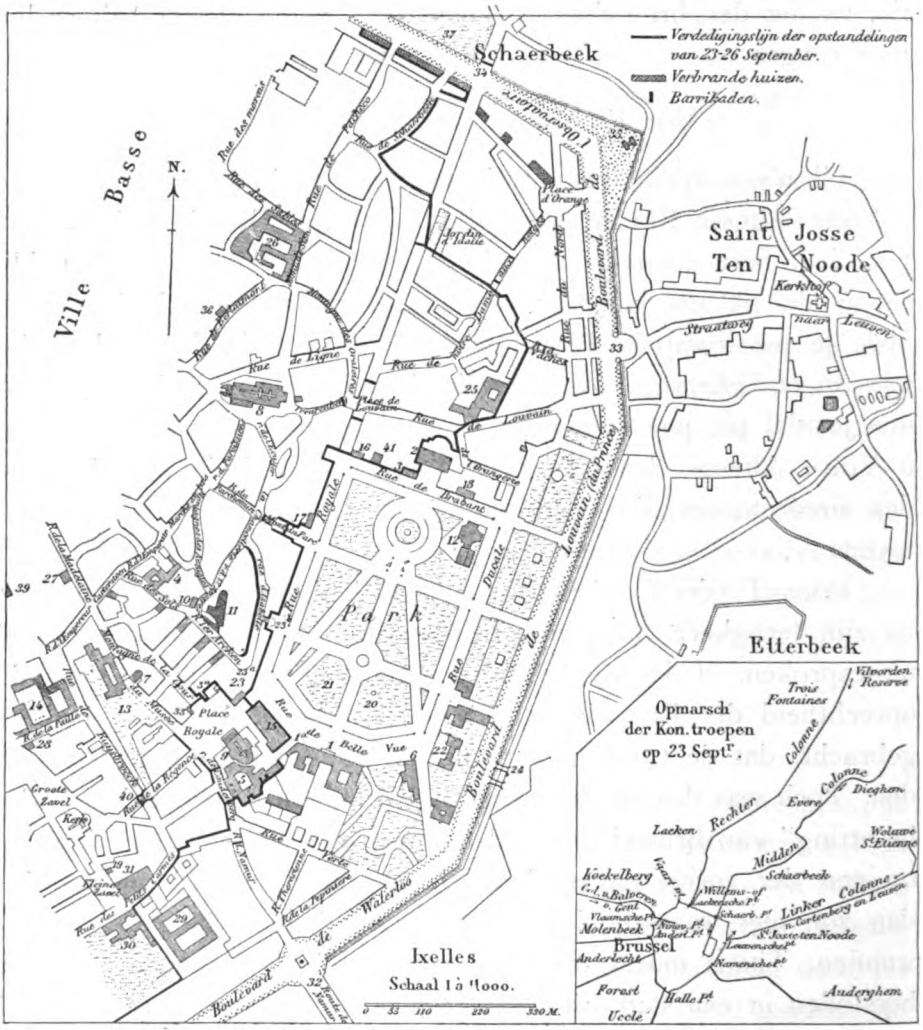

daaraan voor de troepenleiding verbonden bezwaren, om bij uitvoering van de taak, waartegen hij sinds de samenkomst der staten-generaal ernstig geijverd had (bladz. 398) te volharden in den vredelievenden zin zijner proclamatie.

Volgens de genomen beschikkingen voor Donderdag 23 Sep-

Digitized by Google

HOOG-BRUSSEL

in 1830.

1. Koninklijk paleis.
1a. Paleis van prins Frederik sinds 1825.
2. Gebouw van de staten-generaal.
3. Hôtel van den prins van Oranje van 1816 tot 1820 — thans ministerie van buitenlandsche zaken.
3a. Woning van den prins van Oranje van 1820 tot 1828 — thans rekenkamer.
4. Gebouw van den raad van state — thans universiteit.
5. Koninklijk Athenaeum, voorheên abdij van Caudenberg — thans bestuur van den Congo-Vrijstaat.
6. Hôtel van den markies d'Assche — thans »Hôtel de la liste civile".
7. Hofkapel (Protestantsche-).
8. Kathedraal »St. Gudula".
9. Kerk »St. Jacques sur Caudenberg".
10. Salazar kapel.
11. Koninklijke rijbaan.
12. Vauxhall en Park-schouwburg.
13. Nieuwe kruidtuin en het »Oude hof van Nassau" — thans museum, rijks-archief en kon. bibliotheek.
14. »Palais de justice" — thans »Hôtel du Téléphone" en particuliere woningen.
15. »Hôtel de Belle Vue" — thans paleis van H. K. H. prinses Clémentine.
16. »Hôtel de Galles" — thans ministerie van oorlog.
17. Huis van den heer van der Cruijce, in 1815 bewoond door lord Wellington — thans nos. 50 en 52.
18. Hôtel Walckiers, in 1814 en 1815 bewoond door den prins van Oranje — thans ministerie van financiën.
19. Huis van den minister mr. van Maanen.
20. »La Madeleine", fontein van Peter den Groote.
21. »Bas fonds": strijdplaats van de Nederlandsche troepen in September 1830.
22. Paleis van den prins van Oranje sedert 1828 — thans »Palais des Académies".
23. »Café de l'Amitié"; — het ten noorden gelegen huis werd vóór 1825 bewoond door prins Frederik.
23a. Balustrade Hennessy.
23b. Trappen der bibliotheek.
24. Veldbruggen, door de Nederlandsche troepen over de drooge stadsgracht geslagen.
25. Kazerne »des Annonciades" (cavalerie), in 1830 bezet door de Luiksche vrijscharen — in 1879 afgebroken.
26. St. Elisabeth kazerne (infanterie), in 1830 bezet door de Brusselsche vrijwilligers.
27. Woning van Libry Bagnano.
28. Woning van graaf van Bylandt.
29. Gevangenis der kleine Carmelieten »les petits Carmes" — thans kazerne »du prince Albert".
30. Hôtel van den hertog van Arenberg, vroeger van Lamoraal graaf van Egmond.
31. Ministerie van justitie — thans particuliere woningen.
32. Namensche poort.
33. Leuvensche poort en plein.
34. Schaerbeeksche barrière.
35. Observatorium.
36. Woning van baron de Knijff.
37. Botanische tuin.
38. »Hôtel de l'Europe" en hoofdwacht.
39. »Hôtel de Ville" (stadhuis).
40. »Pont de fer" — in 1887 afgebroken.
41. Hôtel Torrington — thans ministerie van onderwijs.

Digitized by Google

tember moest de »sterke bezetting" van Brussel in drie colonnen geschieden: door de Willems-, de Schaerbeeksche- en de Leuvensche poort, met een schijnbeweging tegen de Vlaamsche poort (Zie plan III).

De rechter-colonne, onder den generaal-majoor de Favauge, was in drie gedeelten gesplitst. Generaal Favauge zou met één eskadron van het regiment dragonders no. 4, het 1ste bataljon der 9de afdeeling van den luitenant-kolonel Ardesch en twee stukken der veldbatterij no. 5, kapitein van Nieuwkuijk — ± 900 man en 100 paarden — ten zes uur 's morgens van Trois Fontaines langs den straatweg naar de Laeken'sche brug, vervolgens naar de Willemspoort marcheeren en deze bezetten. Het tweede gedeelte — het 3de bataljon van de 9de afdeeling, twee stukken veld-artillerie en 40 dragonders, ± 700 man en 40 paarden — vormde de reserve te Vilvoorden. Het derde gedeelte — drie bataljons van de 15de-, een deel van het 2de bataljon der 5de afdeeling infanterie, vier stukken veld-artillerie en een detachement van het regiment dragonders no. 4, ± 2200 man — bleef te Mechelen zoo noodig bestemd voor de reeds vermelde demonstratie uit Sas van Campenhout tegen Leuven, tegelijk met die van generaal Cort Heyligers uit St. Truyen.

De midden-colonne werd samengesteld uit acht bataljons: drie van de afdeeling grenadiers, het 2de bataljon van de 9de-, drie bataljons van de 10de- en het 2de bataljon van de 11de afdeeling, de rijdende batterijen no. 1 en no. 2, kapiteins Dinaux en baron van Coehoorn, drie wagens met pionier-gereedschappen en twee eskadrons dragonders no. 4, tezamen 4900 man en 200 paarden. Deze moest te zes uur onder aanvoering van den generaal-majoor Schuurman van Dieghem opbreken, langs den straatweg de Schaerbeeksche barrière binnentrekken, aldaar een voldoende bezetting achterlaten, zich meester maken van de »Rue Royale" en van het Park, tevens langs de »Boulevard de l'Observatoire" in gemeenschap stellen met de linker-colonne bij de Leuvensche poort.

Deze laatste, onder commando van den generaal-majoor Post, bestond uit het regiment lansiers no. 10, de afdeelingen kurassiers no. 3 en no. 9, de batterij rijdende artillerie no. 3, kapitein Kops, het 2de bataljon jagers [215]), het instructie-bataljon en het 3de batal-

Digitized by Google

jon van de 5de afdeeling, tezamen 1700 man en ruim 1100 paarden. Deze colonne zou bij het dorp Woluwe-St. Etienne verzamelen, den straatweg volgen, de hoogte bij het kerkhof daarna de voorstad St. Josse ten Noode vermeesteren, de Leuvensche poort binnenrukken, langs het bolwerk »de l'Observatoire" rechts de hand reiken aan de midden-colonne, zich langs de »Boulevard du Prince" meester maken van de Namensche poort, voorts naar de »Place Royale" en het Park oprukken.

Het hoofdkwartier kwam op korten afstand van de Schaerbeeksche barrière.

Kolonel van Balveren zou met drie eskadrons husaren no. 6 en het 1ste bataljon van de 5de afdeeling — ± 650 man en 350 paarden — de reeds vermelde schijnbeweging tegen de Vlaamsche poort uitvoeren (bladz. 405), deze bezet houden zonder echter de stad binnen te gaan. In het geheel marcheerden naar Brussel 9900 man, waarvan 8150 infanterie en 1750 ruiters, met zich voerende 26 stukken geschut [216]).

Allerminst zouden wij voormelde beschikkingen willen onderschrijven, wanneer men daarin wilde zien een plan van aanval op Brussel. Had zoodanige aanval in de bedoeling gelegen, dan behoorde deze door een beschieting van de hoogten ten oosten van Brussel zijn voorbereid; of wel had men de geheele stad moeten insluiten, door tegelijkertijd het gros der divisie van generaal Cort Heyligers uit Tongeren te ontbieden, alle poorten van Brussel te bezetten — de Willems- of Laekensche-, de Schaerbeeksche-, de Leuvensche-, de Namensche-, de Halle-, de Anderlechtsche-, de Ninovensche-, de Vlaamsche- en de Vaart- of Kanaalpoort —, elken toevoer daarheen te beletten en zoodoende de hoofdstad door een hongerkuur tot onderwerping te dwingen. Het gebruik der talrijke ruiterij tegen de Leuvensche- en de Vlaamsche poort mocht verkeerd heeten en kon enkel leiden tot nuttelooze verliezen.

Maar de beschikkingen waren berekend op concentratie van een voldoend talrijke troepenmacht in de bovenstad, geenszins op het keeren van ernstigen weerstand. Gelukte 't, zooals Z. K. H. verwachtte, om aanstonds het Park, de paleizen en de kazernen te bezetten, dan ware, vooral bij medewerking der welgezinde burgerij, de rust spoedig hersteld. Stuitte men onverhoopt op weerstand en

Digitized by Google

werkte de burgerij niet, althans niet snel genoeg mede, dan lag het in 's prinsen voornemen om gelijktijdig met het herstel van orde in de bovenstad, door aantrekking van de nog te Vilvoorden en te Mechelen beschikbare troepen ook de benedenstad en de vóórsteden te vermeesteren.

Donderdag 23 September te vijf uur 's morgens steeg prins Frederik te paard en stelde een uur later de midden-colonne bij Dieghem in beweging; gelijktijdig verlieten de andere troepen Trois Fontaines en Woluwe St. Etienne. Den vorigen avond waren de troepen door voorlezing van 's prinsen proclamatie met het doel van den marsch naar Brussel in kennis gesteld.

Vooral bij de afdeeling grenadiers, waarvan het 2de bataljon onder den luitenant-kolonel Anthing te Brussel was gedwongen geweest om de baldadigheden van vreemd gespuis en de uitspattingen van muitende volksmassa's met het geweer bij den voet aan te zien, heerschte groote geestdrift. Deze uitte zich door een luid gejuich toen het 3de- of flank-bataljon van den luitenant-kolonel Serraris — geboortig uit Vlaanderen, oud-strijder bij Jena, Eylau en Friedland, in Spanje en Oostenrijk, te Moskou door Napoleon versierd met het ridderkruis van het Legioen van Eer — den marsch opende. Terwijl geen hunner onderstelde, welke groote gevaren dreigden, slaakte menige grenadier een zucht van verlichting, zwol hun de borst onder het over de grijze kapotjas gekruiste witte ledergoed, bij de gedachte dat onder de leiding van 's konings eigen zoon de reeds gekrenkte wapeneer van het sinds zoo kortelings opgerichte korps zou worden hersteld.

't Was echt herfstweder, de lucht grijs en beneveld. Als schimmen verdwenen de met zwart-lederen overtrekken gedekte shako's der voorste patrouilles langs den straatweg in den kleurloozen sluier, die de verzamelplaats omgaf.

De twee voorste compagnieën van het flank-bataljon beveiligden in verspreide orde den marsch; de andere, waarbij eenige pelotons dragonders en de sectie rijdende artillerie van luitenant Prinsen, volgden tot ondersteuning. De hoofdtroep werd gevormd door het 2de bataljon der 9de afdeeling. Eenige honderden passen verder volgden de kolonel Klerck met het 2de- en het 1ste batal-

Digitized by Google

jon grenadiers; voorts het overige der colonne. Opgewekt ging de marsch voort. Ofschoon de proclamatie, welke aan de troepen was voorgelezen, wel degelijk op de mogelijkheid van weerstand doelde, dachten de troepen haast niet aan strijd. Een der officieren getuigde later, dat men den indruk had gekregen »alsof wij de kwartiermakers en de fouriers maar hadden vooruit te zenden om op het stadhuis de biljetten te ontvangen".

In stilte en zonder eenigen tegenstand te ontmoeten marcheerde de voorhoede, waarbij generaal de Constant zich had gevoegd, door de dorpen Evere en Schaerbeek. Volgens zeggen van de landlieden waren de Luikenaars, de »brigands" zooals zij de gewapende vreemden noemden, weggetrokken, en viel geen verzet te vreezen; de toegangen tot de voorstad heetten onbezet te zijn; ook dáár verzekerde men, dat niet de minste maatregelen tegen het binnenrukken der troepen waren getroffen.

Omstreeks negen uur kregen spits en vóórtroep de Schaerbeeksche barrière in 't zicht. Generaal de Constant, vergezeld van den kolonel List, den luitenant-kolonel de Gumoëns, de majoors Nepveu, Krahmer de Bichin en enkele andere officieren draafden op tot verkenning, doch werden op tweehonderd passen afstand van de coupure in den straatweg begroet door een vrij hevig geweervuur van achter de flauw zichtbare barricade vóór het hek, uit de fabriek van beelden en ornamenten van Hillem, den Botanischen tuin en de vensters der naastbijgelegen huizen: toen nog lang zoo talrijk en hoog niet als tegenwoordig. Nagenoeg op hetzelfde oogenblik klonk geschutvuur bij de Leuvensche poort. In afwachting dat de door generaal de Constant ontboden rijdende artillerie het hek zou stuk schieten, onderhielden de grenadiers langs de gracht en zijwaarts van den weg een levendig tirailleur-vuur. Ongelukkigerwijs was de sectie Prinsen juist naar de linker-colonne afgezonden, zoodat 't ruim een kwart uurs duurde, alvorens de sectie van den luitenant Sodenkamp opreed. Enkele schoten [217]) waren voldoende om het hek te ontwrichten, doch de versperring bleef bezet. Onder aanvoering van den overste Serraris en kapitein Hardy, Brusselaar van geboorte, rukte de eerste compagnie in den stormpas vooruit, ruimde onder een hevig vuur de friesche ruiters vóór de barricade op, verdreef de blauwkielen — een zestig-

Digitized by Google

tal Luikenaars, vrijwilligers van Rodenbach en van Niellon, gecommandeerd door een Pool genaamd Stildorf en een handelsreiziger uit Neufchâteau — achter den dwarswal, opende het poorthek, vermeesterde de daarop geplaatste rood-zwart-gele vlag en rukte den boulevard op. De opstandelingen weken naar twee achtergelegen barricades, de eene op een paar honderd meters afstand nabij de »Jardin d'Idalie", de andere tusschen de »Rue Treurenberg" en de »Rue de Notre Dame aux neiges". Nadat de stukken van Sodenkamp hen eenige schoten hadden nagezonden, gingen Serraris en Hardy, zonder zich om het flitsen der kogels uit de vensters der lage en verspreide huizen van de »Rue Royale" te bekommeren, hunne manschappen snel voor, toen de Luikenaars plotseling het vuur openden uit een bij het observatorium opgestelden vuurmond en de vooruitstormende grenadiers in de linkerflank beschoten. Generaal de Constant kreeg een geweerschot in den linkervoorarm; hij steeg af om zich te laten verbinden en ging aanstonds weer te paard.

De overste Serraris gelastte aan de voorste compagnieën om, langzaam in de »Rue Royale" voortdringende, de aandacht der opstandelingen van het gros van het bataljon af te leiden, waarmede hij, links afslaande, naar het observatorium oprukte. De Belgen losten nog een paar kanonschoten op de naderende colonne, en sloegen toen op de vlucht, hun stuk langs de »Place d'Orange" — nu »Place des barricades" — medesleepende naar de kazerne »des Annonciades": sinds vervangen door particuliere woningen. Tegelijkertijd naderde de voorste compagnie jagers, onder bevel van den 1ste-luitenant Capiaumont, het observatorium van de zijde der Leuvensche poort.

Serraris volgde de vluchtenden met de zijnen en de jagers langs de »Rue de Notre Dame aux neiges", vermeesterde de barricaden aldaar, in de »Rue des Vaches" en de »Rue de Louvain", ook het kanon, dat hij naar de Schaerbeeksche barrière liet brengen, en drong niet zonder verliezen voort naar de »Rue Royale", waar middelerwijl de andere compagnieën grenadiers de verdedigers hadden verdreven.

Aangezien de manschappen van de 9de- en de 10de afdeeling, jonge weinig geoefende miliciens, aarzelden om onder het hevige

Digitized by Google

vuur aan de Schaerbeeksche barrière de stad binnen te rukken, liet generaal Schuurman hen door het 2de bataljon grenadiers voorgaan. De luitenant-kolonel Anthing — een zoon van den commandant der Indiaansche brigade in 1815 — steeg af en voerde zijne berenmutsen, op korten afstand gevolgd door het eerste bataljon van den overste Mathon, onder aanhoudend schieten uit de huizen van de »Rue Royale", naar de barricade vóór de Treurenbergstraat en beklom deze. De opstandelingen sloegen de zijstraten in of trokken terug naar de volgende barricade achter de Leuvensche straat.

Onder tromgeroffel, het gedonder der kanonschoten van Sodenkamp en Prinsen nabij de Leuvensche poort, het knetteren der geweren als antwoord op de tonen der alarmklok van de St. Gudula dringen de grenadiers, met kolonel Klerck en voormelde hoofdofficieren aan het hoofd, voort: uit de vensters en kelders beschoten, onder een regen van dakpannen, steenen en meubels uit de bovenste verdiepingen. De talrijke verliezen veroorzaken een oogenblik van weifeling. Maar Anthing beklimt ook de versperring bij de Leuvensche straat en roept, den degen hoog zwaaiende: »Vooruit, grenadiers, vooruit! naar het Park!"

Zonder te vuren volgen zij hunne aanvoerders. Enkele huizen worden met de kolf der geweren opengebroken, waar menige blauwkiel de welverdiende straf krijgt voor verraad. Omstreeks halftien uur bereikten de beide bataljons, door dat van Serraris gevolgd, het Park, bezetten het gebouw van de staten-generaal en de drie paleizen, waar de oproersvlag neergehaald en de oranjevaan uitgestoken werd. De grenadiers telden acht officieren, ook de generaal Schuurman, een honderdtal onderofficieren en minderen buiten gevecht: meerendeels krijgsgevangenen, aangezien de opstandelingen de barricade in de Leuvensche straat en de »Rue de Notre Dame" aanstonds weer hadden bezet. Van het welgezinde deel der burgerij, door de Fransche en de Waalsche vrijbuiters in bedwang gehouden, ontving men niet den allerminsten bijstand.

De sectie rijdende artillerie van Sodenkamp nam een tweede stelling in de »Rue Royale" achter de versperring bij de »Jardin d'Idalie", van waar hij de groote barricade aan den ingang van de »Place Royale" beschoot; vervolgens stelde hij de stukken op

Digitized by Google

vóór 's konings paleis tegenover de balustrade Hennessy en belendende huizen.

Hoewel de midden-colonne tegen tien uur meester was van het Park, aldaar gedeeltelijk voeling had gekregen met de linker-colonne, tastten de bevelhebbers niet door. Prins Frederik had het hoofdkwartier gevestigd op een geweerschotsafstand van de Schaerbeeksche barrière ten huize van den notaris Hermans — later bewoond door baron d'Anethan.

De prins ontstelde door den gansch onverwachten weerstand, welken hij, zooals wij zullen zien, trachtte te bezweren, en begaf zich daarom niet binnen de stad. Maar onder dien invloed bleven de onderbevelhebbers aan de beloften der burgerij gelooven. Zij schroomden, ten einde nog meer bloedverlies te voorkomen, de opstandelingen met de bajonet van de balustrade Hennessy, uit het »Café de l'Amitié" op den noordwestelijken uitgang van de »Place Royale", van de groote versperring tusschen het koffiehuis en het »Hôtel de Bellevue" — bezet door de vrijwilligers van Benard uit Doornik — en uit de aan het paleis van prins Frederik grenzende woningen, te verdrijven. Althans had men de opstandelingen kunnen noodzaken om de huizen van de »Rue Royale" te verlaten, door ze langs de »Rue de Ligne, de l'Ecuyer, de la Chancellerie, des Douze Apôtres, d'Isabelle, Ter Arcken", óm te trekken en van de achterzijde aan te vallen.

De linker-colonne had tegen acht uur onder persoonlijke leiding van den generaal Trip het kerkhof op de hoogten van Saint Josse ten Noode bereikt. De opstandelingen begroetten haar van den boulevard met geschutvuur. Enkele schoten der rijdende batterij Kops waren voldoende om hen te verdrijven, waarna de colonne de voorstad, vervolgens de Leuvensche poort binnenrukte. De 1ste- en de 3de compagnie van het tweede bataljon jagers, waarbij luitenant Capiaumont, stelden zich als gezegd, langs den »boulevard de l'Observatoire" in gemeenschap met het bataljon Serraris van de midden-colonne en bezetten de »Place d'Orange", waar mét de sectie artillerie van Prinsen ook die van luitenant van Heeckeren positie nam. Luitenant Capiaumont werd gekwetst weggedragen bij een nieuwen aanval op de versperring in de »Rue de Notre Dame aux neiges". Onderwijl generaal Post zich met het gros der colonne,

Digitized by Google

voortdurend uit de huizen beschoten, langs de Leuvensche straat, de »Rue Ducale" en den »boulevard du Prince" uitbreidde, was het instructie-bataljon de jagers gevolgd naar de Schaerbeeksche barrière; zij weken echter voor het geweervuur uit de huizen en trokken achter langs het paleis van den prins van Oranje naar de Namensche poort, waar de zoogenaamde »vicomte" de Culhat het bevel voerde. Hij trok, twee stukken medevoerende, terug naar Ixelles, maar kwam later weêr door de Halle-poort binnen. Vruchteloos trachtte generaal Post langs de Namensche straat en de »Rue Verte", alwaar alle vensters door vijandelijke schutters waren bezet, naar de »Place Royale" door te dringen en de verdedigers der groote barricade in den rug te nemen. De 5de afdeeling bezette de Leuvensche poort; de lansiers en de sectie artillerie van luitenant Voet bleven na een welgelukte charge, waarbij zij één stuk veroverden, meester van den »Boulevard de Waterloo"; het gros van het tweede bataljon jagers belette in de »Rue Bréderode" en de »Rue Verte" den opstandelingen om het paleis in brand te steken. De sappeurs legden twee veldbruggen aan over de droge stadsgracht achter het paleis van den prins van Oranje om eventueel den terugtocht te verzekeren.

De opstandelingen hadden een sterke stelling ingenomen, die zich aanvankelijk uitstrekte noordwaarts vân het hotel »de Belle-Vue" en het ter overzijde gelegen »Café de l'Amitié" langs de »Rue Royale" tot de »Place de Louvain", zuidwaarts tot het paleis van den hertog van Arenberg. Behalve de met de best gewapende schutters bezette groote versperring tusschen het hotel »de Belle-Vue" en het »Café de l'Amitié", de balustrade Hennessy, de met één vuurmond bewapende versperring in de »Montagne du Parc" en die op de Leuvensche Plaats — de drie voornaamste barricaden — waren de »Montagne de la Cour" en de »Rue de la Régence" achter de »Rue de Ruysbroeck" eveneens afgesloten. Op de »Place Royale" waren het hotel »de Belle-Vue", de daartegenover gelegen vroegere woning van generaal de Constant, en alle overige huizen bezet; de opstandelingen hadden tafels met zandzakken vóór de ramen gesleept en konden alzoo volkomen gedekt op onze troepen schieten. Dientengevolge geraakten de troepen reeds na tien uur des voormiddags in het Park, inzonderheid de artillerie, in een nete-

Digitized by Google

ligen toestand, terwijl de colonnes Schuurman en Post niet konden samenwerken. Vruchteloos trachtten de onzen voormelde versperringen en de toegangen naar de benedenstad te vermeesteren.

De majoor Krahmer de Bichin, commandant van de artillerie bij de hoofd-colonne, achtte de plaatsing der sectie Sodenkamp nabij 's konings paleis onvoordeelig en liet de beide stukken stelling nemen in de »Rue Royale" op 150 passen van het hotel »de Belle-Vue". In front ongedekt blootstaande aan het hevige geweervuur van de groote barricade, in de rechterflank bestookt uit het »Café de l'Amitié" en van het terras Hennessy, werden van de 18 bedieningsmanschappen achtereenvolgens 13 buiten gevecht gesteld, van de 11 nog overgebleven trekpaarden 9 gedood en 2 gekwetst. Door woord en daad vuurde de majoor, tusschen beide stukken staande en zelf den wisscher hanteerende, zijne rijders aan, tót een kogel hem velde. Twee kanonniers droegen den beminden chef naar het paleis des konings, waar hij den geest gaf; zijn lijk bleef voorloopig onbewaakt in den tuin van het paleis liggen. Sodenkamp zette met doorboorde kleederen en vier kogels in de shako het vuur voort en sloeg met de beide laatste schoten een uitval van den vijand terug. Toen hij zich genoodzaakt zag om met de laatste bedieningsmanschappen achter de buitenheg van het Park te wijken, beletten twee compagnieën grenadiers aan de opstandelingen de stukken te naderen, die later in het duister, doch met verlies van de vóórwagens, werden teruggehaald. Achtereenvolgens versterkten de sectiën van de 1ste- luitenants de Constant, Elout, van Limburg Stirum en Gallois in het Park en op de »Schoonzichts Plaats" het artillerie-vuur tegen de zuidwestzijde van de »Rue Royale", de groote barricade tusschen het »Café de l'Amitié" en het hotel »de Belle-Vue" en de »Pont de fer" — viaduct over de Ruysbroeckstraat —, waarop een Franschman Parent en de Luikenaar Charlier, bijgenaamd »het Houten Been", een invalide van Waterloo, twee stukken hadden geplaatst en in het Park vuurden. De versperringen en gebouwen boden weerstand aan onze schoten; een kogelregen uit de huizen en allerlei van de bovenverdiepingen nedergeplofte voorwerpen, sterk water, kokende olie enz., deden elke poging om verder in de stad door te dringen mislukken.

Tegen den avond trachtte de majoor van den generalen staf

Digitized by Google

Nepveu, die zich reeds des vóórmiddags met het instructie-bataljon bij de vermeestering der barricade in de »Rue de Namur" had onderscheiden, het hotel »de Belle-Vue" te vermeesteren. Hij had daartoe vrijwilligers gevraagd uit de troepen in het Park en met den eerste-luitenant de Constant afgesproken om zoodra hij zich op de »Place Royale" zou vertoonen, het kanonvuur op de groote barricade te staken, hetgeen voor een andere afdeeling vrijwilligers in het Park ten teeken moest strekken om van die zijde naar het hotel vooruit te rukken, zoodoende den sleutel der stelling te bezetten. Gevolgd door een vijftigtal grenadiers ging Nepveu door de kelders van het paleis en een gang, welke op de »Place Royale" uitkwam, alwaar hij tot grooten schrik der opstandelingen verscheen. Doch de vrijwilligers, die de onverschrokken beweging uit het Park hadden moeten ondersteunen, deinsden af voor het hevige vuur uit het »Café de l'Amitié" en van de balustrade Hennessy. De grenadiers moesten teruggaan. Wanneer de onderneming van Nepveu behoorlijk ware ondersteund, dan zouden de onzen wellicht reeds op den 23sten September de »Place Royale" hebben veroverd, van waar de weg naar de benedenstad, behalve enkele gemakkelijk te veroveren barricaden, vrij wel open lag. Alle volgende dagen vreesden de opstandelingen het meest langs dien weg in den rug te worden genomen.

Ten slotte bleven onze troepen meester van de »Place d'Orange", een deel der kazerne »des Annonciades", het gebouw van de staten-generaal, de paleizen en de oostelijke helft van het Park, maar moesten de »Rue de Notre Dame aux neiges", de Leuvensche straat en het zuidelijke gedeelte van de »Rue Royale" ontruimen.

Behalve in de paleizen stelde kolonel Klerck sterke detachementen in de vier hoeken van het Park, welke zich door tirailleurs dekten; de rest van de vier bataljons grenadiers en der 10de afdeeling bleef in de middel-lanen en in de »bas-fonds" van het Park. De kurassiers bivakkeerden nabij het kerkhof van Saint Josse ten Noode, de lansiers op den boulevard van Leuven, de dragonders en de overblijvende bataljons der hoofd-colonne als reserve buiten de Schaerbeeksche barrière. De batterijen artillerie losten elkaar in en om het Park af.

De voorhoede der colonne de Favauge had zich 's morgens

Digitized by Google

meester gemaakt van de Laekensche brug, was zonder tegenstand te ontmoeten verder gemarcheerd maar bij de Willems- of Laekensche poort begroet door een overstelpend geweervuur van een daarachter opgeworpen hooge barricade en de naastbijgelegen huizen van de Laekensche straat. Spoedig kwam de sectie veld-artillerie van den eerste-luitenant van Dassel te hulp en verbrijzelde het door balken en een zwaren ijzeren ketting versterkte poorthek. Toch vermocht de artillerie geen voldoenden steun te geven aan de voorwaarts dringende infanterie. Het bataljon der 9de afdeeling slaagde er in de poort te vermeesteren, de oproervlag neer te halen en de voorste huizen door de opstandelingen te doen ontruimen; maar generaal de Favauge achtte zijn afdeeling te zwak om verder te gaan en talmde nutteloos eenige uren onder het vijandelijke vuur. Des namiddags trok hij langs de brug van Laeken terug over het kanaal van Willebroeck en bivakkeerde aldaar tot den 29sten September. Inderdaad maakten deze troepen een allertreurigst figuur! De opstandelingen schreven zich dan ook alle voordeelen toe. Een der kanonkogels had de Willemspoort juist ter plaatse van het opschrift getroffen: »A Guillaume, le meilleur des princes". De colonne de Favauge verloor aan gewonden vier officieren, dertig minderen en een tiental paarden [218]).

De colonne van Balveren was omstreeks negen uur zonder behoorlijke veiligheidsmaatregelen of eenige verkenning van de stadswijk, waartegen de demonstratie gericht was, bij de Vlaamsche poort aangekomen. Niettegenstaande de verzekering van den burgemeester van Molenbeek dat de ingezetenen met den besten geest bezield waren [219]), zagen de troepen zich spoedig ten prooi aan het schandelijkste verraad van Walen en Vlamen tegenover hun eigen landgenooten, die als lotelingen bij de 5de afdeeling infanterie en de huzaren no. 6 waren ingedeeld. De Belgische schildwachten hadden de rood-zwart-gele kokarde afgelegd; mannen van het volk hielpen het staketsel aan de poort opruimen en boden bier en vruchten aan de huzaren. Een paar welgekleede »Fransche heeren" traden den kolonel van Balveren en den overste Schenofsky, commandant der infanterie, tegemoet met de verzekering dat de opstand bedwongen was en de bevolking de troepen als bevrijders wilde verwelkomen. Ofschoon kolonel van Balveren alléén

Digitized by Google

last had om demonstreerend te werk te gaan, liet hij zich verlokken om de stad binnen te trekken en zond een officier met een klein detachement huzaren langs de Vaart- en de Willemspoort — waar zij echter werden teruggedreven — naar de Schaerbeeksche barrière om den prins omtrent zijn aankomst te verwittigen. Onder geleide der »Fransche heeren", hier en daar zelfs toegejuicht, marcheerde Schenofsky, voorafgegaan door een detachement huzaren en gevolgd door de infanterie, langs de »rue de Flandre" naar de Varken-markt, waar men op een sterk bezette barricade stuitte. Dáár grepen eenige woestelingen het paard van Schenofsky bij de teugels, eischten van hem, onderwijl de Franschen zich uit de voeten maakten, zich over te geven en hieven de kreet aan der Juli-mannen te Parijs »Crosse en l'air". Een der schutters stak zijn pet met de bajonet hoog in de lucht: het afgesproken teeken, waarop onmiddellijk een losbranding van de barricade volgde. Als bij tooverslag openden zich nu alle vensters en knalden daaruit, van de daken en uit de kelderluiken geweerschoten. Bovendien daalden uit de bovenverdiepingen allerlei voorwerpen, straatsteenen, zakken met ongebluschte kalk, brandende kolen, stralen kokend water, zelfs vitriool, waardoor de ontsteltenis in de gelederen toenam. Kolonel van Balveren behield zijn bedaardheid, liet door het voorste peloton een paar salvo's geven en zond aan de cavalerie, die toch niets kon uitrichten, bevel om terug te gaan, ten einde de infanterie te beter te kunnen aanwenden. Nauwlijks had de cavalerie keert gemaakt of de infanterie werd bij den gevaarvollen toestand door een paniek bevangen. Velen wierpen geweer en ransel weg en zochten een goed heenkomen in de zijstraten. Met moeite voerden de officieren de overigen terug door de »Rue de Flandre", waar de opstandelingen intusschen enkele, straks nog met planken en stroo gedekte groote gaten in het plaveisel hadden blootgelegd. De manschappen trokken aan beide zijden van de straat dicht langs de huizen terug en werden buiten de poort opgenomen door de huzaren. In verhouding tot de groote gevaren, waaraan de troepen bij elk huis en elk venster hadden blootgestaan, mochten de verliezen, behalve de gevluchten, nog betrekkelijk gering heeten: een honderdtal gesneuvelden en gewonden en 14 paarden. De commandant der infanterie Schenofsky en de majoor der huzaren van Borselen

Digitized by Google

vielen den opstandelingen in handen en werden naar de gevangenis »de l'Amigo" gevoerd. Van Balveren verzamelde de colonne op een hoogte op een uur afstands van de stad; de troep had alle zelfvertrouwen verloren en was tot geen vooruitgaan meer te bewegen. Des avonds legerden de infanterie en de cavalerie te Zellick en Cappelle.

De kolonel van Balveren viel zeker niet van onvoorzichtigheid vrij te pleiten; maar het verraad der Brusselaren aan de »Porte de Flandre" herinnerde aan de gruwelen van Saragossa, Madrid en Buenos Ayres. Van Balveren bleef van 25 tot 29 September te Assche en had groote moeite om de bevolking in bedwang te houden, die evenals de boeren op het platteland de wapens had opgevat en den uitslag der gebeurtenissen te Brussel afwachtte om zich openlijk te verklaren. Groote inspanning kostte 't om levensmiddelen en fourage voor de troepen te bekomen; de voorposten hadden zich elken dag tegen woeste benden uit Brussel te verdedigen [220]). Op 29 September hielp van Balveren den te Aalst uitgebroken opstand onderdrukken.

Het geweervuur duurde den 23sten in de bovenstad van Brussel tot lang na het vallen van den avond voort, ook aan de poorten, ten einde meester te worden of te blijven van de naastbijzijnde woningen.

Generaal de Constant, generaal Trip en hunne stafofficieren waren den geheelen dag te paard gebleven en keerden pas laat uit het Park naar Schaerbeek terug.

Middelerwijl had prins Frederik, enkel gehoor gevende aan zijn humaniteit en om verder bloedverlies te voorkomen, voorbijziende dat onder deze omstandigheden van gematigdheid geen sprake mocht zijn, tegen één uur des namiddags den luitenant-kolonel van den generalen staf de Gumoëns als parlementair onder geleide van zekeren Jean Baptiste van Roey, zoon van den burgemeester van Meerbeek, die met de wapens in de hand was krijgsgevangen gemaakt, de stad ingezonden om aan de stedelijke regeering, óf zoo niemand daarvan te vinden was, aan de hoofden van de gewapende burgerij, zijn wensch mede te deelen tot staking der vijandelijkheden, die de verwoesting van Brussel moesten ten gevolge hebben.

Digitized by Google

De dappere Zwitser vertrok eenigszins overhaast, zijn geleider alleen voorzien van een witte vlag doch zonder trompetter, en waagde zich onverschrokken onder de opstandelingen. De jonge van Roey werd reeds in de »Rue de Louvain" door de menigte teruggedrongen, zoodat de Gumoëns weerloos blootstond aan de beleedigingen van een woedenden volkshoop die, onbekend met oorlogsgebruiken, zijn zending als parlementair ten éénenmale miskende. Eenige belhamels trokken hem van zijn paard, rukten hem de decoratiën van de borst, de épauletten en de uniformjas van het lijf, sleurden hem in een erbarmelijken toestand naar het stadhuis en dreigden zelfs hem te vermoorden. Met groote moeite gelukte 't aan eenige burgers, onder welke de oud-commandant in franschen dienst Mellinet, die sinds 1815 naar Brussel was uitgeweken, en den heer Pourbaix uit Luik, om de Gumoëns uit de handen van het gepeupel te verlossen, vervolgens naar de kazerne »des pompiers" aan de zuidzijde der stad — nabij de tegenwoordige »Gare du Midi" — te voeren, waar men hem als gijzelaar hield voor de gevangenneming van Ducpétiaux en Everard. Nu eerst kon de Gumoëns het doel zijner zending verklaren.

Dit voorval zou in zijn gevolgen aanleiding geven tot de vestiging van het eerste blijvend gezag uitoefenende bewind in de oproerige hoofdstad.

Tegen drie uur 's namiddags toch ontmoette Mellinet op straat den heer Jolly, oud-officier der genie — later luitenant-generaal — wien hij de aankomst van den parlementair mededeelde, die echter, bij de te Brussel heerschende anarchie, niet wist tot wien zich te wenden. In alle haast riepen de heeren Jolly en de advocaat Delfosse eenige notabelen uit de buurt te zamen en belegden omstreeks vijf uur een vergadering, waaraan de Gumoëns 's prinsen wensch mededeelde onder voorwaarde, dat de stad zich onderwierp en de vreemde benden Brussel zouden verlaten. Twee heeren begaven zich als afgevaardigden naar den prins, doch keerden onverrichterzake terug, omdat men hen overal terug wees en in weerwil der witte vlag op hen bleef vuren [221]). Na lang beraad besloot nu de vergadering, dat de overste de Gumoëns aan den prins zijne bevinding schriftelijk zou mededeelen. Dienovereenkomstig schreef de Gumoëns aan Zijne Koninklijke Hoogheid —

Digitized by Google

»Monseigneur!

»Plusieurs personnes dont la plupart ont été chefs de section de la garde urbaine viennent de se rendre ici à la caserne des pompiers, où je suis détenu. Elles ont confirmé ce que j'ai observé et éprouvé moi-même, c. a. d., que l'animosité du peuple est très-grande et que le parti est pris de se défendre jusqu' à la dernière extrémité. Elles croyent que le seul moyen de faire cesser l'effusion de sang, de prévenir la dévastation de la ville de Bruxelles, qui affligerait Votre Altesse Royale et qu'elle désirait de prévenir en m'y envoyant, en un mot de faire cesser les hostilités, était de faire évacuer la ville par les troupes...."

Twee jongelieden en de heer Berten — in 1857 minister van oorlog —, laatstgenoemde op het paard van de Gumoëns, kozen den omweg langs de Leuvensche poort en brachten den brief aan prins Frederik. Zij keerden langs denzelfden weg terug met 's prinsen antwoord, vervat in den vorm der volgende afkondiging —

»PROCLAMATION.
»Nous Frédéric Prince des Pays-Bas
»aux Habitants de Bruxelles.

»J'étais venu par l'ordre du Roi vous apporter des nouvelles de paix et pour rendre à cette résidence l'ordre légal, qui seul peut arrêter le torrent des maux auxquels elle est en proie. Je m'étais attendu à votre sincère coöpération pour un but si émminément favorable à tous vos interêts. La journée qui vient de se terminer a vu des scènes déplorables, qui navrent mon coeur; cependant il vous est encore ouvert. Concourrez avec moi au rétablissement de l'ordre et de la paix; que la garde urbaine immédiatement réorganisée reprenne ses armes et fasse le service de la ville, de concert avec les troupes nationales; que vos autorités légales resaisissent le pouvoir nécessaire à l'exécution des lois, et alors, je m'engage à faire étendre sur les évènemens de ce jour, l'entier et généreux oubli d'un monarque qui ne veut que votre bonheur à tous, et qui s'en occupe dans ce moment de concert avec les Etats Généraux.

(signé) Frédéric,
»Bruxelles le 23 Septembre 1830. Prince des Pays-bas.

Digitized by Google

De heer Berten vond de commissie niet meer in de kazerne »des Pompiers", maar in de tegenwoordige »Zaal van het College" op het stadhuis; behalve baron d'Hooghvorst, hadden alle autoriteiten sinds 22 September hun plaats aldaar verlaten [222]).

Na lezing der proclamatie ontwierp de commissie, waartoe middelerwijl nog andere leden waren toegetreden, onder voorzitterschap van baron d'Hooghvorst, de onderstaande punten. Drie hunner zouden als afgevaardigden met prins Frederik in nader overleg treden, mits de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de troepen de stad verlieten. Het stuk luidde [223]) —

»Le Président et les Membres de la Commission provisoire d'ordre public.

A Son Altesse Royale, le Prince Frédéric.

»Les soussignés ont l'honneur de soumettre à Son Altesse Royale les conditions auxquelles seules ils espèrent pouvoir faire cesser l'effusion du sang des habitants de Bruxelles.

1e. Les troupes se retireront immédiatement à six lieues de Bruxelles et cesseront toute hostilité tant avec cette dernière ville qu' avec les autres villes du royaume.

2. Oubli général du passé, sans restriction aucune; échange immédiat des prisonniers et otages.

3. Réunion ordinaire des états généraux dans une ville des provinces méridionales, autre que Gand et Anvers.

»Fait en séance à l'Hôtel de Ville, le vingt-trois Septembre 1830 à dix heures la nuit.

(signé) Baron Vanderlinden d'Hooghvorst. F. A. Delfosse. L. Pourbaix. Jolly. F. de Coppin. P. Lippens. Vermeulen—Decock. J. van Hoorde, Secr.

De afgevaardigden mochten prins Frederik verzekeren, dat men in Brussel geen kennis droeg van zijn uit Antwerpen gedagteekende proclamatie.

Terwijl Zijne Koninklijke Hoogheid de deputatie ten huize van den notaris Herman ontving, meldde generaal de Constant zich aan en ontraadde, bij kort afzonderlijk overleg met den prins, den terugtocht. De prins antwoordde dan ook aan de afgevaardigden,

Digitized by Google

dat hij zonder machtiging des konings de stad niet kon verlaten, doch van harte wenschte verder bloedverlies, vernielingen, daarmede den ondergang der stad te voorkomen. De troepen zouden dan ook verder verdedigend te werk gaan. Het beste bewijs, dat men de anarchie meester was, zou bestaan, volgens den prins, in staking van den strijd; het doel van de bezetting ware bereikt, wanneer de burgerwacht georganiseerd en de bevolking tot de orde teruggebracht werd; dan eerst konden de onderhandelingen voortgezet, de dienst der burgerwacht gezamenlijk met de troepen geregeld, zoodoende de rust verzekerd worden.

Het begon reeds te dagen, toen de deputatie op het stadhuis terugkwam. Zij vonden het bestuur nog vergaderd: ook Rogier had zich na terugkomst te Brussel (bladz. 411) aangesloten. Zij vormden in den vroegen morgen van den 24sten September uit hun midden een »commission administrative" van drie leden, welke bij de onderstaande afkondiging bekend maakten, dat zij voorloopig het burgerlijk en militair gezag hadden in handen genomen.

»Depuis deux jours Bruxelles est dépourvue de toute espèce d'autorité constituée. L'énergie et la loyauté du peuple en ont tenu lieu. Mais tous les bons citoyens comprennent qu' un tel état de choses ne peut durer sans compromettre la ville et le triomphe, dont le succès est assuré.

»Des citoyens, guidés par le seul amour du pays, ont accepté provisoirement un pouvoir qu'ils sont prêts à remettre en des mains plus dignes, aussitôt que les élements d'une autorité nouvelle seront réunis. Ces citoyens sont: MM. le Baron Emmanuel Vanderlinden d'Hooghvorst de Bruxelles, Charles Rogier, avocat de Liège, et Jolly, ancien officier du génie. Ils ont pour secrétaires MM. F. de Coppin et J. Vanderlinden de Bruxelles.

»Bruxelles, le 24 Septembre 1830.

De heer Engelspach-Larivière werd benoemd tot agent-generaal van het uitvoerend bewind. Van 23 tot 30 September bleef hij onverpoosd op het stadhuis.

Na den aftocht van kolonel van Balveren voegden zich de opstandelingen van de Vlaamsche poort bij de verdedigers van de »Place Royale". Aanvankelijk had bij de opstandelingen groote

Digitized by Google

verwarring geheerscht, zoodat de Luikenaren en andere vreemdelingen zonder eenigen schijn van eenheid of samenwerking, onder de oogen van de heeren Plétinckx, E. Grégoire en Culhat hadden gestreden. Maar in den nacht van Vrijdag begon het zelfvertrouwen onder de Brusselaren te herleven, nog vermeerderd door de aankomst van versterkingen uit Hal, Wavre, Anderlecht, Braine l'Alleud, Waterloo, Genappe, enz. De barricaden werden des avonds laat nagenoeg verlaten en hadden dus bij meer waakzaamheid der troepen gemakkelijk kunnen overrompeld worden. Wél bezette 's nachts een sterk detachement infanterie de trappen der bibliotheek — ter plaatse waar sinds het standbeeld van generaal Belliard is verrezen —, een der hoofdtoegangen naar de benedenstad, benevens de rechts en links gelegen huizen. Den geheelen nacht hielden de verdedigers zich in de herbergen en op straat bezig met den aanmaak van patronen en het gieten van kogels, waartoe het lood van de daken werd gehaald. Eenigen wisten, niettegenstaande de onmiddellijke nabijheid onzer troepen, tien vaatjes buskruit uit de kelders der kazerne »des Annonciades" over te brengen. De moed en volharding der opstandelingen, die nagenoeg zonder leiding den strijd voerden, niets te winnen hadden, daarentegen bij een nederlaag dood, langdurige hechtenis of ballingschap tegemoet gingen, wekken inderdaad verbazing. Ongeveer zes duizend mannen, vreemden en huurlingen uit de lagere klassen van het volk, jagers, stroopers, werklieden, boeren en buitenlui, waarbij hoogstens een paar honderd gewapende Brusselaars, welke onbekend met de proclamatie van prins Frederik vermeenden huis en hof te moeten verdedigen, beletten op 23 September aan een leger van ruim 9000 hoofden om verder dan de bovenstad door te dringen [224]). Middelerwijl wachtten de grachussen der omwenteling, die later daarvan alle vruchten zouden plukken doch thans de strijders aan hun lot overlieten, te Valenciennes en elders veilig den loop der gebeurtenissen af (bladz. 411). Alexander Gendebien droeg daaraan geen schuld, aangezien hij reeds den 18den Brussel had verlaten om te Rijssel den heer de Potter te ontmoeten. Beiden veronderstelden, dat alle kansen voor een omwenteling verloren waren. Maar na ontvangst der eerste berichten omtrent hetgeen intusschen te Brussel was voorgevallen, begaven zij zich naar Valen-

Digitized by Google

ciennes, waar men gedurende den nacht en in den loop van den dag in het hotel »du Grand Canard", vervolgens te Anzin, druk overlegde wat te doen stond. Gendebien en Van de Weyer raadden om aanstonds terug te keeren, de leiding van den opstand in handen te nemen en de Potter, wiens naam bij de bevolking het meest populair was, aan het hoofd te stellen. Hij weigerde echter onder bewering dat hij zich zoodoende aan een welberaden zelfmoord zou blootstellen. De anderen lieten zich door Gendebien overreden, riepen door een bij duizendtallen gedrukte proclamatie alle Belgen te wapen en keerden in den namiddag van den 24sten over Péruwelz, Ath en Enghien aan het hoofd van talrijke vrijwilligers van daar en van het platteland terug naar Brussel — waar de leiders, wier afwezigheid de opstandelingen ternauwernood hadden opgemerkt, op den 25sten te Brussel, dus toen de strijd schier was geëindigd, van de daken zouden prediken, dat zij goed en bloed veil hadden voor de goede zaak en de verlossing van België!

Prins Frederik overnachtte ten huize van den meergemelden notaris achter den Botanischen tuin nabij de Schaerbeeksche barrière; generaal de Constant en zijne officieren genoten daar, dood vermoeid, eenige uren rust op stoelen in de keuken. De paarden bleven gezadeld op straat.

Niettegenstaande den ondervonden tegenspoed wanhoopte generaal de Constant niet. Hij had mét generaal Trip, zonder het omtrent meerdere punten met dézen eens te zijn, de bewegingen geleid. Zijn dagboek besloot —

»L'affaire était manquée. La réaction tant promise en notre faveur n'a point eu lieu; au contraire la résistance est partout opiniâtre et des bandes de volontaires font sans cesse leur entrée par les portes de Hal et d'Anderlecht pour venir au secours des révoltés. Nous n'occupons le haut de la ville que d'une manière imparfaite, et nos troupes sont trop peu nombreuses et trop peu expérimentées pour des opérations de vive force et pour se retrancher. Cependant comme l'ennemi ne se bat qu'à couvert et ne se risque pas en ligne, nous pouvons conserver ce que nous avons, faire des progrès, lasser les assaillants par notre persévérance et obtenir par des négociations la cesfation des hostilités et l'occu-

Digitized by Google

pation du reste de la ville. L'abandon de la ville dans ce moment serait suivi de la perte pour nous de tout le midi et assurerait le succès de la révolution."

Maar de opstandelingen waren vast besloten den strijd vol te houden. De klokkenluider van de kathedraal had voor den 24sten als consigne ontvangen »Du moment, où la fusillade sera entamée le sonneur de St. Gudule sonnera le tocsin d'une manière rapide. S'il n'y a pas de fusillade de toute la nuit, le tocsin sera sonné à quatre heures du matin.

»23 Septembre. *(signé)* Ch. Rogier. Jolly."

De demonstratiën uit Sas van Campenhout en St. Truyen in de richting van Leuven waren den 23en September geslaagd, doch niet zonder verliezen. De majoor de Bosson (bladz. 404) was reeds te acht uur 's morgens met het gros van zijn bataljon en een sectie artillerie over Herent vóór de Mechelsche poort verschenen en door geweervuur van de omwalling ontvangen, terwijl weldra twee tot driehonderd man het terrein ter weerszijden van den straatweg bezetten. Enkele schoten der artillerie waren voldoende om de vrijheidskraaiers te verdrijven. Kort na den middag en zonder iets omtrent de beweging van generaal Everts aan de andere zijde van Leuven te hebben bespeurd, keerde de Bosson naar Sas van Campenhout terug [225]).

Terwijl in den avond van 22 September een bende Luikenaars, voorzien van geschut, een post der 7de afdeeling infanterie te Oreye op den weg van Luik naar St. Truyen had overvallen, dientengevolge alle troepen tusschen laatstgenoemde plaats, Tongeren en Hasselt waren gealarmeerd, had de generaal-majoor Everts zich te één uur 's nachts (23 September) met twee bataljons der 8ste afdeeling — 1700 hoofden —, een eskadron dragonders en een halve batterij artillerie in beweging gesteld naar Leuven, waar hij tegen half elf vóór de Thienensche poort en de herberg Tivoli aankwam. Men trachtte de troepen binnen de stad te lokken, maar Everts naderde langzaam tot hij op ongeveer 300 passen afstand van de wallen levendig werd beschoten. De artillerie en de infanterie beantwoordden dit vuur; verder meende de generaal Everts echter overeenkomstig zijn opdracht niet te moeten gaan en trok

Digitized by Google

terug op Thienen. Deze troepen hadden wederkeerig niets van de Bosson ten westen van Leuven bemerkt. Middelerwijl was te Thienen de bevolking in beweging gekomen en ontving thans de colonne met geweervuur, hetwelk Everts met een paar blikken doozen beantwoordde. Op verzoek van het gemeentebestuur zette hij den terugtocht voort over het dorp Vissenaeken, waar de troepen pas na middernacht aankwamen en eenige uren rustten; sinds vier-en-twintig uren hadden zij geen voedsel bekomen. Gedurende den verderen terugmarsch pleegden ook de boeren vijandelijkheden, zoodat generaal Everts nog op korten afstand van St. Truyen, waar men te half vier 's namiddags terugkwam (24 September), geschut in werking moest brengen om de achterhoede te ontzetten. De troepen hadden ongeveer honderd gewonden en achterblijvers verloren. Hoewel de luitenant-generaal Cort Heijligers de leiding der demonstratie tegen Leuven door Everts sterk afkeurde, hadden de gelijktijdige bewegingen uit Campenhout en St. Truyen in zooverre aan het doel beantwoord, dat de gewapende ingezetenen, die naar Brussel getrokken waren, in allerijl over Tervueren naar Leuven terugspoedden [226]).

Luik was in vollen opstand gekomen, ook Diest en andere plaatsen in den omtrek.

II. De September-dagen.

Gelijke fouten als in 1789 de Oostenrijksche generaal Schroeder had begaan bij het bezetten van Turnhout, waar hij, niet krachtig genoeg optredende, uit vensters en kelderluiken en van de daken met een regen van kogels, steenen en allerlei andere voorwerpen was begroet, zich ten slotte had genoodzaakt gezien de stad te verlaten — herhaalden zich te Brussel. In plaats van de niet of met weinig geschut bewapende versperringen aanstonds met de bajonet te veroveren, nog beter de stad aanstonds te verlaten en door beschieting tot onderwerping te brengen, bepaalde men zich sinds den 24sten in het Park schier uitsluitend tot een verdedigende houding.

Digitized by Google

Als gevolg van den op den 23sten ondervonden weerstand in de meening versterkt, dat 't niet de taak van 's konings zoon was om tegenover weerbarstige onderdanen op te treden, wenschte prins Frederik, te meer na de besprekingen met de afgevaardigden van de »commission provisoire" — zij 't dan ook uit een krijgskundig oogpunt geenszins te verdedigen — in zijn bevredigende rol te volharden, en liet de leiding der troepen over aan den generaal Trip, wien generaal baron de Constant zou bijstaan. Eerstgenoemde, evenals de generaals de Favauge, Post en Boreel deelden het gevoelen van prins Frederik en zagen, nog altijd rekenende op medewerking der zoogenaamd welgezinden, meer heil in bescherming der ingezetenen tegen kwaadwilligen, dan in krachtige maatregelen tot herstel van orde en rust. Generaal Trip had zich te Waterloo in het open veld aan het hoofd zijner karabiniers schitterend onderscheiden, maar bleek te midden der moeilijkheden en gevaren van het stratengevecht niet voldoende vertrouwd met de leiding der andere wapens. Het weifelend optreden der bevelhebbers was te verderfelijker, omdat dientengevolge het vertrouwen der uit zuidelijken en noordelijken samengestelde korpsen ernstig geschokt werd.

De eenige opperofficier, die krachtig wilde doortasten, was generaal de Constant; maar hij voerde als chef van den staf geen commando en kon, hoewel ouder dan Trip, alleen adviseeren. Telkens en bij elke gunstige gelegenheid dreef hij tot den aanval: zooals hij reeds op den 23sten den majoor Nepveu had aangespoord tot de toen wegens gebrek aan samenwerking mislukte poging om op de »Place Royale" in den rug der opstandelingen te geraken.

Naarmate onzerzijds bij verschil van inzichten tegen de regelen van de krijgskunst, ja zelfs in strijd met het gezond verstand werd gehandeld, steeg de geestkracht der opstandelingen, die al spoedig offensief optraden.

Toen tegen vier uur in den morgen van Vrijdag 24 September de alarmklok de inwoners van Brussel weder ten strijde riep en de strijd tegen zeven uur weer aanving kwamen onze troepen in het nadeel. Ván de »Place Royale", uit de »Montagne du Parc" en van de Leuvensche Plaats werden zij bestookt met het kenne-

Digitized by Google

lijke doel om ze in te sluiten. Van de »Pont de fer", uit de versperringen bij het »Café de l'Amitié" en die aan den »Warandeberg" onderhielden de opstandelingen een levendig kanon- en geweervuur tegen de troepen, die naar de »Place Royale" wilden oprukken. Het Athenæum werd herhaaldelijk langs de achterzijde door de onzen bezet, maar telkens door de Belgen hernomen. Sectiën rijdende artillerie, op verschillende plaatsen van het Park en bij het Observatorium opgesteld, slaagden er in om de Belgen in bedwang te houden; de sectie van luitenant de Constant beantwoordde het vijandelijke geweervuur van de daken, van de ballustrade Hennessy en de barricade op de »Place Royale". Later stelde deze sectie zich onder de bevelen van den generaal-majoor Boreel tot een verkenning met het regiment dragonders no. 4 in de richting van Leuven; men had aldaar langs den straatweg benden ontwaard, die de Brusselaars te hulp wilden komen, maar nu ijlings op de vlucht togen. Achtereenvolgens, soms te zamen, namen de sectiën Elout — van de batterij Dinaux —, die van Gallois, Voet en Donny der rijdende batterij Kops het vuur op tegen de huizen in de »Rue Royale" en het »Café de l'Amitié". De overige artillerie bleef achter de barricade bij de »Jardin d'Idalie" en op de »Place d'Orange", deels buiten de stad.

Ofschoon alleszins gelegenheid had bestaan om Brussel te beschieten — de bovenstad van de Schaerbeeksche hoogten, nabij het kerkhof van St. Josse-ten-Noode of bij de tegenwoordige »Arc de Triomphe, place du Cinquantenaire"; de benedenstad uit het Park — verlangde prins Frederik de ingezetenen te sparen. In strijd met alles wat latere Belgische schrijvers dienaangaande hebben beweerd, zijn geen bevelen tot beschieting van de bovenstad uitgevaardigd; geen granaten zijn opzettelijk in de benedenstad geworpen: het vuur werd uitsluitend gericht tegen de huizen en de versperringen op de toegangen naar het Park. Sinds tien uur traden de opstandelingen bij de groote barricaden in de »Rue Royale" driester op om de troepen uit de paleizen te verdrijven. Nabij de »Place Royale", en in de »Rue de Louvain" werd met afwisselende kansen gestreden. Tegen den middag verjoegen een honderdtal blauwkielen onder aanvoering van Juan van Halen de troepen uit de Leuvensche straat en de »Rue de l'Orangerie" naar het paleis

Digitized by Google

van de staten-generaal en de Vauxhall. De 's namiddags in stroomen nedervallende regen deed bij tusschenpoozen het gevecht verflauwen: maar telkens ontbrandde het met nieuwe woede. De grenadiers leden gevoelige verliezen; meerdere officieren, o. a. de kapitein Sandberg, werden zwaar gekwetst. De opstandelingen stelden de nog niet onderling verbonden huizen tusschen de »Montagne du Parc" en de trappen der bibliotheek, eveneens die naar de Leuvensche straat met elkander in gemeenschap. Herhaaldelijk losten nieuwe benden de vermoeide verdedigers af.

Eenige welgezinde burgers spoedden, zonder zich door het geweer- en geschutvuur te laten weerhouden, naar de Schaerbeeksche barrière om op een wapenstilstand aan te dringen. De prins gaf ten antwoord, dat hij niets liever wenschte dan een einde te maken aan het bloedvergieten, mits aan zijne des nachts gestelde eischen werd voldaan. In de stad teruggekeerd zijnde, trachtten de burgers de vreemde benden te bedaren; maar niets kon de volkswoede bezweren.

Terwijl in den namiddag twee sectiën der rijdende batterij Dinaux bij den »Jardin d'Idalie" en ter hoogte van de Vauxhall de opstandelingen in de »Rue Royale" en langs den boulevard in toom hielden, begaf zich de pastoor van Laeken, abt Félix, op verzoek van prins Frederik, in priestergewaad en met het kruis in de hand een eindweegs de »Rue Royale" in om 's prinsen laatste proclamatie af te kondigen: doch met geen ander gevolg, dan dat ter plaatse waar de moedige geestelijke zich vertoonde het vuur kortelings werd gestaakt; niet zoodra was hij echter voorbij, óf de opstandelingen hervatten den strijd. Bij deze gelegenheid werd de luitenant van Gorkum, die zich in een woordenwisseling met eenigen had ingelaten, omsingeld en onder de kreten »à la potence" gevangengezet. Aan zijn oppasser gelukte 't, hem in een blauwen kiel te laten ontsnappen, zoodat hij den 26en bij de batterij Dinaux terugkeerde.

Tegen den avond schoot een houwitser van luitenant Donny — Brusselaar van geboorte —, die in het Park nabij het hek tegenover het koninklijke paleis was opgesteld, door tegen »Belle Vue" en »l'Amitié" te hoog gerichte granaat-schoten, het fourragemagazijn en de rijbaan in de »Rue Ter Arcken" in brand. De

Digitized by Google

vlammen lichtten over de geheele stad en vermeerderden de woede van het gepeupel, dat reeds door allerlei lasterlijke verhalen omtrent zoogenaamd door de Nederlandsche troepen begane gruwelen hevig was opgeruid [227]).

Nog lang nadat het duister was gevallen, weerklonk aan alle zijden van het Park, langs de boulevards »du Prince" en »de Waterloo" van de Leuvensche- tot de Namensche poort, het geschut- en geweervuur. De stellingen der wederzijdsche partijen hadden den 24sten geen noemenswaarde verandering ondergaan. 't Was reeds tien uur, toen het laatste kanonschot viel. De rijdende batterijen hadden alle munitie verschoten en keerden in het holle van den nacht naar het bivak van Evere terug; alleen de sectie Voet bleef nabij 's konings paleis in stelling.

De vermoeide krijgers in het Park hurkten dicht opéén om de hoog opvlammende vuren, waar hun door de zorg van den luitenant-kwartiermeester Hardenberg een krachtige soep werd verstrekt. De nacht schonk aan de aanvallers en de verdedigers eenige uren rust. Terwijl laatstgenoemden nogmaals onopgemerkt slechts weinige schildwachten achterlieten, deden de onzen weder de kans verloren gaan om de versperringen te bezetten en naar de benedenstad door te dringen.

De »commission administrative" had op den 24sten, vooral op initiatief van den heer Engelspach, tal van maatregelen getroffen om in de verpleging der strijdenden, de hulp aan gewonden en de legering der van alle zijden aanrukkende vrijwilligers te voorzien; het beheer der geldmiddelen werd geregeld; de geblesseerden werden naar de gasthuizen vervoerd. Tevens hield de commissie zich bezig met de aanstelling van een commandant der vrijscharen. Ofschoon men te kiezen had tusschen Pletinckx, Mellinet en andere Nederlandsche en Fransche oud-officieren, wist de heer Rogier in den laten avond de benoeming door te drijven van den reeds genoemden Juan van Halen, die zich de vorige dagen door groote onverschrokkenheid had onderscheiden.

Van Halen was dapper maar had alleen talent voor den guerilla- en den barricaden-oorlog. Hij viel in den smaak der zuidelijken, die voorliefde gevoelden voor allen, die aan de oevers van de Taag, de Arno of de Seine het levenslicht aanschouwden. Omstreeks

Digitized by Google

middernacht werd onder tromgeroffel ten puie van het stadhuis een proclamatie afgelezen, waarbij het volk door valsche voorstellingen omtrent de bedoelingen van prins Frederik in sterk opgewonden bewoordingen tot volgehouden weerstand werd aangezet.

Van Halen stelde aanstonds (Zaterdag 25 September) zijn personeel samen [228]) en benoemde den luitenant-kolonel Pletinckx tot chef van den staf. Hij vestigde het hoofdkwartier ten huize van den prins de Chimay in de »Rue Royale" nabij de »Montagne du Parc", en liet nog des nachts de scheidingsmuren tusschen het hôtel »de Belle Vue", de belendende huizen en het koninklijk paleis doorbreken. Het gevolg daarvan was, dat eenige grenadiers, welke in den vroegen morgen van Zaterdag den 25sten langs het terras in het hôtel trachtten door te dringen, werden teruggeworpen. Van Halen bracht eenigen regel in de verdediging en bereidde uitvallen voor bij de drie groote barricaden op de »Place Royale", bij de »Montagne du Parc" — de Warande-berg — en de Treurenberg-straat. Ofschoon sinds zes uur 's morgens het geweervuur van de Schaerbeeksche barrière tot de Namensche- en langs de boulevards tot de Halle-poort werd hervat, scheen het aanvankelijk zwakker naar aanleiding van geruchten omtrent aangeknoopte onderhandelingen. De prins gaf zijn verzoenende rol niet op. Hij had luitenant de Ravenne van het 10de lansiers — een Brusselaar — als parlementair naar de »commission administrative" afgevaardigd met voorstellen tot een wapenstilstand, thans onder voorwaarde, dat beide partijen hare stellingen zouden behouden. Genoemde officier werd deerlijk door de Luikenaars mishandeld, met moeite door den heer Pletinckx ontzet en onder geleide naar het stadhuis gevoerd, waar men hem uit vrees voor nieuwe mishandeling door het volk hield. De »commission administrative" antwoordde —

»Prince!

»Le sang du peuple versé et l'incendie d'une partie de la ville ont rendu aujourd'hui tout traité bien difficile. L'exaspération de tous les esprits est telle en ce moment que nous ne pouvons répondre, que ce qui serait convenu par nous serait l'expression de

Digitized by Google

la volonté générale. Toutefois l'éloignement immédiat des troupes parviendrait peut-être à arrêter le massacre des soldats et à sauver la dynastie.

»Bruxelles 25 Sept. 1830.

»Ch. Rogier, Président. Baron Vanderlinden d'Hooghvorst. Jolly. F. de Coppin, Secrétaire. Nicolay, Secrétaire."

Terwijl gedurende deze onderhandeling een soort van vuurpauze was ingetreden, waagde de overste Pletinckx zich te ver vooruit en viel in handen der onzen. Hij werd door marechaussees, die hij tevergeefs trachtte om te koopen, naar Vilvoorden overgebracht. Vooral de aanzienlijke Brusselaars stoorden zich niet aan van Halen, en vochten waar en zooals zij 't zelf wilden.

Generaal de Constant reed van de Schaerbeeksche barrière naar het paleis van prins Frederik in het Park, en langs de boulevards tót de Namensche poort om de verloren posten te laten hernemen en de troepen moed in te spreken.

Toen geen nader antwoord van prins Frederik ten stadhuize inkwam, ontbrandde omstreeks 10 uur de strijd opnieuw en ging van Halen over tot zijne uitvallen bij de drie groote barricaden, ten einde de koninklijke troepen, 't kostte wat het wilde, uit het Park en de paleizen te verdrijven. De toestand der onzen werd steeds gevaarlijker; de blauwkielen kregen voortdurend versterking en herhaalden telkens hunne door geschutvuur van de ballustrade Hennessy en de »Pont de fer" ingeleide aanvallen, terwijl onze reserve werkeloos te Vilvoorden bleef. Toch werden de aanvallers uit de Leuvensche straat en de »Rue de l'Orangerie" met groote verliezen teruggedreven naar de barricaden, van waar zij gekomen waren. Nabij eerstgenoemde straat gaf de grenadier Christiaan Guyger, Zwitser van geboorte, een bewijs van groote onverschrokkenheid. Gedurende den nacht toch hadden de opstandelingen een vaandel op het hek van het Park geplaatst. Guyger verzocht aan kolonel Klerck de vlag te mogen weghalen. Geheel alleen en onder een hagelbui van kogels gaat hij vooruit om zijn stout stuk te volbrengen. Hoewel men hem reeds verloren waant, keert hij eenige oogenblikken later behouden met het zwart-rood-gele zegeteeken terug. Guyger ontving de Militaire Willemsorde. Het vaandel en

Digitized by Google

dat van 23 September op de Schaerbeeksche barrière prijken nog in het museum van het regiment grenadiers en jagers te 's Gravenhage.

In het Park, aan de Laekensche poort, langs den »boulevard de Waterloo" tot de »Porte de Hal", nabij het paleis van den hertog van Arenberg en in de »Rue des Petits Carmes" werd tot den namiddag hevig gestreden. Onze troepen begonnen zich verder uit te breiden, zoodat de Brusselaars vreesden, niettegenstaande hun weerstand en de reeds door hen behaalde voordeelen, ten slotte toch het onderspit te zullen delven. Vele aanzienlijken brachten hunne beste bezittingen in veiligheid of begroeven ze in kelders en tuinen [229]).

Twee eskadrons lansiers rukten tegen den middag van de »Rue Ducale" naar de »Rue de Brabant" — thans »Rue de la Loi" —, stegen voor een deel af en versterkten de bezetting van het paleis der staten-generaal, waar men belangrijke verliezen had geleden. Opnieuw begon 't te regenen, als gevolg waarvan de vuursteengeweren veelal weigerden en het verdedigingsvermogen der grenadiers tegenover de in de huizen bedekt staande opstandelingen belangrijk verminderde. Zij waagden zich echter niet aan de scherpe lansen.

De sectiën der batterij rijdende artillerie no. 1, onder de bevelen van den kapitein Dinaux, stonden den geheelen voormiddag vereenigd ter hoogte van de Schaerbeeksche barrière en veegden de »Rue Royale" schoon. Terwijl drie sectiën in het bivak te Evere de verschoten munitie gingen aanvullen, bleef de sectie de Constant achter. Van de batterij Kops hield luitenant van Heeckeren op de »Place d'Orange" den vijand door kartetsvuur tegen; de luitenants Donny en Voet richtten hun vuur uit de lanen van het Park tegen de »Montagne du Parc" en de huizen in de »Rue Royale". De luitenant Voet had zich de besproken vuur-pauze in den voormiddag ten nutte gemaakt om het lijk van den gesneuvelden majoor Krahmer de Bichin in den tuin van het koninklijk paleis te gaan begraven.

Een nieuwe poging van prins Frederik om met behulp van den abt Félix tot een wapenstilstand te geraken, faalde nogmaals. Ook Juan van Halen waagde 't andermaal om de grenadiers met een sterke colonne uit de »Montagne du Parc" te lijf te gaan.

Digitized by Google

Hoewel zijn aanval door artillerie-vuur was voorbereid, mislukte de toeleg door de flinke houding onzer rijdende artillerie. Een latere uitval der Belgen tegen de »Rue de l'Orangerie" mislukte eveneens. Wederkeerig leidden pogingen der grenadiers om meester te worden van het »Hôtel de Belle Vue" tot vrij belangrijke verliezen zonder het doel te bereiken.

Nogmaals hadden een vijftal aanzienlijke burgers, o. a. baron d'Hooghvorst, toegang verzocht en verkregen bij prins Frederik ten einde tot een overeenkomst te geraken. Zij wezen daarbij vooral op den noodlottigen invloed van de Luiksche- en andere vreemde benden op de lagere volksklasse én op het gerucht, dat Brussel aan plundering zou worden prijsgegeven.

Hopende ten slotte toch zijn doel te bereiken, ging de prins nog verder op den weg tot bevrediging en machtigde de heeren tot de volgende mededeeling aan het voorloopig bestuur —

»Vivement affecté des évènements affreux et imprévus qui viennent de se passer à Bruxelles, Son Altesse Royale offre à ses habitants comme base préléminaire d'une franche réconciliatiom les conditions suivantes.

»Article 1. Amnestie pleine et entière est accordée sans restruction aucune à tous ceux qui ont pris part aux derniers évènements y compris les étrangers à la ville *pour autant que ces derniers la quittent immédiatement et s'en retournent dans leurs foyers.*

»Article 2. Le Prince s'engage à employer toute son influence auprès de Sa Majesté pour obtenir la session *ordinaire* des états généraux à Bruxelles, si le calme est rétabli pour cette époque.

»Article 3. Les anciens chefs de section sont priés de s'occuper sans délai de l'organisation d'une régence provisoire sous la sanction de Son Altesse Royale.

»Article 4. Il y aura un échange immédiat des prisonniers et otages" [230]).

Terwijl het voorstel bij de »commission administrative" afstuitte, naar men beweerde hoofdzakelijk op den onwil der Luiksche aanvoerders en van Rogier om het tooneel van den steeds veldwinnenden opstand te verlaten, was de mare omtrent de amnestie reeds bij de onzen verbreid, zoodat o. a. de kolonel baron de Failly, kolonel de Posson en de overste Serraris voorbarig een verklaring

Digitized by Google

onderteekenden tot bekendmaking aan de oproerlingen, die echter krachteloos werd gemaakt door een tegen-verklaring van Rogier en Jolly, waarbij de prins eenvoudig werd gesommeerd om Brussel te verlaten [231]).

Terwijl zoodoende de verwarring toenam en het zelfvertrouwen aan onze zijde nog sterker werd geschokt, duurde het vuur op den 25en tot 's avonds zeven uur voort. Slechts twee sectiën artillerie bleven op de »Place d'Orange" en aan de Schaerbeeksche barrière. Tal van voertuigen waren noodig om onze gewonden in veiligheid te brengen; te Brussel lagen de hospitalen vol zieken en gebles-seerden. Dien dag had de Mellinet voor de eerste maal deelge-nomen aan den strijd.

Enkele aanteekeningen van generaal de Constant geven aan-leiding tot de onderstelling, dat hij 't steeds meer oneens werd met generaal Trip, evenmin het gevoelen van prins Frederik kon deelen. Terwijl de prins niet meer troepen in gevecht wilde brengen en zich door te ver gedreven humaniteit tegenover de onverzoenlijke opstandelingen liet verblinden, raadde de chef van den staf, toen Zijne Koninklijke Hoogheid op voorstellen van gene-raal Trip niet ongeneigd scheen de stad aan haar lot over te laten, om in afwachting dat de door drie dagen strijd en ontbering dood vermoeide troepen door de divisie Cort Heijligers zouden worden afgelost, de dezerzijds bezette stellingen te behouden, door borstweringen, épaulementen als anderszins zooveel mogelijk te ver-sterken. Wrevelig eindigt zijn dagboek op den 25sten: »... Nous sommes toujours sans moyens de nous changer, tout étant resté à Vilvorde, et passons la nuit en alertes continuelles."

In den laten avond en des nachts schijnt de Constant, ge-steund door den majoor von Gagern, chef van den staf van den hertog van Saksen Weimar te Gent en door dezen naar Brussel gezonden om zich aangaande den stand van zaken te vergewissen, den prins-opperbevelhebber voorloopig tot andere inzichten te heb-ben gebracht. Capiaumont schreef later als generaal, dat de Con-stant aan kapitein von Gagern zou hebben gezegd: »Je suis le seul qui ne veut pas céder; les autres (Trip, de Favauge, Post, Boreel) fléchissent et sont d'opinion qu'il faut se retirer; mais nous ne devons par céder à cette canaille: il faut l'écraser" [232]). Hoe

Digitized by Google

dit zij, het dagboek van den energieken chef van den generalen staf behelsde op Zondag 26 September —

»Il est d'une grande importance de pouvoir conserver des troupes à Bruxelles; dans ce but le prince adopte le parti de s'y maintenir, de faire arriver le lieutenant-général Cort Heyligers pour nous renforcer avec sept bataillons, une batterie à pied et le régiment de dragons no. 5 (l'ordre lui en est envoyé par le lieutenant de Nieulant), et de faire venir de Gand le prince Bernard de Saxe Weimar pour remplacer le général Schuurman (blessé)...."

Rekenende op de volharding der troepen, die zich trots de ondervonden nadeelen voorbeeldig hadden gehouden, en evenzeer op ontmoediging bij de opstandelingen, wist generaal de Constant den prins over te halen om een dagorder uit te geven, waarbij hij aan officieren en manschappen zijn bijzondere tevredenheid betuigde —

»Niet alleen hebt gij moedig gestreden" — sprak de dagorder — »met standvastigheid hebt gij, brave krijgslieden! groote ongemakken en ontberingen geleden.

»Dit heldhaftig gedrag is der Nederlandsche soldaten waardig; Koning en Vaderland zullen er u erkentelijk voor zijn.

»Laat ons volharden en zegevieren; ras zullen nieuwe troepen" — de divisie Cort Heyligers — »als gij, met denzelfden ijver bezield, u te hulp snellen. Maar dat na de overwinning geen plundering of mishandeling van ingezetenen u onteere: opdat de inwoners van Brussel ons als broeders, niet als vijanden aanzien, en uwe glorie vlekkeloos blijve..." [233])

Wij schreven een deel van deze dagorder af om de lasterlijke beschuldiging der »commission administrative" op 24 September te weerspreken, als zouden prins Frederik en zijne onderbevelhebbers aan de troepen vergunning hebben toegezegd om de stad na verovering te plunderen. Ofschoon de logen valsch en geheel verzonnen was om de gemoederen op te hitsen, verwekte ze niet alleen binnen Brussel, maar ook te Mechelen, Antwerpen en andere plaatsen, groote onrust en verhoogde den weerstand.

Gedurende den ganschen nacht klonken af en toe geweerschoten; reeds lang alvorens klokgelui de Zondagsviering (26 Sep-

Digitized by Google

tember) aankondigde, hadden tromgeroffel en hoorngeschal de Brusselaars onder de wapenen geroepen.

Onzerzijds rukten nagenoeg alle nog buiten Brussel beschikbare troepen op ter aflossing en versterking; van elke der rijdende batterijen Dinaux, Kops en Coehoorn bleef een sectie in het bivak te Evere, de overigen hernamen hare vroegere stellingen: de sectie van luitenant van Heeckeren, later die van Elout, op de »Place d'Orange" en in de »Rue Ducale"; de sectie de Constant loste van Limburg Stirum af aan de Schaerbeeksche barrière; Prinsen en Tindal vuurden eerst nabij het paleis van den prins van Oranje en het hôtel van den markies d'Assche, daarna uit het Park, de sectie van Raden langs den boulevard »de Louvain".

Op dezen dag nam de »commission administrative" den naam aan van »gouvernement provisoire" met de volgende proclamatie —

»Gouvernement provisoire.

»Vu l'absence de toute autorité, tant à Bruxelles que dans la plupart des villes et des communes de la Belgique;

»Considérant que, dans les circonstances actuelles, un centre général d'opérations est le seul moyen de vaincre nos ennemis et de faire triompher la cause du peuple belge.

»Le gouvernement provisoire demeure constitué de la manière suivante:

»M.M. le baron Vanderlinden d'Hooghvorst; Ch. Rogier, avocat à la cour de Liège; le comte Félix de Mérode; Gendebien; Sylvain Van de Weyer et J. Nicolay, avocats à la cour de Bruxelles; Jolly, ancien officier du génie; F. De Coppin.

»Bruxelles, le 26 Septembre 1830." [234])

Het duiveltje van de drukpers had den naam van Joseph Vanderlinden als tesaurier weggemoffeld. Dit voorloopig bewind zou regeeren tot 28 Februari 1831.

Juan van Halen duchtte bij den opmarsch der troepen een reeds lang door de opstandelingen verwachten algemeenen aanval op de »Place Royale" en de »Rue Royale" en trof daartegen beschikkingen door nieuwe opstelling der zijnen bij de barricaden tusschen het »Hôtel de Belle-Vue" en het »Café de l'Amitié", in de »Mon-

Digitized by Google

tagne du Parc", in de Leuvensche straat, ook in de Schaerbeeksche straat tot herovering van de »Rue Notre Dame aux neiges".

Een omstreeks den middag door de artillerie van Tindal en Prinsen voorbereide aanval der grenadiers op de barricade van de »Place Royale" werd door een hevig geweervuur afgeslagen, waarbij de onzen de zoo lang bezette trappen van de bibliotheek daarmede den toegang tot de »Rue d'Isabelle" en de benedenstad moesten verlaten, de opstandelingen meester werden van de geheele »Rue Royale", Mellinet en »Jean de Bois" gelegenheid kregen om hunne vuurmonden van de »Montagne de la Cour" en de »Pont de fer" onmiddellijk achter de groote barricade tegen het Park op te stellen. Tot zes uur des namiddags zetten zij het vuur bij tusschenpoozen voort, dat levendig door luitenant Prinsen beantwoord werd en alleen ophield bij nieuwe doch ongeregelde aanvallen van Van Halen tegen het Park, welke werden teruggeworpen. Evenmin slaagden de onzen er in om het »Hôtel de Belle Vue" en andere punten, om welke men reeds drie dagen had gestreden, te vermeesteren. Pogingen van Culhat om met een paar honderd Belgen langs de »Rue Verte" en de »Faubourg de Namur" de »Schoonzichtplaats" en de koninklijke paleizen te bereiken, werden door de bezettingen en door de rijders in de »Rue Ducale" afgewezen. Op de »Place d'Orange" hield van Heeckeren de opstandelingen achter de opnieuw door hen bezette barricade in de »Rue de Notre Dame aux neiges" in ontzag.

Toen het aan van Halen niet gelukte in het Park door te dringen, zond hij detachementen naar het »Hôtel Torrington" om dit in brand te steken, en trachtte men met gelijk doel uit het »Hôtel de Belle Vue" naar het koninklijke paleis door te dringen. Weldra dwongen zware rookkolommen uit het »Hôtel Torrington" de bezetting van het nabijgelegen gebouw der staten-generaal te ontruimen. Een vijftigtal grenadiers brachten onder aanhoudend geweervuur der brandstichters bij het »Hôtel de Belle Vue" de kostbaarste zaken van 's konings paleis naar dat van den prins van Oranje. De brand in het paleis werd gebluscht. Evenmin spaarden de vreemde muiters de bezittingen van aanzienlijke burgers, die hun ondersteuning weigerden, of de gebouwen, welke aan de koninklijke troepen ten dienste stonden. Zoo staken zij op den 27sten

Digitized by Google

uit wraakzucht de huizen van den heer Meeûs bij de Schaerbeeksche barrière en nabij de »Place d'Orange" in brand, de militaire broodbakkerij, de fabriek van den heer Prévinaire te Molenbeek, enz. Dien Zondag woedde de strijd nog heviger dan op de vorige dagen. Het »Hôtel Torrington" en enkele aan dit gebouw belendende huizen brandden tot den grond af.

De opstandelingen wonnen aanzienlijk veld.

Ten prooi aan levendige gemoedsbewegingen bij den toenemend fellen weerstand der Brusselaars en den zich uitbreidenden brand besloot de prins kort na den middag om den generaal de Constant — meest waarschijnlijk ook wegens verschil van inzichten — naar 's Gravenhage te zenden, ten einde den koning met den toestand bekend te maken en nadere bevelen te vragen: ook om de wond van Constant (bladz. 418), die door onvoldoende rust en verzorging sterk was ontstoken, beter te laten verplegen. De majoor Nepveu zou tijdelijk dienst doen als chef van den staf. 't Blijkt niet, dat prins Frederik het hoofdkwartier te Schaerbeek heeft verlaten; volhardende in zijn bevredigende rol, vertoonde hij zich zelfs niet in het Park [235]). De Constant, de eenige in 's prinsen onmiddellijke omgeving, die openlijk op het bezetten van Brussel bleef aandringen bij de levendige overtuiging, dat de opstandelingen ten slotte, vooral bij aankomst der troepen van Cort Heyligers, den strijd zouden moeten opgeven, vertrok met een bezwaard hart. »Le prince me remet une lettre pour le roi; il m'embrasse les larmes aux yeux, et je monte à cheval à deux heures après midi pour Vilvorde.

»27 Septembre (Lundi). Je descends à 8 heures du matin au palais du roi, qui me reçoit de suite dans son cabinet et auquel je délivre ma commission. Sa Majesté enverra aujourd'hui un de ses aides de camp au prince Frédéric pour lui porter son approbation des mesures prises..." — Maar 't zou verkeeren!

Op 28 Sept. schreef baron de Constant »Le prince d'Orange vient me voir et me lire une lettre du prince Frédéric, reçue cette nuit. Le 26 au soir après mon départ, la situation des troupes au parc devenant de plus en plus critique, le prince ayant pris l'avis des généraux a ordonné la retraite pour le 27 au matin avant jour..."

Digitized by Google

Ofschoon onze troepen in den avond van den 26sten tot de verdediging van het Park, van de »Rue Ducale" en de »Rue de Belle Vue" beperkt waren, bereidden allen zich tegen den volgenden morgen voor tot nieuwen strijd, toen zij des middernachts bevel kregen, om tegen drie uur de stad in stilte te verlaten.

Onwederlegbaar had de onderwerping van Brussel sinds 23 September in de hand van prins Frederik gelegen, zoo hij alle middelen daartoe had willen aanwenden. Afgescheiden daarvan dat 's konings instructiën hem niet machtigden om Brussel tegen elken, ook den duursten prijs te winnen, deinsde prins Frederik terug voor de vernieling eener bloeiende stad en weigerde den troon zijns vaders op bloedige puinhoopen te vestigen. Eere der menschelijkheid, die een stad spaarde, ook waar de helft van een koninkrijk op het spel stond. Ofschoon de macht gevoelende om te zegevieren, bedwong de edele vorst zich; zijn zelfbeheersching heeft Brussel voor verderf, zijn eigen naam voor een onuitwischbare smet behoed. Toch deed het bevel tot den terugtocht voor den koning en zijn Huis het grootste deel van den staat verloren gaan en vernietigde het ideaal, dat hij sinds 1813 onverpoosd, zooal niet immer met verstandigen ijver had nagestreefd. Wat in 1815 de vingeren van de staatslieden te Weenen kunstmatig maar verkeerdelijk hadden saamgeweven, werd als gevolg van natuurlijke oorzaken gedurende de September-dagen van 1830 te Brussel door de handen van fortuinzoekers en van het gepeupel ruw vanéengereten.

Ofschoon wij de menschlievendheid van prins Frederik te Brussel huldigen, schromen wij geenszins de meening, dat de aanval en de strijd verkeerd zijn bestuurd. Eere doende aan wat wij in dit opzicht meenen waarheid te zijn, de leiding der troepen toetsende aan krijgskundige beginselen en op dien grond afkeurende, zwaaien wij daarentegen wélverdienden lof toe aan de dapperheid en de zelfopoffering der Noord- en Zuid-Nederlanders, officieren en minderen in onze gelederen, die onbezweken trouw en een heilig gevoel van plicht bij den strijd in Brussel hebben betoond.

Generaal Valagé en andere fransche officieren, welke zich gedurende die dagen te Brussel bevonden, hebben zich in de meest vleiende bewoordingen omtrent het gedrag der troepen uitgelaten.

Digitized by Google

De terugtocht geschiedde geregeld en zonder te worden verontrust. De posten werden langzamerhand ingetrokken. Op het bepaalde uur marcheerden de troepen door de Schaerbeeksche barrière, door de Leuvensche poort en over de veldbruggen achter het paleis van den prins van Oranje naar Dieghem, waar de vroegere kantonnementen en bivaks weder werden betrokken ten einde aan menschen en paarden eenige hoog noodzakelijke rust te verschaffen.

Groot waren de verliezen, die de troepen in deze dagen geleden hadden: zij bedroegen 44 officieren — 5 gesneuveld of aan bekomen wonden overleden, 32 gekwetst en 7 krijgsgevangen — de onderofficieren en minderen telden 103 gesneuvelden, 596 gekwetsten en 158 gevangenen, totaal 857; van de paarden gingen 66 verloren. De verliezen telden te zwaarder omdat ze geheel nutteloos waren gebracht. Van 8000 blauwkielen, waarbij slechts 2000 Brusselaren, die aan de verdediging der bovenstad hadden deelgenomen, waren 456 gesneuveld; 1226 gekwetsten werden in de hospitalen en bij de burgers verpleegd; een veertigtal huizen waren verbrand (Zie Plan III).

De afdeeling grenadiers bleef voorloopig te Dieghem; de overige troepen kantonneerden en bivakkeerden tusschen Nosseghem, Haren en Vilvoorden. De Belgen vervolgden den 27sten niet, maar stelden sterke wachten aan de poorten. De rijdende batterijen Dinaux en Kops betrokken in den aanvang van October de citadel van Antwerpen tot herstel der geleden verliezen; laatstgenoemde marcheerde vervolgens naar Merxem; de batterij Bentinck, die het leger niet naar Brussel was gevolgd, verliet de citadel en kwam te Brasschaet. Prins Frederik bleef den 28sten September te Dieghem; vervolgens werd het hoofdkwartier van het mobiele leger verplaatst naar Waelhem en kwam op den laatsten van herfstmaand te Antwerpen. De vereenigde troepen legerden achter de Nethe en langs de Dyle. Vilvoorden bleef bezet door drie bataljons van de 9de afdeeling, een deel van het regiment lichte dragonders en vier stukken rijdende artillerie. De 15de afdeeling en de overige artillerie kantonneerden te Waerloos, Contich, Edeghem, Hove en Mortsel; de afdeeling grenadiers en een bataljon van de 11de afdeeling van Rumpst tot Duffel; op 1 October trokken twee bataljons grenadiers naar Antwerpen. Mechelen en

Digitized by Google

Campenhout waren bezet door drie bataljons van de 10de-, twee bataljons van de 5de afdeeling, het bataljon jagers, het instructie-bataljon, zes eskadrons kurassiers en dragonders benevens een halve batterij onder bevel van den hertog van Saksen Weimar. Zuidwaarts stonden te Hever en Boort-Meerbeek de lansiers van de Posson, bij Muysen de 3de afdeeling kurassiers van de Marneffe [236]).

Op 30 September bereikte generaal Cort Heyligers het stadje Cortenbergh. Hij had bevel ontvangen om op 27 September tot aflossing en versterking der te Brussel strijdende troepen van Tongeren over Tirlemont en Leuven daarheen te marcheeren; nog denzelfden dag trokken de voor den tocht aangewezen troepen — de 7de-, de 8ste- en een bataljon van de 13de afdeeling infanterie, kolonel Eymael, de veldbatterij Brade en vier eskadrons van het 5de dragonders — bij St. Truyen samen.

Van hier lagen twee richtingen open: de eene over Diest en Aerschot, alwaar de bevolking zich nog rustig hield, de andere, over Thienen en Leuven, midden door een landstreek in vollen opstand. Voor zijne goedgezinde troepen elken schijn van vrees willende vermijden, verkoos Cort Heyligers den weg over Leuven, maar zag voorbij dat 't zaak was om zoo snel mogelijk de troepen van prins Frederik te Brussel af te lossen. Terwijl hij reeds den 29sten over Diest en Aerschot zonder gevecht Cortenberg had kunnen bereiken, kwamen de troepen, welke bij Thienen en elders door gewapende benden werden aangevallen, bovendien wegens te late aankomst van een bataljon uit Hasselt, dien dag over Hougaerde niet verder dan Bossut. Alhier uit de courant vernemende dat prins Frederik Brussel had ontruimd, dacht Cort Heyligers er een oogenblik over om naar Tongeren terug te keeren. Hij vermeende dit echter niet zonder nadere bevelen te mogen doen en zette op Donderdag 30 September den marsch voort over Neerijssche en Leefdael, waar de troepen opnieuw werden beschoten en na een hoogst vermoeienden marsch bij grooten onwil der bevolking schier zonder voedsel bleven. Pas tegen den middag bereikten zij Cortenberg [237]). Ofschoon Cort Heyligers zeker een verkeerde marschrichting had gekozen, is hij door schrijvers, die geen voldoende rekening hebben gehouden met de hoogst moeilijke omstandigheden, waaronder de marsch is uitgevoerd, daarover al te hard

Digitized by Google

gevallen [238]). Van de hoogten bij Cortenberg aanschouwde hij nog het laatste gevecht tusschen een sterke kolonne blauwkielen uit Brussel en een deel der 9de afdeeling, die hen tot achter de brug van Laeken en »Trois Fontaines" terugdreven. Maar spoedig moesten deze afdeeling en de andere troepen Vilvoorden ontruimen, naar Sempst en Mechelen terugtrekken. Intusschen had Cort Heyligers bevel gekregen om de 8ste afdeeling infanterie met het regiment dragonders no. 5 en de veldbatterij Brade naar Maastricht terug te zenden, welke beweging op 1 October aanving; de vier andere bataljons kwamen te Muysen, Mechelen, Sas van Campenhout, Rijmenam en Keerbergen. De divisie-commandant vestigde het stafkwartier te Wespelaer.

Generaal de Constant adviseerde den koning om Maastricht en de citadel van Antwerpen sterk te blijven bezetten, de vestingen in Noord-Brabant te bewapenen en tegen alle eventualiteiten een voldoende legermacht onder de wapenen te houden. Het Scheldeeskader werd nog versterkt met twee kanonneerbooten; Z. M. korvet *Komeet* voer op naar het fort Lillo.

De Weener verdragen, die aan het koninkrijk der Nederlanden het aanzijn hadden gegeven, legden aan het huis van Oranje, ook ten aanzien der Europeesche mogendheden, de verplichting op, om dat koninkrijk met kracht in stand te houden. Het inbezit houden der citadel van Antwerpen, welke de grootste koopstad van het Zuiden beheerschte, gaf aldaar een vasten voet, van waar de pogingen tot herstel der oude orde van zaken konden uitgaan.

Zonderling genoeg had te 's Gravenhage algemeen het gerucht geloopen, dat prins Frederik den opstand te Brussel had bedwongen; zelfs generaal de Eerens richtte op 24 September in hoogdravende bewoordingen een gelukwensch tot Zijne Koninklijke Hoogheid. Te zwaarder viel de teleurstelling.

Bij de orangisten in het zuiden heerschte groote verslagenheid. Woede en wrok beheerschten Walen en Vlamen.

Toen in den vroegen morgen van Maandag 27 September de opstandelingen het geweervuur hervatten doch niet werden beantwoord, drongen enkelen voort in het Park en vonden dit tot hun verbazing verlaten. Vreugdedronken namen de benden bezit van

Digitized by Google

de paleizen, heschen de zwart-rood-gele vlag en luidden de klokken ten teeken dat de stad door de troepen ontruimd was.

Juan van Halen bracht tegen 7 uur het hoofdkwartier over naar het koninklijk paleis en schreef van daar aan het »gouvernement provisoire": »L'héroïque Bruxelles est libre". Het voorloopig bewind bracht de behaalde overwinning ter kennis »du brave peuple belge" door een proclamatie, waarbij het volk bij eventueelen terugkeer der Hollanders tot nieuwen weerstand werd opgewekt. De gesneuvelden werden op 2 October plechtig op de »place St. Michel", sinds genaamd »Place des Martyrs" begraven.

Het karakter, dat de gewapende opstand had aangenomen, verloochende zich na de zege niet; de onbeschaamdheid der Fransche partij verdubbelde. Sinds den 28sten September trokken elken dag talrijke benden uit Brussel naar Vilvoorden, Trois Fontaines, Sas van Campenhout enz. en bestookten aldaar onze troepen. Ducpétiaux ging in het tuchthuis te Antwerpen voort tegen zijne gevangenneming te protesteeren. De overste de Gumoëns zond eveneens aan het voorloopig bewind herhaalde klachten over de miskenning van zijn opdracht als parlementair. Met hem bleven de overste Schenofsky, de majoor van Borssele, vier andere officieren, een honderdtal onderofficieren en minderen in de »Amigo" en de »Petites Carmes" krijgsgevangen.

De zegepraal der opstandelingen lokte met honderden gewapenden uit Brabant en Vlaanderen nog meer gelukzoekers van allerlei slag uit Frankrijk naar Brussel. De talrijke vrijwilligers, die zoo levendig aan de gevechten van 23 tot 26 September hadden deelgenomen, werden versterkt door het Parijs—Belgische legioen »les Amis du Peuple" (bladz. 330) onder bevel van den burggraaf de Pontécoulant, door een zoogenaamd Engelsch legioen, waarbij echter geen enkele Brit diende, en andere vrijscharen.

Hoewel de elkaar schielijk opvolgende gebeurtenissen te Brussel en elders in het zuiden 't hoogst wenschelijk maakten, dat geen tijd voor de op 13 September te 's Gravenhage buitengewoon bijeengeroepen samenkomst der staten-generaal verloren ging, werden zeven dagen besteed aan het adres van antwoord op 's konings openingsrede, daarna weer negen dagen aan de behandeling der

Digitized by Google

beide vragen omtrent de al of niet wenschelijkheid tot wijziging der nationale instellingen.

De Gerlache en de Hon woonden slechts enkele vergaderingen bij: de Stassart alleen de eerste en vertrok vervolgens naar zijn kasteel op de grenzen van Frankrijk, hetgeen hem terecht door zijne partijgenooten in het zuiden ten kwade werd geduid. Alle overige zuidelijke leden bleven trouw op hun post.

Omtrent het adres van antwoord liepen de inzichten zoo wijd uitéén, dat 't een raadsel scheen hoe men 't eens zou worden. Onder de 19 tegenstemmers — 86 vereenigden zich met de slotredactie — telde men 18 noordelijke staten-leden, die aan het adres voldoende kracht ontzegden. De zuidelijken waren over het algemeen zeer gematigd. De Brouckère wraakte tegenover de handelingen der regeering de namen van oproer en opstand, die men aan de beweging te Brussel had gegeven, met de pertinente verklaring dat geen enkele inbreuk op de grondwet daartoe had geleid.

Nog waren de kamers het oneens over den vorm, waarin men aan den koning de denkwijze der leden omtrent de constitutioneele vraagpunten zou mededeelen, toen op 26 September het kanongebulder van het park te Brussel tot het Binnenhof doordrong. Onder dien indruk besloot men na een voorafgaande discussie in geheime zitting om op de gestelde vragen (bladz. 394) met *ja*, *neen* of *non liquet* — onduidelijk — te antwoorden, vervolgens den uitslag der stemming ter kennis van den souverein te brengen. De discussiën vingen in de avondzitting van 28 September aan, nadat reeds te 's Gravenhage de mare omtrent den terugtocht der koninklijke troepen uit de oproerige hoofdstad was aangekomen, en duurden tot laat in den avond van den 29sten, waarna men tot stemming overging. Van de 100 tegenwoordige leden beantwoordden 50 de eerste vraag met *ja*, 44 met *neen*, 6 met een *non liquet*. De tweede vraag werd door 55 leden bevestigend beantwoord, door 43 ontkennend, door 2 met »niet genoegzaam ingelicht". Van de noordelijke leden verklaarden zich 15 vóór, 33 tegen een scheiding; 2 brachten een »*non liquet*" uit. Tien leden, die uit Antwerpen en uit Gent, verlangden de vereeniging met Noord-Nederland te bestendigen. Een hunner — Sandelin — uitte openlijk de vrees, dat een scheiding de overweldiging der zuidelijke

Digitized by Google

gewesten door Frankrijk zou voorbereiden. De overige zuidelijken stemden vóór de scheiding. Op 30 September sloot de eerste kamer zich met 31 stemmen tegen 7 bij den wensch tot scheiding aan.

Mr. Thorbecke, sedert 1825 buitengewoon hoogleeraar in de staatsgeschiedenis aan de hoogeschool te Gent, noemde de scheiding van Noord en Zuid ongegrond. Reeds vroeger had hij tegenover den heer Groen van Prinsteren den hachelijken toestand van Nederland toegeschreven, niet aan den invloed der oppositie, maar aan de zwakheid der regeering. Thans sprak hij de hoop uit dat de mogendheden zouden weigeren om haar werkstuk van 1815 te Weenen te vernietigen, België aan Frankrijk prijs te geven [239]).

Den 2den October sloot de minister van binnenlandsche zaken ad interim, jhr. de la Coste, de buitengewone vergadering der staten-generaal met de mededeeling dat de koning bij besluit van den vorigen dag aan een staats-commissie, samengesteld uit vier leden van den raad van state, vier van de eerste- en acht uit de tweede kamer, had opgedragen, »de wettelijke bepalingen te ontwerpen, die noodig zullen zijn om in de grondwet en in de bestaande betrekkingen tusschen de twee groote afdeelingen van het koninkrijk de veranderingen daar te stellen, welke het algemeen belang en dat van elke der gezegde afdeelingen vorderen."

Voor de laatste maal hadden de vertegenwoordigers der zuidelijken zitting gehouden met die van het noorden. De in de staats-commissie benoemde Belgen onthielden zich meerendeels van medewerking; het ontwerp dat op 8 November den koning werd aangeboden, droeg alleen de onderteekening der noordelijke staten-leden. Zoo ver wij weten is het verslag nimmer bekend gemaakt [240]).

Na de uitspraak der staten-generaal was de scheiding een voldongen feit en het standpunt des konings zuiverder geworden. Bleef de vraag: scheiding in welken vorm. De koning wenschte, en zijne beide zoons waren 't daaromtrent eens — ook voormelde staats-commissie, zooals uit haar verslag zou blijken — een personeele unie, d. i. vereeniging van het zuiden en het noorden, als twee geheel op zichzelf staande staten, onder één en denzelfden schepter: uit kracht van het koningschap, wegens 's konings verplichtingen jegens zijne bondgenooten overeenkomstig de tractaten

Digitized by Google

van 1814 en '15, en als lid der Heilige Alliantie. Willem I *mocht* het zuiden niet loslaten, te minder omdat het gevaar dreigde, dat België zich in de armen van Frankrijk wierp, waarmede de in 1815 door het congres van Weenen bedoelde vóórmuur tegen Frankrijk zou vervallen. Te meer scheen 't daarom noodig de scheiding openlijk door daden te erkennen, België te behandelen als geheel los van het noorden.

Hoe hartstochtelijk de prins van Oranje het zuiden voor zijn stamhuis wenschte te bewaren, meende hij dat België voor zijn koninklijken vader verloren was. In stilte beschouwde hij zichzelf als de eenige, die wellicht nog een algeheele scheiding zou kunnen vóórkomen.

III. De omwenteling.

Na het bloedbad van Brussel viel aan verzoening tusschen Noord- en Zuid-Nederland niet meer te denken. De in strijd met de meening van 's konings zonen ondernomen geheel mislukte »sterke bezetting" der zuidelijke hoofdstad zou de afscheuring van België tengevolge hebben.

In het Zuiden hereenigde de behaalde overwinning alle partijen. De roomsche geestelijken predikten van den kansel verzet tegen »den protestantschen dwingeland"; de liberalen gingen met den clerus samen en noemden zich »patriotten" als ten tijde van den opstand tegen keizer Jozef II. Zij, die enkele dagen te voren den gewapenden bijstand des konings en van prins Frederik hadden ingeroepen, schaarden zich na de mislukte poging, meerendeels uit vrees, aan de zijde der revolutionnairen. Nog slechts enkele plaatsen ijverden, wegens handelsbelangen, tegen de administratieve scheiding.

België zocht naar een nieuwen regeeringsvorm. De minderheid ging zwanger van het denkbeeld eener republiek, de meerderheid stemde voor aanhechting aan Frankrijk of wenschte een koning uit het Huis van Louise Philippe van Orleans. In aristocratische

Digitized by Google

kringen hield men nog hoopvol het oog gevestigd op den prins van Oranje. De dagbladen, onder leiding van de Luiksche organen — al gaven zij geenszins de algemeene volksstemming aldaar weder — schreven »la dynastie du Nassau n'existera plus". Sylvain van de Weyer had na terugkomst uit Valenciennes zitting genomen in het voorloopig bestuur: ook de Potter, die reeds op 27 September van Enghien tot binnen Brussel in triomf met ontzachelijke geestdrift als een staatkundige martelaar was binnengehaald. Ofschoon hij geenszins voor de regeering berekend was, stond de Potter zoo hoog bij het volk aangeschreven, dat men in hem het aangewezen hoofd wilde zien van het regeerings-college, waar tot heden de Luiksche advokaat Rogier en de sluwe Sylvain van de Weyer den boventoon hadden gevoerd. Omstreeks het midden van October voegde Gendebien zich, teleurgesteld door de onthouding van Frankrijk, bij zijne collega's. Doch de raadslieden van Louis Philippe verzetten zich, tot behoud van den vrede, tegen elke poging ter vereeniging met België; zelfs beweerden zij, dat de »domme streken" van Brussel, waarmede men de te vroeg uitgebroken omwenteling bedoelde, Frankrijk in gevaar brachten.

Het opgeworpen bewind in België ontwikkelde groote geestkracht, wist niettegenstaande bezwaren van allerlei aard met betrekkelijk geringe middelen in de eerste behoeften te voorzien [241]) en werd spoedig door nagenoeg alle zuidelijke gewesten en steden erkend. Op den 4den October verklaarde het bewind, ná verwerping eener motie de Potter tot instelling der republiek, de van Holland losgerukte provinciën tot »een onafhankelijken staat", met toezegging van een grondwet, waarvan het ontwerp in handen zou worden gesteld van het uit twee honderd leden samen te stellen nationaal congres, waarvoor de verkiezingen tegen den 27en werden uitgeschreven. Alle koninklijke besluiten, die de vrijheid van eeredienst, van onderwijs, van de drukpers, het recht van vereeniging enz. belemmerden, werden ingetrokken. Den grondslag leggende voor een geheel nieuwe staatsregeling bekleedde het voorloopig bewind de heeren de Potter, Ch. Rogier, graaf Félix de Mérode en Sylvain Van de Weyer als »Comité central" of »Hoofd Comiteit" met het uitvoerend bewind; de »Union belge" diende als regeerings-orgaan. De regeling van het binnenlandsch

Digitized by Google

beheer, van 's lands geldmiddelen, de handhaving der openbare veiligheid en de legersamenstelling werden opgedragen aan afzonderlijke commissiën, elke onder voorzitterschap van een der leden van het voorloopig bewind. Tal van benoemingen hadden plaats. Tot samenstelling eener krijgsmacht onthief het bewind op 16 October alle zuidelijke militairen, officieren en minderen, van hun eed van getrouwheid aan den koning; tevens trachtte men de officieren te verlokken om met rangverhooging in het nog enkel uit vrijscharen bestaande leger over te gaan. Voorts werd een geldleening van vijf millioen gulden uitgeschreven; men legde beslag op alle in het zuiden berustende en gelegen roerende, onroerende goederen en bezittingen van het Huis van Oranje, knoopte onderhandelingen aan met het buitenland, vooral met Frankrijk, ten einde elke gewapende tusschenkomst der mogendheden te voorkomen en kondigde de aanhechting van Luxemburg af.

Op 27 October verscheen het eerste ontwerp eener legerorganisatie door den heer Jolly (bladz. 427), die reeds in November als »Chef du comité de la guerre" werd opgevolgd door kolonel Goblet. Volgens diens regeling zou de geregelde krijgsmacht worden samengesteld, behalve de bestaande vrijkorpsen, uit 12 regimenten infanterie, elk van drie bataljons ad 6 compagnieën en een depot — later nog 3 regimenten jagers en 5 bataljons tirailleurs —, 5 regimenten cavalerie en een compagnie guides, 10 — daarna 11 — batterijen veld- en 15 compagnieën vesting-artillerie, benevens 1 bataljon sappeurs. Generaal Goethals, te Waterloo commandant van het bataljon jagers no. 36, werd belast met de samenstelling van de infanterie, kolonel de Ghistelles van de artillerie, markies de Chasteler van de cavalerie.

Hoewel de prins van Oranje geenszins van de op 28 Augustus door den koning aan hem gedane opdracht was ontheven, had Oranje te 's Gravenhage het voorzitterschap van den ministerraad en van den raad van state hervat (bladz. 306). Met de levendigste belangstelling volgde de kroonprins alles wat in het zuiden voorviel, maar onthield zich ter zake van elke bemoeiing en schikte zich tegenover de aldaar door zijn broeder vervulde actieve rol, in een voor hem schier ondragelijke werkeloosheid. Hierin kwam

Digitized by Google

plotseling verandering, toen op 1 October ettelijke aanzienlijken en staten-leden der zuidelijke gewesten een adres richtten aan den koning met de bede om den prins van Oranje als gouverneur-generaal af te vaardigen naar Antwerpen met een vèrstrekkende volmacht, onder bijstand van een eigen ministerie en van een door hem te benoemen staatsraad.

De koning bleef blind voor de eigenlijke oorzaken van het misnoegen in het Zuiden en den volkshaat tegen het Noorden: toch grieven — als gemis aan ministerieele verantwoordelijkheid, te drukkende belastingen, indirecte verkiezingen —, die even goed aan België als aan Holland gemeen waren. Bovendien wisselde Zijne Majesteit voortdurend van inzichten: nu eens wilde hij met onverbiddelijke strengheid wapengeweld aanwenden, dan weer met zachtheid handelen en den weg van concessiën inslaan. Na den te Brussel geleden nederlaag werd Willem I thans weder bewogen door den aandrang van Oranje, die in voormeld adres een gewenschte gelegenheid zag om tot herstel van rust en orde in de zuidelijke gewesten te geraken: wellicht het eenige en laatste middel tot behoud van het geheele koninkrijk voor zijn stamhuis. Doch terwijl de prins van Oranje zich nogmaals verleent om als bode des vredes naar Antwerpen te vertrekken, schroomt de koning, niettegenstaande sinds de laatste weken de stand van zaken in het Zuiden is verergerd en de eischen der opstandelingen aanzienlijk zijn gestegen, om den prins, die aandringt op duidelijke instructiën, te machtigen tot handelingen, welke tot het door den koning en zijn opvolger gewenschte doel kunnen leiden.

Daarentegen kondigde het voorloopig bewind te Brussel, den Belgischen adressanten van den 1sten ten spijte, op 5 October af: »Le Comité Central déclare nuls et attentatives à l'indépendance et à la sûreté de l'Etat, tous actes ou transactions que des Belges ou tous autres, non-munis des pouvoirs du Gouvernement Provisoire de la Belgique, pourraient s'ingérer de passer ou conclure."

Nagenoeg op hetzelfde oogenblik droeg Willem I, na overleg met zijne raadslieden, aan den prins van Oranje op de tijdelijke waarneming van het bestuur over die gedeelten der zuidelijke gewesten, waar het grondwettig gezag erkend werd, met last om elke poging van welgezinde ingezetenen ter plaatse, waar de orde

Digitized by Google

was gestoord, onder het wettig bestuur terug te brengen, door middelen van bevrediging zooveel mogelijk te bevorderen en te steunen. Dus enkel het bestuur over de provinciën Antwerpen en Limburg, zonder verdere staatkundige bemoeiing, welke de koning zich voorbehield!

Nadat de eerste zending van Oranje naar het zuiden enkel tot teleurstelling had geleid, viel 't moeilijk te onderstellen dat een tweede zending zonder ruime volmacht met vertrouwen zou worden begroet. Bovendien zag Oranje zich met gebonden handen geplaatst tusschen twee vuren: handelen naar den zin der fel verbolgen noordelijken, én, zich zooveel mogelijk vereenzelvigen met de zuidelijken, als vertegenwoordiger van zijn vader, die aldaar fel werd gehaat. Een wanhopige taak!

De prins zou te Antwerpen worden bijgestaan door den minister van staat hertog van Ursel, de ministers jhr. de la Coste en mr. van Gobbelschroy, benevens elf zuidelijke staten- en kamerleden. De hertog van Ursel had reeds op 17 September aan den koning een algemeene amnestie voorgesteld voor de »goede, doch misleide bevolking in het zuiden".

De la Coste werd te 's Gravenhage als minister van binnenlandsche zaken ad interim vervangen door den staatsraad en gouverneur van Oost-Vlaanderen, jhr. van Doorn; de heer Gobbelschroy bij het departement van waterstaat, nationale nijverheid en koloniën, door jhr. Clifford, lid van de tweede kamer der staten-generaal. Tevens herbenoemde de koning, zoowel naar eigen zin als tot bevrediging van het noorden, mr. van Maanen tot minister van justitie. Baron van Pallandt kreeg met zijn eervol ontslag zitting in den kabinetsraad.

De prins van Oranje vertrok den 4den October naar Antwerpen, vergezeld door zijn adjudant O. J. H. graaf van Stirum en den kamerheer P. A. baron Sirtema van Grovestins. Als zijne raadslieden koos de prins met enkele aanzienlijken de meest welsprekende woordvoerders der liberalen en katholieken, o. a. den graaf van Aerschot, Charles de Brouckère, baron Surlet de Chokier, Le Hon, de Gerlache, zelfs den gehaten graaf de Celles. Ten einde intusschen bij de moeilijkheden, die hem van alle zijden dreigden, vrijelijk briefwisseling te kunnen onderhouden met den

Digitized by Google

koning, wellicht ook met andere personen, verlangde de prins een der zonen van graaf Gijsbert Karel van Hogendorp bij zich te hebben; tevens de beste gelegenheid om bij dien beproefden staatsman raad in te winnen.

Reeds in den namiddag van den 5den presideerde Oranje de eerste staatsraad in het koninklijk paleis te Antwerpen, waarin een te 's Gravenhage ontworpen proclamatie vastgesteld en nog denzelfden avond uitgevaardigd werd. »Toen Wij u verlieten" — herdacht de prins aan 3 September j.l. — »hebben Wij den wensch, door velen uwer geuit, naar een afscheiding der beide deelen des Rijks, die echter onder denzelfden schepter zouden blijven, aan de voeten des troons gebracht. Die wensch is verhoord... Zijne Majesteit staat aan de zuidelijke gewesten reeds voorloopig een afzonderlijk bestuur toe, aan welks hoofd ik sta en hetwelk geheel uit Belgen is samengesteld. Alle zaken zullen bij hetzelve met de verschillende besturen en bijzondere personen verhandeld worden in de taal, welke zij zullen verkiezen. Alle bedieningen zullen gegeven worden aan de ingezetenen der gewesten, die daartoe behooren. Ten opzichte van het onderwijs zal de grootste vrijheid gelaten worden . . ."

Ter vervulling van deze en andere beloften — spoedig huldigde de prins ook het beginsel der ministerieele verantwoordelijkheid en nagenoeg gelijke hervormingen als het voorloopig bewind te Brussel in zijn programma had opgenomen — vroeg Zijne Koninklijke Hoogheid, overeenkomstig overleg met en volgens den wensch van zijn vader, alleen medewerking en zegde geheele vergetelheid toe voor begane staatkundige misslagen. Op 7 October ontsloeg de prins te Antwerpen Ducpétiaux en alle andere in de vorige maand gemaakte Belgische krijgsgevangenen: doch het voorloopig bewind volgde geenszins zijn voorbeeld met betrekking tot de Hollanders.

Reeds deze eerste proclamatie wekte groot misnoegen zoowel te Brussel als te 's Gravenhage. Politieke misslagen, meenden de Belgen, waren niet door hen, maar door den koning en zijne raadslieden begaan. De leiders te Brussel zagen de staat- en de krijgskundige redenen voorbij, die in 1814 hadden geleid tot de vereeniging met Nederland onder eenzelfde dynastie, als gevolg waarvan

Digitized by Google

het steunpunt der Belgische welvaart vooral in de Nederlandsche koloniën was komen te liggen. Het door haat verblinde Noorden vatte vuur en vergat dat buitengewone omstandigheden buitengewone middelen vergen; eveneens dat de toezeggingen van Oranje aan de zuidelijke gewesten, even gewenscht voor de noordelijke mochten heeten [242]).

De pauselijke nuntius Capaccini vermaande openlijk de geestelijkheid te Antwerpen om den prins van Oranje door hun invloed te steunen. De Belgische edelen hielden zich schuil uit vrees voor de leiders der omwenteling; de gegoede burgerij en de groote kooplieden, meestal vreemdelingen, schenen tevreden. Wél trachtten opruiers de mindere volksklassen en het gemeen in beweging te brengen; de politie trad niet openlijk tegen hen op, maar hield de belhamels in ontzag.

Den prins van Oranje vielen, zoo al niet in gelijke mate als vroeger, toch talrijke blijken van bijval ten deel: niet zoo aan prins Frederik. Dit bleek vooral bij een wapenschouwing der prinsen op 10 October over de schutterij op de »Place de Meir". Oranje werd reeds bij het verlaten van het paleis door allen eerbiedig gegroet: daarentegen ontving men prins Frederik, wiens generaals-uniform en hooge witte pluim de eenvoudige schuttersuniform van zijn broeder in de schaduw stelden, met gesis en gefluit. »All was against prince Frederick" — lezen wij in het dagboek van een ooggetuige [243]) — »for his attack on Brussells... At first a sullen silence reigned everywhere. The mob was already in an inactive state of revolt, some of the guards likewise; but at the end of the inspection the public spirit took a favorable turn for the prince of Orange: from all sides was heard the cry »Vive le Prince d'Orange!" at the same time with marks of dislike against prince Frederick. I do not know whether he perceived it. I think yes: the mob commenced to press on them both. We who surrounded them, would not withstand their pressure any longer: some of us began to fear for the prince Frederick's life.

»I am inclîned to think that the prince of Orange was not free of the same idea, which he hid under a laughing countenance with which he addressed his brother, whom he took under the arm as if to say. »He is under my protection" and got in this

Digitized by Google

manner with the greatest difficulty in the palace. I thanked God for what I have always considered a great escape for prince Frederick. I took the precaution to give the strickest orders to the grenadier guard of honor about their duty in protecting the Palace..."

Zonder zich om eigen veiligheid te bekommeren legde echter prins Frederik, wien de komst van zijn broeder te Antwerpen sterk had verrast, groote vrees aan den dag voor den geest der Noordelijken jegens zijn broeder.

Denzelfden dag toch, waarop de eerste proclamatie van Oranje was verschenen (5 October), had de koning in tegenstrijd met 's prinsen taak te Antwerpen, bovendien in minder gelukkig gekozen bewoordingen, zijn trouw gebleven onderdanen tot onderdrukking van verzet en bescherming van den geboortegrond, tot verdediging der zaak van orde en van recht, *te wapen* geroepen. Prins Frederik wist uit eigen ondervinding te Brussel, hoezeer elk beroep op den koning den Belgen een gruwel was; ook oordeelde hij de aan zijn broeder opgedragen macht geheel onvoldoende om aan de Belgen vertrouwen in te boezemen. Bovendien wantrouwde hij enkele raadslieden van Oranje, vooral den aandrang van de Brouckère en de Gerlache om zich geheel met de Belgen te vereenzelvigen. De toezegging van alle betrekkingen in het zuiden aan Vlamen en Walen en de splitsing van Belgen en Hollanders bij de korpsen van het mobiele leger, ruim 16000 man langs de Rupel en de Nethe van Boom tot Lierre deels voorwaarts tot Mechelen en Campenhout [244]), moesten naar de meening van prins Frederik zulk een geheele omwisseling in de groote militaire commando's — het 3de omvatte de beide Vlaanderen, het 4de, Noord Brabant, Antwerpen en Zeeland, het 5de, Limburg, Luik en Zuid Brabant, het 6de, Namen, Henegouwen en het groothertogdom Luxemburg — ten gevolge hebben, dat hij niet langer het bevel over het mobiele legerkorps wenschte te voeren. Stapels brieven van de gouverneurs der verschillende gewesten, van de militaire bevelhebbers en vestingcommandanten vertolkten hoezeer de gebeurtenissen te Brussel tot algemeene verspreiding van den opstand en ontbinding van het leger hadden geleid. Ofschoon reeds in den aanvang van September bij enkele afdeelingen een minder goede geest viel op te merken, waren de meeste zuidelijke korpsen, zelfs gedurende den strijd te

Digitized by Google

Brussel, trouw gebleven. Maar sedert den terugtocht uit Brussel, vooral na ontheffing van den eed van getrouwheid aan den koning op 4 October door het opgeworpen bewind (bladz. 455), maakten vrijwilligers en lotelingen gemeene zaak met hen, die zij tot zoo lang hadden bestreden; de bezettingen der vestingen en meerdere korpsen van het mobiele leger, als de 1e-, 12e-, 15e- en 18de afdeeling infanterie, ook het regiment lichte dragonders no. 4, begonnen te verloopen.

Enkele dagen na de komst van den prins van Oranje te Antwerpen begaf prins Frederik zich naar 's Gravenhage om den koning omtrent de splitsing der strijdkrachten te raadplegen.

De Mérode en van de Weijer hadden aan den prins van Oranje laten mededeelen, dat men te Brussel den bestaanden toestand moede was, vurig naar een oplossing verlangde, en dat zij zich zouden beijveren om Oranje in zijne nieuwe hoedanigheid van stedehouder te laten erkennen. Doch de andere leden van het bewind weigerden met hen samen te gaan; ook wenschten zij Brussel, dat voor de vergadering der staten-generaal op 18 October aan de beurt lag, als plaats van samenkomst te zien aanwijzen. Maar de koning en zijne raadslieden hadden besloten om de afgevaardigden van Zuid Brabant, Luik, Oost- en West Vlaanderen, die zich door geweldigen opstand van het koninkrijk der Nederlanden hadden afgescheurd en aan een opgeworpen revolutionnair beheer gehoorzaamden, niet op te roepen [245]). Een poging van den prins van Oranje om dit te voorkomen, kwam te laat.

De club van St. Joris verklaarde alle Belgen die zich aan de zijde van den prins schaarden, voor verraders. Zoo lang niet elken band met het regeerende stamhuis was verbroken achtte men de scheiding onvolkomen. Vruchteloos hadden de Britsche secretaris Cartwright en de Russische prins Koslovsky, die te Petersburg in ongenade gevallen was en te Gent in afzondering leefde, onderhandelingen aangeknoopt met het Brusselsche bewind. Eerstgenoemde achtte een scheiding van Noord- en Zuid-Nederland alleszins in het belang van Groot Brittannië, welk rijk gevoelig leed onder den bloei der Belgische nijverheid en de mededinging van den Nederlandschen zeehandel; maar op de hoogte zijnde der kuiperijen van Gendebien en de regeering van Louis Philippe, duchtte hij de

Digitized by Google

gezindheid der Franschen tot aanhechting van België. Ware de scheuring van Nederland niet te voorkomen, dan bleef naar de meening van den Brit en den Rus een onafhankelijk België onder den prins van Oranje verre te verkiezen boven de souvereiniteit van den hertog van Nemours, van den zoon van maarschalk Ney, die gehuwd was met een dochter van den invloedrijken bankier Lafitte te Parijs of andere candidaten, voor welke de Fransche partij openlijk uitkwam.

Naar aanleiding dezer onderhandelingen richtte het opgeworpen bewind bij monde van graaf de Mérode en van de Weyer onderstaande mededeeling aan de Belgen [246]) —

» Une personne envoyée par Son Altesse Royale le Prince d'Orange a désiré s'adresser à nous pour prendre des renseignements sur l'état de l'opinion et les moyens de concilier les intérêts de S. A. et ceux de la nation Belge.

» Nous avons déclaré à cette personne que nous n'avons aucun caractère pour traiter avec le Prince de l'état futur de la Belgique; que ce droit n'appartient qu'au congrès national, qui seul peut décider de l'avenir du pays, et qu'à moins de recevoir un mandat spécial du peuple, nous ne pouvions nous rendre à Anvers ainsi que le Prince en a manifesté le désir.

» Nous avons aussi exprimé à cette personne l'opinion qu'une conduite éminemment large et libérale, que la retraite des troupes au delà du Moerdijk, le retour de nos prisonniers et d'autres actes populaires pourraient peut-être affaiblir l'indignation publique qui pèse sur la famille de Nassau. Nous avons ajouté que tous les actes qui émanent du Roi seraient considérés comme nuls et non avenues, et que le bien même que pourrait faire Son Altesse serait sans effet si l'on y voyait la main du Roi."

Toch schenen de kansen van den prins van Oranje lang niet slecht tegenover het opgeworpen bewind te Brussel. Dáár, nieuwe mannen, van welke geen enkele óf in een ambtelijke betrekking óf in staatsvergaderingen bewijzen van bekwaamheid voor de regeering had kunnen leveren. Te Antwerpen daarentegen, waarheen zich vele leden der staten-generaal hadden begeven, bestond het bestuur onder den kroonprins als voorzitter van de hoogste staatscolleges, uit de aanzienlijkste Belgen en de meest uitstekende leiders

Digitized by Google

der partijen. Men mocht verwachten dat allen, die de scheiding van Noord en Zuid wenschten, doch geleidelijk en zonder de schokken eener omwenteling, de voorkeur zouden geven aan dit bestuur. En wat de oproerige menigte betrof, het volk werd grootendeels beheerscht door de dagbladen, de dagbladen door de hoofden van den opstand, die wellicht door beloften zouden te winnen zijn. Een eerste vereischte was, dat de toezeggingen van den koninklijken landvoogd vertrouwen wekten.

Met een ruime opvatting omtrent 's konings opdracht, ten einde de gevaren van een burgerkrijg, wellicht van een Europeeschen oorlog te voorkomen; bovenal wenschende het zuiden te bevredigen, en zoo een tijdelijke scheiding van Holland en België — deze benamingen werden reeds algemeen in de dagbladen gebezigd — onvermijdelijk scheen, België toch voor zijn stamhuis te behouden, leende de prins het oor aan de voorstellen van Ch. de Brouckère, de Gerlache en anderen, alsof de meeste zuidelijke statenleden, Antwerpen, Gent en Luik den prins tot souverein verlangden. Oranje liet zich overhalen aan den koning een soort van geheime machtiging te vragen [247]) om, wanneer de omstandigheden gunstig schenen, zich van het gezag in de zuidelijke gewesten meester te maken. Tot steun dienden mededeelingen uit Parijs, volgens welke de nieuwe Fransche regeering, al had men het beginsel van interventie over boord geworpen, toch even als de Britsche en de Russische gezanten aan de Seine, het Belgische vraagstuk liefst zoodanig zou zien oplossen, dat Oranje met het bestuur werd bekleed. Doch terwijl de koning te weinig doordrong in de bedoelingen van zijn zoon betreffende de eventueele aanvaarding der souvereiniteit in het Zuiden, las deze te veel uit het antwoord van zijn vader — de koning, die de Zuidelijken van zich had vervreemd; zijn opvolger, die hen zocht te herwinnen!

Joseph Lebeau, een der meest verlichte Belgische staatslieden dier jaren, heeft erkend: »Wanneer koning Willem I *bij tijds*" — d. i. in de October-dagen van 1830 — »in de scheiding der beide landen, waarover hij den schepter zwaaide, had toegestemd, dan zou alleszins waarschijnlijk de Belgische omwenteling vreedzaam zijn verloopen: vooral ware die uitkomst bereikbaar geweest, wanneer men den prins van Oranje als onderkoning of als souverein aan

Digitized by Google

het hoofd der Belgische regeering had gesteld . . . Door de scheiding onder éénzelfden schepter aanvankelijk te verwerpen, vervolgens te laat aan te nemen, heeft het Huis van Oranje om zoo te zeggen moedwillig België, meer dan de helft van zijn staatsgebied, verloren" [248]).

Aangezien volgens Willem I, na het vruchteloos adres aan de mogendheden van 7 September (bladz. 385) én het mislukken der »sterke bezetting" van Brussel, de *casus foederis* zoo al niet letterlijk dan toch naar den geest der vroegere overeenkomsten was verwezenlijkt, had de koning op 2 October door den minister van buitenlandsche zaken baron Verstolk van Soelen bij de te 's Gravenhage vertoevende gezanten van Engeland, Pruisen, Oostenrijk en Rusland laten aandringen op de bij het traktaat der acht artikelen van Juli 1814, op het congres te Aken en volgens latere besluiten (bladz. 25, 76 e. a.) toegezegde gewapende hulp, ten einde zijne staat- en krijgskundige verplichtingen betreffende de samenvoeging van België en Nederland te kunnen vervullen. Zonder deze aanspraken te ontkennen, toonden toch én het tory-kabinet Wellington én prins Metternich te Weenen zich ongenegen om ter wille van koning Willem I den vrede van Europa in de waagschaal te stellen. Czaar Nicolaas scheen tot tusschenkomst in België over te hellen, maar bouwde daartoe op de door Pruisen in Westfalen en de Rijn-provinciën samengetrokken legerkorpsen, ongeveer 24000 man, waartegen Frankrijk, tot groote ergernis van Berlijn, een legerkorps aan de noordelijke grenzen op voet van oorlog bracht (bladz. 372).

Terwijl de koning van den Nederlandschen gezant te Londen, mr. jonkheer Falck, mededeelingen ontving, waardoor elk vooruitzicht op gewapende hulp zijner bondgenooten verdween, werd de prins van Oranje voortdurend door de Brouckère, de Celles en de hunnen met een gewenschten uitslag zijner pogingen tot bevrediging gevleid. »Wanneer het in later tijd" — schreef dr. Bosscha, de biograaf van koning Willem II — »bevreemding mag hebben gebaard, dat hij, die anders zoo vlug van doorzicht was, niet eerder tot de bewustheid is gekomen van de onvereenigbaarheid zijner betrekking van stedehouder des konings en van hoofd des bestuurs van België, dan mag dit niet alleen op rekening zijner goed-ge-

Digitized by Google

loovigheid gesteld, maar moet daarbij ook herinnerd worden, dat in 't midden eener handeling de gezichtskring anders is dan na de uitkomst. Hij die door de slingerpaden van een doolhof gaat, omstuwd door raad- en berichtgevende personen, waarvan het onmogelijk is de vriendelijke maskers van de natuurlijke wezenstrekken te onderscheiden, moet over zijn toestand geheel anders oordeelen dan zij, die door het oog der historie het geheel der gelijktijdige voorvallen en handelingen overzien, en met een bedaarden blik de personen, die daarin werkzaam zijn geweest, ontmaskerd beschouwen kunnen" [249]).

Middelerwijl werd de toestand van 's konings landvoogd in het Zuiden elken dag moeilijker. Bij het leger verminderde de goede gezindheid angstwekkend snel: voor de laatste maal waren de prinsen op 13 October te Waerloos, bij een inspectie over het meerendeels uit Belgen samengestelde regiment huzaren no. 8, toegejuicht.

De proclamatie van den prins en de wapenroep des konings op 5 October hadden de zoo lang aan Oranje Nassau trouw gebleven Vlaamsche steden naar de omwentelingsgezinden doen overgaan, en bevorderden de dienstneming bij de vrijkorpsen onder de bevelen van Mellinet en de Pontécoulant, van Kessels en Niëllon. Kessels was benoemd tot kolonel der artillerie, Niëllon tot luitenant-kolonel en bevelhebber van het eerste vrijkorps, 2900 man en 3 stukken geschut; Mellinet stelde zich eigenmachtig aan het hoofd van de nagenoeg even sterke tweede vrijschaar. Kessels had in 1807 en '08 gediend bij de infanterie van het Koninklijk Hollandsche leger, in 1814 en '15 als officier bij het 2e bataljon artillerie-militie; thans reisde hij sinds twee jaar met het geraamte van een walvisch alle kermissen rond. Niëllon, oud-onderofficier in Franschen dienst, dirigeerde in 1830 te Brussel een kinder-theater. Bij de verheffing van zulken, zwichtten tal van beroeps-officieren voor de verzoeking om met schending van hun eed op voordeelige voorwaarden in dienst van het voorloopig bewind over te gaan.

Wij willen omtrent den afval der steden en het verlies der vestingen niet in al te groote uitvoerigheid vervallen en vermelden dienaangaande slechts het voornaamste uit de officieele briefwisseling van prins Frederik in het laatst van September en de eerste helft van October.

Digitized by Google

Kort na den terugtocht der koninklijke troepen uit Brussel kwam Brugge opnieuw in beweging (bladz. 390) en ging de Vlaamsche steden in afval voor. De generaal-majoor Goethals trok met de bezetting naar Ostende (27 September). Toen ook deze havenplaats in opstand kwam, ging de plaatselijke commandant, generaal-majoor Schepern, met 34 officieren en 47 minderen aan boord en ontscheepte op 2 October 1830 te Vlissingen. Daarheen volgden veel officieren, onderofficieren, vrouwen en kinderen, die in een deerniswaardigen toestand uit de zuidelijke vestingen deels naar Duinkerken waren gevlucht.

Betreffende het geheel onverwachte uitbreken van den opstand te Gent (bladz. 391), alwaar drie meerendeels uit zuidelijken samengestelde bataljons van de 17de- en de 5de afdeeling infanterie, een deel van het regiment huzaren no. 8 en een honderdtal artilleristen in bezetting lagen, ontving prins Frederik op 1 October onderstaand karakteristiek bericht van een der ingezetenen —

»Eergister (28 September) zijn alhier de troubels omtrent 's avonds ten 6 uren begonnen; het peuplace heeft kassyen" — d. z. straatklinkers —, »uitgedaen en naer de militaire geworpen; zulks had veroorzaekt dat eenen hussard zijn been gebroken, en twee borgers gekwest zijn geweest, maer dog hersteld; ten 9 uren was alles stil geworden door de militaire magt die eenige fusiekscheuten in de logt gegeven hebben, dezelve was vergezeld van onze borgelijke wagt. Gister avond heeft men min of meer begonnen zonder nogtans vyer te moeten geven; het crapule was wederom in gang met de kassyen uyt te doen, maer zijn alle verjaegt door de magt en het is al vroeg geheel stil geworden. In den loop van dezen dag gaen de troupen zich in het kasteel retireren; de stad word aen de borgelijke wagt overgegeven, waer naer de Brabantsche vlag zal opgeheyst worden en de cocardes opgesteken zullen zijn . . ."

Reeds op 3 October werd de citadel in staat van beleg verklaard. Nadat prins Frederik den luitenant-generaal baron Ghigny, bevelhebber in het 3de groot militaire commando van Oost- en West Vlaanderen, en den generaal-majoor baron d'Oldeneel, provincialen commandant in Oost Vlaanderen, naar Antwerpen had ontboden — de hertog van Saksen Weimar was reeds den 26en

Digitized by Google

daarheen geroepen — aanvaardde de kolonel plaatselijke commandant te Gent A. J. J. baron des Tombe het bevel op de citadel (7 October). Tal van Belgische soldaten deserteerden. Aangezien een deel der bevolking nog de zijde van het Huis van Oranje hield, rukten Ernst Gregoire en de Pontécoulant op 11 October op last van het voorloopig bewind met het Belgische-Parijsche legioen, grootendeels uit Franschen en gelukzoekers samengesteld, de stad binnen, stormden onstuimig los op het volk, dat hen wilde tegenhouden, eischten de citadel op en hielden deze op het afwijzend antwoord van des Tombe geblokkeerd. Terwijl 36 stukken op de wallen stonden weigerden de Belgen op hunne landgenooten te vuren, en zag des Tombe zich op 17 October wegens gebrek aan vivres genoodzaakt te capituleeren [250]) tegenover generaal Duvivier, die in Belgischen dienst was overgegaan. Met ongeveer 700 officieren, onderofficieren en soldaten, benevens vier stukken geschut, trok hij naar Antwerpen, waar hij, zooals wij straks zullen zien, op een allernoodlottigst oogenblik aankwam. Generaal de Constant was er in geslaagd (bladz. 400) de bureau's en het archief van den generalen staf nog bijtijds uit Gent over Delft naar 's Gravenhage — Wagenstraat no. 83, thans gemeente-eigendom no. 119 — te laten overbrengen. Een deel der bende van de Pontécoulant drong door over Watervliet naar IJzendijke in Staats-Vlaanderen; doch de opstandelingen werden door detachementen mariniers en infanterie uit Breskens en Vlissingen tegengehouden.

Weldra woei nu de Brabantsche vlag van alle kerktorens in Vlaanderen; de schutterijen legden de wapenen neder of maakten gemeene zaak met de burgerwacht. De geheele »Borinage" in de provinciën Henegouwen en Namen, en een deel van het groothertogdom Luxemburg, behoorende tot het 6de groote militaire commando, met de onbetrouwbare 3de- en 18de afdeelingen infanterie, kwamen in opstand. Ath, bezet door één bataljon van de 4de afdeeling, viel op 27 September in handen der opstandelingen; te Philipstad, Arlon en Bouillon werden de Noord-Nederlanders verraderlijk gevangen genomen. Hetzelfde lot trof te Mons den luitenant-generaal Howen, opvolger van Duvivier, met veertig officieren (29 September) door verraad van den kolonel Lambert Nijpels en het verloopen der 3de afdeeling, waarvan het vaandel werd

Digitized by Google

gered door den tweede-luitenant Swemer en den aalmoezenier van Haren [251]). De officieren werden naar Brussel gevoerd (30 September), alwaar zich nog een tiental hoofd- en andere officieren in »l'Amigo" en de »Petits Carmes" in krijgsgevangenschap bevonden. Howen had trouw gehoorzaamd aan de bevelen van het oorlogsbestuur te 's Gravenhage »geen menagement meer; de opstandelingen tot welke klasse der maatschappij zij behooren, tot de orde terugbrengen; kracht van wapenen blijft het eenige middel tot herstel van rust; elke daad van militair gezag is door de omstandigheden volkomen gewettigd".

De luitenant-generaal Josephus Jacobus van Geen had te Namen (bladz. 348 en 390) door geestkracht en doeltreffende maatregelen zoo lang mogelijk 's konings gezag gehandhaafd, maar moest in den avond van 30 September door verloop van het garnizoen de wijk nemen naar de citadel. Toen van de 4000 man der bezetting slechts een zeventigtal officieren en 180 man overbleven, meerendeels behoorende tot de 12de- en de 18de afdeeling infanterie, zag hij zich genoodzaakt de citadel tegen vrijen uittocht aan de opstandelingen over te geven (5 October). Te Luik (bladz. 390), met Limburg en Zuid Brabant uitmakende het 5de groot militaire commando met twee zwakke bataljons der 11de afdeeling infanterie, één bataljon militie-artillerie en een compagnie marechaussee, moest generaal van Boecop na verlies van het fort »la Chartreuse", herhaalde beschieting van de voorstad St. Walburg, doch gemis aan elke ondersteuning door generaal Cort Heyligers, op 6 October de citadel, welke met 24 stukken was bewapend, ontruimen en zich met ± 900 man naar Maastricht begeven. Middelerwijl rekenden velen op een tegenomwenteling te Luik, waar een groot deel der bevolking niet met het voorloopig bestuur wilde te doen hebben en met Limburg vereenigd blijven. Oudenaarden, Charleroi met twee bataljons van de 13de- en de 18de afdeeling, Yperen onder bevel van den generaal-majoor George en den luitenant-kolonel de Stuers, Hoey, Dinant en Doornik gingen in de eerste dagen van October eveneens op het geklank van de oproer-bazuin over: de meeste bevelhebbers waren te bejaard om krachtig op te treden. Ook in de provincie Antwerpen begon 't te woelen; zelfs twijfelde men eenigen tijd aan de gezindheid der oude baronie van Breda [252]).

Digitized by Google

Het langst hield de majoor Göetz zich met het 2de bataljon der 5de en het 1ste der 17de afdeeling infanterie staande te Dendermonde: maar ook hij moest op 23 October met 866 man naar Antwerpen teruggaan.

Een schoon voorbeeld van trouw en geestkracht gaf generaal Dibbets, die medio September van Heldring had vervangen, door de wijze waarop hij Maastricht in bedwang hield. Alleen in deze vesting, te Antwerpen — de hoofdplaats van het 4de groot militair met de 1ste-, 2de-, 5de- en 15de afdeeling infanterie — en op de tinnen van Luxemburg, waar de generaal-majoor Du Moulin het bevel voerde, woei nog de Nederlandsche vlag.

Tot de opper- en hoofdofficieren, die al spoedig van de Potter en zijne collega's een hoogeren rang aannamen, behoorden behalve J. L. Duvivier ook Goethals, Daine, provinciale commandant van Limburg, de Wauthier, V. M. E. Duvivier, von Tabor, van der Smissen en anderen.

De verdedigingsstelling, welke prins Frederik zeer doelmatig voor het mobiele legerkorps, sterk 572 officieren, 16079 onderofficieren en minderen, 3347 paarden en 48 vuurmonden, had uitgekozen — een vierhoek tusschen de Schelde, de Rüpel en de Nethe met Waelhem en Duffel als bruggenhoofden, Mechelen als voorgelegen post (zie Bijlage VI) — hield de Belgische vrijscharen in toom. Onze troepen konden zich daarbinnen veilig naar alle richtingen bewegen; de verpleging was langs de Schelde volkomen verzekerd. Daarentegen verzuimde generaal Chassé om Antwerpen bijtijds in staat van verdediging te brengen.

Aangezien de door het voorloopig bewind benoemde grondwets-commissie het erfelijk-monarchale beginsel huldigde, trachtten enkele statenleden de verkiezingen voor het nationaal congres op 27 October te sturen in de richting eener orangistische meerderheid; doch hunne pogingen faalden.

Terwijl aan de prinsen de steun der vestingen ontviel, de geest der zuidelijke korpsen meer en meer ontaardde, kolonnes opstandelingen voorzien van geschut de opgestane gewesten doorkruisten, heerschte onder de ministers en raadslieden van Oranje, mede onder de leiders der staatkundige partijen te Antwerpen,

Digitized by Google

groote verdeeldheid. De prins van Oranje verlangde zich tot bevrediging en behoud van België niet door de gebeurtenissen te laten meeslepen, maar wilde ze leiden. Naar zijn overtuiging was de scheiding van Nederland en België als gevolg der gebeurtenissen sinds 25 Augustus en bij hetgeen hij dagelijks uit Brussel vernam, mede wegens de overeenstemming van 29 September te 's Gravenhage tusschen den koning en de volksvertegenwoordiging (bladz. 452), een afgedane zaak. België *was* feitelijk reeds onafhankelijk. Doch Oranje *moest* trachten België te herwinnen. Den weg daartoe, meende de prins, was de scheiding openlijk en door daden te erkennen, België te behandelen als een zelfstandig rijk. De verkiezingen voor het congres vielen, wat ook zijne ministers en de orangisten daartegen aanvoerden, niet meer te beletten. Daarom achtte hij 't verstandiger om Antwerpen en Limburg, welke gewesten haar eigen belangen wenschten voor te staan, aan de verkiezingen te laten deelnemen, dán Maastricht en de machtige Schelde-koopstad aan een omwenteling bloot te stellen. Charles de Brouckère, le Hon en de Celles stookten: »Pour le roi et prince Frédéric toute pensée de rentrer en Belgique doit être à jamais abandonnée: pour vous, Monseigneur, la chose est encore possible: mais à une seule condition: agissez en citoyen belge". Hij en zijne collega's le Hon en de Celles drongen bij den prins aan om openlijk de leiding der staatkundige beweging in België te aanvaarden.

De onrust nam te Antwerpen toe. In afwachting der samenkomst van het nationaal congres, was 't te Brussel onherroepelijk beslist, dat de koning van het Noorden geen koning van het Zuiden zou zijn, tenzij hij kwam in het gevolg van gewapend geweld. Maar zoo lang de groote koopstad aan de Schelde het voorloopig bewind niet erkende, dreigden hare ingezetenen van de verkiezingen voor het congres uitgesloten te blijven, waarmede Antwerpen zijn staatkundigen invloed in het Zuiden verliezen zou. De leiders der omwenteling, sterk door zelfvertrouwen, strekten hunne eischen uit tot de ontruiming van Antwerpen en van den linker Scheldeoever en verklaarden uitdrukkelijk in geen onderhandeling met den prins van Oranje te kunnen treden, zoo lang hij de koorde niet losliet, waarmede hij te 's Gravenhage werd vastgehouden [253]).

Voor Oranje was 't niet de vraag, wat uit de anarchie te

Digitized by Google

Brussel zou te voorschijn komen, maar wat de inspraak van 't geweten als plicht voorschreef. »Die stem sprak luide en duidelijk" — schreef nogmaals dr. Bosscha [254]) — »tot het uiterste moest de poging tot bevrediging der oproerige gewesten worden doorgezet. Dat was hij verschuldigd aan zijn vader, die in de schipbreuk van de groote staatshulk hem had aangegrepen, gelijk de Belgische notabelen het hadden uitgedrukt, als de laatste reddingsplank. Hij was het verschuldigd aan zijne kinderen, wier toekomst, naar het welslagen of mislukken zijner poging, door eene dubbele of door een enkele kroon zou bestraald worden. Hij was het verschuldigd aan de talrijke vrienden, die hij nog in België bezat en die niet ophielden hem toe te roepen: Gij zijt voor België een noodzakelijkheid geworden. Behoed ons van in vreemde handen te vallen" — Thiers durfde wel onbewimpeld het Vereenigde koninkrijk der Nederlanden te noemen »cette grande hostilité contre la France" —. »Hij was het verschuldigd aan geheel Europa, wier meest bevoegde staatsmannen in hem zagen den eenigen man, die een algemeenen oorlog kon voorkomen."

Gaarne zou Oranje dienaangaande met zijn broeder van gedachten hebben gewisseld; maar hij wist hoe prins Frederik dacht over de Belgen en dat hij sinds de September-dagen te Brussel niet meer aan bevrediging kon gelooven. In hetzelfde paleis vertegenwoordigde prins Frederik strijd, de prins van Oranje vrede.

Aan de Schelde nam de tweezijdige spanning, waartusschen de prins zich geklemd vond, hand over hand toe. De Hollandsche bevelhebbers morden over 's prinsen voorkomendheid jegens de Belgen; de burgerij, die wegens de aanwezigheid van de koninklijke troepen en hare uitsluiting van de aanstaande verkiezingen voor het nationaal congres ook den prins wantrouwde, nam een dreigende houding aan. Er liepen geruchten dat opruiers de lagere volksklassen omkochten om de zwart-rood-gele vlag op te steken. Terwijl bij de bestaande gisting alle arbeid stil stond, hadden Vrijdags-avonds (15 October) op de »Place de Meir" en elders volksoploopen en botsingen met de politie plaats.

Tegen middernacht kwamen de burgemeester de Caters, de schepen graaf de Baillet, tevens commandant van de gewapende burgerwacht (bladz. 354), en een hoofdofficier der schutterij ten

Digitized by Google

paleize en verzochten dringend toelating bij den prins van Oranje. Zeer opgewonden verklaarden zij dat 's Zondags een samenzwering stond uit te breken, en zij niet langer voor de handhaving der rust te Antwerpen konden instaan. Men kon het gepeupel niet meer in toom houden of beletten de brabantsche kleuren aan te nemen, welk voorbeeld door de burgerwacht en de schutterij zou gevolgd worden. De commissie smeekte den prins om beslissend op te treden, het eenige middel om den opstand te bezweren.

Generaal Chassé, kolonel Geelhand (bladz. 354), nog andere autoriteiten en notabelen, vervolgens door den prins geraadpleegd, verzekerden dat de burgemeester niet had overdreven en de stad in groot gevaar van opstand verkeerde.

Zoo was de toestand op Zaterdag den 16den October [255]). Reeds in den vroegen morgen zond de prins een zijner adjudanten naar 's Gravenhage om den koning daaromtrent te onderrichten en voor te bereiden op de verklaring, die hij stond af te leggen, waarvan echter de bewoordingen nog niet waren vastgesteld. Tot behoud van 's konings gezag en om Antwerpen voor al de ellende van een opstand te sparen, deed de prins op dien Zaterdag den gewichtigen stap, die hem zeer euvel geduid is door velen omdat hij dien gedaan heeft, door anderen omdat hij dien niet reeds vroeger verricht had. Zijn drie ministers, die tegelijk ministers des konings waren, ontsloeg hij uit hunne betrekking bij zijn persoon, aangezien »de omstandigheden een meer vereenvoudigd bestuur toelieten, tót het naar de wenschen der natie op vasten voet zou gebracht worden." De gouverneurs en gedeputeerde staten der gewesten, die zijn gezag erkenden, werden gemachtigd om zonder andere tusschenkomst de zaken ten einde te brengen, en in geval een hoogere beslissing vereischt wierd, zich rechtstreeks tot hem te wenden. Eindelijk verklaarde de prins openlijk te willen toetreden tot de staatkundige onafhankelijkheid van het Belgische volk en gaf volle vrijheid tot het deelnemen aan de verkiezingen van afgevaardigden tot het nationaal congres. »Ik stel mij in de provinciën, die ik bestuur, aan het hoofd der beweging, welke u tot een nieuwen en vasten staat van zaken leidt, waarvan de nationaliteit de kracht zal uitmaken" [256]).

De prins van Oranje had op het laatste oogenblik nog het

Digitized by Google

advies ingewonnen van Thomas Cartwright, secretaris van het Britsche gezantschap te 's Gravenhage, en van den heer Galitzin, die te Antwerpen vertoefden. Wel verre van Oranje te weerhouden, erkenden zij, naar hetgeen zij te Antwerpen zagen en hoorden, 's prinsen initiatief als het eenig overblijvende middel om België voor het Huis van Oranje te behouden.

De proclamatie werd onmiddellijk afgedrukt en aangeplakt, ten einde des Zondags botsingen tusschen het gepeupel en de gewapende macht, brand en plundering te voorkomen. Bovendien richtte de burgemeester nog in alle haast een vaderlijke vermaning tot de bevolking, waarbij de burgers met verwijzing naar 's prinsen proclamatie werden aangemaand tot handhaving van de openbare rust en uitgenoodigd zich te onthouden van alle vertoon, waardoor de orde kon worden verstoord.

De zuidelijke leden der staten-generaal werden op den 16den in kennis gesteld met de proclamatie en door de notabelen uitgenoodigd om naar hunne woonplaatsen te vertrekken, ten einde zich bij de aanstaande verkiezingen candidaat te stellen voor het nationaal congres. Op 23 October werden ook te Antwerpen de verkiezingen uitgeschreven.

Prins Frederik nam met veel bekommering kennis van de afkondiging. Aangezien hij zich toch naar 's Gravenhage wilde begeven om volgens 's konings verlangen bij de opening der vergadering van de staten-generaal op 17 October tegenwoordig te zijn, droeg de prins het opperbevel over de krijgsmacht bij Antwerpen tijdelijk op aan den luitenant-generaal Chassé, het bevel over het mobiele legerkorps meer bijzonder aan den luitenant-generaal Cort Heyligers [257]). Den volgenden dag nam hij afscheid van zijn broeder. Terwijl prins Frederik 's nachts door de stad reed werd op zijn rijtuig geschoten.

Nog slechts éénmaal zou zijn vederbos wapperen op den ontrouwen zuidelijken bodem, en wel het volgende jaar naast dien van Oranje tot handhaving der in 1815 door Europa aan koning Willem I toegekende rechten.

's Zondagsmorgens (17 October) lazen de vroege kerkgangers de in de Fransche taal aangeplakte proclamatie; rondventers ver-

Digitized by Google

kochten Hollandsche exemplaren, zoodat het stuk binnen enkele uren in en buiten Antwerpen bekend was. De afkondiging maakte geen gunstigen indruk. De orangisten, onbekend met 's prinsen beweegredenen, waren verbaasd en teleurgesteld. De lagere volksklassen, die reeds de vorige dagen ter wille der verkiezingen waren opgeruid, nog meer de omwentelingsgezinden, wraakten 't, dat de prins, die het bestuur voerde in naam des konings, zich aan het hoofd stelde eener beweging van Vlamen en Walen, tegenover welke de koninklijke troepen elken dag meer in 't nauw kwamen. Geruchten omtrent het oprukken van Niellon tegen Lierre verlevendigden de beweging binnen Antwerpen; een detachement van de 10de afdeeling infanterie kwam aan de Brusselsche poort in botsing met dronken burgers.

De Belgische vrijkorpsen — behalve de vroeger vermelden, die van Schaveye uit Brussel, Braive en Black uit Luik, Bouchez uit Fleurus, Parent uit Tongeren, Pirmez uit Charleroi, Claisse uit Luxemburg, het »Engelsche legioen" enz. — hadden zich te Leuven vereenigd en trokken daarna in twee colonnes op tegen onze stellingen: Mellinet langs het kanaal naar Mechelen, Niellon over Aerschot. Het opperbevel voerde generaal Nijpels als opvolger van Juan van Halen, die wegens beschuldiging van verraad te Bergen gevangen gehouden werd; Kessels had de leiding der artillerie; de ongedisciplineerde scharen — te samen ruim drie duizend manschappen en een tiental vuurmonden — vochten dapper maar erkenden geen andere autoriteit dan eigen wil.

Op den 10den October stonden acht bataljons infanterie, vier eskadrons lansiers en de veldbatterij no. 6 te Mechelen, Leest, Sempst, Sas van Campenhout, Boort-Meerbeek en Hever langs de Dyle, tegenover Mellinet. Terwijl hier dagelijks schermutselingen voorvielen, ging Niellon op 15 October met 6 à 700 man en zes kanonnen bij Aerschot over de Demer ten einde onzen linkervleugel te Lierre, bezet door de meerendeels uit Belgen samengestelde 15de afdeeling, te omtrekken. Reeds den 16den leverden de bataljons de stad over aan de opstandelingen. Door den hertog van Saksen Weimar aangewende pogingen om dit steunpunt te heroveren, faalden door tegenbevelen van generaal Cort Heyligers, die uit vrees voor de gevolgen der proclamatie van 16 October

Digitized by Google

de divisie dichter om Antwerpen samentrok. Het verlies van Lierre noodzaakte alle vooruitgeschoven troepen achter de Nethe te wijken; die uit Mechelen en Campenhout trokken naar Boom, Rumpst, Duffel en Waelhem — één bataljon van de 7de afdeeling. Wegens het groot aantal overloopers en niet opgekomen miliciens bij de zuidelijke korpsen berustte de beveiliging der terugtrekkende troepen schier uitsluitend op de 7de-, de 9de-, twee bataljons van de 5de- en de 13de afdeeling, het instructie-bataljon en het regiment huzaren no. 6, meerendeels samengesteld uit Noord-Nederlanders. Behalve elders werd op 21 en 22 October vooral ten zuiden van Waelhem, op laatstgenoemden datum bij de brug over de Nethe scherp gevochten. Reeds hadden de Belgen van Mellinet een vaandel aan een lantaarnpaal op de brug bevestigd, toen een overstelpend geweervuur en een paar welgerichte kartetsschoten uit twee vuurmonden van kapitein van Nieuwkuyk de aanvallers op de vlucht dreven. De milicien Bajink van de 7de afdeeling zwom over de rivier, haalde de vlag neêr en bracht er, levendig achtervolgd, nauwlijks het leven af. De uitbreiding der afdeelingen van Niellon tot Turnhout, en de door den koning besloten zifting der korpsen, waarbij aan de Zuid-Nederlanders een eervol ontslag uit den dienst werd toegezegd, dwongen onze door desertie, vermoeidheid en ontbering verzwakte troepen — ongeveer 4000 man — de rivieren te verlaten, naar Kiel, Berchem, Womelghem, Borgerhout, Deurne en Merxem terug te gaan.

De opstandelingen rukten nu langs alle wegen voorwaarts. Op den 23sten drongen zij door tot Contich; den volgenden dag vereenigden Mellinet en Niellon zich bij Vieux-Dieu aan de samenkomst der wegen van Waelhem en Lierre en marcheerden met ongeveer 3000 man op tegen Berchem en Borgerhout, welke plaatsen door de 9de-, vervolgens door de 7de afdeeling hardnekkig werden verdedigd, tót de kolonel Eymael bevel kreeg met zijne beide bataljons, de laatste die nog vóór Antwerpen stand hielden, op korten afstand van de stad terug te gaan en Berchem alleen met voorposten te bezetten. Deze dienden voornamelijk tot dekking der werklieden, welke nu pas de opruimingen in den verboden kring nabij de toegangen der vesting aanvingen.

Ongeveer 10000 man infanterie, 500 lansiers en twee bat-

Digitized by Google

terijen lagen op de wallen, in de kazernen en op de citadel van Antwerpen.

Ware Lierre op 16 October hernomen, Antwerpen bijtijds tegen een aanval voorzien en ingericht, dan hadden onze troepen wellicht den geheelen winter tusschen de Schelde, de Rüpel en de Nethe kunnen stand houden.

Zoodra de voorsteden door de koninklijke troepen werden ontruimd, de Antwerpenaars hunne landgenooten gewapend vóór de poorten zagen, wakkerden de hoofden der beweging het gepeupel aan om gemeene zaak met de vrijscharen te maken. Tot zoo lang had het grauw meer drukte gemaakt over de heldendaden der fransche tooneelspelers Cassel, Lafeuillade en het sneuvelen van Jenneval (bladz. 392) in de gevechten bij Lierre, dan over de op de »Hollanders" behaalde voordeelen. De dichter van de »Brabançonne", waarvan de muziek herinnert aan het vrijheidslied van »la Muette de Portici", behoorde zelf onder de eersten, wie hij de eeuwige rust had toegezongen

sous l'arbre de la liberté!

In deze dagen kwam met enkele andere op hun woord van eer uit krijgsgevangenschap te Brussel ontslagen officieren, ook de overste van den generalen staf de Gumoëns te 's Gravenhage terug, op belofte van niet tegen de Belgen te zullen dienen. Al spoedig droeg prins Frederik hem een zending op naar Londen, ten einde lord Wellington, die de rechten van koning Willem I meer met woorden dan met daden voorstond, nauwkeurig op de hoogte te stellen omtrent het gevaar van overrompeling, waaraan de zuidelijke vestingen blootstonden, de ontoereikende strijdkrachten en hulpmiddelen van Noord-Nederland. De Gumoëns moest de Britsche regeering trachten over te halen om koning Willem I met 10000 man ter hulp te komen [258]). Doch het kabinet van St. James had daar geen ooren naar.

Pas in den vroegen morgen van 18 October, den dag bestemd voor het openen der staten-generaal, ontving de koning de bewuste proclamatie uit Antwerpen. Hoewel Willem I na zijne laatste concessiën (13 October) niet geheel onvoorbereid kon zijn en mocht hebben voorzien, dat ten slotte voor den kroonprins geen andere

Digitized by Google

weg open zou blijven dan dien, welken hij dan ook, onder den drang van aan zijn vader nog geheel onbekende omstandigheden te Antwerpen was ingeslagen — bedroefde 't den koning levendig, dat de prins van Oranje zijne bevoegdheid overschreden en zich gesteld had aan het hoofd van een bestuur, dat geen wet of overheid erkende. De koning vernam nog enkele bijzonderheden aangaande de gisting te Antwerpen van prins Frederik, die kort vóór het vertrek van den langen stoet van acht-, zes- en vierspannige gala-koetsen ten paleize aankwam.

Het volk begroette den souverein op zijn tocht naar het Binnenhof met buitengewone geestdrift. Niets verraadde 's konings ontroering, noch op weg naar, noch in de vergaderzaal. Staande tegenover de enkel uit noordelijke leden samengestelde kamers, las Willem I op vasten toon den aanvang der troonrede, waarin het beginsel der afscheiding van Noord en Zuid was neergelegd. Bij vermelding der opdracht van den prins van Oranje te Antwerpen begon zijn stem te trillen. Maar zich spoedig beheerschende, vervolgde de koning en laschte bij het einde der rede de woorden in: »De geheel onverwachte tijdingen, uit Antwerpen ontvangen, »strekken opnieuw ten bewijze van den dagelijkschen voortgang der »daadwerkelijke scheiding tusschen de twee groote afdeelingen van »het rijk."

Deze woorden, welke niet voorkwamen in de met voorkennis van den prins van Oranje en 's konings raadslieden vastgestelde ontwerp-troonrede, verrasten dezen. De beteekenis werd al spoedig verduidelijkt door nadere berichten uit Antwerpen en de besluiten, waarbij de koning aan de ministers de la Coste, van Gobbelschroy en den hertog van Ursel op hun verzoek eervol ontslag verleende: aan laatstgenoemden en aan graaf de Marnix tevens als grootmeester van het huis der koningin en als opperjagermeester in de zuidelijke gewesten.

De wijze, waarop Willem I 's prinsen proclamatie openlijk bekend maakte, sloot elk denkbeeld van medewerking uit: trouwens geheel onvereenigbaar met 's konings karakter en zijne omzichtigheid tegenover het buitenland. Hoewel slechts enkelen iets konden bevroeden omtrent den invloed, waaronder de prins van Oranje tot de afkondiging van 16 October was gespoord, niemand echter

Digitized by Google

zijne instructiën kende, veroorloofde zich toch de groote meerderheid in het Noorden, aanzienlijken en geringen, om de houding van den prins van Oranje te laken en te veroordeelen.

Amsterdam en Rotterdam juichten over de omwenteling, die haar rechtstreeks moest bevoordeelen, den vrijhandel zou doen zegevieren op het stelsel van beschermende rechten, waaronder het Noorden reeds te lang gebukt ging. 's Prinsen proclamatie voorspelde zulks te verkeeren. De indruk was geweldig. Niemand mocht of wilde gelooven aan kwade trouw: maar toch kwam 't aan de sterk overprikkelde gemoederen voor — schoon enkel in schijn — alsof de kroonprins zich met de omwenteling had vereenzelvigd.

Onder hen, die zich niet door hartstocht lieten medeslepen behoorden de koning zelf, prins Frederik en graaf Gijsbert Karel van Hogendorp. De koning was zeker teleurgesteld in zoo verre 's prinsen proclamatie aan het souverein gezag had te kort gedaan, maar voedde geen gramschap jegens zijn opvolger, die zich had laten ompraten om de concessie van 13 October te overschrijden. Elk bewijs ontbreekt, dat de koning een tittel of jota zou hebben teruggenomen van hetgeen hij daarbij stilzwijgend had toegestaan. De souverein en de prins van Oranje streefden naar hetzelfde doel, maar langs verschillende wegen, zooals nog meermalen zal blijken. Ware de uitkomst in het Zuiden nu reeds gunstig uitgevallen, dan zouden niet onwaarschijnlijk de koning en de mogendheden zich daarbij hebben neergelegd. Toen echter alle voorspiegelingen van 's prinsen raadslieden ijdel bleken, de koning, niettegenstaande de groote liefde, die hij zijn zoon toedroeg, deed wat hij onder de bestaande omstandigheden als souverein tegenover de natie en tegenover de mogendheden verplicht was te doen, hebben kortzichtige historici [259]), zonder iets te weten omtrent hetgeen tusschen vader en zoon was omgegaan, wel durven beweren, dat Willem I in die treurige Octoberdagen den prins van Oranje zou hebben »gedesavoueerd" [260]). De koning heeft veeleer van deernis, dan van toorn of van onrechtvaardigheid blijk gegeven.

Het voor zijn vader betreurende, dat de rijkste helft van het koninkrijk hem ontviel, vreesde prins Frederik bovendien, dat zijn broeder alle populariteit in het Noorden zou verliezen. Had niet reeds een bekend rechtsgeleerde te Amsterdam de vraag gesteld,

Digitized by Google

óf 't geen tijd werd om de bepalingen omtrent de troonopvolging te wijzigen [261])? Bij den prins, altijd vol zelfverloochening, moesten dergelijke voorstellen, welke alleen hem ten goede konden komen, groote ergernis opwekken. Bij den keer, dien de zaken namen, dreigde geen verwijdering tusschen vader en zoon, maar te ernstiger tusschen 's konings opvolger en de natie. Prins Frederik vond vooral steun bij zijne moeder om den koning, die zich zijn levensdoel in het Zuiden onherroepelijk zag ontvallen, tot kalmte te stemmen, ook om de prinses van Oranje te bezadigen, die te recht en hevig opbruischte tegen de tot haar doordringende kreten van verontwaardiging jegens haar echtgenoot.

Graaf van Hogendorp, die sinds 1813, trots veel en velerlei teleurstellingen, de trouwste, minst baatzuchtige aanhanger van het Huis van Oranje was gebleven, had binnen een maand tijds vier vlugschriften het licht doen zien, betrekkelijk de staatkundige aangelegenheden [262]): uitmuntende door kalm overleg, gezond verstand en staatsmanswijsheid. Nu de grijze drieman van 1813 de golven der openbare meening in het Noorden hoog en dreigend zag opslaan tegen 's konings opvolger, trad hij onversaagd in het krijt om Oranje, al ware de jonge vorst naar zijne inzichten te ver gegaan, te zuiveren van hem aangewreven blaam. Moedig en welsprekend betoogde hij [263]), dat de prins met uitmuntend verstand den eenigen weg was ingeslagen, die na al wat in het Zuiden was voorgevallen, nog openstond. Schrander vergeleek van Hogendorp het oproerige België met een hollend paard, dat Oranje niet had geschroomd in volle vaart te bestijgen om het tot staan te brengen. »Zulk een onwaardeerbare dienst heeft de prins aan Holland bewezen door een zelfopoffering, waarvan de wedergade niet te vinden is. Niet alleen den vrede voor Holland, maar ook den vrede voor Europa heeft de prins beoogd." Bewijzende, dat met al wat de prins deed, de pogingen tot welzijn van Holland bij hem bovendreven, voerde hij onvervaard den laster tegemoet: »Het mag gezegd worden aan de Hollanders en zij moeten het weten, dat de prins een Hollander is en dat een Hollandsch hart in zijn boezem slaat."

Maar het verdedigingsgeschrift vond geen ingang. Men schold den voortvarenden behoudsman van 1813, die reeds gedurende de eerste jaren van het jonge koninkrijk tegen de Fransche invloeden

Digitized by Google

in het Zuiden had gewaarschuwd (bladz. 281 en 282) en nu zijne woorden bevestiging vonden, als staatsman in ruste, vrijzinnige beginselen durfde voorstaan en verdedigen, een renegaat, een slecht vaderlander. Men hekelde den man, die nooit hoveling wilde zijn, maar zich ook niet verlaagde om »zijne majesteit het souvereine volk" te vleien!

Tachtig jaren zou het duren alvorens Nederland de waarheid der woorden van graaf Gijsbert Karel, daarmede den opmerkelijk helderen blik in den staatkundigen toestand en de heldhaftige zelfverloochening van den prins van Oranje in October 1830, zou erkennen. Waren toen 's prinsen inzichten verwezenlijkt, dan zou vermoedelijk nog heden het Huis van Oranje over Noord- en Zuid-Nederland regeeren.

Op 20 October zond de koning een boodschap aan de tweede kamer, inhoudende hoe 't uit de proclamatie van den prins van Oranje op den 16den te voren in Antwerpen duidelijk bleek, dat de erkenning van het wettige gezag in de zuidelijke gewesten geheel had opgehouden. Ten einde voorts de valsche positie, waarin de prins van Oranje tegenover het Zuiden was geraakt, zooveel doenlijk te verminderen, verschenen, na overleg met den kroonprins zelf, in de staats-courant van 25 October — onder gelijke dagteekening als de boodschap op den 20sten — twee koninklijke besluiten. Bij het eerste werd de opdracht van 4 October aan den prins van Oranje »gehouden voor vervallen. Ons bestuur, over-»eenkomstig de grondwet, zal zich ván nu voortaan bepalen tot »de noordelijke provinciën en het groothertogdom Luxemburg, en »zulks tot zoo lang en ten aanzien der zuidelijke provinciën, met »overleg Onzer Bondgenooten, nader zal zijn beslist." Volgens de andere artikelen zouden de vestingen Antwerpen, Maastricht en Venlo, welke laatste reeds vóór de samenstelling van het Vereenigde Koninkrijk tot het Noorden behoorden, bezet blijven en zoo noodig in staat van beleg gesteld worden. Voor Maastricht was dit reeds op 4 October geschied.

Alleen prins Frederik is getuige geweest van 's konings gemoedsstrijd bij deze besluiten, waarbij zijne plichten als souverein zegevierden op de liefde, die hij als vader aan zijn oudsten zoon toedroeg.

Digitized by Google

Nog grooter teleurstelling ondervond de prins van Oranje in het Zuiden.

De Brusselsche bladen beweerden omtrent de afkondiging van 16 October dat niet de prins van Oranje, vertegenwoordiger van den gehaten koning, maar het volk, hetwelk de opstand begonnen was, aan het hoofd der beweging stond. Onder bescherming van de Nederlandsche troepen beloofde Oranje vrijheid aan het Zuiden: maar zonder den minsten waarborg dat zijn woorden iets anders waren dan holle klanken. De rust te Antwerpen werd nog enkel door zijne tegenwoordigheid bezworen; dezelfde personen, welke eenige dagen vroeger het gepeupel door geld hadden opgeruid, strooiden thans nog grootere geldsommen om elke oproerige beweging te onderdrukken. De stedelijke regeering schreef een algemeene collecte uit ten einde, bij stilstand van schier alle bedrijven, in de behoeften van duizenden werkeloozen te gemoet te komen en de rust te bewaren.

Den 18den October liet de prins van Oranje bij dagorder aan het leger bekend maken, dat de militairen afkomstig uit de Zuid- en de Noord-Nederlandsche provinciën in afzonderlijke korpsen zouden worden bijeengebracht, de Zuid-Nederlandsche troepen in België onder zijn bevel zouden blijven. Dientengevolge weigerden aanstonds tal van Belgen gehoorzaamheid aan de bevelen van het Noord-Nederlandsche kader; de wanorde in de gelederen, de indiscipline en de desertie namen toe. Alleen de 15de afdeeling telde 671 deserteurs. Op 19 October vaardigde de prins van Oranje zijn adjudant, den luitenant-kolonel Malherbe, af naar Brussel met voorstellen tot wapenschorsing tusschen de Zuidelijke en de nog aldaar vertoevende koninklijke troepen. Juist den vorigen dag had het opgeworpen bewind 's prinsen proclamatie van 16 October beantwoord met een afkondiging, welke op honenden toon aan Oranje het recht ontzegde om te spreken van gewesten, die hij bestuurde, van een nationaliteit, die hij zou stichten. De Potter en zijne collega's weigerden elke onderhandeling, alvorens Antwerpen en Maastricht ontruimd en de troepen achter den Moerdijk teruggetrokken waren. »Willem van Nassau" — luidde 't verder — »moet kiezen óf Hollandsch, óf Belgisch onderdaan te zijn. In eerstgenoemd geval is hij een vijand van België. Kiest hij echter

Digitized by Google

partij vóór België, dan heeft hij zich allereerst te onderwerpen aan het voorloopig bewind te Brussel."

Nadat de koninklijke boodschap van 20 October vijf dagen later in het Zuiden bekend was geworden, geraakten de bevelhebbers van Antwerpen en van Maastricht in een uiterst moeilijke verhouding. Zoo lang de prins te Antwerpen met het oppergezag bekleed was, moest Chassé, die sinds 18 October de citadel had betrokken, lijdelijk toezien dat tal van verdachte vreemdelingen, blijkbaar met vijandelijke bedoelingen, de stad binnentrokken en den geest der bevolking nog sterker bedierven. Zijne Koninklijke Hoogheid, ook de leden der stedelijke regeering hadden er op aangedrongen tot behoud der rust binnen Antwerpen, om de afkondiging van den staat van beleg zoo lang doenlijk uit te stellen. Maar de doortocht der bezettingstroepen van Gent (bladz. 471) en Dendermonde, die hadden moeten capituleeren en op weg naar Breda met wapens, geschut en bagage door de straten van Antwerpen trokken, bracht de bevolking in beweging. Op 23 en 24 October kwam 't buiten Antwerpen en aan de Mechelsche poort tot botsingen tusschen de Belgische vrijscharen en de ingezetenen met de koninklijke troepen, zoodat Chassé zich op den 24sten wel genoodzaakt zag, de stad in staat van beleg te verklaren. De polders van Calloo, Zwijndrecht en andere aan géne zijde van het Vlaamsche Hoofd, die óm de forten Lillo en Liefkenshoek, werden onder water gezet. Men begon eindelijk de gebouwen binnen den verboden kring van Antwerpen af te breken of af te branden; de stad moest voor 15000 man gedurende twintig-, de citadel voor 2500 man gedurende zestig dagen geapproviandeerd worden. Generaal Chassé, wien velen in deze dagen met »Falstaff" van Shakespeare vergeleken, heeft gedurende de maanden September en October 1830 soms vrij onverklaarbaar gehandeld. 's Prinsen toestand te Antwerpen werd onhoudbaar; zijn leven en zijn veiligheid liepen gevaar. De republikeinsche partij had de bovenhand in het Zuiden en smoorde de stem van de ware Belgen, die weder onderling verdeeld waren. Het gepeupel schreeuwde wraak over Brussel en zou zeker Oranje niet ontzien.

Daaraan mocht 's konings opvolger zich niet blootstellen. De gewapende burgers waren binnen de omwalling teruggetrokken;

Digitized by Google

maar terwijl de prins op 25 October generaal Chassé op de citadel ten afscheid bezocht, duurde buiten de stad de strijd voort. Fier, zonder eenigen wrok, erkende Oranje tegenover den grijzen bevelhebber, met wien hij te Waterloo het jonge, toen nog gelukkig vereenigde jonge koninkrijk had bevestigd, dat de voorspiegelingen van raadgevers, in wie hij vertrouwen had gesteld, niet waren bevestigd, terwijl hij zoowel in het Zuiden als in het Noorden aan staatkundige kortzichtigheid en aan de volkswoede stond te worden opgeofferd. Te Antwerpen kon hij niet blijven; naar 's Gravenhage, waar hem wellicht een honende ontvangst wachtte, wilde hij niet terugkeeren, zoodat de koningszoon niet wist, waar een toevlucht te zoeken. De houding der officieren op de citadel tegenover Oranje liet bij dit bezoek alleszins te wenschen over.

Van de zuidelijke gewesten, die hem trots ondank zoo nauw aan 't hart lagen, nam hij afscheid met de aandoenlijke woorden: »Belges! J'ai tâché de vous faire tout le bien qui a été en mon pouvoir d'opérer, sans avoir pu atteindre le noble but auquel tendaient tous mes efforts, *la pacification de vos belles provinces!*" Aan Antwerpen, dat aan Oranje sinds zijn komst talrijke bewijzen van gehechtheid had getoond — maar morgen in oproer zou uitbarsten! — beloofde de prins, gelijk Willem V op 18 Januari 1795 op het strand te Scheveningen had gedaan, »ik kom weder". Ook zijne woorden zouden onvervuld blijven! De prins droeg in den avond van 25 October op aan den majoor Hojel om de proclamatie aan generaal Chassé op de citadel te overhandigen.

Even hoopvol als de held van Vittoria in December 1813 het anker had geworpen vóór Plymouth, zoo ontmoedigd verliet Oranje op 26 October 1830 het politieke slagveld aan de Schelde. Langs het Hollandsch Diep wendde hij den steven naar het gehucht Willemsdorp en nam aldaar zijn intrek in de nederige post-herberg. Aan boord had hij in eenzaamheid den raad overwogen van zijn broeder en van zijn vader om zich voorloopig naar den vreemde, liefst naar Engeland te begeven. Zoodoende zou de prins tevens te 's Gravenhage ontheven zijn van functiën, die hij onder de bestaande omstandigheden toch moeilijk kon waarnemen. Maar alvorens wenschte hij te rade te gaan met zijne echtgenoote. Onmiddellijk na aankomst te Willemsdorp zond de prins één der

Digitized by Google

heeren van zijn gevolg naar 's Gravenhage. Reeds den volgenden dag vielen de keizerlijke vrouwe en hare oudste zonen, prins Willem en prins Alexander, hem in de armen. Nog vóór de komst van prinses Anna Paulowna hadden de Russische gezant, graaf Gourieff, en de beide zonen van graaf Gijsbert Karel van Hogendorp te Willemsdorp hunne opwachting bij den prins gemaakt.

Slechts weinige uren van rust en ontspanning zouden den zwaar beproefden vorst daar worden gegund.

Terwijl de generaals Trip en Cort Heijligers reeds te Antwerpen de schifting der korpsen hadden aangevangen, werd laatstgenoemde op den 20sten, na slechts twee dagen het bevel over het mobiele legerkorps te hebben gevoerd, naar 's Gravenhage ontboden om aldaar te worden belast met het algemeen toezicht over alles wat de volkswapening betrof. In afwachting, dat de koning omtrent het opper-commando over de troepen zou hebben beslist, droeg Chassé zulks op aan den hertog van Saksen-Weimar: inderdaad had de koning bij besluit van 20 October den luitenant-generaal baron van Geen bestemd voor het legerbevel en tot verdere uitvoering van de schifting bij de infanterie. Daarbij was voorgeschreven, dat de uit het zuidelijke gedeelte van het rijk geboortige officieren en anderen, die zich niet aan de voorwaarden, bij de schifting gesteld, meenden te kunnen onderwerpen, eervol ontslag uit den dienst konden vragen; de onderofficieren en soldaten zouden bij onwil onverwijld gepasporteerd, de lotelingen, uit de zuidelijke gewesten herkomstig, met onbepaald verlof naar hunne haardsteden gezonden worden [264]). Chassé belastte nu den hertog met het commando binnen Antwerpen. Middelerwijl had Cort Heijligers reeds overeenkomstig de hem op 17 October verstrekte instructiën eenige honderden manschappen uit den onmiddellijken omtrek van Antwerpen noordwaarts gezonden; de rijdende batterijen no. 1, 2 en 3 marcheerden naar Groot-, Klein Zundert en Rijsbergen. Van de eerste halve batterij no. 4 — eerste-luitenant van der Oudermeulen — nam één sectie stelling bij de voorposten op den weg naar Deurne, de andere op dien naar Wommelgem, ten einde met het overschot der veldbatterij no. 5a — kapitein van der Beek — den terugtocht van het legerkorps te dekken.

Digitized by Google

Met de in getale sterk verzwakte, afgematte, geheel ontmoedigde troepen had de hertog op den 24sten en den 25sten October den strijd onverpoosd voortgezet: te Berchem en Wilryck tegen de vrijscharen van Mellinet, 1000 tot 1500 man met 6 stukken geschut; te Borgerhout, tegen de benden van Niellon, de Pontécoulant en anderen, wier sterkte men eveneens op 1500 hoofden berekende. Op 25 October werd kolonel Reuther te Berchem

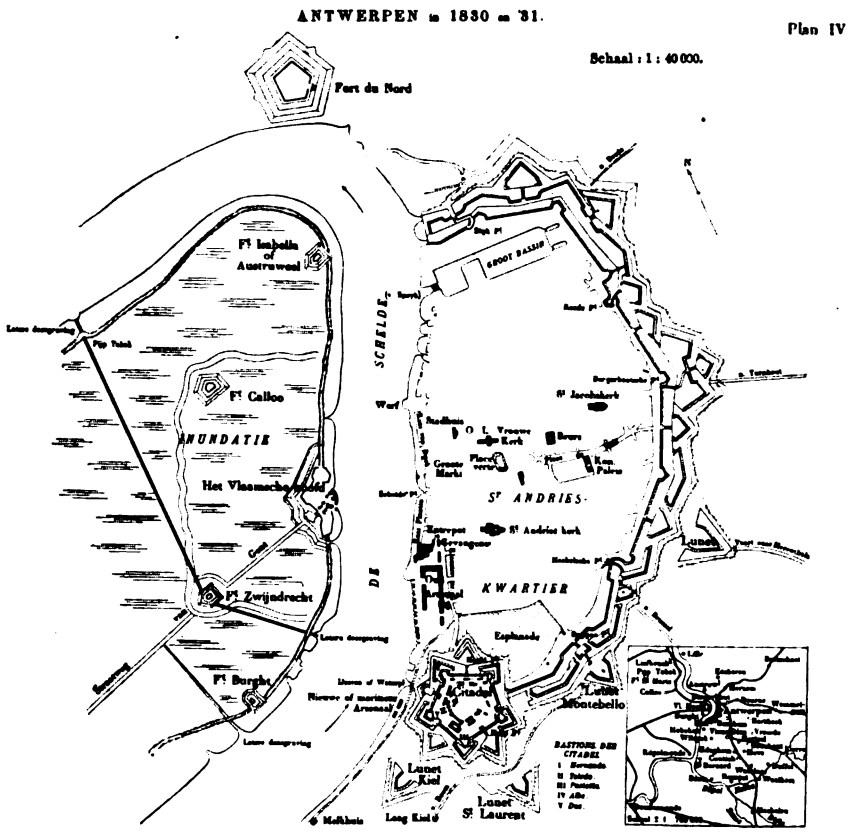

doodelijk getroffen en ontving de hertog een ernstige verwonding aan den voet: toch liet hij het bevel slechts enkele uren over aan generaal de Favauge. Des avonds drongen de Belgen na hardnekkige gevechten Berchem en Borgerhout binnen; de koninklijke troepen trokken binnen de wallen terug. Den vorigen dag was graaf Frederik de Mérode, de jongste der drie broeders die toenmaals het oudste, rijkste en meest geachte geslacht van België vertegenwoordigden, als eenvoudig vrijwilliger bij de jagers van

Digitized by Google

Chasteler, te Berchem zwaar gewond; hij bezweek den 4den November te Mechelen.

Aangezien generaal Chassé de hoofdtoegangen der koopstad niet bij tijds tegen een overrompeling had laten voorzien, geen enkel stuk geschut op de vestingwallen stond, de kazernen in slechten toestand verkeerden en niets was voorbereid, brachten de troepen te Antwerpen een afschuwelijken nacht door. 's Morgens vroeg hadden op meerdere plaatsen straatgevechten plaats (26 October). De eerste berichten omtrent 's prinsen vertrek uit de stad wekten verslagenheid. Doch een zoogenaamde afgevaardigde van het voorloopig bewind te Brussel, Vanherreweghe, die met anderen het gepeupel reeds gedurende eenige dagen had opgeruid, maakte behendig gebruik van de ontsteltenis om hunne revolutionnaire ontwerpen uit te voeren.

In plaats van alle beschikbare troepen over de citadel, de kazernen en arsenalen, nabij de poorten en langs de wallen te verdeelen, ten einde Antwerpen in toom te houden, zoo noodig het oproer krachtig te kunnen bestrijden, veroorloofde de opperbevelhebber aan generaal van Geen, nadat hij op 26 October het commando over het mobiele legerkorps had overgenomen, om met de cavalerie, de grenadiers, de jagers, de 1ste-, 2de-, 11de-, de 15de afdeeling infanterie, de batterijen veld-artillerie no. 5 en 6 benevens de rijdende batterij no. 4, ruim 4500 man, Antwerpen te verlaten en naar Wustwesel te marcheeren. Overeenkomstig de reeds op 20 October bij zijn vertrek uit 's-Gravenhage naar Antwerpen aan generaal van Geen van hoogerhand, door tusschenkomst van den directeur-generaal van oorlog, verstrekte mondelinge en schriftelijke instructiën, zouden de mobiele troepen meest waarschijnlijk in noordelijke richting terugtrekken en moesten dan bij alle verdere »operatiën steeds mede tot hoofddoel nemen of houden, het zooveel »mogelijk in rust houden of tegen incursiën dekken van de geheele »provincie Noord-Brabant" [264]). Ongeveer 1000 man versterkten de bezetting van de citadel; de 7de-, de 9de-, de 10de- en de 13de afdeeling bivakkeerden op de wallen tusschen de Mechelsche-, de Borgerhoutsche-, de Roode- en de Slijkpoort nabij de Schelde.

Als gevolg van het vertrek der meeste troepen, bovendien ziende in welken ellendigen toestand het overschot der krijgsmacht

Digitized by Google

verkeerde, lieten Vanherreweghe en de zijnen zich niet langer weerhouden: tegen den middag (26 October) brak het zoolang door Oranje's tegenwoordigheid bezworen oproer uit. Op alle punten tastte het gepeupel, geholpen door de schutterij en de burgerwacht, de troepen aan. De wachten en posten werden overrompeld, ontwapend en mishandeld, enkele officieren en onderofficieren vermoord. Het dolle gemeen pleegde schandelijke gewelddadigheden bij de ter aarde bestelling van den kolonel Reuther, vergreep zich aan zieken en gewonden. De verschijning van den hertog met een bataljon der 9de afdeeling nabij het koninklijke paleis, op de »Place de Meir", daarna bij het stadhuis, maakte wel eenigen indruk, maar kon het in de andere wijken aangroeiende oproer niet bedwingen. De dag verliep met heen en weer marcheeren naar de wallen, gevechten in de stad en aan de poorten, vooral de Mechelsche poort, die herhaaldelijk werd genomen en hernomen, ten slotte in het bezit der troepen bleef. Het flank-bataljon der 5de afdeeling verliet door een misverstand de Roode Poort en marcheerde naar Bergen-op-Zoom.

Terwijl onze troepen, deels als gevolg der zwakke houding van generaal Chassé geheel waren gedemoraliseerd, nam de overmoed der opstandelingen elk oogenblik toe. De woede van het grauw steeg tot razernij.

Den geheelen nacht bleven de straten en wallen weergalmen van geweer-, kanonvuur en woeste oproerkreten. Tal van manschappen en meerdere officieren waren gevallen, terwijl de gelederen voortdurend door desertie dunden. Tegen zeven uur 's morgens (27 October) vervoegden zich een commissie van notabelen en Vanherreweghe bij generaal Chassé met het verzoek om alle troepen naar de citadel terug te trekken, de Belgische vrijscharen binnen de vesting te laten, en een wapenschorsing met de »patriotten" aan te gaan. In plaats van de vesting reeds op den 26sten met een bestraffing uit zijn 58 vuurmonden te bedreigen, wanneer aan de troepen verder leed geschiedde, dreef generaal Chassé de welwillendheid al te ver, door de stadssleutels over te geven en aan de oproerlingen een wapenschorsing toe te staan, mits de uitdrukkelijke voorwaarde, dat geen Belgische vrijscharen binnen Antwerpen zouden komen. Tevens zou een deputatie naar 's Gra-

Digitized by Google

venhage vertrekken om van den koning de voorwaarden bij ontruiming der citadel te vernemen.

Onze korpsen kregen tegen den middag bevel om de poorten en de wallen te ontruimen, zich naar het oude- en het nieuwe of maritieme arsenaal te begeven. Doch voormelde commissie en het stedelijk bestuur verzuimden om den gesloten wapenstilstand onverwijld en allerwegen bekend te maken, zoodat de opstandelingen, daarvan niet wetende, de aftrekkende troepen beschouwden als vijanden, en alle mogelijke nadeel toebrachten.

De hertog bracht nog een deel der troepen van de lunet Montebello langs de esplanade en de hulppoort in veiligheid op de citadel: maar de anderen, o. a. de 7de afdeeling, hadden van de Borgerhoutsche poort nog een vrij langen weg af te leggen. De opstandelingen berokkenden uit de huizen straffeloos gevoelige verliezen aan de troepen. Tegelijkertijd drongen de benden van Niellon, Mellinet en Chasteler met behulp der ingezetenen, geheel in strijd met de gesloten overeenkomst, de Borgerhoutsche- en de Mechelsche poort binnen en namen onze troepen in den rug. De kolonel Eymael van de 7de afdeeling en tal der zijnen vielen nabij de Mechelsche poort. Kessels, Mellinet en Niellon verklaarden den met de burgerwacht gesloten wapenstilstand als onwettig en voor hen geenszins van verbindende kracht. Zij eischten, zonder voorkennis van hun bevelhebber Nijpels, nog vóór vier uren het arsenaal, de citadel, waar Chassé op een der bastions de witte vlag had laten uitsteken, en de Schelde-flotielje op. Chassé weigerde. Nog vóór drieën openden de »patriotten" het vuur op de troepen in en om het arsenaal; Kessels richtte persoonlijk een stuk geschut op de gebarricadeerde poort en schoot ze open [265]). De onzen weken in verwarring van de arsenalen langs de Kloosterstraat naar de citadel, waar weldra 3500 officieren en manschappen van de 7de-, de 9de-, de 10de-, de 13de afdeeling infanterie, het 3de- en het 6de bataljon artillerie nationale militie opgehoopt stonden.

De opstandelingen bedreigden ook de naastbijliggende kanonneerboot no. 4 onder bevel van den luitenant ter zee Schröder. Zonder een oogenblik te aarzelen liet de flinke zeeman losbranden, waarop — 't was omstreeks half vier uur — ook de booten no. 2, no. 9 en drie korvetten, hunne batterijen openden om de Schelde-

Digitized by Google

kade schoon te vegen en den toegang naar de citadel voor de troepen open te houden.

Tot zoo lang had generaal Chassé van de citadel slechts een enkel schot laten doen tegen de benden van Kessels en de ter overzijde van de esplanade gelegen huizen, waaruit de opstandelingen op de troepen vuurden. Nog weifelde hij en verzette zich tegen den aandrang van den hertog van Saksen Weimar om de stad wegens hare trouweloosheid te tuchtigen: deels wijl hij vreesde door een bombardement de zaak van Oranje in het Zuiden geheel te bederven, deels uit weerzin om het moordtooneel nog uit te breiden. Ten slotte zwichtte Chassé voor het aandrijven van den hertog, deed de witte vlag nederhalen, de Nederlandsche driekleur opnieuw hijschen en gelastte aan den majoor Seelig, commandant der artillerie op de citadel, om het St. Andries-kwartier, waar de muitelingen zich in groot getal bevonden, te bombardeeren en met brandkogels te bewerpen. Van vier uur tot half acht 's avonds braakten vijftien honderd bommen, meer dan zestien duizend granaten en brandkogels dood en verderf over de woordbreukige handelsstad, waar het arsenaal, het achter gelegen entrepot met de daarin opgestapelde schatten en tal van gebouwen der St. Andries-wijk in lichte laaie vlammen opgingen. De bloedrood gekleurde hemel en het dreunen van het geschut strekten aan generaal van Geen te Wustwesel ten teeken om den volgenden morgen zijne troepen nog verder naar Rijsbergen en Ginneken terug te voeren.

De onzen hadden op den 26sten October zware verliezen geleden; het juiste getal der gevallenen bleef onbekend en valt zelfs niet ruw weg aan te geven: alleen de 7de afdeeling verloor 307 gesneuvelden, gewonden en vermisten; het eskader, 2 officieren en 41 schepelingen. Het bombardement kostte 200 slachtoffers en bracht aan de stad een schade van tien millioen toe.

Tegen tien uren 's avonds verzocht een commissie uit Antwerpen toegang bij generaal Chassé, thans om, ook namens Rogier te Brussel en den gouverneur der provincie Antwerpen Robiano de Borsbeek, een wapenstilstand af te smeeken. De opperbevelhebber liet zich den 28sten overhalen tot schorsing der vijandelijkheden mits de troepen van Niellon, Kessels en Mellinet, die de beschieting der stad hadden uitgelokt, deze onmiddellijk verlieten.

Digitized by Google

De overeenkomst werd op 5 November gevolgd door een wapenstilstand op den grondslag van het *status quo*, met bepaling, dat eventueel het hervatten der vijandelijkheden twaalf uur — vervolgens uitgebreid tot drie dagen — te voren zou worden aangezegd [266]).

De krachtige tuchtiging van oproer en verraad bewees aan de Belgen, dat de lijdelijkheid, welke al te lang onze wapenmacht had gekenmerkt, had opgehouden. Ofschoon het bombardement alleszins was gewettigd door het schenden van den wapenstilstand, welke Chassé had gesloten met afgevaardigden van een bestuur, dat zich echter niet wist te doen eerbiedigen, vermeenen wij dat hij Antwerpen de ramp had kunnen besparen, wanneer hij den staat van beleg krachtig had gehandhaafd, den vrijscharen onmiddellijk na schending der overeenkomst door vuur uit de citadel had belet verder door te dringen. Thans verkeerde overmoed in schrik; maar zonder herstel van geleden onrecht; verre van dien werd de kloof tusschen de beide zuster-natiën onherstelbaar verwijd.

»Een stroom van vuur en bloed" — schreef de Gerlache — »scheidt ons voor immer van Willem en zijn stamhuis." De Belgen zweerden in dolle verwatenheid, dat het zwaard niet zou rusten, alvorens de laatste Hollander van de Schelde was verjaagd. Duizenden verbonden zich om als wraakoefening de dijken in Zeeland en verder noordelijk te gaan doorsteken.

Sterker nog dan te voren heulde België met de revolutionairen en de republikeinen aan de Seine, waar volgens Gendebien, 300000 geestverwanten gereed stonden om hun broeders op genen Maasoever ter hulp te snellen.

Niellon werd op 30 October door het voorloopig bewind te Brussel als belooning voor zijne sterk overdreven, fantastische rapporten, die echter te Brussel ontzachelijke geestdrift opwekten, benoemd tot generaal-majoor. Binnen een maand tijds had de oud-wachtmeester in Franschen dienst dien rang bereikt: hoewel vooral hij, Mellinet en Kessels door schending der wapenschorsing van 27 October, de schuld droegen van het bombardement van Antwerpen!

Te Leuven werd op 28 October de gewezen bevelhebber der stad, de overste Gaillard, aan den voet van den vrijheidsboom gruwelijk vermoord.

Digitized by Google

Het in den avond van 27 October tot Willemsdorp doordringende gedreun van het geschutvuur, vervolgens de rood gekleurde hemel in de richting van Antwerpen joegen den prins van Oranje op uit zijn rust. Reeds vroeg in den morgen bracht de postwagen de eerste tijdingen omtrent het uitbreken van den opstand te Antwerpen, die 's prinsen proclamatie van 16 October in de eerste plaats had trachten te bezweren. De elkaar in den loop van den dag volgende berichten omtrent de moordtooneelen aan de Schelde en het bombardement van Antwerpen, waarin de Belgische bladen lasterlijk ook den naam van Oranje durfden mengen; gelijktijdig, brieven uit 's Gravenhage, die reeds spraken van een inval der Belgen uit den omtrek van Turnhout — overprikkelden ten slotte 's prinsen gedurende de laatste dagen reeds zoo sterk gespannen zenuwen. Terwijl hem de laatste hoop op bevrediging van België ontviel, vreesde hij thans ook voor het verlies van Maastricht, daarmede van een gedeelte van Limburg.... Denzelfden dag, waarop hij een laatste poging had gedaan om het Zuiden voor zijn vader en voor zijn Huis te behouden, had het opgeworpen bewind te Brussel besloten tot samenstelling van een veldleger; in koortsige opgewondenheid zag de prins die krijgsmacht reeds Noord-Brabant binnenrukken... Maar dan stelde hij ook elke staatkundige overweging ter zijde... dan luisterde hij alleen naar zijn soldatenhart... dan zou hij toonen vóór alles Hollander te zijn, bloed en leven veil te hebben tot bestraffing van verraad en tot verdediging van het vaderland, dat hem niet begreep en verloochende...

Prins Frederik had de gebeurtenissen te Antwerpen met gespannen aandacht gevolgd. De koning meende den prins van Oranje te moeten ontraden om naar 's Gravenhage te komen, en achtte 't wenschelijk — als reeds gezegd — dat hij een buitenlandsche reis zou ondernemen, alléén in Engeland maar niet naar Londen, of wel mét de prinses van Oranje naar Rusland. Hoewel de koning, zoodra de tijdingen uit Antwerpen een dreigend karakter begonnen aan te nemen, voornemens tot nog strengeren dwang jegens het Zuiden liet doorstralen, ontwikkelde prins Frederik in een warm pleidooi, dat 's konings beroep op de mogendheden het woord gaf aan de diplomatie, niet aan de wapenen.

Digitized by Google

Geenszins had prins Frederik zijn teleurstelling verheeld, dat de koning zich op 2 October tot beslissing omtrent zijne rechten in de armen van Groot-Brittannië had geworpen, welke mogendheid nooit de Heilige Alliantie had erkend, waar men er sinds den toenemenden bloei van het Vereenigde Koninkrijk voortdurend op uit was geweest om den handel in het Noorden en de nijverheid in het Zuiden te kortwieken — in plaats van steun te zoeken bij Pruisen, welks belangen in zooveel opzichten met die van Nederland overeenstemden: bovendien Neêrlands oudsten vriend en natuurlijken bondgenoot, onderteekenaar der artikelen van 1814 en lid van het Heilig Verbond. Terwijl het hof van St. James in dat jaar met de belangen van zijn broeder had gespeeld (Derde Deel bladz. 417), waren de Huizen van Oranje en Hohenzollern reeds sinds het huwelijk van den Grooten Keurvorst nauw verwant en door vier huwelijken in de drie jongste generatiën op nieuw verbonden. Nu Engeland 's konings verzoeken van 7 September en 2 October eenvoudig dienst liet doen als uitnoodiging tot het houden eener conferentie [267]), nog wel in samenwerking met Frankrijk, welks invloed zoo noodlottig op België werkte — achtte prins Frederik groote omzichtigheid geboden. De Weener verdragen, die het koninkrijk der Nederlanden in het leven hadden geroepen, legden aan het Huis van Oranje den plicht op, om, trouw aan zijn spreuk, dat bezit zoo noodig met kracht te handhaven. Die verplichting gold eveneens ten aanzien van de mogendheden, die de traktaten van 1815 hadden onderteekend. Wederkeerig rustte op haar de plicht om de ontbinding te beletten van een rijk, dat tot het Europeesche statenstelsel behoorde. Daartoe te Londen indirect mede te werken, achtte prins Frederik de aangewezen taak voor zijn broeder: tevens het beste middel om hem aan elke uiting van toorn in het Noorden te onttrekken.

Hoewel niet zonder tegenwerpingen neigde de koning reeds tot de adviezen van prins Frederik, toen de mededeelingen van baron van Nagell, kamerheer van Zijne Majesteit, die de prinses van Oranje naar Willemsdorp had vergezeld, omtrent den overspannen toestand van den kroonprins, als gevolg der verraderlijke wijze, waarop Antwerpen en de Belgen 's prinsen vertrouwen en beste bedoelingen hadden beschaamd, alle bezwaren van den

Digitized by Google

souverein overwonnen: ook om den prins van Oranje, vóór zijn vertrek naar Engeland, te 's Gravenhage in plaats van te Soestdijk te ontmoeten.

Met diepgevoelde erkentelijkheid heeft Oranje later menigmaal getuigd, welk een onwaardeerbaren broeder hij geheel zijn leven in prins Frederik heeft bezeten »le frère dévoué d'un frère chéri" (bladz. 273).

Wat er gedurende die bezorgde dagen omging in het hart der czaren-dochter, die Nassau's leeuw met den dubbelen arend had gekroond; hoe innig Anna Paulowna heeft gedeeld in de miskenning en het wee van haar echtgenoot — dát vertolkten de woorden boven het portret, dat de hooge Vrouwe ter herinnering aan het vorstelijk verblijf in de stulp te Willemsdorp door den schilder C. Kruseman heeft laten vervaardigen.

Boven dat portret — het eigendom van Hare Majesteit de Koningin — prijkt op een gouden schild, zonder kroon of wapen, het opschrift: »Plutôt une cabane avec mon Guillaume que de souscrire au déshonneur". Op den zakdoek in de hand der keizerlijke herinneren de naamcijfers en de datum van 27 October 1830 aan den steun van 's prinsen trouwe gade. De beteekenisvolle woorden protesteeren nog heden trotsch en krachtig tegen de verdachtmaking van Oranje! Onder steun en voorlichting van 's prinsen trouwste aanhangers pleitte Anna Paulowna onvervaard en openhartig bij den koning voor het gedrag van zijn zoon. Om verder aan haar echtgenoot hoon en verdriet te sparen, steunde de prinses levendig den raad van prins Frederik, dat Oranje voorloopig in het buitenland zou vertoeven. Terecht zong Da Costa later haar ter eere —

Wat ook Oranje bestond bij die schokken
Anna Paulowna stond vast aan zijn zij . . .

Ofschoon Oranje en graaf Gijsbert Karel van Hogendorp de volle waarheid ondervonden der woorden, waarmede Vondels »Palamedes" aanvangt —

Die zorght, en waeckt, en slaeft, en ploeght, en zwoegt en zweet,
Ten oirbaar van het lant een lastigh ampt bekleet,
En waent de menschen aen zijn vroomheit te verbinden,
Zal zich te jammerlyck, in 't endt, bedrogen vinden
Van 't wispeltuurigh volck, dat, veel te los van hooft,
Genooten dienst vergeet, en 't erghste liefst gelooft . . .

Digitized by Google

verstoorde geen enkele onaangename ontmoeting 's prinsen verblijf gedurende de laatste October- en de eerste November-dagen in den kring der zijnen te 's Gravenhage. Den uitslag van het overleg tusschen den koning en zijne zonen vertolken onderstaande aanteekeningen van prins Frederik omtrent de te Londen door Oranje te behartigen belangen.

Tot handhaving zijner in 1814 en '15 verkregen rechten, tot herstel van orde en rust in België, door de mogendheden met Nederland vereenigd, tevens om zijnerzijds maatregelen van geweld tot herwinning der opgestane gewesten te voorkomen, rekende de koning op gewapende hulp zijner bondgenooten. Bij de wederzijds onafscheidelijke belangen van het koninkrijk en het vorstenhuis, erkende de koning dat alle handelingen van den prins te Antwerpen uitsluitend de behartiging dier gemeenschappelijke belangen hadden bedoeld, waarbij hij immer als bestuurder van België, hoe en onder welken titel ook, zelfs bij aanvaarding der souvereiniteit, gehoorzaamheid schuldig bleef aan den koning. Zijne Majesteit machtigde den prins van Oranje tot zoodanigen uitleg zijner houding in het Zuiden, ten bewijze dat hij er zelfs niet aan had gedacht om zijne zaak van die des konings of van het vaderland af te scheiden.

Wellicht heeft de edele Gijsbert Karel van Hogendorp — *graaf Gijs*, zoo als men hem in gemeenzame taal noemde — nooit geweten, dat deze instructie voor Oranje »wiens mond geen bedrog »sprak omdat oprechtheid was in zijn hart", de kroon zette op zijn verdediging van den kroonprins tegen den hem door het verbolgen Noorden aangewreven blaam.

Op 28 October vestigde generaal van Geen het hoofdkwartier te Ginneken, op 3 November te Breda. De troepen, ongeveer 4500 hoofden met 48 stukken en 2300 paarden, bezetten de omgelegen dorpen, Oosterhout en Roosendaal met voorposten te Chaam, Ulvenhout en Rijsbergen. (Zie Bijlage VII en Kaart VI). Nog uit Ginneken schreef generaal van Geen aan prins Frederik, dat hij bij het verlaten van Antwerpen had geaarzeld om het opperbevel over het mobiele leger te aanvaarden wegens den slechten en hoogst gedemoraliseerden toestand van de troepen, zoodat hij »op niet meer dan de helft der infanterie van het mobiele korps als

Digitized by Google

weerbare mannen kon rekenen." De ervaren aanvoerder, die op Celebes en gedurende den Java-oorlog meermalen had uitgemunt door stoute, soms al te stoutmoedige handelingen (bladz. 144, 222 en vlg.) oordeelde de thans onder zijn bevel staande troepen geheel ongeschikt om offensief op te treden en slechts in staat tot zeer geringen tegenweer [268]). Kort hierna droeg hij op aan den majoor Nepveu om den admiraal- en kolonel-generaal te onderrichten dat het hoofdkwartier in volstrekte onkunde verkeerde omtrent de plannen der regeering, de middelen waarover men beschikte en den staat der Hollandsche grensvestingen, zoodat generaal van Geen niet wist wát men wilde en waaraan hij zich te houden had. In geheel Noord-Brabant heerschte een slechte geest. Bij groote spanning in die dagen en sterk overdreven geruchten omtrent de strijdkrachten der Belgen duchtte men al spoedig een aanval op Bergen-op-Zoom, Breda, 's Hertogenbosch en Grave, terwijl onze troepen niet talrijk genoeg schenen om buiten de vestingen stand te houden. Te Breda had generaal Wildeman den generaal Gunkel als gouverneur vervangen. Tal van burgers en officieren brachten hunne gezinnen in veiligheid achter de rivieren; de vestingwerken en batterijen werden volledig tegen een beleg uitgerust, ook inundatiën om de vesting gesteld.

Aangezien het approvisionnement der citadel van Antwerpen voorloopig slechts op 2500 hoofden berekend was, voerde de hertog van Saksen Weimar gedurende den nacht van 29 op 30 October nog een duizendtal manschappen van de 7de-, de 9de- en de 13de afdeeling infanterie in het duister »sans tambour ni trompette" uit den Vijfhoek langs de Schelde en het fort Bath naar Bergen-op-Zoom, van waar zij naar Breda marcheerden. Op de citadel bleven ongeveer vijf bataljons van de 7de-, de 9de- en de 10de afdeeling, detachementen van het algemeen depot van de landmacht, het 3de- en het 6de bataljon artillerie nationale militie, den transporttrein, het bataljon mineurs en sappeurs — aanvankelijk ruim 3000 hoofden, op 1 Augustus 1831 162 officieren, 4389 onderofficieren en minderen, benevens 47 paarden. Het Vlaamsche hoofd, de forten Burght, Austruweel, Zwijndrecht, Calloo, Lillo en Liefkenshoeck waren bezet door detachementen van de 2de-, de 9de afdeeling infanterie en van voormelde bataljons artillerie: op laatstgenoemden

Digitized by Google

datum te samen 37 officieren en 1418 minderen. Overal elders in het zuiden wapperde de Belgische vlag.

Het in bezit houden der citadel van Antwerpen was minder in het voordeel van Noord-Nederland dan wel van dynastiek belang. De citadel, die België's grootste koopstad in bedwang hield, verzekerde aan koning Willem I krachtige middelen tot herwinning van de heerschappij over België, welke hem alleszins rechtmatig toekwam. De sterkten aan de Schelde strekten tot steun voor hen, die aldaar naar een tegenomwenteling streefden en kon aan de Nederlandsche regeering dienen tot onderhoud der gemeenschap met, tevens tot steun van de orangisten.

Generaal van Geen belastte den hertog met het commando over de divisie infanterie, welke verdeeld was in twee brigades, respectievelijk onder bevel van den kolonel Klerck en den kolonel Sprenger.

Op 1 November meldde zich bij generaal van Geen de Engelsche generaal Howard Douglas ten einde op last zijner regeering en met machtiging des konings den toestand der troepen en vestingen in Noord-Brabant, Limburg en Staats Vlaanderen op te nemen. Om zich tevens te vergewissen aangaande den toestand van Antwerpen, vroeg Douglas beschikking over twee officieren, die zich heimelijk daarheen zouden willen begeven. De 1ste- luitenants von Heusden van de veld- en Slengarde van de rijdende artillerie boden zich vrijwillig aan, vertrokken aanstonds en keerden na eenige dagen over Bath van hun gevaarlijken tocht terug. De opstandelingen bleken schier dronken van vreugde over de behaalde voordeelen. Onze dappere »emissario" hadden te Antwerpen enkel vrijscharen en een deel van het Parijsch-Belgische legioen gezien, 2500 à 3000 man onder het bevel van generaal van der Smissen. Niellon en Mellinet stonden elk met ongeveer 900 man, eerstgenoemde te Turnhout, Merxplas, Arendonck, Raevels tot Poppel, laatstgenoemde te Wustwesel, Calmpthout, Hoogstraeten, Wortel en Cappellen met voorposten tot Esschen. Alle weerbare Belgen van 21 tot 50 jaren waren opgeroepen, met het doel, zooals men in de bierhuizen snorkte, eerstdaags Limburg en Luxemburg aan te hechten, Bergen-op-Zoom, Breda en 's Hertogenbosch te bezetten, de Hollanders over de rivieren te jagen, daarna over den

Digitized by Google

Van Geen

Josephus baron van Geen.
Generaal der Infanterie.

Digitized by Google

Digitized by Google

Moerdijk te gaan, de Maas- en de Rijndijken door te steken, geheel Holland onder water te zetten, den koning en zijn hof te noodzaken om het land te verlaten [269]). Ook sprak men van een onderneming met visschersvaartuigen uit Ostende naar Ter Heyde of Scheveningen.

Nadat op 1 November een aanval op Sluis in Staats-Vlaanderen was mislukt, bezette de tot kolonel benoemde oud-geneesheer Grégoire het stadje Aardenburg, dat hij den 6den bij de nadering van troepen uit Oostburg onder den luitenant-kolonel Ledel weder moest ontruimen; hij week naar Maldeghem. Twee weken later bedreigden de Belgen Sas van Gent (zie kaart VII) gingen over de Passegeule en nestelden zich in het 4de district bij het Verlaat en den Kapitalen Dam, waar zij batterijen opwierpen. Ledel liet te Oostburg, Yzendyke en elders de Passegeule en andere wateren opstoppen ten einde de zuidelijke polders onder water te zetten en aan de Belgen verdere strooptochten te beletten. Het voorloopig bewind te Brussel benoemde in het 5de district te Axel en te Hulst bestuurders en ambtenaren, die echter niet in functie kwamen. Charles de Brouckère, oud-artillerie-officier en commandant der pas ontbonden Maastrichtsche schutterij werd benoemd tot gouverneur van Limburg met den rang van kolonel. Terwijl Nederlandsche oorlogsschepen de Vlaamsche kusten blokkeerden, zou hij invallen naar Brabant en Limburg, verder over de Maas leiden.

Tot opwekking van den zeer gedrukten geest bij het leger, waarvan de sterkte allengs weer tot ± 9300 officieren en minderen was gestegen [270]) hield prins Frederik op 13 November op de Galdersche heide nabij Breda een wapenschouwing, en deelde aldaar twee honderd vijftig Militaire Willems-orden en een tiental ridderkruisen van de Nederlandsche Leeuw uit — thans niet meer als dikwerf genoemd »de Belgische Leeuw" — aan hen, welke zich van 21 September tot 26 October 't meest tegenover de opstandelingen hadden onderscheiden: o. a. de luitenant-kolonel de Gumoëns, die enkele weken later aan generaal Chassé op de citadel werd toegevoegd, en andere generale staf-officieren. Bovendien stelde de koning dertig kruisen ter beschikking van laatstgenoemden opperofficier voor het Schelde-eskader en de afdeelingen der verschillende wapens onder zijne bevelen. De troepen toonden bij

Digitized by Google

deze militaire plechtigheid groote geestdrift: zij verdrongen zich letterlijk óm prins Frederik en de hem vergezellende officieren. De volgende dagen inspecteerde prins Frederik Bergen-op-Zoom en Willemstad en keerde van daar terug naar 's Gravenhage.

Middelerwijl verspreidde zich te Breda het gerucht dat Venlo was verloren gegaan. De generaal-majoor Schepern, oud-bevelhebber van Ostende, die op 11 October den generaal-majoor R. Bruce als plaatselijken commandant te Venlo had vervangen, was den 23sten aldaar aangekomen. Reeds spoedig diende Schepern bij het oorlogsbestuur een verslag in omtrent den slechten toestand der vesting, de onvoldoende getalsterkte en onbetrouwbaarheid der deels uit Belgen samengestelde bezetting: 2000 man van de 7de- en de 14de afdeeling infanterie en een dertigtal artilleristen. Daine was nog vóór 's konings beschikking omtrent zijn aangevraagd ontslag uit Nederlandschen dienst naar de Belgen overgegaan, en werd, ook wegens zijn verdere bedrijven, als deserteur afgevoerd [271]). Als oud-provinciaal commandant van Limburg toch, in welke betrekking hij te Maastricht door generaal-majoor van Boecop was vervangen, wist Daine, hoe 't te Venlo gesteld was en verscheen den 10den November uit Hasselt met een troepenmacht van ruim 800 man en vier stukken geschut vóór de vesting. Reeds bij de eerste schoten kwam de bevolking in opstand tegen Schepern, die weigerde de veste over te geven en zich door een uitval langs de Geldersche poort wilde doorslaan. Doch de bevolking maakte gemeene zaak met de Belgen en opende den 11den November de poorten voor Daine. Hij liet 450 man achter en keerde op 14 November met de overige troepen naar Hasselt terug. Het verlies van Venlo maakte, vooral in het naburige Pruisen, een vernederenden indruk betreffende de Nederlandsche wapenen. Te 's Gravenhage nam het verlies van Venlo velen in tegen generaal de Eerens, die volgens hen, de vesting had veronachtzaamd. Nijmegen werd onmiddellijk in staat van beleg verklaard; voor 's Hertogenbosch en Breda was dit reeds op 1 November, voor Grave op 13 November geschied.

Aangezien generaal Dibbets bericht had ontvangen, dat eerstdaags vier mobiele colonnes, te samen 5000 man sterk, naar Hocht, Bilsen, Veltwezel, Visé en Eisden zouden oprukken om Maastricht te blokkeeren, kreeg de hertog van Saksen Weimar bevel om op

Digitized by Google

18 November met zes bataljons infanterie, vier eskadrons kurassiers en huzaren, benevens de batterij rijdende artillerie no. 4 — te samen 3350 man, gekantonneerd te Roosendaal, Breda en Tilburg — een konvooi levensmiddelen en versterkingstroepen naar Maastricht over te brengen, vervolgens Venlo te hernemen.

Over Tilburg, Oirschot, Valkenswaard, Helchteren, Winterslag, Lonaken en Smermaes bereikte de hertog, zonder door Niellon of het Maasleger te worden tegengehouden, in den avond van 21 November na een stouten en geforceerden marsch Maastricht, waar zijne troepen met groote vreugde werden ontvangen. Ofschoon in het defilé van Lonaken een weinig talrijke tegenpartij aan de colonne van Saksen Weimar groote nadeelen had kunnen toebrengen, boden de Belgen geen weerstand; de troepen van Daine, ook de gouverneur de Brouckère, verlieten overhaast Hasselt. In den ochtend van 24 November ging de hertog, door de Belgen algemeen genoemd »Sire Lion", met achterlating van 1500 man der zijnen te Maastricht, over Maaseyk, waar nachtkwartier werd gehouden, op marsch naar Venlo. Onder weg kreeg men bericht, dat te Weert en nabij Bree 4000 man stonden. Saksen Weimar rukte op naar laatstgenoemde plaats, waar echter niets van de Belgen viel te ontwaren. Hij wilde hen den 26sten in de richting van Achel opzoeken, vervolgens over Weert den marsch naar Venlo vervolgen, toen een door het oorlogsbestuur afgezonden officier hem des nachts tijding bracht omtrent den op 15 November op aandrang der conferentie tusschen Noord- en Zuid-Nederland gesloten wapenstilstand, welke noodzaakte om van den voorgenomen aanslag af te zien. Op 26 November keerde de colonne over Achel terug naar Eindhoven; de troepen betrokken weer de oude kantonnementen in en om Breda [272]).

Intusschen hadden de benden van Mellinet, door spionnen ingelicht dat Roosendaal tijdelijk ontbloot was, van de gelegenheid gebruik gemaakt om in den nacht van 19 op 20 November een »bezoek" te brengen aan dit plaatsje. Aanstonds rukten twee andere mobiele colonnes op: ± 1895 man — twee bataljons grenadiers, 300 Haagsche schutters, een bataljon der 7de afdeeling infanterie, drie eskadrons kurassiers en zes stukken der batterij rijdende artillerie no. 3 kapitein Kops, onder persoonlijke leiding van generaal

Digitized by Google

van Geen — van Etten naar Roosendaal; ± 1950 man — een bataljon jagers, twee bataljons van de 5de- en de 7de afdeeling infanterie, drie eskadrons lansiers en twee stukken onder bevel van generaal Post — van Groot Sundert langs de Moeren in de richting van Esschen, om aan de Belgen den terugtochtweg af te snijden. Terwijl deze Roosendaal bij de nadering van de eerste colonne ontruimden, stootten zij tusschen Nispen en Esschen op de tweede, welke hen op Zondag 21 November na een kort gevecht met verlies van twaalf gesneuvelden en 13 krijgsgevangenen op de vlucht sloeg. Wij verloren een gesneuvelde; de luitenant-kolonel Everts werd licht gewond. De geleden verliezen ontnamen aan de opstandelingen den moed tot nieuwe strooptochten tegen Roosendaal, Nispen, Sundert, Baerle-Nassau, enz.

Op 15 November maakte — zooals wij straks zullen zien (bladz. 526) — de door de gevolmachtigden te Londen voorgestelde en door koning Willem I in beginsel aangenomen wapenstilstand voorloopig een einde aan de vijandelijkheden. Met inbegrip van de bezettingen der citadel van Antwerpen en van Maastricht telde onze eerste linie van verdediging tegen het einde van November reeds 24000 officieren en manschappen der verschillende wapens, te samen met het mobiele leger ruim 33000 hoofden. Breda en Roosendaal vormden de hoofdkantonnementen; de voorposten stonden van Nispen over Rijsbergen, Galder, Chaam, Gilze, Riel en Goirle.

Kolonel Goblet, sinds 2 November te Brussel belast met het oorlogsbestuur, ging aanstonds over tot uitvoering der op 27 October door zijn voorganger Jolly vastgestelde leger-organisatie: welk besluit het zenuwachtig overspannen gemoed van den prins van Oranje te Willemsdorp zoo grooten angst had aangejaagd.

De eerste Belgische korpsen trokken met tal van vrijscharen, ongeveer 3500 man, onder het bevel van Daine, samen in de richting van Maastricht met het blijkbare doel om de vesting te berennen. Op eersten kerstdag voegde Mellinet zich bij Daine en vestigde het hoofdkwartier te Fauquemont.

Digitized by Google

RECHTSVERKRACHTING EN VERWEER.

I. Te wapen.

Driemalen is prins Frederik gedurende de Belgische onlusten op den voorgrond getreden. De eerste maal, te samen met den prins van Oranje, bij den krijgstocht naar Vilvoorden, waar hij alleen bleef aan het hoofd van het mobiele legerkorps en zich moest bedwingen om zijn broeder niet in de oproerige stad ter hulp te snellen. Daarna bij de »sterke bezetting" van Brussel. Veel dankbaarder was de taak, die prins Frederik wachtte, toen hij in Augustus van het volgende jaar nogmaals aan de zijde zijns broeders optrok, ja tegen de Belgen, maar ook om tegenover de Londensche conferentie, tegenover geheel Europa de rechten van zijn koninklijken vader en van Noord-Nederland te helpen verdedigen. Onbekommerd om eigen grootheid of roem, had hij geen anderen wensch dan om zijn broeder bij de leiding van de krijgsmacht,

Digitized by Google

die hij binnen enkele maanden uit een staat van ontbinding en groote demoralisatie weder tot een krachtig oorlogswerktuig had weten te verheffen, met raad en daad bij te staan, de toekomst van Nederland te verzekeren, de eer van het Koninklijke Huis hoog te houden.

Aan ons de taak om uit honderdtallen brieven en officieele bescheiden van 1830 en '31 aan te toonen, dat het heldere hoofd en het warme hart van 's konings tweeden zoon, zijn rustelooze werkzaamheid in 's konings kabinetsraad, aan de ministerstafel en in het hoofdkwartier van het leger te velde, den weg hebben gebaand, waarlangs niet hij, maar naar zijn uitdrukkelijken wensch *'s konings opvolger* met den degen in de vuist de lastertaal der zuidelijke dagbladen heeft beschaamd, aan de wereld het bewijs heeft geleverd dat het recht en de onafhankelijkheid ook eener kleine natie niet enkel afhangen van de diplomatie of van protocollen. Door zijn broeder in 1831 als opperbevelhebber aan te wijzen heeft prins Frederik de liefde der Nederlanders voor 's konings opvolger herwonnen.

De in 1831 door Oranje behaalde lauweren waren voor een groot deel de vruchten van het door prins Frederik gevoerde legerbeheer. De overwinnaar van Leuven heeft 't zelf getuigd: »Dat »het leger op één wenk marschvaardig was, krijgstucht en wapen»handel kende, dat heeft het te danken aan de onvermoeide zorgen »van mijn geliefden broeder, den admiraal en kolonel-generaal."

Reeds in den avond van 26 Augustus zagen wij prins Frederik bezig met den directeur-generaal van oorlog, generaal de Eerens, om een volledig uitgeruste leger-afdeeling naar Brussel te laten oprukken, de garnizoenen van Antwerpen, Maastricht en Luik te versterken, de zuidelijke vestingen tegen een overrompeling te vrijwaren (bladz. 345). Den volgenden dag werden de groot-verlofgangers, tot de militie behoorende, onder de wapenen geroepen [273]). De jaarklasse van 1826 werd niet ontslagen maar tot langeren dienst verplicht; hetzelfde zou later geschieden met die van 1827 tot 1834, zoodat enkele jaarklassen gedurende negen jaren dienst verrichtten: nog later werden de lichtingen van 1831 tot '38 zoo sterk mogelijk gemaakt en 1 op 300 zielen berekend. De lichtingen

Digitized by Google

van 1826 tot '29 zijn achtereenvolgens in het najaar van 1835 tot '38 ontslagen: een groot deel der dienstplichtigen was echter reeds in Juni 1833 huiswaarts gezonden; die van 1826 tot '28 gingen in November 1834 met groot verlof. Pas in April 1839 keerde de legeraanvulling door de militie op den ouden voet terug.

Nadat op 8 September 1830 16000 miliciens onder de wapenen gekomen waren, telden de garnizoenen in het noorden, te Antwerpen, Mechelen, Venlo en Maastricht ongeveer 33000 hoofden. Ofschoon men zich voorloopig daarmede kon tevreden stellen opende het oorlogsbestuur op 9 September, naar aanbiedingen van een groot getal jongelieden uit Friesland, dus uit den boezem van het volk, de gelegenheid om zich voor onbepaalden tijd bij het leger te verbinden: volgens het koninklijk besluit, »ten minste zoolang, tot alle onlusten in ons vaderland geheel zullen zijn gedempt."

De vrijwillige dienstneming zou tegenvallen. Ten einde de engagementen voor zes of acht jaren te bevorderen verhoogde het oorlogsbestuur de handgelden, en werden een groot aantal meest gepensionneerde officieren en onderofficieren als wervers over het land uitgezonden (20 Sept.). Toch bedroeg in den aanvang van October het aantal vrijwilligers voor onbepaalden tijd slechts 86, die voor zes of acht jaren niet meer dan 49.

Ofschoon verdere bepalingen nopens het in staat van beleg stellen der vestingen — volgens de wet van 10 Juni 1791 en het keizerlijk decreet van 24 December 1811 — afgekondigd, de gratificatiën voor ingang van campagne vastgesteld en andere maatregelen in verband met de voorgenomen handhaving van 's konings gezag in het Zuiden, getroffen werden, geloofde de regeering, zooals wij reeds konden opmerken, niet ernstig aan een scheiding van Holland en België. Dientengevolge bleef de krachtigste drijfveer tot deelname aan de verdediging voorloopig ontbreken. Toen de in September ingekomen rapporten aan het licht brachten dat van ruim 38200 dienstplichtigen slechts 29131 opgekomen, 9069 — onder welke 5701 Zuid-Nederlanders — achtergebleven waren wachtte de regeering nog den uitslag der »sterke bezetting" van Brussel af, maar achtte het oogenblik om een beroep op het volk te doen nog niet gekomen. De ontnuchtering liet zich niet wachten. Op 28 September werd dan ook de lichting van 1830, die voor-

Digitized by Google

loopig in de haardsteden was gebleven, bij de depots der korpsen ingelijfd; vervolgens overwoog de regeering een wetsontwerp tot vervroegde oproeping der jaarklasse 1831. Daarmede was de grens bereikt van hetgeen het volk, behalve den schutterlijken dienst, tot landsverdediging was verplicht.

Op 11 September hadden de gouverneurs der gewesten bericht ontvangen betreffende de bepalingen tot schadeloosstelling der leden van de schutterijen bij eventueele waarneming van den garnizoensdienst of bij dienst buiten de gemeenten. Toen na de noodlottige dagen van Brussel geheel België in gewapenden opstand geraakte, werden bij koninklijk besluit van 4 October 1830 de dienstdoende en de rustende schutterijen saamgeroepen ten einde uit de vrijwilligers en de leden van den eersten ban, namelijk de ongehuwden, de gehuwden en de weduwnaars zonder kinderen, mannen van 25- tot 35-jarigen leeftijd, keur-compagnieën samen te stellen. Voorts moesten kaders gevormd, officieren benoemd, de stedelijke dienstdoende schutterijen van de kleinere gemeenten in compagnieën en bataljons samengevoegd, de plattelands-schutterijen op verzamelplaatsen vereenigd, gekleed, gewapend, uitgerust, en wat het moeilijkste was, geoefend worden. Daarop volgde de proclamatie van 5 October, welke het volk van oud-Nederland opriep tot demping van den opstand en bestrijding van den zuidelijken broederstam.

Wijzende op de jammeren, welke het gevolg waren van de beginselen, waardoor een beklagenswaardige menigte in beweging was gebracht, vroeg de koning aan zijn trouw gebleven onderdanen om dezelfde veerkracht, die de afvalligen in het Zuiden tot vernieling aanwendden, hier in het werk te stellen »tot behoud van al wat U dierbaar en heilig is... *Te wapen* op de dringende bede van uwen vorst. *Te wapen* voor de zaak van orde en van recht. *Te wapen* onder ootmoedig en biddend opzien tot den Almachtigen God, die Nederland en Oranje zoo dikwerf uit de grootste gevaren heeft gered..."

Dit pathos vertolkte, dat de gewapende opstand van het Zuiden, die weldra tot een volledige omwenteling zou overslaan, een nationale zaak was geworden. Hoewel niet zoo algemeen en zoo groot als schrijvers en dichters van dien tijd zouden doen gelooven,

Digitized by Google

was toch de geestdrift bij velen in het Noorden hoogst prijzenswaardig. Een oud-generaal, Oldeneel, meldde zich aan als gewoon lansier, de oud-luitenant-kolonel Schenck als jager; bij de cavalerieregimenten schaarden de zonen van aanzienlijke geslachten in de gelederen; vermogenden, die te bejaard waren om zelf militairen dienst te verrichten, rustten hunne ondergeschikten op eigen kosten uit. Daarentegen weerspreken de officieele cijfers het door een onzer hoogleeraren gevoerde betoog, als zou de geestdrift, door den wapenroep van 5 October teweeg gebracht, bij geen natie ter wereld in algemeenheid, duur en krachtsontwikkeling zijn geëvenaard. Verre van als 't ware de geheele beschikbare mannelijke bevolking onder de wapens te zien snellen, ten einde uit de bijeenvloeiende menigte een regelmatig samengesteld geheel te vormen, nam, ja, de vrijwillige dienstneming bij het leger toe — op 4 November ruim 800 vrijwilligers voor onbepaalden, 600 voor bepaalden tijd —, mocht het aantal vrijwilligers bij de dienstdoende schutterijen belangrijk heeten, bood de jongelingschap der universiteiten en elders aan om vrijwillig in afzonderlijke korpsen *naast* het leger dienst te doen — maar geen uitwerking van het beroep op het volk in mate als de regeering zich had voorgesteld! Aanbiedingen van geld en goed — in Amsterdam *f* 100 verhooging van handgeld voor elken vrijwilliger uit de hoofdstad en *f* 110000 tot steun der schutterij — geschiedden, als bij den wapenroep van den Souvereinen Vorst in Januari 1814, in overvloed. Op denzelfden dag toen graaf Gijsbert Karel van Hogendorp voor dat doel duizend dukaten stortte, offerde een arme boerin haar penningske. Overal bood de bevolking hare diensten aan om bij vertrek der troepen en der mobiele schutterijen orde en rust te handhaven — maar duizenden plaatsen in het staande leger bleven onbezet. Reeds de breed omschreven instructie voor den luitenant-generaal Cort Heyligers, die op 26 October terugkwam uit Antwerpen om te worden belast met het algemeen toezicht over alles wat de volkswapening betrof (bladz. 488), vertolkte dat de kolonel-generaal van het leger en de directeur-generaal van oorlog door de uitkomsten waren teleurgesteld. Niettemin achtte generaal de Eerens 't plicht om aan den koning geheime wervingen in het buitenland tot versterking der krijgsmachten en de oprichting van een Duitsch legioen te ont-

Digitized by Google

raden (28 October 1830). Opmerkende dat de natie nog niet tot die hooge impulsie en veerkracht was gekomen, welke bij het nijpende gevaar, waarin het land verkeerde, wenschelijk mocht heeten, gaf hij als zijn meening te kennen dat de proclamatie van 5 October niet had uitgewerkt, wat men daarvan verwachtte, en voegde daarbij »dat een hernieuwde wapenkreet tot verdediging van den Hollandschen bodem, allernoodzakelijkst is, om de menigte van Hollanders, welke nu reeds op de uiterste grenzen van Noord-Brabant *moesten* staan op nieuw te bezielen . . ."

Prins Frederik dacht minder pessimistisch. Hij achtte dat de koning goed zou doen, niet op het door de Eerens geopperde denkbeeld in te gaan, maar zon op andere middelen om op het oogenblik dat de landsverdediging zooveel hoogere eischen stelde, te voorzien in de verliezen, die de splitsing van Belgen en Hollanders in de korpsen had veroorzaakt.

De op 18 October door den prins van Oranje te Antwerpen aangekondigde splitsing tusschen de Noord- en de Zuid-Nederlandsche militairen werd twee dagen later door den koning opgedragen aan de luitenant-generaals van Geen en Trip (bladz. 488), voor wat de infanterie en de cavalerie betrof, aan de kolonels List en Paravicini di Capelli voor de artillerie te velde en de overige artillerie-korpsen. Aan de officieren werd de keus gelaten om bij één der uit Noord- of Zuid-Nederlanders samengestelde korpsen te blijven dienen, dan wel eervol ontslagen of op non-activiteit gesteld te worden. De onderofficieren en verdere manschappen, die onwillig bleken om de plichten, waartoe zij namens den koning konden geroepen worden, bij de Zuid-Nederlandsche korpsen te vervullen, werden gepasporteerd of met onbepaald verlof naar hunne haardsteden gezonden. De scheiding was bij de afdeeling grenadiers aangevangen, terwijl een deel aan de Nethe door de Belgische vrijkorpsen werd aangevallen, anderen nabij Antwerpen in het vuur stonden. Een derde deel van de officieren, het grootste gedeelte der vrijwilligers en alle miliciens der zuidelijke korpsen verlieten de gelederen. Ook lieten enkele grenadier- en jager-officieren te Antwerpen zich opruien om in ongepaste bewoordingen ontslag te vragen. Het 2de bataljon jagers slonk tot drie honderd hoofden, meerendeels rekruten. Alle Belgische grenadiers gingen met pas-

Digitized by Google

poort; het 3de bataljon werd op den laatsten October samengesmolten tot twee compagnieën, op 15 November door prins Frederik geheel gesupprimeerd. Van de 1ste- en de 5de afdeeling bleven slechts zooveel onderofficieren en manschappen getrouw, dat bij elke afdeeling hoogstens twee compagnieën konden geformeerd worden; een bataljon der 11de afdeeling behield slechts twee officieren en drie-en-dertig manschappen; deze drie afdeelingen werden samengesmolten tot één marschbataljon. Bij de cavalerie verliepen de afdeeling kurassiers no. 2 en het regiment huzaren no. 8 nagenoeg geheel; met het 10de lansiers en het 4de dragonders was 't niet veel beter gesteld: laatstgenoemd korps hield nauwelijks 60 paarden over. De bereden artillerie telde betrekkelijk weinig Zuid-Nederlanders; niettemin verloor het korps rijdende artillerie een aantal goede kanonniers, die bezwaarlijk waren aan te vullen, zoodat het geen zeven compagnieën meer kon uitbrengen. De zuidelijke bataljons artillerie nationale militie no. 1 en 5 verliepen ten deele.

Aangezien slechts enkele zuidelijke officieren en militairen van minderen rang het verlangen te kennen gaven om bij de Noord-Nederlandsche korpsen te blijven dienen, de overigen hun ontslag namen of verkozen in het genot van onbepaald verlof te worden gesteld, verviel van zelf de oprichting van Zuid-Nederlandsche korpsen. Sinds 23 October had het leger der Vereenigde Nederlanden opgehouden te bestaan.

Reeds vóór den wapenstilstand van 15 November had prins Frederik verschillende voorstellen aan den koning onderworpen tot herstel van de krijgsmacht. De algemeene order van 1 December 1830 no. 12 maakte den uitslag aan het leger bekend. De afdeelingen infanterie no. 1, 3, 4, 6, 15 en 16 — het instructie-bataljon was reeds op 15 November ontbonden —, de afdeelingen kurassiers no. 2 en het regiment huzaren no. 8 werden opgeheven, de overgebleven gedeelten der afdeelingen infanterie no. 1, 6 en 15 ingedeeld, respectievelijk bij de afdeelingen no. 12, 17 en 18, eenige dagen later nog de afdeeling no. 11 bij de 14de; de afdeeling kurassiers no. 2 ging over bij de afdeelingen no. 1, 3 en 9 van het wapen; het overgebleven gedeelte van het regiment huzaren no. 8, bij het 6de regiment. Sinds bestond de infanterie van het leger uit 33 veld-, 11 reserve- en 14 depot-bataljons, in Juni 1831

Digitized by Google

te samen 43000 hoofden; de cavalerie uit 3 afdeelingen kurassiers, 2 regimenten dragonders, 1 regiment huzaren en 1 regiment lansiers, ruim 5500 ruiters. Medio December werden op voordracht van prins Frederik als grootmeester der artillerie het 2de- en het 4de bataljon veld-artillerie, het 1ste, 2de- en 5de bataljon artillerie nationale militie opgeheven, de officieren overgeplaatst, de overgebleven onderofficieren en manschappen bij de overige artilleriekorpsen ingedeeld: 3 bataljons veld-artillerie, 3 bataljons artillerie nationale militie en het korps rijdende artillerie, telden ongeveer 7900 officieren en manschappen. De sterkte van de geheele krijgsmacht te land was dientengevolge tot 58500 man teruggebracht. In den aanvang van October was te Gorinchem een bataljon vrijwillige artilleristen opgericht. De tot actieven dienst geschikte kadets der koninklijke militaire akademie waren op 8 October bij de verschillende wapens ingedeeld; de overigen bleven met verlof; de gebouwen der inrichting strekten tijdelijk als kazerne en tot logement der officieren.

Zeer bijzondere belangstelling wijdde prins Frederik aan de vrijwillige korpsen, die zich reeds gedurende de maanden October en November hadden gevormd en geheel op militairen voet werden geschoeid. Zij waren: de vrijwillige Utrechtsche jagers, namelijk studenten, onder bevel van kapitein Wilhelmie; die van de hoogeschool te Leiden, de athenéa van Deventer en Amsterdam, onder kapitein baron van Boecop; de compagnie flankeurs der Groningsche hoogeschool en van het atheneum te Franeker, onder kapitein van der Brugghen: inderdaad de keur der Nederlandsche jongelingschap, die weldra zou toonen even goede soldaten als studenten te zijn, van welke velen later de hoogste betrekkingen in den staat bekleed en op velerlei gebied als helder lichtende sterren geschitterd hebben. Voorts de jagers van van Dam onder bevel van het lid der staten-generaal, den majoor-honorair van Dam van Isselt; de Noord-Hollandsche jagers van kapitein Rookmaker; de compagnie koninklijke jagers, opzichters der jacht te Utrecht en te Woerden onder kapitein Buchner; de vrijwillige artilleriecompagnie te 's Gravenhage van kapitein baron van Westreenen van Tiellandt; de compagnie Groningsche jagers van den luitenant-kolonel Valkenburg; de Noord Brabantsche jagers te 's Hertogen-

Digitized by Google

bosch, onder den luitenant-kolonel jhr. Alting Lamoraal von Geusau: de compagnie kustbewaarders van Ter Heyde onder bevel van den burgemeester van Monster van der Meer van Kuffeler; de vrijwillige Axelsche compagnie van kapitein Schoonmakker en het korps jagers van Cleerens: meerendeels samengesteld uit officieren en minderen herkomstig van het Nederlandsch Indische leger.

De toespraak van den hoogleeraar dr. van Assen op 13 November 1830 in de St. Pieterskerk te Leiden bij vertrek van een 300-tal studenten uit de muzen-stad naar de kantonnementen in Noord-Brabant herinnert aan tafereelen uit den bloeitijd van het oude Griekenland. De geestdriftige opwekkingen van Tollens, van Lennep en anderen stelden schier de Duitsche dichters van 1813 in de schaduw. In overleg met den generaal de Eerens regelde prins Frederik de indeeling, samenstelling, kleeding, uitrusting en overige aangelegenheden der vrijwillige korpsen, die aanvankelijk in hunne standplaatsen, vervolgens in de vestingen geoefend werden.

Bijzonder veel ijver en vaderlandsliefde toonden de Zeeuwen en de Friezen. Behalve de militaire bezetting en de schutterijen, waren op Walcheren 2400, op Zuid Beveland 3000, in Staats-Vlaanderen meerdere honderden landlieden gewapend en van geweren voorzien. Tegenover de bedreigingen der opstandelingen om troepen over te zetten ten einde zich het bezit van de noordelijke Schelde-oevers te verzekeren en elders de dijken door te steken, werden op onderscheidene punten loodsen opgericht, waar elken nacht 120 man de wacht hielden, patrouilles en rondes langs dijken en stranden gezonden. De landlieden stonden onder bevel van aanvoerders, die door den gouverneur van het gewest waren benoemd, zoodat dank zij het voorbeeld der verschillende bestuurs-colleges en de goede gezindheid der ingezetenen van Zeeland weder een instelling werd in het leven geroepen, als daar ten tijde van prins Maurits gedurende den worstelstrijd met Spanje had bestaan. Een kanonneerboot bewaakte het Kreekerak, hetwelk de generaal Cort Heyligers op 4 September 1809 bij zwaren regen, onweder en vallend duister met zijne karabiniers tot den hals in het water was overgetrokken tot verovering van het fort Bath. In Staats-Vlaanderen vormde zich een vrijwillige ruiterafdeeling om den bevelhebber tot geleide en als ordonnansen te dienen.

Digitized by Google

Friesland leverde aan het leger 754 vrijwilligers uit alle standen der maatschappij: zonen van deftigen huize, minder aanzienlijken en jonge werklieden; voorts, vijf bataljons mobiele schutterij, 1685 hoofden onder welke 508 vrijwilligers, en 2960 rustende schutters, waarbij 33 vrijwilligers, ongerekend zij, die als officier dienden — te samen mét de sedert September opgeroepen reservisten 7037 in dienst gestelde manschappen — zijnde op ± 20000 mannen van twintig- tot vijf-en-dertig-jarigen leeftijd, ruim 35 % der weerbare bevolking. De weldadigheids-koloniën Frederiksoord en Ommerschans leverden, tot groote voldoening van haar vorstelijken stichter, 130 vrijwilligers. Daarentegen heerschten in Noord-Brabant, Limburg en meerdere gemeenten van het Maas-Waalsche, in het rijk van Nijmegen en in Twenthe onwil, spanning en gisting, die de vrijwillige opkomst bij de korpsen en de schutterijen sterk tegenwerkten.

De met goedkeuring van prins Frederik door burgers en oud-officieren [274]) in Zwitserland, het hertogdom Nassau, Baden, Frankfurt, de Hanze-steden en elders aangewende pogingen tot aanwerving van manschappen en aankoop van remonte-paarden beantwoordden bij groote kosten geenszins aan de verwachting en werden dan ook spoedig gestaakt. Met handen vol geld kocht men in Duitschland slechts mannen van zeer geringe militaire waarde: veelal fortuinzoekers, landloopers enz., die, zoo als de soldaten zich uitdrukten »met één paar schoenen vier monarchen dienden." De meesten gingen al spoedig de grenzen over.

Op 27 Juli 1831 bedroeg het aantal vrijwilligers, die zich hadden aangeboden voor den duur der onlusten 1289, voor zes of acht jaar 2496; maar bij het staande leger bleven 8000 vrijwillig dienenden ontbreken; een maand later werd tot aanvulling een heffing van 4000 man uit de lichtingen 1827 tot en met 1830 bevolen. De meening van prins Frederik en van generaal de Eerens om de ontbrekenden aan te vullen uit jongeren, die voor den oorlog meer geschikt zijn en in de maatschappij beter kunnen worden gemist dan de ouderen, vond bij de regeering geen ingang.

Duidelijker vertolkte zich, zooals reeds o. a. in Friesland bleek, bij de schutterijen de geestdrift der natie voor 's konings wapenroep op 5 October. Prins Frederik trad daarbij gedurende de af-

Digitized by Google

wezigheid van Oranje in zijn plaats op als kolonel-generaal; zoodat de weidsche lof, welke in het jaar 1831 terecht aan dit deel der volkswapening is toegezwaaid, eveneens op 's konings tweeden zoon terugstraalt.

Wat bijzonder de aandacht treft is het groot aantal vrijwilligers, die zich voor de dienstdoende schutterijen aanboden, tegenover zooveel minder bij de rustende schutterijen. Het getal vrijwilligers bedroeg op het eind van November voor het geheele land ruim 3500 op een totaal van 16500 dienstdoende schutters: d. i. 1700 meer dan op dien datum de vrijwilligers voor bepaalden en onbepaalden tijd bij het staande leger. Inderdaad bezielde dit deel der bevolking hetgeen Frederik de groote bij den aanvang van één zijner veldtochten uitsprak: »l'envie de frotter les oreilles à mes gueux d'ennemis me donne une santé d'athlète". Daartegenover stelde de regeering, met het oog op de gehuwden van den eersten ban, ruime bepalingen tot dienstvervanging, met 40 jaar als leeftijdsgrens, en vergemakkelijkte in veel opzichten de dienstvervulling bij de schutterijen. Alleen in enkele gemeenten van Overijssel, Gelderland en Noord-Holland kwam, inzonderheid bij de roomsch-katholieken, weigering van schutterlijken dienst voor. In de dringende behoefte aan kader voorzag het oorlogsbestuur gedeeltelijk door ten bate der mobiele schutterijen de werf-officieren en onderofficieren, voor de rustende schutterijen de bij de volkswapening werkzame officieren en minderen beschikbaar te stellen.

Reeds op 16 October vertrok het eerste bataljon mobiele schutterij onder bevel van den luitenant-kolonel Boreel uit 's Gravenhage naar Breda, na alvorens door den koning en prins Frederik te zijn in oogenschouw genomen. Vier dagen later marcheerde een schoon bataljon Rotterdammers onder den kolonel 's Jacob naar Ter Heyde in Noord-Brabant; spoedig volgden bataljons uit Amsterdam — waarvan twee der zes compagnieën uitsluitend bestonden uit zonen van de aanzienlijkste geslachten der hoofdstad —, Utrecht en Dordt naar 's Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom en Grave. Hoewel de samenstelling in Gelderland wat langer duurde, ontwikkelden zich die plattelandsche schutters tot een korps, dat later een bevoegd beoordeelaar, de overste von Gagern, noemde »unser prächtiges Bataillon Gelderschen Schützterei unter Schimmelpen-

Digitized by Google

ninck", in wier forsche, krachtvolle gestalten en eenvoudige kleeding de fransche gezant Belliard geen Nederlanders maar Pruisen wilde herkennen. De hertog van Saksen Weimar loofde zijn schuttersbataljons »lauter Friesen, Gelderschen, Drenther und Overijseler, »wahre Hühnen-gestalten". De offervaardigheid der schutterijen bleek mede uit een brief van generaal de Eerens aan den koning op 17 November 1830, waarin hij de samenkomst vermeldde van 30000 rustende schutters »zonder dat een enkele zich aan dezen heiligen plicht" had onttrokken.

De beteekenis der volkswapening in 1830 zal straks blijken op de wapenschouwing van 23 Juli bij Rijen, waar prins Frederik een binnen enkele maanden geheel hervormd en geoefend leger voorbij den koning, den prins van Oranje en het koninklijke huis voerde. En toen op 2 Augustus uit den mond van zijn broeder het »Voorwaarts" klonk, prins Frederik na zijn schoonste daad van zelfopoffering en broederliefde optrok *naast* den troonopvolger, die door hem bij het leger in eere was hersteld en voor wien hij alles had voorbereid — toen vormde de schutterij, 20 bataljons mét 7 vrijwillige korpsen, het grootste contingent van het mobiele leger, dat slechts 19 linie-bataljons telde. Volkomen terecht reikte generaal Knoop aan die schutter-bataljons een eerepalm toe: »Die schutterijen, eensklaps te wapen gesneld en geheel vreemd aan alles, wat den oorlog betreft, zag men weinige maanden later op het slagveld een dapperheid ten toon spreiden, waarvoor men eerbied gevoelen moet". Die woorden geven de volle waarheid, al moge 't zijn dat der schutterijen ook gebreken aankleefden; maar zulke deden zich eveneens bij de korpsen van het leger gevoelen.

Wat de vestingen betreft, waren nog vóór 's konings wapenroep Vlissingen, 's Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom, Breda, Grave en Venlo voor één maand geapproviandeerd en in staat van verdediging gebracht, mét de citadel van Antwerpen ook de forten Callo, Burght, Zwijndrecht en Austruweel bewapend. Spoedig volgden gelijke bevelen voor Breskens, Bath, de forten bij Willemstad en de stelling van Ooltgensplaat. Wegens bedreigingen van de Vlaamsche kust dekte men Brielle en Hellevoetsluis tegen een »coup de main". Na het verlies van Venlo werden alle Brabantsche vestingen en de geheele Maas-linie bewapend. Bergen

Digitized by Google

papier in het archief van den grootmeester der artillerie — nog altijd prins Frederik — vertolken den daartoe verrichten arbeid.

Zien wij nog, wat de kolonel-generaal en -admiraal bij de zeemacht had gewrocht alvorens de miskenning van 's konings rechten door de conferentie te Londen Zijne Majesteit zou nopen de wapenleus van zijn Huis tegenover de groote mogendheden te handhaven.

Prins Frederik had bij aanvaarding van het opperbestuur der zeemacht nauwkeurig kennis genomen van de rapporten der commissiën, die op 31 Januari 1827 en op 15 Mei 1828 door den koning waren benoemd ten einde verslag uit te brengen omtrent den algemeenen toestand der marine. Met groote belangstelling las de prins het rapport van 2 Juni 1829 [275]) der laatstgenoemde commissie, waarvan de schout-bij nacht Wolterbeek deel had uitgemaakt en bevorderde de uitvoering der voorstellen tot verbetering en uitbreiding van het korps zee-officieren. Zijne plannen om sommige bodems in de koloniën te vervangen, andere tot versterking derwaarts te zenden zouden door de gebeurtenissen van Augustus in het Zuiden aanzienlijke wijzigingen ondergaan, zoodat de meeste vaartuigen een andere bestemming kregen.

De vloot telde op 1 April 1830 in het geheel, buiten- en binnenslands, 8 linie-schepen, 15 fregatten waarbij 3 wachtschepen, 20 korvetten, 7 brikken en advies-brikken, 5 stoompakketten en transportschepen, benevens 1 stoomjacht en 56 kanonneerbooten.

In de tweede helft van April had prins Frederik, vergezeld door voormelden directeur-generaal van marine Wolterbeek, een algemeene inspectie gehouden over alle werven en etablissementen, behoorende tot het departement van de Zuiderzee; op den 22sten liepen de nieuwgebouwde korvetten *Hippomenes* en *de Heldin* van stapel. Ook bezocht de prins het marine-instituut te Medemblik, waaromtrent Zijne Koninklijke Hoogheid bij vergelijking met de koninklijke militaire akademie getuigde, dat het practische en wetenschappelijke onderwijs op zoodanige ruime schaal was geregeld, dat de inrichting alleszins aan de behoeften voor de aanstaande zee-officieren voldeed. Op dien grond overwoog de prins-admiraal dan ook ernstig om over te gaan tot afschaffing van de buitengewone luitenants-ter-zee der 2de klasse, welke nog ten getale van 71 op de ranglijst voorkwamen. Gedurende de maand Juli inspecteerde

Digitized by Google

de prins op het stoomjacht *de Leeuw* de departementen van de Schelde en van de Maas, benevens het korps mariniers. Tevens verzocht de prins aan den koning om den kapitein-luitenant ter zee E. B. van den Bosch, toenmalig commandant van de korvet *de Proserpina*, tot zijn adjudant te benoemen. De eigenhandig door den prins-admiraal geschreven minute dezer voordracht draagt blijken van de wijze, waarop hij bij behartiging der belangen van den dienst ook de persoonlijke belangen der officieren, die voor dergelijke speciale betrekkingen werden aangewezen, in het oog hield. Ten einde hen niet aan hunne eigenlijke bestemming te onttrekken, dientengevolge van den praktischen dienst te vervreemden, stond de prins het beginsel voor om die officieren na eenige jaren weer in actieven dienst te herstellen.

Tot de eerste zorgen van prins Frederik bij het uitbreken der Belgische onlusten had ook behoord versterking van het Scheldeeskader. Terwijl men in de zeeplaatsen ijverig aan de uitrusting van alle beschikbare bodems arbeidde, waartoe in het najaar van 1830 nagenoeg het geheele personeel der zeemacht en vele officieren opgeroepen werden, hadden door het voorloopig bij de hand houden van vele naar elders bestemde bodems, het terug ontbieden en in dienst stellen van andere schepen zooveel wijzigingen en veranderingen plaats, dat het bestek van het toenmalige marinetijdschrift niet toeliet om aanstonds alle beschikkingen van den kolonel-generaal en -admiraal tot het stuiten der bewegingen in het Zuiden en beveiliging van den oud-Nederlandschen grond, op te nemen [276]). De proclamatie van 5 October vroeg ook vrijwilligers voor den dienst te water, zoo lang de koning dit onder de gegeven omstandigheden zou noodig oordeelen. Voorts werden drie liniën van defensie te water vastgesteld. De eerste linie, van de Wester-Schelde, zou bestaan uit drie divisiën: van den mond der Schelde tot het Sloe, van het Sloe tot Bath en van hier tot Antwerpen; de tweede linie, van de Ooster-Schelde, strekte zich uit van Bergen-op-Zoom langs Tholen tot Zierikzee, langs de Keeten, het Mastgat, de Zijpe en de Krammer tot het Haringvliet; de derde linie ging van de Willemstad langs de Kil en Geertruidenberg tot Gorinchem, vervolgens langs de Waal tot Nijmegen. Te Vlissingen werden de korvetten *Amphitrite* en *de Heldin* in dienst gesteld; voorts

Digitized by Google

beschikte men ten behoeve der verschillende stations op de Wester-Schelde over de advies-brik *de Vliegende Visch*, die pas van Curaçao was teruggekeerd, over de korvetten *de Javaan*, zoodra deze op 22 October binnenviel, over de *Nehalennia*, waarmede de generaal de Kock (bladz. 252) daags te voren uit Oost-Indië was teruggekeerd, over de brik *Echo* en de advies-brik *de Pellikaan*, welke van Texel was gezonden.

Toen prins Frederik op 17 October Antwerpen verliet had hij de schepen onder het bevel van den kapitein-ter-zee Lewe van Aduard voorloopig ter beschikking gesteld van den luitenant-generaal Chassé om mede te werken tot behoud van de rust, zoo noodig tot verdediging van de vesting en de citadel van Antwerpen. Werden zij genoodzaakt om hunne ligplaatsen aldaar te verlaten, dan moesten de schepen terugtrekken op de forten Lillo en Liefkenshoeck en alle middelen tot behoud van deze posten aanwenden. Het Schelde-eskader werkte dan ook op 27 October 1830 mede tot bedwang der opstandelingen. Na schorsing der vijandelijkheden konden vele schepen de liniën van defensie verlaten en tot andere doeleinden gebruikt worden. Naarmate het jaargetijde verliep, keerden nog meer bodems van Antwerpen terug, waar de onzen geheel meester waren van de rivier, bovendien met behulp van gehuurde vaartuigen en postduiven een geregelde gemeenschap met de citadel onderhielden.

Na 26 December bleven op de Schelde slechts eenige kanonneerbooten onder bevel van den kapitein-luitenant-ter zee Koopman, wiens standaard als chef van den staf van generaal Chassé voor de maritieme aangelegenheden van no. 6 woei. Hij liet de kanonneerbooten, naar gelang van het weder óf op stroom, óf nabij het Vlaamsche hoofd post vatten.

De oud-zee-officier Bronovo rustte op eigen kosten kanonneerbooten uit, die bij het fort Crèvecoeur gereed lagen om aan de verdediging van 's Hertogenbosch deel te nemen.

Evenals het leger te velde op de grenzen van Noord-Brabant, in Zeeuwsch-Vlaanderen en Limburg, moest de bemanning der Schelde-vaartuigen voortdurend op hare hoede zijn tegen allerlei aanslagen en beleedigingen, welke zij haast niet konden verkroppen en toch niet mochten straffen. Daarentegen werden vele officieren

Digitized by Google

— onder hen de luitenant-ter-zee van Speyk, commandant van de kanonneerboot no. 2 — in November en December benoemd tot ridders van de Militaire Willems-orde.

Sedert den aanvang van 1831 verbeidden vloot en leger slechts een bevel om handelend op te treden. Zeer terecht huldigde later de luitenant-generaal Knoop 't in koning Willem I — en ten volle onderschrijven wij zijne woorden —, dat hij door de volkswapening van 1830 aan zijn land een kracht bijzette, die het met luister omgaf en aan den vreemdeling eerbied inboezemde. Hij heeft die geestdrift in het noorden opgewekt en geleid. De wijze, waarop de koning onder voorlichting en met hulp van prins Frederik de verdediging van het oude vaderland en de inrichting van het krijgswezen wijzigde, verdient even hoogen lof als de militaire beschikkingen gedurende den zomer en den herfst van 1830 moeten worden afgekeurd. »Het is" — schreef Knoop — »alsof na de afscheuring van België, 's konings regeering door een nieuwen en beteren geest wordt bezield: kracht en verstand zijn nu te erkennen bij die regeering; zij boezemt nu vertrouwen in aan leger en volk."

Inzonderheid dreigden de Fransche sympathiën voor België met oorlogsgevaar. Niet van de zijde van Louis Philippe, die voor zijn binnenlandsche staatkunde steun zocht bij den gegoeden burgerstand en uitnemend de kunst verstond om den invloed van Frankrijk op de aangelegenheden van Europa te doen gelden, zonder dat de algemeene vrede verstoord werd; ook niet van de zijde der afgevaardigden, meerendeels groote grondbezitters, welke de nieuwe kieswet in de kamer had gebracht, voorstanders van orde en rust: doch bij de bewegingspartij. Deze oordeelde, dat Frankrijk van de beroeringen in Europa partij moest trekken om den ouden krijgsroem te herwinnen en de grenzen uit te breiden. De legitimisten en de republikeinen bleven den Juli-troon vijandig. Eerstgenoemden beschouwden den »Burgerkoning", zooals men Orleans heeft genoemd, als een overweldiger; zij spaarden leugen noch laster om hem in de oogen des volks gehaat te maken. De republikeinen en de bonapartisten bleven ontevreden over de gebeurtenissen, die hen een erfelijken koning hadden bezorgd. De omwentelingsgezinden hadden al spoedig geen vrede meer met den vorst, van wien zij doortastende hervormingen gewacht hadden,

Digitized by Google

doch die het juiste midden »le juste milieu" wilde houden tusschen de uiterste partijen. Deze staatkunde leidde echter tot »laisser aller", zoodat zijne tegenstanders Louis Egalité flauw en karakterloos heetten. De sinds de restauratie ontstane partij der »doctrinairen", welke gedurende het bestuur van Karel X zoowel de ultra-royalisten als de revolutionnairen hadden bestreden, toetsten hunne geschied- en staatkundige leerstellingen »doctrines" aan de beginselen van het welsprekende maar weinig invloed uitoefenende kabinet Lafitte. Zij verwierpen evenzeer het dusgenoemde goddelijk recht van het koningschap, hetwelk volgens hen tot dwinglandij voerde, als de eischen der voorstanders van de volks-souvereiniteit, die geen perken kenden.

Bij den aanvang van de Londensche conferentie verloren de demagogen door den dood van Benjamin Constant (bladz. 73) op 8 December 1830 een hunner beste woordvoerders; daarentegen versterkten het zwakke kabinet Lafitte de generaal Sebastiani als minister van buitenlandsche zaken in plaats van maarschalk Maison, en maarschalk Soult door aanvaarding der portefeuille van oorlog. Ofschoon men de vraagstukken, waarvoor de regeering stond, tot een gewenschte oplossing bracht, kwam Frankrijk geenszins tot rust. De welsprekendheid van Guizot redde de ministers van Karel X, die door de ordonnantiën het charter hadden geschonden, van den dood. Zeven jaren lang hebben de Polignac en zijn collega's op het kasteel van Ham hunne staatkundige misdrijven geboet. Het terugroepen van Sieyès en andere verbannen koningsmoorders, het weder aanstellen van oud-officieren van het keizerrijk, de vervanging der legitimisten in de hoogere staats-ambten door vrijzinnigen, het verwijzen van staatkundige- en drukpersvergrijpen naar de beoordeeling van een jury, de voorbereiding eener nieuwe kieswet, waarbij het aantal kiezers tot 200000 moest vermeerderen, en andere meer ondergeschikte vraagstukken hielden de partijen in spanning, leidden de aandacht af van de Belgische quaestie, maar konden de oppositie niet verzwakken. Sebastiani, zonder bijzondere diplomatieke bekwaamheid en meerendeels uitvoerder der raadslagen van Talleyrand, hield er van om van tijd tot tijd een toon aan te slaan als keizer Napoleon, onder wien hij zich zekeren naam had verworven. Maar weinig vrijgezind, stelde hij de revolutionnairen te

Digitized by Google

leur, die van Louis Philippe ondersteuning der tegen Rusland opgestane Polen hadden gewacht, en ontzag zich niet om koning Willem I te tarten.

II. Non-interventie.

Behalve de redenen van dynastieken aard, waarom prins Frederik tot oplossing der Belgische quaestie meer betrouwen stelde op Pruisen dan op Groot-Brittannië, viel er bij de woelingen der »whigs" en den slechten geest in Ierland, die het impopulaire ministerie Wellington-Aberdeen bedreigden, bij den toestand van de schatkist en het door bezuiniging verzwakte Britsche leger, betreffende gewapenden bijstand vandaar, tenzij uit Hannover, weinig of niets te wachten. Persoonlijk was lord Wellington alleszins genegen om den koning hulp te bieden: maar hij kende Engelands zwakte in die dagen, en zijne collega's duchtten aan Frankrijk een voorwendsel te geven om België te bezetten, zoodoende den vrede in Europa te verstoren. Lodewijk Philips was al binnen de eigen grenzen niet opgewassen tegen de revolutionnairen, aan wie hij de kroon had te danken; daar buiten stond hij geheel machteloos tegenover hen, vooral in België, hetwelk Frankrijk sinds 1814 onder elk bewind had blijven begeeren. Ondanks de door den koning der Franschen zelf oprecht gemeende afkeuring van elke hulp aan de Belgen, vonden zij aan de Seine voortdurend steun en aanmoediging bij de factie, die tot bereiking van hare bedoelingen drong tot oorlog, het wantrouwen der vreemde mogendheden levendig hield alsof 't Frankrijk aan macht ontbrak om het hoofd te bieden aan de omwenteling. Vooral vreesden Lodewijk Philips en zijne ministers een vredebreuk met Engeland.

Prins Frederik was door de mededeelingen van generaal Fagel te Parijs geheel op de hoogte van den inwendigen toestand van Frankrijk: deze vreesde dat Nederland bij verlies der zuidelijke provinciën allen staatkundigen invloed in Europa zou verliezen.

Wat Duitschland aanging wist prins Frederik zeer goed, dat

Digitized by Google

zijn bejaarde schoonvader, koning Frederik Willem III, onder den invloed van zijne ministers von Bernstorff en von Witzleben niets liever wenschte dan het behoud van den vrede. Maar von Stein, von Gneisenau, Clausewitz en anderen, Neerlands trouwe bondgenooten sinds 1813, streefden naar handhaving der traktaten en bestendiging van het Vereenigde Koningrijk der Nederlanden als voormuur tegen Frankrijk. De strategen te Berlijn vertrouwden op de orangisten in Zuid-Nederland om bij uitbrekende vijandelijkheden gemeenschappelijk met het Nederlandsche leger België tot »Kriegsobject" te kiezen [277]). Op die gronden meenen wij, dat al had Nederland bij de veelal weifelende staatkunde aan de Spree, aanvankelijk niet de krachtige steun gevonden, waarop men bij de beteekenis van Pruisen in Europa mocht rekenen, koning Willem I toch zeker niet te Berlijn, als te Londen, het slachtoffer van Albions baatzuchtige, van Frankrijk's dubbelzinnige staatkunde zou geworden zijn.

Zonder zich tegenover den Nederlandschen gezant, generaal graaf de Perponcher, gekrenkt te toonen, vond koning Frederik Willem III evenmin reden om er op te wijzen, dat van de sinds 1815 verbonden mogendheden alleen Pruisen in staat was om zoo noodig aanstonds gewapend tot herstel der rust in Zuid-Nederland op te treden. De oproeping der landweer bij de gemobiliseerde korpsen (bladz. 321) bleef dan ook achterwege. Terwijl men in Engeland de Belgische quaestie als een weinig beteekenende bijzaak beschouwde, zelfs beweerde dat de traktaten van 1815 geen guarantie behelsden, verschool de koning te Potsdam zich achter het betoog »que les huit articles du traité de Londres obligent la Prusse *collectivement avec ses alliés* à maintenir le royaume des Pays-Bas, mais que ce traité n'imposait point au roi de Prusse *individuellement* de faire marcher des troupes au secours des Pays-Bas [278])". Gekwetst gevoel van bloedverwantschap dreef Frederik Willem III om toeschouwer te blijven bij de moeilijkheden, welke zijn schoonbroeder te gemoet ging en weerstand te bieden aan den drang van keizer Nicolaas, die aanbood om den veldmaarschalk Diebitsch met 150000 Russen over den Niemen te zenden, mits Pruisen Zuid-Nederland bezette. Rusland kon zijne troepen niet missen, aangezien in Polen groote spanning heerschte, die mede door Fran-

Digitized by Google

sche revolutionnairen aangestookt, eerlang tot volslagen opstand uitbrak. Metternich wantrouwde sinds lang de overeenstemming tusschen Zuid- en Noord-Nederland; maar Oostenrijk moest op zijne hoede zijn tegen de Poolsche volksbeweging en de woelingen in Italie. In zoo verre koning Willem I in vroegere jaren, om niet aan zijn koninklijke waardigheid te kort te doen, zelden of nooit staatkundige raadgeving van andere mogendheden had willen aannemen, bekroop thans prins Frederik een voorgevoel, alsof zij op hare beurt Nederland in den steek zouden laten.

Nog alvorens de reeds besproken depêche van baron Verstolk van Soelen dd. 2 October (bladz. 468) te Londen op de agenda van »Downing-Street" stond, had zijn collega te Parijs, graaf Molé, als gezant naar Londen gezonden prins Talleyrand, wien de Fransche dichter Barthélemy zoo bijtend juist heeft gehekeld als

> Le mensonge incarné, le parjure vivant,
> Talleyrand-Périgord, prince de Bénévent —

de evenknie van Macchiavelli voor het inzonderheid bij de diplomatie telkens en telkens bevestigde woord — »que la parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée". Sinds lang beoogde de cynieke oud-minister verbrokkeling van den staat der Nederlanden en slechting der tegen Frankrijk herbouwde vestingen. Bij zijn eerste bezoek aan mr. Falck te Londen sprak de sluwe staatsman zijn vertrouwen uit, dat de Belgische quaestie wel door Engeland en Frankrijk alleen, zonder eenige tusschenkomst der andere geallieerden, zou worden geregeld. Aanvankelijk slaagde hij er in, mr. Falck om den tuin te leiden door schijnbare pogingen tot een minnelijke schikking tusschen Nederland en België. De vertrouwelijke briefwisseling tusschen het Fransche en het Britsche kabinet stelde intusschen op den voorgrond dat van »une intervention armée" geen sprake kon zijn.

Ten einde den vrede te waarborgen besloten de mogendheden om de Belgische aangelegenheden »bij vriendschappelijke samenkomsten" in overweging te nemen, tevens met koning Willem I middelen te beramen tot herstel en duurzame bevestiging der rust in de zuidelijke provinciën: niet te 's Gravenhage, zooals mr. Falck had verwacht, ook niet te Parijs volgens aandrang van Frankrijk,

Digitized by Google

maar te Londen [279]). Het welnemen der Nederlandsche regeering werd verder niet gevraagd: een eerste waarschuwing, dat de bondgenooten Nederland niet zouden ontzien. Het »Journal d'Anvers" van 2 November sprak reeds van verdeeling van België tusschen Frankrijk en Nederland [280]); de »Londensche Courier" beweerde dat het congres zonder medewerking der Nederlanden zou gehouden worden, en de »Moniteur" te Parijs noemde Willem I »l'ex-Roi": tegen welke artikelen mr. Falck en generaal Fagel bij de betrokken regeeringen vertoogen indienden. De toon der Engelsche bladen vormde een schrille tegenstelling met Wellington's betuiging tegenover generaal de Constant »la grande Bretagne défendra de tout son pouvoir l'intégrité des Pays-Bas" (bladz. 322) en met de troonrede van koning Willem IV op 2 November . . . »ik houd mij verzekerd dat mijn stellig besluit om in overeenstemming met mijne bondgenooten de algemeene verdragen, waarbij het staatkundig stelsel van Europa gevestigd is (1815), te handhaven de meeste zekerheid voor de rust der wereld zal opleveren . . ."

Op 4 November kwamen de gevolmachtigden der groote mogendheden te Londen voor de eerste maal samen. Lord Aberdeen, voor Groot-Brittannië; voor Frankrijk, Talleyrand die den minister van buitenlandsche zaken te Parijs — eerst graaf Molé, daarna generaal Sebastiani — naar zijn pijpen liet dansen; prins Esterhazy, later ook baron Wessemberg, voor Oostenrijk, in alles de zienswijze volgende van vorst Metternich, welke België voor koning Willem I verloren achtte; graaf von Bülow voor Pruisen: een man van zelfstandig karakter maar voortdurend gebonden door de weifelende instructiën uit Berlijn; Matuszewic, vervolgens ook prins Lièven, als vertegenwoordiger van den czaar. Deze wraakte aanvankelijk de ontbinding van het koninkrijk als een groot kwaad; maar toen deze onvermijdelijk scheen, beschouwde hij de souvereiniteit van den prins van Oranje in België als de eenige oplossing. Zoo kregen Frankrijk en Engeland vrij spel; beiden zagen de scheuring van Nederland zonder leedwezen, maar wantrouwden elkander en waren 't niet eens omtrent de bestemming van België. Het meest betreurde Albion de sedert 1815 tot herstel van de Nederlandsche zuidelijke vestingen weggeworpen millioenen.

Overeenkomstig het recht der volken, bevestigd door para-

Digitized by Google

graaf 4 der Akener overeenkomst van 15 November 1818 (bladz. 24), hetwelk »alle beschikkingen van eenige mogendheid over de belangen eener andere, even onafhankelijk als zij" uitsloot, nam aanvankelijk de Nederlandsche gezant mr. Anton Reinhard Falck daarna in het laatst van December bijgestaan door Hugo baron van Zuylen van Nyevelt, deel aan de beraadslagingen. Dadelijk stelden de conferentie-leden een wapenstilstand voor tusschen Noord- en Zuid-Nederland, in te gaan op 15 November. Dienovereenkomstig moesten de troepen van het opgeworpen bewind te Brussel en die des konings terugtrekken achter de lijn, welke vóór den eersten vrede van Parijs (Derde Deel bladz. 398) de bezittingen van den staat der Vereenigde Nederlanden afscheidde van die, welke naderhand daarmede het koninkrijk der Nederlanden hebben uitgemaakt (1ste protocol van 4 November 1830 [281]). Het bestand werd èn door den koning èn door de voorloopige regeering te Brussel voorwaardelijk goedgekeurd: d. i. mits men 't eens zou worden omtrent de demarcatie-lijn. Doch de conferentie beschouwde den wapenstilstand als aangenomen en verklaarde dezen tot een verbintenis aangegaan jegens de vijf mogendheden; wordende verder besloten om Nederland en België uit te noodigen om commissarissen te benoemen tot regeling der grenzen, de vijandelijkheden te staken en de in België zich bevindende krijgsgevangenen dadelijk te ontslaan (protocollen van 17 November 1830). Deze uitnoodiging stelde België dus op één lijn met Holland. Zoo lang intusschen de demarcatie niet ten volle, ook tot 's konings genoegen, was vastgesteld — en ze is *ganschelijk niet* tot stand gekomen! — was koning Willem I niettegenstaande zijn toetreding tot het protocol van den 4den November geenszins gehouden om, zooals de tekst luidde, de Schelde of de citadel van Antwerpen te ontruimen, evenmin om een eventueele hervatting der vijandelijkheden langer vooraf aan te kondigen dan volgens de overeenkomst van 5 November 1830, een termijn van drie dagen, was bepaald [282]). Tevens lag in de niet-vaststelling der demarcatie-lijn de oorzaak van de herhaalde vijandelijkheden door de Belgen, die steeds daarbij de schuld wierpen op Chassé of op het Schelde-eskader. Het bestand verhinderde den hertog van Saksen Weimar om Venlo te hernemen (bladz. 503). Te Brussel vermeenden velen, o. a. de heer Lebeau,

Digitized by Google

dat men verkeerd deed de vijandelijkheden af te breken, juist op het oogenblik dat ze voor België een gunstige wending begonnen te nemen.

Middelerwijl was het nationaal congres op 10 November te Brussel in het gebouw der staten-generaal door de Potter geopend; de vergadering koos baron Surlet de Chokier tot voorzitter, de Gerlache en de Stassart tot onder-voorzitters. Louis Erasme baron Surlet de Chokier, voormalig lid van de tweede kamer, een rijk en algemeen geacht grondbezitter, was met de beste voornemens bezield, maar even oranje- als franschgezind (bladz. 282, 289, vgl.). Bij gemis aan eigen staatkundige beginselen werd hij al spoedig een speelbal van de partijen en van de Fransche regeering. In de tweede kamer had men evenmin geweten, wat men aan hem had: nu eens koningsgezind, dan weer revolutionnair, had hij bij de kamer-debatten velen, niettegenstaande zekere aangeboren goedhartigheid, door zijn zwakke houding geërgerd.

Bij de opening van het congres lag de ontwerp-grondwet ter tafel, welke door de nauwlijks een maand te voren (12 October) benoemde commissie was voltooid. Het voorloopig bewind wilde het gezag nederleggen: maar op voorstel van de Gerlache bleven de leden, zoo lang de grondwet niet was aangenomen, het bewind en de uitvoerende macht uitoefenen. Het »diplomatisch comiteit", werd samengesteld uit Sylvain van de Weyer, de graven de Celles en van Aerschot, met den heer Nothomb als secretaris-generaal. Geheel overeenkomstig het op 4 October door het voorloopig bewind genomen besluit verklaarde het congres op 18 November met eenparige stemmen België voor een onafhankelijken staat »sauf les relations du Luxembourg avec la confédération germanique" [283]). Met 174 tegen 13 stemmen, welke laatste de instelling der republiek verlangden, werd de beperkte monarchale regeeringsvorm aangenomen, het Huis van Nassau met 161 tegen 28 stemmen van den troon uitgesloten (24 November). Reeds hadden de joristen op 8 October laatstgenoemden eisch aan het voorloopig bewind gesteld. Ontevreden over den gang van zaken nam de Potter zijn ontslag als lid van het voorloopig bewind, en verliet zes weken na zijn luisterrijken intocht te Brussel, het vaderland, waar hij zich niet meer veilig rekende. Nog éénmaal zou hij

Digitized by Google

zich het volgende voorjaar te Brussel roeren: daarmede was de rol van den welsprekenden maar overigens ongeschikten volkstribuun uitgespeeld.

Ongeveer terzelfde tijd (16 November) had de hertog van Wellington, die uit beduchtheid voor een vredebreuk met Frankrijk al zeer weinig had beantwoord aan hetgeen de Nederlandsche regeering van hem had verwacht, plaats moeten maken voor het uit »whigs" samengestelde kabinet, waarvan graaf Grey het hoofd, Henry John Temple viscount Palmerston de ziel vormde. Palmerston (bladz. 277) was een zeer bekwame maar in hooge mate ijdele staatsman en even als lord Grey een beslist tegenstander van het systeem der Heilige Alliantie, van het Weener-verdrag, waaraan koning Willem I zijne rechten op België ontleende, en van nagenoeg alle door Wellington getroffen staatkundige maatregelen. Grey en Palmerston zouden onder den drang hunner partij en bij de gisting in Ierland onder O'Connel als leider, uitsluitend de binnenlandsche staatkunde van Groot-Brittannië behartigen; betreffende de buitenlandsche toestanden offerden zij alle rechten op aan het oogenblikkelijke belang van Engeland en aan het behoud van den vrede. Onder het overwicht van Engeland en Frankrijk volgde de conferentie het door graaf Molé uitgevonden even dwaze als onhoudbare stelsel van »*non-interventie*", waaraan ook zijn opvolger graaf Sebastiani, de Fransche afgevaardigde Bresson te Brussel en Talleyrand te Londen, zich gebonden verklaarden: namelijk »*non interventie*", zooals Talleyrand, lord Grey en zijne vrienden het beginsel uitlegden, tot onafhankelijkheid van België. Aanvankelijk had lord Palmerston neiging getoond om mét de Russische gevolmachtigden de candidatuur van Oranje te ondersteunen. Doch al spoedig verving hij den Britschen gemachtigde te Brussel, Cartwright, die te weinig revolutionnairen zin toonde, door lord Ponsonby, den broeder van lady Grey en een vriend van prins Leopold van Coburg. Ponsonby was een edelman met een ruim geweten, die in moeilijke finantieele omstandigheden verkeerde en geheel samen ging met zijn sceptischen secretaris Charles White, bij wien de fantaisie dikwerf afbreuk deed aan de strikte waarheid. Deze diplomaten, minder onpartijdig dan het

wijs herautenpaar, door eendracht lang vermaard . . .

Digitized by Google

bij het tweegevecht tusschen Ajax en Hector in de Ilias, hebben te samen met den dubbelhartigen Franschen gezant Bresson te Brussel, met Sylvain van de Weyer, Joseph Lebeau en Devaux een voor Nederland uiterst nadeeligen invloed uitgeoefend. Middelerwijl liet de Fransche minister van buitenlandsche zaken het »soit disant congrès" te Brussel waarschuwen tegen buitensporigheden en bleef de keuze van den prins van Oranje als souverein aanbevelen »comme le seul prince, pouvant à la fois concilier les intérêts de la Belgique et ceux de la paix en Europe". Volgens mr. Falck had Bresson, ondanks eigen wil en verlangen *in mandatis* om, wanneer en waar hij maar eenigszins kon, den prins van Oranje voor te stellen als »l'homme inévitable et le seul lien possible pour procurer immédiatement à la Belgique des rapports satisfaisants avec toutes les Puissances" [284]).

De prins van Oranje bewoog zich te Londen druk in de diplomatieke wereld. Zijne beginselen omtrent België vonden aanvankelijk steun bij de conferentie. Doch van de Weyer trachtte den prins alle illusiën te ontnemen aangaande zijne kansen om tot hoofd der regeering van België te worden gekozen [285]). Daarentegen gaf Talleyrand aan den prins verwondering te kennen dat hij in October te Antwerpen niet sterker had doorgetast. Toen Oranje hem vroeg, wat men daarvan wel in Frankrijk zou hebben gezegd, antwoordde de dubbelhartige diplomaat: »Nous? nous aurions crié comme de beaux diables; mais vous, Monseigneur, n'en auriez pas moins été roi!"

Weldra bleek 't, dat de gezagvoerders te Brussel geenszins gezind waren om zich de voorwaarden der protocollen van 4 en 17 November te laten welgevallen. Niet alleen weigerden zij aanvankelijk om de wapenschorsing als een verbintenis jegens de vijf mogendheden aan te merken, maar zij gaven bovendien aan de voorwaarden een uitlegging alsof België, behalve het groothertogdom Luxemburg, nog de geheele provincie Limburg met Venlo en Maastricht benevens het vierde- en het vijfde district van Zeeland moest omvatten: hoewel deze gewesten reeds tot de voormalige republiek der Vereenigde Nederlanden hadden behoord. Tegenover deze beweringen bewilligde de koning niet bepaaldelijk in het protocol van den 17den November; wél trad een staking der vijandelijk-

Digitized by Google

heden in, waarbij de troepen wederzijds hunne stellingen behielden. Het Brusselsche bewind zou de protocollen pas op 15 December aannemen: enkel om tijd te winnen en met beperking der rechten van Nederland.

Terwijl de schorsing der vijandelijkheden door de Nederlandsche bevelhebbers stipt werd nagekomen, zochten de Belgen met geweld te bemachtigen wat de conferentie hun ontzegde: voornamelijk Maastricht en den linker Schelde-oever. Reeds in December rapporteerden prins Frederik, de ministers van binnenlandsche zaken en van justitie herhaaldelijk aan den koning schending van het grondgebied van Noord-Brabant door de vrijscharen van Niellon en anderen, van Zeeuwsch-Vlaanderen door de Pontécoulant, tevens samentrekking van Belgisehe troepen tot berenning van Maastricht: ongeveer 4000 man onder Daine, later ook vrijkorpsen van Mellinet.

Sinds de stad Antwerpen op 27 October in handen der opstandelingen was gevallen had de koning de vaart uit zee naar de koopstad en terug gestremd, meenende dientengevolge bij de definitieve scheiding van Noord en Zuid gunstiger voorwaarden te kunnen bedingen. Een aanvankelijke blokkade der Belgische havens en kusten werd na korten tijd weder opgeheven.

Bij den revolutionnairen geest, die in Europa rondwaarde, in Frankrijk de Bourbons van den troon had gestooten, Polen en Italië in beweging bracht, had de conferentie slechts één doel: behoud van den vrede tot elken prijs. De minister Verstolk van Soelen zelf heeft 't op 5 Augustus 1831 aan de staten-generaal verklaard, dat »het geschokte Europa van geen ander beginsel dan behoud van den algemeenen vrede uitgaande, geen voorwaarde te moeilijk heeft gerekend om dat beginsel te handhaven" [286]). Toen men te Londen bericht kreeg omtrent het uitbreken van den opstand te Warschau op 29 November, scheen der conferentie de aangewezen weg tot behoud van den vrede om met terzijdestelling van het beginsel der »non-interventie", het huwelijk van Nederland en België te ontbinden. Het kabinet Lafitte en de koning der Franschen bleven, zij 't oprecht gemeend dan wel in schijn, de belangen van den prins van Oranje in België voorstaan; zij duchtten echter de tegenwerking der legitimisten en van de roomsche geestelijken: dezen, felle vijanden van het Huis van Oranje-Nassau,

Digitized by Google

de anderen voorstanders eener geheele of gedeeltelijke inlijving van België bij Frankrijk [287]). Inderdaad viel de rol van de vreemde gezanten te 's Gravenhage — den heer Bertin de Vaux als opvolger van den markgraaf de la Moussaye daarna de zaakgelastigde de la Rochefoucauld voor Frankrijk, graaf de Waldbourg Frucksess voor Pruisen, sir Charles Bagot voor Groot Brittannië, graaf de Gourieff voor Rusland, graaf de Mier voor Oostenrijk — geenszins te benijden.

Uitgaande van de onjuiste meening dat Nederland en België onvoorwaardelijk adhaesie aan de wapenschorsing hadden geschonken, meende de conferentie het eerste gedeelte van haar taak te hebben volbracht. Hoewel zij de uitlegging en de eischen der Belgische bewindvoerders hadden van de hand gewezen, verklaarden de gevolmachtigden, trots heftig verzet van prins Lièven en buiten tegenwoordigheid van mr. Falck — zoo als 't heette, wijl hij zich bij gemis van instructiën uit 's Gravenhage te weinig uitliet, zoodoende de onderhandelingen vertraagde, waardoor de leden zich ontheven achtten van de hun bij het traktaat van Aken opgelegde verplichtingen — dat, aangezien de in 1815 te Weenen bedoelde innige en volmaakte vereeniging van Nederland en België was mislukt en na de gebeurtenissen der laatste maanden geheel ondenkbaar mocht heeten, andere schikkingen noodig waren voor het oogmerk waarmede de vereeniging was beproefd, ten einde de toekomstige onafhankelijkheid van België met het behoud van het staatkundig evenwicht in Europa te verbinden. De conferentie noodigde dus bij haar zevende protocol van 20 December, zijnde een der eerste handelingen van het nieuw opgetreden ministerie Grey, het bewind te Brussel uit, ten spoedigste gevolmachtigde commissarissen naar Londen te zenden om over nieuwe schikkingen te beraadslagen: doch met volledige erkenning van 's konings rechten op Luxemburg. België vaardigde daartoe af den heer van de Weyer en Hippolyte Vilain XIIII; de eerste besprekingen betroffen het betoog, dat België van oudsher recht had op Maastricht [288]). Het kapitool te Londen vergenoegde zich dus niet meer met een vreedzame, bemiddelende rol, maar matigde zich een oppermachtige beslissing aan: in strijd niet alleen met het beginsel van »non-interventie", maar met alle begrippen van orde en recht.

Digitized by Google

Zoowel mr. Falck als de koning protesteerde heftig tegen laatstgemeld protocol, waardoor de onderhandelingen op een geheel nieuw en onverwacht standpunt werden overgebracht. Talleyrand nam de Fransche regeering meer en meer in tegen mr. Falck en baron van Zuylen te Londen; spoedig beweerden de ministers van Louis Philippe dat de Nederlandsche regeering roekeloos dreef tot een algemeenen oorlog. Willem I toch liet bij nieuwe rapporten van prins Frederik aangaande vijandelijkheden der Belgen nabij Valkensweerd en Maastricht, welke vesting zij van alle gemeenschap met het Noorden en met Aken afsloten, de conferentie waarschuwen tegen représaille-maatregelen. Op 26 en 30 December deed generaal Dibbetz uitvallen uit Maastricht om de Belgen terug te drijven; op 9 Januari 1831 nogmaals tegen het kasteel Castor op den linker Maas-oever.

De conferentie vorderde nu onmiddellijk herstel der vrije vaart op de Schelde met de verklaring, dat het verwerpen van dien eisch als een vijandige daad tegen de mogendheden zou beschouwd worden. Het recht van de republiek der Vereenigde Provinciën tot sluiting van de Schelde, overeenkomstig artikel 14 van het in 1648 te Munster met Spanje gesloten tractaat, was bij den eersten vrede van Parijs en artikel 109 der acte van het Weener Congres (9 Juni 1815) opgeheven. Door de oprichting van het koninkrijk der Vereenigde Nederlanden was de vaart op de Schelde geheel een binnenlandsche aangelegenheid geworden en elke noodzakelijkheid voor een nadere regeling met betrekking tot de scheepvaart, als voor den Rijn, vervallen. Sedert de in 1830 uitgebroken onlusten verkeerde de Schelde in een eigenaardigen toestand. Al wilden de mogendheden te Londen 't niet erkennen, voerde de Nederlandsche staat toch gezag op de Schelde, als een deel van het eigen grondgebied. De sluiting van de vrije vaart viel te beschouwen als een maatregel van politie om hulp voor de opstandelingen en den doorgang van verdedigingslijnen — Vlissingen Breskens, Ter Neuzen Ellewoutsdijk, Lillo Liefkenshoeck — te beletten: maar mocht geenszins als een daad van vijandschap aangemerkt of daarmede gelijk gesteld worden.

Ten einde echter onheilen van Noord-Nederland af te wenden gaf koning Willem I toe en hief voorloopig de blokkade van de

Digitized by Google

Schelde op [289]). Tevens kregen de Belgen bevel uit Londen om de berenning van Maastricht te staken. Ofschoon Daine het hoofdkwartier van het Maas-leger op 21 Januari naar Tongeren overbracht, bleven tót het eind van Februari talrijke Belgische vrijscharen den omtrek van Maastricht verontrusten, ook nog later nabij de vesting gelegen plaatsen bezet houden. Noord-Brabant en Staats-Vlaanderen stonden voortdurend bloot aan strooperijen; op den linker Scheldeoever wierpen de Belgen batterijen op. Pas na ontruiming van den omtrek van Maastricht begon de Belgische strijdmacht, door insmelting der vrijscharen bij de linie-korpsen, vastere vormen aan te nemen en verbeterde de krijgstucht.

Een lichtstraal in het diplomatieke duister vormde op 18 Januari 1831, den zes-en-dertigsten gedenkdag der uitwijking van het Huis van Oranje uit Nederland naar Engeland, de hoffelijke dankbetuiging van lord Palmerston namens zijnen souvereinen meester aan mr. Falck voor de wijze, waarop door koning Willem I uitspraak was gedaan in het verschil tusschen Groot Brittannië en de Vereenigde Staten van Noord Amerika (bladz. 308).

De protocollen van 18, 20 en 27 Januari [290]) betroffen de territoriale en financieele voorwaarden bij scheiding der twee groote afdeelingen des rijks. Zij bepaalden dat Willem I zou behouden alles wat de voormalige republiek der Vereenigde Nederlanden in 1790 bezat; België bekwam, als een voortdurend onzijdige staat, het overige grondgebied, met uitzondering van het groothertogdom Luxemburg, hetwelk als bezitting van het Huis van Nassau deel bleef uitmaken van het Duitsche Verbond. De scheidingsvoorwaarden waren omschreven in de »*Annexe A-Bases destinées à établir la séparation de la Belgique d'avec la Hollande*" van het op 18 Januari gedagteekende twaalfde protocol, waarbij het deel van de openbare schuld voor België op $^{16}/_{31}$ en vrije vaart voor de Belgen op de Nederlandsche bezittingen werden vastgesteld [291]).

Professor Thorbecke had reeds in de eerste dagen van October Gent verlaten en zich naar Leiden begeven. Met groote bezorgdheid aanschouwde hij 't, hoe de mogendheden haar schoonste werkstuk van 1815 roekeloos met hamer en moker vernietigden; hoe door ontrouw van het Zuiden de grootheid van den jongen staat ging tanen. Bedaard en grondig ijverde hij in geschrifte, niet voor

Digitized by Google

de onafhankelijkheid van België maar voor grondwetsherziening, die beide deelen van het koninkrijk moest ten goede komen, en raadde der regeering om met vaste hand het roer te houden, haar recht op de toekomst niet te verzaken. Mr. Falck erkende, dat de conferentie-leden tractaten, beginselen, ja alles prijs gaven om aan Frankrijk elke uitspatting te beletten, maar bestreed Thorbecke's advies tot een blijvende vereeniging met België. Hoewel hij zich in Mei 1814 had gelukkig geacht de eerste schets der VIII artikelen voor de hereeniging van al de Nederlanden te mogen ontwerpen [292]), meende mr. Falck thans, dat na de staatkundige en militaire misslagen van het gouvernement en bij den ondank der Belgen, het lot van beide volken niet *kon* verbonden blijven.

Reeds op 25 Januari deelden de heeren Falck en van Zuylen der conferentie mede, dat koning Willem I — meerendeels ook op raad van prins Frederik — de voorwaarden der scheiding zou aannemen. Het protocol van 18 Februari [293]) vermeldde 's konings »*adhésion pleine et entière*" aan alle artikelen der »*Annexe A*" van het 12de protocol, hetwelk aan België elk uitzicht op Luxemburg moest ontnemen. Doch Surlet de Chokier weigerde op 1 Februari namens het congres de scheidingsvoorwaarden »comme portant atteinte à l'indépendance de la Belgique et à la souveraineté de son congrès national..." De mogendheden noemden de regelingen van 20 Januari »*des arrangements fondamentaux et irrévocables*", maar waagden 't niet, de Belgen tot toetreding te dwingen, die er zoodoende in slaagden de conferentie zes maanden aan de praat te houden. Talleyrand had de onlangs te Londen aangekomen gedeputeerden van de Weyer en Vilain XIIII met bijzondere onderscheiding ontvangen en de zoogenaamde Belgische »aloude aanspraken op Maastricht" geenszins wederlegd. Met groote voldoening schreef de oud-bisschop van Autun aan generaal Sebastiani, dat het protocol van 20 Januari het staatkundig systeem, hetwelk de mogendheden in 1815 uit haat tegen Frankrijk hadden aangenomen, omverwierp. »En même temps tombent les 13 forteresses qui menaçaient sans cesse nos frontières du nord".

Palmerston meende dat de kansen van Oranje in België aanzienlijk zouden vermeerderen, wanneer hij daar het groothertogdom Luxemburg meebracht. De Fransche regeering begon haar verzet

Digitized by Google

tegen de omwenteling in België op te geven, toen 't bleek dat het beginsel van »non-interventie" gelegenheid bood ten eigen bate in troebel water te visschen. Terwijl Frankrijk toch aanvankelijk, zoogenaamd ter wille van België, groote bezwaren had geopperd tegen het protocol van 20 Januari, ontleende de regeering thans daaraan aanspraken op het hertogdom Bouillon. Reeds zag men aan de Seine met leede oogen de sympathie, welke Palmerston en de Russische gezanten te Londen voor Oranje bleven aan den dag leggen. Ten einde voorts de Belgen te stemmen tegen Oranje en vóór de candidatuur van den hertog de Nemours, tweeden zoon van Louis Philippe, trok de Fransche regeering partij van de weigering der scheidingsvoorwaarden door Surlet de Chokier, bewerende dat de conferentie enkel als »bemiddelares" kon optreden, en de scheidingsvoorwaarden de toestemming van beide partijen vereischten. Het congres te Brussel ontzegde in zijn zitting van 19 Januari aan de conferentie te Londen elk recht om zich met de keuze van een souverein voor België te bemoeien; wel zou men *raad inwinnen* bij den koning der Franschen.

Uit dit politiek geknutsel en de intrigues van Talleyrand, die weer aan Palmerston beloofde de candidatuur van prins Leopold van Coburg voor den troon in België te zullen steunen mits men Philippeville en Marienberg aan Frankrijk afstond, ontstond zekere spanning tusschen Frankrijk en Groot Brittannië, waarom de conferentie besliste »qu'au cas que la souveraineté de la Belgique fut offerte à des princes des familles qui règnent en Autriche, en France, dans la Grande Bretagne, en Prusse et en Russie, cette offre serait invariablement rejetée" (protocollen van 1 en 7 Febr.) [294]).

's Konings »*adhésion pleine et entière*" aan de scheidingsvoorwaarden der bijlage van het twaalfde protocol van 18 Januari '31 wijzigde zijne houding tegenover de conferentie belangrijk. Zijne Majesteit zag toch daarmede af van alle verzet tegen de onafhankelijk-verklaring van België volgens het zevende protocol van 20 December '30 (bladz. 531). Door zich ten volle te vereenigen met het twaalfde protocol »n'ayant d'autre but que de réaliser l'object du protocole »du 20 Décembre" deed de koning voor zijn persoon stilzwijgend afstand van het Zuiden [295]). Daarentegen leende hij

Digitized by Google

hoopvol het oor aan de berichten van daar omtrent de gezindheid ten opzichte van den prins van Oranje. Bij de aanstaande keuze van een souverein rekende de koning voor zijn oudsten zoon op 't geen men de Belgische »oranje-partij" noemde: volgens prins Frederik eer een zwakke »côterie" dan een machtige partij, welke 't aan bezieling ontbrak, meerendeels uit berekening en eigenbelang handelde, wier krachten de koning en de prins van Oranje vér overschatten. Even zelfopofferend te Londen als in October te Antwerpen, had de prins van Oranje, toen hem in de eerste dagen van het nieuwe jaar uit Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge adressen werden aangeboden, waarin schier honderd-duizend ingezetenen het verlangen naar de regeering van Oranje als algemeenen wensch van het Zuiden uitspraken, bereidvaardigheid getoond om zich nogmaals met het verwarde huishouden der Belgen in te laten. Terwijl een deputatie der oud-Artevelders te Londen een beroep kwam doen op de conferentieleden om bij het nationaal congres terug te komen op de uitsluiting van het Huis van Oranje-Nassau; enkele conferentieleden listiglijk bij den prins aandrongen om onder strikte geheimhouding van het plan tegenover iedereen, zelfs tegenover zijn vader, zich in de Belgische bladen openlijk voor den troon aan te bevelen — droeg lord Palmerston op aan sir Charles Bagot, den Britschen gezant te 's Gravenhage, eveneens onder strikte geheimhouding, om aan den koning den wensch der conferentie mede te deelen, dat Willem I, wanneer de Belgische kroon aan Oranje mocht worden aangeboden, ten gunste van Oranje in een »formeele renunciatie" aan België zou toestemmen.

De prins gaf gehoor aan den philomelen-zang van lord Grey en de voorspiegelingen der orangisten. Onder dagteekening van 11 Januari las men in Belgische en Fransche bladen een manifest van Oranje, waarbij de prins in antwoord op voormelde verzoekschriften uit Gent en elders verklaarde als vroeger de rechten van den koning op den voorgrond stellende, zoo noodig te willen medewerken om vrede en geluk te doen terugkeeren in het land, waaraan hij door banden van plicht en toegenegenheid gehecht bleef. Vertrouwende op den steun der mogendheden tot handhaving van den vrede ontwikkelde hij een zeer vrijzinnig regeerings-programma [296]). Het edele maar licht bewogen gemoed van Oranje

Digitized by Google

was opnieuw, als te Antwerpen, op de kronkelpaden der politiek door overdreven voorstellingen der orangisten om den tuin geleid. De groote massa in het Zuiden verlangde het nauwlijks volbrachte werk niet ongedaan te maken. De zelf-aanbeveling van Oranje, zij 't met de beste bedoelingen, en de daarbij ontwikkelde regeeringsbeginselen tegenover het volk dat tegen zijn vader was opgestaan, deden de ongunstige stemming in het Noorden jegens den troonopvolger nog hooger stijgen.

Het manifest van den prins en de opdracht van sir Charles Bagot gaven aan Willem I, niettegenstaande alle maatregelen van geheimhouding, den sleutel in handen omtrent hetgeen te Londen omging. Na eenige dagen van beraad deelde de koning aan den Britschen gezant mede, dat hij geen vrijheid vond om aan de wenschen van lord Palmerston gevolg te geven. Hoewel koning Willem I geenszins het zwakke woord van François I onderschreef » tout perdre fors l'honneur", maar het voor monarchen alleen waardige beginsel huldigde —

> Le roi que l'on trahit, s'il ne peut se défendre,
> Doit mourir sur le trône et non pas en descendre

heeft toch onbetwistbaar 's konings weifelen veel aanhangers der oranje-partij in België afvallig gemaakt [297]). Het gerechtelijk onderzoek omtrent de spoedig daarop gevolgde, vooral wegens tegenwerking van Ponsonby mislukte orangistische bewegingen op 2 Februari te Gent door den Franschen fortuinzoeker Ernest Gregoire, op 24 Maart te Antwerpen, waarin de gouverneur der plaats, de oud-majoor van der Smissen betrokken was, later te Mechelen en te Hasselt, bracht aan het licht, dat Oranje, hoezeer ook het Zuiden genegen, zich strikt heeft onthouden van elk komplot. Daarentegen spaarden de orangisten in België geen goud om hun doel te bereiken.

Met groote spanning zag Willem I de koningskeuze te Brussel te gemoet.

Van hen, die daarvoor met den prins van Oranje in aanmerking kwamen — ongeveer twintig candidaten, onder welke Fransche en Belgische staatslieden, prins Leopold van Coburg [298]), nog kort geleden met prins Frederik candidaat voor den Griekschen

Digitized by Google

troon (bladz. 270) en voor wiens tegenwoordige verkiezing reeds in December 1830 te Parijs en te Londen ijverig was gewerkt, aartshertog Karel van Oostenrijk, enz. schenen de kansen het gunstigst voor den hertog van Leuchtenberg, zoon van Eugène de Beauharnais en kleinzoon van den koning van Beieren (bladz. 46), en voor den veertienjarigen hertog Charles Philippe de Nemours, tweeden zoon van den koning der Franschen. Deze zag ongaarne iemand uit het geslacht van Napoleon op den Belgischen troon, terwijl de andere mogendheden heftig waren tegen de verheffing van Nemours, omdat Frankrijk dientengevolge te grooten invloed in België zou verkrijgen. Bij alle kuiperijen der franschgezinden in het congres te Brussel, van lord Ponsonby en Bresson, die openlijk pleitten voor den prins van Oranje maar heimelijk werkten respectievelijk voor Coburg en voor Nemours [299]), hield Louis Philippe vast aan de overeenkomst der conferentie van 1 en 7 Februari (bladz. 534) en verbond zich, als zijn zoon gekozen werd, te bedanken, mits de hertog van Leuchtenberg eveneens zou worden uitgesloten. De orangisten waren te Luik talrijker dan in andere steden, maar allen te samen onmachtig om zich in België te doen gelden. Pruisen en Rusland bleven gunstig gestemd voor Oranje als souverein van België; doch de leiders der »whigs" luisterden niet naar hunne wenschen. Brussel kwam in den vóóravond der verkiezing in beweging uit vrees dat de mogendheden bij de keuze van een souverein even willekeurig zouden te werk gaan als in 1814 bij de toewijzing van België aan Nederland. Op straten en pleinen weerklonken de kreten »Vive Beauharnais! Vive Leuchtenberg!"

De dag van 3 Februari stelde koning Willem I en den prins van Oranje bitter te leur. Van de 191 tegenwoordige leden van het nationaal congres stemden 89 voor den hertog van Nemours, 67 voor den hertog van Leuchtenberg, 35 voor den aartshertog van Oostenrijk. Hoewel Louis Philippe onder den drang der annexionisten een tiental dagen draalde, bedankte hij ten slotte de door het congres afgevaardigde deputatie uit naam van zijn zoon voor de eer (17 Februari). In België herleefde de hoop der orangisten. Te 's Gravenhage wilde men in Frankrijk's weigering het voorspel zien eener op rekening van Talleyrand gestelde verdeeling van België: Ostende en Antwerpen aan Groot Brittannië, Vlaanderen

Digitized by Google

aan Nederland, de rechter Maas-oever aan Pruisen, het overige aan Frankrijk, dientengevolge een vredebreuk tusschen laatstgenoemde mogendheid en Groot Brittannië, welke geheel Europa in vuur en vlam zou zetten.

Op 7 Februari nam het nationaal congres met algemeene stemmen het zeer vrijzinnige grondwet-ontwerp aan, dat in België een kamer en een senaat in het leven riep. De grondwet huldigde de ministerieele verantwoordelijkheid, vrijheid van godsdienst en van onderwijs, het recht van vereeniging, onafhankelijkheid der rechterlijke macht en volledige drukpers-vrijheid.

In afwachting dat men een geschikten vorst zou gevonden hebben, besloot het congres het bestuur aan een regent op te dragen en koos daartoe zijn voorzitter Surlet de Chokier (24 Februari 1831). Het voorloopig bewind legde zijn mandaat neder. In het eerste eigenlijk gezegde Belgische ministerie (26 Februari), hetwelk echter slechts één maand aanbleef, namen zitting: de heeren Sylvain van de Weyer — op 28 Maart d. a. v. in het tweede kabinet, Lebeau — voor buitenlandsche zaken, Tielemans — daarna de Sauvage — voor binnenlandsche zaken, A. Gendebien — na hem Barthélemy — voor justitie, Ch. de Brouckère — 30 Mei Duvivier — voor financiën, generaal Goblet — na hem kolonel graaf d'Hane de Steenhuyse, vervolgens generaal baron de Failly (16 Juni) — voor oorlog. De Gerlache werd voorzitter van den ministerraad.

De als staatsman uiterst zwakke regent aanvaardde het bewind enkele dagen vóór het vier-en-dertigste geboortefeest van prins Frederik: te welker gelegenheid dr. Wap dien vorst bij de zware taak, welke op hem rustte, toezong —

> U, Frederik, schittrend beeld der deugd van 't vóórgeslacht,
> Moog Gods barmhartigheid het kostbaar leven sparen:
> Dit is de bede eens Volks, dat in den jammernacht,
> Op U zijn hope grondt . . . . .

De geestdriftige woorden vertolken de stemming van het Noorden in de dagen toen Jan Carel Josephus van Speyk de eer der vlag stelde boven het behoud des levens. Reeds eenige weken te voren, toen zijn oorlogsbodem op de Schelde was ingevroren, scheen den braven zeerob de toekomst voor de oogen te zweven,

Digitized by Google

en had hij aan één zijner bloedverwanten geschreven, dat als hij ooit door de opstandelingen mocht worden overvallen; »dan boot met kruit en mij in de lugt... liever word ik een Claassens dan een Daine" [300]). Op 8 Februari deed prins Frederik in den kabinetsraad verslag omtrent nieuwe schendingen van de wapenschorsing door de Belgen bij Maastricht en op de Schelde, en las hij het rapport voor van den kapitein-luitenant ter zee Koopman, waaruit bleek, hoe verheven maar ontzettend Van Speyk zijn woord had gestand gedaan [301]).

Op 5 Februari was de kanonneerboot no. 2 ten noorden van Antwerpen door storm van zijn ankers geslagen en tegen de kaai van het bassin gedreven (Zie plan IV bladz. 489). Terstond springen gewapende Belgen aan boord en stroomt het grauw van alle zijden toe om het gehate vaartuig, dat op 27 October j.l. mede de eerste schoten op de stad had gelost, te vermeesteren. Van Speyk is onmachtig om met dertig schepelingen aan het toenemende aantal bestormers het hoofd te bieden. Reeds klimt één in den mast om de Nederlandsche vlag naar beneden te halen en de Brabantsche te hijschen. Twee anderen roepen Van Speyk toe: »Geef u over; haal uwe papieren!" — »Ik ga al" — antwoordt van Speyk. Hij snelt de trap af, waarschuwt zijn oppasser, den marinier Weiler: »Jongen, berg je" om over boord te springen, steekt als een echte geus, die alleen God vreest, den brand in 't kruit en vliegt met vriend en vijand in de lucht. Slechts zeven schepelingen ontkwamen aan den dood.

Van Speyk had zoodoende het besluit uitgevoerd waartoe op 19 December 1830 veertien scheepsbevelhebbers zich plechtig hadden verbonden, om liever de hun toevertrouwde oorlogsvaartuigen aan vernieling prijs te geven dan te dulden dat de oude landsvlag door de opstandelingen zou worden gehoond.

De heldendaad van Van Speyk maakte een diepen indruk op geheel ons volk en in den vreemde. In de woningen der aanzienlijksten als in de stulp der behoeftigen was geen Hollandsch hart, dat niet sneller klopte bij de mare van zijn heldhaftig bedrijf. Drie dagen droegen de krijgsmachten rouw over Van Speyk. Niet alleen de bodems der koninklijke Nederlandsche marine maar ook vreemde vaartuigen op de Schelde heeschen vlag en wimpel te halver stok.

Digitized by Google

De daad van Van Speyk wekte den moed, het zelfvertrouwen en den strijdlust weder op, bezielde allen die de wapenen voerden met de zucht om zijn dood te wreken. Ook in het buitenland, waar men in den laatsten tijd niet had afgelaten de dapperheid der Belgen hoog te verheffen, op de Nederlandsche lafhartigheid te smalen, begon men weer betere gedachten te koesteren omtrent het volk, dat zonen telt als Van Speyk.

Willem I droeg nog in den kabinets-raad van 8 Februari diep ontroerd op aan den prins-admiraal om de naar Rotterdam vervoerde overblijfselen van Van Speyk voorloopig te Delft te laten bijzetten, in afwachting dat te Amsterdam een gedenkzuil boven het graf van den gesneuvelden held, die in het weeshuis aldaar zijn opvoeding had genoten, zou zijn opgericht. Voorts gelastte de koning, dat ten allen tijde een schip der koninklijke marine den naam »*Van Speyk*" zou voeren; later werd ook de vuurtoren van Egmond naar hem genoemd.

Overleg tusschen den Britschen gezant te 's Gravenhage sir Charles Bagot namens koning Willem I en lord Palmerston omtrent de bepalingen van het twaalfde protocol van 18 Januari leidde evenmin tot gewenschte uitkomsten. Gevoelig wegens de verwerping zijner voorstellen in Januari, hield de Britsche minister van buitenlandsche zaken zich thans alsof hij 's konings bedoelingen niet begreep en trok partij van de hem opgelegde geheimhouding om 't tegenover de conferentie-leden te laten voorkomen, alsof Nederland te Londen een explicatie met Frankrijk wilde uitlokken, welke de toch reeds gespannen verhouding met Engeland nog meer verstoren, alle kansen op behoud van den vrede verminderen zou. Frankrijk had zich bereid verklaard om den heer Le Hon als Belgisch gezant toe te laten, maar Engeland bleef weigeren den hertog van Aerschot als zoodanig te ontvangen.

Terwijl de veldmaarschalk Diebitsch met 100000 Russen bloedig huis hield onder de Polen, de revolutionnairen te Parijs aan de regeering scherp verweten niets te doen tot ondersteuning der helden van Praga en Warschau, de mogendheden Oostenrijk ongestraft zijn gang lieten gaan in Midden-Italië, bleven hunne gevolmachtigden te Londen openlijk pleiten voor zedelijke bescherming

Digitized by Google

van rechten, niet-gehoudenheid aan de traktaten van 1815 en »non-interventie". Volgens prins Frederik hadden de Fransche afgevaardigden Mauquin en Bignon op 14 November '30 de ware beteekenis van dit woord, wel wat ruim maar toch uitmuntend aan hunne collega's in de kamer uitgelegd door de sarcastische opmerking »... les cabinets qui délébèrent sur la Belgique savent fort bien qu'ils n'ont pas titre à intervenir: et ils interviennent en disant qu'ils n'interviennent pas [302]). De weifelende houding van het Fransche kabinet tegenover Rusland en Oostenrijk noopte Lafitte — volgens Talleyrand »l'infiniment Petit II" — zijn ontslag te vragen (10 Maart 1831). Hij werd vervangen door Casimir Périer, die den ministerszetel aanvaardde met het vaste voornemen om bij de leiding der buitenlandsche staatkunde een andere, meer met de waardigheid van Frankrijk overeenkomende gedragslijn te volgen. Hij verlangde Frankrijk niet langer te laten aanzien als de natuurlijke bondgenoot van alle opstandelingen in Europa, doch wilde het vertrouwen van het buitenland herwinnen door, in het belang van den vrede, de revolutionnairen ten onder te brengen. Intusschen vreezende, dat de onderwerping van België door Nederland, als voorbeeld eener restauratie op de grenzen van Frankrijk, gevaarlijk kon worden voor het nog zoo onvaste nieuwe koningshuis op de Tuileriën, liet hij Oranje als pretendent voor België los en verzette zich levendig tegen alles wat het herstel van het Huis van Oranje-Nassau in België zou kunnen bevorderen. Casimir Périer drong met alle macht bij Engeland aan op de onafhankelijk-verklaring van België. Nog sterker dan onder het ministerie Molé schreef Talleyrand de wet voor aan de conferentie. Bresson, die eerst met lord Ponsonby vóór den prins van Oranje, daarna sterk vóór Nemours geijverd had, werd teruggeroepen en vervangen door generaal Belliard, die begon met groot wantrouwen jegens zijn Britschen collega aan den dag te leggen. Telkens, wanneer sprake rees omtrent bestrijding van België door Nederland of door Pruisen, dreigde Belliard namens zijn regeering met het oprukken van Fransche troepen [303]). Inderdaad heerschte Frankrijk te Brussel zonder eenige verantwoordelijkheid voor hetgeen aldaar voorviel, en deed met den regent wat men goed dacht. Bovendien ontzag het nationaal congres te Brussel zich niet om de conferentie te bejegenen op een

Digitized by Google

wijze, welke zelfs te midden van een gevoerden oorlog zou strijden met de gebruiken tusschen beschaafde volken.

De Belgen gingen, volgens herhaalde rapporten van prins Frederik als kolonel-generaal en -admiraal, maar altijd voort met de bepalingen van 15 November 1830 te verkrachten. Generaal Duvivier bepaalde eigenmachtig een scheidingslijn tusschen Oost-Vlaanderen, waar hij het bevel voerde, en het vijfde district van Zeeland, onder den kolonel Ledel; de ingezetenen van Eecloo en elders wendden slinksche pogingen aan om Axel en andere gemeenten naar de zijde van België over te halen. De op den linker Schelde-oever voltooide batterijen werden op klaarlichten dag bewapend; tal van Fransche oud-militairen versterkten de korpsen van Daine en Mellinet. Onder andere doldriftige handelingen van Surlet de Chokier liet hij zich openlijk uit, blijkbaar steunende op de Fransche regeering, wier houding de andere conferentie-leden meer en meer begon te ergeren [304]), dat alle pretentiën van Holland op Limburg met de wapenen bestreden en Maastricht weldra formeel belegerd zou worden.

Sedert de conferentie de belangen van Luxemburg en die van België geheel van elkaar had gescheiden, drong Willem I tevens aan bij den Duitschen Bond op militaire bezetting van het groothertogdom. Doch de bondsvergadering liet 't bij proclamatiën en besluiten [305]). Ten einde paal en perk te stellen aan de oproerige bewegingen in Luxemburg, waartoe in navolging van België onruststokers voortdurend opwekten, maakte de koning-groothertog het beheer der trouw gebleven gewesten geheel onafhankelijk van Luxemburg en stelde aldaar hertog Bernard van Saksen Weimar als gouverneur-generaal aan het hoofd van het burgerlijk en militair bestuur. Op den 4den Maart bereikte de hertog onder geleide van een sterk Pruisisch detachement de stad Luxemburg. Doch zijne pogingen om de rust buiten de vesting te herstellen, om een Luxemburgsch legioen op te richten, en andere maatregelen mislukten, meerendeels door de weifelende houding van de bondsvergadering te Frankfurt.

Te Brussel stak een storm van verontwaardiging op tegen 's konings maatregelen. Surlet de Chokier stelde, door alle partijen overheerscht, zijn naam onder een proclamatie (10 Maart), waarbij

Digitized by Google

hij de Luxemburgers uitnoodigde zich bij de omwenteling aan te sluiten en protest aanteekende tegen de besluiten der conferentie. »Het volk, dat in staat is geweest de Hollandsche legers te overwinnen, zal de tegenverklaringen zijner vertegenwoordigers handhaven. Wij hebben in spijt der verdragen van 1815 onze omwenteling begonnen; wij zullen deze, den Londen'sche protocollen ten spijte, voltooien." Een maand later verklaarde Surlet de Chokier zich weder bereid om van Luxemburg en Maastricht af te zien mits Zeeuwsch-Vlaanderen aan België werd toebedeeld!

Te Londen en te Berlijn wekte de houding van den regent algemeene afkeuring.

De regeering van Surlet de Chokier, pro-consul van Frankrijk, mocht een toestand van volkomen anarchie heeten: de hardste schreeuwers kregen hun zin. Bij afgunst en nijd tusschen Daine en Mellinet veroorloofden ook de benden vrijwilligers zich allerlei buitensporigheden. Het kwijnen van handel en fabriekswezen had een schier algemeene werkeloosheid ten gevolge, verwekte gisting en misnoegen en veroorzaakte plundertooneelen in meerdere groote plaatsen, waarbij het leven en de eigendommen der burgers zelfs over dag straffeloos aan de willekeur van het gepeupel bloot stonden. De orangisten trachtten van die opstootjes partij te trekken om een tegenomwenteling te bewerken; doch zagen telkens hunne pogingen falen. Een der Belgische afgevaardigden te Londen verklaarde op het einde van Mei aan Talleyrand »le gouvernement est sans force, sans autorité et n'est maître de rien". Nothomb, secretaris-generaal bij het departement van buitenlandsche zaken te Brussel, getuigde »l'anarchie est partout, dans les lois et les intelligences, dans l'administration et dans l'armée" [306]). Talleyrand en Ponsonby pleitten verzachtende omstandigheden voor het verzet in België, waar op nieuw de candidatuur van prins Leopold van Coburg ter sprake kwam.

De op het eind van Maart te Brussel opgerichte »*association patriotique*" richtte manifesten aan het volk om Nederland door de wapenen tot rede te brengen. Deze vonden in de eerste dagen van April weerklank in een opdracht van het congres aan den regent om den koning van Holland bekend te maken, dat bij aldien hij na verloop van één maand niet had afgezien van zijne

Digitized by Google

aanspraken op den linker Schelde-oever, het Limburgsche en het groothertogdom Luxemburg, men hem door kracht van wapenen daartoe zou dwingen. Nog altijd belemmerden de troepen onder Daine de vrije gemeenschap met Maastricht, terwijl de Belgen op 3 April wederrechtelijk het Nederlandsche Schelde-fort St. Marie bezetten en van daar vijandelijkheden pleegden jegens ons eskader.

De koning bepaalde zich niet enkel tot klachten bij de conferentie en de mogendheden, maar trof tegelijkertijd militaire maatregelen om op alle eventualiteiten te zijn voorbereid. Den 23en Maart vertrok prins Frederik met generaal de Constant, een tiental stafofficieren en den tot staatsraad benoemden hoogleeraar van Assen naar Breda, vestigde het hoofdkwartier in de Kater (Catharina)-straat ten huize no. 93, en maakte bij dagorder van 24 Maart zijne hervatting van het opperbevel over het mobiele leger bekend. Dit zou overeenkomstig 's konings besluit van 22 Maart binnen kort vermeerdering en een nieuwe samenstelling ondergaan. De bewapening van Breda met 5800 man bezetting onder het bevel van den generaal-majoor Wildeman werd gebracht op 130 vuurmonden, waarvan 50 op de wallen stonden. Tot mogelijke versterking van het eskader op de Schelde en de Zeeuwsche wateren stationneerde de prins-admiraal en kolonel-generaal elf kanonneerbooten bij Willemsdorp en op het Hollandsch Diep.

Bij overname van het commando uit handen van den luitenant-generaal van Geen wenschte prins Frederik hem geluk met zijn verheffing in den adelstand met den titel van baron, als bewijs van 's konings bijzondere tevredenheid over hetgeen hij te Namen en in de moeilijke dagen sinds October 1830 had verricht.

Aanstonds vroeg de Fransche regeering aan koning Willem I verklaring omtrent de sterke wapening hier te lande met bijvoeging, dat men aan de Seine een aanval op België als een tegen Frankrijk gerichte oorlogsverklaring zou aanmerken. De koning liet door generaal Fagel antwoorden, dat hoewel de verklaringen der Nederlandsche regeering jegens de mogendheden niet den minsten twijfel aangaande hare gezindheid konden overlaten, de koning evenzeer verlangde gedekt te zijn tegen een aanval der Belgen als in staat om zoo noodig zijne rechten met de wapenen te handhaven. Op 2 April namen de staten-generaal een wetsontwerp aan

Digitized by Google

om te voorzien in de behoeften van 's rijks schatkist tot onderhoud der talrijke krijgsmacht. Veertien dagen later opende het congres te Brussel eveneens een crediet van zes millioen gulden tot het oprichten van bataljons vrijwillige tirailleurs en oproeping van den eersten ban der »garde civique" tot verdediging van Luxemburg.

Na de laatstelijk mislukte onderhandelingen tusschen Willem I en lord Palmerston (bladz. 541), drongen prins Frederik en keizer Nicolaas bij den koning aan om het verblijf van den prins van Oranje in Engeland, volgens den czaar »in schijnbare ballingschap", niet langer te verlengen. Lord Grey scheen Oranje gedurende den laatsten tijd, uit zeker gevoel van schaamte te ontwijken; daarentegen had de prins veel steun gevonden bij prins Lièven, vooral bij zijne schrandere gemalin, die hem had leeren waardeeren (bladz. 381) en zou voortgaan zijne belangen te behartigen. Lord Palmerston beweerde nu weêr, dat de prins van Oranje door Londen te verlaten alle kansen op den Belgischen troon verloor, en eindigde met hem als candidaat voor den Belgischen troon geheel los te laten.

Hoewel de prins bij terugkomst te 's Gravenhage (21 Maart) — de Fransche couranten meldden dat hij met vijandelijke voornemens tegen België te Breskens geland was! — heel wat minder luidruchtig dan vroeger werd begroet, keerden allengs de gevoelens te zijnen gunste. De verstandigen prezen wél 's konings standvastige houding tegenover Albion's zelfzucht en de onbetrouwbaarheid der Fransche regeering: maar zij vergaten geenszins Oranje's verzoeningsgezindheid te Antwerpen, welke bij welslagen aan het vaderland een toestand van onzekerheid zou hebben bespaard, die alle nadeelen van den oorlog meêbracht zonder eenig voordeel op te leveren. Het vóórjaarsbezoek der koninklijke familie te Amsterdam werd het keerpunt van het volksoordeel omtrent den prins van Oranje. Prins Frederik behield zich stilzwijgend voor om ook het leger voor den troonopvolger te herwinnen.

Een gelukkige tijding in deze veelbewogen dagen vormde het tot stand komen der Mainzer conventie betreffende de Rijnvaart (31 Maart 1831), welke een eind maakte aan de sinds 1816 bestaande verschilpunten met Pruisen betreffende deze aangelegenheid. Even driest als de conferentie tegenover Nederland bij de

Digitized by Google

Schelde-quaestie was opgetreden, zou zij later eveneens de aangelegenheden betreffende den Rijn weer oprakelen [307]).

Bij groote wanorde en regeeringloosheid te Brussel hield ook het tweede kabinet van Surlet de Chokier de vroegere eischen vol en toonde zich onwillig om de door de conferentie vastgestelde scheidingsvoorwaarden aan te nemen. Hunnerzijds wraakten de gevolmachtigden de verklaringen van België op grond van het recht van *postliminium* [308]), dat alleen op algemeen als onafhankelijk erkende staten kon worden toegepast. Zij handhaafden de schikkingen van 20 en 27 Januari, welke ook Frankrijk na langdurig dralen (bladz. 533) had goedgekeurd, en eischten »dat de voor »België te benoemen souverein zonder eenig voorbehoud het pro»tocol van 21 Juli 1814 en alle fundamenteele schikkingen, vervat »in dat van 20 Januari 1831 moest aannemen en bekwaam zijn »om het vreedzaam genot daarvan aan de Belgen te verzekeren".

Ten einde het verzet van het nationaal congres te overwinnen, mede den batterij-bouw der Belgen langs de Schelde, waartegen Willem I verklaarde zich met de wapenen te zullen verzetten, verder te beletten, stelde de conferentie op 17 April aan baron Surlet de Chokier een soort van ultimatum tot aanneming der op 20 Januari vastgestelde scheidingsvoorwaarden, welke de gevolmachtigden nogmaals uitdrukkelijk verklaarden te zijn »*fondamentaux et irrévoca»bles*" [309]). Wanneer België niet was toegetreden, dan moest haar gezant Le Hon de stad Parijs verlaten, zouden lord Ponsonby en de heer Bresson uit Brussel teruggeroepen worden (22ste protocol). Louis Philippe voegde zich nu weer geheel naar Engeland ten einde wederkeerig op medewerking van het kabinet van St. James bij zijn aanbod tot tusschenkomst in Polen te kunnen rekenen. Doch de czaar bedankte hoffelijk den koning der Franschen voor elke hulp. Op voorstel van lord Palmerston en niettegenstaande het verzet van mr. Falck werd door de conferentie bij haar 23ste protocol van 10 Mei aan den regent nog tijd gegeven tot 1 Juni om zich te verklaren: bij weigering zouden de mogendheden alle betrekkingen met België afbreken [310]). De woordbreuk der conferentie van 10 Mei 1831 had voor Nederland negen jaren oorlogstoestand ten gevolge.

Pogingen van den minister van buitenlandsche zaken Lebeau

Digitized by Google

om het besluit der conferentie te ontduiken, door buiten haar om met den koning in overleg te treden, daarna bedreigingen zijnerzijds, verwaardigde Willem I zich zelfs niet te beantwoorden. Daarentegen machtigde hij generaal Chassé om zoo noodig gebruik te maken van alle onder zijn bereik staande middelen tot handhaving van de eer der wapenen.

Om een einde te maken aan den voorloopigen toestand, waarin het Zuiden verkeerde, aanhechting bij Frankrijk, verdeeling van haar grondgebied te voorkomen, in elk geval de onafhankelijkheid van België te waarborgen, besloot het kabinet Lebeau andermaal de keuze van een koning te beproeven door de souvereiniteit aan prins Leopold George Christiaan Frederik van Saksen Coburg aan te bieden: den eenigen mogelijken candidaat voor den troon nadat Frankrijk en Engeland den prins van Oranje hadden losgelaten.

Aangezien Engeland had geweigerd den hertog van Aerschot als gezant te erkennen en toe te laten, begaf zich een commissie, waarvan ook Henri de Brouckère deel uitmaakte, naar Londen om vorst Leopold omtrent het aannemen van het koningschap te polsen. Dat zijn candidatuur niet reeds vroeger ernstig was gesteld, lag aan gebrekkige medewerking, eerst van het kabinet Aberdeen, dat redenen tot klagen meende te hebben omtrent de houding van den prins van Coburg tegenover de Grieksche quaestie, daarna aan ijverzucht van Frankrijk, dat bij zijn keuze een te overwegenden invloed van Engeland te Brussel duchtte. Doch het ontwerp van een huwelijk tusschen den prins — sinds 1817 weduwnaar van prinses Charlotte van Engeland (Derde Deel bladz. 420) — en de dochter van Louis Philippe, het uitzicht op slechting der vestingen op de zuidelijke grens van België, vrees van Engeland voor verwerping van de »reform-bill", welke hervorming der verkiezingen voor het lagerhuis ten doel had, brachten Engeland en Frankrijk nader bij elkander, ten slotte tot overeenstemming.

Prins Leopold toonde zich bij ontvangst der deputatie op Marlborough House (22 April 1831) niet ongenegen om den troon te aanvaarden, mits België de in Januari bepaalde grenzen goedkeurde en afzag van Luxemburg [311]). België weigerde. Coburg hield eveneens vol, tot lord Ponsonby gedurende zijn verblijf van 13 tot 25 Mei te Londen, terwijl Palmerston wegens de verkiezingen

Digitized by Google

afwezig was, met behulp van Talleyrand, van enkele leden van het Britsche kabinet en 's prinsen kundigen secretaris weleer zijn lijfarts von Stockmar, door allerlei machinatiën wist te bewerken, dat de conferentie zou trachten Luxemburg voor België te verkrijgen: waarop prins Leopold het oor begon te leenen aan de eischen zijner toekomstige onderdanen. De conferentie-leden bleven sedert den terugkeer van Ponsonby naar Brussel den loop der zaken met de armen over elkaar aanzien en bepaalden zich volgens mr. Falck, tot »une espèce de *non-intercourse* diplomatique". De Engelsche diplomaten wilden Surlet de Chokier niet overhaasten; von Bülow en von Wessenberg hielden het ultimatum in overweging; Talleyrand zocht slechts tijd te winnen; de Russen erkenden de noodzakelijkheid om de Belgische quaestie te beëindigen maar lieten 't bij woorden [312]). Middelerwijl bezette Chassé, om de veiligheid van de citadel behoorlijk te waarborgen, in den nacht van 14 op 15 Mei de vóór gelegen lunet St. Laurent; waarop generaal de Failly, commandant van Antwerpen, geheel in strijd met de bepalingen der conventie van 5 November 1830 (bladz. 492) eenvoudig de loopgraven liet openen en zeven met 26 mortieren bewapende batterijen opwerpen: tót de regent Surlet door Belliard en White gewaarschuwd werd om daarmede niet voort te gaan.

Tegelijkertijd waren geruchten omtrent de Londensche plannen betreffende Luxemburg tot Willem I doorgedrongen. Op 21 Mei brachten de heeren Falck en van Zuylen de pogingen van Lebeau om de bepalingen der conferentie te ontduiken te harer kennis. Daarbij verklaarden zij namens Willem I dat, indien de Belgen niet op den gestelden termijn tot de in Januari vastgestelde grondslagen der scheiding waren toegetreden, de koning der Nederlanden zich »zou vrij achten om, hetzij tot de alsdan *door de mogendheden* »*te treffen maatregelen mede te werken*, dan wel om *voor zijn* »*eigen rekening te handelen*, ten einde de langdurige onzekerheid »te doen ophouden, welke voor de belangen zijner getrouwe onder»danen zoo hoogst nadeelig was."

Op denzelfden dag ontwikkelde de conferentie bij haar 24ste protocol [313]), met verloochening van alle vroegere betoogen, de wenschelijkheid eener ruil van het groothertogdom tegen billijke vergoedingen, ten einde voor het congres te Brussel het aannemen

Digitized by Google

van de scheidingsvoorwaarden te vergemakkelijken, voor prins Leopold — 't was de eerste akte der conferentie, waarin de naam van dien vorst werd genoemd — alle bezwaren tot aanvaarding van de kroon uit den weg te ruimen. Lord Palmerston schreef eigenhandig aan ridder Bagot te 's Gravenhage om alle krachten in te spannen tot bevordering van een gunstigen uitslag bij den koning. Volgens lord Ponsonby neigden de Belgen sterk tot hervatting van de vijandelijkheden. De strategen van de »*association nationale*" ontwierpen vervaarlijke operatie-plannen: zij zouden de Hollanders binnen enkele dagen achter de Waal terugdrijven en alle Brabantsche vestingen bezetten, zoodat koning Willem I om vrede zou moeten smeeken.

Het hof en de regeering te Berlijn ergerden zich in hooge mate over de handelingen der conferentie, maar bepaalden zich tot het betuigen van afkeer. Executie-troepen van het 9de- en het 10de legerkorps werden gereed gehouden om zoo noodig na 1 Juni Luxemburg te bezetten en van Belgische vrijwilligers te zuiveren — zonder echter den vrede in gevaar te mogen brengen!

Chassé protesteerde nogmaals bij generaal Belliard tegen den batterijbouw der Belgen op den linker Schelde-oever en dreigde met een nieuwe beschieting van Antwerpen [314]).

De 1ste Juni verliep zonder dat de Belgen de grondslagen van scheiding aannamen; lord Ponsonby en generaal Belliard verleenden eigenmachtig aan de Brusselsche regeering een nieuw uitstel van tien dagen.

Aangemoedigd door eerstgenoemde volgens zijne te Londen ontvangen instructiën, dreef de minister Lebeau het nationaal congres om de conferentie door de keuze van prins Leopold voor een »fait accompli" te stellen. In de zitting van het Belgische congres van 25 Mei legden 96 gedeputeerden een voorstel tot keuze van vorst Leopold ter tafel. Na heftige tegenwerking van de »*association nationale*", bewegingen in verschillende steden, die noodzaakten tot verdeeling van troepen, oorlogszuchtige uitvallen in den boezem van het congres, waar een der leden zelfs verklaarde dat »het Belgische volk brandde van verlangen om voorwaarts te rukken en Holland uit te roeien", werd op 4 Juni prins Leopold met 152 van de 195 stemmen tot koning der Belgen gekozen. Het hoofd

Digitized by Google

van den staat zou moeten zweren *de onschendbaarheid van het Belgische grondgebied* — dus ook van Luxemburg en Limburg — te handhaven.

Alvorens nog de keuze van vorst Leopold te Londen bekend was, hadden de heeren Falck en van Zuylen de conferentie herinnerd aan 's konings toezegging op 21 Mei en krachtig geprotesteerd tegen de eigenmachtige handelingen van den Franschen en den Engelschen gezant te Brussel. Tevens drong baron Verstolk van Soelen te Londen aan op uitvoering der laatste protocollen en waarschuwde nogmaals, dat anders de koning zich voorbehield om krachtige maatregelen te nemen ten einde de toetreding van België te verzekeren. De conferentie stelde den koning schijnbaar in het gelijk en riep hare gezanten uit Brussel terug (6 Juni) [315]). Daarbij bleef 't. Belliard zou eenige weken later weder naar België gaan, lord Ponsonby werd vervangen door sir Robert Adair. De conferentie-leden onderhandelden »uitsluitend", Talleyrand heeft 't zelf erkend, met de Belgische gedelegeerden, niet met de Nederlandsche gevolmachtigden. Terwijl in België een sterke partij aandrong op hervatting der vijandelijkheden met Holland als het beste middel om een einde te maken èn aan de diplomatieke kuiperijen, die naar een restauratie moesten voeren, èn aan den onzekeren toestand waarin men verkeerde, trachtte de conferentie koning Willem I van offensieve maatregelen te weerhouden en te overtuigen, dat Nederland beter deed met een aanval af te wachten dan de vijandelijkheden zijnerzijds te hervatten. Maar de koning gelastte aan prins Frederik om het mobiele leger marschvaardig te houden en herhaalde te Frankfurt het verzoek om Luxemburg door bondstroepen te laten bezetten.

Terwijl een aanzienlijke deputatie naar prins Leopold vertrok om hem de kroon aan te bieden, zond Lebeau als chef van het kabinet tevens Devaux, die pas was benoemd tot lid van den ministerraad, en den heer Nothomb als regeerings-commissarissen naar Londen om lord Grey en de conferentie tot gunstiger scheidingsvoorwaarden voor België over te halen, zoo noodig de verlangde uitbreiding der grenzen tegen geldelijke vergoeding te verkrijgen. Tot groote ergernis o. a. van prinses Lièven toonden de noordsche gevolmachtigden, misleid door overdreven voorstellin-

Digitized by Google

gen van Talleyrand en generaal Sebastiani omtrent revolutionnaire woelingen in Frankrijk, die tot bezetting van België en verbreken van den Europeeschen vrede dreigden te leiden, zich meer en meer geneigd om aan de Belgische eischen toe te geven. Zij verzetten zich geenszins tegen de keuze van vorst Leopold, waardoor de Engelsche invloed in België voor goed zou worden gevestigd; ook niet de Fransche regeering, welke nauwelijks zes weken geleden bij het protocol van 17 April hare volle instemming met de scheidingsvoorwaarden van 20 Januari had betuigd. Casimir Périer verlangde zoo spoedig mogelijk een einde te maken aan de Belgische quaestie, volgens hem »une émeute contre l'Europe qu'il ne faut pas tolérer plus longtemps": vooral uit vrees voor den invloed der revolutionnairen, die de onafhankelijkheid van België of aanhechting bij Frankrijk wenschten, op de aanstaande verkiezingen voor de Fransche kamers [316]).

Bij dagelijksche samenkomsten met de heeren Devaux en Nothomb liet vorst Leopold zich overhalen om minder streng aan de bepalingen van 18 Januari vast te houden en zekere vrijheid omtrent de nader te bepalen grensregeling te bedingen. De gevolmachtigden te Londen lieten in hunne gesprekken met de Nederlandsche vertegenwoordigers doorschemeren alsof 't der conferentie wellicht wegens gemis aan overeenstemming tusschen Frankrijk en Groot-Brittannië moeilijk zou vallen om gevolg te geven aan hunne laatste toezeggingen tot krachtdadigen en gewapenden dwang van België. Inderdaad hadden beide mogendheden zich op 16 Mei verbonden om bij nieuwe vijandelijkheden tusschen Holland en België onverwijld tusschen beide te komen. De onmogelijkheid van het stelsel van »*non-interventie*" kon niet langer worden ontkend en stond te worden vervangen door »*interventie*": en wél tot verbreking der tractaten van 1815. Op den dag der verkiezing van vorst Leopold tot koning der Belgen, wees maarschalk Soult de korpsen aan, die »l'Armée d'observation du nord" onder het bevel van veldmaarschalk Gérard zouden uitmaken. De Russische afgevaardigden brachten eenvoudig hulde aan de lankmoedigheid van den koning der Nederlanden [317]).

In volle overtuiging omtrent zijn goed recht machtigde de koning zijne gezanten te Londen om aan de conferentie te kennen

Digitized by Google

te geven, dat Zijne Majesteit, zich houdende aan de akte van scheiding, waaromtrent hij met haar was overeengekomen, den persoon die de souvereiniteit van België aannam zonder vooraf die akte te hebben onderteekend als vijand zou beschouwen. Bleef de conferentie nalatig om overeenkomstig haar stellige verbintenis middelen aan te wenden tot uitvoering der getroffen bepalingen, dán — zoo eindigde de nota van 22 Juni 1831 aan mr. Falck — »il ne resterait au roi d'autre alternative, que celle *de recourir à ses propres moyens*, et de mettre un terme à des condescendances, qui ne seraient plus compatibles, ni avec la sûreté extérieure et intérieure de l'état, ni avec les intérêts de ses fidèles sujets, déjà si gravement compromis, et dont la ruine absolue serait le résultat de la prolongation de la présente crise . . ." [318]).

De conferentie sloeg geen acht op de voorwaardelijke oorlogsverklaring, doch ging voort op aandrang der heeren Devaux, Nothomb en in overleg met lord Palmerston — thans voorbedachtelijk »l'homme de paille" van den geslepen Talleyrand — een nieuwe regeling te ontwerpen, waaraan den 25en Juni op Marlborough House de laatste hand werd gelegd. Twee dagen daarna werd het 26ste protocol op »Foreign House" geteekend. Bij dit ontwerp werden de bepalingen der protocollen van 18, 20 en 27 Januari, welke door koning Willem I aangenomen en herhaaldelijk door de gevolmachtigden te Londen als »irrévocables" bestempeld waren, eenvoudig over boord geworpen. Den weg van onderhandelen om tot een billijke scheiding te geraken verlatende, legden de mogendheden aan den koning als vredesvoorwaarden voor »les (18) articles »suivants, qui formeraient les *préliminaires d'un traité de paix* »que le *souverain de la Belgique* ouvrira avec le Roi des Pays-Bas »et avec la confédération germanique, au sujet du dit Grand-Duché »(de Luxembourg) . . ." Artikel 9 van het ontwerp luidde: »La Belgique dans ses limites telles qu'elles seront tracées conformément aux principes posés dans les préliminaires, formera un état perpétuellement neutre. Les cinq puissances, sans vouloir s'immiscer dans le régime intérieur de la Belgique, lui garantissent cette neutralité perpétuelle, ainsi que *l'intégrité et l'inviolabilité de son territoire* dans les limites, mentionnées au présent article."

Om te kunnen voldoen aan de onrechtmatige eischen der Bel-

Digitized by Google

gen tastte de conferentie dus 's konings souvereine rechten aan, beschikte over het hem toekomende groothertogdom Luxemburg, over Maastricht en gedeelten van het land, welke Nederland vóór 1814, deels reeds vóór 1790 had bezeten, eischte de ontruiming van de citadel van Antwerpen benevens de Schelde-forten en ontlastte België van een deel der toegerekende staatsschuld. Volgens het tractaat der 18 artikelen zou België een grootere uitbreiding krijgen dan de Oostenrijksche Nederlanden onder het bestuur van Maria Theresia en Jozef II [319]).

Rusland, Oostenrijk en Pruisen toornden tegen het toegeven hunner gevolmachtigden aan de voorstellen van Engeland en Frankrijk, welke dan ook geen anderen naam dan rechtsverkrachting verdienden. Vorst Metternich noemde alles, wat gedurende de laatste weken ter conferentie was voorgevallen »déplorable au plus haut degré, autant pour les faits que pour les principes", en sprak van »l'abandon complet des principes de droit, d'équité et de légitimité". Keizer Frans deelde zijn verontwaardiging »chaque fois que je vois la signature de mes plénipotentiaires au bas de ces protocoles, je voudrais pouvoir me cacher moi même" [320]). Hoewel deze gevoelens wijden weerklank vonden in de genoemde rijken, riepen de regeeringen hare gevolmachtigden niet terug en werden dus medeplichtig aan de staatkundige mishandeling van Nederland door Frankrijk en Engeland. Zelfs in het Britsche parlement vonden de handelingen van lord Palmerston en Ponsonby bij vele leden levendige afkeuring.

Bilderdijk vroeg terecht, als éénmaal Virgilius —

De tong van Themis gouden schaal schokke uit haar evenwicht,
Wat wordt er van het heilig recht?
Van regelmaat en plicht?
Geweld en overmoed beslecht',
De maatstaf buigt, het richtsnoer breekt,
En eigen wil wordt wet.

Bij de mededeelingen van den minister van buitenlandsche zaken in Mei en Juni aan de staten-generaal omtrent den stand der onderhandelingen met de conferentie, vereenigden de beide kamers zich ten volle met het beleid der regeering. Wél had de tweede kamer in hare zitting van 26 Mei een voorstel tot grondwetsherziening afgestemd »ten behoeve van oud-Nederland op

Digitized by Google

zichzelve" omdat, zooals een der leden zich uitdrukte, de koning nog niet had verklaard »behoudens zijn eigen betrekking tot België, volkomen af te zien van elk denkbeeld om ons vaderland ooit weer met België inéén te smelten, om ons goed en ons bloed te laten dienen tot herstel van het gezag van het Huis van Oranje-Nassau in België."

Niet minder dan het Zuiden ging het Noorden gebukt onder de tijdsomstandigheden. Alleen Amsterdam telde bij gebrek aan arbeid en groote duurte der levensmiddelen 62000 werkeloozen en noodlijdenden. De handel-maatschappij was niet bij machte om de gewaarborgde rente te voldoen en moest toevlucht nemen tot den koning als haar garant. Geen wonder dat Willem I wenschte zich te verweren tegen de rechtsverkrachting der conferentie, tevens om zoo spoedig mogelijk een einde te maken aan de buitengewone inspanning zijner getrouw gebleven onderdanen!

III. Het kamp van Rijen.

Sinds de laatste dagen van December 1830 was de kolonel der artillerie de la Sarraz door den koning te Aken gedetacheerd, ten einde aldaar de gemeenschap met Maastricht te bevorderen, welke vesting niettegenstaande den wapenstilstand nagenoeg geheel door de Belgen was ingesloten (bladz. 531). Bovendien moest hij volgens zijn instructie [321]) berichten inwinnen omtrent de gesteldheid van zaken en de stemming der gemoederen te Luik, waar eenige aanzienlijken — o. a. de heer Cockerill, wiens ijzerfabrieken te Séraing haar bloei en uitbreiding meerendeels aan de aanzienlijke overschotten uit de fondsen der »Maatschappij ter begunstiging van Volksvlijt" (bladz. 58) en 's konings protectie te danken hadden — de kern der orangisten vormden, en zich zooveel mogelijk op de hoogte stellen omtrent den stand van zaken in België. Tot uitvoering van dit gedeelte zijner opdracht behoorde de la Sarraz inlichtingen te verwerven bij reizigers, bij de Pruisische burgerlijke en militaire overheden te Aken, briefwisseling te openen met per-

Digitized by Google

sonen van invloed en andere op te sporen middelen. Langs dien weg vertrouwde de koning tevens geloofwaardige en nauwkeurige opgaven te verkrijgen aangaande de sterkte, samenstelling, dislocatie enz. van de sinds het laatst van October opgerichte geregelde Belgische krijgsmacht.

Ofschoon de la Sarraz over ruime fondsen beschikte tot betaling van spionnen, bij den Pruisischen generaal von Thiele en den regeerings-president Reymer groote welwillendheid ondervond, bleven zijne mededeelingen aanvankelijk schaars en liepen schier uitsluitend over Maastricht. In den aanvang van Februari werd hij betrokken in het ontwerp eener tegenomwenteling in het Luiksche, het gevolg van ontevredenheid, werkeloosheid, toenemende armoede bij de fabriekarbeiders en de landbouwende bevolking; de leiders trachten de hoofden der orangisten voor hunne bedoelingen te winnen en zochten ook de la Sarraz aan tot steun en medewerking bij de Nederlandsche regeering. De brieven van de la Sarraz luidden hoopvol, maar getuigden, zooals de uitkomst ook heeft geleerd, omtrent het ijdele schier jammerlijke van die opgeschroefde orangistische woelingen: beweging, drukte, woorden, verzekeringen, gepraat genoeg, maar geenerlei daden of afdoende handelingen. De berichten van de la Sarraz hebben overdreven verwachtingen opgewekt, onze legerhoofden deels op een dwaalspoor geleid. Te 's Gravenhage volhardde men, trouw aan de protocollen, in een afwachtende houding. Wanneer de conferentie echter aan de rechten van Nederland bleef te kort doen dan rekende men er op, van de woelingen te Luik partij te trekken. Generaal de Eerens schreef op 25 Maart 1831 — d. i. kort nadat prins Frederik het hoofdkwartier te Breda gevestigd en Frankrijk uitleg gevraagd had omtrent onze sterke bewapening — aan de la Sarraz: dat men het niet raadzaam achtte de bewegingen in België te verhaasten, integendeel deze zooveel mogelijk moest bezadigen en vooralsnog elke uitbarsting tegengaan, althans vertragen.

Terwijl onze regeerings-agent te Aken slechts enkele bijzonderheden aangaande de Belgische krijgsmacht, meer bijzonder omtrent de samenstelling van de troepen onder het bevel van generaal Daine verschafte, onderhield hij een drukke briefwisseling met de Luiksche heeren, die hem meermalen te Aken kwamen raadplegen.

Digitized by Google

Door tusschenkomst van prinses Lièven hield hij den erfprins te Londen op de hoogte der handelingen van de orangisten. Bij de in België heerschende ontevredenheid over het regentschap van baron Surlet de Chokier drongen de hoofden te Luik bij de la Sarraz aan op een aanval uit Nederland, welke volgens hen tot een geheele ommekeer zou leiden. Mocht 't daartoe komen, dan rekenden zij er op minstens tweemaal vier-en-twintig uren te voren gewaarschuwd te worden, ten einde hunne plannen dienovereenkomstig te regelen. Af en toe hadden te Luik ongeregeldheden plaats; het telkens mislukken der orangistische bewegingen in Februari te Gent, in Maart te Antwerpen en elders vormde voor hunne partijgenooten aan de Maas een groote teleurstelling. Tot het laatst van Mei liet de la Sarraz weinig of niets meer van zich hooren. Doch zoodra de candidatuur van hertog Leopold te Brussel was gesteld, zochten de republikeinen en de franschgezinden in België, met steun van generaal Lamarque en Jean Odillon Barrot te Parijs, weer meester te worden van den toestand. Misbruik makende van het zwakke bestuur van Surlet de Chokier, trachtten zij verwarring te stichten bij het leger, brachten het platte land in beweging en zochten het ministerie Lebeau ten val te brengen. Te Namen en te Geeraardsbergen deden vrijkorpsen, onder de aanvoering van al te vrijzinnige bovendien onbetrouwbare chefs, pogingen om een opstand te doen uitbarsten; maar de gelukzoekers werden uiteengedreven. Zoo lang de hertog van Coburg de kroon nog niet had aangenomen, ruiden vooral de franschgezinden het volk op; aan de grenzen werden groote tot omkoop bestemde geldsommen in beslag genomen. Louis Philippe liet de noordelijke garnizoenen versterken en de troepen van »l'Armée du nord" enger samentrekken.

Inzonderheid te Luik ondervond de candidatuur van prins Leopold levendigen tegenstand. Men begon weer de fransche kleuren te dragen, noemde de leden van een nieuw in te stellen voorloopig bewind en bracht de bevolking in beweging; doch generaal van der Meere, bevelhebber in het gewest Luik, wist een op touw gezette samenzwering te doen mislukken. Middelerwijl wees kolonel de la Sarraz met aandrang op de gunstige kansen voor een restauratie, zijnde het eenige middel om België voor Nederland

Digitized by Google

te behouden. »Men beklaagde zich" — schreef hij aan generaal de Eerens — »dat de koning niet door een manifest of op andere wijze te kennen gaf, welke voorwaarden hij aan het herstel van den vroegeren toestand verbond." Bij eventueele gewapende tusschenkomst der mogendheden, meende de la Sarraz, dat België om verdeeling van haar grondgebied te voorkomen zich op genade of ongenade aan den koning zou overgeven. Het Maas-leger tusschen Hasselt en Luik, waarvan hij de sterkte op 10000 tot 15000 man schatte, verdiende volgens hem weinig vertrouwen. Omtrent het Schelde-leger in en om Antwerpen behelsden zijne brieven weinig of niets. Nadat lord Ponsonby en generaal Belliard Brussel hadden verlaten (8 Juni), beweerde hij, was men zoo ontmoedigd en teleurgesteld »que si le prince d'Orange se remuait et s'il se montrait sur la frontière, il y aurait une défection complète dans l'armée de ligne, où il a, dit-on, de très-nombreux partisans qui n'attendent que la première occasion pour le déclarer leur chef et souverain (14 Juin)". Enkele dagen later schreef de la Sarraz nogmaals dat, volgens berichten uit Luik, de kansen om de troonbestijging van vorst Leopold te doen mislukken alleszins gunstig stonden. En toen op het einde van Juni de oppositie in Luik, Namen, Bergen, enz. nog was toegenomen, wijdde de la Sarraz levendig uit omtrent de geestdrift, waarmede men in het Luiksche 's konings verklaring van den 22sten aan de conferentie te Londen begroet had, dat Zijne Majesteit was besloten om voor eigen rekening te handelen. Volgens hem viel in België geen ernstige weerstand te vreezen.

Hoewel men te 's Gravenhage gretig kennis nam van deze berichten, gaf de regeering zich niet bloot. Niet om krijgs- maar wegens staatkundige redenen begonnen de oogen zich meer en meer naar St. Truyen, Tongeren en Luik te richten, waarbij tevens de nabijheid van de vesting Maastricht een gunstige factor scheen.

Intusschen was men gedurende de eerste dagen van Juli niet zonder vrees voor een inval der Belgen in Brabant, tenzij de koning zijnerzijds tot hervatting der vijandelijkheden wilde besluiten. Prins Frederik had met het oog op die eventualiteiten verschillende plannen bewerkt, die op uitsluitend krijgskundige gronden van twee onderstellingen uitgingen. Bij de eerste nam hij aan dat de Belgen

Digitized by Google

gelijktijdig in Zeeuwsch Vlaanderen en op één of meer punten in Brabant zouden vallen, waarbij dan het mobiele leger hen aanvankelijk moest tegenhouden en terugdrijven om daarna zelf tot het offensieve over te gaan, met Brussel als strategisch object. Volgens een ander ontwerp trad het Nederlandsche leger aanvallend op in de richting van Antwerpen, ten einde met behulp van Chassé de stad te vermeesteren, slag te leveren aan de Belgen en over Lierre naar Brussel op te rukken. Aangezien de afstand van Breda over Lierre naar Brussel hemelsbreed ongeveer 85 kilometers bedraagt, rekende prins Frederik onder gunstige omstandigheden Brussel binnen vijf dagen te bereiken. Hij droeg de verdere uitwerking dezer plannen op aan generaal de Constant en onderwierp ze vervolgens aan 's konings welmeenen, die er zijn volle goedkeuring aan hechtte. De prins had daarbij geen rekening gehouden met de Luiksche ontwerpen — welke hij te recht wantrouwde.

Toen prins Frederik op 24 Maart te Breda het bevel over het mobiele leger had hervat, bedroeg de sterkte 17058 officieren en minderen, gekantonneerd tusschen Tilburg, Vugt, Eindhoven en Valkenswaard. Rekent men daarbij de troepen in Zeeland 7564 hoofden, de bezetting der in voorste linie gelegen vestingen Bergen-op-Zoom, Breda, 's Hertogenbosch, Grave, Nijmegen, Maastricht, de citadel van Antwerpen en de Schelde-forten met te samen 31530, de andere garnizoenen en vestingen met 33985 hoofden, dan bedroeg de geheele legersterkte 90137 officieren, onderofficieren en manschappen: 79033 man infanterie, 4603 cavalerie, 6501 artillerie, waarvan 48352 linie-troepen en 41785 man schutterij.

Op 5 April betrokken de troepen nieuwe kantonnementen, welke op het einde der maand, na aankomst van meerdere bataljons schutterij, op nieuw werden gewijzigd. Ten einde aan de vrijwillige jagerkorpsen en de bataljons schutterij meer vastheid, samenhang, oefening en krijgstucht te waarborgen, waren zij bij de brigades tusschen de linie-bataljons ingedeeld. Op 24 April was het mobiele leger volgenderwijze samengesteld: de eerste divisie, 10364 hoofden en een veldbatterij, onder bevel van den luitenant-generaal baron van Geen, op den rechtervleugel aan de zijde van Breda als stafkwartier in de landstreek Etten, Groot-Zundert, Chaam en Gilzen; de tweede divisie van den luitenant-generaal Bernhard

Digitized by Google

hertog van Saksen Weimar, 9590 hoofden en een veldbatterij, tijdelijk onder bevel van den generaal-majoor Des Tombe, in en om Tilburg, Beers en Boxtel met voorposten tusschen Chaam en Vessem; de reserve-artillerie, nam. drie rijdende batterijen te Boxtel, St. Michels Gestel en Vugt, het reserve-park te Gorinchem, de kleine parken te Helvoirt en Raamsdonk, met 906 hoofden; de derde divisie, 7974 man en een veldbatterij, onder den luitenant-generaal Meijer, in en om Eindhoven, te Heeze, Helmond en Valkenswaard met voorposten te Eerzel en Leende; de cavalerie en twee halve batterijen rijdende artillerie, 2682 paarden en 8 stukken, onder den luitenant-generaal Trip, met Breda als stafkwartier, te Oosterhout, Teteringen, Dongen, Oirschot, Moergestel en Woensel; de genietroepen, werklieden, hospitaal-soldaten, marechaussee en transporttrein, 448 hoofden, te Breda en te Geertruidenberg; — te samen 19 linie-bataljons, 11 bataljons schutterij en 7 vrijwillige compagnieën, 15 eskadrons en 7 batterijen met 56 vuurmonden: 31964 officieren, onder-officieren en minderen, van welke 27431 tot de infanterie, 2517 tot de cavalerie, 1568 tot de artillerie en 448 tot andere diensten behoorden. De artillerie stond onder bevel van den generaal-majoor H. R. Trip en werd in het veld door den kolonel List aangevoerd. De generaal-majoor van Hooff en de generaal-majoor Reuther waren belast respectievelijk met de leiding van de genie en van de administratie [322]). De sterkte van het mobiele leger zou vóór de hervatting der vijandelijkheden nog een belangrijke vermeerdering ondergaan.

Behalve den generaal Meyer ontmoetten wij alle voormelde bevelhebbers reeds in Nederlandsch-Indië of ten vorigen jare in Brussel en Antwerpen. De twee-en-zestigjarige luitenant-generaal Adriaan Frans Meyer, van Zwitsersche afkomst, had in 1793 en '94 met het Staatsche leger in Frankrijk en Vlaanderen, in '99 als kapitein met de Bataven in Noord-Holland tegen de Anglo-Russen gestreden, zich in keizerlijk Franschen dienst in Duitschland en Italië meermalen onderscheiden. Na terugkeer in Nederland voerde hij als hoofd- en als opperofficier verschillende commando's, tót de koning hem in April j.l. het bevel over de derde divisie opdroeg.

Ten einde zich door eigen waarneming rekenschap te geven omtrent den geest, de geoefendheid der troepen en den verdedi-

Digitized by Google

gingstoestand van Noord Brabant, bezocht prins Frederik van 25 April tot 2 Mei de tweede-, de derde divisie en de voornaamste werken der zuider-waterlinie. Reeds sinds 1816 waren de verdedigingsliniën nabij de zuidelijke grenzen der oude republiek opgeheven, alle versterkingen in Zeeuwsch Vlaanderen behalve Breskens, ook Steenbergen, Geertruidenberg en Heusden uit de rij der vestingen verdwenen. In Noord Brabant had men alleen geïsoleerde sterkten met de daarbij behoorende inundatie-middelen als bruggenhoofden ten zuiden van de groote rivieren behouden. Een der eerste bemoeiingen na 's konings wapenroep op 5 October '30 had dan ook gegolden om de zuidelijke liniën weêr zoo goed mogelijk in het leven te roepen: in Staats-Vlaanderen van Sluis langs de Passegeule en de Braakman over Axel en Hulst tot de Schelde (Kaart IX), in Noord Brabant van Bergen-op-Zoom tot Grave. De sterk verwaarloosde omwallingen der vestingen Bergen-op-Zoom, Breda, Willemstad, 's Hertogenbosch en Nijmegen werden ijlings opgemaakt en bewapend, Geertruidenberg als vesting geheel hersteld. De citadel van Antwerpen met de forten Lillo en Liefkenshoeck benevens de vesting Maastricht hielden als geduchte voorwerken de zuidelijke gewesten in toom: Maastricht, welker schadelijkheid sedert de laatste vijf-en-twintiger jaren der 18de eeuw zoo dikwerf was betoogd, zou thans weer groote diensten bewijzen.

Overal ontving men den prins-opperbevelhebber met groot vreugdebetoon. De troepen waren het wachten moede en verlangden zich met de Belgen te meten. Te St. Oedenrode werd de Pruisische luitenant-kolonel von Scharnhorst, die als een soort van staatkundige commissaris bij het mobiele leger was gedetacheerd, aan den prins voorgesteld. Te Grave, met een garnizoen van ± 1700 man en een bewapening van 116 stukken onder bevel van den generaal de Man, maakte de luitenant-generaal Cort Heyligers zijne opwachting bij prins Frederik. Na 42 bataljons schutterij te hebben georganiseerd, was hij thans belast met het bevel over de troepen tot bewaking van Grave en Nijmegen; nabij beide plaatsen lagen kanonneerbooten gestationeerd. 's Hertogenbosch met de citadel, de forten Crèvecoeur, Isabelle en St. Antonie telden 4600 man garnizoen en 172 vuurmonden onder bevel van generaal Vermaesen. Prins Frederik reikte aldaar aan het 1ste bataljon der

Digitized by Google

2de afdeeling Friesche schutters een vaandel uit, dat op 7 Augustus te Kermpt roemvol den vuurdoop zou ondergaan. Op de Cromvoirtsche heide inspecteerde hij de in den omtrek gekantonneerde rijdende batterijen.

Aangezien naar bevinding van den opperbevelhebber de vér uit elkaar gelegen kantonnementen de oefeningen op grootere schaal belangrijk bemoeilijkten, voor sommige korpsen schier onmogelijk maakten, liet hij door zijne staf-officieren enkele terreinen verkennen tót inrichting van een legerplaats en koos daartoe de uitgestrekte vlakte halverwege Breda—Tilburg tusschen Rijen, de Vyf-Eiken en den straatweg. De luitenant-kolonel van den generalen staf Nepveu kreeg de opdracht (9 Mei) aldaar een kamp in te richten voor twaalf bataljons, waarbij de divisiën dan elkaar zouden afwisselen.

In de tweede helft van Mei begaf de prins zich nogmaals op reis ter bezichtiging van de zuidelijke sterkten en van het Scheldeeskader. Bergen-op-Zoom, alwaar de generaal-majoor baron van der Capellen commandeerde, was wegens hare ligging op den weg naar Antwerpen van groote beteekenis; de bezetting telde 5600 hoofden, schier evenveel als het getal ingezetenen bedroeg, de bewapening der vesting en het geretrancheerde kamp »Kijk in de Pot", 218 vuurmonden. Met het koninklijke stoomjacht nam de prins ter hoogte van het fort Bath de brik *Echo*, eenige aldaar verzamelde kanonneerbooten, verder op de Schelde de korvetten *Nehalennia*, *de Heldin*, *de Proserpina* en *Meduza* in oogenschouw. Aan boord van laatstgenoemden bodem overhandigde de luitenant-kolonel de Gumoëns aan Zijne Koninklijke Hoogheid dépêches van generaal Chassé, betreffende het bezetten van de lunette St. Laurent (bladz. 549). Na een kort bezoek aan de forten Lillo, Liefkenshoeck, hetwelk aan de landzijde geheel was geinundeerd, en Bath, respectievelijk met 500, 300 en 200 man bezetting, 30, 22 en 40 vuurmonden, stapte de prins den volgenden dag te Welsoorden in Staats-Vlaanderen aan land, waar hij van 18 tot 20 Mei onder geleide van den luitenant-generaal H. baron Merkus de Kock al de vestingen, liniën, posten en troepen bezocht: in het vierde district ten westen van de Braakman, 3324 man en 12 kanonnen onder bevel van den kolonel Ledel te Oostburg, in het vijfde

Digitized by Google

district ten oosten van dien inham, 2273 man en 18 kanonnen, onder kolonel A. A. Boellaard van Tuyl te Axel.

Generaal de Kock had veel officieren bij zich, die evenals hij deel uitmaakten van het Nederlandsch Indische leger of tot de expeditionnaire afdeeling hadden behoord: dappere, onversaagde aanvoerders, die in de koloniën hadden geleerd om zelfstandig met kleine afdeelingen op te treden.

Overal viel den prins die gulle ontvangst ten deel, welke alleen Zeeuwen aan hunne gasten weten te bereiden. Steden en dorpen waren rijk met vlaggen, groen en oranje versierd; eerewachten te paard kwamen den vorst tegemoet; scharen jonge dochters wachtten hem op met verzen en bloemen, gewestelijke en stedelijke autoriteiten met overvloedige maaltijden. Op de Wester Schelde lagen de korvet *Amphitrite*, vóór Neuzen, Breskens en Vlissingen het fregat *Euridice*, de korvetten *de Dolfijn* en *Hippomenes*, de brikken *de Meermin* en de aviso's *de Windhond*, *de Gier* en *de Vliegende Visch*. Vlissingen, onder bevel van den vice-admiraal Gobius, bood bij 's prinsen aankomst onder het bulderen der saluutschoten, door levendig verkeer der vaartuigen op zee, van talrijke autoriteiten, officieren en een woelende menigte aan den wal, een allervroolijksten aanblik. Niettegenstaande hare ligging nabij België en een talrijk personeel van zuidelijke herkomst, leefde in het oude stedeke de geest van Neerlands grootsten zeeheld en trouwen Oranje-klant de Ruyter voort. Heel Walcheren scheen wel te Vlissingen vereenigd, zoo vol was de stad. Overal werd prins Frederik met de hartelijkste toejuichingen ontvangen. Op de marinewerf ontbood de admiraal en kolonel-generaal bij zich een der matrozen van de kanonneerboot no. 2, die met van Speyk in de lucht gevlogen, maar ongedeerd in de Schelde neergekomen was.

De prins verliet Zeeland op 21 Mei. Ter hoogte van Willemstad kwam een van 's konings adjudanten, aan boord met dépêches uit 's Gravenhage, meldende 's konings reeds vermelde toezegging aan de conferentie om, wanneer België op 1 Juni niet tot de scheidingsvoorwaarden was toegetreden, voor eigen rekening te zullen handelen.

Prins Frederik, anders zoo kalm en bezadigd, zag sedert de laatste dagen van Mei rusteloos bevelen tegemoet om de vijande-

Digitized by Google

lijkheden te openen. Zijn geduld zou nog twee maanden op de proef gesteld worden.

Den 9den Juni betrokken zes linie-bataljons der eerste divisie het legerkamp van Rijen, één dag later gevolgd door zes bataljons schutterij. De prins had laatstgenoemde afdeelingen aldaar willen ontvangen, maar moest daarvan afzien wegens de komst van majoor Omphal met beschikkingen des konings tot uitvaardiging van orders aan het mobiele leger om zich marschvaardig te houden (bladz. 551). Dientengevolge ontvingen de divisie-commandanten bevelen, zoowel om bedacht te zijn op een eventueelen aanval, als om met of zonder medewerking der mogendheden aanvallenderwijs op te treden. De luitenant-generaal Cort Heyligers moest een deel der troepen, bestemd tot verdediging van Grave en Nijmegen, door de bezetting van 's Hertogenbosch versterkt als bewakingskorps aan de Dommel en de Aa, in en om St. Oedenrode en Veghel samentrekken. Dit reserve-korps werd samengesteld uit twee brigades, elke van vier bataljons, onder de bevelen van de kolonels Knotzer en Busch, 170 kurassiers en de batterij te voet no. 9*a*, te samen 6175 hoofden. Het moest vijandelijke ondernemingen uit Luik en Venlo tegen Grave of Nijmegen beletten, bij een voorwaartsche beweging van het veldleger de linkerflank en de communicatiën dekken, eventueel de Belgen ter hoogte van Hasselt en échec houden. — De telkens herhaalde uitvluchten der vergadering te Frankfurt om uitvoering te geven aan de bondsexecutie hadden hertog Bernard van Saksen Weimar afkeerig gemaakt van zijn opdracht in Luxemburg, zoodat hij zijn terugroeping verzocht en te Tilburg het bevel over de tweede divisie hervatte. De majoor baron von Gagern, die den hertog naar Luxemburg had vergezeld, bleef als chef van den staf bij hem.

De Belgen wilden met verloochening hunner eigen roemvolle tradities van Waterloo — volgens Byron's »Childe Harold"

> The grave of France, the deadly Waterloo!
> Where sunk the greatest, nor the worst of men...
> Conqueror and captive of the earth...

dien gedenkdag niet vieren. Het oppositie-blad »*l'Emancipation*" eischte zelfs vernieling van den »Lion de Waterloo, démonstration imbécile d'une seule victoire des esclaves de la Sainte-Alliance."

Digitized by Google

Redenen te over voor prins Frederik om op 18 Juni het kamp van Rijen plechtig met een godsdienstoefening en een parade te openen.

Alvorens voltooide de vorstelijke opperbevelhebber op dien dag een belangrijk werkstuk: namelijk voorloopige vaststelling van het operatie-plan bij mogelijke hervatting der vijandelijkheden. Reeds vroeg in den morgen was hij daartoe met zijn chef van den staf aan het werk. Het dagboek van baron Constant vermeldt op 18 Juni 1831 »Je remets au prince plusieurs plans d'opérations éventuelles, dans la supposition d'une reprise d'hostilités. Il a adopté un de ces plans, après y avoir apporté quelques légers changements." Deze aanteekening van generaal Constant is niet ten volle juist, althans onvolledig. Meerendeels op grond der mededeelingen van kolonel de la Sarraz was de koning teruggekomen van het wel doordachte ontwerp van prins Frederik om rechtstreeks naar Brussel te trekken (bladz. 558). Na overweging van een eigenhandig door den koning dienaangaand bewerkt stuk, ook van een ontwerp door den vice-opperstalmeester graaf Du Chastel, beide van zuiver militairen aard, had de Constant een ander samengesteld, waarbij men zich, zooals de koning thans wenschte, onder den jammerlijken invloed van de la Sarraz staatkundige drangredenen, in de eerste plaats zou meester maken van de Demer-vallei, welke volgens berichten nagenoeg onbezet was en waarvan het toenmalige oorlogsbestuur te Brussel de waarde niet scheen te begrijpen; zelfs de stad Diest was niet versterkt. Had men de vallei van de Demer bezet dan wilde de Constant, met het voorbeeld van Napoleon in 1815 voor oogen, in de open ruimte tusschen de vér verspreide legers van de Maas en de Schelde voortrukken om ze achtereenvolgens te verslaan: dus een strategische doorbreking. Met het Maas-leger rekende hij gemakkelijk spel te hebben. Was dit verslagen, dan lag de weg naar Tongeren open, en zou, volgens de la Sarraz, de provincie Luik ons bijvallen terwijl men tevens in gemeenschap kwam met Maastricht. Daarna moest het Scheldeleger in de richting van Leuven worden opgezocht en verslagen. Overeenkomstig dit ontwerp kon men Brussel, toch het doel van den aanstaanden veldtocht, over Turnhout, Hasselt en Tongeren, d. i. langs een omweg van ongeveer 150 kilometers, op z'n vroegst in zeven dagen bereiken. Ware het oorspronkelijke plan van prins

Digitized by Google

Frederik gevolgd namelijk van Rijen rechtstreeks het, zooals blijken zal, zwakke en gebrekkig aangevoerde Schelde-leger op te zoeken, terwijl het Maas-leger door Cort Heyligers en uit Maastricht werd beziggehouden, dan ware Brussel bezet lang alvorens vreemde troepen zulks konden beletten. Jammer genoeg zwichtte prins Frederik, als bij de »sterke bezetting" van Brussel, uit eerbied voor 's konings wil, en vereenigde hij zich tegen eigen zin, behoudens eenige wijzigingen van ondergeschikten aard, met het ontwerp de Constant, hetwelk voor een groot deel op de ijdele voorspiegelingen der Luiksche orangisten gegrond was.

Het op 18 Juni voorloopig vastgestelde operatie-plan luidde letterlijk volgens een aanteekening van dien opperofficier, enkele dagen vóór het openen der vijandelijkheden —

»L'armée marchera en trois colonnes sur une seule ligne d'opérations dans la direction de Diest, dans le but de séparer les deux armées belges, dont les quartiers généraux sont à Malines (Schilde), celle du prince Léopold (général de Tiecken), et à Hasselt, celle du général Daine; de battre d'abord cette dernière et de se porter ensuite sur Louvain contre celle du prince Léopold. Le corps de réserve agira en observation sur la route d'Eindhoven à Hasselt, marquant Venlo et couvrant le flanc gauche de l'armée. Des colonnes mobiles, formées des garnisons de Bréda et de Bergen-op-Zoom agiront vers Anvers pour donner de l'inquiétude à l'ennemi de ce côté-là."

Tegen negen uur reed de prins met zijn staf en een klein escorte huzaren door de Bossche poort, rechts en links waarvan op de zwaar gepalissadeerde wallen de metalen vuurmonden glansden achter de schietgaten. Op den breeden, door hooge boomen als een loofgang beschaduwden straatweg wemelde 't van wandelaars, allen één dag vroeger dan gewoonlijk in Zondags kleeding, van rijtuigen met kleurige livreien, meer nog opgepropte wagens en huifkarren vol boeren en boerinnetjes, welke zich in vroolijke stemming spoedden tot bijwoning van het nooit geziene schouwspel aan »de Vijf Eiken".

Generaal van Geen en zijne officieren reden den prins op verren afstand tegemoet en leidden hem onder luide toejuichingen binnen de legerplaats.

Digitized by Google

Digitized by Google

Prins Frederik der Nederlanden, Admiraal en Kolonel Generaal.

Digitized by Google

Met groot welgevallen blikte de prins op de tentenstad, 1000 meters lang en 300 meters diep, verdeeld in twaalf wijken voor evenveel bataljons, elke met twee dubbele rijen van acht tenten: bevloerd door fluweelachtig mos, witte, paarsche erica en wilde braamstruiken, ter weerszijden leunende tegen ruischende zeeën van rijpend graan, van den straatweg gescheiden door een tachtig meters breeden graszoom met kleine hoogten en dorpstorens als achtergrond én de hoog in de lucht wapperende driekleur vóór de legerplaats. Bij het paviljoen van het hoofdkwartier, hetwelk door groen en bloemen in een lachend park was herschapen, wachtte Dunkler's kapel den prins op met het oude »princelied Wilhelmus." Terwijl hij afsteeg, zich met generaal van Geen en anderen onderhield, marcheerden de troepen in gesloten colonnes op in front en ter weerszijden van den preekstoel en van het altaar vóór den rechter- en den linkervleugel der tentenrijen. Prins Frederik woonde de godsdienstoefening der protestanten bij, die geleid werd door den predikant te Chaam, ds. Prins. Statig en wijd klonken over de heide uit den mond van duizenden krijgers de versregels van het 20ste der evangelische gezangen —

Waar ons geen schepsel helpt, helpt Hij,
Als alles vlucht, staat Hij nabij.
In smart en vreugd, in nood en strijd,
Blijft Hij dezelfde t' allen tijd.

Na de kerkelijke plechtigheid en terwijl de troepen zich gereed maakten voor de revue, reikte de prins vaandels uit aan het 1e bataljon der 2e afdeeling Noord Hollandsche schutterij, gecommandeerd door den majoor J. G. van Pabst Rutgers, en aan het 1e bataljon der 1e afdeeling Zuid Hollandsche schutterij van luitenant-kolonel jhr. O. L. Boreel.

Na afloop der parade deed de prins met generaal van Geen en »Monseigneur" den hertog van Saksen Weimar, dien dag bij Z. K. H. te gast genoodigd, een ommegang in de legerplaats. Ongeloofelijk was 't, wat de manschappen na het vernemen van het voorgenomen bezoek van hun vorstelijken opperbevelhebber binnen enkele dagen tot versiering van het kampement hadden tot stand gebracht.

Het vóórfront van elk bataljon werd gedekt door de in rotten

Digitized by Google

staande geweren, als een heg van hout en ijzer ter weerszijden van de keurig versierde vaandelstoelen, met de oranje-kleur boven stapels van koperen trommen en signaalhoorns: óm die stoelen waren perken van zand, roode en witte kiezelsteenen gestrooid met koninklijke kronen, W's en F's en andere figuren. Voor de blauw gekapte hoofdofficiers- en officierstenten ter overzijde van de veldkeukens met hare glinsterende randen van blikken eetketeltjes, vertolkte de omvang der achter naaldhout verscholen zodenbanken den hoogeren of lageren rang van de tijdelijke bewoners.

Een vijftig meters breede publieke weg scheidde het tentenleger van de cantine-lijn, waar een heele kermis van opstallen, winkeltjes en loodsen van allerlei soort was opgeslagen. De tot societeit en gemeenschappelijke tafel dienende officiers-cantines waren smaakvol met vlaggedoek en breede wimpels gedrapeerd en van gezellige galerijen voorzien. De loodsen van onderofficieren en manschappen hadden nevens den groenen krans, bont geschilderde portretten uit het koninklijke huis, van den hertog en andere bevelhebbers, met allerlei opschriften uitgehangen. Meerdere vertoonden den koning, prins Frederik te paard en te voet met verzen als

Wie ware grootheid aâmt en echten heldenmoed,
Diens tytel is zijn naam, diens rijkdom is zijn bloed...

óf

De Toekomst. Vorstenzoon, Uw' eedlen Vader waard,
Breekt reeds de wolken door, die nog de heemlen dekken...

waarbij de schilder prins Frederik had voorgesteld in een wolkenfloers. Bij de opschriften hadden de kramers de namen van Bilderdijk, Wap en anderen met een vermakelijke minachting van het auteurs-recht verwisseld. Maar 't deed prins Frederik pijnlijk aan, dat geen enkele versiering aan zijn broeder deed denken; niets herinnerde aan den held van Quatre-Bras en Waterloo!

Poffertjes- en wafelkramen stalden buiten haar pracht uit van koperen vaten, gloeiende pannen en knetterende houtvuren, terwijl daarbinnen schalksche boerinnetjes onder kout en gebak fraterniseerden met onze landsverdedigers. Vooral trokken veel kijkers de beschilderde zeilen langs de kampstraat met toespelingen op de gebeurtenissen van den dag. Een ongeletterde flamingant ver-

Digitized by Google

toonde met rietstok, zang en draaiorgel een volslagen parodie op den regent Surlet de Chokier. »Ge kunt op zijn gezicht zoo wel »de goedheid als de slumheid lezen" — begon hij in het »Brussel-lees" van die dagen — »zijn lange hôren zijn gesneën *à la Boissy »d'Anglas* [323]) en hij héédt een houten sabel in zijn linker hand": waarna de ex-tenor aanhief met een stem als een gebarsten ketel, en elk couplet sloot met het luid toegejuichte refrein —

Le bon roi Dagobert
Avait un grand sabre de fer.
Le bon Saint Eloi
Lui dit ô mon Roi
Votre Majesté
Pourrait se blesser.
C'est vrai, lui dit le Roi,
Qu'on me donne un sabre de bois.

Op de cantine-lijn krioelde 't van wandelaarsters, in hare eigenaardige dracht van breede hoepelrokken, op de borst gekruiste bonte doeken, breede kanten mutsen en lange gouden oorbellen, die aan den arm van hare gewapende geleiders de wonderen van het militaire kamp, naar haar meening toch enkel een plaats van pret en uitspanning, met groote oogen aangaapten.

Vóór de officiers-tenten zaten nog bevalliger schoonen en oudere, in zware zijde gedoste burgeressen uit Tilburg, Breda en Oosterhout, wier rijkdommen van Brabantsche kant en juweelen coquetteerden met de gouden en zilveren epauletten harer broeders of zonen. Terwijl dezen de eer der kampeerenden gul en gastvrij ophielden, stieten de eenvoudige buitenlui in de heilige huisjes aan met wit bier of oud bruin en voegden het welzijn van den opperbevelhebber in één dronk samen met verwenschingen aan het adres der blauwkielen.

Prins Frederik vereenigde alle in het kamp aanwezige opper- en hoofd-officieren aan zijn tafel, waar een opgewekte toon heerschte. Bij de gesprekken over allerlei onderwerpen trachtte de vorstelijke gastheer vooral na te gaan in hoeverre de geest in het leger weer naar zijn broeder keerde. Maar men vermeed kennelijk Oranje te noemen. 't Was bekend dat de handelingen der conferentie en de candidatuur van hertog Leopold van Coburg in België geen algemeenen bijval vonden: maar even weinig waarde hechtten onze

Digitized by Google

officieren aan de orangistische woelingen op verschillende plaatsen in het Zuiden, waar de partij van den oorlog den boventoon voerde »la guerre aux barbares qui occupent encore une partie de notre territoire!" De joristen hadden nog dezer dagen een soort »meeting" in dien geest gehouden; te Luik verzamelde men naamteekeningen op een adres aan den regent, waarin o. a. werd beweerd, dat alleen het zwaard de vrijheid en de eer van België kon redden »geen protocollen, geen aarzeling meer, maar... oorlog!" Tegenover de meening van »Monseigneur", die niet gewoon was van zijn hart een moordkuil te maken, van generaal van Geen en anderen, dat Frankrijk slechts op een gunstige gelegenheid wachtte om in Polen of in België tusschen beiden te komen, deelde de prins een pas uit Berlijn ontvangen bericht mede, volgens hetwelk de veldmaarschalk Diebitsch enkele dagen na zijn bij Ostrolenka behaalde overwinning (26 Mei) aan de cholera was bezweken, zoodat de Russen nieuwe vertraging bij het dempen van den opstand dreigde; intusschen vleide men zich te Warschau met een congres der mogendheden ten einde uitspraak te doen omtrent de Poolsche quaestie. De prins hield vol, dat de Polen niets van het kabinet Périer te wachten hadden; de revolutionairen te Parijs misten alle macht: vruchteloos hadden zij in de Juli-dagen ook den prins van Oranje candidaat willen stellen voor den Franschen troon... Allen zwegen bij het noemen van Oranje!

Hoe sterk de Belgen ook schetterden, geloofde prins Frederik toch niet aan een aanval hunnerzijds. Nog onlangs (22 Juni) hadden de generaals Daine, de Tiecken de Terhove, Goblet en de minister van oorlog zich in een bijéénkomst tegen hervatting der vijandelijkheden verklaard en den minister-raad in dien zin geadviseerd. Wél hadden de Tiecken en Daine er op aangedrongen — maar dit kon de prins niet weten — dat men, mocht 't onverhoopt tot oorlog komen, hen dan vrij en geheel onafhankelijk van elkaar zou laten handelen; dus geen éénheid van leiding. Intusschen verlieten honderden welgezetenen Antwerpen met have en goed uit vrees voor een nieuw bombardement. Kort vóór het einde van den maaltijd roerde de prins nog het gerucht aan, volgens hetwelk een aanranding van zijn broeder op den Scheveningschen weg bij Zorgvliet door een dronkaard, in de couranten tot een

Digitized by Google

aanslag op zijn leven was uitgemeten. Maar ook deze toespeling miste het doel!

Wat de blijken van genegenheid voor zijn broeder in het leger betrof, baarde dit eerste bezoek aan de kampeerende troepen den opperbevelhebber een bittere teleurstelling.

Terwijl de prins enkele dagen later met zijne echtgenoote, die voor eenige dagen uit 's Gravenhage was overgekomen (24 Juni), het middagmaal in den tuin van een zijner domein-hoeven te Ulvenhout gebruikte, bracht een koerier twee belangrijke tijdingen; de eene meer bijzonder van beteekenis voor het vorstenhuis, de andere van groot gewicht voor koning en vaderland. Het eerste bericht behelsde de gelukkige bevalling van prinses Albert van Pruisen — prinses Marianne der Nederlanden — van eene dochter, prinses Charlotte. Het andere vermeldde, zij 't nog slechts bij geruchte, dat de conferentie met de Belgische afgevaardigden was overeengekomen omtrent de voorwaarden van scheiding, vervat in de 18 artikelen (bladz. 553).

Inderdaad schreef baron van Zuylen op 27 Juni aan den minister van buitenlandsche zaken te 's Gravenhage, dat prins Leopold van Saksen Coburg zich den vorigen avond met instemming van de conferentie mondeling tegenover de Brusselsche deputatie, vervolgens schriftelijk jegens den regent Surlet de Chokier had bereid verklaard om de kroon van België te aanvaarden, mits het congres te Brussel het traktaat der 18 artikelen aannam. De overeenkomst zou in eens ter goed- of afkeuring aan het nationaal congres te Brussel worden gezonden. Alsof de conferentie-leden zich schaamden over het onrecht dat zij tegenover Noord-Nederland begingen (bladz. 547), werd aan baron von Wessenberg opgedragen om het verdrag naar 's Gravenhage over te brengen ten einde aldaar de voorwaarden smakelijk te maken, de aanneming door den koning te bevorderen. Tegelijkertijd richtte lord Palmerston een brief vol schoonschijnende drogredenen aan sir Charles Bagot, ten einde op 's konings gemoed te werken.

De Oostenrijksche afgevaardigde had zich, zooals later bleek tot groote ergernis zijner regeering, voor die opdracht laten vinden [324]). Bij algeheele miskenning der rechten, waarop koning Willem door toetreding tot de in Januari vastgestelde grondslagen van schei-

Digitized by Google

ding, deels met opoffering der belangen van oud-Nederland aan de eischen van België, aanspraak had gekregen, achtte Zijne Majesteit dat de 18 artikelen (protocol 26) nauwlijks overweging verdienden. Ook lord Aberdeen stelde bij zijn rede van 24 Juni in het huis der lords de leden der conferentie en de Belgen in het ongelijk, erkende ten volle het goed recht van Willem I en verweet der Britsche regeering haar tegenover den koning aangenomen houding. »When he saw the religious, industrious and free people of that country uniting round their sovereign, making the severest sacrifices for the sake of their king, and performing acts scarcely paralleled in their own history, fertile as it was in deeds of heroism — he must declare that they deserved the admiration and sympathy of their lordships, and might with propriety and justice have received some countenance and support from His Majesty's Minister" [325]).

Niet minder verontwaardigd toonde zich prinses Lièven »by giving in to the Belgians and showing injustice to the king of Holland, who has always paid deference to the propositions of the conference, trusting to its good faith and sens of justice. More over, in admitting that almost every sacrifice ought to be made for the maintenance of peace, one sacrifice is impossible, namely, that of honour".

Lord Grey schaamde zich niet haar terug te schrijven. »The (XVIII) articles appears to me just for the both parties" en verspeelde daarmede zijn naam van eerlijken diplomaat!

Baron von Wessenberg stapte op den laatsten dag van Juni af in het hotel Belle-Vue te 's Gravenhage, spoedig gevolgd door baron van Zuylen, ten einde mondeling ophelderingen aan de regeering te verstrekken. Niettegenstaande den aandrang van de afgevaardigden der conferentie, van sir Charles Bagot en den waarnemenden Franschen zaakgelastigde de la Rochefoucauld, weigerde Willem I standvastig tot het ontworpen vredes-traktaat toe te treden. Evenmin zwichtte de koning voor nadere betoogen van den Britschen en den Russischen gezant, die op grond van »berichten uit Parijs", Zijne Majesteit voor het tegenwoordige en ten einde de uitbarsting van een algemeenen oorlog te voorkomen, tot toegevendheid zochten te stemmen, in afwachting dat de mogend-

Digitized by Google

heden, van andere zorgen ontheven, zich daadzakelijk de belangen in Nederland zouden kunnen aantrekken! Volgens generaal Fagel beteekenden bedoelde »berichten uit Parijs", dat, wanneer dezerzijds een aanval op België mocht worden ondernomen, Fransche troepen haar te hulp zouden komen.

In het congres te Brussel duurde de beraadslaging over de 18 artikelen negen dagen: velen beschouwden het protocol als een schending van het grondgebied, hetwelk de aangenomen grondwet pas had vastgesteld [326]). De openbare meening was van verschillende zijden opgezweept tot een woedenden haat tegen het scheidingstraktaat, waarin men wegens de bepalingen omtrent Staats-Vlaanderen, Limburg en Luxemburg ten nadeele van België, verderf en ondergang van den jongen staat wilde zien. De »*Association patriotique*" speelde haar laatste troeven uit en kon geen voldoend scherpe bewoordingen vinden om het beleid van den minister Lebeau af te keuren. Deze toonde zich echter even weinig verlegen in als buiten de vergaderzaal, waar de gewapende burgerwacht groote moeite had om de tegen hem verbitterde menigte in bedwang te houden. In de kamer ging 't, vooral bij monde van de Brouckère en hunne geestverwanten, onstuimig toe; inzonderheid lokte de bepaling omtrent de verplichte onzijdigheid van België, zijnde een vrij en onafhankelijk volk onwaardig, — dit zéker terecht! — levendig protest uit.

Na tot het uiterste oogenblik te hebben afgewacht of wellicht nog mededeelingen uit Londen zouden volgen, die invloed op de zienswijze der regeering konden uitoefenen, (bladz. 554) en toen het congres te Brussel op 9 Juli na een welsprekende verdediging door den minister Lebeau de 18 artikelen had aangenomen, liet de koning onder dagteekening van 12 Juli aan baron von Wessenberg zijn antwoord op de scheidingsvoorwaarden meêdeelen. Namens den koning gaf de minister van buitenlandsche zaken aan de conferentie zijn verbazing te kennen omtrent den loop harer overleggingen. Meesterlijk ontleedde baron Verstolk (12 Juli 1831) de verschillen tusschen de 18 artikelen der bijlage van het 12de- en die van het 26ste protocol, waarin nagenoeg alle bepalingen ten voordeele van België waren omgewerkt. Hij herinnerde de conferentie aan hare beloften van 6 Juni en verklaarde waardiglijk omtrent zijn koninkk-

Digitized by Google

lijken meester: »A l'exemple des souverains les plus puissans il pourra céder à la nécessité, en abandonnant à leur sort ceux de ses sujets, qui se sont soustraits à son autorité, mais jamais il ne leur sacrifiera les droits de la Hollande." Wijzende op den eisch, welke de mogendheden bij het 19de protocol hadden gesteld voor den in België te kiezen souverein, namelijk onvoorwaardelijke aanneming der op 20 Januari 1831 getroffen bepalingen, eindigde de nota »Sa Majesté, dans le cas où un prince, appelé à la souveraineté de la Belgique, l'acceptât et en prit possession sans avoir préalablement accepté les dits arrangemens, *ne pourrait considérer ce prince, que comme placé par cela seul dans une attitude hostile envers elle et comme son ennemi* [327]). De slotwoorden behelsden 's konings laatste waarschuwing aan het adres van België: inderdaad een *ultimatum!*

Nog vóór zijn terugkeer naar Londen deelde baron von Wessenberg aan onzen minister van buitenlandsche zaken mede, dat prins Leopold zich den 16den van Londen naar België zou begeven. De koning liet aan den Oostenrijkschen afgevaardigde meêdeelen, dat hoewel de Nederlandsche regeering den uitslag op haar antwoord van 12 Juli wenschte af te wachten, de koning bereid bleef om nadere voorstellen in overweging te nemen, maar het door hem gestelde voorbehoud handhaafde om gewapenderhand jegens België op te treden, wanneer hij dit tot uitvoering der bepalingen van 20 Januari zou noodig oordeelen. Op 17 Juli berichtte baron von Wessenberg aan de conferentie de weigering van de 18 artikelen door de Nederlandsche regeering; niettemin besloten de mogendheden in haar vergadering van 25 Juli nieuwe onderhandelingen te openen ten einde tot een definitief vredestraktaat tusschen Nederland en België te geraken (28ste protocol).

Sinds het voorgestelde traktaat der 18 artikelen was bekend geworden had kolonel De la Sarraz in zijne brieven aan den directeur-generaal De Eerens, welke deze steeds aan koning Willem I ter lezing aanbood, de berichten omtrent de in België, vooral in het Luiksche heerschende spanning danig aangedikt. Volgens hem hadden de Britsche voorstellen algemeene verslagenheid in België verwekt en zouden zeker niet worden aangenomen. Hij

Digitized by Google

noemde aanzienlijke personen uit Luik, Bergen en Antwerpen, die niets liever wenschten dan herstel van het gezag van koning Willem I in België. En nadat de artikelen te Brussel waren aangenomen, prins Leopold, »die bereid was oorlog tegen Holland te voeren", de kroon van België aangenomen en zich naar Brussel begeven had, gaf De la Sarraz hoog op omtrent de verbazing der Luiksche contra-revolutionairen, dat men Leopold de reis zoo rustig liet voortzetten: »men wist zich de schijnbare werkeloosheid der Hollandsche regeering evenmin te verklaren als de concentratie van troepen op de noordelijke grenzen van Frankrijk" (bladz. 557). Hij vroeg machtiging om een hem vergezellenden officier langs de noordelijke fransche grenzen te zenden tot waarneming, wat er waar was omtrent de geruchten van troepen-concentratie aldaar. Gelijktijdig met de ontvangst dezer brieven, hadden enkelen der door De la Sarraz vermelde Belgen, o. a. de heer Grégoire, zich te 's Gravenhage bij de regeering gemeld en aangedrongen op hulp tot aanmoediging van duizenden werklieden, die zich in Luik en in den omtrek gereed hielden om 's konings partij te kiezen. Ofschoon het aldaar tusschen de Belgische troepen en de orangisten woelig toeging, beweerden Grégoire en zijne medgezellen dat de opmarsch van het Hollandsche leger tot een gewenschte leuze zou strekken om zich van prins Leopold te ontslaan, wien, volgens hen, het Belgische leger alles behalve genegen was. Zij vermeldden namen van opperofficieren, die de troepenbewegingen zouden verlammen [328]) en tal van steden — Verviers, Namen, Bergen, Gent, Leuven ook Brussel —, waar patriotsche vereenigingen zich tegen de bestaande orde van zaken wilden verzetten. De Nederlandsche regeering droeg aan generaal De Eerens op om zich nauwkeurig bij kolonel De la Sarraz te vergewissen in hoeverre bedoelde berichten waarheid behelsden, meer bijzonder of de partij, welke te Luik een beweging ten voordeele van het Nederlandsche gouvernement wilde bewerken, daartoe bijstand verlangde (18 Juli). De Belgische heeren kregen ten antwoord, dat men het uitbreken der contra-revolutie wilde afwachten alvorens aanvallend op te treden.

Nauw waren zij over Aken naar Luik teruggekeerd, ten einde volgens de te 's Gravenhage ontvangen mededeelingen hunne plannen uit te voeren, o. a. te trachten door omkooping meester

Digitized by Google

te worden van de citadel en van de »Chartreuse", toen koning Willem I op 19 Juli van zijne gezanten te Londen het besluit der conferentie vernam, volgens hetwelk de bij de 18 artikelen bedongen onzijdigheidsverklaring van België tevens voor den nieuwen staat vergunning inhield tot slechting van een deel der vestingen langs de Fransche grenzen: een bepaling, die reeds twee maanden geleden (17 April) te Londen heimelijk op aandrang van Frankrijk was vastgesteld. Verbitterd door deze nieuwe trouwelooze handeling der mogendheden, onder den indruk der brieven van De la Sarraz en van de jongste mededeelingen door Grégoire dat Luik en Oost-Vlaanderen reikhalzend uitzagen naar de gelegenheid om zich voor herstel van zijn Huis te verklaren, overwoog de koning om de vijandelijkheden al spoedig te hervatten. Ten einde echter, in afwachting van hetgeen eerstdaags te Brussel zou geschieden, het volle recht aan zijn zijde te houden, stelde de koning op raad van zijn kabinet de beslissing nog uit. Mocht 't tot vijandelijkheden komen, dan wilde de koning de staten-generaal en ook de conferentie te Londen omtrent zijn oogmerken onderrichten. In verband met vroegere uitingen en het onlangs aan de conferentie gegeven antwoord achtten de koning en zijne raadsleden zich tegenover België alleen verplicht tot het opzeggen van den op 5 November door Chassé onderteekenden wapenstilstand voor Antwerpen en tot geen andere waarschuwing.

Kolonel De la Sarraz antwoordde onmiddellijk en zeer opgewonden op het schrijven van generaal De Eerens. De mededeelingen der Luikenaren te 's Gravenhage ten volle bevestigende en met bijvoeging van nog andere bijzonderheden, verzekerde De la Sarraz, dat mits het Nederlandsche leger onmiddellijk na de uitbarsting van de contra-revolutie oprukte, en tegelijkertijd een sterk detachement uit Maastricht medewerkte, het doel niet *kon* worden gemist. De hoofden der beweging te Luik erkenden dat zij sedert het vorige jaar tot speelbal hadden gestrekt van gelukzoekers en intriguanten, maar vroegen nu openlijk »qui ose dire ici du mal »du prince d'Orange?" Voor België geen heil ziende buiten een restauratie in orangistischen zin, cijferden de hoofden der beweging alle bezwaren van tusschenkomst eener Hollandsche krijgsmacht weg en smeekten »au nom de Dieu venez nous délivrer." Kolonel

Digitized by Google

De la Sarraz raadde niet alleen tot krachtige hulp, maar ook om bijtijds eenige hooggeplaatste civiele en militaire beambten naar Aken te zenden, ten einde onmiddellijk te Luik namens den koning handelend te kunnen optreden.

IV. De wapenschouwing van 23 Juli 1831.

De gedachte aan zijn broeder had prins Frederik sedert de viering van den Waterloo-dag in het kamp van Rijen geen oogenblik verlaten. Oranje, vijftien jaren lang door de natie op de handen gedragen, vóór 1830 de afgod van het Zuiden, en thans zelfs door zijne krijgsmakkers in het Noorden miskend!

Op den 8sten Juli, dus nog vóór de verwerping der achttien artikelen door den koning, had de divisie van Geen de vroegere kantonnementen weer betrokken en was in de legerplaats door de tweede divisie vervangen. Bij dagelijksche oefeningen en manoeuvres was de hertog van Saksen-Weimar in zijn element. Gaarne had hij de afdeeling grenadiers en de bataljons jagers onder zijne bevelen gehad. Nu deze echter bij de eerste divisie stonden, was de hertog er vooral op uit om de slagvaardigheid der bataljons schutterij aan die der linie-troepen gelijk te maken en ondanks het gemis der zoogenaamde »keurtroepen" zijne divisie zoodanig te oefenen, dat ze aan de anderen den loef zou afsteken. Een dier avonden had »Monseigneur" alle kampeerende officieren in het hoofdkwartier genoodigd, waar dronken werden ingesteld op den koning, op den prins van Oranje, daarna op den opperbevelhebber van het veldleger. De eerste en de laatste toast vonden luidruchtige toejuiching, doch de dronk op den prins van Oranje werd zeer koel beantwoord; enkele officieren brachten het glas niet aan de lippen. Deze mededeeling trof prins Frederik even pijnlijk als de eigen ondervinding op 18 Juni, maar deed bij hem het besluit rijpen om zijn broeder hoe eerder hoe liever in het vertrouwen der krijgsmacht te herstellen. Het middel daartoe kon geen ander zijn dan het opperbevel van het mobiele leger, dat hij

Digitized by Google

met de meeste zorg voor zijn taak had voorbereid, aan den prins van Oranje over te dragen. Niet de jongere broeder, oordeelde hij, maar 's konings erfgenaam, de troonopvolger moest, ook om staatkundige redenen aan het hoofd van het leger staan, wanneer dit tot handhaving van souvereine rechten België zou binnenrukken. Doch alvorens had prins Frederik te dien opzichte 's konings aarzeling te overwinnen en behoorde de wederverschijning van Oranje aan het hoofd der armee genoegzaam te zijn voorbereid. Daartoe bood zich ongezocht de gelegenheid aan, toen Zijne Majesteit, in verband met de voorwaardelijke oorlogsverklaring van 12 Juli, het voornemen te kennen gaf om het leger in het kamp van Rijen en te Eindhoven te bezoeken. De samenstelling der krijgsmacht was sinds April (bladz. 560) onveranderd gebleven, maar de sterkte door medewerking der troepen van Cort Heyligers nog toegenomen (zie Bijlage X).

De koning liet zijn komst tegen Zaterdag 23 Juli aankondigen. Aanstonds stelde prins Frederik aan zijn vader voor om zich door den kroonprins te laten vergezellen. Dienovereenkomstig noodigde de koning niet alleen den prins van Oranje maar ook zijne drie kleinzonen uit om de wapenschouwing te Rijen bij te wonen.

Reeds eenige dagen te voren was de oude baronie rijk met vlaggen, festoenen en eerebogen versierd. Geheel Breda was op de been toen de koninklijke reiswagens tegen den middag van 22 Juli langs den straatweg van Terheijden het Speelhuis bereikten. Na een korte begroeting door den gouverneur van Noord Brabant, jonkheer A. J. L. van den Bogaerde, den burgemeester J. F. de Roy van Zuydewijn en de leden van den raad, zette de koning onder hartelijke toejuichingen zijn weg voort en stapte af ten huize van den heer Twiss in de Kater- (Catharijne-)straat: thans het rijks-telegraafkantoor. De prins van Oranje en zijne zonen logeerden ter overzijde in den »Prins Kardinaal".

De koning deed nog in den namiddag een wandeling langs de wallen, zag de bezetting op de markt en ontving de autoriteiten in het hoofdkwartier van prins Frederik tegenover het toenmalige »Hôtel de Flandre". Een gedeelte van den avond bracht de koning door in den tuin met de prinses en hare dames; ver-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

volgens werkte hij met zijne zonen en generaal de Constant. Men besprak het bezoek der Luiksche heeren te 's Gravenhage en hunne plannen, waaromtrent prins Frederik eveneens door kolonel De la Sarraz was ingelicht. Met overdreven vertrouwen op de berichten van laatstgenoemden en de macht der orangisten in het Luiksche gaf de koning de voorkeur aan het op 18 Juni voorloopig vastgestelde operatie-plan van baron de Constant boven het aanvankelijk door hem goedgekeurde ontwerp van prins Frederik om rechtstreeks op Brussel aan te rukken (bladz. 559 en 565).

Uren lang vóór den aanvang der wapenschouwing verdrongen zich duizenden toeschouwers vóór de lunetten te Rijen ten zuiden van den straatweg. Detachementen lansiers, marechaussee's te paard en te voet hielden met moeite de ruimte vrij, waarin behalve de kampeerende troepen achtereenvolgens ook de eerste divisie, een deel der cavalerie en der reserve-artillerie plaats namen. Staf-officieren en adjudanten galoppeerden af en aan om aan de korpsen hunne plaatsen te wijzen. Hoewel deze vroegtijdig de kantonnementen hadden verlaten, scheen de lange marsch bij hevige warmte de troepen toch weinig te hebben vermoeid. Reeds van verre klonken hunne liederen: het werk van geletterde vrijwilligers in de gelederen als Heye, Huyser, Wap, Hasebroek, ook van enkele officieren o. a. den eerste-luitenant den Beer Poortugael, die daardoor krachtig hebben bijgedragen om een opgewekte stemming bij het leger, de schutterijen en de vrijwillige korpsen te onderhouden.

Achter de troepen volgden volle patroon-caissons en ledige ziekenwagens, tenzij daarin marketentsters met haar „apotheek" hadden plaats genomen. Bij het regiment lansiers no. 10 zat »Jeannette" te paard; het voorbeeld volgende der ook als rijdster vermaarde gemalin van prins Willem V, die boven den schrijlingschen zit en het elegante amazonen-kleed de voorkeur had gegeven aan de houding der centauren. Met het traditioneele wit-en-oranje geschilderde tonnetje op den rug was »Jeannette" op marsch en op haar klepper »Janus" steeds tot laven gereed: maar in de aanstaande dagen van strijd zou zij ook de eerste wezen om hulp te bieden aan »*haar* jongens".

Digitized by Google

Schaal van 1 : ± 17.000. PLAN V.

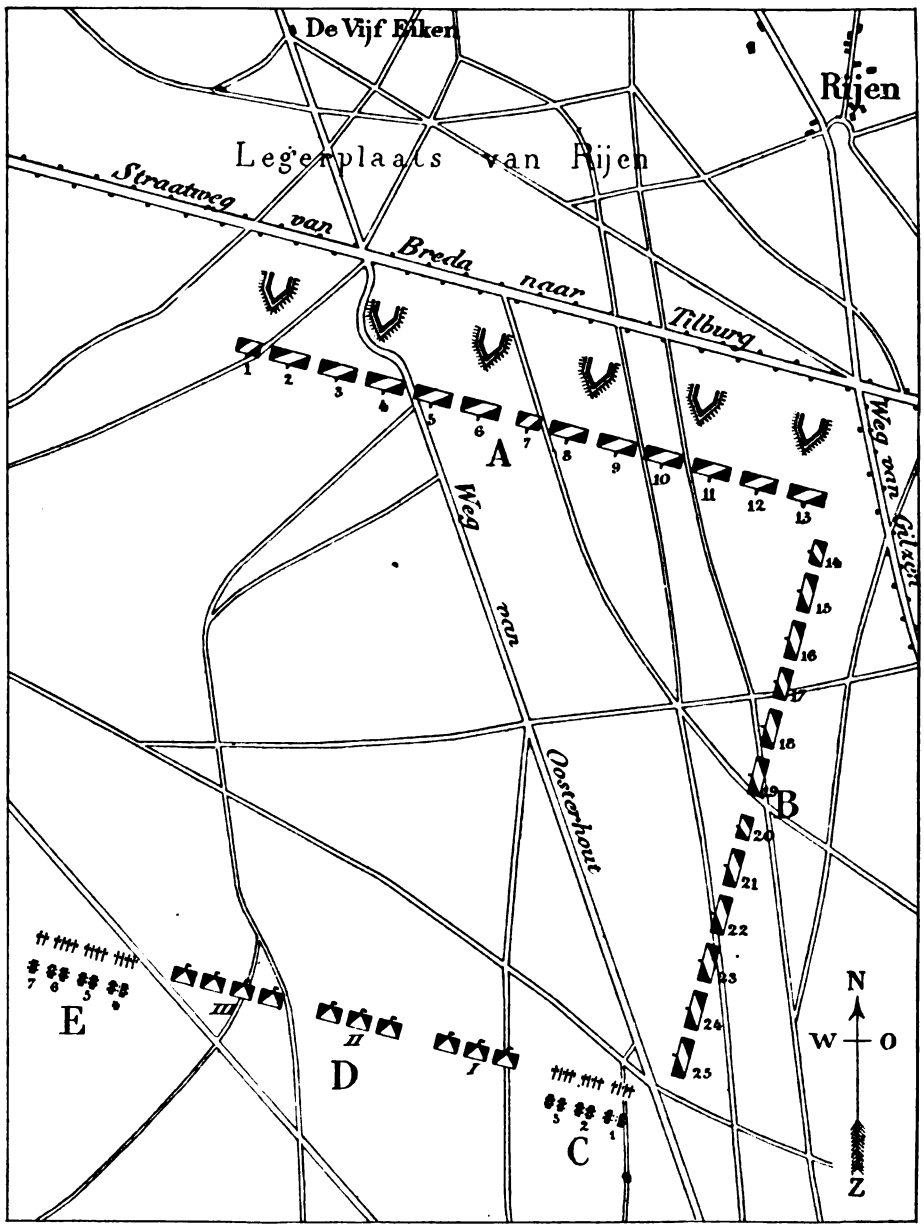

ORDE VAN PARADE OP 23 JULI 1831.

TOELICHTING.

A. EERSTE DIVISIE INFANTERIE.

1. Compagnie Groninger Studenten.
2. 1ste Bataljon Jagers.

Digitized by Google

3. 1ste Bataljon der 2de Afdeeling Noord Hollandsche Schutterij.
4. 1ste Bataljon der 1ste Afdeeling Zuid Hollandsche Schutterij.
5. 1ste Bataljon der Afdeeling Grenadiers.
6. 2de Bataljon der Afdeeling Grenadiers.
7. Compagnie Jagers van Van Dam.
8. 2de Bataljon Jagers.
9. 1ste Bataljon der 2de Afdeeling Zuid Hollandsche Schutterij.
10. 2de Bataljon der 2de Afdeeling Zuid Hollandsehe Schutterij.
11. 2de Bataljon der 1ste Afdeeling Geldersche Schutterij.
12. 1ste Bataljon der 5de Afdeeling Infanterie.
13. 3de Bataljon der 5de Afdeeling Infanterie.

B. TWEEDE DIVISIE INFANTERIE.

14. Compagnie Vrijwillige Utrechtsche Jagers
15. 1ste Bataljon der 2de Afdeeling Geldersche Schutterij.
16. 1ste Bataljon der 7de Afdeeling Infanterie.
17. 2de Bataljon der 7de Afdeeling Infanterie.
18. 1ste Bataljon der 12de Afdeeling Infanterie.
19. 2de Bataljon der 12de Afdeeling Infanterie.
20. Compagnie Koninklijke Jagers.
21. 2de Bataljon der 4de Afdeeling Zuid Hollandsche Schutterij.
22. 2de Bataljon der 2de Afdeeling Infanterie.
23. 3de Bataljon der 2de Afdeeling Infanterie.
24. 1ste Bataljon der 18de Afdeeling Infanterie.
25. 2de Bataljon der 18de Afdeeling Infanterie.

C. VELD ARTILLERIE.

1. Batterij Veld Artillerie No. 5*a*, van 6 pond — 8 stukken.
2. Batterij Veld Artillerie No. 6*a*, van 6 » — 8 »
3. Batterij Veld Artillerie No. 7*a*, van 12 » — 8 »

D. CAVALERIE.

I. Afdeeling Kurassiers No. 3.
II. Afdeeling Kurassiers No. 9.
III. Regiment Lansiers No. 10.

E. RIJDENDE ARTILLERIE.

4. Batterij Rijdende Artillerie No. 1, van 6 pond — 8 stukken.
5. Batterij Rijdende Artillerie No. 2, houwitsers — 8 »
6. Batterij Rijdende Artillerie No. 3, van 6 pond — 8 »
7. Halve Batterij Rijdende Artillerie No 4, van 6 » — 4 »

Digitized by Google

Tegen halftien omlijstten de troepen, ongeveer 20000 man, het groote vierkant, waarvan de zijde, langs welke de koning verwacht werd, open bleef.

De eerste divisie, heden gecommandeerd door den generaal-majoor A. Schuurman, met kolonel J. B. Cleerens als chef van den staf naast hem, die evenals zijn divisie-commandant generaal J. baron van Geen de Nederlandsche ridderteekenen in de oorlogen op Java verworven had, stond op één linie voorwaarts van en ruggelings gekeerd naar de lunetten. De eereplaats op den rechtervleugel der eerste brigade kwam toe aan de in blauwe wapenrokken met hooge witte kragen, grijze broeken en witte slobkousen gekleede studenten van Groningen en Franeker. Het bevel over dit schoone korps vrijwillige flankeurs werd gevoerd door den kapitein W. van der Brugghen, onder wien twee hoogleeraren, dr. W. Vrolick en dr. J. F. van Oordt, als tweede-luitenant dienst deden. Bij de groen gekleede jagerkorpsen der andere universiteiten stond eveneens de bloem der aristocratie van geest, van geboorte en van fortuin met pak en zak in 't gelid. De banieren met academische symbolen wuifden boven de breed oploopende chacots met witte vangsnoeren der »*spes patria*", het witte leergoed gekruist op de borst.

Naast de Groningers volgden het 1ste bataljon jagers, twee bataljons Noord- en Zuid Hollandsche schutterij, elk 900 man sterk: laatstgenoemden eveneens in het blauw, met rooden paardenharen vlam versierde hoofddeksels, de veldflesch en witte broodzak ter zijde afhangende, den gepakten ransel met etensblik of zesmans kookketel op den rug. Op hen volgden de met hooge beerenmutsen getooide grenadiers van kolonel R. A. Klerck, de oversten J. P. Anthing en J. T. Serraris vóór het front. Talrijke Willems-orden op de gouden en de gele borsten van officieren, onderofficieren en minderen herinnerden aan hunne onverschrokken houding in het Park der zuidelijke hoofdstad en nabij Antwerpen. De brigade van generaal H. T. D. de Favauge, evenals Schuurman ons uit de noodlottige September-dagen bekend, had rechts de jagers van majoor E. W. van Dam van Isselt, dan het 2de bataljon jagers van den luitenant-kolonel jhr. J. N. Everts en drie bataljons Zuid Hollandsche- en Geldersche schutterij. Op den rechtervleugel der schutterij stonden zwaar gebaarde sappeurs met

Digitized by Google

witte kalfslederen schootsvellen, zwarte patroontasschen, de bijl over den schouder: allen forsch gebouwde kerels met zwart-wasdoek overtrokken bordpapieren chacots; de Franschen zouden hen voor Pruisen aanzien. De overige troepen der divisie bestonden uit twee bataljons van de 5de afdeeling infanterie onder bevel van kolonel C. Stavenisse de Brauw, gekleed in grijze broek en donkerblauwen rok, de flankeur-compagnieën met witte wingsen, waarbij tal van gebruinde gelaatstrekken hun deelneming met de expeditionnaire afdeeling aan den Java-oorlog vertolkten. Tusschen de oude snorrebaarden stonden mannen als De Bosch Kemper, Brill, Van Berensteyn, Westerman en andere aanzienlijke vrijwilligers van welke enkelen de vuurproef met hun bloed zouden betalen.

Links van de eerste divisie en loodrecht daarop, front makende naar het westen, was de divisie van hertog Bernhard van Saksen-Weimar gedeployeerd. »Monseigneur" maakte op iedereen een levendigen, aangenamen indruk. Men zag 't hem aan, dat in zijn reuzengestalte een ziel vol geestkracht huisde; zijn gelaat teekende moed en onverschrokkenheid, in zijn oog flikkerde hartstocht. Minzaam en hoffelijk jegens zijne vrienden, was hij echter een tijger voor zijne vijanden en tegenstanders. Féodaal in merg en been, kende hij geen andere rechten of wetten dan familie-verdragen, die door vorsten waren gesteld. Hoewel een kundig en wetenschappelijk bijzonder ontwikkeld krijgsman zijnde, oordeelde hij omtrent wijsgeerige stellingen en alles wat hem idéologie toescheen als Napoleon »es sei Advocatengeschwätz, das zu Revolutionen führe". Deze overtuiging hadden de gebeurtenissen van 1830 bij hem niet weinig versterkt. Officieren en soldaten droegen den hertog op de handen en stelden een onbegrensd vertrouwen in hem. Den Belgen was hij sinds lang tot schrik. Wanneer sprake was van een of andere onderneming, dan heette 't onder hen: »Saksen-Weimar voert weer wat in 't schild" [329]) — weldra zou hij zich in het Zuiden den eerenaam verwerven van »l'ogre saxois", den Saksischen menscheneter. Zooals hij daar, getooid met hoogen pluimhoed, vergezeld door den majoor Friedrich B. von Gagern, op zijn krachtig gebouwden witvoet in het groote carré heen en weêr reed, bewonderden de schoonen ginds in hem den knapsten soldaat zijner divisie.

Digitized by Google

Onder de bevelen van den brigadier A. J. J. baron des Tombe, den held van Gent, onderscheidde men het jagerkorps van de Utrechtsche hoogeschool onder kapitein Wilhelmie, rechts van het bataljon schutterij van W. A. baron Schimmelpenninck, die was versierd met het te Waterloo verworven kruis voor moed, beleid en trouw, op denzelfden arabischen volbloed, dien hij in 1815 had bereden; bij de brigade van kolonel D. O. Bagelaar, de koninklijke buksjagers: allen jachtopzieners, houtvesters, commiezen, met hun commandant, kapitein Büchner, te paard. De tien bataljons — twee schutterij, de overige van de 2de-, de 7de-, de 12de- en de 18de afdeeling — boden een heldhaftigen aanblik: vooral de manschappen van de 7de afdeeling, met den militien Bajink (bladz. 479) en andere geridderden in het eerste gelid: allen brandende van begeerte om den dood van hun braven kolonel Eymael en zoo menigen anderen in Antwerpen vermoorden kameraad te wreken.

De derde zijde van het vierkant vulden de bereden wapens, de afdeelingen kurassiers no. 3, no. 9 en het regiment lansiers no. 10, opgesteld tusschen drie veldbatterijen rechts, drie-en-een-halve batterij rijdende artillerie links, met te samen 52 vuurmonden, onder de bevelen van den generaal-majoor Post: de andere halve rijdende batterij no. 4 stond ter overzijde van den straatweg nabij den ingang der legerplaats om het eere-saluut aan den koning te brengen. De ietwat logge zes- en twaalfponders der veldbatterijen no. 5a, no. 6a en no. 7a werden gecommandeerd door kapitein van Nieuwkuyk, die sinds Augustus '30 te velde was. Naast de in scharlakenrood met blauwe wingsen gedoschte trompetters, weerkaatsten de stralen der Juli-zon in de spiegelblanke ijzeren kurassen en op de zwart gekuifde helmen der in donkerblauw met roode wingsen gekleede ruiters van Bouwens van der Boijen en de Gallières: meerendeels donkere paarden berijdende, waarop de witte schaapsvachten en blauwe schabrakken geestig afstaken. Vooral de kolonel de Gallières bood een indrukwekkende figuur. Iets achterwaarts stond als adjudant zijn zoon: binnen enkele dagen zouden beiden, vader en zoon, door éénzelfden verraderlijken kogel worden geveld. Bezijden de kurassiers stoeide de wind met de wit gepluimde chapska's, de oranje- en witte vaantjes der lansiers van de Posson,

Digitized by Google

in donkergroene kourtka, de trompetters in witten rok. In het opsluitende gelid van het vierde eskadron zat de vrijwillige wachtmeester-titulair Joost Burlage van Amsterdam: vier jaren later *doctor juris*, wiens dichterlijke naam zal voortleven zoo lang over het jaar 1831 wordt gesproken of geschreven. Links van de brigade zware cavalerie werd de linie gesloten door haren trouwen medgezel in elk gevaar, de rijdende artillerie: de batterijen no. 1, no. 2 en no. 3 en vier stukken van no. 4. De rijers hadden toen nog geen Engelsche huzaren-uniformen; zij verschilden van de veld artillerie alleen door de chacot met roode vangsnoeren en een breeden witten bandelier; de trompetters droegen een rooden rok en hooge colbak. De tradities van het korps klommen op, evenals die der genie-troepen, tót de oud-Staatsche korpsen (Eerste Deel, bladz. 150). Hun roemvol bekende naam was onlangs opnieuw door Sodenkamp, Voet, Gey, Coehoorn en anderen, allen te paard vóór hunne sectiën en batterijen, schitterend gehandhaafd: door Krahmer de Bichin ten koste van zijn leven.

Ten volle waar bezong een toeschouwer op 23 Juli die krijgsmacht —

> Daar staat het, dat leger; daar staat ze, die macht
> Van knechten, verbroederd met vorsten;
> Met hoofden vol kunde, met armen vol kracht,
> En vrijheid en moed in de borsten;
> Daar staat ze strijdvaardig, en blinkt voor het oog
> Van 't starend Euroop, als Callisto omhoog . . .

Te half negen bralde het eerste saluutschot van Van den Oudermeulen en rees in het kamp de koninklijke standaard ten teeken van Zijner Majesteits aankomst. Nadat prins Frederik den koning aan den ingang der legerplaats had ontvangen, droeg hij op aan generaal baron van Geen, heden dienstdoende als adjudant bij Willem I, om den koning en zijn gevolg naar het paviljoen te geleiden, waar Zijne Majesteit te paard zou stijgen. Prins Frederik reed, gevolgd door een talrijken staf, naar de parade-plaats, waar hij het bevel van den hertog overnam.

's Prinsen gelaat teekende voldoening nu zijn vader en zijn broeder de vruchten van groote inspanning sedert de heillooze September- en October-dagen van '30 gingen aanschouwen. Zooals het leger thans bestond, kon het de aanranding van een sterkeren afwach-

Digitized by Google

ten, zelfs een overtalrijken vijand tegemoet gaan. Maar onbewolkt was 's prinsen gelaat niet bij de gedachte, dat zijn' broeder wellicht een koele ontvangst bij het leger verbeidde. Het gerucht omtrent het aanstaande bezoek van den onwrikbaren koning had in de kantonnementen groote vreugde verwekt: maar de prins van Oranje was schier niet genoemd. En toen 't zéker scheen, dat deze zijn vader zou vergezellen, was 't prins Frederik toegewaaid, dat enkele korpsen zich wilden onthouden van toejuichingen om geen voedsel te geven aan de onderstelling, dat ze ook Oranje golden.

Nauwlijks had hij, onderwijl deze gedachten hem bestormden, tijd gehad om snel langs de gelederen te rijden, toen een hooge stofwolk langs den straatweg den koninklijken ruiterstoet aankondigde. Naast den koning, in generaals-kostuum, reed de prins van Oranje in de uniform van kolonel-generaal der schutterij, beiden versierd met het grootkruis der Militaire Willems-orde; achter hen, de erfprins, prins Alexander en prins Hendrik, eerstgenoemden als kolonels van de infanterie en versierd met het breede lint van den Nederlandschen Leeuw, prins Hendrik als adelborst der eerste klasse. Omstuwd door een schitterenden staf, werden de vorsten gevolgd door prinses Frederik *en droschki*, vergezeld door de grootmeesteres van haar huis, de echtgenoote van generaal baron de Constant, en hun dochter Louise, onder geleide van den luitenant-generaal baron van Geen.

Het oog van den bejaarden koning, over wiens hoofd nogmaals de storm der omwenteling loeide — ditmaal onheilspellend, niet hoopvol als vóór achttien jaren — blikte vertrouwelijk maar ernstig. De zware wenkbrauwen fronsende naar den prins van Oranje, dien hij in de toegenegenheid van de krijgsmacht kwam herstellen, verrieden dezelfde bezorgdheid, welke het voorhoofd van zijn jongsten zoon rimpelde.

De prins van Oranje was blijkbaar zonder eenig gevoel van schuld en verheugd de krijgsscharen terug te zien, waarbij mannen van allerlei stand en ambt, die vrijwillig de wapenen hadden aangegord; onder de hoofdofficieren enkelen, welke hij te Quatre-Bras en te Waterloo had aangevoerd en thans, naar hij meende, zijn broeder in het vuur zouden volgen. Toch schenen de vriendelijke trekken van den held, die in Spanje met een lach op de lippen

Digitized by Google

de bres van Badajoz had bestormd, zich op de slagvelden van Salamanca, Vittoria en andere had verlustigd in de gelegenheid om aan den drang van zijn hart te kunnen voldoen, op dit oogenblik bleeker dan gewoonlijk. 's Konings kleinzonen, vóóraan onze laatste koning, reeds op 14-jarigen leeftijd getuige van belangrijke gebeurtenissen, straalden van het grootsche gevoel, hetwelk militaire schouwspelen immer in het hart van knapen opwekken.

Even als na het morgengloren de eerste zonnestralen de nevelen scheuren, binnen enkele stonden land en stad oversprenkelen met goudstof en kleuren, zoo werkte als een tooverslag de nadering van den vorstelijken stoet op de gewapende rijen. Bij het terugzien, naast koning Willem I, van Oranje's bekenden vederbos, welke de schoonste jaren van een vervlogen tijdvak voor den geest riep, ging een trilling door het soldatenhart: vleugelslag der liefde voor het vorstenhuis, die als van ouds met onweerstaanbare macht de oudere en de jonge krijgers doortintelde. Bij hetgeen de toekomst beloofde, bleef geen plaats voor het verleden: zelfs het hart van de meest overleggenden smolt bij den geestdrift, die zich allengs van allen meester maakte.

Reeds toen de opperbevelhebber den koning te gemoet reed, werkte het gejuich der duizenden toeschouwers aanstekelijk en was het moeilijk om stilte in de gelederen te bewaren. Doch nadat de prins den sabel voor zijn vader had gebogen, sloeg de branding over en begon 't te ruischen in het vierkant van ijzer en staal. Nog overstemden tromgeroffel en hoorngeschal het toenemende gewoel. Maar nauw was de koning, na de in het midden verzamelde niet-ingedeelde officieren te hebben begroet, mét de prinsen naar den rechtervleugel der Groninger studenten teruggekeerd; amper hadden de vorsten het hoofd ontbloot voor het vaandel, door de jufferschap der Ommelanden aan de academieburgers uitgereikt, of een storm van jubelkreten »Leve de koning! »Leve Oranje! Leve de prinsen!" brak los met donderend geweld en dreef over de heide.

Onvergetelijk oogenblik voor allen, die de wapenschouwing bijwoonden! Onvergetelijk voor allen, die Oranje in het hart droegen! Onvergetelijk vooral voor prins Frederik, wiens toeleg schitterend werd bekroond: voorbereiding tot het schoonste offer, hetwelk een

Digitized by Google

opperbevelhebber kan brengen, die gereed staat om tegen den vijand op te rukken!

De prins van Oranje was met één slag hersteld in de toegenegenheid van het leger. Slechts hier en daar ontmoette hem bij eindeloos gejubel nog een ernstige blik. Het minst eerbiedige woord kwam uit vrije-Friesche borst: »Vóórwaarts — of naar huis!" Even als de koning, vroeg ook de kroonprins bij de vrijwillige korpsen en de schutterijen naar de namen van officieren, jagers en studenten en sprak enkelen toe. Wanneer hij gelegenheid vond tot een hartelijk woord of aan bekenden in hoogeren of lageren rang de dikwerf ruwe hand te drukken, dan klonk 't gedempt: »'t Is nog de oude!"

Eénmaal ontvonkt wist de geestdrift niet van stillen. Bij het defileeren volgden alle afdeelingen prins Frederik in onberispelijke tijdmaat. Maar toen hij in galop uitboog naar den koning, staande ter rechterzijde van het rijtuig van prinses Frederik, toen hieven de Groningers de chacots op de bajonetten en zetten met wuivend uitgestrekte handen het »Oranje boven!" in, dat onverpoosd bleef weerklinken, tot de laatste rijdende batterij in vliegende vaart was voorbijgerend.

Na afloop der wapenschouwing keerde de koning terug naar het paviljoen in de legerplaats en bleef daar korten tijd alléén met zijn zonen. Onder eenige tenten en deels in de open lucht was een maaltijd aangericht, waarheen de koning zijn schoondochter geleidde, met zijne zonen, kleinzonen en een honderdtal gasten aanzat. Van verre klonken de muziek en de zangen der korpsen, die na een korte rust naar de kantonnementen terug marcheerden. Tegen zes uur vertrok ook Zijne Majesteit met den prins van Oranje naar 's Hertogenbosch; prinses Frederik, hare dames en de jonge prinsen reden onder geleide van generaal de Constant weder naar Breda.

Alvorens den koning te volgen, vereenigde prins Frederik alle in het kamp aanwezige opper- en hoofdofficieren in het hoofdkwartier om 's konings tevredenheid te betuigen over de houding der troepen, de door allen aan den dag gelegde gevoelens, de jegens hem en zijn Huis betoonde bewijzen van trouw en gehechtheid. »Het tijdstip is wellicht zeer nabij, Mijne Heeren" — zoo

Digitized by Google

besloot de prins — »dat Zijne Majesteit zal moeten betrouwen op »dien geestdrift en dat verlangen om den vijand onder de oogen »te zien, ten einde met het zwaard in de vuist, de rechten van »oud-Nederland te doen gelden. Zijne Majesteit rekent er alsdan »op, die zelfde bewijzen van liefde en trouw bij het leger te zullen »aantreffen."

Generaal van Geen bedankte Zijn Koninklijke Hoogheid uit naam van allen en verzocht den prins aan den koning en geheel het vaderland te verzekeren, dat »*geen duim breed gronds van den »oud-Nederlandschen bodem zal verloren gaan, zonder met ons bloed »te worden verkocht. Dit zweren wij!*" Deze gelofte, met ontbloote hoofden en opgeheven handen uitgesproken, werd daarbuiten door duizenden toeschouwers gehoord en liep als een electrische vonk tot de uiteinden van de legerplaats.

Nog lang nadat het avondschot was gevallen verdiepten de officieren zich in de cantines en vóór hunne tenten in de voorspellingen van dezen heuchelijken dag.

De koning kwam 's avonds laat met zijn beide zonen onder het luiden der klokken te 's Hertogenbosch aan. Na bijwoning van de godsdienstoefening (24 Juli) bezocht Zijne Majesteit de vestingwerken, de parade der bezetting, ook de door den oud-kapiteinluitenant ter zee Bronovo op eigen kosten uitgeruste kanonneerbooten (bladz. 519) die gewoonlijk bij het fort Crèvecoeur lagen maar heden bij Papenbril ten anker gekomen waren. Als overal werden de koning en de prinsen met de ondubbelzinnigste blijken van gehechtheid en liefde ontvangen. Terwijl Zijne Majesteit in den namiddag gehoor verleende aan de militaire en de burgerlijke overheden, reikte de prins van Oranje aan de Amsterdamsche- en de Bossche schutterijen de voor haar bestemde vaandels uit.

In het kamp bij Rijen vergastte de hertog van Saksen-Weimar 's maandags de jonge prinsen op een groote manoeuvre in het vuur van twee partijen tegen elkaar. De erfprins en zijne broeders overnachtten tot hun groote vreugde in de legerplaats; met looden schoenen keerden zij naar 's Gravenhage terug.

Op den 25sten Juli voerden de bataljons van generaal C. M. Cort Heyligers nabij Best eenige bewegingen uit voor den koning; na afloop betrok hij het logement van Smits te Eindhoven. Eén

Digitized by Google

voor één sprak de koning de Leidsche jagers aan, die onder bevel van kapitein baron van Boecop als eerewacht voor het hotel stonden. Den volgenden vóórmiddag inspecteerde Zijne Majesteit op de Woenselsche heide de derde divisie van generaal A. F. Meyer en de tweede brigade cavalerie van Willem F. Boreel. Ook daar ontving prins Frederik den koning. De troepen stonden geschaard op één linie, ter lengte van een klein half uur gaans. Hetzelfde schouwspel als te Rijen herhaalde zich bij elke afdeeling, zoodat de koning, ten slotte zelf vervoerd, zich hier en daar, inzonderheid bij de studenten-compagnieën, in oorlogszuchtige bewoordingen uitliet. De jongelieden antwoordden met »Vóórwaarts!" en donderende »Hoerah's!" die zich over de geheele linie voortplantten. Nadat de troepen hadden gedefileerd, de regimenten dragonders en huzaren van Boreel enkele evolutiën hadden uitgevoerd, namen de vorsten afscheid van generaal Meyer.

Sinds zweefde het »Vóórwaarts!" op aller lippen! Te Rijen meende men dat 't Antwerpen zou gelden: te Eindhoven sprak men van Venlo. Maar allen waren 't eens, ook in verband met hetgeen de Belgische bladen te lezen gaven, dat weldra vlaggen en standaarden zich in kruitdamp zouden hullen. Tegenover de snorkende berichten uit het Zuiden verlangde het leger te toonen, dat Bato's onverbasterde nageslacht, wanneer het zijn eer en zijne altaren betreft, zijne vijanden niet telt.

Van de Woenselsche heide keerde de koning tegen zes uur 's namiddags binnen Breda terug (26 Juli). Aldaar wachtten den souverein allerlei particuliere- en couranten-berichten omtrent de meening in den vreemde over de staatkundige omstandigheden en betreffende de reis van prins Leopold over Calais, Veurne, Ostende, Brugge en Gent naar Laeken.

De koning der Franschen had zich niet ontzien bij de opening der wetgevende kamers te zeggen [330]): »... Le royaume des Pays-Bas, tel que l'avaient constitué les traités de 1814 et '15, a cessé d'exister. L'indépendance de la Belgique et sa séparation de la Hollande ont été reconnues par les grandes Puissances. Le Roi de Belgique ne fera point partie de la confédération germanique. Les places élevées pour menacer la France, et non pour protéger la

Digitized by Google

Belgique, seront démolies. Une neutralité reconnue par l'Europe et l'amitié de la France assurent à nos voisins une indépendance, dont nous avons été le premier appui...." Zelfs te Brussel wekte de opgeschroefde taal van Louis Philippe ergernis en wantrouwen.

Bevrijd van invloeden, die in Engeland de vroegere sympathie voor hem hadden bekoeld, beijverde prins Leopold zich aanstonds om de genegenheid der Belgen, vooral van het leger, te winnen.

Te Gent had hij bij aanbieding van den eerewijn gesproken: »Le sang belge, ce sang si précieux à tout coeur généreux, ne »sera plus répandu, et si la patrie exige un noble sacrifice, j'y join»drai tout le mien pour son indépendance et sa prospérité".

Hoe lang ook daarop voorbereid, schokten den koning toch de verhalen der dagbladen aangaande de intrede van Leopold op 21 Juli binnen Brussel, waar hij, terzelfder plaatse als Willem I vóór zestien jaren, was ingehuldigd en had gezworen de onschendbaarheid te handhaven van het Belgische grondgebied: waarbij de pas aangenomen grondwet een groot deel van Limburg en geheel Luxemburg had opgenomen, welke deels aan Nederland, deels aan het Huis van Oranje-Nassau toebehoorden.

Daarmede was de teerling geworpen.

Negen maanden lang had oud-Nederland de meest overtuigende blijken gegeven van gezindheid om, zonder het zwaard te trekken, de geschillen met België te vereffenen. De onafgebroken vereeniging op de grenzen van de bloem der natie, schutterijen, vrijwillige korpsen en het leger te velde, die millioenen schats verslonden; de inwilliging der vaart op de Schelde gedurende de wapenschorsing; de ongewroken dagelijksche aanvallen in Limburg, Noord Brabant en Zeeland; onze passieve houding gedurende de berenning van Maastricht; het sparen van Antwerpen, niettegenstaande ondragelijke uittartingen, den aanleg van aanvalswerken en batterijen onder het geschut van de citadel en van het Schelde-eskader — al die offers tot behoud van den vrede hadden het nationaal gevoel, den ijver van vloot en leger op zware proeven gesteld. Meermalen had de regeering zich afgevraagd óf haar lankmoedigheid niet te ver ging, óf nog langer op dien weg moest worden voortgegaan?

Digitized by Google

Het geduld van den koning was ten einde. Niet langer kon, niet langer mocht hij den smaad, het onrecht hem en zijn trouw gebleven volk aangedaan, lijdzaam gedoogen.

Willem I was volkomen in zijn recht de wapens weer op te vatten met de verklaring, dat hij beoogde om billijke voorwaarden van scheiding te verkrijgen. Het nevendoel mocht zijn — voor den koning als monarch volkomen verklaarbaar — om tevens de vruchten van achttien jaren arbeid te herwinnen, België weer aan zich te onderwerpen, den man van den troon te verdrijven, dien hij beschouwde als een overweldiger, gesteund door de onbetrouwbare diplomaten aan de Theems, welke op het punt stonden het masker van non-interventie af te werpen, de traktaten van 1814 en '15 ten gunste van België verloochenden. Doch die opwelling moest op den achtergrond blijven. Neêrlands volk was te kort gedaan, verbitterd en afkeerig van elke hereeniging met België [331]).

Alleen wenschte de koning nog het antwoord der conferentie op zijn brief van 12 Juli af te wachten.

V. Zelfverloochening.

Onder de te Breda door den koning aangetroffen brieven, behoorde ook een schrijven van kolonel De la Sarraz dd. 22 Juli uit Aken. In strijd met hetgeen in de zuidelijke bladen voorkwam betreffende den toenemenden aanhang van den nieuwen koning bij het volk en het leger, hield hij vol op grond van bespreking met aanzienlijke Luikenaren, dat de partij der tegenomwenteling in België, vooral in het Luiksche »in dezelfde gezinningen volhardt en dat zij hunne zaak zeker zijn, doch dat zij de beweging niet durven beginnen. Zij achten het onontbeerlijk dat 's konings leger het Belgische versloeg, ten einde hetzelve zich oplosse en zich verstrooije, als wanneer dan ook de zekerheid van Zijner Majesteit's wil om hen ter hulp te komen en de overtuiging van Hoogst Deszelfs macht aan hunne partij veel bijval zouden verschaffen".

Digitized by Google

De berichten omtrent het bezoek van den koning en den prins van Oranje aan het leger te velde, benevens het antwoord van den koning op de 18 artikelen hadden te Aken en te Luik grooten indruk gemaakt. Met klem drong De la Sarraz aan om de offensieve beweging, waartoe alle kansen gunstig stonden, niet langer uit te stellen. »Men hoopt en verwacht met gerust vertrouwen een spoedig en eervol einde van deze noodlottige zaak" [332]).

De brief van De la Sarraz schijnt den koning van elk verder uitstel tot hervatting der vijandelijkheden te hebben doen afzien.

Aan den prins van Oranje, die zich nog des avonds naar de legerplaats van Rijen begaf om bij den hertog te vernemen welken indruk het kampleven op zijne zonen had gemaakt, droeg de koning op om aan »Monseigneur", maar onder strikte geheimhouding, mede te deelen, dat eerstdaags het mobiele leger de vijandelijkheden zou hervatten. Alvorens naar 's Gravenhage terug te keeren wilde de koning nog de vesting en de bezetting van Bergen-op-Zoom bezoeken. Vervolgens zou Zijne Majesteit bevel zenden aan prins Frederik om den strijd aan te gaan.

Prins Frederik bonsde het hart. Mét deze verklaring was voor hem het oogenblik gekomen om het plan ten opzichte van zijn broeder te voltooien.

Alleen blijvende met prins Frederik, betuigde de koning hem zijn dank en bijzondere vreugde over de wijze waarop Oranje door het leger was begroet, zoodat zijn stoutste verwachtingen waren overtroffen. Ten einde verder elke herinnering aan vroegere gebeurtenissen uit te wisschen wenschte de koning aan den prins van Oranje een troepenbevel op te dragen en wél dat van den luitenant-generaal de Kock in Zeeland. Hiertegen kwam prins Frederik eerbiediglijk op. Met aandrang en welsprekend ontwikkelde hij tegenover zijn vader, dat de erfgenaam van den troon geen commando mocht voeren, ondergeschikt aan dat van zijn jongeren broeder of op een ander oorlogstooneel dan waar zich 's vijands hoofdmacht bevond. »De veldheer van Quatre-Bras en van Waterloo, de troonopvolger" — eindigde prins Frederik, ziende dat de koning onder den invloed zijner woorden geraakte — »is alleen op zijn plaats aan het hoofd van het leger te velde. Alleen aan het hoofd van die krijgsmacht, anders nergens, kan Oranje deel nemen

Digitized by Google

aan den oorlog; alleen als opperbevelhebber, in geen andere betrekking, kan hij zijn ouden roem handhaven en de volksgunst herwinnen."

De koning vermocht niets tegen dit juiste en grootmoedige betoog in te brengen. Wél opperde Zijne Majesteit het bezwaar, dat, al wilde Oranje het offer van zijn broeder aanvaarden, hij sinds lange jaren geen rechtstreeksche aanraking met het leger had gehad, geen deel had genomen aan de voorbereiding der krijgsverrichtingen en het leger niet voldoende kende. Doch prins Frederik voerde aan, dat hij sinds 1826 als commissaris-generaal onafgebroken in betrekking had gestaan tot alle bevelhebbers en korpsen en wist, waartoe elk in staat mocht worden geacht. Het door den koning goedgekeurde operatie-plan, hetwelk Zijne Majesteit bij de pas uit Aken ontvangen berichten ongewijzigd verlangde te laten, lag klaar: alles was door prins Frederik en generaal de Constant tot de uitvoering gereed gemaakt. Juist daarom, weerlegde de koning nog, *kon* in het belang van den uitslag het opperbevel op het laatste oogenblik haast niet in andere handen overgaan. Maar ook dit bezwaar telde prins Frederik licht. Al voerde hij het opperbevel niet, kon hij toch zijn broeder raden en bijstaan; bovendien hadden de chef van den generalen staf, de directeur der administratie, enkele bevelhebbers en stafofficieren reeds in 1815 onder het oog en de bevelen van den prins van Oranje gediend.

Onder den vollen indruk der zelfverloochening van zijn tweeden zoon, vond de koning geen tegenwerpingen meer, doch wenschte het geopperde plan nog strikt geheim te houden.

Als in 1815 te Nivelles stond prins Frederik ook nu weder aan den vóóravond der vijandelijkheden gereed om, na alles voor den veldtocht te hebben voorbereid, het bevel aan zijn broeder over te geven — een dubbele kroon voor de nagedachtenis van den edelen vorst!

De koning had reeds 's morgens vroeg (27 Juli) met twee secretarissen zitten werken, toen de aankomst van een koerier uit Londen met het antwoord der conferentie van 25 Juli op de weigering der Nederlandsche regeering van 12 Juli (bladz. 573) verandering bracht in zijne voornemens (zie Bijlage XV). Het antwoord

Digitized by Google

behelsde niet anders dan een herhaling van het voorstel van baron von Wessenberg te 's Gravenhage. Alsof de diplomaten 's konings ernstige betuiging niet *wilden* begrijpen, noodigden zij Willem I eenvoudig uit om zijne gezanten te machtigen onder bemiddeling der conferentie mede te werken aan een definitief vredes-traktaat. Intusschen brachten zij in herinnering, dat de vijf groote mogendheden als waarborg der in November gesloten wapenschorsing waren gehouden om elke hervatting der vijandelijkheden te voorkomen.

De koning zou de fiere woorden uit Vondel's »Leeuwendalers" bestendigen

Beschimp het recht van Godt,
Dat lijdt de Noordtzij niet

en aan de leden der conferentie toonen, dat een Hollander, minder wrikbaar dan zij, trouw blijft aan zijn woord. De omstandigheden noopten om snel te handelen alvorens vreemde legers, der non-interventie ten spot, konden tusschenbeiden komen.

De koning besloot aanstonds naar 's Gravenhage terug te keeren.

Na het middagmaal in de woning van prins Frederik te hebben gebruikt, begaf Zijne Majesteit zich met zijne beide zonen naar het huis van den heer Twiss. Dáár droeg de koning op aan prins Frederik om zich gereed te houden ten einde op het eerste bevel den veldtocht te openen. Generaal Chassé zou last ontvangen, overeenkomstig de bepalingen der conventie van 5 November 1830, om drie dagen vóór hervatting der vijandelijkheden aan den bevelhebber van Antwerpen den wapenstilstand op te zeggen. Aangezien de bij de protocollen van 17 November 1830 bedongen demarcatie-lijn geenszins was tot stand gekomen (bladz. 526), mochten de vijandelijkheden geacht worden elders alleen tijdelijk te zijn gestaakt. Na zijne ernstige en herhaalde verklaringen van 21 Mei, 22 Juni en 12 Juli meende de koning alleszins te hebben voldaan aan de vrijwillige toezegging van 10 December 1830 aan de conferentie om eventueel de hervatting der vijandelijkheden tien dagen te voren op te zeggen en achtte hij zich van elke andere verplichting ontheven (Zie [282]).

De prins van Oranje ontroerde. Nog eenmaal sprak hij woorden van verzoening en bruischte op tegen het toch volkomen ge-

Digitized by Google

rechtvaardigde besluit van zijn vader. Tot werkeloosheid gedoemd, terwijl het leger onder het bevel van zijn broeder 's lands eer ging handhaven, werd Oranje een oogenblik zelfs heftig... Prins Frederik zweeg. Ofschoon hij sinds het oproer van 25 Augustus te Brussel, in strijd met de beste bedoelingen van zijn broeder en de weifelende zienswijze van zijn vader, geen ander middel had gezien dan wapengeweld om den afval der zuidelijke gewesten te voorkomen, mocht hij thans niet onthullen dat ná mislukking van alle pogingen om de Belgen te winnen, Oranje bestemd was om hen te overwinnen.

Het onderhoud wekte een levendige gemoedsbeweging op bij den koning. Gehoorzaam aan zijne plichten als souverein tot handhaving der eer van Nederland en van zijn Huis, sidderde hij echter voor de gevaren, die zijne zonen en zijne onderdanen te gemoet gingen in den strijd van trouw tegen oproer en geweld.

Te zeven uur rolden de koninklijke reiswagens ter Bosch-poort uit. Nog alvorens zij het laatste buitenwerk hadden verlaten, wist de prins van Oranje 't, dat hij naar Breda zou terugkeeren om ingevolge den wensch van zijn vader en van zijn broeder het opperbevel over de krijgsmacht te aanvaarden.

Den volgenden dag bracht de koning in den kabinetsraad — de ministerraad werd ter zake gansch niet geraadpleegd —, die ook door den prins van Oranje werd bijgewoond, het antwoord der conferentie ter tafel, hetwelk groote verontwaardiging wekte. Met volle instemming zijner raadslieden wees de koning de voorstellen der mogendheden af. Noch rechtstreeks, noch onder bemiddeling der gevolmachtigden te Londen kon de Nederlandsche regeering met België in onderhandeling treden; wél verklaarde de koning zich bij voortduring bereid om met de conferentie over billijke voorwaarden van scheiding tusschen Nederland en België te onderhandelen. Doch de koning behield zich voor, overeenkomstig zijne herhaalde verklaringen, om dat overleg en wellicht reeds zeer spoedig met de wapenen te ondersteunen: »Sa Majesté s'est déterminée à appuyer la négociation par des moyens militaires" — schreef baron Verstolk van Soelen aan de conferentie — »détermination devenue doublement impérieuse depuis les derniers évènements, qui viennent de se passer en Belgique, où l'on a vu un

Digitized by Google

prince se mettre en possession de la souveraineté, sans avoir préalablement satisfait aux conditions fixées par la conférence dans ses 12e et 19e protocoles, et jurer sans restriction une constitution, dérogeant aux droits territoriaux de Sa Majesté et de la Hollande..." Op 29 Juli deelde de koning aan baron van Zuylen van Nyeveldt onder geheimhouding zijn besluit mede om België binnen te rukken; hij verzocht hem óp 1 Augustus naar Londen terug te keeren en persoonlijk het antwoord der Nederlandsche regeering aan lord Palmerston over te brengen. Tegelijkertijd schreef de minister van buitenlandsche zaken aan 's konings gezanten te Berlijn, Londen, Parijs, St. Petersburg en Weenen om hen bekend te maken met het doel der militaire bewegingen tegen België en hunne tusschenkomst in te roepen ten einde den nieuwen staat te helpen verplichten tot aanneming der bij het protocol no. 12 van 20 Januari vastgestelde scheidings-voorwaarden.

Op 29 Juli 1831 bekleedde de koning den prins van Oranje met »het opper-kommando over de krijgsmacht met uitnoodiging »om zich onverwijld aan het hoofd van het leger te stellen, zul»lende prins Frederik den prins van Oranje in het waarnemen van »deszelfs kommando en van alles, wat in het belang van 's konings »dienst en van den staat zijn kan, behulpzaam wezen". Bovendien bleef prins Frederik belast, voor zoo verre zulks met de bestaande omstandigheden was overeen te brengen, met de functiën, voortvloeiende uit zijne betrekking van admiraal en kolonel-generaal [333]).

De koninklijke broeders vulden elkander aan. Te samen bezaten zij, gelijk ook nu weer als in 1815 zou blijken, alle hoedanigheden, welke vertrouwen op legerhoofden wekken: prins Frederik, een helderen blik, kalm beraad, groote deskundige kennis, moed en trouw; de prins van Oranje, snelheid van gedachte en uitvoering, een man van de daad, bij wien het wagen meer gold dan koele berekening, een gemoed dat geen vrees kende, de ziel van een Caesar, die hem altijd aandreef om zich zonder aarzeling aan de belangen van het algemeen óp te offeren, en van wien de dichter van der Hoop volkomen waar heeft getuigd —

De witte vederbos, die op zijn krijgshoed praalt,
Werd altijd door den glans der gloriezon bestraald.

Digitized by Google

Volk en leger achtten den souverein en Neêrlands teederste belangen door de mogendheden verraden en bedrogen en stonden gereed om hunne rechten met de wapenen te doen eerbiedigen. Gelijk de koning begreep het zwaard te moeten trekken in 's lands belang en voor het recht van zijn Huis, verlangde het leger naar het »Voorwaarts" ter wille van zijn eer, het volk om het einde te zien van den uitputtenden oorlogstoestand. De algemeene geestdrift in Nederland herinnerde aan de Grieksche helden, die volgens Homerus optraden tegen Illium.

Het middernachtelijke uur van Zondag op Maandag (1 Augustus) was reeds lang verstreken; de wachter op den »Langen Jan" had al meermalen zijn lang gerekte hoorngeschal herhaald; Breda lag in diepe rust. Maar de poort van het groote hoofdkwartier in de Kater-straat stond nog wijd open; en in den »Prins Kardinaal" op den hoek van de markt en het kasteelplein werden blijkbaar, ofschoon de diligences van Antwerpen en van Oosterhout reeds een uur geleden aan de hoofdwacht waren gevisiteerd, nog gasten gewacht.

De schutters aan de Bosch-poort zaten vóór het wachthuis in druk gesprek en wachtten nieuwsgierig af wat een in den vooravond aangekondigde extra-post zou brengen. Tegen één uur stoorde een luid »in 't geweer" van den schildwacht het vrolijke gekout. De officier der wacht was óver de brug twee reiswagens te gemoet gegaan, in het voorste waarvan hij, zich aan het portier vertoonende, den prins van Oranje herkende, die na het gewone familiediner des Zondags bij den koning, 's Gravenhage had verlaten. Zoodra het zware palissaden hek achter de hoofdpoort was geopend, legden de in hof-liverei gekleede postiljons de zweep over de rinkelende paarden en lieten nauwlijks tijd aan de wacht om het geweer te presenteeren. De lange voortrollende schaduwen, die de rijtuiglantaarns wierpen, verdwenen snel door de Bosch-poort naar de Kater-straat.

Met één sprong was de nieuwbenoemde opperbevelhebber uit de calêche, en werd aan den ingang van het hoofdkwartier ontvangen door generaal de Constant, die den prins langs het voorplein naar de tot bureel ingerichte tuinkamer geleidde.

Digitized by Google

Een groote luchter van waskaarsen verlichtte het door bloemengeur gebalsemde vertrek; daaronder stond een lange onder de papieren bedolven tafel. Vóór de hoog opengeschoven ramen stonden schrijftafels: een dezer was onbezet; op de andere lagen bladen van de herziene kaart van Ferraris. Een sprakelooze handdruk vormde den welsprekendsten dank van Oranje bij den gelukwensch van zijn broeder met zijn benoeming tot opperbevelhebber. Bij de mededeeling van Oranje dat de koning op 1 Augustus het »Vóórwaarts" zou uitspreken om de vijandelijkheden den 2den — zijnde den veertienden verjaardag van 's konings tweeden kleinzoon Alexander — te hervatten, kwamen de prinsen overéén om, niettegenstaande het reeds vergevorderde nachtelijke uur, nog de meest dringende zaken af te doen. De kroonprins overhandigde aan generaal de Constant, die alleen deze samenkomst bijwoonde, het koninklijk besluit, waarbij op Zondag 14 Augustus een algemeenen bededag werd uitgeschreven — alleen daaromtrent was het gevoelen der ministers gevraagd —, ten einde bij de drukkende omstandigheden, waaronder het vaderland verkeerde, Gods zegen over onze wapenen af te smeeken; voorts een lijst van bevorderingen bij het leger en twee op 1 Augustus gedagteekend dagorders. De eerste dagorder behelsde de aanvaarding van het opperbevel over het leger te velde door den prins van Oranje. Bij de tweede, bevattende 's konings besluit om onverwijld den veldtocht te openen, legde de prins van Oranje met groote openhartigheid tegenover zijne oude wapenbroeders, daarmede tegenover het geheele Nederlandsche volk de volgende verklaring af —

»Na Quatre-Bras en Waterloo hebben wij ons niet meer in gelijke betrekkingen bevonden als die, welke ons thans vereenigen; in dat tijdsverloop hebben vele gewichtige, meestal gelukkige, doch sedert een jaar zeer rampspoedige omstandigheden voor ons vaderland plaats gehad.

»Mijne plichten en de wil des Konings hebben mij geroepen om een werkelijk deel aan de laatste staatkundige gebeurtenissen in Nederland te nemen. Alle mijne daden, woorden en bedoelingen hadden destijds ééniglijk ten oogmerk om van het Koninkrijk die onheilen af te weren, welke het te voorzien was, dat hetzelve konden treffen, en welke wij tegenwoordig allen ondervinden;

Digitized by Google

maar daar de middelen, met zulk een oogmerk door mij aangewend, geen gunstigen uitkomst hebben opgeleverd, moet ik zelf gelooven, dat ik mij in de keuze der middelen heb bedrogen. De drijfveeren, die mij bezielden, waren intusschen van den zuiversten aard. Thans hoop ik u met het zwaard in de hand te overtuigen, dat het bloed der Nassau's nog in mijn aderen vloeit, dat geen offer mij te zwaar zal zijn, om het geluk te verzekeren van dien geboortegrond, voor welks onafhankelijkheid onze voorouders zoo dikwerf, met een gewenschten uitslag, legermachten hebben bestreden, die de hunnen verre in *getal*, maar geenszins in *moed* te boven gingen."

Bovendien vond Oranje nog een andere door prins Frederik ontworpen dagorder en een proclamatie gereed liggen. De dagorder herinnerde aan het doel der krijgsbewegingen, welke geenszins verovering beoogden, maar zekerheidstelling der door de mogendheden als billijk erkende voorwaarden van scheiding tusschen Holland en België. Tevens werden de troepen vermaand tot handhaving van orde en krijgstucht in de te bezetten zuidelijke gewesten.

De voor de bewoners der zuidelijke gewesten bestemde proclamatie luidde —

» A la tête de l'armée nationale des Pays-Bas je me suis porté sur votre sol. Je viens tranquilliser les habitants paisibles de ces provinces sur le but de cet acte d'hostilité. Aucun désir de conquête ou de vengeance n'anime l'armée ou son chef. Le roi, mon père, m'envoye sans aucun autre but que celui d'obtenir des conditions justes et équitables pour la séparation entre les provinces qui lui sont restées fidèles et celles qui se sont soustraites à sa domination. Nous faisons la guerre pour accélérer l'établissement d'une paix durable. Aux habitants tranquilles du territoire sur lequel je me trouve, je garantis protection et sûreté; je promets même appui à ceux qui sont portés pour la bonne cause. S'il arrivait qu'il fût commis quelque désordre, inconvénient toujours inévitable de la part d'une armée nombreuse, toute plainte faite par l'habitant sera accueillie par les chefs militaires. Une punition sévère sera la conséquence immédiate de la preuve du délit."

De proclamatie was in de beide talen gedrukt.

Digitized by Google

Ten slotte onderwierp de chef van den generalen staf de marschregeling der divisiën en korpsen voor den 2den Augustus, volgens het operatie-plan van 18 Juni, waarvan de prins van Oranje bij zijn bezoek op 23 Juli te Breda vluchtig had kennis genomen, aan den nieuwen opperbevelhebber. Zijne Koninklijke Hoogheid hechtte daaraan zijn goedkeuring, zooals hij nog dienzelfden dag aan den koning zou schrijven: »... Je suis arrivé ici hier la nuit à minuit et de suite les ordres ont été expediés pour le mouvement de demain auquel je n'ai rien changé..." Hetgeen verder in dat schrijven voorkomt vertolkt, dat de prins zich wél in groote trekken met de voorgenomen operatiën vereenigde, zonder zich echter aan een methodische uitvoering daarvan te binden. Zijne uitéénzettingen toonen de strekking om eerst het Maas-leger te verslaan — tevens tot bevordering eener tegenomwenteling in het Luiksche —, tenzij het Schelde-leger in de richting van Turnhout zou oprukken. Overtuigend bleek 't aanstonds, dat Oranje opperbevelhebber wilde zijn niet enkel in naam maar met der daad [334]).

Nadat de kroonprins nog enkele stukken had onderteekend begaf hij zich, begeleid door generaal de Constant, naar den »Prins Kardinaal", waar zijn adjudanten, kolonel graaf van Limburg Stirum en de luitenant-kolonel baron van Tuyll van Serooskerken, hem met den generaal Wildeman, commandant der vesting, opwachtten.

De chef van den generalen staf bleef den geheelen nacht aan het werk om de bevorderingen aan het leger bekend te maken en te zorgen voor de verzending der marschorders, die binnen enkele uren hunne bestemming moesten bereiken.

Ten einde duidelijk te laten blijken, dat hij het opperbevel aan zijn broeder had overgegeven, vergezelde prins Frederik zijne echtgenoote des morgens vroeg bij haar terugkeer naar 's Gravenhage tot Dordrecht, na uitgifte der volgende dagorder —

»Aan het leger wordt bekend gemaakt, dat het aan Zijne Majesteit den Koning behaagd heeft bij besluit van den 29en Juli 1831 no. 8 aan Z. K. H. den prins van Oranje het opperbevel over de krijgsmacht op te dragen, met uitnoodiging zich onverwijld aan het hoofd van het leger te stellen, zullende Z. K. H. prins Frederik, de admiraal en kolonel-generaal, den prins van Oranje in het waarnemen van zijn commando behulpzaam wezen.

Digitized by Google

Z. K. H. de prins van Oranje alhier aangekomen zijnde, heeft het opperbevel van het leger te velde heden aanvaard.

»Hoofdkwartier Breda, den 1en Augustus 1831.

»FREDERIK."

De prins van Oranje bezocht de legerplaats bij Rijen, waar allen druk in de weer waren voor den op morgen bevolen marsch, welke de hertog in een kranig gestelde dagorder aan de kampeerende troepen had kond gedaan. Het geheel onverwachte bezoek van den prins aan de legerplaats vóór den opmarsch, verwekte groote geestdrift bij de troepen. Binnen enkele oogenblikken waren alle tenten leeggeloopen en stond letterlijk het geheele personeel officieren en minderen óm het paviljoen van den hertog vereenigd. De prins droeg het bekende donkerblauwe Russische »hetman's" mutsje met goud geborduurden rand zonder klep, als chef van het Russische regiment witte huzaren no. 6 — thans Bialorowsky. Aan enkele bekenden reikte de prins de hand of sprak hun een paar vriendelijke woorden toe, welke met een hartelijk welkom en eindeloos gejuich werden beantwoord. Na kort onderhoud met den hertog en zijn chef van den staf, Frederik baron von Gagern [335]), steeg de prins weer te paard en verdween, even snel als hij gekomen was, in den traditioneelen stofwolk, welke de volgende dagen telkens de aankomst van de vorstelijke bevelhebbers zou aankondigen. De Amsterdamsche courant schreef, dat 't op 1 Augustus aan »de Vijf Eiken" eer een feestdag scheen dan de vóóravond van een veldtocht.

De prins van Oranje keerde nog vóór prins Frederik te Breda terug.

's Namiddags tegen drie uur verlieten alle marschorders het hoofdkwartier: de eerste luitenant W. J. van der Goltz van het regiment huzaren no. 6, als ordonnans-officier dienstdoende bij prins Frederik, reed naar Eindhoven en St. Oedenrode met de bevelen voor de derde divisie van generaal Meyer en de troepen van Cort Heyligers.

In den avond van Maandag 1 Augustus zeide generaal Chassé aan generaal von Tabor, militairen bevelhebber der provincie Antwerpen »Z. M. de Koning der Nederlanden, tot de hervatting der

Digitized by Google

vijandelijkheden besloten hebbende", tegen Donderdag 4 Augustus des avonds te halftien uur, den wapenstilstand op.

In alle kantonnementen, ván Cadzand aan de kust van de Noordzee tot Maastricht aan de Maas, heerschte de grootste levendigheid en klonk de krijgsroep: » Vóórwaarts met God, voor Koning en Vaderland!"

Bij de Belgen heerschte op 1 Augustus nog volkomen rust. In alle steden wapperde de rood-zwart-gele vlag ter eere der troonbestijging van den nieuwen souverein. Onbezorgd gaf het volk zich over aan de vreugde alsof het duizendjarige rijk ware aangebroken.

STOEL VAN PRINS FREDERIK IN ZIJN WERKKAMER TEN PALEIZE IN HET KORTE VOORHOUT.

Digitized by Google

Digitized by Google

ZESDE BOEK.

DE TIENDAAGSCHE VELDTOCHT IN 1831

Digitized by Google

Zoo werd oud-Holland's recht gewroken in tien dagen.

VAN DER HOOP.

Digitized by Google

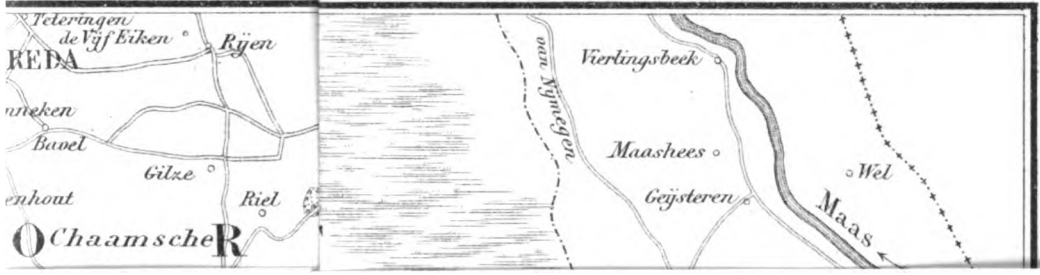
Teteringen
de Vijf Eiken
Rijen
REDA
Bavel
Gilze
Riel
Chaamsche
van Nijmegen
Vierlingsbeek
Maashees
Geijsteren
Wel
Maas

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DE STRATEGISCHE DOORBREKING.

I. De Belgische strijdkrachten.

De toestand van de wederzijdsche strijdkrachten bij hervatting der vijandelijkheden tusschen Nederland en België in Augustus 1831 was van dien aard, dat de uitkomst niet twijfelachtig kon heeten. Hier, een veldleger van 36000 hoofden, geheel vereenigd, goed samengesteld, deugdelijk geoefend, van alles voorzien, vol geestdrift voor zijne vorstelijke sinds 1815 beproefde aanvoerders: ginds, een talrijker macht te velde van ten slotte 48000 strijders, maar vér verspreid, onvoldoende geordend, weinig geoefend, slechts ten deele uitgerust en zonder éénhoofdige leiding [336]) (Bijlagen IX en X).

Nothomb, één der best ingelichte Belgische schrijvers omtrent die dagen, noemt als eerste oorzaak van de onheilen, welke de Belgen nauwelijks één jaar na het oproer van Brussel hebben getroffen, dat zij door de hervatting der vijandelijkheden werden verrast: toch na de herhaalde waarschuwingen van koning Willem I, zuiver eigen schuld. »Il faut chercher les autres causes" — vervolgde hij [337]) -- »dans l'état même du pays: les incertitudes politiques, le relâchement de tous les liens sociaux, la confiance excessive inspirée par nos succès de septembre, le mépris de toute science

Digitized by Google

stratégique, le défaut de traditions, l'absence de hautes capacités militaires, les provocations d'une presse absurde ou malveillante, voilà les circonstances qui ont assuré, en août, aux Hollandais unis et disciplinés, une supériorité momentanée sur les Belges, surpris, désunis et indisciplinés; le courage individuel est resté sans reproche . . ." — terwijl een andere schrijver later volkomen juist toelichtte »Par indisciplinés il ne faut pas entendre seulement le soldat refusant l'obéissance à son caporal, mais aussi l'officier refusant l'obéissance à son général, le général refusant l'obéissance au gouvernement [338]).

Evenals betreffende alle andere aangelegenheden had het voorloopig bewind, waarbij van 5 October, eigenlijk reeds ván 27 September 1830, tot 24 Februari 1831 achtereenvolgens de luitenant-kolonel Jolly, generaal Goethals, Jolly ten tweeden male en kolonel Goblet als commissaris-generaal van oorlog optraden, bij de samenstelling der strijdkrachten groote geestkracht ontwikkeld [339]). Zij hadden daarbij met ontzachlijke moeilijkheden te kampen. Doch gedurende het regentschap van baron Surlet de Chokier verslapte de ijver van het oorlogsbestuur; tijdens zijn zwak beheer werkte vooral de »*Association patriotique*" alle plannen der ministers van oorlog tegen — ná Goblet, de kolonel d'Hane de Steenhuyse, vervolgens generaal baron de Failly, oud-strijder te Esslingen, in Spanje en aan de Moskowa — door wantrouwen en verzet. Bovendien gingen de plannen van de Failly niet ver en men verdacht hem van orangistische gezindheid.

Toch waren alle bestanddeelen tot vorming van een goed leger aanwezig.

Wat de getalsterkte der troepen aangaat, had kolonel Goblet deze reeds in den aanvang van 1830, ongerekend 6000 man der vrijscharen, opgevoerd tot 32000 hoofden, en de door kolonel Jolly ontworpen leger-organisatie nagenoeg geheel tot uitvoering gebracht. Op 1 Januari '31 stonden 370 officieren, 8324 onder-officieren en minderen met 17 vuurmonden onder de wapenen tot bewaking der toegangen van Noord Brabant naar Antwerpen, Turnhout, Hasselt en tot berenning van Maastricht (bladz. 504) onder de bevelen van Mellinet en Daine [340]). De kolonel d'Hane de Steenhuyse (24 Maart—18 Mei 1831) vermeerderde de legersterkte tot ± 40000,

Digitized by Google

zijn opvolger, baron de Failly, onder wiens ministerie de vijandelijkheden werden hervat, tot ongeveer 60000 man, waarbij echter 38500 reservisten der jaren 1826—'30, van welke velen op 1 Augustus nog geen vier maanden dienst telden. Deze minister, wien 't geenszins aan ijver en goeden wil maar aan aanleg en kunde voor zijn vooral in tijden van omwenteling zoo hoogst moeilijke betrekking ontbrak, verdeelde op 16 Juni de gemobiliseerde troepen in vier afdeelingen met de weidsche benamingen van „*legers*" van Vlaanderen, van Luxemburg, van de Schelde en van de Maas. Laatstgenoemden waren tevens belast respectievelijk met de verdediging van Antwerpen, van Venlo en Roermond. Die opgeschroefde namen moesten waarschijnlijk dienen om het buitenland, meer bijzonder het eigen volk diets te maken, dat België in staat was zich naar alle zijden te weeren: hoewel elke der eerstgenoemde »*legers*" nauwlijks een brigade, het Schelde- en het Maasleger nog geen volledige divisie infanterie aan de tegenpartij konden tegenoverstellen [341]).

Zoowel de totaal-cijfers der strijdkrachten te velde als die der afzonderlijke afdeelingen loopen bij de Belgische schrijvers belangrijk uitéén. De sterkte der burgerwacht of »garde civique", waarvan duizenden, toen prins Leopold hen op 5 Augustus te wapen riep, met groote geestdrift zijn te velde getrokken, vonden wij slechts zeer algemeen of niet vermeld [342]). Volgens meest vertrouwbare bronnen stonden op 2 Augustus 1831 in België te velde ongeveer 40000 officieren, onder-officieren en minderen, 68 bespannen en uitgeruste kanons en 5700 paarden; daarbij voegden zich allengs 8400 »gardes civiques" met 10 stukken [343]) (Bijlage IX).

Inplaats van het gros der krijgsmacht tusschen Antwerpen en Brussel of achter den Demer verzameld te houden, verbrokkelde de Failly het Belgische leger van de Noordzee tot Luxemburg [344]). De verdeeling en de plaatsing van het Belgische leger hadden haar oorsprong in de eerste krijgsgebeurtenissen der omwenteling, toen schier alle vrijscharen samentrokken tot verovering van Antwerpen en van Maastricht, sedert de kern vormende voor het Schelde- en het Maas-leger. Viel een dergelijke verspreiding der Belgische strijdkrachten aanvankelijk te verklaren, daarentegen werd ze zeer verkeerd zelfs gevaarlijk sinds in Noord-Brabant een Hollandsch

Digitized by Google

leger gereed stond om elk oogenblik tot den aanval over te gaan, waaromtrent 't dezerzijds niet aan bedreigingen had ontbroken. Doch baron Surlet de Chokier en zijne raadslieden geloofden aan geen oorlog, koesterden alleen overdreven vrees voor de woelingen der orangisten en verwaarloosden alle waarschuwingen om de krijgsmacht te vereenigen. Het reeds vermelde besluit van 16 Juni j.l. (bladz. 609) en een memorie van de Failly tot verdediging van de wijde verspreiding der strijdkrachten te velde, strekten tot bewijs.

Het leger van Vlaanderen, ruim 6500 hoofden en 6 vuurmonden — welke de in November binnen Zeeuwsch Vlaanderen gedrongen vrijscharen (bladz. 501) hadden vervangen —, bovendien ondersteund door 4000 »gardes civiques" meêvoerende zes stukken, was bestemd tot dekking der beide Vlaanderen benoorden Brugge en Gent tot den linker Schelde-oever. Deze troepen waren meerendeels verspreid (zie kaart IX) in het fort Isabelle en te Westcapelle, tegenover Sluis en Aardenburg aan het Swin, te Maldegem, Eecloo, óm Watervliet, langs de Passe-geule en de Braakman als bezetting der batterijen van het Verlaat, den Kapitalen Dam en de Isabella-sluis; verder te Bouchaute, Assenede en Selsaete tegenover Sas-van-Gent, te Saffelaere, Exaerde en St. Nicolaas bezuiden Axel en Hulst, over St. Gillis tot het fort St. Marie aan de Schelde; een uitgestrektheid van twintig uren gaans. De rest der legerafdeeling, deels »gardes civiques", stonden te Gent en te Brugge. De bevelhebber, generaal F. H. ridder Wauthier, tevens territoriaal commandant in de beide Vlaanderen, verbleef te Eecloo. Hij had, evenals zijne beide »brigadiers", kolonel J. J. Kenor en de luitenant-kolonel J. Loix, den grooten oorlog in Oostenrijk en Frankrijk medegemaakt. Zonder rekening te houden met de zwakke getalsterkte, de onvoldoende uitrusting dezer troepen en haar gemis aan voldoende artillerie tot offensieve handelingen; niet gedachtig aan Moreau, die in 1794 na de verovering van Sluis, wegens de door kwaadaardige koortsen geleden verliezen van alle verdere operatiën in Staats Vlaanderen had moeten afzien; evenmin aan den wegens gelijke oorzaken mislukten tocht van lord Chatham in 1809, hadden doldriftige strategen »in *chambercloak*" meermalen aan den regent gevraagd, waarom hij de vestingen in Zeeuwsch Vlaanderen niet liet innemen, hetgeen toch niemand kon verhinderen, waarom

Digitized by Google

hij Walcheren en Zuid Beveland niet liet bezetten: hoewel men over geen enkel vaartuig beschikte om over de Schelde te steken!

De rechtervleugel van het Schelde-leger tusschen Turnhout en Grobbendonck aan de Kleine Nethe en de linkervleugel van het Maas-leger tusschen de Herck en de Gette (zie kaart X) waren door een uitgestrektheid van ongeveer 40 kilometers, een marsch van tien uren, gescheiden. Deze afdeelingen moesten de Antwerpsche- en de Limburgsche Kempen bewaken. Diest was niet versterkt. De nagenoeg onbezette ruimte, meest bouwland of heide, geheel open terrein met tal van landwegen, leverde geen bijzondere beletselen op voor troepenbewegingen. Wel is waar wordt de streek door eenige kleinere rivieren doorsneden· maar deze zijn onbeduidend of missen door de richting, waarin zij stroomen, alle geschiktheid om een goede verdedigingslijn te vormen, waarachter men een overmachtigen vijandelijken aanvaller zou kunnen tegenhouden. De zwakkere partij vond in de natuurlijke gesteldheid van het terrein geen middel om aan de sterkere met kans op goed gevolg het hoofd te bieden. Daarmede had prins Frederik bij zijn aanvankelijk operatie-plan in de richting van Lierre rekening gehouden; wanneer de meerendeels zwak samengestelde, vér verspreide Belgische troepen voor onzen concentrischen opmarsch moesten wijken, dan vonden zij nergens een steunpunt of wijkplaats om op nieuw stand te houden, en zouden Brussel moeten prijs geven. Het Schelde-leger telde aanvankelijk 11500 officieren, onderofficieren en minderen, daarna door een deel der brigade Delescaille, zoolang nabij Antwerpen, tot 13000 hoofden versterkt, met 21 vuurmonden en 1830 paarden. Na 6 Augustus kwamen daarbij te Mechelen en Leuven 4400 »gardes civiques" met 4 kanons uit Brussel, de provinciën Luik, Namen, Henegouwen, deels ook van Oost- en West Vlaanderen [345]).

Het bevel over dit leger werd gevoerd door generaal Marie Michel Balthasar ridder de Tiecken de Terhove: een man van eer, een dapper soldaat, doch geen veldheer. Hij had het grootste deel van zijn militaire loopbaan bij het Bataafsche-, het Koninklijk Hollandsche- en het Nederlandsche leger doorgebracht en zich herhaaldelijk op de voornaamste slagvelden van het Eerste Fransche keizerrijk onderscheiden, o. a. bij het regiment roode lansiers van

Digitized by Google

de garde. Napoleon belastte hem meermalen met het bevel over de hem begeleidende eskadrons. Doch de leer van den grooten oorlog en strategische inzichten waren hem ten eenenmale vreemd. Laatstelijk commandant zijnde van het Nederlandsche regiment lansiers no. 10, werd de Tiecken aangetast door een hersenaandoening, als gevolg waarvan hij in April 1830 op drie-en-vijftigjarigen leeftijd den dienst met den rang van generaal-majoor moest verlaten. Ofschoon zelf overtuigd zijnde, dat hij bij verminderde geestkracht en verzwakte vermogens geenszins kon voldoen aan de eischen van een veel meer omvattend commando dan hij ooit te voren had gevoerd, gaf hij niettemin toe aan den drang van zijn vriend Surlet tot aanvaarding van het bevel over het Schelde-leger. Op 2 Augustus bevond hij zich te Schilde.

Van de eerste brigade Niellon kantonneerden in het laatst van Juli twee bataljons, 1820 man, te Schilde, de vijf overige, ± 2200 man, 2 stukken en 50 ruiters in en om Turnhout, tevens stafkwartier; verder te Grobbendonck, Pulle, Santhoven, Halle, Massenhove, Oeleghem, Broeckhem, Viersel en Lierre, met detachementen te Casterlé en te Geel [346]). De tweede brigade, zeven bataljons met ruim 5400 hoofden en 2 stukken, stond noord- en westwaarts te Oostmalle, het stafkwartier, te Brecht, St. Antonius, 's Gravenwesel, St. Job in 't Goor, Schilde, Womelgem, Wynegem en Schooten. Deze brigade werd gecommandeerd door den generaal J. J. Clump: een kalm, beraden soldaat uit het Fransche- en het Nederlandsche leger, wiens dienststaat talrijke veldtochten vermeldde.

Van de derde brigade, onder aanvoering van den kolonel L. Delescaille, eveneens vroeger in Franschen en in Nederlandschen dienst, was voorloopig alleen het 12de regiment, 1270 hoofden, te Mercxem, Donck, Eeckeren en Wilmerdonck beschikbaar voor den dienst te velde. Deze bataljons waren meerendeels samengesteld uit de sinds Mei ingedeelde vrijscharen, die zich gedurende den opstand en de omwenteling hadden onderscheiden. Vooruitgeschoven detachementen kantonneerden te Brasschaet en Wustwesel op de wegen naar Roosendaal en Breda. Zeven duizend man bezettingstroepen van de drie wapens benevens de »garde civique" van Antwerpen en omgelegen plaatsen bleven bestemd tot verdediging van

Digitized by Google

Antwerpen en de forten op de beide Schelde-oevers onder bevel van generaal F. van Tabor.

Het stafkwartier der cavalerie-brigade de Marneffe bevond zich te Ranst op een uur afstands van Schilde. Deze opperofficier had met roem gediend in het Keizerlijk Fransche-, vervolgens in het Nederlandsche leger, maar scheen geenszins het vertrouwen zijner collega's en ondergeschikten te bezitten. Vier eskadrons van het 1ste regiment lansiers, ruim 700 paarden, onder het bevel van den kolonel Pletinckx, oud-strijder te Waterloo daarna op Java, lagen deels te Ranst en Schilde, deels in tweede linie achter de kantonnementen van Niellon. Het 1ste jagers te paard, 560 paarden, werd gecommandeerd door den kolonel Remoortere, ons uit 1815 bekend te Quatre-Bras: buiten twijfel de beste cavalerie-officier van het Belgische leger. Een zijner eskadrons behoorde tot de bezetting van Antwerpen; de andere kantonneerden te Schilde, 's Gravenwesel en St. Job in 't Goor. Behalve een detachement van 50 paarden te Turnhout bleef de cavalerie op 25 kilometers afstand van daar verwijderd. De bij het Schelde-leger behoorende batterijen no. 1, no. 3 en no. 9 lagen te Schilde, Mercxem en Wynegem; de batterij no. 10 bevond zich te Brussel en marcheerde op den 4den Augustus naar Lierre en Schilde.

Hasselt, de hoofdstad van Limburg en het hoofdkwartier van het Maas-leger, onder het bevel van Nicolaas Joseph Daine, lag op 65 kilometers — bijna drie dagmarschen voor ongeoefende troepen — van Schilde, en stond alleen door ordonnansen in verbinding met het Schelde-leger. Nadat op het einde van Maart de berenning van Maastricht was gestaakt, had het Maas-leger, zoo lang samengesteld uit drie zwakke bataljons linie-infanterie en een twintigtal dappere maar ongedisciplineerde vrijscharen, door ontbinding van enkele dezer, inlijving van anderen en toevoeging van nieuwe korpsen uit het leger, een geheele reorganisatie ondergaan. Op 1 Augustus telde het ruim 15000 hoofden, waarbij 2100 ruiters, en 25 stukken geschut. Sinds Maart bezetten deze troepen, deels front makende naar Maastricht, een sector, met de lijn Tongeren—Bilsen—Hasselt als boog en den straatweg Tongeren—Hasselt als koorde. Kleine afdeelingen bezetten Solder, Sonhoven en Munster Bilsen ten noorden, Herderen, Rymps, Meer en Falle

Digitized by Google

langs en zuidwaarts van den straatweg Tongeren—Maastricht; nog verder noordwaarts ook Bree, Weert, Roermond en Venlo.

De meerendeels onvoltallige korpsen, tot dezelfde brigaden behoorende, lagen wijd en zijd verspreid. De afstand van Tongeren over Hasselt naar Sonhoven bedraagt ruim 26 kilometers, een flinke dagmarsch.

De eerste brigade onder kolonel J. J. L. van den Broeck, oud-officier der garde van Napoleon, had één bataljon van het 3de regiment jagers te Roermond, waar ook de vrijwillige Brusselsche batterij Desfossé met zeven 6-ponders en twee houwitsers in bezetting lag; de beide andere bataljons kantonneerden te Bree, Maaseijk en Nederweert; dit korps was niet voltallig, onvoldoende gekleed en uitgerust. Twee bataljons van het 10de regiment stonden sinds 16 Juli te Beringen en Tessenderloo, een bataljon te Sonhoven. Van de tweede brigade, onder bevel van den kolonel J. B. H. F. Dollin Dufresnel, een beproefd krijgsman uit het Napoleontische tijdperk, bezetten twee bataljons van het 2de regiment van linie Venlo, op acht-en-zestig kilometers afstand van het derde bataljon te Sonhoven; de rest der brigade nam. de »Tirailleurs de la Meuse", kantonneerden eerst ten zuiden van Maastricht, daarna te Tongeren: ook dit bataljon was nog slechts ten deele georganiseerd. Alleen de derde brigade H. l'Olivier, samengesteld uit het 1ste regiment jagers tusschen Looz en Herderen tot bewaking van Maastricht, het 11de regiment te Bilsen, Diepenbeeck en Hasselt, kon bijtijds nabij Hasselt vereenigd zijn. Het gros der cavalerie onder aanvoering van kolonel J. M. Spaey, aanvankelijk in Franschen- vervolgens in Nederlandschen dienst, had de zuidelijk gelegen kantonnementen verlaten en lag op 2 Augustus in en om Herck en Haelen nabij Diest: detachementen bezetten Cortessem, Hasselt en Sonhoven. De batterijen no. 2, no. 5 en no. 7 lagen te Hasselt en te Tongeren.

Inderdaad ware 't niet mogelijk de dislocatie van het Maasleger slechter te regelen. Noch de vertogen van generaal de Tiecken, die reeds in Maart bij de hoogst ondoelmatige plaatsing van het Schelde- en het Maas-leger den regent Surlet de Chokier had gewezen op het gevaar eener strategische doorbreking; noch de voorstellen van Daine ter voorziening in de meest onmisbare

Digitized by Google

behoeften der verpleging te velde, eveneens tot engere samentrekking der kantonnementen, beter nog vereeniging zijner troepen, ook in het belang van de krijgstucht, in een kamp op de Winterslagen heide tusschen Sonhoven en Op Glabbeeck, hadden iets uitgewerkt. Toen men te Brussel en elders, op 2 Augustus te Luik (bladz. 645), bericht had ontvangen omtrent het opzeggen van den wapenstilstand door Chassé te Antwerpen, verbood generaal de Failly, bij volkomen gemis aan staatkundig doorzicht en ten einde elke aanleiding tot vijandelijkheden te vermijden, uitdrukkelijk zelfs de geringste verplaatsing van troepen. Op 3 Augustus zond de minister van oorlog een officier naar Tongeren, om zich te overtuigen dat zijne bevelen te dien opzichte strikt werden opgevolgd.

Aan persoonlijken moed ontbrak 't Daine, vijftig jaar oud, allerminst. Opgeklommen uit de laagste rangen in de gelederen, was hij een »soldat de fortune", die gedurende de Napoleontische veldtochten, vooral in Duitschland en Rusland, onder Poniatowski in Galicië, door onstuimige dapperheid was vooruitgekomen: maar vreemd aan kennis en fijn gevoel van eer. Als gevolg der onwaardige wijze, waarop hij het Nederlandsche officiers-korps had verlaten, zoodat hij bij Kon. besluit dd. 14 November 1830 wegens zijne handelingen te Hasselt en tegen Venlo (bladz. 502) als deserteur was afgevoerd [347]), boezemde hij aan zijne ondergeschikten geen achting en vertrouwen in, hetgeen o. a. in April 1831 bij zijn benoeming tot bevelhebber der troepen in en om Antwerpen was gebleken, toen officieren en minderen onwil hadden getoond om onder zijne bevelen te dienen. Geen man van initiatief zijnde, leende hij echter gretig het oor aan raadgevers; hij miste den zedelijken moed van een Constant en een Perponcher om desnoods in strijd met ontvangen bevelen te handelen. Maar deels ten onrechte is hem ten laste gelegd, dat het Maas-leger zich niet bijtijds met het Scheldeleger heeft vereenigd. Straks zal 't blijken, dat zulks ook viel te wijten aan vertraagde bevelen daarna weder tegenorders van het groote hoofdkwartier, aan het dralen van Tiecken, niet enkel van Daine. Geenszins gelooven wij aan de beschuldigingen van omkoopen, ook door de la Sarraz ingebracht tegen Daine, die echter evenmin als Tiecken de Terhoven de bekwaamheden bezat van een legerhoofd, geen chef van den staf had om voor hem te denken,

Digitized by Google

geen brigade-commandanten tot uitvoering zijner beschikkingen en bevelen. Liefst handelde Daine op eigen gezag; meermalen had hij dan ook, op grond van hetgeen de krijgs- en ministerraad van 22 Juni had beslist (bladz. 570), het voornemen te kennen gegeven om aan het hoofd van het Maas-leger den oorlog over Venlo naar Noord Brabant en Gelderland over te brengen.

Een andere legerafdeeling, ongeveer 5000 man en 14 stukken geschut, stond in het Luxemburgsche tot waarneming van het om en nabij de vesting gelegen land, en van de Duitsche grenzen [348]). Het leger van Luxemburg was meerendeels samengesteld uit de sinds April in verschillende provinciën opgerichte, onvoltallige, slecht gewapende en uitgeruste bataljons vrijwillige tirailleurs. Deze korpsen kozen zelve, evenals de »garde civique", hunne luitenants, misten elk gevoel van krijgstucht en alle militaire waarde. Zij bezetten de ruimte tusschen Bouillon, Marche, Vianden en Arlon. Aan het hoofd stond generaal Ch. Goethals, een der oudste Belgische opperofficieren, in 1815 te Waterloo commandant van het bataljon jagers no. 36. Meermalen had hij, laatstelijk op 24 Juli, den regent en het oorlogsbestuur gewaarschuwd voor het gevaar om zulke tuchtelooze benden te velde te brengen. Toch gelastte generaal de Failly op 2 Augustus, na ontvangst van de eerste tijdingen omtrent den opmarsch van het Nederlandsche leger, om de troepen uit Luxemburg met versnelde middelen van vervoer ter beschikking van Daine te stellen. Slechts één bataljon, het 10de tirailleurs, en de batterij Pirson bereikten Hasselt nog bijtijds: eerstgenoemden namen nog een werkzaam aandeel aan het gevecht bij Kermpt op 7 Augustus, de overige troepen vervoegden zich pas na den 8sten te Luik bij het Maas-leger.

Hoewel het Belgische leger, als bereids opgemerkt, uitmuntende elementen bevatte, liet de innerlijke waarde veel te wenschen over. Bij het uitbreken van den opstand bestond het Nederlandsche leger voor minstens de helft uit Zuid-Nederlanders (bladz. 511). Van de achttien afdeelingen infanterie mocht men er elf, namelijk de 1ste-, 3de-, 4de-, 6de-, 11de-, 12de-, 14de-, 15de-, 16de-, 17de- en 18de afdeeling als Zuidelijken beschouwen; bovendien verlieten op het eind van October tal van Belgische officieren, onderofficieren en minderen de andere afdeelingen. Voormelde

Digitized by Google

korpsen droegen sinds 25 November de nummers 1 tot 11. Kort daarop konden nog uit eenige opgeloste vrijkorpsen het 12de regiment infanterie en drie regimenten jagers te voet worden gevormd; de oud-grenadiers en jagers kwamen bij het 1e regiment jagers te voet. Bij de ruiterij behoorden in October 1830 het meerendeel der uittredenden tot de Belgen. De Hollandsche kurassiers no. 2 vormden den grondslag voor het 1ste Belgische kurassiers — thans het 3de regiment lansiers —, de huzaren no. 6 voor het 1ste-, de huzaren no. 8 voor het 2de regiment jagers te paard; ruim 300 ruiters van het 10de lansiers, het 4de- en het 5de lichte dragonders dienden tot kern van het 1ste regiment lansiers. Terwijl in de gelederen schier uitsluitend oude ruiters zaten, werden zij meestal door beroepsofficieren aangevoerd. Overal, waar de cavalerie optrad, heeft zij dan ook haar taak verdienstelijk volbracht.

Alleen bij de artillerie en de genie hadden de Belgen, vooral wat de officieren betreft, verreweg de minderheid uitgemaakt. Niettegenstaande de Belgische artillerie het zwakst met geoefend kader was bedeeld, organiseerde het wapen zich snel en goed. Het oud-Nederlandsche 2de bataljon artillerie recruteerde het 1ste Belgische regiment veld-artillerie; de bataljons artillerie nationale militie no. 1, no. 2 en no. 5 gingen meerendeels over in het 2de regiment veld-artillerie; de Belgische batterijen brachten in de eerste dagen van Augustus 68 bespannen vuurmonden uit. Hoewel nagenoeg geen oefeningen in het vuur waren gehouden, heeft de artillerie zich wakker van hare plichten gekweten. Aan genie-troepen waren de legerafdeelingen zeer zwak.

De beroepsofficieren vormden drie categorieën. Zij, die zich door het besluit van het voorloopig bewind van 4 October 1830 ontheven achtten van hun eed aan koning Willem I en aanstonds de zijde der opstandelingen kozen, hunne korpsen verlaten of later hun ontslag ingezonden hadden, werden uit de kaders der armee geroyeerd of in de stamboeken der korpsen, welke zij eigenmachtig hadden verlaten, als »deserteur" afgevoerd. Anderen waren pas, nadat zij bij de splitsing van 18 October d. a. v. (bladz. 510 en 511) op verzoek hun eervol ontslag uit Nederlandschen dienst verkregen hadden, in Belgischen dienst overgegaan; een vrij groot getal wachtte in non-activiteit den loop der gebeurtenissen af. Deze

Digitized by Google

laatste categorieën rekenden vooral op de keuze van den prins van Oranje en golden als tegenstanders der orde van zaken. Onder deze omstandigheden bestond geen vertrouwen tusschen de vroeger gediend hebbende officieren onderling, nog minder tusschen hen en de helden der omwenteling, van welken velen als belooning voor daarbij bewezen diensten de epaulet hadden verworven, sommigen met een hoogeren rang dan zij die reeds lange jaren in de gelederen stonden: veeleer was een scherpe afscheiding merkbaar. De jongst aangestelde officieren hadden den mond vol van moed en trouw, maar hechtten niet de minste waarde aan militaire vakkennis, betwijfelden het nut van alle gevechtsvormen en kenden het woord tactiek enkel bij name. De kampvechters der September- en October-dagen van minderen rang overschatten, ofschoon geheel ongeoefend, eigen bekwaamheden en minachtten de oudgedienden. Gendebien, lid van het voorloopig bewind, heeft zelf erkend hoe moeilijk 't viel om bij de oude korpsen het geheel verbroken verband te herstellen, het kader en de minderen aan krijgstucht te onderwerpen.

Sedert het begin van den opstand hadden de leiders opgewekt tot desertie, indiscipline, minachting der chefs, afkeer van de militaire wetten en voorschriften, haat tegen den zoogenaamden willekeur, die de soldaten onder de wapenen hield, hen van hunne vrijheid en de genietingen van het huiselijk leven beroofde. 't Kostte tijd om dat alles te herstellen; weldra zouden de begane fouten zich te velde wreken door gemis aan samenwerking: zoowel van de legerafdeelingen wederzijds als bij de korpsen, waaruit deze waren samengesteld. De meeste korps-commandanten hadden vóór de scheiding hoogstens een compagnie aangevoerd. Enkele vrijkorpsen zouden op de plaats van het gevecht verschijnen of die verlaten, naar gelang 't aan hunne aanvoerders goed dunkte; zij streden verwoed, maar zonder eenigen samenhang, wanneer en waar zij wilden. Ook de hoogere rangen zondigden door ongehoorzaamheid. Niellon voerde liefst oorlog op eigen hand en zou herhaaldelijk de orders van zijn bevelhebber in den wind slaan; nadat vorst Leopold op 4 Augustus het opperbevel had aanvaard verzuimde generaal de Tiecken op zijn beurt aan de hem gedane opdrachten te voldoen.

Digitized by Google

Meer nog dan het oorlogsbestuur droegen het regentschap van Surlet de Chokier en het congres schuld voor de trage, onvoldoende voorbereiding ten strijde. Telkens en luide weergalmde de oude staten-zaal in het Park van de onverwinnelijkheid der vrijscharen. Niet-deskundige toongevers meenden, dat bij de uitkomsten, welke de geheel ongeoefende vrijwilligers gedurende den opstand en de omwenteling hadden tot stand gebracht, alle verdere voorbereiding onnoodig en nutteloos mocht heeten. Andere congresleden staken den draak met de krijgstoerustingen der Hollanders, die nutteloos zouden blijken tegenover de macht der conferentie te Londen. De liberale pers keerde zich woedend tegen alle pogingen der ministers d'Hane de Steenhuyse en de Failly om de levende en de doode strijdkrachten te versterken of te verbeteren. Alhoewel sinds een half jaar een geheele ommekeer in het weerstandsvermogen van België en van Nederland viel op te merken, het Noorden aanzienlijk krachtiger was geworden dan het Zuiden, bleven de hoofden van den opstand daarvoor blind. Zij koesterden een te hoog denkbeeld van de voordeelen, welke zij in het najaar van 1830 op hunne vijanden hadden behaald en meenden dat alle kansen ter overwinning onwederlegbaar aan de zijde van België stonden. Hunne eigen strijdkrachten te hoog, die hunner vijanden te laag schattende, lieten zij de geestdrift, die elke volksbeweging vergezelt, verflauwen en stelden niets in het werk om ze te vervangen door tucht, orde en regelmaat, welke aan de wapenen alleen sterkte waarborgen.

In stede van zich met alle inspanning te wijden aan de samenstelling van een deugdelijk geoefend leger, waarvoor de hoogste noodzakelijkheid bestond, lieten de goedgezinden zich door kortzichtige schreeuwers wijs maken dat men niets meer van Holland te vreezen had. België was op de behaalde voordeelen ingesluimerd, maar zou in de naderende oogstmaand door de krijgsrampen ruw worden wakker geschud. Te meer was het voor België noodig geweest een krachtig leger samen te stellen, omdat men niet alleen door buitenlandsch geweld bedreigd maar tevens inwendig verontrust werd door de woelingen der orangisten, onder welke enkele edele mannen, maar ook een tal van fortuinzoekers, die aan koning Willem I en het Nederlandsche oorlogsbestuur ijdele verwachtingen

Digitized by Google

voorgespiegeld, doch in het uur van beslissing en gevaar hun woord gebroken hebben.

Dezerzijds is in 1830 en '31 het goud niet gespaard om de orangisten te steunen, de vroeger besproken bewegingen in Vlaanderen, te Antwerpen en elders te bevorderen (bladz. 537). Talrijke bijzonderheden, latere interpellatiën en protesten in de kamers der volksvertegenwoordiging brachten aan het licht, dat in 1831 omkoopingen op groote schaal hebben plaats gehad [349]).

Ten einde in de noodzakelijkste eischen der bewapening te voorzien had de nieuw opgetreden minister van oorlog de Failly (18 Mei) een crediet van zes millioen francs aangevraagd, met de toelichting »J'abandonne à la sagesse de la commission (des rapporteurs) et du congrès le soin de décider du montant du budget; je les prie cependant de peser bien mûrement une question aussi importante, de laquelle dépend tout à fait la réussite des opérations, que les circonstances peuvent rendre absolument nécessaires et dont il serait de *toute impossibilité de répondre si l'on étoil privé des moyens d'y parvenir*". In plaats van dezen aandrang te steunen, verklaarde de commissie van rapporteurs zich voor aanzienlijke bezuinigingen op het personeel en het materieel der krijgsmachten »*en supposant même l'état de guerre existant.*" En haar woordvoerder Ch. de Brouckère, die in de eerste maanden van het jaar alle voordeelen van een krachtig leger in het licht had gesteld, durfde in de stormachtige avondzitting van 20 Juli — d. i. nauwlijks veertien dagen vóór hervatting der vijandelijkheden — ontraden om de aangevraagde gelden toe te staan, betoogende: »Qu'il ne pouvait laisser dilapider et prodiguer la sueur du peuple; qu'il ne fallait à nos soldats, pour battre l'armée hollandaise, *que des bâtons et des sabots*" [350]).

Toen prins Frederik, anders zoo bezadigd, dit verhaal in de bladen las, herinnerde hij zijne officieren aan het hekeldicht —

Le monde est plein de fous,
Et qui ne veut le croire,
Se cache dans son trou
Et casse son miroire.

Een onmiddellijk gevolg van de weigering der benoodigde gelden door het congres was dat de reeds in April (bladz. 546),

Digitized by Google

daarna weder op 7 Juni bevolen mobilisatie van den eersten ban der »garde civique" niet kon doorgaan.

Bovendien beging het oorlogsbestuur op 16 Juni de onvergeeflijke fout om de miliciens der lichting van 1826, die sinds 16 November met groot verlof naar hunne haardsteden waren vertrokken, voor goed te ontslaan en de reserve-lichting van '31 op te roepen, zoodat ruim 9000 oude en geoefende manschappen door evenveel recruten werden vervangen. Slechts een gedeelte dezer lichting was bij hervatting der vijandelijkheden van uniform-kleeding voorzien; de meesten hadden nog geen enkele schijfschietoefening bijgewoond.

Herhaaldelijk maar vruchteloos berichtten de bevelhebbers van het Schelde- en het Maas-leger gedurende de laatste helft van Juli den minister van oorlog omtrent teekenen, die naar hunne meening op een aanstaanden aanval van het Nederlandsche leger schenen te wijzen. Aangezien de Tiecken en Daine uitgebreide patrouillegangen gelastten, trokken deze de aandacht onzer voorposten, zoodat die der 1ste divisie te Zundert op 17 Juli hunnerzijds rapporteerden: »De Belgen schijnen bedacht te zijn op een invasie." Niets lag in de dagen der ontvangst van hun nieuwen souverein minder in den zin der Belgen.

Te Brussel meende men, dat thans alle verschillen met het Noorden langs vredelievenden weg zouden opgelost worden. De vestingen bleven onvoorzien; zelfs rees sprake om een deel van het leger te ontbinden en te vervangen door de »garde civique": het troetelkind der Belgen in 1830 en '31. Lachende om de toch alleszins gegronde vrees van de bevelhebbers der legerafdeelingen, liet de Failly zich enkele dagen vóór het eerste kanonschot uit, alsof nergens een zwarte stip aan den staatkundigen gezichteinder viel waar te nemen.

Dat het Schelde-leger op 2 Augustus niet geheel is overvallen, was te danken aan de generaals Niellon en Clump, die mét of zonder voorkennis van den legerbevelhebber een deel hunner brigades noordwaarts verplaatst en de voorposten versterkt hadden. De overige troepen trok de Tiecken óm Schilde samen.

Niellon, een meer opgewonden dan beraden aanvoerder, bezat echter »feu sacré" en militaire bekwaamheden. Maar hij en zijne

Digitized by Google

stafofficieren verstonden de vlaamsche taal slechts onvoldoende, als gevolg waarvan de bij zijn stafkwartier inkomende berichten soms verkeerd werden verstaan en uitgelegd. Ofschoon een deel zijner troepen te Turnhout zonder eenige kans op tijdige ondersteuning reeds vrijwel in de lucht stonden, verspreidde hij ze nog verder, zond één bataljon naar Arendonck en scheen 't in overmoed mogelijk te achten om met nauwlijks 1700 man »de zes tegenover »staande Nederlandsche divisiën ter sterkte van 60000 man" — het mobiele leger telde 30000 hoofden! — tegen te houden. Op 1 Augustus liet hij den weg van Turnhout naar Baer-le Hertogh door verhakkingen, coupures enz. versperren [351]) en bezetten door het 1ste bataljon van het 2de regiment jagers, waarvan de voorposten voeling moesten houden met het te Sondereijgen en noordwaarts staande 1ste bataljon »Tirailleurs de l'Escaut" van generaal Clump, die zelf te Mercxplas verbleef, Wortel, Hoogstraten en Minderhout liet bewaken. Den volgenden morgen vroeg (2 Augustus) zond Niellon 250 man van het 2de regiment jagers naar Welde en Poppel. Met het overige van laatstgenoemd korps, ruim 600 man, 50 jagers te paard en een sectie artillerie nam hij stelling achter het defilé bij Castelijn, gevormd door het moerassige terrein langs de bosschen van Schurhoven, Heydtkant en de vennen aan de andere zijde van den weg naar Raevels op een klein uur afstands ten noorden van Turnhout (Zie plan VI op bladz. 627).

Nadat prins Leopold op 24 Juli zijn eerste ministerie had samengesteld, waarin zitting namen de heeren de Muelenaere voor buitenlandsche-, de Sauvage voor binnenlandsche zaken, Raikem voor justitie, Coghen voor financiën en generaal de Failly voor oorlog, verliet de nieuwe souverein Brussel ten einde andere deelen van België, tevens met laatstgenoemden bewindsman het Scheldeen het Maas-leger te bezoeken. Den 29sten Juli inspecteerde hij bij St. Job in 't Goor een gedeelte van het Schelde-leger. Nog vóór aankomst van den nieuwen souverein en de Failly te Hasselt had generaal Daine bij het oorlogsbestuur zijne vroegere aanvragen om stafofficieren, caissons voor patronen, kampements-effecten, eetketels enz. herhaald, edoch zonder antwoord te ontvangen. Op Maandag 1 Augustus nam Leopold het Maas-leger op de Winter-

Digitized by Google

slagen heide nabij Sonhoven in oogenschouw, ongeveer ter plaatse waar Daine had voorgesteld een legerplaats in te richten. De souverein betuigde aan generaal Daine zijne tevredenheid over de houding der troepen, en liet in zijn gesprek doorstralen, dat naar meeste waarschijnlijkheid alle hangende staatkundige vraagstukken zonder wapengeweld tot oplossing zouden komen. Blijkbaar was hij dienaangaande door de diplomaten te Londen om den tuin geleid. Nauwlijks echter was de Failly met prins Leopold naar Hasselt teruggekeerd, van waar deze den volgenden dag zijn blijden intocht te Luik zou houden, óf Daine ontving de uit Hollandsche bladen vertaalde dagorders van den prins van Oranje (bladz. 599 en vlg.). Aanstonds zond hij deze aan generaal de Failly. Maar de minister van oorlog sloeg eenvoudig de waarschuwing in den wind: meest waarschijnlijk bracht hij de couranten-berichten niet ter kennis van zijn souverein [352]).

Denzelfden dag, waarop het Nederlandsche leger reeds in de richting van Turnhout optrok, hernamen de troepen van het Maasleger de vroegere kantonnementen om van de vermoeiende marschen en de hevige warmte der laatste dagen uit te rusten. Tegen twee uur in den nacht van 2 op 3 Augustus kreeg Daine uit Luik bericht van generaal de Failly omtrent het opzeggen van den wapenstilstand betreffende Antwerpen door Chassé; met toevoeging van het reeds besproken bevel (bladz. 615) om een strikt defensieve houding in acht te nemen. Daine bepaalde zich voorshands tot bevelen aan de troepen om zich marschvaardig te houden en tot een dagorder in napoleontischen stijl, waarbij hij hen op een vijandelijken aanval voorbereidde, tot plichtsbetrachting maar tevens tot wraak opwekte »notre lâche ennemi nous porte un défi insolent: le Belge ne manque jamais à son rendez-vous d'honneur, et nous lui épargnerons la moitié du chemin". In den laten avond van 4 Augustus vernam hij uit Tessenderloo van kolonel Boucher, dat het Nederlandsche leger naderde. Onverwijld zond Daine hem instructiën tot dekking van Diest, die echter onuitgevoerd bleven. 't Was te laat. Sinds lang had men alle voorbereidende maatregelen verzuimd om zoo noodig de rivieren op te stoppen en de dijken door te steken, waardoor het terrein om Diest, den sleutel der vallei, van den Demer tot Bilsen ter breedte van een kwart of een half uur gaans

Digitized by Google

kon onder water worden gezet [353]): een natuurlijke hindernis, die met de hulp van 20000 man mocht worden gelijk gesteld, en waardoor de operatiën van den aanvaller aanzienlijk zouden zijn vertraagd, zoodat het Schelde- en het Maas-leger zich nog bijtijds hadden kunnen vereenigen. Bovendien gehoorzaamde de intendant du Faure niet met voldoende voortvarendheid aan de toch reeds vertraagde en onvolledige bevelen van Daine om de troepen van vivres, althans van brood te voorzien. Verzuim en nalatigheid overal!

Tot het oogenblik, waarop vorst Leopold zelf het opperbevel over het Belgische leger aanvaardde (4 Augustus) was van een eigenlijke leiding der operatiën geen sprake. De krijgsraad van 22 Juni had immers goedgekeurd, dat het Schelde- en het Maas-leger geheel onafhankelijk van elkaar zouden handelen!

Leopold beschikte in zijne onmiddellijke omgeving enkel over de oud-adjudanten van den regent benevens enkele opper- en hoofd-officieren zonder voldoende oorlogservaring. In dit opzicht overtrof Leopold hen allen. De sterren der St. George- en St. Andreas-orde, die van Maria Theresia en den Zwarten Adelaar op 's prinsen borst herinnerden aan zijne verrichtingen gedurende den vrijheids-oorlog van 1813 onder het bevel eerst van generaal Berg, daarna van graaf Pahlen, als commandant eener brigade Russische kurassiers te Groot-Görschen, Baützen, Peterswalde en Kulm, op welke slagvelden prins Frederik hem meermalen had ontmoet. Even als prins Frederik had Leopold bij Wachau en Probstheyda deelgenomen aan den driedaagschen volkerenslag van Leipzig; het volgende jaar onderscheidde hij zich weder te Brienne en te Arcis-sur-Aube. Drie dagen vóór den roemrijken intocht der verbondenen in 1814 te Parijs had hij bij la Fère Champenoise den hertog van Ragusa verrast; op 8 Juli 1815 bevond hij zich opnieuw aan het hoofd eener Russische afdeeling aan de Seine en was getuige van den val van het eerste Fransche keizerrijk (Derde Deel bladz. 19, 31, 79, 101, 110, 242, 317, 319 en vlg. Bijlage I en II).

Ten volle recht mocht prins Leopold van Saksen Coburg de meest beproefde bevelhebber van België heeten.

Digitized by Google

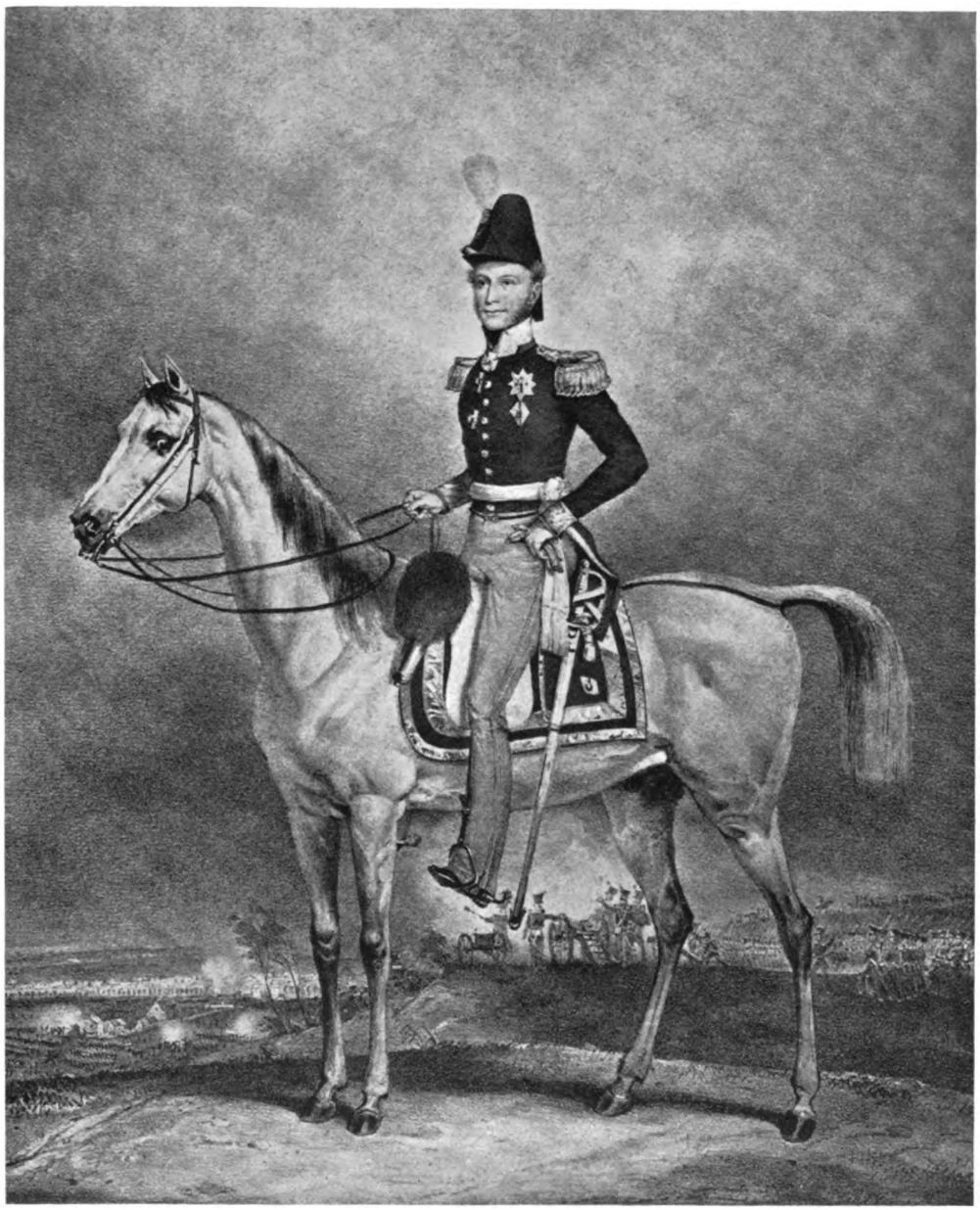

Willem, Prins van Oranje, Opperbevelhebber van de krijgsmacht in 1831.

Digitized by Google

Digitized by Google

II. Opmarsch van het mobiele leger. Gevechten bij Raevels en Turnhout. Schijnbewegingen op de vleugels (2 en 3 Augustus).

De oude baronnie van Breda had zich op 2 Augustus in feestgewaad gestoken. Allerwegen wapperden driekleur en oranjevaan, niet enkel ter eere van den geboortedag van 's konings tweeden kleinzoon Alexander, maar vooral wegens den te lang reeds verbeiden aanvang der operatiën tegen het ontrouwe Zuiden. Omstreeks negen uur stegen de prins van Oranje, zijn broeder en hun gevolg in de Kater-straat te paard en reden onder een hevigen slagregen en het vroolijk tokkelen van de oude »Princemarsch" op den toren ter Ginneken-poort uit.

Op de Chaamsche heide (Kaart X) zagen zij de aldaar opgestelde rechter-colonne, samengesteld uit de eerste divisie infanterie onder bevel van generaal baron van Geen — 11 bataljons infanterie, 2 vrijwillige compagnieën en 2 eskadrons lansiers, ruim 10000 hoofden, benevens 8 vuurmonden —; vervolgens bij Alphen, de reserve-artillerie en de uit Oosterhout aangekomen eerste brigade cavalerie, onder bevel van generaal Post — 6 eskadrons van de 3de- en de 9de afdeeling kurassiers, 4 batterijen met een bataljon schutterij tot dekking —, welke aldaar het bivak opsloegen.

De eerste divisie volgde in gevechts-colonne met voorhoede en flankdekkingen den weg naar Bar-le Nassau en Baer-le Hertogh, welke dorpen de Belgen reeds ontruimd hadden (Plan VI op bladz. 627). Iets verder wisselden onze marechaussee's de eerste sabelhouwen met Belgische douanen, die zich in het graan schuil hielden. Generaal baron van Geen bleef met den divisie-staf, eenige infanterie, cavalerie en artillerie te Bar-le Nassau; het gros der eerste brigade en een sectie artillerie onder generaal Schuurman marcheerden naar Baerle-brug aan de Marck; de tweede brigade de Favauge liet twee bataljons achter op de heide tusschen de Tommel bij Baer-le Hertogh en Gorpeind, en volgde verder den weg naar Sondereijgen (Kaart X). Van Baerle-brug verrichtte de majoor van den generalen staf Roloff met één compagnie van het 1ste bataljon jagers van Heerdt en een detachement lansiers een verkenning in

Digitized by Google

de richting van Hooghstraeten, waarbij de Belgische voorposten (Bijlage VIII en bladz. 622), behoorende tot het 1ste bataljon van het 1ste regiment Belgische infanterie der brigade Clump, na eenige geweerschoten werden verdreven. De jagers keerden met enkele krijgsgevangenen terug. De voorhoede der tweede brigade, het 2de bataljon jagers van Everts, werd op korten afstand van Sondereijgen door een sterk detachement van het 1ste bataljon »Tirailleurs de l'Escaut" onder majoor Glandy, van achter de heggen, de boschjes en uit de woningen met een levendig geweervuur ontvangen, dat spoedig tegenover de meerderheid in getalsterkte van den aanvaller zweeg. De Belgen retireerden, korten tijd door de onzen vervolgd, naar Mercxplas. De jagers van Everts hadden vier gewonden [354]).

Dienzelfden avond voegde zich de zestigjarige heer D. de Vos Brouwer uit Ginneken te Bar-le Nassau bij de jagers van Van Dam, in wier gelederen hij het ridderkruis van de Militaire Willems-orde zou verwerven.

Hunne Koninklijke Hoogheden volgden van Alphen den weg naar Poppel, alwaar zij omstreeks twee uur den hertog van Saksen Weimar bij den pastoor aan het ontbijt troffen, en mede aanzaten. De tweede divisie had des morgens te zes uur het kamp van Rijen in twee colonnes verlaten en trok van Gilse, met de tweede brigade onder bevel van kolonel Bagelaar aan het hoofd, over Aerle naar Poppel en Welde zonder de vijandelijke voorposten te ontwaren, die door het bedekte terrein terugtrokken. Onder weg hadden zich de Utrechtsche- en de koninklijke jagers, het bataljon Geldersche schutterij, een detachement pontonniers met veldbruggentrein en twee eskadrons lansiers over Hilvarenbeek en langs den molen van Roevaert bij de divisie aangesloten, welke thans 9000 hoofden telde. Nog vóór den middag had een deel der eerste brigade des Tombe tusschen Poppel en Welde het bivak opgeslagen. In laatstgenoemd dorp kwamen de staf der tweede brigade, de koninklijke jagers, een bataljon schutterij en een half eskadron lansiers.

Het 2de bataljon der 2de afdeeling infanterie, onder majoor Senn van Basel, betrok de voorposten ter hoogte van het oude kamp bij Klein Raevels, het andere bivakkeerde bij Delaer; het

Digitized by Google

2de bataljon der 18de afdeeling onder majoor Tegelaar voorzag in den voorpostendienst bij den Eel op den weg naar Raevels, het 1ste van majoor Schoch legerde bij Schoet. Een half eskadron lansiers bewaakte de Raevelsche heide.

Plan VI.

Terwijl de prinsen met den hertog het bivak der eerste brigade bij Welde bezochten, hoorde men geweervuur in de richting van den Eel; al spoedig kwam bericht in dat de voorposten slaags waren. Aanstonds begaven de vorsten zich daarheen en vonden majoor Tegelaar in een tirailleur-gevecht gewikkeld met de Belgen:

Digitized by Google

het door Niellon noordwaarts uitgezonden deel van het 2de regiment jagers, die Poppel en Welde onopgemerkt hadden ontruimd, thans bij het kapelletje en in perceelen kreupelhout tusschen Gilsent en St. Adrianus stand hielden. Niellon, wiens troepen door »gardes civiques" en vrijwilligers uit Turnhout waren versterkt, rukte op naar Raevels; een deel bezette de boschjes achter de vennen langs den weg naar Baer-le Hertogh, de rest, onder kapitein Prové, verdedigde het kerkhof.

Aangezien de Belgen bezuiden den Eel levendig weerstand boden, onder aanmoediging van een jongen priester met geschreeuw en getier op onze tirailleurs inliepen, liet de hertog het bataljon van Tegelaar op den weg in gesloten colonne formeeren. Zelf steeg hij af, stelde zich den soldaten ten voorbeeld, van welke velen de ontmoedigende tafereelen van September en October 1830 in het Zuiden hadden bijgewoond, met kolonel Bagelaar en majoor Tegelaar aan de spits, en voerde hen met gevelde bajonet ten aanval. De Belgen trokken onder dekking van eenige ruiters langs den windmolen en de kerk terug naar het kerkhof. Kolonel Bagelaar had bij den bajonet-aanval een schot door zijn pluimhoed gekregen. Vermoedende dat het gevecht grootere afmetingen zou nemen, terwijl het bedekte terrein niet toeliet eenigszins omtrent de getalsterkte der Belgen te oordeelen, achtte de prins van Oranje, die voor de eerste maal tegelijk met zijn broeder in het vuur stond en onder wier oogen de welgelukte aanval was geschied, 't raadzaam om het 1ste bataljon der 18de afdeeling van Schoet, de compagnie koninklijke jagers van Welde langs den weg van den Eel en het bataljon der 2de afdeeling van Klein Raevels aan te trekken. De prinsen waren reeds met hunne staven naar Baer-le Hertogh wedergekeerd, van waar de opperbevelhebber zijne proclamatie aan de Belgen bij betreding van hun grondgebied uitgaf (bladz. 599), toen de hertog door een gelijktijdigen front- en zij-aanval het dorp Raevels en het kerkhof vermeesterde. Kapitein Prové, bij wiens bataljon de patronen begonnen te ontbreken, welke te Antwerpen (sic.) moesten worden aangevuld, retireerde pas na herhaald bevel van Niellon naar Turnhout. Deze hernam de 's morgens bezette stelling tusschen Castelijn, Oosthoven en Schurhoven, trok het 3de bataljon van het 9de regiment infanterie uit Arendonck aan en liet

Digitized by Google

bivakvuren over een groote uitgestrektheid aanleggen ten einde de onzen omtrent zijne getalsterkte te misleiden. Bij de invallende duisternis zag de hertog van de vervolging af. Aan den moed en de volharding van Niellon en den dapperen weerstand der Belgen, hoogstens 900 in getal, komt hooge lof toe. Hun verlies bedroeg 5 gesneuvelden en 12 gewonden; de onzen hadden 27 man buiten gevecht, waarbij 2 gesneuvelden 355).

Evenmin als kapitein Prové aanstonds aan zijn brigade-commandant gehoorzaamde, voldeed Niellon aan de herhaalde bevelen van generaal de Tiecken om naar Oostmalle terug te gaan.

De juiste beginselen der oorlogvoering voorbijziende, die er vooral naar streven om het vijandelijke leger te vernielen, vermeenden de generaal de Tiecken en de Belgische bewindhebbers, dat de prins van Oranje 't op Antwerpen gemunt had. Enkel beducht zijnde voor de koopstad, trok de Tiecken het Schelde-leger in die richting samen, liet Hooghstraeten, Mercxplas en de verder noordwaarts gelegen plaatsen door Clump ontruimen en zijn brigade bij Oostmalle samentrekken. Niellon ontving des nachts opnieuw last zich daarheen te begeven. Hij weigerde nogmaals, en hield de hem door generaal Clump gezonden versterking van een eskadron lansiers en twee compagnieën voltigeurs van het 4de regiment bij zich.

De hertog overnachtte in de pastorie van Raevels, terwijl de 18de afdeeling en de koninklijke jagers een kantonnements-bivak betrokken.

De derde divisie Meyer en de tweede brigade lichte cavalerie, te zamen 8600 hoofden, 1400 paarden en 12 kanonnen, waren van Eindhoven naar Bergheyck gemarcheerd. Van hier zond generaal Boreel verkennings-patrouilles in de richting van Postel en Arendonck en liet vervolgens zijne ruiterij enge kantonnementen betrekken: het regiment huzaren no. 6 te Bergheyck, de regimenten dragonders no. 4, no. 5 en de halve batterij rijdende artillerie van der Oudermeulen te Eersel, waar ook het stafkwartier kwam. De infanterie bivakkeerde op de Witricksche heide.

Generaal Cort Heyligers had bevel ontvangen om met zijne zeven schutter-bataljons, ruim 5000 hoofden, van St. Oedenrode naar Eindhoven op te rukken en de door generaal Meyer verlaten

Digitized by Google

kantonnementen te betrekken: de eerste brigade te Valkenswaard en omliggende dorpen, de tweede in en om Eindhoven, de batterij over beide plaatsen verdeeld. De aan Cort Heyligers opgedragen taak was tweeledig: hij moest bij den opmarsch van het mobiele leger den linkerflank daarvan dekken, het onderhoud der gemeenschap met 's Hertogenbosch verzekeren, tevens de nabij Hasselt staande troepen »en échec" houden. Reeds op 2 Augustus liet Cort Heyligers door Knotzer de bezuiden Valkenswaard, mede de vóórgelegen dorpen nabij den kunstweg van Hasselt doorzoeken en eenig vertoon langs de grenzen maken. Niettegenstaande de verpleging der afdeeling alles te wenschen overliet, gedroegen de schutterijen zich ordelijk, waren welgemoed en verlangden den vijand onder de oogen te zien.

In verband met den goed geleiden opmarsch van het mobiele leger in de richting van Turnhout, hielden de bewegingen in Zeeuwsch Vlaanderen, die uit Maastricht en van de flotille op de Schelde de Belgen in onzekerheid omtrent het eigenlijke doel van den aanval. De demonstratiën uit laatstgenoemde vesting op 2, 3 en 4 Augustus door generaal baron van Boecop en kolonel van Quadt naar Lonaken, Bessemer, Veldtwesert en langs de voornaamste naar Tongeren voerende wegen leidden tot weinig beteekenende schermutselingen met het 1ste regiment Belgische jagers van kolonel Wuesten en de veldbatterij Rahier, maar verontrustten het Maas-leger en bonden het aan de kantonnementen.

Eveneens zorgde de generaal Merkus de Kock, die op 2 Augustus van Middelburg naar Breskens was overgekomen, in Staats Vlaanderen de aandacht der Belgen van het Schelde-leger af te leiden (Kaart IX). Tegen acht uur 's morgens overviel kolonel Ledel met eenige compagnieën van de 9de afdeeling en een detachement Zeeuwsche schutters, door twee kanonneerbooten op den Braakman ondersteund, de sluizen en sinds November door de Belgen op Nederlandsch grondgebied aangelegde batterijen bij den Kapitalen Dam en het Verlaat (bladz. 501), welke slechts door een honderdtal voltigeurs van het 8ste Belgische regiment werden bewaakt, de Isabelle-sluis aan den mond der haven van Bouchaute en de Posthoorn bij Philippine. Deze sluizen waren van belang voor

Digitized by Google

LAANDEREN
n 1831.

Kaart IX.

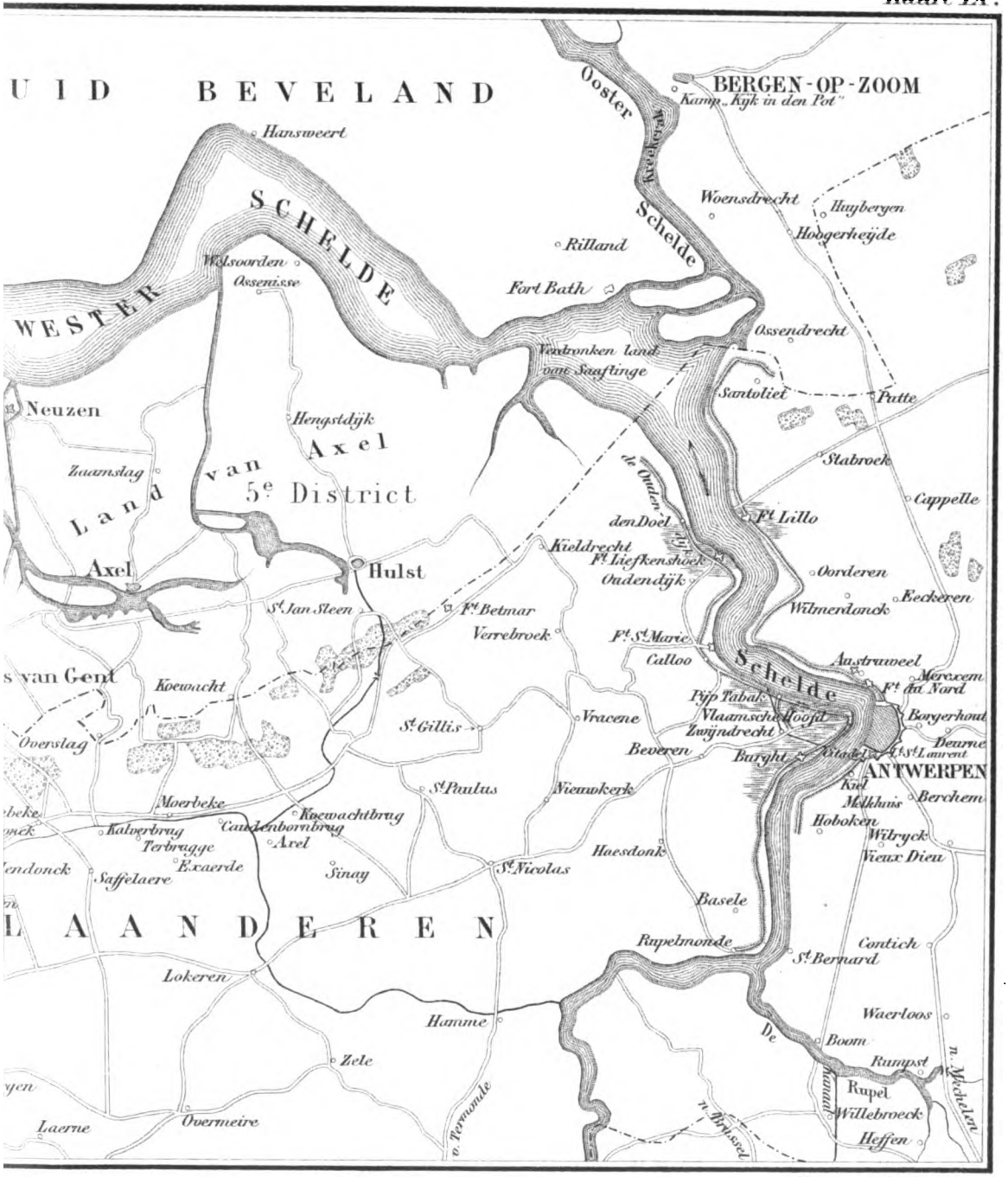

Schiedam H.A.M.Roelants.

: 300 000.

18 21 24 27 30 KM.

Digitized by Google

Digitized by Google

de Belgen tot regeling van den waterstand in Oost-Vlaanderen. Tegelijkertijd bezette kolonel Boellaard van Tuyll over Sas-van-Gent de dorpen Selsaete, Assenede, Bassevelde en Ertvelde.

Wanneer generaal de Kock zijne troepen één dag vroeger had vereenigd, of wel na verovering der batterijen aan de Passegeule in de richting van Maldegem en Eecloo ware opgerukt, dan had hij meest waarschijnlijk de ver verspreide brigaden Kenor en Loix reeds op 2 of 3 Augustus kunnen verstrooien. Maar de Kock handelde in Staats-Vlaanderen minder doortastend dan zijn verleden in Indië zou doen onderstellen.

Reeds in den namiddag van 2 Augustus gelukte 't aan den luitenant-kolonel Loix om Selsaete en Assenede, de Posthoorn en de Isabelle-sluis te hernemen. Gelijke pogingen van kolonel Kenor op 2 en 3 Augustus tegen den Kapitalen Dam en het Verlaat faalden, deels wegens de min-betrouwbare houding der »gardes civiques" uit Gent, deels wegens onze overmacht. Toch mislukte dientengevolge de tocht van kolonel Ledel uit Aardenburg naar Maldegem; hij kwam niet verder dan Stroobrugghe aan de Live, moest naar Aardenburg teruggaan en werd door de Belgen tot Erder achtervolgd. Kenor en Loix hielden voorloopig stand bij Watervliet en Bouchaute. Hoewel generaal de Kock meer had kunnen verrichten, werd het doel bereikt om het leger van Vlaanderen nu en later te beletten tot hulp van het Schelde-leger op te rukken. Aan onze zijde telde men op 2 en 3 Augustus twee gesneuvelden en zestien gewonden, waarbij twee officieren; het verlies der Belgen was aanzienlijker. Ook werd dien dag de polder Kellenes ten noorden van het fort Liefkenshoek door een coupure in den Oudendijk onder water gezet.

Een flonkerende sterrenhemel verlichtte den weg van den adjudant, die in den nacht van 2 op 3 Augustus Baer-le Hertogh verliet met het verslag van den vorstelijken opperbevelhebber aan den koning omtrent de eerste bewegingen van het leger. Tevens deelde de prins aan zijn vader het plan mede om zich op 3 Augustus meester te maken van Turnhout, ten einde het Belgische hoofdkwartier in de meening te versterken dat 't om Antwerpen te doen was [356]). De prins schreef: »Dieu veuille que je puisse Vous annoncer demain que Turnhout est à nous; après sa prise je

Digitized by Google

me déciderai de suite selon les circonstances quant à la direction que je donnerai à l'armée soit contre l'armée de l'Escaut ou contre celle de la Meuse..." 357).

In de Schelde-koopstad was de rust der vorige dagen (bladz. 603), wegens opzegging van den wapenstilstand door generaal Chassé, plotseling verkeerd in groote ontsteltenis; nog onder den vollen indruk verkeerende der tuchtiging op 27 October jongstleden, zagen de ingezetenen angstig nieuwe onheilen te gemoet. De vrees vermeerderde toen 's nachts een deel der Schelde-flotielje onder het bevel van den schout-bij-nacht jhr. van Lewe van Aduard, aan boord hebbende 700 man landingstroepen uit Lillo en Liefkenshoek, tusschen het fort St. Marie, de post Pijp Tabak en Austruweel ankerde: zooals men meende, tot bedreiging van het »Fort du Nord" en de gedurende den winter ván daar tót Antwerpen opgeworpen batterijen. Generaal Chassé had het bevel over de verdedigingsmiddelen aan den Vlaamschen wal opgedragen aan den kapitein-ter-zee Koopman; op het Vlaamsche Hoofd en bijbehoorende forten, bezet door 380 man van de 2de afdeeling infanterie en door artillerie, commandeerde de kapitein Leers. De buitenbewoners van Antwerpen ontvingen een bevelschrift van den commandant der genie om ten spoedigste hunne gezinnen, vee, have en goed in veiligheid te brengen, aangezien het terrein ten noorden van de stad tot Austruweel onder water zou gezet worden. Het volk, vooral het machtige slagersgild, was woedend. Terwijl de door prins Coburg bezworen grondwet de teruggave van de citadel in 't vooruitzicht had gesteld, dreigde integendeel de stad een nieuw bombardement en moest bij onderwaterzetting der weiden een groot deel van het vee verloren gaan. Honderden ingezetenen vluchtten in voertuigen van allerlei aard naar Bergen-op-Zoom en Breda om den volgenden morgen vroeg nabij Putte en voorbij Wustwesel in aanraking te komen met de marsch-colonnes uit genoemde vestingen, die zich te Hoogerheyde, Roosendaal, tusschen Breda en Groot Zundert gereed hielden om, eveneens tot misleiding van de Belgen, demonstreerend in de richting van Antwerpen op te treden.

De minister van buitenlandsche zaken de Muelenaere had on-

Digitized by Google

middellijk na Chassé's opzeggen van den wapenstilstand boodschappers gezonden aan vorst Leopold, de generaals de Tiecken en de Failly. België's nieuwe souverein ontving dit bericht in den laten namiddag van 2 Augustus, gelijktijdig met dat omtrent het gevecht bij Raevels, te Luik (bladz. 623) alwaar hij dien dag zijn intocht had gehouden, en wel ten huize van baron van der Steen, den lateren gouverneur. Aanstonds trad vorst Leopold in overleg met den oud-minister Joseph Lebeau, die zijne ambtsbezigheden als advokaat-generaal bij het hof van appel in het weleer prinselijke bisdom had hervat.

»Dat is nu mijn welkomst hier" — voerde vorst Leopold mr. Lebeau te gemoet. Zonder in verwijten jegens koning Willem I te vervallen, wiens goed recht na herhaalde waarschuwing om de wapens tegen België op te vatten hij geenszins vermocht te ontkennen, vroeg Leopold het oordeel van den oud-minister omtrent den toestand van het Belgische leger en òf dit in staat mocht worden geacht om den strijd in het open veld aan te gaan? — Lebeau herinnerde aan den grooten krijgsraad van 21 en 22 Juni te Brussel, waarbij alle generaals éénstemmig aan den ministerraad hadden verklaard: »que dans l'état où se trouvait alors l'armée, il y avait impossibilité de songer à la guerre offensive. Ils furent d'accord qu'on pouvait tenir la défensive . . ." [358]) Aangezien de omstandigheden sedert in geen enkel opzicht ten gunste waren veranderd, Lebeau ernstigen twijfel omtrent de geoefendheid van het leger, nog meer van de »garde civique" aan den dag legde, besloot de koning zonder tijdverlies bij Frankrijk en Engeland uitvoering te vorderen der verbintenis tot handhaving der neutraliteit van België, overeenkomstig het protocol van 27 Juni no. 26 (Bijlage XV). Om echter niet te handelen in strijd met artikel 121 der pas aangenomen constitutie, welke voor de tusschenkomst van vreemde troepen een afzonderlijke wet eischte, benoemde de koning mr. Lebeau tot minister van staat, waarbij deze de volle verantwoordelijkheid ter zake aanvaardde. Lebeau schreef aan de heeren Le Hon en van de Weyer, de Belgische gezanten te Parijs en te Londen, Leopold zelf aan den koning der Franschen en naar Engeland.

Nog in den laten avond vertrokken twee koeriers spoorslags uit Luik naar Parijs en naar Ostende [359]). Vreemd genoeg schijnt

Digitized by Google

vorst Leopold zijn minister van oorlog te Luik geenszins te hebben geraadpleegd en verzuimde hij aan Daine te laten bevelen om het Maas-leger, hetwelk De Failly voorloopig tot onbewegelijkheid gedoemd had, met den meesten spoed nabij Diest samen te trekken. Leopold reisde ijlings naar Brussel (3 Augustus).

In Frankrijk stond het ministerie Casimir Périer op het punt van aftreden wegens een vijandig votum van de kamer der afgevaardigden. Maar toen Frankrijks eerste minister bericht omtrent den critieken toestand van België ontving (4 Augustus), trok hij zijn verzoek tot ontslag in, bewerkte dat het Noorder-leger bevel ontving om zonder uitstel tot bescherming van Leopold's koningschap over de grenzen te trekken. Aan generaal Belliard, die te Parijs vertoefde, verzocht hij om onmiddellijk naar zijn post terug te keeren.

De heer Lebeau vergezelde vorst Leopold naar Brussel. Aanstonds droeg deze op aan zijn minister van buitenlandsche zaken, de Muelenaere, om aan generaal Chassé op te merken — alleszins onjuist! — dat Antwerpen evenals geheel België was begrepen in den algemeenen wapenstilstand van 15 November 1830 (zie bladz. 494 en 526). De minister bezwoer den grijzen bevelhebber om de stad voor de onheilen van een nieuw bombardement te sparen. Tevens verlangde hij, óm de nationale eer en de erkende onzijdigheid van België, wellicht ook uit vrees voor het oprukken van Pruisische legerkorpsen uit Westphalen, dat de Franschen de grenzen niet zouden overschrijden alvorens daartoe nader te worden uitgenoodigd.

Omstreeks zes uur 's morgens (3 Augustus) sloegen de prinsen te Sondereijgen met de voorhoede der eerste divisie (bladz. 628) den weg in naar Mercxplas, doch vonden de plaats ontruimd. De divisie marcheerde over Koeckhoven naar Vorsselaer. Onder weg hoorde men kanonvuur in de richting van Turnhout, hetgeen den generaal de Constant aanleiding gaf om zich met één zijner officieren en eenige lansiers tot waarneming daarheen te begeven. Al spoedig keerde die officier terug met de tijding, dat de Belgen Turnhout hadden verlaten en in zuidelijke richting weken. Generaal van Geen nam stelling in twee liniën dwars over den straatweg

Digitized by Google

tusschen Beerse en Vorsselaer, front makende naar Oostmalle. Wanneer de divisie verder zuidwaarts ware gemarcheerd, dan zou ze allicht in den rug van Niellon zijn gekomen en hem den terugtocht hebben afgesneden. Doch 't was snikheet, vele jonge soldaten bleven achter, zoodat generaal van Geen besloot in de bezette stelling te bivakkeeren. De chef van den generalen staf trok met de voorste troepen van de tweede divisie Turnhout binnen.

»Monseigneur" toch had te vijf uur 's morgens de brigade Bagelaar nabij Raevels samengetrokken. Aangezien Niellon stelling hield, en 't bij verkenning bleek, dat de brug over den Natten loop of Aa vernield was, terwijl men geschut achter een aarden wal onderscheidde, ging de hertog, de sterkte zijner tegenpartij belangrijk overschattende, voor zijn doen vrij langzaam te werk. Hij liet de brigade Bagelaar niet vooruitgaan, alvorens de eerste van des Tombe, komende van Poppel, het dorp Raevels had bereikt, waarna deze den hoofdweg naar Turnhout volgde, op zijn linkerflank ondersteund door Bagelaar, die richting nam op Oud Turnhout. Een door des Tombe uitgezonden peloton cavalerie werd door Niellon met kanonvuur ontvangen, waarop de halve batterij van der Beek het vuur opende, ter overzijde levendig beantwoord. Terwijl de uitwerking van ons geschut in het boschachtige terrein niet viel na te gaan, sloegen Belgische kanonkogels den leeuw van het vaandel der 7e afdeeling af, doodden het paard van een trompetter der lansiers en troffen enkele manschappen in de gelederen. Een twintigtal schoten brachten de artillerie der Belgen tot zwijgen en verdreven hen uit hun stelling, zoodat generaal des Tombe na herstel van de brug kon oprukken. De tweede brigade Bagelaar had aanvankelijk te veel oostwaarts naar Arendonck aangehouden, maar kwam bij Oosthoven weder in verband met de eerste, waarop beiden Turnhout naderden. Het voorste bataljon der tweede brigade werd met geweerschoten uit de naastbijzijnde huizen ontvangen, zooals later bleek achterblijvers van de »garde civique". Tegen twee uur drong Bagelaar de stad binnen, spoedig door de brigade des Tombe gevolgd.

Niellon had in zijn stelling bij Castelijn achtereenvolgens bericht ontvangen omtrent de nadering eener sterke colonne uit Mercxplas — de eerste divisie —, vervolgens dat afdeelingen infanterie —

Digitized by Google

de derde divisie Meyer — naar Arendonck en Rethy marcheerden, terwijl hij te gelijk mét een afkeurend schrijven van generaal de Tiecken aangaande zijn weigering op 2 Augustus om naar Oostmalle te trekken, nogmaals bevel ontving om in de richting van Schilde te retireeren. Meer nog verontwaardigd over deze berisping dan teleurgesteld dat hij zijne gewaagde, tot zekere hoogte theatrale maar onmiskenbaar energieke ontwerpen niet zou kunnen uitvoeren, verzamelde de stoute aanvoerder zijne troepen bij Castelijn, trok terug op Turnhout en gaf last om de plaats te ontruimen. Hij vergat de kas van den rijks-ontvanger ten bedrage van ƒ 28000 meê te nemen. Zijne bataljons zongen bij ontruiming van de stad lustig het uit 1789 bekende »lied van den slag van Turnhout" door Robson, sloegen den weg in naar Casterlé en gingen verder over Thielen terug naar Lille, welke plaats zij bij het aanbreken van den nacht bereikten.

Juist liet de hertog te Turnhout een hoogen vrijheidsboom op de markt omverhakken, toen de prins van Oranje en prins Frederik onder luid gejuich der troepen de stad binnenreden. De burgemeester ging de vorsten van het raadhuis te gemoet en wilde hun den eerewijn aanbieden. Maar de prins bracht hem in herinnering, dat bijna 250 jaar geleden (24 Januari 1597) zijn beroemde voorzaat prins Maurits, na de benden van Varax op het »Tielse hayken" — tusschen Turnhout en Thielen — te hebben verslagen, eveneens Turnhout als overwinnaar was binnengetrokken [360]), en weigerde elke hulde; hij was niet gekomen als vorst, maar als legerbevelhebber ten einde de rechten van het vaderland te handhaven. Oranje gelastte om aanstonds de Nederlandsche vlag van den toren uit te steken. De brigade Bagelaar betrok een kantonnementsbivak in en om Oud Turnhout; de brigade des Tombe te Turnhout, Broexkzeijde en Lokeren, van waar de voorposten werden uitgezet; een eskadron lansiers bezette den Aa-overgang bij Papen Bruggen. De prinsen namen hun intrek ten huize van den heer Mesmaekers, gist'ren nog de gastheer van Niellon. Toen prins Frederik diens oude kamer binnentrad, kon hij zich niet weerhouden ván de tooneeldirectie Boucher en Niellon hetzelfde te zeggen, wat Meyret bij den dood van Karel XII te Frederikstad had uitgeroepen: »Nu is de comedie uit".

Digitized by Google

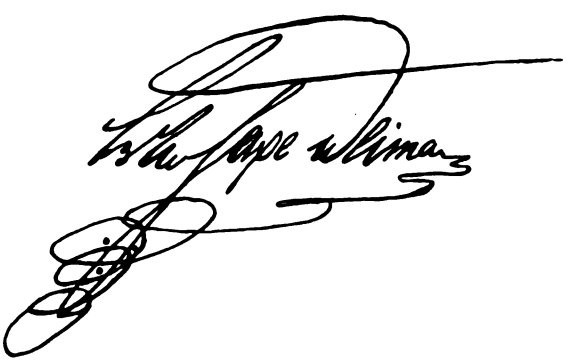

Hertog Karel Bernard van Saxe-Weimar.

Digitized by Google

Digitized by Google

De afdeelingen kurassiers en de vier reserve-batterijen van generaal Post volgden over Baer-le Hertogh en Welde naar Raevels ten einde desvereischt de eerste divisie van Geen of de tweede van Saksen Weimar te ondersteunen. Zij overnachtten op de Raevelsche heide, front makende naar Mercxplas, en te Oosthoven.

Omstreeks vijf uur 's namiddags ontving de hertog van Saksen Weimar te Oud Turnhout een schrijven van generaal Meyer (bladz. 629), waaruit bleek dat de derde divisie Arendonck — de afstand van Arendonck tot Turnhout is ± 10 K.M. — had bereikt: tevens bleek 't dat generaal Boreel verzuimd had op ruimen afstand te eclaireeren, zoodat het stafkwartier der derde divisie in onzekerheid verkeerde óf de eerste en de tweede divisie soms hulp of steun behoefden. De troepen der derde divisie waren om vijf uur 's morgens over Postel opgebroken. De infanterie marcheerde dóór, de cavalerie en de rijdende artillerie langs de bosschen, tót men, op de heide deboucheerende, vuur hoorde in de richting van Turnhout. Hoewel de afgelegde afstand niet groot mocht heeten — van de Witricksche heide tot Arendonck nauwlijks 16 kilometers — maakten de hitte en gebrek aan goed drinkwater den marsch zwaar en zeer vermoeiend. Het gros der divisie en een deel van de brigade cavalerie Boreel bivakkeerden tegen drie uur in en om Arendonck; twee bataljons en het regiment lichte dragonders no. 5 zetten de beweging voort tot Rethy. In Arendonck maakte men een aantal geweren en pieken van de »garde civique" prijs. Generaal Meyer strafte de ingezetenen voor hunne gedurende den winter herhaaldelijk op onze grenzen gepleegde misdrijven door het uitschrijven eener flinke requisitie.

Hoewel generaal Cort Heyligers (bladz. 629) tót 4 Augustus geen nadere aanwijzingen ontving, zorgde hij in verbinding te blijven met het mobiele leger. De eerste brigade Knotser marcheerde op 3 Augustus naar de Lommelsche barrière, verkende van daar de dorpen Lommel, Overpelt en Hammont zonder echter iets van den vijand te ontwaren; patrouilles gingen tot Postel en Ghestel ten einde voeling te houden met de derde divisie. Den volgenden dag (4 Augustus) kantonneerde de brigade, aangezien de omtrek geen voldoende levensmiddelen opleverde, te Ghestel, Bergheyck, Borkel en Achel met voorposten aan voormeld tolhek op den weg naar

Digitized by Google

Hasselt. De tweede brigade Busch bezette de door Knotser verlaten kantonnementen in en om Valkensweert — sinds drie eeuwen Europa's hoofdplaats voor het vluchtbedrijf — en detacheerde, op het bericht dat Budel en Hammont weder door Belgen zouden zijn bezet, nog gedurende den nacht 200 schutters en een peloton kurassiers naar Hammont. Een bataljon Friesche schutters uit 's Gravenhage kwam dien dag te Eindhoven aan.

De 3de Augustus ging verder bij het mobiele leger vrij rustig voorbij. Een patrouille lansiers van Van Geen nam bij Gierlé een Belgische colonne waar — Niellon —, die in westelijke richting marcheerde. Des avonds tegen acht uur kwam de eerste divisie door een misverstand onder de wapenen: een verkenning langs den Antwerpschen straatweg tot den overgang van de Ale-beek door de jagers van Van Dam en het 2de bataljon der afdeeling jagers bracht evenwel aan het licht dat geen gevaar dreigde.

Aangezien alle voeling met het Schelde-leger was verloren gegaan, had kolonel de Posson op last van het groote hoofdkwartier tegen zes uur 's namiddags den 2de-luitenant der lansiers E. L. baron van Voorst tot Voorst uitgezonden om 's vijands legerplaats, waarschijnlijk op de heide tusschen Westmalle en St. Antonius, uit te vorschen, tevens berichten omtrent zijne verrichtingen in te winnen. Met den wachtmeester jhr. P. A. J. H. Boreel de Mauregnault aan de spits, leidde van Voorst de patrouille over Wecheldersanden naar Grobbendonck aan de Kleine Nethe, de uiterste rechterpost van het Schelde-leger, die echter de patrouille niet opmerkte, en wendde vervolgens in noordwestelijke richting op korten afstand langs de Belgische veldwachten door het Pulderbosch naar Halle. Onderweg vernam van Voorst, door geen kwaad vermoedende landlieden, dat de Belgische voorposten reeds 's morgens waren ingetrokken, verschillende troepen tót 's namiddags bijeen gebleven maar daarna de ten vorigen dage gerequireerde voertuigen in de richting van Antwerpen gevolgd waren. Nabij Westmalle en noordwaarts viel niets van den vijand waar te nemen; ook Oostmalle vond van Voorst onbezet. Hij bracht zijne lansiers naar het bivak terug, en reed zelf naar Turnhout om bij het hoofdkwartier verslag te doen aangaande zijne bevinding. Tegen half drie 's nachts kwam hij daar aan. De patrouille had ongeveer vijftig

Digitized by Google

kilometers, meerendeels in het duister afgelegd: te zamen mét den marsch van Bar-le Nassau naar Vorsselaar zaten de lansiers zestien uren in den zadel.

De brigade Delescaille en de bezettingstroepen van Antwerpen hadden op 3 Augustus en volgende dagen de handen vol tegenover de marsch-colonnes uit Bergen-op-Zoom en Breda, eveneens tot bestrijding van het Schelde-eskader.

Uit Bergen-op-Zoom en Roosendaal gingen in den morgen van 3 Augustus twee colonnes op marsch, elke van twee bataljons schutterij en één of twee compagnieën infanterie: de rechter, ongeveer 1600 man, gecommandeerd door majoor Paulus Cornelis de Bosson — dien wij reeds op 23 September vóór Leuven ontmoetten (bladz. 435) — van Hoogerheijde en Ossendrecht over Putte naar Cappelle; de linker onder kolonel Carel Willem d'Ablaing van Giessenburg, aan wien een sterk detachement kurassiers was toegevoegd, van Roosendaal over Nispen en Esschen naar Calmthout. De colonne de Bosson kreeg buiten Putte vuur van een veertigtal Belgische fuseliers, die daarna teruggingen, bezette Erdtbrant, drong door tot Cappelle [361]) maar werd tegen twee uur in den namiddag door den majoor Boulanger met 1100 man van het 12de Belgische linie-regiment en twee stukken overvallen en genoodzaakt naar Putte te wijken. Een paniek ontstond bij de schutters, die als een ordelooze hoop vloden en zelfs bij Hoogerheijde niet tot staan konden worden gebracht door de aldaar achtergelaten reserve van drie compagnieën. Zij verloren den majoor Gunther Jean van Kinschot, een door Napoleon gedecoreerden oud-Franschen krijger, 24 dooden en 25 gewonden. Den volgenden morgen zond de luitenant-generaal van der Capellen een nieuw detachement van zes compagnieën schutters onder bevel van den luitenant-kolonel Leicher naar Putte, waar zij bivakkeerden. Vruchteloos trachtten zij op 5 Augustus Cappelle te bezetten, maar vonden de plaats den volgenden dag verlaten: het 12de Belgische regiment was toen, zooals 't zal blijken, tot versterking van het Schelde-leger afgemarcheerd. Wegens moeilijkheden aan de verpleging der troepen verbonden, ging Leicher terug, deels naar Ossendrecht, deels naar Huybergen. Deze stelling bleef tot het

Digitized by Google

einde der vijandelijkheden bezet. Dagelijks bezochten patrouilles Santvliet, Putte en Calmthout.

De colonne d'Ablaing had op 3 Augustus te Calmthout hevig geweervuur in de richting van Cappelle gehoord, maar moest wegens vermoeienis der in het marcheeren minder geoefende schutters, ook wegens hun indisciplinair gedrag, er van afzien om derwaarts tot ondersteuning op te rukken en bivakkeerde te Esschen. Den volgenden dag marcheerde d'Ablaing opnieuw naar Calmthout, den 5den naar Klein-Gooreyndt tot ondersteuning van de colonne uit Breda, zette met deze de Belgen tot het duister achterna en bivakkeerde weder te Calmthout. Den volgenden dag bezette hij, tot beter verband met de Breda'sche colonne, Esschen en bleef aldaar.

De voorhoede van laatstgenoemde colonne, vier bataljons schutterij, een halve batterij en een detachement kurassiers, 2500 man, onder bevel van den luitenant-kolonel Theodorus Conradus Casparus Veeren, was op 3 Augustus niet verder gekomen dan de grenzen, waar vluchtige versterkingen werden opgeruimd. Het gros legerde des nachts te Groot Zundert, den volgenden dag te Wustwesel, dat men verlaten vond. Na op 5 Augustus voeling te hebben gekregen met kolonel d'Ablaing, stootte een verkenning bij Klein-Gooreyndt op de Belgen. Deze hielden, niettegenstaande het kanonvuur van Veeren en de verschijning van d'Ablaing op hun linkerflank, langen tijd hardnekkig stand, trokken in de bosschen terug maar vertoonden zich telkens weêr, zoodat de schermutseling tot des avonds voortduurde. Den 6en Augustus marcheerde Veeren ingevolge ontvangen bevel wanneer de beoogde demonstratiën naar de zijde van Antwerpen gedurende den opmarsch van het mobiele leger zouden zijn volbracht, terug naar Groot Zundert, van waar het gros dagelijks verkenningen naar 's vijands zijde uitzond.

De beweging van het Schelde-eskader (bladz. 632) op Woensdag 3 Augustus bedoelde voornamelijk om het fort St. Marie en de post Pijp Tabak (zie plan IV op bladz. 489) te bezetten, vervolgens den Schelde-dijk bij laatstgenoemde post en beneden het fort de Burght door te steken. Tot uitvoering van een plan van den kapitein-ter-zee Koopman, waartoe Chassé reeds in den aanvang van Mei machtiging had ontvangen [362]), wilde hij de polders

Digitized by Google

óm het Vlaamsche hoofd diep onder water zetten en dáár langs buiten het bereik van het »Fort du Nord", dat de gemeenschap tusschen de Boven- en de Beneden-Schelde belemmerde, een nieuwen vaarweg openen. Nadat de *Euridice*, *de Dolfijn* en *de Komeet* des morgens door hun vuur den aanval hadden ingeleid, zette de landings-divisie voet aan wal, drong de aan de keel open werken binnen en verjoeg de zwakke bezettingen, samengesteld uit Luiksche tirailleurs en een detachement van het 3de regiment van linie, naar de dorpen Calloo en Zwijndrecht. Eerstgenoemde plaats werd na een hardnekkige verdediging door majoor Lochtmans met 400 Luikenaars en een vijftigtal »gardes civiques" van het leger van Vlaanderen, veroverd. De door langdurige uittartingen verbitterde troepen gingen daarbij ruw te werk en legden het dorp gedeeltelijk in asch. De onzen verloren 14 man, onder welke 2 gesneuvelden. De mariniers en de matrozen wapenden het fort St. Marie en Pijp Tabak met acht stukken geschut, terwijl men aanstonds aanving den Schelde-dijk beoosten laatstgenoemde post door te steken. Een compagnie grenadiers van het 3de Belgische regiment van linie naderde in den namiddag van Zwijndrecht langs den Bloksdijk, welke den Schelde-dijk met dit dorp vereenigde, maar werd door een detachement onzer 9de afdeeling en het granaatvuur der schepen belet voort te rukken, zoodat de doorgraving kon worden voortgezet en ook in den Bloksdijk nabij het fort Zwijndrecht een coupure werd gemaakt. Eveneens losten de korvetten *Meduza* en *de Proserpina* nabij het Noorder-fort een paar salvo's tegen Belgische afdeelingen op den rechter Scheldeoever en schoten eenige huizen in brand. Op den 4den Augustus werkte men ijverig voort aan de coupures en een benoorden het fort de Burght in den Schelde-dijk aangelegde mijn, waarvan de uitwerking het water in de polders moest voeren, in afwachting dat den volgenden dag — de vijftigjarige herinnering van Doggersbank én juist een half jaar na de heldendaad van van Speyk — de vijandelijkheden door de zee- en de landmacht zouden hervat worden.

Terwijl het regentschap en het congres vroeger *f* 20000 hadden geweigerd voor versterkingen nabij het fort St. Marie en in de Calloo'sche polders, die meest waarschijnlijk de besproken verove-

Digitized by Google

ring zouden hebben belet, boette België thans het verzuim door een schade van bijna een millioen aan de dijken en aan particuliere eigendommen.

Generaal Chassé ontving het schrijven van den heer de Muelenaere (bladz. 634) tegen den middag van 4 Augustus; zijn antwoord luidde kortaf, dat hij overeenkomstig recht en plicht den generaal van Tabor bijtijds omtrent de hervatting der vijandelijkheden had verwittigd.

Het door den prins van Oranje aan den koning gezonden verslag omtrent de verrichtingen van het mobiele leger op 3 Augustus wees Lierre aan als de richting, waarin het Schelde-leger scheen te verzamelen.

's Avonds laat meldde de majoor Omphal zich aan bij den opperbevelhebber met brieven des konings. Deze behelsden, dat de minister van buitenlandsche zaken Verstolk van Soelen den vorigen dag aan generaal Fagel te Parijs de beteekenis der krijgsoperatiën tegen België had toegelicht: geenszins om de onafhankelijkheid of onzijdigheid van België te schenden, maar met het enkele doel »de réaliser les mesures coërcitives annoncées par les cinq puissances dans le cas où la Belgique n'acceptât pas l'annexe A du 12me protocole de la conférence de Londres, afin de donner suite aux bases de séparation de la dite annexe, déclarées inébranlables par la conférence" [363]). Alvorens den brief te verzenden had de minister daarvan inzage laten bieden aan den waarnemenden Franschen gezant, graaf Polydore de la Rochefoucauld, die zich toen (2 Augustus) geheel met den inhoud scheen te vereenigen.

In een particulier schrijven des prinsen van Oranje in den vóórmiddag van 4 Augustus aan zijn vader klaagde hij over baldadigheden en ongeregeldheden, vooral door de schutterijen in enkele Belgische gemeenten bedreven: toe te schrijven deels aan gebrekkige tucht, deels aan onvoldoende maatregelen voor de voeding der troepen door de intendance. Hoewel de prins strenge orders tegen dergelijke misdrijven uitvaardigde en deze zich ook niet meer herhaalden, stonden al spoedig de zuidelijke bladen vol van de wanbedrijven der Nederlandsche troepen: een gereed middel om de Belgen sterk op te zweepen. De beschuldigingen vonden echter

Digitized by Google

enkele dagen later weerspraak in een rapport van den minister van binnenlandsche zaken te Brussel, Charles de Brouckère, aan zijn souverein, waarin o. a. voorkwam: »En général l'ennemi ne fait pas de mal aux individus: il paie tout ce qu'il prend [364]).

III. Bewegingen bij Antwerpen. Bezetten van de Demer-vallei. Schermutseling bij Beringen. (4 en 5 Augustus).

Zoodra 's nachts te Turnhout het rapport der kranig gereden patrouille van Voorst was ingekomen (bladz. 638) wekte de staf-officier van dienst den generaal de Constant, deze weder prins Frederik. Bij het licht van een paar vetkaarsen overlegden zij op de kaart van Ferraris in hoeverre, in verband met den uitslag der verkenning van Voorst, de beschikkingen voor 4 Augustus, welke zoowel berekend waren om tegen het Schelde- als tegen het Maas-leger op te rukken, wijzigingen vorderden. Dit bleek geheel onnoodig: de weg naar Diest lag open, en het Schelde-leger was verre. Wél scheen 't, volgens bedoeld rapport en andere berichten, dat generaal de Tiecken plan had gehad om zich met het Maas-leger te vereenigen; de verschijning der divisie van Geen bij Vorsselaer en het bezetten van Turnhout hadden hem waarschijnlijk daarvan doen afzien en in de meening versterkt, dat 't den aanvaller in de eerste plaats om Antwerpen te doen was.

Volgens schrijven van generaal de Tiecken aan den minister van oorlog op 4 Augustus had hij toen slechts 8060 man zijner legerafdeeling bijéén. Sterke detachementen bewaakten de wegen naar Bergen-op-Zoom en Breda; het gros van het Schelde-leger stond in den vierhoek Grobbendonck—St. Job in 't Goor—Antwerpen—Lierre, met de brigaden Niellon, Clump en een deel der cavalerie in twee liniën over een frontbreedte van 14 kilometers verspreid, het gros der divisie cavalerie als vroeger te Ranst [365]). De derde brigade Delescaille stond nog ten noorden van Antwerpen en zou den 6den Augustus bevel ontvangen om zich bij de troepen te velde van het Schelde-leger te voegen. De brigade werd te

Digitized by Google

Antwerpen vervangen door twee bataljons van het 7de regiment infanterie uit Brussel (bladz. 655); het 3de bataljon, evenals het grootste gedeelte van het leger van Luxemburg, kreeg last om ten spoedigste het Maas-leger te versterken.

Ook op 4 Augustus miste men alle voeling met het Scheldeleger; het hoofdkwartier bleef te Turnhout gevestigd (bladz. 636). De tweede divisie marcheerde over Severdonck, Casterlé en de brug van Bruijskel óver de Kleine Nethe naar Geel, waar de hertog overnachtte, met voorposten te Pouel, Stockte en Laer, benevens detachementen te Wilders en te Kovermont tot bewaking der overgangen van de Groote Nethe en de Mol Nethe. Patrouilles naar Oosterloo, Eynthout en Veerle verzekerden zich omtrent den toestand der bruggen over de Groote Nethe, de Broekbeek en de Lack. De verwachting van den hertog, dat men Niellon zou ontmoeten, werd niet vervuld. De divisie had veel achterblijvers; twee schutters bezweken op marsch door de schier ondragelijke hitte. Te Casterlé vond men 500 pieken. Te Geel lag een aanzienlijke hoeveelheid buskruit en patronen onder het altaar der kerk verborgen; aldaar werd een requisitie van levensmiddelen voor twee dagen uitgeschreven.

De brigade de Favauge van de eerste divisie bleef te Vorsselaer en Beerse; ze zond veelvuldige patrouilles naar Oostmalle en Lille, welke echter niets van den vijand ontdekten. De brigade Schuurman was reeds in den vroegen morgen onder het blazen der nationale liederen door Turnhout getrokken en had de door de tweede divisie verlaten kwartieren, ook Oosthoven en Schurhoven bezet.

De derde divisie infanterie en de tweede brigade cavalerie (bladz. 637) marcheerden, met laatstgenoemde aan het hoofd vervolgens de Leidsche-, de Groningsche- en de Noord Hollandsche jagers, over Rethy naar Mol met cavalerie-voorposten aan de Groote Nethe. Wegens de onwelwillendheid der ingezetenen betrok slechts een klein deel der troepen kwartieren in het dorp; de anderen overnachtten in de open lucht. Bij huiszoeking brachten de Groningsche studenten honderdtallen pieken en geweren te voorschijn uit de kerk, welke de Belgen alle tot arsenaal schenen te hebben ingericht. De prijsgemaakte wapens werden over Turnhout naar

Digitized by Google

Breda verzonden. Bij de bevelen van den prins van Oranje aan generaal Meyer, commandant van de derde divisie, om den volgenden dag Beverloo en Beringen te bezetten, voegde Zijne Koninklijke Hoogheid den uitdrukkelijken last om zich tevens in gemeenschap te stellen met de marsch-divisie van Cort Heyligers.

Tegen vijf uur 's avonds werden de cavalerie-posten van Meyer nabij den watermolen van Meerhout en bij Olmen aangevallen en teruggeworpen door de tot Quaet Mechelen vooruitgeschoven compagnie van kapitein Thielen, behoorende tot het 3de bataljon van het 10de Belgische regiment te Tessenderloo: de eerste ontmoeting met het Maas-leger. Dientengevolge werden de bij Mol gelegerde troepen gealarmeerd en zond de divisie-commandant het flank-bataljon der 13de afdeeling infanterie en een detachement huzaren naar Meerhout. Bij hun aankomst waren de Belgen reeds verdwenen; onze troepen overnachtten in het dorp. Een andere compagnie van voormeld Belgisch bataljon bezette Oost Ham; de overige compagnieën stonden onder bevel van majoor Borremans en kolonel Boucher te Tessenderloo; het 2de bataljon, gecommandeerd door den majoor Cousot, bevond zich te Beringen. Kolonel Boucher had onverwijld bericht gezonden aan generaal Daine omtrent de nadering der Nederlandsche troepen.

Generaal Post (bladz. 636) bivakkeerde met de eerste brigade cavalerie en de reserve-batterijen onder dekking van het haar toegevoegde bataljon Zuid-Hollandsche schutterij te Casterlé, waar men weder 400 pieken prijs maakte.

De marsch-divisie Cort Heyligers (bladz. 637) kreeg in den namiddag bevel om den 5den Augustus over Hechtel naar Helchteren en Houthalen te rukken, aldaar sterke voorposten uit te zetten en bij een eventueelen aanval duchtig weerstand te bieden.

De prins van Oranje ontving dien dag een op 2 Augustus uit Aken gedateerden brief van kolonel de la Sarraz met het bericht, dat men te Luik kennis droeg aangaande den opmarsch der Nederlandsche troepen naar het Zuiden; dat allen »die tot deeze beweging willen medewerken op hunne posten zijn en de noodige berigten naar Brussel, Gent en Leuven gezonden hebben of nog zenden zullen" — terwijl volgens een bijgevoegde nota het getal deelnemers, meerendeels gewapenden, die tusschen Luik en

Digitized by Google

Verviers gereed stonden om zich voor Oranje te verklaren, op 13300 hoofden werden berekend.

De prins belastte den majoor Omphal des avonds bij zijn terugkeer naar 's Gravenhage met het rapport over 4 Augustus, waarin Zijne Koninklijke Hoogheid de hoop uitsprak, den volgenden dag de Demer te bereiken: de strategische doorbreking zou dan zijn geschied. De prins voegde daarbij, in verband met het laatste bericht van de la Sarraz, de alleen voor den koning bestemde schriftelijke mededeeling van zijn plan om op 7 Augustus slag te leveren aan het Maas-leger.

Ook nu weer zou 't blijken, dat de berichten van kolonel de la Sarraz voldoenden grond misten, enkel tijdverlies en groote teleurstelling veroorzaakten.

Aan Belgische zijde bracht de dag van 4 Augustus verrassende wendingen. Ofschoon Daine in den nacht van 2 op 3 Augustus uit Luik door den minister van oorlog was gewaarschuwd omtrent het opzeggen van den wapenstilstand voor Antwerpen, nagenoeg op hetzelfde oogenblik dat hem de troepenbewegingen van Cort Heyligers in het noorden van Limburg, welke heetten tegen Venlo en Maastricht te zijn gericht, ter oore kwamen, bleven den bevelhebber van het Maas-leger de handen gebonden door het uitdrukkelijke bevel van de Failly »*d'éviter tout ce qui peut donner lieu à une reprise d'hostilités*" (bladz. 615). Pas bij ontvangst op den 4den tegen elf uur 's avonds van bericht uit Tessenderloo omtrent 's vijands opmarsch naar Beringen — in den vóórmiddag van den 5den gevolgd door orders van de Failly, namens vorst Leopold, eerst om het Schelde-leger in de richting van Schilde te naderen, vervolgens tegen twee uur 's namiddags om het hoofdkwartier te Hechtel te vestigen »*et de détruire les troupes qui chercheraient à s'emparer de Venlo*" — zond Daine bevel aan het tweede bataljon van het 1ste regiment jagers van majoor de Zantis en aan de »Tirailleurs de la Meuse" van Lecharlier te Tongeren om onverwijld naar Helchteren en Hechtel op te rukken, zoodat des avonds tusschen laatstgenoemde plaats en Sonhoven stonden drie bataljons infanterie, drie vuurmonden der batterij Blondeau en 50 jagers te paard. De overige troepen van het Maas-leger, behalve de twee

Digitized by Google

andere bataljons van het 1ste regiment jagers, de batterij Rahier te Tongeren benevens de bezettingen van Venlo, Roermond, Bree enz. kregen op 5 Augustus order om zich met den meesten spoed op de Winterslagen-heide te vereenigen. Volgens bericht van generaal de Failly zou ook het gros van het Luxemburgsche leger zich spoedig aldaar onder de orders van Daine stellen. Naar Hechtel trekkende, deed de bevelhebber van het Maas-leger dus niet anders dan gehoorzamen aan het tweede bevel van den minister de Failly. Maar 't is duidelijk, dat deze bewindsman, niet op het oorlogstooneel aanwezig zijnde, veel minder kon oordeelen dan Daine omtrent de maatregelen, die door den nood van het oogenblik gevorderd werden. Trots bevel en tegenbevel had Daine moeten begrijpen, dat 't er in de eerste plaats en bovenal op aankwam om zich met het Schelde-leger te vereenigen, waartoe de weg over St. Truyen en Thienen nog vrij wel open lag. In stede daarvan besloot Daine niet zuid-, maar noordwaarts te trekken: alzoo de overmachtige van Hechtel en van Mol oprukkende vijandelijke divisiën te gemoet te gaan, waardoor de vereeniging met het Scheldeleger onmogelijk gemaakt en het Maas-leger aan een geheelen ondergang blootgesteld werd!

Te vier uur 's namiddags (5 Augustus) reed hij naar Hechtel. Nog des morgens had hij bij den minister gelden aangevraagd om door spionnen de Nederlandsche afdeelingen te laten verkennen, welke hij thans enkele uren later zelf tegemoet trok [366]).

Trouw aan de bij zijne troonbestijging afgelegde belofte besloot vorst Leopold bij terugkomst te Brussel (bladz. 633) zelf het opperbevel en de leiding der operatiën van het veldleger te aanvaarden, persoonlijk de gevaren te gaan deelen, welke Antwerpen schenen te bedreigen. Alvorens zich met zijn raadslieden, de heeren Lebeau, Goblet en Charles de Brouckère, daarheên te begeven, bracht Leopold enkele wijzigingen in het kabinet en droeg o. a. het oorlogsbestuur tijdelijk op aan zijn adjudant-generaal graaf d'Hane de Steenhuyse ter vervanging van generaal de Failly, die benoemd werd eerst tot chef van den generalen staf, twee dagen later weer tot chef van den staf bij het Maas-leger; generaal Goblet verving de Failly als chef van den generalen staf. De Failly viel als slachtoffer der algemeene verontwaardiging in België wegens den onvol-

Digitized by Google

doenden staat van het leger, die toch meer aan tegenwerking gedurende het regentschap. Surlet dan aan het oorlogsbestuur te Brussel te wijten viel. De souverein gaf kennis aan de natie omtrent zijn besluit door een proclamatie (4 Augustus), waarbij hij alle weerbare Belgen te wapen riep, maar thans geheel in strijd met zijne houding te Luik, de Hollanders beschuldigde van verraderlijke schending van het volkenrecht en de oorlogsgebruiken. »Je me rends à mon poste. J'y attends tous les Belges à qui la patrie, l'honneur et la liberté sont chers." Leopold ging naar Berchem bij Antwerpen.

De roepstem van vorst Leopold vond algemeenen weerklank en wekte groote geestdrift. Nadat op 6 Augustus de slechts ten deele georganiseerde eerste ban der »garde civique" was mobiel verklaard, stroomden duizenden schutters en vrijwilligers uit alle steden en dorpen naar de verzamelplaatsen te Duffel, Lierre en Aerschot tot versterking van het leger van Vlaanderen en het Schelde-leger.

De eerste brigade »garde civique", onder bevel van generaal ridder van Coeckelberghe, was samengesteld uit twee regimenten Brusselaren, elk van drie bataljons, en een bataljon jagers, gecommandeerd respectievelijk door kolonel graaf Vanderstegen-Deputte, kolonel van den Brande en majoor Macdonald. Deze verzamelden te Mechelen. Daarbij voegden zich vier stukken, doch zonder voldoende bediening en voertuigen: deze werden drie dagen later uit Antwerpen door kapitein Eenens als batterij-commandant aangebracht. De tweede brigade van kolonel Nypels kwam te Leuven en bezette St. Joris Winghe, waar ze op 9 Augustus met de derde brigade van kolonel graaf Ysebrandt de Lendonck werd samengesmolten (Bijlage IX). De toevloed van »gardes civiques" bij het Maas-leger was zeer gering.

Het antwoord van Chassé aan den minister de Muelenaere (bladz. 642) maakte duidelijk, dat de bevelhebber van den vijfhoek geenszins van plan scheen om toe te geven. Daarom vroeg Leopold de bemiddeling van generaal Auguste Belliard, die juist uit Parijs te Brussel was teruggekomen en zich onmiddellijk naar Antwerpen begaf (4 Augustus). Tusschen Mechelen en Antwerpen werd zijn rijtuig telkens opgehouden door voertuigen van allerlei

Digitized by Google

aard, waarmede tal van ingezetenen uit de koopstad, monniken en geestelijkè zusters uit de kloosters vluchtten, have en goed in veiligheid brachten. Terwijl uit de ééne poort de zieken der hospitalen naar elders werden overgebracht, rukte de brandweer van Mechelen, Brussel en Gent door de andere poort tot eventueele hulp binnen.

Onmiddellijk na aankomst verzocht de Fransche gezant aan Chassé een onderhoud in het belang van de stad Antwerpen, met het voorstel om den wapenstilstand tot den avond van den 5den te verlengen [367]). Doch Chassé was reeds vroeger namens den koning door den directeur-generaal van oorlog gewaarschuwd om zijn goede trouw niet door de diplomatieke talenten van zijn oud-wapenbroeder in de Fransch keizerlijke gelederen en door den Britschen secretaris van legatie White te laten verschalken. Hij weigerde dan ook in mondeling overleg te treden met Belliard en verzocht hem zijne mededeelingen op schrift te stellen: ten zij hij, hetgeen aan Chassé verkieslijk voorkwam, zich rechtstreeks tot den prins van Oranje als opperbevelhebber van het mobiele leger wenschte te wenden. 's Namiddags ontving hij een tweeden brief van Belliard, waarin deze met een beroep »op het rechtvaardig-»heidsgevoel, de bekende menschlievendheid van Chassé en de edel-»moedigheid des konings" den ouden soldaat bezwoer »de vouloir bien épargner cette ville riche et populeuse. Les coups de canon tirés sur cette ville inoffensive et qui par des relations commerciales appartient, pour ainsi dire, à toutes les nations de l'Europe, pourraient retentir bien loin; l'incendie d'une ville que vous avez déjà sauvée" — doelende op de staking van het bombardement op 27 October — »faite sans provocation, pourrait en alumer un bien plus terrible..." De Fransche diplomaat ging voorloopig niet verder dan deze zijdelingsche waarschuwing en sprak nog met geen enkel woord omtrent de hem te Parijs door Casimir Périer zelf medegedeelde tusschenkomst van het Fransche Noorder-leger. Generaal Chassé, wiens penvoerder bij deze correspondentie was de kolonel van den generalen staf de Gumoëns, bedankte zijn vroegeren krijgsmakker in even hoffelijke termen voor diens hulde aan de »vaderlijke gevoelens van den koning" en stelde Belliard gerust omtrent het lot der Schelde-koopstad: »aucun ordre positif m'est

Digitized by Google

donné de brûler la ville d'Anvers, et il dépendra des circonstances de la guerre de déterminer le cas où il serait exercé des mesures de rigueur contre cette ville . . ." Daarmeê nam Chassé voorloopig afscheid van Belliard met vermelding van het vermoedelijke adres van den prins van Oranje.

Chassé was heden den Franschen diplomaat te slim af geweest en behield volle vrijheid om, na het verstrijken van den gestelden termijn tot opzeggen der wapenschorsing, door samenwerking van de Schelde-flotielje en de bezetting der citadel de gemeenschap tusschen de beide Schelde-oevers te verbreken, tevens de vijandelijke aanvalswerken ten zuiden van Antwerpen onschadelijk te maken.

Te vier uur 's morgens (5 Augustus) lichtten de *Suriname* en de gehuurde gewapende stoomboot *de Zeeuw* met drie kanonneerbooten op sleeptouw, de ankers. Hoewel van den linkeroever beschoten, stoomde men voorbij Antwerpen op tot de batterij bij het dorp Burght (Plan IV op bladz. 489), welke was bezet door een detachement van het 3de Belgische regiment van linie; de scheepsartillerie veegde de dijken door kartetsvuur schoon en hielp de bezetting om de batterij, welke als ten tooneele met kachelpijpen op affuiten was bewapend, te vermeesteren en te slechten. Eén kanonneer-boot verongelukte, de beide andere bleven tegenover het dorp voor anker liggen. Koopman zette met de stoomschepen den tocht voort naar het huis van detentie St. Bernard en Rupelmonde, doch kon de gesignaleerde brigantijnen en branders, welke achter de sluizen in het kanaal van Boom naar Brussel veiligheid hadden gezocht, niet bemachtigen. Daarentegen maakten zij bij Boom vier koopvaardij-zeeschepen prijs en keerden daarmede naar Antwerpen terug.

De door dezen tocht onder de bevolking verspreide schrik plantte zich voort tot Brussel, van waar aanstonds een bataljon »garde civique", doch zonder patronen, naar Boom toog [368]).

Ook met het »Fort du Nord" wisselden de korvetten *Meduza* en *de Proserpina* eenige schoten. Een poging der Belgen om den post Pijp Tabak te hernemen werd door worpvuur verijdeld; ook zagen zij zich genoodzaakt den batterijbouw tusschen het fort en het dorp Zwijndrecht te staken. Chassé vereenigde de bezettingen der forten Austruweel en Calloo met die op het Vlaamsche hoofd

Digitized by Google

en het fort Burght: te Austruweel en op het fort Calloo bleven alleen manschappen genoeg om in den wachtdienst te voorzien.

De bewegingen te water hielden verband met een uitval op grootere schaal door een gedeelte der bezetting van de citadel ten einde de talrijke batterijen en loopgraven te vernielen, die de Belgen sinds den winter tusschen Laag Kiel en langs den straatweg naar Boom hadden aangelegd.

Tot voorbereiding daarvan, tevens om de Belgen te beletten de schepen van Koopman op te houden, had een detachement van 500 vrijwilligers uit de verschillende korpsen der bezetting onder bevel van den luitenant-kolonel Volkhemer te vijf ure 's morgens den vijandelijken post ván het Melkhuis naar de zijde van Hoboken verjaagd. Toen de kanonneer-booten vóór het fort Burght lagen, rukte Volkhemer omstreeks tien uur langs den Schelde-dijk op tegen het dorp Kiel, gelijktijdig met een andere colonne van ruim 250 man onder het bevel van den luitenant-kolonel Naudascher langs de lunet St. Laurent tegen de voorwaarts gelegen vijandelijke batterijen. Deze waren slechts zwak bezet: het gros van het bewakings-bataljon van het 3de regiment, gecommandeerd door den luitenant-kolonel Lhonneux, volgde langs den oever de bewegingen van het eskader. De uitval werd onder de leiding van den generaal-majoor de Favauge en den kolonel van den generalen staf de Gumoëns levendig door geschutvuur uit de lunet Kiel en van de citadel ondersteund. Geenszins tegen dit vuur en een bajonet-aanval van Volkhemer bestand, verlieten de verdedigers heggen en huizen en gingen terug in de richting van Boom, door een deel onzer colonne vervolgd: het gros vereenigde zich met de vrijwilligers van Naudascher langs beide zijden van den straatweg. Drie van de zeven batterijen werden niettegenstaande dapperen weerstand der zwakke bezetting onder bevel van enkele Belgische artillerie-officieren, o. a. kapitein Eenens, genomen, het artilleriematerieel, de munitie en de projectielen onbruikbaar gemaakt en twaalf vuurmonden vernageld. Nog vóór den middag keerden de uitvalstroepen op de citadel terug. Een aanval des nachts door het 5de Belgische regiment infanterie tegen de lunetten Kiel en St. Laurent benevens een poging tot herneming van het Melkhuis mislukten door het kanon- en granaatvuur van alle forten en werken,

Digitized by Google

die gezicht op den aanval hadden. Onze verliezen bedroegen 5 gesneuvelden en 37 gewonden, onder welke laatsten vijf officieren [369]).

De Belgen bezetten op nieuw hunne aanvalswerken. In den namiddag zag men uit de citadel vorst Leopold, vergezeld door generaal van Tabor en een talrijken staf, allen te paard, de loopgraven en de verwoeste batterijen in oogenschouw nemen. Ernstig duchtende dat Antwerpen omsingeld en belegerd zou worden, vestigde vorst Leopold het hoofdkwartier te Mechelen. Aldaar verzocht hij aan generaal de Failly om zich zonder uitstel naar Daine te begeven ten einde de vereeniging van het Maas- en het Scheldeleger zooveel mogelijk te bespoedigen.

Midden onder den artillerie-strijd werd de donkere nacht plotseling als in een helder lichten dag herschapen door het springen van de mijn bij het fort Burght, waardoor de zware dijk en de nabijgelegen sluis met donderend geweld uit elkaar werden geslagen. Duizenden in Antwerpen sloegen bij den onheilspellenden slag angst en vrees om 't hart. Schuimend baanden zich de golven der Schelde een weg door de opening in den dijk van den Zwijndrechtschen polder. Aanstonds gingen onze rappe pionniers aan het werk om den mond van het nieuwe vaarwater te verbreeden en te verbeteren.

Tegelijkertijd had generaal de Kock (bladz. 631) op 5 Augustus het leger van Vlaanderen bezig gehouden door een demonstratie tegen Waterlandskerkje en St. Kruis en een aanval op de sluis van Hazegras aan het Zwin, welke den waterstand in West Vlaanderen regelde. De aanval geschiedde door de aldaar gestationeerde kanonneer-booten no. 41 en no. 42 onder bevel van den luitenant-ter-zee 1e klasse J. F. D. Bouricius en den luitenant-ter-zee 2e klasse H. S. van Maldeghem; alle ondersteuning van de landzijde bleef aanvankelijk achterwege. Dientengevolge hadden de in den modder van het Hazegras vastgeraakte vaartuigen negen uren lang een heftig geweer- en schrootvuur van 5 tot 600 Belgen, behoorende tot het 6de regiment infanterie, en van één vuurmond te verduren, zoodat 22 van de 46 zeelieden buiten gevecht werden gesteld. De Belgen durfden echter niet enteren; de schrik wegens de daad van Van Speyk zat 'r nog te diep in. Pas tegen

Digitized by Google

half zes uur 's namiddags snelde de kapitein B. J. H. van Hopbergen met een vijftigtal soldaten uit Sluis toe. Toch zou ook hij door de overmacht zijn teruggedreven, wanneer niet ten laatste een compagnie Zeeuwsche schutters uit Oostburg op wagens waren aangekomen; de vijand bleef meester van de sluis, maar trok af met het gros. Aangezien men alleen de kanonneer-boot no. 42 vlot kreeg, zorgde Bouricius, zelf gewond maar het gevecht volhoudende, de vlag en de gekwetsten in veiligheid te brengen, stak vervolgens den brand in het op 't droge zittende vaartuig en zeilde met het andere weg; drie vuurmonden vielen in handen der Belgen [370]).

Zonder de volharding van officieren en schepelingen waren de beide kanonneer-booten verloren geweest. Toch kleurde kolonel Ledel zijn rapport wat al te sterk, door hun gedrag met het heldenfeit van Van Speyk te vergelijken.

Op den 6den verlieten de Belgen den post bij het Hazegras. Den volgenden dag rukte — zoo als wij zullen zien, op bijzonderen last van vorst Leopold — een colonne van 1200 man, samengesteld uit het 8ste regiment van linie en de Brugge'nsche »garde civique", van Westcapelle op naar St. Anne ter Muyden en Hazegras, waarheen kolonel Ledel gelijktijdig een nieuwen aanval leidde. De kanonneer-booten werkten dien dag weinig uit. Beide partijen schreven zich de overwinning toe en hernamen de vroegere stellingen. Gelijktijdig met de bewegingen in het vierde district was kolonel Boellaard van Tuyll op 5 Augustus met ongeveer 1200 man en vier stukken van Sas-van-Gent en van Philippine naar Assenede getrokken; hij werd echter door het 6de Belgische regiment infanterie naar Sas-van-Gent teruggedreven, waarheen de vijand volgde. Generaal de Kock zond hem den overste J. le Bron de Vexela en majoor de Stuers, die hunne sporen reeds op Celebes, Sumatra en Java hadden verdiend, te hulp, waarop de Belgen moesten wijken.

Assenede op 5 Augustus 1831 was onbetwistbaar een dag van roem voor het leger van Vlaanderen!

Het doel om generaal Wauthier in West- en Oost Vlaanderen te verontrusten, hem te beletten het Schelde-leger te versterken, was tót den te elfder ure door Chassé voor Antwerpen gesloten wapenstilstand, boven verwachting bereikt. Toen aan de wenschen

Digitized by Google

van Wauthier om versterking geenszins werd voldaan, wijzigde hij zijn opstelling tusschen Cadzand en Sysseele, bracht zijn centrum vooruit tusschen Cluyse, Eecloo en Bassevelde, waar hij het hoofdkwartier vestigde, maar moest zich van de Noordzee tot de Schelde tot een postenoorlog bepalen.

In den namiddag van 5 Augustus had de bevelhebber der citadel een nieuw schrijven van generaal Belliard ontvangen, waarbij deze, vooral onder den indruk der ondanks zijn laatste bede toch door Chassé uitgevoerde krijgsverrichtingen en nog erger vreezende, stoutweg de stad Antwerpen verklaarde als te zijn geplaatst onder de bescherming van Frankrijk en den commandant van den vijfhoek verantwoordelijk stelde »de tout le mal que vous pourriez faire à cette importante cité, soit par le feu de la citadelle, soit par celui des bâtiments de guerre en station sur l'Escaut, soit par celui de la flotte hollandaise qui parait menacer Anvers". Nogmaals drong Belliard aan op een wapenstilstand óf op onzijdigheid voor Antwerpen. Aangezien 't uit geen enkel diplomatiek stuk blijkt, dat Belliard dezen last uit Parijs had ontvangen, schijnt de onderstelling niet gewaagd, dat hij tot redding van Antwerpen buiten zijne bevoegdheid en op eigen gezag heeft gehandeld. Althans had hij mogen bedenken dat Chassé geenszins gemachtigd was om buiten voorkennis van zijne regeering zulke ingrijpende besluiten te nemen. Tegen één uur 's nachts berichtte hij aan Chassé het begin, twee-en-een half uur later het vervolg eener bij mistig weer van Parijs over Rijssel door de optische telegraaf onduidelijk en stuksgewijze overgebracht telegram, in hoofdzaak vermeldende de aanstaande opmarsch van een Fransch leger ten einde in naam der groote mogendheden de onzijdigheid van België te handhaven.

In plaats van elke verdere tusschenkomst van den Franschen gezant te weigeren, in geen staking der vijandelijkheden op de Schelde te treden, als gevolg waarvan de vijand zijn strijdkrachten in en om Antwerpen elders zou kunnen aanwenden, tevens de op 5 Augustus behaalde voordeelen voort te zetten, liet generaal Chassé zich ten slotte toch door den diplomaat verschalken. Hij schreef hem terug, dat hoewel zijn langdurige en eervolle militaire loopbaan elke overweging van welken aard ook uitsloot om in

Digitized by Google

strijd met de van regeeringswege ontvangen bevelen te handelen, de hem door Belliard medegedeelde depêche zulke belangrijke gevolgen liet voorzien, dat hij zich verbond om gedurende den tijd, welke noodig zou wezen om het bericht betreffende de Fransche gewapende tusschenkomst ter kennis van de regeering te 's Gravenhage te brengen, niet op de stad te vuren of te laten vuren.

Bovendien stemde generaal Chassé toe in een onderhoud met Belliard. Deze begaf zich 's avonds te half zeven naar de citadel. Zijner door den Franschman hooggeroemde humaniteit ten spot, smoorde Chassé geenszins zijne verbittering tegenover generaal van Tabor en de Belgen: maar liet zich toch 's avonds laat, in strijd met zijne bevoegdheid, overhalen tot een schriftelijke overeenkomst, blijkens welke hij aannam, in afwachting van 's konings beslissing, de vijandelijkheden niet te hervatten. Bij onderschrift verbond zich »mon général baïonnette", zooals Belliard hem vleide, om de wapenschorsing eventueel vier-en-twintig uren van te voren op te zeggen [371]).

Zoo lag, om met een onzer toenmalige historici te spreken, de Hollandsche leeuw op de citadel gemuilband. Met verbazing en droefheid zagen de troepen in de forten Zaterdag-middag (6 Augustus) *de Zeeuw*, met de parlementaire vlag in top, de Schelde afstoomen; bij dagorder kregen zij bevel tot voorloopige staking der vijandelijkheden, mits uiterste waakzaamheid tegenover de Belgen.

Een onmiddellijk gevolg der onderhandeling was, dat het Schelde-leger niet meer noodig bleek tot beveiliging van Antwerpen en generaal de Tiecken vrij tegen het Nederlandsche leger te velde kon optrekken.

Tegenover generaal Wauthier verzuimde het Belgische oorlogsbestuur kennis te geven omtrent den voorloopigen wapenstilstand.

De brief van Chassé aan den directeur-generaal van oorlog tot kennisgeving aan den koning vertolkt zekeren twijfel bij den grijzen bevelhebber alsof Belliard hem in de fuik had laten loopen, en hij niet goed had gedaan met een voorloopige conventie te sluiten. Groot was de teleurstelllng ook op het Schelde-eskader.

De koning zond onverwijld den majoor Omphal met de brieven van Chassé naar den prins van Oranje, die ze pas den 9den te Curingen zou ontvangen, en onderwierp de aangelegenheid aan

Digitized by Google

zijn kabinets-raad. Even als de koning betreurden de leden den door Chassé gedanen stap. Reeds op Maandag 8 Augustus tegen vijf uur 's namiddags keerde de luitenant-ter-zee 1ste klasse Velsberg op *de Zeeuw* terug met 's konings last om de gesloten wapenschorsing onverwijld op te zeggen, onder bijvoeging »dat de verwoesting der stad Antwerpen buiten volstrekte noodzakelijkheid geenszins wordt bedoeld, doch dat hij (Chassé) vrijheid moest behouden om alle de door hem te nemen maatregelen in verband te kunnen brengen met de algemeene operatiën van het leger" 372).

De bij Rupelmonde genomen vaartuigen werden aan de eigenaars teruggegeven. Door geen der beide partijen werd sedert iets ernstigs meer op de Schelde of te Antwerpen ondernomen.

Ook in het Belgische hoofdkwartier te Mechelen (bladz. 652) brandde schier den geheelen nacht van 5 op 6 Augustus licht. Nog des avonds gaf de interimaire minister van oorlog d'Hane de Steenhuyse kennis aan de verschillende leger-afdeelingen omtrent de aanvaarding van het opperbevel over de krijgsmacht te velde door den souverein.

Alvorens naar het leger te vertrekken deed vorst Leopold bij eene proclamatie aan het volk zijne bij de inhuldiging gedane belofte gestand: »si, malgré tous les sacrifices pour conserver la paix, nous étions menacés de guerre, je n'hésiterais pas à en appeler au courage du peuple belge, et j'espère qu'il se rallierait tout entier à son chef pour la défense du pays et de l'indépendance nationale... Belges! comme vous je défendra la Belgique!"

Voorts zond de minister namens vorst Leopold instructiën aan de generaals de Wauthier, de Tiecken en Daine. Eerstgenoemde kreeg bevel om op Zondag 7 Augustus de Nederlandsche troepen in het vierde district van Zeeuwsch Vlaanderen door een aanval in de richting van Cadzand bezig te houden. Aangezien men geheel in 't onzekere verkeerde omtrent de bedoelingen van den prins van Oranje behelsden de instructiën voor de generaals de Tiecken en Daine om zonder uitstel verkenningen uit te zenden, eerstgenoemde op zijn rechtervleugel in oostelijke-, Daine op den linkervleugel van het Maas-leger in westelijke richting. Tevens ontwierp vorst Leopold plannen om beide afdeelingen zoo spoedig doenlijk te ver-

Digitized by Google

eenigen. Hij hield daarbij echter evenmin rekening met de vorderingen zijner tegenpartij als met de stelling van Daine. Wél voedde Leopold in strijd met de beweringen van de Tiecken en d'Hane de overtuiging, dat 't den prins van Oranje niet om Antwerpen te doen was; in de eerste plaats zocht hij door verkenningen der cavalerie uit te maken, waarheen de Nederlandsche krijgsmacht zich wendde. Hoewel de hertog van Saksen-Weimar reeds te Diest en in de Demer-vallei stond, schreef generaal d'Hane op 5 Augustus nog aan den bevelhebber van het Schelde-leger: »Les troupes hollandaises s'étant emparées de Turnhout et de Geel . . ." Vorst Leopold gelastte aan de Tiecken — welk bevel 's morgens vroeg (6 Aug.) te Schilde aankwam —, het Schelde-leger op 7 Augustus te concentreeren óm en nabij Ranst, vervolgens bij Grobbendonck over de Kleine Nethe te gaan en naar Herenthals (ongeveer 20 kilometers), den 8sten naar Geel (ruim 12 k.m.) — waarom niet, overeenkomstig onderstaand bevel van Daine naar Westerloo? — op te rukken. Gelijktijdig gelastte Leopold aan Daine, van wien men niets had vernomen, geenszins gedachtig aan diens opmarsch overeenkomstig het tweede bevel van de Failly naar Hechtel (bladz. 646), om op 6 Augustus Diest en Sichem te bezetten, ten einde den volgenden dag te Westerloo met Tiecken in gemeenschap te komen. Deze orders, welke dus met eenige wijziging weer het eerste bevel van de Failly op 4 Augustus herhaalden, luidden letterlijk »L'armée de la Meuse se mettra en mouvement le 6 août, s'il est possible, pour se porter sur Diest et Sichem, et le jour suivant, 7 du même mois, sur Westerloo. Si l'ennemi occupait quelqu'une de ces positions, il en serait chassé de vive force; s'il ne s'y trouvait pas, le général Daine se porterait avec ses forces sur Geel, où il continuerait à agir conjointement avec le corps d'armée que commande le général de division Tiecken de Terhove, qui a l'ordre de ne commencer une attaque sérieuse que lorsqu'il entendra la canonnade de l'armée du général Daine. En conséquence, ce dernier général emploiera tous les moyens possibles de faire connaître au général Tiecken le progrès de ses mouvements".

Daine ontving dit bevel, zooals 't zal blijken, pas op Zaterdag 6 Augustus tegen zes uur des namiddags gedurende het gevecht bij Houthalen. Het tweede bevel van de Failly op 4 Augustus uit

Digitized by Google

Antwerpen aan Daine, namelijk om naar Hechtel op te rukken in plaats van zich met het Schelde-leger te vereenigen, werd o. i. de hoofdoorzaak van den voor de Belgen noodlottigen afloop van den veldtocht in 1831. [373])

In den morgen van 6 Augustus vernemende — een valsch gerucht! — dat een talrijke Nederlandsche krijgsmacht tusschen Veerle en Langdorp stond [374]), wijzigde Leopold de gegeven bevelen weder, zoodat generaal de Tiecken 's middags te kwart-over-twaalven te Schilde last ontving om onverwijld met de divisie Niellon en Clump te Lierre over de Nethe te gaan. »Le général de Tiecken concentrera sur le champ les deux premières brigades de son armée (Niellon et Clump) et les portera sur Lierre, où il passera la (Grande) Nèthe. Il laissera la ville de Lierre en état de défense, s'avancera dans la direction de Diest (par Aerschot) et se mettra en communication avec le général Daine, qui doit y arriver le 7 août au matin au plus tard.

»Si le général de Tiecken rencontre l'ennemi en force dans quelques-unes de ces positions, il manoeuvrera de manière à éviter tout engagement sérieux avant que la canonnade dans la direction de *Sichem ou de Diest ne lui ait annoncé que le général Daine est de son côté aux prises avec l'ennemi*... Ce mouvement se fait parce que l'ennemi se porte en force sur Diest et menace aussi Louvain et Bruxelles..." [375])

Generaal de Tiecken had Donderdag (4 Aug.) uit Schilde geschreven, »... le général Niellon m'a rejoint et j'occupe maintenant avec la brigade Clump des positions concentrées et sous tous les rapports favorables. Elles permettront de recevoir l'ennemi de quelque côté qu'il puisse se présenter..." [376])

Daine zou op 7 Augustus te drie uur 's nachts het eveneens nogmaals gewijzigde bevel ontvangen »... Arrivé à Diest, après en avoir chassé l'ennemi, s'il s'y trouve, au lieu de vous diriger d'abord sur Geel, vous vous mettrez en communication avec le général de Tiecken qui passera la Nèthe à Lierre et se portera *au-devant de vous dans la direction de Diest, mais qui attendra pour faire une attaque sérieuse sur l'ennemi, qu'il ait appris que vous l'ayez attaqué de votre côté.*"

Vorst Leopold begaf zich 's namiddags naar Lierre.

Digitized by Google

Ten einde Leuven en Brussel te dekken, toch volgens de aan de Tiecken verstrekte bevelen het hoofddoel der vereeniging, ware o. i. de kortste, bovendien de eenig mogelijke weg geweest om het Maas-leger van 6 op 7 Augustus over St. Truyen, het Schelde-leger in zuidelijke richting achter de Dijle ongeveer ter hoogte van Campenhout te voeren, waarna beide afdeelingen op 8 Augustus vereenigd in een gunstige stelling achter de Velpe konden staan. Alle kansen om het Schelde- en het Maas-leger te Diest te vereenigen waren reeds op 5 Augustus verkeken.

Hoewel geheel onzeker aangaande de opstelling van het Scheldeleger, waaromtrent de hertog van Saksen-Weimar alleen had gerapporteerd, dat het »naar de kanten van Lierre en Antwerpen was getrokken;" ook, wáár Daine zich met het Maas-leger bevond, zette de prins van Oranje (bladz. 644) op 5 Augustus zijn reeds den vorigen dag begonnen marsch naar de Demer-vallei voort; toch niet zonder eenige aarzeling en met een deel der divisie van Geen te Geel, tot eventueele ondersteuning van den hertog.

De prins van Oranje had reeds te vijf uur 's morgens (Vrijdag 5 Augustus) op de markt van Turnhout zijn broeder prins Frederik geluk gewenscht met den derden verjaardag van zijn dochter Louise, waarmede volgens de prins van Oranje de zon — die intusschen dreigde weder zeer heet te worden — in een gunstig teeken stond. De opperbevelhebber wenschte het hoofdkwartier te Geel te vestigen, maar alvorens met de tweede divisie Diest te bezetten. De prinsen vonden den hertog op de heide van Eynthout, tusschen den overgang van de Groote Nethe bij Oosterloo en dien over de Lack te Dongel; zij marcheerden met de hoofdtroep der voorhoede langs en door de dennenbosschen van Averbode de provincie Limburg binnen. Gedurende de rust te Oxselaer ter hoogte van de schoon gelegen abdij van Averbode, hechtte de prins van Oranje persoonlijk den majoor Tegelaar ter belooning voor zijn flinke houding te Raevels de Militaire Willemsorde op de borst. Bereids had Saksen-Weimar een detachement lansiers en het bataljon van Spengler van de 7de afdeeling naar Sichem gezonden om den Demer te bezetten en Scherpenheuvel (Montaigu) te verkennen. Een andere patrouille lansiers vertrok naar Tessenderloo

Digitized by Google

om voeling te krijgen met de derde divisie, die naar Beringen moest oprukken. Nog te Oxselaer, daarna weder te Molenstede aan het Swert (Zwarte) Water kwam bericht in omtrent de ontmoeting van generaal Meyer bij Quaet-Mechelen met eenige Belgische infanterie; de patrouille bereikte blijkbaar Tessenderloo niet.

Terwijl de tweede divisie over den Blaesberg trekkende zich aan het schoone uitzicht op Diest en de Demer-vallei kon verlustigen, drong de majoor de Petit, chef van den staf der aan het hoofd marcheerende eerste brigade, kort na den middag met eenige lansiers de oude vesting binnen, op den voet gevolgd door het 2de bataljon der 7de afdeeling. Een tiental manschappen van het 10de Belgische regiment infanterie van linie en eenige schutters werden gevangen genomen; een brigade gendarmen en het te Diest gevestigde cavalerie-depot ontkwamen nog bij tijds door de Leuvensche poort langs een vrij grooten omweg naar Hasselt, met achterlating van welgevulde fourage- en kleedingmagazijnen. De majoor baron van Aerssen deed alle poorten bezetten, zoodat de prinsen veilig aan het hoofd der divisie de stad konden binnentrekken. Op het stadhuis trof de staf de noodige maatregelen tot huisvesting en legering der troepen; een lansier haalde de Belgische vlag van den toren neêr. Na verkenning van den omtrek plaatste de hertog één bataljon bij Scherpenheuvel op den straatweg naar Aerschot, twee bataljons en een half eskadron ter wederzijden van den straatweg naar Leuven, de rest van het eskadron ging naar Zeelhem; een bataljon en de koninklijke jagers bezetten de hoogten tusschen laatstgenoemden straatweg en het dorp Webbecom; een bataljon schutterij marcheerde naar het dorp Schaffen; de voorposten stonden langs de kruin der hoogten ten westen van de stad. De overige troepen betrokken een kantonnements-bivak in de oude vesting. Van de »Alderheijligen"-kapel vóór de Sichemsche- tot vóór de Hasseltsche poort werden in verband met de oude vestingwallen batterijen en vluchtige verschansingen, nabij het scheidingspunt der wegen naar Aerschot en Leuven geschutstellingen aangelegd; ook aan de west- en de zuidzijde van de stad zelf trof men voorzieningen om weerstand aan een aanval te kunnen bieden. Een dam in den Demer diende om zoo noodig de stad ten oosten te dekken, ook de grachten ondoorwaadbaar te maken.

Digitized by Google

De prinsen bezochten in de kerk het graf van hun voorzaat Philips Willem, oudsten zoon van den Grooten Zwijger, toen een ordonnans bericht overbracht aangaande alarm te Schaffen. Aanstonds begaven de vorsten zich daarheen. De plotselinge verschijning van een vijandelijk eskadron van het 2de Belgische regiment jagers te paard, die op marsch zijnde naar Tessenderloo, aanstonds ingehouwen o. a. den 1ste-luitenant J. van Waas zwaar gekwetst hadden — hij overleed aan zijne wonden — stichtte groote verwarring bij de te Schaffen op inkwartiering wachtende Zuid Hollandsche schutters; bovendien verloren zij enkele krijgsgevangenen. De komst der vorstelijke bevelhebbers deed de kalmte terugkeeren.

Tegen zes uur waren de prinsen te Geel terug, waar de oudburgemeester het vorstelijke gezelschap reeds een paar uren in zijn schoon gelegen landhuis aan tafel wachtte. Ook de divisie-commandant en generaal Schuurman, wiens brigade in en om de stad lag, waren ter tafel genood: de stadsmuzikanten bliezen bij den aanvang van den maaltijd lustig het »Wilhelmus". De brigade Favauge overnachtte te Casterlé en te Lichtaert op den weg naar Herenthals; de lansiers kantonneerden te Thielen, van waar zij een verkenning naar Oostmalle verrichtten zonder echter iets van het Schelde-leger te ontwaren. Van landlieden vernamen zij dat het Schelde-leger tusschen St. Antonius ten noorden van Schilde en Antwerpen was samengetrokken, en rapporteerden zulks aan het groote hoofdkwartier, hetwelk op 6 Augustus te Geel gevestigd bleef. Bij de tweede divisie te Diest geschiedden dien dag slechts geringe troepenverplaatsingen tot voorbereiding der operatiën op 7 Augustus: eveneens bij de divisie van Geen, ten einde den hertog vroegtijdig te Diest af te lossen, die St. Truyen moest bezetten tot waarneming van het Maas-leger, dat men tusschen Tongeren en Hasselt of nabij laatstgemelde plaats dacht te ontmoeten. De twee afdeelingen kurassiers van generaal Post bereikten op 5 Augustus Vorst; de vier reserve-batterijen parkeerden onder beveiliging van het haar vergezellende bataljon Zuid Hollandsche schutterij te Veerle. Deze troepen hielden op den 6den Augustus rustdag.

Laat in den avond bracht een ordonnans-officier te Geel het rapport van generaal Meyer (bladz. 664) omtrent de schermutseling van Beringen.

Digitized by Google

De hoofdcolonne der derde divisie was te vijf uur van Mol over Olmen op marsch gegaan: met een detachement huzaren, de Leidsche jagers en het reserve-bataljon der 8ste afdeeling in de voorhoede. Ze werd op den rechterflank gedekt door het derde bataljon der 13de afdeeling infanterie en een peloton van het 4de dragonders, die te ruim zes uur van Meerhout opbraken en den weg volgden over Meerhout gestel naar Quaet-Mechelen, hetwelk hunne aanvallers van den vorigen avond — de compagnie Thielens van het bataljon Borremans van het 10de regiment infanterie — bezet hielden. Voorbij Lang-Ven op eenige honderden meters van Oost-Ham werden spits en voortroep der huzaren met een levendig vuur der compagnie Henry van voormeld bataljon begroet. Het voorste (eerste) peloton Leidsche jagers en een deel van het bataljon der 18de afdeeling noodzaakten de Belgen om Oost-Ham te ontruimen; dezen trokken terug op de compagnie Thielens te Quaet-Mechelen, een groot half uur van Oost-Ham gelegen. In front bedreigd door de vrijwillige jagers, die dapper doortastten en het gehucht stormenderhand binnendrongen, van ter zijde door het flankbataljon der 13de afdeeling, dat gelijktijdig Quaet-Mechelen naderde, trokken de Belgische compagnieën af langs den weg van Veertken naar Tessenderloo. Bij den aanval op Quaet-Mechelen ontving de student Theodore Guillaume Huët een geweerschot, waaraan hij later overleed.

Nadat de rest der voorhoede Oost-Ham was binnengedrongen, waar men evenals te Olmen een aantal geweren en pieken vond, sloeg ze den weg in naar Beverloo. De hoofdcolonne rustte ruim een uur nabij Genebergh en rukte daarna over Beverloo, de rechter flankdekking — het flankbataljon der 13de afdeeling en de daarbij behoorende huzaren, ± 800 man — langs den aanzienlijk korteren weg van Oost-Ham over Blasvar naar Beringen. Middelerwijl had het eerste peloton Leidsche jagers, bij terugkeer van Quaet-Mechelen naar Oost-Ham, last ontvangen om zich weer met het tweede peloton op den weg Beverloo—Beringen te vereenigen. Zonder van te voren voldoende te laten patrouilleeren, sloeg de commandant, de 1ste-luitenant den Beer Poortugael, door een misverstand met zijne Leidsche studenten den weg in naar Blasvar, gevolgd door enkele eveneens verdwaalde groepen tirailleurs der 8ste afdeeling,

Digitized by Google

en marcheerde zonder behoorlijke dekking een paar honderd passen vóór het flankbataljon der 13de afdeeling, waarvoor deze weg was aangewezen.

In plaats van overeenkomstig de instructie van generaal Daine (bladz. 623) zijn beide bataljons vereenigd tot dekking van Diest op te stellen, had kolonel Boucher eene helft van het derde bataljon over Oost-Ham en Quaet-Mechelen verspreid, de andere helft te Tessenderloo saâm gehouden doch verzuimd om het tweede bataljon, onder bevel van den majoor Cousot, uit Beringen aan te trekken. Deze had alle veiligheidsmaatregelen buiten en binnen het stadje verwaarloosd. Bovendien was 't kermis te Beringen. Burgers en militairen maakten zich op om tegelijkertijd het feest van België's onafhankelijkheid te vieren, toen de vreugde plotseling werd gestoord door het bericht van een wachtmeester der gendarmen, dat langs de vijvers van Ulfert en ter Vamt een sterke vijandelijke colonne naderde. Majoor Cousot weigerde niet alleen geloof te slaan aan den »canard" maar vond 't zelfs onnoodig officieren of manschappen op verkenning uit te zenden. Terwijl tal van ingezetenen de stad ontvluchtten, de »gardes civiques" zich in allerijl wapenden om have en goed te verdedigen, zette Cousot zich met cynieke onverschilligheid aan den disch.

De geweren van het bataljon stonden aan rotten en de manschappen waren overal verspreid, toen men in de verte op den weg van Beverloo sterke patrouilles ontwaarde, terwijl gelijktijdig de verdwaalde Leidsche jagers en de hen volgende infanterie langs voormelden landweg naderden. Er werd alarm geslagen; de manschappen vlogen te wapen, doch de majoor Cousot verloor het hoofd, wierp zich in den zadel en snelde, door een deel zijner manschappen gevolgd, den weg op naar Heusden en Hasselt. De majoor Férar verzamelde met behulp van eenige officieren een 400-tal manschappen van het bataljon, leidde hen ten zuiden de stad uit maar stootte daarbij op het peloton Leidsche jagers en de manschappen van de 8ste afdeeling, die zorgeloos met het geweer over den schouder op het kerkhof aanmarcheerden. Hoewel verrast, verspreidden de studenten en de fuseliers zich snel en vaardig, beantwoordden het vuur der Belgen levendig en namen hen in de flank. Op den voet gevolgd door het detachement der 13de afdee-

Digitized by Google

ling, ontwikkelden zij in de boekweitvelden, onder de leiding van den luitenant-adjudant Moor, een levendig tirailleur-gevecht. Doch de Belgen hadden reeds te veel terrein gewonnen om ze te kunnen afsnijden, zoodat de onzen er zich toe moesten bepalen om ze al vurende een eindweegs langs den weg naar Lummen te vervolgen. De Leidsche studenten, ook eenige Groningsche jagers, de manschappen van de 8ste- en het bataljon van de 13de afdeeling trokken nu Beringen binnen, waar zij nog krijgsgevangenen namen en allerlei achtergelaten voorwerpen prijs maakten. Een uur later marcheerde generaal Meyer de stad binnen, niet weinig verbaasd dat Beringen reeds in ons bezit was.

Aangezien de meeste inwoners overhaast het stadje hadden verlaten, kon men aan de troepen geen »ververschings"-biljetten uitreiken en moesten zij zelf voor hun maaltijd zorgen. Dank zij de kermis vonden zij in menige woning een welvoorziene tafel.

Generaal Meyer voegde in onderschrift bij zijn rapport omtrent de schermutseling: »De vrijwillige Leidsche jagers hebben zich bij deze gelegenheid bijzonder goed gedragen, vooral daar zij te Quaet-Mechelen en te Beringen voor de eerste maal in het vuur waren." De student C. E. Stollé had een zware verwonding beloopen en de student Lodewijk Justinus Wilhelmus Beeckman sneuvelde. Hun flinken pelotons-commandant, den 1ste-luitenant den Beer Poortugael, zou zijn leven lang het kruis van moed, beleid en trouw herinneren aan het »gelukkige" misverstand, dat hem op 5 Augustus 1831 in de gelegenheid heeft gesteld om zich te onderscheiden. Onze verliezen te Beringen bedroegen één gesneuvelde en twee gewonden: voormelde Leidsche jagers en een hoornblazer der 13de afdeeling infanterie.

Het gros der eerste brigade legerde omtreeks drie uur in en om Beringen. 's Nachts hielpen de troepen een aldaar uitgebroken fellen brand blusschen, redden de stad van een geheele vernieling, maar moesten ze ontruimen en een uur verder overnachten in versch omgeploegde, door aanhoudenden regen doorweekte akkers, waar geen droog plekje te vinden was. De tweede brigade en de dragonders bivakkeerden te Pael, twee bataljons te Coursel. Het regiment huzaren no. 6, de rijdende artillerie en een bataljon infanterie bleven te Beverloo [377]). De derde divisie en de brigade Boreel

Digitized by Google

Jonkheer Adrianus Frans Meijer.
Luitenant-Generaal der Infanterie.

Digitized by Google

Digitized by Google

hielden den 6den Augustus rust, doch verzuimden, niettegenstaande het uitdrukkelijk bevel van den prins van Oranje op 4 Augustus (bladz. 645) om zich met Cort Heyligers in verbinding te stellen, met het gevolg dat zij de marsch-divisie dien dag in het geheel niet zouden ondersteunen. Volgens een eigenhandige aanteekening van generaal Meyer verkeerde hij in den toch door niets te verklaren waan, alsof Cort Heyligers order had ontvangen om niet aanvallend te werk te gaan maar zich tot een strikt defensieve houding te bepalen. Zelfs zulk een onverklaarbare instructie mocht of kon Meyer niet ontheffen van de verplichting om voeling te zoeken en te houden met de marsch-divisie, die nog wel zijn eigen flank dekte.

De tusschen 1 en 6 Augustus door den kroonprins aan den koning gerichte brieven [378]) en de gedurende die dagen uitgevoerde operatiën logenstraffen de door sommigen geopperde meening, alsof het groote hoofdkwartier voor het eerste gedeelte van den veldtocht angstig aan het operatie-plan van 18 Juni zou hebben vastgehouden (bladz. 566). Wél vonden wij daarin bewijzen voor den noodlottigen invloed der adviezen van de la Sarraz op grond der uiterst zwakke, schier belachelijke orangistische bewegingen in het Luiksche. Reeds op 1 Augustus had de prins aan den koning geschreven, dat wanneer Turnhout hem zonder belangrijken wederstand in handen viel, de drie divisiën op Hasselt zouden aanrukken »pour y attaquer Daine s'il nous attend dans cette position ... Mais si nous sommes arrêtés à Turnhout et que l'armée de l'Escaut y vient à notre rencontre depuis les environs d'Anvers, nous tâcherons de lui offrir la bataille dans les plaines aux environs de Turnhout."

Ten einde het hoofdkwartier zoo volledig mogelijk in te lichten omtrent alles wat op andere gedeelten van het oorlogstooneel voorviel, de prinsen in de gelegenheid te stellen daarmede bij de verdere krijgsverrichtingen rekening te houden, zond de koning alle bij hem ingekomen berichten onverwijld naar het mobiele leger.

Terwijl Zijne Majesteit met gespannen verwachting te gemoet zag wat verder zou geschieden, schreef kolonel de la Sarraz op 2 Augustus aan den directeur-generaal van oorlog te 's Gravenhage dat hij »de hervatting der vijandelijkheden door de troepen

Digitized by Google

van Zijne Majesteit had medegedeeld aan de personen in België, die geneigd zijn alles in het werk te stellen wat strekken kan om de operatiën der legers en de zaak des konings te ondersteunen. Die personen verzekeren mij nog altijd en zelfs meer dan ooit, bereidvaardig te zijn om op het eerste goed gevolg, door dat leger te bevegten, een beweging te beginnen, die ten doel zal hebben deszelfs onderneming te ondersteunen en waartoe zij vermeenen reeds genoegzame middelen te bezitten, terwijl zij zich overtuigd tonen, dat dusdanige beweging, eene groote en algemeene bijval in het land zal vinden." Een bijgevoegde nota becijferde het aantal orangisten in het Luiksche, met vermelding der aanvoerders, op 13300 hoofden en 5 vuurmonden, ongerekend de »garde civique en nombre inconnu... ces masses sont assez généralement armées et le seront mieux, aussitôt que le mouvement commencé permettra qu'elles s'emparent des armes de la garde communale..." Allen, heette 't verder, die tot de beweging wilden medewerken waren op hunne posten en stonden in gemeenschap met hunne partijgenooten te Brussel, Gent en Leuven. Het garnizoen van Maastricht zou meewerken en Venlo tot overgave dwingen, de brug bij Visé en de citadel van Luik bezetten, enz. 379). Volgens de la Sarraz scheen alles in Luik en Limburg gereed om gemeene zaak met het mobiele leger te maken: tegen den 7den rekende men op de komst van den prins van Oranje te St. Truyen.

De opperbevelhebber had op 4 Augustus te Turnhout gelijkluidende berichten van de la Sarraz ontvangen. 's Namiddags (5 Augustus) te half zeven bij vertrek van den majoor Omphal naar 's Gravenhage aan zijn vader berichtende, dat de troepen van Cort Heyligers den 6den Augustus in verbinding zouden komen met de derde divisie (Meyer), voegde de prins er bij — »Toute l'armée fera ce jour-là, le 6, un jour de halte: mais le 7 je compte pousser en avant vers St. Trond, ce qui forcera Daine à *la retraite* ou bien *au combat.* Je me suis décidé à ce mouvement afin de tâter les dispositions de ce général ennemi et en même tems afin de faciliter le mouvement possible à Liège. Nous avons reçu ici des nouvelles satisfaisantes à cet égard du colonel la Sarraz du 2 août; après qu'il savait que nous prenions l'offensive il envoye un état par lequel il paraît que plus de 13000 hommes armés se déclareraient

Digitized by Google

entre Liège et Verviers. L'armée de l'Escaut me paraît s'être dirigée en partie vers Lierre, le reste est à Anvers. Si je termine promptement avec Daine je pourrais alors aller vers la droite tomber sur les autres troupes . . . en les ayant separés (Daine et de Tiecken) j'ai une grande supériorité en nombre sur l'une comme sur l'autre, et même si elles se réunissaient, notre armée serait encore la plus forte en nombre . . . [380]) Tegelijkertijd schreef Z. K. H. aan generaal Dibbetz te Maastricht dat hij Zaterdag (6 Aug.) den Demer en den 7den St. Truyen dacht te bereiken en droeg hem op »de begunstigers der goede zaak met deze plannen bekend te maken, ten einde zij intijds hunne maatregelen kunnen nemen om ons, zooveel in hun vermogen is, te ondersteunen" [381]). Zoowel in geval Daine de Maas verliet om zich in westelijke richting met het Schelde-leger te vereenigen als wanneer 't den prins gelukte om het Maas-leger te verslaan, ware Luik vrij geweest zich voor Oranje te verklaren en het mobiele leger te versterken.

De benaming van »rustdag — jour de halte", door den opperbevelhebber voor den 6den Augustus gebezigd, valt moeilijk te verklaren tegenover de bewegingen, welke in den namiddag van dien dag o. a. door de eerste- en de tweede divisie zijn uitgevoerd ter voorbereiding van de operatiën op 7 Augustus. De tot dusverre door het mobiele leger gedane marschen waren eer klein te noemen, maar weinig meer dan de op den zoogenaamden »rustdag" door voormelde afdeelingen afgelegde afstanden. Groote inspanning kostte alleen de verpleging der troepen in de onvruchtbare, schaars bevolkte Kempen, zoodat aanvankelijk enkele schutter-bataljons zich in de Belgische dorpen aan ongeregeldheden hadden schuldig gemaakt; deels viel zulks aan onvoldoende zorg door de intendance te wijten.

De zeer opgewekte stemming der vorstelijke broeders in den nacht van Vrijdag op Zaterdag 6 Augustus in het hoofdkwartier te Geel en het van daar gedagteekende legerbericht, kenschetsten hun vreugde over het bezetten van Diest, den sleutel der Demervallei, terwijl men bereids te Beringen, ook, zooals blijken zal, te Hechtel, afdeelingen van het Maas-leger had verrast.

Inderdaad stond het mobiele leger tusschen het Schelde-leger van Tiecken ten westen en het Maas-leger van Daine, dat op de

Digitized by Google

heide van Winterslagen, ten noord-oosten van Hasselt samentrok. De strategische doorbreking was ten volle geslaagd en moest nu door de tactische overwinning worden voltooid.

Zonder de ijdele beloften der orangisten en de sterk gekleurde voorspiegelingen van kolonel de la Sarraz, vooral wanneer het mobiele leger zich westwaarts tegen de Tiecken gewend had, konden de lauweren veel rijker geweest zijn. Ware het oorspronkelijke ontwerp van prins Frederik gevolgd, dan zou Oranje wellicht reeds op 6 of 7 Augustus Brussel als overwinnaar zijn binnen getrokken — en had het lot van vorst Leopold aan een zijden draad gehangen!

Terwijl 's prinsen officieel rapport van 5 Augustus uiteenzette op welke wijze de armee heden haar »voordeelige en uit een militair oogpunt beschouwd, gewichtige en voorwaartsche beweging" voltooid had, sprak hij in een bijzonder schrijven aan den koning onbewimpeld over de geslaagde doorbreking »J'ajoute seulement un mot d'écrit auprès de mon rapport officiel pour vous dire combien je suis heureux de la réussite de ma marche d'hier et d'avoir obtenu Diest (où nous avons été reçus sans crainte) et Beringen, et de l'avoir obtenu pour ainsi dire sans coup férir. Ce résultat aurait valu une bataille par l'importance de ce point qui donne le passage de la Demer et la faculté de me diriger soit sur Louvain, St. Trond ou Hasselt, et demain le 7e j'en profiterai en poussant la seconde division à St. Trond; la 1re viendra alors occuper Diest et la troisième avancera depuis Beringen vers Hasselt, établissant sa communication par son flanc droit avec la 2me division qui sera *à* ou bien *près* de St. Trond... J'aurai demain soir toute l'armée concentrée pour pouvoir opérer contre Hasselt et forcer Daine au *combat* ou bien à une *retraite précipitée*... J'ai reçu le rapport ce matin par mes patrouilles que l'armée de Tiecken est concentrée derrière St. Antonius. J'ai donc complètement réussi à séparer les deux armées ennemies et l'une ne peut plus venir au secours de l'autre. *Demain* et *après demain surtout* des coups importants peuvent être portés par notre armée à l'armée de la Meuse..." [382]).

Digitized by Google

ZUSTERWAPENS — 7 AUGUSTUS 1831 KERMPT.

TEGEN HET MAAS-LEGER.

I. De schutterij bij Houthalen (6 Augustus).

Zoodra men in den namiddag van Vrijdag 5 Augustus te Hasselt bericht had ontvangen omtrent het gevecht bij Beringen en het bezetten van Diest door de Nederlanders, vertrok de luitenant-kolonel Fonson, sous-chef van den staf bij het Maas-leger, naar Herkenrode om de bruggen over de Demer aldaar, bij Stockeroy en Tiewinkel te laten afbreken. Toen de compagnieën van het derde bataljon van het 10de linie-regiment uit Quaet-Mechelen en Oost-Ham te Tessenderloo waren teruggekeerd (bladz. 662) marcheerden kolonel Boucher en majoor Borremans mede naar Diest, toen zij tusschen Engelbeeck en Schaffen het door den commandant van het Maas-leger aangewezen eskadron jagers te paard ontmoetten, dat zich onder de bevelen van Boucher moest stellen. Zij hadden in laatstgenoemd dorp het reeds vermelde batal-

Digitized by Google

jon schutterij overrompeld en eenige krijgsgevangenen gemaakt (bladz. 661), die zij echter moesten loslaten. Tevens bevestigden zij dat Diest door den vijand bezet was. Kolonel Boucher besloot daarop zich naar Hasselt te begeven, waar omstreeks elf uur ook de majoor Férrar met het overschot van het tweede bataljon uit Beringen aankwam.

Generaal Daine meldde den 5en Augustus te half drie 's namiddags aan den minister van oorlog, dat hij er op rekende, den volgenden dag met het vereenigde Maas-leger het bivak nabij Hechtel op te slaan [383]). Toen hij daarop naar de Winterslagen'sche heide reed om de aangekomen troepen in oogenschouw te nemen (bladz. 647), vernam hij dat de »Tirailleurs de la Meuse" reeds slaags waren te Hechtel. Aanstonds begaf hij zich naar Helchteren en keerde na hun teruggaande beweging herwaarts naar Hasselt terug. Zijn eerste werk was om den majoor Cousot gevankelijk naar Antwerpen te laten overbrengen. Het bevel over zijn bataljon, het tweede van het 10de regiment van linie, gaf Daine aan kapitein Capiaumont, tevens zijn adjudant.

De »Tirailleurs de la Meuse" te Hechtel stonden onder bevel van den majoor Lecharlier, een ondernemenden aanvoerder maar die liefst, evenals Niellon bij het Schelde-leger, op eigen hand oorlog voerde; later heeft hij gedurende den broederkrijg in Portugal bij de vrijscharen van don Pedro den generaalsrang verworven. Nauwlijks waren de »Tirailleurs" onder stroomen regens te Hechtel aangekomen en hadden zij de boschjes langs de Raele Gracht een kwartier uur verder noordwaarts bezet, toen tusschen drie en vier uren het gros der voorhoede van Cort Heyligers naderde (bladz. 645). Onder het flitsen der kogels ontwikkelden de schutter-bataljons met voorbeeldige orde een dichte tirailleurlinie en drongen de Belgen terug. Zonder zich lang met vuren op te houden tastte generaal Knotzer het dorp met twee bataljons in front aan en liet het, ten oosten en ten westen, door zijne twee andere bataljons omtrekken. De schutters stormden geestdriftig voorwaarts en noodzaakten de »Tirailleurs" na geduchten doch vruchteloozen tegenstand, de huizen, met achterlating van eenige gesneuvelden en gewonden, te ontruimen: zij weken naar Helch-

Digitized by Google

teren en Zolder. Op het hooren van het geweervuur marcheerde generaal Cort Heyligers onmiddellijk met de eerste brigade van de Lommel'sche barrière naar Hechtel, waar hij onder zware stortbuien aankwam; de geheele marsch-divisie was thans vereenigd.

De vermoeidheid der troepen, het slechte weder en de toestand der wegen deden Cort Heyligers van de vervolging der Belgen afzien. Zij werden te Helchteren, waar Daine hen ontmoette, opgenomen door het bataljon de Zantis van het 1ste regiment jagers. De »Tirailleurs" lieten een detachement te Helchteren; de overigen, ook de jagers, trokken tegen vijf uur over Houthalen terug naar Zonhoven, waar majoor Patoux stond met het derde bataljon van het 2de regiment infanterie en drie stukken van de batterij Blondeau. Daine liet het gehucht Berkenen bezetten en voorposten langs de Laem-beek uitstellen. Nog 's avonds zond hij uit Hasselt bericht aan den minister van oorlog aangaande de ontmoeting bij Hechtel, zooals hij meende met de divisie Meyer, onder bijvoeging »une partie de mon armée sera concentrée cette nuit de manière que demain de bonne heure je pourrai commencer un mouvement sur ma gauche et vais attaquer l'ennemi... Les troupes que l'on m'annonce du Luxembourg ne sont point encore arrivées..." Gedurende den nacht kwamen op de Winterslagen'sche heide aan zes bataljons van het 10de- en het 11de regiment infanterie, ruim 9 eskadrons cavalerie en twee batterijen: zoodat Daine over ± 7300 officieren en minderen, 1000 paarden en 16 stukken geschut beschikte.

Onze schutters, 5800 in getal, brachten onder aanhoudenden regen een afschuwelijken nacht door, zonder stroo of levensmiddelen, welke niet spoedig genoeg van de Lommel'sche barrière konden volgen. Dienzelfden avond (5 Augustus) kwam nog een bataljon Friesche schutterij uit Eindhoven te Borkel.

Te Tongeren, Riempst, Herderen, Elderen en Looz waren achtergebleven twee bataljons van het 1ste regiment jagers onder kolonel Wuesten, twee eskadrons kurassiers en de batterij no. 7 Rahier, welke op 5 en 7 Augustus door een bataljon Luiksche »gardes civiques" ondersteund, bij Riempst en Herderen in gevecht kwamen met verkenningstroepen van generaal van Boecop, kolonel van Quadt en kapitein Duycker uit Maastricht; dezen

Digitized by Google

hadden één doode en vier gekwetsten [384]). Eveneens deed de kolonel van den Broeck op 6 Augustus met 1500 man een beweging uit Roermond naar Weert tot bedreiging der gemeenschap van Cort Heyligers met Eindhoven.

Aangezien Cort Heyligers 's prinsen bevelen om op Zaterdag 6 Augustus Helchteren en Houthalen te bezetten, zoodoende in linie te komen met de divisiën van het mobiele leger, tot elken prijs wilde uitvoeren, zette hij zijne troepen reeds tusschen 5 en 6 uur 's morgens te Hechtel in beweging met de brigade Knotzer aan het hoofd. Nadat Helchteren door het achtergebleven detachement »Tirailleurs de la Meuse" was ontruimd, hield de tweede brigade Busch voorloopig hier halt. Knotzer zette den marsch voort naar Houthalen, waar hij omstreeks elf uur aankwam; het plaatsje bleek slechts zwak bezet te zijn, zoodat de brigade na een kort straatgevecht met enkele achtergebleven Belgen zich gereed maakte om een kantonnements-bivak te betrekken. Maar bij het uitzetten der voorposten achter het moerassige terrein benoorden het gehucht Berkenen stuitte men aan de Laem-beek op de herzamelde »Tirailleurs de la Meuse", die aanstonds een aanvallende houding aannamen. Verderop ontwaarde men westwaarts van den straatweg en ter hoogte van de Colvere Schans twee kanonnen (luitenant Ponsny der batterij Blondeau) achter een lage borstwering; ter overzijde, een eskadron lansiers en een bataljon infanterie (majoor Patoux) [385]). Een sterke tirailleur-linie onder bevel van kapitein Beaujot, oud-strijder bij het bataljon no. 7 te Waterloo, bezette de Laem-beek langs beide zijden van den straatweg. Een half uur verder zuid-oostwaarts van Berkenen en Zonhoven ontdekte generaal Knotzer de rest van het Maas-leger, nagenoeg evenwijdig met den straatweg in slagorde bij ter Molen op de hooggelegen Berbrouck'sche heide, op beide flanken door moerassig terrein en over de geheele lengte door de vrij diepe beek gedekt. Ofschoon onze generale staf bij het groote hoofdkwartier beschikte over een teekening en aanwijzingen omtrent deze legerplaats, had men verzuimd deze bescheiden aan Cort Heyligers te zenden, die daarvan veel dienst had kunnen hebben. Thans kon de vijand al onze bewegingen ongestraft waarnemen.

Daine had zijne troepen over een breed front in drie echelons

Digitized by Google

verdeeld: de reeds genoemde linkervleugel langs den straatweg, de rechtervleugel — één compagnie van het 1ste regiment jagers — bij de Hengelhoef; in het midden, eenigszins achterwaarts, zes batal. jons van het 10de- en het 11de regiment infanterie in eerste-, tien eskadrons in tweede linie; nog verder terug, de batterijen Blondeau en Gantois, met veertien stukken. Het gehucht Berkenen en de voorgelegen boschjes waren bezet door twee compagnieën jagers en twee compagnieën van het 11de regiment l'Olivier. Ofschoon deze stelling op afstand eenigen indruk maakte, was ze toch alleen van beteekenis in defensieven zin, doch miste bij gebrek aan voldoend ruime uitgangen alle offensieve waarde. Daine vermeende te staan tegenover twee overmachtige divisiën en wilde het gevecht bij Zonhoven slepende houden, in afwachting der tien bataljons vrijwilligers uit Luxemburg, om daarna aanvallend op te treden.

Kolonel Knotzer had spoorslags kennis laten geven aan generaal Cort Heyligers. Omstreeks twee uren rukte deze aan met de brigade Busch, liet ze achter Houthalen een korte rust houden, vervolgens de eerste brigade, welke zeer vermoeid was, aflossen. De artillerie van Singendonck kwam voorbij Houthalen ten westen van den straatweg in batterij en opende het vuur, hetwelk levendig door de stukken van Blondeau achter de borstwering op den straatweg werd beantwoord.

Generaal Cort Heyligers gaf zich niet zonder bezorgdheid rekening van zijn neteligen toestand in het zeer doorsneden, moerassige terrein tegenover de vijandelijke macht, welke hij op minstens 10000 man schatte. Maar gedachtig aan de kloeke houding van den prins van Oranje en de Nederlanders te Quatre-Bras, die eveneens den strijd tegen overmacht aanvaard en uren lang zonder eenige hulp volgehouden hadden, besloot hij het gevecht door te zetten: in de eerste plaats om de schutterijen niet te ontmoedigen, voorts om geenszins den indruk te doen verloren gaan, die de opmarsch zijner troepen, om zoo te zeggen langs het front van het Maas-leger, op de tegenpartij moest hebben gemaakt. Hij duchtte echter om met de onbedreven schutter-bataljons het gehucht Berkenen in de onmiddellijke nabijheid van 's vijands overmacht aan te tasten. Niet wetende dat de vijandelijke troepen als 't ware in

Digitized by Google

hun stelling zaten opgesloten, was Cort Heyligers even als Daine er op bedacht om tusschen de Laem-beek en Houthalen een terughoudend gevecht te voeren. Tusschen twee en drie uren 's namiddags zond hij luitenant van Goltz naar generaal Meyer te Beringen om lichte cavalerie te ontbieden.

De redenen van zijne handelingen ontwikkelende, behelsde het verslag van Cort Heyligers op 6 Augustus [386])

»... In dit doorsneden terrein werd aldus tot den nacht met afwisselend voordeel gestreden. Tirailleurs, die door vermoeidheid, gemis aan patronen of door nieuwe aanvallen van den vijand teruggedrongen waren, wierden door andere schutters vervangen, welke onder een luidruchtig »hoerah" op hun beurt den vijand tot bij en achter zijne batterij verjoegen.

»In den achtermiddag zakte het leger van de Maas van de hoogte af en beproefde een aanval in front op den straatweg, onderwijl terzelfder tijd uit Berkenen die aanval met de uiterste hevigheid ondersteund werd. Langs den straatweg werden onze tirailleurs teruggedrongen tot bij Notre Dame (de kapel ten Eyken). Het leger van de Maas bereikte de eerste boerenwoningen aan den kant der heide; op deze hoogte hield het vuur een geruimen tijd aan..."

Toen Daine den aanval niet voorbij Notre Dame doorzette, stuitten de Geldersche schutters de vorderingen der Belgen op den straatweg.

De duisternis maakte een einde aan den strijd. Geene der partijen mocht zich de overwinning toeschrijven; beiden bleven meester van het terrein, waar de strijd 's namiddags was begonnen. De wederzijdsche voorposten stonden des nachts op een geweerschot afstands van elkander.

Wanneer Daine op 6 Augustus met zijn aanzienlijke overmacht van troepen van alle wapens (bladz. 671) de marsch-divisie van Cort Heyligers, die slechts 5800 man telde — meerendeels schutters, zonder ruiterij en slechts acht stukken geschut — krachtig had aangevallen, dan zouden de onzen meest waarschijnlijk het onderspit hebben gedolven, tenzij de generaals Meyer en Boreel bijtijds tot hulp waren opgerukt. De afstand van Beverloo en van Beringen tot Houthalen bedraagt hemelsbreed 14 en 12

Digitized by Google

k.m., d. i. drie-en-een half en drie uren marcheeren; maar bij gemis aan rechtstreeksche verbinding hadden de troepen een vrij grooten omweg moeten maken. Het gemis van elke ondersteuning der marsch-divisie bij Houthalen viel deels te wijten aan den slecht geregelden staf- en kondschapsdienst op den linkervleugel van het mobiele leger; de opperste leiding had beter 't oog moeten houden op hetgeen daar voorviel. Meer bijzonder drukte, als reeds gezegd (bladz. 665) de schuld op het gebrek aan initiatief bij de brigade Boreel en de alleszins onvoldoende opvatting zijner taak door generaal Meyer. Hoewel men den geheelen dag het kanon in oostelijke richting hoorde dreunen, zond Boreel zelfs geen officier of patrouille uit Beverloo op verkenning. Generaal Meyer, wien op 4 Augustus uit Turnhout uitdrukkelijk door den prins van Oranje was gelast om zich, wanneer hij dien dag (4 Augustus) niet reeds in gemeenschap stond met de marsch-divisie »zich op Uwen linkervleugel in communicatie te stellen met den generaal Cort Heyligers die bevel heeft ontvangen om eerst te Hechtel en vervolgens tot Houthalen voort te rukken, denkelijk op den 5en of 6den dezer" — deed, niettegenstaande het geschutvuur in de verte, niets vóór vier uur 's namiddags, toen Cort Heyligers hem hulp door cavalerie liet vragen. Dit verzuim had schromelijke gevolgen na zich kunnen slepen. Zelfs Daine rapporteerde vrij naïef op 7 Augustus: »Je viens d'être informé que le corps du général Meyer veut faire sa jonction avec celui commandé par le général Cort Heyligers". Daarentegen hekelde een Belgische schrijver de passieve houding van Daine te Houthalen door de sarcastische opmerking »Il y garda l'attitude d'un général chargé de défendre la neutralité de son pays en face de deux armées belligérantes."

Weidschen lof zwaaide generaal Cort Heyligers toe aan de Groningsche-, de Geldersche-, de 's Bossche- en de Noord Hollandsche schutter-bataljons, in wier tirailleur-liniën tegenover de herhaalde aanvallen der Belgen »menige uitstekende daad verricht, doch onbekend gebleven is". Ook de Amsterdammers, meerendeels israëlieten, hadden zich niettegenstaande den sabbat, voorbeeldig van hunne militaire — daarmede dus ook van hunne godsdienstplichten gekweten. De beteekenis van het gevecht bij Houthalen was tactisch gering, doch groot in moreelen zin, wegens de door

Digitized by Google

de schutter-bataljons aangevangen en onverschrokken volgehouden strijd. Zoowel von Scharnhorst aan onze zijde als de Belgen erkenden, dat de schutters dapper en met groote volharding hadden gevochten. Wij verloren 16 gesneuvelden, onder welke den commandant der 1ste afdeeling Groningsche schutters, de luitenant-kolonel Philip Willem Wimmer, en de tweede-luitenant W. Luderus, benevens 78 gewonden, o. a. den kapitein D. van der Sleesen uit 's Hertogenbosch. Een der Groningers droeg het lijk van zijn commandant uit het vuur. De verliezen der Belgen vonden wij nergens vermeld.

Tegen zes uur meldde zich nog het detachement, hetwelk den 4en naar Hamont was gezonden, te Houthalen aan; drie uren later kwam aldaar de kolonel van Balveren met het regiment huzaren no. 6 — drie eskadrons — en een sectie artillerie, welke tusschen vier en vijf uur Beverloo verlaten en den weg over Spipelpaede en Helchteren (ongeveer 20 k.m.) gevolgd hadden. Generaal Boreel had aanstonds aan de bevelen van den commandant der derde divisie voldaan: doch beklaagde zich daarna *confidentieel* aan den commandant der cavalerie te velde over de overmatige (!) diensten, welke van zijne ruiters en paarden werden gevergd: op een wijze welke hem geenszins tot eer kon strekken als ruiter-aanvoerder [387]).

Terwijl omstreeks zes uur de door Cort Heyligers vermelde vijandelijke »aanval in front" door twee bataljons van het 2de- en het 11de regiment na krachtige voorbereiding der batterij Blondeau geschiedde, bracht generaal de Failly aan den bevelhebber van het Maas-leger de vroeger (bladz. 657) vermelde order over om Diest te bezetten, zich daarna over Westerloo met het Schelde-leger te vereenigen. Daine had niets omtrent het ontslag van de Failly als minister van oorlog of zijn aanstelling tot chef van den staf bij het Maas-leger vernomen en verkeerde dus in den waan dat hij met den minister sprak. Ook had generaal de Failly niet, zooals hem toch door vorst Leopold was gelast, Mechelen op 5 Augustus onverwijld en per post, maar pas te tien uur 's avonds verlaten [388]).

Bij de gemoedelijke wijze, waarop de Failly zich bij bespreking der vredelievende proclamatie van den prins van Oranje 2 Augustus (bladz. 600) tegenover de rondom staande officieren uitliet, ontwikkelde zich een hooggaand gesprek tusschen beide opper-

Digitized by Google

Gijsbertus Martinus Cort Heyligers,
Luitenant-Generaal.

Digitized by Google

Digitized by Google

officieren, waarbij de bevelhebber van het Maas-leger heimelijk aan de Failly verraderlijke voornemens toeschreef.

Daine keerde naar zijne troepen, de Failly naar Hasselt terug. Na ontmoeting van de Failly begon Daine te aarzelen tusschen voortzetting van het gevecht of gehoorzamen aan het bevel van zijn souverein; bij de bezwaren om uit zijn moeilijke stelling met het geheele leger ten aanval over te gaan, hield laatstgenoemde overweging de overhand [389]). Hij liet de bataljons van het 2de- en het 11de regiment, die niettegenstaande den dapperen weerstand onzer schutters reeds de kapel ten Eijken genaderd waren, het gevecht afbreken. Het Maas-leger overnachtte deels op de Berbrouck'sche heide, deels achter de brug over de Laem-beek.

Beter dan te gehoorzamen aan de bevelen van vorst Leopold, die ver van het Maas-leger, niet *kon* weten wat daar omging, de afdeeling door zijne beschikkingen zonder eenige kans van slagen zelfs in groot gevaar bracht, had Daine gedaan: óf den aanval door te zetten en te trachten Cort Heyligers overhoop te werpen, waarna hij zich op den 8sten of 9den wellicht over Spipelpaede, langs Heppen en Meerhout met de Tiecken had kunnen vereenigen; dan wel over Vummertinghen (Wimmertingen) en benoorden St. Truyen door de kantonnementen van Saksen-Weimar te breken om achter de Geete of de Velpe het Schelde-leger in te wachten. Wanneer vorst Leopold in verband daarmede de bevelen voor het Scheldeleger wijzigde, konden de Tiecken en Daine nog op 8, althans op 9 Augustus vereenigd zijn.

Reeds vóór het aanbreken van den dageraad (7 Augustus) liet Cort Heyligers door alle tamboers en trompetters de reveille slaan en blazen: voor den vijand, die evenmin van stelling was veranderd, ten teeken, dat hij stand hield, ofschoon hij op aandrang zijner korps-commandanten besloten had geen nieuwen aanval af te wachten. Wegens den vermoeiden toestand der schutter-bataljons, de zware regens en gebrek aan levensmiddelen achtte Cort Heyligers 't raadzaam de troepen voorloopig in de richting van Zolder en Heusden aan nieuwen strijd te onttrekken. Hij versterkte de voorposten tusschen Houthalen en Zonhoven door het 6de regiment huzaren, en liet daarna de korpsen achtereenvolgens den straatweg verlaten, hetgeen de Belgen niet opmerkten. In plaats het Maas-

Digitized by Google

leger door kolonel van Balveren in het doorsneden en bedekte terrein in het oog te laten houden en de voornemens van Daine uit te vorschen, zond Cort Heyligers de cavalerie en de rijdende artillerie terug naar Kermpt, waar zij zich weder onder de bevelen van generaal Meyer moesten stellen.

Geen klokgelui of spelende jeugd herinnerde tusschen Houthalen en Heusden aan den Zondag; de ingezetenen waren uit de dorpen en gehuchten gevlucht, gansche gezinnen hielden zich in het veld schuil. Cort Heyligers liet zijn legerafdeeling den geheelen dag (7 Augustus) rusten ten einde krachten voor een nieuwen aanval op Daine te verzamelen. Maar toen hij den volgenden vóórmiddag, zonder bevelen van het groote hoofdkwartier te hebben ontvangen, in twee colonnen over Enghstegen en Heuven en over Zonhoven op de St. Quintens-heide deboucheerde, om, naar hij hoopte, het Maas-leger van Hasselt af te snijden, was Daine verdwenen.

Aanstonds liet generaal Cort Heyligers de marsch-divisie den weg naar Hasselt inslaan.

II. Het gevecht bij Kermpt (7 Augustus).

Tegen drie uur 's nachts (7 Augustus) had de kapitein van den generalen staf Baudry aan generaal Daine het door den koning gewijzigde bevel overgebracht om ná het bezetten van Diest niet op Westerloo of Geel aan te houden maar zich rechtstreeks met het Schelde-leger in gemeenschap te stellen. 't Scheen wel alsof men te Mechelen meende, dat Daine reeds heer en meester was van de Demer-vallei: terwijl hij toch pas den vorigen avond bevel had ontvangen om naar Diest door te dringen. Wél schijnt Daine op raad van kapitein Capiaumont er nog over te hebben gedacht om den 7den Cort Heyligers overhoop te werpen, vervolgens — zooals reeds opgemerkt — langs de Stalleheide, Meerhout en Eynthout in de richting van Westerloo verbinding met het Schelde-leger te zoeken. Bij de wijde verspreiding der Nederlandsche divisiën had zulk een operatie kans van slagen gehad en zou de onzen aan

Digitized by Google

groote gevaren hebben blootgesteld. Maar het weifelende karakter van Daine schrikte voor zulk een stouten zet terug.

Pas te zeven uur 's morgens zond Daine eenige cavalerie onder bevel van kapitein Capiaumont naar Helchteren en Heusden. In de nabijheid van laatstgenoemd dorp stuitte hij op de achterhoede van Cort Heyligers, meldde aanstonds diens terugtocht en liet generaal Daine voorstellen om met het geheele Maas-leger te volgen. Wél liet Daine het dorp Houthalen bezetten, dagteekende van daar te drie uur 's morgens zijn rapport omtrent het gebeurde op 5 en 6 Augustus [390]), doch zond kapitein Baudry terug naar Mechelen met de belofte aan den koning, dat hij, niettegenstaande alle daaraan verbonden gevaren, door de vijandelijke liniën heenbreken en zich met het Schelde-leger vereenigen zou. Generaal de Failly vroeg aan den koning ontslag uit zijn militaire betrekkingen, doch bleef bij het Maas-leger zonder zijn functie als chef van den staf te aanvaarden. Tegen tien uur 's voormiddags (7 Augustus) had het Maas-leger de Berbrouck'sche heide ontruimd en marcheerde naar Hasselt: generaal Daine aan het hoofd, zonder brigade-commandanten, zonder geld, brood, vivres [391]) of de minste hulp van de bevolking. Zoo lang geen gevaar dreigde hadden allen den mond vol gehad van vaderlandsliefde en nationaliteit, maar lieten zich thans door blinde vrees beheerschen [392]). In de gelederen schuilde misnoegdheid wegens den onderstelden terugmarsch, die niemand begreep. Met 9- à 10000 man, 1000 paarden en 16 stukken zou Daine zich moeten heenslaan door de divisiën Meyer, van Geen, de reserve cavalerie en artillerie van Post — te samen 18000 man en 6 batterijen —, met Saksen-Weimar op zijn linker- en Cort Heyligers op zijn rechterflank, ten einde de hand te reiken aan generaal de Tiecken, die daartoe schier onwillig scheen, in 't minste niet meêwerkte en 's konings bevelen eenvoudig in den wind sloeg.

Tegen één uur 's namiddags trok de voorhoede van het Maas-leger, met eikenloof op de geweren ter eere van de bij Houthalen behaalde »*overwinning*", door de Kempische poort Hasselt binnen, alwaar Daine een uur rust liet houden, tot uitdeeling van levensmiddelen aan de zwaar vermoeide en reeds meerdere dagen slecht gevoede troepen; op den Zondag viel dit te moeilijker zoodat de meeste manschappen zich, niettegenstaande de milddadigheid der

Digitized by Google

Hasselaren, met wat brood en jenever moesten tevreden stellen. Tegen twee uur verliet de voorhoede, samengesteld uit het 10de bataljon »Tirailleurs du Luxembourg" van majoor Petitjean, pas den vorigen avond te Hasselt aangekomen, het 2de bataljon van het 1ste regiment jagers de Zantis, het 3de bataljon Patoux van het 2de regiment van linie, één eskadron jagers te paard en twee stukken geschut, onder het bevel van kolonel Boucher, de Curinger-poort met last om de Nederlandsche troepen aan te vallen, waar men ze vond. De majoor Lecharlier had wegens de slechte verpleging zijner »Tirailleurs" geweigerd hen meê te laten marcheeren. Op een half uur afstands volgde de hoofdcolonne, zes bataljons van het 10de- en het 11de regiment van linie, één eskadron lansiers en drie batterijen artillerie, gecommandeerd door kolonel l'Olivier. De cavalerie van kolonel Spaey — ruim zeven eskadrons jagers, lansiers, kurassiers en guides — drenkte de paarden aan de Demer en haalde de hoofd-colonne tegen drie uur over Runxt en Curingen in. Een half uur te voren waren buiten dit dorp de eerste geweerschoten gevallen.

Terwijl hunne soldaten ten strijde togen, zetten de generaals Daine, de Failly en hunne officieren zich te Hasselt in »de Wijnromer" aan een welvoorzienen disch. Na een luidruchtige tafel overlegde Daine nog met kapitein Capiaumont, die juist van zijn verkenning naar Zolder was teruggekeerd en wien Daine het bevel des konings tot vereeniging met het Schelde-leger mededeelde. »Nous devions donc attaquer le taureau par les cornes" — schreef Capiaumont — »c. a. d. l'armée hollandaise en tête, tandis que le général de Tiecken devait l'assaillir en queue, à Diest, en venant de Lierre. A première vue je crus, je l'avoue, que nous allions directement à l'abattoir et à la mort . . ." [393]).

De laatste kansen op 't welslagen der plannen van vorst Leopold moesten door de wanhopig trage bewegingen van generaal de Tiecken verdwijnen.

Toen vorst Leopold in den laten namiddag van 6 Augustus met generaal Goblet, chef van den generalen staf, te Lierre aankwam (bladz. 658) ten einde zich omtrent de uitvoering zijner bevelen door het Schelde-leger te vergewissen, trof hij daar tot zijne niet

Digitized by Google

geringe teleurstelling de brigades Niellon en Clump, die reeds te vier uur waren aangekomen, nog aan. Generaal de Tiecken beweerde wegens gebrek aan brood en levensmiddelen de marsch niet voor den volgenden morgen te kunnen voortzetten, maar liet toch Niellon, zijn raadsman in alles, tegen acht uur 's avonds naar Heyst-op-den-bergh (12 k.m.) afmarcheeren. Niettegenstaande de koning op spoed aandrong bereikte de Tiecken deze plaats pas tegen halfacht uur 's morgens (7 Augustus), nam hier één uur, vervolgens te Boisschot (4 k.m.) weder zeven uren rust.

Hoewel men tusschen zeven en negen uur 's vóórmiddags geschutvuur in zuidoostelijke richting hoorde — zooals de Tiecken meende bij Diest, inderdaad bij Herderen tusschen Maastricht en Tongeren —, tegen drie uur zijn aandacht opnieuw door kanonschoten werd getrokken — nu van het Maas-leger nabij Kermpt — voldeed de Tiecken niet aan 's konings bevel om snel over Aerschot naar Diest op te rukken, waarop zijn chef van den staf kolonel Malherbe hem toch herhaaldelijk en met klem wees, maar hechtte geloof aan praatjes van landlieden, dat de Hollanders aan de Demer geslagen en in vollen aftocht waren naar de Kempen. Een dergelijk bericht vond men in meerdere Belgische rapporten van 7 en 8 Augustus, ook bij de Brouckère. Gemis aan cavalerie, welke naar Mechelen was gezonden, belette om zich aangaande de gegrondheid van het gerucht te overtuigen. De »Moniteur belge" van 9 Augustus vermeldde »Daine a pris position à Beringen sur les derrières de l'ennemi"; volgens mededeeling van graaf d'Hane aan den ministerraad zouden het Schelde- en het Maas-leger spoedig vereenigd zijn. Tevens vertolkte de brief, die de Tiecken te ruim drie uren 's namiddags uit Boisschot aan den minister van oorlog schreef, hoe weinig hij zich omtrent de ontvangen bevelen bekreunde. »J'ai donc résolu de me porter en avant sur Westmeerbeeck (4 k.m.) et que mon avantgarde, commandée par le général Niellon, se porte sur Herselt et à l'embranchement d'un chemin longeant la grosse Nethe, et un avant-poste à Westerloo dans l'intention de tomber dans le flanc de l'ennemi, si je puis l'atteindre. J'attendrai à Westmeerbeeck les informations ultérieures de mon avantgarde et d'autres que je pourrai receuillir. Si elles sont avantageuses, comme il est dans ce moment trois heures et un quart, je

Digitized by Google

pousserai ma pointe . . ." Terwijl de Tiecken zelf niets uitrichtte, rekende hij op Daine om voor hem de kastanjes uit het vuur te halen; zijn brief toch eindigde: »J'envoie un officier au général Daine par Aerschot pour l'engager à *ne pas donner de relâche à l'ennemi;* outre un matériel considérable, il traîne à sa suite un bagage tout comme s'il avait eu le projet de conquérir la terre sainte!" 394). De Tiecken volgde Niellon naar Westerloo (11 k.m.) en ging tegen zes uur 's namiddags over de Nethe om de Nederlanders bij hun onderstelden terugtocht aan te vallen. Geen vijand waarnemende, overnachtte hij met de brigade Clump te Westerloo. Hoewel hij 's avonds duidelijk het kanonvuur te Kermpt hoorde, kon dit zijn stoïcijnsche rust niet storen. Niellon had bevel om te Herselt te bivakkeeren, maar verkoos te Vaerendonck te overnachten en gaf zich geen moeite om berichten in te winnen.

Terwijl de Tiecken reeds tusschen een en twee uur 's namiddags te Thesselt, geen 12 kilometers van Westmeerbeeck, de Demer had kunnen bereiken, legde hij op den 7den Augustus ± 27 kilometers af, doch bleef vier uren verwijderd van het hem aangewezen doel. Tenzij hij nog steeds onder den invloed zijner vroegere ziekte verkeerde, kan het onverantwoordelijke gedrag van den ouden krijger enkel door verkeerde raadgevingen van Niellon worden verklaard. Deze theatrale onderbevelhebber toch verlangde onafhankelijk te blijven en oorlog te voeren op eigen hand 395).

Dienzelfden dag (7 Augustus) ging de »Armée de Flandres", ingevolge de bevelen van vorst Leopold op 5 Augustus, tegenover de grenzen van het vierde district te St. Anne-ter Muyden nabij Sluis en te Erder bij Aardenburg offensief te werk met schijnbewegingen tegen de batterijen aan den Kapitalen Dam. Met behulp van drie kanonneer-booten op het Zwin, maar vooral wegens de kloeke houding van den commandant van Sluis, kapitein van Hopbergen, moesten 1000 man van het 6de- en het 8ste Belgische regiment benevens twee stukken geschut onder den majoor Pobs herhaaldelijk afdeinzen en ten slotte onverrichter zake naar Westcapelle teruggaan. Ons verlies bedroeg twintig gesneuvelden en gewonden, waarbij drie officieren. Op 8 en 11 Augustus vielen bij Selzaete, Erder, Aardenburg en Stroobrugghe nog schermutselingen

Digitized by Google

voor: den 8sten met het tweede bataljon van het 8ste Belgische regiment infanterie van linie [396]).

Vorst Leopold was in den nacht van 6 op 7 Augustus naar Mechelen teruggekeerd. Aan den minister van binnenlandsche zaken Ch. de Brouckère, wien hij, als oud-officier der artillerie den rang van kolonel bij dit wapen en adjudant in zijn bijzonderen dienst had toegekend, droeg Leopold op om Leuven in staat van tegenweer te brengen en de drie brigades »garde civique mobilisée" onder bevel van generaal van Coeckelberghe te Aerschot te verzamelen. Het 12de regiment der brigade Delescaille, dat op de wegen naar Bergen-op-Zoom en Wustwesel de colonnes Leicher en Veeren had in 't oog gehouden (bladz. 640) was reeds te Aerschot bij het Schelde-leger aangesloten. De luitenant-kolonel graaf de Crucqenbourg kreeg bevel om met de »Tirailleurs de l'Escaut" van majoor Walkiers en een eskadron lansiers van Lierre naar Geel te marcheeren ten einde handelend op te treden in den rug van het Hollandsche leger. Te Lierre bleven ongeveer 250 man van het 9de regiment en drie stukken geschut.

Vervolgens reed de souverein naar Leuven, waar hij zich met behulp van zijne ministers van oorlog en van binnenlandsche zaken groote moeite gaf om de te Lierre en Aerschot samenvloeiende »gardes civiques" en vrijwilligers te organiseeren en te wapenen. Deels bezetten zij, in detachementen vereenigd, Lubbeeck, Binkom, St.-Jooris-Winge, Thielt en Beckevoort om de stad Diest als 't ware van de zuidzijde in te sluiten; ook Waenrode, Cortenaecken, St. Mertens Vissenaecken, 200 »chasseurs-tirailleurs" uit Brussel te St. Peeters Vissenaecken, Thienen, Jodoigne, Kerckkem ten einde aan de onzen zooveel mogelijk nadeel toe te brengen.

Voorposten van het 12de regiment en een compagnie lansiers stonden te St.-Jooris-Winge en Thielt en verkenden tot Beckevoort op een uur afstands van Diest. De Brouckère prees naïef de voortvarende maatregelen van den commandant der tweede Nederlandsche divisie te Diest door aan vorst Leopold te schrijven: »... le prince de Saxe-Weimar est brutal comme de coutume" [397]).

Nog vóór twaalf uur 's nachts las vorst Leopold te Leuven het 's namiddags door generaal de Tiecken uit Boisschot verzonden

Digitized by Google

bericht, waaruit viel op te maken, dat zijn ontwerpen en berekeningen tot het bezetten van Diest in duigen moesten vallen. Een te twee uur 's morgens door de Brouckère aan den koning gerichte brief [398]) met uitvoerige en vrij nauwkeurige berichten omtrent de sterkte en de opstelling der Nederlandsche troepen in en om Diest, ontnam aan vorst Leopold alle hoop op herovering der stad. Doch 't was te laat voor tegenorders aan Daine! Te vier uur 's morgens (8 Augustus) vertrok een staf-officier naar Westerloo met last aan de Tiecken om onmiddellijk naar Aerschot te marcheeren en daar nadere bevelen af te wachten. Ongeduldig dat de Tiecken, trots herhaalde aanmaning tot berichtgeving, niets van zich liet hooren ging Leopold, gevolgd door generaal van Coeckelberghe met het 2de regiment »gardes civiques" van kolonel van den Brande uit Brussel, zonder brood of eenige verplegingsmiddelen, het Scheldeleger tot Westmeerbeeck te gemoet. Daar nam de souverein het bevel en marcheerde des avonds aan het hoofd der troepen Aerschot binnen. Nog eenige afdeelingen »gardes civiques" uit Leuven, Wavre enz., om welke overigens niemand zich scheen te bekreunen, voegden zich hier bij het Schelde-leger. Niellon had geweigerd van Westerloo met generaal de Tiecken meê te marcheeren en kwam alleen, bovendien langs een verkeerden weg, Aerschot binnen (8 Augustus).

De geestdrift, waarvan het leger jegens den vorstelijken opperbevelhebber blijken gaf, wekte bij koning Leopold vrees om het nationaliteitsgevoel door vreemde tusschenkomst te kwetsen: zoodat hij het reeds vroeger (bladz. 634) door zijn minister van buitenlandsche zaken gedane verzoek tot uitstel der Fransche tusschenkomst herhaalde [399]). Nog denzelfden avond meldde hij aan Belliard zijn voornemen om den volgenden dag aan het hoofd van het Schelde-leger, thans ongeveer 15500 man en 21 stukken geschut sterk, den generaal Daine »qui paraît avoir eu des succès" over Scherpenheuvel te gemoet te gaan. Hij voegde daarbij »... Les circonstances se trouvant si favorables, je crois qu'il est urgent d'arrêter le mouvement du maréchal Gérard. Le sentiment est extrêmement fort dans l'armée, et je le trouve naturel de combattre sans secours étrangers.

»Je pense que pour la bonne harmonie entre les puissances, il

Digitized by Google

est également désirable de ne faire marcher le maréchal que lorsque l'urgence des circonstances le demandera . . ." [400]).

Terwijl vorst Leopold dit schreef om de eigenliefde der Belgen te sparen, was de »urgentie", waarop hij doelde reeds ingetreden: het Maas-leger had de operatie tegen Diest opgegeven en was in vollen terugtocht naar Luik.

Het Nederlandsche hoofdkwartier lag te Geel (6 Augustus) vrij afgezonderd en in gebrekkige verbinding met de naastbijzijnde divisiën (bladz. 661). Pas tegen vijf uur 's namiddags vernam men de ontmoeting van generaal Cort Heyligers met troepen van het Maas-leger door het bericht van generaal Meyer omtrent de uitzending van het 6de huzaren naar Houthalen. De beschikkingen voor den volgenden dag waren toen reeds uitgegeven. Men wist niets omtrent de samentrekking van het Maas-leger op de Winterslagen'sche heide. Overeenkomstig het reeds op 6 Augustus door den opperbevelhebber aan den koning meêgedeelde bericht vermeenden de prinsen het Maas-leger tusschen Hasselt en Tongeren te zullen aantreffen.

Bij beter gebruik van de cavalerie tot kondschapsdienst op groote afstanden, ware de concentratie van het Maas-leger zeker tijdig ontdekt en zouden de bevelen voor den 7den minder methodisch dan nu zijn ingericht. Generaal van Geen (eerste divisie) had op 6 Augustus den rechteroever van de Kleine Nethe ontruimd ten einde den volgenden dag den hertog te Diest af te lossen; de voorhoede zijner divisie legerde des voormiddags om en bij Eynthout. De tweede divisie bezette 's namiddags de overgangen over de Velpe en de Geete te Zelck, Haelen en Doncker-woning, ten einde den volgenden dag zeer vroeg op marsch te kunnen gaan naar St. Truyen.

Nadat de commandant van het hoofdkwartier, majoor Hojel, reeds zeer vroeg in den morgen een som gelds ten behoeve der armen aan den pastoor van Geel had ter hand gesteld (7 Augustus), gingen de prinsen te vijf uur met hun gevolg op marsch, en reden onder hevige stortregens de artillerie en de cavalerie van generaal Post op den weg van Veerle naar Haelen en Donck voorbij. Het groote hoofdkwartier nam te Diest in doodsche Zondagstilte,

Digitized by Google

slechts af en toe afgebroken door kort klokgelui waarmede de geestelijkheid hare parochianen ter kerke riep, zijn intrek in het hotel »du Coq". Nagenoeg gelijktijdig bereikte het bataljon jagers der voorhoede de stad. De prins van Oranje verkwikte de vermoeide en doornatte krijgers, die reeds te één uur na middernacht tot tijdige aflossing der tweede divisie waren op marsch gegaan, met bier en brood. Terwijl beide brigades de door de tweede divisie verlaten kantonnementen en bivaks in en om Diest betrokken, zetten de mineurs en sappeurs tot groote ergernis der katholieke ingezetenen de aangevangen versterkingen voort om de stelling aan de Demer in blijvenden staat van tegenweer te brengen en den toegang te bemoeilijken.

Onder dekking van luitenant Happé en veertig dragonders verkenden de vorsten den linker Demer-oever tot Herck, reden vervolgens de derde divisie over Schulen en de brug van Loey tegemoet naar Lummen, en keerden met generaal Meyer over Berbrouck en Herck terug. Beide prinsen betuigden in vleiende bewoordingen bijzondere tevredenheid aan de Leidsche studenten over hun gedrag te Beringen.

De divisie-commandant zond generaal Boreel met het 4de- en het 5de regiment dragonders van Lummen naar Kermpt ten einde vandaar kondschap omtrent het Maas-leger in te winnen en voeling te krijgen met de marsch-divisie van Cort Heyligers; de brigade Stoecker bleef te Schulen en te Berbrouck tot eventueele ondersteuning der cavalerie en zou aldaar overnachten. Met de brigade Sprenger en de batterij van de Wall marcheerde generaal Meyer naar Herck, anderhalf uur van Kermpt, en kantonneerde aldaar.

De prinsen gingen verder naar Rummen, waar de hertog juist een korte rust hield met de tweede divisie. Nabij Cortenaecken schermutselde de rechter flankdekking eenigen tijd met een deel der »garde civique" uit St. Truyen onder aanvoering van graaf de T'Serclaes. Aan het hoofd der eclaireerende lansiers verkende generaal de Constant den omtrek dier stad en trok ze tegen twaalf uur binnen, spoedig door het groote hoofdkwartier en de voorste troepen gevolgd. Het gros der eerste brigade des Tombe legerde in de stad met voorposten te Brusthem en Ordinghen, terwijl de wegen naar Hasselt, Tongeren, Luik, eveneens dien naar Thienen

Digitized by Google

werden verkend; de patrouilles gingen tot Orsmael. De tweede brigade Bagelaar kantonneerde te Binderveldt, Nonnen-Milen, Runckelen en Gorssum. Naar de zijde van Hasselt, van waar men Daine verwachtte, werden versterkingen opgeworpen, een bataljon nam stelling bij Melveren op een groot half uur ten noorden van St. Truyen. Ofschoon in de stad en den omtrek zekere gisting heerschte — het gevolg van orangistische opruiingen in het Luiksche — bleek even weinig van weerstand als van bijval, waarop het schrijven van den prins van Oranje op 4 Augustus aan den koning (bladz. 666) had gedoeld. Na een kort bezoek op het stadhuis keerden de prinsen terug naar Diest. Des morgens had men vuur gehoord uit de richting van Maastricht: de verkenning van generaal van Boecop tusschen Riempst en Herderen. Maar noch op den terugweg naar Diest, noch bij aankomst tegen half zeven uur aldaar hoorde men, wellicht als gevolg van vrij sterken westenwind, iets van het geschutvuur bij Kermpt: toch op niet meer dan 15 kilometers afstand gelegen.

Volgen wij verder de tweede brigade lichte cavalerie Boreel en de brigade Stoecker in de landstreek, welke in den namiddag van 7 Augustus het tooneel van het bloedigste rencontre-gevecht gedurende den veldtocht zou vormen.

De in 1831 nog niet bestrate hoofdweg van Diest naar Hasselt liep langs den zuidelijken (linker-) oever van de Demer, ging bij Haelen over de Velpe en de Geete, een klein uur verder bij Herck over het riviertje van dien naam, vervolgens als vrij diep ingesneden weg naar Berbrouck (3 k.m.) en Kermpt (ruim 3.5 k.m.): een weinig aanzienlijk dorp met nauwelijks 600 bewoners en lage meerendeels met stroo gedekte huizen. Van hier voerden drie landwegen oostwaarts: de noordelijke, over den Tuilt langs den zwaar gebouwden, grootschen gevel met geestige torentjes van het kasteel Herkenrode — weleer een abdij van Cistercienser zusters, in 1831 en nog heden eigendom der familie Claes — verder over Curingen, een afstand van 6-, naar Hasselt van 3 k.m.; de middelste, een bochtige weg, rechtstreeks over Curingen naar Hasselt (8 k.m.); de zuidelijke, sterk kronkelende aardenweg, van Kermpt naar het drie kwartier uurs ten zuiden gelegen plaatsje

Digitized by Google

Steevoordt aan de Herck, van waar men Alcken en Vummertinghen (Wimmertingen) bereikte. Laatstgenoemde weg scheidde de toenmalige eikenbosschen van Herkenrode en Steevoordt — thans voor een groot deel gerooid —. welke van Berbrouck tot nabij Curingen hunne weelderige kruinen ten hemel staken. Kermpt lag in een met heggen en kreupelhout begroeide vlakte; de nadering van de zijde van Berbrouck werd in dien tijd door holle wegen, heggen en dicht struikgewas bemoeilijkt. Het kasteel van Herkenrode en dat van Kermpt, gelegen naast de begraafplaats óm de kerk midden in het dorp, waren met dicht geboomte beplant; het terrein van Curingen tot Hasselt was open en onbedekt. De steenweg van Curingen naar Hasselt werd beschaduwd door hooge kastanjeboomen; ter weerszijden lagen lusthuizen, strekten zich lachende tuinen en velden uit. Hasselt was nog omwald en van oude poorten voorzien.

De grootste breedte van het terrein tusschen de Demer en de Herck, waar de strijd stond geleverd te worden, bedroeg niet meer dan vier kilometers.

Van de eerste brigade der derde divisie Stoecker [401]) sloegen de staf, het 2de bataljon der 1ste afdeeling Groningsche schutterij en het reserve-bataljon der 8ste afdeeling het bivak op te Schulen, de drie overige bataljons te Berbrouck; het tweede bataljon der 1ste afdeeling Friesche schutterij en de compagnie Leidsche jagers legerden westwaarts van het dorp en op het kerkhof, twee bataljons der 13de afdeeling ten oosten langs beide zijden van den weg naar Kermpt. Pas stonden de potten te vuur, toen generaal Boreel ondersteuning liet vragen.

Boreel had den luitenant-kolonel van Campen met de beide eskadrons van het regiment lichte dragonders no. 4 en de sectie Barnaart der rijdende batterij Bentinck naar Steevoordt, den luitenant-kolonel Du Monceau met twee eskadrons van het 5de lichte dragonders benevens een compagnie der 17de afdeeling onder kapitein Camphuijzen naar Kermpt gezonden, ten einde na afloop hunner verkenningen in de richting van Alcken en Hasselt op voormelde plaatsen te overnachten.

Toen Du Monceau omstreeks drie uur te Kermpt aankwam, ontmoette hij dáár tot zijne bevreemding het regiment huzaren no.

Digitized by Google

6 en de sectie rijdende artillerie van Wicherlink, die overeenkomstig het bevel van generaal Cort Heyligers over Heusden en Her-

kenrode herwaarts waren gemarcheerd, niet wetende dat generaal Boreel het regiment voor laatstgenoemd kasteel had bestemd.

Aangezien de paarden vier-en-twintig uren zonder voeder of

Digitized by Google

drinken onder den zadel geweest waren, evenmin de huzaren iets hadden genuttigd, liet kolonel van Balveren afstijgen om de paarden te drenken, in het dorp fourrage en brood te verzamelen. Als gevolg der ontvangen tegenstrijdige bevelen ontstond een onaangename woordenwisseling tusschen beide regiments-commandanten.

Du Monceau verwittigde generaal Boreel aangaande zijn bevinding te Kermpt en zette daarna de verkenning voort. Hij zond een sterke patrouille naar Zonhoven en marcheerde zelf naar Hasselt, van waar zich kort te voren Belgische patrouilles hadden vertoond (bladz. 680). Met eenige ruiters als spits, de infanterie aan het hoofd, daarachter de dragonders, voortgaande langs den nauwen, bochtigen aarden weg, ontwaarde men op korten afstand van Curingen een troep Belgen — van het 10de bataljon Luxemburgsche tirailleurs, onder bevel van majoor Petitjean —, eenige jagers te paard en te voet, die bij verschijning der colonne het bosch van Steevoordt verlieten en door tirailleurs in de graanvelden bij Curingen werden opgenomen. Onmiddellijk openden zij het vuur. Ten einde de Belgen in het onzekere te laten omtrent zijn eigen sterkte, hen daarentegen tot machtsontwikkeling te verlokken, liet Du Monceau halt maken en slechts flauw antwoorden.

Omstreeks vijf uur zag men meer infanterie, cavalerie en geschut, de voorhoede van het Maas-leger, uit Curingen debouchéeren. Het bataljon infanterie Patoux en de Luxemburgsche tirailleurs volgden den weg naar Kermpt; de jagers van Zantis sloegen de richting van Herkenrode in, bezetten het kasteel en het geboomte. Hooge stofwolken tusschen Curingen en Hasselt gaven aan dat meer troepen naderden.

De groote geestdrift waarmede de Belgen ten strijde togen deed hen honger en dorst vergeten. Langs velden en wegen weerklonken de »Brabançonne" en de populaire krijgszang der dragonders van de la Tour:

Nous sommes de quatre nations,
Lorrains, Flamands, Wallons et Brabançons
Qui allons au feu comme des démons.
En avant, marchons contre leurs canons!
Allons à la victoire —

De overste Du Monceau zond onverwijld bericht aan den generaal Boreel, die daarop ondersteuning liet vragen aan kolonel

Digitized by Google

Stoecker (bladz. 686). Du Monceau trok langzaam terug op Kermpt, waar hij den kolonel van Balveren nog dacht aan te treffen; maar de eskadrons en de sectie Wicherlink waren reeds op last van generaal Boreel naar Herkenrode gemarcheerd. Uit het geschutvuur van die zijde viel af te leiden, dat het 6de huzaren werd aangevallen. Du Monceau staakte daarom den terugtocht, bezette den oostelijken uitgang van Kermpt met zijne compagnie infanterie van de 17de afdeeling, liet van Balveren waarschuwen, dat de aanrukkende overmacht van den vijand 't bedenkelijk maakte om stand te houden, en ging nogmaals tot halverwege Curingen vooruit, ten einde zoo noodig de huzaren te ondersteunen. Dezen waren reeds langs den weg van den Tuilt beschoten: op hun rechterflank, door Patoux en de Luxemburgsche tirailleurs; in front, van achter de boomen nabij Herkenrode, uit de vensters en uit in de oude muren van het kasteel gebroken schietgaten, door de jagers van de Zantis; waarbij zich spoedig voegde een welaangebracht flankvuur op ongeveer 800 passen door twee stukken der batterij Blondeau in den rand van het bosch van Steevoordt. Weldra verschenen drie andere bataljons, van het 10de regiment. Het dicht met heggen en struiken bezette terrein tusschen Herkenrode en Curingen liet geen ruiteraanvallen toe; kolonel van Balveren trachtte de Belgen lang genoeg op te houden tót de uit Berbrouck ontboden infanterie te Kermpt zou zijn aangekomen. Een tijd lang hield luitenant Jacob Wicherlink den vijand met zijne kartetsen in ontzag; maar hij moest bij het langzaam doch overmachtig opdringen der Belgen en het verlies van vier trekpaarden op de veiligheid zijner sectie bedacht zijn. Het breken van een disselboom vertraagde den terugtocht der sectie, welke dapper door de huzaren van luitenant König met karabijnvuur tegen de talrijke jagers werd verdedigd. Met verlies van luitenant H. R. A. Rambonnet, die doodelijk werd getroffen, van vijf ruiters en twee paarden, hielpen de huzaren het zusterwapen uit het vuur. Zij spanden hunne paarden voor de stukken, waarna allen gezamenlijk naar Kermpt retireerden en door de compagnie infanterie van den overste Du Monceau werden opgenomen. Tegelijkertijd kwamen ook de eskadrons van het 5de dragonders daar weer aan, van verre door de Belgische hoofdcolonne gevolgd.

Digitized by Google

De generaals Daine en de Failly verschenen tusschen vijf en zes uur met de »Guides de la Meuse" op het gevechtsveld, juist toen kapitein Blondeau bij den opmarsch van het tweede stuk zijner batterij in den rand van het Steevoordt'sche bosch, door het vallen van zijn paard onder den vuurmond geraakte, kort daarna doodelijk door twee kartetskogels werd getroffen; een uur later overleed hij. Daine liet de drie bataljons van het 10de regiment tusschen het bosch van Steevoordt en het kasteel van Herkenrode ontwikkelen. Drie compagnieën van majoor Patoux drongen het dorp Kermpt binnen, bezetten het kasteel en het kerkhof; de andere compagnieën breidden zich uit ten noorden, de Luxemburgsche tirailleurs en de voormelde stukken der batterij Blondeau, thans gecommandeerd door luitenant Fonsny, namen stelling ten zuiden van het dorp. De batterij Pirson van het Luxemburgsche leger, dien dag te Hasselt aangekomen, en de batterij van kapitein Gantois konden niet snel genoeg volgen om deel te nemen aan het gevecht.

Reeds dreigde de compagnie van onze 17de afdeeling te worden omsingeld, toen het tweede bataljon der 13de afdeeling, onder bevel van majoor Laasman langs en ten noorden van den weg opdaagde. Hij had het gros der brigade cavalerie, welke in het voor ruiterij zeer ongunstige terrein niets kon uitrichten, ter hoogte van Spalbeeck ontmoet en liet meer hulp vragen aan generaal Stoetzer. Het bataljon hunkerde er naar om zijne minder gelukkige verrichtingen van October ten vorige jare aan de Nethe te herstellen, en rukte vol geestdrift onder het werkdadige infanterie- en artillerie-vuur naar Kermpt voort. Een compagnie bereikte het kerkhof, ontzette de compagnie der 17de afdeeling, maar moest weer op het gros teruggaan.

Geheel alleen staande tegenover een overmacht der Belgen, waarvan enkele afdeelingen in verwarring op elkaar schoten maar schroomden uit het dorp ten aanval over te gaan; links bedreigd door het eskadron van ritmeester Du Corron van het 2de jagers te paard, welke inhieuwen doch werden afgewezen, liet Laasman de naastbijstaande eskadrons van het 5de dragonders ontbieden. Dezen stonden op het bouwland in colonne. Aangezien het terrein elken gesloten aanval belette, zond de overste Du Monceau den

Digitized by Google

eerste-luitenant Gaymans met het hoofdpeloton vooruit. Voorbij de infanterie van Laasman gekomen, rende Gaymans op de aldaar staande compagnieën Patoux en de Belgische jagers te paard in, joeg het voorste peloton terug, maar geraakte nu zelf onder het vijandelijke vuur. Bovendien stuitte hij op een ander eskadron jagers benevens de compagnie »Guides de la Meuse" van den ritmeester Ory, en werd op zijn beurt teruggedreven. Dientengevolge ontstond een kort maar hevig gevecht tusschen het 5de dragonders — twee eskadrons — met drie eskadrons jagers te paard en de guides onder aanvoering van den majoor van der Veken. Laatstgenoemden moesten terugkeeren, na zeven der onzen buiten gevecht te hebben gesteld, en een poging van één der onversaagde Belgen om den standaard te vermeesteren, welke de tweede-luitenant cornet Vos van Steenwijk verijdelde. Met vier anderen rende de Belgische wachtmeester Coureux in op het verder achterstaande regiment huzaren en bracht den kolonel van Balveren, dien hij wegens vroeger onder zijn bevel ondergane straffen levendig haatte, een sabelhouw in den nek toe. Coureux werd omsingeld en zwaar gewond, zijn paard doodgeschoten, hij gevangen genomen. De nadering van generaal Stoecker met het bataljon Friesche schutters ten zuiden van den weg maakte een eind aan het cavalerie-gevecht, tevens aan den benarden toestand van majoor Laasman en de compagnie der 17de afdeeling, die flink gehavend, langzaam terugtrokken. De dappere Belgische ruiters hadden 3 dooden, 7 krijgsgevangenen en 9 paarden verloren.

Het kerkhof en de buitenrand van het dorp Kermpt werden door de genie-troepen van kapitein Marcin versterkt en bleven door het bataljon van den majoor Borremans met de van Herkenrode opgerukte jagers van Zantis bezet; de compagnieën van Patoux bedreigden Laasman op zijn linkervleugel, een ander bataljon van het 10de Belgische regiment en de Luxemburgsche tirailleurs, op den rechterflank. Onze beide bataljons begonnen te wijken en de Belgen wonnen veld, toen tegen zeven uur de Friesche schutterij het gevecht op korten afstand van Kermpt kwam herstellen. Wakker voorgegaan door hunne officieren, ontstond een hevig gevecht van man tegen man, waarbij het korte mes der Friesche schutters meer dan kolf en bajonet de hoofdrol speelde. Toch zou-

Digitized by Google

den ook de Friezen, die het onlangs door hen ontvangen vaandel met het bloed van 8 dooden en 40 gekwetsten doopten, zijn overmand, wanneer niet het derde bataljon der 13de afdeeling en de Leidsche jagers tegen het invallen der duisternis uit Berbrouck waren te hulp gesneld. Het gevecht was bijna geëindigd, toen nog twee Belgische stukken, door luitenant La Hure aangevoerd, aankwamen: te laat om deel te nemen aan den strijd. Verscheidene huizen van Kermpt stonden in laaien vlam en brandden tot den grond af.

Pas tegen zeven uur was generaal Meyer, te Herck gewaarschuwd door den majoor d'Albiac — dien wij te Hasselt nader zullen ontmoeten —, tusschen Berbrouck en Kermpt op het slagveld aangekomen en aanstonds bij laatstgenoemd dorp in het nauw geraakt.

De strijd ging nu over in een uitgebreid tirailleur-gevecht. Toen omstreeks acht uur de fuseliers van Patoux naar de bruggen bij Stockeroy en Tiwinckel oprukten, zuidwaarts van Kermpt nog meer infanterie — drie bataljons van het 11de regiment — deployeerde, tevens het gros der cavalerie van Spaey onzen rechtervleugel dreigde te omtrekken, gelastte generaal Meyer den terugtocht naar Berbrouck. Trots herhaalde aanvallen der Belgische cavalerie, welke tot Spalbeeck door een der bataljons van het 10de regiment werd ondersteund, kon de brigade Stoecker opnieuw stelling nemen bij Berbrouck. De vijandelijke ruiterij hield af. De Belgen legerden tegen elf uur 's nachts op de plaatsen, waar zij het gevecht hadden gestaakt.

Van het Schelde-leger had Daine niets vernomen; herhaaldelijk luisterden officieren met het oor op den grond óf ook geschutvuur werd gehoord. Generaal de Tiecken genoot rustige rust te Westerloo, zijn voorhoede te Waerendonck (bladz. 682).

Bij groote duisternis stonden de wederzijdsche voorposten op korten afstand tegenover elkaar. Onzerzijds werden daarvoor aangewezen het laatst aangekomen bataljon der 13de afdeeling en twee pelotons dragonders. De overige troepen overnachtten in stelling op het terrein, waar zij 's namiddags vóór het gevecht het bivak hadden opgeslagen.

In vergelijking met de kalme, kloeke houding van den overste

Digitized by Google

Du Monceau, wien de vijandelijke overmacht belette zijn verkenning op grooten afstand door te voeren, had de overste van Campen zijn taak te Steevoordt al zeer licht opgevat. Ofschoon te Alcken en in den omtrek weinig viel te kondschappen, vernam men even weinig van de verkenning daarheen als van waarneming in den flank der Belgen tusschen Hasselt en Kermpt, waartoe het geschutvuur toch uitnoodigde. Zelfs van den opmarsch der Belgische cavalerie over Runxt op nog geen uur afstands van Steevoordt had van Campen niets bespeurd. Alleen geraakte de luitenant Happé, van Diest terugkeerende, nabij Kermpt een oogenblik slaags, waarbij zijn peloton zich flink kweet [402]). Bij het invallen der duisternis werden de eskadrons en de sectie artillerie door vijandelijke tirailleurs aangetast en, geen hulp van infanterie te wachten hebbende, teruggenomen. Zij bivakkeerden met het gros der brigade Boreel, de batterij no. 8a en een bataljon infanterie aan géne zijde van Herck, rechts en links van den Diest'schen steenweg.

Ons verlies bij Kermpt bedroeg 25 gesneuvelden, 139 gewonden, waarbij 13 officieren, 31 vermisten en 8 paarden. De gekwetsten werden meerendeels naar een te Diest tot tijdelijk hospitaal ingerichte localiteit overgebracht en, onder hulp en voorlichting der stedelijke geneesheeren, met bewonderenswaardige toewijding door geestelijke zusters verpleegd.

De kennisneming der Belgische officieele berichten maakte 't mogelijk een onpartijdige beschrijving van het gevecht — toch geen veldslag — bij Kermpt te geven. De meeste Belgische schrijvers, ook generaal Capiaumont, hebben de beteekenis daarvan sterk overdreven, zonder evenwel te laten uitkomen, hoe verkeerd de onderneming van Daine naar Diest is geweest. Alleen de heer Thonissen erkent, dat Daine in den morgen van den 7den Diest wellicht nog had kunnen bereiken: maar »... le soir, une pointe sur Kermpt n'était qu'un acte de folle témérité. C'était faire couler le sang belge en pure perte." Hoewel de beweging zelf wanhopig mocht heeten, zijn de Belgen te Kermpt onmiskenbaar meester gebleven van het gevechtsveld, hetgeen ook uit hunne overmacht valt te verklaren: 9 bataljons infanterie tegenover $3^1/_2$- en 10 eskadrons tegenover 7 onzerzijds.

Digitized by Google

Overigens vertolken de Belgische berichten, dat Daine, die aan geen zijner onderbevelhebbers zijne plannen meedeelde, soms bevelen liet geven aan ondergeschikten waarvan hunne chefs niets wisten, als gevolg daarvan onvoldoende door zijn onderbevelhebbers gesteund, geen partij van zijn overmacht heeft weten te trekken. Hoewel in de gelederen niet de gewenschte orde en samenwerking heerschten — een bataljon van het 10de regiment schoot bij vergissing op de eigen mineurs, waardoor ook bij de andere troepen groote verwarring ontstond — vochten de zwaar vermoeide, hongerige Belgische troepen met groote dapperheid, zooals hunne verliezen — 8 officieren gesneuveld en zwaar gewond, het getal onder-officieren en minderen vonden wij nergens nauwkeurig vermeld [403]) — duidelijk aangeven. Bij totaal gemis aan strategisch beleid van Daine bleven die offers vruchteloos. In een vluchtig, verward en onvolledig verslag aangaande de gevechten op 5, 6 en 7 Augustus, waarbij die op den 6den bij Houthalen nagenoeg geheel werden uitgeschakeld, de bevelhebber van het Maas-leger daarentegen den klemtoon legde op het streven om aan de bevelen van zijn souverein tegen Diest te gehoorzamen, verklaarde Daine bovendien — »J'ai acquis la certitude, que l'armée hollandaise est composée pour les deux tiers au moins de Prussiens, Suisses et Allemands, habiles tireurs et soldats exercés [404]). Slechts eenige Nassauers en Zwitsers waren, na vroegere ontbinding hunner regimenten, als vrijwilligers in onze gelederen gebleven.

Dat de verkenningen onzer cavalerie niet ver genoeg konden worden doorgezet, lag meerendeels daaraan, dat zij niet bij tijds door generaal Boreel waren uitgezonden; het Maas-leger bereikte Hasselt pas in den namiddag. Wanneer onze infanterie niet in tweede, maar in eerste linie, namelijk te Kermpt, ware gelegerd, dan had de brigade Stoecker aanstonds hulp kunnen bieden; thans kwam deze zeer spade. Bovendien meende men, als gevolg der onvoldoende verkenningen door de cavalerie, enkel met voorposten en niet met het geheele Maas-leger te doen te hebben. Van een eigenlijke gevechtsleiding was bij de late aankomst van generaal Meyer op het slagveld geen sprake: de bevelhebbers van de eerste brigade en van de cavalerie handelden naar eigen inzichten, zonder bevelen of aanwijzingen. Na zijn komst te Berbrouck had generaal

Digitized by Google

Meyer wel de Noord Hollandsche-, de Groningsche jagers en het bataljon Utrechtsche schutterij uit Herck laten oprukken — de batterij van de Wall bleef rustig parkeeren —, maar zij kwamen niet verder dan aan het riviertje de Herck.

De leiding van den divisie-commandant, de samenwerking der verschillende wapens en de kondschapsdienst lieten te Kermpt veel te wenschen over. Het bericht van generaal Meyer aan de tweede divisie omtrent den aanval op »zijne voorposten" ontving het stafkwartier te St. Truyen pas te kwartier over negenen. De hertog antwoordde tegen tien uur, dat hij zijne stelling niet kon verlaten of mocht verzwakken en verwees tot hulp naar generaal Post te Donck. Verder deed de hertog niets; »Monseigneur" had althans maatregelen kunnen treffen om zijne divisie bij het aanbreken van den dag in beweging te stellen.

's Prinsen legerbericht aangaande de bewegingen op 7 Augustus sprak niet van het gevecht bij Kermpt en was blijkbaar reeds verzonden, alvorens het groote hoofdkwartier daaromtrent bericht had ontvangen. Inderdaad rapporteerde Meyer pas toen de strijd geheel was geëindigd aan den prins van Oranje, dat hij bij Kermpt was aangevallen en de cavalerie hare kantonnementen niet had kunnen bereiken.

Generaal Constant teekende dan ook aan: »... le soir" — het uur staat niet vermeld, zeker niet vóór 9 of 10 uren — »le Prince reçoit du général Meyer le rapport que la 2me brigade de cavalerie a été attaquée par l'ennemi près de Kermpt et n'a pu entrer dans ses cantonnements. Le prince se décide à marcher demain sur Hasselt pour chercher l'armée de la Meuse et de la combattre..."

Tot vier uur 's nachts waren de chef van den generalen staf en zijn officieren bezig met het samenstellen en verzenden der bevelen. 's Prinsen rapport van 8 Augustus en de berichten van von Scharnhorst aan den koning van Pruisen bevestigen dit. Geenszins opmakende uit de gevechten bij Houthalen en Kermpt, dat Daine het offensief had genomen, wél dat hij voornemens was bij Hasselt stand te houden, hadden de prinsen beschikkingen getroffen om hem op den 8sten slag te leveren, waarbij samentrekking van macht op den voorgrond stond. Daartoe moesten de divisiën Meyer,

Digitized by Google

Saksen-Weimar en de marsch-divisie van Cort Heyligers samenwerken. De tweede brigade de Favauge der divisie van Geen bleef Diest, Sichem en Scherpenheuvel bezetten, de bruggen over de Velpe en de Geete bewaken; de eerste brigade Schuurman, twee eskadrons lansiers en de halve rijdende batterij no. 4, gevolgd door de zware ruiterij en de reserve-artillerie van Post, met tezamen 48 stukken, moesten tot voorbij het dorp Kermpt oprukken om laatstgenoemde reserve te dekken, zoo noodig de derde divisie te ondersteunen. Generaal Meyer stelde bij het krieken van den dag de brigade ruiterij van Boreel, welke door den prins van Oranje zelt zou worden aangevoerd, in beweging naar Hasselt ten einde den vijand met geweld terug te drijven. Men rekende daarbij op samenwerking van Cort Heyligers, wien werd opgedragen om »vroegtijdig een beweging te doen van Heusden tot voorwaarts van Zolder in de directie van Hasselt en aldaar post te vatten." De hertog van Saksen-Weimar moest de tweede divisie langs den weg over Herck St. Lambert naar Hasselt noordwaarts voeren; een brigade zou aldaar, de andere bij Vummertinghen op den Tongeren'schen straatweg post vatten.

Betreffende de beschikkingen voor de tweede divisie verschilden de inzichten van den prins-opperbevelhebber met die van zijn broeder en van den chef van den generalen staf, hetwelk den nachtelijken arbeid nog belangrijk vertraagde. Generaal de Constant teekende daaromtrent aan —

»La 2me division marchera demain à 5 heures du matin de St. Trond sur Hasselt. Une brigade prendra poste à Herck St. Lambert et l'autre se portera de là sur sa droite à Vummertinghen pour garder la chaussée et le défilé. Ces brigades se soutiendront mutuellement en cas de besoin."

In plaats van den concentrischen marsch op Hasselt had generaal de Constant voor de tweede divisie de richting van Tongeren aanbevolen. Het dagboek vermeldt dienaangaande —

»J'avais proposé de faire marcher la 2me division de St. Trond sur Tongres pour y couper la retraite au corps de Daine; mais le prince a préféré la diriger sur Hasselt, croyant que l'ennemi nous y opposerait une forte résistance." Geen woord van den edelen krijgsman vertolkte teleurstelling, dat zijn raad, dien prins Frederik

Digitized by Google

deelde, niet werd gevolgd. Hoewel de vorstelijke opperbevelhebber zijn chef van den staf immer met een onbeperkt vertrouwen vereerde, de groote karaktergave bezat om, zonder aan den leiband te loopen, vatbaar te blijven voor opmerkingen, oefende de prins ditmaal schier al te groote voorzichtigheid. 't Zal blijken, hoe de bewegingen van het leger op den 8sten Augustus tot veel glansrijker uitkomsten hadden kunnen leiden, wanneer de zienswijze van generaal de Constant ingang had gevonden.

De nachtelijke arbeid bij het groote hoofdkwartier verklaart de minder gelukkige redactie der beschikkingen voor 8 Augustus, waaruit viel te lezen alsof de aanval van het Maas-leger pas op den 9den zou geschieden; eveneens, de vertraagde ontvangst van bevelen bij de tweede- en de derde divisie, zoodat de marsch naar Hasselt dan ook twee à drie uren later, dan bevolen was, aanving. »Rentré chez moi à quatre heures du matin" — eindigde generaal de Constant in zijn dagboek — »je fais ma toilette et je pars en avant à 5 heures." Kranig van den acht-en-vijftig-jarigen opper-officier, die den vorigen dag ruim tachtig kilometers in den zadel afgelegd, daarna acht uren aan de schrijftafel doorgebracht had en zonder eenige nachtrust te hebben genoten weer te paard ging. Generaal de Constant vertegenwoordigde de type van een staf-officier!

III. Terugtocht van het Maas-leger. Capitulatie van Hasselt.

Zwarte duisternis hing over het slagveld van Kermpt en beklemde het gemoed: bij de Belgen, die zich terecht de zege toeschreven maar honger en dorst leden, geen vruchten zagen van hun overwinning; bij de onzen, die gekleed en met het geweer tusschen de knieën nieuwe aanvallen afwachtten. Slechts enkele bivakvuren vlamden op ter weerszijden van Kermpt. Nu en dan brak een ster door aan den zwaar bewolkten hemel. Aanvankelijk werd de stilte wijd en zijd alleen afgebroken door noodkreten van achtergebleven gekwetsten. Kort na middernacht vernamen onze

Digitized by Google

voorposten nog andere vreemde geluiden, geratel en gedruisch, waarvan zij zich geen rekenschap wisten te geven: allengs en steeds meer verwijderden ze zich en verstomden eindelijk geheel. Toen de eerste lichtstralen den bangen nacht verdreven, ontwaarde men, zoo ver het oog reikte, geen vijand meer.

Terwijl generaal Daine na afloop van het gevecht in den »Wijnromer" te Hasselt beschikkingen trof om den volgenden morgen (Maandag 8 Augustus) vroeg de behaalde voordeelen voort te zetten, keerde een zijner officieren, dien hij over St. Truyen en Leuven met het verslag betreffende de ontmoetingen der laatste dagen bij Helchteren en Houthalen aan zijn souverein had gezonden, terug met het bericht, dat St. Truyen en omtrek reeds 's Zondags des morgens vroeg door den hertog van Saksen-Weimar waren bezet, zoodat hij zijn zending niet kon volbrengen. Andere mededeelingen onderrichtten Daine, dat de Demer-vallei van Berbrouck tot géne zijde van Diest dicht belegd was, ook dat zijn tegenstander op de vorige dagen — de marsch-divisie Cort Heyligers — nabij Heuven stond.

Van alle zijden door vijanden omringd, bleef Daine slechts de keuze: óf de aangevangen beweging naar Diest voort te zetten, waarbij echter het Maas-leger aan een geheele vernietiging blootstond; dan wel terug te gaan in de richting van St. Truyen, te trachten de divisie Saksen-Weimar, des noods aanvallend, ten noorden te omtrekken om zich over Thienen achter de Velpe met het Schelde-leger te vereenigen. Daine besloot tot laatstgenoemde beweging.

Na elf uur 's avonds verzond hij bevelen aan de bereden troepen om aanstonds het slagveld te ontruimen [405]). Zooveel mogelijk zocht hij alvorens in de voeding der troepen te voorzien. Alweder werden de bevelen voor den terugtocht onvolledig overgebracht, zoodat de infanterie nog van niets wist toen de cavalerie en de artillerie haar reeds kort na middernacht voorbijtrokken. Ook de beschikkingen voor de beweging lieten veel te wenschen over. In plaats van de cavalerie vooruit te zenden, de infanterie langs den landweg van Curingen over Durmael en Hilst naar Vummertinghen, de artillerie langs den straatweg te laten marcheeren, moesten alle

Digitized by Google

troepen door de Curingerpoort en de nauwe, kronkelende straten van Hasselt defileeren, om voorts, alle wapens en korpsen door elkander, onmiddellijk daarachter de geheele trein en alle voertuigen, den straatweg te volgen. De troepen waren uitgehongerd en algemeen ontstemd over de teruggaande beweging, waarvan zij na het gelukkige gevecht bij Kermpt nog minder begrepen dan na de »overwinning" bij Houthalen. De officieren, spoedig ook de minderen pruttelden en begonnen van verraad te spreken. Vele manschappen wierpen de wapens weg. Toen 't dag werd zag men tal van driekleurige cocarden langs den weg liggen. Teleurstelling en verontwaardiging waren op het gelaat der vermoeide krijgers te lezen.

Tegen twee uur 's nachts (8 Augustus) gingen de bataljons op marsch, maar kwamen door honger en vermoeidheid niet verder dan Curingen. De trein verliet Hasselt pas te acht in plaats van, te vier uur 's morgens.

Omstreeks eerstgemeld uur werd de beweging hervat, waarbij troepen, paarden en voertuigen van allerlei aard elkaâr voorbij liepen, manschappen te voet en ruiters om den honger, bij de heerschende hitte meer nog hun dorst te stillen, allerlei ongeregeldheden pleegden, zoodat groote wanorde in de lange marsch-colonne ontstond. De belgische vlag was van den St. Quintens-toren afgehaald: nooit heeft men geweten door wien. Ofschoon de achterhoede, samengesteld uit twee bataljons, drie pelotons cavalerie en twee vuurmonden, sterk genoeg was om Hasselt tegen het eventueel opdringen van den vijand te beveiligen, aldaar althans een schijn van verdediging te voeren en tijd te winnen voor den terugtocht der hoofd-colonne, hield de luitenant-kolonel de Gand zich niet aan zijne instructie, maar verliet tegen tien uur de Tongeren'sche poort, gevolgd door de »Tirailleurs de la Meuse" uit Curingen. Op hetzelfde oogenblik zullen wij de voorste Nederlandsche cavaleriepatrouilles de poort aan laatstvermelde zijde zien binnentrekken. Luitenant Hippert, commandant van drie oude, met boerenpaarden bespannen vuurmonden op de wallen tusschen de Curinger- en de Kempense poort, liet zich te kwader ure door burgemeester en schepenen overhalen om niet te vuren, ware 't enkel geweest tot waarschuwing van het terugtrekkende Maas-leger omtrent de nade-

Digitized by Google

ring van de Nederlandsche troepen, en verliet de stad. Aan de brug over de Herck bij Vummertinghen haalde hij de achterhoede in, die toen al op de hoofd-colonne was gestooten.

De door generaal Meyer naar den prins van Oranje te Diest gezonden ordonnans-officier kwam te 's nachts drie uur te Herck terug met de order aan de divisie om zich op marsch te begeven naar Hasselt. Generaal Meyer verwachtte niet anders dan dat het Maas-leger den aanval in den vroegen morgen (8 Augustus) zou hervatten, en zond bij het aanbreken van den dageraad verkennings-patrouilles uit; de troepen gingen, als reeds opgemerkt, ten gevolge der vertraagde bevelen twee uren te laat op marsch. Die te Berbrouck hadden in volle wapenrusting overnacht, terwijl de mineurs de bruggen over de Herck bij Doncker Woning en Herck tot overgang van geschut versterkten; vóór laatstgenoemden overgang wierpen zij borstweringen op. De ruiter-patrouilles waren niet weinig verwonderd Spalbeeck, Kermpt en de bruggen over de Demer ontruimd te vinden; zij meldden onmiddellijk hare bevinding. Tegen zes uur ging de divisie op marsch met het 4de regiment dragonders, de Groningsche- en de Noord Hollandsche jagers aan het hoofd. Nu eerst ontving generaal Meyer omstandige berichten aangaande den strijd bij Kermpt. Vóór zevenen haalden de prinsen hem in. Langs den weg en in het dorp Kermpt lagen tal van lijken, in de velden met bloed bespatte hoofdtooisels, kleedingstukken, ransels enz., bewijzende hoe verwoed de Belgen den vorigen avond streden, terwijl aan rotten staande geweren, nog glimmende kookvuren en andere teekenen vertolkten, hoe overhaast zij hunne bivaks hadden verlaten. Tusschen Kermpt en Curingen maakten de Groningsche jagers eenige in de korenvelden verstoken manschappen krijgsgevangen. Nabij Herkenrode en uit het bosch van Steevoordt vielen nog geweerschoten; verder op te Curingen ontwaarde men troepen: het laatst achtergebleven bataljon — dat van Capiaumont — van het 10de regiment benevens de »Tirailleurs de la Meuse", die zich weer bij het Maasleger hadden gevoegd, maar nu weêr aanvankelijk weigerden om de bevelen van Daine tot den terugtocht op te volgen.

Bij onvoldoende verkenning door de cavalerie de sterkte der

Digitized by Google

Belgen niet kunnende schatten en meenende dat zij zich bedekt hadden opgesteld, liet de prins van Oranje de divisie in het open terrein voorbij den Tuilt tusschen het bosch van Steevoordt en Herkenrode in twee liniën tot het gevecht ontwikkelen, met de veldbatterij no. 8a rechts van den weg van Kermpt en een dichte tirailleur-linie van de Groningsche-, de Noord Hollandsche- en de Leidsche jagers in de richting van Curingen. Na een kort tirailleur-gevecht in de golvende velden en nabij het dorp wachtten de Belgen geen aanval af, maar gingen zoo snel terug, dat de batterij nauwelijks tijd had hen een paar blikkendoozen (kartetsen) achterna te zenden. Evenals gisteren de Belgen met luid gezang en rumoer uit Hasselt waren opgemarcheerd, trokken nu onze troepen met slaanden trom dóór en langs beide zijden van het dorp Curingen en stelden zich aan de andere zijde op, van waar men Hasselt, in vergelijking met de omliggende akkers als 't ware in de laagte zag liggen. Terwijl de divisie zich weder formeerde, verdwenen de laatste Belgische afdeelingen infanterie in zware stofwolken door de Curinger poort.

Nog kortelings bleef de prins van Oranje onkundig omtrent den gunstigen uitslag zijner manoeuvre. Maar al spoedig verspreidde zich het gerucht, dat de vijand Hasselt had ontruimd. Ter hoogte van Crezen gekomen zijnde, zond de prins van Oranje zijn adjudant, den luitenant-kolonel V. baron van Tuyll van Serooskerken vooruit met een trompetter om de stad op te eischen. De parlementair vond de poort open, reed binnen en ontmoette den burgemeester baron de Cécil, twee schepenen en den deken Vaesen. Dezen deelden hem mede, dat de laatste troepen van het Maasleger de Tongeren'sche poort hadden verlaten en smeekten den prins de stad te sparen. Op voorstel van den overste van Tuyll volgden zij hem en boden den koninklijken opperbevelhebber de stadssleutels op een zilveren schaal aan. De prins van Oranje ontving de afgevaardigden zeer welwillend, en beloofde hun dat, mits Hasselt geen tegenstand bood, zijne troepen den burgers geen overlast zouden aandoen.

Intusschen had de generaal Boreel reeds bevel ontvangen om den vijand met het 4de-, het 5de regiment dragonders — vier eskadrons — en de halve rijdende batterij no. 4 met allen spoed

Digitized by Google

na te zetten. Het regiment huzaren no. 6 — drie eskadrons — ging langs den weg over Diepenbeeck en Bilsen op verkenning naar Tongeren, tevens om een eventueelen aanval uit Maastricht langs die zijde te ondersteunen en krijgsgevangenen te maken. Generaal de Constant had zich met majoor Nepveu, luitenant baron van der Capellen en den oud-majoor der Britsche cavalerie d'Albiac aan den spits van het 4de dragonders gesteld.

Deze reeds bejaarde zoon van het »Eilanden-rijk", dien we voor 't eerst te Herck ontmoetten (bladz. 694), had verzocht als »volontair" aan den veldtocht te mogen deelnemen en was aan den staf van de cavalerie-divisie toegevoegd. Blijkbaar had de strijdlustige Engelschman zich geen tijd of gelegenheid gegund om militaire kleeding aan te trekken, zoodat hij er, vrij lang van gestalte, gezeten op een oud, mager schimmeltje, met z'n hoogen witten hoed, bruin en zwart geruite jas, blauwe halsdas, grijze korte broek en gele rijlaarzen vrij koddig uitzag. Een te Olmen gevonden piek voerde hij als lans, waarbij hij den stok bezigde om zijn minder vluggen klepper telkens aan te sporen. Inzonderheid de studenten hadden dollen pret in den Britschen »Schlachtenbummler" [406]).

Nog aan deze zijde van de Curinger poort ontdekte men een troep vijandelijke lansiers, die óm de stad wilden teruggaan, maar flink weder front maakten en ons voorhoede-peloton tegemoet reden. Luitenant van Noord viel aanstonds aan. De lansiers weken; een deel herstelde zich. Van Noord liet hun echter geen tijd en wierp ze nogmaals overhoop, waarbij hij eenige krijgsgevangenen maakte. Prins Frederik betuigde hem later bijzondere tevredenheid over dien aanval.

Middelerwijl was generaal Constant met de voorste ruiters de stad binnen gedrongen, op den voet gevolgd door Boreel aan het hoofd zijner eskadrons. Uit de Kapel-straat komende werden zij op de markt door enkele lansiers gechargeerd, die onverschrokken op de overmacht inhieuwen. Ofschoon het gevecht op zich zelf weinig beteekende, vertraagden de dappere Belgische lansiers dientengevolge de vervolging een kwartier lang: zij ontkwamen door de Maastricht'sche straat.

Omstreeks elf uur draafden de dragonders met de sectiën

Digitized by Google

artillerie van Barnaart en Wicherlinck achter het voorste eskadron den Luik'schen straatweg op en volgden generaal de Constant in de richting van Vummertinghen. Tegen half twaalf ontwaarde men van het hoog gelegen plateau tusschen Muggenbosch — »les bons Enfans" — en Bouget, een half uur buiten Hasselt, de vijandelijke achterhoede niet meer dan duizend meters vóór zich uit op den linker-oever van de beek. De sectie Barnaart kwam onmiddellijk op de helling der hoogvlakte in batterij, opende den strijd en nam daarna nog tweemaal voorwaarts stelling ten einde de Belgen beter onder vuur te krijgen: terwijl de beide regimenten dragonders óver de brug bij Vummertinghen opmarcheerden en zich in snelsten gang op de bataljons van kolonel de Gand wierpen, die geen tijd meer hadden om stelling te nemen. Niet gewaarschuwd door vuur van de wallen te Hasselt, evenmin door de lansiers, die in en om Hasselt verstrooid waren, wisten de Belgen niets van de capitulatie van Hasselt en waanden het Nederlandsche leger nog aan géne zijde der stad. De verrassing door onze cavalerie en rijdende artillerie was volkomen.

Ofschoon luitenant Hippert zijne stukken reeds bij ons eerste schot zijwaarts van den straatweg in batterij had gesteld, beletten de in allerijl vóór en langs het front wijkende manschappen en ruiters hem om vuur te geven. De door de sectie Barnaart in de dichte massa voetvolk, ruiterij, ambulance-wagens en voertuigen gestichte verwarring bereikte haar toppunt, toen het achterste eskadron Belgische kurassiers bij den aanval van het 4de- en 5de regiment dragonders, in gestrekten galop een goed heenkomen zochten langs den straatweg, alles wat zij ontmoetten omverwierpen en meesleepten. Daarbij verloren de Belgen drie kanonnen van 6 pond, twee stukken van de batterij Pirson, benevens twee korte houwitsers van 15 cM., die tezamen zouden strekken om eereteekenen te slaan voor alle Hollanders, die aan den veldtocht en de verrichtingen dier dagen hebben deelgenomen [407]).

Een ooggetuige — de latere generaal de Capiaumont — geeft onderstaande omschrijving van de schromelijke verwarring op dat oogenblik. »L'ennemi se montra tout-à-coup sur le sommet (entre Muggenbosch et Bouget), à 500 pas, et mitrailla à l'improviste l'extrême arrière-garde (colonel de Gand) et ce fouillis de voitures

Digitized by Google

et de trainards. Au premier coup, l'escadron de cuirassiers com posé de jeunes recrues de l'armée s'ouvrit, mais les pièces (du lieutenant Hippert, qu'il avait fait mettre à la prolonge, chargés et munis d'étoupilles) restèrent masquées par les chasseurs et les lanciers et ne purent par conséquent riposter. Le deuxième coup de l'ennemi, plus meurtrier que le premier, tua l'attelage de la dernière pièce ainsi que plusieurs canonniers et la mit hors de service. A cet instant, le lieutenant E. Gerber du 2me régiment de lanciers, eut la jambe emportée par un boulet. Cette circonstance augmenta le trouble. La 1re et la 2e pièce continuèrent leur marche; mais bientôt cette deuxième pièce fut, par l'incurie du conducteur, jetée dans un fossé, et la première tomba entre les bagages et n'en put sortir.

» Nos soldats surpris par cette attaque inattendue, car ils croyaient l'ennemi en arrière, au moins à cinq lieux d'eux, s'arrêtèrent, puis l'avalanche de la cavalerie de l'arrière-garde se ruant, tout-à-coup, sur eux, les dispersa et les démoralisa au point qu'une résistance sérieuse parut presque impossible. Des douze canonniers qui servaient nos trois pièces de volontaires, il n'en revint que trois. La cavalerie qui se trouvait à la queue de l'arrière-garde, des voitures et de l'ambulance, sous les ordres du capitaine Vernier, atteinte à bout portant par la mitraille ennemie, traversa la colonne à fond de train et mit le désordre dans les troupes. Deux pièces de la 4e batterie (capitaine Pirson) furent aussi renversées par ce choc dans les fossés qui bordaient la route. Il fut impossible de les en retirer parce qu'elles étaient exposées au feu de l'ennemi.

» Quelques caissons et fourgons eurent le sort de ces deux pièces. Les voitures de réquisition où se trouvaient les bagages et les caisses des corps étaient placées entre le corps d'armée et l'arrière-garde; les conducteurs de ces voitures, gens de très mauvaise volonté, voyant leurs gardes éloignés, déchargèrent les dites voitures et se sauvèrent par toutes les issues à leur portée, les uns avec les charrettes et les chevaux, les autres avec les chevaux seuls . . . l'on entendit proférer le cri fatal de » Sauve qui peut!"; il y eut un désordre inexprimable dans toute la colonne principale comme à l'arrière-garde et ce désordre dura environ dix minutes" [408]).

Ook Daine rapporteerde later aan vorst Leopold [409]): » qu'on

Digitized by Google

entendit prononcer le fatal *sauve qui peut!* qu'on avait remarqué à la hauteur de nos colonnes des hommes vêtus de blouses et qui, inconnus à nos bataillons, semaient des bruits alarmants" — waarschijnlijk door orangisten afgevaardigde huurlingen.

Pas tegen één uur gelukte 't aan majoor Breuer van het 11de regiment, met bijstand zijner officieren, om een deel der achterhoede op eenige honderden meters afstand van Cortesem weder front te doen bieden tegen den vijand. Generaal Daine marcheerde, alleszins verkeerd, aan het hoofd der terugtrekkende colonne, maar schoot snel toe en wist met de hem eigen koelbloedigheid in gevaar de orde in zooverre te herstellen, dat achtereenvolgens vijf bataljons, die van Breuer, Capiaumont, Borremans, Zantis en Patoux, stelling namen in twee liniën op het plateau tusschen Cortesem en Mersenhoven — ruim drie kilometers van Vummertinghen — met het bataljon Breuer op den rechtervleugel. Vóór- en zijwaarts van Mersenhoven reden vier vuurmonden van de batterij Gantois op, spoedig gevolgd door andere. Kolonel Spaey stelde drie eskadrons kurassiers onder bevel van den luitenant-kolonel De Lobel op den linkervleugel tegenover Printhagen, twee eskadrons lansiers en jagers te paard in tweede linie [410]).

Dit standhouden met ruim 5500 man maakte een einde aan de toomelooze verwarring van vluchtende ruiters en manschappen, voorthollende voertuigen enz.; de uiterst zwakke vervolging onzerzijds bracht daartoe bij. De rest van het Maas-leger en de treinen zetten »pêle mêle" den marsch naar Tongeren voort en bereikten Luik in groote wanorde. Tal van officieren gaven in de stelling van Cortesem blijken van groot wantrouwen jegens generaal Daine en drongen aan bij kolonel Olivier, den oudsten regiments-commandant, om het bevel te aanvaarden, hetgeen deze weigerde [411]).

Generaal Boreel had zich al te spoedig tevreden gesteld met de bij Vummertinghen behaalde voordeelen, waarheen de derde divisie onbegrijpelijkerwijs niet aanstonds en in haar geheel was opgerukt. De te laat aangekomen brigades der tweede divisie namen nagenoeg geen deel aan den strijd.

De weg van Vummertinghen naar Cortesem lag bezaaid met ransels, geweren, kleedingstukken en gebroken voertuigen der Bel-

Digitized by Google

gen; zijwaarts, deels in de greppels langs den weg, lagen vijf vuurmonden, eenige caissons en munitie-wagens. Al deze buit en een paar honderd krijgsgevangenen waren der Nederlandsche ruiterij in handen gevallen. Generaal Boreel herzamelde de verspreid geraakte eskadrons van het 4de- en het 5de regiment dragonders ten noorden van Vummertinghen en liet de van zweet druipende paarden een half uur uitblazen: juist lang genoeg om aan de Belgen tijd en gelegenheid te geven, zich van den schrik te herstellen en, zooals wij zagen, op een uur afstands zuidwaarts positie te nemen, hetgeen hun bij een scherpe vervolging door onze cavalerie en rijdende artillerie onmogelijk zou gevallen zijn. Tegen één uur hervatte generaal Boreel de beweging: doch slechts met één eskadron en de sectie artillerie Barnaart, nog wel zoo langzaam dat zij Printhagen pas te ruim half twee bereikten. De drie overige eskadrons en de sectie Wicherlinck bleven rustig te Vummertinghen. Generaal List en kapitein Bentinck vergezelden de sectie Barnaart en ontwaarden de vijandelijke cavalerie ten westen, de Belgische artillerie deels óp den straatweg: de verder achterwaarts opgestelde infanterie konden zij niet zien. Ofschoon 't aanstonds bleek dat ons zwakke detachement niet tegen 's vijands overmacht aan ruiterij en artillerie zou zijn opgewassen, ging Boreel het gevecht aan: maar hij verzuimde wat in de allereerste plaats had behooren te geschieden, namelijk de op korten afstand rustende eskadrons der brigade te laten oprukken, den prins van Oranje te verwittigen en de divisie Meyer te ontbieden. Luitenant Barnaart richtte één stuk op de vijandelijke artillerie, het andere op de kurassiers, en bracht reeds bij het eerste schot een granaat in hun gelederen; daarentegen verloor hij eenige trekpaarden en kreeg een stuk zwaar beschadigd door de 12-ponders ter overzijde, die snel en zeer juist werden bediend. Den majoor d'Albiac werd de hoed van het hoofd geschoten. Onder deze omstandigheden achtte generaal Boreel 't geraden het gevecht af te breken. Nog vóór twee uur liet hij de stukken opleggen, trok terug naar Vummertinghen, vervolgens met de beide regimenten dragonders naar en door Hasselt, waar zij het bivak ten zuiden van Curingen opsloegen. Het 4de regiment dragonders had een trompetter gewond, de halve batterij no. 4 drie paarden dood, één gewond en

Digitized by Google

een affuit zwaar beschadigd [412]). Een eskadron bleef het terrein ten zuiden der stad bewaken.

Voor latere beweringen, dat Boreel bevel zou hebben ontvangen van den prins van Oranje om de vervolging te staken, ontbreekt elk bewijs. Naar onze meening valt 't uitsluitend aan de door Boreel begane, op geenerlei wijze te verontschuldigen fouten te wijten, dat men alleen de tegenover Printhagen en vóórbij Cortesem opgestelde Belgische cavalerie en artillerie, doch niets van de achter haar staande infanterie had ontwaard. Ware de vervolging, zooals 't behoorde, met de beide regimenten dragonders en de halve batterij flink doorgezet, dan kon 's vijands opstelling onmogelijk aan de aandacht van Boreel zijn ontgaan. Had hij tevens de derde divisie gewaarschuwd, dan zou bij samenwerking der tweede divisie het grootste gedeelte van het Maas-leger zijn vernietigd. Een der beste Belgische schrijvers over den veldtocht gispte dan óók de zwakke vervolging door Boreel uiterst streng.

De gevechtsleiding onzerzijds op 8 Augustus ten zuiden van Hasselt was alleszins gebrekkig en heeft te samen met de ongelooflijke lichtzinnigheid van Daine aanleiding gegeven tot even lasterlijke als ongegronde betoogen van verstandhouding tusschen den bevelhebber van het Maas-leger en het Nederlandsche hoofdkwartier.

Generaal Meijer en de eerste brigade Stoecker bleven rustig te Hasselt. Nabij het hotel »de Wijnromer", waar Daine den nacht had doorgebracht, bevrijdde men eenige Hollandsche krijgsgevangenen, die hunne landgenooten door de traliën van het arrestanten-locaal, het zoogenaamde »Collegie", met handen en zakdoeken toewuifden. De goed voorziene magazijnen van kleeding en wapenen, alsook achtergebleven door de inwoners verborgen gehouden militairen werden in beslag genomen. De brigade Sprenger ontving pas tusschen drie en vier uur 's namiddags bevel om naar Vummertinghen op te rukken, de krijgsgevangenen, ruim 300 in getal waarbij 6 officieren, en den verderen buit over te nemen. Toen Sprenger tegen vijf uur aan de beek kwam, vertolkte de omtrek van Vummertinghen de paniek, die korten tijd bij de Belgen had geheerscht.

De brigade Schuurman der divisie van Geen en de veldbatterij Meijl namen op 8 Augustus geen deel aan den strijd; zij

Digitized by Google

bivakkeerden ten zuiden van Herkenrode, de eerste brigade cavalerie en de reserve-batterijen van Post, tusschen Kermpt en Curingen. De treinen waren te Haelen gebleven.

Tegen drie uur 's namiddags werd het bataljon Geldersche schutterij van graaf van Rechteren, op voorposten bij Scherpenheuvel, door ongeveer 800 Belgische vrijwilligers en »gardes civiques" aangevallen. Na korten strijd gingen zij met verlies van vijf gesneuvelden en één krijgsgevangene in de richting van Rillaer terug: een tweede aanval tegen tien uur 's avonds slaagde evenmin.

Cort Heyligers ontmoetten wij 's vóórmiddags te half acht op de St. Quintens-heide. Ofschoon hij sinds den namiddag van 6 Augustus geen bevelen had ontvangen schreef hij op 8 Augustus te half tien uit Zonhoven aan den prins van Oranje, dat hij vermeende »de operatiën op den straatweg te moeten vervolgen, die mij de desorganisatie en gebrek aan voedsel hadden genoodzaakt te verlaten". De energieke bevelhebber vervolgde: »bijaldien het geschut mij verwittigt, Hasselt door de derde divisie aangevallen wordt, zal ik de attaque ondersteunen" [4'3]). Met twee bataljons en een sectie artillerie als voorhoede verzekerde hij zich den toegang naar het open terrein oostwaarts van de stad. Verder niets vernemende ging Cort Heyligers om elf uur zelf verder op verkenning en kwam te Hasselt in gemeenschap met de divisie Meyer. Zijne afdeeling bivakkeerde daarna op de St. Quintens-heide.

Ook de tweede divisie nam slechts een zeer gering deel aan den strijd.

Als gevolg van de vertraagde ontvangst der orders bij den divisie-staf — pas te half vijf 's morgens —, daarna in de ver verspreide kantonnementen had de hertog de verzamelplaats bij Melverem pas te zeven uur 's morgens verlaten. »Monseigneur" zond de brigade Bagelaar met één eskadron en een halve batterij naar Herck St. Lambert, van waar één bataljon naar Vummertinghen moest marcheeren; de brigade des Tombe, waaraan een eskadron en een halve batterij waren toegevoegd, volgde tot Hulsen, zou hier oostwaarts afslaan naar Alcken en voorts den Tongeren'schen steenweg bezetten. Een compagnie en een peloton lansiers marcheerden als rechterflankdekking over Zepperen, Corswarem en Alcken naar Vummertinghen. Dit detachement, het bataljon van

Digitized by Google

Bagelaar nog later, bereikte zijne bestemming pas toen het Maas-leger het gevaarlijke défile reeds lang was doorgetrokken; een tirailleur-gevecht onder weg met enkele verstrooide afdeelingen bespoedigde haren terugtocht en dien van de talrijke trein-voertuigen. Beide brigaden ontmoetten in de velden nog slechts vluchtelingen: een bataljon van Bagelaar maakte op den rechteroever van de Herck een honderdtal krijgsgevangenen, waaronder drie officieren, prijs.

Volgens het verslag der tweede divisie ontving de hertog te Herck St. Lambert bericht — het uur is niet vermeld, doch 't moet in verband met het vertrek der brigade cavalerie Boreel uit Vummertinghen tusschen tweeën en drieën geweest zijn — omtrent het bezetten van Hasselt door de divisie Meyer; evenmin door Boreel onderricht, drong hij voor 't oogenblik niet verder door. Hoewel later de 12de afdeeling te Printhagen, de rest der eerste brigade te Vummertinghen het bivak opsloegen, zegt voormeld verslag niets omtrent de vijandelijke stelling te Cortesem, die toen reeds was ontruimd. Van de tweede brigade overnachtten twee bataljons te Cortenbosch; de rest en de lansiers keerden terug naar St. Truyen.

Ware het voorstel van generaal de Constant aangenomen, dán had de tweede divisie Tongeren verlaten gevonden, tegen den middag stelling kunnen nemen ten noorden, en zou meest waarschijnlijk het geheele Maas-leger afgesneden, krijgsgevangen gemaakt of geheel verstrooid zijn. De vertraagde ontvangst der bevelen, dientengevolge de late afmarsch en aankomst der tweede divisie te Vummertinghen werden de redding van het Maas-leger. Dat Daine niet is ingesloten, waartoe hij op den 8sten zéker had kunnen medewerken, bewijst hoe ongerijmd 't moge heeten om van verstandhouding tusschen hem en het Nederlandsche hoofdkwartier te spreken.

De prinsen waren Boreel tot Vummertinghen gevolgd en keerden van daar over Hasselt terug naar Curingen, waar zij bij pastoor Lintmans overnachtten. Het gemeentebestuur van Hasselt had hun openlijk hulde gebracht in dezelfde zaal van het stadhuis, waar zij acht dagen te voren den nieuwen souverein plechtig hadden ontvangen.

Het 6de regiment huzaren marcheerde over Diepenbeeck,

Digitized by Google

Beverst en Bilsen en sloeg aldaar zuidwaarts af. Tusschen zeven en acht uur 's namiddags Tongeren naderende, vernamen zij dat de stad nog bezet was. Kolonel van Balveren zond geen enkel bericht naar Hasselt. Na een uur rust te hebben gehouden, keerde het regiment langs een omweg terug, maakte nog eenige krijgsgevangenen en wagens met geweren en munitie prijs en kwam den volgenden morgen tegen zes uur (9 Augustus) aan in het bivak der brigade nabij Curingen. Ofschoon de huzaren sinds 6 Augustus ruim zes-en-vijftig uren in den zadel hadden gezeten, stond de uitslag geenszins in verhouding tot de inspanning van ruiters en paarden.

Generaal Daine had uit de stelling bij Cortesem bevel gezonden aan kolonel Wuesten te Tongeren om met zijne troepen, 3000 man en acht vuurmonden, ter versterking op te rukken. Tegen vier uren keerde de ordonnans-officier weder met het bericht dat kolonel Wuesten, waarschijnlijk uit vrees voor den revolutionnairen geest te Tongeren, de stad reeds des morgens te acht uren had ontruimd en naar Luik was gemarcheerd. Na bijna drie uren nabij Cortesem te vergeefs zijn tegenstander te hebben gewacht, besloot Daine den terugtocht voort te zetten [414]). Wanneer Daine, zooals zijn adjudant Capiaumont hem aanraadde, over Wellen, Melverem en Leau ware teruggetrokken, dan had hij nog kans gehad om Thienen te bereiken en zich met het Schelde-leger te vereenigen.

Volgens zijn reeds aangehaalde rapport van 9 Augustus zou Daine aanvankelijk daartoe plan gehad hebben. »Je pris la résolution de manoeuvrer sur St. Trond, d'en débarquer l'ennemi et d'opérer la jonction ordonnée..." 't Schijnt dat generaal de Failly echter den commandant van het Maas-leger tot den terugtocht naar Tongeren heeft overgehaald [415]). Tegen half zeven uur kwam het gros van het Maas-leger, waarbij twee-en-twintig stukken geschut, aldaar aan en zocht veiligheid achter de Jeker. Woeling der oranjisten, bedreigingen door de burgerij, gebrek aan zelfvertrouwen en medewerking bij enkele korps-commandanten, ook de tuchtelooze geest der minderen, zoodat zelfs een wachtmeester der lansiers in het hotel »de Pauw" generaal Daine naar het leven stond, noopten hem tegen acht uur 's avonds Tongeren te verlaten en

Digitized by Google

den terugtocht naar Luik voort te zetten, waar hij de Luxemburg'sche troepen wilde inwachten. Omstreeks twee uur in den nacht van 8 op 9 Augustus parkeerden de batterijen ter hoogte van St. Walburg: de troepen betrokken bivaks ter plaatse waar zij den marsch staakten.

Het aantal gesneuvelden en gewonden bij de Belgen op 8 Augustus is onbekend gebleven; den volgenden dag werden een officier, 90 onder-officieren en minderen in de hospitalen te Hasselt en te Diest opgenomen. De krijgsgevangenen, 6 officieren en 296 minderen, de Belgische vuurmonden en ander materieel, de buit gemaakte bagage en munitie gingen op marsch naar 's Hertogenbosch.

Meerdere Belgische rapporten op 8 en 9 Augustus berichtten, dat de Nederlanders bij Hasselt in het nadeel gebleven waren en de hertog St. Truyen had moeten verlaten.

Langs de Maas wekten de vorderingen van het Nederlandsche leger grooten schrik. Te Hoei, welke plaats zich rechtstreeks bedreigd achtte, liep het gerucht, dat de vijand naar Namen oprukte: anderen beweerden dat Oranje de vermeestering van Luik beoogde. De gouverneur Tielemans had groote moeite om de rust in het gewest te bewaren. Ook te Brussel ontstond spanning: geheele huisgezinnen maakten zich gereed om ten spoedigste de stad te kunnen verlaten.

Even dwaas schijnt 't om van een »veldslag" bij Hasselt te gewagen als geloof te slaan aan de mythe eener »vernietiging" van het Maas-leger. De Belgen hadden alles te samen 700 man verloren. De rest was behouden, maar door zwakke leiding, honger, vermoeidheid en orangistische inblazingen geheel gedemoraliseerd.

De revolutionairen te Luik, wie 't eerst aan moed had ontbroken om hunne beloften gestand te doen en zich vóór Oranje te verklaren, keerden zich thans met vreeze en beving tegen Daine, wien eveneens enkele onderbevelhebbers den rug toekeerden. De schoonste rol speelden de majoors Aulard, de dappere tegenstander van Boecop op 7 Augustus bij Herderen, en Clarijs, die op eigen gezag buiten Luik alle maatregelen troffen om het Maas-leger tegen een overvalling te behoeden.

Digitized by Google

Duidelijk bleek 't, hoe de la Sarraz overdreven gewicht had gehecht aan de toch zeer partijdige berichten aangaande een tegenomwenteling te Luik. Zooal de groote industrieelen en de leiders der fabriekarbeiders in hun eigen belang een alleen administratieve scheiding wenschten van Noord en Zuid met den prins van Oranje als onderkoning, stemde toch de meerderheid der bevolking voor de onafhankelijkheid van België. De orangistische beweging te Luik was nog veel minder voorbereid dan die, vroeger door Grégoire te Gent op touw gezet. En toch, wanneer generaal de Kock in de eerste dagen van Augustus zijne bewegingen uit Staats-Vlaanderen naar Gent had kunnen en mogen uitbreiden in plaats van zich tot schijnbewegingen te bepalen, dan zouden zeer waarschijnlijk de oud-Artevelders partij hebben gekozen voor Oranje, wien de Luikenaars in den steek lieten!

Hoe sterk prins Frederik ook was ingenomen tegen Daine, dien hij een deserteur en een alleszins onbekwamen legeraanvoerder, maar alleen met betrekking tot Venlo een verrader noemde [416]), heeft Zijne Koninklijke Hoogheid zich met geen enkele beschrijving van het gevecht bij Kermpt en den terugtocht van het Maas-leger door oudere en jongere schrijvers kunnen vereenigen [417]). Daine had volgens den prins alleszins verkeerd gedaan met te gehoorzamen aan het bevel van zijn souverein en te trachten zich over Diest met de Tiecken te vereenigen; alleen achter langs onze divisiën of over St Truyen bestond daartoe kans. Ten volle erkennende, dat het Maas-leger bij Kermpt meester van het slagveld was gebleven, verklaarde prins Frederik rondweg dat het Nederlandsche hoofdkwartier de bedoeling van Daine in den namiddag van den 7den Augustus niet had begrepen. Overeenkomstig de mededeelingen van kolonel de la Sarraz te Aken rekende men op een pronunciamento in het Luiksche: waarom dan ook Tongeren, niet Hasselt, als strategisch object was gekozen. Niettegenstaande alle achting van prins Frederik voor generaal Knoop, keurde hij diens oordeel alsof de prins van Oranje er te Hasselt meer naar zou hebben gestreefd om België te *winnen* dan te *overwinnen*, scherp af. Hoeveel Oranje ook voor de Belgen bleef gevoelen, viel een dergelijke overweging niet overeen te brengen met 's prinsen nauw plichtgevoel en zijne toezeggingen bij aanvaarding van

Digitized by Google

het opperbevel, met het doortastende karakter van Oranje, die, ware hij beter door de cavalerie onderricht, zich zeker aan het hoofd der vervolging zou hebben gesteld. Generaal Capiaumont, mede-strijder op 8 Augustus, antwoordde op deze woordspeling, die inderdaad vreemd moest klinken in den mond van een man als Knoop en zonder grond een zware verdenking op den koninklijken opperbevelhebber laadde: »Je ne sais si ce Prince a voulu nous *gagner* au lieu de nous *vaincre:* mais je puis affirmer que ses boulets, à Kermpt et à Vummertinghen, n'étaient pas des boulets de coton. Tirer des coups de canon comme il l'a fait et ne faire de mal à personne, sont deux choses imcompatibles; prétendre les concilier est une chimère . . ."

Ofschoon alleen de veel belovende orangistische bewegingen in het Luiksche tot wijziging van het aanvankelijk door prins Frederik ontworpen operatie-plan hadden geleid, volgde de opperbevelhebber bij de uitvoering zuiver krijgskundige beginselen, waarbij hij het doel van den oorlog, namelijk het vernietigen of verstrooien der vijandelijke krijgsmacht rechtstreeks, zij 't met vermijding van onnoodige offers, zocht te bereiken. De particuliere brieven van Oranje aan zijn vader spreken dan ook telkens van zijn wensch om het Maas-leger te verslaan. Bovendien wisten de prinsen op 8 Augustus nog niets omtrent de onderhandelingen tusschen Chassé en Belliard of den opmarsch van een Fransch leger, welke berichten zij eerst den 9den te Curingen zouden vernemen. Om de tegen-omwenteling in het Luiksche te doen gelukken mocht het Maas-leger onder geen voorwaarde in die richting teruggaan, maar moest afgesneden of ingesloten worden.

Het door den prins van Oranje in zijn schrijven 's morgens vroeg uit Curingen aan den koning vermelde gerucht, alsof de trein-voertuigen van het Maas-leger een groot aantal oranje-sjerpen bevatten, hetgeen op plannen van verraad zou wijzen, vond geen bevestiging; wel vond men veel zwart-rood-gele cocarden langs den weg. België's krijgsrampen in Augustus 1831 waren te wijten aan de goede aanvoering onzer-, aan onbekwaamheid der bevelhebbers hunnerzijds; maar verraad heeft daaraan geen deel gehad. Dat de overvleugeling van Daine, welke volgens het door de Constant opgemaakte rapport van het groote hoofdkwartier van

Digitized by Google

8 Augustus — in welk stuk verwarring en overdrijving heerschten — was beoogd maar niet gelukt; dat Daine tijdig vermocht te ontsnappen; behalve de bij Vummertinghen behaalde buit, de uitkomst der operatie op den 8sten onbeduidend is gebleven in vergelijking van den zege dien men had kunnen behalen, schreef prins Frederik toe aan onvoldoende bekendheid met de plannen van Daine, het niet plaatsen van de tweede divisie bij Tongeren op den terugtochtsweg van Daine, ook aan een ongewoon gemis van voortvarendheid bij den hertog van Saksen Weimar op 8 Augustus; maar bovenal, aan de uiterst zwakke vervolging van het Maas-leger door generaal Boreel.

Zonder al die omstandigheden met juistheid te overwegen en te beoordeelen heeft ook dr. Bosscha in zijn beschrijving der gebeurtenissen van 8 Augustus 1831 schromelijk gedwaald. Na aanvankelijk verzachtende omstandigheden te hebben gepleit voor »de ontbinding van het Maas-leger in tweeërlei tooneel" — toch alleen in het brein van dr. Bosscha bestaande — laat hij, zonder eenigen schijn van bewijs, het Belgische legerkorps »zich oplossen in een vluchtende massa. Hij zelf (Daine) ijlde in galop met een paar stukken licht geschut, onder geleide van de kozakken van de Maas" — dus noemde men zijne lansiers (sic) — »naar Tongeren om zijn behoud te gaan zoeken te Luik, waar achtereenvolgens het overschot van zijn leger, ongeveer 4000 man, in de grootste wanorde binnenkwam . . ." [418]) Daarna vergoêlijkte dr. Bosscha de niet-vervolging dezer zoogenaamd wild vluchtende massa en durft daarvoor den prins van Oranje aansprakelijk stellen, die te Cortesem »last gaf de vervolging te staken". 't Kan niet erger! De schrijver van »Neerlands heldendaden te land" — voor ons, wat Thiers voor Frankrijk is geweest als geschiedschrijver der omwentelings-oorlogen maar die daarbij, wanneer het de behandeling van zuiver krijgskundige onderwerpen betrof, even dwaze fouten als zijn alleen letterkundige voorgangers en opvolgers heeft begaan — miste het recht om Daine zwarter te maken dan hij verdiende. Nog versterkte hij de drogredenen, reeds door hem als pseudo-strateeg aangevoerd in de levensbeschrijving van koning Willem II, tot verklaring waarom Oranje bij Hasselt was afgeweken van den gewonen stelregel »dat de vernietiging der vijandelijke strijd-

Digitized by Google

krachten de hoofdzaak is in den oorlog" [419]). Enkele jaren later gaf dr. Bosscha driestweg op 8 Augustus 1831 bij Cortesem, waar de prinsen zelf niet zijn geweest [420]), aan Oranje het bevel in den mond om de vervolging te staken, en dichtte hij de fabel der vernieling van het Maas-leger.

Prins Frederik waren zulke waanwijze betoogen immer een ergernis. Dat op die wijze zelfs de priesters der wetenschap, zonder deskundige kennis en niet gedachtig aan het spreekwoord »Schoenmaker houdt je bij je leest", bovendien zonder behoorlijk onderzoek der officieele bescheiden zich durfden wagen op het voor hen onbekende terrein der krijgskunde, toch even goed een wetenschap als elke andere, dientengevolge door onwetendheid dwaasheden en onwaarheden verspreidden: schreef Zijne Koninklijke Hoogheid voornamelijk toe aan het ontbreken eener leerstoel voor krijgswetenschap aan onze universiteiten — welke leemte zich heden, zelfs in nog meerdere mate doet gevoelen.

Onmiddellijk na het bezetten van Hasselt had de prins van Oranje den majoor van den generalen staf Roloff naar Maastricht gezonden, van waar, jammer genoeg, op den 8sten geen uitval was gedaan, met last aan generaal Dibbets om den volgenden dag stelling te nemen in de richting van Tongeren. Dibbets had daartoe reeds bevelen gegeven, maar vervroegde thans de beweging en liet des avonds te negen uur generaal van Boecop met een samengestelde colonne van 1500 man infanterie, twee eskadrons kurassiers en acht stukken geschut uitrukken. Gelijktijdig schreef Dibbets aan kolonel de la Sarraz te Aken dat het leger van de Maas »geheel geslagen" was en dat van Boecop naar Tongeren marcheerde. »Laat geen oogenblik voorbijgaan" — drong de bevelhebber van Maastricht aan — »de begunstigers van de goede zaak met deze gelukkige tijding en ontwerp bekend te maken, ten einde zij nu dadelijk maatregelen kunnen nemen om ons met alle kracht te ondersteunen." Ook verzocht hij de la Sarraz het bericht zonder uitstel ter kennis van generaal von Thiele, zoodoende van prins Wilhelm van Pruisen te laten brengen. Aan den prins van Oranje zond Dibbets afschrift van zijn brief aan de la Sarraz met bijvoeging, dat naar zijne meening de contra-revolutie te Luik op den

Digitized by Google

9den zou uitbarsten. Van Boecop moest zich, volgens zijn instructie op Tongeren dirigeeren en in verbinding stellen met de divisie van Z. H. den hertog van Saksen-Weimar om onder zijne bevelen naar Luik op te rukken. Was deze verbinding nog niet geschied, dan moest van Boecop »evenwel Tongeren binnenrukken om de voortvluchtige Belgische troepen door alle mogelijke middelen krachtdadig te beletten Luik te bereiken" [421]).

De colonne van Boecop bereikte Tongeren des nachts tusschen drie en vier uur, doch vond de plaats door het Maas-leger ontruimd. Het bericht kwam tegen acht uur 's voormiddags (9 Augustus) door majoor Roloff in het groote hoofdkwartier. Hoewel de prins van Oranje aanvankelijk het voornemen had om zelf naar Tongeren te gaan, zag hij daarvan af en zond den luitenant-kolonel van Tuyll met enkele ruiters daarheen en verder in de richting van Luik tot verkenning van het Maas-leger.

Nog alvorens de majoor Roloff te Curingen was teruggekeerd had de prins van Oranje een door kolonel de Sarraz over St. Truyen verzonden brief ontvangen, die plotseling en geheel onverwacht alle hoop op een tegen-omwenteling in Luik den bodem insloeg, juist op het oogenblik, dat men daarvan nut dacht te trekken: meerendeels het gevolg van geruchten omtrent de nadering van een Fransch leger tot bijstand van vorst Leopold, waardoor de orangisten het gunstige oogenblik tot handelen ongebruikt lieten voorbijgaan. De la Sarraz schreef: »Zoo oogenblikkelijk (7 Augustus) bekom ik de tijding uit Luik, dat de voornaamste persoon" — meest waarschijnlijk bedoelde hij den heer Cockuerill (bladz. 91) — »onder de voorstanders der goede zaak, geheel en al door zijn partij verlaten is, dat de bevolkingen der steden en dorpen te wapen loopen en dat er dus aan geen medewerking niet alleen van hunne zijde te hopen is, maar dat zij integendeel in massa tegen de troepen van Uwe Koninklijke Hoogheid willen aanrukken." Een bijgevoegd extra-nummer der Luiksche courant van 6 Augustus bevatte een oproeping van generaal van der Meer aan de Luikenaren om de wapenen op te vatten met grove en lasterlijke beschuldigingen tegen de Hollanders; wijders dat de »garde civique" in alle naburige gewesten zich gereed maakte den gemeenen

Digitized by Google

vijand — de Hollanders — te bestrijden; eindelijk, het eerste bericht omtrent den opmarsch van 50000 Franschen over Givet, Valenciennes en Rijssel, onder bevel van den maarschalk Gérard, tot bijstand van België. De journalist beweerde dat hij de Franschen, die pas den 10den Augustus over de Fransche grenzen zijn gegaan, reeds op 6 Augustus te Bergen had gezien. — Hoe slecht onze regeerings-commissaris te Aken werd geïnformeerd, terwijl hij zelf herhaaldelijk, zonder zich alvorens te overtuigen, aan hoogerhand elkaar tegensprekende berichten verrichtte, welke ten slotte op enkel misrekening en teleurstelling zijn uitgeloopen, blijkt uit een nieuwen brief van 9 Augustus, volgens welken hij niet wist, dat het Maas-leger naar Luik was ontsnapt, en nieuwe hoop omtrent het slagen eener orangistische beweging aldaar koesterde. De capitulatie van Hasselt tot een overwinning uitmetende, schreef de la Sarraz nu weder: »De goede partij (te Luik) is gereed om te handelen. Wij vleien ons, dat de citadel en de »Chartreuse" nog heden aan Z. K. H. overgegeven zullen worden." Hetzelfde berichtte de Sarraz aan generaal George te Nijmegen.

Bij de onzekerheid, waarin het groote hoofdkwartier in den avond van den 8sten omtrent den toestand van het Maas-leger verkeerde, waren des avonds te Curingen voor den volgenden dag, behalve voor de tweede divisie, slechts geringe verplaatsingen voorgeschreven. Van de divisie van Geen zou de eerste brigade Curingen bezetten, de tweede bleef te Diest en te Haelen; de eerste brigade der tweede divisie Saksen-Weimar verliet Herck St. Lambert en begaf zich weder naar St. Truyen, de tweede brigade moest naar Looz — 8 k.m. ten oosten van Tongeren — marcheeren. Van de divisie Meyer bleef de eerste brigade te Hasselt, de tweede te Vummertinghen. De Leidsche studenten werden uit de buit gemaakte magazijnsvoorraad der »garde civique" te Hasselt van nieuw zwart ledergoed, de Friesche- en de Groningsche schutters van ontbrekende kleedingstukken voorzien. De colonne Post legerde ten zuiden van Hasselt langs den weg naar St. Truyen, de brigade lichte cavalerie Boreel te Cortesem.

Sommigen hebben er den prins van Oranje een verwijt van gemaakt, dat hij in plaats van op 9 Augustus onmiddellijk in de richting van Leuven op te rukken, de troepen heeft laten rusten:

Digitized by Google

een uitdrukking, die vrij misplaatst ook in de rapporten van de derde divisie Meyer en van de cavalerie-brigade Boreel op dien dag voorkomt. Op gelijke wijze hebben bevoegden en onbevoegden Napoleon op 17 Juni 1815 gekapitteld, omdat hij Wellington niet onmiddellijk na de overwinning bij Ligny te Quatre-Bras had aangevallen: terwijl de groote veldheer toch, volkomen te recht, alvorens verder te gaan, zekerheid verlangde te bezitten, dat hij daarbij niet aan een rugaanval door vorst Blücher zou blootstaan. Dezelfde redenen bestonden op 9 Augustus 1831 voor het Nederlandsche hoofdkwartier om niet te handelen alvorens te weten wat men van het Maas-leger te wachten had. Bovendien dreigden nog andere gebeurlijkheden.

Nagenoeg gelijktijdig met den brief vol teleurstelling van de la Sarraz was toch de majoor Omphal te Curingen aangekomen met 's konings mededeelingen aangaande de door Chassé voorloopig met Antwerpen gesloten wapenschorsing en de verhouding van Nederland tegenover het buitenland sedert het hervatten der vijandelijkheden. Hoewel de conferentie zich dienaangaande nog niet rechtstreeks jegens de Nederlandsche regeering had uitgelaten, viel 't uit de briefwisseling van generaal Belliard met het Fransche gezantschap te 's Gravenhage en uit andere kenteekenen voldoende op te maken, dat het door baron van Zuylen in den morgen van 2 Augustus aan lord Palmerston overhandigde antwoord des konings in slechte aarde was gevallen. Hoewel de heer van Zuylen er uitdrukkelijk had bijgevoegd »Mylord, gij zult zien, dat wij in oorlog zijn met Leopold" — stak Palmerston het stuk ongeopend bij zich. De aanstaande tusschenkomst van Groot Brittannië en Frankrijk wierp schaduwen vooruit. Daarom te meer wenschte de prins van Oranje spoedig een beslissend voordeel op de Belgen te behalen, zooals hij nog 's morgens te Curingen aan den koning had geschreven: »Demain 10 je compte opérer contre Tongres: je pense que Daine l'évacuera à mon approche . . ." In dien geest sprak hij ook met prins Frederik op weg van Curingen naar Hasselt, waarheen het hoofdkwartier den 9den tegen den middag werd overgebracht; de opperbevelhebber scheen nog niet alle hoop op hulp der orangisten in het Luiksche te hebben opgegeven. Volgens den boodschapper van de la Sarraz, die den prins aanvankelijk te

Digitized by Google

St. Truyen en te Tongeren gezocht, eindelijk te Curingen gevonden had, heerschte in beide plaatsen en te Luik groote opgewondenheid tegen den nieuw gekozen souverein.

Prins Frederik had gedurende den korten rit van Curingen naar Hasselt weinig gezegd. Maar toen in het hierheen verplaatste hoofdkwartier, bij voortzetting der beraadslagingen tusschen de prinsen en generaal de Constant, Oranje er ernstig van sprak om de operatiën in de richting van Tongeren en Luik voort te zetten, het Maas-leger uitéén te slaan alvorens het Schelde-leger in westelijke richting te gaan opzoeken, schudde prins Frederik bedenkelijk het hoofd. Zijn broeder vroeg, welke bezwaren hij tegen dit plan had?

Eenvoudig en overtuigend antwoordde prins Frederik, dat, zoo men al ooit aan een tegenomwenteling in het Luiksche had geloofd, z. i. elk uitzicht daarop na de laatste berichten van de la Sarraz moest verdwijnen. Te Antwerpen en te Gent, met Luik de centra der anti-revolutionnaire beweging in België doch zonder orangistische meerderheid, bleek evenmin van bijval, zoodat prins Frederik de zaak der orangisten in België vrij wel verloren achtte. Kortelijk herinnerende aan zijn aanvankelijk door den koning goedgekeurde operatie-plan, dat vreemd aan elken staatkundigen invloed, rechtstreeks op het doel d. i. op Brussel had willen afgaan [422]), meende prins Frederik dat 't hoog tijd mocht heeten alle krachten in te spannen ten einde de door de staatkundige inblazingen van het Aken'sche agentschap bedorven kansen om Brussel ten spoedigste te bereiken, nog zoo mogelijk te herstellen. De weg daartoe leidde westwaarts, rechtstreeks over Leuven, niet naar het zuiden. Maar alvorens een besluit te nemen behoorde men de terugkomst van den overste van Tuyll uit Tongeren af te wachten »Kein Luftstreich, Guillot, um Gottes willen!" — Na enkele oogenblikken van overweging erkende de prins van Oranje ten volle de juiste inzichten van zijn broeder.

Terwijl baron de Constant te Hasselt bleef, begaven de prinsen zich naar de St. Quinten's-heide om de legerafdeeling van Cort Heyligers in oogenschouw te nemen en aan de troepen bijzondere tevredenheid over hare flinke houding en verrichtingen te Houthalen te betuigen. De eerste brigade bleef te Zonhoven, de tweede

Digitized by Google

overnachtte te Houthalen, Zolder en Helchteren. De tweede divisie voerde haar marsch uit doch met zoodanige wijziging, dat de hertog niet de tweede brigade, welke reeds te St. Truyen was ingekwartierd, naar Looz zond maar de eerste brigade, welke nog op marsch was. Laatstgenoemde kwam pas tegen vier uur 's namiddags aan, was sinds één uur na middernacht gepakt en gezakt en had bij hevige warmte 24 k.m. afgelegd — dus allesbehalve een rustdag! Een bataljon legerde te Bomershoven. De tweede brigade bezette behalve St. Truyen ook de westelijk gelegen dorpen Gorssum, Duras en Wildere, ten einde den volgenden morgen vroeg te gelijk met twee eskadrons lansiers en de batterij no. 6a de stad Thienen te bezetten. Men vond langs den weg slechts verlaten woningen; de Belgen hadden overal verspreid, dat de Hollanders groote wreedheden pleegden.

Pas na drie uur 's namiddags meldde de overste van Tuyll zich te Hasselt aan. Terwijl hij tot nabij St. Walburge — op 15 k.m. van Tongeren en 35 k.m. van Hasselt: de uiterste posten van Boecop stonden te Juprelle op 8 k.m. van Tongeren — geen vijand had ontmoet, meende hij door mededeelingen van het landvolk en verschillende kenteekenen voldoende zekerheid te hebben bekomen, dat bij den ontredderden toestand, waarin het Maas-leger verkeerde, voorloopig van die zijde geen kwaad viel te vreezen.

Dit rapport, tevens de aankomst van een koerier over Eindhoven en Helchteren met brieven des koning en daarbij gevoegde diplomatieke bescheiden, gaf den doorslag aan de overwegingen van den prins van Oranje om de operatiën in de richting van Leuven voort te zetten. De stukken behelsden o. a. 's konings besluit, genomen in overleg met den kabinetsraad, om de door generaal Chassé voorloopig gesloten wapenstilstand te Antwerpen op te zeggen; voorts, het op 5 Augustus door de conferentie gegeven antwoord naar aanleiding der kennisgeving van baron Verstolk van Soelen op den 1sten dier maand (bladz. 597). Nauwlijks kunnende gelooven aan een hervatting der vijandelijkheden door Willem I tegen België, brachten de gevolmachtigden der mogendheden hunne vroegere overwegingen dienaangaande in herinnering. » Votre Excellence connaît les motifs d'intérêt général, qui ont porté

Digitized by Google

les cinq puissances dès le mois de novembre à établir une suspension d'armes entre la Hollande et la Belgique. Elle connaît les engagements, qui subsistent à cet égard entre les cinq cours, et que mentionnait en termes exprès la lettre que nous avons eu l'honneur de vous adresser le 25 juillet dernier. Ces motifs et les engagements sont les mêmes aujourd'hui. Le repos de l'Europe s'y rattache . . ." Zij drongen dan ook bij beide partijen aan op onmiddellijke staking der vijandelijkheden en terugkeer der Nederlandsche troepen naar Noord-Brabant [423]).

Het opzeggen van den wapenstilstand te Antwerpen strekte den prins-opperbevelhebber tevens ter toelichting, dat voor het mobiele leger evenmin sprake van staking der operatiën mocht zijn. Zoo lang de Nederlandsche regeering geen beslissing had genomen omtrent de waarschuwing uit Londen, bleef de prins volkomen vrij in zijne handelingen. Oranje geloofde zelfs niet aan gewapende tusschenkomst der mogendheden, zoodat hij nog dienzelfden avond aan den koning schreef — »La conférence de Londres doit bien paraître fâchée; mais je crois que l'affaire s'arrangera et que nous pourrons finir notre besogne par nous mêmes; la France y pensera aussi à deux fois avant que de passer sa frontière" [424]). Bovendien strekte de kans van vreemde tusschenkomst den vorstelijken opperbevelhebber tot een nieuwen prikkel om, zooals ook zijn broeder raadde, den oorlog voor dien tijd tot een beslissing te brengen: waarmede de chef van den generalen staf ten volle instemde.

Overeenkomstig de volgorde der aanteekeningen van generaal de Constant kon hij de beschikkingen voor Woensdag 10 Augustus pas in den laten namiddag aan den opperbevelhebber onderwerpen. Toch bereikten de bevelen alle afdeelingen bij tijds. Die voor de tweede divisie zullen bij de uitvoering blijken. De eerste divisie van Geen moest van de Geete opbreken (Kaart X) en zich om Diest vereenigen »ten einde den volgenden dag een mouvement met dezelve te kunnen doen". Het groote hoofdkwartier en de derde divisie Meyer kwamen in en om St. Truyen; laatstgenoemde werd te Hasselt vervangen door de eerste brigade van Cort Heyligers uit Zonhoven; de colonne Post kwam tusschen Hopertingen en Looz; de brigade lichte cavalerie Boreel verliet de derde divisie

Digitized by Google

en betrok kantonnementen te Leau, Boyenhove, Halle en Dormael. Het gros van het leger zou den vijand te Leuven opzoeken; 5000 man van Cort Heyligers bleven om en bij Hasselt om de gemeenschap met Noord-Brabant te verzekeren, zoo noodig generaal van Boecop tegen het Maas-leger te hulp te komen, tevens de Belgische afdeeling in 't oog te houden, waarmede de kolonel van den Broek uit Venlo stroopte in de richting van Weert en Eindhoven. Van Boecop ontving bevel om Tongeren in staat van verdediging te brengen, aldaar tot nader order te blijven en het Maas-leger waar te nemen; hij moest de buit gemaakte paarden, voertuigen en wapens naar Maastricht laten overbrengen.

Vorst Leopold (bladz. 685) had op Maandag 8 Augustus te Aerschot van zijn gezant van de Weyer uit Londen de onverklaarbare, valsche tijding ontvangen: »Une révolution éclatée à Batavia (île de Java); les Hollandais ont été chassés de cette importante ville, que les Belges tiennent en leur possession. Les révoltés, étant en plus grand nombre que les Hollandais se sont emparés de l'autorité et ont établi un gouvernement au nom de la nation belge; toute l'île est soumise". Hoe onwaarschijnlijk het bericht ook klonk, het vond geloof, en werd over geheel België verspreid, o. a. namens den minister van binnenlandsche zaken in de »Moniteur belge" van 10 Augustus [425]).

Dienzelfden avond presideerde generaal d'Hane in naam van vorst Leopold een krijgsraad, welke door alle opper- en de hoogstgeplaatste staf-officieren werd bijgewoond [426]), ter vaststelling van de beschikkingen voor een aanval op de Nederlandsche troepen te Scherpenheuvel. Dienovereenkomstig zou het Schelde-leger op 9 Augustus onder persoonlijke aanvoering van vorst Leopold 's morgens vroeg Aerschot in vier colonnes verlaten: een deel der brigade »gardes civiques" van Nijpels, waarbij eenige cavalerie, marcheerde langs den rechter Demer-oever over Langdorp naar Testelt; de brigade Clump, met Niellon als voorhoede, over Rillaer naar Scherpenheuvel; generaal Delescaille met het 12de regiment en het overige der brigade Nijpels van Rillaer, langs het »Bois du Parc des Princes" over Thielt en Beckevoort ten einde, naar men dacht, te Diest, Haelen of Herck de hand te reiken aan het Maas-

Digitized by Google

leger. De brigade »gardes civiques" van generaal van Coeckelberghe zou te Rillaer in reserve blijven.

Terwijl het gros van het Schelde-leger, tegen elf uur 's voormiddags (9 Augustus) in laatstgenoemde plaats aankomende, korten tijd rust hield, ontving vorst Leopold een, zooals later bleek, alleszins overdreven bericht omtrent het Maas-leger, dat tusschen Hasselt en Tongeren geheel zou zijn verstrooid. De vorstelijke bevelhebber behield zijn kalmte en besloot onverwijld naar Leuven te marcheeren tot dekking van Brussel, hetwelk thans sterk bedreigd scheen. Hadden de Belgen den marsch naar Diest voortgezet, dan zou de over Sichem en Scherpenheuvel verspreide brigade Favauge, slechts 5300 man en 8 stukken sterk, terwijl de tweede divisie te St. Truyen op ruim vijf uren-, de afdeeling van Cort Heyligers te Hasselt op zes uren afstand van Diest stonden, tegenover 15500 Belgen met 21 vuurmonden groote gevaren geloopen hebben. Een overwinning van het Schelde-leger op 9 Augustus te Diest had ongetwijfeld den prins van Oranje in ernstige ongelegenheid gebracht. Doch vorst Leopold begaf zich naar Leuven om aldaar de noodige maatregelen te treffen.

De »Moniteur belge" behelsde aangaande den tocht van het Schelde-leger naar Scherpenheuvel »Les Hollandais n'acceptèrent pas le combat".

Een bataljon »Tirailleurs de la Meuse" hield voorloopig Aerschot bezet. Het gros van het Schelde-leger, dien dag nog door twee bataljons van het 9de regiment uit Schilde versterkt, marcheerde slechts enkele uren nadat het Maas-leger van Tongeren naar Luik was teruggegaan, onder dekking van Niellon te Rillaer, over St. Peeters Rhode, Dutsel en Vlierbeeck en kwam tegen acht uur 's avonds te Leuven. Drie bataljons van het 12de regiment en de brigade »gardes civiques" van kolonel Nijpels dekten te St. Jooris Winge den hoofdweg naar Diest. Aan Daine zond de koning bevel om te Luik verdere bevelen te wachten.

Zoodra generaal Belliard op 9 Augustus bericht had ontvangen omtrent den terugtocht van het Maas-leger, noodigde hij op eigen verantwoording den maarschalk Gérard uit om ten spoedigste tot hulp van België op te rukken. Ook vorst Leopold kwam te Leuven tegenover den Franschen opperbevelhebber en den her-

Digitized by Google

tog van Orleans op zijn te Aerschot gedaan verzoek terug [427]), hopende zoo lang den vijand te kunnen tegenhouden: een grievende, voor België vernederende handeling, maar die door den nood gebiedend werd voorgeschreven en den pas benoemden souverein voor een smadelijke gevangenschap heeft gespaard.

De proclamatie van 9 Augustus, waarmede de maarschalk Gérard te Maubeuge het Noorder-leger in beweging stelde, liet bij den zoo hoogst onvoldoenden, weinig slagvaardigen toestand dier krijgsmacht niets aan snorkende grootspraak te wenschen over. »L'armée est appelée à protéger l'indépendance du peuple que la France a placé à la tête de ses amis. Sa Majesté le roi des Belges n'aura pas réclamé en vain l'appui du roi des Français. Les Hollandais, qui connaissent la valeur des Belges, viennent de nouveau la provoquer, en troublant la paix de l'Europe, au mépris des Grandes Puissances dont l'accord a garanti l'indépendance et la neutralité de la Belgique. Soldats, nous allons défendre la cause de la France, en soutenant notre alliée."

Reeds den volgenden dag meldde de jonge hertog van Orleans, die een brigade lichte cavalerie aanvoerde waarbij zijn broeder, de hertog van Nemours, een regiment lansiers commandeerde, zijn aankomst te Bergen. Vijftig duizend Franschen hadden op 10 Augustus de grenzen in vier colonnes overschreden: de rechtervleugel van Givet naar Namen, het centrum van Maubeuge en Valenciennes naar Wavre en Brussel, de linker-colonne van Rijssel naar Doornik en Vlaanderen [428]). De hertog van Orleans eclaireerde met zijne brigade cavalerie de divisie Teste, welke op 12 Augustus te Hal zou aankomen.

Digitized by Google

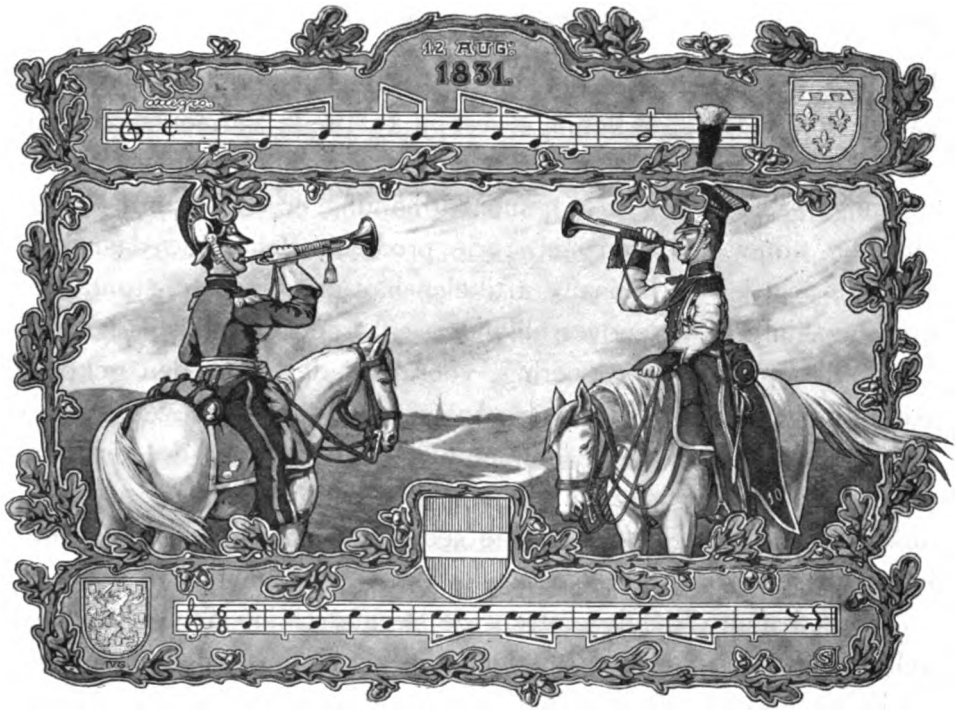

»OPHOUDEN MET VUREN".

NAAR BRUSSEL.

I. Gewapende tusschenkomst.

Denzelfden dag, waarop de scheidsrechters aan de Theems hun reeds vermelde ultimatum aan Nederland afzonden (bladz. 723) en de prins van Oranje de Demer-vallei bezette (5 Augustus), deed baron Verstolk van Soelen, overeenkomstig 's konings reeds vóór den aanvang van den veldtocht uitgedrukt verlangen, mededeeling aan de tweede kamer der staten-generaal omtrent den loop der staatkundige aangelegenheden sinds zijn redevoering in de geheime zitting van 11 Juni t. v., toen hij het voorstel der achttien artikelen, later schriftelijk het regeeringsantwoord van 12 Juli ter kennis van Hunne Edel Mogenden had gebracht. Met overlegging der tusschen de regeering, de conferentie en de mogend-

Digitized by Google

heden gewisselde stukken ontwikkelde de minister van buitenlandsche zaken de reeds bij 's konings verblijf te Breda vermelde redenen (bladz. 591), die er hem toe hadden gebracht om zijne rechten tegenover België met de wapenen te handhaven. Nu Noord Nederland de annexe A van het 12de protocol, België de daarmede strijdige achttien preliminaire artikelen had aangenomen, stond men opnieuw lijnrecht tegenover elkander, en vroeg de minister terecht, »welke hoop kon de regeering, vooral na den door den gekozen vorst afgelegden, de berooving van ons grondgebied bevestigenden eed, koesteren van alsnu, zonder ondersteuning met de wapenen, een onderhandeling te zien slagen, welke ván het najaar af geene uitkomst had opgeleverd en die sedert de laatste weken een onloochenbare rigting ten gunste van België genomen heeft?"

Breeder uitwijdende omtrent de slechts schijnbaar vriendschappelijke gevoelens der te Londen vereenigde mogendheden jegens Nederland, welke zéker niet door hare handelingen werden bevestigd, stelde de minister in het licht, hoezeer haar standpunt met betrekking tot de Belgische aangelegenheden verschilde van dat van Noord Nederland. »Haar eerste oogmerk toch is het behoud van den algemeenen vrede (zie bladz. 530), het tweede het voorstaan onzer billijke vorderingen. Bij Noord Nederland moet omgekeerd het eerste doel zijn eigen behoud, en het tweede handhaving van den vrede. Uit deze beschouwing nu der mogendheden vloeide gedurende de twee jongst afgeloopen maanden de inwilliging voort van de Belgische eischen en de terugplaatsing der Nederlandsche op den achtergrond.... 's Konings middelen, steunende op de regelmatige en grondwettige werking onzer instellingen, op de gehechtheid der ingezetenen aan de handhaving der maatschappelijke orde en op den moed eener aanzienlijke, welingerichte zee- en landmagt, overtreffen die van België; maar zij zouden afdalen tot een ijdele vertooning, als men het grondbeginsel volgde dat zij nimmer mochten gebruikt worden, terwijl het Belgische revolutionnaire schrikbeeld zich in dezelfde evenredigheid hoe langer hoe meer uitzette."

Eindelijk had de koning »het bevel aan zijn krijgsmagt uitgevaardigd, om de onderhandelingen door de wapenen te ondersteunen. Verkrijging van billijke voorwaarden van scheiding is het

Digitized by Google

uitsluitende doel van dit bevel . . . die maatregel staat in geen verband hoegenaamd tot de Europeesche zijde der Belgische quaestie.

» Daaraan, Edel Mogende Heeren! heeft de Koning de afscheiding van Noord Nederland en België ten offer gebracht . . .

» 's Konings staatsstelsel rust op het grondbeginsel van oprechte vriendschap jegens alle mogendheden en van welwillende aanschouwing der wijze, waarop zij goedvinden hare aangelegenheden te regelen.

» Anders moet de Nederlandsche staatkunde zijn ten aanzien der uitsluitend Hollandsche quaestie tusschen ons en België. Deze gaat ons alleen en België aan, want voor ons gelden een billijke verdeeling der schuld en de handhaving van ons grondgebied, het wezen van ons volksbestaan; doch voor de overige mogendheden van Europa is het onverschillig, óf voortaan Nederland dan België meer of minder zal dragen in die schuld, en hoedanig de grenzen tusschen beide landen zullen getrokken worden. Tot regeling dezer onderwerpen heeft de koning met erkentenis de medewerking en bemiddeling zijner vijf machtige bondgenooten en vrienden aangenomen, maar HoogstDezelve vermag zich in dat opzicht niets laten voorschrijven . . .

» In alles wat onze huishoudelijke belangen, de regeling onzer grensaangelegenheden met onze naburen, met één woord de eer, de rechten en het welzijn van Noord Nederland zelve betreft, bevindt onze regeering zich aan eigen haard; wanneer het op behoud van het dierbaarste dat wij bezitten aankomt, dan kan de uitoefening van het regt van vrede en oorlog, onafscheidbaar van een onafhankelijken staat, ons door niemand worden betwist.

» Dit is het standpunt, Edel Mogende Heeren! waarop wij ons geplaatst vinden. Zelfs dan, wanneer het bloed onzer dapperen vruchteloos geplengd werd, troon en vaderland tot op hunne grondslagen daverden, zou het bewustzijn van alleen voor overmacht onzen leeuwen-standaard gebogen te hebben, ons aan het billijk Europa en het regtvaardig nageslacht als een volk doen kennen, eensgezind met zijn Koning, gehoorzaam aan de wetten, getrouw aan zijn erfgrond en ontzagwekkend tot in zijnen val" [439]).

In geestdriftige bewoordingen stelde de president der kamer, de heer L. van Toulon, aan de leden voor om niet enkel door

Digitized by Google

een bloote plichtpleging van dank jegens den minister, die de gewichtige mededeeling had overgebracht, maar door een adres van antwoord aan den koning te doen blijken, hoezeer die taal in het hart van elken vertegenwoordiger van het Nederlandsche volk weerklank vond. Het adres kon, na in de tweede kamer te zijn aangenomen, aan de eerste kamer gezonden worden, met het voorstel om gemeenschappelijk vanwege de staten-generaal aan Zijne Majesteit te worden aangeboden. De kamer verklaarde zich éénstemmig voor het voorstel van den voorzitter, die daarop vijf leden benoemde om het adres te ontwerpen.

Het duurde vier dagen, alvorens het ontwerp door de centrale afdeeling der tweede kamer gewijzigd, door de vergadering met gesloten deuren op Zondag behandeld en aangenomen, ook door de eerste kamer goedgekeurd werd.

Middelerwijl hadden de vreemde gezanten te 's Gravenhage storm geloopen op het departement van buitenlandsche zaken en ten huize van baron Verstolk van Soelen in het Lange Voorhout: thans het paleis van Hare Majesteit de Koningin-Moeder. 't Scheen wel alsof zij de hun op 2 Augustus gezonden mededeelingen »que le Roi s'est déterminé de mettre simultanément avec les négociations de Londres son armée dans la balance, afin d'obtenir des conditions équitables de séparation . . ." niet hadden begrepen, of niet wilden verstaan. Vooral de Fransche zaakgelastigde graaf de la Rochefoucauld stelde zich, in strijd met zijne houding op 2 Augustus (bladz. 642), uiterst onbegrijpelijk aan en vroeg herhaaldelijk op het Buitenhof uitleg omtrent de bedoelingen der regeering. De gesprekken der andere gezanten met baron Verstolk brachten duidelijk aan 't licht, dat zij geenszins de toch consequent door Nederland gevolgde gedragslijn hadden verwacht en daardoor levendig verrast waren.

Terwijl de minister van buitenlandsche zaken in den kabinetsraad van Zondag 7 Augustus nog slechts voorloopige berichten van baron van Zuylen omtrent de maatregelen der conferentie ter tafel had kunnen brengen, bracht des namiddags een ijlbode uit Londen het op bladz. 722 vermelde, toen nog slechts officieus bekende antwoord der mogendheden op den brief van baron Verstolk d.d. 1 Augustus, welke in den voormiddag van den 3den door

Digitized by Google

baron van Zuylen van Nyevelt aan lord Palmerston was overhandigd. Tevens ontving men mededeeling omtrent de weigering van België op 28 Juli aan de conferentie en aan lord Palmerston om verder aan de onderhandelingen deel te nemen, zoo lang men zich niet zou verstaan hebben over de grondslagen, welke, gelijk het bestuur te Brussel uitdrukte, geene andere konden zijn dan de voorgestelde achttien preliminaire artikelen. Niettemin drong de conferentie nogmaals te Brussel aan op de afzending van gevolmachtigden tot onderhandeling over den vrede, met opmerking, dat het staatkundig bestaan van België afhing van de spoedige afsluiting van zoodanig tractaat [430]).

Terwijl men 's morgens (8 Aug.) alleen wist dat de Britsche regeering de Noordzee-vloot onder bevel van den admiraal Codrington ter beschikking van de conferentie had gesteld, bracht tegen den middag een op 4 Augustus uit Parijs vertrokken en over Aken reizende koerier aan baron Verstolk een brief van generaal Fagel met bericht, reeds in den »Moniteur" van 4 Augustus opgenomen, omtrent den opmarsch van »l'Armée du Nord", 50000 man sterk, naar België. Tegen drie uur trad graaf de la Rochefoucauld weer bij baron Verstolk binnen. Ook namens den minister van buitenlandsche zaken Sebastiani te Parijs gaf hij zijn bevreemding te kennen, dat Neerlands souverein den wapenstilstand had verbroken en de vijandelijkheden was begonnen, dientengevolge de door de groote mogendheden erkende onafhankelijkheid en onzijdigheid van België geschonden had. »Dans cet état de choses" — vervolgde graaf Polydore met zeker tooneelmatig vertoon — »le roi des Belges avait demandé l'appui du roi des Français [431]). Il l'obtiendrait, s'il en avait besoin, pour repousser une injuste agression... Si l'armée hollandaise ne retrogradait pas immédiatement en deça de la ligne d'armistice, elle aurait à combattre une armée française. Si le roi repoussait les conseils d'un souverain ami, le comte de la Rochefoucauld quitterait la Haye..."

Lord Bagot bezocht den minister van buitenlandsche zaken in den loop van den avond in het Voorhout met een gelijkluidende boodschap, breedsprakig betoogende, dat de mededeeling van koning Willem I aan de mogendheden betreffende de hervatting der vijandelijkheden, Frankrijk en Groot Brittannië had gebracht tot het

Digitized by Google

besluit, om den nog niet gevormden Belgischen staat onder hunne bescherming te nemen.

De kabinetsraad vergaderde den volgenden morgen reeds te acht uur ten paleize. Baron Verstolk voegde, bij zijne mededeelingen de eenigszins vreemde toelichting, dat volgens lord Bagot de conferentie *berustte* in de maatregelen van Frankrijk en ze overnam; zooals dan ook spoedig uit het protocol van 6 Augustus no. 31 zou blijken [432]). De waarheid was dat Engeland de Fransche regeering sterk wantrouwde en zich noode bij haar tusschenkomst had nedergelegd.

Na langdurig beraad kwam de koning met zijne raadslieden overéén, dat Nederland tegenover de conferentie behoorde te volharden bij het stelsel, hetwelk de minister van buitenlandsche zaken op 5 Augustus tegenover de staten-generaal had ontwikkeld: namelijk, dat de vijandelijkheden van Nederland tegen België, enkel billijke voorwaarden van scheiding ten doel hebbende, een zaak was van uitsluitend huishoudelijken aard, welke niets veranderde in de vriendschappelijke verhouding van Nederland tegenover de andere mogendheden, geenszins strekte om den algemeenen vrede in Europa te storen. De regeering erkende ten volle dat een oorlog met Frankrijk geenszins in het belang van Nederland kon zijn en tot noodeloos bloedvergieten zou leiden. Mitsdien behoorde de Nederlandsche krijgsmacht alle vijandelijkheden met het Fransche leger te vermijden.

In dien zin werden onverwijld aanschrijvingen aan den opperbevelhebber van het mobiele leger, aan de commandanten in de vestingen en de scheepsmacht gericht, en geschiedden mededeelingen aan den Franschen zaakgelastigde te 's Gravenhage, aan den generaal Fagel te Parijs en de Nederlandsche gevolmachtigden te Londen.

Na afloop van den kabinetsraad ontving de koning de commissie uit de beide kamers der staten-generaal, belast met de aanbieding van het adres van antwoord. Bij monde van hare vertegenwoordigers drukte de natie het zegel op de beslissing der regeering. Het adres eindigde alleszins waardig: »Zoo moge dan Europa, met deelneming en eerbied, een vredelievend volk aanschouwen, dat, getrouw aan zijne instellingen en innig met zijn

Digitized by Google

vorst verbonden, de oorlogsvaan ontrolt, *niet* om zijn gebied te vergrooten, *noch* tot storing van den algemeenen vrede, maar om billijke schikkingen te vernemen, en, in nederig opzien tot den God zijner Vaderen, het land door hun moed beveiligd en roemrijk door hunne daden, ongeschonden voor het nakroost te behouden" [433]).

Hoewel de staten-leden op 9 Augustus geenszins konden vermoeden, wat in de jongst afgeloopen dagen bovendien op het gebied der buitenlandsche staatkunde was voorgevallen, stemde het adres van antwoord volkomen overeen met de latere handelingen der regeering. Twee dagen daarna bracht baron Verstolk van Soelen, zooals de koning reeds zonder in verdere ontwikkeling te treden aan de commissie had te kennen gegeven, in een geheime zitting der staten-generaal te harer kennis, dat de gevolmachtigden der vijf mogendheden te Londen hadden besloten te treden tusschen ons en België; dat zij hadden ingestemd met de hulp, eventueel door Frankrijk aan België te verleenen en het aanbod eener vloot, door Engeland gedaan, hadden aangenomen, en dat het Nederlandsche leger bevel had ontvangen, om, bijaldien een Fransche krijgsmacht mocht verschijnen, weder op ons oud grondgebied terug te keeren [434]). Bij de voortreffelijke, consequente leiding der diplomatieke aangelegenheden door baron Verstolk van Soelen bleek tevens de volledige overeenstemming tusschen koning en volk, tusschen de natie en hare regeering. De welgezinde, onbevooroordeelde staatslieden van Europa prezen de wijze gematigdheid des konings en de houding der Nederlandsche regeering.

Op den 10den Augustus vertrok kapitein van der Horst, adjudant van den directeur-generaal van oorlog, naar den prins-opperbevelhebber met een instructie tot vermijding van alle vijandelijkheden met het Fransche leger. Volgens schrijven van graaf de la Rochefoucauld op denzelfden dag aan maarschalk Gérard, liet koning Willem I 't aan laatstgenoemden over om zich ter zake met den prins van Oranje te verstaan [435]).

Baron Verstolk beantwoordde onder dagteekening van 8 Augustus den brief der conferentie van den 5den, den volgenden dag dien van generaal Fagel op den 4den te voren: beide om het goed recht van koning en volk, tevens de inconsequentie der conferentie tegenover Nederland en zijn souverein in 't licht te stellen. Kern-

Digitized by Google

achtig luidde vooral zijn betoog jegens den Nederlandschen gezant te Parijs als laatste poging om de Fransche regeering van elke tusschenkomst te doen afzien.

Wijzende op den brief, welke de Fransche minister van buitenlandsche zaken op 4 Augustus aan graaf de la Rochefoucauld had geschreven (bladz. 731), wraakte baron Verstolk het voorbarige oordeel van zijn collega te Parijs »selon un exposé transmis de Bruxelles et avant d'avoir connaissance des explications envoyées de la Haye. Nous ignorons que l'indépendance de la Belgique a été reconnue par les cinq puissances, avant que la Belgique ait accepté les conditions de séparation établies par elles, et il est hors de tout doute, que la marche de l'armée hollandaise, bien loin de concerner ou de compromettre l'indépendance ou la neutralité de la Belgique, n'a d'autre objet, que de réaliser les mesures coërcitives annoncées par les cinq puissances dans le cas, où la Belgique n'acceptât pas l'annexe A du 12e protocole de la conférence de Londres, afin de donner suite aux bases de séparation de la dite annexe, déclarées inébranlables par la conférence. Il est impossible de qualifier cette marche une injuste agression, sans reconnaître en même tems, que les cinq puissances ont commis une injustice en établissant les bases de séparation de l'annexe A du 12e protocole et le principe que pour les faire adopter à la Belgique, il serait pris au besoin des mesures coërcitives... La marche de nos troupes concerne exclusivement les rapports domestiques entre la Hollande et la Belgique, qui n'intéressent aucun autre pays: savoir les limites à tracer, le partage de la dette et quelques autres articles secondaires.

»Nous nous persuadons, que cet exposé sera jugé suffisant pour faire revenir le gouvernement français de l'intention d'envoyer une armée française en Belgique. S'il en était autrement, l'armée du roi, uniquement destinée comme moyen coërcitif à faire adopter l'annexe A du 12e protocole à la Belgique, ne l'est nullement à agir contre une des cinq puissances, que le roi considère toutes comme ses amies et alliées, et que dès-lors si une armée française se présentait en Belgique, l'armée hollandaise retrograderait en deçà des limites de son propre territoire..."

Terwijl de conferentie overeenkomstig haar protocol van 12

Digitized by Google

Augustus 1831 no. 32 een afwachtende houding aannam [436]), lieten de mogendheden de regeering aan de Seine vrij, welke zooals wij reeds weten, zich niettegenstaande het wantrouwen van het Britsche kabinet geenszins van hare plannen liet terugbrengen. Hoewel Louis Philippe verklaarde niet in oorlog met Nederland te zijn, zelfs het verlangen uitsprak dat de wederzijdsche verhouding van vriendschappelijken aard mocht blijven, stonden op 11 Augustus de divisiën van Gérard in de lijn Gembloux-Sombreffe-Nivelles-Hal, met het hoofdkwartier te Nivelles. Wel noodigde de minister Sebastiani vorst Leopold uit: »à ne pas exposer inutilement ses braves troupes et à les faire retirer à l'approche de celles du roi, afin d'éviter une effusion de sang inutile et de mettre fin plus tôt à la contestation" — met bijvoeging, dat Frankrijk aan Engeland had voorgesteld om een vloot naar de Schelde te zenden.

Sedert den terugtocht en bij den toestand van het Maas-leger leed 't geen twijfel, dat de prins van Oranje tegenover het Scheldeleger over een belangrijke meerderheid in getalsterkte beschikte. Onder die omstandigheden schreven de regelen der krijgskunst den zwakkeren gebiedend voor, zich niet in het open veld aan een nederlaag bloot te stellen, maar terug te trekken in de richting van Namen of van Bergen ten einde zich met de Franschen te vereenigen, of wel naar Antwerpen ten einde het Nederlandsche leger tusschen twee vuren te brengen. Het Belgische legerhoofd had echter besloten om te Leuven een verdedigende stelling tot dekking van Brussel in te nemen. De schrik in de hoofdstad was, nu ook het Schelde-leger terugtrok, hevig toegenomen; vooral duchtte men de wraak van den hertog van Saksen-Weimar »Sire Lion", die nog al, zooals 't heette, de vijandelijke voorhoede aanvoerde. Door overdreven, deels valsche geruchten misleid, liet de minister van finantiën Coghen, het eenige in de hoofdstad achtergebleven lid van het kabinet, alle bankwaarden, archieven enz. naar Hal overbrengen; het volk wierp barricaden en batterijen op vóór de Leuven'sche en de Namen'sche poort; duizenden gegoede ingezetenen verlieten de stad, welke geheel van troepen was ontbloot. Het stedelijke bestuur vergaderde en beraadslaagde druk, maar deed niets en kon dan ook, bij gebrek aan alle middelen tot

Digitized by Google

verdediging, moeilijk iets uitrichten. Bovendien staken de orangisten het hoofd op, zoodat de regeering hen in de »Moniteur" van 9 Augustus ernstig waarschuwde: »les orangistes, au moindre mouvement, éprouveront la rigueur des lois." Alleen de burgemeester Rouppe behield zijn kalmte; hij sprak de ingezetenen moed in, maar vond eer tegen- dan meewerking bij vele notabelen, die meenden, dat de Nederlanders thans niet als in September 1830 Brussel zouden binnenrukken, maar bombardeeren. De graaf van Aerschot en andere aanzienlijken vaardigden herhaaldelijk boodschappers af naar de Fransche bevelhebbers ten einde hen tot bespoediging van den marsch aan te sporen. Doch het Noorder-leger was te slecht uitgerust en te weinig slagvaardig om doortastend te kunnen optreden.

Vorst Leopold ging kalm voort Leuven, thans het laatste toevluchtsoord van België's onafhankelijkheid, in een vesting te herscheppen, waartoe de omwalling opgemaakt en met geschut bewapend, tamboers vóór, versperringen achter de poorten aangebracht, munitie-depots enz. aangelegd werden. De Nederlandsche krijgsgevangenen van September en October 1830, ruim 500 in getal, werden uit de abdy »du Parc" naar Wavre overgebracht. Tusschen 8 en 10 Augustus vloeiden te Leuven nog ruim 8000 vrijwilligers samen, die men zoo goed en zoo kwaad als 't ging van wapenen voorzag en bij de derde brigade Ysebrandt de Lendonck van de »Garde civique" indeelde. Groote levendigheid maar tevens een verschrikkelijke wanorde heerschte in de anders zoo rustige stad der geleerden. Het hoofdkwartier vertoefde ten huize van »Madame Claessens" nabij de markt. Alle huizen waren overvuld met officieren en militaire beambten; de gebouwen van het »Collegium philosophicum" strekten tot kazernen. Bovendien zochten huisvesting sir Robert Adair, die namens den koning van Engeland hertog Leopold met zijn troonbestijging was komen gelukwenschen, lord William Russell en andere aanzienlijke Engelschen en Franschen. Met Leuven als steunpunt, een deel van het leger achter de Dyle en het kanaal naar Mechelen, waarvan de noordelijke overgangen waren bezet, de overige troepen verdeeld op de hoofdtoegangen van Thienen en Diest — te samen 8000 man linie-troepen, ongeveer 3000 »gardes civiques", vrijwilligers en »franc-tireurs", 25 veldstukken en

Digitized by Google

15 zware vuurmonden, op de Leuven'sche wallen — meende prins Leopold de hoofdstad voldoende te dekken en wachtte rustig af hetgeen verder zou gebeuren. Moed en tucht waren bij het Scheldeleger wel verslapt, maar geenszins verloren.

Niellon, die wegens zijn partijgangers-oorlog gedurende de vorige dagen veel had goed te maken, kreeg bevel om met vier bataljons op den linker Dyle-oever tusschen Campenhout en Thildonck stelling te nemen; het 2de regiment jagers en een sectie artillerie verdedigden den kanaal-overgang op laatstgenoemde plaats. De halve eerste brigade »gardes civiques" van Coeckelberghe en één sectie artillerie stonden te Wilsele en te Herent eveneens achter het kanaal, de andere helft binnen de stad Leuven. De brigade Clump en een batterij bivakkeerden tusschen Corbeeck Overloo en de abdij »du Parc" bezuiden den Thienen'schen straatweg; de tweede brigade »gardes civiques" van Nijpels bezette Lubbeeck, het 12de regiment infanterie van Delescaille, St. Jooris Winge op den weg naar Diest, van waar men den hoofdaanval wachtte. De overige artillerie van het Schelde-leger parkeerde in en bewesten Leuven. De brigade cavalerie van Marneffe bivakkeerde tusschen de Diester- en de Thienen'sche-poort, van waar hij aanhoudend detachementen en patrouilles op verkenning in oostelijke richting uitzond, doch geenszins het zuidwaarts gelegen terrein liet gadeslaan.

De door den prins van Oranje voor 10 Augustus genomen beschikkingen werden door de divisie Meyer, de marsch-divisie Cort Heyligers, de cavalerie en de reserve-artillerie van Post uitgevoerd zonder eenigen weerstand te ontmoeten. De divisie Meyer marcheerde over Herck St. Lambert, Cosen en Cortenbosch naar St. Truyen en zette voorposten uit te Brusthem; de Leidsche jagers trokken op veldwacht. De troepen vonden alle dorpen en plaatsen verlaten. De genie ging voort Hasselt in staat van verdediging te brengen door de poorten te versterken, de oude wallen op te maken, in de deels droge en doorwaadbare grachten verhakkingen aan te brengen, gepalisadeerde redouten en geschutstellingen op de wegen naar Diest en St. Truyen aan te leggen.

Van de divisie van Geen betrokken het gros der brigade Schuurman kantonnementen ten westen van Diest, één bataljon

Digitized by Google

schutterij en een sectie artillerie te Scherpenheuvel, het 2de bataljon grenadiers van den overste Serraris en de Groningsche studenten te Wersbeeck en Molenbeeck, het 1ste bataljon jagers van baron van Heerdt, de sectie rijdende artillerie van der Oudermeulen en een peloton lansiers te Beckevoort. Tegen vier uur 's namiddags ontdekten laatstgenoemden langs den Leuven'schen straatweg een vijandelijke colonne, twee compagnieën van het 12de Belgische regiment infanterie onder majoor Wallet, die een offensieve verkenning verrichtte. De overste van Heerdt rukte hem aanstonds te gemoet. Een kort maar levendig tirailleur-gevecht en eenige kartets-schoten van Oudermeulen brachten de Belgen tot wijken. Doch twee bataljons van het 12de regiment herstelden het gevecht, drongen langs beide zijden van den straatweg voort en dreven de jagers van Van Heerdt terug, tót de Belgen in het bedekte terrein in den rechterflank genomen en tot staan gebracht werden door Serraris, die zoodra hij het geschutvuur hoorde, met zijne grenadiers van Molenbeeck was opgerukt. Een nieuwe vijandelijke aanval omstreeks acht uur, thans rechtstreeks tegen Molenbeeck, stuitte af op den weerstand van de Groningsche studenten en de grenadiers. Wegens 's vijands nabijheid bivakkeerden zij op het terrein, dat de Belgen hadden verlaten. Gedurende den nacht ontmoetten nog patrouilles elkaâr en kreeg o. a. de student Middendorp een kogelschot. Wij hadden één officier en 28 manschappen buiten gevecht; de Belgen, 5 gesneuvelden, 10 gewonden en enkele krijgsgevangenen [437]).

Reeds 's morgens te half zeven, na aankomst van de rijdende batterij Dinaux en het eskadron lansiers, welke te drie uur uit Looz waren afgemarcheerd, kon de hertog met de brigade Bagelaar, de haar vergezellende cavalerie en de veldbatterij no. 6a van St. Truyen naar Thienen oprukken (Kaart X). Op den linker-oever van de Kleine Geete gekomen zijnde, meldde de voortroep dat Thienen aanstalten maakte om zich te verdedigen. De oude vesting was bezet door een compagnie jagers te voet en eenige honderden »gardes civiques" uit Namen en Thienen, welke een groot huis, »Ma Campagne", de kapel »Notre Dame de St. Pierre" en enkele langs den straatweg gelegen woningen in staat van verdediging

Digitized by Google

hadden gebracht. Aanstonds zond de divisie-commandant twee eskadrons, twee stukken en een bataljon der 18de afdeeling noordwaarts langs het kasteel Wommersom bij de abdij Magdendal over de Groote Geete; terwijl de infanterie de bruggen bezet hield, moesten de lansiers en de artillerie snel langs de kruin der hoogten naar den Leuven'schen straatweg marcheeren en aldaar de Belgen den terugtocht afsnijden. Het gros der brigade met de koninklijke jagers aan het hoofd trok op Thienen aan. Ter hoogte van de romeinsche graftomben begroette hen een levendig vuur uit »Ma Campagne" en de nabijgelegen huizen. De hertog liet twee houwitsers in batterij brengen. Reeds bij het derde schot sloegen de vlammen uit »Ma Campagne"; de jagers en het bataljon van den majoor Senn van Basel stormden vooruit en dreven de »gardes civiques" op de vlucht. Nog slechts enkele schoten vielen van de wallen; na opruiming eener versperring vóór de poort trok de brigade de stad binnen. De grimmige gezichten der ingezetenen voorspelden weinig goeds; maar »Monseigneur" liet bij trommelslag bekend maken, dat elk huis, waaruit geschoten werd, tot den grond zou worden afgebrand. Inmiddels hadden de lansiers hunne omtrekkende beweging volbracht, op welk bericht de gewapende Belgen de stad langs de Hougaerde'sche poort ontruimden; een sterk detachement vervolgde hen in westelijke richting en overnachtte te Meldert. De troepen van Bagelaar betrokken een kantonnements-bivak in de oude veste; de mineurs versterkten het kerkhof naar de zijde van Leuven, waar ook de koninklijke jagers en het bataljon Schoch van de 18de afdeeling legerden en voorposten uitzetten. In de stad legde men de hand op een groot getal wapenen en uitrustingstukken. Verkennings-detachementen stuitten nabij Roosbeeck op Belgische patrouilles.

De brigade des Tombe bereikte kort na den middag de kantonnementen te Orsmael, Nederhespen, Overhespen en Wanghe aan de Kleine Geete en ontving bevel zich den volgenden morgen te vier uren gereed te houden.

Het groote hoofdkwartier was Dinsdag 9 Augustus naar St. Truyen overgebracht, waar den volgenden dag enkele getrouwe Belgen hun opwachting bij de prinsen maakten. »J'ai vu hier le comte Borghgrave qui est bien heureux de nos succès ainsi que

Digitized by Google

la comtesse (Henriette) d'Oultremont que j'ai vue aujourd'hui à Duras" — de hofdame van koningin Wilhelmina, tien jaar later 's konings tweede echtgenoote. Geenszins verheelde de prins tegenover haar zijn teleurstelling wegens de in het Luiksche mislukte tegenomwenteling.

Omtrent de voortzetting der operatiën op 11 Augustus had de prins uit St. Truyen aan zijn vader geschreven — »... Vous verrez par mon rapport officiel que nous sommes déjà aujourd'hui à Tirlemont (St. Trond). Demain le 11 la 2e division sous le duc Bernard doit faire un mouvement sur sa gauche pour tourner les bois situés à gauche de Louvain et vers le soir il doit occuper les ponts sur la Dyle en avant de ces bois. Le 12 de grand matin il doit passer le Dyle et prendre la traverse pour tourner la position de la montagne de fer, et se placera sur le plateau faisant face vers Louvain et il tâchera de s'étendre de manière à occuper la route de Malines. La 1re division (van Geen) avancera de Diest demain sur la route de Louvain et se tiendra vers St. Jooris Winge caché derrière les bois qui s'y trouvent et elle tâchera soit demain soir ou après demain, le 12 au matin de s'emparer des ponts sur la Dyle et sur le canal; elle les passera le 12 pour faire sa jonction avec le duc Bernard. La 3me division qui sera demain à Tirlemont s'avancera le 12 vers Louvain sur la route directe — c'est là la manoeuvre projetée pour demain et après demain... De là je compte me porter vers Bruxelles... Dans ce moment j'apprends que Leopold est à Louvain et y a concentré ses troupes; il faudra donc l'attaquer ou bien il nous attaquera..." [438])

II. De omtrekking van Leuven. Gevecht bij Bautersem.

Ván 't oogenblik, dat Oranje het zwaard voor de rechten van koning en vaderland had ontbloot, beijverde hij zich om België en de te Londen vergaderde mogendheden ernstig maar met de minste bloedstorting tot rede te brengen. Noch zijn vroegere ge-

Digitized by Google

zindheid voor het Zuiden, noch de stamverwantschap van Nederland en België konden hem doen afwijken van het krijgskundige beginsel, dat de vernietiging der vijandelijke strijdkrachten het hoofddoel is van den oorlog. Behoedzaam en met zelfvertrouwen volgde hij hetzelfde richtsnoer, nadat het Maas-leger voorloopig onschadelijk was gemaakt. Niet zonder bezorgdheid omtrent de sterkte van den vijand; geenszins kunnende berekenen hoe groot het aantal zijner tegenstanders was, die met het uur aangroeiden; wetende hoe groote geestdrift hen bezielde, kon hun nederlaag alleen Oranje niet bevredigen. De prins-opperbevelhebber wenschte het Schelde-leger in te sluiten, vervolgens Brussel triomfantelijk binnen te trekken. Alleen dán achtte hij de hem door koning en natie opgedragen taak voltooid [439]).

Om daartoe te geraken moest de hoofdmacht van het leger, ongeveer 20000 man, den marsch langs de wegen van Diest en van Thienen voortzetten en het Schelde-leger in front aanvallen; terwijl een andere afdeeling, ter halve sterkte, bezuiden Leuven over de Dyle ging, om de wegen over Tervueren en Cortenbergh naar Brussel, ook die naar Mechelen te bezetten, tevens Leuven van de westzijde aan te tasten.

Niet onwaarschijnlijk heeft aan de ontwerpers dezer beweging de operatie voor oogen gespeeld van den heer van Ouwerkerk en den hertog van Marlborough in Augustus 1705 tot omtrekking der verschanste stelling van den Franschen veldmaarschalk de Villeroy in en om Leuven, waarvan de rechtervleugel zich tot Neeryssche aan de Dyle uitstrekte (Kaart X).

Op 15 Augustus marcheerden het Staatsche- en het Britsche leger, 168 eskadrons en 100 bataljons, in vijf colonnen van Thienen naar Corbais (± 26 k.m.), gingen den 16den nabij Court-St. Etienne over de Dyle en zetten de omtrekkende beweging voort over Loupoigne naar Vieux Genappe (± 16 k.m.). Den volgenden dag richtten zij zich noordwaarts naar la Hulpe-Braine l'Alleud en vestigden het hoofdkwartier te Fichermont (± 10 k.m.). Intusschen was de Villeroy gewaarschuwd en had een sterke stelling bezet tusschen het Soniën-bosch en de Dyle, met den linkervleugel te Overyssche, den rechter voorwaarts van Neeryssche, over het ge-

Digitized by Google

heele front gedekt door de beek van dien naam. Ofschoon de omtrekking der bondgenooten was gelukt, had de vijand zich niet laten verrassen. Ouwerkerk en Marlborough kwamen op 18 Augustus tusschen Over- en Neeryssche in slagorde tegenover de Franschen. Terwijl de bevelhebbers te samen de sterk verschanste vijandelijke stelling verkenden en de Franschen bij Huldenbergh het geschutvuur openden, trachtte generaal Churchil met 20 eskadrons en 20 bataljons door het Soniën-bosch te dringen om de Franschen in den rechterflank te vallen. Wegens de verhakkingen en andere in het bosch door den vijand getroffen maatregelen konden zij echter niet verder komen dan Groenendael. Dientengevolge en op raad van enkele onderbevelhebbers, vooral uit vrees dat de verbonden legers bij een eventueele nederlaag aan groote gevaren zouden blootstaan, weigerden onze gedeputeerden te velde hunne toestemming tot den aanval. »De Heer Hertog van Marlborough was wel van sentiment, gelijk mede de heer van Ouwerkerk, dat de voornoemde zaak (den aanval) doenlijk was: dog wij hebben niet konden resolveeren in een werk van zo groote importantie toe te stemmen, tegens het sentiment van alle de Generaals van dat Leger . . ." Behalve nog andere beweringen gaven de gedeputeerden jegens de staten-generaal hun bevreemding te kennen, dat de generaals van te voren »niet de minste kennis hadden gedragen omtrent de sedert den 15den uitgevoerde marschen, hoewel de uitslag der onderneming vooral van *geheimhouding* afhing!"

De heer van Ouwerkerk schoof de schuld op zijn onderbevelhebbers, die den aanval hadden ontraden. De bondgenooten trokken op 19 Augustus te Lasne over de beek van dien naam, verder naar Limal en Wavre. Lord Marlborough was woedend dat hem de handen gebonden waren en schreef uit zijn kampement aan Hunne Hoog Mogenden »... hebbende met den Heer van Auerquerque de vier posten, die ik wilde aantasten, bezichtigd, vleide ik mij alreedts, aangezien de goedheid en de meerderheid onzer troupen, dat ik U. H. M. wel haast zoude konnen feliciteeren met een glorieuse overwinning; maar eindelijk, wanneer men nu maar hand aan 't werk had te slaan, heeft men het niet raadzaam geoordeeld de zaak voort te zetten . . . De Heer van Auerquerque was van het zelve gevoelen met mij, dat de gelegentheid zich al

Digitized by Google

te schoon vertoonde om ze voorbij te laaten gaan: doch ik heb mij echter laaten overreeden, hoewel met groot leedwezen..." [440])

Terwijl een dergelijke operatie als in 1705 onze tegenstanders in Augustus 1831 volkomen verraste — dus aan Oranje beter gelukte dan aan de wereldberoemde legeraanvoerders van vijf kwart eeuwen geleden — zouden thans de Britsche- en de Fransche gevolmachtigden vóór Leuven en op den Yzeren Berg een dergelijke rol vervullen als weleer de gedeputeerden te velde aan de Yssche.

Voor de omtrekking op 11 en 12 Augustus 1831 wees de prins van Oranje aan zijn besten, meest voortvarenden onderbehebber, den hertog van Saksen-Weimar. Zijne Koninklijke Hoogheid versterkte daartoe de tweede divisie met de brigade lichte cavalerie van Boreel, de halve rijdende batterij van der Oudermeulen en de batterij rijdende artillerie der reserve no. 1 van kapitein Dinaux, zoodat »Monseigneur" beschikte over 10 bataljons, 7 eskadrons en 20 vuurmonden: ruim 10000 hoofden en 1200 paarden.

In den namiddag van 10 Augustus ontving de hertog van Saksen-Weimar alle vereischte bevelen. Zijnerzijds zond hij spionnen-berichten naar het groote hoofdkwartier, volgens welke het Schelde-leger ter sterkte van ongeveer 15000 man in en om Leuven was verzameld; de voorposten stonden ter hoogte van Roosbeeck, het gros in verschillende bivaks tusschen Corbeeck Overloo en Lovenjoul.

De brigade Boreel, steeds vergezeld door den Engelschen majoor d'Albiac en de haar toegevoegde halve batterij rijdende artillerie no. 4, verliet Dormael op Donderdag 11 Augustus te drie uur 's nachts en voegde zich ter hoogte van de herberg »de Prins Eugenius" buiten Thienen bij de divisie, welke op den weg van Oirbeeck-Meldert gereed stond. De bagage bleef achter te Thienen, de troepen waren voor twee dagen van vivres en fourage voorzien. Onder dekking van de cavalerie geschiedde de flankmarsch in voorbeeldige orde, en omdat de veiligheidstroepen slechts op betrekkelijk korten afstand werden uitgeschoven, onopgemerkt door de Belgen. Wel liep het landvolk te hoop; maar zij zagen de militaire vertooning, waarvan zij de beteekenis niet gisten, zwijgend aan.

Digitized by Google

De legerafdeeling marcheerde langs dezelfde heuvelachtige landstreek ten zuiden van Leuven over Oirbeeck, Meldert naar Nodebais, die Cort Heyligers in de laatste dagen van September 1830 had gevolgd om prins Frederik te Brussel te ondersteunen: maar onder geheel andere, gunstige omstandigheden. Nu de troepen goed gevoed, wel voorzien en zegevierend door de streken trokken, waar zij het vorige jaar zooveel vernedering hadden ondergaan, vergaten zij warmte en vermoeienis en marcheerden lustig in den gloed van de Augustus-zon over de heidevelden (Plan VIII en kaart X).

Na een korte rust op de open vlakte tusschen Babelom en Meldert — reeds bekend uit de oorlogen van Willem III en Lodewijk XIV — zette de afdeeling den marsch voort over Tourrinnes, Hamme, Grand Chien en Bossut, ongeveer drie uren ten zuiden van Leuven. De hertog bleef te Bossut; de cavalerie, de halve batterij no. 4, benevens een bataljon infanterie bivakkeerden nabij het dorp; posten bewaakten den weg naar Wavre ten zuiden en het terrein ten oosten. Het gros der brigade Bagelaar en de rijdende batterij no. 1 legerden te Hamme en Nodebais met voorposten in het bosch van Meerdael; de brigade des Tombe bezette de dorpen Netene, St. Achtenrode, St. Jooris Weert en de Dyle-overgangen tusschen laatstgenoemde plaatsen, welke des nachts door de mineurs werden versterkt.

Men had aanvankelijk de omtrekking over Bierbeeck, Vianden en Maria Magdalena Vaelbeeck willen leiden om bij Corbeeck Over Dile over de rivier te gaan: maar uit vrees voor ontdekking werd verder zuidwaarts aangehouden [441]).

De veld-batterij no. 5a en de voertuigen parkeerden tusschen Hamme en Bossut.

Te St. Jooris Weert wisselde een detachement infanterie, dat op requisitie was uitgezonden, enkele schoten met »gardes civiques" die daarna in het bosch terugtrokken. Aangezien het Belgische hoofdkwartier had verzuimd, de bosschen van Heverlé en Meerdael vér genoeg zuidwaarts te bezetten, bleef vorst Leopold onkundig omtrent de beweging van Saksen-Weimar; een dienaangaande door een Belgisch officier gezonden bericht schijnt Leuven niet, althans niet bijtijds te hebben bereikt.

Digitized by Google

Bij de brigade des Tombe hoorde men 's namiddags kanonvuur uit de richting van Bautersem.

De eerste divisie — 11 bataljons, 2 eskadrons lansiers, de veld-batterij no. 6a en de tweede halve rijdende batterij no. 4 — was vereenigd van Beckevoort opgerukt naar St. Jooris Winge; verder mocht niet worden gegaan, ten einde aan de derde divisie gelegenheid te geven van St. Truyen te gelijker hoogte te komen.

Het gros der voorposten van generaal van Geen nam stelling bij de herberg »de Drie Haringen"; de schildwachten stonden in het gezicht der posten van Niellon ten noorden van Lubbeeck. De brigades Schuurman en de Favauge bivakkeerden in een linie, ter weerszijden van den straatweg westelijk van St. Jooris Winge.

De beide aan de divisie Saksen-Weimar toegevoegde eskadrons lansiers hadden de derde divisie Meyer te Thienen opgewacht; de staf en de brigade Sprenger bleven hier. Van de reserve-afdeeling Post kwamen de kurassiers te Overhespen en Wanghe; drie batterijen en de haar vergezellende schutterij te Orsmael en Gutsenhoven. De brigade Stoecker, die op 7 Augustus te Kermpt slaags was geweest met het Maas-leger en heden het Schelde-leger zou ontmoeten, marcheerde met den staf, twee bataljons van de 8ste- en de 13de afdeeling benevens een halve batterij artillerie naar Cumptich, twee bataljons naar Roosbeeck, Vertrijck en Neerbutsel aan de Velpe. De voorhoede, samengesteld uit twee eskadrons lansiers, de drie compagniën vrijwillige jagers met de Groningers vóóraan, het flank-bataljon der 13de afdeeling en een sectie veld-artillerie van luitenant Bentinck zouden onder de persoonlijke leiding van generaal Meyer te Bautersem in de veiligheidsdienst voorzien.

Vorst Leopold had uit de dd. 10 Augustus bij hem ingekomen berichten en verkennings-rapporten der cavalerie opgemaakt, dat het grootste deel van het Nederlandsche leger nog in en om Diest, Hasselt en St. Truyen stond: te ver verwijderd om eventueel de divisie van den hertog bijtijds te Thienen te kunnen ondersteunen. Op dien grond besloot hij door een snelle voorwaartsche beweging met het Schelde-leger den hertog te overvallen,

Digitized by Google

zoodoende, in afwachting der Franschen, den vijand tegen te houden. Nog te acht ure 's avonds gaf de chef van den staf, generaal Malherbe, de vereischte bevelen uit. Het gros der brigade »gardes civiques" van Nijpels moesten van St. Jooris Winge teruggaan en de hoogten bij Linden bezetten, ten noorden van den weg Leuven-Diest tusschen de Dyle en het bosch van Crounen. Niellon zou 's nachts stelling nemen op den hoofdweg naar St. Jooris Winge en aldaar den vijand in het oog houden. De brigade van Coekelberghe en de batterij Eenens [442]) kregen bevel om op de hoogten van Pellenberg oostwaarts van de kerk, de straatwegen van Diest en Thienen te bewaken; een deel moest het noordelijke gedeelte van het bosch van Heverlé bezetten. De brigades Clump en Delescaille met de vrijwilligers van Chasteler, de »gardes civiques" van Bergen en Namen hielden zich ter weerszijden van den straatweg naar Thienen gereed om den opperbevelhebber te volgen: de cavalerie rechts van de infanterie, de batterijen over de infanterie verdeeld op den straatweg. Deze beschikkingen ondergingen later nog enkele wijzigingen.

De troepen bevonden zich te vijf uur 's morgens ter bestemde plaatse: alleen Niellon liet op zich wachten. Vorst Leopold stelde de beweging uit tot hij zou zijn aangekomen en hield midderwijl wapenschouwing over alle korpsen, die daarna in gesloten colonnen met het geweer bij den voet rustten. In plaats van middelerwijl op verren afstand te verkennen, bleef de cavalerie werkeloos, zoodat men niets betreffende de omtrekkende beweging van Saksen-Weimar en den opmarsch van Meyer naar Thienen bemerkte.

Gedurende de rust verscheen plotseling de wakkere kapitein Capiaumont, die met twee goed bereden jagers van Luik over Looz, bezuiden St. Truyen, Thienen en Meldert door de vijandelijke linie was geslopen ten einde aan den vorstelijken bevelhebber te berichten, dat het Maas-leger volstrekt niet geheel was verstrooid, zooals men had verspreid, maar gereed stond om over Tongeren tegen de bij Hasselt geïsoleerd staande afdeeling van Cort Heyligers op te rukken. Vorst Leopold herhaalde echter zijn op 10 Augustus aan generaal Daine gezonden bevel om te Luik nadere bevelen af te wachten [443]). Hij noodigde zijn adjudant kolonel de Brouckère uit, die toch bestemd was om eventueel het bevel

Digitized by Google

van Daine over te nemen, met kapitein Capiaumont per rijtuig langs een omweg naar Luik te vertrekken, zich omtrent den toe-

Schaal van 1 : ± 125.000. Plan VIII.

stand van het Maas-leger te overtuigen en alsnog de vereeniging met het Schelde-leger te bevorderen. Nog vóór middernacht kwamen zij te Luik aan.

Digitized by Google

't Was ruim tien uur toen Niellon over den Pellenberg trok. Een detachement »gardes civiques" zagen aanvankelijk zijne brigade voor Hollanders aan en losten enkele schoten op hen, waarbij Niellon in zijn toorn zulke heftige bewegingen maakte, dat hij het evenwicht verloor en van zijn paard viel. »Cet incident égaya beaucoup nos gardes civiques" — schreef een medestrijder — »c'était un fâcheux début, un présage malheureux, dont un Romain eût été épouvanté." Niellon wilde St. Jooris Winge bezetten, maar ontving onder weg bevel om te Lubbeeck te blijven. Met dit al meende vorst Leopold, dat als gevolg der door Niellon veroorzaakte vertraging — 't was ongeveer twee uren geworden — elke kans om Thienen te overvallen was verstreken. Ten einde evenwel den geest der door herhaalde marschen en contra-marschen, bevelen en tegenbevelen ontmoedigde troepen op te wekken, wenschte de vorstelijke opperbevelhebber het Schelde-leger althans eenigen afstand vooruit te brengen, waarbij wellicht een ontmoeting met de Nederlanders gelegenheid zou bieden om nog vóór de aankomst der Franschen voordeelen te behalen. Hun middelste colonne onder bevel van generaal de Lawoestine naderde de stad Wavre en kon al spoedig een einde maken aan den dusver voor het Schelde-leger weinig roemrijken strijd.

De brigade »gardes civiques" van Coeckelberghe kreeg bevel om stelling te nemen ten noorden van Bautersem; maar een gedeelte marcheerde niet ver genoeg vooruit en bleef te Drugen en Grootenbroeck, een ander deel daarentegen ging te vér tot Kerckhem. De bataljons der brigade Clump ontwikkelden zich schaaksgewijze achter de voorste linie tusschen de abdij »du Parc" en die van Vlierbeeck met de batterij Lauwerijs in sectie-colonne op den straatweg; ten zuiden, het 1ste regiment lansiers, ten noorden het 1ste regiment jagers te paard langs den weg naar Diest.

Het 12de regiment Delescaille, de compagnie jagers van Chasteler benevens een sectie artillerie van de Rijckholt rukten vooruit, eveneens in échiquier-formatie, naar de gehuchten H. Geest en Kreijgelberg. Vorst Leopold stelde zich met de generaals d'Hane en Goblet op den straatweg aan het hoofd der »gardes civiques" van Bergen en van Namen, behoorende tot de brigade Nijpels, en rukte op, voorafgegaan door een eskadron van het 1ste lansiers [444]),

Digitized by Google

tegen Bautersem. Reeds te Lovenjoul ontdekte men op vrij korten afstand Nederlandsche patrouilles. De opperbevelhebber reed vooruit ter verkenning; een bataljon van het 12de regiment en een eskadron lansiers namen stelling nabij den oostelijken uitgang van het dorp, spoedig gevolgd door de jagers van Chasteler en het reserve-bataljon van het 12de regiment, die het Struys Block-bosch bezetten. De hoofd-colonne hield stand bij Grand St. Esprit achter de hoogten op een half uur afstands van Bautersem.

Toen de Groningsche jagers aan de spits der voorhoede tegen vier uur Bautersem op eenige honderden passen genaderd waren, meldde een zijwaarts uitgezonden lansier-patrouille van majoor Gantois aan den majoor van Valkenburg, dat zich ter hoogte van Lovenjoul een aanzienlijke troepenmacht langs en ten zuiden van den straatweg bewoog.

Meer gehoor gevende aan zijn moed dan aan het beleid van een commandeerenden officier, sloeg de overste van Valkenburg den raad van zijn adjudant, den 1ste-luitenant van Kesteren, om het dorp alvorens te laten verkennen, in den wind en reed, alleen gevolgd door een lansier, vooruit. Op ongeveer dertig passen van het dorp zonk hij door drie kogels doodelijk getroffen van zijn paard. Hoewel de te ver vooruit gemarcheerde Groningers het lijk en het paard van hun aanvoerder uit de handen der Belgen redden, moesten zij met een belangrijk verlies aan gewonden teruggaan.

IJlings zetten nu de Leidsche- en de Noord-Hollandsche jagers op, verdreven het vijandelijke detachement uit het dorp en namen stelling: de vrijwillige jagers ter weerszijden van den straatweg achter struiken en heggen, het flank-bataljon van de 13de afdeeling links, het reserve-bataljon der 8ste afdeeling rechts langs den buitenrand van het dorp en op het kerkhof, de sectie artillerie op den straatweg. Detachementen van de 8ste afdeeling infanterie bezetten Vertryck en Neerbutsel. De hoofdmacht der tegenpartij bleef aanvankelijk gedekt achter de hoogten van Grand St. Esprit. Generaal Meyer liet zich niet tot een aanval op de overmacht verlokken. De jagers van Chasteler en een deel der brigade »gardes civiques" van Coeckelberghe onderhielden een uur lang een levendig vuur, waardoor twee Leidsche studenten — C. Lehmans en

Digitized by Google

J. Nieuwenhuis — vrij zwaar, zeven Groninger jagers licht werden gewond. Naarmate de vijandelijke linie versterking ontving, o. a. door het 3de bataljon voltigeurs van het 7de regiment — op 9 Augustus uit Arlon overgekomen — en het 1ste bataljon »Tirailleurs de l'Escaut", breidden de Belgen zich ook verder uit. Ten einde niet geheel te worden overvleugeld, trokken onze vrijwillige jagers en de artillerie terug: het flankbataljon hield het dorp bezet. Met groote geestdrift nestelden zich de tirailleurs van het 12de regiment in den dorpsrand. Vorst Leopold, aan wiens zijde generaal d'Hane en de commandant der artillerie ernstige verwondingen bekwamen, gaf op de gevaarlijkste punten met doodsverachting het voorbeeld. Toen nog meer troepen van het 12de regiment en twee stukken geschut zich ten noorden van het dorp vertoonden, oordeelde de majoor Voigt het voorzichtig, met de 13de afdeeling terug te gaan. 't Kostte echter groote moeite om de flankeurs, die het gevecht niet wilden opgeven achter de Velpe te brengen. Afdeelingen van het 7de- en het 12de Belgische regiment doorwaadden de rivier en wierpen zich op onze troepen te Roosbeeck en Vertryck. Niet tegen de overmacht bestand trokken ook deze bij de invallende duisternis terug naar Cumptich. De sectie Bentinck beschermde den terugtocht op een hoogte ten noorden en veegde den straatweg met haar vuur schoon. De welgerichte blikken doozen brachten den vijand groote verliezen toe en veroorzaakten, zooals later bleek, een paniek onder de »gardes civiques" van Bergen, die op de vlucht sloegen naar Leuven, waarbij de lansiers van Pletinckx ze te vergeefs op den straatweg door lans- en klingslagen tot staan trachtten te brengen. De schrik beving ook de geleiders der voertuigen, zoodat groote verwarring ontstond. 't Gelukte Bentinck evenwel niet om het dorp in brand te schieten.

Ons verlies bedroeg, behalve den overste van Valkenburg, 18 gesneuvelden, 113 gewonden, waarbij 2 officieren, 30 vermisten en 2 paarden. Alleen het Belgische 12de regiment had 200 man buiten gevecht. De Belgische artillerie kwam niet tot vuren.

Onmiskenbaar behaalden de Belgen in den namiddag van 11 Augustus schoone lauweren; toch was de verdediging even hardnekkig als de aanval schitterend mocht heeten. Bijzonderlijk onderscheidde zich vorst Leopold; hij toonde zich zijn ouden krijgsroem

Digitized by Google

ten volle waardig. Belliard, eveneens een veteraan uit het Napoleontische tijdperk, getuigde: »Le roi des Belges s'est montré d'une bravoure et d'un sang froid extra-ordinaires. Souvent il a fait le sous-lieutenant. A Bautersem, plusieurs fois, il a été exposé à être tué. On le voyait dans les rangs des tirailleurs donner des directions aux colonnes, diriger tous les mouvements . . ."

Ofschoon de overige troepen van de derde divisie bij het geweer- en geschutvuur te Thienen onder de wapenen waren gekomen, liet generaal Meyer, bevel ontvangen hebbende om bij den op 12 Augustus voorgenomen aanval op Leuven heden zooveel mogelijk het gevecht te vermijden, ze niet oprukken. De zwaar vermoeide brigade Stoecker bivakkeerde in en ten oosten van Cumptich. De manschappen hadden dien dag weinig of niets genuttigd en misten bovendien hun middagmaal. Tegen den volgenden morgen kreeg ieder een harde scheepsbeschuit [445]).

De Belgen zetten voorposten uit langs de Velpe; het gros der brigade Delescaille trok terug, bivakkeerde in en ten westen van Bautersem maar liet één bataljon te Neerbutsel; de brigade Clump overnachtte op de groote heide bij Schoodenhoff, het 1ste regiment lansiers en het 1ste jagers te paard nabij Leuven. Kapitein Lauwerijs bezette de helling der hoogte van Bautersem ten zuiden van den straatweg met de stukken gericht op Vertryck; die van kapitein baron de Ryckholt stonden afgelegd ten noorden, gericht op Roosbeeck; de batterijen Dupont en Rigano parkeerden ten westen van Lovenjoul dicht aan den straatweg.

Slechts een deel der brigade »gardes civiques" van Coeckelberghe hield verbinding met de troepen te Bautersem en te Roosbeeck, gansch niet met de brigade Niellon. Van deze, tellende 3400 hoofden en 2 stukken geschut, bivakkeerden het 2de regiment jagers tusschen Lubbeeck en Binkom, een sectie der batterij de Ryckholt nabij de hoeve Bergenhof; in hun legerplaats heerschte groote wanorde. Twee zwakke veldwachten bewaakten de beekovergangen zuidwaarts bij Vandenwaren: noord- en oostwaarts waren geen veiligheidsmaatregelen genomen. Ook ontbrak alle gemeenschap met het 9de regiment te Lubbeeck, waarvan de manschappen doodmoê in diepe rust in het dorp en nabij het kasteel de Wies lagen; een zwakke veldwacht stond op korten afstand

Digitized by Google

van de Nederlandsche voorposten bij »de Drie Haringen". Niellon vertoefde op het kasteel van den burgemeester, maar vertoonde zich niet en bleef doof, zoowel voor het geschutvuur te Bautersem als voor de klachten zijner hoofd-officieren omtrent de onvoldoende veiligheidsmaatregelen. De schildwachten van beide partijen spraken gemoedelijk samen of beleedigden elkaar ongestraft, evenals weleer de helden van Homerus. Enkelen schenen wel als tijdkorting schietoefeningen op elkander te houden. Nog in den vóóravond vernam Niellon van zijn gastheer het gerucht aangaande de omtrekkende beweging van den hertog van Saksen-Weimar: met voorname minachting ontkende hij de mogelijkheid van zoodanige operatie en achtte 't geheel overbodig om den opperbevelhebber te waarschuwen. Ware dit geschied, dan had vorst Leopold daartegen nog maatregelen kunnen treffen.

In deze stelling bracht het Schelde-leger den nacht door en zouden de Belgen op 12 Augustus worden aangevallen.

Het standhouden van vorst Leopold tegenover de overmacht van den prins van Oranje mocht roekeloos heeten. Vorst Leopold toch beschikte slechts over 14000 tot 15000 man met vier batterijen, tegenover, zooals hij meende, ruim 28000 Nederlanders met 64 vuurmonden. In plaats van zich, overeenkomstig het grondenkbeeld van 10 Augustus, in afwachting der Franschen tot een strikt verdedigende houding en tot dekking van Brussel te bepalen, met het gros van het Schelde-leger achter de Dyle terug te gaan, liet het Belgische hoofdkwartier zich door de ten vorigen avond behaalde voordeelen verleiden om op 12 Augustus een veldslag te wagen, die onvermijdelijk op een nederlaag moest uitloopen. Bovendien verzuimde men de Dyle boven en beneden Leuven door patrouilles gade te slaan en tegen een omtrekking langs die zijden te waken. Alleen het noordelijke gedeelte van het bosch van Heverlé was zwak bezet. Hoewel de omtrekkende beweging van den hertog op den 11den, als reeds gezegd, niet geheel onopgemerkt geschiedde, schijnt vorst Leopold dienaangaande pas den volgenden dag tegen elf uur 's voormiddags bericht te hebben ontvangen.

De bewering, dat vorst Leopold reeds op 11 of 12 Augustus hulp van het Maas-leger zou hebben verwacht [446]), achte men onaannemelijk: veeleer valt aan te nemen dat hij, de nabijheid der

Digitized by Google

Digitized by Google

TOELICHTING.

1. Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Willem van Oranje.
2. Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden.
3. Baron de Constant Rebecque, Luit.-Generaal, Chef van den Generalen Staf.
4. Generaal-Majoor Trip, belast met het opperbevel der Artillerie.
5. Generaal-Majoor van Hooff, Commandant der Genie.
6. Kolonel List, Commandant der Artillerie te velde.
7. Graaf van Limburg Stirum, Kolonel, Adjudant van Z. K. H. den Prins van Oranje.
8. Kolonel de Waldkirch, Adjudant van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
9. Von Scharnhorst, Luit.-Kolonel in Pruisischen dienst.
10. Kapitein-Luitenant-ter zee van den Bosch, Adjudant van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
11. Baron van Tuyll van Serooskerken, Luit.-Kolonel, Adjudant van Z. K. H. den Prins van Oranje.
12. Luitenant-Kolonel Nepveu, Adjunct Chef van den Generalen Staf.
13. Luitenant-Kolonel van Omphal, Adjudant van Zijne Majesteit den Koning.
14. Majoor de Ceva, Adjudant van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
15. Majoor Hoijel, Commandant van het Hoofdkwartier.
16. Graaf de Ficquelmont, Majoor, toegevoegd aan den staf van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
17. Graaf van Limburg Stirum, Kapitein, toegevoegd aan den staf van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
18. Baron Sirtema van Grovestins, Kapitein-volontair, toegevoegd aan den staf van Z. K. H. den Prins van Oranje.
19. Graaf van der Goltz, 1e-Luitenant van de Huzaren no. 6, Ordonnans-Officier van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
20. Baron van der Duyn, 1e-Luitenant van de Dragonders no. 5, Ordonnans-Officier van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
21. Graaf du Chastel, Kapitein, toegevoegd aan den staf van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
22. 1e-Luitenant Artan, toegevoegd aan den staf van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.
23. Baron de Constant Rebecque, 2e-Luitenant-volontair bij den Generalen Staf.

Digitized by Google

DE PRINS VAN ORANJE TE BAUTERSEM. — 12 AUGUSTUS 1831.

Digitized by Google

Digitized by Google

Franschen vernomen hebbende, nog des avonds of des nachts bevelen voor den terugtocht van het Schelde-leger heeft gegeven, die onuitgevoerd zijn gebleven.

De prinsen waren omstreeks den middag te Thienen aangekomen en afgestapt in het hotel »le Plat d'étain". Tegen drie uren reden zij, slechts door een rijknecht vergezeld, »cross country" over heggen, sloten en velden naar Bossut, ten einde met den hertog de verdere uitvoering der omtrekkende beweging over de Dyle te bespreken. Zijn legerafdeeling zou met het aanbreken van den dag bij St. Jooris Weert over de rivier gaan, langs Neeryssche en Leefdael den weg naar Tervueren, vervolgens den straatweg Leuven—Brussel gewinnen en naar den IJzeren Berg marcheeren. Wanneer de wegen of den berg door den vijand bezet waren, moest hij hem aangrijpen en Leuven van die zijde aanvallen. Zoo noodig zou generaal Meyer den hertog langs de abdij »du Parc" over de Dyle ondersteunen; ten einde den straatweg naar Mechelen te bezetten werd hem hulp over Herent door generaal van Geen toegezegd.

Nadat de prinsen den hertog hadden verlaten begaf »Monseigneur" zich nog in den laten avond met de officieren van zijn staf, den majoor d'Albiac en den kapitein-ingenieur van Lelyveld naar St. Achtenrode en St. Jooris Weert om zich aangaande den toestand der overgangen van de Dyle, de Lasne en de beekjes ten westen te verzekeren.

Hoewel bij de brigade des Tombe reeds geruchten liepen omtrent de aankomst van Fransche troepen te Namen, sloegen de prinsen daaraan geen geloof. Wél hoorde men, doch zeer flauw, geschutvuur uit de richting Bautersem.

Nogmaals heeft dr. J. Bosscha, na reeds zoo talrijke fouten en valsche theses in zijne beschrijving van den veldtocht, bij vermelding der redenen van het onverwachte vorstelijke bezoek te Bossut, een geheel onverdienden blaam op den prins van Oranje geworpen [447]).

Tusschen acht en negen uur in het hôtel »le Plat d'étain" te Thienen terugkeerende, wachtten de prinsen o. a. één der hoofden

Digitized by Google

van de mislukte tegen-omwenteling te Luik en kapitein Verhorst, adjudant van den directeur van oorlog, dien wij uit 's Gravenhage zagen vertrekken (bladz. 733). Eérstgenoemden stond de prins van Oranje slechts kort te woord; geenszins ontveinsde hij zijn misnoegen over »les amis de Liège", wier schoone beloften op niets waren uitgeloopen. Nog alvorens de prinsen kennis hadden genomen van de door kapitein Verhorst overgebrachte depêches, ontving de opperbevelhebber mondeling verslag van generaal Meyer aangaande het gevecht bij Bautersem, waarvan de ongunstige uitslag den prins van Oranje wel speet maar hem geenszins verontrustte. Zelfs prees Oranje den divisie-commandant die zich, trouw aan de ontvangen bevelen, niet tot verder ingrijpen had laten verleiden.

De mondelinge mededeelingen van den adjudant van den directeur-generaal van oorlog omtrent de geestdrift, waarmede het bericht van den terugtocht van het Maas-leger te 's Gravenhage was begroet, bracht een glimlach op 's prinsen gelaat. Spoedig zou deze plaats maken voor andere aandoeningen.

Er wordt van den prins van Oranje getuigd, dat zijne kalmte in het vuur en in het hoofdkwartier bij het ontwerpen van beschikkingen, de ongedwongen gemakkelijkheid, waarmede hij steeds de gewichtigste zaken wist te behandelen, hem gedurende den veldtocht geen oogenblik hebben begeven. Dit mag niet gelden bij zijn kennisneming der uit 's Gravenhage verzonden instructie om bij het verschijnen van Fransche troepen de vijandelijkheden te staken.

Levendig kwam Oranje in verzet tegen deze bevelen, die ginds op advies der raadslieden van de kroon en van het oorlogsbestuur waren ontworpen, doch hem de handen kluisterden: terwijl alle beschikkingen voor morgen reeds waren verzonden, de troepen zich binnen enkele uren zouden opmaken om vorst Leopold aan te vallen, een glansrijke overwinning Neerland's leger toelachte... Schier even opgewonden als op 28 October 1830 te Willemsdorp, toen de vorst het verraad van Antwerpen had vernomen, sprak de prins-opperbevelhebber alsof het leger van Gérard reeds daar stond, alsof elke mogelijkheid om zijn doel tegenover het Scheldeleger te bereiken voor goed was afgesneden, het zwaard in de schede moest keeren nadat het slechts een of twee slagen gedaan had zonder den strijd te beslechten.

Digitized by Google

Zijn gemoedsbeweging bedaarde tegenover de kalme houding en de beraden overwegingen van prins Frederik. Volgens hem, en generaal de Constant viel hem ten volle bij, werd 's konings instructie pas van kracht, wanneer *volle zekerheid* betreffende de aanwezigheid der Franschen zou bestaan. Zoo lang zich echter geen Franschman vertoonde, behield de Nederlandsche opperbevelhebber alle vrijheid om tegenover de Belgen uitsluitend naar krijgskundige inzichten te handelen, én wanneer het Schelde-leger onschadelijk was gemaakt, naar Brussel op te rukken. »Zoodra echter *zeker-*»*heid* bestond" — oordeelde prins Frederik — »dat de Franschen »naderden, dán achtte hij 't plicht om aan 's konings bevelen te »gehoorzamen. *Ehrlich währt am längsten.*" Hoewel voor het oogenblik geheel onnoodig, ware 't zelfs nu, niettegenstaande het vérgevorderde uur, nog niet te laat om de gegeven beschikkingen te wijzigen. Aangezien echter niets omtrent opmarsch of aankomst der Franschen viel waar te nemen, konden alle orders voor den 12den onveranderd worden gehandhaafd.

Het oog van Oranje verhelderde; het betoog van zijn broeder wentelde hem een steen van het hart. Dus bleef nog een overwinning mogelijk zonder in strijd met 's konings bevelen te handelen! Bovendien merkte generaal de Constant op, dat de overmacht in getalsterkte, waarover de Nederlandsche krijgsmacht beschikte den *aanval*, als bij de beschikkingen bepaald, volkomen wettigde. Een *verdedigende houding* ware alleszins in strijd met de grondbeginselen der krijgsleer, en zou zonder eenigen twijfel de Belgen tot hervatting van den aanval uitlokken.

Het middernachtelijke uur was ver verstreken toen de leden dezer tot heden onbekend gebleven krijgsraad in de »Plat d'étain" te Thienen afscheid namen om een korte rust te nemen alvorens de beslissing van den veldtocht te gemoet te gaan.

Gedurende den nacht speelde den prins van Oranje het veelbeteekenende woord van zijn broeder »*Ehrlich währt am längsten*" aanhoudend door het hoofd. Nauwlijks waren dan ook de eerste zonnestralen door de vensters gebroken, of de edele vorst zette zich aan de schrijftafel en gaf weerklank op de instructie van zijn vader, tevens op den raad van prins Frederik, door onderstaanden brief, waaraan wij ontleenen —

Digitized by Google

»Mon très cher Père,

»L'aide de camp du général Eerens est venu me porter hier soir entre huit et neuf heures Votre lettre avec les pièces diplomatiques qui s'y trouvaient jointes. — Je n'ai encore reçu aucune nouvelle sûre de l'arrivée de l'armée française sur le territoire belge. Mes nouvelles de Louvain d'hier n'en parlent pas, mais disent que le prince Léopold s'y trouve avec 12 à 15000 hommes, surtout gardes civiques. Si la bonne Providence veut encore aujourd'hui bénir Vos armes, nous pourrons avoir Louvain et marcher sur Bruxelles. Tant que je n'apprend rien du maréchal Gérard ou bien du général Belliard j'irai en avant. C'est fâcheux qu'alors il faudra se retirer. Si seulement je parvenais à faire une visite à Bruxelles je crois que tout s'arrangerait . . ." [448])

III. De veldslag bij Leuven.

De groote afstanden, welke 's Hertogenbosch, Grave en Nijmegen van het operatie-tooneel scheidden, verklaren dat de bezettingstroepen dier vestingen slechts weinig in de krijgsgebeurtenissen zijn betrokken. Naar aanleiding van berichten omtrent offensieve bewegingen van den kolonel Dollin Dufresnel in de richting van Nijmegen, hadden op den 8sten Augustus toch detachementen van hier en uit Grave verkenningstochten verricht naar Malden, Mook en Maashees. Toen de rapporten in den loop van den 11den betreffende de vijandelijke ondernemingen van het 2de Belgische regiment van linie uit Venlo [449]), eveneens van den Belgischen kolonel van den Broeck naar Hees en Leende tót in de nabijheid van Eindhoven onrust wekten, gingen uit Grave, Nijmegen en 's Hertogenbosch sterke detachementen, door twee roeikanonneerbooten uit Grave op de Maas ondersteund, op marsch naar Oeffelt, Boxmeer, Vierlingsbeek en Maashees. Nabij Eindhoven werden de troepen van kolonel van den Broeck door de kloeke houding van den plaatselijken bevelhebber, den eerste-luitenant C. A. Bosch, in ontzag gehouden en genoopt weder af te

Digitized by Google

trekken. Nabij Boxmeer, Mook en te Gennep hadden min of meer beteekenende ontmoetingen met afwisselende kansen plaats, nagenoeg op hetzelfde oogenblik toen de veldtocht bij Leuven tot beslissing kwam.

In Zeeuwsch Vlaanderen had op den 7den Augustus de wakkere commandant van Sluis, kapitein van Hopbergen, een aanvallende beweging der Belgen uit Westcapèlle om zich het blijvende bezit der sluis aan het Hazegras en van het dorp St. Anna ter Muiden te verzekeren, afgewezen. Met een slechts ten deele geslaagde poging op 11 Augustus van kolonel Sedel tot vernieling der bij Stroobrugge door de Belgen opgeworpen veldwerken en batterijen, eindigden de vijandelijkheden op dit gedeelte van het oorlogs-tooneel.

Te vijf uur 's morgens (Vrijdag 12 Augustus) zaten de prinsen te Thienen in den zadel en braken de troepen op. Alvorens op te stijgen liet Oranje door den majoor Hojel een beurs vol goudstukken uitreiken aan een landman, die hem een smeekschrift overhandigde met een bede tot vergoeding wegens door de krijgsverrichtingen geleden schade. Het boertje was zoo verrast, dat hij, alle verschil van stand uit het oog verliezende, sprakeloos den prins om den hals vloog. Zijne Koninklijke Hoogheid had moeite zich los te maken en steeg ijlings te paard. Terwijl een dikke mist den omtrek met een ondoorzichtbaar floers overdekte, marcheerden de prinsen met generaal Meyer en kolonel Sprenger aan het hoofd der tweede brigade naar Cumptich, waar de eerste brigade Stoecker gereed stond, met de Groningsche jagers aan de spits.

De twee afdeelingen kurassiers onder bevel van generaal Post en de batterijen reserve-artillerie waren bijtijds te Thienen aangekomen. De reserve-colonne werd ontbonden. De rijdende batterijen Dinaux, van Coehoorn en Kops kwamen onder het bevel van kolonel List om gebruikt te worden, waar hun optreden 't meest noodig zou blijken. Generaal Post behield het bevel over de afdeeling kurassiers no. 3, nam. drie eskadrons van luitenant-kolonel Bouwens, en no. 9, drie eskadrons onder kolonel de Gallières, met opdracht om bij elke gunstige gelegenheid den vijand overhoop te werpen. De prins van Oranje aanvaardde zelf de aanvoering der

Digitized by Google

vereenigde troepen. Het eerste bataljon der 2de afdeeling Zuid Hollandsche schutterij moest de slecht gezinde bevolking van Thienen in bedwang houden.

Nauwlijks waren de eerste zonnestralen omstreeks zeven uren door den nevel gebroken, of de lansiers der voorhoede, samengesteld uit de drie vrijwillige jagerkorpsen, twee bataljons der 17de afdeeling infanterie en twee stukken der veldbatterij no. 8a van de Wall, raakten ter hoogte van Roosbeeck slaags met de Belgische voorposten.

Terwijl men de ten vorigen avond aldaar gesneuvelde Belgen en Hollanders ter aarde bestelde, klonk aan gene zijde van den Pellenberg het geschutvuur van de eerste divisie.

Aangezien een ten vorigen avond door den luitenant-kolonel Gey verrichte verkenning de aanwezigheid eener vijandelijke colonne (Niellon) nabij Lubbeeck, op een klein uur afstand van St. Jooris Winge, had opgehelderd, liet generaal van Geen de voorposten nog vóór het aanbreken van den dag intrekken en zette de divisie — met inbegrip van twee eskadrons lansiers en een halve batterij rijdende artillerie ongeveer 10000 man en 12 stukken geschut sterk — zich te drie uur 's morgens bij »de Drie Haringen" in beweging. Veronderstellende dat de Belgen de naar Leuven voortdringende troepen in de flank of den rug zouden aanvallen, liet hij met groote omzichtigheid eclaireeren. De jagers van Van Dam moesten het houtgewas en het graan ten zuiden doorzoeken; het gros der voorhoede, zijnde één compagnie lansiers, het tweede bataljon jagers, benevens de rechter halve rijdende batterij no. 4, marcheerde onder bevel van den overste Gey, langs den hoofdweg. Het overige der tweede brigade de Favauge volgde in »colonne d'attaque", daarna de eerste brigade Schuurman.

Een kwartier uurs voorbij de brug over de Molenbeek kregen de onzen geweerschoten van de hoogte, waarop het kasteel de Wies op korten afstand van den weg gelegen was. Terwijl de jagers van Van Dam in een levendig vuur gewikkeld werden, waarbij de Belgen — twee compagnieën van het 9de linie-regiment — belangrijke verliezen leden maar slechts voet voor voet teruggingen [450]), liet van Geen versterking zenden aan de genoemde jagers, de hoofdcolonne halt houden, de voorhoede naar Gelibergh en

Digitized by Google

het kasteel van Wies afbuigen, tevens de vier voorste compagnieën der eerste brigade onder bevel van kolonel van Heerdt den hollen weg aan deze zijde van den Molenbeek inslaan, ten einde het dorp Lubbeeck van twee zijden aan te vallen. Juist was deze beweging begonnen, toen de nevel den geheelen omtrek in een sluier hulde, zoodat men niets van den vijand en zijne bewegingen kon onderscheiden.

Niellon had reeds te vier uur 's morgens bevel gekregen van den opperbevelhebber om Lubbeeck te verlaten en zich dichter nabij Leuven op te stellen. Doch hij gehoorzaamde niet. In plaats van bij zijne troepen te blijven, reed hij bij de eerste geweerschoten op verkenning uit, geraakte door den nevel midden in eene patrouille onzer lansiers en werd noode door de hem vergezellende jagers te paard ontzet.

Pas een uur later helderde de lucht op. Na de Belgen met eenige kartets-schoten te hebben begroet, tastten de voorhoede en de colonne van Heerdt nagenoeg gelijktijdig het dorp aan. Het grootste gedeelte van het 2de regiment Belgische jagers was nog bijtijds door den majoor Maenhout verzameld; de bataljons boden in een grooten door een diepe gracht omgeven boomgaard nabij het kerkhof wakkeren tegenstand. Maar toen zij op vrij korten afstand ook onze cavalerie en artillerie ontwaarden, gingen zij door het houtgewas terug naar Pellenbergh, vervolgens naar Leuven, waar zij ter hoogte van de hoeve Contreman — sinds lang gesloopt — stelling namen.

De drie bataljons van het 9de regiment van linie, onder bevel van kolonel Stroek, hadden zich elk afzonderlijk westwaarts van Lubbeeck opgesteld. Zonder bevelen van Niellon, in het gezicht van de naderende vijandelijke voorhoede, van wier vuur zij begonnen te lijden, en langs den straatweg een sterke colonne ziende marcheeren, weken de Belgische bataljons over den Bollenberg — 100 m. hoog — en langs den hollen weg van Hereendhal; hunne artillerie kwam door onhandigheid der bediening niet tot vuren, maar retireerde naar de kapel van Pellenbergh. De luitenant-kolonel Gey rukte hen langs den Bollenberg met de rijdende artillerie in gestrekten draf achterna, op korten afstand gevolgd door den kolonel Cleerens met de lansiers, die ijlings waren ontboden.

Digitized by Google

Op de Pellenbergh'sche vlakte stuitte Gey op de in drie carrés geformeerde bataljons van Stroek; de artillerie legde snel af en schoot op 200 passen afstands wijde gapingen in de vijandelijke gelederen. Daarna herhaaldelijk gechargeerd door de lansiers van Cleerens en Forreest — »Jeannette" reed flink meê ten aanval! — werden de carrés, hoewel telkens front biedende, uit elkaar geslagen. Het eerste bataljon verloor ongeveer 60 man en week naar de omwalling van Leuven; het tweede bataljon liet 80 gevangenen en 2 officieren achter en werd eveneens in verwarde vlucht teruggedreven; kolonel Stroek bereikte met het derde bataljon het dorp Pellenbergh, maar moest dit bij nadering der brigade de Favauge ontruimen, uit vrees van te worden afgesneden. Gey en Cleerens volgden de vluchtenden langs de Witte Vrouwe-hoeve, daalden op een vijfhonderd meters benoorden den Thienen'schen straatweg af in de vlakte en kwamen weer in stelling tegenover den ± 50 meters hoogen heuvel met de hoeve van Conterman, alwaar zij de herzamelde bataljons van het 2de regiment jagers te voet en het 9de regiment aantroffen met een paar eskadrons jagers te paard in tweede linie.

De ordelooze terugtocht der deels bij Lubbeeck overvallen brigade Niellon ontblootte den linkervleugel van het Schelde-leger geheel; bovendien verzuimde Niellon den opper-bevelhebber met het voorgevallene in kennis te stellen.

Herhaalde pogingen der Belgen om alhier weder veld te winnen faalden.

Na alle munitie der voorwagens en caissons te hebben verschoten en te ver zijnde vooruit geraakt om op tijdige ondersteuning te kunnen rekenen, klom Gey met groote moeite de hoogten weder op ten einde in verbinding te komen met het gros der eerste divisie. Een uur verder terugwaarts ontmoette hij ten noorden van het dorp Pellenbergh de brigade Favauge en de veldbatterij Meyl, die om de derde divisie te naderen, dwars over de hoogten en door den nevel sterk bevochtigde graanvelden naar den Pellenbergh — 105 m. hoog — waren opgerukt, waarheen ook de brigade Schuurman van den Diester straatweg aanhield. Nauwlijks was de Favauge aangekomen, óf hij zag op ruim 1000 passen afstands een sterke Belgische colonne naderen: de brigade

Digitized by Google

»gardes civiques" van Coeckelberghe, welke langs het Doum-bosch in de richting van Bergem terug trok, en waartegen vier stukken der batterij Meyl onverwijld het vuur openden. De Belgische brigade deployeerde; generaal van Geen liet het voorste bataljon der brigade Schuurman ontbieden om het dorp Pellenbergh te bezetten. Tevens ontwaarde de divisie-commandant langs beide zijden van den Thienen'schen straatweg sterke colonnes infanterie, die hij bij den nog altijd hangenden nevel aanvankelijk voor vijanden aanzag: spoedig bleek 't, dat men het gros der derde divisie voor zich had.

Wij verlieten generaal Meyer omstreeks zes uur bij Roosbeeck.

Reeds bij de eerste vijandelijke schoten werden de vrijwillige jager-compagniën en tirailleurs verspreid. De Belgische voorposten — het derde bataljon van het 7de regiment — trokken van de Velpe door en langs Bautersem terug; het vuur der sectie Frantzen deed hen het dorp geheel ontruimen. Onze tirailleurs bezetten Bautersem en volgden tot waar de straatweg met een bocht naar Lovenjoul afbuigt. Generaal de Constant was met zijn zoon, die als volontair diende bij den generalen staf, en eenige lansiers vooruit gereden om een stelling voor de artillerie buiten het dorp te kiezen, toen hij meerdere bataljons — zeven van het 1ste-, het 7de- en het 12de regiment — in en nabij het toenmalige Struys Blok-bosch, op de westwaarts gelegen hoogten — ± 85 meters — en in het kreupelhout ten zuiden van den straatweg ontwaarde. Juist reden vier stukken der batterij Lauwerijs langs den straatweg op en maakten zich gereed tot vuren. Terwijl generaal de Constant het terrein ten noorden verkende ter waarneming om 's vijands stelling rechts en links te overvleugelen, zond hij zijn zoon naar den prins om te waarschuwen dat de vijand ons het deboucheeren uit Bautersem door artillerie-vuur wilde beletten.

De jonge Constant ontmoette Hunne Koninklijke Hoogheden nabij het kerkhof aan den westelijken uitgang van het dorp. Amper had hij het bericht overgebracht, toen de eerste belgische granaten eenige manschappen van de 17de afdeeling doodelijk troffen, tevens het paard van den prins van Oranje het linkervóórbeen verbrijzelden: een volgend schot stak een nabij gelegen woning in brand. Terwijl prins Frederik verschrikt toereed op zijn broeder,

Digitized by Google

die aanstonds was afgestegen, stelde Oranje hem volkomen bedaard gerust met de woorden: »Ik heb volstrekt niets, Frits!" — Aan de Leidsche studenten, wier houding groote schrik vertolkte, riep de prins toe met herinnering aan de in Spanje geloopen gevaren en zijne verwonding te Waterloo »Calmez Vous, Messieurs, ça m'est arrivé souvent!" Zonder zich verder een oogenblik te bedenken, alleen met een blik vol weemoed op zijn armen volbloed Alice, die op de stoeterij van Tervueren gefokt en door den prins zelf aangereden was, besteeg Oranje den vos van majoor Hojel en galoppeerde onder het vijandelijke vuur het dorp uit, op den voet gevolgd door de sectie Frantzen. Onderweg trof de prins den jongen Constant aan, wiens paard uit vrees voor de snorrende granaten was gaan liggen en pas bij nadering van andere paarden wilde opstaan. De vorstelijke opperbevelhebber vereenigde zich ten volle met de meening van generaal de Constant dat een frontaanval op de vijandelijke stelling noodeloos bloedvergieten ten gevolge moest hebben en gaf kalm zijne bevelen om te trachten de Belgen langs beide zijden te overvleugelen en hen zoodoende tot den terugtocht te noodzaken.

De sectie Frantzen ving onder de oogen van den prins van Oranje en prins Frederik den strijd aan met de Belgische artillerie, maar kon dien niet volhouden. De sectie-commandant verloor zijn paard, eenige kanonniers geraakten buiten gevecht, zoodat Frantzen na een dertigtal schoten liet opleggen en zich voegde bij drie ten noorden van Bautersem opgereden vuurmonden van luitenant von Kellner, waardoor de onzen thans eenige meerderheid op de Belgische batterij verkregen. Middelerwijl hadden de vrijwillige jagers al tirailleerende buiten het dorp veld gewonnen. De prins van Oranje zond hun de beide bataljons der 13de afdeeling tot ondersteuning met den last om gezamenlijk het Struys Block-bosch te bezetten, hetwelk de Belgen begonnen te verlaten. Tevens zond hij één bataljon van de 17de afdeeling, het bataljon Friesche schutterij van Asbeck en de sectie rijdende artillerie van Heeckeren van de Cloese zuidwaarts van den straatweg, waar generaal de Constant den vijandelijken rechtervleugel over Grand St. Esprit en Lovenjoul wilde omtrekken; de beide eskadrons lansiers en de twee afdeelingen kurassiers, die nog achter Bautersem op een weiland

Digitized by Google

aan de Velpe stonden, zouden deze colonne volgen. De prins van Oranje verdreef met de rechter-colonne de jagers van Chasteler na levendigen weerstand uit den westelijken en den zuidelijken rand van het Struys Block-bosch.

Omstreeks tien uur moet vorst Leopold den terugtocht der brigade Niellon en het bezetten van den Pellenberg door de divisie van Geen hebben vernomen. Gelijktijdig schijnen hem berichten aangaande de aankomst der Franschen — de divisie Tiburce Sebastiani — te Wavre of te Brussel te zijn toegekomen. Althans kwamen kort na elkaar twee Belgische officieren, de majoor prins de Looz Corswaren en de luitenant-kolonel graaf de Cruquenbourg, adjudant van vorst Leopold — zijn broeder was adjudant bij den prins van Oranje — een stilstand van wapenen vragen; zij werden namens Zijne Koninklijke Hoogheid afgewezen [451]). Ten einde niet van Leuven te worden afgesneden, gelastte vorst Leopold aan de bataljons Delescaille en de overige troepen om de stelling bij Bautersem te verlaten en »en échiquier", de eskadrons lansiers op den rechtervleugel échelons-gewijze terug te trekken aanvankelijk naar het bosch bij Lovenjoul, de jagers van Chasteler naar het Doum bosch, beide ruim drie k.m. westwaarts gelegen. De batterijen de Ryckholt, Lauwerys, Dupont en Rigano dekten dezen terugtocht meesterlijk door telkens achterwaarts stelling te nemen op de hoogten langs den straatweg. Tevens bemoeilijkten zij door haar vuur den opmarsch der colonne de Constant, op welker rechtervleugel de sectie van Heeckeren onder dekking van een peloton lansiers, gecommandeerd door graaf L. van Bylandt, een flank-stelling had ingenomen en zich levendig deed gelden. De langs weerszijden van den straatweg terugtrekkende Belgische bataljons werden hevig beschoten door de aanvankelijk verspreide sectiën der batterij no. 8a van de Wall. Deze vereenigden zich vervolgens op aanwijzing van den prins van Oranje en bestookten het bosch bij Lovenjoul zoodanig met kogels en granaten, dat vorst Leopold ook dit liet ontruimen, en de teruggaande beweging tusschen den straatweg en de Molenbeek naar Corbeeck Overloo voortzette. Eenige afdeelingen der onvoldoende samengestelde derde brigade »gardes civiques" sloegen op de vlucht, wierpen hunne geweren en andere stukken van uitrusting

Digitized by Google

weg en belemmerden den geregelden terugtocht der linie-bataljons. Daarentegen onderscheidden zich de Brussel'sche bataljons van Coeckelberghe en de hem vergezellende artillerie door de flinke wijze, waarop zij de hoogten bezuiden het dorp Pellenbergh in het gezicht der brigade Favauge en onder het vuur der halve batterij Meyl bezet hielden. Te zamen met drie eskadrons lansiers van Pletinckx vervulden zij de taak, welke Niellon op den linkervleugel had prijs gegeven.

Van Coeckelberghe rukte aanvallend op in de richting naar het dorp Pellenbergh met het bataljon van den luitenant-kolonel Fernelmont en de »chasseurs éclaireurs" van Macdonald; maar het geschutvuur van Gey ten noorden belette hem veld te winnen; zij hielden nog eenigen tijd stand en gingen vervolgens onder dekking der batterij van Eenens over Bergem, tusschen het tegenwoordige kasteel Corbeek en het dorp Biest, terug in de richting der hoeve Contreman. De Brussel'sche »gardes civiques" behaalden bij hunne zelfstandig uitgevoerde beweging van Kerckhem naar Leuven veel roem [452]).

Intusschen marcheerde de brigade de Favauge een paar duizend meters verder zuid-westwaarts ten einde in linie te komen met de divisie Meyer. Ook de brigade Schuurman rukte daarheen: met afwijking der aan den divisie-commandant gegeven opdracht om bij St. Adrien over de Dyle te gaan, waar zij alvorens bij Linden op de »gardes civiques" van Nypels zouden gestooten zijn. De brigade de Favauge moest achtereenvolgens de kopjes bezetten, die tezamen tusschen den Pellenberg en Leuven den naam dragen van de Loo'sche bergen.

Behalve de vermelde colonnes op de vleugels der divisie Meyer trokken de overige bataljons, door de tirailleerende vrijwillige jagercompagnieën voorafgegaan, langzaam rechts en links van den straatweg vooruit. De zware kleigrond, het hoogstaande graan op het golvende terrein en de felle warmte, die op den nevel was gevolgd, maakten den marsch zeer moeilijk.

Aangezien ook de colonne de Constant door het Belgische artillerie-vuur werd opgehouden, droeg hij op aan de zuidwaarts van den straatweg ter hoogte van Grand St. Esprit opgemarcheerde kurassiers van de Gallières en Bouwens om snel in de richting van

Digitized by Google

Despelberg (Spoelberg) naar Corbeeck Overloo voort te rukken, aldaar den rechtervleugel der Belgen te omtrekken en hen van Leuven af te snijden. Generaal de Marneffe stond met zes eskadrons Belgische lansiers en jagers te paard bezuiden den straatweg nabij Despelberg, maar verzuimde onbegrijpelijkerwijs onze ruiterij aan te vallen. De onzen leden gevoelige verliezen door de Belgische batterij Rigano: o. a. sneuvelde de officier van gezondheid van Oostveen. Terwijl de vijandelijke infanterie hare teruggaande beweging op de brigade Clump bij Corbeeck Overloo onder dekking eener dichte tirailleur-linie van het 7de- en het 12de regiment infanterie en der Belgische batterijen geregeld voortzette, stonden Gallières en Bouwens op het punt langs Corbeeck Overloo de vijandelijke infanterie na te jagen, toen zij de beweging, wegens de te vermelden parlementaire tusschenkomst, moesten staken. Op hetzelfde oogenblik maakte de voorhoede der derde divisie zich gereed om de vijandelijke stelling aan te tasten: de overige troepen van generaal Meyer bezetten de hoogten ten noorden van Lovenjoul.

Pas tegen 11 uur schijnt vorst Leopold het eerste bericht aangaande de omtrekkende beweging van Saksen-Weimar te hebben ontvangen.

Hoe eervol het Schelde-leger zich ook bij de te kwader ure door vorst Leopold tegen Bautersem aangevangen beweging en den daaruit heden gevolgden veldslag gedroeg, moest het onvermijdelijk het onderspit delven. Oranje wachtte nog alleen op het afgesproken signaal van kanonschoten door Saksen-Weimar op den IJzeren Berg aan de andere zijde van Leuven om den aanval op den vijand ten oosten krachtig voort te zetten, zoodoende de Belgen geheel in te sluiten. Van alle zijden door een kring van vuur omgeven, zou de binnen de wallen opgehoopte legermacht niet naar Mechelen kunnen teruggaan, en onvermijdelijk de wapens moeten nederleggen.

Oranje ging de door den koning tegenover de diplomatieke mishandeling der mogendheden gevolgde zelfstandige, de leus van zijn Huis volwaardige staatkunde bekroonen door een zege, niet minder roemrijk dan die door Frederik II bij Pirna, door Napoleon

Digitized by Google

bij Ulm was behaald. Holland zou in de jaarboeken van zijn wapenroem een schitterende bladzijde aanwijzen, die Nieuwpoort en Séneffe verduisterde [453]), den roem van Marlborough en Ouwerkerk in 1705 verre overtrof.

Deze glorie is Neerlands veldheeren en legerscharen in 1831 ontgaan, omdat op het beslissende oogenblik Groot Brittannië en Frankrijk tusschenbeide kwamen: evenals de leider eener manoeuvre, die ophouden met vuren laat blazen.

Digitized by Google

EERLIJK DUURT 'T LANGST.

I. Capitulatie van Leuven.

Terwijl het geschutvuur van beide partijen den straatweg en de ten noorden daarvan gelegen hoogten in een dichten rook hulde, de colonne de Constant ten zuiden reeds belangrijk had veld gewonnen, reed bij Corbeeck Overloo een Britschen hoofd-officier in blauwe huzaren-uniform, gevolgd door graaf de Cruquenbourg, een rood gekleeden postiljon en een trompetter met witte vlag in galop tusschen de strijdenden door, de hoogte op naar Bergem en keerde na een wijle terug in de richting van Lovenjoul. Nog alvorens den straatweg te bereiken trof hij de beide prinsen met hun staf aan in een weiland ten zuiden van het dennenboschje tusschen het kasteel Pellenberg en mijlpaal 33 op den Thienen'-schen straatweg [454]). De Engelschman liet zijn gevolg op eenigen afstand terug en naderde de vorstelijke groep eerbiediglijk met den gevederden hoed in de hand. Oranje herkende in hem zijn oud-adjudant van 1815 lord William Russell, een broeder van den beroemden lord John Russell. Hij vergezelde sir Robert Adair, die zooals wij zagen (bladz. 736) den Belgischen souverein naar Leuven was gevolgd en thans overeenkomstig de bevelen der conferentie een staking der vijandelijkheden trachtte te bewerken. De opper-

Digitized by Google

bevelhebber reikte lord Russell de hand en vroeg hem: »What are »you doing here, Mylord?" — Kolonel Russell antwoordde, dat de Britsche gezant hem had opgedragen een brief aan den hertog van Saksen-Weimar over te brengen, meenende dat deze hier het bevel voerde. Aangezien lord Russell geen bezwaar maakte om aan den prins van Oranje inzage van den brief te bieden, opende Zijne Koninklijke Hoogheid het schrijven. Dit behelsde dat de regeeringen van Groot Brittannië en van Frankrijk het staken der vijandelijkheden verlangden, terwijl om klem bij te zetten aan dien eisch, een Fransch leger aanrukte, waarvan de cavalerie-brigade de Lawoestine en een brigade infanterie van den hertog van Orleans reeds Brussel bereikt hadden. Elk schot, hetwelk na ontvangst van het bericht mocht vallen, zou als een oorlogsverklaring aan beide mogendheden aangemerkt worden [455]). Lord Russell verzocht dus schorsing van den strijd.

In 's prinsen omgeving heerschte het verlangen en deed zich dan ook de raadgeving hooren, dat men de overwinning niet moest laten ontsnappen door in parlementaire redewisseling te treden.

Oranje nam zijn broeder ter zijde en vroeg hem: »Was nun »zu thun?" — Prins Frederik fluisterde hem dezelfde woorden toe, welke hij den vorigen avond bij kennisneming van 's konings bevel in geval van de verschijning der Franschen had gesproken: »Ehrlich währt am längsten!" — Zonder zich verder te bedenken was het besluit van Oranje genomen. De vorstelijke broeders verstonden elkaar zwijgende volkomen. Oranje kende sinds gist'ren avond de bedoelingen der regeering te 's Gravenhage en twijfelde niet aan de eerlijkheid der zending van lord William Russell. Zich zelf geweld aandoende, gebood hem de oprechtheid van hart om het zwaard terug te houden zoo lang over de wapenschorsing werd onderhandeld, welke echter geen twijfel omtrent de volledigheid zijner zege mocht overlaten.

Zich weder tot lord Russell wendende hervatte de prins van Oranje dat hij bereid was om het vuren te staken, mits de Belgen eveneens deden, maar de beweging naar Leuven wilde voortzetten. »Je placerai mon armée en position devant les murs de Louvain et les laisserai tranquilles jusque demain matin."

Het woord bij de daad voegende, liet hij aanstonds door de

Digitized by Google

naastbijzijnde batterijen het vuur staken en zond officieren naar de commandanten van de eerste- en de derde divisie met het bevel »dat er niet gevuurd mocht worden en dat de troepen in »de door hun op dat oogenblik bezet wordende positiën moesten »verblijven" 456).

Levendig verrast door het plotseling staken der beweging aan beide zijden van den straatweg, ijlde generaal de Constant naar den prins. »Je trouve Son Altesse" — zegt zijn dagboek — »occupé à parlementer avec lord William Russell et j'apprends qu'il a déjà envoyé des officiers à la 1re et à la 2e (lire 3e) division pour donner l'ordre de s'arrêter et de cesser les hostilités.

»Le prince me parlant à part, je le supplie de considérer que cet arrêt subi dans le moment le plus décicif et le plus beau des opérations de la journée, au moment où tout était gagné pour nous, et où nous allions recueillir les fruits de la victoire, allait nous faire tout perdre. Le prince me répondit qu'il avait en poche l'ordre du Roi de cesser toute hostilité lorsque les Français seraient arrivés. Je lui observais qu'il pourrait au moins laisser achever le mouvement ordonné à ses colonnes, se faire remettre Louvain, et permettre de cesser toute hostilité *du moment qu'il aurait une preuve sûre de l'arrivée des Français . . .*"

Zonder op zijn besluit terug te komen, beaamde de prins de juistheid van de Constant's opmerkingen. Meenende dat lord Russell tevens gemachtigd was om te onderhandelen, zette Oranje het gesprek met den Britschen afgevaardigde voort. De Nederlandsche troepen zouden den strijd schorsen, wanneer zij de hun bij de beschikkingen voor dien dag aangewezen standplaatsen hadden ingenomen. Voorts bedong de prins in de eerste plaats, dat Leuven door de Belgische troepen zou worden ontruimd; ten andere verlangde hij zekerheid, door eigen waarneming, dat werkelijk een Fransch leger in aantocht was. Toen lord Russell verklaarde niet te zijn gemachtigd om de overgave der stad toe te zeggen, maar de billijkheid van laatstgemelde waarborg ten volle erkende, vertrok de majoor de Ceva, adjudant van prins Frederik, met lord Russell naar Leuven. De Ceva had in last naar Brussel op verkenning te gaan, tevens moest hij den hertog van Saksen-Weimar op de hoogte der omstandigheden stellen, en hem op-

Digitized by Google

dragen de hem aangewezen stelling op den Yseren Berg voorbij de herberg »Den Laesten Stuyver" — thans »den Engel" — bezet te houden.

Met lord Russell, die 's prinsen voorwaarden ging overbrengen, reed de Ceva dwars door het Belgische leger naar »Tivoli" kort onder Leuven's omwalling, waar zij vorst Leopold ontmoetten, die zich eenigen tijd met beiden onderhield. Zij reden de stad binnen naar het Belgische hoofdkwartier, waar ook sir Robert Adair verbleef, met wien lord Russell in langdurig beraad trad. De Ceva zette zijn weg voort naar Brussel; kort te voren waren hier de hertogen van Orleans en Nemours met twee regimenten ruiterij als voorhoede der divisie Teste aangekomen.

De overige troepen van het Fransche Noorder-leger bezetten op 12 Augustus: de divisiën infanterie Barrois, Tiburce Sebastiani en Hulot respectievelijk Eghezée, Wavre en Chaumont, de divisiën cavalerie van Dejean, Gérard en Lawoestine kwamen te Wasmes, Bergen en halfweg Wavre-Thienen. De Ceva verliet Brussel weer omstreeks vier uur. Orleans en Nemours marcheerden weder naar Hal en begaven zich den volgenden dag naar het Fransche hoofdkwartier te Wavre [457]).

De dag van 12 Augustus 1831 herinnert tot zekere hoogte aan den ruim tweedehalve eeuw vroeger geleverden veldslag bij Saint Denis, met de langdurige gedachtenwisseling dienaangaande [458]) tusschen generaal Knoop en den hoogleeraar dr. Fruyn omtrent de al of niet noodzakelijkheid van dit bloedige drama. Eerstgenoemde had de zedelijke overtuiging uitgesproken, maar door geen bewijzen gestaafd, dat stadhouder Willem III op 14 Augustus 1678 noch officieel, noch officieus bericht had ontvangen omtrent het sluiten van den vrede te Nijmegen, maar toch zoo goed als zeker wist dat die vrede ná op handen was. Dr. Fruyn bestreed dit betoog, op grond van een document, dat naar zijne meening geen tegenspraak duldde. Maar generaal Knoop hield vol, dat het doel van Willem III bij al zijne staat- en krijgskundige handelingen, namelijk Europa's vrijheid tegen de Fransche dwingelandij te handhaven, er hem, *begrijpelijk daarom niet te rechtvaardigen*, met stellig opzet toe gebracht had, toen hij bij het aanbreken van den

Digitized by Google

14den Augustus Thieusies nabij Roeulx in Henegouwen verliet, om bij Casteau benoorden Mons den hertog van Luxemburg aan te tasten en te verslaan, zoodoende het sluiten van den vrede te voorkomen. De onovertroffen hooggeleerde zocht nieuwe bronnen om de juistheid zijner voorstelling omtrent de toedracht van Saint Denis te verzekeren: maar kwam juist langs dien weg tot de verrassende uitkomst, dat zijn tegenstander ten volle recht had geoordeeld. En de man, die beslist de meest uitmuntende Nederlandsche geschiedkundige der vorige eeuw mag heeten, sinds door geen anderen hier te lande geëvenaard, heeft tegenover de koninklijke vergadering aan den Amstel, waar vorsten der wetenschap zetelen, zijn krijgskundige collega in het gelijk gesteld. Even als de generaal Knoop heeft ook dr. Fruyn erkend, dat al ware het doel van Willem III op 14 Augustus 1678 goed en groot, de middelen om daartoe te geraken niets konden goed maken. Dr. Fruyn's slotoordeel luidde: dat de slag bij Saint Denis is geleverd en het leven van honderden opgeofferd, zonder dat de noodzakelijkheid er van gebleken, maar ook *zonder dat ze onderzocht was.*

Zulk een oordeel kan Oranje op 12 Augustus 1831 te Leuven niet treffen. Wél heeft het gulden woord van prins Frederik den alleszins begrijpelijken drift ter overwinning van zijn broeder gebreideld; wél heeft het heldere doorzicht van generaal de Constant de uiterste grens der mogelijkheid weten te bereiken: maar van opzet om 's konings bevelen geweld aan te doen of krijgslist om tijd te winnen — een verwijt door Belgische schrijvers van naam aan het adres van den prins van Oranje gericht [459]) — geen schijn of teeken. De prins had niet alleen het recht maar achtte zich zelfs verplicht, het leger zoodanig op te stellen, dat hij bij weigering door vorst Leopold om Leuven te verlaten, in verband met de operatie van den hertog van Saksen-Weimar, den Belgischen souverein en zijn leger geheel zou insluiten [460]).

Terwijl prins Willem III te Saint Denis vast besloten was den strijd voort te zetten tót het officieele bericht van den vrede 't hem kwam verbieden, zag Oranje als gevolg van Leopold's aanvallende beweging op 11 Augustus, al had hij anders gewild, zich om krijgskundige redenen wel gedwongen op 12 Augustus het Schelde-leger aan te vallen. Eénmaal de slag begonnen zijnde, *mocht*

Digitized by Google

de prins Oranje den strijd niet staken zonder zekerheid te bezitten omtrent de verschijning der Franschen!

Hoewel de bemoeiingen van lord Russell geenszins tot wapenstilstand konden leiden, was een half uur verloren gegaan, gedurende welken tijd onze afdeelingen op hunne standplaatsen rustten en het geschut zweeg; waarschijnlijk ook dat des vijands. Maar de brigades Clump en Delescaille hadden zich den korten halt ten nutte gemaakt om op de westelijke Loo-bergen — kopjes van 80 tot 85 m. hoog — ten noorden van de tegenwoordige mijlpalen 28 en 29 op den Thienen'schen straatweg, een gunstiger stelling te bezetten; de stukken van de halve 10de batterij Rigano stonden ten noorden van laatstgemelden mijlpaal gericht op onze kurassiers. De brigade van Coeckelberghe zette onder het vuur der brigade Schuurman den terugtocht voort en kwam deels in tweede linie achter den Belgischen rechtervleugel; de rest, waarbij zich o. a. de vrijwilligers van Bergen onder kapitein Lauwers voegden, ontving bevel om het bosch van Heverlé te bezetten. De overige »gardes civiques" waren naar de stad gevlucht. Onze artillerie had zulk een verwarring in hunne gelederen en bij enkele vrijkorpsen aangericht, dat de straten van Leuven schier te nauw bleken te zijn om de van alle zijden toestroomende vluchtelingen op te nemen [461]).

Volgens Belgische schrijvers liet generaal de Tiecken — aan wien vorst Leopold, met het oog op den te sluiten wapenstilstand het opperbevel had overgegeven — den prins bij hervatting der voorwaartsche beweging waarschuwen, dat als deze niet gestaakt werd de Belgische batterijen het vuur gingen heropenen: op welke bedreiging Oranje zou geantwoord hebben »Eh bien! si l'on canonne, nous canonnerons!" [462]).

Ten einde de troepen der divisie van Geen in linie te brengen met de divisie Meyer en zoo noodig de Belgen van alle zijden te kunnen insluiten, liet de prins van Oranje na vertrek van de Ceva aan de divisie- en de brigade-commandanten meêdeelen »dat alle »vijandelijkheden vooreerst moesten ophouden, tenzij de Belgen »het vuur voortzetten, en dat men alleen langzamerhand voortrukkende een meer voorwaartsche positie mocht nemen." Generaal de Constant geleidde aan het hoofd der jagers van Van Dam het

Digitized by Google

gros der brigade de Favauge, de halve batterij rijdende artillerie en de beide eskadrons lansiers, naar de volgende hoogten — van 102 m. en 95 m. — om vandaar den vijandelijken linkervleugel aan te tasten. Tegenover deze beweging trokken de Belgen in de vlakte terug. De geheele brigade de Favauge bezette nu de westelijke afhelling der hoogten in twee liniën met zes stukken op den linkervleugel, links achterwaarts de eskadrons lansiers.

Niettegenstaande het ook aan Belgische zijde gegeven bevel om het vuur te staken, was het door de batterijen Dupont en Lauwerijs heropend: eerst op den Loo-berg (80 m.), vervolgens bij de hoeve van Contreman; na hier eenige schoten te hebben gelost, trok Dupont terug, nam stelling op de omwalling van Leuven en zette vandaar het vuur tegen laatstgenoemde hoogte voort. Gelijktijdig kwamen de brigaden Clump en Delescaille in linie tusschen de beide straatwegen met de batterijen de Bename de Rychholt en Lauwerijs in de tusschenruimten der gedeployeerde bataljons op den linkervleugel, en onderhielden het vuur tegen den Diester straatweg en de Loo-bergen. Het vuur werd onzerzijds beantwoord. Spoedig bevonden de prins van Oranje en prins Frederik zich weer in een dichten kogelregen. De talrijk gepluimde hoeden van staf-officieren lokten den vijand uit het vuur naar dit punt te richten, zoodat de prinsen hen verzochten zich te verspreiden; zelve volgden zij de tirailleurs op de afhelling van den Loo-berg.

De eerste brigade »gardes civiques" van Brussel stelde zich op tusschen de voorste linie en de stad; die van kolonel Nijpels kreeg bevel Linden te ontruimen en de Dyle beneden de stad te bewaken. De brigade Schuurman en zes stukken der batterij Meyl hadden den Pellenberg verlaten en marcheerden weder naar den Diester straatweg.

De gevechtsomstandigheden leidden er, jammer genoeg, toe dat aan de oorspronkelijke beschikking voor de eerste divisie om nabij St. Adrien met de brigade Schuurman over de Dyle, vervolgens over het kanaal te gaan, over Herent aan de divisie Saksen-Weimar op den IJzeren Berg de hand te reiken, daarna gezamenlijk Leuven aan te vallen, geen gevolg is gegeven [463]).

De met beleid en gelukkig gevolg uitgevoerde bewegingen door generaal de Favauge en den overste Gey, die thans een

Digitized by Google

vooruitgeschoven stelling op de westelijke helling van de Loo-bergen bezetten, noodzaakten den vijand zijn sterke positie te verlaten en op Leuven terug te trekken.

Omstreeks elf uur spanden de eerste en de derde divisie een halven cirkel óm Leuven: de brigade Schuurman der divisie van Geen, tusschen de abdij van Vlierbeeck en de Loo-bergen op ongeveer 1500 meters van de stad; de brigade Favauge en het detachement van Gey met bijbehoorende artillerie, op de hoogten van 85 m. en 80 m.; generaal Meyer, tusschen de mijlpalen 28 en 29 op den straatweg naar Thienen en de abdij »du Parc" (de Perck); de batterij van de Wall en de sectie van Heeckeren aan beide zijden van den straatweg in eerste linie, op ruim 1000 meters van de omwalling van Leuven; de beide kurassier-regimenten op den linkervleugel in tweede linie.

Generaal de Constant stond op dit oogenblik op laatstgenoemde hoogte van 80 m. Zijn dagboek schrijft —

»... des dernières sommités je jouis d'une vue magnifique sur Louvain, sur toute la vallée, sur les mouvements de nos troupes et la retraite des Belges, qui se pressaient d'entrer en ville et qui, plaçant leur artillerie sur les remparts, nous envoyaient de là un grand nombre de boulets sur notre hauteur... Quelque tems après *nous vîmes par-dessus la ville, sur la Montagne de fer, la fumée du canon du duc de Saxe-Weimar.*"

Nagenoeg op hetzelfde oogenblik — twaalf uur, juist luidde de »Angelus" van de kerktorens —, terwijl men in de verte vorst Leopold stadwaarts zag rijden, ontwaarden de prinsen, die langs de Loo-bergen tót ± 1500 meters van Leuven waren gevolgd, op nieuw een parlementair op den straatweg van Thienen: ditmaal sir Robert Adair zelf, die midden door het hevige vuur, zijn invloed kwam beproeven om het Nederlandsche zwaard, dat dreigende met een wissen slag boven het sidderende België was opgeheven, nog af te wenden. Sir Robert Adair, in burgerkleeding met witte hoed, werd voorafgegaan door een hoofdofficier der infanterie, een Belg in blauwen kiel met een witte vlag en een trompetter; hij werd vergezeld door graaf de Cruquenbourg, kolonel Prisse — schoonbroeder van onzen majoor Roloff — en kapitein Outies, beiden officier van den generalen staf. De prins zond luitenant

Digitized by Google

Charles de Constant den diplomaat tegemoet met opdracht hem langs een omweg naar zijn standplaats te geleiden. Sir Robert Adair ontwikkelde al zijn welsprekendheid om, met beroep op de conferentie te Londen, den prins van Oranje bij de nadering van het Fransche Noorder-leger het gevaarlijke eener voortzetting van den strijd te doen inzien. Ten einde de bestorming van Leuven te voorkomen stelde de Britsche gezant aan den vorstelijken opperbevelhebber voor om, in afwachting van het antwoord der Nederlandsche regeering op de kennisgeving der Tuileriën, een wapenstilstand met »koning" Leopold aan te gaan onder voorwaarde dat de stad zich vrijwillig zou overgeven.

Oranje viel hem in de rede, dat hij geen »koning" Leopold kende. Wél verklaarde hij zich bereid om met den opperbevelhebber van het Belgische leger in onderhandeling te treden, waarbij dan de ontruiming en de overgave van Leuven een *conditio sine qua non* moesten vormen.

Sir Robert nam op zich om zoodanige overeenkomst tot stand te brengen en keerde naar Leuven terug.

Hen, die den edelen lord durven berispen, in zoo verre hij met het beding van Oranje ten volle instemde, zouden wij integendeel willen antwoorden: dat wanneer Oranje, aan het éénmaal stoutweg door Bilderdijk gepredikte *bóvenzedelijkheids*gevoel [464]) had toegegeven, hij dan meest waarschijnlijk, nog vóór de terugkomst van de Ceva die heen en weer Brussel 48 k.m. had af te leggen, het Schelde-leger machteloos, vorst Leopold gevangen gemaakt wellicht onttroond zou hebben: een voor den krijgsman schier onweerstaanbare verlokking! Zoo lang geen enkele Fransche bajonet viel te bespeuren, ware de prins van Oranje daartoe ten volle gerechtigd!

Na lang dralen, op aandrang niet alleen van sir Robert Adair maar ook van de generaals de Tiecken en Goblet en aangezien de Franschen pas den volgenden dag Leuven konden bereiken, stemde vorst Leopold toe.

In afwachting van den uitslag der onderhandelingen ontvingen de Belgische troepen bevel om binnen Leuven terug te trekken. Behalve vier veldbatterijen deels óp, deels nabij de wallen, stonden tusschen de Diester- en de Namen'sche poorten, in de redouten

Digitized by Google

en epaulementen op die toegangen 39 vuurmonden, waarvan 11 vestinggeschut van 6-, 12- en 18 pond; twee van laatstgenoemde nabij de Thienen'sche poort onder bevel van den kapitein de Eenens [465]). Terwijl van Leuven's omwalling het geschut nog voortdurend bralde, af en toe een schot van den Yzeren Berg viel, zond generaal de Tiecken kapitein Baudry van den generalen staf geblinddoekt naar den Loo-berg met het verzoek aan Zijne Koninklijke Hoogheid om kenbaar te maken op welke voorwaarden hij een wapenstilstand wilde aangaan.

Met zekeren weemoed herkende de prins van Oranje den officier, die hem op 3 September 1830 uit Brussel naar Vilvoorden had geleid en gaf uiting aan dat gevoel door de woorden »Vous »aussi Baudry, vous vous trouvez parmi mes ennemis?" — Zich spoedig herstellende, voerde de prins den parlementair tegemoet: »Vous faites singulièrement la guerre, Messieurs les Belges. Vous »voulez que l'on traite à l'amiable avec vous, et pendant l'envoi »de votre parlementaire, vous ne cessez pas votre feu!"

Na kort beraad bewilligde Oranje, nogmaals met het »Ehrlich »währt am längsten" voor oogen, in een wapenstilstand op grond van het »*uti possidetis*".

»Après quelques pourparlers" — schreef de Nederlandsche chef van den generalen staf — »le prince me dicta quelques articles, que j'écrivis assis par terre faisant usage de la sabretache de Nepveu. Ces articles furent copiés en double expédition et portés à Louvain pour la signature du chef d'état-major belge et rapportés au prince d'Orange, qui renouvella les ordres de cessation d'hostilités."

De voorwaarden luidden —

Artikel 1.

De stad Leuven zal morgen, den 13den Augustus, op den middag door de Belgische troepen ontruimd en overgegeven worden aan de troepen onder de bevelen van Zijne Koninklijke Hoogheid den prins van Oranje.

Artikel 2.

De poorten der stad en de voornaamste posten zullen morgen vóór het middaguur door de wachten der Belgische troepen aan de wachten der Hollandsche troepen worden overgegeven.

Digitized by Google

Artikel 3.

De vijandelijkheden zullen ván dit oogenblik tót morgen, den 13en Augustus, ten twaalf uur des middags gestaakt worden.

Op den Pellenberg (Loo-berg) [466]) vóór Leuven, 12 Augustus 1831.

Op last van Z. K. H. den prins van Oranje,
de luitenant-generaal, chef van den generalen staf,
(*v. g.*) Baron De Constant Rebecque.

De overeenkomst sprak, vreemd genoeg, niet van het Maas-leger. Terwijl Daine zich reeds gereed maakte om met versnelde marschen naar Thienen op te rukken, scheen het Nederlandsche hoofdkwartier, te dien opzichte zeker ondoordacht, het Maas-leger buiten staat te rekenen tot hervatting van den strijd.

Kapitein Baudry reed, vergezeld door kolonel Otto graaf van Stirum, adjudant van prins Frederik, naar de stad, met den eisch tot spoedig antwoord. Een half uur later keerde Baudry met het door generaal Goblet onderteekende verdrag terug. Van Stirum was te Leuven gebleven en had nog in potlood op het verdrag aangeteekend: »Je suis garant que S. A. R. le prince d'Orange a donné sa parole au colonel Price (Prisse) que les troupes belges pouvaient emmener avec eux armes, bagages et matériel" [467]).

Het verdrag was de bekentenis van België, dat het Nederlandsche leger had gezegevierd.

Dit oordeel zou spoedig algemeen worden bevestigd.

Het Belgische leger onderging op 12 Augustus 1831 een dergelijk lot als Dumouriez op 22 Maart 1793 na zijn nederlaag bij Neerwinden.

De prinsen ontvingen het belangrijke stuk, afgestegen zijnde, en -- volgens de aanteekeningen van den majoor Hojel, die hen op dien dag geen oogenblik had verlaten — »seatting on the side of a ditch on Pellen (Loo-) berg." Het tafereel, dat de binnen Leuven's wallen terugtrekkende Belgische troepen en de »gardes civiques" van verre aanboden en enkele uitdrukkingen van kapitein Baudry deden Hojel eenigszins in orakel-taal bijvoegen: »that the want of discipline was so great among their troops, that if we took away a certain dismounted canon during the armistice before

Digitized by Google

they had left Louvain, they would not have had sufficient authority to prevent them from violating it."

II. De kanonnade.

Nadat de prins van Oranje de capitulatie-voorwaarden aan generaal de Constant had gedicteerd, achtte hij den strijd geëindigd; hij liet aan de troepen gelasten om rust te nemen in afwachting dat zij de bivaks konden betrekken, waartoe beschikkingen genomen werden. De ruiterij steeg af, het voetvolk zette de geweren aan rotten; allen waren zorgeloos en vol vertrouwen alsof geen vijand meer tegenover hen stond. De prins-opperbevelhebber reed langs het hoofd der derde divisie en de voorste batterijen aan den voet van den Loo-berg en gaf ze bevel om af te zitten; het verst voorwaarts stonden de beide eskadrons lansiers op betrekkelijk korten afstand van de herberg Tivoli buiten de Thienen'sche poort.

Het geschut zweeg aan deze zijde van Leuven, maar het geweervuur had niet geheel opgehouden. Uit den omtrek van Tivoli en de abdij »du Parc" vielen nog aanhoudend schoten. Ten einde tegen verdere vijandelijkheden van die zijde te zijn gevrijwaard, zond de overste Eksteen, chef van den staf der derde divisie, de Leidsche jagers en de 17de afdeeling langs den hollen weg van mijlpaal 29 naar de abdij. 't Valt niet uit te maken of de overste Eksteen deze last op eigen gezag dan wel op bevel van generaal Meyer heeft gegeven [468]): hetgeen, zoo lang onderhandelingen tot een wapenschorsing gaande waren, zeker weinig beraden mocht heeten. In elk geval had de divisie-commandant zijn linkervleugel beter in 't oog moeten houden en bedoelde beweging, wanneer het bevel daartoe niet van hem was uitgegaan, behooren te beletten.

Nagenoeg te gelijkertijd kregen de afdeelingen kurassiers en de rijdende batterij Kops bevel om zich ten noorden van den straatweg op te stellen ten einde ruimte te maken voor het bivak der infanterie. De 9de afdeeling kurassiers stak over den straatweg,

Digitized by Google

kwam in linie nabij een leembakkerij aan den zuidwestelijken voet van den Loo-berg — 80 m. —, en steeg af. De rijdende batterij was op het punt van te volgen en het 3de kurassiers stond nog in colonne ten zuiden van den straatweg, toen plotseling — 't was omstreeks twee uur 's namiddags — van Leuven's wallen ter weerszijden van de Thienen'sche poort de donder van het Belgische geschut losbarstte: vooral gericht tegen het 9de kurassiers en de langs beide zijden van den straatweg rustende troepen. De kanonnade breidde zich spoedig uit langs de geheele omwalling, het minst hevig aan de zuidzijde. Twintig minuten lang was het terrein op 900 tot 1000 meters van de stad ongenaakbaar. De Belgische artillerie was sterk in het voordeel: niet door getalsterkte, maar wegens het zware kaliber van het vestinggeschut.

Onze troepen grijpen haastig naar de wapens. De geheel onverwachte hervatting van den strijd, op hetzelfde oogenblik dat de wapenstilstand is geteekend, en de door 's vijands vuur veroorzaakte verliezen brengen enkele afdeelingen aan het wankelen.

De tegenover »Tivoli" afgestegen lansiers onder bevel van den majoor Gantois zien den tweede-luitenant Tielenius Kruythoff doodelijk getroffen van zijn paard storten en zoeken dekking achter de huizen langs den straatweg. In een oogwenk hebben de lansiers, behalve voormelden officier, eenige manschappen en paarden buiten gevecht. Hun trouwe zoetelaarster »Jeannette" betoont onder het fluiten der kogels even moedig als handig de eerste hulp aan haar gewonde »jongens". Sterk worden ook de kurassiers door het verraderlijke vijandelijke vuur geteisterd, terwijl zij nauw begonnen zijn het bivak in te richten. Een zelfde kogel treft den kolonel de Gallières te paard vóór het front en zijn zoon den luitenant-adjudant, achter hem staande, en neemt beiden het rechterbeen weg; twee kurassiers, twee lansiers en dertien paarden sneuvelen. Generaal Trip wordt, terwijl hij bevel geeft aan de kurassiers om terug te trekken, door zijn paard afgeworpen, zoodat men ook hem verloren waant. De reeds aan de bivaklijnen staande paarden rukken zich los. Terwijl eenige onderofficieren en minderen hun gevallen kameraden uit het vuur brengen, slaan anderen door schrik verbijsterd op de vlucht, slepen de verder achterwaarts staande pelotons lansiers mede, en stichten groote wanorde bij de afdeelingen

Digitized by Google

infanterie en voertuigen op den straatweg. Trots het hevige vuur gelukt 't aan de officieren bij de saamgebleven eskadrons om hen over het doorploegde terrein terug te voeren achter de 3de afdeeling kurassiers.

Zoodra toch de luitenant-kolonel Bouwens van der Boyen de losbrandingen hoorde, staakte hij de voorwaartsche beweging en liet om kalmte in de gelederen te bewaren zijne eskadrons, alsof zij op het exercitie-veld stonden, op commando bewegingen uitvoeren. Beide kurassier-afdeelingen en de batterij rijdende artillerie namen vervolgens verder achterwaarts stelling.

Middelerwijl snelden de rijdende batterij Kops en de stukken van Van der Oudermeulen, de veldbatterijen Meyl en van de Wall ter weerszijden van den straatweg vooruit, lagen af en beantwoordden het vuur uit Leuven; ze werden nog versterkt door de 12-ponders van kapitein Altink en zes houwitsers van Coehoorn, die zuidwaarts van den straatweg in batterij kwamen om wellicht een uitval der Belgen tegen te houden. Kapitein Coehoorn gelastte aan den eerste-luitenant Prinsen om 200 passen verder stelling te nemen. Niet zonder moeite baande de dappere rijer zich een weg naar voren en loste een tiental schoten, tot een vijandelijke kanonskogel hem en zijn schoone isabelle te pletteren sloeg.

Toen de voortroep van de Leidsche jagers en de 17de afdeeling de abdij »du Parc" op korten afstand naderden, werden zij door een vrij levendig tirailleurvuur der »gardes civiques" van Coeckelberghe begroet, terwijl enkele doode kogels en niet gesprongen granaten uit Leuven over het kerkhof en de vlakte in den hollen weg daarlangs terecht kwamen. De jagers en de fuseliers zochten dekking achter de verspreide huizen en bleven in den hollen weg tot het geschutvuur ophield. Een der koninklijke jagers, die van de tweede divisie afgedwaald was en zich bij de Leidsche studenten gevoegd had, beliep een doodelijke verwonding.

De prins van Oranje was langs den straatweg een eind wegs vooruit gereden. Bij de eerste vijandelijke schoten bracht hij te samen met den majoor baron van Asbeck de Friesche schutters vooruit tegen een afdeeling Belgische tirailleurs van het 4de Belgische regiment van linie en de »gardes civiques" van Namen, die de batterij Coehoorn bedreigden. Tevens zond de opperbevelhebber

Digitized by Google

zijn pas uit Leuven teruggekomen adjudant graaf van Limburg Stirum opnieuw naar de stad om de reden te vragen der »schijnbaar verraderlijke handeling".

Prins Frederik leidde juist bij den aanvang der kanonnade zijn paard aan de hand langs de vrij steile helling van den Loo-berg — 80 m. — naar den straatweg en werd door de terugijlende kurassiers schier omvér gereden. Eenige kogels sloegen in ter plaatse, waar de prinsen hadden gezeten en doodden aldaar een marechaussee en een ordonnans van de rijdende artillerie. Prins Frederik vond zijn broeder in voorste linie bezuiden den straatweg, den terugkeer van Van Stirum afwachtende. Deze — sedert door zijn kameraden vereerd met den naam van »Piet Kanon" — keerde binnen een half uur uit Leuven terug, vergezeld door den kolonel Prisse, die namens generaal de Tiecken den prins van Oranje verontschuldigingen kwam aanbieden wegens het geschutvuur, dat geheel in strijd met zijn bevelen, onverwacht van Leuvens wallen was geopend en een groot half uur had aangehouden.

De schuld van het bloedvergieten, door dien laatsten onnoodigen geschutstrijd veroorzaakt — onzerzijds vijftig dooden en gewonden, bij de Belgen veel meer — is uitgewezen. Toen in 1875 de Belgische luitenant-generaal Eenens in zijn werk »Les conspirations militaires en 1831" een smet wierp op de nagedachtenis van Neerlands ridderlijken tweeden koning [469]), wraakte mét den generaal-majoor Booms en anderen ook de kleinzoon van wijlen generaal baron de Constant Rebecque het lasterlijke verwijt. Onwederlegbaar bewees hij uit de aanteekeningen van zijn grootvader en uit de eigen woorden van den beschuldiger de ongegrondheid van diens betoog. Het verweerschrift, sinds nog andere verschenen bijdragen van Belgische zijde [470]), hebben elken twijfel omtrent de verantwoordelijkheid voor de kanonnade van Leuven's wallen na het sluiten van den wapenstilstand opgeheven. Generaal de Constant heeft de eigenlijke reden dier verraderlijke handeling nooit geweten [471]). Zijn kleinzoon wees het alleszins rechtvaardige vonnis: »aujourd'hui, il n'est plus question de malentendu, mais d'un fait prémédité pour lequel *le lieutenant-général en retraite de Eenens encourt seul le blâme.*" Geen verraad onzerzijds, geen misverstand, maar opzet van kapitein Eenens, die, in strijd met de weigering

Digitized by Google

van generaal de Tiecken om de niets kwaads bedoelende bewegingen der kurassiers langs en over den straatweg te straffen, eigendunkelijk en niettegenstaande het verbod van zijn onmiddellijken chef bij de Thienen'sche poort het vuur had geopend, dat zich vervolgens langs de geheele omwalling had uitgebreid.

Nadat het vuren zweeg, keerde de rust weder.

De prins van Oranje stak, en thans voorgoed, den met edelgesteenten omzetten sabel in de schede, welke hem door zijne Koninklijke Moeder Wilhelmina was geschonken als gedachtenis aan de heldhaftige intrede op 2 September van het vorige jaar in het oproerige Brussel [472]).

Onze troepen sloegen het bivak op ter plaatse waar zij zich bevonden.

De derde divisie verloor op 12 Augustus 1831 vóór Leuven 28 gesneuvelden, 59 gewonden en 7 vermisten; ons geheele verlies bedroeg dien dag 10 officieren, 189 onder-officieren en minderen en 60 paarden (Zie Bijlage XIV).

Terwijl dit alles ten oosten van Leuven verliep, vond vorst Leopold gelegenheid om zich met het grootste gedeelte van het Schelde-leger langs de westzijde te redden: deels onder het vuur van den hertog van Saksen-Weimar, die niet bij tijds omtrent den gesloten wapenstilstand was onderricht.

Volgen wij daartoe de laatste, zeker niet minst belangrijke akte van het tiendaagsche militaire drama.

III. „Monseigneur" op den Yzeren Berg.

De voorhoede der brigade lichte cavalerie Boreel, namelijk de huzaren no. 6 en de sectie rijdende artillerie van Jacob Wicherlinck waren reeds vóór den dageraad langs de houten bruggen bij Sint Achtenrode over de Dyle en de Lasne gegaan (zie kaart X), op korten afstand gevolgd door de regimenten dragonders no. 4 en no. 5, tien vuurmonden der batterijen rijdende artillerie en een

Digitized by Google

gedeelte van den trein. Terwijl de infanterie-brigaden Bagelaar en des Tombe den overtocht bij St. Jooris Weert verrichtten, vervolgens over de Ley en de Yssche gingen, eclaireerde de voorhoede de hoogvlakte — 90 meters hoog —, over dewelke de weg voert van Neeryssche naar Leefdael, waar de divisie omstreeks zeven uur verzamelde [473]). De moeilijke marsch der infanterie over de beken was nog vertraagd door het instorten van een houten brug over de Ley, welke de sappeurs herstelden. De hertog moest, ten einde aan den vijand den terugtocht uit Leuven af te snijden, drie wegen in 't oog houden: die over Tervueren en over Cortenberghe naar Brussel, benevens den straatweg naar Mechelen, straalsgewijze aan de west- en de noordzijde van Leuven te samen loopende. Het vóórgelegen terrein werd beheerscht door den Boven-Berg en den IJzeren Berg — 85 meters hoog —, die men van het plateau van Neeryssche duidelijk onderscheidde [474]). Voorloopig den geheelen trein onder dekking van een compagnie infanterie op het plateau van Neeryssche achterlatende, gelastte de hertog aan het regiment huzaren no. 6 en de sectie Wicherlinck om den Tervueren'schen weg te bezetten, welke richting ook de infanterie zou volgen. De beide regimenten dragonders en de sectie Barnaart moesten op een half uur afstands van Cortenberghe aanhouden om de leger-afdeeling tegen een rug-aanval uit Brussel te dekken, tevens den opmarsch waar te nemen der troepen van de eerste divisie, die stelling zouden nemen op den Mechelen'schen straatweg.

Bij den uitgang van den hollen weg te Leefdael op den Tervueren'schen weg hield de eerste-luitenant Sandberg met den voortroep der huzaren een postwagen in vollen gang aan. De reiziger maakte zich bekend als de Fransche gezant, generaal Belliard, en gaf voor met een bijzondere opdracht aan den hertog van Saksen-Weimar te zijn belast. »Monseigneur" kwam juist aan, steeg af en begroette den Franschman hoffelijk. Generaal Belliard beweerde als bemiddelaar tusschenbeide te komen, met een dergelijke verklaring als door lord Russell jegens den prins van Oranje was afgelegd. De diplomaat verzekerde boutweg dat de koning der Nederlanden aan den prins van Oranje last had gegeven om de vijandelijkheden tegen België te staken. Ter bekrachtiging van

Digitized by Google

zijn betoog bood hij den hertog ter inzage een ambtelijk schrijven van den Franschen zaakgelastigde te 's Gravenhage en noodigde Zijn Hoogheid uit onverwijld de beweging tegen Leuven te staken. Volgens hem waren 50000 Franschen te Braine l'Alleud en te Wavre aangekomen en zou ieder schot verder op Leuven door den hertog gedaan als een vijandelijke daad tegen Frankrijk beschouwd worden [475]).

»Monseigneur" antwoordde droogjes, dat hij hier niet was gekomen om te praten maar om te vechten. Als ervaren krijgsman moest generaal Belliard weten, dat hij, hertog Bernard, tegen de militaire wetten zou zondigen indien hij zijne ontvangen orders niet uitvoerde. Hij dacht er dan ook niet aan om iets in zijne beschikkingen te veranderen, tenzij op uitdrukkelijken last van den opperbevelhebber. Ten aanhoore van zijn ongenooden gast en wél »beleefdheidshalve" in de Fransche taal, gelastte »Monseigneur" dan ook aan generaal Boreel om snel met zijn dragonders en rijdende artillerie den marsch naar Cortenberghe voort te zetten. Tevens liet hij de infanterie voorbij het rijtuig van Belliard defileeren en stelde hem daarna voor om te volgen. Doch Belliard verzocht met aandrang zich naar den prins van Oranje te mogen begeven. De hertog verlangde zeer terecht de kans niet te loopen, dat generaal Belliard aan den vijand zou mededeelen wat hij hier had gezien en verontschuldigde zijn weigering met de hoffelijke opmerking, dat hij een generaal eener onzijdige mogendheid geenszins mocht blootstellen aan het vuur uit Leuven, waarmede de Belgen ongetwijfeld de verschijning zijner troepen alhier zouden begroeten. Hij voegde hem den tweede-luitenant-volontair baron von Gagern toe en brak het gesprek af.

Belliard noodigde zijn geleider uit in het rijtuig plaats te nemen. Terwijl 't holderdebolder over de heide tusschen Berthem en Meerbeke ging, ving generaal Belliard een levendig gesprek aan met von Gagern. Vol bewondering sprak hij over de fiere houding der rijdende artillerie en van een daarop volgend bataljon der 7de afdeeling, waarbij hij opmerkte, zijn geleider vragend aanziende: »Mais dites moi donc, ce sont des Prussiens!" Maar de volgende bataljons der 12de afdeeling infanterie uit Amsterdam, waarbij tal van kleine, donker uitziende zonen van Israël, brachten

Digitized by Google

den generaal aan 't twijfelen. Nauwlijks ontwaarde hij echter de krachtige blonde, donkerblauw gekleede Geldersche schutters van majoor Schimmelpenninck, óf hij riep uit: »Ah, Monsieur! pour le coup, v'là des Prussiens, je les connais bien. Vous ne me ferez jamais croire que c'est la même troupe!" — Zijn bewering zou spoedig weerklank vinden in de buitenlandsche pers en tot even bittere als ongegronde verwijten in de Fransche en de Duitsche dagbladen leiden.

Kort hierop ontvouwde generaal Belliard een kaart van België, wees op de verschillende van Leuven naar Noord Brabant voerende straatwegen en duwde von Gagern toe: »Vous avez là, mon cher, pour vous en retourner chez vous en Hollande, voyons donc, trois routes . . ." Zijn geleider viel hem sarcastisch in de rede: »Mais, mon général! nous ne faisons qu'arriver!" De Fransche diplomaat, die ten tweeden male tot redding van België optrad, lachte glunder en hernam met duidelijke toespeling op onze geheel onverwachte hervatting der vijandelijkheden op 2 Augustus. »Bah! je vous en réponds: c'est bien assez de vos surprises!" Intusschen werd Belliard ongeduldig en verzocht een kwartier later ter hoogte van de herberg »de Seven Slapers" aan luitenant von Gagern om weder te paard te stijgen en de vraag over te brengen: »Demandez à votre général si je suis son prisonnier ou non?" De hertog liet zeggen, dat 't den generaal vrij stond om te gaan waarheen hij wilde, mits niet naar Brussel en niet naar Leuven. Daarop liet de Franschman zijn rijtuig naar den weg van Tervueren terugkeeren en sloeg daar rechtsaf. Toch moet hij spoedig weer zijn omgedraaid, aangezien hij in den namiddag weer te Leuven gezien werd.

Onze huzaren waren op den weg naar Tervueren, de dragonders nabij Cortenberghe op Belgische detachementen gestooten, die op marsch waren naar Brussel, maar ijlings met achterlating van enkele krijgsgevangenen en voertuigen, naar Leuven teruggingen. De dragonders hielden tot dekking der divisie stelling aan de Molenbeek op ruim een half uur westwaarts van den Yzeren Berg.

Onder dekking van het 6de huzaren marcheerden de beide brigades, die van des Tombe en de veldbatterij van der Beek rechts, die van Bagelaar en de batterij Dinaux links, door de terreinverdiepingen tusschen de wegen van Tervueren en Brussel. De

Digitized by Google

cavalerie en de brigade Bagelaar zetten den marsch voort naar laatstgenoemden straatweg en sloegen rechts af naar den Yzeren Berg, van waar de met bosschen bedekte Roesselbergen in oostelijke richting naar Leuven verloopen. Deze hoogten waren niet door de Belgen bezet. De huzaren gingen van Winxel op verkenning naar den Mechelen'schen straatweg, enkele patrouilles tot de brug van Campenhout over het Leuvensche kanaal, doch verzuimden deze te vernielen.

Luitenant von Gagern ontmoette den hertog en de brigade Bagelaar weer op den Yzeren Berg, staande met bataljons in gesloten colonnes ter weerszijden van den straatweg; de sectie Huguenin óp, de zes overige stukken der batterij Dinaux achterwaarts en ten zuiden van den straatweg, van waar zij het voorgelegen terrein tot de Brusselsche poort op 1800 meters onder vuur hielden. De hertog stond met zijn staf, waarbij ook de Engelsche majoor d'Albiac nog altijd met zijn te Printhagen doorschoten hoed, bij de herberg »Den Laesten Stuyver" — thans »de Engel" — en liet door Huguenin enkele schoten doen als teeken van aankomst der legerafdeeling voor het groote hoofdkwartier ter overzijde van Leuven: de vertolking in rook en vuur der versregels van »Jean de Paris" —

Cette auberge est à mon gré,
J'y suis bien, j'y resterai.

Het waren deze vuurstralen, die generaal de Constant zes kilometers vér op den Loo-berg had gezien. Generaal des Tombe was de bosschen van Berthem en »la Communauté" rechts omgegaan en ontwikkelde zijne bataljons in twee liniën bewesten Terbanck langs de kruin van den »Montagne des Dominicains" met de batterij van der Beek en de daarbij ingedeelde hand-mortieren op den rechtervleugel, op ruim 1000 meters van den Tervueren'schen weg en de in de laagte gelegen omwalling van Leuven. Aangezien de »Montagne des Dominicains" tusschen 70 en 80 meters, de omwalling van Leuven op 50 tot 60 meters en de stad als een kom in de Dyle-vallei ligt, beheerschte de hertog de positie van Leuven volkomen.

Nog niet lang hadden de beide brigades stelling genomen,

Digitized by Google

toen de links van de batterij Dinaux verspreide compagnie Koninklijke jagers berichtte, dat sterke detachementen cavalerie, infanterie en enkele stukken geschut Leuven langs den Mechelen'schen en den Brussel'schen straatweg verlieten. De sectie Huguenin opende het vuur. De hertog liet door luitenant Thuret, dien dag bij hem dienst doende als ordonnans-officier, de beide regimenten dragonders van Cortenberghe ontbieden.

Ten einde de vernedering te ontgaan om nog alvorens een wapenstilstand was getroffen in handen van den hertog te vallen, wellicht als overwonnene voorbij het Nederlandsche leger gevoerd te worden; ook om geen overeenkomst tot overgave van Leuven met zijn naam te onderteekenen, had de Belgische souverein op raad van sir Robert Adair zich gehaast om langs den eenigen na de omsingeling van Leuven nog opengebleven weg uit de onaangename stelling te geraken, waarin hij zich aldaar bevond. Na zekerheid te hebben verkregen dat de brug van Campenhout vrij was, reed vorst Leopold, omstreeks één uur, onder dekking der ruiterij van Marneffe de Mechelen'sche poort uit. Detachementen van het 1ste regiment jagers te paard en van het 4de regiment infanterie dekten dien terugtocht langs de Brussel'sche poort en sloegen daarna rechts af; twee ruiters werden door ons artillerievuur gedood, de kolonel Leboutte van de infanterie, zwaar gewond. Hoewel de dragonders van Boreel snel naar den Yzeren Berg opzetten — een afstand van ± 4000 m. — hadden de Belgische jagers reeds het Speck-Bosch ten noorden van Herent bereikt; de paarden waren bovendien buiten adem en te vermoeid om aanstonds te vervolgen.

Vooral nu bleek 't, hoe aan de divisie van Geen, door geen brigade naar den straatweg van Mechelen te zenden, de gelegenheid is ontgaan om een allerbelangrijkst overwicht bij de uitkomst op 12 Augustus te behalen.

Wanneer vorst Leopold, na op 11 en 12 Augustus het Scheldeleger met groote dapperheid en doodsverachting maar tot een onbereikbaar doel te hebben aangevoerd, zijn vrees voor krijgsgevangenschap had weten te beheerschen, dan had hij een paar uren later, na staking der vijandelijkheden, ongehinderd en zonder eenig verlies met de hoofdmacht van het Belgische leger naar

Digitized by Google

Mechelen kunnen trekken. Zijn oud-geneesheer en trouwe raadsman von Stockmar trof hem thans nabij Mechelen in een boerenhut aan [476]). Dat vorst Leopold zich uit een wanhopigen toestand trachtte te redden, mag zeker niet aan lafhartigheid worden toegeschreven. Dr. Bosscha heeft in dit opzicht koning Leopold zwaar beleedigd [477]). Daarentegen heeft de prins van Oranje, zeker geen vriend van België's eersten koning, in een gesprek met de Ceva, den door zijn tegenstander betoonden moed hoog geprezen.

Terwijl na een korte vuur-pauze ter overzijde — na afloop der onderhandelingen over de capitulatie — de voor den hertog onbegrijpelijke kanonnade de geestdrift en de vechtlust bij de tweede divisie hooger spande, had de strijd zich alhier bepaald tot laatstvermeld voorval benevens enkele geweerschoten tusschen de Koninklijke jagers en de vijandelijke tirailleurs der brigade Clump. Zich ten slotte niet meer kunnende bedwingen, had de dappere hertog juist bevel gegeven om de stad dichter te naderen, met het doel om de omwalling te bestormen, toen tegen twee uur een groep ruiters onder parlementaire vlag de Brusselsche poort verliet en snel den Yzeren Berg opreed: lord William Russell, vergezeld door den majoor de Ceva, kolonel Prisse en eenige officieren van de »garde civique" te paard. De Ceva kweet zich namens den prins van Oranje van zijn lastgeving aan den hertog om de ingenomen stelling te behouden maar het vuren te staken. De verschijning van lord Russell op den Yzeren Berg maakte op »Monseigneur" den indruk van een hond in een kegelspel. Woedend dat juist op het beslissende oogenblik door diplomatieke tusschenkomst de vruchten zijner welgelukte omtrekking hem dreigden te ontgaan, wierp de hertog zijn degen, waarmede hij den afgemeten Engelschman had begroet, tegen den grond [478]) en liet zich in alles behalve parlementaire termen uit tegenover den boodschapper van den koning van Groot-Britannië Willem IV, zijn schoonbroeder. De majoor von Gagern, chef van den staf bij de tweede divisie, heeft in zijn dagboek dit comisch-tragische tafreeltje opgeteekend.

»Der Herzog, eben im besten Thun, gerieth durch diese Mittheilung im heftigen Unwillen und es entfuhr ihm im Zug der Erwiederung das Wort »I am ashamed that your King is my brother-

Digitized by Google

in-law." Während der Lord, kalt verbissen sich vor- und rückwärts auf dem Pferde wiegend, die Beleidigung schweigend verdaute, reihte sich heran die komische Scene, dass ein origineller alter Englischer Cavallerie-Offizier — major d'Albiac — der unsere Campagne als Amateur und Sympathyzer mitmachte, auf seinem Schimmelchen an des hochbeinige Thier des Lord heranritt und diesen anrief »Yes and I am ashamed too." — Erstaunt niedersehend brummte Lord William »Who the devil are you?" — drückte mit einer Verbeugung gegen den Herzog sein *dixi* aus und verliess uns [479])".

De majoor d'Albiac werd door deze koddige vertooning eensklaps populair bij de cavalerie; nog twee jaren zou hij bij den staf van generaal Boreel vertoeven.

De verbolgenheid, waarmede »Monseigneur" lucht gaf aan zijn teleurstelling en zijn verontwaardiging jegens den Brit, deed hem zijne verantwoordelijkheid als divisie-commandant niet vergeten. Hij liet ophouden met vuren blazen, de beweging staken, de troepen rusten en voorbereidselen treffen om ter plaatse, waar zij zich bevonden, te bivakkeeren; de Koninklijke jagers bleven in stelling tusschen den »Laesten Stuyver" en den Mechelen'schen straatweg. Behalve de eskadrons van de ridmeesters F. A. W. de Groote en P. G. R. baron Snouckaert van Schauburg, gingen de andere, ook de huzaren, in de omgelegen dorpen foerageeren.

Na een paar uren van kwalijk verborgen spijt, zoowel bij den hertog als zoovelen, die van een schitterende overwinning hadden gedroomd, zag men omstreeks vier uur langs den Mechelen'schen straatweg een eindeloos lange colonne defileeren: de 1ste-, de 2de- en de 3de brigade infanterie van het Schelde-leger, de brigade »gardes civiques" van Coekelberghe, en het overschot der brigade Nijpels, de artillerie achteraan.

In plaats van den aftocht rustig te verrichten, waren de bataljons van het 2de regiment jagers te voet langs de omwalling naar de Brusselsche poort geslopen en openden onverwacht een hevig tirailleur-vuur tegen de verspreid liggende Koninklijke jagers, de afgestegen bedieningsmanschappen van de sectie Huguenin en de veldbatterij van der Beek. Onverwijld liet de hertog de tirailleurcompagnie van het voorste bataljon der 18de afdeeling van Bage-

Digitized by Google

laar uitzwermen en de aanvallers met kartetsen begroeten. Maar onze tirailleurs moesten wijken. Zoodra de Belgische troepen, die Herent reeds naderden, het geschutvuur hoorden kwam ook het 9de regiment in slagorde tegen den Yzeren Berg, terwijl vier stukken der batterij Lauwerijs, gecommandeerd door luitenant Soudain de Niederwerth onze artillerie antwoordde. Een flink onderhouden flankvuur der sectie Barnaart stuitte de voorwaartsche beweging der Belgen. Ten einde het gevecht te spoediger te beslissen zond de hertog de twee beschikbare eskadrons dragonders in de laagte: ritmeester de Groote van het regiment no. 5 tegen den rechter-, baron Snouckaert van het 4de dragonders tegen den linkerflank der Belgen. En om zijn bloed te koelen reed »Monseigneur" mede, hieuw niettegenstaande het ongunstige terrein en het vuur van de batterij Lauwerijs lustig in en raakte daarbij handgemeen met een onderofficier van het 2de regiment jagers te voet, sergeant Jacque, dien hij door drie sabelhouwen op het hoofd en de rechterhand buiten gevecht stelde. De dragonders keerden met een twintigtal krijgsgevangenen terug. Terwijl het vuur van beide zijden levendig werd voortgezet, de hertog aanstalten trof om meer geschut in batterij te brengen, noodzaakte nog vóór vijf uur de aankomst van kolonel graaf van Limburg Stirum, op den voet gevolgd door kapitein Baudry, den hertog om den sabel op te steken — en thans voor goed.

Nauwlijks toch was de onverwachte kanonnade van Leuven's wallen bezworen, óf de prinsen hoorden weer het vuur der tweede divisie aan de andere zijde van de stad. Aanstonds zond de opperbevelhebber zijn adjudant midden door de stad daarheên met een kort schrijven van generaal de Constant aan den hertog tot kennisgeving omtrent den getroffen wapenstilstand [480]) en mondelingen last namens Zijne Koninklijke Hoogheid om alle vijandelijkheden te staken, den terugtocht des vijands langs den Mechelen'schen straatweg niet verder te belemmeren. Generaal Goblet had kapitein Baudry naar den hertog gezonden met verontschuldigingen voor het nieuwe misverstand (sic), als gevolg waarvan de Belgen hadden getracht de Nederlandsche troepen ten westen van Leuven terug te dringen.

De tweede divisie en de brigade cavalerie van Boreel leger-

Digitized by Google

HERTOG BERNARD VAN SAKSEN-WEIMAR OP DEN YZEREN BERG NABIJ LEUVEN.

12 Augustus 1831, 's namiddags omstreeks 5 uur.

Digitized by Google

Digitized by Google

den ter weerszijden van den straatweg nabij den Yzeren Berg. Na alle zorg te hebben gedragen voor de verpleging van zijn dapperen tegenstander Jacque [481]) keerde »Monseigneur" terug naar den »Laesten Stuyver" om aldaar te overnachten. Doch gramschap en teleurstelling verdreven alle slaap uit de oogen van den hertog, sinds door de Belgen genoemd »l'ogre saxois", die even gaarne den strijd met hen als zoo noodig met den maarschalk Gérard zou hebben aangebonden.

Dr. J. J. F. Wap zong den trouwen, heldhaftigen strijder van Waterloo en Leuven toe —

Voor Nassau, God ter eer, staat Weimar moedig pal;
Van de oude reuzenteelt, met vorstenbloed in d'adren,
Herleeft in hem 't geslacht der schitterende vad'ren,
Dat muitzucht worgt in 't nest, en 't recht herstellen zal.

De prinsen waren naar Thienen gekeerd, van waar de opperbevelhebber den majoor Omphal naar 's Gravenhage zond, opdat het heuchelijke bericht der capitulatie van Leuven de regeering nog des Zondags, den reeds op 29 Juli uitgeschreven bededag, zou bereiken. Met rechtmatigen trots schreef de prins aan den koning —

»Je Vous envoie ici auprès la copie de l'armistice conclue entre les troupes à Louvain et les Vôtres. Nous sommes arrivés aux portes de la ville, nous ayons battu toute la matinée contre l'armée commandée par Leopold et sous lui par Tiecken, et nous l'avons poussé avec tant de vigueur que si Lord William Russell et après lui Sir Robert Adair n'étaient pas venus en parlementaires chez moi pour demander l'armistice, peutêtre y aurait-il eu une débandade pareille à celle de Daine. Le Pr. Leopold a dû fuire à Malines puisque la 2de division du Duc Bernard lui barrait le passage vers Bruxelles... Omphal a tout vu et Vous dira les détails. Demain j'aurai le plaisir de Vous faire parvenir la relation détaillée de l'affaire; mais j'ai cru l'évènement tellement important qu'il fallait Vous en instruire de suite. Je calcule que cette nouvelle Vous parviendra par Omphal dimanche matin. Vous pourrez donc joindre le Te Deum au jour de prière.

»Fritz et moi ainsi que tout le quartier général se portent à merveille quoique nous ayons passé notre journée dans une canonnade des plus fortes.

Digitized by Google

»Le résultat d'aujourd'hui est des plus importants pour l'honneur national et notre avantage a été complet.

»Lord Russell et Sir Robert Adair me disent que les Français doivent être demain à Wavre: ainsi la bataille de Louvain a été livrée encore juste à temps . . ." [482])

Majoor de Ceva ontmoette des avonds bij terugkeer uit Brussel in het Belgische hoofdkwartier te Leuven o. a. den generaal Belliard. De oude soldaat kon zich niet weerhouden hem aangaande de omtrekking door den hertog van Saksen-Weimar te zeggen: »... la manoeuvre du Prince d'Orange a été hardie, mais une manoeuvre de maître et qui a pleinement réussi: car sans l'intervention le prince Léopold, lui et tous les siens étaient pris inévitablement. Je le leur avait prédit: Messieurs, prenez garde à Vous, le prince d'Orange manoeuvre pour vous envelopper tous dans Louvain; mais *ils n'ont pas voulu me croire* [483]). Dezelfde woorden, waarmede de hertog van Wellington zestien jaren geleden te Brussel had geweigerd geloof te slaan aan den aanval der Franschen op de Nederlandsche troepen te Frasnes. Gelijke verrassing op beide dagen, het gevolg van onvoldoend gebruik der cavalerie tot den kondschapsdienst; bij de Nederlanders op 15 Juni 1815, bij de Belgen op 11 en 12 Augustus 1831. (Derde Deel bladz. 554 en vlg.).

Toen het bericht der overgave van Leuven de residentie bereikte, was de godsdienstoefening in de kerken reeds aangevangen. Onder gebed en zang klonken uit de Maliebaan de kanonschoten, die de behaalde overwinning verkondigden.

Op de bivaks van de eerste- en de derde divisie heerschte groot gebrek aan levensmiddelen en drinkwater; de beken waren deels door de warmte opgedroogd, deels troebel gemaakt door de paarden. Broederlijk deelden de manschappen het weinige, waarmede zij zich tot de uitdeeling op den 13den moesten behelpen.

Volgens de officieele opgaven hadden het mobiele leger, de troepen in Staats-Vlaanderen, Antwerpen, Brabant en Limburg en de flotielje op de Schelde van 2 tot 12 Augustus verloren: 47 gesneuvelden — 7 officieren —, 1032 gewonden en vermisten — — 142 officieren —, 5 officiers- en 68 troepenpaarden: d. i. 1,8

Digitized by Google

procent der sterkte. Vooral de vrijwillige jagerkorpsen hadden te Bautersem en te Leuven gevoelige verliezen geleden (Bijlage XI). Opmerkelijk was in de volgende jaren de betrekkelijk groote sterfte onder de oudere vrijwilligers — officieren en minderen —, die aan den korten maar strengen veldtocht deelgenomen en veel door ontberingen geleden hadden [484]).

Het juiste getal der Belgische verliezen is onbekend gebleven.

Onmiskenbaar hebben de Belgen in de gevechten van den tiendaagschen veldtocht niet minder dapperheid betoond dan de Nederlanders, en is gemis aan moed zeker niet de oorzaak geweest, dat een deel van Daine's legermacht verstrooid, de Tiecken's leger geheel verslagen is. De nederlaag onzer tegenstanders valt, zooals wij reeds vroeger opmerkten, in de eerste plaats te wijten aan de regenten, die, in zooveel andere opzichten schrander en beraden, de krijgszaken als van ondergeschikt belang beschouwd, de leiding der troepen aan onbekwame handen toevertrouwd hadden. Enkele dier staats- en krijgslieden waren door den storm der omwenteling tot hoog gezag verheven zonder daarvoor de vereischte bekwaamheden te bezitten; anderen hadden wellicht talent genoeg, maar boezemden geen vertrouwen in, omdat hunne toewijding aan de zaak der omwenteling te betwijfelen viel. Het oorlogsbestuur had alle maatregelen van voorzorg verzuimd, die door de dreigende nabijheid van een vijandelijk leger gebiedend gevorderd werden. Vooral is de nederlaag der Belgen in Augustus 1831 toe te schrijven aan de volslagen incompetentie der bevelhebbers van het Maas- en het Schelde-leger. België is overwonnen, omdat het legerhoofden had, die niet wisten te *bevelen* en — als natuurlijk gevolg daarvan — soldaten, die niet wisten te *gehoorzamen*.

Generaal Fagel schreef op 13 Augustus uit Parijs aan baron Verstolk van Soelen bij mededeeling van den gunstigen indruk, die 's konings besluit tot staking der vijandelijkheden op Louis Philippe en den minister Sebastiani had gemaakt »... Le ministre des affaires étrangères fait l'éloge des dispositions militaires du prince d'Orange... Les Belges sont pour le moment l'objet des railleries générales sur leur forfanterie et la nulleté des moyens militaires, qui devaient nous engloutir" [485]).

Inderdaad had alleen de tusschenkomst van een overhaast, in

Digitized by Google

strijd met de pas bezworen grondwet en zonder toestemming van de volksvertegenwoordiging ingeroepen vreemde krijgsmacht belet dat nogmaals een prins van Oranje, als in October 1577 de ruwaard van Brabant onder 't blazen van het »Wilhelmus" zijn zegevierenden intocht binnen Brussel hield.

Zelfs lord Palmerston, de kwade geest van Nederland in 1831 en '32, erkende dat de Belgen zonder Fransche hulp volkomen zouden zijn onderworpen; de Fransche gevolmachtigde Belliard verklaarde, dat 't zonder hun hulp voor het oogenblik met het nieuwe koninkrijk ware gedaan geweest.

Het Schelde-leger zette teleurgesteld en verbitterd over de sluisbrug bij Campenhout den terugtocht voort naar Mechelen. Het 4de regiment bivakkeerde vóór de poorten tot beveiliging van het hoofdkwartier; de afdeelingen van Niellon overnachtten deels in de stad, deels buiten de Antwerpsche poort, de bataljons van Clump te Muijsen en te Hombeck tot bewaking der bruggen over de Dyle en de Senne, de brigade Delescaille te Heffen op den weg naar Willebroeck, de artillerie en de cavalerie langs den Leuvenschen straatweg. Te recht oordeelende, dat wapenschorsing nog geen vrede beteekent, liet vorst Leopold den 13den Augustus het leger op nieuw stelling nemen achter de brug van Campenhout en bij Sempst; de »gardes civiques" van Coeckelberghe werden naar Vilvoorden gezonden. De volgende dagen kantonneerden de troepen op den linker Dyle-oever tusschen Wespelaer en Vilvoorden.

De laatste Belgische detachementen ontruimden Leuven in den voormiddag van den 13den, ná met behulp der inwoners de zware vuurmonden in het kanaal te hebben geworpen.

Nog 's morgens vroeg (Zaterdag 13 Augustus) voegde de prins-opperbevelhebber bij zijn verslag aan den koning omtrent de gebeurtenissen bij Leuven —

»... depuis ce matin j'ai appris par le retour de Céva que les Français sont à Bruxelles; il les y a vus; ainsi il faut rester, où je suis... Voici Bronkhorst qui arrive et m'apporte Votre précieuse lettre (du 11 août). L'expression de *Votre contentement* m'est une *bien douce* récompense pour mes efforts de *Vous servir* ainsi que ma *patrie*. Je donnerai un ordre de jour à l'armée pour lui

Digitized by Google

communiquer la satisfaction de son Souverain et je suis sûr que cela électrisera tous les coeurs . . ." [486])

Met bijzonderen lof getuigde Oranje omtrent het beleid en den onverschrokken moed van den hertog [487]); nog maanden lang zou hij worden geërgerd door de eischen der Britsche regeering om wegens zijn zoogenaamde beleediging van den koning van Groot-Britannië op den Yzeren Berg verontschuldigingen aan te bieden [488]). Doch »Sire Lion" — de oudste bij- en eerenaam van Saksen-Weimar onder de Belgen — bekommerde zich weinig daarom. Doch zijn zuster, de koningin van Groot-Britannië, viel flauw bij schier elken Belg, dien zij ontmoette.

Terwijl de derde divisie op 13 Augustus reeds vroeg onder de wapenen stond om tegen den middag Leuven binnen te trekken, meldden zich generaal Belliard en de commandant der voorhoede van de Fransche colonne, die tot Grez benoorden Wavre was voortgerukt, bij generaal Meyer aan, met bevel aan hem om terug te trekken. Deze herkende den generaal de Lawoestine, met wien hij in 1813 bij het 2de regiment »Etrangers" den veldtocht in Tyrol had medegemaakt. »Comment me faire une telle proposition?" — voerde generaal Meyer zijn oud-strijdmakker te gemoet — »nous avons servi le petit Corporal comme vous!" — Generaal Meyer liet hen door den overste Eksteen naar Thienen geleiden. Maar onderweg bij Bautersem ontmoetten zij generaal de Constant, die hen uitnoodigde hem te vergezellen, en de Fransche opperofficieren onder de wallen van Leuven aan de prinsen voorstelde. Beiden berichtten aan HH. KK. HH. de aankomst der Fransche troepen te Wavre en te Brussel, benevens de schikkingen tusschen koning Willem I en de Fransche regeering, waardoor de vrede tusschen Holland en Frankrijk bleef gewaarborgd. Bij dit gesprek sloeg de Lawoestine zulk een hooghartigen, verwaanden toon aan, dat Constant, die hem weleer te Parijs had ontmoet, zich verplicht achtte den Franschman zijn onbetamelijke houding onder 't oog te brengen [489]).

Klokke twaalf trokken de lansiers, met »Jeannette" achter den staf der divisie Meyer, de Thienen'sche poort binnen. De brigade Stoecker trof, na eenig oponthoud door »pourparlers" van generaal Niellon, voorbereidselen om binnen de omwalling en op de pleinen

Digitized by Google

der stad te overnachten; de brigade Sprenger verliet Leuven weder om nabij het tolhek op den Thienen'schen straatweg te bivakkeeren. In de gebouwen van het »Collegium Philosophicum" vond men een aanzienlijke hoeveelheid geweren, infanterie- en artillerie-munitie, te groot om meê te voeren. Kolonel Stoecker liet de geweren vernielen en de munitie zooveel doenlijk onbruikbaar maken.

Generaal Meyer ontving de prinsen op het stadhuis met koninklijke eerbewijzen, waarna HH. KK. HH. met hem het ontbijt gebruikten. De opperbevelhebber berichtte te drie uur 's namiddags uit Leuven officieel aan den koning de overgave der stad.

Van het stadhuis te Leuven richtte de prins van Oranje de volgende dagorder aan het mobiele leger.

»Leuven, den 13en Augustus 1831.

»Wapenbroeders!

»Gij hebt aan mijne verwachting voldaan. Ik vertrouwde op uwe dapperheid en onwankelbaren moed. Ik waardeer de lijdzaamheid, waarmede gij alle de vermoeijenissen hebt doorgestaan, en u al dat gemis hebt getroost, dat de krijgsmarschen in de nabijheid des vijands altijd vergezelt.

»Groot is uwe belooning. De zege onzer wapenen is volkomen.

»Na een veldtogt van naauwlijks tien dagen staan wij in het hart van België. Tweemalen ontmoetten wij den vijand, eerst te Hasselt, toen bij Leuven; dit was genoeg om de twee Belgische legers uiteen te slaan en in wanorde op de vlugt te jagen.

»Gisteren en heden stonden onze voorposten op twee uren afstands van Brussel en geen Belgisch leger is er meer om den intogt zijner hoofdstad te beletten.

»De Koning, mijn Vader, heeft onze behaalde overwinning bij Hasselt met blijdschap vernomen.

»Door mij betuigt hij zijne innige tevredenheid aan u en alle troepen van alle wapenen, die aan deze en de vorige gevechten deel namen en hunne pogingen vereenigden om dat leger te vernietigen, dat onder den naam van het leger van de Maas, zich onoverwinnelijk waande.

Digitized by Google

» Wij hebben nu onze taak volbracht. Wij hebben gedaan, wat Koning en Vaderland van ons eischten. Wij hebben gezegevierd over den vijand, tegen wien wij ten strijde zijn gegaan.

» Met eere keeren wij terug naar onze oude grenzen. Een talrijk leger uit Frankrijk rukt België binnen. Zijne voorposten raken de onze.

» Wij keeren terug ten gevolge van eene schikking, die onze Souverein heeft gemaakt met den Koning der Franschen."

» De Opperbevelhebber van het leger,

(*was get.*) Willem, Prins van Oranje" [490]).

De wijze, waarop koning Willem I de rechten en belangen van zijn Volk en van Zijn Huis heeft verdedigd tegen een beginsellooze diplomatie, die alle verplichtingen uit tractaten verloochende enkel en alleen om den vrede te bewaren, deed van even groote bekwaamheid blijken op den troon, als van moed en trouw zijner zonen en onderdanen op het oorlogsveld.

De laatste veldtocht, door Neerland's zonen gevoerd, strekt tot een nieuw bewijs, dat tucht en oefening de voornaamste krachten van een leger uitmaken.

Generaal Belliard, die schier elken dag van den veldtocht zulke belangrijke diensten aan België had bewezen, onderwierp op het stadhuis te Leuven aan den prins van Oranje de volgende ontwerp-conventie tot een teruggaande beweging, doch niet verder dan Hasselt, waaraan de vorstelijke opperbevelhebber zijn goedkeuring hechtte.

» Par suite de la convention, conclue entre S. A. R. le Prince d'Orange et M. le Lieutenant-Général Belliard, les troupes sous les ordres de Son Altesse Royale quitteront demain, 14 août, leur position à Louvain et environs et iront, ce jour-là, occuper des cantonnements sur la route de Tirlemont et sur celle de Diest. Bautersem et Saint-Joris Winghe seront les derniers villages occupés par elles du côté de Louvain. Les jours suivants, la route de l'armée de Son Altesse Royale se continuera par étapes sur Saint-Trond et Hasselt. Tongres est aussi occupée par elle. Il est à désirer que les troupes françaises restent éloignées au moins d'une

Digitized by Google

marche de ses colonnes, afin d'éviter tout point de contact entre les deux armées.

» Par ordre de S. A. R. le Prince d'Orange, Général en chef de l'Armée —

» Le Lieutenant-Général, Chef de l'Etat-Major général,

» Baron de Constant Rebecque".

» La ville de Louvain sera évacuée demain, 14 août, à 10 heures du matin. S. A. R. le Prince d'Orange aura son quartier-général le 14 et le 15 à Tirlemont" [491]).

Belliard vertrok naar Wavre.

De prinsen hadden Leuven reeds verlaten, toen de tweede divisie, voorafgegaan door de lichte brigade Boreel, met slaanden trom en vliegende vaandels de Brussel'sche poort binnentrok. » Monseigneur" hield op de markt een korte halt om den vrijheidsboom, waarbij op 2 November 1830 de overste Gaillard door het gepeupel was doodgemarteld, te laten omhouwen (bladz. 494). Zoodra de » Spitzbubenbaum" was geveld, verliet de dappere hertog de stad. Zijne troepen legerden nabij Corbeck Overloo en Lovenjoul, de brigade Boreel te Meldert, Opveld en Bierbeeck.

Nog dienzelfden avond had nabij laatstgemelde plaats een ontmoeting plaats tusschen een detachement van ons 6de huzaren, die aldaar foerageerden, en de voorposten van het 5de regiment Fransche huzaren der brigade de Lawoestine te Wavre. De Franschen overvielen Bierbeeck en maakten zeven ruiters en twaalf paarden prijs. Op de vordering van den hertog aan den commandant der Fransche voorposten te Hamme, bood deze verontschuldigingen aan wegens het misverstand [492]).

Generaal Meyer overnachtte te Leuven in het » Hôtel de Cologne" en verliet de stad op 14 Augustus vóór den middag met de eerste brigade.

Onmiddellijk na het vertrek der Nederlandsche troepen uit Leuven, begaf vorst Leopold zich daarheen en liet de stad door infanterie en artillerie bezetten.

Digitized by Google

IV. Terugkeer van het mobiele leger naar Noord Brabant.

Zoodra generaal Belliard uit Leuven was vertrokken (13 Augustus) had de prins-opperbevelhebber den kapitein baron Sirtema van Grovestins naar het Fransche hoofdkwartier te Wavre afgevaardigd met een ontwerp marsch-tableau voor den terugtocht der Nederlandsche troepen, ten einde te voorkomen dat dezelfde kantonnementen door de Franschen en de onzen werden bezet. Uit het antwoord van den Franschen veld-maarschalk op den 14den — eigenlijk van zijn chef van den staf, generaal Saint-Cyr Nugues, uit wiens pen eveneens de onwaardige proclamatie van 9 Augustus te Maubeuge was gevloeid (bladz. 726) — bleek 't, hoe verbitterd de te Londen vergaderde mogendheden waren jegens koning Willem I, wiens flink en waardig optreden de conferentie had verrast en voor een »fait accompli" gesteld. Het Fransche leger brandde van verlangen om tevens, kon 't zijn, de nederlaag van Waterloo te wreken.

»Monsieur le maréchal Gérard, commandant l'armée française" — schreef de luitenant-generaal Saint-Cyr Nugues — »d'après les communications qui ont eu lieu hier, s'attendait à recevoir un officier de l'armée hollandaise ayant mission et qualité pour traiter avec lui de la marche des troupes et de l'évacuation du territoire belge. Il a pris connaissance de la note qu'a apportée monsieur le capitaine baron Sirtema de Grovestins. Il n'y a pas trouvé ce qui serait nécessaire pour le mettre en état de remplir les ordres de son gouvernement qui sont ainsi conçus: »*Si l'armée hollandaise n'a pas déjà évacué le territoire belge, vous marcherez à elle avec vos forces réunies; vous l'attaquerez, et vous le poursuivrez jusqu'aux limites de son pays . . .*" Dat de maarschalk Gérard en generaal Belliard heel wat hoffelijker en gunstiger oordeelden omtrent den vorstelijken Nederlandschen opperbevelhebber, vertolkte de »Gazette de France" door een schrijven uit Brussel, gedagteekend 14 Augustus, hetwelk op hun gezag berichtte — »De oorlog is geëindigd. De prins van Oranje heeft zich met roem overladen, zoowel door de bekwaamheid, waarmede hij de over-

Digitized by Google

winning heeft weten te behalen, als door het gematigde gebruik daarvan door hem gemaakt . . ." [493])

De prins van Oranje machtigde generaal baron de Constant om zich met den chef d'escadron Gibout, die den brief van Gérard had overgebracht, per rijtuig naar het Fransche hoofdkwartier te begeven en in overleg met den veldmaarschalk een marschregeling voor de beide legers te ontwerpen. Te Bossut ontmoette hij de eerste Fransche troepen, behoorende tot het 38ste regiment. Zij zagen er zeer vermoeid uit. De divisie-commandant, generaal Hulot, sprak eenigen tijd aan het portier van het rijtuig met de Constant en maakte er bij diens vraag naar den toestand der troepen, geen geheim van, dat het leger door de overhaaste marschen afgemat, bovendien niet van het noodige voorzien was »... le départ a été si précipité et la confusion telle, que je n'ai pas même eu le temps de mettre des pantalons de drap, et que le régiment qui est arrivé à Bruxelles a oublié de prendre des cartouches." De hoogst onvoldoende, weinig strijdbare toestand van het Fransche leger vindt bevestiging in de briefwisseling tusschen den hertog van Orleans, de maarschalken Soult en Gérard met koning Louis Philippe en onderling [494]).

Generaal de Constant werkte tot 's middernachts met zijn franschen collega den luitenant-generaal Saint Cyr Nugues en generaal Haxo en werd toen door de hertogen van Orleans en Nemours ter avondmaaltijd genoodigd. Den volgenden morgen vroeg onder geleide van een der adjudanten van maarschalk Gérard vertrekkende, kwam hij kort na den middag over Leuven te Thienen en liet, na goedkeuring van het marsch-tableau door den prins van Oranje (15 Augustus), de vereischte bevelen tot uitvoering opmaken [495]). De overeenkomst verving tevens de kortstondige wapenschorsing van 12 Augustus tusschen den prins van Oranje en de Belgen.

Uit nog andere feiten, o. a. de tusschen den Franschen minister van oorlog en maarschalk Gérard gevoerde correspondentie [496]), mag men afleiden, dat het beleid en de trouw van het vorstelijke broederpaar aan de bevelen van hun vader, koning Willem I, wellicht een Europeeschen oorlog hebben voorkomen.

De prins van Oranje deed onmiddellijk mededeeling aan den

Digitized by Google

koning »... Constant a été reçu à merveille aussi bien par le maréchal Gérard que par les princes; il a fait tous ses efforts pour obtenir que nous puissions rester à Hasselt ou tout autre point avantageux sur territoire belge, mais la chose a été impossible... J'espère que tout ce que j'ai fait obtiendra Votre assentiment. J'avoue que maintenant que la politique s'en mêle de nouveau, je suis moins à mon aise que lorsqu'il ne s'agissait que du *droit canon*..."

Te gelijkertijd gaf de prins uiting aan zijne gevoelens van erkentelijkheid jegens prins Frederik, die zich noode met het operatie-plan en de daarbij in het spel gebrachte staatkundige overwegingen had kunnen vereenigen, maar niettemin, eenswillend met Oranje, zijn beste krachten aan de uitvoering der krijgsverrichtingen had gewijd: één der oorzaken van den gunstigen uitslag van den veldtocht. »Fritz est d'un calme et d'un courage admirable au feu. Voici une bonne occasion de lui donner le Grand Ordre de Guillaume; car sans ses peines pour mettre l'armée sur le pied où je l'ai trouvée, je n'aurais pas pu obtenir les avantages dont nous avons lieu maintenant de nous réjouir..." [497])

Het Fransche hulpkorps was zoo strijdlustig, dat meermalen in de dicht nabij elkaar gelegen kantonnementen vechtpartijen ontstonden. De Nederlandsche officieren spraken de overtuiging uit, dat men geenszins een ontmoeting met het Fransche leger had behoeven te schromen. Brieven uit Gent betuigden zelfs teleurstelling, dat het mobiele leger de Franschen niet had aangetast »d'après toutes les données, il n'y a pas plus de 30000 Français en Belgique: il eut été facile à ce brave prince d'Orange de les battre. On regrette que des considérations majeures aient empêché le prince d'Orange de cueillir cette nouvelle palme, qui ne lui aurait pas échappé."

Op 16 Augustus dreigde te Thienen een gevaarlijke botsing met het Maas-leger.

Hoewel Daine nog op 9 Augustus, d. i. onmiddellijk na zijn aankomst te Luik, generaal Goethals, militair-bevelhebber te Namen, had uitgenoodigd om het commando van het Maas-leger over te nemen, verzette de minister van binnenlandsche zaken de Brouckère

Digitized by Google

zich daartegen (bladz. 746) en handhaafde Daine in het bevel. Dank zij den ijver der officieren, de geestkracht en bekwaamheid van de Brouckère, gelukte 't spoedig, de orde bij het Maas-leger te herstellen.

Versterkt door het gros der Luxemburgsche troepen, trok Daine den 14en Augustus weêr met 12000 man infanterie, 1200 ruiters en 6 batterijen op in de richting van Thienen: zooals een der korps-commandanten schreef »à la rencontre des troupes françaises, chargées de convoyer l'ennemi jusqu'à son territoire" [498]). De voorhoede marcheerde over Warem, het gros over Hannut en Jodoigne; twee bataljons bezetten Huy en de brug van Oreye. Den volgenden dag noordwaarts afslaande, bezetten de Luxemburgsche vrijwilligers en de »Tirailleurs de la Meuse", daarna ook de beide andere brigades en de ruiterij, de hoogten van Zetrud—Lumay ter overzijde van Hougaerde bezuiden Thienen.

Niettegenstaande generaal Daine wel degelijk kennis droeg van den op 12 Augustus gesloten wapenstilstand en de Fransche generaals hem van vijandelijkheden zochten terug te houden, achtte hij zich vrij en deed niets om den strijdlust der troepen te breidelen. Terwijl de divisie Meyer in den morgen van 16 Augustus gereed stond om Thienen te verlaten, drongen ruiter-patrouilles van het Maas-leger met hoopen bandelooze vrijwilligers de Hougaerde'sche en de Maastricht'sche poort binnen en bedreigden te samen met het ons zeer vijandig gezinde gepeupel twee bataljons van de 13de- en de 8ste afdeeling infanterie, welke met twee eskadrons lansiers tot bewaking van het vorstelijke hoofdkwartier waren achtergebleven. In hun overmoed uitten de Belgen woeste kreten tegen den prins van Oranje, die den maarschalk Gérard des voormiddags te Thienen tot een bijeenkomst had uitgenoodigd. Generaal Meyer staakte op eigen gezag den marsch en wachtte de gebeurtenissen buiten de Maastricht'sche poort af. Nagenoeg gelijktijdig kwam de Fransche maarschalk met gevolg en het 19de regiment der brigade Hulot uit Jodoigne aan. Deze troepen maakten een eind aan de baldadigheden en verdreven de Luxemburgers uit de stad. Een brief van maarschalk Gérard aan Daine maakte, en thans voor goed, een einde aan de vijandelijkheden.

Aan het ontbijt in de »Plat d'étain" beantwoordde de brave.

Digitized by Google

bejaarde krijger uit de school van keizer Napoleon, ons reeds uit den veldtocht van 1815 te Ligny bekend, een dronk van Oranje »à la bonne harmonie des deux armées" en betuigde zijn bewondering over den welgelukten veldtocht, waarbij »le prince vainqueur de Waterloo" binnen vijf dagen met meerendeels jonge soldaten twee legers had verstrooid. Toen de maarschalk de prinsen uitgeleide deed, reed hij persoonlijk een Luxemburger omver, die Oranje met zijn geweer dreigde; op uitdrukkelijk verzoek van Zijne Koninklijke Hoogheid spaarde hij den muiter het leven, maar liet hem gevangen nemen.

Uit St. Truyen berichtte de prins van Oranje zijn ontmoeting met den maarschalk Gérard, welke het vooruitzicht opende, dat alle zwarigheden, welke door de nabijheid en de schier evenwijdige bewegingen der beide legers hadden kunnen ontstaan, uit den weg zouden geruimd worden [499]).

Het hoofdkwartier bleef twee dagen te Hasselt. Terwijl prins Frederik een bezoek bracht aan Maastricht om namens den opperbevelhebber aan generaal Dibbetz en de bezetting de hoogste voldoening te betuigen over de gedane uitvallen en de verrichtingen in en nabij Tongeren, vernamen de troepen in de kantonnementen de ten vorigen dage (17 Augustus) te Hasselt op last des konings door den prins van Oranje uitgevaardigde dagorder »om U, wakkere krijgslieden! zijne tevredenheid te betuigen en de innige voldoening, die hij ondervindt, bij uw beantwoorden aan het vertrouwen, dat gij hem hadt ingeboezemd, door die deugden van moed en volharding, die den Nederlandschen aard steeds kenmerken . . ." [500]). De generale staf regelde te Hasselt de dislocatie van het veldleger tusschen Breda en Eindhoven en verzond van daar de vereischte bevelen.

De terugmarsch der troepen geschiedde, met kleine wijzigingen, overeenkomstig de getroffen marschregeling. Da Costa zong in die dagen —

. . . . . hun legers zijn verslagen
En 't onze keert gestuit, maar overwinnaar weêr.

Alleen de verpleging liet veel te wenschen over. Het gedrag der Belgen en de toon hunner dagbladen wekten zelfs bij de

Digitized by Google

Franschen levendige afkeuring [501]). Een verzoek door het Belgische oorlogsbestuur op 19 Augustus aan generaal de Kock om den Kapitalen Dam en het Verlaat in Zeeuwsch Vlaanderen te ontruimen, werd begrijpelijkerwijs afgeslagen.

Generaal Cort Heyligers had tot 12 Augustus de gemeenschap met Eindhoven door de brigade Knotzer laten onderhouden, terwijl de brigade Busch dien dag over Hamont en Weert de Belgische colonne van den Broecke naar Baexem en Meyel manoeuvreerde. Zelf begaf Knotzer zich naar aanleiding van een alarmeerend bericht uit St. Truyen met een bataljon en een veertigtal kurassiers in die richting, zonder een enkelen vijand te ontmoeten; des nachts keerde hij naar Hasselt terug. Bij de ontruiming van Weert door de brigade Busch had nog een weinig beteekenend achterhoede-gevecht plaats. Op 15 Augustus slechtten de troepen de reeds ver gevorderde versterkingen van Hasselt; de volgende dagen marcheerden zij over Peer, Overpelt en Eindhoven naar St. Oedenrode.

Ofschoon de vorstelijke opperbevelhebber van geen aandoening liet blijken, schreef de overste von Gagern: »Der Prinz von Oraniën war trostlos, aus Belgien nochmals zu scheiden; doch hatte er persönlich durch die neue Waffenthat die öffentliche Meinung in Holland wiedergewonnen, und liess es ferner wenigstes nicht merken, dass er sich nach Brussel und Tervueren zurücksehne."

Lachende aangezichten en bloedende harten!

Den 20sten Augustus berichtte de prins van Oranje aan den koning zijn terugkomst te Eindhoven en dat alle troepen in Noord Brabant waren teruggekeerd. Den volgenden dag zou de eerste divisie te Breda en omgelegen plaatsen tot Waalwijk en Udenhout ruime kantonnementen betrekken, de tweede divisie tusschen Luikgestel, Bergheyck, Hilvarenbeek en Oirschot; de derde divisie kwam te Budel, Dommelen, Heeze en Eindhoven; de marsch-divisie van Cort Heyligers bleef te Helmond, St. Oedenrode en Vechel; de eerste brigade cavalerie te Oosterhout, de tweede brigade te Stratum nabij Eindhoven, de reserve-artillerie te Boxtel.

Bij terugkeer van het mobiele leger in nagenoeg dezelfde stellingen, die het vóór den aanvang van den veldtocht had bezet, sprak de prins van Oranje zijn dank uit, in 't bijzonder jegens

Digitized by Google

de bevelhebbers en de onderbevelhebbers, voor de juistheid, waarmede de beschikkingen en bevelen van het hoofdkwartier en de staven waren uitgevoerd; voor den standvastigen ijver, waarmede de vermoeienissen gedurende den korten doch strengen veldtocht door allen, zonder onderscheid van rang, waren gedragen.

» De Koning, geheel Nederland en zelfs buitenlandsche volken laten recht weervaren aan die edele geestdrift en deugdzame gezindheid, welke nieuwen glans verspreiden over Holland's ouden naam.

» Steeds volvaardig in het beloonen van verdiensten, doet de Koning mij weten, dat uit het metaal der kanonnen, die op den vijand zijn veroverd, eerepenningen zullen geslagen worden, die de borst zullen versieren van mijne brave wapenbroeders.

» Voorzeker zal dit nieuwe bewijs van 's Konings innige tevredenheid bij geheel het leger blijdschap verwekken. Niet minder heuchlijk zal aan allen de tijding zijn, dat de Koning als een hartelijk Vader van zijn volk zich binnen weinige dagen in hun midden wil begeven om die brave soldaten, schutters en vrijwilligers terug te zien, die hem een maand geleden de verzekering gaven van hunne trouw en liefde: een verzekering, die zij op het veld van eer met hun bloed hebben bezegeld.

» Maar dat geheel het leger op één wenk marschvaardig was, krijgstucht en wapenhandel kende, dat heeft het te danken aan de onvermoeide zorgen van mijnen geliefden Broeder, den Admiraal en Kolonel-Generaal. Daarom heeft de Koning op mijne voordragt terstond besloten, de groote verdiensten van den Admiraal en Kolonel-Generaal, die mij steeds behulpzaam was en aan mijne zijde streed, te beloonen met het Grootkruis der Militaire Willemsorde. Uw dankbaar gevoel voor hetgeen gij aan hem verschuldigd zijt is mij ten waarborg hoe welgevallig u allen het besluit des Konings is. Het wordt daarom bij deze dagorder aan het leger medegedeeld" [502]).

Alvorens deze afkondiging 's namiddags Eindhoven verliet, vereenigde de prins van Oranje zijne adjudanten en de officieren van het hoofdkwartier aan een groot gastmaal in het logement van Smits. Toen men aan tafel zou gaan, verzocht de opperbevelhebber aan generaal de Constant voorlezing te doen van het koninklijk besluit — later gedagteekend 31 Augustus 1831 no.

Digitized by Google

112 —, betreffende de bevordering van den admiraal en kolonel-generaal van commandeur tot ridder-grootkruis van de Militaire Willems-Orde, de eenige benoeming in dien hoogen rang wegens den veldtocht, en hing zijn broeder met een hartelijke toespraak het eigen breede lint over den schouder [503]).

Zóó erkende de prins van Oranje de groote, door warsheid van allen lof en praal te schitterender verdiensten van

> . . . Frederik, die in hart en oogen
> D'eigen moed en fierheid draagt;
> Frederik, Hollands tweeden hoeder,
> Die zijn koninklijken broeder,
> Met gevaar van 't leven schraagd' . . .

De ster van de Militaire Willems-orde op de borst van prins Frederik vormde voor de krijgsmachten het zinnebeeld van plichtsbetrachting en van zelfverloochening. Van plichtsbetrachting, in de treurige September-dagen van 1830, toen hij, geenszins naar eigen inzichten luisterende, alleen had gehoorzaamd aan 's konings verlangen. Voor dat hoogere gevoel van plicht en trouw, waardoor hij in Juli 1831, evenals in 1815, was geleid om, ná alles voor den veldtocht te hebben voorbereid, den reeds opgeheven veldheerstaf aan den troonopvolger te overreiken; vervolgens het mogelijke te doen om de uitvoering van een operatie-plan te laten gelukken, dat zijn goedkeuring niet had kunnen wegdragen.

Een niet minder groote belooning wachtte binnen enkele dagen den prins van Oranje.

Aan 's konings belofte tot het slaan van eerepenningen werd voldaan door Zijner Majesteits besluit van 12 September 1831 no. 70 tot instelling van het Metalen Kruis, vervaardigd uit het op 8 Augustus 1831 bij Wummertinghen prijsgemaakte vijandelijke geschut. Dit herinneringsteeken is voor de eerste maal door den prins van Oranje en prins Frederik gedragen op de gala-audientie van 1 Januari 1832: dat van Oranje versiert thans het vaandel van het regiment grenadiers en jagers. Gedurende den zomer en den herfst van dat jaar werd het Metalen Kruis bij groote wapenschouwingen van het veldleger in Brabant, in de vestingen, op de Schelde en in de citadel van Antwerpen uitgereikt aan allen, zonder

Digitized by Google

onderscheid van rang, die zich sedert de hachelijke omstandigheden, waarin het vaderland verkeerde, in de gelederen hadden geschaard, in land- of zeedienst konden geacht worden tot een voorspoedigen afloop van den Tiendaagschen veldtocht te hebben bijgedragen. Het vierarmige bronzen kruis vertoonde aan de voorzijde een gekroonde W, aan de keerzijde de jaartallen 1830 en 1831, waaromheên de woorden »Trouw aan Koning en Vaderland", de middenstukken in een krans van lauwerbladen en eikenloof. Voor hen, die vrijwillig de wapenen hadden opgevat, droeg het Metalen Kruis aan de voorzijde boven de gekroonde W het woord »Vrijwillig"; door de vrijwilligers werd het gedragen, volgens het koninklijk besluit van 28 April 1832, aan een lint met zes gelijke verticale strepen, oranje en groen, voor de overigen blauw en oranje.

Nog andere gedenkpenningen werden uitgereikt, o. a. aan de studenten bij de feestelijke bekroning hunner vaandels, die den veldtocht hadden meêgemaakt. Op 9 April 1835 werd nog een zilveren en een bronzen medalje ingesteld voor de opper- en de hoofdofficieren, welke in dien rang gedurende de Tiendaagsche campagne een zelfstandig bevel hadden gevoerd.

Dr. Burlage, generaal baron van Geen en andere voorgangers der oude krijgskameraden, allen versierd met het smaakvolle bewijs van aandenken aan het samengaan van vorst en volk in 1831, hebben vijf-en-twintig jaren later de vereeniging »Het Metalen Kruis" gesticht met tal van afdeelingen — sectiën — elders. Derde Koning Willem, prins Frederik en het beste deel der natie begroetten ze als een kern van vaderlandslievende mannen, die bij volkomen onzijdigheid op staatkundig en kerkelijk gebied Nederland en Oranje beschouwden als onafscheidbaar saamverbonden. Onze souverein aanvaardde het beschermheerschap der vereeniging en onthulde op 27 Augustus 1856 het gedenkteeken op den Dam der hoofdstad, hetwelk de herinnering levendig houdt aan de jaren, waarin het gevoel van volkswaarde zich heeft vertolkt als een nationale kracht: beiden, Neerlands volk en het aloude Huis van Nassau-Oranje tot leering, hoezeer ze elkaar behoeven, als ze niet afhankelijk willen worden van het welbehagen van machtiger mogendheden. Leve de gedachtenis aan de mannen van »het Metalen Kruis" voort in volgende geslachten, eveneens bereid om door

Digitized by Google

daden te toonen, dat zij de trouw voor vaderland en vorst van hunne vaderen hebben geërfd —

Eeuwig prijke in 's lands historie,
Wat men last're, wat men smaal!
't Teeken van onwelkb're glorie,
't Roemrijk eerkruis van Metaal.

Toen in 1863 de koning een der van stapel loopende schroefstoomschepen doopte met den naam van het »Metalen Kruis", schonk de »Vereeniging" aan dat vaartuig een zilveren beker.

Bij het overlijden van den laatsten Metalen Kruis-ridder in November 1908 te 's Gravenhage luidde de doodsklok over de ridderlijke stichting van 1856.

Te Tilburg (21 Augustus) verwelkomden de prinses van Oranje met hare drie zonen en haar zevenjarig dochtertje prinses Sophie, prinses Frederik en prins Albert van Pruisen de vorstelijke bevelhebbers en den hertog van Saksen-Weimar ten huize van den 77-jarigen heer Thomas Josephus van Dooren, die aan de prinses van Oranje zijn woning ten gebruike had aangeboden.

Zullen wij trachten te beschrijven wat er omging in het hart van de Keizerlijke Vrouwe, wier tranen sinds October eigenlijk pas ophielden te vloeien nu zij hare zonen den overwinnaar in de armen voerde; van prinses Louise van Pruisen, één van gedachte, één van wil met prins Frederik, wier kalm vertrouwen in zijn beleid ten volle was bevestigd!

Des Maandags (22 Augustus) hielden de koninklijke gasten op den Heuvel wapenschouwing over de Groningsche studenten, de jagers van Van Dam, het 2de bataljon Geldersche schutterij en het 1ste bataljon grenadiers. Den volgenden dag vertrokken de vorstinnen en de zes prinsen te samen naar 's Gravenhage.

De reis derwaarts was een zegetocht.

Overal op hun weg werden zij met algemeen gejuich ontvangen. Een onafzienbare menigte wachtte het vorstelijke gezelschap aan de Boompjes te Rotterdam op en voerde vreugdedronken de rijtuigen door de straten der Maas-stad. Te 's Gravenhage traden aan de bocht van Guinea nabij den Delft'schen straatweg 's konings grootofficieren en een groot deel der hofhouding de

Digitized by Google

beide vorstenzonen te gemoet. Daar stond ook een eerewacht, samengesteld uit aanzienlijke ingezetenen en schutters te paard, die zich op eigen kosten hadden uitgerust, benevens de overige schutterij; terwijl dicht opeengedrongen een blijde menschenmassa was saamgestroomd om de zegevierende Oranje-telgen bij hun intocht langs de kwistig versierde straten te begroeten en toe te juichen. Naar ouder gewoonte spanden de turfdragers de paarden af en trokken het rijtuig van den prins van Oranje met zijne echtgenoote en drie jeugdige zonen naar het koninklijke paleis in het Noordeinde.

Onmachtig den grootschen indruk weer te geven van dien intocht, vooral van het oogenblik, waarop Oranje, op de schouders van het volk het paleis des konings binnengedragen en door het volk zijn grijzen vader in de armen geworpen werd — herhalen wij de woorden van Francesco Belli in 1626 kapelaan van den Venetiaanschen gezant Giorgio Giorgi bij de staten-generaal »*non »hanno bisogno di ricevere lume dall' ombra della mia penna*". De tranen in 's konings oogen spraken veelzeggend, dat hij, ofschoon sinds de jongste October-dagen niet zonder zelfverwijt, het volk vergiffenis schonk voor het den troonopvolger aangedane ongelijk.

Het »Journal de la Haye" besloot dien dag zijn hulde aan den overwinnaar van Leuven —

»Honneur au victorieux défenseur de la Hollande! Que les diversions se taisent, que les discussions cessent et que tous les esprits et tous les coeurs se rallient à notre prince chéri. Vive Guillaume! Vive le Prince d'Orange! Que nos cris, que nos hymnes, que nos chants patriotiques se fassent entendre! A demain les affaires! A demain les raisonnements! Qu'on n'entende aujourd'hui que des cris d'amour, de concorde et de gloire! Qu'il soit chéri l'enfant, l'enfant de la victoire! Et que les fleurs et les couronnes tombent comme la pluie sur ses pas."

's Konings verjaardag (24 Augustus) werd met een godsdienstoefening aangevangen en was verder bestemd voor de overreiking der op de Belgen veroverde veldstukken, welke te Vught waren gesteld onder het bevel van den kapitein der rijdende artillerie W. baron Bentinck tot Nyenhuis — aanvoerder der Nederlandsche batterij bij Wummertinghen. Langs het Spui, het Binnenhof en over

Digitized by Google

de Plaats volgde het met groen en bloemen bedekte geschut den weg naar het »Oude Hof" in het Noordeinde [504]). Aldaar werden de vuurmonden door den prins van Oranje Zijner Majesteit aangeboden, die vergezeld was door de koningin, de prinsessen en haar gevolg. De koning nam de stukken in oogenschouw en overhandigde aan den kapitein Bentinck en den eerste-luitenant Wicherlinck het ridderkruis der dapperen. Hare Majesteit de koningin schonk bovendien een lauwerkrans aan kapitein Bentinck. Na afloop dier plechtigheid namen de stukken deel aan de parade op het Buitenhof, die door de koninklijke familie te paard en in rijtuigen en door een ontzachlijke menigte werd bijgewoond. Vervolgens stelde men de vuurmonden op in de Koekamp.

Het detachement rijdende artillerie keerde den 25sten Augustus naar de kantonnementen in Noord Brabant terug.

Hare Keizerlijke Hoogheid de prinses van Oranje deed naar Russisch gebruik, volgens hetwelk de vrouwelijke leden der keizerlijke familie na een veldtocht eenige gekwetsten onder hare bijzondere zorg nemen, in de tijdelijk beschikbare Oranje-kazerne te 's Gravenhage een lokaal in gereedheid brengen met een klein kabinet voor haar om dagelijks in eigen persoon hun verpleging na te gaan en in het vereischte te voorzien. In 1815 had koningin Wilhelmina hetzelfde gedaan in het naar Hare Majesteit genoemde Wilhelmina-hospitaal in de Nieuwe Havenstraat.

Een onwederstaanbaar verlangen dreef den koning om zijn krijgslieden terug te zien, die hij in het laatst van Juli te Rijen en te St. Oedenrode hoopvol had verlaten.

Op 28 Augustus reisde Zijne Majesteit met de koningin en prinses Marianne naar het hoofdkwartier te Tilburg, waarheen de andere vorsten en vorstinnen van het Koninklijke Huis, ook prins Albert van Pruisen, reeds den vorigen dag waren vertrokken. De heer Thomas Josephus van Dooren had thans de eer de geheele koninklijke familie in zijn huis vereenigd te zien. Prins Frederik logeerde bij den heer Vrede.

Onder de eersten, die de koning de hand reikte, behoorde baron de Constant Rebecque. In de meest vleiende bewoordingen betuigde Zijne Majesteit hem dank voor de uitmuntende diensten,

Digitized by Google

door hem als chef van den generalen staf van het mobiele leger aan zijne beide zonen en aan geheel Nederland bewezen.

Den 29sten Augustus verscheen de koning, vergezeld door de beide prinsen en een aanzienlijk gevolg op de Strijp'sche heide nabij Eindhoven, waar 5 compagnieën vrijwillige jagers, 27 bataljons van den hertog van Saksen-Weimar, Meyer en Cort Heyligers, 10 eskadrons onder Boreel, 22000 man en 60 stukken, in twee liniën onder bevel van »Monseigneur" hun souverein verbeidden. De troepen, wier verrichtingen hadden getoond, wat men van een echt nationaal leger kan verwachten, zagen er uitstekend uit. De koning reed langs de gelederen, betuigde aan alle korpsen, bijzonderlijk aan de Utrechtsche- en de Leidsche studenten, die zoo onbaatzuchtig hunne studiën hadden verlaten om het vaderland te dienen, aan de Koninklijke-, de Noord Hollandsche- en de Groningsche jagers, wier vaandel wegens het sneuvelen van den overste Valkenburg was omfloersd, zijn hooge tevredenheid en onderhield zich met meerdere officieren en minderen, welke zich boven anderen hadden onderscheiden. Ook jegens de schutterijen van Houthalen en de Friezen van Kermpt, in wier gelederen menige plaats ledig stond, sprak koning Willem woorden van lof.

Dienzelfden dag keerden de hertogen van Orleans en van Nemours met een deel van het Noorder-leger naar Frankrijk terug.

Den 30sten Augustus nam de koning met de geheele koninklijke familie de divisie van Geen en de brigade zware cavalerie van Post, ruim 10000 man, op de Gilze'sche heide in oogenschouw. De eerste divisie stond terzelfde plaatse als op 23 Juli, maar had sedert hare krachten leeren kennen en de woorden van haren bevelhebber (bladz. 589) »*geen duim breed gronds van den Nederlandschen bodem*" helpen bezegelen. Ook nu richtte de koning zich meer bijzonder tot de Groningsche studenten. Groote geestdrift wekten het koninklijke woord en de koninklijke handdruk; luid juichend, als in de oudheid met lauwertakken op de wapenen, groen aan manen en staart der paarden, trokken de scharen den vorstelijken stoet voorbij. Na het defileeren der troepen kreeg de heer van Exter, veldprediker bij de eerste divisie, vergunning om den koning en de beide prinsen toe te spreken, waarop Zijne Majesteit met hoogen ernst antwoordde. De vier divisie-generaals

Digitized by Google

en de brigadiers der eerste divisie zaten te Tilburg aan den koninklijken disch. Des avonds ontstak de stad een schitterende illuminatie.

Reeds bij het vertrek van den koning, de koningin en de overige vorstelijke bezoekers op den laatsten dag van Augustus naar 's Gravenhage verspreidde zich de mare, dat Zijne Majesteit als bewijs van goedkeuring der verrichtingen van de krijgsmachten en van de wijze, waarop zijn opvolger ten aanzien van geheel Euroop de miskende rechten van het Huis Oranje Nassau had gehandhaafd, den opperbevelhebber tot den rang van veldmaarschalk verheven en hem twee der veroverde vuurmonden geschonken had. Nog altijd prijken deze bij de naald van Quatre-Bras tegenover het paleis te Soestdijk.

De dagorder van 31 Augustus en latere behelsden, behalve deze benoeming, tal van eereblijken en belooningen, door 's konings hand over het leger en de marine uitgestort. O. a. ontvingen de luitenant-generaals baron de Constant Rebecque en Trip het grootkruis, 52 andere officieren het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw; de hertog van Saksen Weimar werd begiftigd met een eeredegen; 572 officieren, onderofficieren en minderen werden benoemd tot ridders van de 3de- of de 4de klasse der Militaire Willems-Orde [505]). Bovendien verwierven 530 officieren, onderofficieren en minderen een tevredenheidsbetuiging of een eervolle vermelding.

Onder de souvereinen van Europa was er slechts één, die zich boven de terughouding eener angstvallige staatkunde verhief om den overwinnaar van Leuven te huldigen. Tzaar Nicolaas begiftigde den prins van Oranje met het grootkruis der St. Wladimir-Orde.

Zoo eindigde de Tiendaagsche veldtocht.

HET MONUMENT OP DEN DAM TE AMSTERDAM.

Digitized by Google

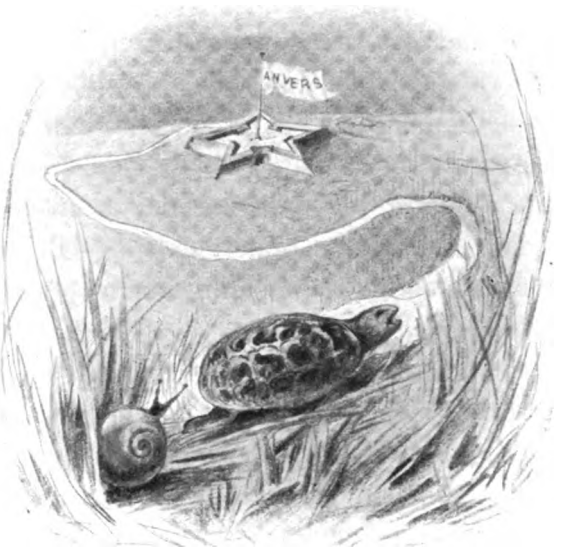

SCHILDPAD KRUIPEND NAAR DE CITADEL.

DE VIER-EN-TWINTIG ARTIKELEN.

I. Het stelsel van volharding.

De beteekenis van een veldtocht behoort niet enkel te worden afgemeten naar de gevolgtrekkingen van latere ontleding der krijgsgebeurtenissen, maar ook naar den oogenblikkelijk daardoor gewekten indruk en de bereikte uitkomsten. Niettegenstaande den door de Belgen betoonden moed, veroorzaakten de Augustus-dagen hoogst ongunstige indrukken in het buitenland omtrent den jongen, uit de omwenteling geboren staat. Zwaar was de straf, die België zich aanstonds door verwaarloozing van zijne levende en doode strijdkrachten had op den hals gehaald. Bij den alouden wapenroem der Belgen en de door hen sedert Augustus 1830 ontwikkelde geestkracht, zou niemand 't vóór de hervatting der vijandelijkheden hebben gewaagd den uitslag van den broederstrijd te voorspellen. Onder dien gunstigen invloed waren te Londen de achttien artikelen geboren als een hulde aan het streven en den moed der Zuid-Nederlanders, als een bewijs van vertrouwen in

Digitized by Google

hun toekomst. In dien zin droeg het voorstel der achttien artikelen van 26 Juni 1831 geenszins het karakter van een tractaat, maar van een tegemoetkoming der mogendheden tegenover vorst Leopold, een motie van wantrouwen jegens de Nederlandsche regeering. Maar tot ratificatie van het voorstel der achttien artikelen was meer noodig dan een enkele onderteekening. België had bij den veldtocht geenszins aan de verwachting der mogendheden voldaan. Het zwaard was het uit de handen gevallen. Lord Wellington en de meest aanzienlijke tories, prins Metternich en tzaar Nicolaas hadden gejuicht; de whigs waren woedend op koning Willem I, wiens houding en gedrag de »Times" schier als waanzinnig hekelde [506]).

België had meermalen een te hoogen toon tegenover de conferentie aangeslagen en eigen macht overschat. Ook daarom hadden keizer Nicolaas te St. Petersburg, prins Metternich te Weenen, de laatste steunpilaren van het wankelende gebouw der Heilige Alliantie, den wapenkreet van koning Willem I heimelijk toegejuicht. De verloochening door de kabinetten te Parijs en te Londen van het beginsel der »*non-interventie*", waarvan de onmogelijkheid helder was aan den dag getreden, had ook gedreigd Pruisen in verzoeking te brengen om eveneens te doen en handelend tegenover het hulpleger van Gérard op te treden: waarmede de zoo lang bezworen Europeesche oorlog zou zijn uitgebarsten.

Sinds de eerste samenkomst van het scheidsgericht aan de Theems was herhaaldelijk de juistheid der inzichten van prins Frederik gebleken, meenende dat de koning beter zou gedaan hebben tot handhaving zijner rechten op Berlijn te vertrouwen, dan zich in de armen van het zelfzuchtige Britannië te werpen (bladz. 522). Meermalen scheen de Belgische quaestie zelfs in een Britsch-Fransch geding te ontaarden, waarbij de drie oostelijke mogendheden toeschouwers bleven. Nu België ten slotte door Holland zwaar was vernederd, zou de vijfschaar den jongen staat tot gehoorzaamheid dwingen [507]).

Terwijl velen in België het verloop van den veldtocht angstig volgden, had het hart van alle Nederlanders geestdriftig geklopt bij de zegepraal onzer wapenen, die met groote zorg voorbereid, met koen beleid uitgevoerd, het door de gebeurtenissen van 1830 geschokte zelfbewustzijn der natie had doen herleven. De met

Digitized by Google

groot succes bekroonde tocht der uit alle standen des volks samengestelde krijgsmacht binnen enkele dagen tot midden in het land, dat door trouweloozen afval ons tot vijandschap had gedwongen, in het uur des gevaars alleen redding vond door vreemde gewapende tusschenkomst, had het vertrouwen op eigen kracht in den lande doen terugkeeren. Lang getergd en verongelijkt niettegenstaande de rechtvaardigheid harer zaak, had Neerlands natie aan Europa het voorbeeld gegeven van duurzame gehechtheid aan godsdienstige beginselen, van trouw aan het regeerende vorstenhuis en van maatschappelijke orde, zonder op de diplomatieke uitwijzing vooruit te loopen. Hoewel het doel van den veldtocht door de inmenging der staatkunde slechts ten deele was bereikt, hadden de roemvolle krijgsverrichtingen Neerland's volk opgebeurd, was de erfgenaam der kroon voor goed met het leger en de natie verzoend: voordeelen van blijvenden aard, die wij aan het mannelijke besluit der regeering te danken hadden. Withuis heeft dit zeer juist vertolkt —

> Gescheiden is het Noord van 't Zuid,
> Den leeuw betaamt geen tijgerbruid.
> Hij huwt ons oude Holland weer,
> Wij zoeken hem op 't veld van eer
> Een bruidschat . . . .

was behaald, maar enkel van lauweren. Natie en leger bleven zoo noodig bereid tot nieuwe offers. Door de vijandelijkheden op hooger beroep te staken, had Willem I getoond een goed advocaat en een handige diplomaat te zijn; doch, zonder den wereldvrede te willen verstoren, gaf de koning zijne rechten niet prijs. Volk en vorst bleven ernstig geneigd om zich op dat standpunt te handhaven. Die gezindheid en de reeds door Nederland ontwikkelde kracht hadden indruk op de mogendheden gemaakt en schenen invloed te zullen uitoefenen op de eindregeling, die de conferentie beoogde. Vooral tzaar Nicolaas was zeer verbitterd over de Fransche inmenging en zwaaide driftig met den oorlogsfakkel.

Nadat Nederland door den terugtocht van het mobiele leger binnen de eigen grenzen uit het ergste gedrang was geraakt, lag voor het oogenblik de quaestie eigenlijk tusschen Engeland en Frankrijk. Het kabinet Grey wantrouwde Louis Philippe. Elke verlenging van verblijf der Fransche troepen in België stuitte zoowel

Digitized by Google

de ministers als het volk ter overzijde tegen de borst. Lord Grey en lord Palmerston waren even spijtig en verlegen over den gunstigen uitslag onzer krijgsverrichtingen als over de tusschenkomst der Fransche troepen: bovendien verstoord op Nederland, dat hen verplichtte om hun vorstelijken gunsteling den kroon, die hij met hunne toestemming had aangenomen, 't koste wat 't wilde op het hoofd te houden. Maar tegenover deze ongunstige gezindheid van het regeeringskabinet te Londen was de stemming van »John Bull", volgens artikelen dier dagen in de *Times* en andere groote Engelsche bladen, ten voordeele van »*the Dutch*" gewijzigd. De door den prins van Oranje, een leerling van lord Wellington, op de Belgen behaalde overwinning streelde het nationaal gevoel van Engeland. Prinses Lièven vermeed om zich openlijk uit te laten, maar stak den draak met den angst der whigs en de vreugde van invloedrijke tories over de Fransche tusschenkomst in België: voor de laatsten een nieuw en gewenscht wapen om het ministerie Grey aan te vallen en te verzwakken [508]). Mannen van grooten invloed in het parlement, o. a. lord Aberdeen, waren door de redevoeringen van onzen minister van buitenlandsche zaken in 's lands vergadering, door zijn meesterlijk geschreven nota's en brieven niet alleen beter ingelicht maar ook bewogen om in het voordeel van »Holland" te spreken. De degen van Oranje had het werk voltooid dat door Verstolk's pen was aangevangen. Onze gezant A. R. Falck verhaalt, dat kort na die veelbewogen Augustus-dagen een koopman in de »town" een brief ontving van zijn correspondent te Antwerpen met het dringende verzoek om de hem kort te voren bestelde ceroenen indigo niet af te zenden »la blouse ayant cessé d'être à la mode; depuis les évènements de Louvain nous ne sommes plus dans le cas de teindre en bleu".

De Fransche regeering was evenmin tevreden en verlangde althans eenig voordeel van de bewezen hulp te trekken. Nadat een geheime onderhandeling met Pruisen omtrent den afstand van Philippeville en Mariënburg was mislukt, drong Sebastiani aan op uitvoering van het geheime protocol no. 27 van 17 April 1831 tot slechting der door de Heilige Alliantie op de zuidelijke grenzen van Nederland tegen Frankrijk gebouwde vestingen. Maar hiertegen verzette zich lord Palmerston, omdat zoodanige concessie

Digitized by Google

het kabinet Périer te Parijs ten goede komen, maar de macht der whigs in Engeland nog meer verzwakken zou.

In »Downing Street" had men geen rust of duur alvorens overeenkomstig het protocol van 18 Augustus no. 33 (zie Bijlage XV) een deel van het leger van Gérard, 50000 »vrienden van België", bevel hadden ontvangen om onmiddellijk naar Frankrijk terug te keeren. Gelijken aandrang onzerzijds bij den Franschen zaakgelastigde te 's Gravenhage had de heer de la Rochefoucauld ontwijkend beantwoord. Ook ontvingen de Nederlandsche gevolmachtigden te Londen de opdracht om op nieuw met de conferentie in onderhandeling te treden omtrent het sluiten van een scheidings-tractaat tusschen Holland en België. De Belgische regeering was na de geleden nederlagen teruggekomen op hare weigering van 28 Juli om aan verdere onderhandelingen deel te nemen; vorst Leopold machtigde op 22 Augustus den heer van de Weyer om weer tot een scheiding mede te werken.

De populariteit van vorst Leopold had door de geleden onheilen niet geleden. De pas gekozen souverein kon dan ook moeilijk voor de nederlaag der troepen verantwoordelijk worden gesteld. Hoewel Leopold op 16 Augustus Brussel heel wat minder schitterend dan op 21 Juli binnentrok, werd hij toch levendig toegejuicht. De souverein had zijn plicht vervuld, bloed en leven voor België gewaagd. Den consul, die bij Cannae tegenover den beroemden veldheer Hannibal de nederlaag had geleden, betuigde de Romeinsche raad niettemin dank dat hij niet aan het behoud des vaderlands gewanhoopt had. De mogendheden drongen aan op een wapenstilstand voor bepaalden tijd, waarin koning Willem toestemde: niet zonder protest om zich voor korteren of langeren tijd de handen te laten binden, daardoor deels afstand te doen van de voordeelen, die de laatste gebeurtenissen hem bezorgd hadden. De schorsing kwam tot stand, doch voor niet langer dan zes weken, aanvang nemende op 29 Augustus en eindigende op 10 October, binnen welk bestek men tot een eind-verdrag hoopte te geraken (protocollen no. 34, no. 35 met bijlagen en no. 37 van 23 tot 31 Augustus 1831). De conferentie bedreigde de regeering, die 't zou wagen de vijandelijkheden te hervatten, met de wraak van heel Europa.

Digitized by Google

Op verzoek van generaal Belliard en van lord Russell ontving Chassé instructiën om zijn positie aan de Schelde als vóór 2 Augustus j.l. te hernemen; de koning en de kabinetsraad weigerden om aan het verlangen van Frankrijk en Engeland tot ontruiming van de citadel en het bezetten van Venlo te voldoen.

Tegenover de sterk overdreven eischen, waarmede de Belgen ondanks de geleden nederlagen weer bij de conferentie voor den dag kwamen, liepen klachten bij haar in door de Duitsche Bondsvergadering wegens aanmatigingen van de regeering te Brussel in het groothertogdom Luxemburg (protocollen no. 36 en 42, van 30 Augustus en 24 September 1831). Onderwijl de conferentie aan de gevolmachtigden van Nederland en van België verzocht, hunne gedachten kenbaar te maken omtrent de wijze, hoe de hoofdbezwaren betreffende de voornaamste punten van het te sluiten eindverdrag, namelijk de grensregeling, de schikking aangaande Luxemburg en de verdeeling der nationale schuld, konden worden opgelost (protocollen nos. 39, 43, 45, 46, 48, brieven en nota's van 3 September tot 6 October 1831), noodigde zij Nederland uit, om de doorbraken van de Schelde-dijken te dichten en de inundatiën aldaar te laten afloopen; België, om de tegen de citadel van Antwerpen, het Vlaamsche Hoofd en elders opgeworpen batterijen te ontwapenen en te slechten (protocol no. 38): waarmede men, volgens sir Robert Adair, krachtig was aangevangen. Ook de uitwisseling der krijgsgevangenen en de terugzending der ten vorigen jare in België wederrechtelijk teruggehouden militairen kregen haar beslag (protocol van 10 September no. 40). Medio September kondigde de conferentie de geheele ontruiming van België door de Fransche troepen nog vóór het einde der maand aan (protocol van 15 September no. 41).

Hoewel Casimir Périer alle moeite had om de op voordeel bedachte oorlogspartij in Frankrijk in toom te houden, Talleyrand met nieuwe verdeelingsplannen op de proppen kwam en de hertog van Orleans openlijk verklaarde zich te schamen, dat het leger niets uit België meebracht, vergenoegde de Fransche premier zich ten slotte met de beloften der conferentie tot slooping der zuidelijke Belgische vestingen. Hij wilde aan Europa toonen, dat de vrees in Engeland, als zou het Frankrijk om veroveringen of om

Digitized by Google

aanhechting van een deel van België te doen zijn, elken grond miste. De revolutionnairen verweten aan maarschalk Gérard dat hij den »Leeuw van Waterloo" niet had omvérgehaald. Op den 5den October werd de duur van den wapenstilstand nog veertien dagen verlengd. Tusschen 25 October 1831 en 21 Mei 1833, toen de wapenstilstand onbepaald werd vastgesteld, zou geen verlenging daarvan meer plaats hebben: inderdaad zeer onvoorzichtig en, waar zooveel brandstof voorhanden bleef, uit een diplomatiek oogpunt onverklaarbaar. Nederland toch had zich op 18 Februari '31 vereenigd met de grondslagen der scheiding volgens protocol no. 12, welke door België waren geweigerd. België had op 9 Juli d. a. v. het voorstel der achttien artikelen aangenomen, hetwelk Nederland op zijn beurt had verworpen. Volgens de conferentie waren beide akten zeer goed vereenigbaar; de betrokken partijen achtten ze rechtstreeks met elkaar in strijd. De Nederlandsche regeering had aan hare gevolmachtigden opgedragen niet van de scheidingsvoorwaarden van 27 Januari af te wijken. De opdracht der Belgische regeering aan den heer van de Weyer luidde: vasthouden aan de achttien artikelen. Bovendien had de conferentie aan beide partijen de uitvoering der door haar aangenomen overeenkomst gewaarborgd.

Van de meening uitgaande dat de antwoorden tot oplossing der hoofdpunten van verschil, op 5 September door de heeren Falck en baron van Zuylen, op den 23sten door van de Weyer bij de conferentie ingediend, voorts respectievelijk aan België en Nederland medegedeeld, geen uitzicht op toenadering der wederzijdsche vorderingen openden — onze gevolmachtigden schreven, dat zij de aanmatigingen der Belgen schier »aan een geest van verbijstering moesten toeschrijven" —, verklaarden de mogendheden uit de ontvangen toelichtingen de middelen te zullen putten tot het vaststellen eener reeks van artikelen om als grondslag te strekken van een definitief scheidings-tractaat (protocol no. 44 van 26 Sept. '31). De conferentie verwisselde dus de rol van *bemiddelaar* met die van *scheidsrechter* en wijzigde hare voorstellen tot beslissende *uitspraken*. Talleyrand was overtuigd, dat 't hem euvel zou worden geduid, maar zeide aan zijn nicht en »châtelaine" te Londen, de hertogin de Dino: »Ceci est la seule et unique manière d'en finir" [509]).

Digitized by Google

Tot geen prijs wenschte de conferentie den tot heden behendiglijk en door een gelukkigen samenloop van omstandigheden gehandhaafden Europeeschen vrede op te offeren. Terwijl de Nederlandsche gevolmachtigden op 5 Sept. als eisch hadden gesteld Limburg langs de beide Maas-oevers — dus meer dan Nederland ooit vroeger had bezeten —, het geheele groothertogdom Luxemburg, uitstel der vrije vaart op de gemeenschappelijke rivieren en kanalen, en verdeeling der staatsschuld volgens de protocollen van 20 en 27 Januari j.l.: neigden de amphictyons te Londen er toe, eer aan Nederland dan aan België toe te geven. Maar de conferentie verlangde erkenning der onafhankelijkheid van België. De koning wilde in het 44ste protocol geen overleg maar dwang zien en verlangde zich noch door list, noch door geweld van zijn recht te laten scheiden. België zou ondervinden, dat een volk hetwelk voor zijn zelfstandig bestaan vertrouwen stelt op de beloften van anderen, zonder middelen om zich zelf te helpen, op zand bouwt. Gedreven door misplaatst wantrouwen omtrent de bedoelingen van Frankrijk, vooral wegens de slechting der grensvestingen, welke den krijgstocht van Gérard toch geen oogenblik hadden opgehouden, en bij herleving van sympathie voor het Nederlandsche vorstenhuis en de Hollandsche natie, deden de mogendheden na de Augustus-dagen niet de minste moeite om haar bij het ontwerp-tractaat van 26 Juni aan vorst Leopold gegeven woord gestand te doen. Nogmaals door andere beweegredenen geleid, viel de conferentie de 18 artikelen weder even gemakkelijk af als zij op 27 Juli de Januari-protocollen tegenover Neerlands koning had verloochend.

Wél besloot de conferentie bij de verdere onderhandelingen spoedshalve een anderen weg in te slaan. De mogendheden trachtten niet meer Nederland en België te verzoenen door naar beiden te luisteren, maar leenden vooral het oor aan van de Weyer en baron von Stockmar, den vertrouwde van vorst Leopold, die in de laatste dagen van Augustus door hem naar Londen waren afgevaardigd. Om tot beslechting der Belgische quaestie te geraken, bracht de conferentie bovendien het reeds in haar 19de protocol op den voorgrond gestelde beginsel in practijk »chaque nation a ses droits particuliers, *mais l'Europe aussi a son droit:*" ten einde

Digitized by Google

aan het algemeen belang der vereenigde mogendheden den voorrang te geven boven de bijzondere belangen van België en van Nederland. Weigerde eene der partijen zich bij de besluiten tot scheiding neer te leggen en was deze weerstand overwonnen, onverschillig waar, hetzij te Brussel — zooals men aanvankelijk verwachtte — of te 's Gravenhage, dan zou de conferentie aan de andere partij een tractaat tot regeling, bij wijze van ultimatum, voorleggen en haar tot goedkeuring der scheidingsvoorwaarden noodzaken. De Belgische gevolmachtigde ondervond dat de bakens in »Downing Street" verzet waren; de dagen van 2 tot 12 Augustus hadden het oud-Engelsche beginsel weêr doen opdoemen, dat Holland niet moest worden verzwakt. Omtrent de gezindheid van Palmerston schreef von Stockmar op 31 Augustus na een gesprek met zijn lordschap: »Die Belgier, sagte er, haben augenscheinlich gezeigt, dass sie durch sich selbst den Holländern nicht widerstehen können. Sie würden ohne französische Hülfe volkommen unterworfen worden sein. Die Belgier sowohl als die Holländer müssen daher beide, um endlich zur Ruhe zu kommen, von ihren gegenseitigen Prätentionen etwas nachlassen. Weder die Belgier können die 18 Artikel vollständig erlangen, noch die Holländer das alte Protokoll vom Januar, dem sie gleich anfänglich beigetreten sind. Wollen die Belgier in nichts nachgeben, so hat die Conferenz nichts besseres zu thun, als gänzlich zurückzutreten und zu sagen: gut! wir erlauben nun den Holländern, ihren Zwist mit den Belgiern allein auszufechten". Een dag later vertolkte von Stockmar, wat lord Grey, chef van het Britsche kabinet, hem had doen kennen »In der neuesten Zeit habe das Gefühl, dass Holland einer der ältesten und nöthigsten Alliirten sei, sich erneuert und gestärkt und es könne daher keine englische Regierung etwas unternehmen, was diesen Verbündeten besonders schwäche . . ." [510])

De conferentie verlangde de onafhankelijkheid van België te waarborgen, zonder de belangen van Nederland geheel op te offeren. Geen wonder dat vorst Leopold aan zijn gezant te Londen schreef: »Si j'avais pu prévoir que ce serait de cette manière qu'on placerait la Belgique, certainement je ne serais pas venu ici."

Op 14 October 1831 kwam de conferentie eindelijk overeen aangaande het zoogenaamde ontwerp-tractaat der vier-en-twintig

Digitized by Google

artikelen, hetwelk nieuwe grondslagen tot scheiding van Holland en België bevatte. Aan dit protocol (het 49ste) waren twee tot Nederland gerichte nota's gehecht. De eerste hield in dat de 24 artikelen beantwoordden »aux seules règles de l'équité", en eindigde met een gelijke verklaring als in Januari voor de protocollen 11 en 12 was gebezigd »qu'ils (les 24 articles) contiennent les décisions *finales et irrévocables* des cinq Puissances". De tweede nota behelsde, dat al ving België aan met het ontwerp te verwerpen, de mogendheden toch daaraan wenschten vast te houden en zich met al de macht, waarover zij beschikten, tegen vernieuwing van den strijd zouden verzetten. De conferentie verklaarde bovendien »qu' une fois acceptés par les deux parties, ils (les 24 articles) sont destinés à être insérés mot pour mot dans un traité direct entre la Hollande et la Belgique, lequel . . . sera placé sous la garantie formelle des cinq puissances" [511]).

Ofschoon de vorm en de redactie van het ontworpen compromis te wenschen overlieten, luidde de zakelijke inhoud der vier-en-twintig artikelen gunstiger voor Nederland dan het voorstel der achttien, dat door vorst Leopold aangenomen, door Willem I verworpen was; maar minder gunstig dan de protocollen van 20 en 27 Januari, die de conferentie eveneens *onherroepelijk* verklaard en de koning aangenomen had.

De grondslagen van Neerland's bestaan werden o. i. op geenerlei wijze door het tractaat aangetast; na den gelukkigen veldtocht van Augustus behoefde Nederland's natie niet al te naijverig op handhaving harer rechten te zijn. Terwijl Frankrijk in de meeste opzichten het wantrouwen van Engeland beschaamde, was 't beiden vooral te doen om, zonder overdreven eischen der Belgen in te willigen, aan het jonge koningrijk van Leopold een dragelijk bestaan te verzekeren. De vier-en-twintig artikelen waren door lord Palmerston en lord Grey schier uitsluitend uit een Europeesch en een Engelsch standpunt ontworpen. Toch schenen de drie oostelijke mogendheden zich te verbeelden, dat zij grooten ijver tot behartiging der Nederlandsche belangen hadden aan den dag gelegd. Toch had von Bülow alleen de voorstellen uitgewerkt, die Palmerston onder den invloed van Van de Weyer aangaf, terwijl de Oostenrijksche- en de Russische gevolmachtigden de instructiën

Digitized by Google

hunner hoven niet al te streng opvolgden om zoo mogelijk het doel der conferentie te bereiken. Alles wilden zij, volgens zeggen, voor hun ouden bondgenoot doen, behalve uitvoering te geven aan de bepalingen der Heilige Alliantie: geen oorlog, liever algemeene ontwapening, zong men. Allerwege, enkele Fransche en Engelsche ultra's uitgezonderd, weerklonk 't: »*Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes*", d. i. geen heil in den oorlog, wij allen eischen van U den vrede [512]). Bij den kwijnenden staat der geldmiddelen in Pruisen, Oostenrijk en Rusland hoopten de mogendheden bovendien dat wanneer de Fransche omwenteling aan haar eigen werd overgelaten, ze zich zelf verteeren zou.

Wat de grensregeling aanging bleven bij het ontwerp-tractaat Staats-Vlaanderen, Maastricht en Venlo door de artikelen 2, 3 en 4 voor Nederland behouden; in Limburg werd het oud-vaderlijke gebied zelfs met ± 380000 inwoners vermeerderd. De grenzen waren beter geregeld dan in eenig tijdperk van de Republiek. België ontving het Luiksche en een deel van Luxemburg met den weg van Arlon naar Longwy. De koning zou voor het verlies van een deel van het groothertogelijk bezit door ruiling of op andere wijze schadeloos gesteld worden. Limburg werd volgens artikel 4 gesplitst in een Belgisch- en een Nederlandsch gewest, waarbij het grootste deel aan het Noorden kwam.

De nieuwe regeling verloste Nederland langs de Maas tot bij Mook van lastige buren, verschafte ons, mits enkele voorwaarden van handelsdoorgang, het volle bezit van Maastricht benevens het voordeel dat het geheele oostelijke frontier aan Duitschland grensde. De koning-groothertog zou omtrent de ontworpen verdeeling van Luxemburg en Limburg met den Duitschen Bond overeénkomen.

België vormde, volgens artikel 7, binnen de aangewezen grenzen een onafhankelijken en voortdurend onzijdigen staat, met verplichte onzijdigheid tegenover alle andere mogendheden.

Na aanvankelijk verzet der gevolmachtigden van Rusland, Pruisen en Oostenrijk, lang en ernstig volhouden van lord Grey, verzekerden de artikelen 9 en 10, overeenkomstig de Mainzer conventie van 31 Maart 1831 (bladz. 546), aan België de vrije vaart op de rivieren en kanalen, die beide rijken gemeen hadden, d. i.

Digitized by Google

op de zijtakken der Schelde en tot *aan* — niet *in* — den Rijn; met inachtneming der bestaande voorschriften omtrent de rivier-vaart voor de Vlaamsche wateren, benevens vast te stellen bepalingen voor het loodswezen op de Schelde — voor België iets geheel nieuws —, de tollen op de kanalen tusschen dezen zeearm en den Rijn. Hoewel deze vergunning ongerustheid baarde in het Noorden, bestonden de nadeelen meer in schijn dan in wezen. Bij de toenmalige zooveel mindere ontwikkeling op handelsgebied van België, vooral van Antwerpen, zou men in het Zuiden geenszins voldoende partij weten te trekken van de vrije vaart. Om *aan* den Rijn te komen hadden de Belgen tolgelden te betalen; om den Rijn *op* te varen werd de toestemming van de centrale commissie te Mainz vereischt. Alleen in de toekomst dreigde gevaar van mededinging; doch de ondervinding heeft geleerd, dat dank zij de gunstige ligging van Amsterdam en meer nog van Rotterdam, de welvaart dezer handelssteden op Antwerpen heeft gezegevierd.

Volgens de artikelen 11 en 12 mocht het gebruik der wegen van Maastricht en Sittard naar de grenzen van Duitschland, ook de eventueele aanleg door de Belgen van een nieuwen weg — de conferentie bedoelde vooral een spoorweg of een nieuw kanaal tegenover Sittard aan de Maas uitkomende, en verder door Limburg naar de Duitsche grenzen — onder geen voorwendsel worden belemmerd. De last dezer bepalingen scheen ons gering tegenover de landaanwinst op den rechter Maas-oever, en alleszins billijk, aangezien anders de vrije gemeenschap van België met Duitschland geheel werd afgesneden. Wanneer eenmaal de vijandschap tusschen Nederland en België zou bekoeld zijn, moest de aanleg van nieuwe toegangen het handelsverkeer tusschen beide landen eer bevorderen dan benadeelen en voor beiden voordeelen afwerpen. Vorst Leopold zelf betoogde bij de conferentie, dat de artikelen aangaande de toelating der Belgen op onze binnenwateren en den aanleg van een spoorweg naar Sittard, waarin de Nederlandsche bladen den doodsteek voor onzen handel wilden zien, aan België weinig of geen nut konden aanbrengen.

Terwijl de achttien artikelen van 26 Juni de verdeeling der schuld had onderworpen aan een verevening, waarvan het einde haast niet was te voorzien, bepaalde thans artikel 13 een op be-

Digitized by Google

rekeningen te 's Gravenhage gegronde jaarlijks door België te betalen som van 8.400.000 guldens als rente van de nog onverdeelde staatsschuld (protocol van 30 September no. 45 en brief der Nederlandsche gevolmachtigden dd. 1 October d.a.v. aan de conferentie). Voorts zou Nederland vergoeding ontvangen voor hetgeen sinds 1 November 1830 alleen door het Noorden betaald was.

Inderdaad kwamen de vier-en-twintig artikelen der »Annexe A" van het protocol van 27 Januari vrij nabij. De daarbij omschreven »*arrangements fondamentaux*", behelzende de grensregeling van Nederland als in 1790 en de samenstelling van België uit het overige grondgebied van het in 1815 Vereenigde Koningrijk *behalve het groothertogdom Luxemburg;* de vrije vaart op de gemeenschappelijke waterwegen, overeenkomstig de algemeene akte van het Weener Congres; de verplichte onzijdigheid van België, het verbod om van Antwerpen een militaire haven te maken, mits enkele ruilingen tusschen Limburg en Luxemburg, waarmede de Nederlandsche regeering zich reeds in beginsel had vereenigd — al deze punten waren bij het ontwerp van 14 October opgenomen. De overige bepalingen van 27 Januari hadden betroffen »des arrangements proposés" aangaande de verdeeling der staatsschuld en daarmede gepaard gaande handelsbelangen, waaromtrent Nederland en België zich te zamen moesten verstaan. Aangaande de grensregeling had de Nederlandsche regeering zich zeker niet te beklagen, hoewel ook hare vertegenwoordigers te Londen o. a. door aanspraken op een deel van het oude prinsdom Luik, van de veelbesproken »Annexe A" waren afgeweken.

Nu de conferentie eenmaal ter wille van den nieuwen souverein haar overeenkomst met koning Willem I niet had gestand gedaan, en de veranderde omstandigheden beletten op den goeden weg terug te keeren, vermeenen wij, dat de vier-en-twintig artikelen niettegenstaande de gebreken, welke het ontwerp zeker ook aankleefden, aannemelijk voor Nederland mochten heeten. Even goed als de Nederlandsche regeering in den aanvang van Februari, toen onze volkseer nog diep gedrukt ging onder de herinnering aan de laatste September- en Octoberdagen en niettegenstaande 's konings ernstige protest tegen de protocollen no. 7 en no. 9 (bladz. 532 en 535), plotseling — tot groote bevreemding van den prins van

Digitized by Google

Oranje en zijn broeder — in beginsel alle verzet tegen de onafhankelijkverklaring van België had opgeheven, ware o. i. de aanneming der 24 artikelen verklaarbaar en wenschelijk geweest. Tegenover de karakterlooze handelingen der wijzen van »Downing-street", die om den algemeenen vrede in Europa te handhaven, het oor leenden aan de leerstellingen der revolutie, alle uit tractaten voortvloeiende verplichtingen over boord wierpen, schijnheilig van de daken de bijbeltekst predikten »*Et nunc reges, intelligite: erudimini qui judicatis terram*" d. i. Gij koningen, tracht te begrijpen, gij die de wereld oordeelt, leert! — zou toegeeflijkheid door Nederland aanzienlijke nuttelooze offers aan bloed en aan geld hebben bespaard zonder aan de volkseer te kort te doen. Maar koning Willem I koesterde den wensch tot hereeniging van Nederland en België, naar zijn meening de eenige goede oplossing voor het Belgische vraagstuk: een overtuiging die de prins van Oranje niet meer voedde, die prins Frederik nooit bezeten had.

Ontegenzeggelijk was het vertrouwen des konings in de geloften der conferentie, die aan hare toezeggingen tot uitvoering der Januari-protocollen no. 11 en no. 12 geen gevolg had gegeven, en deze in Juni ten gelieve van België door het voorstel der 18 artikelen had vervangen, sterk geschokt. Daarin vond hij aanleiding om niet toe te geven, ja zelfs op wellicht nieuwe staatkundige frontveranderingen te rekenen.

Ofschoon mr. A. R. Falck als gevolmachtigde de bevelen des konings en de inzichten der regeering had te volgen, stemde hij persoonlijk vóór aanneming van het ontwerp, welke overtuiging hij o. a. in den aanvang van November vrijmoedig tegenover één zijner vrienden bloot legde [513]), met ontwikkeling der redenen, waarom hij zich daartoe geneigd verklaarde, ook wanneer de vier-en-twintig artikelen vroeger waren voorgesteld »hoeveel te meer nu, daar de nationale eer, ten gevolge van den tiendaagschen veldtocht *in salvo* (ongedeerd) zijnde, zulks ons minder huiverig maken moet omtrent de opoffering van eenige materieele belangen, minder wantrouwend omtrent de oogmerken der mogendheden en den uitslag eener vrije mededinging tusschen onze bedrijvigheid en die der steeds onvergenoegde, rustelooze Belgen."

Mr. Falck voorzag alle nadeelen eener weigering van het ont-

Digitized by Google

werp, welke ten gevolge moest hebben »de vijf hoven, immers derzelver influeerende ministers, boos te maken en de conferentie te bevestigen in haar voornemen om zich voortaan met onze zaken slechts in zoo verre in te laten als noodig zij om vijandelijkheden te beletten. Wij blijven dan zitten met den last der geheele schuld, met de onmetelijke kosten der wapening te water en te land, met de voor industrie en handel zoo ongunstige onzekerheid omtrent de toekomst. Vroeg of laat wordt ons dat alles ondragelijk; maar waar knoopen wij in dat geval den draad der onderhandelingen weder aan?"... Zonder in de schier wanhopige pogingen te Londen om tot elken prijs den vrede te handhaven, eenige waarborg te erkennen, dat men op den langen duur den oorlog zou ontgaan, ontwikkelde de bekwame diplomaat als in een visioen alle phasen, welke de onderhandelingen om tot een oplossing der Belgische quaestie te geraken tot 1839 hebben doorloopen.

De Nederlandsche gevolmachtigden ontvingen het nieuwe ontwerp der conferentie in den avond van 15 October. Een groote week te voren had de koning aan de vreemde gezanten te 's Gravenhage laten mededeelen, dat wanneer de scheidings-voorwaarden niet met de eer en de waardigheid van oud-Nederland overeenkwamen, ze hier nimmer zouden worden aangenomen. De troonrede bij de opening der zitting van de staten-generaal op 17 October sprak met geen enkel woord van de vier-en-twintig artikelen, die den koning en zijne raadslieden dan ook nog slechts bij geruchte en in algemeene trekken bekend waren. De koning verklaarde aan de vergadering op het Binnenhof, dat de regeering niets verzuimde »om, bijaldien de hoop op een spoedige en behoorlijke schikking nog niet mocht worden verwezenlijkt, zich tot het bedingen van een eervollen vrede, ten oorlog voorbereid te houden", waartoe men o. a. had besloten tot een buitengewone lichting der nationale militie en mobilisatie van een deel der manschappen, behoorende tot het overige van den eersten ban der schutterijen, terwijl de kweekelingen der hoogescholen zich gereed hielden om desvereischt het zwaard weer aan te gorden. Een dag later bracht de minister van buitenlandsche zaken het nieuwe scheidings-ontwerp bij den kabinets-raad ter tafel.

Digitized by Google

Wanneer nog eenige hoop in den lande bestond op een aanstaande schikking met België, dan moest deze verdwijnen bij Zijner Majesteits antwoord aan de commissie, die op 28 October het adres van antwoord op de troonrede aan den koning overbracht. De afgelegde verklaring dat gansch het volk bereid bleef »om alle krachten in te spannen met het eenige doel om een eerlijken vrede te erlangen", bezegelde de koning door woorden van uitbundigen lof wegens de eenstemmigheid van 's lands vertegenwoordigers in gevoelens van vaderlandsliefde en trouw jegens de regeering. Zijne Majesteit wenschte niets liever dan de geruststellende verzekering te kunnen geven, welke de vervulling van de billijke wenschen der natie zou bevatten; maar de toekomst bleef duister. Alsnog kon de natie worden geroepen tot »handhaving van de eer, de vrijheid en de onafhankelijkheid van den staat, hetgeen dan ook in den nood met volharding zou geschieden" [514]).

Een sterk bewijs voor het wantrouwen der conferentie tegenover Nederland, bij groot verschil van gevoelen der leden onderling, en onderwijl men zich te 's Gravenhage nog met de overweging der vier-en-twintig artikelen bezig hield, leverde het 50ste protocol van 24 October 1831. Naar aanleiding toch van een in geheel verkeerden zin overgebracht particulier gesprek tusschen sir Charles Bagot en den minister van buitenlandsche zaken baron Verstolk betreffende den ten einde spoedenden wapenstilstand, verschenen plotseling Britsche oorlogsvaartuigen op onze kusten. Zonder aan te dringen op verlenging van den op 25 October verloopenden wapenstilstand had de koning, volgens baron Verstolk, vrij uit maar zonder de minste vijandelijke bedoeling gezegd »dat hij zich het recht voorbehield van zijne militaire middelen gebruik te maken, zoodra dit in het belang des koningrijks noodzakelijk zal worden geacht", gelijk 't »aan de mogendheden vrijstond zich zoowel tegen door Zijne Majesteit te nemen maatregelen, als tegen zijn zwijgen te wapenen". Even als in de »Lutrin" van Boileau —

> La discorde, à l'aspect d'un calme qui l'offense
> Fait siffler ses serpents . . .

ontzagen de te Londen vergaderde afgevaardigden zich niet om het Britsche kabinet uit te noodigen, onmiddellijk een eskader naar

Digitized by Google

de Hollandsche kusten te zenden, hetwelk echter niet handelend mocht optreden zoolang Nederland geen vijandelijkheden tegen België pleegde. Begrijpelijkerwijs zette deze redelooze, partijdige bedreiging, waarover de heeren Falck en van Zuylen namens den koning groote bevreemding en gevoeligheid betuigden, opnieuw kwaad bloed in Nederland.

Admiraal Warren maakte weinig vertoon met zijne scheepsmacht. Twee linie-schepen zetten van Spithead koers naar de Maas-monden, vervolgens naar Duinkerken, maar keerden spoedig naar Engeland terug. Toen een ander vaartuig peilingen vóór den mond der Wester-Schelde verrichtte, liet de kapitein-ter-zee Gobius door het stoomvaartuig *Curaçao* de tonnen en bakens wegnemen. Tevens versterkte prins Frederik onze scheepsmacht op de Zuid Hollandsche- en de Zeeuwsche wateren met eenige bodems. De Engelschen trokken nabij Cork in Ierland troepen samen, die heetten bestemd te zijn tegen Nederland, maar naar de Britsche koloniën werden ingescheept. Pruisen scheen er over te denken veiligheidshalve Maastricht te bezetten.

Hoewel sinds kort in België meer gematigdheid heerschte, wekte het ontwerp der 24 artikelen weer groote ergernis: zij 't om geheel andere redenen dan in Nederland. Aan vorst Leopold moest de aanneming van het ontwerp zeer zwaar vallen. Hij had het koninkrijk van België aanvaard op grond der 18 artikelen, gezworen de integriteit van het grondgebied te handhaven, en zag zich reeds binnen drie maanden gesteld voor den eisch der mogendheden om een deel van Limburg en Luxemburg prijs te geven. Leopold dacht er dan ook ernstig over om afstand te doen van den troon en tot het ambtelooze leven terug te keeren. 't Was vooral zijn vriend en raadsman Ernst von Stockmar, die hem daarvan terug bracht. Deze wilde uit de ontevredenheid der Nederlandsche gevolmachtigden afleiden, dat de belangen van België minder waren benadeeld dan men te Brussel meende; zoodat hij, om erger te voorkomen, vorst Leopold raadde in het onvermijdelijke te berusten. Lord Grey en graaf von Bülow te Londen versterkten hem in die meening. De Engelsche premier zag in een abdicatie van Leopold voor Europa groot onheil, voor België en voor hemzelf 't slechtste wat hij doen kon. Op de vraag aan von

Digitized by Google

Bülow, hoe de conferentie haar beslissing zou doorvoeren, wanneer Holland of België zich verzette, luidde het antwoord: »Will Holland Belgien angreifen, so hat es mit den fünf Mächten zu thun. Falls Belgien die Bedingungen nicht annehmen und erfüllen will, die *die Conferenz ihm auflegt*, so lassen wir eine aus Franzosen, Preussen und Engländern bestehenden Executionsarmee einrücken." Pruisen had te kampen met de omwenteling te Neufchatel en de revolutionnairen in de Rijn-provinciën. Ten einde aan zijn schriftelijke adviezen meer klem bij te zetten ging von Stockmar naar Brussel en smeekte vorst Leopold om niet af te treden, tenzij de kamers het ontwerp verwierpen. Ook generaal Belliard en sir Robert Adair raadden der Belgische regeering om voor de omstandigheden te bukken. Niettegenstaande felle artikelen in de oppositie-bladen bracht de Belgische regeering op 21 October de 24 artikelen voor 's lands vertegenwoordiging met een toelichting van den minister van buitenlandsche zaken omtrent den gedeeltelijken afstand van Luxemburg. Hoe grievend en teleurstellend de scheidingsvoorwaarden ook klonken, betoogde de heer de Meulenaere dat bij de omstandigheden, waarin de jonge staat verkeerde, tot handhaving van zijn bestaan en zijn onafhankelijkheid geen andere keuze bleef dan zich bij het in volkomen overeenstemming der mogendheden genomen besluit neer te leggen. »Les dix huit articles étaient pour la diplomatie le contre-coup des journées de Septembre 1830 et ont été tués à Louvain. Les vingt-quatre articles sont le fruit de la défaite. Comme toujours le *vae victis* nous fut appliqué" [515]).

Na een hevig zesdaagsch debat in geheime zitting werd het wetsontwerp te Brussel door de kamer van afgevaardigden met 59 tegen 38, in de senaat met 35 tegen 8 stemmen aangenomen. Ofschoon de Belgische regeering op een gunstigeren grondslag had gehoopt, verklaarde de heer van de Weyer bij mededeeling van vorst Leopolds toetreding tot de 24 artikelen, dat zulks geschiedde met opoffering van eigen inzichten »que jamais ces conditions de séparation n'eussent obtenu son adhésion si la Conférence n'eût pas annoncé qu'elles étaient *finales et irrévocables*, et que les cinq puissances étaient d'un commun accord résolues à en amener elles-mêmes *l'acceptation pleine et entière* . . ." [516]). De overeenkomst ontving nu op voorstel van België en volgens vroegere toezegging

Digitized by Google

der conferentie (bladz. 822) den vorm van een verdrag, hetwelk op 15 November 1831 te Londen namens België onderteekend, door den koning der Franschen en door Groot Britannië voorloopig bekrachtigd werd. Het bij hervatting der onderhandelingen door de conferentie vastgestelde plan om des noods het verdrag met één der partijen te sluiten, kreeg dus een begin van uitvoering. Sinds behoorde het tractaat van 15 November 1831, waarbij de overeenkomst van 27 Januari te voren van koning Willem I met de mogendheden verviel, tot het Europeesche staatsrecht; het verving *in jure* het protocol van Londen dd. 21 Juni 1814 en de artikelen 65 tot 73 der Weener Conventie (Derde Deel bladz. 421 en 467). Terwijl de mogendheden veeleer weigering door België dan door Nederland hadden verwacht, was Brussel 't eerst toegevallen: thans zouden Engeland en Frankrijk haar wil aan Nederland opdringen. Bij de 24 artikelen waren drie andere gevoegd, die echter niets aan den inhoud van het tractaat veranderden, alleen de uitvoering daarvan betroffen. De vijf mogendheden waarborgden daarbij aan den koning van België, die als zoodanig door haar werd erkend, de uitvoering van het tractaat, hetwelk zoo mogelijk binnen twee maanden zou worden geratificeerd. Bij uitwisseling der akten van bekrachtiging door de gevolmachtigden van Groot Britannië, Frankrijk en België, werd de onderteekening der drie andere mogendheden in afwachting harer goedkeuring open gehouden (protocol no. 52 van 14 November 1831). De Breda'sche courant van 25 November behelsde de onzinnige, der Academie-stad onwaardige pseudo wiskunstig-hygiénische jobsiade »Door de erkenning van Leopold tot koning der Belgen hebben de vijf zoogenaamde groote mogendheden, die naar ons inzien door *nul* tot het *oneindig kleine* zijn overgegaan en thans gezamenlijk een niet te *integreren differentiaal* van slechts *ééne* groote mogendheid uitmaken, aan het grootste gruwelstuk der zwartste ondankbaarheid, aan een door moord, brand en roof zonder beweegoorzaken daargestelde omwenteling, hun zegel gehecht... de *cholera morbus* bevangt hem, die deze werken der meesters slechts *vluchtig beschouwt*..."

De ratificatie ondervond nog oponthoud door gehaspel aangaande de reeds vroeger besloten slechting van de zuidelijke ves-

Digitized by Google

tingen (27ste protocol van 17 April 1831, zie bladz. 576). Frankrijk zag liefst alle vestingen aldaar ontmantelen. Talleyrand vleide zich met de hoop om bovendien Philippeville en Mariënburg, die pas in 1815 aan Nederland waren afgestaan, weder voor Frankrijk te herwinnen. Doch de vier overige mogendheden dachten er anders over. Na een vergeefsche poging van den Franschen diplomaat om ter zake te worden geraadpleegd, althans de slechting van Charleroi en Doornik te bewerken, vond de oud-bisschop van Autun de kans schoon om op 8 September door den Franschen gezant te Brussel van vorst Leopold — volgens hem toch slechts »un prince faible" — toezegging te verkrijgen, dat hij aan dien wensch zou trachten te voldoen als bewijs van erkentelijkheid voor de hem door den koning der Franschen in Augustus bewezen diensten. Leopold zond dan ook aanstonds generaal Goblet d'Aviella met dit doel naar Londen. Maar alle pogingen stuitten af op den onwil van lord Wellington, die geen der door hem herstelde vestingen, allerminst Charleroi en Doornik aan den ingang van de Sambre en de Schelde, tevens onmisbaar in het toenmalige verdedigingstelsel van België, wenschte op te offeren; nog sterker, op den weerstand der geallieerden van '15, die 't Leopold euvel duidden, dat hij beloften had gedaan, waartoe hij het recht miste en waarin men nieuwe bewijzen van fransch-gezindheid wilde herkennen. »Pot de fer, pot de terre", besloot de conferentie op 14 December, Leopold ten spijte, alleen Bergen, Ath, Meenen, Philippeville en Marienburg te slechten. Een geheim artikel dezer conventie, waarin Nederland, niettegenstaande ook wij een groot deel der uitgaven voor herbouw dier vestingen hadden gedragen, gansch niet werd gekend, beloofde aan België hulp der vier mogendheden, wanneer eventueel Frankrijk de vestingen Charleroi of Doornik mocht bedreigen. De Nederlandsche regeering wraakte het besluit met beroep op het barrière-tractaat van 15 November 1715.

De voor Frankrijk vrij wel mislukte onderhandeling omtrent de Belgische vestingen dreigde het kabinet Casimir Périer met nieuwe moeilijkheden. Reeds had de bewegingspartij, bij adhaesie van de representanten en de pairs ter zake van de gewapende tusschenkomst, aan de regeering de houding van Gérard tegenover den prins van Oranje verweten, wien hare organen met groote

Digitized by Google

overdrijving huldigden als een tweeden Napoleon, toen op de tijding der overgave van Warschau op 8 September 1831 door de Polen aan Paskewitsch Erivanski, den opvolger van Diebitsch (bladz. 570), te Parijs onlusten uitbarstten — ook hier, als in Augustus 1830 te Brussel, op aanhitsen der zoogenaamde »Amis du Peuple" —, die niet zonder bloedvergieten konden gedempt worden. Dergelijke tooneelen hadden ook plaats te Straatsburg, Perpignan, Toulouse, Toulon, Grenoble en Marseille. Terwijl de Belgische quaestie aan Louis Philippe, niet minder dan aan den koning van Pruisen, groote zorg baarde, brak op het laatst van November een gevaarlijk oproer uit onder de zijdewevers te Lyon: een uiting van algemeene ontevredenheid over de gebrekkige organisatie der fabrieken te Lyon, maar tevens een gevolg der leer, welke bij vergoding van het eigen-ik, zelfs de Godheid aan de begeerte van den mensch onderwerpen wil. De beweging werd met groote moeite door een legermacht van 20000 man onder aanvoering van den maarschalk Soult en den hertog van Orleans gedempt.

Ofschoon de Tuileriën haar spijt over het besluit der conferentie van 14 December verkropten, smeedden de republikeinen uit de niet-teruggave van Philippeville en Marienburg, de handhaving van Charleroi en Doornik als vestingen, nieuwe wapenen tegen de regeering. Louis Philippe schreef verwijtend aan vorst Leopold wegens 't niet nakomen zijner belofte »J'étais bien loin de m'y attendre que le premier arrêté de votre gouvernement après le traité du 15 Novembre serait de telle nature". Daarentegen klaagde Leopold aan een vriend in Engeland »We are like shuttlecocks among the others." De conferentie speelde beurtelings met België en met Nederland!

Slechts zeer langzaam verminderde het nogmaals tusschen Groot-Britannië en Frankrijk gerezen wantrouwen, waarbij Talleyrand en Sebastiani vuur en vlam spouwden, omdat men hen buiten het geding had gehouden: bittere nasmaak der door Frankrijk verafschuwde verdragen van 1815. Opnieuw bleek de waarheid van het sinds den zevenjarigen oorlog dagteekenende epigram —

Le coq français est le coq de la gloire,
Par le revers il n'est point abattu.
Il chante fort, s'il gagne la victoire,
Encore plus fort, quand il est bien battu.

Digitized by Google

Na groot rumoer en veel harde woorden eindigde het vestingen-incident op 23 Juni '32 met een vriendschappelijke nota der vier mogendheden aan Frankrijk, waarbij echter de conventie van 14 December onveranderd bleef. De dagbladen spotten „tant de bruit pour une omelette". Intusschen werd het in de jaren 1814 en '15 opgerichte bruggenhoofd tegen Frankrijk (bladz. 25 en 26), hetwelk Maria van Hongarije reeds had noodig geoordeeld, grootendeels ontmanteld.

Terwijl koning Willem I al op 2 Augustus 1831, den dag der opening van den veldtocht, zijn gezanten te Londen had gemachtigd om over een definitief verdrag tot beëindiging der Belgische quaestie te onderhandelen, protesteerde de Nederlandsche regeering pas op 7 November d.a.v. tegen den vorm van het ontwerp van 14 October. De koning verklaarde zich een maand later bereid om de conferentie op den nieuw ingeslagen weg te volgen, maar zonder zijne rechten op te geven, d. i. mits wijziging der 24 artikelen overeenkomstig de bij de protocollen 11, 12 en 19 van Januari en Februari 1831 aangenomen grondslagen. Doch de mogendheden hadden reeds vroeger aan Nederland en aan België verklaard, dat de 24 artikelen noch in het wezen der zaak noch in de bewoordingen de minste verandering konden ondergaan.

Zijne Majesteit vermeende ten onrechte, dat de natie over het ontwerp van 14 October even éénstemmig dacht als aangaande de onbepaalde verwerping van het voorstel der 18 artikelen van 26 Juli en wraakte de handelingen der conferentie, die de Nederlandsche gevolmachtigden geenszins omtrent alle bepalingen der 24 artikelen hadden gehoord. De koning was vast besloten zich geen van de Januari-protocollen afwijkende bepalingen te laten voorschrijven, niet van het tot heden gevolgde stelsel van volharding af te wijken en tot de tanden gewapend te blijven. Van Pruisen en van Oostenrijk wachtte hij geen hulp: wél van den tzaar, die, toen het Poolsche leger na den val van Warschau deels op Oostenrijksch- deels op Pruisisch grondgebied geweken en aldaar ontwapend was (17 September en 5 October), de handen ruimer gekregen had. Terwijl de prins van Oranje zijn schoonbroeder polste, ging de koning omzichtig te werk tegenover den Russischen gezant graaf de Gourieff, die evenals de ministers van

Digitized by Google

Pruisen en van Oostenrijk te 's Gravenhage, namens hunne regeering *officieel* maar blijkbaar zonder eenigen ernst op aanneming der 24 artikelen aandrongen.

De Nederlandsche gevolmachtigden te Londen achtten, dat de koning goed zou doen zich bij het ontwerp neer te leggen, aangezien de conferentie toch niet wilde toegeven. Maar de regeering had geleerd, wat de woorden »*finales et irrévocables*", waaraan ook de Pruisische gezant graaf Walburg Capustigal geen waarde hechtte, bij de conferentie beteekenden, zoodat men bij verwerping van de 24 artikelen op nieuwe voorstellen rekende. Ook meende de koning, dat de binnenlandsche moeilijkheden, waarmede de koning van Engeland en Louis Philippe te kampen vonden, gunstige kansen voor Nederland opleverden.

De kabinetsraad was verdeeld. De meerderheid der leden verklaarden zich tegen het ontwerp; eenigen wilden zich daarmede vereenigen, niet omdat zij 't er meê eens waren, maar uit vrees voor erger en voor de moeilijkheden, waaraan een verwerping het vaderland zou blootstellen. Ten slotte besloot de raad, dat de gevolmachtigden te Londen zich moesten bereid verklaren tot een eindregeling mede te werken op den grondslag van hunne beantwoording dd. 5 September 1831 der vragen, die bij het 39ste protocol door de conferentie gesteld waren.

Overeenkomstig de hun uit 's Gravenhage ontvangen lastgeving protesteerden de heeren Falck — tegen eigen overtuiging — en van Zuylen op 14 December ten stelligste tegen het ontwerp der 24 artikelen volgens een door baron Verstolk van Soelen gestelde memorie, waarin de verschillen tusschen het tegenwoordige ontwerp met de artikelen van 21 Juli 1814 tot vereeniging van Holland en België en de bijlage A van het twaalfde protocol werden ontwikkeld. Zij betwistten aan de conferentie het recht om zich met de aangelegenheden van het groothertogdom Luxemburg te bemoeien, omdat het bezit en de regeering alleen het Huis van Nassau en den Duitschen bond aangingen. Voorts beweerden zij — o. i. op zwakke gronden — dat de eischen van vrije vaart en visscherij op de Nederlandsche wateren en de aanleg van verkeerswegen of kanalen door vreemden op ons grondgebied in strijd waren met de grondbeginselen van het volkenrecht, zoodat de

Digitized by Google

artikelen 9, 11, 12 en 13 tot schade van Nederland geheel nieuw op 't tapijt waren gebracht.

De memorie Verstolk gaf de artikelen aan, waarmede de Nederlandsche regeering samenging — slechts zes in getal — benevens de verlangde wijzigingen in de overige bepalingen, welke men als thans onaannemelijk achtte. De memorie oogstte algemeenen bijval in Nederland.

De minister van buitenlandsche zaken had het ontwerp der 24 artikelen en den hoofdinhoud zijner memorie op 11 November in het comité-generaal van de tweede kamer medegedeeld. Hoewel eenige leden ze niet onaannemelijk achtten, stemde de meerderheid tot verwerping. De hoop van velen in den lande, dat de volksstem zich zou doen hooren en wijzen op het wenschelijke eener oplossing van de Belgische quaestie, bleek ongegrond te zijn. De toon der gezag uitoefenende dagbladen dier dagen vertolkte dat het groote publiek scherp tegen het ontwerp was ingenomen. De staatsbegrooting voor het jaar 1832, waarbij de aanvraag van gelden voor het departement van marine 6.5-, voor oorlog 12.5 millioen bedroeg, werd door de tweede kamer met 45 tegen 8 stemmen aangenomen; de eerste kamer vereenigde zich éénstemmig met de regeerings-voordracht. Op 4 Januari 1832 daaraanvolgende zou de kamer met 34 tegen 15 stemmen haar goedkeuring hechten aan een leening van 138 millioen, ter voorziening in de buitengewone behoeften tengevolge van den voortdurenden staat van oorlog en de middelen tot dekking daarvan. De tegenstemmers in ons lagerhuis grondden hunne bezwaren geenszins op staatkundige redenen, maar op de buitengewone opofferingen, die de toch niet te weerhouden afval der Zuidelijken van 's konings trouw gebleven onderdanen vorderde. De regeering en de groote meerderheid der staten-generaal, dus de kern der natie, begonnen met het motto »als wij niet volharden zijn wij verloren" een voor het vaderland uiterst gewaagd spel. Volgens prins Frederik vond het stelsel van volharding zijn voornaamsten steun in de ijverzucht van Amsterdam en Rotterdam op Antwerpen.

Zoodra de kabinets-raad kennis had bekomen van het door de conferentie met België gesloten tractaat (52ste protocol van

Digitized by Google

15 November) begreep men stappen te moeten doen om de ratificatie daarvan door de oostelijke hoven te voorkomen. Bij Engeland en Frankrijk zag men van elke poging te dien aanzien af. Maar Oostenrijk, Pruisen en Rusland zouden meest waarschijnlijk aangaande het verdrag onderling in overleg treden. Keizer Nicolaas had reeds aan zijn gezant te Londen ongenoegen doen blijken wegens diens medewerking aan de 24 artikelen; prinses Lièven deelde zulks onder bedekte termen aan den prins van Oranje mede en wekte ook hem op tot levendigen weerstand. Bovendien schreef graaf van Nesselrode tegen het eind van November aan graaf de Gourieff te 's Gravenhage, dat de tzaar zijn onderteekening aan het tractaat niet verleenen, vorst Leopold niet als koning van België erkennen zou, tenzij koning Willem I voorging. Terwijl de diplomaten deze mededeelingen angstig geheim hielden, gaf de »Nieuwe Amsterdamsche Courant, Algemeen Handelsblad" ze op 17 December openlijk ten beste. Ook volgens de Belgische »National" achtte men in St. Petersburg, dat de Londen'sche conferentie »na vijftien maanden arbeid eigenlijk nog niets had »uitgericht".

Het langdurige tijdsverloop tusschen de mededeeling van het ontwerp der 24 artikelen op 15 October 1831 aan onze gevolmachtigden te Londen en hun met redenen omkleede protest op 14 December vertolkte vrij duidelijk dat de Nederlandsche regeering tijd trachtte te winnen. De conferentie liet dit in haar antwoord van 4 Januari 1832 dan ook niet onduidelijk doorstralen. Terecht verwierp zij het beroep op de acht artikelen van 21 Juli 1814, welke de vereeniging van België en Nederland hadden bedoeld, terwijl reeds vóór de samenkomst der conferentie door den koning, door de staten-generaal, ook door den prins van Oranje te Antwerpen, het beginsel tot scheiding van Noord en Zuid was uitgesproken. Wat de afzonderlijke behandeling der belangen van Nederland en van Luxemburg betrof, meende de conferentie dat niemand beter dan de koning zelf in staat was om schikkingen met het Duitsch Verbond en de agnaten (verwanten) van het Huis van Nassau te treffen: te meer aangezien de rechten der laatsten in een te ver verwijderd verschiet lagen — zooals men aangaf eerst ná uitsterven van het Huis van Oranje-Nassau — om ernstige

Digitized by Google

bezwaren te kunnen opleveren. Zoo lang de koninklijke en de hertogelijke kronen op hetzelfde hoofd vereenigd bleven, geloofde men aan geen der geopperde ongelegenheden. Londen nam aan dat een enkele uitnoodiging van 's konings zijde voldoende zou blijken om de vergadering van Frankfurt en de agnaten van het Huis van Nassau tot het onderteekenen der schikkingen van 14 October 1831 te doen overgaan. Minder logisch en steekhoudend luidden de betoogen, waarmede de conferentie andere opmerkingen der Nederlandsche memorie van 14 December trachtte te ontzenuwen en hare eigen handelwijze te verdedigen. Intusschen scheen de welwillende toon der wederlegging er op te doelen, dat de conferentie aan de Nederlandsche regeering het recht toekende om wijziging der 24 artikelen te vorderen, zoodat ook nu weder de woorden »*finales et irrévocables*" niet zoo letterlijk behoefden opgenomen te worden. Tegelijkertijd kreeg de kabinets-raad te 's Gravenhage kennis, dat het hof van Berlijn in de Belgische quaestie aan de conferentie wilde toegeven, maar dat Oostenrijk met Rusland samenging; volgens opdracht van graaf von Nesselrode drong de Russische gevolmachtigde bij zijne collega's te Londen aan om op enkele punten aan de bezwaren van Noord-Nederland tegemoet te komen: voor den koning redenen te meer om vast te houden aan de gevolgde gedragslijn en vorst Leopold niet als koning van België te erkennen. De Nederlandsche regeering liet dan ook op 30 Januari 1832 door hare gevolmachtigden een door den koning in overleg met den kabinets-raad vastgesteld wederantwoord indienen met hernieuwde bewering aangaande het recht der Nederlandsche gevolmachtigden te Londen om de vergaderingen der conferentie, waarvan zij voortdurend waren uitgesloten, bij te wonen, en de onbevoegdheid der mogendheden om anders dan bemiddelend op te treden. Voorts trad het antwoord in een beschouwing der onderhandelingen sedert Juni 1831, waarbij de mogendheden hadden getracht de regeering te 's Gravenhage te bewegen tot erkenning der onafhankelijkheid van België, d. i. van een *staatkundige* scheiding, terwijl de koning enkel had ingestemd met een *administratieve* scheiding tusschen Holland en België doch zonder verlies der souvereiniteit en tegen gelijkwaardige schadeloosstelling. Het betoog eindigde met de

Digitized by Google

eenigszins vreemde bewering dat het ontwerp van 14 October de tot heden door de diplomaten gevolgde gedragslijn *geheel omverwierp*. Ten opzichte van Luxemburg betoogden de Nederlandsche afgevaardigden, dat de Duitsche constitutie den afstand van gronden, tot het verbond behoorende, wel bemoeilijken maar zéker niet vergemakkelijken zou. De vergadering te Frankfurt kon geen afstand doen van grondgebied zonder toestemming van den bezitter, en moest haar goedkeuring weigeren, wanneer dientengevolge de Bond werd benadeeld. Afstand of ruiling van Luxemburgsch grondgebied hing dus vooral af van den groothertog. Maar volgens den koning waren de onderhandelingen te Londen nog niet ver genoeg gevorderd om Zijne Majesteit nu reeds tot goedkeuring eener voorgenomen wisseling te nopen. Bij het antwoord van 30 Januari '32 was als vertrouwelijke mededeeling gevoegd een ontwerptractaat, hetwelk niet zoozeer voorwaarden omtrent de staatkundige afscheiding en onafhankelijkheid van België behelsde, als wel de sinds lange maanden wederzijds overlegde middelen om daartoe te geraken. Het ontwerp handhaafde de Nederlandsche inzichten aangaande Luxemburg, eischte een grooter deel van Limburg, bleef voor de scheepvaart vasthouden aan de bepalingen van het Weenercongres en was dus feitelijk een herhaling der op 5 September 1831 ingediende, toen vooral door Rusland bestreden nota (bladz. 820), waarop toen ook de andere mogendheden niet wilden ingaan. Het oordeel der hoven aan de Spree en te Weenen verschilde van dat der gevolmachtigden te Londen. Keizer Frans I verzekerde mondeling aan onzen gezant baron Mollerus dat hij de verrichtingen der conferentie en het gedrag van zijn gevolmachtigde niet kon goedkeuren; wat Pruisen betrof, verbeterde de nota van 30 Januari de gezindheid van den invloedrijken secretaris van staat Ancillon voor de Nederlandsche belangen. In het Britsche parlement interpelleerde lord Aberdeen (bladz. 572) het kabinet over het tractaat der 24 artikelen als strijdig met de eer van Groot Britannië; lord Grey verdedigde de conferentie op utiliteitsgronden en de noodzakelijkheid tot behoud van den vrede. De redevoeringen bliezen alleen den partijstrijd tusschen de tories en de whigs aan.

De conferentie wilde in de vertrouwelijke mededeeling der

Digitized by Google

Nederlandsche gevolmachtigden een nieuwe poging van den koning onderkennen om het doel der sedert Juli gevoerde onderhandelingen te veranderen, nogmaals de beslissing op de lange baan te schuiven. Zij besloot, vooral op aandrang van Engeland en Frankrijk, die een spoedige ratificatie door de oostelijke mogendheden tegemoet zagen, het Nederlandsche ontwerp-tractaat niet bij de officieele stukken op te nemen, maar voorloopig onbesproken ter zijde te leggen. Pas vijf maanden later zou het 64ste protocol van 10 Juni 1832 gewagen van »la juste surprise et les vifs regrets que leur (aux plénipotentiaires des cinq cours) avait causés le projet de traité confidentiel du 30 Janvier 1832, projet totalement inadmissible à leurs yeux . . ." Hoewel mr. Falck persoonlijk sterk neigde tot het aannemen der 24 artikelen, maar trouw bleef aan zijne instructiën en groote tact toonde bij de onderhandelingen, vatte baron van Zuylen allengs een sterke antipathie op tegen lord Palmerston, wien hij cordaat zijn veranderlijkheid van inzichten verweet en meermalen te kennen gaf, dat hij medezanger maar volstrekt geen directeur was van het quintet der conferentie.

Aangezien Frankrijk en Groot Britannie vorst Leopold sinds langen tijd als koning van België beschouwden, liet de ratificatie van het tractaat van 15 November 1831 op 31 Januari d. a. v. door genoemde mogendheden (55ste protocol) de Nederlandsche regeering, zoo lang de bekrachtiging der oostelijke mogendheden bleef ontbreken, vrij koud.

Terwijl koning Willem I tijd zocht te winnen in de hoop dat vroeg of laat in Europa zich omstandigheden zouden voordoen, die tot een voor Nederland gewenschte oplossing mochten leiden, drongen de gezant van Oostenrijk te 's Gravenhage en baron Mollerus te Weenen namens vorst Metternich aan op erkenning der onafhankelijkheid van België en de souvereiniteit van vorst Leopold.

Op 1 Februari 1832 deelde baron Verstolk van Soelen de nota der gevolmachtigden van 14 December te voren en het antwoord der conferentie op 4 Januari d. a. v. mede aan de vergadering der Tweede Kamer met gesloten deuren.

Met dit al raakte het geduld der regeerings-kabinetten van Berlijn en Weenen uitgeput; één der Duitsche bladen herinnerde aan de vraag van Cicero aan Catelina »*Quo usque tandem abutere*,

Digitized by Google

patientia nostra d. i. tot hoe lang zult gij ons geduld nog op de proef stellen?" Zij verlangden naar oplossing der Belgische quaestie en trachtten ook den tzaar te overtuigen »dat de onzijdigheid van België een *conditio siné quà non* vormde voor de rust in Europa." Doch Rusland's keizer hield het goed recht van koning Willem I vol en gaf duidelijk te kennen, dat hij niet van dwangmaatregelen jegens Nederland wilde hooren. Zijnerzijds gaf de koning te St. Petersburg te kennen, dat hij geenszins den oorlog wilde, maar tot handhaving zijner rechten ook niet vreesde.

Gedurende een bezoek van grootvorstin Helena van Rusland in het najaar aan het hof te 's Gravenhage, was 't duidelijk gebleken, hoe gaarne de tzaar Nederland, vooral ter wille van den prins van Oranje, verlangde te hulp te komen, maar ook dat, niettegenstaande de te Warschau behaalde overwinning, Polen hem de handen bleef binden. Naar aanleiding der verklaringen van de conferentie op 4 Januari j.l. (bladz. 837) was keizer Nicolaas veertien dagen later, dus alvorens het vertrouwelijke Nederlandsche ontwerp-tractaat van den 30sten dier maand te St. Petersburg bekend kon zijn, tot het besluit gekomen om een middenweg in te slaan. Hij zond namelijk zijn adjudant-generaal graaf Alexis Orloff met een buitengewone zending naar 's Gravenhage ten einde den koning tot toegeeflijkheid in de Belgische quaestie over te halen en te Londen een gunstigen afloop der onderhandelingen aangaande de 24 artikelen voor te bereiden, om zoodoende een einde te maken aan den gespannen toestand in Europa.

De koning en het geheele hof — de prins van Oranje en prins Frederik, ook de heer Falck te Londen, uitgezonderd — bouwden groote verwachtingen op de komst van graaf Orloff; ten beurze stegen de aandeelen Nederlandsche 2½ % werkelijke schuld twee tot drie procent.

Graaf Alexis telde vijf-en-veertig jaren en stond als staatsman hoog aangeschreven bij den tzaar, wiens *alter ego* hij mocht heeten. Prinses Lièven schreef omtrent hem »he is such a good fellow, and so honest-minded, both merry and frank-hearted, having withal a subtil intellect — this last far more than appears at first sight."

Orloff kwam den 20sten Februari, na een kort oponthoud in Berlijn, te 's Gravenhage en werd met groote onderscheiding ont-

Digitized by Google

vangen. Reeds bij zijn eerste gesprek met den minister van buitenlandsche zaken op 23 Februari, diende hij een verbale nota in, behelzende wijzigingen der 24 artikelen, en wél: *stellige voorwaarden*, tot verbetering van artikel 9, betreffende de binnenlandsche vaart, het loodswezen en de betonning op de Schelde, benevens opheffing der dienstbaarheid van een weg (spoorweg) of kanaal door het kanton Sittard ten behoeve van België volgens artikel 12. Bovendien moest men in plaats van art. 13 trachten te geraken tot kapitalisatie der schuld tegen een redelijken maatstaf van de rente ad ongeveer 8.5 millioen gulden 's jaars ten laste van België en andere financieele schikkingen: alles overeenkomstig het memorandum der Nederlandsche gevolmachtigden van 14 December 1831 (bladz. 835). In afwachting van zulk een kapitalisatie zouden de citadel van Antwerpen en bijbehoorende forten dezerzijds bezet blijven. De geheele of gedeeltelijke ruil van het groothertogdom Luxemburg behoorde, volgens den tzaar, het onderwerp eener afzonderlijke onderhandeling uit te maken: zoodat de Luxemburgsche zaak geheel van de regeling der Belgische quaestie afgescheiden werd. Tegenover deze inwilligingen eischte Rusland dringend van Nederland erkenning der onafhankelijkheid van België, van vorst Leopold van Saksen Coburg als koning van den nieuwen staat en onderteekening, zij 't enkel *pro forma*, van het volgens vermelde verbale nota te wijzigen tractaat der 24 artikelen [517]).

De regeering vereenigde zich bij haar antwoord van 4 en 7 Maart aan graaf Orloff met de *stellige voorwaarden*, maar verlangde als grondslag der onderhandelingen over alle andere punten het aan de conferentie vertrouwelijk voorgestelde ontwerp-tractaat van 30 Januari. De Russische afgevaardigde kon zich omtrent dit beding niet uitlaten en vroeg instructiën aan zijn meester.

De prins van Oranje en prins Frederik betoogden eerbiediglijk tegenover hun vader, dat naar hunne meening het oogenblik gekomen was om voor de overmacht der mogendheden te bukken, zoodoende aan de welwillende bedoelingen van den tzaar te gemoet te komen. Doch de koning zag in de Russische voorstellen niets dan onbeduidende beloften. Wel verklaarde hij zich bereid om de onafhankelijkheid van België en vorst Leopold als souverein te erkennen, maar eerst als men zich omtrent de door Orloff ge-

Digitized by Google

vraagde concessiën zou hebben verstaan. Beslist weigerde de koning het nog niet door Rusland, Pruisen en Oostenrijk bekrachtigde tractaat der 24 artikelen te onderteekenen: zoowel wegens den vorm als den inhoud. De vorm behelsde geen voorslag maar een bevel, door bondgenooten aan een bondgenoot, aan een wettig en onafhankelijk vorst gegeven. Toch zou deze moeilijkheid alleen de verlangde schikking niet tegenhouden; maar de inhoud behoorde andere niet door graaf Orloff voorgestelde wijzigingen te ondergaan.

De door den buitengewonen gezant uit St. Petersburg ontvangen instructiën verboden hem toe te geven; hij bleef op voorloopige onderteekening der 24 artikelen door Nederland aandringen. De koning weigerde, ook op advies van zijn kabinet, doch wilde omtrent de andere punten aan het verlangen van den tzaar voldoen.

Reeds gedurende zijn verblijf te 's Gravenhage ontving graaf Orloff brieven van prins Lièven en anderen, waaruit hem den onwil bleek der conferentie — vooral van Engeland — tot wijziging van het tractaat in welk opzicht ook, en om verder deel te nemen aan de beraadslagingen alvorens de drie mogendheden het verdrag van 15 November zouden hebben bekrachtigd. In gelijken zin schreven de heeren Falck en van Zuylen aan onze regeering. Vruchteloos trachtte graaf Orloff, niet alleen officieel maar ook bij intieme bijeenkomsten met baron Verstolk en in particuliere gesprekken met den koning, Zijne Majesteit over te halen om zich in het onvermijdelijke te schikken. De koning bleef weigeren en bejegende zelfs eenmaal den Rus op hoogen toon. Deze liet zich echter niet uit het veld slaan, merkte met een diepe buiging op dat hij gekomen was als raadsman namens den tzaar, doch niet om met de Nederlandsche regeering te onderhandelen.

Op 22 Maart verklaarde graaf Orloff: »Sa Majesté impériale ne saurait se dissimuler, et nous le devons avec un profond sentiment de peine, que le cabinet néerlandais a perdu sans retour une dernière occasion de terminer l'affaire belge d'une manière conforme à ses vrais intérêts, et que ses alliés, la Russie surtout, chercheraient vainement encore les moyens de lui être utiles... L'empereur a loyalement rempli envers sa Majesté le Roi des Pays

Digitized by Google

Bas les devoirs d'une amitié franche et sincère: mais il ne saurait oublier ceux que lui impose l'alliance européenne..."

Dienzelfden dag vereenigden zich baron de Binder voor Oostenrijk en graaf Walburg Capustigal voor Pruisen met de verklaring van graaf Orloff. Deze had volgens zijne uitlatingen gaarne anders gewild, maar was daartoe geenszins gemachtigd. Bij zijn laatste gesprek met baron Verstolk van Soelen deelde graaf Orloff hem mede, dat hij zonder medewerking dezerzijds verder niets voor Nederland kon doen, en te Londen namens den tzaar zou verklaren, dat het hof van Rusland zich betreffende de regeling der Belgische quaestie aan Nederland onttrok. Zijn afscheidsgroet aan Nederland op 25 Maart luidde: »Vos alliés ne peuvent plus rien pour Vous!"

Onze gezanten te Londen achtten dat de koning zich isoleerde en spraken ernstig de vrees uit voor de gevolgen eener volgehouden weigering van de 24 artikelen. Zoo lang de conferentie de onderteekening van het tractaat door de oostelijke mogendheden afwachtte, hadden de gevolmachtigden blijkbaar de toetreding van Nederland van ondergeschikt belang geacht. Weigerden ook Oostenrijk, Pruisen en Rusland, dan dreigden de onderhandelingen te worden gestaakt en zou de conferentie zich van verdere openingen jegens de Nederlandsche gevolmachtigden onthouden.

De meerderheid van 's konings raadslieden achtten dat de ratificatie van het tractaat verder alleen de vijf mogendheden aanging.

Nu de stagnatie toch weder twee maanden was verlengd, verlangde de regeering eenvoudig den loop der gebeurtenissen af te wachten, zonder afwijking van het *stelsel van volharding*. De koning wrikte niet. Volgens zijn overtuiging brachten de 24 artikelen een doodelijken slag toe aan de rechten en de belangen van zijn trouw volk en tastten de waardigheid van de kroon aan. Na het vertrek van graaf Orloff liet de koning aan de Nederlandsche gezanten te Londen, St. Petersburg, Parijs, Berlijn en Weenen, ook aan de ministers van Pruisen en Oostenrijk te 's Gravenhage een overzicht der onderhandelingen met den buitengewonen Russischen afgevaardigde aanbieden. De mededeelingen maakten te St. Petersburg een zeer ongunstigen indruk. Graaf Nesselrode verheelde geenszins zijne ontevredenheid jegens onzen gezant te

Digitized by Google

St. Petersburg, baron van Heeckeren, over het gebrek aan inschikkelijkheid der Nederlandsche regeering, niettegenstaande men aan het hof van Rusland beweerde te weten, dat meerdere leden van de staten-generaal wel degelijk tot aanneming der Russische voorstellen overhelden. Inderdaad was een poging om den koning daartoe te bewegen verijdeld. Volgens aanteekening van prins Frederik hadden eenige leden van de tweede kamer bij den voorzitter een voor den koning bestemd stuk ingediend, behelzende eerbiedigen aandrang om zich alsnog met de voorstellen van graaf Orloff te vereenigen; maar aan het verzoek was, wonderlijk genoeg, geen gevolg gegeven. Niettemin ontving baron van Heeckeren een terechtwijzend antwoord op de door den Russischen premier uitgesproken meening.

Ook bij het leger te velde verhoogde de spanning. De prins-veldmaarschalk bereidde zich door wijziging der dislocatie van de divisiën voor op hervatting der vijandelijkheden: ditmaal door België, van welk voornemen Engeland echter de regeering te Brussel wist terug te brengen.

De mislukking der missie Orloff strekte aan keizer Nicolaas ter verontschuldiging, dat hij zich verder tot regeling der Belgische quaestie bij Pruisen en Oostenrijk aansloot, zonder daarom de belangen van Nederland geheel prijs te geven. Mr. Falck schreef onomwonden omtrent deze halfheid aan één zijner vrienden: »... het kabinet van St. Petersburg, waarop men te onzent te veel en te lang heeft gerekend, is even ongeduldig als dat van Weenen en van Berlijn om, door ratificatie van het tractaat met Leopold, bij Engeland op dezelfde hoogte van vertrouwen en intimiteit te komen als Frankrijk ..." [518])

Het 57ste protocol van 18 April en het 58ste van 4 Mei 1832 kondigden de *voorwaardelijke* adhaesie aan tot het tractaat van 15 November 1831: door Oostenrijk, op aandrang van Metternich om zonder schade uit de Italiaansche bezwaren te geraken, en door Pruisen, ook volgens prinses Lièven, niet zonder betuiging van levendige zelfs onvoorzichtig vér gedreven sympathie jegens Nederland, uitsluitend ter wille van den lieven vrede; door Rusland, met verbeten spijt van den tzaar. Pruisen en Oostenrijk bedongen voorbehoud der rechten van den Duitschen Bond ten

Digitized by Google

aanzien van Luxemburg en drongen aan, bijzonderlijk Pruisen, op enkele wijzigingen in het tractaat ten gunste van Holland. Rusland ging verder en eischte bij een eindschikking tusschen Nederland en België wijzigingen en veranderingen der bepalingen omtrent de vaart op de binnenwateren, het verkeer door Limburg en de financieele regelingen.

Zuiver uit beginsel hadden 's konings zonen zich in November 1830 gekant tegen onderhandelingen met het oproerige Zuiden, vervolgens tegen erkenning der onafhankelijkheid van België. In den zomer van 1831 hadden zij de vijandelijkheden nog vóór de aankomst van vorst Leopold te Brussel willen hervatten. Maar nu meenden zij dat de Nederlandsche regeering goed zou hebben gedaan het tractaat van 15 November aan te nemen, behoudens de door de oostelijke mogendheden bedongen reserven. Nederland isoleerde zich geheel. De meeste Europeesche hoven erkenden den koning van België nog in den loop van het jaar, Portugal, Brazilië en Spanje in 1833 en '34. Zoo lang koning Willem I het tractaat van 15 November 1831 niet aannam — en dat van 19 April 1839 zou daarvan weinig verschillen! — verkeerde België tegenover Nederland in een dergelijke verhouding als onze Republiek ná het Fransch-Engelsche verdrag van Hamptoncourt op 30 Juli 1603 en vóór het twaalfjarig bestand tegenover Spanje.

't Scheen wel alsof de conferentie, nu de vijf mogendheden de 24 artikelen hadden bekrachtigd, haar taak volbracht achtte. Prins Talleyrand maakte zich gereed om Londen voor vier maanden te verlaten: als gevolg waarvan lord Palmerston en van de Weyer de handen vrij kregen.

De *voorwaardelijke* ratificatie van het tractaat der 24 artikelen door de oostelijke mogendheden was onmiskenbaar in strijd met de verklaring der conferentie op 12 November aan België (bladz. 831). »Il eût été difficile de montrer plus de condescendance pour les susceptibilités de la Hollande, plus de dédain pour les droits et les intérêts de la Belgique" — merkte Thonissen bits maar niet zonder grond aan. »Les représentants des cinq puissances nous avaient garanti *l'exécution entière* des vingt-quatre articles; ils avaient pris l'engagement d'obtenir l'adhésion pure et simple

Digitized by Google

du gouvernement de la Haye et voici que la Russie, d'accord avec l'Autriche et la Prusse, offre au Roi Guillaume de nous priver à la fois de l'actif du syndicaat et de tous les avantages commerciaux garantis par le traité du 15 Novembre!" De Belgische regeering zag zich geplaatst voor een hoogst moeilijk dilemna. Weigerde men de voorwaardelijke ratificatiën aan te nemen, even als onze algemeene staten in den zomer van 1609 de bekrachtiging hadden verworpen van de op 12 April te voren gesloten wapenschorsing met Spanje omdat Philips III daarin geen melding maakte van de vrijheid en de onafhankelijkheid der republiek — dan maakte de jonge staat zich Oostenrijk, Pruisen en Rusland tot vijanden en zette de souvereiniteit van vorst Leopold op het spel, voor wien 't van overwegend belang was om door de vijf mogendheden als koning erkend te worden. Legde de Belgische regeering zich neder bij de wijzigingen van het tractaat, dan hield men de conferentie te vriend en bleven bij volgehouden weigering van het tractaat door koning Willem I de rente-betaling der openbare schuld aan Nederland als tegemoetkoming in de legerlasten bespaard — maar dan joeg de volksvertegenwoordiging de natie tegen zich in 't harnas. Tegenover de onmogelijkheid om de ratificatiën terug te zenden, legde het kabinet de Meulenaere zich neder bij het oude adagio van den grooten franschen fabeldichter »que la raison du plus fort est toujours le meilleur": doch niet zonder hevig verzet van het Belgische parlement. Aldaar brak een geweldig onweer los tegen de oostelijke mogendheden, welke Nederland tot volhouden aanmoedigden, zoodat de uitvoering der 24 artikelen weer voor onbepaalden tijd dreigde te worden verschoven.

Uit de redevoering van den minister de Meulenaere in de vergadering der vertegenwoordigers op 12 Mei 1832 bleek 't bovendien, dat van de Weyer bij de uitwisseling der ratificatiën geen volmacht bezeten had om de door de drie mogendheden bedongen reserven in te willigen, en dus, wellicht om redenen van diplomatieke ijdelheid, zijne bevoegdheid op onverantwoordelijke wijze was te buiten gegaan. Daarentegen had van de Weyer op eigen gezag (7 Mei) aan de conferentie als voorwaarde tot het voortzetten der onderhandelingen de eischen gesteld van ontruiming, *uiterlijk op*

Digitized by Google

25 Mei, van al het nog door Nederlandsche troepen of schepelingen in België bezette grondgebied, én opening van de vrije vaart op de Maas, op poene van niet-betaling der verplichte rente van de staatsschuld — toen hij een op 11 Mei gedagteekende nota van den minister de Meulenaere ontving met de uitdrukkelijke verklaring, dat de Belgische regeering van geen verdere onderhandelingen wilde weten, *alvorens* de citadel van Antwerpen, het Vlaamsche hoofd en de Schelde-forten waren ontruimd en aan nog andere bepalingen van het tractaat zou voldaan zijn. Van de Weyer deelde dit laatste stuk officieus mede aan de gezanten van Groot Britannië en van Frankrijk, stak snel over naar Brussel en trachtte den minister van buitenlandsche zaken te bewegen om zijne nota van 11 Mei terug te nemen. Doch al spoedig verscheen deze van weinig bevriende zijde in de Engelsche- en de Belgische dagbladen. De kamer te Brussel was bitter verontwaardigd, brandmerkte de kwade trouw der mogendheden, loofde tot zekere hoogte de consequentie der Nederlandsche regeering maar drong sterk aan op coërcitieve maatregelen om een einde te maken aan den toestand van kwijning en verval in België, en toonde zich zeer oorlogzuchtig gestemd. Hoewel 't scheen dat de eigenmachtige handelingen van Van de Weyer hem zijne post als gezant zouden kosten, handhaafde de regeering hem. Wèl moest hij voorloopig te Brussel blijven en werd te Londen tijdelijk vervangen door generaal Goblet: thans weer een even trouwe tolk en dienaar van zijn nieuwen souverein als hij vroeger den prins van Oranje had aangehangen. Goblet kreeg tot instructie, dat België verder aan geen onderhandelingen omtrent Nederland zou deelnemen, alvorens uitvoering was gegeven aan de 24 artikelen.

Terwijl de gemoederen in België onstuimig opgewonden waren wegens het voorbehoud der oostelijke hoven, verhoogde de inwijding der gedenkteekenen voor van Speijk in de Nieuwe Kerk te Amsterdam en voor den gesneuvelden student Beeckman te Leiden de vaderlandslievende stemming in het Noorden. Tevens had weinige dagen na het overbrengen der stoffelijke overblijfselen van Van Speijk naar den Amstel de uitreiking plaats der Metalen kruisen aan de Leidsche studenten. De autocratische handelingen van Frankrijk en Engeland, die de zwakke oostelijke mogend-

Digitized by Google

heden medesleepten, maakten velen reactionnair: voor een meer vrijzinnige opvatting der Belgische quaestie, d. i. te streven om den haat, die beiden Noord en Zuid bezielde, zoodat hereeniging ondenkbaar mocht heeten, te bezweren, den strijd op leven of dood te staken, bleef geen plaats. De weinigen die zich voor aanneming der 24 artikelen uitspraken, werden jammerlijk door de groote menigte overschreeuwd.

Na ratificatie van het tractaat van 15 November 1831 door het 59ste protocol van 4 Mei d. a. v., in een bijgevoegde nota nu weder genoemd »*la base invariable* de la séparation, de l'indépendance, de la neutralité et de l'état de possession territoriale de la Belgique", kwamen ook Pruisen en Oostenrijk met Frankrijk, Groot Britannië en België overeen omtrent de conventie van 14 December 1831 betreffende de slechting der grensvestingen. Volgens voormeld protocol zouden de mogendheden Nederland en België tot overeenkomst trachten te overreden.

De heeren Falck en van Zuylen herinnerden bij antwoord van 7 Mei aan hun protest op 14 December '31 betrekkelijk het verdrag van 15 November en betreurden de beschouwingen der conferentie dienaangaande; zij bleven het tractaat aanmerken als »te éénemale in strijd met de annexe A van het 12de protocol en met het 19de protocol, welke de stelling des konings tegenover de vijf mogendheden bepaald hebben". Eveneens beriep de koning zich op de rechten van Nederland, voortspruitende uit het stelsel van barrière, uit de acht artikelen van 21 Juni 1814 te Londen en uit de geldelijke offers door Nederland aan de Belgische vestingen ten koste gelegd: bevattende volledige aanspraken om aan alle schikkingen, tot die vestingen betrekkelijk, deel te nemen.

Overigens deed de Nederlandsche regeering voorloopig niets, in afwachting van het verloop eener ministerieele crisis te Londen. De hertog van Wellington slaagde echter niet in de samenstelling van een kabinet. Lord Grey en de whigs bleven aan het bewind; Engelands houding tegenover de Belgische quaestie onderging geen verandering. Daarop dienden de heeren Falck en van Zuylen een nieuw protest in tegen de conventie tot slechting der zuidelijke vestingen.

Den 29sten Mei deelde de minister van buitenlandsche zaken

Digitized by Google

alle sinds de laatste vier maanden aangaande de scheiding gewisselde stukken aan de beide kamers der staten-generaal mede, met waarborg om alsnog alle pogingen aan te wenden ten einde de scheiding van Nederland en België te bevorderen.

Neerland's staatkunde wist van geen buigen. Bij den koning viel zulks tot zekere hoogte te verklaren. Zijne bedoelingen waren eerlijk en oprecht, zijn geweten beschuldigde hem niet; geen enkele beweegreden erkende hij om de rechten van zijn Huis op te offeren aan de eischen van, zoo als hij meende, verdoolde opstandelingen en van een beginsellooze diplomatie. Hij was opgevoed in de partijdige leerstellingen van een vorige eeuw, en begreep noch de drijfveeren, noch de onvermijdelijke gevolgen der omwentelingsdenkbeelden. Maar wat den koning viel te vergeven, gold niet voor zijne raadslieden, d. i. voor de leden van den kabinetsraad en van de staten-generaal. In plaats van den koning te overtuigen dat herstel van den toestand als vóór '30 ondenkbaar mocht heeten; in stede van de gebeurtenissen des tijds met ruimen blik te overzien, hun invloed aan te wenden om der natie den last en de kosten te sparen, welke onvermijdelijk uit het stelsel van volharding moesten voortvloeien; verre van den souverein te raden om zich, zij 't dan ook met opoffering van souvereine rechten, ter wille van het volksbelang, neer te leggen bij 't bereikbare, te streven naar een geheele en spoedige afscheiding door erkenning van België als onafhankelijken staat, tevens naar een milde grondwetsherziening in Nederland — vuurden hunne adviezen den koning aan om niet toe te geven, coquetteerden zij, deels uit eigenbelang, met de natie, die zonder voorlichting en door geestdrift blind voor hare belangen enkel sprak van beleediging der nationale eer, van miskenning, van vaderlandsliefde en koningsgezindheid. 's Lands vertegenwoordigers verzuimden de openbare meening op ruime paden te leiden. Nu heerschte eendracht; maar later zou de dag aanbreken, waarop men tot de ontdekking kwam dat het volk zijn souverein niet naar eisch had bijgestaan. Met ongeëvenaarde bekwaamheid deed baron Verstolk, niet-verantwoordelijke bewindsman, de grieven tegen België, als vrije scheepvaart, gemeenschap door Limburg en anderen, luide weerklinken. Waarom heeft hij

Digitized by Google

na '31 zijne talenten niet liever tot bevrediging der nationale belangen aangewend, terwijl hij toch wist dat het stelsel van volharding door sommigen zijner kabinets-collega's — maar die men niet raadpleegde! — werd afgekeurd. Sarcastisch, schoon niet zonder grond hekelde Van de Weyer den bijval der tory's aan deze protesten: »Toute l'Europe a retenti des cris d'indignation factice poussés par le cabinet de la Haye contre la clause relative à la navigation des eaux intérieures. C'était une clause inouïe, monstrueuse, et qui remplissait d'une diplomatique horreur les adversaires du ministère Grey. Pendant six mois et plus l'opposition a vécu sur ces eaux intérieures; elle s'y plongeait avec délices, dans l'espoir d'y entraîner le cabinet réformateur et de l'y noyer de ses belles mains."

Nadat Nederland in Augustus 1831 schitterend als kampioen voor het recht had gezegevierd, aan de volkseer in alle opzichten was voldaan, behoorden o. i. de raadslieden van de kroon tot verzoening en vrede, niet tot nuttelooze volharding te hebben gedreven. Ware dit geschied en de citadel van Antwerpen, bij het bezit waarvan Noord Nederland toch geen belang had, vrijwillig ontruimd, dán had Europa Holland's practischen zin geroemd en waren met honderden menschenlevens, millioenen schats gespaard. De ministers, behalve die van buitenlandsche zaken, werden niet gehoord; de kamers verzuimden voldoenden invloed op de buitenlandsche staatkunde der regeering uit te oefenen.

De wegens de ratificatie van het tractaat van 15 November 1831 door de vijf mogendheden toegenomen spanning tusschen Nederland en België, ook bij de legers te velde, werd verhoogd door de aanhouding en gevangenzetting van den Belgischen gouverneur Thorn. Deze was krachtig opgetreden tegen een bende Luxemburgers, die onder de leiding van een Zwitserschen avonturier, baron Camille de Tornaco, hadden getracht gewapenderhand het gezag des konings in Luxemburg te herstellen. Thorn nam een dertigtal hunner gevangen en zond hen op naar Namen. De Tornaco wreekte zich door een aanval op Schönfelz, nam daar Thorn gevangen en voerde hem op eigen gezag naar de vesting Luxemburg (Mei 1832), waar de gouverneur, de generaal-majoor von Goedecke, hem onder beschuldiging van hoogverraad gevangen

Digitized by Google

hield. Wederkeerig namen nu de Belgen in October een lid van het groothertogelijk bestuur, Pescatore, gevangen. Ofschoon de gevangenneming van Thorn in het Luxemburgsche buiten voorkennis van den groothertog was geschied, moest ze wel door hem worden gehandhaafd, wilde hij zijne rechten als souverein niet prijs geven. Onstuimige kreten gingen in België op tegen dezen maatregel. Zelfs richtte de kamer der vertegenwoordigers een adres aan den souverein, waarin zij wraak schreeuwden, herstel der beweerde beleediging eischten in bewoordingen, naar aanleiding waarvan Leopold aan een zijner staatkundige vrienden in Londen schreef »You can tell lord Palmerston that the conference, when I think of it, gives me the heartache". Slecht ter zake ingelicht, meende toch de conferentie geheel ten onrechte dat de ontvoering der Luxemburgers als represaille wegens de gevangenneming van mr. Thorn was geschied; zij trok partij voor België en noodigde beide partijen uit tot loslating der gevangenen. Het incident gaf aanleiding tot groot verschil van meeningen in den kabinets-raad, tot een crimineel rechtsgeding tegen Thorn, en vermeerderde het toch reeds zoo aanzienlijke getal nota's en protocollen — ter zake de nos. 60, 62, 66, 68 —, waardoor de Londensche conferentie het *record* van alle vroegere en latere samenkomsten van dien aard heeft geslagen. Daarop paste een variant van den bekenden versregel —

Of writing many notes there is no end . . .

Als gevolg van al het parlementaire gehaspel herkregen de gevangenen pas acht maanden later hunne vrijheid. Voor Leopold strekte de Thorn-zaak als prikkel om met nog meer klem de uitvoering van het tractaat dd. 15 November te vorderen. Generaal Goblet hield niet op door zijne nota's van 2, 8 en 29 Juni, 7, 9 en 30 Juli, voorts door een memorandum van 9 Augustus op ontruiming van de citadel van Antwerpen en het overige Belgische grondgebied aan te dringen [519]). Zoo niet, dan dreigde de Brusselsche regeering het voorbeeld van den verdreven koning op 2 Augustus '31 te volgen. Reeds versterkten de Belgen de lunet Montebello tegenover de citadel van Antwerpen en belemmerden de approviandeering van Maastricht.

Digitized by Google

II. Een ultimatum.

Bij de vaststelling van het 59ste protocol (4 Mei 1832) had de conferentie onder invloed van graaf Orloff, meer bijzonder Engeland wegens den tegenstand jegens den *reform-bill* en het dreigen eener ministerieele crisis, besloten om een transactie tusschen de souvereinen van Nederland en van België te beproeven »dans la négociation de laquelle la conférence s'efforcerait d'aplanir, par des *arrangements de gré à gré* entre les deux parties, toutes les difficultés qui peuvent s'élever relativement à l'exécution du traité mentionné ci-dessus." Zoodra waren de gevaren voor het whig-ministerie echter niet afgewend (bladz. 849) of van de Weyer eischte, als reeds gezegd (bladz. 848), bij de conferentie dat de citadel van Antwerpen vóór 25 Mei zou worden ontruimd: zoo niet, dan sprak hij, rechtstreeks in strijd met de door Oostenrijk en Pruisen bedongen reserves, België vrij van de betaling der achterstallige rente.

Maar de heeren Falck en van Zuylen verijdelden den 29sten Mei op last der regeering het voorgestelde overleg; de koning toch bleef weigeren de onafhankelijkheid van België en de souvereiniteit van den prins van Saksen-Coburg te erkennen, alvorens de scheiding zou zijn tot stand gekomen. Wél dienden zij bij de conferentie een verbale nota in, waarbij met verwijzing naar het vertrouwelijke ontwerp van 30 Januari 1832 (bladz. 838), het verlangen der Nederlandsche regeering werd uitéengezet om de 24 artikelen overeenkomstig de voorstellen van graaf Orloff van 4 Maart j.l. te wijzigen. Onder den invloed van Palmerston, den vredebewaarder in Europa en den vriend van vorst Leopold, achtte de conferentie bij haar protocol van 31 Mei 1832 no. 63 deze voorstellen, welke de verklaring van Orloff op 22 Maart hadden uitgelokt, onaannemelijk. Daarentegen ontwierp de conferentie op 10 Juni twee nieuwe ontwerpen tot transactie: volgens het eerste zou de conferentie overeenkomen met den koning omtrent de ontbinding van het Vereenigde Koningrijk krachtens het Weener verdrag van 31 Mei 1815 (Derde Deel, bladz. 484), waarna Nederland en België zich onderling zouden verstaan tot wederzijdsche

Digitized by Google

ontruiming vóór 20 Juli '32 van grondgebied — de citadel van Antwerpen en de Schelde-forten ter ééne-, Venlo ter andere zijde — terwijl de regeling der scheepvaart en van de schuld aan een uit beide partijen samen te stellen commissie zou worden onderworpen. Voorts traden de protocollen no. 64 en 65 van 10 en 11 Juni 1832 in een overzicht der gedurende de zeven laatste maanden vruchteloos gedane bemoeiingen en besluiten om met Nederland tot een gewenschten uitslag te geraken. Alle vertragingen der onderhandelingen op rekening der Nederlandsche regeering stellende verklaarden de mogendheden ten slotte in een verbale nota van 11 Juni — 1°. »dat geenerlei onderhandeling tusschen de Nederlandsche regeering en de conferentie, die niet met de beginselen van het 59ste protocol en de thans voorgestelde overeenkomsten strookte, in aanmerking zou komen"; voorts 2°. »dat de middelen om alsnog de wenschen der beide landen overéén te brengen ten aanzien van punten, die het 59ste protocol als vatbaar voor nadere onderhandeling had aangewezen, voortaan slechts in een bepaalde, met wederzijdsch goedvinden aan te gane schikking tusschen Holland en België gevonden konden worden."

Daarbij waren gevoegd twee ontwerp-tractaten, waaromtrent de conferentie aan beide partijen verzocht nog vóór 1 Juli overeen te komen, ten einde de betaling door België van de achterstallige rente der nationale schuld te bevorderen. De mogendheden besloten met de opmerking »dat de vermelde tegemoetkomingen de laatste waren, die zij aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden konden aanbieden en ontveinsden niet, dat, indien daarvan niet binnen een zeer kort tijdsverloop gebruik werd gemaakt, 't niet meer in hare macht zou staan om te beletten dat de nieuwe vertragingen, die op zoo vele vroegere zouden volgen, voor Nederland de bedenkelijkste gevolgen na zich sleepten . . ."

Het 65ste protocol van 11 Juni 1832 vertolkte het stellige voornemen der conferentie om het tractaat van 15 November te voren uit te voeren, en mocht als een *ultimatum* aan Nederland worden aangemerkt.

België verheugde zich levendig over deze besluiten, waarin men de triomf van zijne diplomaten en de vernedering van Nederland wilde zien. Van deze stemming getuigde het aannemen door

Digitized by Google

de vertegenwoordigers van het regeeringsvoorstel tot een nieuwe lichting ter sterkte van 30000 man.

In den kabinets-raad van 14 Juni 1832 te 's Gravenhage kwam ter tafel een brief van generaal Fagel van den 9den te voren, bericht houdende dat koning Lodewijk Philips eigenhandig aan prins Talleyrand had geschreven om bij de conferentie aan te dringen op maatregelen tot onverwijlde ontruiming der citadel van Antwerpen; voorts om Londen niet met verlof te verlaten (bladz. 846), alvorens die zaak behoorlijk zou zijn ingeleid.

Elk vergelijk tusschen België en Nederland bleek onmogelijk. Nederland eischte dat een schikking aan de ontruiming van grondgebied moest voorafgaan en die vorm scheen bijval te vinden bij lord Palmerston en de conferentie; België weigerde met Holland te onderhandelen alvorens aan de territoriale bepalingen der vier-en-twintig artikelen zou zijn voldaan.

Reeds kort na aankomst van baron van Zuylen te Londen had mr. Falck in December 1830, omdat hij zich niet met de zienswijze der Nederlandsche regeering in de Belgische quaestie kon vereenigen, zijn ontslag gevraagd. Zwichtende voor den aandrang van den heer Verstolk van Soelen had hij tot Mei 1832 in zijn taak volhard, maar vermocht toen niet langer tegen eigen geweten te raden en te handelen. Overtuigd dat bij het overwicht van Frankrijk—Groot Britannië en de zwakheid der oostelijke mogendheden ter conferentie, tegenover den onoverwinnelijken weerstand te Londen, waar men geen middel ontzag om den vrede in Europa te bewaren, de opofferingen der natie vruchteloos mochten heeten; dat het stelsel van volharding wel kon worden voortgezet zonder echter tot een beter uiteinde te voeren, in dier voege dat Nederland zich ten slotte toch in het onvermijdelijke zou moeten schikken: drong de eerlijke staatsman nogmaals aan op zijne terugroeping. Medio Juni verliet hij Londen en liet aan baron van Zuylen het beleid aan de Theems over.

Het bericht van generaal Fagel, het 64ste en het 65ste protocol verontrustten koning Willem I levendig. Sinds kort wilde de koning in alles wat de conferentie verrichtte het drijven zien van Van de Weyer en de Belgische regeering, tevens misleiding van de drie oostelijke mogendheden door Engeland en Frankrijk.

Digitized by Google

Toch had men te Londen, na de nederlaag der Belgen in Augustus '31, de achttien artikelen, die door vorst Leopold waren aangenomen, veel gemakkelijker losgelaten dan de protocollen van Januari te voren. De mogendheden streefden blijkbaar naar een oplossing der Belgische quaestie ten genoege van beide partijen: allerminst met opoffering van Nederland. Bovendien stemde de zienswijze van den koning omtrent het belang der citadel van Antwerpen geenszins overeen met die van zijne zonen en van andere generaals. Terwijl de koning reeds vroeger de citadel niet had willen loslaten (bladz. 500), welke volgens de ook door hem goedgekeurde territoriale bepalingen zéker niet aan Nederland toekwam, bleef hij bij alles wat sinds was voorgevallen nog veel minder geneigd om aan den eisch der mogendheden tot ontruiming van den vijfhoek en de Schelde-forten toe te geven. De prins van Oranje en prins Frederik neigden tot ontruiming en geloofden bij een nieuwe tusschenkomst van Frankrijk niet aan hulp door Pruisen. De generaals Trip en van Hooff gaven na een bezoek op de citadel een middenweg aan, door het voorstel om de bezetting naar Staats-Vlaanderen over te brengen, vervolgens den vijfhoek naar het voorbeeld van Van Speyk in de lucht te laten vliegen.

Toen de minister van buitenlandsche zaken den inhoud van het 64ste- en het 65ste protocol voorloopig in den kabinets-raad van 16 Juni 1832 mededeelde heerschte groot verschil van meening bij de leden omtrent hetgeen der regeering te doen stond. Men kwam overeen om de overwegingen uit te stellen tót de stukken door de Nederlandsche gevolmachtigden te Londen met hunne opmerkingen zouden zijn overgezonden: ze vervolgens ter kennis van de staten-generaal te brengen. Maar al spoedig verschenen beide protocollen in het Brusselsche dagblad »le Belge" en werden aanstonds door het »Journal de la Haye" (22 Juni 1832) overgenomen, waarmede alle geheimhouding verviel. Middelerwijl noodigde de koning prins Frederik uit om zich naar Berlijn te begeven: geenszins met de bedoeling om het Pruisische hof in zijn voordeel te stemmen, maar om na te gaan hoe de oostelijke mogendheden in verband met hun eigen staatkundige aangelegenheden de Belgische quaestie opvatten. Zoodra de koning na het sinds tien maanden gevolgde stelsel van volharding in het 65ste

Digitized by Google

protocol een crisis te gemoet zag, sloeg Zijn Majesteit, als gewoonlijk onder dergelijke omstandigheden, het oog op prins Frederik om zoo mogelijk de dreigende gevaren te bezweren: doch zonder van toegevendheid te doen blijken. Inderdaad zouden dan ook ditmaal 's prinsen pogingen te kort schieten. Nog vóór den 19den Juni kwam de prins te Berlijn aan.

Bij den grooten invloed, welke de toestand der verschillende mogendheden van Europa in 1832 op de Belgische quaestie heeft uitgeoefend, en den schier overal heerschenden geest van onrust of van opstand der onderdanen tegen hunne wettige vorsten, tegenover de trouw der Nederlanders aan het regeerende stamhuis, mogen wij kortelings nagaan, wat gedurende dien zomer elders omging.

Het Pyreneesche schiereiland geleek een vulkaan, waarvan de uitbarstingen telkens de aandacht trokken.

Koning Johan VI van Portugal was overleden (10 Maart 1826), na zijne dochter donna Isabella Maria met voorbijgang van zijn heerschzuchtige echtgenoote Carlotta, zuster van den koning van Spanje, ook van zijn tweeden zoon don Miguel, tot regentes des rijks benoemd te hebben. Hoewel 's konings oudste zoon don Pedro de keizerlijke kroon van Brazilië droeg, welke volgens de grondwet aldaar onvereenigbaar was met de kroon van Portugal, droeg hij, toch zich noemende koning van Portugal, deze ongegronde aanspraken over op zijn zevenjarige dochtertje donna Maria da Gloria en bestemde het keizerrijk voor zijn zoon Pedro. Maar zelf de rechtmatigheid zijner besluiten betwijfelende, benoemde hij al spoedig zijn broeder don Miguel, wien volgens sommigen de kroon van Portugal toekwam nu zijn broeder een vreemde droeg, tot voogd van de jonge prinses, onder voorwaarde, dat hij haar, meerderjarig geworden, zou huwen (2 Mei 1826). Gelijktijdig bevestigde keizer Pedro zijne zuster Isabella Maria in het regentschap en verleende aan Portugal een constitutie. De voorstanders van het onbeperkte koningschap verwekten echter met geldelijke hulp van koningin Carlotta een opstand, die zulk een dreigend aanzien nam, dat de regentes zich om hulp tot Engeland wendde. Lord Canning (bladz. 261) verlangde niets liever dan den sedert eenige

Digitized by Google

jaren verzwakten Engelschen invloed in Portugal te herstellen. Een Britsche krijgsmacht bevestigde de regentes in haar gezag (1827).

Don Miguel, die zich te Weenen ophield, schaarde zich aan de zijde der constitutioneelen in Portugal, wist de mogendheden voor zijne belangen te winnen en te bewerken dat don Pedro hem in de plaats van zijne zuster donna Maria Isabella tot regent benoemde. Hij reisde naar Lissabon en bezwoer de grondwet. Nauwlijks waren de Britsche troepen naar Engeland teruggekeerd, óf koningin Carlotta begon weder haar vroegeren invloed op haar zoon uit te oefenen en maakte hem afvallig van zijn partij. Don Miguel deed zich nu als onbeperkt koning van Portugal uitroepen (23 Juni 1828). Vooral in het noorden des rijks weigerde men hem te erkennen; doch ook Oporto moest ten slotte bukken. Alleen te Terceira en op de Acorische eilanden bleef Palmella, oud-minister van Johan VI, het gezag van koningin Maria handhaven. De regeering van don Miguel was een waar schrikbewind. Engeland, waar thans de tory's den schepter voerden, zag de gebeurtenissen in de Pyreneën lijdelijk aan.

Weinige maanden na de Fransche Juli-revolutie brak ook in Brazilië een opstand uit, waardoor don Pedro zich genoodzaakt zag het keizerrijk af te staan aan zijn vijfjarigen zoon Pedro II onder een regentschap (7 April 1831); hij scheepte zich in naar Europa tevens met het plan om de rechten zijner dochter donna Maria als koningin van Portugal tegenover don Miguel te handhaven. Don Pedro begaf zich naar Engeland, waar juist het ministerie-Wellington was afgetreden, om aldaar en in Frankrijk troepen te verzamelen. Te Londen ontmoette hij in het midden van Juli 1831 de Belgische deputatie, die hertog Leopold van Saksen Coburg kwam afhalen (bladz. 590). Joseph Lebeau verhaalt daaromtrent een anecdote, welke aantoont dat de miguellistische kuiperijen zich ook aan het hof van koning Willem IV deden gevoelen [520]). »Au diner offert par la duchesse de Kent" — de moeder van de toenmalige prinses Victoria — »au palais de Kensington à la députation belge, j'étais assis à côté d'une dame fort spirituelle (princesse Lieven?) qui voulut bien me faire la biographie de la plupart des convives. — Qui est donc, lui dis-je, ce gros noireau marqué de petite vérole, aux cheveux abondants, crépus,

Digitized by Google

laineux, à la voix rauque, au rire bruyant, aux manières de sergent-major? — Celui-là, répondit mon interlocutrice, vous devriez bien le prendre pour en faire votre roi et nous laisser notre aimable Léopold. — Je trouvais la plaisanterie d'assez mauvais goût; la dame s'en aperçut. — Ne vous scandalisez pas, dit-elle, s'il n'est de bonne mine, il est de très-bonne maison et homme excellent... Ce n'est rien moins que l'empereur don Pédro. Je regardais alors le personnage avec plus d'attention et je reconnus dans ses traits des signes d'intelligence et de bonté que mon cicéron, très-ardente miguéliste, contestait vivement..."

Don Pedro stevende naar Terceira, alwaar Palmella nog meester was. Hier vermeerderde hij zijn krijgsmacht, stak met 7500 man over naar Oporto en maakte zich den 8sten Juli 1832 meester van de stad, welke vervolgens een jaar lang te vergeefs door de troepen van don Miguel werd belegerd. Een jaar later zou don Pedro met Britsche hulp overwinnen en als regent, in naam van zijn minderjarige dochter donna Maria, de teugels van het bewind in handen nemen. Twee jaren na zijn dood (1836) huwde zij met prins Ferdinand van Saksen-Coburg, die het volgende jaar den koningstitel ontving. Aan den strijd der partijen en de herhaalde opstanden, waaraan de miguellisten ijverig deelnamen, kwam pas tien jaar later een einde, toen zij en de hevige liberalen door de gewapende hulp van Spanje en een Engelsch smaldeel werden ten onder gebracht.

Terwijl in 1832 in Portugal een broeder-oorlog woedde, zuchtte Spanje onder de pogingen der absolutistisch-apostolische partij tot vestiging van de onbepaalde heerschappij der kerk, waartoe al haar hoop op de troonbeklimming van don Carlos, broeder van den verzwakkenden kinderloozen koning Ferdinand, was gevestigd (bladz. 77). Doch deze hertrouwde in December 1829 met Maria Christina, dochter van Frans I, koning der beide Siciliën, en trok, zoodra de koningin haren gemaal uitzicht op nakomelingschap gaf, de in 1713 door Philips V ingevoerde salische wet in, volgens welke de vrouwen van de regeering waren uitgesloten. Herhaalde pogingen van generaal Mina en andere uitgewekenen na de Julirevolutie om invallen in Spanje te doen met plan om ook daar een omwenteling tot stand te brengen, faalden. 's Konings nade-

Digitized by Google

rende einde herstelde gedurende het regentschap zijner gemalin de macht der liberalen. Maar de aanhangers van don Carlos vatten de wapens op: de aanvang van een zes-jarigen oorlog, waarin ook Engeland en Frankrijk zich mengden en de carlisten het onderspit zouden delven voor de christino's (1833—'40). Vruchteloos had don Carlos aanvankelijk hulp gezocht bij don Miguel, beiden strijdende voor de kroon en voor het beginsel der absolute heerschappij. Isabella II, Ferdinand's dochter, huwde in October 1846 met haar vollen neef Frans van Assisi, een zoon van den infant Frans de Paula, den jongeren broeder van don Carlos, die nu den titel van koning ontving. Don Carlos vertrok onder den naam van graaf van Molina naar Italië en overleed te Triëst (10 Maart 1855). — Spanje en Portugal hadden 't te druk met zich zelf om bijzondere belangstelling aan de Belgische quaestie te wijden: maar koning Willem I volgde nauwlettend alle gebeurtenissen aldaar.

De na de Juli-revolutie ook in Westphalen en de Rijn-provinciën, in Brunswijk, Saksen, Hessen Kassel en Hannover uitgebroken woelingen hielden, te samen met de Poolsche revolutie, zooals wij herhaaldelijk opmerkten, bij koning Friedrich Wilhelm III de vrees voor verstoring van den Europeeschen vrede levendig (bladz. 321). Dat in Duitschland geen meer en doortastender hervormingen werden ingevoerd, viel te wijten aan de staatkunde van Oostenrijk en van Pruisen, die den ouden stand van zaken binnen de eigen grenzen handhaafden en hun overwicht op de kleinere staten deden gelden. De Oostenrijksche minister, baron de Binder, opvolger van baron de Wessenberg te 's Gravenhage, bleek aldaar even weinig vertrouwbaar als in 1817 te Brussel (bladz. 89).

In den zomer van 1832 heerschte groote gisting door geheel Duitschland, als gevolg der groote volksvergaderingen in Baden en Rijn-Beieren, welke ten doel hadden om de vrijheid der drukpers en de omwentelingsbegrippen uit te breiden. Veertien dagen vóór het ultimatum der conferentie aan Nederland tot ontruiming van de citadel van Antwerpen had het volksfeest op het vervallen slot Hambach bij Neustadt in Rijn-Beieren (27 Mei 1832), zoo 't heette ter gedachtenis aan het invoeren der Beiersche constitutie, aan de hevige democraten gelegenheid geboden om hunne gevoelens te luchten. Hevig was de taal der volksleiders tegen de

Digitized by Google

gekroonde hoofden. Zij verlangden de staatkundige eenheid van Duitschland, afschaffing van den adel en het bijeenroepen van grondvergaderingen tot het vaststellen van een nieuwe staatsregeling. Gelijktijdig werden geschriften omtrent de rechten van den mensch en van den burger, afkomstig uit de Fransche constitutie van 1791, bij duizendtallen onder het volk verspreid. Terwijl een Beiersche krijgsmacht de rustverstoring aan den Rijn herstelde, verder noordwaarts Pruisische legerkorpsen de Belgische grenzen bewaakten, nam de Duitsche Bondsdag te Frankfurt besluiten (28 Juni en 5 Juli 1832), waarbij de rechten der »Stenden" beperkt, hunne vergaderingen onder het bijzonder opzicht eener bondscommissie gesteld, een scherpe censuur op de drukpers ingevoerd, alle staatkundige vereenigingen en vergaderingen verboden, de vroegere verordeningen op de hoogescholen en de *Burschenschaft* vernieuwd werden. Met betrekking tot Luxemburg had de Duitsche Bond immer alle aanspraken van België ontkend (11 Augustus '31), de rechten van koning Willem I, ook tot inhechtenisstelling van Thorn, met woorden (17 en 30 Mei 1832) geenszins met daden verdedigd, ten einde ruimte te laten aan hetgeen de conferentie ter voorkoming van een algemeenen oorlog omtrent de Belgische quaestie zou bepalen.

Bij de bewegingen, welke zich in Zwitserland uit de Juli-revolutie tegen de aristocratische regeeringen ontsponnen, leden de liberalen de nederlaag in Neuchâtel (bladz. 40); dit gewest sloot aan bij de kantons, die zich tot een nauwer verbond vereenigden en verklaarden, dat zij zich onder vreemde bescherming zouden stellen, wanneer de andere kantons hun regeeringsvorm wilden aantasten.

Reeds wezen wij er op, hoe de herhaalde tusschenkomst van Oostenrijk in Italië, waar de reactie een overwegend clericaal karakter droeg — in 1821 in Piëmont en Napels, in 1831 in den Kerkelijken Staat, Modena en Parma (bladz. 541) — ijverzucht in Frankrijk opwekte. Ook daarop stelde koning Willem I ijdele hoop en streelde zich vergeefs met een geheele omkeering van zaken in Europa, welke het Belgische vraagstuk in het voordeel van Nederland kon oplossen. Toen het ongenoegzame der pauselijke hervormingen aanleiding gaf tot nieuwe onlusten, die in Bologna

Digitized by Google

een aanvang namen, de Oostenrijkers den Kerkelijken Staat weder binnentrokken en Bologna bezetten (28 Januari 1832), kon het Fransche ministerie Périer, door de openbare meening gedwongen, niet werkeloos blijven. Daarom zond Lodewijk Philips troepen naar Italië, die zich in het bezit stelden van Ancona (23 Februari). De verwachting der liberalen, dat Frankrijk zou medewerken om de vrijheid van Italië te helpen grondvesten, bleek weldra ongegrond te zijn. De Fransche krijgsmacht richtte niets uit, en zag 't lijdelijk aan, dat de paus, door Oostenrijk ondersteund, den ouden weg bleef bewandelen en geenszins tot het invoeren van hervormingen te bewegen viel.

In hetzelfde jaar (22 Juli) overleed te Schönbrunn de zoon van keizer Napoleon I, de één-en-twintigjarige hertog van Reichstadt, die als lid der keizerlijke familie in Oostenrijk was opgevoed. Zijn dood sloeg voor het oogenblik de verwachting der bonapartisten den bodem in en deed hunne tegenstanders juichen. Zijn dichtervorstelijke biograaf Rostand legde aan »l'Aiglon" bij zijn laatsten zucht de woorden in den mond —

> . . . de ce voile exquis je m'enveloppe
> Pour pousser le soupir qui délivre l'Europe!
> Trop de gens ont besoin de ma mort . . . et je meurs
> D'avoir été tué, tout bas, dans trop de coeurs!

De behoudende staatkunde van Metternich gedurende de laatste levensjaren van keizer Frans I vond allengs meer tegenkanting, welke echter tot geen uitkomsten leidde. Het panslavisme begon het hoofd op te steken, d. i. de slavische volken, die de kleinere helft der bewoners van de Oostenrijksche monarchie uitmaakten, wenschten zich te vereenigen tot een groot rijk, dat het geheele oosten van Europa omvatten zou. De Magyaren, de oorspronkelijke bevolking van Hongarije en Zevenbergen, zagen de gevaren in, waarmede het panslavisme hen dreigde, en werkten het tegen. De Oostenrijksche regeering zocht haar steun in de tweedracht der nationalisten, maar bond zich dientengevolge de handen in het binnenland, terwijl Polen en Italië al haar krachten ginds vereischten. Niettegenstaande persoonlijke sympathie van keizer Frans I en van Metternich, die zichzelf éénmaal had genoemd de »praevoost

Digitized by Google

der Heilige Alliantie", voor koning Willem I, waren zij niet bij machte om hem te helpen.

In Spanje, Portugal, het grootste gedeelte van Duitschland en Oostenrijk heerschte het absolutisme, zoo al onder verschillende vormen. De revolutionnairen in Frankrijk koelden hunne ontevredenheid en teleurstelling over den gang van zaken in Italië, Polen en België, door in het voorjaar van 1832 onlusten te stoken te Nîmes, Bourges, Garcassonne, waar men de kreten hoorde van »Vive Henri V". Reeds in den aanvang van dit jaar liep in hooggeplaatste kringen te 's Gravenhage de mare, dat de legitimisten met de hertogin de Berry een onderneming beraamden om den troon aan haar zoon, den hertog van Bordeaux — Henri V — te bezorgen: waarbij zij rekenden op een nieuwen veldtocht der Nederlanders in België. De hertogin verliet Italië en stapte in Mei nabij Marseille aan wal. Doch de waakzame politie was de samenzwering, die allereerst Provence in opstand wilde brengen, op het spoor gekomen en nam een aantal legitimisten gevangen. Dientengevolge begaf de hertogin, vergezeld van maarschalk Bourmont — den uit Frankrijk geweken veroveraar van Algiers (bladz. 107) — zich naar de Vendée, waar zij een deel der bevolking tot het opvatten der wapenen wist te bewegen. »Marie Caroline, duchesse de Berry, régente de France" werd echter omtrent hulp uit Nederland — zoo als straks nader zal blijken —, eveneens door Sardinië en Spanje teleurgesteld. Onvoldoende voorbereid en te vroeg begonnen, breidde de opstand zich lang niet zoo algemeen uit als in 1793. Bovendien ontbrak 't den opstandelingen aan eenheid en samenwerking; spoedig waren zij dan ook door de troepen van Lodewijk Philips ten onder gebracht. Bourmont ontkwam naar Portugal, waar hij in dienst trad van don Miguel (bladz. 860). De hertogin de Berry dwaalde langen tijd rond, tot zij, door een harer geleiders verraden, te Nantes gevangen genomen en naar de citadel van Blaye gevoerd werd. De Fransche regeering kwam in groote verlegenheid. De bewegingspartij verlangde dat de hertogin, die wegens hare heldhaftigheid en als moeder van den beweerden koning van Frankrijk door de legitimisten hoog vereerd werd, even als andere onruststokers voor het gerecht zou worden gesteld. Lodewijk Philips en zijne gemalin wilden echter een zoo

Digitized by Google

na met hen verwante prinses in geen geval aan een doodvonnis blootstellen. Een onverwachte gebeurtenis kwam het hof der Tuileriën te hulp, om haar te redden. Men ontdekte namelijk, dat de hertogin zwanger was. De spotlust werd hierdoor opgewekt en ontwapende de republikeinen, die overtuigd waren dat eene prinses, wier zedelijk karakter in zulk een dubbelzinnig daglicht geplaatst kwam, niet gevaarlijk meer kon geacht worden. Lodewijk Philips vond er dan ook geen bezwaar in om de hertogin, die verklaarde een geheim huwelijk te hebben aangegaan, na haar bevalling naar Sicilië te laten vertrekken (Juni 1833), van waar zij zich later naar Oostenrijk begaf. Sedert zagen de legitimisten van alle zelfstandig verzet af en sloten zich aan bij de republikeinen in de hoop dat 't hun met hulp van dezen gelukken zou den Juli-troon omver te werpen en dan van de omstandigheden tot bevordering hunner belangen partij te trekken. De gevolgen der Juli-omwenteling verzwakten de republikeinsche, versterkten de anti-revolutionnaire gevoelens en kweekten ongezonde socialistische plannen, welke de maatschappelijke ziekten nog zouden verergeren.

Casimir Périer was bezweken (15 Mei 1832) voor het geweld der cholera, die ook in Frankrijk vele slachtoffers maakte, en als hoofd van het ministerie vervangen door den maarschalk Soult. In dezen tijd verklaarden 140 leden der oppositie, die in de kamers de minderheid uitmaakten, in een nota aan hunne kiezers dat de tot hiertoe gevolgde staatkunde onteerend was voor Frankrijk en verderfelijk voor de vrijheid. Deze verklaring vond weerklank onder de republikeinen en de legitimisten. Bij de begrafenis van den generaal Lamarque, die als lid der afgevaardigden tot de hevigste tegenstanders der regeering had behoord, verwekten zij zulk een hevig oproer te Parijs (5 Juni 1832), dat zoo een bekwamer aanvoerder aan het hoofd had gestaan, de Juli-troon waarschijnlijk zou zijn omvergeworpen. Gedurende twee etmalen werd er met de grootste verwoedheid op en achter de barricades gestreden; eindelijk gelukte het aan maarschalk Soult bij de vereenigde pogingen van de nationale garde en de linie-troepen om den opstand meester te worden.

Enkele dagen na demping van het oproer had te Compiègne de verloving plaats van de oudste dochter van Frankrijk's koning,

Digitized by Google

Marie Louise Thérèse Charlotte Isabelle, prinses van Orleans, met den souverein van België.

Hadden de kuiperijen van Engeland aan België een koning bezorgd, Frankrijk gaf het een koningin. De »Messager de Gand" schreef: »La révolution belge étant la belle-fille de la révolution française, n'était il pas naturel que le chef de la révolution française devint le beau-père du chef de la révolution belge?" Meermalen had de hertog van Orleans den prins van Coburg, dien hij vroeger herhaaldelijk op het slagveld ontmoette, in huishoudelijken kring ontvangen: laatstelijk in 1829 te Parijs, toen Engeland, Rusland en Frankrijk hem de Grieksche kroon wilden aanbieden (bladz. 270). 't Was bij deze gelegenheid dat de lieftallige achttienjarige Marie Louise meer bijzonder zijn aandacht trok. Toch schijnt Lodewijk Philips bij het aanzoek van Leopold om de hand zijner dochter aanvankelijk te hebben geweifeld, aangezien hij den troon van den jongen staat niet voldoende gevestigd achtte.

»Madame Adelaïde", zuster des konings, die even ijverig op de Tuileriën intrigueerde als prinses Lieven in de Russische gezantschapswoning te Londen, had weleer geen woorden genoeg kunnen vinden om jegens »son cher prince Talleyrand" haar verontwaardiging te luchten over het schandelijke gedrag van den koning van Holland, dien zij eenvoudig voor gek verklaarde, omdat hij haar neef Leopold had durven aanvallen: nog wel zonder alvorens aan de vijf mogendheden vergunning te hebben gevraagd [521]). Nu deelde zij weer (2 Juni) aan Talleyrand hare indrukken mede omtrent de verloving van haar nichtje, doch gleed daarover, als ware 't een bijzaak, vlug heen om tot den staatkundigen bruidschat te geraken. »Ce qu'il faut à présent" — vervolgde zij — »pour assurer la sécurité et le bonheur de cette union, c'est que vous obteniez l'évacuation d'Anvers par les Hollandais; cela est de la plus grande importance, non seulement pour la Belgique, qui est toujours inquiète tant qu'ils sont là, mais pour nous aussi; car en France comme en Belgique, la généralité ne croira véritablement à la paix que lorsque le Roi de Hollande sera mis à la raison et soumis au traité du 15 novembre." In gelijken zin schreef vorst Leopold op gezag van zijn aanstaanden schoonvader aan den gunsteling van »Madame Adelaïde".

Digitized by Google

Terwijl Frankrijk en België groote ingenomenheid met het huwelijk van vorst Leopold aan den dag legden —

> Louise, ton hymen de deux nations frères
> Va resserrer les fortunés liens:
> Tout Français applaudit à tes heureux destins.
> Ce n'est pas nous quitter que d'aller chez nos frères . . .

onderstreepte een der orangistische Belgische bladen de revolutionnaire beteekenis van den schepter van »*Monsieur Egalité*" en zuchtte bij de officieele aankondiging in de »Moniteur belge" van het koninklijke huwelijk op 9 Augustus te Compiègne, als een Casandra »Compiègne est fécond en cérémonies nuptiales de funeste augure. C'est là que Napoléon s'unit à Marie Louise pour se donner un beau père qui signa son arrêt d'exil, c'est-à-dire son arrêt de mort". Louise van Orleans, bij de inzegening van haar huwelijk door monseigneur Gallard, bisschop van Meaux, en den protestantschen predikant Goepp geroemd als de belichaming van het beeld naar Salomon's Spreuken, is België tot grooten zegen geworden, en heeft de onzalige voorspelling schitterend gelogenstraft. Maar nauwlijks was Marie Louise bij haar blijde inkomst als een vredesengel begroet, óf hare onderdanen boden der Aphrodite de aegis en de geduchte speer van Pallas [522]) aan om zich zelven moed, aan de Hollanders schrik in te boezemen. De eerste door Marie Louise op 27 September 1832 te Brussel bijgewoonde militaire plechtigheid betrof de uitreiking van eerevaandels aan alle gemeenten, die twee jaren te voren den opstandelingen in de hoofdstad hare jonge burgers ter hulp hadden gezonden. De heer Gendebien herinnerde in zijn toespraak jegens het koninklijke paar op de »Place Royale" niet alleen aan de September-dagen van 1830 maar ook aan de teleurstellingen van den tiendaagschen veldtocht en vertolkte de oorlogzuchtige stemming der natie tegen de Hollanders sinds de ratificatie van het scheidings-tractaat door de vijf mogendheden, met de woorden: »Sire, n'hésitez pas à donner le signal du combat, et j'ose garantir à Votre Majesté un anniversaire plus glorieux encore que celui qui nous cause aujourd'hui tant d'émotions . . ." Der Fransche koningsdochter vergezelden van de kerk St. Jacques tót de barrière van Laecken te gelijk met luide toejuichingen de schrille kreten van »Guerre! Guerre!" Op

Digitized by Google

de pleinen en in de hoofdstraten las men het volgende adres aan den koning, dat met duizenden strooibiljetten onder het volk werd verspreid —

»Belges, saisissons l'anniversaire des mémorables journées de Septembre, où tant de braves ont succombé pour l'indépendance de la patrie. Vengeons leur mémoire; demandons au roi la guerre, sans attendre davantage les décisions interminables de la conférence.

»La guerre aux Hollandais! oui, la guerre! la nation tout entière la demande; c'est le seul moyen de sauver notre honneur et d'assurer notre indépendance sans intervention étrangère!"

Het adres sloeg op de toen reeds in de dagbladen rondwarende berichten, dat ofschoon België thans beschikte over een deugdelijk samengesteld en geoefend leger van bijna 90000 gewapenden, de maarschalk Gérard zich gereed maakte om ten tweeden male België binnen te rukken: ditmaal tot verovering van de citadel van Antwerpen. Alsof de thans geheel voorbereide krijgsmacht reeds de beproeving gevoelde, welke ze tegemoet ging, vroeg »le Belge": »Ne sommes-nous donc plus les Belges, ce peuple que César avait déclaré le plus brave des peuples qui habitaient la Gaule?"

Een andere wanklank te midden van het feestgedruisch te Brussel vormden het dagelijks toenemende getal slachtoffers van de cholera, die zijn intocht in België had gehouden en spoedig ook naar Nederland zou overslaan.

Een der omstandigheden, waardoor de conferentie werd aangemoedigd tot uitgifte van haar 65ste protocol, was de belangrijke parlementaire overwinning, welke het kabinet Grey door aanneming van de dusgenoemde *reform-bill* had behaald en in het bewind bevestigde. Reeds kort na de optreding der whigs (bladz. 528) had het kabinet aan het parlement bedoeld wetsontwerp aangeboden, dat een hervorming der verkiezingen voor het lagerhuis bedoelde. Het voorstel bracht mede, dat aan die plaatsen, welke tot volslagen verval waren gekomen — *rotten boroughs* — het stemrecht zou ontnomen worden, hetwelk zij nog volgens de oude verordeningen bleven uitoefenen; dat andere plaatsen, wier bevolking tot beneden de 4000 zielen gezonken was, in plaats van

Digitized by Google

twee, voortaan slechts één afgevaardigde naar het parlement mochten zenden. Daarentegen zou aan tal van steden, die in lateren tijd tot bloei gekomen waren als Manchester, Birmingham, Leeds, Sheffield en m. a. het kiesrecht toegekend, tevens het getal afgevaardigden van Londen en der groote graafschappen vermeerderd worden. Het wets-ontwerp werd echter door het lagerhuis verworpen; koning Willem IV ontbond nu »the Commons". Overal vormden zich clubs of staatkundige vereenigingen, welke op de nieuwe verkiezingen zulk een invloed oefenden, dat de whigs de meerderheid kregen in het lagerhuis. Dit nam het opnieuw voorgestelde ontwerp aan, hetwelk nu door het hoogerhuis werd verworpen. Een groote gisting ontstond door geheel Engeland; de clubs voerden de dreigendste taal; de gewapende macht moest de tory's tegen het gepeupel beschermen. De vrees voor een omwenteling, die geheel ten hunnen nadeele zou uitloopen, dwong den hertog van Wellington en de tory's tot toegeeflijkheid. Nadat het ministerie te hunnen gunste eenige wijzigingen in de *reform-bill* gebracht had, werd ze door het hoogerhuis aangenomen en den 7en Juni 1832 als wet afgekondigd. Dientengevolge kreeg ook de middelstand een belangrijk aandeel in het landsbestuur, en steeg het aantal kiezers in het Vereenigde Koningrijk tot 900000.

Hoe hevig de strijd in het parlement was geweest blijkt o. a. uit de briefwisseling tusschen de prinses Lieven en lord Grey. Terwijl zij hem op den 6den Juni geluk wenschte met »your most complete victory; for never before was such discomfiture seen in an enemy's camp", en zij den Engelschen »premier" het hof maakte met de betuiging van graaf Orloff en van den tsaar »Ministre ou non, lord Grey restera toujours digne de l'estime de tout honnête homme. L'Empereur (Nicolas I) m'a dit qu'il l'avait toujours jugé comme le plus galant homme possible" — verklaarde lord Grey zelf »I have been very unwell ever since the last debate on the House of Lords. Indeed, I was at the time so ill that I thought I should have dropped while I was speaking" [523]). — Ook Engeland snakte naar oplossing van de Belgische quaestie.

Polen verloor zijne staatkundige zelfstandigheid; het werd met opheffing zijner constitutie op 26 Februari 1832 bij het Russische rijk ingelijfd, doch behield een afzonderlijk bestuur. Het aloude

Digitized by Google

koninkrijk had door den opstand de vriendschap van den tzaar verspeeld; tot zijn dood bleef hij voor de weerspannige provincie een strenge meester.

Een nadeel, dat uit de onderwerping van Polen door Rusland voortvloeide was de verspreiding van zooveel opstandelingen over andere staten van Europa. Geen doodvonnissen troffen in Rusland de hoofden en bewerkers van den opstand, doch zij werden, even als de uitgeweken officieren, met verbeurdverklaring hunner goederen gestraft, sommigen naar Siberië weggevoerd. Aan de krijgslieden van minderen rang werd schuldvergiffenis verleend, tengevolge waarvan de meesten, die hun vaderland verlaten hadden, derwaarts terugkeerden. Eenige duizenden evenwel begaven zich naar Zwitserland, Frankrijk, Engeland, België en Amerika, en vergolden niet zelden de hun betoonde gastvrijheid door het aanstoken van onlusten en oproer.

Het woelige schouwtooneel, dat Europa in het midden van het jaar 1832 te aanschouwen gaf, maakte de groote mogendheden blind en doof voor de belangen der kleinere staten. Misbruik makende van hare macht, bij eigen bezwaren in het binnenland den vrede naar buiten tot elken prijs willende bewaren, coquetteerden de souvereinen van Pruisen, Oostenrijk en Rusland met koning Willem I en moedigden hem zoodoende aan tot volharding. Tegenover de zwakkeren sloegen de groote mogendheden een hoogen toon aan, trachtten haar onwil om hulp te verleenen aan de verdrukten door een schijnvertoon van mededoogen of gekunstelde aanmatiging te verbergen. Op gelijke wijze handelden de vreemde gezanten te 's Gravenhage tegenover den koning en baron Verstolk. De koning deed alsof hij 't niet bemerkte; bij al 't geen in Portugal, Spanje, Italië, aan de Seine en de Theems voorviel, bleef hij aan het stelsel van volharding en tijdwinnen vasthouden, in afwachting dat hetgeen elders geschiedde een afleiding mocht worden voor de Belgische quaestie. Een oorlog in Zuid Europa scheen hem daarbij meer waarschijnlijk dan in het Noorden.

Hetgeen prins Frederik te Berlijn zag en vernam bevestigde zijn meening, dat Pruisen, Oostenrijk en Rusland noode hunne handteekening onder het *ultimatum* der conferentie van 11 Juni

Digitized by Google

1832 hadden gesteld; dat de uitvoering van het tractaat der 24 artikelen wellicht nog kon worden vertraagd, maar geen van koning Willem's oude bondgenooten de hand voor hem in het vuur zou steken.

De straks te vermelden aanteekeningen van den prins betreffende zijn ondervinding te Berlijn geven een waar maar treurig beeld van de kleinmoedige houding der drie schijnbaar zoo veelbeteekenende mogendheden.

Zien wij alvorens hoe 't met de wederzijdsche krijgsmachten van ons en van België was gesteld.

III. Het hoofdkwartier van het veldleger.

Vruchteloos zocht de conferentie te Londen, »congrès de Vienne au petit pied", traag en beginselloos, naar een middenweg tusschen de onwrikbaarheid van koning Willem I, die weigerde de vier-en-twintig artikelen te teekenen en de citadel van Antwerpen te verlaten alvorens alle onderhandelingen tot scheiding waren beeindigd, én den onwil der Belgische regeering om verder te onderhandelen, zoolang haar grondgebied niet door de Nederlandsche troepen was ontruimd en Neerlands Souverein zich naar het tractaat van 15 November 1831 zou hebben geschikt.

Middelerwijl bleven de prins van Oranje en zijn broeder onvermoeid samenwerken: de jongere, als opper-directeur der departementen van marine en oorlog hooger geplaatst dan de prins-veldmaarschalk, die als commandant van het veldleger zich gereed moest houden om op het eerste bevel des konings België opnieuw binnen te rukken.

Zoolang de prins van Oranje in het hoofdkwartier te Tilburg of te 's Hertogenbosch vertoefde — en dit heeft acht jaren geduurd — kon hij de kabinets-raden te 's Gravenhage niet geregeld bijwonen en de hem in Mei 1829 door den koning opgedragen betrekking van voorzitter van den ministerraad en van ondervoorzitter van den raad van state niet waarnemen. Hoezeer hem dit

Digitized by Google

verdroot, kan men opmaken uit 's prinsen antwoord aan laatstgenoemd regeerings-college, toen de leden hem bij monde van jonkheer Jan Hendrik van Lynden van Lunenburg kwamen gelukwenschen met den roemrijken afloop van den veldtocht. In volle overtuiging verklaarde hij, zich te beschouwen als een werktuig te zijn geweest in Gods hand »tot herstel of liever" — zoo als hij zeide — »tot handhaving der eer van oud-Nederland": maar uitte tevens de hoop, weer spoedig geregeld zijne vreedzame bezigheden te kunnen hervatten. 's Prinsen woorden zijn te meer opmerkelijk omdat 't uit niets blijkt, dat de raad van state druk was gemoeid in de omstandigheden, die op de hervatting der vijandelijkheden betrekking hebben gehad. Hoewel zijn verwachting werd beschaamd, verzuimde de kroonprins nooit, al vertoefde hij slechts enkele dagen te 's Gravenhage, om de zittingen van den kabinets-raad bij te wonen, waar prins Frederik evenmin ontbrak, tenzij nog dringender bezigheden als admiraal en kolonel-generaal hem buiten de residentie riepen. Tevens pleegden de prinsen dan overleg met den koning omtrent de na het einde van den wapenstilstand wellicht uit te voeren operatiën en andere onderwerpen.

't Was alsof het opschrift, dat reeds tijdens onzen tachtigjarigen worstelstrijd met Spanje de regenten-kamer te Middelburg sierde »*Valeant inter nos qui dissidium volunt*" — d. i. »degenen onder ons, die den strijd willen, zijn ons 't liefst" — naar de vergaderzaal van den kabinets-raad was verhuisd. Reeds vestigden wij de aandacht op de oorlogzuchtige stemming van 's konings raadslieden, die daardoor versterkt werd in zijn volharding tegenover de conferentie. Wanneer eenigszins belangrijke tijdingen uit Londen of Parijs in den raad zouden ter tafel komen, ontzag de troonsopvolger moeite noch inspanning om zich, zij 't slechts voor enkele uren naar 's Gravenhage te begeven: liefst te paard, waarbij de voortreffelijke ruiter dan den afstand van Tilburg — 98 k.m. — of van 's Hertogenbosch — 108.5 k.m. — naar de residentie respectievelijk binnen zes en zeven uren aflegde, zijnde een snelheid van 15.5 k.m. in het uur. Hoogst zelden reisde hij per as of met het stoomjacht »de Leeuw". Op 25 Juni '32 kwam de prins des voormiddags half zeven te paard uit 's Gravenhage te Tilburg terug, begaf zich tegen negen uur naar de legerplaats

Digitized by Google

te Rijen — 13.6 k.m. —, te twee uur 's namiddags nogmaals van Tilburg naar het kamp bij Oirschot heen en weder — 20.5 k.m. —: zijnde te samen een afstand van ruim 166 kilometers. Op 2 Juli d. a. v. steeg Oranje, komende van het Loo, te 's morgens half vijf af te Tilburg en bezocht daarna te zeven uur zijn zoons te Rijen: een afstand van 146 kilometers. Zijn snelste rit verrichtte de prins, volgens aanteekening van den commandant van het hoofdkwartier, den majoor J. Hoijel, op 18 en 19 Maart 1833 van Tilburg naar Soestdijk en terug, d. i. 174 kilometers binnen vijftien uur. De prins reed zonder eenig geleide; alle tollen moesten gesloten blijven en werden door hem genomen; op de rivieren lagen vaartuigen gereed om den vorst onverwijld over te zetten.

Zich sedert October 1830, even als zijn broeder, tegenover den koning onthoudende van elke inmenging in de buitenlandsche staatkunde, meestal aanhoorder, zelden woordvoerder in den raad, was de houding van den prins van Oranje aldaar volkomen lijdelijk. Maar de maatregelen van het oorlogsbestuur, alle beschikkingen en bevelen van het hoofdkwartier te velde volgden het diplomatieke geknutsel aan den Theems op den voet. Bovendien werden de vorsten door generaal Chassé en kolonel de la Sarraz voortdurend op de hoogte gehouden omtrent de bewegingen en de handelingen der orangisten in België, wier centraal bestuur zetelde te Brussel, met provinciale comité's in alle gewesten en vertakkingen in de zuidelijke steden, vooral te Gent, te Antwerpen en te Luik. Onder de voornaamste orangisten ontmoetten wij reeds den advocaat mr. Grégoire, de heeren Cockerill, de Liagre en anderen [524]); hun organen waren de couranten »le Commerce, l'Industrie, le Messager Lynx" e. a. m. Het centraal bestuur onderhield briefwisseling in geheim schrift — koopmansstijl — met Chassé, die zijnerzijds de vereischte sommen aan de gedelegeerden deed toekomen. Voor de tonnen gouds die de orangisten verslonden, leverden zij schier uitsluitend optimistische beschouwingen en richtten niets belangrijks uit [525]): deels het gevolg van onvoorzichtige handelingen en gebrek aan geheimhouding, waardoor o. a. in den aanvang van October 1831 een onzinnig beraamde aanslag op Gent geheel mislukte. De Belgische spionnen waren de orangisten te slim af. Lord Ponsonby, de Engelsche gezant te Brussel, speelde

Digitized by Google

behalve in andere opzichten, ook met de orangisten een verachtelijke rol. Veelal wendden zij zich tot vervulling hunner wenschen met petitiën tot het Londen'sche congres. Enkele verzoekschriften werden door de onderteekenaars zelf naar Londen overgebracht; maar de meeste, van honderden der meest geachte namen voorzien, kwamen den Britschen gezant te Brussel ter hand om aan de conferentie over te leggen. Lord Ponsonby nam de papieren aan maar hield ze achter om bij de vertegenwoordigers der vijf hoven aan de Theems den indruk te bevorderen, alsof men in België het Huis van Oranje-Nassau niet meer wenschte terug te zien. De belangeloosheid van zijn zwager, lord Grey, was niet grooter. Een Engelsch dagblad berekende in die dagen, dat de onbaatzuchtige volksvriend binnen enkele maanden voor meer dan een millioen ponden sterling aan pensioenen en betrekkingen aan leden zijner familie had weten te bezorgen!

Ongekend is in de geschiedenis van ons koninkrijk het voorbeeld van zulk een krachtige, eensgezinde samenwerking, als die van den prins van Oranje en prins Frederik, met geen ander doel dan om steeds gereed te zijn tot uitvoering der besluiten van hun vader: al konden zij zich met 's konings te ver doorgedreven stelsel van volharding, steunende op ongegronde verwachtingen, hoe langer hoe minder vereenigen.

De prinsen maakten zich den tijd der wapenschorsing ten nutte om de voornaamste vestingen in oogenschouw te nemen. Gedurende de maand September 1831 bezochten zij 's Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom, Grave en Nijmegen: laatstgenoemde vesting herhaaldelijk, om de vorderingen na te gaan van de verschanste legerplaats, die werd aangelegd om te dienen als steunpunt van het leger bij eventueele operatiën in de richting van Bree in Limburg. Overal beijverden zich de ingezetenen en de bezettingen om hunne huizen en kazernen te versieren, door het oprichten van eerebogen en andere feestelijke vertooningen Hunne Koninklijke Hoogheden luisterrijk te ontvangen.

De vestingwerken van Maastricht werden eveneens belangrijk versterkt.

Kolonel de la Sarraz bleef tot Januari 1833 werkzaam te Aken

Digitized by Google

Alleen betreffende aangelegenheden van zuiver militairen aard waren zijne berichten betrouwbaar. Maar omtrent hetgeen in België en Frankrijk op staatkundig gebied omging, ook met betrekking tot de Belgische dagbladen, speelde zijn optimisme hem telkens parten, hetgeen meermalen vermaningen van hoogerhand ten gevolge had. Uit de ondervinding van Luik in Augustus 1831 had de la Sarraz niets geleerd; herhaaldelijk deed hij nog voorspellingen omtrent aanstaande tegenomwentelingen aldaar en elders in België, die nooit uitkwamen. Ook generaal Chassé liet zich om den tuin leiden. Onder de vurigste propagandisten op dit gebied behoorde de voormalige vicaris van Luik, zich noemende abt Moens, van wien even als van Grégoire, de Liagre en andere druk beweeglijke maar niets tot stand brengende orangisten, tal van brieven en aanbiedingen vertolken, dat hun aanhang geenszins belangeloos mocht heeten. Meestal bracht de abt Moens te paard zijne blijde berichten ten gunste van »la cause" aan generaal Dibbetz: maar steeds liepen ze op nieuwe teleurstellingen uit. Ook gaf hij legitimistische geschriften uit, die in Nederland ten hove en in aanzienlijke kringen bij honderdtallen werden verspreid en den schrijver een aardigen duit aanbrachten [526]).

De la Sarraz droeg de waarneming van hetgeen Frankrijk in 't schild voerde op aan luitenant Gayet. Deze verrichtte onderscheidene reizen langs de grenzen tusschen Straatsburg en Duinkerken, maar bracht weinig meer aan 't licht, dan hetgeen de Fransche couranten omtrent het Noorder-leger behelsden.

Zoodra prins Frederik te 's Gravenhage het opperbestuur van de landsverdediging had hervat werkte hij in de eerste plaats aan voordrachten tot belooning van hen, die zich in de Augustus-dagen hadden onderscheiden, aan een bevordering van officieren in alle rangen en bij alle wapens, tevens aanstelling van nieuwe officieren bij de vloot en het leger. Inzonderheid veroorzaakten de gedurende den tiendaagschen veldtocht ingestelde krijgsraden te velde veel bemoeiingen: te meer, wijl de verhouding van den staatsraad mr. van Assen, die belast was met de adviezen betreffende het »*fiat executie*" der voorgestelde vonnissen, sinds prins Frederik het hoofdkwartier had verlaten, minder aangenaam geworden was. Bij grooten dienstijver, zoodat men beweerde, dat »de »professor

Digitized by Google

de heele campagne in ambtsgewaad had medegemaakt" viel zijn eigenaardigheid weinig in den smaak van den prins van Oranje, die zich dan ook liever door mr. P. Elout, commies van staat, tevens schutterofficier, aangaande de auditie liet voorlichten. Mr. van Assen keerde het volgende jaar tot zijn vroegere betrekking van hoogleeraar te Leiden terug.

Ter spoedige aanvulling der verliezen bij het veldleger o. a. door terugkeer der studenten van de hoogescholen en athenea tot hunne studiën, werden nog vóór den afloop der eerste termijnen van wapenschorsing een gedeelte der lichtingen van de jaren 1827 tot '30 opgeroepen en nieuwe afdeelingen schutterij gemobiliseerd. Wanneer de vijandelijkheden op 25 October 1831 waren hervat (bladz. 819), dan zouden 14000 bajonetten meer dan op 2 Augustus de grenzen hebben overschreden [527]) (Bijl. XVI). De marschdivisie van generaal Cort Heyligers had op 1 October t. v. als integreerend deel van het leger te velde den naam van reservedivisie ontvangen en werd uitgebreid met een derde brigade onder bevel van kolonel von Quadt. Door oprichting van drie nieuwe compagnieën bij den transporttrein zocht prins Frederik te voorzien in de behoeften van den verplegingsdienst, waarvan de gebrekkige inrichting gedurende den veldtocht tot ernstige klachten aanleiding had gegeven. Wegens grooten toeloop van vrijwilligers bij de cavalerie achtte de prins het aannemen van rekruten voor onbepaalden tijd bij het ruiterwapen te kunnen opheffen. Te Naarden kwam de formatie van een sterk bataljon artillerie-schutterij tot stand. In November werd het korps jagers van Cleerens te voet en te paard samengesteld — den kolonel J. B. Cleerens van het Oost Indische leger ontmoetten wij als chef van den staf bij de divisie van Geen — bestemd tot het opnemen van vrijwilligers, die vroeger in de koloniën hadden gediend, en van Belgische deserteurs. De donkergrijs met zwarte opslagen gekleede jagers hielden voorloopig garnizoen te Tiel; de ruiters droegen de dragonder-uniform, maar van groen laken.

Tot juiste beoordeeling van hetgeen men eventueel niet alleen van het veldleger, maar ook van de bezettingstroepen en de schutterijen mocht verwachten om in alle behoeften van het personeel en het materieel te kunnen voorzien, tevens zich omtrent

Digitized by Google

den toestand der vestingen te vergewissen, besloten de prinsen om in de eerste helft van Februari een algemeene inspectie en monstering over de geheele krijgsmacht te houden. Bovendien werden uitvoerige instructiën voor de oefeningen van alle wapens ontworpen. Het oorlogsbestuur verrichtte het vereischte om uit het overschot van den eersten ban, alsmede de overige tot den 2den en den 3den ban behoorende leden der dienstdoende schutterij — 16 bataljons — en der rustende schutterij — 13 bataljons — een reserve te vormen, zij moesten zich op de eerste oproeping begeven naar de plaatsen, welke te hunner bestemming zouden worden aangewezen. Een ander ontwerp had ten doel de samenstelling van den landstorm uit alle niet dienende weerbare mannen van 19- tot 50-jarigen ouderdom (Koninklijke besluiten van 17 en 25 November 1832, Staatsbladen no. 49, 50 en 55). Uit het advies van den raad van state aangaande de al of niet noodzakelijkheid der oproeping van den landstorm bleek 't, dat de regeering verzuimde dit staats-college voldoende omtrent de buitenlandsche betrekkingen op de hoogte te stellen, zoodat de leden het gewicht van het wetsontwerp niet doorgrondden.

Aanhoudend vertoonden zich Fransche en Engelsche oorlogsvaartuigen tusschen Texel en de Schelde-monden. Sinds Juli waren op onze kusten meer dan vijfhonderd vuurmonden in batterij gebracht, rijkelijk van munitie en andere behoeften voorzien. Veel aandacht schonk prins Frederik in die dagen aan een uitvinding van mr. Sipkens, raad-adviseur aan het ministerie van binnenlandsche zaken, daarna directeur van de koninklijke academie te Delft, tot het in brand schieten onder water van schepen: voorlooper der tegenwoordige torpedo's.

Overeenkomstig de bepalingen van den wapenstilstand in 1831 moesten de doorgravingen in den linker Schelde-dijk gedicht, de vaart door de Calloo-polders gestaakt, de Belgische batterijen langs de oevers ontwapend en het fort St. Marie onzerzijds ontruimd worden. Reeds in de laatste dagen van Augustus 1831 vingen beide partijen daarmêe aan. Maar toen de Belgen weigerden om ook de batterijen tegenover de citadel en het »fort du Nord" te sloopen, liet Chassé eveneens het werk aan de dijken en tot afloop der onderwaterzettingen staken en bleven de cou-

Digitized by Google

pures bij Burcht en Callo ongedicht: tegen het einde van het volgende jaar zouden zij nieuwe diensten bewijzen. Op de Schelde viel in '31 weinig merkwaardigs meer voor; de schepen der tweede divisie, met het pas in dienst gestelde linieschip *de Zeeuw* voerende 94 stukken onder bevel van den kapitein ter zee Rijk versterkt, lagen op verschillende plaatsen gestationneerd.

Den 29sten September brachten de prins van Oranje, prins Frederik, de jonge prins Hendrik als adelborst eerste klasse (bladz. 317) en prins Albert van Pruisen een bezoek aan Staats-Vlaanderen en inspecteerden op het stoomjacht *de Zeeuw* enkele kanonneerbooten, de korvetten *Medusa* en *Proserpina*, de brik *de Echo* e. a. op de Schelde; ook de citadel van Antwerpen. De grijze bevelhebber trad na zijne vreemde handelingen in Augustus 1831 (bladz. 655) de prinsen niet zonder zekeren schroom tegemoet; maar zij schudden hem zonder verwijt hartelijk de hand. Nadat de vorstelijke personen zich eenigen tijd ook met zijne officieren hadden onderhouden, namen zij de bezetting in oogenschouw, welke daarna met hun bevelhebber aan het hoofd voorbij de prinsen defileerde [528]). Toen Oranje na de inspectie bemerkte, dat Chassé eenige moeite had om den degen op te steken, voerde de prins den ouden krijger hoffelijk schertsend tegemoet: »'t Latje gaat »er beter uit dan er in, generaal!"

Op de wallen deden de vorsten zich door den eerst-aanwezenden ingenieur nauwkeurig onderrichten omtrent den uitval op 5 Augustus '31 en de ligging der vijandelijke batterijen langs de beide Schelde-oevers. Vervolgens bezochten zij de bomvrije localen, de batterijen en verdedigingswerken.

Aan het dejeuner in de woning van generaal Chassé bood de dochter van den luitenant-kolonel chef van den staf de Boer aan den prins-veldmaarschalk een bloemenkroon, aan prins Frederik een krans van immortellen, en sprak daarbij de volgende dichtregelen —

De votre gloire, de notre amour
L'emblême est en ces immortelles.
Leur souvenir en règnera toujours
Au sein des défenseurs de cette citadelle.
S'ils n'ont pu suivre vos exploits,
Et venger avec vous l'honneur de la patrie,

Digitized by Google

Du moins, pour seconder vos droits
Ils brûlent d'exposer leur vie.
Mon père, de Chassé le compagnon fidèle,
M'apprit, comme eux, à adorer le roi.
Dans ce château, entouré de rebelles,
Ecoutez ce serment, croyez ma faible voix.
Comme leur digne chef pour le pays, le roi,
Ils mouraient tous, plutôt que de trahir leur foi.

Het toeval wilde dat dienzelfden dag vorst Leopold de bezetting van Antwerpen in oogenschouw nam, zoodat bij het vertrek van Hunne Koninklijke Hoogheden per stoomboot naar Bergen-op-Zoom de beide Schelde-oevers daverden, hier van geestdriftige hoezee's der bezetting van de citadel, de forten en de schepelingen ter eere der prinsen van Oranje en Nassau, ginds van de toejuichingen der Belgen jegens hun souverein, die met zijn gevolg langs de kaden reed.

De elfjarige prins Hendrik ging niet mede terug, maar bleef voor zijn onderricht eenige weken op het linie-schip *de Zeeuw*, onder de leiding van den kapitein-luitenant ter zee Arriëns, aan wien door den koning mede de opvoeding zijner kleinzonen was opgedragen. Prins Frederik en zijn zwager prins Albert van Pruisen inspecteerden op het stoomschip *Curaçao* de reede van Vlissingen en de aldaar gestationeerde oorlogsvaartuigen.

Bij de inspectie van Staats-Vlaanderen, ook uit de berichten van den bevelhebber in het 4e District, bleek 't, dat de Belgen de positie bij de Isabelle-sluis aan den Braakman ontruimd, de stukken weggevoerd en de borstweringen geslecht hadden (Kaart IX). Daarentegen versterkten en bewapenden wij het fort nabij het Hazegras; de vuurmonden op de batterijen aan den Kapitalen Dam werden met enkele vermeerderd en de voornaamste toegangen van het zuiden naar Zeeuwsch-Vlaanderen versperd, deels van geschut voorzien. Terwijl de Belgen het Zwin verlieten trokken zij meer troepen nabij Maldeghem, Eecloo, Assenede en Bouchaute samen.

Evenals in vroegere oorlogsjaren eischten ook nu weder de Zeeuwsche koortsen in Staats-Vlaanderen talrijke en zware offers. Dientengevolge werd de bezetting sterk verzwakt, de dienst der overblijvenden bijzonder inspannend, zoodat men reikhalzend naar versterking van troepen uitzag.

Digitized by Google

Bij het Schelde-eskader vielen wijzigingen voor. De korvetten *Amphitride*, *de Heldin* en de brik *Meermin* vertrokken aanvankelijk naar Nieuwediep en Hellevoetsluis; al spoedig gingen zij van daar onder zeil naar Oost-Indië, de korvet *Hippomenes* naar Paramaribo. Voor Antwerpen bleven vier kanonneerbooten, die aan het Vlaamsche Hoofd geankerd lagen, een vijfde iets hooger tegen den Vlaamschen wal en nog een tegenover de citadel.

Te 's Gravenhage wantrouwde men vooral Groot-Britannië (bladz. 876), zoodat prins Frederik gelastte om in alle zeegaten tegen het doordringen van vreemde oorlogsschepen en het verrichten van opnemingen te waken; de scheepsbevelhebbers op de Schelde moesten de Belgen binnen de hun gestelde grenzen houden. De batterijen aan den zeekant te Vlissingen werden aanzienlijk versterkt. Tegen het einde des jaars zakten de meeste schepen de rivier af tot Vlissingen en liepen de haven binnen, waar zij de gebeurtenissen van het vóórjaar afwachtten.

Met den aanvang van 1832 trof de prins-admiraal nog andere maatregelen, die niet uitsluitend de beveiliging der grenzen tegen de Belgen ten doel hadden. Behalve de scheepsmacht op de Schelde werden tegen het eind van Februari in dienst gesteld het fregat *Algiers* (zie Bijl. X, de vloot) om den gouverneur-generaal van den Bosch uit Java af te halen; de korvetten *de Javaan* en *de Triton* vertrokken naar Texel, waar de *Nehalennia* reeds lag, om te zamen en met een drietal brikken steeds gereed te zijn tot een kruistocht; het linie-schip *Waterloo* naar Nieuwediep en het fregat *de Rupel* naar Durgerdam om post te vatten voor het Y. De gezagvoerders te Hellevoet en Nieuwediep ontvingen bevel om kettingen tot sluiting der havens gereed te houden. Tot October 1832 gebeurde verder niets bijzonders bij de vloot; af en toe heerschte spanning wegens vrees voor vijandelijkheden van Frankrijk of Engeland. De cholera eischte aan boord der schepen, o. a. van den kapitein ter zee Koopman, talrijke offers; binnen enkele dagen bezweek een tiende deel der bemanning, ongeveer 800 schepelingen. Ook het eskader ter reede van Texel leed gevoelige verliezen. De troepen te velde ondervonden weinig van de vreeselijke ziekte.

Op 5 Mei 1832 had te Amsterdam de eerste doorschutting plaats der groote sluis van het Oosterdok, (bladz. 316) en wel van

Digitized by Google

de korvet *van Speyk*, aan boord waarvan zich dien dag prins Frederik en de drie zonen van Oranje bevonden. Toen de *van Speyk* in den boezem der sluis was binnengehaald hield de burgemeester der hoofdstad een aanspraak tot de leden van het vorstelijke huis en wenschte den jongsten zoon van den prins van Oranje geluk met het besluit van zijn »Doorluchtigen Vader om hem de loopbaan der Trompen, van de Ruiter en van den held te doen omhelzen", wiens overblijfselen gisteren naar het praalgraf in de Nieuwe Kerk waren overgebracht. De admiraal en kolonel-generaal vatte het woord op voor prins Hendrik en deelde o. a. mede, dat 't in 's konings plan lag om zijn jongsten kleinzoon bij indienststelling van de *van Speyk* aan boord van deze korvet te plaatsen.

Na afloop der koninklijke bezoeken (1831) in Brabant kregen de troepen meer rust. In de kantonnementen heerschte een opgewekte geest, hoewel de voorposten-dienst langs de grenzen, de handhaving der orde en de verpleging der verspreide afdeelingen groote inspanning bleven eischen; verloven werden slechts voor korten tijd toegestaan.

Bij dagorder van 8 September 1831 was aan het leger te velde, in alle vestingen en garnizoenen de schorsing der vijandelijkheden voor zes weken bekend gemaakt. »Op *bijzonderen aanzoek* van de gevolmachtigden der vijf groote mogendheden te Londen" — zoo luidde een nieuwe dagorder op 6 October d. a. v. — »was de wapenstilstand verlengd tot 25 October. De diplomatieke verbalen vervingen ditmaal voorbedachtelijk het woord »suspension d'hostilités" door »armistice", ten einde daaraan de beteekenis van langeren duur te hechten. Maar men wantrouwde de Belgen. Het zwaard bleef omgord, de patroontasch gevuld, de ransel gepakt: allen waren gereed om bij het eerste sein opnieuw voorwaarts te rukken.

Overeenkomstig het 40ste protocol had in September (1831) te Wustwezel de reeds in November 1830 (bladz. 526) vastgestelde uitwisseling plaats der Hollandsche militairen, welke nog altijd in België gehouden, deels naar Bouillon overgebracht waren; ook van de gewonden en de krijgsgevangenen gedurende den veldtocht: te samen 75 officieren — waarbij ook de kolonel de Gallières

Digitized by Google

(bladz. 779) —, 1500 onderofficieren en minderen. De uitvoering geschiedde van Belgische zijde door den kolonel Fonson, onzerzijds door majoor Roloff. De officieren vertrokken aanstonds naar hunne haardsteden en betrekkingen; de minderen werden voorloopig te Breda gekazerneerd, daarna opgezonden naar de depots der afdeelingen, waartoe zij behoorden. Tot het laatste oogenblik werden onze landslieden, o. a. te Antwerpen, door het grauw met steenen begroet, uitgescholden en bedreigd; het militaire geleide moest het volk met geweld in bedwang houden. De Belgische krijgsgevangenen van Augustus 1831 werden van Kampen, Harderwijk, Naarden en Loevenstein per scheepsgelegenheid naar het fort Lillo overgebracht, van waar zij door bemiddeling van den commandant van Zijner Majesteits zeemacht werden uitgeleverd aan de daartoe door generaal Chassé aangewezen autoriteiten.

Bij onze voorposten in Staats-Vlaanderen meldden zich schier dagelijks deserteurs aan en een groot aantal lieden, die allertreurigste tafereelen omtrent den toestand van de lagere klassen en de min-gegoede burgers in België ophingen; zij smeekten, op ons grondgebied te worden toegelaten, ten einde door handenarbeid, onverschillig van welken aard, althans iets te verdienen om in de behoeften van hunne gezinnen te voorzien.

Op 20 September keerde de prins van Oranje voor goed naar Tilburg terug. Een week later kwam de erfprins bij zijn vader logeeren en was elken dag bij de exercitiën van de grenadiers tegenwoordig. Af en toe begaf Oranje zich te paard naar Nijmegen — 70.5 kilometers — en keerde gewoonlijk na enkele uren toevens aldaar weer terug.

Tilburg, toen nog een aaneenschakeling van kleine dorpen, telde in 1831 ongeveer twaalf duizend inwoners, meerendeels fabrieksarbeiders. De voornaamste lakenfabrieken behoorden aan de heeren van Dooren, Diepen en Vreede. Toen koning Lodewijk in 1809 aanvankelijk uit Tilburg de operatiën tegen de Engelschen in Zeeland had geleid, verbleef hij in het zoogenaamde »Kasteeltje" op den Nieuwen dijk — thans de Zwijsenstraat — bezuiden het stadhuis, bij den heer Martinus van Dooren, wien de koning ter gelegenheid der verheffing van Tilburg tot stad ook tot »maire" had benoemd. Sinds had zijn broeder Thomas Josephus

Digitized by Google

een aanzienlijk fortuin verzameld te Parijs en aan de noordzijde van den Steenweg, thans de Heuvelstraat, op den hoek van het Comedie-pleintje een groot huis gebouwd, acht ramen breed, met één verdieping: in dien tijd iets zeer bijzonders voor Tilburg. Op het pleintje bevonden zich behalve de schouwburg ook het postkantoor en andere huizen, die reeds lang zijn afgebroken tot aanleg van de Willem-Twee straat, welke thans de Heuvelstraat met de Spoorlaan verbindt. Op het oostelijke einde van den Heuvel staat een reusachtige, toen als een chineesche tent gesnoeide linde, in wier schaduw honderden menschen kunnen rusten en welke het garnizoen in 1831 als algemeene plaats van samenkomst beschouwde.

Sinds het bezoek van de prinses van Oranje op 20 Augustus (bladz. 805) wapperde de driekleur van de woning van den »Parij'schen van Dooren" — zoo als men te Tilburg algemeen den heer Thomas Josephus noemde —, welke hij aan den prins van Oranje, zoo lang Zijne Koninklijke Hoogheid te Tilburg zou vertoeven, tot verblijf had aangeboden. Herhaaldelijk genoot ook de koning aldaar, bij jaarlijksche wapenschouwingen, soms met de geheele koninklijke familie de gastvrijheid van zijn zoon.

De inrichting der woning eigende zich bijzonder tot vorstelijk verblijf.

Ter weerszijden van het groote voorhuis lagen twee ruime vertrekken, achter welke weer groote tuinkamers, die onderling en met de eetkamer voor ruim dertig personen, waarheen het voorhuis rechtstreeks voerde, door gebeeldhouwde vleugeldeuren in gemeenschap stonden. Uit de »hall" leidde een breede massief mahoniehouten trap met gepolijst koper beslagen spijlen naar de gemakkelijk ingerichte slaapvertrekken, een groote biljard-kamer en de rijk voorziene boekerij. Alle kamers beneden en boven waren overvloedig met schilderijen, vazen en andere kostbaarheden versierd. Achter en langs het huis strekte zich de reusachtige, gedeeltelijk als Engelsch park smaakvol aangelegde tuin uit, reikende tot de tegenwoordige Tuinstraat. Een sierlijk, hoog met klimop bewassen gesmeed ijzeren hek voorkwam, bij gastmalen in de open lucht, waar de koning of de prins-opperbevelhebber dikwerf een honderdtal officieren aan tafel noodigde, elke onbescheidenheid van buitenbewoners en wandelaars. De achterpoort in den tuin

Digitized by Google

gaf toegang tot de stallen. Gewoonlijk steeg de prins hier te paard om alle eerbewijzen vóór het huis te ontwijken. Maar 't duurde niet lang, of een groote menigte wachtte tegen twee uur 's namiddags achter den tuin den vorst op, wiens weldadige zin en vriendelijke vormen aller harten wonnen: niet zelden maakte men misbruik van zijne goedheid. Dagelijks nam de prins eenige uren lichaamsbeweging, 's namiddags te paard in de bosschen of op de heide, 's avonds, dikwerf nog laat, in en om de stad, waarbij hij dan veelal minzaam een gesprek aanknoopte met dezen of genen, dien hij toevallig ontmoette.

De prins van Oranje gebruikte het huis geheel voor zich, met geen andere werkkamer voor zijne officieren of voor den generalen staf dan zijn eigen studeervertrek aan den tuinkant. Wanneer prins Frederik te Tilburg kwam, vertoefde hij bij den heer Vreede op den Steenweg. Generaal baron de Constant logeerde bij den heer Pieter van Dooren, zoon van Martinus, eveneens op den Steenweg, in 's prinsen onmiddellijke nabijheid. Een tiental andere staf-officieren woonden in en nabij het »Kasteeltje" bij de weduwe Martinus van Dooren en in nabijgelegen huizen, waar zij hunne werkzaamheden verrichtten [529]). De druk bezochte officieren-societeit — te Tilburg waren ± 180 officieren ingekwartierd — bevond zich in de Zomerstraat tegenover de Nieuwlandstraat.

Gewoonlijk reeds vroeg in den morgen werkte de opperbevelhebber liefst alleen of met baron de Constant. Zelf las hij alle dienstbrieven en rapporten, volgde nauwkeurig uit de hem namens den koning toegezonden diplomatieke stukken de staatkundige gebeurtenissen en alle handelingen der conferentie, waarnaar hij zijne maatregelen voor het leger regelde.

Volgens de Belgische nieuwsbladen bakenden de Nethe, de Dyle en de Demer de stelling af, waarachter het leger, met de »garde civique" ongeveer 60000 hoofden (Bijl. XVI), een tweeden inval onzerzijds afwachtte. Kolonel de la Sarraz schreef dat te Diest en in de omstreken 30000 man stonden. Twee korpsen, elk van 8000 hoofden, bewaakten de wegen tusschen Turnhout en Antwerpen; 5 à 6000 man, ingeval van nood door de gemobiliseerde burgerwachten van Brussel, Gent, Namen en door vrijwilligers te versterken, moesten de beide Vlaanderen verdedigen; de »gardes

Digitized by Google

civiques" van Luik en Limburg waren bestemd voor Hasselt, Tongeren en tegen Maastricht. Naar aanleiding dezer berichten ontwierp Oranje nieuwe plannen ten einde bij hervatting der vijandelijkheden in de richting van Lierre naar Antwerpen of wel over Bree naar het Belgische gedeelte van Limburg op te rukken. Laatstgenoemd plan zag tevens op de door de la Sarraz beweerde eventueele hulp van Pruisen, wanneer Frankrijk nogmaals een Fransch leger tot bijstand van vorst Leopold over de zuidelijke grenzen zou zenden.

Op 25 October gaf de prins een groot feestmaal ter eere van de geboorte op den 18den t. v. — den herinneringsdag van den volkerenslag bij Leipzig — van prins *Friedrich* Wilhelm Nikolaus Karl, eerstgeborene uit het huwelijk van prins Wilhelm van Pruisen, die in 1888 als keizer Friedrich zijn vader, eersten imperator van Duitschland, zou opvolgen. Dienzelfden dag deelde de prins-veldmaarschalk in een omzichtig gestelde dagorder aan het veldleger het einde van den wapenstilstand mede, onder aanbeveling van groote waakzaamheid en van alle voorzorgen, die de oorlogstoestand vorderde. In verband met de vijandige houding, door Engeland bij de afkondiging van het 50ste protocol aangenomen (bladz. 828), ten einde op alle gebeurlijkheden te zijn voorbereid en de dienst te verlichten werd het veldleger in October in noord-oostelijke richting verplaatst en betrokken de divisiën engere kantonnementen. Generaal van Geen kwam van Breda naar Tilburg, zijne voorposten te Chaam, Alphen en Diessen; de hertog van Oirschot naar Boxtel, met voorposten te Hoog Loon, Eerzel en Steensel; de divisie Meyer werd dichter om Eindhoven en Helmond samengetrokken met voorposten te Valkenswaard en Heeze; generaal Cort Heyligers verliet met de reserve-divisie St. Oedenrode en vestigde het stafkwartier te Veghel, de eerste brigade te Uden, de tweede in en om Erp.

De defensieve stelling, waarin de troepen stonden, was van zoodanigen aard, dat zij dadelijk tot het offensieve konden overgaan, indien de Belgen 't waagden het grondgebied te schenden. Op 1 November wilde de prins van Oranje het hoofdkwartier naar 's Hertogenbosch overbrengen; ook de commandanten van de cavalerie en de artillerie kwamen aldaar; de ruiter-afdeelingen

Digitized by Google

en de batterijen waren over het front verdeeld. De geheele dislocatie was berekend op een operatie in de richting van de Maas, Hasselt en Tongeren; de misvattingen van de la Sarraz bleven invloed uitoefenen. Toen het 50ste protocol een bedreiging van de zeegaten en de kust door de Engelschen deed vreezen, werden aanstonds tien duizend man van de eerste en de tweede divisie aangewezen om eventueel een landing in Zeeland of Noord-Holland te beletten. Tegen het eind van het jaar telde het veldleger 46000 officieren, onderofficieren en minderen, benevens 8000 paarden, d. i. ongeveer 13000 hoofden en 1000 paarden meer dan in Augustus bij terugkeer uit België. (Bijl. XVI).

Menig soldatenhart klopte sneller toen de dagorder van 25 October den oorlogstoestand weer afkondigde. Overal leven, beweging, hoog gespannen verwachtingen. Al kwam 't niet tot strijd, enkel tot patrouille-ontmoetingen, toch toonde het leger dat het zijn ernstige roeping ten volle besefte. Als rente van de zware oorlogslasten nu en gedurende de volgende jaren openbaarden zich in ons vaderland een ongewone geest van vooruitgang, leven en ontwikkeling op krijgskundig gebied, een voorwaarts streven in de goede richting.

Zelfs gedurende de koudste winterdagen werd de voorpostendienst even streng als 's zomers volgehouden; dáár en op wacht in de garnizoenen leerden de troepen waakzaamheid en tucht. Bij de enge kantonneering bleven Bergen-op-Zoom en Breda vrij wel aan zich zelf overgelaten, hetgeen voor laatstgenoemde vesting zonder buitenwerken of revêtementen vrij gevaarlijk mocht heeten. De bezettingen van beide vestingen moesten voorzien in de veiligheid van Roosendaal, welke plaats voortdurend bloot stond aan strooptochten der Belgen.

Onmiddellijk na afloop van den veldtocht had de Belgische regeering de heterogene samenstelling harer strijdkrachten gewijzigd, welke tot zulke groote teleurstellingen had geleid; krachtig en zonder verpoozen arbeidde het legerbestuur om de bestaande fouten te herstellen en de leemten aan te vullen. Sommige officieren waren op non-activiteit gesteld, anderen ontslagen; vruchteloos brachten de bewerkers der Belgische onafhankelijkheid hunne klachten uit aan den senaat, de representanten en »à l'opinion

Digitized by Google

publique". De eerste ban der »garde civique" was reeds op 16 Augustus, den dag waarop de kolonel de Brouckère het oorlogsbestuur aanvaardde, op vredesvoet teruggebracht. Drie dagen later kondigde de sterk franschgezinde minister van oorlog een nieuwe leger-organisatie af; de vrijkorpsen en de vrijwillige bataljons-tirailleurs werden deels bij de regimenten jagers te voet ingedeeld, deels opgeheven. De sterkte en de formatie der tactische éénheden bleven voorloopig als vroeger; in September werden bij alle regimenten van linie een vierde, bij de jagers een derde bataljon opgericht. Bovendien machtigden de wetgevende kamers op 22 September den souverein »considérant les circonstances graves où se trouve la Belgique" om, zoo lang de vrede met Nederland niet was tot stand gekomen, voor goed of tijdelijk vreemde officieren in dienst te nemen; op 1 October d. a. v. »de permettre d'occuper ou de traverser le territoire du royaume à telle troupe étrangère qu'il trouvera convenable". Acht Fransche generaals — Magnan, Hurel, Desprez, Evain, Billiard, Grundler, Picquet en Nempde —, een tiental hoofd- en ruim 330 subalterne officieren der verschillende wapens kregen vergunning van den koning der Franschen om betrekkingen in het Belgische leger te aanvaarden, doch met behoud hunner uniform en van de fransche kokarde. Hoewel de aanwinst van zoo vele, meest allen beproefde officieren, de innerlijke waarde van het leger aanzienlijk verhoogde, moest begrijpelijkerwijs de aanstelling van vreemden de eigenliefde der Belgische officieren krenken. Sommige Belgische en de meeste Fransche dagbladen juichten den door vorst Leopold getroffen maatregel levendig toe. De trots van den Franschman werd er door gestreeld; de revolutionnaire Belgen achtten daarmede de toekomst van den jongen staat verzekerd; de orangisten waren diep teleurgesteld.

Als gevolg van deze en andere maatregelen won het Belgische leger binnen enkele weken belangrijk in slagvaardigheid. In den loop der maand October klom de sterkte tot 57 bataljons linienfanterie en jagers, verdeeld in drie divisiën onder het bevel van de generaals Hurel — een Franschman —, Duvivier en Goethals, elk van twee brigades met drie regimenten van 9 tot 10 bataljons; een divisie cavalerie, samengesteld uit twee brigades lichte en een bri-

Digitized by Google

gade zware ruiterij, 33 eskadrons, jagers te paard, lansiers en kurassiers, vier batterijen van 12-, zeven van 6 pond, twintig compagnieën vesting-artillerie en transporttrein; een bataljon genietroepen en een korps »partisans" — te samen met de hulpdiensten 2554 officieren, 67631 onderofficieren en minderen, 88 veldstukken benevens 11700 paarden. Ongeveer 50000 man legerden in barakken-kampen bij Diest en Raevels. De Fransche luitenant-generaal Desprez — chef van den staf bij maarschalk Bourmont gedurende den veldtocht en de verovering van Algiers — fungeerde als chef-, kolonel Prisse als sous-chef van den generalen staf; zestien officieren — meerendeels Franschen — waren daarbij werkzaam; bovendien beschikte men over een eskadron guides: weleer de »compagnie des guides de la Meuse". De kolonel de Liem en de generaal-majoor Goblet hadden de leiding respectievelijk van de artillerie en de genie. Het Belgische leger behield den geheelen winter voormelde stellingen.

Den 28sten Januari 1832 leed België een groot verlies door het plotseling overlijden van den Franschen gezant Belliard, als gevolg van sterke vermoeienis bij herhaalde reizen naar Parijs tot oplossing van het vraagstuk der slechting van de zuidelijke Belgische vestingen (bladz. 832). Geen wonder, dat België voor den man, die Antwerpen tweemalen gered en zooveel bijgedragen had om den tegenspoed van Leuven te herstellen, jegens wien de nieuwe staat zulke groote verplichtingen gevoelde, binnen Brussel een standbeeld oprichtte.

De weigering van koning Willem I om het traktaat der vier-en-twintig artikelen te onderteekenen, leidde België er toe om het leger opnieuw te versterken: o. a. werden nog een regiment »étrangers" en een korps »partisans" opgericht, welk laatste onder bevel van den meermalen vermelden kapitein Capiaumont de vesting Maastricht sterk benauwde.

Op den 20sten Mei 1832 aanvaardde de Fransche luitenant-generaal baron Evain het oorlogsbestuur; hij had gedurende het Eerste Fransche Keizerrijk en later veel organiseerend talent aan den dag gelegd. In Juli d. a. v. ging hij over tot de formatie van twaalf reserve-bataljons, genummerd in volgorde van de regimenten, waarbij zij werden ingedeeld; ook vermeerderde hij elk der

Digitized by Google

regimenten lichte ruiterij met een »éclaireur-escadron" en schonk aan België twee rijdende batterijen. Reeds op 5 October van hetzelfde jaar verscheen een koninklijk besluit tot vaststelling van een nieuwe leger-indeeling in zeven divisiën. Vier divisiën infanterie en de divisie cavalerie vormden het »actieve leger", de zesde, die van Vlaanderen als »de reserve"; de troepen tot verdediging van Antwerpen, de zevende divisie. Op dit tijdstip bedroeg de sterkte van het »actieve leger" en »de reserve" 83000 hoofden, 13500 paarden en 122 vuurmonden (Bijl. XVI), het eerstgenoemde gelegerd in de barakken-kampen van Zonhoven, Diest en Bouwel nabij Lierre [530]).

Hoewel kolonel de la Sarraz veelvuldige berichten aangaande het Belgische leger inzond, bleken deze herhaaldelijk onjuist te zijn.

Prins Frederik had de laatste dagen van October in Tilburg vertoefd en marcheerde op Dinsdag 1 November met zijn broeder en het geheele hoofdkwartier naar 's Hertogenbosch, alwaar beide vorsten door de ingezetenen en de bezetting luisterrijk werden ingehaald. Eenige uren later kwam ook de erfprins te 's Hertogenbosch. Voor den prins van Oranje was het gouvernements-huis in gereedheid gebracht; prins Frederik logeerde bij den heer F. A. van Rijckevorsel. Onder de aangerichte feestelijkheden blonk vooral uit het gastmaal op 12 December door de »Illustre Lieve Vrouwe Broederschap" aan haren zwanenbroeder, den prins van Oranje, aangeboden. De oprichting der broederschap dagteekende van den aanvang der 14de eeuw; de prins van Oranje en prins Frederik waren zwanenbroeders, de erfprins broeder, de twee jongste kleinzonen des konings candidaten. Prins Frederik was wegens dienstaangelegenheden naar 's Gravenhage vertrokken en woonde het feest niet bij.

De oorlogzuchtige stemming in België na de ratificatie van het tractaat van 15 November 1831 door Engeland en Frankrijk, deels ook de hooge waterstand in het laatst van November deed den prins van Oranje besluiten, bij menigvuldige reizen naar 's Gravenhage tot overleg met den koning, met prins Frederik en tot bijwoning der kabinets-raden, om vóór den aanvang van het nieuwe jaar de kantonnementen der reserve-divisie verder oostwaarts uit te breiden. Prins Frederik bezocht per stoomboot nagenoeg alle zeeplaatsen en bevorderde door zijn tegenwoordigheid de maatregelen

Digitized by Google

voor de kustverdediging. Overigens onderging de opstelling van het leger gedurende den winter geen noemenswaardige verplaatsing. Toen men te Brussel de mislukking der missie van graaf Orloff in Nederland vernam, waarmede het vooruitzicht op een eindschikking weer voor langen tijd verschoven werd, sloegen de Belgische bladen, inzonderheid de »Emancipation", opnieuw een oorlogzuchtigen toon aan. Groote drukte heerschte in de bureau's van het oorlogsbestuur; enkele Belgische regimenten kregen bevel onze grenzen dichter te naderen: o. a. bedreigde de Fransche generaal in Belgischen dienst Magnan met zijn brigade de vesting Maastricht; de Belgen hervatten den batterijbouw tegenover de citadel van Antwerpen en langs de Schelde. Ook de redevoeringen van enkele senaats-leden bij de behandeling der oorlogsbegrooting schenen op aanstaande vijandelijkheden te wijzen. De quaestie Thorn verhoogde de verbittering. Toen in Maart geruchten verluidden omtrent een onderneming tegen de citadel en van een beweging in Noord Brabant, machtigde de koning den prins-opperbevelhebber om zoo noodig zonder nadere bevelen, dus geheel op eigen gezag, tot bijstand van generaal Chassé, van generaal de Kock in Zeeland of wel van Maastricht te handelen. Niettegenstaande de ondervinding in Augustus 1831 te Luik opgedaan, rekende de koning nog altijd op bijstand der orangisten in België. 't Meest bleven de citadel van Antwerpen en Maastricht de aandacht trekken. Ofschoon Oranje, als reeds opgemerkt, de zienswijze des konings omtrent het behoud van eerstgenoemde veste geenszins deelde, strekten al zijne beschikkingen om zijn vader te bevredigen. Aan generaal Chassé schreef de prins op 21 Maart, dat hij gereed was om op het eerste bericht aangaande bewegingen des vijands, waardoor de posten aan de Schelde gevaar zouden kunnen loopen, voorwaarts te rukken.

Tegen 1 Maart 1832 verrichtte het mobiele leger een flankbeweging naar het westen, waarbij het stafkwartier der tweede divisie te Tilburg kwam, dat der eerste divisie te Breda; deze troepen bewaakten het terrein tusschen Geertruidenberg, Rijsbergen, Groot Zundert tot Wouw nabij Bergen-op-Zoom. De frontlijn van het veldleger liep van laatstgenoemde plaatsen over Chaam, Hilvarenbeek, Hapert, Hoog Loon, Bergheijck, Valkenswaard en

Digitized by Google

Heeze bezuiden Eindhoven, waar het stafkwartier der derde divisie gevestigd bleef; de reserve-divisie kantonneerde van Vechel tot bezuiden Helmond en bewaakte te Maashees en Oeffelt de toegangen naar Grave en Nijmegen. De stelling was dientengevolge te uitgebreid geworden. Zoolang geen engere samentrekking wenschelijk bleek, hetgeen in de maand Juni d. a. v. viel te bevragen bij geruchten omtrent het levendige verlangen van vorst Leopold om de in Augustus 1831 geleden nederlaag schitterend te wreken, trof het hoofdkwartier beschikkingen om het veldleger bijtijds op daartoe aangewezen punten samen te trekken. Tevens had het groote hoofdkwartier zorg gedragen om in de voeding en de verpleging der troepen te voorzien en den last der inkwartiering voor de ingezetenen meer dragelijk te maken. De schutters en vrijwilligers begonnen na twee winters aan de grenzen te hebben doorgebracht, naar terugkeer tot hun gewone werk in de burgermaatschappij te verlangen. Doch de koning was besloten, wanneer 't tot hervatting der vijandelijkheden mocht komen, de »levée en masse" af te kondigen. In April gaf kolonel de la Sarraz nogmaals hoog op aangaande den slechten geest in België, algemeene ingenomenheid tegen vorst Leopold, maar toenemende verheerlijking van Oranje; bij ongeregeldheden te Bergen zou de stad hebben weergalmd van de kreten »Leve de prins van Oranje". Prins Frederik ontstemden de overdrijving en de onvervulde toezeggingen van den Nederlandschen commissaris te Aken al meer en meer.

Bij al zijn bemoeiingen ontzag Oranje zich zelf 't minst; telkens begaf hij zich tot overleg met den koning naar 's Gravenhage: enkele malen per stoomboot en dan des nachts: gewoonlijk te paard. Op 7 April vertrok Zijn Koninklijke Hoogheid te acht uur 's voormiddags uit 's Hertogenbosch en steeg nog vóór drie uur 's namiddags af aan zijn paleis te 's Gravenhage.

Gedurende de tweede helft der maand Mei, welke zich door bijzonder gunstig weder onderscheidde, hielden de prins-veldmaarschalk en prins Frederik, vergezeld door prins Albrecht van Pruisen, wapenschouwingen: op de Berlicom'sche heide over de nabij gekantonneerde rijdende batterijen, nabij Tilburg over de eerste divisie van generaal baron van Geen, op de heide nabij Oirschot

Digitized by Google

Digitized by Google

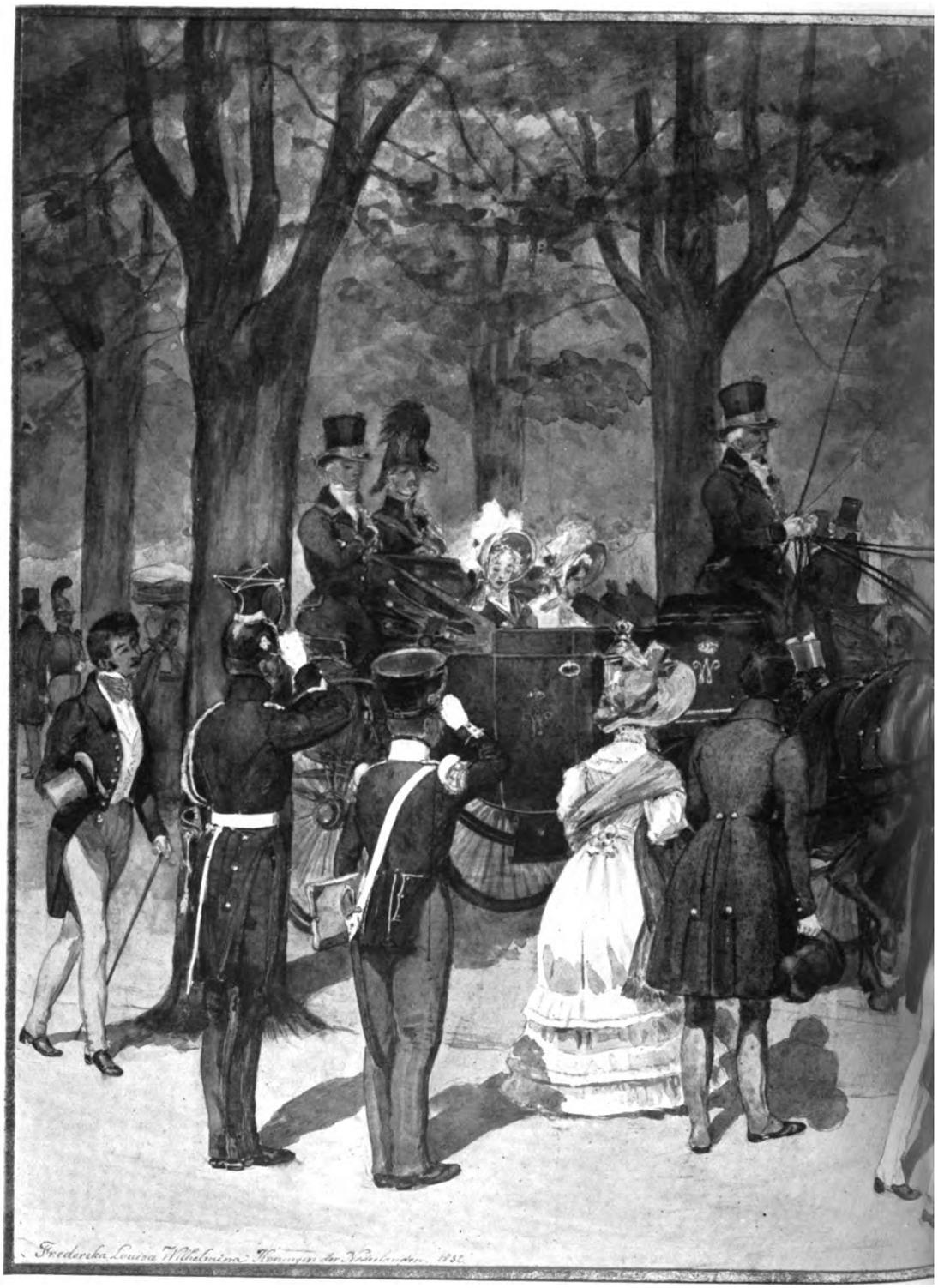

Hare Majesteit Frederika Louise **Wilhelmina,** *Koningin der*

Digitized by Google

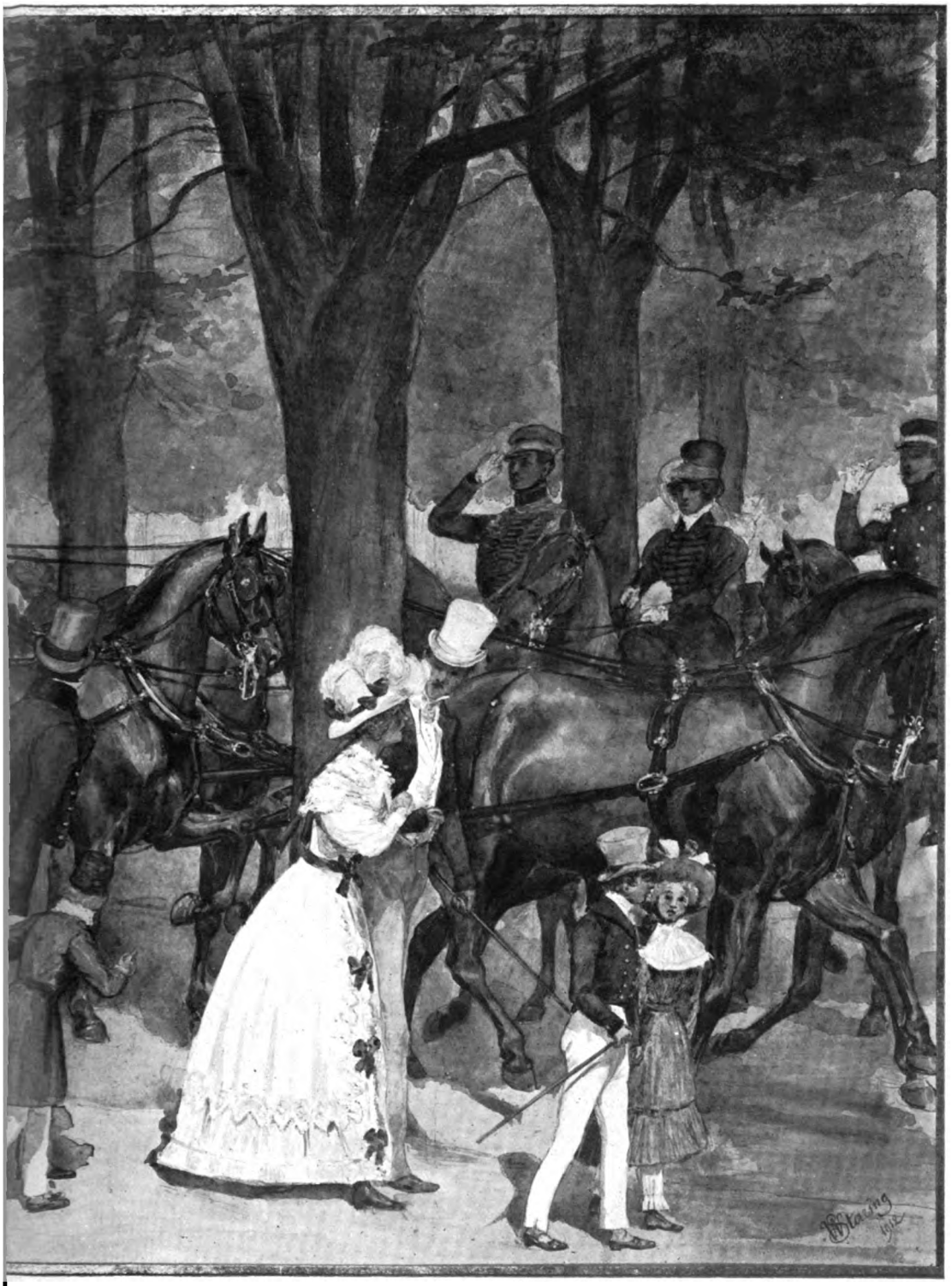

rlanden, in het Lange Voorhout te 's Gravenhage. — 1832.

Digitized by Google

Digitized by Google

over de tweede divisie van den hertog van Saksen Weimar, over de derde divisie Meyer en de tweede brigade cavalerie nabij Eindhoven, over de reserve-divisie tusschen Uden en Zeeland.

Zoowel het voorkomen als de vaardigheid der troepen en de krijgshaftige houding der plattelands-schutterijen trokken bijzondere aandacht. De uitdeeling der metalen kruizen in de vestingen, bij het Schelde-eskader, en nadat medio Juni de kampen bij Rijen en Oirschot opnieuw waren betrokken, ook aan het veldleger, onderhield een levendig opgewekte geest bij de troepen.

Op 20 Juni 1832 bracht de prins-veldmaarschalk het hoofdkwartier weder over naar Tilburg ten huize van den heer van Dooren om aldaar tot 15 Juli 1839 schier onafgebroken te verblijven. Elken dag bezocht de prins de legerplaatsen bij Rijen of Oirschot, soms beide kampen op denzelfden dag. In het laatst van Juli woonden ook de koning met de prinses van Oranje de oefeningen aldaar bij. De juistheid en snelheid, waarmede alle manoeuvres werden uitgevoerd, bewezen den invloed van den vorstelijken op het oorlogsveld geharden leider. Zijne zonen ontzag hij evenmin; beiden, prins Willem en prins Alexander, namen aan alle gewone en buitengewone oefeningen deel, aanvankelijk prins Willem aan het hoofd van een compagnie, prins Alexander van een peloton grenadiers. Nog herinneren zich oude Tilburgenaren hoe de jonge vorsten, wanneer er niet gemanoeuvreerd werd, op den Heuvel nabij de groote linde onder toezicht van hun vader exerceerden. Uit den korten maar strengen veldtocht ten vorigen jare had men geleerd, dat, meer dan toenmaals geschiedde, beschikkingen slechts de algemeene richting behooren aan te geven: bij de uitvoering moet veel aan het initiatief der onderbevelhebbers worden overgelaten. De nog altijd te tooneelmatige evolutiën volgens vooruit vastgestelde momenten vóór 1831 (bladz. 206) maakten te Rijen en elders plaats voor oefeningen in voormelden zin. De prins van Oranje toonde groot beleid tegenover de divisie- en brigade-commandanten, waarvan de meesten ook gedurende de oorlogsjaren 1832, '33 en '34 hunne betrekkingen behielden, al konden zij zich noode los maken van de oude school.

In den loop der maand Juli wachtte men in het hoofdkwartier met zekere spanning den uitslag van een plan, door de oran-

Digitized by Google

gisten te samen met Chassé beraamd, om prins Leopold tusschen Brussel en Laeken op te lichten en naar de citadel te voeren. Maar even als alle orangistische ontwerpen, mislukte ook dit. Gelijk lót zou wederkeerig ten deel vallen aan het plan van generaal Magnan om Maastricht door verraad te vermeesteren [531]).

Van Pruisen wachtte de prins van Oranje, naar hetgeen hij van zijn broeder vernam, geen hulp.

Gedurende den nazomer hadden veranderingen in de opstelling van het leger plaats in verband met een persoonlijk door den prins-veldmaarschalk ontworpen operatie-plan (bladz. 890), waarbij hij in geval van hervatting der vijandelijkheden uitsluitend op eigen krachten betrouwde. Daartoe bezette de eerste divisie het kamp van Rijen, de derde dat van Oirschot; de tweede hield zich te Eindhoven gereed; de brigades der reserve-divisie bezetten kantonnementen in en om Asten, Beek en Veghel met de divisie-staf te Helmond. Tot dekking van den rechtervleugel en om een inval langs die zijde te weren was een deel der Zuider-waterlinie tusschen Dongen en Bergen-op-Zoom dras gezet en de oude linie van Ter Heyde weder opgemaakt. De directeur-generaal van oorlog de Eerens ontving last om de zuidelijke vestingen van halve of geheele batterijen uitvalgeschut te voorzien. Volgens 's prinsen operatie-plan, hetwelk door den ordonnans-officier baron Tindal in schrift en teekening werd gebracht, kon het leger den eersten dag binnen enkele uren staan in de lijn Alphen-Reusel-Luikgestel, den tweeden dag de grenzen overgaan tot Herenthals en Geel tusschen de Kleine en de Groote Nethe met de reserve te Turnhout en Vosselaer om op den derden dag de Dyle tusschen Heyst-op den bergh, Keerbergen en Aerschot te bezetten.

Generaal baron de Constant Rebecque teekende aan omtrent dit plan, hetwelk in hoofdtrekken overeenkwam met dat van prins Frederik in Juni 1831 (bladz. 565).

»Le but de ces opérations est de se porter avec célérité sur Bruxelles, en forçant les lignes des Nethe, de la Dyle et du canal de Louvain. La ligne centrale d'opération est celle qui passe par Turnhout, Herenthals, Heyst op den bergh et le Sas de Campenhout. L'armée opérera sur trois grandes colonnes avec une réserve". Bijzondere aandacht verdienen bij dit ontwerp de groote

Digitized by Google

marschen, gemiddeld 30 kilometers per dag, tegenover de in 1831 van 2 tot 12 Augustus afgelegde, soms zeer korte afstanden.

De prins-veldmaarschalk wenschte de snelle troepenverplaatsing te bereiken door bij elke divisie een aantal wagens mede te voeren, waarop te samen zes bataljons konden plaats nemen. Groote hoeveelheden levensmiddelen, vooral brood, waren bijeengebracht: om in het midden van September weder het »Voorwaarts" uit te spreken, nogmaals aan Europa te toonen, dat noch de caleidoscopische handelingen der conferentie, noch de uittartingen van België, Frankrijk en Engeland, koning Willem konden dwingen voor onrecht te bukken — toen 's vorsten raadslieden Zijn Majesteit bezadigden ten einde, terwijl alles was voorbereid om snel en doortastend te handelen, een nieuwe tusschenkomst der Franschen aan de Schelde met het geweer bij den voet aan te zien.

Het leger te velde sprak bij het tegenbevel op 16 September van de »brood-campagne", als toespeling op de talrijke bijeengebrachte voertuigen, welke naar de krijgers meenden als broodmagazijn moesten dienen.

De prins van Oranje was bitter teleurgesteld, dat de uitvoering van het operatie-plan, hetwelk de gunstigste uitkomsten beloofde, verdaagd en ten slotte voor goed opgeheven werd. Bovendien kwam bericht van kolonel de la Sarraz omtrent de mislukking van een met 's prinsen voorkennis beraamd plan tegen de troepen van generaal Magnan vóór Maastricht. »Un traître a tout vendu" — meldde de brief van een der schijnbaar meest invloedrijkste orangisten in het Luiksche — »... le général Magnan a été circonvenu et gagné à force d'argent..."

Ofschoon de houding van den prins van Oranje ten opzichte der buitenlandsche staatkunde, na zijne treurige ondervinding in de jaren 1830 en '31 te Antwerpen en te Londen, geheel lijdelijk bleef, liet het buitenland hem niet met rust: zoo als een terugblik toont (bladz. 863) naar de onderneming der hertogin Maria Carolina de Berry om den troon van Frankrijk aan haar zoon, den hertog van Bordeaux — Henri V — te bezorgen, dus het Huis van Orleans uit Parijs te verdrijven. Alleszins vertrouwbare buitenlandsche schrijvers [532]) hebben op grond van archief-stukken onthuld, hoe zij heeft getracht Willem I over te halen om de belangen van haar zoon

Digitized by Google

in verband te brengen mét de belangen van het Huis van Oranje: met dat doel de vijandelijkheden tegen België te hervatten, de Fransche strijdkrachten naar het noorden te lokken, en haar de handen vrij te laten in de Vendée. Nadat de levendige Siciliaansche, die bij fantastische plannen en opvattingen meer luisterde naar de inspraak van haar hart dan naar koele berekening, te Weenen en te St. Petersburg geen bijval voor een legitimistische samenzwering had gevonden, Engeland zich begrijpelijkerwijs onthield, don Miguel enkel beloften voor haar onderneming veil had, bleef ten slotte haar hoop gevestigd op een volksbeweging in België ten gunste van den prins van Oranje en op den steun der carlisten in Spanje.

Reeds vóór haar vertrek uit Massa in Modena had de hertogin de Berry den zoon van maarschalk de Bourmont naar 's Hertogenbosch gezonden ten einde aldaar hare plannen te ontwikkelen en ingang te doen vinden. Volgens haar voorstel moest het Nederlandsche veldleger België binnenvallen. Gelijktijdig zou Karel Albert, de avontuurlijke koning van Sardinië uit het Huis van Savoye, wien immer het ideaal van een bond der latijnsche natiën onder de legitieme heerschers der Huizen van Bourbon en van Savoye voor oogen zweefde, den oorlog verklaren aan Lodewijk Philips. Wanneer dan de prins van Oranje in België, zij in de Vendée zegevierde, zou het Vlaamsche deel van België tot het Huis van Oranje terugkeeren en de vergrooting van Frankrijk met de Waalsche gewesten de troonbeklimming van »Henri V" opluisteren. Nauw toonde de opperbevelhebber van het veldleger te Tilburg geduld om te luisteren naar de hersenschimmen van den al beproevenden ondernemingsgeest der moeder van den elfjarigen pretendent en de optimistische beschouwingen van haar agent omtrent den haat der Fransche natie tegen het Huis van Orleans, den weerzin van het leger jegens den koning der Franschen, die toch éénmaal als 19-jarige generaal Egalité te Jemmappes had overwonnen. Oranje verwees den onderhandelaar naar den koning, zijn vader, die het roer van staat met vaste hand hield en vond 't genoeg bij bespreking van het aanzoek met prins Frederik en generaal de Constant te verklaren: »De koning besluite! Wat ons en 't leger betreft, wij zijn gereed!"

Digitized by Google

Men beweert dat de Bourmont te 's Gravenhage geen williger gehoor vond. De koning liet zich noch door hem, noch door den oud-staatsraad Bois-Bertrand van Karel X, noch door brieven van St. Priest, een der vertrouwden van hertogin Maria Carolina, noch door den Sardinischen gezant graaf Rossi beloften ontwringen en nam een afwachtende houding aan.

Toen de samenzwering der legitimisten in Provence en de opstand op de oude oorlogsvelden van de la Roche Jacquelin mislukt waren, Maria Carolina maanden lang rondzwierf om aan de nasporingen der Fransche politie te ontsnappen, wendde zij zich schriftelijk tot den prins-veldmaarschalk. Oranje antwoordde haar allerhoffelijkst, bracht hulde aan haar edel hart, zinspeelde op de onvervulde beloften van koning Karel Albert en van don Miguel, die haar even trouweloos behandelden als de Londensche conferentie met Nederland omsprong: maar ging geen stap verder.

Denzelfden dag, waarop de koning, als reeds vermeld, op aandrang van den kabinets-raad en tot groote teleurstelling van zijne zonen tegenbevel gaf betreffende een nieuwen inval in België, vertoefden de schoonzuster der prinses de Berry, de hertogin van Angoulème, reizende onder den naam van gravin de Marne, en Mademoiselle d'Artois, dochter van Maria Carolina als Mademoiselle de Rosny, met gevolg, komende van Londen enkele dagen te Rotterdam, 's Gravenhage, Utrecht en Nijmegen zonder iets voor haar in Frankrijk ronddolende moeder te kunnen uitwerken. Slecht ingelichte historici hebben den aandrang van den prins-veldmaarschalk tot uitvoering van zijn operatie-plan (bladz. 892), toch uitsluitend met het doel om de Belgen te bestraffen, Antwerpen te blokkeeren en de citadel te behouden, aan samenspanning met de legitimisten in Frankrijk toegeschreven.

In Juni van het volgende jaar verliet de hertogin de Berry Frankrijk voor goed. In October bezocht de Chateaubriand, een der felste legitimisten, haar te Leoben, waar eenmaal Napoleon met de preliminairen van den vrede de wet aan Oostenrijk had gesteld. De rol der moeder van »Henri V" was afgespeeld. Van Neerland's vorsten behield zij de herinnering van oprechte vriendschap, maar geen enkele van onvervulde beloften. Op Lodewijk

Digitized by Google

Philips mocht zij het slotvers der »Moïse" van haar vriend de Chateaubriand toepassen —

O justice inréée, arbitre souverain,
Je n'ai donc plus l'espoir de désarmer ta main!

IV. Dwangmiddelen.

Toen prins Frederik den 17en Juni te Berlijn aankwam (bl. 857 en 869), was het 65ste protocol daar reeds bekend. De heer Ancillon — een van 's prinsen oud-onderwijzers (Tweede Deel, bladz. 534) —, die pas in Mei graaf von Bernsdorff als minister van binnenlandsche zaken was opgevolgd, ook de overige leden van het Pruisische kabinet en andere hooggeplaatste personen veroordeelden ten sterkste de voorstellen van lord Palmerston, door de conferentie meerendeels uit vrees voor den Engelschen premier aangenomen, waaruit voormeld protocol was voortgevloeid. Inderdaad hadden Palmerston en Talleyrand alleen oogen en oorén voor België en leidden hunne collega's der oostelijke mogendheden eenvoudig om den tuin.

Voor koning Willem I achtten de Pruisische ministers het protocol onaannemelijk, bevattende toch erkenning der 24 artikelen, die niet door Nederland waren bekrachtigd. 's Prinsen persoonlijke aanteekeningen vertolken de zwakheid van de Pruisische-, ook van de Oostenrijksche- en de Russische regeering, die allerlei uitzonderingen pleitten en verre van Nederland flink te hulp te komen, ten slotte koning Willem I aan zijn lot overlieten.

Wij vermelden slechts een deel der notitiën van prins Frederik omtrent zijne ondervindingen te Berlijn. De daarbij doorstralende humor stemt overéén met 's vorsten afkeuring toen de koning zich twee jaren geleden in de armen van het onbetrouwbare Albion had geworpen, in plaats van steun te zoeken bij zijn natuurlijken bondgenoot aan de Spree.

»On regardait le 65me protocole comme inadmisible. Déjà

Digitized by Google

mr. Ancillon avait envoyé à mr. de Bülow une critique sévère sur cette oeuvre de la conférence.

» Prévoyant et ne pouvant désapprouver une réponse négative par le Roi des Pays-Bas aux dernières propositions de Londres, le cabinet de Berlin désire que Sa Majesté donne en même tems à la conférence le moyen de terminer les affaires, qu'il réussit à conjurer l'orage dont l'Angleterre et la France menacent la Hollande, si l'on ne trouve moyen d'arriver à un arrangement, à détourner les déterminations hostiles des deux pays et auxquelles la France semble être poussée par les embarras de toutes les genres: la levée de bouclier au Vendée, les élections, etc.

» La question territoriale et celle du Luxembourg étant envisagées comme irrévocables par la ratification du traité du 15 Novembre 1831, il s'agit des changements à faire subir aux articles d'après les réserves stipulées par les trois cours pour la navigation des Belges sur les fleuves et canaux, la communication par terre (vers Sittard), les routes et la liquidation des dettes. Le gouvernement (prussien) veut appuyer toutes les propositions à faire par le Roi des Pays-Bas, sous la condition que Sa Majesté les énonce clairement, positivement et de manière à ne laisser aucune doute d'arrière-pensée pour délayer la solution de la question belge: mieux encore vaudraient des propositions, portant le caractere d'un ultimatum.

» Jamais la Prusse ne consentira à l'emploi des armes par la conférence pour forcer le Roi des Pays-Bas à accepter les conditions proposées (65me protocolle).

» Si l'Angleterre et la France veuillent, de leur chef, forcer le Roi par des moyens coërcitifs, la Prusse *protestera sérieusement, s'y opposera vivement*... mais que le Roi ne se flatte pas d'être secouru par les armes!

» Le projet de la France de faire entrer ses troupes en Belgique, si le Roi n'accède pas au 65me protocole fera surgir une forte opposition en Prusse. En cas séant le gouvernement prussien fera des *représentations énergiques* contre la France. Mais on n'y songe pas même de les soutenir à la rigueur par les armes. Mr. d'Ancillon est d'avis que l'on pourrait au moins occuper Venlo et le reste du Limbourg, assigné aux Pays-Bas. Le concours de l'An-

Digitized by Google

gleterre, bien intéressée à empêcher une nouvelle intervention armée des Français en Belgique, pourra faire échouer leurs projets.

»Le blocus des ports de la Hollande par les Anglais sans déclaration de guerre serait contraire au droit des gens; les autres puissances ne le reconnaitraient pas . . .

»La Prusse persiste à éviter tout ce qui pourra servir de prétexte à faire éclater la guerre en Europe: bien entendu qu'elle est prête à faire face contre toute agression par la France. L'esprit public et les dispositions des différents états en Allemagne, leurs conditions financielles etc. sont autant de motifs pour attacher le plus haut prix à conserver la paix.

»Les négociations avec la Russie, l'Autriche et les états allemands sur les moyens à prendre si la guerre deviendrait inévitable, sont assez avancées. Pour le moment et durant toute l'année la Russie ne pourrait mettre une armée en campagne.

»Tout ce qui est dit sur les points de vue de la Prusse relatifs à la question belge et le soin d'éviter la guerre, s'applique également à la Russie et à l'Autriche.

»On regrette tout ce qui a été fait, la route où l'on est entré et entrainé, sans entrevoir ni le moyen d'en sortir, ni la possibilité de mettre en mesure le roi des Pays Bas de tenir en bride la France et l'Angleterre . . . La Prusse ne sortira de la fausse route où elle est entrainée par les deux puissances tant que les travaux de la conférence ne soient terminés. Dès ce moment le Roi des Pays-Bas pourra être sûr de l'appui des trois autres cours; pour le moment ils sont incapables de lui servir . . .

»Le cabinet de Vienne énonce l'idée de demander au Roi des Pays-Bas l'évacuation de la citadelle d'Anvers, soit il comme témoignage de reconnaissance et preuve de complaisance pour les avantages que lui garantissent les réserves, faites par les trois cours sur le traité du 15 Novembre '31 . . .

»Le prince de Talleyrand et lord Palmerston ont adressé le 21 Juin une note aux plénipotentiaires de la Prusse, de l'Autriche et de la Russie, pour leur intimider qu'ils ne doutent que ces puissances ne se réunissent à la France et à l'Angleterre pour forcer le Roi des Pays-Bas à remplir leurs voeux, si tous les différents entre la Hollande et la Belgique ne seraient par terminés

Digitized by Google

le 30 août. L'évêque d'Autun et *l'ancien ami* (Palmerston) du Roi des Pays-Bas y comptent de trouver les puissances du nord disposés à prendre avec la France et l'Angleterre les mesures nécessaires pour faire entrer la Belgique tout de suite en jouissance pleine et entière et sans restriction aucune de toutes les conditions stipulées par le traité du 15 novembre 1831 . . ."

Vriendelijke woorden vielen te Berlijn prins Frederik, door zijn persoonlijkheid uitgelokt, in ruime mate ten deel, maar van daden geen sprake. Ook de gesprekken met koning Friedrich Wilhelm III en den »Prinz Royal" — 's prinsen ouden vriend Wilhelm was afwezig — vloeiden over van troost, maar zonder eenige belofte van bijstand. Angst voor het verstoren van den vrede, daarmede voor de Kanaal-mogendheden, beheerschte de karakterlooze staatkunde van Pruisen en Rusland, welke op dien grond elke bemoeiing duchtten zoowel met de aangelegenheden op het Pyreneënsche schiereiland als in Nederland.

Vrees verleidde de oostelijke hoven tot onoprechtheid. Een divisie van het Pruisische legerkorps in Westfalen ging terug van de grenzen achter den Rijn: de andere betrok de oude garnizoenen. Men bereidde zich in Duitschland voor ten oorlog, d. i. ter verdediging, maar zonder eenig plan van aanval.

Prins en prinses Frederik keerden den 5en Juli terug te 's Gravenhage: vijf dagen later woonde Zijne Koninklijke Hoogheid weder de zitting van den kabinets-raad bij. Ofschoon zijne besprekingen met den koning aangaande de stemming te Berlijn schier elke hoop op hulp van die zijde vernietigde, hield Zijne Majesteit bij de valsche houding van Palmerston en Grey instinctmatig de oogen naar de Spree gericht.

Jonkheer Falck had door zijn tact alle twist met lord Palmerston weten te voorkomen: minder gelukkig was baron van Zuylen bij de leiding der onderhandelingen te Londen. Terwijl prins Frederik het staatkundige terrein te Berlijn verkende, Lodewijk Philips gedurende de verlovings-bijeenkomst te Compiègne jegens zijn aanstaanden schoonzoon blijken gaf van vredelievende gezindheid tot oplossing van de Belgische quaestie, liet onze regeering op 30 Juni 1832 bij de conferentie twee nota's indienen, de eene van geschiedkundigen inhoud, de andere strekkende tot geleide van

Digitized by Google

nieuwe voorstellen, ook aangaande de Schelde-vaart. In dit ontwerp werden overeenkomstig 's konings verlangen om tot een afdoening te geraken, de hoofdpunten van geschil betreffende het grondgebied, de staatsschuld en enkele andere bepalingen van meer of minder belang ingewilligd. Voorts werd een soort onzijdigen vorm van tractaat voorgesteld, waardoor aan de oogmerken van alle betrokken partijen scheen voldaan te worden. De Nederlandsche regeering verklaarde zich tevens bereid, aan het reeds vroeger door graaf Orloff, op 11 Juni ook door de conferentie te kennen gegeven verlangen te voldoen om rechtstreeks met België in onderhandeling te treden: doch zonder een grondslag te bepalen. België bleef elke onderhandeling weigeren, zoolang de citadel te Antwerpen niet zou zijn ontruimd. Lord Palmerston was vast besloten om vorst Leopold en België tot elken prijs te handhaven, eigen wil zij 't ten koste van Nederland door te drijven. Te weinig heeft men in lord Palmerston gedurende zijn eerste ministerie de booze geest van Nederland en van het Huis van Oranje onderkend.

Baron van Zuylen woonde op verzoek der conferentie hare vergadering van 6 Juli bij. Verre van de onaannemelijkheid van het Nederlandsche ontwerp te betoogen, erkenden de leden dat enkele artikelen zelfs beter geredigeerd waren dan in het tractaat van 15 November 1831. Niettemin drongen de heeren von Bülow en von Wessenberg, ook de Pruisische en de Oostenrijksche gezant te 's Gravenhage op aangegeven verbeteringen aan. Baron van Zuylen antwoordde dat hij de bezwaren der conferentie ter kennis van zijn regeering zou brengen. Na zijn vertrek was generaal Goblet ter samenkomst genoodigd om eveneens aangaande het Nederlandsche voorstel te overleggen. Onomwonden gaf Goblet — volgens zijne »Mémoires" — groote verbazing te kennen, dat men thans weer terugkwam op de nota van 11 Juni j.l., welke transactie toch heette de laatste voorstellen aan de Nederlandsche regeering te behelzen. »Lord Palmerston ne me répondit pas... fort des droits que des actes officiels de cette assemblée donnaient à la Belgique, je les soutins avec une franchise toute militaire. Le silence de lord Palmerston m'inquiéta d'abord: mais son sourire presqu' imperceptible me portait à croire qu' il comptait assez sur ma

Digitized by Google

fermeté pour ne pas douter de la manière dont les intérêts de la Belgique seraient défendus..." De Fransche vertegenwoordiger baron de Mareuil — prins Talleyrand vertoefde nog in Frankrijk — zeî niet veel: de heeren von Bülow, von Wessenberg en Matuszewicz laakten bitterlijk de hooghartige houding van het kabinet te Brussel. Goblet dikte den volgenden dag zijn mondelinge protest nog aan door een scherpe nota, waarin hij der conferentie hare veranderlijkheid verweet met vernieuwde verzekering dat zijn souverein bleef vasthouden aan ontruiming van de citadel te Antwerpen. Zijn nota eindigde »Les engagements dont le soussigné réclame l'exécution n'ont point été *concédés* à la Belgique; ils lui ont été *imposés* par ces mêmes puissances, et ce seraient elles qui maintenant cesseraient de les reconnaiter..." (533

De wijzen van Downing-street drongen verontwaardigd aan op de verwijdering van den onhandelbaren gezant, die in geen transactie wilde treden. Niettemin zou 't blijken, dat Goblet doel had getroffen. Vorst Leopold wilde de cordate houding van Goblet niet verloochenen, maar toch ook zijn gezindheid om tot een eindregeling te geraken geenszins prijsgeven.

Het incident zou te Brussel, in verband met de straks te bespreken listen van lord Palmerston, leiden tot een ministerieele crisis. Reeds op 10 Juli volgde een nota der conferentie, waarbij deze, nu weer geheel in strijd met hare verklaringen van vier dagen te voren aan baron van Zuylen, de Nederlandsche amendementen van 30 Juni onaannemelijk verklaarde en op de eenigszins gewijzigde transactie van den 11den Juni terug kwam; tevens bood zij vier nieuwe artikelen aan, doch met vernieuwd beding van rechtstreeks overleg tusschen Nederland en België aangaande artikel 9 — vrije vaart op de Schelde en de binnenwateren —, artikel 12 — kanaal of weg door Limburg — en artikel 13 de staatsschuld. Deze stukken kregen hun plaats in het 67ste protocol van 13 Juli 1832, al weder genoemd »de laatste voorstellen, die door »de conferentie konden gedaan worden". De mededeeling aan de Belgische regeering ging gepaard met de kinderachtige bedreiging aan het adres van koning Willem I, dat elke verdere vertraging voor Nederland allernoodlottigste gevolgen kon hebben. »Toutes les difficultés de la conférence" — teekende de hertogin de Dino

Digitized by Google

aan — »viennent maintenant de Bruxelles, où le mariage du Roi a exalté toutes les têtes et où ils se croient en état de forcer la main à la France... Le Roi des Pays-Bas fait le méchant; celui des Belges n'est pas plus doux..." Er liepen geruchten te Brussel, dat vorst Leopold er aan dacht om de regeering neder te leggen, ernstig betreurde, vroeger de Grieksche kroon te hebben afgewezen.

Op 20 Juli bracht de minister Verstolk de eerste bedreiging met dwangmiddelen door sir Charles Bagot in den kabinets-raad. Baron van Zuylen raadde om levendig te protesteeren. Enkele dagen later waarschuwde ook generaal Fagel tegen de plannen van Frankrijk om onze havens te blokkeeren. Na langdurig beraad verwierp de Nederlandsche regeering het 67ste protocol, maar verklaarde zich nogmaals bereid om rechtstreeks met België in onderhandeling te treden (25 Juli 1832). Terwijl de conferentie verder alle bemoeiingen staakte om een definitief verdrag tusschen Nederland en België tot stand te brengen, spande lord Palmerston samen met Leopold's *fidus Achates* von Stockmar om voor het oog van Europa de schuld van weigering eener rechtstreeksche onderhandeling tusschen de betrokken partijen van België af en geheel op koning Willem's schouderen te wentelen: zoodoende tegenover de oostelijke hoven de aanwending van dwangmiddelen te rechtvaardigen.

Lord Palmerston ving nu aan in het lagerhuis de meening te verkondigen alsof het Nederlandsch-Belgische geschil in zijn geheel een Europeesche quaestie betrof, reden waarom dan ook de conferentie was saamgeroepen; doch dat men met betrekking tot vorst Leopold als souverein van den jongen staat voor een zuiver Engelsch vraagstuk stond. Meesterlijk trok hij partij van den toestand, waarin beide partijen zich tegenover elkaar bevonden.

De conferentie had eigenmachtig haar taak, niet van bemiddelaar maar als onbevoegd scheidsrechter tusschen Nederland en België, voltooid door de 24 artikelen van 14 October 1831 en kon daarin, zonder vrijwillige toestemming der betrokken partijen, geen verandering brengen. De door de mogendheden erkende souverein van België had de artikelen aangenomen en door het verdrag het recht verkregen om volledige uitvoering daarvan te

Digitized by Google

eischen. Maar koning Willem I volhardde in zijn weigering om de artikelen en een daarmede overeenstemmend verdrag te onderteekenen. De Nederlandsche regeering verlangde wijziging van enkele artikelen; doch de conferentie mocht daartoe niet zonder toestemming van vorst Leopold overgaan; zijn goedkeuring kon alleen langs den weg van onderhandelen verkregen worden. De Belgische regeering stond geheel onder den invloed van de kamer der representanten en volgde met betrekking tot Nederland een soort negatieve politiek. De kamer stelde de ontruiming van grondgebied als *conditio sine qua non* en verklaarde niet te willen onderhandelen, zoo lang de citadel van Antwerpen door de Hollanders bezet bleef. Neerlands koning weigerde de sterkte te ontruimen vóór en aleer de verlangde wijzigingen waren aangenomen en het verdrag, waarin deze moesten vervat worden, zou zijn onderteekend en bekrachtigd. Nu alle voorstellen der conferentie om een schikking tot stand te brengen waren afgewezen, achtte lord Palmerston de gelegenheid schoon tot uitvoering zijner plannen om, zoo als 't heette, tot een minnelijke schikking te geraken.

Von Stockmar en de Britsche premier vonden steun in de moeilijkheden, waarin Frankrijk sinds den dood van Casimir Périer verkeerde en welke zelfs de hoog bejaarde maar nog onverzwakte Talleyrand, nog steeds te Parijs, niet vermocht op te lossen. De sluwe diplomaat handhaafde zijn invloed door onder den schijn van bezadiging de partijen te verdeelen. Hij weigerde de portefeuille, waarvoor hij graaf de Broglio op 't oog had. Feitelijk regeerde de prins van Benevento liever uit Londen geheel Europa dan te Parijs Frankrijk alleen. Voorts kwam Palmerston bij zijn reeds vermelde betoog aangaande de internationale beteekenis van de Schelde ten goede de hartstochtelijke strijd dier dagen tusschen de Belgische en de Nederlandsche dagbladen omtrent de beperkende bepalingen der vaart op de Schelde, waaraan de Belgen het verval van den handel te Antwerpen en den toenemenden bloei van Rotterdam toeschreven. Zij geraakten den oorlogstoestand moede en verlangden, hoe ook, naar het einde om verderen achteruitgang der volksklassen te bezweren. Van de Weyer richtte een open brief aan den minister van buitenlandsche zaken te Brussel, die vooral berekend was om Lodewijk Philips te overtuigen, dat alleen reeds

Digitized by Google

de Nederlandsche bepalingen van 30 Juni (bladz. 900) omtrent de Schelde voldoende mochten heeten om het geheele voorstel te verwerpen. Intusschen bewerkte lord Palmerston onder voorlichting van baron von Stockmar zijn zoogenaamde transactie.

Blijkens een schrijven van den Franschen minister van buitenlandsche zaken aan den Franschen gezant baron Durand de Mareuil te Londen, terwijl Talleyrand de bruiloftsfeesten te Compiègne bijwoonde, had de brief van Van de Weyer den verlangden indruk op den koning der Franschen uitgeoefend. Bovendien zocht Lodewijk Philips bij voortdurende woelingen in Frankrijk naar een afleiding en begon daarom het oor te leenen aan dwangmaatregelen tegen Nederland. Te gelijkertijd herhaalden de heeren Sylvain van de Weyer en Goblet (31 Augustus) hun aandrang tot uitvoering van het tractaat van 15 November 1831 met bijvoeging »que le gouvernement de S. M. le Roi des Belges se considère comme libéré, à partir du premier janvier 1832, du paiement des arrérages de sa quote part de la dette, et que les sommes, qu'il est forcé d'employer pour maintenir les armements, étant bien supérieures au montant de ces arrérages, le cabinet de Bruxelles se réserve de s'indemniser d'une manière plus complète en les important sur le capital de la rente annuelle.

»... Si, contre toute attente, l'insistance renouvellée sur la nécessité de l'exécution *immédiate* du traité du 15 Novembre restait vaine comme celles qui l'ont précédées, on ne saurait contester à la Belgique le droit de prendre elle-même les mesures propres à amener un resultat depuis si longtems attendu..."

't Waren de laatste woorden, van gelijke beteekenis als die op 12 Juli 1831 vóór de hervatting der vijandelijkheden op 2 Augustus d. a. v. door den koning gebezigd, welke Zijne Majesteit aanleiding gaven om op eigen verantwoording en zonder daarin den kabinets-raad te kennen, den opperbevelhebber van het veldleger eventueel tot hervatting der vijandelijkheden te machtigen (blz. 892).

Met koortsachtige drift verlangden de Belgen, vooral het leger, naar de ontruiming van de citadel. In den aanvang van September kreeg prins Frederik een nummer van den »Messager de Gand" in handen met de sarcastische beschrijving van een militaire feestmaaltijd, waarin o. a. voorkwam »Comme aux antiques jours de

Digitized by Google

la chevalerie, c'est par les fêtes que nous préludons aux combats; on aiguise les couteaux de table, pendant qu'on laisse rouiller les épées. A Anvers, par exemple (le jour de) la naissance de la nouvelle reine a été célébrée dans un banquet des plus belliqueux, si nous en jugeons par le terrible épisode qui a couronné le dessert.

»M.M. les officiers de la garnison, remplis d'un enthousiasme patriotique, se sont fait servir à table... devinez quoi? La citadelle d'Anvers, très-habilement représentée en sucre. C'était à qui ferait la brêche; et la malheureuse n'ayant pu longtemps se défendre, n'a laissé bientôt qu'un amas de décombres, lesquels ont fini par disparaître dans l'estomac invincible des assiégeans.

»Cette petite guerre de fourchettes, assez innocente et fort récréative en elle-même, serait-elle l'augure d'évènements plus graves, et l'attaque de la citadelle en sucre, une espèce de répétition générale?... Le fait est que les sucreries de pâtissier sont d'une digestion un peu plus facile que les dragées du vieux Chassé, lesquelles ne fondent pas dans la bouche, comme on en a l'expérience... Nous sommes certains que nos braves n'ont pas besoin d'un grand diner pour avoir, comme on dit: *du coeur au ventre.* Tout ce que nous avons à blâmer dans cette parade, c'est que Chassé, qui ne fait pas du tout *le sucré*, causera sans doute aux assiégeans en expertation des désappointements cruels. Et pour finir par un détestable jeu de mots, après avoir mangé en caramelles la place qu'il commande, ils pourraient bien, s'ils l'attaquent en réalité, ne trouver que *déconfiture*..." De voorspelling zou worden vervuld — noodlottig, ook voor de Belgen!

Van de Weyer had vorst Leopold naar Compiègne vergezeld en reisde na afloop der huwelijksvoltrekking naar Londen. Voorloopig scheen hij alleen in last te hebben om generaal Goblet met de inzichten der Fransche- en der Belgische regeering bekend te maken: inderdaad beoogde zijn opdracht hetzelfde doel als de geheime zending van Stockmar. Van de Weyer moest zich echter van elke officieele betrekking met de conferentie onthouden, zoolang de citadel van Antwerpen en de Scheldeforten niet waren ontruimd. Aan het Engelsche hof zag men van de Weyer ongaarne. Reeds het vorige jaar had de hertogin de Dino, ter gelegenheid van een groot diplomatiek gastmaal op het paleis van St. James

Digitized by Google

in haar kroniek (534, aangeteekend »... on avait cherché le moyen d'éviter le Van de Weyer qui fait tomber la duchesse de Saxe-Weimar (la reine Amélie) en défaillance. On a, en conséquence, imaginé de n'inviter, hors les ambassadeurs, que ceux des ministres qui sont mariés: l'expédient me parait un peu stupide..."

Van de Weyer vormde met Palmerston en von Stockmar het klaverblad, dat de schildganger der conferentie na twee jaren langs allerlei kronkelpaden naar den vijfhoek van Antwerpen zou voeren. Reeds vroeger (5 Augustus) had men den Beierschen minister te Londen gewonnen om ook voor de Rijn-oeverstaten op vrije vaart op de binnenwateren tusschen den Rijn en de Schelde aan te dringen.

Den 6en September 1832 werd de door het drietal opgestelde transactie als »Thème Palmerston", zoogenaamd alleen van dien staatsman afkomstig, baron van Zuylen te Londen aangeboden. Men had daarbij aan alle eischen der Belgen omtrent de vaart op de Schelde, de binnenwateren en de Maas, de loodsdiensten, een vrije handelsweg door Limburg enz. toegegeven. De Engelsche premier wenschte Nederland en België op dezen grondslag, waarbij alle voordeelen aan de zijde van laatstgenoemde waren, met elkaar in onderhandeling te laten treden, alvorens Nederland de 24 artikelen onderteekende en de citadel van Antwerpen ontruimde. Baron van Zuylen doorzag den listigen toeleg en antwoordde den Engelschen minister niet officieel op een voorstel, dat door hem, geenszins door de conferentie werd gedaan.

Het verdere operatie-plan werd nu ten huize van Stockmar vastgesteld. Goblet vertrok met de »Thème Palmerston" naar Brussel (535. Alvorens zich bij den minister van buitenlandsche zaken aan te melden, maakte hij zijn opwachting bij den souverein, tot wien hij als adjudant toegang verkreeg, en haalde hem over tot rechtstreeksche onderhandeling met Nederland. De heer de Muelenaere bleef echter getrouw aan zijn nog geen maand geleden aan lord Palmerston, vroeger aan de kamer gedane belofte om niet in onderhandeling met Nederland te treden, alvorens de 24 artikelen aangenomen, de citadel van Antwerpen en de Schelde-forten ontruimd zouden zijn. Hij stelde dan ook zijne portefeuille ter beschikking. Leopold benoemde generaal Goblet in zijn plaats (18 September); maar

Digitized by Google

geen der ministers wilden het besluit contrasigneeren, tot de minister van staat de Mérode zich daartoe verleende. Alle leden van het kabinet vroegen nu hun ontslag. Hoewel de Belgische regeering onze voorstellen van 30 Juni en 25 Juli te voren had verworpen, hield Goblet geen rekening met den wil der representanten en machtigde van de Weyer (18 September) te Londen om onderhandelingen met de Nederlandsche regeering aan te knoopen.

Hoewel België zich dus, overeenkomstig overleg tusschen Goblet en Palmerston, handelbaar toonde, verwachtten zij niet anders dan dat de Nederlandsche regeering met betrekking tot het nieuwe ontwerp hare vroegere toestemming tot onderhandelen zou terugnemen.

Uit Parijs ontving de Nederlandsche regeering ondershands den raad om niet aan Palmerston toe te geven, maar ook geen hoogere eischen te stellen; 't heette dat Frankrijk geen oorlog wilde. 's Konings raadslieden wenschten de onderhandelingen met de conferentie niet af te breken, uit vrees van Nederland te isoleeren; maar even weinig raadzaam achtten zij 't om rechtstreeks onderhandelingen met België aan te gaan als om de vijandelijkheden te hervatten. Er gebeurde dus niets. De koning handhaafde zijn machtiging aan den opperbevelhebber van het veldleger om wanneer 't bleek dat de Franschen tot het beleg der citadel van Antwerpen zouden overgaan, België binnen te rukken (bladz. 892). Niet onwaarschijnlijk heeft de bedreiging van baron Verstolk van Soelen om zijne portefeuille neder te leggen, wanneer men gebruik maakte van de wapens, tegenbevelen uitgelokt: althans wilde hij afwachten, wat Pruisen zou doen, wanneer een Fransch leger ten tweeden male de Belgische grenzen overschreed.

Toen 't niet tot overleg kwam, tartte van de Weyer op 20 September baron van Zuylen met de bedreiging, dat zijn volmacht tot onderhandelen slechts van korten duur was »mon Souverain se réserve la faculté de rompre, quand il le jugera convenable, les négociations directes avec la Hollande" en gewaagde van dwangmiddelen. Baron van Zuylen diende onmiddellijk (20 Sept.) een welgeschreven memorie in bij de conferentie. Na breedvoerige herinnering aan het verloop der onderhandelingen, de sinds de hervatting dezer na Augustus '31 telkens door Nederland gedane

Digitized by Google

inwilligingen, laatstelijk op 30 Juni en 25 Juli, zoodat verdere concessiën schier niet mogelijk waren, »wierp Zijne Majesteit alle verantwoordelijkheid van zich af wegens de verwikkelingen, welke uit nieuwe vertragingen ontstaan kunnen en verklaarde openlijk, dat hij nimmer aan het schrikbeeld der omwenteling de dierbaarste belangen en rechten van Holland zou opofferen . . ." Het slot der nota van Zuylen, waarbij hij waarschuwde tegen de zege der revolutie als de vernietiging van het Europeesche statenstelsel, doelde op den strijd tusschen de legitimistische en de revolutionnaire beginselen in Europa, met beschuldiging der gevolmachtigden van Pruisen, Oostenrijk en Rusland, die den wil hunner hoven kennelijk verkrachtten, tevens een verwijt aan Palmerston wegens de »unfaire" rol, die hij buiten de conferentie om speelde. Evenals de dochter van Priamus den val van Troje had voorspeld, klonk de nota Van Zuylen als een weeklacht over den vijfhoek aan de Schelde.

Begrijpelijkerwijs ging van Zuylen verder niet in op onderhandelingen met van de Weyer op den grondslag van het »Thema van Palmerston."

De conferentie noemde de nota van Zuylen »plus acerbe qu'aucune des précédentes". Prins Metternich en keizer Frans I prezen in intiemen kring de houding van Nederland en bleven de scheiding van België schandvlekken als een grove onrechtvaardigheid; daarentegen keurden hunne gevolmachtigden op 1 October openlijk de houding der Nederlandsche regeering af. Van de Weyer deelde aan baron van Zuylen mede, dat op 10 October zijn volmacht tot onderhandeling met de Nederlandsche regeering verstreek.

Palmerston ziedde van toorn, dat hij van Zuylen niet had kunnen misleiden en zette zich onverwijld aan een weerschrift, waarin hij zich nog meer aan de kaak stelde. Ten einde den indruk te versterken alsof Nederland geen schikking wilde, daagde de conferentie, in strijd met de bedoelingen van het tractaat van 1818 te Aken voor dergelijke bijeenkomsten, den Nederlandschen gevolmachtigde op 26 September voor hare rechtbank om een soort van verhoor te ondergaan. De ondervraging geschiedde in een zeer onstuimige zitting; de Russische gemachtigde had een

Digitized by Google

voorwendsel gevonden om de zitting niet bij te wonen. Baron van Zuylen antwoordde voorloopig mondeling, den volgenden dag schriftelijk op de hem gestelde vraagpunten met handhaving der door de Nederlandsche regeering ingenomen houding. Tegenover de jammerlijke beginselloosheid der conferentie deed hij uitkomen, hoe koning Willem I den kring zijner bezwaren tegen de 24 artikelen voortdurend nauwer had getrokken en nu niet op eens alles ongedaan kon maken door het ontwerp onveranderd te onderteekenen. Tegenover de door den koning reeds gedane concessiën vormt het logenachtige résumé der conferentie omtrent het verhoor van baron van Zuylen een schandvlek in de geschiedenis der internationale bijeenkomsten van 1830—'32 te Londen. »En résumant ces observations, on arrive à la conviction que le cabinet de la Haye ne veut pas accepter les 24 articles dans leur ensemble, et que son refus porte même sur des stipulations essentielles. Il commence par attacher une réserve importante aux art. 1 jusqu' à 6 inclusivement, relatifs aux arrangemens territoriaux; il proteste contre la majeure partie des stipulations de l'article 9 sur la navigation de l'Escaut, et sur celle des eaux intermédiaires entre ce fleuve et le Rhin; il entend changer le 11 ème article de manière à rendre son effet illusoire; il demande sans compensation la suppression de l'article 12 (voie de commerce à travers Limbourg); enfin, sans faire mention d'autres modifications moins importantes qu'il réclame, il altère les stipulations des articles 13 et 14 relatifs aux arrangemens financiers . . ."

De diplomaten zonder hoofd en zonder hart aan de Theems en de te rechtvaardigen, o. i. niettemin te bejammeren volharding der Nederlandsche regeering, zouden weldra aan honderden het leven kosten. De notulen dezer laatste bijeenkomsten vormen een waarschuwend voorbeeld, hoezeer een volkenrechtelijk scheidsgericht, wanneer het zich niet aan de wettige vormen houdt, kan ontaarden in dwingelandij. Bij overleg omtrent de aan te wenden dwangmiddelen verlangden de gevolmachtigden der drie oostelijke mogendheden uitsluitend pecunieele maatregelen tegenover Nederland. Groot-Britannië wilde uit wantrouwen jegens Lodewijk Philips alleen embargo en blokkade der Nederlandsche kusten door een Britsch-Fransch eskader.

Digitized by Google

Intusschen hadden buitenlandsche dagbladen, o. a. het »Journal des Débats" van 22 September, reeds coërcitieve maatregelen ter zee en te land vermeld, en wel door een Fransch leger, dat België nogmaals zou te hulp komen. De geruchten werden schriftelijk door de heeren Fagel en van Zuylen ter kennis van den minister Verstolk, door dezen in den kabinets-raad gebracht. Kort daarop kreeg de regeering van onderscheidene zijden — voorbedachtelijk niet door de conferentie — mededeeling omtrent de protocollen no. 69 en no. 70, gedagteekend 30 September en 1 October 1832. Het 69ste protocol resumeerde de laatste handelingen der conferentie. Het 70ste protocol, het allerlaatste door alle gevolmachtigden onderteekende document, stelde het Nederlandsche kabinet in beschuldiging en sprak vonnis uit. Dienovereenkomstig mocht België zich ván 1 Januari 1832 tót de sluiting van een definitief verdrag met Nederland ontheven achten van rentebetaling betreffende haar aandeel in de staatsschuld. Wanneer de citadel van Antwerpen en de Schelde-forten niet op 15 October door de Nederlandsche troepen waren ontruimd, werd het aandeel der door België te betalen schuld voor elke week uitstel met één millioen guldens verminderd. Bij ontruiming der citadel c. a. zouden de Belgen eveneens Venlo en andere in Limburg bezette plaatsen verlaten. Frankrijk en Engeland behielden zich voor om, bij volgehouden weigering door de Nederlandsche regeering, tot uitvoering van het met België gesloten tractaat zoodanig te handelen als zij zich gerechtigd rekenden. — De conferentie staakte hare werkzaamheden op 1 October 1832; ze zou deze pas op 15 Juli van het volgende jaar hervatten.

België zette de militaire voorbereidselen voort. In Luik werden twintig zware houwitsers, stelsel Paixhans, gegoten: o. a. een monster-mortier van 60 c.m., welke in het artillerie-kamp van Brasschaet in tegenwoordigheid van gedetacheerde Fransche en Engelsche officieren beproefd werd. Tegen eventueele vijandelijkheden van Pruisen werden in Frankrijk de steden Rijssel, Bouchain, Condé en Valenciennes, in België Luik, Dinant en Namen in staat van verdediging gebracht.

Aangezien de protocollen no. 69 en no. 70 en de bij het eerstgenoemde behoorende bijlagen een onware, althans onnauw-

Digitized by Google

keurige voorstelling der zaken gaven, werd na overleg in den kabinets-raad 's konings gevolmachtigde te Londen uitgenoodigd om een en ander op te helderen, met bijvoeging van aanmerkingen op de »Thème Palmerston". Doch de betoogen van baron van Zuylen kwamen te Londen niet meer in aanmerking. Tien dagen na indiening der nota vernam de kabinets-raad, die trots alle waarschuwingen, ook uit Berlijn, geenszins aan dwangmiddelen wilde gelooven, dat de verklaring der Nederlandsche regeering voor notificatie was aangenomen.

De rede, waarmede de koning op 15 October de zitting van de staten-generaal opende, ook de nadere mededeelingen van baron Verstolk op den 18en daaraanvolgend aan de kamers omtrent de diplomatieke onderhandelingen sinds 30 Juni, behelsden schier enkel teleurstellingen, maar konden bij algemeene verontwaardiging over de handelingen der conferentie geen toegeeflijkheid verwerven. Ofschoon de prins van Oranje en prins Frederik achtten dat de eer van Nederland niet kon lijden door vrijwillige ontruiming van de citadel van Antwerpen, welde de stroom van gedachten op het Binnenhof, volgens het antwoord op de troonrede en de redevoeringen der kamerleden, vooral die van den heer van Alphen, alsof eer en plicht geboden niet voor onrecht te bukken, zoo machtig dat vorst en volk geheel werden meêgesleept. Toch had men reeds gedurende de zomerzitting in de redevoeringen van enkele leden, o. a. die van den heer Corver Hooft, het voorspel kunnen opmerken van de oppositie in volgende jaren tegen de schier ondragelijke oorlogslasten, welke het gevolg waren van het stelsel van volharding.

»Men heeft eenige dagen geleden in een dagblad beweerd, en dat gezegde heeft bij mij een diepen indruk gemaakt" — zoo sprak de heer Corver Hooft op 9 Juni '32 in de tweede kamer — »l'armée du Prince d'Orange est l'avant-garde de toute l'Eu»rope, armée pour le principe conservateur de la légitimité". Ofschoon het denkbeeld op zich zelve misschien niet onaannemelijk mag heeten, is het juist omdat wij niet begeeren die rol op ons te nemen, dat wij ons stellig hieromtrent moeten verklaren. Europa heeft niet genoeg voor ons gedaan, dat wij voor haar in de bres zouden behoeven te springen. Neen, ik herhaal het, na

Digitized by Google

al de opofferingen in geld en manschappen, welke de natie op eene voorbeeldelooze wijze heeft aangebragt, *verlangt zij naar rust*, ten einde, na de regeling der buitenlandsche betrekkingen, ook hare inwendige aangelegenheden op eenen vasten voet te kunnen richten, en, zooals men in het gemeene leven zegt, *de tering naar de nering te kunnen zetten*.

»Den strijd vol te houden om eenige vergrooting van grondgebied, of eene vermeerdering van geldelijke toelagen, of zelfs om voorbijgaande nadeelige bepalingen voor onzen handel en nijverheid af te weren, zoude ik ongeraden achten. Ik ken slechts één geval waarin de oorlog noodzakelijk zoude zijn, namelijk dat, wanneer door de voorgeslagene voorwaarden van vrede, ons onafhankelijk volksbestaan zelf in gevaar werd gebracht. Alsdan, en alsdan alleen, is het nog beter met eere te vergaan, dan lafhartig een kwijnend leven eenige jaren te rekken. Trouwens, in zulk een geval zal onze heldhaftige natie nog krachten genoeg in zich zelve vinden om haren val duur te doen staan aan hen, wier overmagt thans over haar meent te kunnen beschikken . . ."

De koning begon ernstig aan een algemeenen krijg te gelooven. Een wetsvoordracht van ruim tien millioen guldens bij den voortdurenden voet van oorlog werd na eenig debat door de kamer aangenomen.

Hoe hooghartig Frankrijk en Engeland met de oostelijke mogendheden omsprongen, hoe deemoedig dezen daarin berustten, 't bleek o. a. uit een mislukte poging van Pruisen tot regeling van het Belgische vraagstuk, waaromtrent baron Verstolk van Soelen op 3 November mededeeling deed aan de kamers.

Graaf Mortimer de Maltzan, die sinds het laatst van Augustus graaf Truchsess als Pruisisch gezant te 's Gravenhage tijdelijk verving, had namens zijn regeering aan den minister van buitenlandsche zaken een ontwerp-tractaat tusschen Nederland en België aangeboden met het doel om de beruchte »Thème Palmerston" in overeenstemming te brengen met de laatstelijk ter conferentie gevoerde besprekingen. Onze koning achtte het ontwerp, waarmede Oostenrijk en Rusland zich hadden vereenigd, mits enkele kleine wijzigingen, geschikt tot bevordering der onderhandelingen en zond

Digitized by Google

het stuk aan de conferentie te Londen. Maar Frankrijk en Engeland wilden niet meer daarin treden.

Enkele weken geleden had de heer Luzac de oorlogsuitgaven bestreden, maar gaf nu op 17 November in de tweede kamer levendig uiting aan zijn verontwaardiging over de »Thème Palmerston"... »blijkbaar niets anders dan een middel om de zaken te verwarren en zich een voorwendsel te scheppen, ten einde zoo te handelen als men thans durft ondernemen... Geheel de wereld zal bij een onbevooroordeelde lezing der laatst gewisselde stukken" — de protocollen no. 69 en 70 (bladz. 911) — »moeten erkennen, dat geen schijnbaar gegronde reden bestaat om in dien stand van zaken Nederland met de wapenen in de vuist tot het verlaten van België's grondgebied te dwingen, haar te leeren dat geen natie op den bewoonden aardbol ongestraft (zoo als men zich durft uitdrukken), de magt van Groot Britannië kan trotseeren, al wierd zij ook door Oostenrijk toegejuicht, door Rusland aangemoedigd en door Pruisen bijgestaan..."

Het duurde tot 20 October alvorens generaal Goblet te Brussel slaagde in de samenstelling van een nieuw kabinet, waarin zitting namen de heer Ch. Rogier als minister van binnenlandsche zaken, mr. Lebeau voor justitie, en de heer Duvivier voorloopig voor financiën; de fransche generaal Evain bleef belast met het oorlogsbestuur. De ministers hadden als voorwaarde voor het aannemen hunner portefeuilles gesteld, aandrang bij de mogendheden op spoedige ontruiming van de citadel van Antwerpen en de Scheldeforten door de Nederlandsche troepen. Zij openden dan ook daarmede hunne werkzaamheden onder bedreiging, wanneer zulks niet binnen een bepaalden termijn geschiedde, zelf de handen aan 't werk te zullen slaan. Hoewel alleszins tot tusschenkomst genegen, wantrouwden lord Palmerston en lord Grey echter hun Franschen vennoot. Groot Britannië zocht op allerlei wijzen een tweeden krijgstocht van Lodewijk Philips in België te voorkomen. Middelerwijl had graaf de Broglio te Parijs zijn zonderlinge samenstel van napoleontischgezinde en doctrinaire ministers Soult, Thiers, Guizot e. a. aangevuld; op hun programma stond, vooral tot bevestiging van het Fransche kabinet, verdrijving der Nederlanders van de Schelde. De Broglio schreef aan prins Talleyrand: »Il dépend de l'Europe et

Digitized by Google

de l'Angleterre surtout de nous consolider..." Op 22 October sloten Frankrijk en Groot Britannië een conventie, welke zeven dagen later door den Franschen zaakgelastigde en den Engelschen gezant te 's Gravenhage, markies d'Eyragues en lord H. V. Yermingham, den opvolger van sir Charles Bagot, te Brussel door graaf de la Tour Maubourg, opvolger van Belliard, en sir Robert Adair met twee gelijkluidende nota's ter kennis van baron Verstolk en van generaal Goblet gebracht werden. Zij sommeerden »Holland en België op 2-, uiterlijk 12 November wederzijds bezet vreemd grondgebied te ontruimen. Bij weigering door Holland zouden Frankrijk en Groot Britannië embargo leggen op de Nederlandsche schepen in hunne havens en een Fransch-Engelsch eskader naar onze kusten zenden. Wanneer op 15 November nog Nederlandsche troepen op Belgisch grondgebied stonden, dan zou, als de koning van België 't verlangde, een Fransch leger hen dwingen België te ontruimen: namelijk, hen uit de citadel van Antwerpen, de bijbehoorende sterkten en plaatsen werpen, deze aan de Belgische autoriteit overleveren, vervolgens onverwijld naar Frankrijk terugkeeren".

De heeren Lieven en Matuszewicz onttrokken zich voorloopig aan de handelingen der conferentie; de Oostenrijksche en de Pruisische gevolmachtigden verklaarden het besluit van 22 October te betreuren en vroegen instructiën te Weenen en te Berlijn. Pijnlijk trof prins Frederik het weifelende, telkens van richting veranderende bestuur der buitenlandsche staatkunde door den heer Ancillon, éénmaal zijn zoo consequent redeneerende leermeester. Zonder hulp van Pruisische bajonetten was de citadel voor koning Willem I verloren en kon de prins van Oranje aan geen hervatting der vijandelijkheden denken. Maar koning Friederich Wilhelm III dacht er zoo min als vroeger aan om ter wille van zijn schoonbroeder den Europeeschen vrede in de waagschaal te stellen. Pruisen bepaalde er zich toe het Westphaalsche armee-korps weêr langs den Rijn op te stellen en bij Aken een reserve samen te trekken. Pruisen, Oostenrijk en Rusland verdroegen kalm de beleediging, hun door de westersche machten aangedaan. Wel bevatte de »Staatsanzeiger" van 10 November bedreigingen van Pruisen, door Oostenrijk en Rusland ondersteund, wanneer de koning der Franschen 't mocht wagen, nogmaals zijn leger België te laten

Digitized by Google

binnenrukken: maar toen dit geschiedde, deden de oostelijke mogendheden niets. Bij samentrekking van een andere Fransche krijgsmacht nabij de Duitsche grenzen, zag Pruisen ook af van de vroeger gewilde bezetting van Luxemburg en Limburg. Evenmin nam Rusland den toegeworpen handschoen op. Wel stemde de tzaar binnenskamers hartgrondig in met de verwenschingen, die Metternich den »Spiessgesellen" naar het hoofd slingerde: maar daar bleef 't bij.

De tory-bladen wierpen grove beschuldigingen op hunne ministers en wraakten door spotprenten de telkens veranderende, beginsellooze besluiten der conferentie; de kooplieden te Londen kwamen hevig in verzet tegen het embargo en de blokkade, die den Britschen handel ernstig moesten benadeelen.

De hoven van de Tuileriën en van St. James ontzagen zich niet — Willem IV gedwongen en schijnbaar tégen zijn zin —, door utiliteits-beginselen beheerscht en met verkrachting van het volkenrecht, dwangmiddelen te bezigen tot uitvoering van een tractaat, hetwelk geen rechtsverplichtingen voor Nederland inhield. Ten einde een grooten, algemeenen oorlog te voorkomen, besloten zij in vollen vrede een plaatselijken oorlog op kleine schaal met een bevriende mogendheid aan te gaan.

De conferentie stond door het terugtrekken van de Russische gevolmachtigden schaakmat: de welverdiende straf voor hare inconsequente handelingen. Al had zij België gemachtigd om de uitvoering der 24 artikelen te eischen, bleef de areopagus te Londen, ook volgens het oordeel van prins Frederik, de hoofdschuldige, die met geweld scheidde wat het Weener-congres terecht of ten onrechte had vereenigd. Al meenen wij ten volle, dat de Nederlandsche regeering na de roemrijke handhaving harer rechten in de Augustus-dagen ten vorigen jare, goed zou gedaan hebben in de 24 artikelen te berusten, moest Europa toch den Hollander eeren, die vasthield aan zijne rechten, krachtig protesteerde tegen de geweldige opvordering van hetgeen hem in 1814 ongevraagd was geschonken. Revolutionnaire bladen in Frankrijk prezen de volharding van koning Willem I en slaakten klachten, dat niet het hoofd der dynastie van Oranje in plaats van Orleans aan de Seine troonde!

Digitized by Google

De Belgische regeering hechtte voorwaardelijk haar goedkeuring aan de sommatie van 22 October.

De Fransche generaals Magnan en Hurel leidden de manoeuvres tusschen Diest en Hasselt en hielden het Belgische leger in die ruimte geconcentreerd; de voorposten stonden niet verder dan Bilsen; de linker Maas-oever tot Venlo en het Luiksche waren nagenoeg onbewaakt. Vooruitziende Belgen meenden dat alle berichten uit Frankrijk betreffende het beleg van de citadel enkel moesten dienen om het voornemen tot overvalling van Pruisen te verheelen alvorens Oostenrijk of Rusland konden te hulp komen ten einde België met Frankrijk te vereenigen!

Middelerwijl meldde generaal Delaborde uit Parijs zich te Brussel aan, en trof men nabij Antwerpen voorbereidselen tot ontvangst en verpleging der Fransche troepen.

Baron van Zuylen wendde vruchteloos bij lord Grey mondeling en schriftelijk moeite aan om de uitvoering der dwangmaatregelen te voorkomen. Het bericht der sommatie van 22 October wekte in Nederland groote verontwaardiging, geen moedeloosheid. De meerderheid der leden van den kabinets-raad stemden voor volharding. De koning wenschte de citadel van Antwerpen als onderpand te behouden tót aan de wenschen van Nederland zou zijn voldaan. Op 2 November verwierp baron Verstolk van Soelen het ultimatum en protesteerde levendig tegen de ten tweeden male door de conferentie besloten gewapende tusschenkomst. Hoewel prins Frederik bij het vooruitzicht van nutteloos bloedvergieten huiverde; hoewel hij, evenals de prins van Oranje na een kort bezoek op 22 October aan het Vlaamsche Hoofd tot bezichtiging der door de Belgen opgeworpen werken en batterijen op de beide Schelde-oevers, het behoud van de citadel ondenkbaar achtte; beiden den koning aanraadden om de bezetting naar Zeeland te voeren, vervolgens de sterkte in de lucht te laten springen — gehoorzaamden zij toch trouw aan hun koninklijken vader. De admiraal en kolonel-generaal trof te 's Gravenhage de vereischte maatregelen voor de kust en de zeegaten, tot uitbreiding der inundatiën tusschen Bergen-op-Zoom, Breda, 's Hertogenbosch en Grave door afdamming van de rivieren de Donge, de Oude Maas en de Dieze (Koninklijk besluit van 24 September 1832), het bijeen-

Digitized by Google

brengen van transportmiddelen op verschillende punten tot snelle verplaatsing van troepen naar Zeeuwsch Vlaanderen of elders naar de kust, versterking der artillerie in de vestingen, nieuwe instructies voor generaal Chassé, formatie en oefening van 29 bataljons reserve-schutterij en landstorm. De prins van Oranje nam te Tilburg beschikkingen om desvereischt de Belgische grenzen dichter te naderen en versterkte de voorposten.

Gedurende de laatste dagen van October verzamelde een Fransch-Engelsch eskader van twintig bodems te Portsmouth om koers te zetten naar onze kusten, maar kon wegens het ongunstige weder niet uitloopen; het linie-schip *de Southampton* werd door den bliksem getroffen. Op 6 November legde Engeland embargo op alle Nederlandsche koopvaarders en visschersvaartuigen in Britsche havens, met last om alle vaart naar Nederland en Antwerpen te verhinderen en de Nederlandsche schepen op zee aan te houden.

Den 9den November verzocht de minister Goblet aan den Franschen gezant te Brussel, dat koning Lodewijk Philips bevelen mocht geven aan zijn Noorderleger om België binnen te rukken en de Hollanders te verjagen. Tien dagen later stond de Fransche voorhoede onder bevel van den hertog van Orleans vóór Antwerpen.

Ten einde vijandelijkheden tusschen België en Nederland tevens een nieuw bombardement van Antwerpen te voorkomen, had de regeering te Brussel de voorwaarde moeten aannemen, dat haar leger, waarvan thans het hoofdkwartier te Leuven, de divisiën te Tervueren, Thienen, Herenthals en Diest stonden, zich van elke deelneming aan de operatiën zou onthouden; ook moest het oorlogsbestuur afzien van het voornemen om 20000 man ten noorden van Antwerpen op te stellen en Maastricht te blokkeeren.

De sterkte van het Belgische veldleger bedroeg 69800 man infanterie, 8000 ruiters en 12 batterijen, benevens 15000 »gardes civiques" met 5 batterijen. De ministers werden drie dagen lang in de kamer dermate met hartstochtelijke verwijten van »*pussillanimité*, *déshonneur*, *incurie*, *actuce*, *assassinat politique*, *faiblesse infâme*, *lâcheté*, *trahison*, *crime* gebombardeerd, dat zij op 26 November collectief hunne portefeuilles ter beschikking van den souverein stelden. Een staaltje der verontwaardiging van de Belgische legermacht over het jegens haar uitgesproken vonnis van werke-

Digitized by Google

loosheid vertolken de woorden van »Jean de Nivelles" in een pamflet dier dagen: »Est-ce ainsi, ministres traîtres et félons, que vous permettez à l'armée belge de venger ses derniers affronts? Est-ce en trainant à l'arrière-garde d'un corps de 25000 hommes une armée de 130000 braves, que vous voulez laver la tache de Louvain?... Ainsi, d'après vous, serviles valets, une armée nationale, brave, forte, ardente à combattre, serait coupable en prenant part sur son territoire, chez elle, à une lutte d'où va dépendre son sort et celui de ses concitoyens!"

Inderdaad heeft de volksstam, welker dapperheid reeds door Griekenland en Rome hoog was geroemd, bij herstel zijner onafhankelijkheid in 1831 en '32 zware vernederingen ondergaan — de rechtmatige straf voor ontrouw, naar het woord van Schiller:

Alle Schuld rächt sich auf Erden.

Pruisen mobiliseerde nog twee andere legerkorpsen; twee bewaakten de westelijke grenzen, twee andere stonden tusschen Aken, Gelderland en aan den Rijn.

Reeds spoedig schreven de Fransche bladen, minder optimistisch tegenover »papa Chassé" gestemd dan kort te voren »que le ministère (Soult) devrait renoncer à son idée-mère de se présenter le 19 du courant aux Chambres avec les clefs de la citadelle d'Anvers..."

De Fransche gezant te 's Gravenhage achtte Nederland in oorlog met Frankrijk en vroeg aan zijne regeering brieven van terugroeping. Lord Yermingham nam overeenkomstig den wensch van zijn souverein de zaken minder zwaar op; niettegenstaande de blokkade en het embargo handhaafde koning Willem IV den schijn alsof Groot Britannië en Nederland de beste vrienden ter wereld waren. Baron van Zuylen bleef dan ook te Londen, maar onthield zich van elke diplomatieke bemoeiing.

Zoodra de regeering te 's Gravenhage bericht ontving omtrent de overschrijding van de zuidelijke grenzen door maarschalk Gérard, gingen van het oorlogsbestuur bevelen uit (17 November) om alle verlofgangers terug te roepen, tot mobilisatie van het overgebleven deel van den 1sten-, den 2den- en den 3den ban der schutterij en oproeping van den landstorm (Kon. besluit van

Digitized by Google

25 November 1831). De vrijwillige studenten-compagnieën werden uitgenoodigd om zich weder gereed te houden. De koning schreef tegen 2 December een bededag uit, wanneer het negentien jaren zou geleden zijn sinds hij te Amsterdam de souvereiniteit over Nederland had aanvaard. De Britsche en de Fransche vaartuigen kregen last om binnen drie dagen onze havens te verlaten, welke voor hunne schepen gesloten bleven tot de vaart op de verbonden rijken weer voor de Nederlanders zou zijn opengesteld. De regeering vaardigde geen andere represaille-maatregelen uit tegen het embargo en de blokkade van het Fransch-Engelsch eskader en liet het verdere verzet over aan de kooplieden van beide landen.

Prins Frederik hield zijn broeder uitvoerig op de hoogte van al wat geschiedde en werkte eendrachtiglijk met hem samen. Maar alleen generaal de Constant kon getuigen, hoe 't stormde in de ziel van den prins van Oranje, al liet zijn gelaat zulks niet blijken. De buitenlandsche bladen hadden reeds sinds medio September van een tweede Fransche tusschenkomst als een uitgemaakte zaak gesproken; doch de koning meende nog altijd dat Palmerston tegenover de vredelievende gezindheid van Engeland's souverein zijne plannen niet zou durven doorzetten. Had Oranje zich kort geleden noode bij de tegenbevelen uit 's Gravenhage nedergelegd (bladz. 894 en 908), in de eerste dagen van November kostte 't groote moeite aan Constant om den prins-veldmaarschalk te weerhouden, overeenkomstig 's konings vroegere volmacht, snel over de Belgische grenzen te trekken en Antwerpen nog vóór de aankomst der Franschen te blokkeeren. De prins rekende daarbij op den bijval van Pruisen en hechtte meer aan het bezit van Venlo dan van de citadel. Het denkbeeld van een tweeden intocht der Franschen in België met teruggehouden zwaard te moeten aanzien, was den overwinnaar van Quatre Bras en Leuven onverdragelijk. Bovendien bestond geen zekerheid dat de Fransche troepen zich tot de uitvoering van de opdracht der conferentie zouden beperken, en na de vermeestering van de citadel niet verder zouden doordringen om een eind te maken aan de onverzettelijkheid van den koning. Inderdaad meende de prins-veldmaarschalk, en prins Frederik durfde hem op dit punt niet tegen te spreken, dat na den val der citadel, waaraan niet viel te twijfelen, de beurt aan hem zou komen. De onvoldoende inundatiën

Digitized by Google

en het gemis eener versterkte stelling in Noord Brabant, in gemeenschap met Holland en geschikt om het veldleger op te nemen, vormden redenen van groote ongerustheid. Bij verschijning van een belangrijke overmacht zou Oranje moeten bedacht zijn om achter de rivieren terug te trekken; maar dan ging Noord Brabant verloren en stond gelijke ellende als in den winter van 1795 voor de deur!

Het hoofdkwartier te Tilburg was onverdedigd. Later heeft de opperbevelhebber erkend, dat een stoute poging der Franschen om hem op te lichten veel kans van slagen zou geboden hebben. Nu hij echter, gebonden door beloften aan zijn vader — waartegen de hoofden der orangisten nog wel smadelijk kuipten, als wachtte de prins slechts het gunstige oogenblik af om de vijandelijkheden te hervatten! —, gebonden door de regeering en andere tegenwerkende omstandigheden geen dier bezwaren kon oplossen, verbloemde hij het gevaar, ontkende het zelfs, en veinsde een kalmte, die hij niet bezat. »Hierdoor zijn de troepen" — schreef dr. Bosscha — »in hare kantonnementen en legertenten nooit een oogenblik ongerust geweest, en zagen zij den prins-veldmaarschalk, als hij haar dagelijks te viervoet bezocht met het aan ieder bekende (hetman's) mutsjen op het hoofd, altijd vroolijk en schijnbaar onbezorgd, zonder dat zij in 't minste de bekommering vermoedden, die zijn geest bezig hield."

Terwijl in Holland alles oorlog ademde, bleef het leger te velde rustig en onbewegelijk. De feestviering in de Noord Brabant'sche garnizoenen en kantonnementen op den verjaardag van den prins-veldmaarschalk deed weinig vermoeden, dat op enkele kilometers afstands de Fransche voorposten alle wegen versperd, de voornaamste toegangen van geschutstellingen voorzien hadden om elke poging tot ontzet der citadel van Antwerpen te verijdelen. Bij dagelijksche verkenningen wisselden de wederzijdsche patrouilles eerbewijzen op de grenzen.

Wat bij den vurigen krijgsheld omging, toen hem het gedonder des geschuts, waarmede de citadel werd plat geschoten, in de ooren klonk, terwijl zijn leger, hetwelk eigenschappen had verkregen waardoor het zich met de beste der toenmalige krijgsmachten kon meten, de verplichting moest verduren op nauw een dagmarsch afstands en in het gezicht der Franschen met het geweer bij den voet

Digitized by Google

af te wachten in plaats tot ontzet van de citadel op te rukken — dit vertolkte Oranje ridderlijk in een brief aan den generaal Chassé, welke de prins-veldmaarschalk door zijne drie zonen onder geleide van den kapitein-ter-zee Lucas op de stoomboot *de Stad Antwerpen* naar het fort Bath en van daar verder liet overbrengen.

» Confidentiel.

» Tilburg, ce 14 Décembre 1832.

» Mon cher Général!

» Je ne puis me refuser le plaisir de vous tracer ces peu de mots pour vous informer que vos rapports jusqu'au 12 du mois à 6 heures du soir me sont très-bien parvenus hier, et je les ai lus avec le plus vif intérêt et une *véritable admiration*. Votre défense me parait parfaitement dirigée, et le courage et l'intrépidité de la garnison, au milieu de tout ce qu'elle doit endurer, méritent les plus grands éloges; l'ennemi même ne peut se refuser de rendre justice à la résistance opiniâtre qu'il rencontre et dont sa perte fait preuve.

» La défense de la citadelle d'Anvers fournira une belle page dans l'histoire militaire de notre patrie, et un bel exemple à citer à notre armée, quand mon tour viendra d'être attaqué par les forces qui vous entourent. Car je me considère aussi, étant sur la défensive, comme commandant d'une grande forteresse, dont nos rivières sont les fossés et nos places fortes les ouvrages avancés.

» Vous savez que dans une position pareille, on ne peut, sans grand danger pour la place, risquer des sorties nombreuses en hommes et s'éloigner trop du corps de la place, surtout quand les assiégeants sont fort supérieurs en nombre à la garnison et qu'il y a un corps d'observation prêt à les soutenir. C'est là malheureusement la raison qui me paralyse ici et m'empêche de voler au secours des braves qui combattent sous vos ordres avec un courage héroïque. *J'en suis plus que triste;* mais vous êtes trop bon général pour ne pas apprécier ma position et ce que la prudence me prescrit impérieusement.

» Votre brave troupe aura rendu le grand service à l'armée de prouver aux Français que nos soldats ne sont point intimidés par

Digitized by Google

le nombre et qu'en se fiant à la Protection Divine, l'ancienne gloire française ne les éblouit pas.

» Votre bien dévoué

» Guillaume, Prince d'Orange.

P.S. Veuillez communiquer ces lignes à votre conseil de défense; mes trois fils portent cette lettre jusqu'à Bath.

Eenige dagen later keerden de jonge prinsen terug binnen 's Gravenhage.

Meermalen heeft later koning Willem III in verheffende bewoordingen getuigd omtrent den onuitsprekelijken indruk, dien het op de Schelde uit de verte gehoorde bombardement der citadel op hem en op het gemoed zijner jongere broeders gemaakt had.

V. Verdediging der citadel van Antwerpen.

't Behoort geenszins tot onze taak om een uitvoerig verhaal te geven der heldhaftige verdediging van den vijfhoek aan de Schelde: het laatste oorlogsbedrijf van Neerlands krijgsmacht in Europa, maar waaraan de held van ons verhaal geen rechtstreeksch deel heeft genomen. Toch mag om redenen, die voor zich zelf spreken zullen, dit roemrijke wapenfeit in zijn levensbeschrijving niet onvermeld blijven [536]).

Meer dan een jaar was sinds den Tiendaagschen veldtocht op de citadel van Antwerpen voorbijgegaan: een tijd, die voor den bevelhebber was gekenmerkt door drukke, onafgebroken, strikt geheime verstandhouding met de orangisten in de zuidelijke gewesten; voor de officieren der artillerie, door instinctmatige voorbereiding der verdedigingsmaatregelen, het aanbrengen van menigvuldige palissadeeringen, blindeeren van schier alle batterijen, waterputten en gebouwen, meten der afstanden van de fronten tot de voornaamste terreinvoorwerpen daarbuiten e. a. m.; voor de bezetting, door eentonige diensten; voor allen, door zware ziekten

Digitized by Google

Spectacle extraordinaire
pour la clôture définitive et sans remise.

A la demande générale
avec la permission des autorités constituées,
de M. le Bourgmestre de la Ville de Bruxelles et des Echevins
à l'occasion de la
foire de Bruxelles, le 27 Octobre 1832 —

Grande entrée
de
l'armée française en Belgique

avec évolutions
de l'armée belge pour aller a sa rencontre.

Personnages:

M. le maréchal Gérard,
de la cavalerie, de l'infanterie, de l'artillerie, des pontons, etc.

Très incessamment et sans remise:
la
Prise de la citadelle d'Anvers.

Grand mimodrame en 18 actes et 24 tableaux
à grand orchestre.

En attendant le DERNIER PROTOCOLE: farce à grand spectacle, bien divertissante et due au talent de sept acteurs conférenciers, connus par de nombreux succès en ce genre.

Digitized by Google

en een uittartende vijandelijke omgeving. Met groote lijdzaamheid was het leed gedragen. Toch snakte men naar het einde — toen voorteekenen aanduidden dat het ergste nog komen moest.

De Belgische en de Fransche dagbladen staken den draak met het diplomatieke gehaspel tusschen Londen en Parijs. Op 25 October ontving één der officieren op de citadel een nummer van de »Méphistopheles" met het vorenstaande affiche ter gelegenheid van de Brusselsche kermis.

Even als de prins-veldmaarschalk met verbeten woede werkeloos den strijd moest aanzien, pijnigde prins Frederik het gevoel dat het welzijn en de onafhankelijkheid van het vaderland bij een verdediging van de citadel tot het uiterste niets konden winnen. Ongetwijfeld vormde het bezit der Antwerpen'sche akropolis voor de Nederlandsche regeering een onderpand tegen overdreven eischen van de Belgen, zoo lang dezen aan zich zelve bleven overgelaten: maar het bezit van de citadel gold meerendeels een dynastiek belang. Koning Willem I had het recht om te streven naar herwinning van de heerschappij over Zuid Nederland, dat het Weener verdrag aan hem had toegekend: een machtig middel daartoe vormde het behoud der sterkte, welke België's grootste koopstad muilbandde, vasten voet aldaar waarborgde, en waarop de pogingen konden steunen van hen, die in het jonge rijk naar herstel der oude orde van zaken streefden. Tusschenkomst van ons veldleger kon de toestand eer verergeren dan verbeteren.

En toch deelde die krijgsmacht, vooral de bezetting der citadel, in de jaren 1831 en '32 zoo innig de koningsgezinde gevoelens, door den dichter der »Jungfrau Von Orleans" uitgedrukt —

> Für seinen König muss das Volk sich opfern;
> Das ist das Schicksal und Gesetz der Welt . . .
> Nichtswürdig ist die Nation, die nicht
> Ihr alles freudig setzt an ihre Ehre.

Erger dan de bezetting van Haarlem en Alkmaar gedurende de eerste jaren van Neerlands worstelstrijd tegen Spanje was de bezetting van de citadel er aan toe, aangezien op geen ontzet te rekenen viel. Beter dan anderen wist prins Frederik dat de citadel moest bezwijken. 't Was vooral zijn invloed, die waar-

Digitized by Google

borgde, dat de verdediging niet verder zou gaan dan de wapeneer eischte.

Bepalen wij ons tot een korte beschrijving van de stelling zonder in technische bijzonderheden te treden aangaande de citadel, welke meermalen een beslissenden invloed op den loop der staatsgebeurtenissen heeft uitgeoefend, en in 1746 en 1792 reeds een beleg had doorstaan.

De bouw der citadel was in 1568 op last van Alva door Paciotto (of Paciëco) aangevangen tot beteugeling van Antwerpen. Parma wijzigde haar gedaante tot een regelmatigen vijfhoek met natte grachten (1585) en schonk aan de bolwerken of bastions met 4 meters hooge, gemetselde bekleedingsmuren van 1 m. 25 doorsnede de namen der stichters: Hernando — Alva's voornaam — Toledo, Paciotto, Alba en Hertog. Er waren drie poorten: de Hoofdpoort leidde stadwaarts, de Water- of IJzeren-poort naar de Schelde, de Hulppoort door en langs de buitenwerken in het open veld. Het terrein ten zuid-westen óm de lunet Kiel was moerassig en geheel ongeschikt voor loopgraven-arbeid: verder oostwaarts ter hoogte van de lunet St. Laurent rijst de grond en verleent zich alleszins tot aanvalswerken. Beide lunetten vormden met het wel versterkte Vlaamsche Hoofd, de kleinere forten Zwijndrecht, Burght en Austruweel op den linker Schelde-oever den voorwal der vesting Antwerpen, waarmede de op de Schelde aanwezige oorlogsvaartuigen het verkeer onderhielden. Met Nederland bestond die gemeenschap niet, althans niet langs de Schelde, aangezien het Noorder-fort en tal van geschutstellingen tusschen deze sterkte en het bassin te Antwerpen (Plan IV op bladz. 489) de vaart belemmerden. De posten Pijp Tabak en Calloo, de forten de Peerl, St. Philippe en de Kruisschans waren onzerzijds onbezet en konden ongestraft door den aanvaller in bezit genomen worden. De Belgen hadden reeds in de tweede helft van October bezit genomen van het fort St. Marie.

Sinds den opstand in het najaar van 1830 rondom zegevierde had Chassé maatregelen getroffen om de citadel, ook de lunetten Kiel en St. Laurent tegen een overmachtigen aanval te kunnen verdedigen. Tusschen laatstgenoemde lunet en het ravelijn

Digitized by Google

BELEG VAN DE CITADEL VAN ANTWERPEN.

van 29 November tot 23 December 1832.

Plan XI.

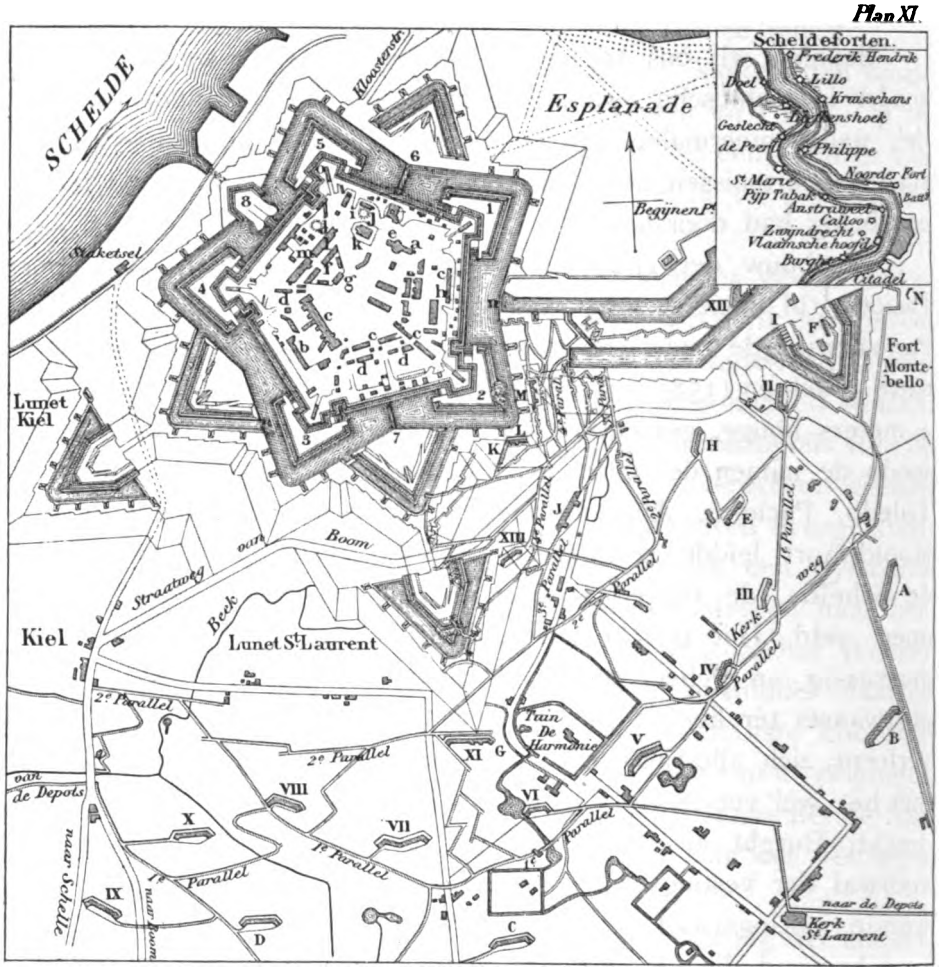

Schaal 1 : 13400.

0 100 200 300 400 500 M.

1. Bastion Hernando.
2. » Toledo.
3. » Paciotto.
4. » Alba.
5. » Hertog.
6. Hoofd- of Esplanade poort.
7. Hulppoort.
8. Water- of IJzeren poort.

a. Hoofdkwartier.
b. Tuighuis en laboratorium
c. Infanterie-kazernes.
d. Cantine, winkels en burgerwoningen.
e. Kerk.
f. Artillerie-kazerne voormalige gevangenis.
g. Officierswoning.
h. Hospitaal.
i.i. Observatie-posten en magazijn van levensmiddelen.
k. Kruitmagazijn.
l. Paardenstal.
m Veestal.
n. Steenen beer.

Kanon batterijen	I.	Mortier batterijen	A.
» »	II.	» »	B.
» »	III.	» »	C.
» »	IV.	» »	D.
» »	V.	» »	E.
» »	VI.	» »	F.
» »	VII.	» »	G.
» »	VIII.	» »	H.
» »	IX.	» »	J.
» »	X.	» »	K.
» »	XI.	» »	L.
» »	XII.	» »	M.
» »	XIII.	Monster-mortier van 60 cM.	N.

Digitized by Google

Hulppoort liep de straatweg naar Boom. Sedert Mei was St. Laurent bezet, door een gepalissadeerden gang met het ravelijn Hulppoort vereenigd en tot verdediging ingericht.

Dat David Hendricus baron Chassé niet meer dezelfde was als weleer in Duitschland, Spanje en op het slagveld van Waterloo konden wij reeds in October 1830 en bij den aanvang van den Tiendaagschen veldtocht opmerken. Ofschoon leeftijd en ziekelijke aandoeningen hem meer »lijder" dan »leider" maakten, behoort men tevens zijn lankmoedigheid te beoordeelen naar de moeilijke omstandigheden, welke hem gebonden hielden. Toch flikkerde telkens bij naderend gevaar het oude vuur in »generaal-bajonet" levendig op. Toen in Mei te voren een der orangisten hem schreef omtrent plannen der Franschen tegen de citadel, gaf hij daarvan kennis aan het oorlogsbestuur te 's Gravenhage met bijvoeging »zoo dit tegen mijn verwachting bewaarheid zou worden, zullen de Franschen mij nog altoos in dezelfde dispositie, zooals voor zeventien jaar bij Waterloo aantreffen; en al vereenigde zich de macht der Franschen en Engelschen om hier onzen ondergang te berokkenen, durf ik Uwe Excellentie verzekeren dat zij mij niet onvoorbereid zullen aantreffen [537]).

Een in November vóór den aanvang van het beleg listig bemantelde poging van Fransche zijde om den held van 1815 voor eenige millioenen francs om te koopen, stuitte bij hem af op smadelijke afwijzing. Aangezien Chassé als gevolg van een verouderd lichaamsgebrek, dat hem het gaan bemoeilijkte, zich zelden buiten zijn kasemat vertoonde, en hij in den vestingoorlog minder bedreven was dan in den strijd op het open veld, liet hij de leiding van de verdediging nagenoeg geheel over aan generaal C. A. de Favauge, commandant der infanterie: een man van onbetwistbare dapperheid, maar niet zelfstandig en veelal ongelukkig in de keuze zijner raadgevers. De luitenant-kolonel van den generalen staf N. F. de Gumoëns (bladz. 480) kwam den 4den December op de citadel als penvoerder van den opperbevelhebber. Zijn chef van den staf was de luitenant-kolonel H. G. de Boer.

De ziel der verdediging van de citadel, waarbij de artillerie de hoofdrol heeft gespeeld, was de zeven-en-veertig-jarige majoor Hendrik Gerard Seelig, dien wij reeds op 27 October 1830 op

Digitized by Google

de citadel ontmoetten (bladz. 493). Door zijn vader tot predikant bestemd, waarnaar ook zijn opvoeding was ingericht, vereenigde hij den eenvoud en de kalmte van een oprecht, overtuigd christen met buitengewone begaafdheden; te gelijkertijd onderscheidde Seelig zich door hooge plichtsbetrachting en verheven heldenmoed: een Leonidas in dienst van het wapen der Heilige Barbara! Zijn voornaamste helpers, even braaf als hij, maar toch niet zijn gelijken, waren de majoor van der Wijck, chef van de genie, en de plaatselijke commandant Voet, om zijn moed genoemd »de bomvrije majoor".

De bezetting der citadel telde: 117 officieren, 3759 onderofficieren en manschappen der infanterie — de flankbataljons van de 7de-, de 9de- en de 10de afdeeling, het 1ste en het 2de bataljon van laatstgenoemde --; 10 officieren en 243 minderen van het 2de bataljon der 9de afdeeling deden dienst als handlangers bij de artillerie; 16 officieren, 399 onderofficieren en kanonniers van het 3de- en het 6de bataljon artillerie nationale militie (vesting-artillerie); 4 officieren en 2 opzichters der genie, met 24 mineurs en sappeurs, benevens 1 officier, 15 onderofficieren en manschappen en 36 paarden van den trein: te samen, met de officieren en minderen van andere dienstvakken 166 officieren, 4442 onderofficieren en manschappen [538]) (Bijl. XVII) — inderdaad een te sterk garnizoen, maar dat sinds October 1830 om staatkundige inzichten berekend was, niet enkel om de citadel te verdedigen, maar ook om orangistische bewegingen te Antwerpen, Gent of Brussel te ondersteunen.

De bewapening der citadel bedroeg, volgens eigenhandig schrijven van prins Frederik d.d. 15 December, 136 vuurmonden: kanons van 6-, 12-, 18- en 24 pond, houwitsers van 15- en 20 duim, mortieren van 13-, 20- en 29 duim en handmortieren; het buitenwerk voor de Waterpoort bleef onbewapend.

Op het Vlaamsche Hoofd voerde kapitein Leers het bevel, de eerste-luitenant Brandon Mondolpho had de leiding der artillerie. Deze telde acht stukken van 6- en 8 pond en enkele mortieren van 13 duim: acht vuurmonden werden op 13 December naar het fort Burght overgebracht. Aangezien het Vlaamsche Hoofd geheel buiten het front van aanval lag, ook wegens de verplichte onzijdigheid der Belgen, zoodat noch het Noorder-fort, noch de

Digitized by Google

langs de rechter Schelde-kade tot het groote bassin van Antwerpen (Plan IV op bladz. 489) opgestelde kanonnen, vijf-en-veertig in getal, een enkel schot losten, bleef het bruggenhoofd verschoond en diende uitsluitend tot evacuatie van zieken en gewonden uit de citadel door de officieren van gezondheid dr. J. D. Croissant en M. Rodi. Austruweel beschikte over twee 6-ponders, het fort Zwijndrecht over vier 12- en 6-ponders. Te Lillo, onder het bevel van kapitein H. Brongers, stonden 36-, te Liefkenshoek, gecommandeerd door kapitein J. J. Henny, 16 stukken; het opperbevel over beide forten voerde de luitenant-kolonel W. A. Bake. Het terrein óm deze forten was geinundeerd, minder volledig óm Liefkenshoek dan óm Lillo. In het laatst van December werd een poging gedaan om de inundatie bij Liefkenshoek door overstrooming van den polder van den Doel uit te breiden en zoodoende den vijand het opwerpen van batterijen aan den Schelde-dijk te beletten. De bezetting der bij de citadel behoorende sterkten verschilde van 50 tot 150 hoofden.

Na het Fransch-Engelsch embargo had onze zeemacht eenige versterking gekregen, ook door gehuurde stoombooten. Zij moest op de Schelde verdedigenderwijze te werk gaan, elders waken dat geen Fransche of Britsche vaartuigen onze havens aandeden. De gemeenschap met de flottille van den schout-bij-nacht G. W. Lewe van Aduard, commandeerende de tweede divisie van de eerste afdeeling der linie van defensie te water — o. a. het linie-schip *de Zeeuw* bij Terneuzen, de korvet *de Dolphijn* bij Bath, hooger op de zeearm het fregat *Eurydice*, de korvet *de Komeet*, de stoomschepen *Curaçao* en *Hercules*, eenige gaffel-kanonneerbooten en de scheepsmacht bij de citadel —, was reeds in de eerste dagen van December bemoeilijkt. De kapitein-ter-zee Koopman had bij de citadel twaalf kanonneer-booten en de veerstoomboot *Chassé* onder zijn orders; deze lagen in den aanvang van November verspreid van Austruweel tot boven het fort Burght. Koopman was een flink zeeman met uitmuntende hoedanigheden, doch niet vrij van grootspraak en uiterlijk vertoon: daarom geen vriend van Seelig. Na den 27en October 1830 en de heldendaad van Van Speyk op 5 Februari d.a.v. waren de schepelingen van Koopman te Antwerpen niet minder gevreesd dan derdehalve eeuw geleden de »Zeeuwsche

Digitized by Google

watergeuzen", die de Spaansche- en andere schepen tot vóór de kaaien opzochten en onder het blazen van het oude Wilhelmus-lied veroverden.

Op 3 November schreef generaal Chassé aan den directeur-generaal van oorlog te 's Gravenhage, dat volgens spionnen-berichten een deel van het Fransche belegerings-park te Kiel nabij Antwerpen was aangekomen.

Toen Willem I weigerde aan de eischen van den Londenschen areopagus toe te geven, gelastte hij gelijktijdig de verdediging van de citadel. 's Konings voorschriften dienaangaande — als reeds opgemerkt onder den invloed van prins Frederik gematigd — zijn vervat in den brief, op 15 November 1832 door den directeur-generaal de Eerens aan generaal Chassé geschreven. Niettegenstaande daarbij wordt gewezen op de »dure verplichting om dezelve" — d. i. de citadel en onderhoorige sterkten — »door alle middelen welke onder uw bereik zijn te verdedigen" zeide het slot van den brief zeer duidelijk tot Chassé: »gij moet de citadel niet tot het uiterste verdedigen, maar wanneer gij meent, dat er genoeg gedaan is voor eer en plicht, dan moet gij haar overgeven.

»Hij (Zijne Majesteit) wil geen roekelooze opoffering van zoo vele braven en verlangt, dat wanneer aan eer en plicht voldaan zij, door hun gedrag aan Oud-Nederland de duurzame achting van Europa zal verzekerd wezen, uw hoog geschat leven en, kan het zijn, dat van velen uwer dappere lotgenooten voor hem en voor het dankbaar vaderland behouden blijve . . ."

Dit voorschrift, hetwelk voor de eer van de natie een dappere verdediging vorderde doch met het beding om uitersten te vermijden, was voor den opperbevelhebber al even belemmerend als de hem bij het begin van den Belgischen opstand gegeven instructie (bladz. 345) om een imposante houding aan te nemen, maar zich te beschouwen op vredestoestand.

Dat de citadel geen ontzet of hulp had te wachten, zulks bleek uit de vertrouwelijke briefwisseling van Chassé met het oorlogsbestuur en was door den reeds vermelden aan hem gerichten brief van den prins-veldmaarschalk bekrachtigd.

Maarschalk Gérard vestigde aanvankelijk het hoofdkwartier te Merxem, daarna te Borgerhout, vervolgens met de generaals Fran-

Digitized by Google

çois baron Haxo en Neigre, respectievelijk chef van den staf van het wapen der genie en bevelhebber der artillerie, te Berchem. Hier bevonden zich ook de Britsche kolonel markies Caradock en enkele Belgische officieren. De divisiën Sebastiani en Fabre, elke 12 bataljons en 12 stukken, waren meer bijzonder voor de bewaking van de Schelde en het beleg aangewezen en bezetten de beide oevers (zie Kaart IX en X): eerstgenoemde, den linker-oever met het stafkwartier te Beveren, de andere, den rechter-Schelde- en Rupel-oever óm Hemixem. De divisie Achard — waarbij o. a. de latere maarschalk Mac Mahon als adjudant van den divisie-commandant diende —, eveneens 12 bataljons en 12 stukken, nam te Donck waar, van de Schelde tot Calmthout, de wegen naar Bergen-op-Zoom en die van Turnhout naar Breda; de divisie Janin, 12 bataljons en 12 stukken, stond te Contich; zij hadden voor zich uit de voorhoede, 3 bataljons infanterie benevens 8 eskadrons huzaren en lansiers, onder den hertog van Orleans. Te Brasschaet en te Capelle op den weg naar Breda en naar Roosendaal stonden 8 eskadrons jagers en huzaren, van de brigade lichte ruiterij de Lawoestine, 8 eskadrons jagers en huzaren van Simoneau te Contich. De Fransche ruiterij ging dagelijks van Wustwezel, Putten en elders op verkenning naar de grenzen, meermalen onder aanvoering van den Franschen troonopvolger en zijn broeder den hertog van Nemours. Ten einde overvalling onzerzijds te voorkomen, brachten de Franschen versperringen aan en bouwden geschutstellingen op of nabij de hoofdwegen.

De rest der cavalerie-divisie Dejean en die van Gentil de Saint Alphonse, te samen 32 eskadrons dragonders, huzaren en jagers, bezetten St. Nicolas, Aalst en omstreken, Geertsbergen en Oudenaarde. De vijfde of reserve-divisie Schram, 13 bataljons en 12 twaalfponders, werd te Valenciennes, Rijssel en Maubeuge nog gevormd en sloot vervolgens aan bij de hoofdmacht. Het Fransche leger telde aanvankelijk 51 bataljons en 56 eskadrons, 66450 hoofden, 14300 paarden en 78 veldstukken; op 4 December kwam daarbij de reserve-divisie, ongeveer 25000 man sterk, met het stafkwartier te Mechelen.

Naarmate de Fransche divisiën in de haar aangewezen stellingen aankwamen, losten zij de Belgische troepen af, die op den

Digitized by Google

rechtervleugel samentrokken. Het hoofdkwartier van dit zoogenaamde *observatie-leger*, onder bevel van generaal Desprez, werd gevestigd te Lierre aan de Nethe, op omstreeks vier uren van Antwerpen. Toen de Franschen het belegeringspark te Wilrijck, achter het dorp Kiel, en in het kasteel Caters, op 2400 meters van Antwerpen, begonnen bijeen te brengen (1 October 1832) beschikte generaal Neigre nog slechts over 50 vuurmonden, ieder met een uitrusting van 800 tot 1000 schoten; spoedig werd het belegeringspark te Wilrijck op 86 vuurmonden gebracht, waarbij nog kwamen 44 andere van de Belgische artillerie, o. a. de reeds vermelde monster-mortier van 60 duim. De tegen de citadel aan te wenden artillerie telde in het geheel 149 vuurmonden. Voor de bediening had men aanvankelijk zeven compagnieën »batteries" artillerie en een halve compagnie werklieden; allengs vermeerderden dezen tot ruim zestien compagnieën, terwijl men nog over twee compagnieën pontonniers, een compagnie mariniers (marins) en zes compagnieën infanterie als handlangers beschikte: te samen 94 officieren en 1807 minderen. 't Ontbrak der Fransche artillerie voor de citadel evenmin aan manschappen als aan vuurmonden. Bovendien waren de Belgen behulpzaam bij het aanleggen der belegeringsparken, het verstrekken van schanskorven, bediening van het geschut, enz. Alle afstanden tot de citadel waren van te voren opgemeten.

Op 10 November vertrokken de nog op de citadel vertoevende officiers-dames naar Nederland; een week later ontruimden de troepen meerendeels de kazernen en betrokken de bomvrije lokalen.

Den 16den November kwam de door generaal Chassé overeenkomstig het koninklijk besluit van 26 Maart 1815 benoemde raad van defensie voor de eerste maal bijeen en vergaderde tot 3 December elken dag. Daarin hadden zitting, onder voorzitterschap van den opperbevelhebber der citadel met onderhoorige forten en van Zijner Majesteits zeemacht op de Schelde, de generaal-majoor Clément Alexander de Favauge, bevelhebber der infanterie, de kolonel F. W. graaf Quadt von Wyckeradt en Isny, commandant der 10de afdeeling infanterie, de kapitein ter zee Jan Coenraad Koopman, de majoors Johan Hendrik Voet, plaatselijke commandant ad interim, H. G. Seelig en F. J. T. van der Wyck, bevelhebbers der artillerie en genie, met den onder-intendant S. T. Muller als secretaris.

Digitized by Google

Reeds bij de eerste samenkomst stelde de majoor van der Wijck voor om weer coupures in de Schelde-dijk bij Pijp Tabak (bladz. 641 en 878) later ook nog op andere plaatsen te maken en legde Seelig aan den raad een ontwerp van verdediging voor, waarin ook de lunetten Kiel en St. Laurent begrepen waren. Reeds den volgenden dag deelde Chassé bij dagorder aan de bezetting de komst van een Fransch leger voor de citadel mede en wekte allen op »ons met mannenmoed tot het uiterste te verdedigen". Deze wapenroep maakte een gunstigen indruk. Al wat dienen kon tot beschutting, als schanskorven, ribben, balken, aardhoopen werden overal waar kogels of scherven van springende projectielen konden treffen, in stevige verbinding gebracht, de verdeeling en de standplaatsen voor het geschut, de zorg voor de munitie, de blindeering der lokalen en batterijen, tot een krachtdadige verdediging ingericht.

Twee kanonneer-booten werden verlegd naar het Vlaamsche Hoofd; de overige bleven gestationneerd in de linie Kiel-Burcht, ten einde den aanleg der werken, waarmede de Franschen zich in de eerste dagen bezig hielden, te bemoeilijken. De gemeenschap langs de rivier was geheel afgebroken door generaal Sebastiani, die ook het fort de Peerl liet bezetten en batterijen opwierp langs de oevers der Schelde van Pijp Tabak tot het fort Frederik Hendrik (Plan XI op bladz. 926) om aan een aanval, 't zij door het eskader uit Zeeland of Noord Brabant, weerstand te kunnen bieden.

Binnen Antwerpen heerschte groote onrust. Men dacht aan niets anders dan zich en de zijnen in veiligheid te brengen om aan een, naar 't scheen, wissen dood te ontsnappen. Geheele scharen vrouwen en kinderen togen met haar tilbare have de poorten uit; zoo groot was de emigratie, dat de stad van ingezetenen uitgestorven scheen.

Evenmin als Chassé op 26 October en aanvankelijk in den voormiddag van den 27sten October 1830 iets had gedaan om den opstandelingen binnen Antwerpen de nadering van de citadel te beletten, liet hij ook nu weder de Franschen ongehinderd alle voorbereidselen tot het beleg voltooien, ofschoon men hen over dag zag werken en 's nachts door lichtkogels verkende.

De Schelde-dijk bij het Melkhuis werd niet doorgestoken om

Digitized by Google

het terrein aldaar onder water te zetten; de forten Frederik Hendrik, de Kruisschans, de Peerl, Philippe en St. Marie bleven onbezet, waardoor aan de Franschen veel moeite en verliezen werden bespaard. Niet onwaarschijnlijk was deze werkeloosheid het gevolg van een ernstige ziekte van majoor Seelig, die daarom, hoewel geenszins hersteld, toch zijn dienst hervatte.

Talleyrand verhaastte den aanvang van het beleg om den val van het ministerie Grey in Engeland te voorkomen.

De maarschalk Gérard ging bij de berenning en het beleg der citadel eenvoudig te werk naar de beginselen van Vauban, eenigszins door Haxo gewijzigd. In den namiddag van 19 November vertoonden zich de eerste Franschen ongewapend voor de lunetten Kiel en St. Laurent. Vier dagen daarna sneuvelden twee Fransche huzaren, die zich te dicht onder het bereik van het fort Liefkenshoek hadden gewaagd, door een welgericht kartets-schot. Op 28 November volgde ongehinderd de berenning der citadel en bezetten de belegeraars het fort Philippe. Doch 't liep tot den volgenden morgen alvorens de Fransche schildwachten de Belgische posten aflosten. De stormachtige donkere nacht van den 29sten bevorderde het openen van de loopgraven. Tegelijker tijd begon men tusschen Kiel en Montebello met 3500 arbeiders den aanleg van twaalf batterijen tegen de bastions Paciotto en Toledo, het ravelijn Hulppoort en de lunet St. Laurent. Op de citadel bemerkte men daarvan niets.

De eerste parallel, op 400 tot 450 meters van de grachten en de buitenwerken, was ter lengte van 1800 meters tusschen den weg van Boom en het fort Montebelle gevorderd, toen Gérard den volgenden morgen vroeg, later nogmaals, de citadel en aanhoorige forten door den kolonel Auvray liet opeischen. Bij zijn afwijzend antwoord »... je ne rendrai pas la citadelle d'Anvers qu'après avoir épuisé tous les moyens de défense, qui sont à ma disposition..." — gaf Chassé tevens te kennen, dat zoo men den arbeid aan de aanvalswerken niet staakte, hij genoodzaakt zou zijn zulks met geweld te beletten. De Franschen zetten echter het werk met ruim 5000 man voort, waarop des middags (30 November) kanonvuur uit de bastions 2, 3 en 4 het ernstige voornemen bevestigde om de sterkte te verdedigen. De eerste oogenblikken

Digitized by Google

van angst binnen Antwerpen waren ontzettend; eerst toen men zag dat de stad ongedeerd bleef, bedaarden de gemoederen. Gérard toch poogde met drogredenen het verwijt, de eerste vijandelijkheden te hebben gepleegd, op de tegenpartij te doen neerkomen, en herhaalde het voorstel om, even als in 1746 en '92 geschied was, de stad te sparen. Chassé stemde in dit laatste toe (30 November) mits de stad onzijdig bleef en men niet uit Montebello, uit de vesting- of de buitenwerken op de citadel, het Vlaamsche Hoofd, de forten Burght, Zwijndrecht en Austruweel schoot.

In meerdere opzichten schond Antwerpen de opgelegde onzijdigheid. Op de Lieve Vrouwe-, de St. Andries-kerk en elders waren observatie-posten opgericht, die onophoudelijk naar de belegeraars seinden; op het dak van het »Théâtre des Variétés" konden belangstellenden tegen 50 centimes per persoon in een tribune plaats nemen! Toch bleef de stad voor een bombardement gespaard. Dientengevolge hadden de belegerden het voordeel, dat de aanval niet tegen het zwakste front aan de stadzijde, maar tegen het sterke zuiderfront gericht werd, hetwelk door de voorliggende, bemuurde lunetten was gedekt.

Des middags had men boven Burght een mijn in den Scheldedijk doen springen om den toegang af te snijden van het dorp naar het fort, hetwelk generaal Sebastiani evenals het Vlaamsche hoofd en Austruweel vruchteloos had opgeeischt. Een dergelijke mijn lag geladen bij het sluisje tusschen het Vlaamsche hoofd en Austruweel. Des nachts drong één der kanonneer-booten van Koopman door de oude afsnijding, ten zuiden van den Zwijndrechtschen polder; twee andere bleven geëchelonneerd vóór het Vlaamsche hoofd, één vóór Burght, acht andere en de stoomboot in de breedte van den stroom tusschen de citadel en het fort Burght. Van het overige Schelde-eskader lagen *de Komeet* en een kanonneer-boot voor Pijp Tabak, *de Proserpina* en acht kanonneer-booten bij het fort St. Marie, *de Eurydice*, een stoomboot en vier kanonneer-booten lagen ter hoogte van Meestel (Meestoof) beneden het fort Peerl.

Een poging van den aanvaller op 2 December tot verrassing van de forten Burght en Zwijndrecht mislukte door de waakzaamheid der bezettingen. — Te Antwerpen kwamen geregeld bulletins uit, die op de openbare plaatsen werden aangeplakt.

Digitized by Google

Gedurende de eerste periode van het beleg beschoot Seelig langzaam uit de bastions 1, 2, 3, uit de ravelijnen achter de lunetten St. Laurent en Kiel en uit deze buitenwerken de plaatsen, waar men vijandelijke batterijen ontdekte of vermoedde. Uitvallen in den avond van 1 en van 2 December — den gedenkdag der aanvaarding van koning Willem's souvereiniteit over Nederland — tegen Kiel om het depot aldaar te vernielen en in de richting van het Melkhuis, mislukten; laatstgenoemde plaats werd echter met bijstand van een kanonneerboot hernomen.

De Franschen voltooiden den 4den December de kanon-batterijen I—X en de mortier-batterijen A—D, te zamen met 94 vuurmonden, op gemiddeld 600 meters van het glacis van St. Laurent. Zij naderden rechts en links van de lunet en groeven met verbazende inspanning in het door aanhoudende regens doorweekte terrein de tweede parallel op 100 meters langs St. Laurent en 300 meters van den bedekten weg voor Toledo. Kleine uitvallen op 3 en 5 December uit St. Laurent slaagden enkel tot vernieling van de nabij gelegen loopgraven.

Kort voor den middag van 4 December — den naamdag van de Heilige Barbara, patrones der artillerie (bladz. 108) — opende Gérard in tegenwoordigheid der beide prinsen en onder begeleiding van muziek bij batterij V een allerhevigst vuur uit 85 vuurmonden, waarbij des nachts nog 20 andere gevoegd werden. Geheel in strijd met de afspraak schoten de Franschen ook uit Montebello, op 600 meters van bastion 2.

Denzelfden dag ontving generaal Chassé een uitvoerig bericht van kolonel de la Sarraz, volgens hetwelk de maarschalk Gérard den aanval niet ten zuiden van de citadel, maar langs de »Esplanade" zou inleiden! Ook zijne Antwerpsche berichtgevers verdienden blijkbaar weinig vertrouwen. De volgende maand volgde de la Sarraz den kolonel Falter te Boxtel op in het commando der reservebatterijen.

De profetie in het Fransche leger, dat het lelie-vendel binnen tweemaal vier-en-twintig uren van de muren van de citadel zou wapperen, verging als een echo.

De gebouwen der citadel waren spoedig zwaar beschadigd; maar het geschut en de bediening leden betrekkelijk weinig. Op

Digitized by Google

5 December werden de kapitein H. Schouten en de eerste-luitenant R. J. C. Kerkhoff van de 9e afdeeling gewond (Bijlage XVII B), op St. Nicolaas-dag den eerste-luitenant ingenieur Menno David graaf van Limburg Stirum — later luitenant-generaal en minister van oorlog — nabij de hoofdpoort door een bomscherf het rechterbeen verbrijzeld; ook de eerste-luitenant Lammers van Bueren ontving dien dag een doodelijke wonde. Aangezien het vuur uit Montebello voortduurde, bracht Chassé op aandringen zijner onderbevelhebbers bij den Franschen maarschalk daartegen vertogen in. Hoewel deze zonder gevolg bleven en de Franschen aanvankelijk nog op andere wijzen, o. a. door het gebruik van compagnieën Belgische artillerie en van Belgisch geschut de onzijdigheid van Antwerpen schonden, bleef Chassé trouw aan zijn woord en schoot de stad niet in brand. Op 8 December werd de tweede-luitenant S. P. Jeltes der 10de afdeeling gewond. Den vorigen dag hadden de Franschen het fort Burght, de schout-bij-nacht Lewe van Aduard de forten St. Marie en de Peerl beschoten.

De flottille voor Antwerpen was van plaats verwisseld en nam bij tusschenpoozen een werkzaam aandeel aan de verdediging der citadel. Drie kanonneerbooten lagen in den Zwijndrechtschen polder op een halve kabellengte voor het Vlaamsche hoofd; twee andere — de stoomboot Chassé was gezonken — stationneerden bij de coupure boven het fort Burght; drie andere ankerden tegen het Vlaamsche Hoofd; de vier overige schaarden in slagorde op onderling gelijke afstanden tusschen laatstgenoemde doorsnijding en de citadel. De schepelingen tartten bij het telkens vervoeren der gekwetsten naar het Vlaamsche hoofd groot gevaar.

In de tweede periode van het beleg, na 12 December, beschikte de aanvaller over 11 kanon- en 5 mortier-batterijen — E, F, G, H en J — te zamen gewapend met 104 vuurmonden.

Zoolang de verdediging der citadel nog niet aan maarschalk Gérard had bewezen, dat ons kleine volk de groote natie onder de oogen durfde zien, scholden de Parijsche bladen den generaal Chassé uit voor een onbeschoften, ouden Hollander, een barbaar en dergelijke liefelijke benamingen. Maar sinds de bejaarde krijgsman hardnekkig het hoofd bood aan een twintigvoudige overmacht, waardoor hij zelfs aan onze vijanden bewondering afdwong, zag de

Digitized by Google

»Nouvelliste" — al even slecht op de hoogte van de Waterloo-literatuur en de aardrijkskunde als de Franschen onzer dagen — kans om te bewijzen, dat 't met alle wetten der natuur en der rede strijdig mocht heeten als een Hollander het zwaard durfde trekken tegen een veldoverste uit de school van Napoleon. Het blad beweerde dat Chassé niet uit Holland geboortig en Tiel geen Nederlandsche stad was.

Negentien dagen en nachten lang werd het vuur der belegeraars door de artillerie der bezetting onafgebroken met den meesten nadruk en uitnemende bekwaamheid beantwoord. Seelig was overal, waar het gevaar 't meest dreigde en vertraagde door zijne goede maatregelen, zooals de generaals Neigre en Haxo meermalen hebben erkend, de werkzaamheden der belegeraars belangrijk. Ofschoon Chassé zich weinig vertoonde, bezielde de onwrikbare manhaftigheid van den grijsaard de zijnen tot kloekheid en volharding. Uit de officieele Fransche opgaven bleek 't zeer duidelijk, dat het geschutvuur van de citadel geenszins bedwongen werd door dat van den aanvaller, hoezeer de laatste veel meer projectielen aanwendde dan de belegerde: in de eerste dagen ruim viermaal zooveel. Werd den belegeraars door kleine uitvallen veel nadeel toegebracht, vreeslijk was de verwoesting, welke de gestadige kogel- en bommenregen binnen de vesting aanrichtte. De grond was als bezaaid met bomscherven, kogels en ongesprongen granaten; alles werd van de walgangen verwijderd. Op den 7den December deed een granaat in de werkplaats nabij het tuighuis, bestemd tot het vullen van bommen, achtereenvolgens den ganschen voorraad met donderend geweld uiteenspringen. In den avond van den 8sten brandde de groote kazerne der 10de afdeeling geheel af; de manschappen betrokken de kelders. Enkele dagen later stond geen gebouw in de citadel meer overeind; verscheidene als bomvrij beschouwde maar te licht geblindeerde verblijfplaatsen waren beschadigd of vernield. Bij dit alles bleven de moed en de geestdrift der belegerden onbezweken, vooral wegens de uitwerking der eigen artillerie. Die goede geest verdiende te meer lof, omdat geen hoop op ontzet bestond.

In den nacht van 9 op 10 December openden de Franschen de derde parallel op 100 meters van de gracht der lunet St. Lau-

Digitized by Google

rent, en naderden met de volle sappe het bastion Toledo, waartegen de aanval kennelijk gericht was, langs de ruimte tusschen St. Laurent en den bedekten weg der contre-garde bezuiden de esplanade van Antwerpen. Den geheelen dag onderhield de aanvaller het vuur uit al zijne batterijen, en eenige nieuwe geschutstellingen, op de bastions Hernando en Toledo en de daartusschen gelegen courtine. Onze verliezen stonden geenszins in verhouding tot zijn in alle opzichten slecht gericht vuur. Wel leed de steenen beer N groote schade en bezweek op den 11den, als gevolg waarvan de toch reeds lage waterstand in de grachten nog belangrijk verminderde.

Een in den achtermiddag van 10 December bij bastion Toledo moedig maar met weinig beleid uitgevoerde uitval kostte het leven aan twee officieren — kapitein Morre en den tweede-luitenant Nantzing — en vijf manschappen der 10de afdeeling, bovendien negentien gekwetsten en een vermiste, zonder iets van belang uit te werken. Twee dagen later liet de schout-bij-nacht Lewe van Aduard het leven op de *Eurydice* bij een kanonnade tusschen dezen bodem, de *Proserpina* en de door de Franschen bezette Kruisschans. Dienzelfden dag (12 December) sneuvelde de kapitein van Onselen van de 10de afdeeling.

In den avond van 11 December begon de aanvaller de vierde parallel op ruim 60 meters van de gracht van het bastion Toledo; in den nacht van 12 op 13 December begon de bekroning van den bedekten weg vóór de linker face.

Om voormeld bastion te kunnen bemachtigen moest de belegeraar meester zijn van de lunet St. Laurent. Ofschoon de maarschalk Gérard in zijn officieel legerbericht van den 5den December had vermeld, dat hij het buitenwerk binnen vier-en-twintig uren dacht te vermeesteren, duurde het negen dagen alvorens de aanvallers langs een bedekte- en een open afdaling over de gracht kwamen en door het springen van drie mijnen een bestormbare bres in de zwak en onvoldoende verdedigde lunet openden, het werk binnen drongen en zich daar nestelden. Zeven manschappen van de 10de afdeeling werden gekwetst, een officier gevangen genomen; de Franschen verloren drie gesneuvelden en een dertigtal gewonden.

Digitized by Google

Het bastion Toledo begon sterk te lijden onder het vijandelijke vuur en geraakte op meerdere plaatsen ontredderd, zonder mogelijkheid alle schade te herstellen; den 17den December geraakte daarbij de tweede-luitenant Kempees licht gewond. Den 13den December had de artillerie een groot verlies geleden door het sneuvelen van den kapitein B. van Hoey Schildhouwer van Ostee: op de linker face van Toledo trof hem een geweerkogel. Op 19 December zou nagenoeg terzelfder plaats de kapitein der artillerie Schutter, pas door generaal Chassé onderscheiden met de Militaire Willems-Orde, eveneens door een geweerkogel doodelijk worden getroffen. Ook prins Frederik betreurde den dood van beide brave officieren bijzonder. De kapitein A. C. van Well Groeneveld, de tweede-luitenants C. J. van Deventer en B. W. R. van Dongen Francke vielen den 13den December gewond.

Van onze zijde werd na den 14den de brug voor de Hulppoort afgebroken, St. Laurent uit het ravelijn en van den hoofdwal hevig beschoten en beworpen om er het verblijf moeilijk te maken. De Franschen sappeerden naar het ravelijn, verbonden de sappen met de loopgraven tegen het bastion Toledo en voltooiden de bekroning van den bedekten weg vóór Toledo. Op 18 December was de hoofdwal van de citadel nog bewapend met 84 vuurmonden, ongerekend de handmortieren.

Bij fellen stormwind en aanhoudenden regen kon men den walgang en de wallen zeer moeilijk passeeren en zakte op de meeste plaatsen meer dan een voet diep in de modder. Alle kazernen waren onbruikbaar geschoten; zelfs in de bomvrije lokalen en de vunzige kazematten vonden de artilleristen, soms na 36 uren onafgebroken dienst, weinig of geen rust. De citadel geleek een puinhoop. »De gebouwen" — zoo schreef de majoor Voet in zijn dagboek — »waren grootendeels afgebrand of ter neer geschoten; de toegangen werden door de instortingen van deze belemmerd, en het terrein was geheel omgewerkt door de bomgaten. De aarden werken waren genoegzaam onkenbaar, vele blindeeringen en bomvrije gebouwen vernield; en die nog bruikbaar waren, op vele plaatsen onderschraagd en door herstellingen in stand gehouden. Roode vlammen verhieven zich hier en daar uit deze verwoestingen en verspreidden een doffen gloed over de misvormde voorwerpen,

Digitized by Google

terwijl het gestadige gesnor der kogels den indruk van het tooneel nog treffender maakte."

Bovendien begonnen onder de bezetting bloed-diarrheën te heerschen, het gevolg van gebruik van bedorven water; door de ingevallen bommen waren de meeste welputten onbruikbaar gemaakt. Kille regenvlagen en sneeuwjacht bemoeilijkten den dienst in de open lucht, inzonderheid gedurende de lange nachten; bij vernieling van het onontbeerlijkste keukengereedschap werd warm eten schaars. Geen wonder dat onder die omstandigheden de geest der troepen begon te verslappen. Op 17 December bedroeg het aantal dooden, gewonden en vermisten van de bezetting ruim 340 man, en nog was het beslissende vijandelijke vuur niet aangevangen. In tegenoverstelling van de ellende der belegerden in de kazematten, achter de borstweringen, in de ziekenverblijven en onder de verpeste gewelven der citadel, hadden de Franschen in de aanvalswerken, volgens den hertog van Orleans »force vin de Madère, pâtés, jambons, cigares", om zich den tijd te korten en te veraangenamen.

Op 15 December ving de belegeraar den bouw aan van een bres-batterij M tegen de linker face van het bastion Toledo. Twee dagen later werd de groote vlag van de zoog. *kat* of *berg* — post *i* — neergeschoten; onmiddellijk klauterde de matroos J. Robert onder een hagelbui van kogels tegen den vlaggestok op en heesch onze kleuren weêr in top.

Wat de Schelde-forten betreft, was het fort Burght, waaraan men sedert den 1sten December onophoudelijk gewerkt had, voltooid en met negen scheepsstukken gewapend. Voor het Vlaamsche hoofd lagen drie kanonneerbooten; aan de polderzijde bevonden zich de drie andere kanonneerbooten, welke de toenadering langs het fort Austruweel, dat bezet maar vrijwel geïsoleerd was, moesten bestrijken. Het fort Zwijndrecht had alleen een infanterie-wacht.

Niettegenstaande de vermoeidheid der bezetting slaagde ze er in, een poging van de Franschen in den nacht van 20 December om het ravelijn Hulppoort te verrassen, te doen mislukken; luitenant J. Hoffman van de 10de afdeeling werd daarbij gewond. Op hoe krachtige wijze Seelig het vuur bleef leiden, blijkt uit de ver-

Digitized by Google

traging van den arbeid der belegeraars. Na bekroning van den bedekten weg van Toledo begonnen de Franschen daaruit den 15den aan een dubbele grachtsafdaling tegen de linker face van het bastion; tevens bouwden zij een contre-batterij L tegen de rechterflank van Hernando. De Franschen hebben, volgens het rapport van generaal Neigre, met veel inspanning en groote verliezen driemaal vier-en-twintig uren noodig gehad om de bres- en de contre-batterij te voltooien, vervolgens nog vier-en-twintig uren om ze te bewapenen. Het welaangebrachte vuur der citadel belette den aanvaller een reeds vroeger begonnen dam naar het ravelijn Hulppoort te voltooien om zich van dat werk meester te maken. Het ongunstige weder en de aanhoudende regens, die den grond doorweekten en de loopgraven in modderpoelen verkeerden, waren krachtige bondgenooten van de citadel. Onder de berichten, die Chassé door postduiven uit Antwerpen ontving, behoorde ook dat vorst Leopold af en toé het beleg bijwoonde.

Op 21 December brak met het derde tijdperk van het beleg tevens de crisis aan voor den vijfhoek. De aanvaller vuurde in deze laatste periode hoofdzakelijk uit tien kanonbatterijen I, II, VI, VII, VIII, XI, XII en XIII, de bres- en de contre-batterij, en zes mortier batterijen E—K, te zamen tellende 93 vuurmonden. Pas tegen den morgenstond demasqueerden de belegeraars hunne bres- en contre-batterij M en L, beide met 6 stukken van 24 pond, en begonnen tegen den middag daaruit, ook uit de mortier- en de steenmortier-batterij J en K te vuren. Het aantal in batterij staande Fransche vuurmonden bedroeg thans in het geheel 130. De vijand trachtte bres te schieten in de linker face van het bastion Toledo; tegelijkertijd nam het geweervuur van den aanvaller sterk toe en wierp hij voortdurend op Toledo tal van steenen en granaten, welke de bediening van onze aldaar staande mortieren zeer bemoeilijkten. De contre- en de bres-batterij werden uit het bastion Hernando hevig beschoten, vooral de laatste met bommen en granaten beworpen.

Met schennis der onzijdigheid, waartoe zij verplicht waren, brachten de Belgen in de kanon-batterij XIII in den bedekten weg van de contre-garde ten oosten van Montebello de reeds vermelde monster-mortier in werking. Reeds kort na den middag viel een

Digitized by Google

projectiel van ongeveer 500 kilogram nabij het groote kruitmagazijn; meerdere volgden maar brachten weinig schade te weeg, wijl bijna alles reeds vernield was.

De bres- en de contre-batterij zwegen des nachts, maar hervatten het vuur op den 22sten van acht uur 's morgens tot vijf uur 's namiddags; tevens vorderden de afdalingen naar de gracht bij het bastion Toledo, hoewel deze arbeid door het volgehouden vuur van de citadel belangrijke vertraging onderging. Onder de slachtoffers op den 22sten behoorde de kolonel van den generalen staf de Gumoëns, die in de rechterflank van bastion Hernando doodelijk gewond werd, terwijl hij naar de contre-batterij L uitkeek. Hij werd naar Antwerpen vervoerd en bezweek kort daarna. Ook werd de kapitein-ingenieur P. H. van der Kemp den 22sten gewond.

Pas op den 23sten December, den dag van de overgave der citadel, kwamen de afdalingen vrijwel gereed. Reeds den vorigen avond was de uitwerking van de bres-batterij merkbaar geworden; de bekleedingsmuur van het bastion Toledo stortte over een lengte van twaalf tot vijftien meters in de gracht. In het »Journal" der artillerie van den belegeraar komt betreffende den 23sten December voor —

»Le feu recommença à huit heures du matin, de la même manière et avec les mêmes charges (4 kilogrammes) que le jour précédent pour les canons de 24 de la batterie de brêche, 3 kilogrammes pour ceux de la contre-batterie. Le tir de toutes les pièces de la batterie de brêche fut dirigé contre les contreforts, mis à nu la veille par la démolition du mur de face; mais à dix heures et demie on reçut l'ordre de cesfer le feu, par suite de l'arrivée de parlementaires hollandais qui venaient traiter de la reddition de citadelle.

»... La batterie de brêche tira 17 heures et demie; savoir, six heures le premier jour, neuf le deuxième et deux et demie le troisième. Elle lança 1197 boulets de 24, dont 300 à la charge de 6 kilogrammes, et le reste à celle de 4 kilogrammes.

»Au moment où elle cessa son feu, le mur d'escarpe de la face gauche du bastion no. 2 (Toledo) avait été démoli jusqu' à un mètre au dessus du niveau des eaux, sur un largeur de 25 à 30 mètres entre le premier et le sixième contrefort. Ces contreforts

Digitized by Google

commençaient à voler en éclats,; des éboulements considérables se manifestaient; les décombres formaient une rampe qui s'élevait au-dessus de la partie du mur non détruite, et s'étendait à plus de 10 mètres en avant du pied de l'escarpe. Il est hors de doute que, lorsque la masse considérable de terre encore soutenue par les contreforts se serait écroulée, cette rampe eut comblé la plus grande partie de la largeur du fossé. Encore quelques heures, et l'artillerie avait complètement rempli sa tâche, en livrant à l'infanterie une brêche praticable et facile..."

Uit het dagboek van de Fransche artillerie blijkt 't, hoe de artillerie in de citadel zich tot het laatste oogenblik van de verdediging met kracht deed gelden. Indien in den nacht van 21 op 22 December de Fransche bres- en contre-batterijen niet vuurden, dan was dit »pour réparer les dégradations que le souffle des bouches à feu et les bombes de l'ennemi avaient occasionnées". Evenzoo staakte het vuur in den nacht van den 22sten op den 23sten om genoemde batterijen te herstellen »qui avaient eu beaucoup à souffrir dans la journée précédente" Zeer duidelijk erkent het journaal de hevigheid van het vuur der citadel door de woorden: »L'ennemi de l'intérieur de la citadelle et des fronts non attaqués fit pleuvoir sur la batterie de brêche et sur la contre-batterie une grêle de projectiles creux de pierres et de grenades. L'artillerie eut dans cette journée des pertes sensibles à déplorer." Hoeveel en welke, staat niet vermeld.

In den namiddag van den 22sten meende generaal Chassé, die zooals wij zagen van den koning in last had, het niet op 't uiterste te laten aankomen, dat de tijd genaderd was om de hem toevertrouwde, door de artillerie zoo meesterlijk en boven allen lof verdedigde sterkte over te geven. Hij riep den raad van defensie bijéén, die om zes uur 's avonds onder het voortdurend donderen van het geschut zitting nam en eerst te half twaalf uiteen ging. Generaal Chassé opende den raad met voorlezing van den brief van den prins van Oranje op 14 December (bladz. 921) en een missive van den directeur-generaal van oorlog, waarbij 's konings tevredenheid betuigd en aan de bezetting bekend gemaakt werd over de tot hiertoe gevoerde verdediging der citadel. Daarna ver-

Digitized by Google

zocht de opperbevelhebber »de gevoelens van ieder der leden te vernemen, óf op het oogenblik genoegzame middelen voorhanden zijn, indien de vijand bres geschoten had om dien bij een bestorming af te slaan?" Volgens den commandant der genie bestond geen mogelijkheid om het bedreigde bastion tegen zoodanigen aanval te versterken. Generaal de Favauge gaf te kennen, dat geen voldoend aantal troepen in het bastion Toledo konden worden opgesteld tot verdediging van de bres. Hij deed voorlezing van de brieven der commandeerende officieren van de infanteriekorpsen, waaruit 't bleek, dat de ellende waaraan de bezetting als gevolg der door het bombardement teweeg gebrachte verwoestingen was overgeleverd, wrevel en teleurstelling over het uitblijven van alle hulp van buiten, verslappend werkten op den geest der troepen. De commandant der infanterie constateerde dat de korps-commandanten op die gronden, »er niet voor konden instaan »om met een gelukkig gevolg den aanval van de bres te kunnen »afslaan." Alleen de majoor Seelig toonde nog levendige neiging om de verdediging voort te zetten; maar onder voorwaarden, waaraan niet viel te voldoen. De kapitein-ter-zee Koopman toonde zich bereid om de citadel te verlaten.

Vooral wegens den ontmoedigden geest der troepen besloten de leden van den raad éénstemmig tot de overgave van de citadel. Het verslag der zitting eindigde: »De raad is eenparig van gevoelen, dat uithoofde van het gehoorde over de gesteldheid der troepen, gevoegd bij de onmogelijkheid om een doelmatig retranchement in het geattaqueerde bastion daar te stellen, gebrek aan plaats tot het opstellen der troepen, die den storm moeten afslaan en het gebruik maken der andere defensie-middelen, daartoe benoodigd — dat het alzoo gewaagd en onraadzaam zou zijn zoodanigen storm af te wachten, aangezien men daartoe den verkregen roem in de waagschaal zou stellen en het garnizoen aan de wraakzucht van een overwinnenden vijand blootstellen."

Volkomen juist! Reeds de ontredderde en verwoeste toestand, waarin de citadel verkeerde, rechtvaardigde het aangaan van onderhandelingen: niet met de Belgen, maar met den overmachtigen mandataris der conferentie had men te doen. Schiller's eisch in zijn gedicht betreffende de overgave van Orleans —

Digitized by Google

So lang die Tapferen lebten, durfte nie
Die Rede seyn von Fried 'und Uebergabe....

mocht bij de zonderlinge, bloedige worsteling van 1832 tusschen twee »bevriende" partijen niet gelden.

De uitmuntende leiding der artillerie bij de verdediging van den vijfhoek aan de Schelde, de dapperheid en zelfverloochening gedurende het langdurige bombardement door het wapen ten toon gespreid, de goede toestand van het geschut en van het materieel strekten der vroegere werkzaamheid van prins Frederik als grootmeester der artillerie en zijn bestuur als minister van oorlog tot eer. Seelig, een ideaal-artillerist uit zijn school, de daarin opgeleide officieren, onderofficieren en kanonniers hebben door bekwaamheid en gedrag onder de moeilijke omstandigheden van het beleg der citadel, vriend en vijand bewondering afgedwongen.

De roemvolle, voorbeeldige wijze, waarop de artillerie bij de verdediging van de citadel van Antwerpen de haar opgedragen taak heeft vervuld, is vereeuwigd door de eereblijken, welke 't aan Hare Majesteit de Koningin en de Koningin-Regentes behaagde op 7 Augustus 1896 toe te kennen aan de korpsen vesting-artillerie — het 1ste-, het 2de- en het 3de regiment —, wier voorgangers tot de artillerie-bezetting der sterkte hadden behoord. Die eereblijken vormen tevens onvergankelijke lauweren voor den vorstelijken grootmeester; even als dat, door koninklijke hand aan het korps rijdende artillerie geschonken, herinnert aan de verrichtingen der rijers onder zijn bestuur in de jaren 1815, '30 en '31.

Aan de infanterie viel uit den aard der zaak bij den reusachtigen artillerie-strijd aan de Schelde een minder glansrijke, toch zeer gewichtige taak ten deel. Ook deze is in gouden letteren geschreven op de vaandels van het 1ste-, het 5de-, het 6de-, het 7de- en het 8ste regiment, waarbij de troepenafdeelingen, die aan de verdediging hebben deelgenomen, allengs zijn overgegaan. Beschouwd in het licht van haren tijd, bekleedt de kloeke verdediging van Antwerpen's citadel in 1832 een eervolle plaats onder de merkwaardigste gebeurtenissen der wereld-historie; wapenfeiten van gelijke soort uit onzen tijd hebben dien roem niet overschaduwd. In de bewapening en de techniek, daarmede in de vechtwijze der

Digitized by Google

artillerie, is sedert veel veranderd en gewijzigd; maar veel ook heeft bij het wapen de oude waarde behouden. De verheven lijdzaamheid, uitvloeisel van tucht, waarmede de bezetting de gruwzame nooden en gevaren van het beleg heeft doorstaan, strekken ten allen tijde tot bewijs, hoezeer discipline den grondslag vormt der krijgsmacht, dat eergevoel den eenvoudigsten soldaat in eigen oogen verhoogt en tot heldendaden voert. Die voorbeelden mogen hen tot nadenken stemmen, wier toon 't is om met smadelijke geringschatting te spreken van ons krijgswezen, uit de hoogte ja soms met verguizenden spot neer te zien op ons leger, op onze wapenen, alsof wij kracht- en weerloos ten prooi moeten vallen aan den eersten den besten aanvaller. Dien waan te keer te gaan is een plicht, waaraan de verdediging der citadel van Antwerpen herinnert. Evenmin in 1832 als nu was alles bij het krijgswezen »pour le mieux". Ook aan prins Frederik mocht 't in zijne hooge betrekking, eerst bij de artillerie, daarna over de geheele krijgsmacht, niet gelukken om alles te bereiken wat hij wenschte. Terwijl de techniek der wapenen hooger is ontwikkeld, steeds meer samengesteld wordt en voortdurend verandert, zijn de menschen dezelfde gebleven: vandaar de noodzakelijkheid, niet van kortere — zuivere paradox! —, maar van langere oefening. Terwijl het besef van algemeene weerbaarheid leidt tot verhooging der getalsterkte van de krijgsmacht, moet de jeugd reeds op school worden voorbereid tot militairen dienst; behooren ook de hoogescholen te voorzien in het onderricht betreffende 's lands krijgskundige belangen en defensiewezen, vooral ten behoeve dier toekomstige leden van regeerings-colleges, welke dan ieder jaar geroepen worden omtrent de verstrekking en de aanwending van tientallen millioenen guldens voór 's lands verdediging te beslissen. Wat hiervan zij, ook de resultaten der artillerie-school van prins Frederik hebben geleerd, in 1830 en '31 te velde, in 1832 bij de verdediging van de citadel van Antwerpen, dat de kracht van een staat en van een leger, in de eerste plaats afhangt van de waarde der menschen, meer dan van oorlogswerktuigen, vestingen en forten. Hoewel op de citadel na een bombardement van negentien dagen schier elk middel van behoud ontbrak, hielden aanvoerders, officieren en manschappen onverschrokken vol, tót de verdediger en de aanvaller elkaar op een ruim twintig

Digitized by Google

passen breede bres onder de oogen zagen. De volgehouden verdediging der citadel van Antwerpen in 1832 gold zeker ook handhaving van de wapeneer, maar het lot van het vaderland hing niet daarvan af. Het behoud van de sterkte aan de Schelde betrof meerendeels een dynastiek belang, waarvoor honderden leven en bloed hebben veil gehad. Redenen te over om nooit anders dan met eerbied over de verdediging van den vijfhoek te spreken.

Den 23sten December 's ochtends om negen uur verlieten de majoors Seelig en van der Wijck de citadel en begaven zich naar het Fransche hoofdkwartier te Berchem. Zij brachten een brief van generaal Chassé aan den maarschalk Gérard, waarbij Chassé zich bereid verklaarde om de citadel over te geven, tevens aangaande de overgave van het Vlaamsche hoofd en bijbehoorende forten in onderhandeling te treden. Maar de belegeraar eischte dat de koning bovendien de kleinere vestingwerken aan de Schelde, Lillo en Liefkenshoek, die volgens de bepalingen der Londensche conferentie eveneens aan België moesten komen, zou doen ontruimen.

Maarschalk Gérard zond den sous-chef van zijn staf naar de citadel ten einde met generaal Chassé te raadplegen. Niet zonder moeite geraakte men tot een overeenkomst, volgens welke de bezetting de citadel met krijgseer zou verlaten, de wapens op het glacis nederleggen en krijgsgevangen blijven, tót »de koning van Holland" — gelijk Willem I in dat stuk genoemd werd — aan de bevelhebbers van Lillo en Liefkenshoek gelastte om de forten te verlaten. Vervolgens zouden de troepen naar de Nederlandsche grenzen worden teruggeleid en aldaar de wapenen terugbekomen.

Tegen half tien 's voormiddags zweeg de vijandelijke artillerie en verminderde ons geschutvuur. 't Duurde niet lang of enkele, spoedig meer, eindelijk honderden Franschen klommen op de loopgraven, hieven een luid hoera aan, naderden de bres en het ravelijn Hulppoort en boden daar den onzen, naar soldatentrant, tabak en jenever aan, en omhelsden hen onder de kreten van »braves Hollandais". Binnen weinige oogenblikken was de vijfhoek als overzaaid met »vriendschappelijk gezinde" vijanden. Na dit zonderlinge, ongestraft gebleven eere-saluut aan hunne tegenstanders, vingen de Franschen onverwijld aan de bres- en de contre-

Digitized by Google

batterij te herstellen en werkten gemoedelijk door om de afdaling in de gracht tegenover de bres te vergemakkelijken. De onzen beantwoordden de Fransche beleefdheid door de schietgaten van nieuwe zandzakken te voorzien. Kort na den middag staken beide partijen voor goed de spade in den grond. — Het beleg had voor den vestingoorlog alleen eenige nieuwe leering aangeboden wegens een meer uitgebreide, welgeslaagde aanwending van mortieren en houwitsers van zwaar kaliber, terwijl ook reeds te gelijk met het openen der loopgraven de batterij-bouw was aangevangen.

Na langdurige overweging der voorwaarden van den maarschalk Gérard, besloot de defensie-raad tegen elf uur 's avonds ze aan te nemen. De luitenant-adjudant Heshusius en kapitein Passy, adjudant van maarschalk Gérard, vertrokken des nachts naar 's Gravenhage om de voorstellen tot overgave van de citadel, het Vlaamsche hoofd, de forten Burght, Zwijndrecht en Austruweel, ook het lot van Lillo en Liefkenshoek, aan den koning te onderwerpen. Intusschen gaf generaal Chassé — nu weder te vroeg — de bezetting aan den vijand over.

Gelijktijdig met de onderhandelingen tot overgave van de citadel was de Schelde getuige van twee belangrijke voorvallen. Den 21sten had een deel der bezetting van Liefkenshoek vruchteloos getracht het gehucht het Geslecht — gelegen op 1200 meters zuidwestwaarts van het fort — te bezetten om vervolgens den keerdijk tusschen de onderwaterzetting óm het fort en den polder den Doel te kunnen doorsteken, alzoo den batterij-bouw der Franschen en Belgen langs de Schelde dijk te belemmeren (Plan XI blz. 926). Op den 23sten tegen negen uur 's voormiddags werd de poging tot doorgraving hervat onder bijstand van Z. M. fregat *Eurydice*, aan boord waarvan zich de kapitein-ter-zee Lucas als leider der operatie bevond, van de korvetten *Proserpina* en *Komeet* benevens enkele roei-kanonneerbooten, en van het marsch-bataljon uit het fort Bath onder bevel van den majoor Boelen. Om de aandacht des vijands af te leiden bewierp de korvet *Medusa* de Kruisschans ter overzijde van Liefkenshoek, met kogels en granaten; een ander detachement uit Liefkenshoek verrichtte een demonstratie in de richting van het fort de Peerl bezuiden laatstgenoemde sterkte. Gebrek aan éénhoofdige leiding, zoodat de uitval geschiedde

Digitized by Google

alvorens het bataljon uit Bath geheel was geland, ontreddering van het geschut der kanonneer-booten en ander oponthoud kwamen de Franschen te hulp, zoodat zij een belangrijke overmacht nabij het dorp den Doel konden verzamelen. Niettegenstaande de onzen den aanval dapper inleidden, later nog tweemaal doch zonder onderling verband herhaalden, werden de bestormers teruggedrongen. De eerste-luitenants Paravicini di Capelli en Menso sneuvelden, de majoor Boelen werd zwaar gewond. Het marsch-bataljon trok al vurende terug op Liefkenshoek. De kapitein-ter-zee Lucas zag zich tegen elf uur verplicht om de troepen weder in te schepen en tot den terugtocht over te gaan. Wij verloren, behalve voormelde officieren, twee gesneuvelden, negen gewonden en twee vermisten; het eskader had twee officieren en drie-en-veertig schepelingen buiten gevecht; het verlies der Franschen, zeventien gesneuvelden en negen-en-zestig gewonden bedragende, bewijst dat aan den Doel hardnekkig, maar onzerzijds zonder geluk is gestreden. De Franschen hebben de, ten onzent schier doodgezwegen expeditie, in de kunstgalerijen van Versailles door een sterk overdreven tafereel voorgesteld.

Stout en den luister onzer marine volkomen waardig, droeg de kapitein-ter-zee Koopman zorg dat geen Fransche vlag op één der kanonneerbooten vóór de citadel zou geheschen worden. Hoewel de brave zeeman zich in den raad van defensie bij het besluit tot overgave der citadel had nedergelegd, was hij niet van plan om de aan zijn bevel toevertrouwde vaartuigen in het lot der bezetting te laten deelen. Hij vroeg en bekwam zijn ontslag als commandant der scheepsmacht onder de bevelen van generaal Chassé, ten einde vervolgens naar eigen inzichten te kunnen handelen. Toen dan ook de majoors Seelig en van der Wijck op de citadel terugkeerden met de capitulatie-voorwaarden en Koopman het additioneele artikel las: »La flotille de douze canonnières, station-»nées devant Anvers, sous les ordres de M. le colonel Koopman, »n'est pas comprise dans la présente capitulation" — begreep hij wat aan de zijnen tegenover de Fransche overmacht te wachten stond. Met het voorbeeld van Van Speyk en de onderlinge beloften der scheepsbevelhebbers op 19 December 1830 (bladz. 540) voor oogen, zeide Koopman tot zich zelf, »bij God neen! dan maar in

Digitized by Google

brand". Hij gelastte aan de scheepsbevelhebbers, die kans zagen om te ontsnappen, koers te zetten naar Holland, zoo niet: dan de booten te vernielen, in den grond te kappen of te verbranden. De boot no. 8 trachtte te ontkomen, maar werd zoodanig door de Franschen doorschoten dat de bemanning ze beneden het fort Philippe op het strand moest zetten en krijgsgevangen geraakte; vijf andere booten kapten zich des nachts in den grond; de overige, die in den polder lagen, gingen in vlammen op. De officieren en manschappen retireerden naar het Vlaamsche Hoofd, waar Koopman alle meêgevoerde vlaggen en wimpels plechtig liet verbranden.

Zoo redt Hollands zeeman de Hollandsche vlag.

Gelukkiger dan van Speyk, overleefde Koopman zijn koene daad. Deze gaf hem ten volle recht om aan het hoofd van zijn geschrift over de verrichtingen van het eskader op de Schelde in de jaren 1830 en volgende te verklaren: »Wij kunnen met opgeheven hoofden te zamen terugzien op hetgeen wij in een positie, zoo geheel eenig in hare soort, wellicht zonder voorbeeld in de geschiedenis der marine hebben beleefd, op hetgeen door ons in de toenmalige omstandigheden is verricht.... Wij kunnen onze overtuiging rechtvaardigen, dat wij voor Antwerpen den Nederlandschen zeemansnaam waardig, den Nederlandsche vlag getrouw, onzen plicht hebben gedaan."

Koopman wachtte met zijn officieren en schepelingen op 't Vlaamsche Hoofd het hun beschoren lot af. De Fransche opperbevelhebber duidde Koopman zijn eigenmachtige daad ten kwade, wilde hem en zijne officieren niet met die der landmacht gelijk stellen en liet hem op 26 December naar Berchem vervoeren, waar hij door maarschalk Gérard trotsch en minachtend ontvangen werd.

In den morgen van den 24sten bezette de Fransche generaal Rulhières de hoofdpoort en het voorgelegen ravelijn. Nog voor de komst van maarschalk Gérard, die 's namiddags met de beide koningszonen, de hertogen van Orleans en van Nemours, en al zijn opperofficieren de puinhoopen bezocht, werd de vlag, die zoo lang in volle eere op de citadel had gewapperd, neergehaald. De majoors van der Wijck en Seelig leidden »de vrienden" naar een soort van kelder-lokaal in de poterne van de linkerflank van bastion

Digitized by Google

Hertog: het eenige gewelf dat de kogels der belegeraars gespaard hadden. Daar ontving generaal Chassé hen, en verontschuldigde zich, zijn tegenstanders niet beter te kunnen ontvangen. »Integendeel" — zeide Gérard — »deze puinhoopen zijn de meest eervolle getuigen uwer verdediging." Doch de dappere grijsaard kon 't niet verkroppen, dat hij de veste had moeten overgeven. Aan het bezoek namen eenige officieren deel, *met* wie Chassé vroeger in de Napoleontische legers had gediend, en bracht hen in herinnering, hoe hij bij Waterloo voor de eerste maal *tegenover* hen had gestaan. Generaal de Castellane, die onbedacht spijt betuigde dat de capitulatie hem had beroofd van de eer om de bres te bestormen, stelde Chassé gerust door het antwoord »dat zij dan beiden op reis zouden gegaan zijn naar de eeuwigheid, omdat hij, wanneer de aanvaller door de bres in de citadel ware gedrongen, de lont in het kruitmagazijn zou gestoken hebben." Warme hulde brachten de Fransche artilleristen bij hun rondgang langs de wallen aan den majoor Seelig, die zich heel wat minder hoffelijk omtrent de leiding van hun vuur uitliet. Ook kolonel Caradock en sir John Hamilton maakten hunne opwachting bij Chassé in de kazematten; lord Wellington schreef hem in de meest vleiende bewoordingen: liefelijke toonen, welke echter de anglogallische dissonanten niet konden oplossen!

Bij de overgave der citadel en het nederleggen van de wapenen op het glacis buiten de Waterpoort brachten de Fransche troepen warme hulde aan hunne dappere tegenstanders, vooral aan de kanonniers. Een Belgisch dagblad voegde bij het verhaal van dien uittocht: »Lorsque l'artillerie hollandaise a défilé, un murmure d'approbation a circulé dans les rangs français; mouvement véritablement héroïque de la part d'ennemis généreux qui honorent ceux qui les ont combattus avec le plus de courage et de succès." De ontwapende bezetting keerde binnen de citadel terug om 's konings beslissing ten aanzien van Lillo en Liefkenshoek af te wachten. De lichtgekwetsten en de zieken werden zonder uitstel naar Bergen-op-Zoom, de zwaar gewonden naar Antwerpen overgebracht, waar zij door het gepeupel met steenen en slijk begroet werden. Den volgenden dag nam de Fransche opperbevelhebber de bezetting in oogenschouw.

Digitized by Google

De verliezen van de bezetting en de flottiile gedurende het beleg hebben alles tesamen bedragen (Bijl. XVII B): 104 gesneuvelden en 20 kort daarna aan hunne wonden overledenen — 10 officieren —, 359 gewonden — 15 officieren, waarbij een gewezen Pruisische kapitein von Rhaden dienstdoende als kanonnier —, 66 krijgsgevangenen en vermisten — een officier —: d. i. ruim 10 procent der bezetting. Van de gesneuvelden behoorde bijna een derde tot de artillerie, welke in getalsterkte een elfde van de bezetting uitmaakte. Gedurende het beleg waren 30 vuurmonden en 39 affuiten onbruikbaar geschoten en vijf buskruitmagazijnen in de lucht gesprongen. De wapening van de citadel bestond bij de overgave nog uit 106 bruikbare vuurmonden. De artillerie had alles te zamen 42000 schoten en worpen gedaan; d. i. over 24 dagen, gemiddeld 1750 daags.

Een Fransch geneeskundig tijdschrijft »Journal universel et hebdomadaire de médecine et de chirurgie pratique et des institutions médicales 1833", waarin de »Relation chirurgale du siège de la citadelle d'Anvers, par M. Paillard", geeft een denkbeeld van de ellende die, vooral door de zieken en verminkten, op de citadel is geleden.

»Les Hollandais, au nombre de soixante dix ou soixante quinze, presque tous amputés d'un ou plusieurs membres, se trouvaient dans un état cruel avant la prise de la citadelle. Qu'on se figure trois cent cinquante blessés, renfermés dans un réduit étroit, couchés sur de la paille, et si rapprochés les uns des autres, qu'ils se touchaient, et que pour faire les pansements et les operations les chirurgiens hollandais étaient obligés de faire reculer les voisins des blessés, pour placer leurs pieds et se mettre à cheval sur leurs malades; et pour faire cette besogne ils se tenaient à demi courbés, le peu de hauteur de l'hôpital casematé ne leur permettant pas de prendre une autre attitude. Une odeur affreuse règnait dans cet endroit; on pouvait à peine y respirer.

»Il faut avoir vu cette citadelle après sa reddition, pour se faire une ideé de l'horrible situation dans laquelle se trouvaient la garnison hollandaise et ses blessés. Cette citadelle présentait du chaos; tout y était bouleversé comme par un tremblement de terre prolongé...."

Digitized by Google

Maarschalk Gérard gaf aan zijn regeering een in hooge mate loffelijk getuigenis omtrent den staat van verwoesting, waarin hij de citadel had aangetroffen. Schier alle buitenlandsche dagbladen prezen de verdediging der citadel. Groote waarde moge vooral gehecht worden aan het latere oordeel van krijgsgeschiedkundigen van naam. Majoor von Reitzenstein II schreef: »Mit Ausnahme einiger Belagerungen in Spanien, bietet keine der neueren Zeit das Beispiel einer Vertheidiging dar, die bis zum Sturm der Bresche geführt worden wäre.

»Gewiss es gehörte ein Gleichmuth dazu, die nur ein unbegränztes Vertrauen in die gute Sache herbeiführen konnte, um während dreier Wochen einen Zustand zu ertragen, die alle physischen und moralischen Kräfte in so hohem Grade abspannen musste; ein Gleichmuth, neben dem die grössten Beweise aktiven Mutes in den Hintergrund treten ....'' En ridder de Richemont toonde den Nederlandschen volksaard ten eere —

»....cette garnison — de la citadelle d'Anvers en 1832 — dont les exploits et le courage suffiraient pour jeter des fondements impérissables de renommée militaire d'un peuple ....''

Van de Schelde-forten hadden alleen de Burght en Zwijndrecht deel genomen aan de verdediging der stelling. Het Vlaamsche Hoofd bleef, als reeds opgemerkt (bladz. 929), buiten schot en geheel ter beschikking voor zieken en gewonden.

De Franschen hadden alles te zamen 25 batterijen gebouwd tot opstelling van 172 vuurmonden. Ongerekend de granaten, die door de Fransche houwitsers binnen den vijfhoek zijn geslingerd, vielen aldaar 38572 kogels en 25820 bommen: te samen 64392 schoten of worpen, gemiddeld 3200 daags. De door de Franschen geleden verliezen bedroegen volgens het officieele »Journal'' van het beleg 27 gesneuvelden — 4 officieren — en 106 gewonden — 8 officieren; doch het werkelijke cijfer was veel grooter. Op 18 December toch vermeldden de Brusselsche bladen sinds den 4den te voren reeds 104 gesneuvelden en 463 zwaar gekwetsten in de ambulancen te Berchem en te Hoboken, ongerekend die, welke naar elders vervoerd waren, én de lichtgewonden. Inderdaad verloren de Franschen 108 gesneuvelden — 7 officieren —, 695 gewonden — 10 officieren — en 3 gevangenen. Een

Digitized by Google

hunner militaire geneeskundigen was baron Larrey, zoon van den geneesheer en hoofd van den militairen geneeskundigen dienst bij keizer Napoleon I. Zijn zoon vervulde gedurende den veldtocht van 1859 in Italië gelijke functie bij keizer Napoleon III; het beleg van de citadel was de eerste oorlogsverrichting, waaraan hij deelnam.

Op tweeden kerstdag herhaalde de directeur-generaal van oorlog de Eerens op 's konings last aan generaal Chassé in een zeer waardig gestelden brief de betuiging van HoogstDeszelfs onbeperkte tevredenheid over het gedrag van den opperbevelhebber en van de dappere bezetting gedurende het geheele verloop der verdediging van de citadel. De koning bevorderde generaal Chassé tot ridder grootkruis van de Militaire Willems-orde en schonk hem het door Zijne Majesteit zelf gedragen lint en juweel dier orde. Koopman verwierf de tweede-, Seelig de derde klasse. Bovendien bekrachtigde de koning de uitreiking van een veertigtal gedurende het beleg door Chassé toegekende eereteekenen voor moed, beleid en trouw; later werden nog negen officieren, adelborsten, matrozen, onder-officieren en manschappen tot ridders benoemd en anderen eervol vermeld. Generaal de Eerens maakte tevens bij voormeld schrijven kenbaar, dat de koning niet trad in een capitulatie als zoodanig, waarin hem den titel van »Roi de Hollande" gegeven werd.

Graaf van der Duyn van Maasdam, de drieman van 1813, een door prins Frederik hoog gewaardeerde raadsman, maar wiens onafhankelijk karakter en juist inzicht van zaken dikwerf in botsing kwamen met zijn betrekking tot den koning, dien hij toch eerlijk en oprecht diende, schreef op 29 December in zijn dagboek: »Après une défense prolongée admirable sous le rapport militaire, mais meurtrière des deux côtés, et *inutile sous le point de vue politique*, la citadelle d'Anvers a capitulé. A présent on refuse l'évacuation des forts de Lillo et de Liefkenshoek .... Inconcevable aveuglement; conduite qui commence à ressembler furieusement à celle de Gustave Adolphe IV! Heureusement pour le principal personnage, les Hollandais, toujours encore sous le charme, ne sont point des Suédois." (Deel III, bladz. 58).

De luitenant Heshusius bracht den 27sten December uit 's Gravenhage een afwijzend antwoord mede. In overleg met den

Digitized by Google

kabinets-raad weigerde koning Willem de voorwaarde tot overgave van Lillo en Liefkenshoek aan te nemen, zoowel als protest tegen de Fransch-Engelsche tusschenkomst als omdat geen tractaat bestond, door hem en de mogendheden bekrachtigd, tot scheiding van het in 1815 te Weenen vereenigde koninkrijk.

Gérard, die ongaarne de dapperen der citadel volgens artikel 2 der capitulatie in krijgsgevangenschap naar Frankrijk voerde, bood nu aan Chassé en de zijnen vrijen en gewapenden aftocht naar Nederland, mits zij zich op hun woord van eer verbonden, zoolang de vijandelijkheden zouden duren, noch tegen Frankrijk noch tegen België de wapenen te dragen. Aangezien Chassé, ook volgens het éénparige gevoelen der leden van den vroegeren raad van verdediging, dit aanbod verwierp, vertrok de gewezen bezetting der Antwerpsche citadel in krijgsgevangenschap naar Frankrijk.

De troepen, ter sterkte van 182 officieren, 4300 onderofficieren, manschappen en schepelingen, marcheerden den 29sten en 30sten December 1832, niet als »prisonniers de guerre" maar als »otages", in twee colonnen onder geleide der Fransche brigade Harlet over St. Nicolas, Loochristi, Deynse, Kortrijk, Yperen, Poperinghe en Cassel en kwamen op 6 Januari te St. Omer, Bethune en Aire. Overal bejegende men Chassé en de zijnen met groote onderscheiding; aanzienlijke geldsommen werden uit alle deelen des vaderlands ook uit Genève, Frankrijk, Engeland en elders toegezonden, om de geleden ontberingen gedurende hunne krijgsgevangenschap te verzachten.

Een Fransch oud-officier Levecque te St. Omer wijdde aan generaal Chassé de o. s. dichtregelen —

Des Français seuls pouvaient triompher de Chassé;
Par ce beau fait Gérard s'est immortalisé.
Ta belle résistance est un titre à la gloire
Qu'en ses fastes mettra la muse de l'histoire.
D'honneur et loyauté, juste appréciateur,
Le Français rend hommage à ta grande valeur;
Généreux ennemi, le Français peut comprendre
Ce qu'il t'en a coûté, quand il fallut te rendre.
Console-toi, grand homme, on sait qu'humanité
A pu seule fléchir ton grand coeur attristé.

Na overgave van de puinhoopen der citadel aan de Belgen, welke onmiddellijk door generaal Desprez bezet werd, deed maar-

Digitized by Google

schalk Gérard geen verdere pogingen om ook de forten Lillo en Liefkenshoek door wapengeweld ten onder te brengen, maar keerde, vooral op het naijverige verlangen van Palmerston, tegen half Januari '33, na half volbrachte taak, naar Frankrijk terug. Zoo verdween tevens het gevaar, waarvoor inzonderheid Engeland vrees had gekoesterd, alsof de bedoelingen der Fransche regeering zich verder dan tot verwoesting van den vijfhoek aan de Schelde uitstrekten. Daarmede kwam een einde aan de spanning en vrees voor een algemeenen oorlog, waartoe de dwangmaatregelen van Frankrijk en Engeland zoo licht hadden kunnen leiden. Het onzinnige voorstel van Alexander Gendebien aan de Belgische kamer om »den leeuw van Waterloo", de herinnering aan het »vijftienjarige Nederlandsche juk" te vervangen door een grafmonument ter eere van de slachtoffers, die voor de Belgische vrijheid vielen, werd gelukkig verworpen. Maarschalk Gérard ontving een eeredegen van de Belgische regeering. De weigering des konings om de forten Lillo en Liefkenshoek te ontruimen onthief de Belgen tijdelijk van de verplichting om het aan Nederland toegewezen deel van Limburg en het groothertogdom Luxemburg te verlaten.

Onze troepen ontvingen bij hun vertrek uit Frankrijk overeenkomstig art. 2 der capitulatie van 23 December hunne wapens terug, behalve het vaandel van de 10e afdeeling infanterie. Nog heden ten dage prijkt het, trots herhaald protest wederrechtelijk achtergehouden kleinood, benevens enkele stukken van de citadel in en buiten het »Hôtel des Invalides" — thans het »Musée de l'Armée" — te Parijs. Ze herinneren den bezoeker aan een der zonderlingste krijgsgebeurtenissen, waarbij intusschen de Hollandsche dapperheid als in de dagen van onzen worstelstrijd met Spanje, onder Gods bescherming, luisterrijk heeft geschitterd.

De hertog van Orleans had nog uit de loopgraven vóór de citadel aan graaf de St. Priest geschreven: »....singulier spectacle que nous avons sous les yeux, et dont nous sommes à la fois les acteurs et les témoins. Une armée assiégeante et une garnison assiégée s'entretenant à qui mieux mieux, sans être pour cela en guerre; les soldats perdant la vie ou quelqu'une de leurs membres dans une opération qu'on est convenu d'appeler pacifique; puis à côté des combattants une armée de 60000 Belges, spectateurs

Digitized by Google

tranquilles d'une lutte dont leur sol est le théâtre et dont leurs intérêts sont le prètexte; et enfin, dans le fond du tableau, l'Europe n'osant relever le gant que nous lui avons jeté...."

Talrijke adressen, eere- en gedenkpenningen vielen Chassé, zelfs uit Luik en Antwerpen, ten deel; nog andere werden in Nederland, in Duitschland, ook in Frankrijk ter herinnering aan de roemrijke verdediging der vijfhoek géslagen: één met het omschrift »*Arcis defensionen mirata est Europa*". Aan alle krijgs- en zeelieden op de citadel, de bijbehoorende forten en op de Schelde liet koning Willem I, overeenkomstig HoogstDeszelfs besluit van 1 Mei 1833 een draagpenning uitreiken, hangende aan een moirèe Nassau-blauw lint. Het eereteeken vertoont aan de voorzijde de veste in de gedaante van een vijfhoek met de woorden »Citadel »van Antwerpen", aan de keerzijde in een lauwerkrans met een gekroonde W gedekt, de maand en het jaartal van het beleg. De uitreiking had plaats weinige dagen na terugkeer der strijders over Duinkerken en Vlissingen in het vaderland, toen de regeeringen van Nederland en België door de conventie van 21 Mei 1833, gevolgd door de overeenkomst van Zonhovén op 20 October d. a. v., overééngekomen waren, zich tot op het sluiten van een eindverdrag van vijandelijkheden te onthouden.

De stoffelijke overblijfselen van Gumoëns rusten onder een gedenkzuil, die de officieren van den generalen staf op de algemeene begraafplaats te 's Gravenhage boven zijn graf hebben opgericht.

Niet alleen wegens de dappere en volhardende verdediging der citadel van Antwerpen, maar ook om zijne kunde, helder verstand en juist oordeel, bestemde de koning den majoor Seelig, op raad van prins Frederik, tot wederoprichting van de koninklijke militaire academie te Breda (1836), welke hij negentien jaren lang als eerste-commandant en gouverneur heeft bestuurd. Te samen met den toenmaligen tweede-commandant, later generaal I. P. Delprat, vestigde hij hier te lande het militaire onderwijs op een degelijken grondslag en vormde de militaire academie tot een sieraad van het vaderland. Aan beide verdienstelijke mannen komt de eerenaam toe van herstellers van het militaire onderwijs.

Generaal Chassé volgde in Januari 1834 den generaal Wildeman op in het opperbevel der vesting Breda, hetwelk hij tot de

Digitized by Google

opheffing van den staat van beleg in '39 bleef voeren, en werd in October d. a. v. door den koning benoemd tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Op 2 Mei 1849 ontsliep op negen-en-zeventig-jarigen leeftijd generaal Chassé, die van den Donau tot de Noordzee, van géne zijde der Pyreneeën tot Helder in Noord Holland den naam van Nederlander had doen eerbiedigen. De door hem gedragen citadel-medalje siert het vaandel van het 7de regiment infanterie.

Breda's burgerij huldigde generaal Chassé op 24 Augustus 1899 in de naar hem genoemde kazerne door een bronzen borstbeeld.

Seelig bereikte den generaals-rang. Hij overleed 2 October 1864 op negen-en-zeventig jarigen leeftijd; een monument wijst zijn rustplaats aan op het kerkhof van het liefelijke dorp Ginneken nabij Breda, waar ook de Boer, van Deventer en andere citadelhelden zijn begraven. Alvorens bij inrichting der verschanste legerplaats van Antwerpen naar de ontwerpen van generaal H. A. Brialmont de citadel zou worden gesloopt — ze vulde de ruimte tusschen de tegenwoordige »Quai Cockerill" en de »Avenue du Sud", het nieuwe museum van schilderijen staat deels ter plaatse van de lunet St. Laurent — werd op 21 en 22 Augustus 1871 met medewerking van de Belgische regeering, het aldaar begraven gebeente der verdedigers, plechtig en luisterijk door een flottille langs de Schelde naar Moerdijk, vervolgens door detachementen van het leger naar het kerkhof te Ginneken overgebracht. Korten tijd later volgden nog andere overblijfselen: waarbij ongetwijfeld ook eenige opgegraven trotsche Spaansche markiezen en ridders, die bijna drie eeuwen op het kasteel hadden gerust.

Op den 23sten Augustus, den dag der ter aarde bestelling onzer helden, behelsde de Staatscourant een oproeping aan de natie, waarvan het gronddenkbeeld aan koning Willem III toekomt, om tot vereering der nagedachtenis van de braven, die op de citadel den heldendood stierven, een waardig gedenkteeken te laten verrijzen. Den 30sten November 1874 werd het vijfhoekige monument, waarvoor uit oost en west, door vorst en volk, rijk en arm bijdragen zijn ingezonden, in tegenwoordigheid, van Zijne Majesteit, van zijn jongsten zoon prins Alexander en zijn broeder

Digitized by Google

prins Hendrik het monument onthuld, waarop dichtregelen van Burlage het volkskarakter vertolken —

Hoe klein hun erf ook zij,
Dat volk weet van geen buigen;
Want wat daar zwichte of vall',
Oud-Hollands trouw staat pal.

Door het stichten van het citadel-monument, zichtbaar teeken van hulde en eerbied, en het overbrengen van de overblijfselen der op den vijfhoek gesneuvelden, heeft koning Willem III de dapperen willen huldigen, die zich niet enkel voor het vaderland, maar bij de vasthoudenheid van koning Willem I, voor dynastieke belangen hebben opgeofferd; hebben ook regeering en natie zich gekweten van de plichten van dankbaarheid en erkenning van krijgsdeugden.

Op 30 November 1882 kwamen de over het geheele land verspreide mannen van '32 samen om op uitnoodiging der te Amsterdam gevestigde citadel-vereeniging: »Wat ook vall', trouw staat pal", gedachtenis te vieren van het eerste schot uit de citadel, dat heinde en ver tot ver over de grenzen weerkaatsend, ons tot onbeweegelijkheid gedoemde leger in de ooren had gedonderd, gansch Nederland als door een electrischen schok had doen sidderen. De allerlaatste akte van het roemrijke citadel-drama vormde de plechtigheid op Waterloo-dag van 1907, toen het gebeente van generaal Chassé van zijn eerste rustplaats naar een op 's rijks kosten gebouwden kelder aan de vóórzijde van het »citadelki's" mausoléum te Ginneken werd overgebracht.

De Nederlandsche driekleur, die laatstelijk op de citadel heeft gewapperd, wordt ten paleize te Amsterdam bewaard. Die vlag herinnert aan het, ook in onze dagen nog behartigenswaardige woord, d.d. 30 October 1670 door den raadpensionaris van Holland Johan de Witt op den Kneuterdijk geschreven aan Pieter de Groot —

»....Want de aerdt der Hollanders is soodanigh, gelijk mede ten beste bekend is, dat zoo lang haar de nood en de periculen niet zeer claer voor oogen komen, zij geenszins gedisponeert connen worden om naer behooren te vigileeren voor haar eigen securiteyd."

Digitized by Google

Sinds dien tijd en nog veel vroeger, bleef in dit opzicht onze volksaard onveranderd. Prins Frederik sprak dikwerf, bij vergelijking van den Hoog- en den Nederduitschen volksaard: »De Duitscher is altijd slagvaardig. Maar zoo lang geen oogenblikkelijk gevaar schijnt te bestaan en de Nederlander in zijn »securiteyt" gelooft, denkt hij en heeft hij weinig over voor de landsverdediging. Dreigt echter de vijand, dan komt de vaderlandsliefde krachtig boven, getuigen de dagen van 1672 en van 1813, die van 1815, 1830, '31 en '32, en zijn allen bereid om de grootste offers te brengen." Maar om dien heiligen, Gode welgevalligen plicht tot behoud van het door God ons geschonken land, te *kunnen* vervullen, eischen de vorderingen der krijgswetenschap waakzaamheid, tijdige voorbereiding, deugdelijk geoefende strijdkrachten zoo ter zee als te land; vooral eendrachtige samenwerking daartoe in tijd van vrede voor het leger en de vloot — welke eendracht tijdens de republiek der Vereenigde Nederlanden, trots haar spreuk »*Concordia res parvae crescunt*" nimmer, tijdens ons koninkrijk slechts tien jaren, gedurende het éénhoofdige bestuur der departementen van oorlog en marine door prins Frederik, heeft bestaan. Schitterend voorbeeld ter navolging!

Digitized by Google

DE KOSTEN.

EINDREGELING MET BELGIË.

I. Status quò.

De wensch van Neerland's jongelingschap om op te rukken tot ontzet van Alva's oude veste aan de Schelde bleef onvervuld. Te vergeefs had de sympathieke majoor van Dam van Isselt, lid van de tweede kamer der staten-generaal, namens zijne jagers den koning gesmeekt om naar de benarde vesting te worden gezonden.

Viel 't te verwonderen, dat gansch Nederland, trots staatkundige protocollen van onthouding, terwijl vier legers aan en tegenover den Rijn, in Brabant en aan de Nethe met het geweer aan den voet toeschouwers bleven, in angstige spanning het einde verbeidde van het godsgericht tusschen »twee vrienden"? Hoewel de uitslag niet twijfelachtig kon zijn, voedde men in het Noorden nog immer hoop; zij 't als een schipbreukeling op den oceaan, die met krampachtig aan de boei geslagen handen, tot krankzin-

Digitized by Google

nig wordens toe over de onmetelijke ruimte waart... zonder dat hij redding ziet dagen. Men wraakte den voornamelijk door het kabinet van St. James bewerkten dwang met de woorden van Engelands grootsten dichter Shakespeare, dat trotschheid den heerschzuchtige soms verleidt tot daden, waarover de engelen in den hemel schreien —

> . . . but man, proud man,
> Drest in a little brief authority —
> Most ignorant of what he's most assur'd,
> Plays such fantastic tricks before high heaven,
> As make the angels weep . . . .

Schoon niet onverwacht, was toch de tijding van den val der citadel verpletterend voor het leger te velde, voor geheel de natie. Het hart was vol. Wrevel maakte zich meester van het Hollandsche gemoed. Een storm van verontwaardiging dreigde los te breken tegen de hoofden der regeering, die, ditmaal naar 't scheen uit vrees, zoo weinig aan 's volks innigste verlangen hadden voldaan.

Prinses Lieven begreep het overweldigende leed der onzen. Zij schreef aan den prins van Oranje met geestdriftige, eerbiedige bewondering over het volk, dat in een tijd van algemeene omwenteling zulk een schoon voorbeeld van gehechtheid en trouw aan zijn souverein stelde. »La question hollandaise est devenue en Europe la question catholique et la question de la réformation. La Hollande est pour les Anglais une affaire d'entrailles. Mauvaise comédie!"

Ook in het hoofdkwartier te Tilburg heerschte ontstemming. Meermalen begaf de prins-veldmaarschalk zich tot overleg met den koning en met zijn broeder naar 's Gravenhage. Zijn diepgevoelde spijt over de verplichte werkeloosheid van het veldleger in de kantonnementen, waar elken dag het bulderen van het geschutgevaarte vóór Antwerpen doordrong, zocht verluchting in klachten over gebrek aan samenwerking der vesting-commandanten, die zich toch eveneens moesten onthouden, en bij de zeemacht, waarvan slechts een deel Chassé kon ondersteunen en welke niet onder 's prinsen bevelen stond. Met zekere bitterheid drong de prins aan op den bouw van drijvende batterijen met lange hou-

Digitized by Google

witsers, ten einde de vijandelijke vaartuigen op de Schelde in brand te schieten, op vernauwing van het vaarwater aldaar, door oude vaartuigen te laten zinken, en dergelijke maatregelen van verweer. Bovendien tartten de orangisten in België den prins van Oranje door blijken van wantrouwen, door smeekbeden tot verdrijving van de Franschen en paaiden hem als in den zomer van het vorige jaar met nieuwe beloften van omwenteling in Luik of elders. Zoolang de Franschen België niet hadden ontruimd, bleef men bij het hoofdkwartier onzeker omtrent de verdere voornemens der Kanaal-mogendheden. Het leger hield zich gereed om op het eerste bevel op te rukken; de dijken werden voorzien, de onderwaterzettingen óm Lillo en Liefkenshoek, nabij Bergen op Zoom, te 's Hertogenbosch en elders in de Zuider Waterlinie onder leiding van generaal van Hooft, tot groot ongerief der troepenlegering bij sneeuwval en vriezend weer, nog uitgebreid. Fransche ontwerpen om Lillo en Liefkenshoek geheel te isoleeren, zoodoende tot overgave te dwingen, kwamen niet tot uitvoering.

De tweede kamer der staten-generaal steunde ook na 1832 het noodlottige stelsel van volharding door het toestaan van een nieuwe geldleening ad 93.5 millioen tegen 5 % — waarvan 56 werden uitgegeven — tot bestrijding der uitgaven ten behoeve van den voortdurenden staat van oorlog: met het waarschijnlijke gevolg eener belangrijke verhooging der belastingen. Geenszins stemde men algemeen daarmede in: getuige o. a. een in het voorjaar door jhr. mr. J. de Bosch Kemper bij het »Algemeen Handelsblad" ingezonden kernachtig artikel, waarin hij met warmte aantoonde, hoe onstaatkundig en verkeerd de regeering handelde door maar steeds voordeeliger voorwaarden bij een eindschikking met België af te wachten; welsprekend raadde hij tot het aannemen der 24 artikelen. Maar zijn stem klonk als die van een roepende in de woestijn.

Evenals prinses Anna Paulowna in October '30 de eerste was geweest om haar diep verslagen echtgenoot te Willemsdorp te troosten, kwam de fiere Keizerlijke nu weder met hare kinderen naar Raamsdonk ten einde bij den jaarsovergang in alle stilte 's konings opvolger een hart onder den riem te steken, door kinderhanden de rimpels uit zijn voorhoofd te laten wegstrijken. De

Digitized by Google

prinses van Oranje vertoefde ook enkele dagen te Tilburg en keerde van daar terug naar 's Gravenhage.

Spoedig daarna betrokken de troepen van het veldleger ruimere kantonnementen en konden officieren en manschappen desverkiezende verlof voor langeren tijd bekomen.

Om dezelfde redenen, waarom de koning de overgave van de Schelde-forten had afgewezen, weigerde hij ook een door Frankrijk en Engeland op 30 December 1832 ontworpen overeenkomst, waarbij bepalingen aan de 24 artikelen waren ontleend, waartegen de Nederlandsche regeering zich verklaard had. Bij grooten onwil van Talleyrand en Palmerston, gehaspel over ontwerpen en tegenontwerpen betreffende de Schelde-vaart, waarbij zij nu eens beweerden dat Nederland ongenegen bleek tot eenige schikking, dan weder dat onze gevolmachtigde niet van voldoende voorschriften voorzien was, ontaardde de verhouding tusschen den heer van Zuylen, lord Palmerston en de Engelsche oppositie-bladen dermate, dat men wederzijds op verandering aandrong.

Onvervaard had de eerlijke Hollandsche diplomaat zijne tegenstanders te gemoet gevoerd —

»....Les derniers mois de l'année 1832 virent introduire sous le nom de mesures coercitives l'exercice d'une police dans les rapports des nations entre elles, et mettre en pratique envers la Hollande un système d'hostilités ouvertes en pleine paix, inconnu jusqu'ici, sapant la base de l'indépendance des peuples, bouleversant le premier principe fondamental du droit des gens et y substituant la suprématie du plus fort. Nonobstant ce phénomène politique, le gouvernement des Pays-Bas, contre lequel l'atteinte portée à la société européenne était plus spécialement dirigée, n'abandonna point le langage de sa modération habituelle, il préféra de vouer à l'oubli cette funeste page de l'histoire..." [539]).

Dit stuk was het laatste hetwelk de handteekening van baron van Zuylen van Nyevelt als gevolmachtigde te Londen droeg. Hij werd teruggeroepen, maar tevens door den koning als belooning voor zijn onvermoeiden ijver tot handhaving van Neerlands goed recht benoemd tot minister van staat. Jonkheer Salomon Dedel verving hem te Londen.

Bij het geheim-comité der tweede kamer op 3 Maart 1833

Digitized by Google

deden zich nieuwe incidenten voor, waaruit 't bleek, dat al had de bevolking nog gedurende het beleg der citadel bewijzen van offervaardigheid gegeven, men allengs begon in te zien dat de koning ten slotte zou moeten toegeven; waarom dan langer in eigen belang ten koste der natie gedraald?

De heer Donker Curtius stelde in zijne »Gemeenzame brieven", de kiem bevattende der oppositie van 1839 welke pas in 1848 zegevierde, de scheiding van Noord en Zuid voor als noodzakelijk en goed; het »Algemeen Handelsblad" steunde hem krachtig. Maar andere staten-leden versterkten door hun weerstand in 1833 en volgende jaren tegen een eindverdrag den persoonlijken wensch des konings tot herstel van het Vereenigde Koninkrijk.

Ofschoon de Fransche en de Engelsche diplomatie in den nieuwen Nederlandschen gezant te Londen geen gewillig werktuig vonden om hunne suprematie te erkennen, leidden zijne zachte vormen bij aanbieding van een nieuw ontwerp (23 Maart) Palmerston en Grey wel tot de voor hen teleurstellende overtuiging dat zij Nederland niet konden dwingen, maar toch tot de conventie in zes artikelen van 21 Mei 1833, waarbij de Nederlandsche regeering toestemde in een onbepaalden wapenstilstand. Voor Limburg en Luxemburg bleef, in afwachting van de eindregeling, het *status quò* gehandhaafd. Evenals het tractaat van 15 November 1831 den rechtstoestand van België tegenover Europa had geregeld, vormde de conventie van 21 Mei 1833 een voorloopig vredestractaat met Nederland, zoodat beide partijen konden ontwapenen [540]). Het embargo op onze schepen, hetwelk vrij groote nadeelen aan den handel had toegebracht — ongeveer 130 bodems waren in Engelsche en Fransche havens opgebracht of opgehouden — en de blokkade onzer kusten werden opgeheven; Lillo en Liefkenshoek bleven door ons bezet en hielden door middel van kleine zeilvaartuigen gemeenschap met Bergen-op-Zoom; tusschen de forten zouden kanonneerbooten gestationneerd blijven. Daartegenover verbond de koning zich om de vaart op de Schelde geheel vrij te laten. Ook keerden, als reeds gemeld (bladz. 958), Chassé en zijne mede-krijgsgevangenen naar Nederland terug. Luxemburg kreeg Pruisisch garnizoen.

Uit de aanteekeningen van den commandant van het hoofd-

Digitized by Google

kwartier te Tilburg blijkt 't, hoe de prins-veldmaarschalk zich daar steeds meer bemind maakte.

»... He was in every sense of the word the friend of the poor and unhappy... Some catholics of Tilburg had asked his influence to obtain some assistance towards building a church from the government and he obtained 25000 guilders for them. If a fire or other calamity took place, he was the first to assist with his private purse and encourage general subscription by headquarters; for the same effect night and day he walked out alone. The smallest children knew him and called out, when he passed. »Dag Prins Willem."

Leopold en zijne raadslieden zagen zeer goed in, dat thans uitstel van een definitief tractaat in het belang van den jongen staat was. In Nederland heerschte aanvankelijk groote ontevredenheid over een conventie, welke er alleen toe leidde om de miliciens der lichtingen van 1825, '26 en '27, later ook die van 1829 en '30 en een deel der mobiele schutterij met groot verlof te zenden. Gedurende de maanden Juni en Juli betrokken de divisiën opvolgend de kampen bij Rijen en Oirschot, welke ook door den erfprins bij de afdeeling grenadiers in den rang van kolonel, door prins Alexander bij de infanterie van linie werden bijgewoond.

Terwijl overeenkomstig artikel 5 der conventie van 21 Mei de conferentie hare zittingen hervatte om tot een eindverdrag te geraken, rezen betreffende Luxemburg en Limburg nieuwe bezwaren, die geenszins door prins Frederik en den heer van Doorn te Berlijn, door een zending van baron Verstolk van Soelen en generaal Goblet naar Londen, werden opgeheven. Niettegenstaande de inschikkelijkheid van Dedel, ook van Van de Weyer, kon men den naijver tusschen Talleyrand en Palmerston niet bezweren. Voor Talleyrand bleef het denkbeeld tot aanhechting van een stuk van België aan Frankrijk, wat de Fransche bladen noemden »une tentation de satan". Zij vreesden echter de behendigheid van lord Palmerston tegenover »la patte faible" van den hoogbejaarden Franschen diplomaat en brachten daarbij allerlei fabelen van de »la Fontaine" te pas met caricatuur-teekeningen van »le chat et le singe" e. a. m. De Belgen wilden van geen eindschikking hooren, alvorens de koning-groothertog den Duitschen Bond en de agnaten

Digitized by Google

van het huis van Nassau tot ruiling van grondgebied voor den afstand van Waalsch-Limburg zou hebben overgehaald.

De onderhandelingen te Londen mislukten op nieuw; de zittingen werden juist op 's konings verjaardag verdaagd. Een op 24 November d. a. v. te Zonhoven tusschen afgevaardigden van beide legers — kolonel Willmar en den luitenant-kolonel Trumper voor België, den majoor von Gagern en Menso voor Nederland — gesloten militaire overeenkomst regelde de wederzijdsche verhoudingen gedurende den wapenstilstand, de vaart op de binnenwateren en herstelde de vrije gemeenschap met Maastricht.

Bij de volksvertegenwoordiging en andere aanzienlijken, o. a. bij den kabinets-secretaris Groen van Prinsterer straalde groote zorg door over den financieelen toestand des lands. De koning had bij zijn openingsrede op 21 October verklaard, dat de staatkundige toestand van Europa d. i. »de door niets te verzetten wensch tot behoud van den vrede en de tuimelgeest der eeuw elke verwachting op billijke ondersteuning onzer onmiskenbare rechten teleurstelden." De souverein steunde »het wijs beleid der regeering" — d. i. lijdelijke volharding — »waaraan zich het volk getrouwelijk aansluit". Het buitenland begon daaraan te gewennen, maar toonde zich steeds onverschilliger omtrent de gevolgen voor Nederland. Dit bleek o. a. uit een op 6 September in het bijzijn van jonkheer Dedel tusschen prins Talleyrand en baron von Bülow gehouden gesprek. De Pruisische afgevaardigde had zijn Franschen collega baloorig te gemoet gevoerd: »On peut laisser le roi attendre aussi longtemps qu'il voudra; plus il attend, plus il se perd."

Talleyrand. — »Oui, il peut se perdre; mais en attendant, cela gêne bien du monde."

Von Bülow. — »Il reviendra à nous, quand il sera poussé à bout."

Talleyrand. — »C'est possible. Seulement qu'on prenne garde; qu'en le poussant à bout, on ne pousse à bout bien des choses auxquelles on ne voudrait pas toucher."

Ook Pruisen durfde bij de gevaren, waarmede de revolutionnaire propaganda in Frankrijk en België, deels ook in Duitschland, de Rijn-provinciën bedreigde, niet tot ontwapening overgaan.

In de tweede kamer openbaarde zich een toenemende aan-

Digitized by Google

drang tot oplossing van de Belgische quaestie. Levendiger dan te voren drongen gedurende de najaarszitting van 1833 enkele leden aan op vermindering der staats-uitgaven en meerdere toegeeflijkheid. Nog altijd hoopte de koning op herstel van het vereenigde koninkrijk. Het door de regeering gesteunde »Journal de la Haye", waaraan ook de Leidsche hoogleeraar mr. Thorbecke medewerkte, wees daarop als een gebiedende noodzakelijkheid en zong dienaangaande een zelfde liedje als de orangistische organen in België.

Voor een Hollander valt 't moeilijk om na 1832 bedaard en onpartijdig te oordeelen over de Belgische orangisten: te Gent samengesteld uit de gegoede klassen maar zonder kracht, te Antwerpen uit een deel van de »haute commerce", te Luik uit een weinig talrijken kern van industrieelen. Alleen de door groote geldsommen gesteunde orangiste-pers hield den strijd vol voor idealen, welke de meerderheid der natie in het Noorden niet deelde. Vooral aan hen is 't te wijten, dat de Nederlandsche regeering zoo dwaas bleef weigeren om in een schikking met België te treden, zich door acht jaren lang voortgezette, nuttelooze opofferingen uitputte. De weerstand in 1830 en '31, zelfs het niet toegeven aan de pogingen van Frankrijk en Engeland tot verovering van de Antwerpsche citadel, mochten als moedige en loffelijke daden aangemerkt worden; zij handhaafden althans de eer des volks en werden door de geheele natie en door alle weldenkende staatslieden in Europa toegejuicht. In de jaren 1830, '31 en '32 stond de regeering niet alleen. Maar wel stond ze alleen, toen ze, nadat meer dan ten volle aan de eischen der wapeneer was voldaan, hardnekkig elk vredesverdrag met België bleef weigeren, voortging door niets gewettigde wapeningen de financieele lasten des lands nutteloos te bezwaren. Wel stond de regeering alleen, toen de raadslieden van de kroon den koning steunden in zijn doel tot herstel van het Oranje-huis op den Belgischen troon, dwazelijk het geschreeuw van eenige eerzuchtige intriganten voor de stem van een geheel volk nemende, alsof België slechts het gunstige oogenblik afwachtte, waarop het tot den toestand van zaken van vóór 1830 kon terugkeeren.

Evenmin leidden de onderhandelingen te Frankfurt tot een beslissing. Bij de 24 artikelen was bepaald, dat een deel van Luxem-

Digitized by Google

burg aan België zou komen. Op aandrang van lord Palmerston liet de conferentie 't aan koning Willem I over om hieromtrent met den Duitschen Bond en de agnaten (verwanten) van het Huis van Nassau in overleg te treden. Bij de vorming toch van het groothertogdom was bepaald, dat Luxemburg bij eventueel uitsterven van het Huis van Oranje in de mannelijke linie, aan het regeerende Huis van Nassau ten deel zou vallen (Derde Deel bladz. 469 en 963). De koning van zijn kant meende dat zoodanig overleg tot de taak der groote mogendheden behoorde, en wendde aanvankelijk daartoe geen pogingen aan. Een zending van vorst Schwarzenberg uit Weenen naar 's Gravenhage om namens de oostelijke hoven den koning tot medewerking over te halen, leidde Zijne Majesteit op 3 November om bij den Duitschen Bond en de agnaten toestemming te vragen tot afstand van een gedeelte van Luxemburg, zonder echter ander grondgebied in ruil aan te bieden. Beiden weigerden, in weerwil van de dringende aanbeveling van Pruisen en Oostenrijk, om in beginsel met den ruil van grondgebied genoegen te nemen. Dit strekte der conferentie tot voorwendsel om de onderhandelingen, die nog slechts tijdelijk waren gestaakt, voor goed af te breken (15 November 1833) en de zaken te laten in *status quò*, dat is: in den toestand, waarin zij verkeerden.

Toen de heer Dedel daarvan kennis gaf aan Palmerston met verzoek om middelerwijl andere nog aanhangige punten betreffende de scheiding tusschen Nederland en België te vereffenen, antwoordde zijn lordschap brutaal weg, dat 't niet maar op het doen van vragen bij den Bond en de agnaten, doch op het gelukken en bekrachtigen daarvan aankwam en zocht thans, geheel in strijd met de annexe A van het 12de protocol, de bedoelde schadeloosstelling in het Limburgsche. Dergelijke en andere eischen van den Brit lagen buiten de macht des konings. Bij de tegenwerking van Palmerston moest Willem I de juistheid der inzichten van prins Frederik erkennen, dat Londen de plaats niet was voor een conferentie als de onderwerpelijke, ook dat de afgevaardigden aldaar slecht gekozen waren; maar 's konings wensch tot samenkomst van andere afgevaardigden te Berlijn, Osnabrück of Hannover bleef onvervuld. Hoezeer Metternich vuur en vlam blies tegen de vrijzinnige Kanaal-mogendheden, tsaar Nicolaas toornde tegen zijn eigen ge-

Digitized by Google

zanten aan de Theems, kon van tusschenkomst der oostelijke mogendheden geen sprake zijn, zoolang Pruisen volhardde bij terughouding. Herhaalde reizen van prins Frederik naar Berlijn werkten niets uit.

Volgens prinses Lieven waren de whigs alles behalve tevreden met de door Engeland gevolgde buitenlandsche staatkunde; zoomin aangaande de Belgische quaestie, als in Spanje en Portugal. Terwijl het kabinet van St. James met arendsoogen begluurde wat op de Tuilerien voorviel, had de staatkunde van onthouding betreffende de Belgische quaestie, door Pruisen op de conferentie van Töplitz voorgestaan, vervolgens de overeenstemming der keizers van Rusland en Oostenrijk bij een samenkomst te Münchengrätz in Bohemen (September 1833) tot geheele onthouding tegenover de revolutionnaire bewegingen op het schiereiland der Pyrenëen en elders, het Britsche ministerie sterk teleurgesteld. Bijtend stak de begaafde Russin den draak met den plotselingen hartstocht van lord Palmerston voor een dame der Londensche groote wereld, waarmede geheel Engeland zich bemoeide, en bij welke aangelegenheid, volgens haar, de geheele Europeesche staatkunde achterstond »la terreur et la confusion règnent au camp des Grecs". 't Scheen wel alsof een nieuw ministerie Wellington voor de deur stond.

In meerdere steden van Frankrijk, vooral te Parijs en Lyon, vierden de republikeinsche en de bonapartische woelingen hoogtijd. Ook in Duitschland gistte 't in meerdere staten. Zwitserland vormde het middelpunt eener algemeene revolutionnaire beweging, die geheel Europa bedreigde. Bij het oproer der studenten te Frankfurt, die des noods met geweld de eenheid van Duitschland verlangden, werd met 200 anderen ook Fritz Reuter gevangen genomen en ter dood veroordeeld. Koning Frederik Willem III veranderde het vonnis in vestingstraf, welke de geestige Mecklenburgsche schrijver later in »Ut mine Festungstid" met zooveel humor heeft beschreven.

Onderhandsche pogingen om van de oostelijke mogendheden een voor Nederland gunstigere oplossing te verkrijgen dan het tot zekere hoogte afgedwongen Mei-tractaat bevatte, vonden een welwillend gehoor maar geen hulp. Nog in November 1834 raadden de drie hoven tot afwachten »dans une position claire, nette, franche, noble et digne", zonder echter op aanstaande verwikkelingen in Engeland of op het vasteland van Europa te rekenen!

Digitized by Google

In België hadden de sinds 26 November 1832 demissionnaire ministers (bladz. 917) na de overgave van de citadel hunne portefeuilles weder aanvaard. Groote ontevredenheid in de kamers over de houding van het kabinet, niettegenstaande den welgeslaagden afloop der tweede Fransche gewapende tusschenkomst, ook over het tractaat van 21 Mei '33, leidde tot ontbinding van de kamer der representanten. Niettemin zag het kabinet Globet zich genoodzaakt af te treden. In het derde ministerie van Leopold namen op 4 Augustus 1834 de leiding van buitenlandsche zaken de Muelenaere, in Januari '37 vervangen door de Theux en door Ernst voor justitie; generaal Evain bleef aan als minister van oorlog, maar werd in den zomer van '36 opgevolgd door generaal Willmar.

Middelerwijl waren in het koninklijke huis en bij prins Frederik belangrijke zaken voorgevallen. Op 4 April 1833 legde de erfprins van Oranje in de Witte Zaal van het »Oude Hof" te 's Gravenhage ten overstaan van ds. Delprat belijdenis van het geloof af; den volgenden Zondag reikte hij hem in de Kloosterkerk den avondmaalskelk toe.

In Juni en Juli d. a. v. verrichtte prins Hendrik op de korvet *Nehalennia*, onder leiding van den kapitein-ter-zee Arriëns, zijn eerste zeereis naar de Spaansche havens Ferrol en Corunna.

Op den 6den Juli 1833 werd prins Frederik verheugd door de geboorte van een zoon, die op den 24sten der maand bij den doop in de Groote Kerk in tegenwoordigheid van de geheele koninklijke familie, ook van den prins van Oranje en zijne drie zoons, daartoe uit Tilburg overgekomen, de namen ontving van Willem Frederik Nicolaas Karel, laatstgenoemde naar prins Karel van Pruisen, die de plechtigheid bijwoonde: een kind der hope, welke echter niet zou worden vervuld. Op 1 November van het volgende jaar, terwijl prinses Frederik zich te Berlijn bevond tot ontmoeting van haar zuster de keizerin van Rusland, kwam het knaapje onverwacht te overlijden. Onmiddellijk na de begrafenis begaf de prins zich naar zijn echtgenoote te Berlijn en keerde pas tegen St. Nicolaas met haar terug. Beide ouders waren ontroostbaar. De droefheid der prinses wekte grooten angst en veel zorg, welke den geheelen winter voortduurden.

Digitized by Google

Gunstig ontwikkelden zich 's konings kleinkinderen te Soestdijk en op het paleis op den Kneuterdijk te 's Gravenhage. Evenals vroeger hare levenslustige tante Marianne op het Loo, oefende de jonge prinses Sophie te Soestdijk op haar eigen gedoente »de boerderij van prinses Sophie" het landbouwbedrijf uit, dikwerf onder vroolijke plagerijen van hare broeders. Achtereenvolgens ontvingen ook prins Alexander en de erfprins eigen jachthuisjes; voor prins Alexander de eerste aanleiding tot »sport", waaraan hij later schier zijn geheele leven heeft gewijd. Wanneer prins Hendrik te Soestdijk vertoefde, dan had zijn aanvallige zuster meermalen te klagen, dat hij — wellicht onder de aandrift van mastklimmen — naar haar hild, de bergplaats voor hooi en andere zaken boven de koeien, klom en dan alles wat hij vond naar beneden wierp. Op 20 Mei 1834 bracht prins Frederik haar meest geliefden plaaggeest te Nieuwe Diep aan boord van het hem reeds bekende linie-schip *de Zeeuw* (bladz. 879), onder bevel van den kapitein-ter-zee Rijk, waarmede hij Denemarken bezocht. In het koninklijke slot van Frederiksburg nabij Kopenhagen, in den aanvang van de 17de eeuw door Christiaan IV in hollandsche renaissance-stijl gebouwd, waar vroeger de Deensche koningen gekroond werden, troffen hem de beeltenissen van Maarten Harperts-zoon Tromp en de Ruyter, die in het hart van Denemarken aan Neerlands alouden zeeroem bleven herinneren; doch de naambordjes waren verwisseld, zoodat Tromp, volgens onzen vorstelijken adelborst, aan den Sond de Ruyter- en deze Tromp heette. Te St. Petersburg ontmoette hij zijn oom den tsaar en de geheele keizerlijke familie. Na terugkomst in het vaderland kreeg ook prins Hendrik te Soestdijk een jachthuisje, dat later door zijne moeder — toen koningin-weduwe — tot Grieksche kapel is gewijd. Onder de zeereizen van den jongen prins, sinds 1836 als luitenant-ter-zee, was vooral belangrijk die op het fregat *de Maas* naar West-Indië en zijn bezoek in 1837 van Oost-Indië. De prins van Oranje en prins Frederik schreven bij deze gelegenheid brieven tot aanbeveling van den jongen zee-officier aan den gouverneur-generaal de Eerens, die sinds October 1834 deze betrekking bekleedde. De brief van Oranje luidde —

Digitized by Google

»la Haye ce 15 Octobre 1836.

»Mon général!

»C'est mon fils Henri qui je charge de vous remettre de ma part ces peu de mots, par lesquels je vous recommande ce jeune homme et vous prie de le mettre à même de tout voir et cela *sans trop de cérémonies et d'étiquette:* choses qui sont insupportables par elles-mêmes, mais surtout fâcheuses autour d'un jeune homme puisqu'elles doivent souvent le distraire d'objets vraiment intéressants. Veuillez aussi empêcher entièrement ou du moins diminuer autant que possible la quantité des grands et long diners que l'on croirait peut-être devoir lui donner et qui à son âge sont vraiment fatiguants et surtout nuisibles à la santé, particulièrement dans un climat si différent de celui dans lequel mon fils est né, et où la nourriture doit également être très différente de celle à laquelle nous sommes habitués en Europe; en un mot veuillez vous concerter avec mr. Arriëns qui accompagne Henri et agir de concert avec lui. Comment vous faites-vous à votre séjour à Batavia? Il me parait que tout doit vous paraître préférable au ministère de la guerre. Je regrette de n'avoir pas eu le plaisir de voir Madame Eerens pendant le court séjour qu'elle a fait dans ce pays et fais des voeux pour qu'elle vous soit revenue en bonne santé. Je vous recommande encore une fois mon fils et suis pour la vie, mon cher général de Eerens, votre dévoué

(signé) »Guillaume Pr. d'Orange."

Zoo landgenooten als inlandsche vorsten bereidden den eersten — en tot heden den laatsten — prins van den bloede uit het stamhuis van Oranje en Nassau, die Java's grond heeft betreden, een even hartelijke als schitterende ontvangst. Over Calcutta en de Kaap de Goede Hoop keerde de prins naar Texel terug. In 1839 werd hij tot kapitein-luitenant bevorderd.

Zoowel om staatkundige redenen als om zijn oudsten zoon, die het achttiende levensjaar stond in te treden, aan het Russische hof voor te stellen, had de prins van Oranje zich reeds vroeger, in het laatst van December 1833, over Berlijn naar St. Petersburg begeven. Gedurende zijn verblijf aldaar vernam de prins-veldmaar-

Digitized by Google

schalk bij monde van 's keizers adjudant-generaal, graaf von Benckendorf, hoe men in België en Frankrijk werkzaam was om »den onverzettelijken koning Willem I te belasteren, tegen te »werken en den steun van zijn volk te doen ontvallen"; ook dat eerlang te Rotterdam een blad zou verschijnen met het doel om, als tijdens den raadpensionaris Johan de Witt, het Huis van Oranje te vernederen en wantrouwen jegens den koning te zaaien. Onverwijld stelde de prins door een koerier zijn vader daarmede in kennis. Inderdaad verscheen op den aangekondigden dag het dagblad »l'Etendard" en bleek 't dadelijk, hoe zeer bij de redactie de strekking voorzat om den koning te hoonen. De uitgever te Rotterdam werd gevat en het blad in beslag genomen; doch het feit lag er toe en 't kwam aan den dag, door welke onwaardige middelen men den grond trachtte te ondermijnen, waarop de souverein stond. Werden thans de pogingen nog gesmoord, later zouden de kiemen van onheil tot ontwikkeling komen. Steeds luider weerklonken woorden van misnoegen en opruiing.

Tegelijkertijd liet de Belgische regeering gedurende 's prinsen verblijf in Rusland zijne nog altijd te Tervueren en te Brussel achtergebleven paarden, die voortdurend op kosten van den staat waren onderhouden, tot publieken verkoop aanslaan. Eenige orangisten vereenigden zich om de paarden aan te koopen en aan den eigenaar ten geschenke aan te bieden. Maar de inteekenlijsten werden verraderlijk openbaar gemaakt en gaven aanleiding tot plunderingen en mishandelingen, die slechts zwak door de regeering werden tegengegaan. Deze geweldadigheden wekten te meer verontwaardiging op, omdat men algemeen overtuigd was, dat de prins zoomin nu als vroeger de orangisten ondersteund had. In hetzelfde voorjaar weigerde het hof van Berlijn generaal Goblet als Belgisch gezant te ontvangen, omdat hij onder beschuldiging stond, in 1830 als kapitein-ingenieur uit Nederlandschen dienst te zijn gedeserteerd: een der eerste handelingen van den prins van Oranje als koning Willem II gold weerlegging van dezen blaam.

Na terugkeer uit Rusland verlangde Oranje dat prins Willem de Leidsche d. i. de oudste en nog altijd meest beroemde hoogeschool van Nederland zou bezoeken, waar de meeste nazaten van den stichter (8 Februari 1575) de staatswetenschappen hadden be-

Digitized by Google

oefend. Op 25 November 1834, tijdens den rector magnificus dr. Jacobus Cornelius Brocx, werd prins Willem als student in het vóór twintig jaren bij Neerlands herstel vernieuwde, toen met den naam van zijn oom prins Frederik geopende »Album Studiosorum Academiae", ingeschreven (Derde Deel bladz. 458). De rechtsgeleerde faculteit bestond uit de professoren Tydeman, Cock en van Assen; eerstgenoemden gaven privaat-onderwijs aan den erfprins. Dr. van Assen moest, wegens de slechte verstandhouding tusschen den prins-veldmaarschalk en den toenmaligen staats-secretaris aan het hoofdkwartier te Tilburg, dit voorrecht derven. Toch trad Oranje hem later als koning verzoenend tegen; Willem III zou hem later het onderwijs van zijn zoon toevertrouwen. Professor Smallenburg bereikte in het jaar 1834 het emeritaat en werd als gewoon hoogleeraar vervangen door mr. Thorbecke: sedert 1831 buitengewoon hoogleeraar aan Leiden's universiteit. Een zeker overdreven gevoel van eigenwaarde en een veeltijds doorstralende neiging tot heerschen wekten bij vele hooggeplaatsten in den lande ingenomenheid tegen dezen hoogleeraar, wien zulke buitengewone talenten onderscheidden.

In verband met het verhandelde op de bijeenkomst te Münchengrätz (bladz. 971) zond Willem I in April 1834 den minister van buitenlandsche zaken naar Weenen, ook tot bijwoning der conferentie van den Duitschen Bond, waarbij de Luxemburg'sche aangelegenheden zouden worden besproken, ten einde bij samenkomst met de ministers Metternich, Ancillon en anderen op krachtige handhaving der rechten van den koning-groothertog aan te dringen en zoo mogelijk, onder bescherming der conservatieve mogendheden, een hervatting van de afgebroken onderhandelingen te bewerken.

Inderdaad scheen de zending van baron Verstolk van Soelen ten gunste van Nederland te slagen; de gevolmachtigden van Pruisen, Oostenrijk en Rusland hadden reeds op 8 Mei verklaard de vroeger gestelde reserven (bladz. 845) te handhaven, toen Rusland onverwacht op deze en andere besluiten terugkwam. De tzaar voelde zich hiertoe genoopt wegens de dreigende houding der Westersche mogendheden, na de vooral door Talleyrand tot stand gebrachte quadruple alliantie (22 April 1834) tusschen Frank-

Digitized by Google

rijk, Engeland, Portugal en Spanje, ter handhaving van de constitutioneele regeeringen in Spanje en Portugal tegenover don Carlos en don Miguel, en het gemeenschappelijke verzet van Engeland en Frankrijk tegen het tractaat van Rusland met Turkije.

In het midden van 1834 scheen 't wel alsof Europa in twee kampen verdeeld was, de revolutionnairen tegen de contra-revolutionnairen, onder welke omstandigheden koning Willem I aan zijn »idée fixe" van een staatkundigen ommekeer bleef vasthouden.

In Engeland had het kabinet met groote moeilijkheden te kampen, voornamelijk veroorzaakt door woelingen en geweldenarijen in Ierland, waar de boeren weigerden tienden aan de anglikaansche geestelijkheid te betalen. Het nieuwe, overeenkomstig de bepalingen van den »reform-bill" in 1833 bijeengekomen parlement had de door het ministerie voorgestelde emancipatie of vrijverklaring der negerslaven in de koloniën zonder veel tegenstand aangenomen. Doch het ontwerp van de bewindslieden om de tienden in een aan de regeering te betalen aflosbare grondrente te veranderen, werd door het hoogerhuis verworpen, waarop het ministerie zijn ontslag indiende. Lord Wellington en Peel vormden nu een geheel uit tory's samengesteld bewind (December 1834). De prins van Waterloo verklaarde zich jegens jonkheer Dedel bereid om de belangen van koning Willem I te dienen; maar alvorens hij iets in die richting had kunnen verrichten was het kabinet al gedwongen af te treden: een nieuwe teleurstelling voor onzen koning. In April 1835 kwamen met lord Melbourne de whigs weder aan het bestuur.

Ofschoon ook de onderhandelingen van baron Verstolk te Weenen geen verdere gevolgen hadden, een zending van graaf van Reede naar het hof te Biberich om den vorst van Nassau tot concessiën over te halen eveneens vruchteloos afliep, en de geheele toestand van Europa een crisis scheen te voorspellen, volhardde de koning in zijn hoop op onvoorziene gebeurtenissen. De staten-generaal drongen op geenerlei wijzen, noch door adressen, noch door afstemming der buitengewone oorlogs-uitgaven, aan op loslaten van het stelsel van volharding.

Baron Verstolk hervatte in den aanvang van Juli 1834 de

Digitized by Google

leiding van het ministerie van buitenlandsche zaken. Een maand later werd de Russische gezant te Londen, prins Lieven, benoemd tot gouverneur van den czarewich en moest naar St. Petersburg terugkeeren. Lord Palmerston had zulks heimelijk bewerkt; eveneens had hij den invloed van den tachtigjarigen Talleyrand, dien hij levendig haatte, te Londen en te Parijs gevoelig verminderd; door de echtgenoote van prins Lieven — de eigenlijke Russische gezant! — te verwijderen, hoopte de Britsche minister zijn eigen positie te versterken. De prins van Oranje verloor door haar vertrek een trouwe verslaggeefster omtrent al hetgeen in de Britsche en de Fransche diplomatieke wereld omging, vooral wat den geslepen bisschop van Autun betrof. »Vous ne sauriez croire tout ce que l'on rencontre de bonnes et saines doctrines dans ce disciple de toutes les formes du gouvernement" — schreef zij aan één harer vrienden — »dans ce roué politique, dans cette personnification de tous les vices. C'est une curieuse créature; il y a beaucoup à apprendre de son expérience... Nous sommes, me semble il, sur le meilleur pied possible; mais, c'est un grand coquin". Niet lang hierna vertrok Talleyrand naar Frankrijk om op zijn hoogen leeftijd rust te zoeken op het landgoed »Valencay", later te »Rochecotte", het eigendom van zijn nicht, mevrouw de Dino [541]). Koning Lodewijk Philips en Thiers lieten Talleyrand dringend verzoeken om naar Londen terug te keeren, hetgeen deze echter afsloeg, voornamelijk wegens de woelingen in Spanje en Portugal welke heel wat drukte in de diplomatieke wereld veroorzaakten. Mevrouw de Dino bewonderde Thiers om zijn staatkundig beleid, maar veroordeelde hem terecht als mensch. Prins Talleyrand trok zich in 1835 geheel uit het openbare leven terug; hij overleed op 17 Mei 1838 te Parijs. Ook in Petersburg intrigueerde prinses Lieven als van ouds. Eenige maanden later ontmoeten wij haar om gezondheidsredenen te Parijs, waar zij langen tijd Thiers, Molé en andere staatslieden dier dagen wist te boeien: inzonderheid Guizot, die in '39 als gezant naar Londen vertrok en haar trouw op de hoogte hield van al wat daar voorviel.

De indruk, van den val der tory's en de terugroeping van lord Palmerston in het tweede ministerie Melbourne op de drie oostelijke hoven, in verband met de Belgisch-Hollandsche quaestie,

Digitized by Google

wordt vertolkt door onderstaanden brief van den minister Ancillon aan den Pruisischen gezant, graaf Bernstorff, te 's Gravenhage —

»Berlin, ce 10 Mai 1835.

»Monsieur le Comte.

»Nous comprenons parfaitement l'impression pénible que la composition du nouveau ministère britannique et surtout le rappel de lord Palmerston aux affaires ont dû produire à la Haye. Vous savez Mr. le Comte, que nous n'avons pas partagé toutes les espérances que beaucoup de personnes avaient fondées sur le ministère Wellington—Peel et que nous n'attendions par des tories la réparation prompte et immédiate des torts que les wighs avaient eus vis-à-vis des puissances du continent. Mais nous n'en étions pas moins persuadés que l'administration tory, malgré les nombreuses difficultés qui entravaient sa marche, offrait à l'Europe monarchique de précieuses garanties pour l'avenir. Les cabinets alliés avaient acquis l'heureuse certitude, que le duc de Wellington ainsi que sir Robert Peel, partageraient dans le secret de leur pensée notre manière de voir et nous pouvions par conséquent nous adresser à la Grande-Brétagne avec une entière confiance dans toutes les questions qu'aucun acte précédemment accompli n'aurait faussées. Encore aujourd'hui tous nos voeux sont pour les tories, et nous ne désespérons pas de les voir bientôt reprendre les rênes du gouvernement. Mais comme il ne dépend pas de nous de hâter ce changement si désirable, nous devons continuer nos relations avec le cabinet de Londres, quels que soient les hommes qui siègent dans le conseil de S. M. Britannique. Jusqu'ici aucun acte, aucune parole marquante n'a signalé l'existence du second ministère Melbourne. Lord Palmerston s'est borné à des généralités dans ses entretiens avec les représentans des cours alliées et ne s'est pas encore prononcé d'une manière précise et positive sur des questions spéciales. A en croire un bruit vague, le principal secrétaire d'état aurait renoncé à quelques unes de ses anciennes préventions.

»Il se peut en effet que lord Palmerston se soit tracé une ligne de conduite différente de celle qu'il a suivie dans sa première gestion.

Digitized by Google

» Cependant il est difficile de croire à des conversions politiques et notamment de croire à celle de lord Palmerston, dont la marche vicieuse a dû être moins attribuée à des erreurs qu' à la violence de son caractère et à une présomption sans bornes. D'ailleurs ce ministre a les mains liées par ses propres antécédens. C'est de lui que la politique anglaise a reçu le caractère qu'elle porte aujourd'hui. C'est lui qui a signé tous les traités conclus depuis quatre ans par la Grande Brétagne, et il ne voudra, ni ne pourra dévider de son propre ouvrage, ni s'écarter du système dont les traités actuellement en vigueur ont été l'expression et le résultat.

» Ces réflexions sont fertiles en conséquence pour l'affaire hollando-belge. Il ne nous appartient pas de signaler au cabinet néerlandais les difficultés de sa position vis-à-vis des deux puissances maritimes, ni de lui indiquer les moyens qui nous paraissent propres à mettre un terme aux embarras d'un provisoire onéreux. Il nous semble au reste que le moment n'est pas encore venu où il conviendra de soumettre le problème belge à des délibérations ultérieures à Londres. La dignité et les intérêts bien entendus de la Hollande et des Puissances alliées leur défendent de prendre l'initiative pour renouer une négociation que les cabinets de Paris et de Londres ont injustement interrompus. Il est de rigueur que lord Palmerston et le duc de Broglie subissent les conséquences de leurs propres fautes et qu'ils reconnaissent toute la gravité de ces fautes pour apprendre de les éviter par la suite. Loin donc de nous montrer empressés à nous rapprocher des deux puissances maritimes, nous leur abandonnons le soin de se rapprocher de nous et de trouver les moyens d'écarter les difficultés qu'elles se sont gratuitement créées. C'est aussi là probablement la ligne que le cabinet de la Haye s'est prescrite et nous trouvons naturel qu'il ne la quitte pas avant que les Puissances maritimes ne viennent à faire elles-mêmes des propositions. Sur la reprise des conférences et à renoncer à la condition inadmissible d'une solution préalable de la question fédérale du Luxembourg qui dans tous les cas ne peut et ne doit être traitée que parallèlement avec la négociation générale.

» En attendant, le désir de rendre service à la Hollande et de nous concerter avec les deux cours impériales sur la marche

Digitized by Google

éventuelle à suivre dans l'affaire belge, nous fait regretter que le cabinet néerlandais ait gardé un silence absolu sur ses intentions futures, même vis-à-vis des Puissances qui lui ont témoigné l'intérêt le plus vif et le plus constant. Ne pourrait-il pas enfin s'ouvrir avec une entière franchise envers la Prusse, l'Autriche et la Russie, dont les sympathies pour la Hollande ne sauraient être douteuses? Nous ne hésitons pas à offrir de nouveau au cabinet néerlandais nos conseils amicals et tout le secours de nos bons offices et nous demandons pour communiquer avec lui, sur cet objet, qu'il nous fasse part de ses voeux et de ses vues. Je n'ai presque pas besoin d'ajouter expressément que nous ne saurions promettre nos bons offices qu'autant que le cabinet de la Haye ne demandera rien de contraire aux bases du traité du 15 Novembre 1831 et ne s'attachera qu'aux articles litigieux et réservés de ce traité.

»Vous êtes chargé, Mr. le Comte, de vous prononcer dans le sens de la présente dépêche à Mr. le baron Verstolk de Soelen. Nous aimons á croire que cet homme d'état appréciera les motifs et la franchise de notre langage qui nous a été dicté par l'amitié sincère, désintéressée et invariable que la Prusse a vouée à la Hollande.

»Veuillez etc,

„A *(signé)* »Ancillon."

»Monsieur le comte de Bernstorff

»à

»la Haye."

Bij het stadium waarin men verkeerde, wilde de koning wel het gros der schutterij naar de haardsteden terugzenden, doch de legersterkte geenszins aanzienlijk verzwakken. De te Berlijn door prins Frederik, door Oranje te St. Petersburg verkregen zekerheid dat noch Pruisen, noch Rusland het initiatief tot een eindschikking der Belgische quaestie zou nemen, overtuigden beiden omtrent de noodzakelijkheid, op elke eventualiteit voorbereid te blijven. Men wachtte echter met een nieuwe samenstelling van het veldleger tot de te Lyon, Parijs, Grenoble en elders uitgebroken onlusten, wegens de wet volgens welke ook de »pairs" vonnis zouden vellen over staatkundige misdrijven, waren onderdrukt. Bij

Digitized by Google

dagorder van 9 Augustus vertrokken tien bataljons schutterij, elk een deel van het kader bij het veldleger achterlatende, met groot verlof en vormden voortaan een reserve-divisie, waarvan het staf-kwartier te Deventer lag.

Op 1 Juli 1835 vermeldde de sterktestaat van het leger 2444 officieren, 70023 onderofficieren en manschappen benevens 12214 paarden, waarvan te velde 57864 hoofden en 7534 paarden (Bijlage XVI).

Volgens koninklijk besluit van 15 Juni 1835 no. 1 rekende het jaar 1834 als laatste campagne-jaar, »tenzij onverhoopt bijzon-»dere omstandigheden en gebeurtenissen zich mochten voordoen." Ook de marine werd deels maar zeer langzaam ontwapend.

Een buitenlandsch geschrift stak den draak met 's konings hoop op buitengewone gebeurtenissen in Europa: ....tantôt c'est le procès des ministres en France, tantôt la chute de Varsovie, plus tard les troubles de la Vendée et les journées du mois de juin; ici, le bill de réforme et la retraite du ministre Grey, là une grande perte pour la France, la mort de Casimir Périer; puis, l'expédition de la duchesse de Berry; enfin, la situation de l'Irlande, qu'il s'exagère à dessein; et lorsque l'Europe lui manque, et qu'il n'y a trouvé que désappointements, il tourne ses regards vers l'Orient et dit à son ministre: Verstolk, ne vois tu rien venir?

»Mais tout dort, et l'armée, et les vents, et Neptune!"

De oppositie verweet den koning dat hij, zijn stelsel tot elken prijs volhoudende, in Lissabon als miguellist, te Londen als tory, in de Vendée en in Spanje als carlist, te Parijs als republikein te boek stond.

De in alle steden en dorpen gevierde feestelijkheden, de in proza en poëzie zich uitende vreugde over de terugkomst der schutters vormden het laatste tafereel der krijgsbedrijven sinds 1830, tevens het einde van algemeene geestdrift voor koning en vaderland. Thans volgde een even lang tijdvak van lijdelijke volharding bij de regeering, van verslapping in het volksleven, van teleurstelling en klimmende ontevredenheid in den lande wegens de gevolgen van het sinds den veldtocht van 1831 gevolgde stelsel van volharding: de vervulling van Falck's voorspelling (bladz. 827).

Het staatkundige leven in ons vaderland kenmerkte zich aan-

Digitized by Google

vankelijk door een algemeene lusteloosheid, vervolgens door een hartstochtelijke partijstrijd. Hatelijke opmerkingen aangaande de Luxemburgsche quaestie, die de regeerende dynastie aanging maar geen volksbelang betrof, vulden de oppositie-bladen.

De verbazende geldsommen, welke de voortdurende staat van oorlog verslond — waaromtrent straks meer uitvoerig — werden eenigermate vergoed door den bloei van handel en nijverheid, die sedert de scheiding van België, naar de toenmaals bestaande en door prins Frederik nauwgezet gevolgde statistische opgaven en verslagen, belangrijk was toegenomen.

De in 1830 nog zeer gedrukte toestand van den landbouw vond verbetering door een nieuwe regeling van de grondbelasting, door de graanwetten van 1835, vooral door wetenschappelijke toepassingen en vrijgevige handelsbeginselen tot bevordering van dezen belangrijken tak van nationaal bedrijf.

Meerdere kantoren hadden zich van Antwerpen naar Rotterdam verplaatst, waardoor de scheepvaart een groote uitbreiding kreeg. De handel, welke vóór 1830 aan het Vereenigde Koninkrijk ten goede kwam, bepaalde zich thans hoofdzakelijk tot het Noorden. Al hadden toen reeds velen de beginselen van vrij-handel op de lippen, bleven toch de sporen van particuliere energie om daartoe te geraken gering. De koloniale handelsbeweging concentreerde zich vooral om de Handelsmaatschappij (bladz. 57), door welker tusschenkomst de producten in grooteren voorraad naar ons land werden vervoerd en hier een ruime koloniale markt deden ontstaan. Deze uitbreiding was vooral toe te schrijven aan het in 1830 door den gouverneur-generaal van den Bosch in Oost-Indië ingevoerde cultuur- of landbouwstelsel (bladz. 253).

Het cultuur-stelsel onderscheidde zich voornamelijk daardoor, dat het, met eerbiediging der adats of oude volksgebruiken, den landbouw opvoerde om zooveel mogelijk voortbrengselen te teelen, die aanzienlijke winsten beloofden en de nijverheid op Java bevorderden. Dit stelsel, veel minder drukkend dan de toenmalige Engelsche kolonisatie, beloofde den toestand der inlanders aanzienlijk te verbeteren en maakte dat de koloniën ophielden een lastpost voor het moederland te zijn; jaarlijks wierpen zij groote geldelijke baten af, die tot ondersteuning van het moederland en

Digitized by Google

schulddelging dienden. De actiën van de Nederlandsche Handelsmaatschappij stegen tusschen 1 Januari 1832 en Mei '34 van 76 pCt. tot boven pari. Ook ontwierp generaal van den Bosch een plan tot verdediging van Java, volgens hetwelk bij Weltevreden een fort, bij Samarang en bij Soerabaya een citadel, bij Ambarawa de vesting Willem I, bij Gombong in Bagelen en bij Ngawi forten gebouwd zijn.

Het later weer veroordeelde cultuur-stelsel van den Bosch werd voortgezet door zijne opvolgers Jean Chrétien Baud, in 1834 door den luitenant-generaal de Eerens. Deze had sedert 1829 onder prins Frederik met onkreukbare eerlijkheid en vaderlandsliefde de directie van oorlog gevoerd; zijn opvolger aldaar was de luitenant-generaal Trip, directeur van het departement van den grootmeester der artillerie. De Eerens was naar Java overgebracht door den kapitein-ter-zee Koopman (bladz. 951): daarna commandant van Zijner Majesteits zeemacht in Oost-Indië. Uit de briefwisseling tusschen prins Frederik en generaal de Eerens als gouverneur-generaal blijken groote achterhoudendheid bij het toenmalige ministerie van koloniën en gemis aan alle samenwerking met het oorlogsbestuur alhier, dat nooit, zelfs niet omtrent zuiver militaire aangelegenheden werd geraadpleegd. Aangaande de krijgsverrichtingen dier dagen op Sumatra, vooral die tegen Bondjol, wist de prins alleen wat de couranten vermeldden. Dominiques Jacques de Eerens overleed op 30 Mei 1840 na een vooral uit een krijgskundig oogpunt merkwaardig bestuur; hij werd te Buitenzorg begraven. De Eerens had in velerlei betrekkingen en in den wisselenden loop van een werkzaam leven, steeds de algemeene achting, bijzonderlijk die van prins Frederik genoten en ten volle verdiend.

Koopman volgde in 1839 den kapitein-ter-zee Rijk op als commandant van het koninklijke instituut voor de marine, welke betrekking hij acht jaren heeft bekleed. Hij stierf op 21 April 1855 als vice-admiraal en lid van het hoog militair gerechtshof te Utrecht.

Door verplaatsing van vele fabrieken uit België herwaarts en de invoering van stoomwerktuigen verheugde zich ook de nijverheid, niettegenstaande het gevolgde protectie-stelsel, in grooteren bloei en bracht onderscheidene plaatsen tot welvaart. Nog slechts langzaam vestigde zich de overtuiging dat de vroeger voor de

Digitized by Google

zuidelijke fabrieken gevolgde bescherming ten nadeele van de nijverheid moest strekken.

Hoewel de koning, de prins van Oranje en prins Frederik in 1834 voor een aanzienlijk bedrag hadden ingeteekend tot aanleg van een spoorweg van Amsterdam naar Keulen, werd de daartoe vereischte som van elf millioen guldens niet bijéengebracht en mislukte het plan. Bij het bezit van talrijke waterwegen achtten velen spoorwegen geen behoefte voor Nederland; zij begrepen niets van Stephenson's machtigen »Remorqueur", wien Weustenraud huldigde —

Marche, ô puissant athlète, et, sous des cieux tranquilles,
Par des rubans d'acier cours relier nos villes,
Fleurs de granit et d'or d'un bouquet enchanté;
Des grands fleuves absents, des rivières lointaines,
Prolonge l'embouchure au sein d'arides plaines,
Surprises tout à coup de leur fertilité,
Et peuple, dans ton cours, de nobles édifices,
De palais, d'ateliers, de temples et d'hospices,
Le sol de la naissante et moderne cité.

Op 7 December 1835 werd de spoorlijn tusschen Neurenberg en Furth geopend, de eerste op Europa's vastland; te onzent kwam op 20 September 1837 het verkeer op de lijn tusschen Amsterdam en Haarlem tot stand. Ofschoon men al spoedig tot uitbreiding naar Rotterdam en aanleg van den Rijn-spoorweg naar Utrecht en Arnhem besloot, verwierp de tweede kamer de regeerings-voordracht in April '38, zoodat pas in 1845 de aanleg tot Arnhem vorderde.

In 1839 werd de droogmaking van de Zuidplas tusschen Gouda en Rotterdam voltooid (bladz. 83). Hetzelfde jaar begon het indijken en droogmaken van het Haarlemmer-meer, waarvan de noodzakelijkheid reeds in de 17de eeuw was aangetoond door den bekwamen molenmaker van het dorp de Rijp, Jan Adriaansz. Leeghwater, die het Beemster-meer had drooggelegd. Het reuzenwerk is op 1 Juli 1852 voleindigd, daarmede een plas van 18000 hectaren alles vernielend water, in vruchtbare landouwen herschapen. De Meer is droog gebleven.

Op 1 Mei 1838 werd te Amsterdam de beroemde diergaarde van »Artis Natura Magistra" geopend, nagenoeg terzelfde plaats, waar een kwart eeuw geleden de geheel vergeten tuin en mena-

Digitized by Google

gerie van koning Lodewijk gevestigd waren. Vier jaren later werd in de hoofdstad de »Societeit ter verbetering van het paardenras" opgericht; een belangrijke stap van vooruitgang op dit gebied.

Door beter beheer der geldmiddelen en streng nakomen der verplichtingen van den staat jegens de renteheffers begon het krediet zich te herstellen. Volgens eigenhandige aanteekeningen van prins Frederik was de sinds 2 Augustus 1831 tot 36 gedaalde koers der 2½ pCts werkelijke schuld in Juni 1834 weder tot 52 gerezen: toch nog 10 pCt. minder dan de koers in de eerste helft van het jaar 1830.

Alleen in Noord Brabant, waar het gros van het leger lag, en in enkele handelssteden was het lot der arbeidende klasse verbeterd; elders liet haar toestand veel te wenschen over. Toch daalde na 1832 het cijfer der huiszittende bedeelde armen belangrijk. Terwijl in Nederland de cholera, enkele plaatsen o. a. Scheveningen en Katwijk uitgezonderd die zwaar leden, minder woedde dan in het buitenland, riep de gevreesde ziekte betere hygiénische maatregelen in het leven; evenals de dagen van volkskwijning, van geweld en onrecht in en na 1830 hebben geleid tot ontwikkeling van juistere staathuishoudkundige beginselen.

Ook op kerkelijk gebied, voor de nationale kunst, de letterkundige en wetenschappelijke ontwikkeling leverde de tijd van het status quò veel merkwaardigs op.

De reeds sinds éenige jaren zich scherper teekenende geloofsverdeeldheid bij de protestanten leidde in 1834 en volgende jaren tot verbitterde twisten, welke prins Frederik bij eigen eenvoudige godsdienstige overtuiging levendig betreurde. Predikanten, die de »formulieren van eenigheid" in den meest strengen zin wenschten te handhaven, scheidden zich af uit de hervormde kerk en kwamen daarbij in botsing met de regeering. Pas na lange jaren van strijd en onderlingen twist zijn de »afgescheidenen" of de leden van de »christelijk gereformeerde kerk onder het kruis", zooals zij zich noemden, tot rust en in den laatsten tijd zelfs tot aanzien gekomen [542]).

De kunst leed geenszins onder de afscheiding van België. In het zuiden bleef de schilderschool onder Franschen invloed verkeeren; te onzent handhaafden meesters als Pieneman, Schotel,

Digitized by Google

Schelfhout, Koekkoek en anderen op waardige wijze den eigenaardigen geest der Hollandsche kunst-traditie. Maar de kunst van Thalia en van Melpomene kwijnde.

In de legerkampen en kantonnementen bloeide vooral de militaire muziek. Van de daar gevormde musici onderscheidden velen zich bij het in October 1834 door de maatschappij tot bevordering der toonkunst te Rotterdam gegeven eerste muziekfeest.

Tusschen de jaren 1830 en '40 traden vele mannen van beteekenis, onderscheidene richtingen vertegenwoordigende, van het maatschappelijk tooneel af en werden door bekwame geestverwanten opgevolgd.

Op 18 December 1831 overleed te Haarlem mr. Willem Bilderdijk, de evenknie zoo niet de meerdere van Göthe en Walther Scott, die hem in het jaar daarop zijn gevolgd. Meer nog dan door zijne poëzie heeft Bilderdijk door zijne godsdienstige opvattingen een grooten invloed op het volk uitgeoefend. Jammer genoeg stonden zijne karakter-eigenschappen niet op gelijke hoogte met zijne geestesgaven en ontbrak 't hem aan wilskracht, dientengevolge dikwerf aan zelfbeheersching. Terecht stelde prins Frederik hem als wetenschappelijk dichter hooger dan als mensch, en gevoelde in dit opzicht veel meer sympathie voor mr. Groen van Prinsterer, den klassiek gevormden confessionalist en uitmuntenden, schoon van hartstochtelijkheid evenmin vrij te pleiten, geschiedvorscher. Lievelingsschrijvers van den prins waren de bezielde Isaäc da Costa, de soms al te vurige maar nooit vinnige bestrijder van het liberalisme, de pittige Loots, de innige des Amorie van der Hoeven, de echt vaderlandslievende Tollens, de fijn waarnemende, opgewekt-godsdienstige Beets, eindelijk de geestig gevoelige, in ernst en luim evenzeer oorspronkelijke, onovertroffen leekedichter de Genestet. De boekerij van prins Frederik vormde een volledige catalogus der lettervruchten van de baanbrekers in dien tijd; de werken van Kneppelhout o. a. »Klikspaan's Leven en Typen", van Lennep's »Pleegzoon" en »Roos van Dekama", Oltman's »Slot Loevestein" en »Schaapherder" waren door zijne kinderen letterlijk kapot gelezen. Onder de Duitsche schrijvers was prins Frederik vooral Fritz Reuter lief om zijn gezonden humor, zijn ware teekening van menschen en toestanden, zijn goed hart dat ieder mensch,

Digitized by Google

wie hij ook ware, van zijn besten kant liet zien. »Hanne Nüte, Läuschen und Rimels" (Grappen en Versjes), vooral »Dörchläuchting" (Zijn Doorluchtigheidje) hebben den prins verkwikkelijke uren bezorgd en hartelijk doen lachen.

De meest gezag hebbende dagbladen van dien tijd waren, zooals wij reeds opmerkten, »het Algemeen Handelsblad", dat meerendeels de denkwijze der middelklasse wedergaf; het »Journal de la Haye" en »de Avondbode" vormden de ministerieele organen. De redactie van de »Arnhemsche courant" nam als felopposition blad meer en meer een vijandige houding tegenover de regeering aan.

De Kantiaansche wijsbegeerte drong weinig door in ons land; alleen de zinrijke Kinker valt in dit opzicht te vermelden. Voorts hebben zich Gerardus Moll in de wiskunde, Reinwardt in de plantenkunde, Hamaker in de Oostersche letteren onderscheiden. De kanselwelsprekendheid ontwikkelde zich vooral bij van der Palm. Van den Ende heeft in het schoolwezen den vooruitgang krachtig gediend.

Van de oude patriotten overleed Pieter Vrede in 1837; onder later vermelde staatslieden, waren de bekwame conservatieven Jan Hendrik Mollerus en Willem Frederik Roëll reeds in 1834 en '35 gestorven. Een schier onherstelbaar verlies sloeg het vaderland op 5 Augustus 1834 door het verscheiden van graaf Gijsbert Karel van Hogendorp: den merkwaardigen man, dien wij in ons geschiedverhaal bij schier elke belangrijke gebeurtenis tegenkwamen, die door deelneming of onthouding een oordeel velde, dat altijd van warme vaderlandsliefde getuigde: al vond hij niet altijd voldoening en al werden zijne groote verdiensten door velen niet naar waarde geschat. De door hem met groote openhartigheid, vooral na 1830, in schrift gestelde theses betreffende de belangrijkste takken van het staatsleven verdienen nog altijd aandachtige overweging.

Gedurende de kantonnements-jaren van 1831 tot '39 kregen de opleiding, de oefening en het beheer van de krijgsmachten, onder de leiding van den vorstelijken voorganger van Quatre Bras, Waterloo en Leuven, nieuwe vormen. Bovendien verrezen in 1833 te Amersfoort, Delft, Maastricht, 's Hertogenbosch en Naarden

Digitized by Google

cursussen ten einde jongelieden voor den officiers-rang te bekwamen. Terwijl de cadets der genie en van den waterstaat reeds in 1832 hunne studiën aan het marine-instituut hadden hervat, werden de academische lessen in het oude kasteel van Breda pas op 1 November 1836 heropend; voormelde cadets kwamen toen uit Medemblik terug.

Door den vorstelijken grootmeester werden in dit tijdvak bij het wapen der artillerie, in het bijzonder op het gebied der techniek, belangrijke verbeteringen aangebracht. De beweegbaarheid der bereden artillerie ontwikkelde zich tot de merkwaardige hoogte, welke bij bezoek van vreemde vorsten en officieren groote bewondering opwekte, deels in het buitenland is nagevolgd. Bijzonder was ook bij de troepen te velde de achting voor Sancta Barbara's strijders. Prins Frederik wist de hem bezielende overtuiging omtrent de grootsche rol, welke de toekomst aan het wapen voorbehield, aan anderen mede te deelen. Hoewel na 1832 in ons land de vrede niet is verstoord, hebben de sinds in Europa en andere werelddeelen gevoerde oorlogen aangetoond, hoe juist en gegrond 's prinsen meening mocht heeten.

Bij alle oefeningen in en buiten de legerkampen van Rijen en Oirschot, die tot '39 elken zomer werden betrokken, stond aankweeking van een echt militairen geest op den voorgrond, terwijl men aan de individueele opleiding van den man groote waarde hechtte. Het streven naar manoeuvreer-vaardigheid door veelvuldige en doeltreffende exercitiën leidde tot verrassende uitkomsten [543]).

Doordrongen van de gebiedende noodzakelijkheid, dat op het oorlogsveld alleen de nauwste samenwerking der wapens kans geeft op overwinning, streefden de vorstelijke broeders er naar om de studiën aan de inrichtingen van militair onderwijs, de theoretische- en practische ontwikkeling der officieren van alle wapens in die richting te leiden.

Gedurende de reis van den prins van Oranje naar Rusland, van waar hij pas in April '34 terugkeerde, voerde prins Frederik het opperbevel over het veldleger. In den nazomer van het jaar grepen ingrijpende veranderingen plaats bij de hoogere bevelhebbers, vooral bij de artillerie.

Digitized by Google

Als een donderslag bij helderen hemel verspreidde zich op 18 Januari 1835 de mare in de kantonnementen, dat de prins-veldmaarschalk door een hevige ongesteldheid was aangetast. Men wist dat de vorst eenige dagen te voren, hoewel zwaar verkouden, met zijn tweeden zoon Alexander naar 's Gravenhage was vertrokken, tot viering van den verjaardag der prinses; maar zulk eene tragische wending had niemand voorzien. Bewusteloos was de prins 's avonds bij aankomst door zijn lijfarts Everard en prins Alexander uit het open rijtuig gedragen; weldra openbaarde zich een hevige borstvliesontsteking. In angstige spanning verbeidde het geheele vaderland de bulletins. Na tien lange dagen, in groote zorg doorgebracht, daagde hoop op herstel. De blijdschap door het geheele land over 's prinsen behoud overtrof zelfs de geestdrift na zijn laatste terugkomst uit België. Op den prins maakte vooral de verknochtheid der Tilburgenaren diepen indruk. Dankgebeden stegen in alle kerken ten hemel; een gedenkpenning met het opschrift: »*Salvo principi grata patria*" herinnert aan de dankbaarheid der natie in die dagen. De 16de Maart gaf aan het veldleger zijn gevierden opperbevelhebber terug. Vlaggen, wimpels en groen sierden Tilburgs straten; onder het gelui der klokken, opgewekte tonen der muziek en gejuich uit duizenden kelen kwam de prins, vergezeld door prins Alexander, te Tilburg terug; het vorstelijke rijtuig werd door een vreugdedronken menigte voortgetrokken. In den stoet merkte men o. a. op de gilde van boogschutters en kolveniers met hunne banieren. Geen moeite of kosten spaarde zijnerzijds Oranje om de stad en hare omgeving in bloei en welvaart te doen toenemen. De prins kocht boeren-hofsteden met bouw-, weiland en heidegronden en legde den eersten steen van een groote schaapskooi; het begin der vorstelijke heideontginning, waardoor in de gemeenten Tilburg, Hilvarenbeek en Berkel na verloop van vijftien jaren honderd vijf-en-twintig bunders woesten grond in bouw- en weiland zijn herschapen. Den 29sten Mei 1835 had de eerste steenlegging plaats, door 's prinsen gemalin, van de bouwhoeve »Anna"; een groote menigte tenten waren bij die gelegenheid voor de feestvierende land- en krijgslieden opgeslagen. Nog in hetzelfde jaar verrees de »Sophia-hoeve", alzoo genoemd naar 's prinsen dochter, gevolgd door andere landbouwinrichtingen, die

Digitized by Google

naar den erfprins, de prinsen Alexander en Hendrik genoemd werden. Door een en ander werd de prins-veldmaarschalk de afgod van het landvolk in Brabant, vooral in en om Tilburg.

Prins Frederik had zoolang een met prinses Louise naar Berlijn en St. Petersburg voorgenomen reis, tot afleiding van hare droefheid (bladz. 972), uitgesteld. De gedurende dien tijd, ook reeds in vorige jaren door de prinses met haar grootmeesteres, mevrouw de Constant Rebecque, barones van Lynden van Hoevelaken, gevoerde briefwisseling leerde ons haar echt moederlijke hart, de groote zorg voor haar toen zevenjarig dochtertje Louise — »pondje", zooals zij haar noemde — kennen o. a. ter gelegenheid van een eerste kinderbal te Berlijn »'s namiddags te zes uur". Die brieven bevatten aardige bijzonderheden betreffende het toenmalige hofleven te Potsdam, te Sans-Souci en te St. Petersburg. Levendig verhaalde de prinses van de schitterende feesten te Berlijn bij het gelijktijdige bezoek aldaar van haar zuster Charlotte uit St. Petersburg, czarin Alexandra Feodorowna; omtrent het geluk van de jonge gravin von Pückler, dochter van mevrouw de Constant, bij de geboorte van een zoon, en tal van andere onderwerpen, waarbij men prinses Louise als een fijne opmerkster, maar bovenal als een trouwe, liefhebbende gade waardeert. Een allertreurigst tafereel schilderde de prinses aangaande de smart in het gezin Radziwill bij den dood der »Witte roos" (bladz. 168).

Prins Frederik woonde met den czaar, koning Frederik Wilhelm III en tal van vorsten te Kalisch in Silezië op de Russische grenzen de manoeuvres bij van de Pruisische garde en het VIde Armee-korps: de zoogenaamde verbroedering van het Pruisische en het Russische leger. Volgens prins Frederik deed het Nederlandsche veldleger in geoefendheid geenszins onder voor de Pruisische troepen. Zijn Koninklijke Hoogheid ontmoette aldaar voor de eerste maal vorst Herman zu Wied. Na afloop der manoeuvres woonde prins Frederik de inwijding bij van het gedenkteeken voor den slag bij Kulm, waaraan hij had deelgenomen. (Derde Deel bladz. 82 en volg). Czaar Nicolaas I schonk op 8 Juni 1835 aan zijn schoonbroeder het regiment grenadiers van Rostow, welk korps in 1700 was opgericht en zich vooral in de jaren 1812, 1813 en '14 bijzonder had onderscheiden. Aan deze verrichtingen in eerst

Digitized by Google

genoemd jaar tot verdrijving der Franschen uit Rusland herinnerde het Militaire Kruis van St. George en een lint met opschriften aan de bataljons-vaandels; ter gedachtenis aan den veldtocht van 1813 droegen de officieren, de onderofficieren en de grenadiers een bijzonder eereteeken op het hoofdtooisel [544]).

Van 15 December 1835 tot 29 Juni van het volgende jaar vertoefde het hoofdkwartier weder te 's Hertogenbosch.

In het kamp bij Rijen van 1836 deed de erfprins dienst bij de eerste compagnie van het eerste bataljon der afdeeling grenadiers, welke nog heden tot herinnering daarvan den naam draagt van de »konings-compagnie". Bij afwezigheid van den majoor Heyermans, die bij de Zuid-Hollandsche schutterij was gedetacheerd, voerde de kapitein Akersloot van Houten het bataljons-commando; hij werd op zijn beurt bij de eerste compagnie vervangen door den 1ste-luitenant Staats. Zoodoende viel aan laatstgenoemden officier, een soldaat van den ouden stempel, de onderscheiding ten deel om den erfprins in de oorlogskunst te onderrichten. Bij de eerste compagnie dienden eveneens de luitenants Schönstedt, in 1849 adjudant des konings en later chef van den generalen staf, van Manen en van Bronkhorst. Maar geen hunner stond strammer in het gelid dan prins Willem met kolonels-epauletten.

Prins Alexander deed dienst bij de eerste compagnie van het tweede bataljon grenadiers, onder den luitenant-kolonel jonkheer Serraris (bladz. 419). Tot de compagnies-kameraden van den jongen vorst behoorde o. a. de luitenant Mansfeldt, later luitenant-generaal. Onder telkens herhaalde geruchten van nieuwe aanvalsplannen uit het Zuiden vervulden beide vorsten opvolgend alle aan de verschillende officiers-rangen verbonden dienstbetrekkingen. 't Was in de legerplaats van Rijen, dat onze laatstlevende koning Willem III de genegenheid voor het korps opvatte, waarvan Zijne Majesteit later zoo dikwerf ondubbelzinnig heeft doen blijken. Telken jare ontmoeten wij de koningszonen in de gelederen, dienstdoende als kapitein, daarna aan het hoofd hunner bataljons grenadiers.

Ter overzijde van de grenzen ging generaal Evain, die bij het optreden van het kabinet de Theux—Ernst op 5 Augustus

Digitized by Google

1835 aan het bewind was gebleven om het leger tot hervatting van den oorlog voor te bereiden.

Gedurende den winter van 1834/'35 liet vorst Leopold door den generalen staf een geschikt terrein opsporen voor te houden oefeningen in grooter verband. Generaal Hurel koos daartoe de vlakte van Beverloo. Reeds in Mei begon de voorbereiding en gedurende den zomer werd het kamp tweemaal betrokken: telkens veertig dagen, eerst door 24 bataljons, 12 eskadrons en 4 batterijen, 20000 man, onder het bevel van graaf de Brias, daarna door 21000 man, gecommandeerd door generaal Goethals. De souverein leidde deels in persoon de oefeningen; uit alles bleek zijn ernstige wil om het leger zoo goed mogelijk aan zijn bestemming te doen beantwoorden, door het bewustzijn van eigen kracht eventueel de nederlagen der Augustus-dagen van 1831 uit te wisschen. Behalve Meenen, Ath, Bergen, Philippeville en Mariënberg, welke overeenkomstig het protocol van 17 April 1831 no. 27 en de »Convention des forteresses" van 14 December d. a. v. moesten gesloopt worden (bladz. 576 en Bijlage XV), bleven de overige vestingen in België behouden. Volgens een memorie van den generaal Evain d.d. 14 Mei 1835 werden bovendien de vestingwerken van Lierre en Hasselt, de veldwerken aan de beide Nethen te Grobbendonck, Herenthals en Westerloo verbeterd, bij Aerschot en Zammel, aan de samenvloeiing van de Groote Nethe en de Lack, gedetacheerde forten gebouwd, en Diest tot vesting ingericht (Kaart X).

Op 9 April 1835 schonk koningin Louise aan haar echtgenoot een zoon: dertig jaren later koning Leopold II. Haar eersteling, in Juli 1833 geboren, was als wichtje van nauwlijks tien maanden gestorven.

In den aanvang van Mei 1836 verving prins Frederik zijn broeder op nieuw in het opperbevel over het veldleger, daar de prins van Oranje op uitnoodiging van koning Willem IV — als hertog van Clarence een vriend van den »Old-stad" (Eerste Deel, bladz. 506) — met zijne beide oudste zonen een bezoek bracht aan het Engelsche hof; hoofdzakelijk om prins Alexander in kennis te brengen met de zeventienjarige prinses Victoria, dochter van zijn overleden broeder Eduard, hertog van Kent, de opvolgster tot den troon. Tevens verlangde Oranje de Belgische quaestie met den

Digitized by Google

koning van Groot-Brittannië te bespreken. Zijne Koninklijke Hoogheid stapte af in »Mevart's hotel, Lower Brook Street".

Koningin Adelaide, geboren prinses van Saksen Meiningen, zooals wij weten de schoonzuster van hertog Bernard van Saksen Weimar, vormde te Bushey-Park en te Windsor het middelpunt van een streng doch hoogst aantrekkelijk familie-leven, zooals men onder vorige regeeringen nimmer aldaar had gekend.

Aan den prins van Oranje viel een schitterende en hartelijke ontvangst ten deel. Zelfs lord Palmerston gedroeg zich voorkomend en vriendelijk jegens 's konings gasten. 't Scheen wel alsof alle standen en partijen te Londen door blijken van levendige sympathie voor den roemruchtigen naam van Oranje de verongelijking van zijn Huis door de staatkunde der laatste jaren en de handelingen der conferentie wilden vergoelijken. Aan de gastmalen ten hove en die door de Schotsche ridders van den Distel, de Iersche edelen van St. Patrick, de aanzienlijkste »whigs" en »tories" aan de Nederlandsche prinsen geboden; bij de wedrennen te Epsom en Ascot, welke zij meestal met den koning, de koningin, de hertogin van Kent en prinses Victoria bijwoonden, verspreidde zich al spoedig geruchten omtrent den wensch van Willem IV betreffende zijne jonge nicht. Doch prinses Victoria toonde een besliste voorliefde voor haar neef Albert van Coburg, die gelijktijdig te Kensington Palace logeerde: den door den nieuwen souverein van België voor haar gewenschten echtgenoot. Allervermakelijkst wist de lieftallige erfgename van den Britschen troon haar jongen aanbidder tegen de strikken en lagen van haar oom te beschermen, zonder aan den verplichten eerbied jegens den koning te kort te doen.

Onder tal van feestelijkheden trof de jonge prinsen 't meest de praal der wapenschouwing op 18 Juni in Hyde Park, waarbij de prins van Oranje, lord Wellington en lord Hill, allen overwinnaars bij Waterloo, in 's konings gevolg hunne oude krijgers van 1815 inspecteerden. Des namiddags vereerden Willem IV en zijn Nederlandsche gasten den feestmaaltijd bij lord Wellington in Apsley House met hunne hooge tegenwoordigheid. Te midden van den luister der geschenken en schilderijen, waarmede schier alle vorsten van Europa den prins van Waterloo in en na 1815 hadden begiftigd, zat te zijner linkerzijde de vorstelijke bevelhebber,

Digitized by Google

met wien hij op het meest beslissende slagveld van de negentiende eeuw gestreden had [545]). Den vorigen dag had de erfprins — in 1849 koning Willem III — op een gastmaal van de officieren der artillerie te Woolwich, een hem door sir Hussey Vivian, grootmeester van het wapen, toegebrachte feestdronk, beantwoord met een toast, waarbij hij hoffelijk hulde bracht, niet alleen aan Albions legerscharen maar ook aan zijn vader »dien" — sprak de erfprins in zuiver Engelsch — »alle Nederlandsche soldenieren, zonder uit»zondering, beschouwen als het beste voorbeeld ter navolging, »trotsch zijn onder hem te dienen." De gezamenlijke Engelsche officieren bereidden Oranje, prins Willem en prins Alexander een allerhartelijkste ontvangst in de »United Service Club".

Na zijne zonen door een bezoek te Oxford, Bath, Bristol, Liverpool en Wales in de herinneringen en tochten van zijn Engelsch academie-leven te hebben doen deelen, keerde Oranje op 20 Juli te 's Gravenhage terug. Het overleg van den kroonprins met Engeland's koning omtrent de Belgische quaestie had tot geenerlei uitkomst geleid. Willem IV onthield zich, even als zijne ministers, van elke inmenging. Lord Palmerston had 't zelfs vermeden België te noemen. Ofschoon koning Willem I op beter had gerekend, erkende hij: »des pillules, quand même elles sont dorées, »restent toujours médecine".

Drie maanden later werd 's konings verzoek aan de Londensche conferentie om de afgebroken onderhandelingen te hervatten, op hoogen toon van de hand gewezen, aangezien daarbij geen toestemming van den Duitschen Bond en de agnaten van het Huis van Nassau tot ruiling van grondgebied was overgelegd. Na zesjarige onderhandelingen, van 7 November 1830 tot 18 Augustus '36, te Frankfurt omtrent den toestand en ruil van grondgebied bij eventueelen afstand van het Waalsche gedeelte van Luxemburg aan België, had de Bondsvergadering besloten [546]) »dass der Deutsche Bund seine Zustimmung zur Abtretung eines Theils des Grossherzogthums Luxemburg ohne Territorialentschädigung nicht ertheilen könne; dass aber derselbe, mit Rücksicht auf die in Betreff der Agnaten des Hauses Nassau vorliegende Erklärung, geneigt sey zu der Abtretung des im Art. 2 der Separationsacte vom 15 (14) October 1831 — 24 Artikel — namhaft

Digitized by Google

gemachten Theils des Grossherzogthums Luxemburg gegen eine territorialentschädigung, vermittelst der im Art. 4 dieser Acte hierzu bezeichneten Gebietstheile, unter der Bedingung seine Zustimmung zu geben, dass dem Belgischen Gouvernement die Verpflichtung auferlegt werde, in dem an dasselbe abzutretenden Theile des Grossherzogthums Luxemburg, welcher somit aus dem Deutschen Bundesverbande scheidet, keine Befestigungen anzulegen, namentlich zu keiner Zeit die Stadt Arlon zu befestigen."

Omtrent den afstand van grondgebied in Limburg luidde het Bondsbesluit »Die nähere Ermittelung und Feststellung der dem Bunde im Limburgischen zu gewährenden Gebietsentschädigung ist, in Gleichförmigkeit mit der im Art. 5 der Separationsacte ausgesprochenen Bestimmung einer besonderen Unterhandlung zwischen dem Bunde und Seiner Königlich Niederländischen Majestät vorbehalten, und es wird der Bund hierbei von dem Grundsatze ausgehen, dass das für den abzutretenden Theil des Grossherzogthums Luxemburg in ganz gleicher Weise mit dem Bundesgebiete zu vereinigende Territorium, wenn es auch nicht einen im Areal und der Bevölkerung gleichen Ersatz zu bilden vermag, doch in Beziehung auf Contiguität und Vertheidigungslinie den Interessen des Bundes möglichst zusage."

Volgens de mededeelingen van den minister van buitenlandsche zaken in het comité-generaal der tweede kamer van 28 October 1836 vereenigde de koning-groothertog zich met het ontwerp, in zooverre dit België aanging, maar verklaarde zich tegen den inhoud betreffende Limburg. Daarmede bleef het Luxemburg'sche vraagstuk op de agenda.

Het overbrengen der weigering van 's konings verzoek aan het hof van St. James behoorde tot de laatste ambtsplichten van den Britschen zaakgelastigde te 's Gravenhage, den heer George Jermingham, wiens positie aldaar verre van benijdenswaardig mocht heeten. Hij werd in de laatste dagen van den zomer van 1836 vervangen door sir Edward Cromwell Disbrowe, die in 1810 zijn loopbaan als adjudant van sir Charles Stuart in Spanje was begonnen, waar hij later den prins van Oranje aan het Britsche hoofdkwartier had ontmoet. Na den eersten vrede van Parijs vertegenwoordigde hij de Britsche regeering aan het Deensche hof,

Digitized by Google

vervolgens te St. Petersburg. Zijn beminnelijk karakter eigende zich bijzonder om den band tusschen Groot Brittannië en ons land, die sinds 1830 merkbaar verslapt was, aan te halen. Een van de eerste door zijn bemiddeling tot stand komende tractaten betrof het verdrag van handel en scheepvaart in 1837.

De Britsche gezantschapswoning, in het vroegere huis van generaal baron de Constant Rebecque — te voren bewoond door lord en lady Clancarty, thans »Pulchri Studio" in het Lange Voorhout — werd allengs het geliefkoosde »rendez vous" van de groote wereld te 's Gravenhage; de koning en de koningin, prins en prinses Frederik, de hertog en de hertogin van Saksen Weimar vereerden sir Edward meermalen met bezoeken.

In een der laatste November-dagen van 1836 overviel den erfprins met zijn broeder Alexander en generaal Bagelaar, van Leiden terugkeerende, een hevige storm. In het Haagsche bosch was de straatweg zoo versperd door omgevallen boomen, dat zij genoodzaakt waren het rijtuig te verlaten en te voet hun weg te vervolgen. Plotseling werd prins Alexander door de takken van een vallenden boom gegrepen en bewusteloos tegen den grond geslingerd. Een korte, doch hevige ziekte volgde, waarbij sir Edward Disbrowe blijken gaf van bijzondere belangstelling: die val is wellicht één der oorzaken geworden van 's prinsen vroegen dood.

Schier dagelijks klonken bij de Engelsche legatie en bij den nieuwen Franschen gezant, baron Mortier te 's Gravenhage, de vragen: »Quelles nouvelles de Londres et des vingt-quatre articles?" Maar de regeering te Brussel vond geen reden om zich te haasten. België beschikte voorloopig nagenoeg over geheel Luxemburg en Limburg, bespaarde een jaarlijksche rente van 8 400000 guldens en stond in diplomatiek verkeer met alle staten van Europa, behalve Rusland. Bovendien traden de voortreffelijke beginselen der Belgische grondwet van 25 Februari 1831 meer en meer in het licht, en wekten ook in Nederland levendige ijverzucht: behalve de heerschappij der Roomsche geestelijkheid, welke trots het motto scheiding van kerk en staat haar gezag vooral op het gebied van onderwijs bleef handhaven: getuige het groot aantal Belgische analphabeten dier dagen. Langen tijd waren de liberalen en de clericalen in België verbonden gebleven en gingen onder de kabi-

Digitized by Google

netten Lebeau, Rogier en Brouckère hand aan hand met de Mérode's, de Muelenaer's en de Theux's. Maar spoedig scheidden beide partijen weder en voerden zoo in als buiten de kamers een woedenden strijd, waarvan de brieven der orangisten aan den koning getuigden. Volgens een hunner zou zelfs de Potter te Parijs zijn streven in 1830 betreuren en hereeniging van België en Nederland verlangen. Vorst Leopold greep niet in, maar voerde een verzoenende binnenlandsche staatkunde; hij wist door herstel van handel en nijverheid, bevordering van kunsten en wetenschappen en den aanleg van spoorwegen België tot grooten bloei te brengen.

De voorspoedige oorlogvoering van Zumala Carreguy voor don Carlos in Spanje, waaromtrent de koning eveneens door de orangisten op de hoogte werd gehouden, de afstand van den troon in Portugal door don Miguel, de gewijzigde staatkundige inzichten van Louis Philippe na de mislukte moordaanslagen van Fieschi, Alibaud en Meunier, de samenkomsten der drie oostelijke monarchen te Töplitz, waarbij vooral de czaar zich liet gelden, verlevendigden bij Willem I de hoop op hervatting der onderhandelingen. Intusschen kwam 't niet verder dan tot een voorstel van Louis Philippe om deze te Parijs te heropenen, hetgeen Engeland weigerde. Evenmin vorderden de beraadslagingen te Frankfurt, waar men thans Maastricht als bondsvesting eischte. De pogingen van jonkheer Dedel in het najaar van 1836 om tot een goed einde te geraken, stuitten af op den onwil van lord Palmerston. In Frankrijk was de Broglio in Februari 1836 als eerste minister afgetreden en vervangen door Thiers, die zeer vrijzinnige beginselen was toegedaan; maar zijn bewind duurde slechts eenige maanden. Toen Lodewijk Philips zijn goedkeuring weigerde aan een door hem voorgestelde krachtige tusschenkomst in den Spaanschen burgeroorlog, nam Thiers zijn ontslag (September). Thans kwam de vredelievende graaf Molé aan het hoofd van een nieuw kabinet, waartoe ook Guizot behoorde. Pas hadden de nieuwe bewindslieden hunne betrekking aanvaard, of Lodewijk Napoleon waagde de poging om den Juli-troon omver te werpen en zich tot keizer der Franschen te laten uitroepen. (30 October 1836) (Derde Deel, bladz. 939 en 940).

In de staten-generaal begonnen zich heftiger teekenen van

Digitized by Google

ongeduld en ontevredenheid te vertoonen. De begrootingen voor de jaren 1837 en '38 werden met steeds kleinere meerderheid aangenomen. Ofschoon 's konings hoop op herstel van het oude koninkrijk verflauwde, bleef hij weerstand bieden aan den drang: tót hij in November 1837 besloot daarin tegemoet te komen, door Limburg niet als een Nederlandsche provincie in te lijven en de zeven eerste artikelen van het ontwerp van 14 October 1831 tot erkenning van koning Leopold, van België's onafhankelijkheid en onzijdigheid aan te nemen. Maar daarmede waren Pruisen, Oostenrijk en Rusland weer niet tevreden.

In de laatste dagen van 1837 kocht de prins van Oranje het domein en landhuis Zorgvliet tusschen 's Gravenhage en Scheveningen, in 1643 door Cats gebouwd en sinds 1674 eigendom van Hans Willem Bentinck, eersten kamerheer en kolonel-commandant der gardes te paard van stadhouder Willem III; daarna van zijne nazaten [547]). Reeds vroeger (1834) had de prins Hanenburg en Houtrust onder Loosduinen gekocht, deels tot stoeterij ingericht; het domein Zorgvliet breidde hij in 1838 en '39 door aankoop van Valkenbosch en van Buitenrust — oud Hessenhof —, later nog van Kranenburg en Rustenburg, uit tot 600 hectaren (1847). Zelf bewoonde de prins Zorgvliet in 1838 slechts eenige maanden, toen zijne dochter prinses Sophie daar ziek lag.

De meest merkwaardige gebeurtenis bij het leger te velde in den zomer van 1837 betrof het bezoek van grootvorst Michael, grootmeester der Russische artillerie, met talrijk gevolg te Tilburg. Den volgenden dag kwam ook de koning aldaar en overnachtte bij pastoor J. Zwijsen. Ter eere van den grootvorst had op de Kempsche heide bij Oisterwijk een wapenschouwing plaats over het gros van het veldleger. Inzonderheid gaf Zijne Keizerlijke Hoogheid aan den prins-veldmaarschalk zijne bewondering te kennen over de bereden artillerie. »Votre artillerie de campagne »est excellente et votre artillerie légère est sublime" — een lof van deskundige zijde, waarop het geheele wapen trotsch mocht zijn.

De herinnering aan grootvorst Michael bleef in Nederland voortleven. Hij was gehuwd met Helena Paulowna — Frederika Charlotte Marie —, dochter van prins Paul van Wurtemberg. Zijn

Digitized by Google

tweede dochter, grootvorstin Katharina, huwde in 1851 met hertog George van Mecklenburg Strelitz. Langs dien weg is de vader van Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana nog verwant aan den vriend en schoonbroeder van den grootvader Harer Majesteit onze geëerbiedigde Koningin.

Op 19 Februari van het jaar 1838 trad de erfprins zijn één-en-twintigste levensjaar in, en werd hem bij besluit van dien datum door den koning zitting in den raad van state verleend. De prins-veldmaarschalk begaf zich naar de residentie ten einde als voorzitter van den raad persoonlijk zijn zoon te installeeren. De plechtigheid had plaats onder hartelijke aanspraken van den vorstelijken voorzitter en van het oudste lid jonkheer Jan Elias Nicolaas van Lijnden van Hoevelaken. De erfprins beantwoordde de tot hem gerichte woorden op waardige, gevoelvolle wijze, waarbij hij verklaarde volkomen van de groote beteekenis zijner opname in het hooge staats-college te zijn doordrongen. Al kwam 't niet overeen met het vorstelijke belang om later, gedurende de regeering van koning Willem II, mede te werken tot vermindering der prerogatieven van de kroon, mag 't naar waarheid worden getuigd, dat de prins van Oranje geen gelegenheid ongebruikt liet voorbijgaan om zich op de hoogte der behoeften van de natie te stellen en te peilen welke hervormingen de huishouding van staat moest ondergaan.

Op 28 Mei 1838 legde de erfprins te Leiden bewijzen af der door hem in de rechtsgeleerdheid, de staat- en geschiedkunde gemaakte vorderingen. Met den in die dagen zeker vreemd klinkenden wensch van zijn hooggeleerden promotor »ook van den erfprins een regeering te wachten, wijs en goed als de tegenwoordige", zeide prins Willem de tinnen der hoogeschool vaarwel.

Bij het leger bracht de koning den een-en-twintigsten verjaardag van zijn kleinzoon in herinnering door hem te benoemen tot opperofficier en brigade-commandant. De generaal-majoor Bagelaar, die sinds 11 October 1834, en baron Forstner van Dambenoy, die in Maart van het volgende jaar als majoor aan prins Willem was toegevoegd, bleven in 's vorsten onmiddellijke omgeving: eerstgenoemde tot 1836, laatstgemelde — in 1852 minister van oorlog — tot 1843. De staats-courant van 19 Februari 1838 ver-

Digitized by Google

meldde bovendien de bevordering van vijftien kolonels tot den rang van generaal-majoor.

Zoodra de opperbevelhebber zijn taak in het hoofdkwartier te Tilburg had hervat, weerklonk de mare der aanstaande verloving van prins Willem met prinses *Sophie*, de jongste, rijkbegaafde dochter van den koning van Wurtemberg: wiens tweede huwelijk in 1816 te St. Petersburg als kroonprins, met Catharina hertoginweduwe van Holstein Oldenburg, zuster van de prinses van Oranje, grootvorstin Anna Paulowna, wij vermeldden (Derde Deel bladz. 1055). Ten vorigen jare had koning Willem I Frederik Carel met zijne beide dochters eenige weken op het badhuis te Scheveningen vertoefd, en de erfprins een hartstochtelijke liefde voor zijne schoone nicht opgevat.

In Mei 1837 bezochten prins Frederik en prinses Louise nogmaals Berlijn bij gelegenheid der bevalling van prinses Albert van Pruisen, prinses Marianne der Nederlanden, van een zoon (8 Mei 1837); zij ontmoetten aldaar o. a. de prinses van Mecklenburg en den kroonprins van Zweden. De prins keerde alleen terug naar 's Gravenhage en verrichtte de reis met de voor dien tijd groote snelheid van 66 uren. Hare Majesteit koningin Wilhelmina, de koning van Pruisen, veel andere vorsten en vorstinnen woonden op 6 Juni den doop bij van haar kleinzoon: haar laatste bezoek aan Berlijn.

II. Het tractaat van 19 April 1839.

Het *status quò* en de daarmede gepaard gaande staat van oorlog oefenden een hoogst nadeeligen invloed uit op de geldmiddelen van den staat. Aanvankelijk zelden maar allengs meer verhieven zich na 1834 stemmen in de staten generaal tegen het gevolgde stelsel van volharding, waarvan een ontzettende schuldenlast het gevolg was — alleen de werkelijke schuld $2^1/_2$ pCt. bedroeg ruim 780 millioen guldens — en drongen er op aan, een einde te maken aan een politiek, die door geen verbeterde uit-

Digitized by Google

zichten gewettigd werd en Neerland's financiën te gronde moest richten. De hoog gestegen belastingen konden niet meer verzwaard worden en gaven o. a. in Amsterdam herhaaldelijk aanleiding tot ernstige ongeregeldheden. De telkens herhaalde leeningen hadden den schuldenlast met ruim twee honderd en veertig millioen guldens vermeerderd [548]).

In Maart 1838 was opnieuw aan de staten-generaal een ontwerp van wet tot aanvrage van ruim negen millioen ter bestrijding van de buitengewone uitgaven voor het oorlogsbestuur voorgelegd. Deze voordracht vond felle bestrijding; de volksvertegenwoordigers oordeelden dat 't hoog tijd was om onze staatsgeschillen te vereffenen, het land niet verder door overdreven, nuttelooze krachtsinspanning uit te putten en tot den gewonen gang van zaken terug te keeren. Toen de denkwijze binnen en buiten de kamers geen twijfel meer overliet, verklaarde Zijne Majesteit zich bereid om de 24 artikelen aan te nemen »met volle bewustheid van te midden der overwegende moeilijkheden, door ondankbaarheid en geweld, door verkrachting en verscheuring der heiligste tractaten en opoffering van Europa's dierbaarste belangen aan het vaderland berokkend, de haar opgelegde plichten, zonder te wankelen, doch tevens beraden, vervuld te hebben" Na deze openhartige verklaring nam de kamer de voordracht met eenparige stemmen aan. De natie gevoelde en erkende dat het offer des konings aan hare dierbaarste belangen, nu een algeheele afscheiding van België onherroepelijk geworden was, den weg voor een eindschikking baande.

In Engeland had het ministerie Melbourne, bij vruchtelooze pogingen om verbetering te brengen in het lot der Ieren, nagenoeg allen invloed verloren, toen koning Willem IV kwam te overlijden (20 Juni 1837) en werd opgevolgd, in Groot Brittannië door prinses Victoria, in Hannover, alwaar de Salische wet gold, door zijn jongeren broeder Ernst August, hertog van Cumberland.

Deze omstandigheden verwekten heel wat drukte bij de Britsche legatie te 's Gravenhage. Eerst kwam de heele »Society" bij den gezant rouwklagen, korten tijd later hare gelukwenschen aanbieden bij de troonsbestijging der achttienjarige koningin. De eerste weken vertolkten de zachtkens, achterhoudend gevoerde

Digitized by Google

gesprekken in de salons van lady Disbrowe zekere bezorgdheid. Willem IV toch had Groot Brittannië in een kritieken toestand achtergelaten. Sinds den tijd van Cromwell was de monarchale regeeringsvorm voor de Britsche natie niet zoo ondragelijk als toen Victoria, een bloode maagd zonder ervaring, den zoo dikwerf door hare voorgangers ontheiligden troon besteeg. De vier George's hadden het koningschap in het Eilanden-rijk in minachting gebracht en Willem IV was er de man niet naar om voor de dynastie goed te maken, wat zijne voorgangers hadden bedorven; ook Nederland had sinds 1830 alle redenen om over zijn zwakheid te klagen. Maar spoedig keerde de toon in de gezantschapswoning van het Lange Voorhout. De geruchten uit Londen omtrent de sympathie, die de kleine, aanvallige koningin aanstonds bij haar eerste optreden, daarna bij de kroningsplechtigheid in Westminster Abbey en bij haar aanraking met het parlement had gewekt, verdreven alle vrees. Op de druk bezochte avond-»tea's" van lady Disbrowe vormde de Britsche souvereine het onderwerp van alle gesprekken. De hoogbejaarde freule von Estorff, nog altijd hofdame van de koningin (Eerste Deel bladz. 415, en bladz. 12) wijdde volgens brieven van hare collega's in Buckingham Palace uit over de zachtheid en den eenvoud, vooral over de beleefdheid van »dear Queen Victoria" jegens oudere dames, van wie, volgens »de lieve freule", trouwens mede volgens prins Frederik, de toen ook veelal pretentieuse en meerendeels toch zoo weinig beteekenende meisjes uit de aanzienlijke Haagsche kringen heel wat konden leeren! De jonge vrouwen hadden 't druk over het bekoorlijke uiterlijk, het figuur en de toiletten van »Venus op den troon". In nog hoogere mate prikkelde haar de vraag tot wien der vorstelijke ridders, die naar de hand van koningin Victoria dongen, zij haar huwelijksaanzoek zou richten: pijnlijk voorrecht voor het hart der koninklijke jonkvrouwe. Veel had men reeds bij het leven van haar oom Willem IV gefluisterd over prins Albert van Coburg (bladz. 994), die toen met tal van bezwaren te kampen vond. De koning toch had alles in het werk gesteld om het plan tot eene huwelijksverbintenis met den Duitschen prins te verijdelen [549]). Heerlijk onderwerp voor allerlei romantische combinatiën: waarbij dan lord Disbrowe zich prettig ondeugend in de gesprekken der dames mengde om het

Digitized by Google

gezond verstand, de veelzijdige kennis, het sterke geheugen, het heldere inzicht en het koele overleg van de jonge souvereine te roemen, »who was too busy with state affairs to think of getting married" — een koningin naar Tennyson's uitspraak

> A rosebred set with little wilful thorns,
> And sweet as English air could make her.

Ter gelegenheid van het bezoek van Ernst August, hertog van Cumberland en den hertog van Cambridge aan de hofstad, eerstgenoemde bij vertrek naar Hannover tot aanvaarding van het koningschap, de andere bij terugkeer naar Engeland nadat hij zijn post als Hannoveraansch vice-koning had neergelegd, greep aan een groot gastmaal bij den Britschen gezant, waaraan ook prins en prinses Frederik deelnamen, een vermakelijk voorval plaats. Zijne Koninklijke Hoogheid had geweigerd om de hertogin van Cambridge naar tafel te geleiden, zeggende dat die eer aan den vertegenwoordiger van Engeland's koningin toekwam, en de hertog den arm moest bieden aan lady Disbrowe. Prins Frederik leidde nu niet de hoogst in rang zijnde dame, namelijk de vrouw van den minister van Maanen, maar de jonge, bevallige gravin d'Aubremé naar tafel. Al spoedig gevoelde de prins berouw over zijn inbreuk op de étiquette en sprak »en cercle" de gravin d'Aubremé aan als »Madame van Maanen", deze als »Madame la comtesse": als gevolg waarvan beide dames erg verstoord raakten: laatstgenoemde, omdat zij zich achtte te kort gedaan, de andere omdat zij werd aangezien voor iemand, veel ouder dan zij en met wier uiterlijk zij zich ongaarne verlangde te meten.

Ten dage der troonsbestijging van koningin Victoria kreeg de toen 33-jarige Benjamin Disraeli zitting in het parlement. Aanvankelijk zagen zijne adelijke partijgenooten in den pittigen schrijver van den »high-life" roman »*The young Duke*", van »*Endymion*" e. a. niets dan een eerzuchtigen joodschen parvenu. Welhaast zou deze de leider der machtige tory's, en als lord Beaconsfield de eerste raadsman der kroon en de stichter van het Britsche imperialisme worden. Prins Frederik heeft hem slechts éénmaal ontmoet.

Op 14 Maart 1838 stelde jonkheer Dedel de vertegenwoor-

Digitized by Google

digers der groote mogendheden te Londen in kennis met den wensch van koning Willem I om tot onderteekening van de voorstellen der conferentie van 14 October 1831 »la signature simple »et immédiate des vingt quatre articles" over te gaan (bladz. 1002). De gezanten der drie oostelijke hoven namen het voorstel *ad referendum* en vroegen instructiën; maar lord Palmerston en de opvolger van Talleyrand achtten, uit voorliefde voor België, dat wegens de sinds October 1831 veranderde omstandigheden het verdrag wijzigingen behoorde te ondergaan. Vorst Metternich had aanstonds bij ontvangst der mededeeling van 14 Maart voorzien dat Engeland en Frankrijk, even als in October '33, zouden terugkomen op hun eisch tot overleg van Willem I met den Duitschen Bond en de agnaten van het Huis van Nassau aangaande het groothertogdom Luxemburg (bladz. 970). Ten einde deze klip te ontzeilen had hij op 26 Maart aan den Nederlandschen gezant te Weenen, baron Mollerus, en den Oostenrijkschen gezant te 's Gravenhage, graaf Senfft de Pilsach, opgedragen om door bemiddeling van baron Verstolk van Soelen den koning voor te stellen, zich te vereenigen met het Bondsbesluit van 18 Augustus 1836 tot regeling van het grondgebied bij eventueelen afstand van Waalsch Luxemburg aan België.

Ofschoon de oostelijke hoven de scherpe houding der zeemogendheden tegenover Nederland afkeurden, achtten zij, in verband met hunne voorwaardelijke adhaesie aan het tractaat van 15 November 1831 en met de overeenkomst van 21 Mei '33, zeker voorbehoud billijk, inzonderheid betreffende de verdeeling der nationale schuld en de Schelde-vaart. In gelijken zin liet de Pruisische minister van buitenlandsche zaken Werther zich jegens graaf de Perponcher te Berlijn, daarna ook de czaar aan zijn gezant te Londen uit. Betrekkelijk Luxemburg volgde de koning den raad van Metternich en Werther; omtrent aan te brengen wijzigingen in de 24 artikelen hield de Nederlandsche regeering vast aan de letter van het tractaat van 15 November 1831 d. i. »accession à un acte déjà autérieurement existant", maar liet zekere toegeefelijkheid voor de te Weenen en te Berlijn bedoelde artikelen doorstralen (Juni 1838)[550].

Veel grootere bezwaren rezen te Brussel. Bij de voordeelen,

Digitized by Google

welke de Belgen sinds ruim zes jaren uit het *status quo* trokken, wilden zij thans niet hooren van ontruiming van Limburg — behalve Maastricht — en Luxemburg — behalve de vesting, — welke gewesten zij feitelijk reeds acht jaren hadden bezeten. Vorst Leopold en zijne raadslieden gaven de zoo lang gekoesterde hoop niet prijs dat het *uti possidetes* gedurende zooveel jaren ten slotte tot eigendom zou voeren. Ook het Belgische leger verzette zich krachtig tegen het aannemen der 24 artikelen. Bovendien eischte de regeering vergoeding der kosten — ongeveer 450 millioen francs — voor het onderhoud en de uitbreiding der krijgsmacht wegens de steeds dreigende houding van Nederland. De kamer der afgevaardigden beweerde (16 Mei 1838), dat het verdrag van 15 November 1831 was vervallen, aangezien het noch ter behoorlijker tijd door Willem I aangenomen, noch door de conferentie, niettegenstaande haar plechtige toezegging (bladz. 845), ten uitvoer gelegd was. De gisting liep zoo hoog, dat vorst Leopold zich verplicht zag om medio Juni de zittingen der staten-generaal te sluiten. De minister van oorlog, generaal Willmar, sinds 19 Augustus 1836 belast met het oorlogsbestuur, verzuimde niets tot verzekering van de Belgische grenzen en om, zoo noodig, aanvallend te werk te gaan.

De houding van koningin Victoria in deze aangelegenheid was bij al de liefde, welke zij haar oom Leopold toedroeg, voor een zoo jeugdige souvereine wonderbaarlijk juist en waardig. Als prinses had zij, geleid door haar hart en door erkentelijkheid, meermalen het bestuur van den man geprezen, wien zij sinds haar prilste jeugd als een vader aanhing, »... Belgium is indeed the happiest country in the world, and it is *all*, *all* owing to your *great care* and *kindness*. »Nous étions des enfants perdus" — general Goblet said to me at Claremont — »quand le Roi est venu nous sauver. And so it is..." (14th Nov. 1836). Nog in Januari '39 stemde de prinses haar bejaarden raadgever tot kalmte. »I think violence so bad in every thing..." maar onthield zich van elk verder oordeel aangaande »your *worthy* Dutch neighbours." Toen oom Leopold echter in den aanvang van Juni zijn koninklijke nicht wilde winnen voor de weigering van België om de 24 artikelen ongewijzigd aan te nemen, tenzij Luxemburg geheel aan

Digitized by Google

den nieuwen staat werd toegewezen, en Leopold dringend aan Engeland verzocht om daartoe de mogendheden over te halen »... all I want from your kind Majesty is, that you will *occasionally* express to your Ministers, and particularly to good Lord Melbourne, that, as far as it is *compatible* with the interests *of your own* dominions, you do *not* wish that your Government should take the *lead* in such measures as might in a short time bring on the *destruction* of this country, as well as that of your uncle and his family" — toen plaatste de koningin zich, na rijp overleg vooral met lord Melbourne, op een zuiver constitutioneel en diplomatiek standpunt, en wees haar oom in de vriendelijkste, tevens waardigste bewoordingen te recht —

»Buckingham Palace, 10th June 1838.

»... It would indeed, dearest Uncle, be *very wrong* of you, if you thought my feelings of warm and devoted attachment to you, and of great affection for you, could be changed. *Nothing* can ever change them! Independent of my feelings of affection for you, my beloved Uncle, you must be aware that the ancient and heriditary policy of this country with respect to Belgium must make me most anxious that my Government not *only* should not be parties to any measure that would be prejudicial to Belgium, but that my Ministers should, as far as may not conflict with the interests or engagements of this country, do *everything* in their power to promote the prosperity and welfare of your Kingdom... You are right in saying that I, though but a child of twelve years old when you went to Belgium, remember much of what took place, and have since then had the whole matter fully explained to me. The treaty of November 1831 was perhaps not so advantageous to the Belgians as could have been wished, yet it cannot have been thought very advantageous to the Dutch, else they would have most probably urged their Government before this time to accept it; besides, when these conditions were framed, England was only one of *five* Powers whose concurrence was required, and consequently they were made under very difficult circumstances. This treaty having been ratified, it is become binding, and therefore it is almost impossible to consider it as

Digitized by Google

otherwise, and to set aside those parts of it which have been ratified by all the parties . . ." [551])

De meest ervaren diplomaat had niet beter kunnen antwoorden dan Engeland's jonge souvereine.

Engeland en Frankrijk wisten dan ook de oostelijke hoven te winnen voor het besluit om, wat de regeling van het grondgebied voor Nederland en België betrof, in geen enkel opzicht van de 24 artikelen af te wijken. Wél leende de conferentie het oor aan de vertogen van België tot vermindering van de financieele bepalingen, en wijzigde de 24 artikelen in dier voege, dat met kwijtschelding der achterstallen — ruim 67 millioen guldens — na 1 Januari 1839 slechts vijf millioen jaarlijksche rente ten laste van dit land zouden komen; daarentegen werd Nederland met toestemming der mogendheden gerechtigd tot heffing van een tol op de Schelde. De groote meerderheid der Belgische afgevaardigden bleef zich echter heftig tegen de aanneming der alzoo gestelde voorwaarden verzetten. De spanning nam toe en werd te Parijs, daarna te Brussel nog door de Potter aangeblazen, als gevolg der oorlogszuchtig gestelde troonrede van vorst Leopold op 13 November 1838.

In den zomer van dit jaar stond een aanzienlijke krijgsmacht — de juiste sterkte troffen wij niet aan — met honderd stukken geschut in het kamp van Beverloo onder aanvoering van den ondernemenden Franschen generaal Magnan gereed. Die troepenverzameling — op 17 Mei 1839 werd de sterkte van het mobiele Belgische leger op 60000, van de reserve op 20000 hoofden aangenomen — moest tot bezorgdheid stemmen: te meer wijl ook Venlo en de citadel van Antwerpen tegen een mogelijk beleg werden voorzien, veelvuldiger marschen in de richting der grenzen en enkele min of meer ernstige voorvallen het vermoeden wettigden, dat ginds naar voorwendselen gezocht werd om ingrijpen met de wapens te veroorloven. Pruisen mobiliseerde het VII[e] en het VIII[e] Armeekorps en een deel van de landweer; ook op de noordelijke grenzen van Frankrijk trokken troepen samen.

Het jaar spoedde ten einde zonder gunstige wending; zelfs spraken de oorlogzuchtige bedoelingen der Zuidelijken nog duidelijker, toen op 1 Februari 1839 de generaal Skrzynecki, die bij

Digitized by Google

Ostrolenska verslagen was, in gelijken rang met andere zijner landgenooten bij het Belgische officiers-korps werd opgenomen. Aanstonds nam Skrzynecki alle troepen, sterkten en stellingen in oogenschouw. De vreemde aanvoerder, die na schier wanhopigen strijd den ondergang had gezien van het eenmaal onafhankelijke koninkrijk Polen, zijn moederland, zou nu de zege aanschouwen der Belgen, welke zich onrechtmatig van Nederland losgescheurd en in het open veld het onderspit gedolven hadden.

De prins-veldmaarschalk beschikte op dat oogenblik rechtstreeks over niet meer dan vier-en-twintig duizend bajonetten, drie duizend ruiters en acht-en-zestig vuurmonden: minder dan de helft der Belgische krijgsmacht (Bijlage XVI).

Ten einde op alle gebeurlijkheden voorbereid te blijven liet Oranje in Februari in Noord-Brabant een versterkte stelling inrichten, geschikt om eventueel de over een groote uitgestrektheid gekantonneerde troepen onder bescherming van 's Hertogenbosch op te nemen. De terrein-werkzaamheden werden onder leiding van den kolonel Nepveu en den kapitein-ingenieur Merkes van Gendt binnen enkele dagen met behulp der landbewoners voltooid en ingericht tot een sterke positie Cromvoort-Helvoirt-Esch-Boxtel-St. Oedenrode, tusschen de Ley-beek, den Nemer en den Dommel. Alle wegen en toegangen van de Belgische grenzen naar Bergen-op-Zoom, Roosendaal, Zundert en Breda werden zorgvuldig bewaakt.

De lichtingen 1832 en '33 kwamen tot versterking van de bezetting der vestingen in Brabant en Limburg onder de wapenen. De erfprins — later koning Willem III — aanvaardde het bevel over de eerste brigade der divisie van den luitenant-generaal hertog Bernard van Saksen Weimar op het belangrijkste punt der stelling te Boxtel, waar het divisie- en het brigade-stafkwartier gevestigd waren. Dagelijks ging de erfprins de vorderingen der veldwerken, palissadeeringen en verhakkingen na, waardoor dit gedeelte der stelling in een flinken staat van tegenweer werd gebracht.

In den aanvang van April 1839 bracht de czarewitsj Alexander Nicolaas — in 1855 czaar Alexander II — een bezoek aan het Nederlandsche hof. De hofkapelaan Daniel Delprat gaf daarvan een luimige beschrijving, waaraan wij het volgende ontleenen. »Ici et à Amsterdam la présence du »troonopvolger" de Russie

Digitized by Google

fait tourner toutes les têtes et vide toutes les bourses des élégants et élégantes!... La foule, la chaleur au bal chez le prince d'Orange étaient si grandes que le prince Frédéric s'en est trouvé mal et a dû sortir pour ne pas étouffer. Entre nous le »troonopvolger" russe cause plus de trouble qu'il ne se fait aimer. Très-poli avec les dames, il ne l'est guère avec les hommes, marche à faire trembler les salons, va droit devant lui et malheur à celui qui ne se détourne pas à tems! Interroge brusquement, n'écoute presque pas les réponses. C'est dommage, car du reste il est très-bien élevé et a beaucoup de bonnes qualités... On assure qu'il ira voir notre armée..." Het gerucht bevestigde zich; medio Mei bezocht de czarewitsj te Tilburg het veldleger. Te zijner eere had op 1 Mei een groote revue op de Kemp'sche heide plaats. Rijke geschenken aan Tilburg en aan het leger vertolkten de tevredenheid van Zijne Keizerlijke Hoogheid over hetgeen hij aldaar had bijgewoond.

De laatste feestelijke herinnering van Breda aan de kantonnements-jaren dagteekende van 23 September 1838, toen de baronie met een luisterrijken optocht de aanvaarding door den prins veldmaarschalk van het lidmaatschap van het »oude gild des edelen ridders St. Joris" vierde.

De spanning tusschen de beide tegenover elkaar staande legers had het hoogtepunt bereikt en de opgezweepte hartstochten waren op het punt zich in wapengeweld te ontlasten, toen krachtig en onverbiddelijk een slagboom tusschen beide partijen oprees. Louis Philippe benam aan zijn schoonzoon elk vooruitzicht op Fransche hulp. Buitengewone zendingen van graaf Félix de Mérode en den heer de Gerlache naar Parijs en naar Londen om te samen met le Hon en van de Weyer lord Palmerston en de conferentie tot concessiën in het voordeel van België over te halen; eveneens aanbiedingen van zestig, zoo noodig honderd millioenen francs aan Nederland tot aankoop der door België begeerde gewesten, stuitten af op de onverzettelijkheid der conferentie. De vredelievende minister Molé overwon in de Fransche kamer de oppositie van Thiers en Guizot, die voor krachtige hulp aan België stemden, en schroomde niet de representanten naar huis te zenden. Spoedig echter moest hij aftreden en werd in Mei '39 vervangen door Soult, deze op 1 Maart '40 weder door Thiers.

Digitized by Google

Den 23sten Januari 1839 noodigden de mogendheden België met een soort ultimatum uit om tot het eindverdrag toe te treden. Behalve de heeren de Theux, Nothomb en Willmar namen alle ministers hun ontslag; de hoven van Berlijn en van Weenen riepen wegens de indienstneming van generaal Skrzynecki door vorst Leopold hunne gezanten uit Brussel terug. Ook in het Belgische leger mokte men hevig tegen vorst Leopold en leende ijverig het oor, deels aan de orangisten om den prins van Oranje uit te roepen, anderen om de republiek te proclameeren.

In deze dagen richtte koningin Victoria, wie haar oom nog altijd »my dearly beloved Child" noemde, merkwaardige brieven aan haar »dearest Uncle", waaraan wij ontleenen —

»(Buckingham Palace, 7th February 1839) »... I regret to hear that your government gives you so much trouble, but trust that you will exert all your influence, as you have so frequently done, to persuade your ministers to be reasonable, and not to resist the favourable offers made to the government. *Everybody* here is exceedingly anxious for the conclusion of these long pending affairs, and hope that the answer from Belgium will soon arrive. You will forgive me, dear Uncle, if I express to you my earnest hope that these expectations may not be disappointed, for I feel that since the Dutch have so instantly accepted the proposition of the conference, Belgium would suffer in the eyes of this country were she to delay, and, what I am still more fearful of, my beloved Uncle, you might be blamed, and suffer for what your government may do... That all may be peaceably and amicably settled is my earnest prayer..."

En toen hij op 5 April haar had teruggeschreven »The feeling is strongest against England, in which the people expected to see a support, and only found a strong determination to decide *everything against them* and at *their expense*...." antwoordde koningin Victoria —

(9th April 1839) »... You say that the anger of the Belgians is principally directed against England. Now, I must say you are very unjust towards us, and (if I could) I might be even a little angry with you, dear Uncle. We only *pressed* Belgium for her *own* good, and *not* for ours. It may seem hard at first, but the

Digitized by Google

time will come when you will see that we were right in urging you not to delay any longer the signature of the treaty..."

Ofschoon oom Leopold den 19 d. a. v. zijn nichtje maar half bedankte voor haar ongevraagd advies »I know that your generous little heart would not have wished at any time but what was good for a country in which you were *much beloved*..." en 't hem hard viel de verzenen tegen de prikkels te slaan, nam hij toch haar raad ernstig ter harte [552]).

Ook aan de oevers van de Spree, van de Newa en de Donau klonken waarschuwende stemmen jegens de Belgische regeering, zoodat het half ontbloote zwaard weder in de scheede viel. Na heftige beraadslagingen in de Belgische kamers namen de gedeputeerden op 19 Maart 1839, onder den invloed van lord Palmerston en aangezien de conferentie elke wijziging der 24 artikelen weigerde uit vrees voor nieuwe bezwaren, het ontwerp met 58 tegen 42 stemmen aan. Onder de hevige opposanten behoorde Gendebien. Toen zijn naam bij de stemming werd afgelezen, riep hij met een donderende stem: »Non, 380000 fois non, pour 380000 Belges que vous sacrifiez à la peur!" — en nam staande de zitting zijn ontslag. In den senaat verwierf het tractaat 31 tegen 14 stemmen. — Een samenzwering van republikeinen, orangisten en patriotten tegen de regeering mislukte door inhechtenisneming der leiders.

Nog bleef koning Willem I hoop stellen op de oostelijke mogendheden om de 24 artikelen te zijnen gunste te wijzigen. De czaar wendde daartoe, ter wille van den prins van Oranje en niettegenstaande de verklaringen van graaf Orloff, pogingen aan bij lord Palmerston; doch zonder gevolg.

De onderhandelingen der mogendheden gedurende den zomer te Töplitz ontnamen ten slotte aan de Nederlandsche regeering alle hoop op vervulling harer wenschen. Ernstig drongen de oostelijke hoven bij koning Willem I aan om, zonder verdere eischen, tot oplossing der Belgische quaestie te geraken. Op 19 April 1839 werden te Londen drie verdragen gesloten: dat der 24 artikelen — met twee andere betreffende den vrede uitgebreid — tusschen Nederland en België (Bijlage XVIII), twee tusschen Nederland, respectievelijk België, eenerzijds en de vijf groote mogendheden

Digitized by Google

anderzijds; laatstgenoemde verdragen dienden om de bepalingen van het Nederlandsch-Belgische tractaat tegenover elke der beide contracteerende partijen te waarborgen. Nog duurde 't tot 8 Juni alvorens aan het »Foreign Office" te Londen de uitwisseling plaats had van de geratificeerde akten, waarbij de reeds bijna negen jaren feitelijk verbroken vereeniging van Noord en Zuid ook rechtens ophield te bestaan [553]).

Als bewijs hoe verstokt men nog immer in sommige kringen dacht over de Belgische quaestie, getuigen de woorden van een Waalsch predikant in die dagen »L'annonce de la signature a produit une *impression pénible*, en se félicitant de la fin de tant de discussion . . ." Ook in België duurden in 1840 de woelingen tegen de regeering voort.

Het tractaat van 19 April 1839 (Bijlage XVIII) verschilde maar zeer weinig van de oorspronkelijke 24 artikelen. Het groothertogdom Luxemburg, waarvan de westelijke helft aan België kwam [554]), werd van Nederland afgescheiden. Tot schadeloosstelling van Duitschland werd het deel van Limburg, hetwelk aan Nederland verbleef, met uitzondering der vestingen Maastricht en Venlo met hunne kringen, als een hertogdom bij den Duitschen Bond gevoegd. Sedert oefenden Limburg en Luxemburg te samen op den Bondsdag de rechten uit, waartoe laatstgenoemd groothertogdom vroeger alleen bevoegd was; zij brachten één collectieve stem uit. De agnaten van het huis van Nassau ontvingen bij het verdrag van 27 Juni '39 zeven tonnen gouds voor het verlies van hun rechten op de gedeelten van Limburg, die als surrogaat dienden voor het in Luxemburg verloren grondgebied; de som werd uit de Nederlandsche schatkist betaald en Limburg aan gelijk erfrecht onderworpen als de andere Nederlandsche gewesten. De rechten tot opvolging der Walramsche linie krachtens de Nassau'sche Huisverdragen van 1732, 1736 en 1783 in het gedeelte van Luxemburg, dat het Huis van Oranje en Nassau behield, bleven voortbestaan en zijn later ook bij artikel 1 van het Londen'sche tractaat van 11 Mei 1867 opgenomen. »Les droits que possèdent les Agnats de la Maison de Nassau sur la succession du Grand-Duché, en vertu des mêmes traités, sont maintenus."

Volkomen vrijheid van verkeer op de Schelde, een der meest

Digitized by Google

belangrijke punten van onderhandeling der conferentie te Londen, werd pas bereikt door de tractaten van 12 Mei en van 16 Juli 1863, gesloten respectievelijk met Nederland en met de zee-mogendheden. Overeenkomstig eerstgemeld verdrag ontving Nederland van België een som van 17,141640 guldens als vergoeding bij afstand van het krachtens § 3 van art. 9 van het tractaat van 19 April 1839 geheven scheepvaartrecht op de Schelde-vaart: welke afkoop volgens het verdrag van 16 Juli '63 door de zeevarende mogendheden in evenredigheid aan België werd terugbetaald. De laatste financieele regelingen met België betreffende den doorvoer van spiritualiën en den aanleg van den spoorweg van Antwerpen naar Gladbach dagteekenen van 13 Januari 1873.

De geschiedenis van het publiek recht in België vorderde op nieuw door de tractaten van Londen van 9 en 11 Augustus 1870, kort na het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog, waarbij Groot-Brittannië met Pruisen en Frankrijk overeenkwam om, doch alleen voor *dien* oorlog, de onzijdigheid van België te waarborgen. Daarbij werd de in de speciaal-verdragen der groote mogendheden met België en Nederland op 19 April 1839 gesloten collectieve garantie nader bepaald door omschrijving van de rechten van België, van de plichten van Frankrijk, Pruisen en zijne bondgenooten. Dientengevolge is België meest waarschijnlijk bij het drama van Sédan voor een schending van grondgebied gespaard.

De regels en de plichten voor de neutralen — dus eventueel de houding van Nederland met betrekking tot de Wester Schelde, welke rivier in oorlogstijd, zoo lang Nederland neutraal blijft, *niet* geopend is voor oorlogsvaartuigen of troepen-transporten eener oorlogvoerende mogendheid — zijn voorgeschreven in de verdragen der tweede vredes-conferentie van 1907 te 's Gravenhage [555]).

Reeds op 5 Maart 1839 had de minister van buitenlandsche zaken, overeenkomstig 's konings opdracht aan de tweede kamer mededeeling verricht omtrent het te sluiten tractaat en de daarop betrekking hebbende diplomatieke stukken overgelegd. Baron Verstolk eindigde zijn rede met de volgende peroratie —

»Edel Mogende Heeren! Indien de openlijke behandeling en onmiddellijke bekendmaking der meeste binnen- en buitenlandsche

Digitized by Google

staatsaangelegenheden een der kenteekenen zijn van onzen tijd, zoo is dit meer bijzonder het geval met de onderhandelingen uit de Belgische gebeurtenissen, sedert het jaar 1830 voortgesproten. Wij mogen ons over die publiciteit verheugen. Zij toch zal aan den geschiedschrijver en aan den staatsman, aan tijdgenooten en aan het nageslacht, eenen rijken voorraad der kostbaarste bouwstoffen voor hunne nasporingen opleveren. Terwijl zoo menige bladzijde van de jaarboeken der volken achter eenen ondoordringbaren sluier verborgen blijft, zal de toegang tot de voorvallen, welke aan ons vaderland zulke diepe wonden geslagen hebben, steeds voor een iegelijk genaakbaar zijn; nimmer zal de betrokken navorscher, mits hij slechts waarheid zoeke, in verlegenheid geraken, wanneer hij zich de vragen mocht voorstellen: welke was de aanleiding der uiteenscheuring van het bloeiende koninkrijk der Nederlanden; door welken samenloop van oorzaken kreeg ze haar beslag; aan welks zijde lagen het regt en de billijkheid, het welbegrepen belang van den staat, de gematigdheid, de aankleving aan de beginselen van orde en ware vrijheid; toonde gedurende den achtjarigen strijd 's lands bestuur zich bestand tegen de zware beproeving, aan hetzelve door de Voorzienigheid opgelegd; ging deszelfs volharding gepaard met beleid, bukte het met waardigheid voor het noodlot; en, welke toekomst voorspelt de scheiding van Nederland en België aan het welzijn der beide landen en aan de rust van Europa?" [556])

Bij velerlei schikkingen, ook met den Duitschen Bond, duurde het tot 5 November 1842 alvorens alle onderhandelingen ter algeheele en definitieve uitvoering van het tractaat van 19 April 1839 ten einde kwamen en den toestand regelden, welke zich uit de gebeurtenissen van 1830 ontwikkeld had — waaraan de prins van Oranje van den beginne aan gepoogd had een andere wending te geven, welker nut bij zijn troonbeklimming zou gebleken zijn (bladz. 476 en 484).

Een zeer gelukkige keuze benoemde den heer A. R. Falck, tijdelijk in Hongarije vertoevende, tot 's konings vertegenwoordiger in Brussel. Hoewel deze positie niet met zijn vroegere te Londen overeenkwam, liet de edele man zich de benoeming welgevallen. Op 16 October '39 ontving koning Leopold hem op het paleis te

Digitized by Google

Laeken in gehoor. Mr. Falck heeft ontzachlijk veel goed gedaan in Brussel, en verdiende den lof van Talleyrand: »Vous n'êtes pas l'homme de la Hollande seule, mais celui de l'Europe."

Neerlands natie, het stoere gildenvolk der Zeventien Provinciën onder keizer Karel V, daarna door het Spaansch geweld in Noord en Zuid gesplitst; na teistering gedurende hevige oorlogen in den aanvang van de 18de eeuw door den gordel der barrièrevestingen weder eenigszins nader tot elkander gebracht; door de Fransche omwenteling uitgewischt uit de rij der volken; in 1815 te Quatre-Bras en te Waterloo door Oranje nauwer hereenigd dan door baatzuchtig diplomatiek overleg te Weenen: Neerlands natie werd door de ontrouw der groote mogendheden aan haar vóór nog geen vijf-en-twintig jaren genomen besluit, weder verdeeld onder twee vorsten. Nederland en het Huis van Oranje-Nassau erkenden vorst Leopold van Coburg als koning van België.

Met levendigen afkeer van veel wat na 1832 in ons land over het Belgische volk en zijn pas verkozen souverein geschreven en gedicht is

Hun Leopold, hun koning van één dag —

maar daarna ook te onzent gevierd en geacht om zijn heldere inzichten en zijne uitmuntende hoedanigheden als regent; met volle erkenning der gewichtige diensten door mannen als van de Weyer, Goblet, Lebeau, Nothomb en anderen tot verwezenlijking van België's onafhankelijkheid bewezen; vol bewondering voor de krachtige ontwikkeling van België in economischen, industrieelen en commercieelen zin; tevens en vooral met waardeering van het gulle volkskarakter der met Holland zoo nauw verwante Vlamingen — blijven wij, als éénmaal mr. Thorbecke, de scheiding tusschen België en Nederland als een voor beide landen onherstelbare ramp beschouwen en betreuren.

Binnen honderd jaar zouden weer krachtige stemmen opgaan tot een »entente cordiale" tusschen de beide volken van gelijken stam.

Na uitwisseling der bekrachtigingen van het verdrag van 19 April 1839 ging men er toe over om de bestemming der oor-

Digitized by Google

logsvaartuigen te wijzigen en het mobiele leger te ontbinden. De scheepsmacht op de binnenwateren werd beperkt tot 3 wachtschepen en 25 kanonneer-booten. Aangezien de koning in Maart ten vorigen jare de opheffing der koloniale marine had gelast, wier taak uit het moederland moest overgenomen worden, vertrokken drie oorlogsvaartuigen naar-, drie andere keerden terug uit Oost-Indië; vijf kleine bodems hielden zich in de West-Indische wateren op. De *Amphitride* bracht in het laatst van Mei den tot gouverneur-generaal der West-Indische bezittingen benoemden schout-bij-nacht J. C. Rijk over naar Paramaribo. Overigens bleef alleen de *Rijn* in actieven dienst, welk fregat op 28 September te Vlissingen naar de Middellandsche zee uitzeilde, gecommandeerd door den kapitein ter zee Arriëns, onder wien prins Hendrik, op 13 Juni t. v. tot kapitein-luitenant ter zee bevorderd, als eerste-officier diende.

De sterkte der zeemacht verminderde geenszins bij de scheiding van Nederland en België; integendeel bleek reeds in 1840 vermeerdering van uitgaven in plaats van inkrimping der kosten voor de marine noodzakelijk. In 1838 en '39 bedroegen de gewone marine-begrootingen ongeveer *f* 4.500.000, voor 1840 en '41 omstreeks *f* 5.100.000 (Bijlage XX).

De sterkte der levende maritieme strijdkrachten bedroeg in 1839: 568 zee-officieren en adelborsten, 35 officieren der mariniers, 63 dek- en onderofficieren en ruim 5600 schepelingen; in 1841: 625 zee-officieren, 51 officieren der mariniers, 57 dek- en onderofficieren, benevens 5700 schepelingen. De stand der oorlogsschepen (vergelijk bladz. 517) was in 1839: 67 zeil- en 5 stoomschepen, 1 instructie-vaartuig, 3 transport-schepen, 103 kanonneerbooten; in 1841: 63 zeil- en 9 stoomschepen, 1 instructie-vaartuig, 3 transport-schepen en 105 kanonneer-booten [557]).

Daarentegen onderging het leger allengs zeer belangrijke verminderingen.

De sinds 5 October 1830 voor onbepaalden tijd bij de korpsen en bij de mobiele schutterijen in dienst zijnde vrijwilligers alsmede de vrijwillige korpsen, werden bij besluit van 11 Juni 1839 met dankzegging voor hunne belangelooze diensten eervol ontslagen; twee dagen later werd het leger te velde ontbonden.

Op 22 en 23 Juni 1839 ontruimden onze troepen de forten

Digitized by Google

Lillo en Liefkenshoek en bezetten wij weder de vesting Venlo. In den aanvang van Augustus werden de korpsen mobiele schutterij en de daarbij behoorende compagnieën artillerie, het bataljon schutterlijke artillerie en de nog bestaande korpsen reserve-schutterij ontbonden; de miliciens der lichtingen van 1830 tot en met '34 keerden voor goed naar hunne haardsteden terug. Op 8 September d. a. v. kregen de 12de-, de 13de-, de 14de- en de 17de afdeeling infanterie respectievelijk de nos. 1, 3, 4 en 6; de 18de afdeeling werd ontbonden, zoodat de infanterie in het laatst van 1840 na nog enkele wijzigingen, telde: een afdeeling grenadiers en een afdeeling jagers, elke van twee bataljons, tien afdeelingen van drie veld-bataljons en een depot, het algemeen depot der landmacht no. 33 en de garnizoens-troepen: te samen 44 bataljons met 1113 officieren en 48852 onderofficieren en minderen.

Bij de cavalerie werden de depot-compagnieën opgeheven, het regiment lansiers met één eskadron verminderd en de sterkte van alle eskadrons teruggebracht op den vroegeren voet. Het wapen bleef bestaan uit drie afdeelingen kurassiers, twee regimenten lichte dragonders, een regiment huzaren en een regiment lansiers: te samen 30 eskadrons met 286 officieren, 5996 onderofficieren en manschappen, benevens 5189 paarden.

De samenstelling en de sterkte der staven, dienstvakken en overige wapenkorpsen bleven vrij wel onveranderd. Aangezien de toestand van 's rijks geldmiddelen het invoeren van bezuinigingen dringend noodzakelijk maakte, paste men deze vooral toe op het krijgswezen; aan de officieren van alle rangen en wapenen werd aangeboden om zich, onder genot van een gedeelte van hun traktement, met onbepaald verlof tijdelijk uit de gelederen te verwijderen. De begrooting voor 1838 had, gewoon en buitengewoon, te samen ongeveer 20,5 millioen guldens bedragen; die voor 1841 sloot met nog geen 12 millioen (Bijlage XX). Op 1 April 1839 bedroeg de sterkte van het leger te velde 1995 officieren, 60064 onderofficieren en minderen benevens 7606 paarden; de geheele krijgsmacht 2572 officieren, 68130 onderofficieren en minderen, benevens 10109 paarden (Bijlage XVI). Volgens de sterktestaten in het jaar 1841 stonden gemiddeld onder de wapenen en waren met groot verlof:

Digitized by Google

bij de infanterie 950 officieren, 45593 onderofficieren en minderen;
bij de cavalerie 222 officieren, 4632 onderofficieren en minderen en 3568 paarden;
bij de artillerie 349 officieren, 8843 onderofficieren en minderen en 1065 paarden;
bij de genie 107 officieren, 709 onderofficieren en minderen;
bij de staven. dienstvakken en marechaussee 374 officieren, 723 onderofficieren en minderen en 535 paarden — te samen:
2002 officieren, 60500 onderofficieren en manschappen en 5446 paarden (Bijlage XIX A).

III. De dood van koningin Wilhelmina.

Op 22 Augustus 1836 had prinses Frederik aan haar echtgenoot een tweeden zoon geschonken, die het ouderenpaar het verlies van hun oudsten moest vergoeden. Het kind ontving op 26 September bij den doop, o. a. in tegenwoordigheid van grootvorst Michael van Rusland (bladz. 999), de namen van Willem *Frederik* Nicolaas Alexander. Deze plechtigheid was gevolgd (29 September) door die der geloofsbelijdenis van prins Hendrik ten paleize in het Noordeinde; door prins Alexander was dit op 26 September 1834 in de hofkapel op het Loo geschied.

Bij rustelooze bemoeiingen voor de krijgsmachten en klimmende zorgen wegens de gevolgen van het door den koning gehandhaafde stelsel van volharding, trof prins Frederik het verlies zijner moeder op 12 October 1837 te dieper. Eenige dagen na haar terugkomst van het Loo ontsliep de edelaardige vorstin, wier gezondheid door de schokkende aandoeningen van den laatsten tijd geheel was ondermijnd, zacht en kalm in den ouderdom van bijkans drie en-zestig jaren: van welke zij gedurende schier een halve eeuw lief en leed, rampspoed en vreugde met haren doorluchtigen echtgenoot had gedeeld. De koning, haar beide zonen en de erfprins lagen geknield bij haar sterfbed; prinses Marianne bevond zich te Berlijn, prins Alexander was op reis in Italië, prins Hendrik in Oost-Indië.

Digitized by Google

De toekomst, welke hare liefelijke eigenschappen bij haar huwelijk hadden voorspeld (Eerste Deel bladz. 136) was ten volle vervuld. Zelve in haar jeugd de oogappel van een der beminnelijkste vrouwen van dien tijd, had zij van haar teeder beminde moeder geleerd, hoe later eigen kinderen met zachtheid, consequentie, ernst en godsvrucht op te voeden. Haar eigen ouderliefde was te midden van groote rampen door de blijvende liefde van haar echtgenoot en door kinderliefde beloond. Op koningin Wilhelmina pasten de woorden, die de dichter Klijn in de »Montigny" aan zijn held in den mond legde —

Gewis de vrouw alleen is 't waardig beeld van God!

Haar kunstvaardige hand penseelde smaakvolle schilderstukken, die lange jaren de wanden der koninklijke paleizen hebben versierd, ook openlijk zijn ten toon gesteld ten voordeele van behoeftigen en gewonden; steeds moedigde Hare Majesteit jonge kunstenaars door milde waardeering aan. Eigen dikwerf treurige ondervinding had haar oordeel over menschen en zaken, haar blik in het menschelijke hart gescherpt. Nog hooger blonk zij uit door ongekunstelden eenvoud, den spiegel eener reine ziel, dan door den luister van geboorte en stand. Vooral als moeder en als huisvrouw, in eerbied voor God, liefde en weldadigheid voor hare naasten, door goede werken en aalmoezen aan noodlijdenden, weduwen en weezen, voorwerpen harer dagelijksche en bestendige zorgen, had zij grootheid getoond. Heerschzucht en staatslist kende zij alleen, doordien zij en haar gezin daarvan herhaaldelijk het slachtoffer geweest waren. Nimmer heeft zij zich anders met de staatkunde bemoeid dan om de rimpels op het voorhoofd van den koning en van hare zonen weg te streelen; als vrouw en als moeder genoot zij de algemeene sympathie. Terecht schreef een Duitsch blad bij haar dood. »Het is niet den *gekroonde*, maar den *huisvader*, dien de Voorzienigheid heeft bezocht... De koningin was de *Moeder* van haar volk... Men stort tranen over het verlies der koningin, alsof elk haar verloren had." België, dat bij toomeloozen laster immer de koningin als een onschendbaar heiligdom had gespaard, betuigde oprechten rouw met de bewering dat Neerlands troon haar beste sieraad had verloren.

Digitized by Google

Niet de koning der Nederlanden, niet de prinsen uit het Huis van Oranje en Nassau volgden op 26 October 1837 den koninklijken lijkwagen: een diep bedroefde echtgenoot geleidde zijn onvergetelijke gade, kinderen tot in de ziele gewond, geleidden hunne moeder ten grave: denzelfden dag, waarop achttien jaren te voren 's konings zuster, prinses Louise, was ter aarde besteld (bladz. 51).

Een hunner, die aan koningin Wilhelmina de laatste eer zag bewijzen, dichtte —

De schoonste parel praalt in 's konings kroon niet meer;
De schelp, die haar omsloot, ziet hij zijn oog ontwijken;
Maar eng'len vinden eens dat kostbaar kleinood weer,
Dan ziet hij 't straks op 't hoofd van zijnen koning prijken.
Een dankbaar kroost en volk, nu 't haren glans niet ziet,
Schrijft weenend op de schelp: men vond haar weêrga niet.

Rouw over den dood der koningin, teleurstelling over het dreigende verlies van België en toenemende ontevredenheid over ontaarding van het oud-landsvaderlijke beheer ontnamen den koning alle lust tot openlijke viering van de vijf-en-twintigjarige onafhankelijkheid des rijks, welke herinnering bijkans alleen in de kerken werd herdacht (November 1838).

Het volgende jaar deed prins Alexander onder geleide van generaal Friedrich von Gagern en den majoor Rigot de Begnins een reis naar St. Petersburg en Duitschland [558]). Reeds te Kronstadt kwam hen o. a. graaf van Suchtelen namens keizer Nicolaas te gemoet en bleef den prins gedurende de verdere reis door Rusland o. a. naar Moskou en Borodino vergezellen.

Onder de te St. Petersburg veel besproken staatkundige onderwerpen dier dagen behoorde ook het streven van sultan Mahmud II om het in 1833 verloren Syrië terug te krijgen, waarmede voor de mogendheden de Oostersche quaestie op nieuw rees (bladz. 277), welke sinds 1832 een internationaal vraagstuk was geworden. In dat jaar toch was Mehemed Ali, beheerscher van Egypte, in opstand gekomen tegen Mahmud II, had zich door zijn overwinningen in de vlakte van Homs en bij Koniëh (20 December 1832) een weg door Klein Azië gebaand en bedreigde thans Constantinopel. In radeloosheid had de sultan hulp gevraagd aan den czaar, zijn machtigsten maar tevens gevaarlijksten beschermer.

Digitized by Google

Ofschoon weldra een Russisch leger in Klein Azië stond, een vloot in en vóór den Bosporus lag, gelukte 't aan de mogendheden, die de Russen reeds meester waanden van Constantinopel en de handelswegen naar het oosten, om den oorlog te bezweren. Van alle zijden drong men Mahmud tot een schikking. Intusschen liet de vrede van Kutajah (3 Mei 1833) den onderkoning van Egypte in het bezit van Syrië. Keizer Nicolaas beloofde bij het verdrag van Hunkiar-Iskelessi aan Turkije voor acht jaren bijstand tegen elken aanval, op voorwaarde dat de Dardanellen voor de Russische oorlogschepen geopend en voor alle andere staten gesloten zouden blijven.

Enkele weken vóór de aankomst van prins Alexander in Rusland was bij Nisib aan den Euphraat (25 Juni 1839) de poging van Mahmud II tot herovering van Syrië mislukt, waarop hij sinds lang had geaasd en Engeland hem aanzette, welke mogendheid ongaarne Rusland's overwicht in het oosten zag. Eenige dagen later stierf de sultan. Onder den steun van Frankrijk eischte Mehemed Ali thans het erfelijke bezit van Egypte, Syrië en Kandia. Aanstonds namen de vier andere groote mogendheden de Porte in bescherming. Keizer Nicolaas' weerzin van den Juli-troon te Parijs dreef hem om samen te gaan met de regeering te Londen, welke Rusland wist te overtuigen om af te zien van het bij verdrag van Hunkiar-Iskelessi bedongen recht op de Dardanellen en mede Mehemed Ali te dwingen tot teruggave van Syrië en andere veroverde gewesten aan Turkije. Bij de te Londen ter zake gevoerde onderhandelingen toonde de Fransche zaakgelastigde zich zeer oorlogzuchtig, zoodat de vier mogendheden in Juli 1840 een viervoudig verbond sloten, op voormelden grondslag. Toen Mehemed Ali, vruchteloos op Frankrijk vertrouwende, weigerde zich te onderwerpen, kwam een Britsch-Oostenrijksche vloot Turkije te hulp en dwong den oproerigen onderkoning in het voorjaar van 1841 om zich met de erfelijke heerschappij van Egypte tevreden te stellen. Sedert werd de goede verstandhouding tusschen Turkije en Egypte niet meer verbroken.

Guizot bewerkte ter genoegdoening voor Frankrijk, dat door de staatkundige zege van Engeland vernederd en verbitterd was, de ontbinding der quadruple alliantie en een conventie, waarbij de

Digitized by Google

sluiting van de straat der Dardanellen voor de oorlogschepen van alle natiën in beginsel werd aangenomen. Maar een groot deel van het Fransche volk beschouwde met naijver het toenemende overwicht van Engeland in het oosten: voortaan de mededinger van Rusland tegenover de Porte. Rusland verloor door de vernietiging van het verdrag van Hunkiar-Iskelessi alle voordeelen van zijne tusschenkomst in Turkije in 1833 en stond sinds 1841, hoewel schijnbaar in vriendschap, metterdaad tegenover Groot-Brittannië.

Voortdurend waarde het spook van de Oostersche quaestie, dat prins Alexander in de zalen van Petershof had aanschouwd, aan de Europeesche hoven rond, tot de spanning zes jaren na 's prinsen ontijdigen dood, door de oorlogsverklaring van 28 Maart 1854 van Engeland, Frankrijk en Turkije aan Rusland zou losbarsten. Keizer Nicolaas overleefde den oorlog niet. Ook Griekenland, welks kroon prins Frederik reeds een kwart eeuw geleden had geweigerd, bleef door Europa aan zijn lot overgelaten (bladz. 278).

Een voelbaar verlies leden het vorstenhuis en het leger door het ontslag van den luitenant-generaal Jean Victor baron de Constant Rebecque. Reeds in Mei 1833 had hij zijn ontslag willen indienen, maar was op verzoek des konings, vooral op aandrang van prins Frederik, daarvan teruggekomen. Aangezien zijn gezondheid na het overlijden zijner echtgenoote Isabella Catharina van Lynden van Hoevelaken (13 Juli 1836), grootmeesteres van het Huis van prinses Frederik, veel geleden had en hem belette zijn gewichtige betrekking zóó te vervullen, als hij dit wenschte, werd hij in 1837 op zijn verzoek gepensionneerd: bij welke gelegenheid Zijne Majesteit als bewijs van erkentelijkheid voor de vele, trouwe en goede diensten, aan den koning en den lande bewezen, hem den rang van generaal der infanterie verleende. Terzelfder tijd onthief Zijne Majesteit baron de Constant op zijn verzoek eervol van de functiën van opper-intendant over de opvoeding der koninklijke kleinzonen. Hij werd als chef van den generalen staf vervangen, eerst tijdelijk daarna voor goed, door den kolonel Charles Nepveu — in 1849 tot baron verheven —, die deze betrekking tot December 1867 als luitenant-generaal heeft vervuld. Prins Frederik ontving generaal baron de Constant op 31 Augustus 1837

Digitized by Google

in afscheids-audiëntie. De wakkere en kundige krijgsman zou nog tal van jaren genieten van de eervolle rust, welke hem na zijn werkzame loopbaan rechtmatig toekwam.

In Juni van het jaar 1839 woonde prins Frederik te Stuttgart met tal van vorstelijke genoodigden de feesten bij ter gelegenheid van het huwelijk van Z. K. H. den erfprins van Oranje met H. K. H. prinses *Sophie* Frederika Mathilde van Wurtemberg. Voora[de bals bij volle daglicht op den Rozenstein buiten de stad boden een zeldzaam fraaien aanblik. De huwelijks-plechtigheid vond plaats op Waterloo-dag, in de groote marmeren zaal van het koninklijke paleis van Stuttgart, volgens Lutherschen ritus. Terwijl allen van vreugde straalden, zag prinses Marie, oudste zuster van de schoone bruid, er lijdend en vermoeid uit: deels om de scheiding van haar zuster, deels om hare tot dien tijd ongelukkige liefde voor graaf Neipperg, stiefzoon van de oud-keizerin Marie Louise, tweede vrouw van Napoleon I; het volgende jaar zouden ook hare wenschen vervuld worden. Beide vorstinnen waren door koningin Catherine van Wurtemberg, echtgenoote van koning Jerôme van Westphalen, nauw verwant aan de Napoleon'tische dynastie (Derde Deel bladz. 938—941).

Op 17 Juli 1839 deed het jonge vorstelijke echtpaar zijn intrede te 's Gravenhage. 't Scheen wel alsof deze verbintenis rijke vruchten voor de regeerende dynastie en voor Nederland zou dragen. Drie malen begroetten artillerie-salvo's een nieuwen Oranjetelg: geen dezer overleefde hun vader — koning Willem III.

Kort vóór het huwelijk van den erfprins van Oranje was de oudste zoon *Willem* Karel van hertog Bernard van Saksen Weimar op twintigjarigen leeftijd als eerste-luitenant der genie te Nijmegen overleden en aldaar begraven.

IV. 's Lands verdedigingsstelsel.

Naarmate de waarschijnlijkheid eener oplossing van de Belgische quaestie toenam, had de prins-veldmaarschalk met zijn

Digitized by Google

broeder overlegd, welke de gevolgen moesten zijn der afscheiding van het Zuiden voor de defensie van het Noorden. Hoewel bij aanneming der 24 artikelen het koninkrijk der Nederlanden ten naastenbij weder tot de grenzen der voormalige republiek zou teruggebracht worden, stemden de vorstelijke broeders overeen, dat bij den veranderden toestand van Europa, de steeds toenemende legersterkte van de naburen en de sinds Napoleon gewijzigde krijgsvoering, aan terugkeer tot het met instemming van den koning-stadhouder Willem III door Coehoorn ontworpen verdedigingsstelsel, waarbij de buitenliniën en de vooruitgeschoven vestingen de hoofdrol speelden, niet te denken viel. Om uit dien zeer onvoldoenden toestand tot een goed afgerond stelsel van defensie te geraken bleek een geheel andere oplossing noodig.

De gebeurtenissen sedert het jaar 1830 hadden de waarde der vestingen en liniën van verdediging in Noord-Brabant in het licht gesteld. Bij den aanvang der omwenteling had de citadel van Antwerpen de hollende hoop muiters 't eerst gestuit; zonder de vestingen Breda, Bergen-op-Zoom, 's Hertogenbosch en Grave waren zij toen en de volgende jaren verder doorgedrongen en zou de oud-Nederlandsche zelfstandigheid aan de Belgen niet zooveel ontzag hebben ingeboezemd. Maar reeds merkten wij op, hoezeer later het ontbreken eener centraal-stelling den prins-veldmaarschalk te Tilburg en 's Hertogenbosch dikwerf benauwde.

Bij de beraming van een algemeen stelsel van landsverdediging, hetwelk tot richtsnoer zou strekken bij de vast te stellen leger-organisatie en alle verdere handelingen van het oorlogsbestuur, achtte prins Frederik op grond van eigen ondervinding sedert het jaar 1830, in de eerste plaats éénhoofdige leiding noodzakelijk. Op dien grond, ook om een einde te maken aan de zonderlinge verhouding, waarbij de prins van Oranje als opperbevelhebber van het veldleger lager stond dan zijn jongere broeder als commissaris-generaal belast met het opperbestuur der oorlogsaangelegenheden, besloot prins Frederik — nogmaals als in Mei 1815 en in Juli 1831 — zijn eigen positie op te offeren. Met volkomen zelfverloochening raadde hij den koning om aan het opperbevel over de krijgsmacht tevens te verbinden de opperdirectie van het oorlogsbestuur met inbegrip van de algemeene

Digitized by Google

leiding der genie; voorts, om het opperbevel en het opperbeheer aan den prins van Oranje op te dragen. Voor zich zelf verzocht hij alleenlijk met de leiding der artillerie belast te blijven.

De volgende algemeene order bracht de nieuwe regeling ter kennis van het leger —

»Bij Besluit des Konings van den 6den Julij 1839 No. 43 wordt met den 15den dezer Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins van Oranje, Veldmaarschalk en Opperkommandant van het leger, belast met de opper-directie van het Departement van Oorlog, mitsgaders met het onmiddellijk toezigt over de algemeene directie der Genie, gelijk dezelve tot dusverre aan mij als Kolonel-Generaal der verschillende wapenen van de landmagt waren opgedragen. Bij besluit van dienzelfden dag No. 44 is aan mij een eervol ontslag uit laatstgemelde betrekking verleend, zoowel als van de bovenvermelde opper-directie en het onmiddellijk toezigt; terwijl het Z. M. bij laatstgenoemd besluit goedgunstig behaagd heeft, mij tevens wederom te benoemen tot Generaal der artillerie en Grootmeester van dat wapen.

»Deze beschikkingen des Konings ter kennis van het leger brengende, reken ik het mij tot eenen aangenamen pligt, aan hetzelve mijnen dank te betuigen voor het vertrouwen en de welwillende medewerking, welke ik bij hetzelve heb ondervonden in de betrekking, in welke ik de eer had tot hetzelve te staan, aanvankelijk sedert den 1sten Julij 1826 als Commissaris-Generaal van Oorlog, en vervolgens sedert den 1sten Januarij 1830 als Kolonel-Generaal van de verschillende wapenen der landmagt. Met genoegen zie ik terug op hetgeen in dat tijdvak, hoe moeijelijk de tijden en hoe bezwarend de omstandigheden ook geweest mogen zijn, door en bij de landmagt verrigt is; ik verheug er mij over, dat ik mij in de krijgsmagt, tot welke ik hier spreek, niet heb te leur gesteld gevonden in de verwachtingen, die ik koesterde, en die ik bij legerorder van den 1sten July 1826 te kennen gaf (bladz. 195).

»Dat thans in het nieuwe tijdperk, hetwelk wij intreden, ook een ieder bij voortduring en vernieuwing weer alle krachten zal inspannen om ten dienste van Koning en Vaderland werkzaam te wezen, daarvan houde ik mij overtuigd; en, hoewel ikzelf nu daartoe in eene andere betrekking slechts voor een gedeelte mede

Digitized by Google

werkzaam zal wezen, zal ik mij steeds gelukkig gevoelen, wanneer ik in 't algemeen de bewijzen en vruchten daarvan zal zien. Ongetwijfeld zal het voor ons allen tot nieuwe aanmoediging en voldoening strekken, om onder de hooge leiding te staan van Z. K. H. den Prins van Oranje, die tweemaal het leger ter overwinning heeft aangevoerd, wiens behartiging van en belangstelling in al hetgeen het welzijn van Nederland en deszelfs verdedigers betreft, zoo krachtdadig gebleken is.

» De Admiraal der Vloot en Kolonel-Generaal
van al de wapenen der landmagt
(get.) » FREDERIK."

Den 15den Juli, den dag waarop het leger op voet van vrede werd teruggebracht, aanvaardde de prins van Oranje het opperbestuur der militaire aangelegenheden des rijks met de volgende afkondiging —

» Zijne Majesteit de Koning heeft bij besluit van den 6den dezer No. 43 goedgevonden, om, aangezien de omstandigheden zulks thans toelaten, het Opper-kommando over de krijgsmagt te verbinden met de Opper-directie van het Departement van Oorlog, en aan mij deze dubbele betrekking op te dragen.

» Reeds lang heb ik met genoegen aan het hoofd van het leger te velde gestaan, en mij mogen overtuigen van de goede geest en de liefde voor Koning en Vaderland, die hetzelve in het geheel, en ieder in het bijzonder bezielde. Ik neem als zoodanig hartelijk afscheid van dit leger; maar het strekt mij tot een streelend genoegen, niet alleen in gelijke betrekking tot hetzelve te verblijven, maar nog door het mij thans opgedragen toezigt, ook tot alle andere gedeelten der krijgsmagt in meer bijzondere en naauwere aanraking te komen, en zoo doende voor allen mij te kunnen beijveren, en van hunne goede gezindheid, hun pogen en streven en hunne verdiensten steeds de tolk bij Zijne Majesteit te kunnen zijn.

» Ik reken dan op aller medewerking om ons bij Koning en Vaderland verdienstelijk te maken.

» De Veldmaarschalk,
(get.) » WILLEM, Prins van Oranje."

Digitized by Google

Generaal Schuurman werd in het laatst van 1839 benoemd tot directeur van oorlog.

In verband met de veranderingen in het beheer der marine (bladz. 1017), onthief de koning op 21 Juli 1839 den vice-admiraal Wolterbeek, die daarbij onder prins Frederik als directeur-generaal het bestuur had gevoerd, eervol uit zijn betrekking. Jean Chrétien Baud, tot heden nog alleen »directeur voor de zaken van koloniën", trad thans, ook om straks te vermelden redenen, op aan het hoofd der beide reeds in April 1825 vereenigde departementen van marine en koloniën. Prins Frederik werd bij koninklijk besluit van 1 October 1840 van zijn taak bij de vloot ontheven, met behoud van den titel van admiraal. Dankbaar mocht de zeemacht op het tienjarige bewind van Zijne Koninklijke Hoogheid terugzien.

Uitgaande van de onderstelling, dat Nederland zal te strijden hebben met een twee- of driemaal sterkeren vijand, overwogen de prinsen bij eigen aanschouwing, uitvoerige raadpleging der kaart en voorlichting van den luitenant-kolonel jhr. J. G. W. Merkes van Gendt de waarde der bestaande verdedigingsliniën en vestingen en brachten ze voor hunne verbeelding in verband met verschillende onderstellingen van aanval en verdediging. Trouw aan de waarheid »que la poitrine des bourgeois est la meilleure défense" hadden de levende strijdkrachten immer meer bijzonder hunne belangstelling getrokken, zonder daarom de beteekenis der doode weermiddelen te onderschatten. De prins van Oranje begeerde dat de verwaarloosde verdedigingstoestand van Staats-Vlaanderen en Noord-Brabant verbeterd, vooral de vervallen Utrechtsche- en de Hollandsche liniën hersteld zouden worden, welke zooals herhaaldelijk in het hoofdkwartier te Tilburg was betoogd, het veldleger, wanneer het in of na 1832 voor vijandelijke overmacht had moeten terugtrekken, niet den minsten steun zouden verleend hebben. Groot gewicht hechtte de kroonprins aan de verdediging van Amsterdam en drong er op aan, dat men bij de droogmaking van het Haarlemmer-meer allerminst de veiligheid van de hoofdstad zou uit 't oog verliezen. Op den 24sten Juli 1840 bracht Oranje op de Houten'sche vlakte bij Utrecht in eenen breeden kring van genie-officieren zijne hoofddenkbeelden in woorden: dat men uit het hart van het land uitgaande, »*de zaak bij het hoofd*

Digitized by Google

»*en niet bij den staart moest aangrijpen*", met uitdrukkelijke aanbeveling om reeds den volgenden dag aan te vangen ter »*geheele* »*voltooiing van de linie van Utrecht en de reduit-stelling van* »*Amsterdam.*"

De prins-veldmaarschalk ontvouwde zijn stelsel in een memorie, gedagteekend van 16 Augustus 1840, die hij bij zijn vader indiende om te weten in hoe verre de koning zijne beschouwingen goedkeurde, vervolgens zonder vrees van tegen 's konings zienswijze te handelen, aan de verschillende takken van het militair bestuur een daarmede strookende richting te kunnen aanwijzen. Het merkwaardige stuk wees op de groote beteekenis eener *geconcentreerde verdediging*, *die als vaste permanente stelling ons veldleger beschikbaar makende*, *een krachtige actieve verdediging* zou bevorderen. Wanneer *deze* stellingen in behoorlijken staat van tegenweer waren gebracht, dan zou men nader bepalen, wát van de oostelijke en de zuidelijke buitenfrontieren te behouden, wát te verlaten. De memorie is onbeantwoord gebleven; die haar ontworpen had aanvaardde zeven weken later den troon.

Van 1840 tot 1850 werd langzaam gearbeid aan de voltooiing van de Nieuwe Hollandsche waterlinie, op kleinere schaal ook aan de werken óm Amsterdam, ten einde in verband met het droogleggen van het Haarlemmer-meer in de verdediging der hoofdstad te voorzien.

Overeenkomstig het ontwerp van 1840 waren de tot tijdelijk behoud ingerichte »buitenfrontieren" en »strategische punten" — de Geldersche IJssel, de Grebbe-stelling, de Maas-linie, loopende van Pannerden over Nijmegen en Grave naar 's Hertogenbosch, de zuider waterlinie, de forten te Westervoort en te Pannerden, de geretrancheerde kampen van Nijmegen en Vught nabij 's Hertogenbosch, enkele vestingen in Noord Brabant en Limburg — bestemd om bij een eventueele nederlaag den terugtocht van het veldleger naar het »binnenfrontier" d. i. de Nieuwe Hollandsche waterlinie te verzekeren; zoodat het veldleger met gerustheid en kans van slagen buiten de vesting Holland den aanvaller kon te gemoet gaan.

Bij verwezenlijking van slechts een klein deel der oorspronkelijke ontwerpen viel omtrent concentratie der landsverdediging

Digitized by Google

weinig te bespeuren. De instelling van het comité van defensie leidde evenmin tot krachtigen voortgang. Dit lichaam was bij koninklijk besluit van 10 April 1850 ingesteld »als inrichting van blijvenden aard om den minister van oorlog te dienen van advies omtrent alle zaken 's rijks verdediging betreffende of daarmede in verband staande." Prins Frederik was bevoegd in zijne hoedanigheid van veldmaarschalk de zittingen van het comité bij te wonen, maar bracht aldaar slechts een adviseerende stem uit. 't Mag aan 's prinsen onbaatzuchtige vaderlandsliefde worden toegeschreven, dat hij zich vergenoegde met zulk een bescheiden rol in een commissie, waarbij zijn hooge rang en rijpe ondervinding hem voor het praesidium schenen te bestemmen: in welk geval het comité waarschijnlijk heel wat meer zou tot stand gebracht hebben. Tot 1858 werden slechts enkele verbeteringen in de Nieuwe Hollandsche waterlinie en in de stelling van Amsterdam aangebracht. Men behield de voorwaarts van de buiten-frontieren gelegen permanente verdedigingswerken, die nutteloos troepen te hunner verdediging bonden — de vooral door de heeren E. Stieltjes en W. J. Knoop gewraakte zoogenaamde »schadelijke vestingen" —; maar de buiten de vesting Holland noodig geachte werken bleven onuitgevoerd.

Nadat een in 1852 speciaal ingestelde commissie van onderzoek betreffende de verdediging der stelling van Helder tot geenerlei uitkomst had geleid, zond de toenmalige minister van oorlog, de luitenant-generaal baron Forstner van Dambenoy, op 29 October 1855 de voorstellen van een andere in September '53 benoemde commissie tot onderzoek en verdediging der zeegaten, aan het comité van defensie. De minister verlangde, dat alle leden van het comité, elk in het bijzonder, omtrent bedoelde voorstellen advies zou uitbrengen, welke adviezen daarna in afzonderlijke beraadslaging moesten komen. In verband met de vraagpunten betrekkelijk de aanwending en bewapening van blokschepen, drijvende batterijen en dergelijken was het comité tijdelijk met een drietal hooggeplaatste marine-officieren versterkt. Hoewel prins Frederik wegens andere werkzaamheden de zittingen niet kon bijwonen, nam hij steeds inzage van alle bescheiden en van het op 7 Januari 1857 nopens de kust-defensie vastgestelde verslag. De voorstellen had-

Digitized by Google

den echter geen gevolg. Zoo sukkelde men voort, tót de op nieuwjaarsdag van 1859 door den Franschen monarch — Napoleon III, die, zooals wij straks zullen zien, in December 1848 kort na den val van Lodewijk Philips tot president der Fransche Republiek, in '52 tot keizer der Franschen was uitgeroepen — jegens den Oostenrijkschen gezant gesproken woorden plotseling den indruk gaven, alsof het keizerrijk van den vrede de dagen van den Eersten Napoleon wilde doen herleven. Dit gevaar stoorde onze regeering in hare rust, zoodat de minister van oorlog, generaal van Meurs, ijlings aan het comité van defensie de herziening van 's rijks verdediging aan de landzijde opdroeg. De minister verklaarde uitdrukkelijk, dat hij het reeds zoo lang hangende defensie-vraagstuk tot oplossing wenschte te brengen, bepaalde adviezen verlangde aangaande het behoud en de verbetering van bestaande liniën, stellingen en vestingen, benevens den aanleg van nieuwe versterkingen. Trouw woonde prins Frederik alle vergaderingen bij, welke ván 17 Januari tot 10 Februari dagelijks behalve des Zondags, werden gehouden. Niet enkel door zijn tegenwoordigheid getuigde de prins-veldmaarschalk van groote belangstelling in de behandelde onderwerpen; maar ook door de aandacht waarmede hij de beraadslagingen volgde, daaraan deelnam en herhaaldelijk, niettegenstaande den door het oorlogsbestuur gevorderden spoed, tegen overijling waarschuwde. Met onverdeelde attentie luisterde hij naar de voorlezing der notulen en vroeg meermalen aanvullingen omtrent door hem of anderen gesproken maar niet met voldoenden nadruk weergegeven betoogen. Soms vergeleek hij de minutestukken met afschriften of bijvoegingen en weerlegde zelfs de bezwaren van stijl en schrift, zeggende »dat hij lang genoeg minuten »op de departementen van marine en van oorlog had gelezen om »uit doorhalingen en *leelijke pootjes* wijs te kunnen worden".

's Prinsen bijzijn stichtte groot nut, terwijl zijn minzaamheid een iegelijk tot vrije uiting van gevoelens aanmoedigde. Herhaaldelijk noodigde de prins de leden van het comité in het Korte Voorhout »in klein tenue" of »gewone dagelijksche kleeding, met »laarzen en zonder hoed (steek)" aan tafel, van waar zij altijd met een gevoel van aangename ontspanning terugkeerden.

Nogmaals baarde de berg een muis. De uitslag van het rap-

Digitized by Google

port, ook de overwegingen der ministers C. F. van Meurs en jonkheer E. A. O. de Casembroot, kwamen aan het licht door het koninklijk besluit van 7 Maart 1860 tot regeling der passieve weermiddelen: bij behoud van nagenoeg alle schadelijke vestingen eer een stap terug- dan voorwaarts. Nagenoeg tegelijkertijd (1859) brak België met de van de vorige eeuw nog overgebleven barrièrevestingen en ging over tot het geconcentreerde verdedigingsstelsel, door, zoowel op krijgs- als staatkundige gronden, de stelling van Antwerpen naar de denkbeelden van den luitenant-generaal Brialmont in te richten tot centraal-reduit; in 1887 nog versterkt door het aanleggen van de zoogenaamde Maas-linie met de geretrancheerde legerkampen Luik en Namen benevens het daartusschen gelegen fort bij Hoey; in 1906 weder door algeheele uitbreiding en verbetering der stelling van Antwerpen.

Het comité van defensie stelde de sterkte van onze krijgsmacht op voet van oorlog vast ten getale van 95000, bij gelijktijdige bedreiging der grenzen en kusten op 106000 hoofden. De legersamenstelling van 1861 werd dienovereenkomstig ontworpen (Bijlage XIX C), maar niet bereikt. De oorlogsbegrooting voor dit jaar klom tot bijna dertien, die voor marine tot ruim negen millioen guldens (Bijlage XX).

De Duitsch-Deensche oorlog in 1864 en de niet te rechtvaardigen afstand van Sleeswijk, Holstein en Lauenburg ten gunste van Pruisen en Oostenrijk vestigden op nieuw de aandacht op onze kusten en leidden tot benoeming van een nieuwe staatscommissie, samengesteld uit officieren van de zee- en de landmacht (3 Juni 1864); haar rapport van 22 October d. a. v. bracht weinig of geen verbetering. Twee jaren later toonde de Duitsche broederstrijd duidelijk aan, dat tegenover de snellere, meer doortastende oorlogvoering, de uitwerking der snelvurende wapenen en de aanzienlijk toegenomen legersterkte der groote mogendheden, de strijdkrachten van Nederland ontoereikend zouden blijken voor een verdediging, die bij de grenzen aanving. Bovendien bracht de omwenteling in het zeewezen en den vestingbouw onze defensie op nieuw in een toestand, die allerwege voorziening eischte.

Eindelijk sloeg de generaal J. A. van den Bosch, in 1866 opvolger der ministers de Casembroot en J. W. Blanken, weder

Digitized by Google

de in 1840 door de prinsen (bladz. 1028) aangegeven richting in. Hij versterkte het niet door inundatiën gedekte gedeelte der Nieuwe Hollandsche waterlinie beoosten Utrecht door de forten te Vechten en Rynauwen op ongeveer vier kilometers afstands van de stad, ten einde deze tegen bombardement te beveiligen. Om gelijke redenen verrezen de forten Voordorp en Ruigenhoek op 2,5 en 3,5 kilometer ten noordoosten van het oude Sticht.

Toen in Juni 1870 plotseling de krijg tusschen Duitschland en Frankrijk ontbrandde en ook ons vaderland bedreigde, werden ijlings leger en vloot tot handhaving der onzijdigheid op voet van oorlog, liniën, sterkten en stellingen in staat van verdediging gebracht. De bij de mobilisatie gebleken leemten en gebreken vormden het uitgangspunt voor belangrijke verbeteringen in de landsverdediging. Een groot deel der natie gaf in die dagen blijken van vertrouwen in den zeventigjarigen staatsman, wiens naam sinds meer dan twintig jaren aan de maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling van Nederland verbonden was. Ofschoon gebukt onder den last van den ouderdom en lang zoo krachtig niet meer als bij zijn optreden in 1849 en '62, aanvaardde mr. J. R. Thorbecke op 3 Januari 1871 de hem ten derden male aangeboden ministerieele taak en trad, onder den drang des tijds 's lands weerbaarheid op den voorgrond stellende, zooals men schertsend zeide, »met het geweer op schouder" de tweede kamer binnen. Zijn dood (5 Juni '72) verhinderde die taak te volbrengen. Om bij den door hem gegeven stoot tot een meer afdoende regeling van de doode weermiddelen, tevens op het voetspoor van den generaal-majoor van den Bosch tot de gewenschte concentratie, opruiming van onnutte vestingen en verdedigingswerken te geraken, streefden de elkaâr opvolgende ministers J. J. van Mulken — onder wiens bewind het comité van defensie werd opgeheven (9 November 1868) — A. Engelvaart, F. A. T. Delprat en M. D. graaf van Limburg Stirum, oud-verdediger van den Antwerpschen vijfhoek (bladz. 937), naar het vaststellen van verdere plannen, wier ontleding echter in de sectiën der tweede kamer en de aldaar ontwikkelde gevoelens geen meerderheid konden verwerven. Generaal A. W. P. Weitzel, weleer een felle tegenstander van de doode weermiddelen, slaagde er in, na enkele wijzigingen in de ontwerpen

Digitized by Google

zijner voorgangers, op 18 April 1874 de wet tot regeling en voltooiing van het vestingstelsel in het staatsblad te doen verschijnen. De codex stelde vast, welke reeds bestaande of nog te bouwen stellingen en verdedigingswerken het vestingstelsel zouden uitmaken, en de volgorde waarin de bouw daarvan zou geschieden. Indirect werd besloten tot opheffing van alle niet tot het aangenomen stelsel behoorende sterkten. Het sperfort bij Westervoort werd voltooid, daarna in de jaren 1882, 1897 en 1902 nog verbeterd; het sperfort Pannerden werd in 1885 en '87 omgebouwd [559]).

Tevens werkten mannen als jhr. Storm van 's Gravesande, Stieltjes, kapitein de Roo van Aldewerelt — wegens zijn bekwame critiek van de legertoestanden geen *persona grata* bij hoogerhand — en anderen ijverig mede aan het militaire gebouw, waarvoor mr. Thorbecke een vasteren grondslag had willen leggen. Onder de bouwstoffen daartoe rekenden: wettelijke bepalingen tot regeling van het militair onderwijs in verband met een betere wijze van aanvulling van den generalen staf (bladz. 23 en 204), de militaire geneeskundige wetten gegrond op de algemeene geneeskundige bepalingen van den minister mr. J. H. Geertsema in 1874, nieuwe voorschriften omtrent de garnizoenen, de inkwartiering van troepen, de mobilisatie der strijdkrachten, de instelling van reserveofficieren, wijziging van de militaire pensioenen bij de land- en zeemacht en dergelijken.

Prins Frederik bleef de uitvoering van de vestingwet met groote belangstelling volgen, maar onthield zich na de opheffing van het comité van defensie, ook om andere redenen, van elke inmenging.

Hoewel de wet aanvankelijk acht jaren voor de voltooiing van het vestingstelsel had gesteld, leidden verschillende redenen tot vertraging. Al aanstonds bleek de omvang der uit te voeren werken veel grooter te zijn dan de wetgever zich had voorgesteld. Voorts dwong de snelle ontwikkeling der artillerie-techniek, na 1884 inzonderheid de uitwerking der »brisante" projectielen daarmede bij den bouw en de inrichting der forten en andere werken rekening te houden, hetgeen langdurig oponthoud veroorzaakte. Ook redenen van staatkundigen en financieelen aard werkten de voltooiing van de vestingwet binnen den gestelden termijn tegen.

Het verdedigingsstelsel onderscheidt de beide in 1840 ont-

Digitized by Google

worpen kringen. De buitenkring omvat in hoofdzaak de provinciën Noord Holland, Zuid Holland, een deel van Utrecht en Noord Brabant, begrensd door de Nieuwe Hollandsche water-linie van de Zuiderzee bij Naarden langs Utrecht tot de Lek, van de Lek to de Merwede en door het land van Altena tot de Nieuwe Merwede: de Noordzee-kust van Hellevoetsluis tot Helder en de Zuiderzee. kust van Helder tot Naarden.

De binnenkring bestaat uit de stelling van Amsterdam. Deze was in 1874 ontworpen als kringstelling zonder kern, omsloten door onderwaterzettingen, welke, wanneer het veldleger éénmaal binnen de stelling is teruggegaan, in hoofdzaak dwingen tot passieve verdediging. De binnenruimte werd aanvankelijk alleen groot genoeg ontworpen om de stad tegen bombardement te beveiligen. In 1881 — het sterfjaar van prins Frederik — besloot de regeering, ten einde een insluiting te bemoeilijken en te beter in de vereischte hulpmiddelen tot verpleging der bevolking en van het leger te voorzien, om den forten-kring aanzienlijk te verwijden. Dienovereenkomstig werd de straal der vesting verlengd van tien tot vijftien kilometers, gemeten van de bebouwde kom der hoofdstad tot den buitenomtrek der forten. Hun onderlinge afstand is ontworpen van 2 tot 2.5-, op de breedste gedeelten der inundatie van 4 tot 5 kilometers. De bouw der stelling van Amsterdam ving in 1883 aan met het fort Abcoude, vorderde wegens verschil van inzichten der elkaâr opvolgende ministers van oorlog zeer langzaam, doch nadert nu de voltooiing. De stelling wordt begrensd door een lijn loopende van Muiden over Abcoude, Uithoorn, Aalsmeer, Hoofddorp, Spaarndam en Krommeniedijk naar Edam.

Behalve uit de beschreven hoofdstellingen bestaat het vestingstelsel uit: de positiën van Helder, van de Geldersche vallei en de Neder Betuwe — de Grebbe linie —, de Zuider waterlinie van de Maas boven St. Andries tot den Amer beneden Geertruidenberg, de werken tot dekking van rivierovergangen en opname van troepen aan IJssel, Waal en Maas, de stellingen van 't Hollandsch Diep en het Volkenrak, van de monden der Maas en van het Haringvliet, benevens werken aan de Wester Schelde.

De forten aan den Hoek van Holland en IJmuiden waren reeds bij de vestingwet van '74 opgenomen, als behoorende tot

Digitized by Google

de uitvoering van den Nieuwen Rotterdamschen waterweg en het Noordzee-kanaal. De inrichting der stelling van Helder geschiedde volgens bedoelde wet en de adviezen der in 1877 door den minister H. J. R. Beyen benoemde commissie van officieren der zee- en landmacht. De verbetering der kustverdediging is in den laatsten tijd weder ter hand genomen, en wel door instelling der staatscommissie van 25 Juni 1903 betreffende de samenwerking van zee- en landmacht. Het door deze op 24 September 1904 uitgebrachte rapport strekte als grondslag voor het wetsontwerp van 1910 ter verbetering van de kust-defensie.

Wat de sterkte en de samenstelling der levende strijdkrachten betreft, het stiefkind onzer landsverdediging, verving na telkens verworpen ontwerpen op de militie en de schutterij van schier alle vroegere bewindvoerders van oorlog — van jonkheer G. J. G. Klerck in 1876, de generaals Beyen in '77 en A. E. Reuther in '80 —, de organisatie van 14 Februari 1881 de legersamenstelling van het jaar 1861 (bladz. 1032) zonder echter ingrijpende verbetering te brengen. Meer en beter beloofde de organisatie van 30 Maart en 17 Augustus 1905, gegrond op de gewijzigde militiewet van 24 Juni 1901 (Staatsblad no. 159), met invoering van den verplichten persoonlijken dienst en het militie-kader, achtjarigen diensttijd met verlenging van zeven jaren dienst bij de landweer, welke laatste instelling de schutterij verving, en uitbreiding van het jaarlijksche contingent tot 17500 man. Afschaffing der dienstvervanging en persoonlijke vervulling van den militairen dienstplicht, de uit een staatsrechtelijk oogpunt meest rechtvaardige beginselen van legervorming, hadden levenslang het ideaal van prins Frederik gevormd (bladz. 201), hetwelk echter pas lange jaren ná zijn verscheiden zou worden verwezenlijkt.

Uit het voorgaande en het verhaal der krijgsgebeurtenissen gedurende het tijdvak 1830—'40, toen prins Frederik de opperdirectie voerde over de ministeriën van marine en oorlog, tezamen één departement van landsverdediging, mogen blijken de grootere slagvaardigheid der beide krijgsmachten, vloot en leger, meer eenheid in de bevelvoering ter zee en te land, op de grenzen en op de

Digitized by Google

kusten, rustiger waarborg van 's lands veiligheid, dan in de daarop gevolgde zeventig jaren, sinds het beheer der defensie weer door twee hoofden gevoerd werd.

V. Koning Willem I doet afstand van de kroon.

De op 1 October 1830 door den koning benoemde commissie voor de grondwetsherziening had op 8 November d. a. v. haar ontwerp ingediend (bladz. 465), maar tengevolge van de gebeurtenissen in België verder niets kunnen verrichten. Toch bleef men de wenschelijkheid eener herziening erkennen, getuigen herhaalde verklaringen van den minister baron Verstolk van Soelen aan de tweede kamer — o. a. op 20 Januari '31 —, verschillende geschriften als van den rechtsgeleerde Jonas Daniël Meyer, graaf van Hogendorp en anderen: zoodat een nieuwe commissie was benoemd, die echter geen ingrijpende wijzigingen als invoering van de ministerieele verantwoordelijkheid, rechtstreeksche verkiezingen, enz. aandurfden. Na den Tiendaagschen veldtocht ontried mr. van Maanen elke verandering »als aantastend den grondslag van het staatsgebouw". Gedurende het *status quò* werd in de kamer en in de liberale pers herhaaldelijk de wensch naar herziening geuit; maar de regeering liet de zaak rusten, tot de eindregeling met België en de gevolgen van groote misbruiken op financieel gebied het vraagstuk der grondwetsherziening weer op den voorgrond brachten.

Ofschoon het aan den commissaris-generaal Du Bus de Ghisignies gelukt was door bezuinigingsmaatregelen, ook bij oprichting van de Java-bank den treurigen toestand der Indische financiën eenigszins te herstellen, kon hij 's konings weerzin tegen de schijnbaar minder winstgevende toepassing van vrijen arbeid in plaats van gedwongen cultures en leverantiën niet overwinnen. Zijn opvolger, de luitenant-generaal van den Bosch (bladz. 253), wist Zijne Majesteit alleen te winnen voor uitbreiding der gedwongen cultuur over geheel Java: in dien zin dat de Javaan een deel der opbrengst

Digitized by Google

van zijn grond als schatting aan den souverein zou afdoen, terwijl de handelsmaatschappij zorgde voor het overbrengen van de producten naar en den verkoop in Europa. Het »cultuurstelsel" leverde onder het beheer van Van den Bosch, in 1834 bij zijn terugkomst in Nederland benoemd tot minister van koloniën als opvolger van den Zuid-Nederlander Servais van Gobbelschroy, daarna van de heeren Baud *ad interim* en de Eerens groote voordeelen op voor het moederland, maar ten koste van de inboorlingen, die door de Europeesche ambtenaren en de inlandsche hoofden werden uitgemergeld. Bovendien had de regeering, om te voorzien in financieele behoeften, aanzienlijke voorschotten van de handelsmaatschappij opgenomen — 39 millioen — en de overzeesche bezittingen belast met een schuld van ongeveer twee honderd millioen guldens; terwijl de ware omvang der Indische baten en geldelijke trans-acties strikt geheim werd gehouden (Tweede stuk, bladz. 12).

Telkens werd door de volksvertegenwoordiging aangedrongen op wijziging in onze staatkundige instellingen en vereenvoudiging der staathuishouding; tevens haar volledig met den financieelen toestand des rijks bekend te maken. Meermalen had de regeering daaromtrent toezeggingen gedaan, doch steeds de uitvoering verschoven. Ook na de eindschikking met België aarzelde de koning aan de gedane beloften te voldoen. Wel verklaarde Zijne Majesteit, na overleg met den raad van state, bij het openen der kamers (21 October 1839) dat het tijdstip gekomen was om over te gaan tot de wijzigingen der grondwet, die door de scheiding van Nederland en België noodzakelijk geworden waren; doch het onbepaalde vertrouwen, hetwelk men vroeger in den koning stelde, had plaats gemaakt voor wantrouwen. Men was niet meer met toezeggingen tevreden en vreesde, zich spiegelende aan het pas verleden tijdperk van volharding tegenover de groote mogendheden, dat ook de herziening der grondwet op de lange baan zou geschoven worden.

Het revolutionnaire geschrift »Orde" van mr. Dirk Donker Curtius deed een geweldige beweging ontstaan. Zijn oordeel over den bestaanden toestand luidde vlijmend scherp. »Onze regeering is die der middelmatigen bij een kundigen vorst, der dommen bij een onkundigen vorst, der intriganten bij een zwakken vorst,"

Digitized by Google

Zijn opwekking tot petitiën vond echter geen ingang. Het naamlooze tegengeschrift »Wanorde" teekende den invloed, welken de gloeiende artikelen van de »Arnhemsche Courant" op flauwhartigen begonnen uit te oefenen en hoe sterke conservatieve geest in 1839 nog bij de meesten heerschte.

Andere geschriften betreffende de grondwetsherziening als die van jhr. mr. W. T. Gevers Deynoot, Corver Hooft, inzonderheid de »Aanteekening op de grondwet" van den hoogleeraar mr. Thorbecke droegen den stempel van ernst, bedachtzaamheid en kalmte. Toch is de waarde van Thorbecke's meer scherpzinnige dan leerzame bijdrage sterk overdreven. Prins Frederik vond het zelfs weinig leesbaar, al te theoretisch en teleurstellend.

Het misnoegen vermeerderde, toen van den Bosch een nieuwe leeningswet voorstelde van 56 millioen guldens ten laste van Oost Indië, welke, althans gedeeltelijk, strekken moest tot vereffening der zonder toestemming van de staten-generaal bij de handelsmaatschappij opgenomen gelden. Ten einde afkeuring te kennen te geven aan de regeering wegens hare deels onbetrouwbare, alleszins onvoldoende toelichtingen, het kabinet te noodzaken om ontwerpen tot grondwetsherziening in te dienen, verwierp de tweede kamer, na overleg in comité-generaal, de voorgestelde leening met een groote meerderheid (20 Dec. 1839) en met eenparige stemmen de voor 1840 voorgedragen begrooting. Om geen staking in den gang van zaken te brengen en de regeering in staat te stellen tot de noodige uitgaven, bewilligden de staten-generaal een credietwet voor de eerste helft van het jaar 1840 [560]). Ofschoon de regeering niet van ministerieele verantwoordelijkheid wilde weten, was deze werkelijk reeds ingevoerd; de heeren van den Bosch en de minister van financiën Beelaerts van Blokland konden geen andere verdedigingsgronden vinden dan noodzakelijkheid om aan geld te komen en moesten aftreden. In hun plaats benoemde de koning op 21 Juli 1839 den heer Rochussen uit Amsterdam voor financiën, Baud voor marine en koloniën (bladz. 1028).

Ten einde eenige voldoening aan de verontwaardigde kamers te verschaffen diende de regeering bij koninklijke boodschap vijf onbeduidende ontwerpen tot wijziging der grondwet bij de tweede kamer in (30 December 1839); weinig anders bevattende dan een

Digitized by Google

bekrachtiging van hetgeen feitelijk sedert de scheiding van België reeds bestond, als: de bestanddeelen van het rijk, de plaats voor de inhuldiging des konings, de benoeming en het aantal leden van den raad van state benevens de samenstelling van de beide kamers der staten-generaal. Deze vasthoudendheid aan een staatsregeling, welke door het algemeen voor verbetering vatbaar en door velen als hoogst gebrekkig beschouwd werd, werkte niets anders uit, dan de begeerte naar ingrijpende hervormingen nog levendiger op te wekken. De volksvertegenwoordiging liet dan ook niet na haar verlangen naar doortastende verbeteringen te doen kennen. Behalve de vrij stormachtige kamerzittingen in het voorjaar van 1840, vermeerderde de onrust in den lande door den strijd op godsdienstig en op kerkelijk gebied tusschen de synode en de »afgescheidenen" (bladz. 986), en door onzekerheid in de buitenlandsche staatkunde bij de oostersche quaestie en herleving van de oude vijandschap tusschen Frankrijk en Duitschland. Voor de eerste maal klonk Becker's strijdlied

Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein.

Nieuwe geschriften van mr. Thorbecke en Dirk Donker Curtius, de aankondiging van wetsvoorstellen door meerdere kamerleden als Luzac, van Dam van Isselt, van Rappard, Schimmelpenninck van der Oye — laatstgenoemde bracht in de kamerzitting van 17 December 1840 aan het licht, dat de staatsschuld sedert tien jaar met 200 à 300 millioen gulden was vermeerderd en sprak van »misleiding der kamer door een vroegeren minister »(van financiën)" [561]) —, de bestrijding van voormelde geschriften door de heeren Asch van Wijk en Groen van Prinsterer gaf der regeering aanleiding om, ofschoon schoorvoetende, bij de reeds gedane voorstellen zeven andere te voegen (18 Maart 1840), waartoe behoorden regeling van het stemrecht bij de wet, vermindering van het inkomen der kroon tot 1,500.000 guldens, geregelde inlichting der staten-generaal omtrent ontvangsten en uitgaven voor de koloniën benevens regeling bij de wet aangaande het batig slot der overzeesche bezittingen, invoering van tweejarige begrootingen met vaste verdeeling der uitgaven voor de departementen van algemeen bestuur, een betere regeling van de landsverdediging e. m. a.

Digitized by Google

Doch ook deze voorstellen achtte de meerderheid der kamer geenszins voldoende; vooral drongen de ledén aan op invoering van de ministerieele verantwoordelijkheid.

Ten einde de regeering te bewegen aan haar verlangen te voldoen staakte de kamer de beraadslagingen over de begrooting (13 Mei 1840), met het gevolg dat haar werkelijk een voordracht betreffende de verantwoordelijkheid der ministers werd aangeboden (16 Mei), waarop de kamer de begrooting aannam (18 Mei).

De ontwerpen tot herziening van de grondwet, waartoe nu behoorden de verantwoordelijkheid van de hoofden der ministerieele departementen, de splitsing van Holland in twee provinciën Noord- en Zuid-Holland e. m. a., werden nu in beraadslaging gebracht en op één na — wijzigingen in den vorm der militie behelzende — door de tweede kamer (10 Juni), vervolgens ook door de eerste kamer aangenomen. Spoedig kwam nu een in dubbelen getale opgeroepen vergadering van de tweede kamer bijéén (4 Augustus), waarin ook de heeren mr. Thorbecke, Groen van Prinsterer en de Kempenaer zitting hadden; ze nam, niet zonder levendigen strijd, de voorstellen aan met uitzondering van dat, betrekking hebbende op de verkiezing der leden van de stedelijke raden.

De afkondiging der veranderingen en bijvoegingen in de grondwet (Stbl. no. 48 tot en met 59) geschiedde op 4 September 1840; twintig dagen later werden ze ook op het hertogdom Limburg toepasselijk verklaard. De kabinets-raad werd behouden, ook nog na 1849; feitelijk is dit college nooit opgeheven.

Wetgevende arbeid viel weinig in den smaak van prins Frederik. Sinds het jaar 1823 had hij slechts zelden deelgenomen aan de zittingen van den raad van state (bladz. 81). Zeer behoudend van aard, zag hij in den aandrang tot grondwetherziening vooral pogingen tot vermindering der prerogatieven van de kroon, zoodat hij evenmin in de jaren 1839 en '40 als in 1847 de beraadslagingen over de herziening der grondwet verlangde bij te wonen. De zittingen over dit belangrijke onderwerp in 1839 en '40 zijn meest alle gepresideerd door den prins van Oranje, die daarbij trouw door den erfprins vergezeld werd. Zich verheugende over de betere stemming in de buitenlandsche staatkunde, zag prins Frederik bij het drijven der vrijzinnigen de toekomst van

Digitized by Google

het vaderland en elders met zorg tegemoet. Dit blijkt uit 's prinsen briefwisseling met den hoogleeraar en staatsraad in buitengewonen dienst mr. van Assen. »Ik dank elken dag den hemel, dat ik mij sedert October (bladz. 1050) aan alles onttrokken heb, thans rust en onafhankelijkheid geniet; zulks te meer, daar elke dag mijne overtuiging versterkt wordt dat ik, in betrekking gebleven zijnde, niets had kunnen verhinderen of afwenden. Thans kan ik misschien nog iets goed uitrichten, door zorgvuldige onthouding de gemoederen temperen of kwaad voorkomen. Ik zie hetgeen nu reeds geschiedt niet zonder bekommering en de toekomst met nog grooter bezorgdheid te gemoet. Dit alles maakt mij weinig opgeruimd, hoewel ik God zij dank aangename verstrooiing, veel geluk en vreugde bij vrouw en kinderen vind, daarmede ruime stof tot genoegen en dankbaarheid..." Een van 's prinsen toenmalige grootste zorgen was om voor zijn zoon een gouverneur te vinden, die geen vrijzinnige beginselen was toegedaan.

De buitengewone zitting der kamer op 5 September 1840 werd door den minister van binnenlandsche zaken, baron Merkus de Kock, met een korte aanspraak gesloten. Tevens kon die bewindsman aan de staten-generaal mededeelen, dat den vorigen dag aan het Koninklijke Huis door de geboorte van een erfprins een stamhouder geschonken was.

De bekrachtiging van de gewijzigde grondwet was de laatste regeeringsdaad van koning Willem I.

De aangebrachte wijzigingen voldeden echter niet aan hen, die een herziening meer overeenkomstig met de eigenaardigheden der natie, de hulpbronnen van den staat en de veranderde behoeften des tijds, gewenscht hadden. Dit, gevoegd bij den buitengewoon ongunstigen toestand van 's lands geldmiddelen, deed het misnoegen tegen den koning, dien zijne onderdanen éénmaal »Vader Willem" hadden genoemd, dagelijks stijgen. De groote diensten, door Willem I bij geheelen opbouw der staatsinrichting aan het vaderland bewezen, het feit dat hij vroeger beginselen had voorgestaan, welke voor dien tijd vrijzinnig mochten heeten, zijne gemakkelijkheid in den omgang en zijn onbekrompen milddadigheid kwamen niet meer in aanmerking. Men dacht alleen aan het stelsel van volharding en de daaruit voortgevloeide onheilen, weet

Digitized by Google

die uitsluitend aan stijfhoofdigheid en baatzucht des konings, maar zag voorbij dat de vertegenwoordigers der natie en de verschillende pers-organen jaren achtereen wel degelijk door goedkeuring en volgzaamheid tot het nu zoo verfoeide stelsel hadden medegewerkt. Geen Oldenbarneveld was in den kabinets-raad of in de kamers der staten-generaal opgestaan om de volkszaak tegenover dynastieke belangen te verdedigen. De raadslieden van de kroon hadden slaafs voor 's konings dikwerf autocratischen wil gebogen en waren zoodoende in hunne verplichtingen jegens het vaderland te kort gekomen. Toen ook zijne Noord-Nederlanders zware grieven deden hooren en betere waarborgen tegen misbruik van gezag begeerden; toen 't bleek dat de vorst, die vroeger niet dan goed had kunnen doen, de liefde en het vertrouwen zijner onderdanen had verloren: toen gevoelde Willem I zich niet meer op zijn plaats en ontkiemde in hem het verlangen om zich van den last der regeering te ontdoen. 's Konings voornemen tot een tweede huwelijk met de zeven-en-veertigjarige gravin Henriette d'Oultremont de Vegimont (bladz. 166) gaf den doorslag aan zijn verlangen [562]).

De prins van Oranje en prins Frederik zagen aanvankelijk in zoodanig huwelijk niets hetwelk hun afkeuring wekte. Het bezoek dat de prinsen op 10 Augustus 1831, gedurende den veldtocht, te Duras aan de meest vertrouwde hofdame hunner moeder hadden gebracht, bewees hunne achting voor de vrouw, die van moederszijde een Nederlandsche — zij was op 28 Februari 1792 te Maastricht geboren — trouw aan het Nederlandsche hof was gebleven, niettegenstaande hare familie-leden al spoedig na de omwenteling van 1830 de zijde van België gekozen hadden. Met barones von Estorff, die niet vrij was van ijverzucht jegens gravin d'Oultremont, behoorde zij tot de oudste dames ten hove. De prinsen vonden zelfs behagen in een gebeurtenis, welke hun vader bij het klimmen der jaren het leven moest veraangenamen. Doch het algemeene misnoegen, dat het hoofd van het regeerende vorstenhuis een Belgische, de roomsche kerkleer belijdende, tot zijn gemalin zou verheffen, veranderde allengs de stemming der beide prinsen. Ook bij 's konings oudste raadslieden en dienaren, als de ministers van Maanen en van Doorn, graaf van der Duyn en anderen wekte het voorgenomen vorstelijke huwelijk ernstige be-

Digitized by Google

denkingen. Onder deze invloeden ging de ergernis van het publiek ten slotte zoo ver, dat velen den koning in het openbaar een groet van beleefdheid weigerden. Gedienstigen deden zich op om in gemeenten en invloedrijke kringen, waar men gevoeligheid en vrees onderstelde voor krenking der belangen van kerk en staat, protest op te wekken. Bij den koning kwamen geschreven en gedrukte waarschuwingen en smeekingen in om hem te herinneren aan de verplichtingen, die door zijn belijdenis en zijn koningschap tegenover de protestantsche kerk op hem rustten. Een ontslagen officier van het Nederlandsch Indische leger en enkele schendblaadjes openden een lasterveldtocht in de pers, waarbij het aanstaande huwelijk des konings met »Jetje Dondermond" op de schandelijkste wijze werd voorgesteld. De »Arnhemsche courant" kwam er met cynische naïviteit voor uit, dat ze zich over de geruchten omtrent het huwelijk verheugde, omdat de natie nu eindelijk zou ophouden aan de »vaderlijke" regeering van koning Willem I te gelooven en uit eigen oogen leeren zien. Vooral in 's konings onmiddellijke omgeving brouwde men veel kwaad. Streng calvinistische predikanten wezen er van den kansel op, hoe ook koning Salomon zich in de dagen van zijn ouderdom met »buitenlandsche vrouwen had afgegeven".

Ds. Delprat teekende in die dagen aan —

»L'excitation, pour ne pas dire le soulèvement, est devenu général, grâce aux discours incendiaires et aux confidences faites aux chambres basses, par beaucoup de personnes qui environnent le monarque. J'en sais quelque chose! On ne se fait pas d'idée de ce que le dépit, la rivalité, l'amourpropre blessé ont dicté et le mal, que sous prétexte de montrer son attachement au roi, on lui a fait. Personne n'a égard à l'isolement où Sa Majesté se trouve, à la nulleté de sa vieille cour, surtout depuis la mort de tous ses vieux amis. Le pasteur Huydecoper a prêché et fait une sortie relative au projet de mariage ... Le pasteur Dermout s'engagea dans un long discours exhortatoire envers le roi. Sa Majesté dans sa réponse se borna à des généralités et ne s'expliqua nullement sur sa résolution. Parmi les arguments de Dermout étaient l'appui et le dévouement que la maison d'Orange avait constamment trouvé dans les pasteurs réformés. Le roi rappella à l'encon-

Digitized by Google

tre le mal que dans les années 1784 à 1787 ces pasteurs avaient fait par leurs prédications patriotiques, leur conduite... Quant à Huydecoper, les gens sensés le blâment fort... c'était entre quatre yeux qu'il aurait dû lui aller parler, mais non contribuer à lui aliéner les esprits en l'attaquant en public, à diminuer l'attachement de son peuple... Mecredi dernier quatre pasteurs d'Amsterdam sont venus à l'audience déployer leur éloquence sur ce même sujet; on prétend que Sa Majesté avait l'air fâché et ces messieurs l'air capot..."

De bejaarde koning gevoelde meer behoefte aan een kalm huislijk leven en den omgang eener beschaafde vrouw, dan gehechtheid aan het gezag, waarvan hij de verdrietelijkheden gedurende de laatste jaren zoo ruimschoots had ondervonden en welke zeker niet zouden verminderen.

Onder de betrekkelijk schaarsche plechtigheden ten hove in het jaar 1840 behoorden de belijdenis van prinses Sophie op 16 April ten paleize in het Noordeinde, en de ontvangst van de bijzondere Britsche en Pruisische gezantschappen; het eerste tot kennisgeving aangaande het huwelijk van koningin Victoria met prins Albert van Coburg, het andere bij den dood van koning Frederik Wilhelm III en de troonwisseling in Berlijn. De koning ontving beide gezantschappen op het »Huis ten Bosch", waar hij na den dood van koningin Wilhelmina des zomers vertoefde.

Sir Edward Disbrowe had ondeugend maar niet ten onrechte beweerd, dat zijn jonge souvereine onmiddellijk na haar troonbestijging geen tijd had om aan trouwen te denken. Hoewel in geest, kennis, vastheid van karakter de gelijke van koningin Elisabeth, een der grootste vrouwen die ooit een troon beklommen hebben, verlangde Victoria op het gebied van amor het voorbeeld van »old Bess" niet te volgen. Maar alvorens te huwen, wilde zij leeren regeeren. Trots een staatsregeling, die het hoofd van den staat ja als onfeilbaar beschouwt en boven de wet stelt, haar alle rechten toekent maar zonder bevoegdheid deze tot heil van land en volk uit te oefenen, wilde de jonge whigs-gezinde majesteit niet geregeerd worden maar zelf regeeren. Met lenigheid en zelfbedwang, gepaard aan kracht en zedelijken moed, vernam koningin Victoria

Digitized by Google

van lord Melbourne — wegens zijn afkeer van drukte, algemeen genoemd »lord Pococuranti" — en andere ministers, wat betreffende het streven van O'Connell om aan de verdrukte Ieren gelijke rechten als aan de Engelschen en de Schotten te bezorgen, in het parlement en op de »*monster-meetings*" der »*repealers*" of voorstanders van herroeping der unie tusschen Ierland en Engeland omging. Met angstige belangstelling volgde zij de woelingen der »*chartisten*", die bij een nieuwe grondwet alle voorrechten van geboorte, rang en bezit wilden laten vervallen en aan de geheele mannelijke bevolking het stemrecht verleenen. Terwijl de ontzaglijke ontwikkeling van het stoomwezen, later van de electriciteit, en de stoute vlucht van het fabriekswezen de staatkundige vraagstukken in Engeland schier verdrongen, handhaafde koningin Victoria »her woman's politics". Dit liet zij o. a. aan lord Peel gevoelen, wiens zonderlinge bemoeiingen met hare hofhouding in de »*bedchamber-question*", wel verre van Melbourne te verdringen, dezen in het gezag bevestigden. Tijdens het daarop volgende torykabinet, liet de koningin zich weder omtrent de voordeelen van een nieuwe graanwet, van een inkomstenbelasting en andere maatregelen tot herstel van evenwicht tusschen de staats-ontvangsten en -uitgaven breedvoerig voorlichten; door Cobden, de ziel van de »*anti-cornlaw league*", om bij afschaffing der korenwetten tot algemeene handelsvrijheid te geraken. Critiseerende, zonder het laatste woord te willen hebben, niet eigenzinnig maar ook niet zwak; soms na rijp beraad toegevende; bij onzekerheid van overtuiging aandringende op uitstel van beslissing; geen voet gevende aan de aristocratie van geboorte, toen in Engeland als nog daar en elders veelal vol pretenties zonder daaraan geëvenredigde kennis of wetenschap; evenmin heil ziende in mede-regeering van het volk; gaarne hare raadslieden ter wille maar nooit vergetende wat souvereine plicht tegenover de natie gebood; altijd met groot doorzicht, leerde koningin Victoria vooral in de eerste jaren harer regeering dat tactvolle geven en nemen, hetwelk goede ruiters en constitutioneele vorsten moeten kennen. Bij vergelijking tusschen Willem IV en Victoria mocht Groot Brittannië in omgekeerden zin verklaren, wat van den eersten Stuart als opvolger van Elisabeth was gezegd: *Regina fuit William, sed nunc rex Victoria.*

Digitized by Google

Echt vrouwelijk, teeder van hart, vergat zij echter den zin niet van het ook door haar gezongen »Home, sweet home" en verloochende geen oogenblik hare liefde voor haar jongsten neef Albert van Coburg. Aan een diner bij prins Frederik ter eere van het huwelijk van koningin Victoria (10 Februari 1840) verhaalde de Britsche gezant aan prinses Frederik, met hoe fijn overleg de koninklijke vrouwe zich van haar moeilijke taak tot huwelijks-aanzoek bij Coburg had gekweten. Het verhaal is te piquant om niet mede te deelen.

In 1839 was prins Albert, na een reis met baron von Stockmar in Italië, ten tweeden male naar Londen gereisd; hij muntte uit door groot verstand en mannelijke schoonheid. De beide jongelieden beminden elkaar wederkeerig. »Prince Albert formed the little Queen's constant adoration." Reeds op één der eerste avonden van zijn verblijf reikte zij hem op een thé-dansant te Windsor Castle eenige bloemen, en de betooverde prins — zoo lachte sir Edward glunder — »proved instantly to be a gallant one". Wijl de ridderorden op zijn hoog toegeknoopte uniform geen plaats lieten voor het bouquetje, sneed hij met een zakmes den rok op de borst open en borg de liefdetolken op zijn hart. Enkele dagen later liet prins Albert zich tegenover de koningin zoo dankbaar uit over het gastvrije onthaal in Engeland, dat Victoria hem »with a somewhat naughty smile" vroeg — »Wanneer 't Uwe »Hoogheid zoo goed in Engeland bevalt, wilt U dan niet bij ons »blijven?" — »For ever" — antwoordde de prins hartstochtelijk.

Den volgenden morgen liet de koningin prins Albert bij zich ontbieden en sprak hem over hare genegenheid. Met zachte, liefelijke bekoring beleed zij, dat hij haar hart had gewonnen en zij zich overgelukkig zou gevoelen, wanneer hij »het offer wilde bren»gen, zich met haar door het huwelijk te verbinden." De prins werd zoo medegesleept door de openhartige lieftalligheid der koningin, dat hij de knie boog en hare hand kuste, »deze trouwe »hand, die ik niet meer zal loslaten" [563]). Haar oom Leopold was de eerste, aan wien koningin Victoria haar geluk berichtte.

Al spoedig gaf koningin Victoria kennis aan den toenmaligen minister Melbourne, dat zij hare hand aan prins Albert had aangeboden, en deelde na het vertrek van prins Albert de verloving

Digitized by Google

aan haar naaste bloedverwanten en aan de »Privy Council" mede.

Het naar een sprookje gelijkende verhaal deed de ronde door de geheele uitgaande Haagsche wereld.

Ofschoon de Britsche staatsregeling aan den »Prince Consort" elke regeeringsbemoeiing ontzegde, heeft geen souvereine een trouwer raadsman bezeten dan Victoria. Onvermoeid en levenslang hielp en steunde hij de koningin bij hare staatkundige en sociale studiën betreffende Groot Brittannië, andere mogendheden en Amerika, waarbij zij tot in de schijnbaar minst beteekenende bijzonderheden doordrong. Het Britsche hof, gedurende »the season" te Windsor; des zomers te Balmoral in Schotland, volgens een Franschen schrijver, »acceptant le dîner en piquenique dans les montagnes"; 's winters te Osborne Castle" — allengs met tal van kinderen gezegend, vormde een toonbeeld van huwelijksgeluk; daarvan getuigt het dagboek van koningin Victoria. Prins Frederik heeft meermalen hare langdurige regeering geprezen als een zegen niet alleen voor Groot Brittannië maar voor de gansche beschaafde wereld, een school voor constitutioneel regeerende vorsten en constitutioneel geregeerde volken.

Op 7 Juni 1840 was de zeventigjarige koning Frederik Wilhelm III overleden. Willem I verzuimde niet er op te wijzen dat ook zijn schoonbroeder sinds lang (1824) was hertrouwd met de roomsche gravin von Harrach — die later echter naar de protestantsche kerk overgegaan en tot vorstin von Liegnitz verheven was —, zonder dat deze verbintenis eenige verwijdering tusschen vorst en volk had gebracht. Koning Frederik Wilhelm IV aanvaardde de kroon der Hohenzollern met de vrome betuiging »Ich und mein »Haus wollen den Herrn dienen." Aan zijn neef prins Frederik schonk hij bij den aanvang zijner regeering, te gelijk met zijn vriend prins Wilhelm van Pruisen, den rang van generaal der infanterie (10 September 1840). Niet zonder zorg zag prins Frederik bij 's konings onbuigzaam karakter en ingenomenheid met eigen begrippen, tegenover hetgeen de geest des tijds vorderde, Pruisen's toekomst te gemoet.

Bij de algemeene vreugde over de geboorte van 's konings achterkleinzoon, een eerste maal in de geschiedenis van het Huis

Digitized by Google

Oranje en Nassau, was zoo weinig bekend omtrent 's konings plan tot afstand van den troon, dat de hofkapelaan Delprat op 26 September betreffende de aanstaande doopplechtigheid aanteekende: »Cette cérémonie se fera très-probablement au palais du jeune prince (au Plein). Comme le nouveau-né ne montera au trône qu' après la mort de son père, lequel ne le fera qu' après le décès du sien, lequel attendra également que S. M. lui cède la place, ceux qui seront témoins de son couronnement auront bien oublié si le nouveau roi a été baptisé en public ou non..." Doch de doop werd uitgesteld en had plaats op 4 November (bladz. 1052) gedurende de eerste weken der regeering van koning Willem II; de vorstelijke doopeling zou niet tot den troon komen.

De prins van Oranje en prins Frederik hadden onlangs op het Loo de oprichting bijgewoond van de »Hawking Club", ten doel hebbende herstel van de valkenjacht in Nederland, onder het beschermheerschap van den prins van Oranje en het praesidium van zijn tweeden zoon Alexander, die daaraan zijne beste krachten wijdde. Het koninklijke paleis op de Veluwe weerklonk dien zomer van het geklapwiek der afgerichte roofvogels en het hoorngeschal der reigerjachten, toen tegen 29 September onverwacht 's konings komst op het lustslot werd aangekondigd. Zijne Majesteit was vergezeld door C. barones von Esdorff »dame du palais" en de hofdame A. S. barones de Constant Rebecque. Tot dien tijd had de koning alleen aan zijn beide zonen, aan den minister mr. van Maanen en den secretaris van staat baron van Doorn van Westcapelle in volkomen vertrouwen zijn besluit medegedeeld om den schepter, welke Zijne Majesteit meer dan een vierde eener eeuw gevoerd had, neder te leggen en afstand te doen van een regeering vol arbeid, vol staatszorgen, vol heerlijke bladzijden, maar sinds de laatste jaren vol rampen en teleurstellingen. Naar 's konings meening had het vaderland behoefte aan meer klem en nadruk in het constitutioneel bewind en was voor hem de tijd van ruste gekomen, welke hij met de gravin d'Oultremont wenschte te genieten, zonder aanstoot te geven aan de natie.

De door het besluit van hun koninklijken vader opgewekte gemoedsbewegingen uitten zich bij den prins van Oranje en bij prins Frederik op geheel verschillende wijze. De troonopvolger had nooit

Digitized by Google

zijn bestemming voor het koningschap uit het oog verloren, maar stemde te weinig overéén met zijn vader om bij hem ter schole te gaan; als gevolg der gebeurtenissen sinds 1830 had hij zich zelfs tot zekere hoogte de voogdijschap van den koning moeten laten welgevallen. En nu het aanvangspunt van zijn loopbaan als souverein plotseling daar was, vroeg Oranje zich met zekeren schrik af, óf de drift van zijn bloed — gevolg der overwerkzaamheid van zijn hart —, zijn behoefte aan beweging konden samengaan met de gezette werkzaamheid in het kabinet, soms langdurige overleggingen met de raadslieden van de kroon; óf zijn prikkelbare zenuwen bestand zouden zijn tegen de menigvuldigheid van ontroerende ontmoetingen, die hem als koning wachtten. Een aandoenlijk tafereel had op 4 October plaats te Baarn, waar Oranje persoonlijk, geheel onverwacht aan zijn ouden mentor, generaal baron de Constant, zijn aanstaand koningschap kwam meêdeelen. Knielend vroeg hij bij het nieuwe in te treden levenstijdperk den zegen van den leider zijner jeugd. Volgens de briefwisseling van prins Frederik met mr. van Assen waren ook zijn hart en ziel sterk bewogen. Bij de groote liefde, welke de prins aan zijn vader toedroeg, begreep en beaamde hij zijn besluit ten volle: maar 't deerde hem, dat de koning de regeering niet met algeheele voldoening, met een doorn in het vleesch nederlegde.

Ook nu weder sterkte prins Frederik het zelfvertrouwen van zijn broeder ten einde het volk op te wekken uit moedeloosheid, nieuwe bronnen voor het nieuwe staatsleven te ontsluiten. Hoewel hij daartoe geheel onopgemerkt en in stilte wenschte mede te werken, maakte hij zich bij voorbaat vrij van alle andere verplichtingen, zooals bleek uit het koninklijk besluit van 1 October 1840 no. 10, waarbij aan prins Frederik »op HoogDeszelfs wensch eer»vol ontslag werd verleend uit de betrekking, hem bij besluit van »6 Juli 1839 no. 44 tot het departement van den grootmeester »der artillerie opgedragen, en zulks met behoud van den rang en »de waardigheid van grootmeester der artillerie . . ." Met grooten weemoed bracht de prins het offer zijner actieve bemoeiingen aan het wapen, waarvan zijn lust nooit is vervreemd.

Op 's konings uitnoodiging waren de beide prinsen en Oranje's twee oudste kleinzonen, alsmede de hoofden der departementen —

Digitized by Google

de heeren C. F. van Maanen, J. G. baron Verstolk van Soelen, F. W. F. T. baron van Pallandt van Keppel, mr. H. J. van Doorn van Westcapelle, H. baron Merkus de Kock, J. C. Baud, J. J. Rochussen, mr. F. J. M. T. baron de Pelichy de Lichtervelde en de luitenant-generaal A. Schuurman —, de leden van den raad van state en de geheimraad voor de Luxemburgsche zaken, de heer C. E. Stifft, naar Apeldoorn ontboden om zich op 7 October des middags ten twaalf ure op het koninklijke lustslot te vereenigen. Naar de groote zaal van het paleis geleid zijnde, namen zij plaats aan een tafel, aan het midden waarvan de koning gezeten was tusschen den prins van Oranje, prins Frederik, den erfprins en prins Alexander. Zijne Majesteit stond met kalme waardigheid op en deelde mede, dat de vergadering was bijeengeroepen om uit eigen mond de verklaring te hooren, dat de koning, na rijp beraad, uit vrijen wil en geheel uit eigen beweging, onherroepelijk had besloten om zijn koninklijk, groothertogelijk en hertogelijk gezag aan zijn wettigen opvolger, Zijne Koninklijke Hoogheid den prins van Oranje, over te dragen, zich alleen den titel van koning Willem Frederik, graaf van Nassau voorbehoudende. Reeds was van de overdracht een akte in duplo opgemaakt, prijkende met het grootzegel van het koninkrijk. Na voorlezing van dit gewichtige staatsstuk werd het door Zijne Majesteit, de prinsen en al de aanwezigen onderteekend om in het rijks-archief te worden nedergelegd met een daaraan gehechten afdruk van de proclamatie, welke de groote gebeurtenis den volke zou verkonden [564]).

Nadat alles in den vereischten vorm gebracht was, stond de souverein andermaal op, bedankte in hartelijke en welsprekende bewoordingen zijne raadslieden voor de trouwe diensten aan hem en den lande gedurende langeren of korteren tijd bewezen, en wekte allen op om zijn opvolger met evenveel ijver en verknochtheid te dienen. Daarop verliet de koning de groote zaal, gevolgd door de prinsen, met welke Zijne Majesteit geheel alleen het middagmaal gebruikte. Geen enkele dienaar kon getuigen van de veelbeteekenende gesprekken, welke dezen maaltijd hebben gekenmerkt. In de proclamatiën aan het volk, een van den koninklijken vader en een van zijn zoon, maakten den meesten indruk de woorden, waarmede de aftredende koning als reden van zijn af-

Digitized by Google

stand opgaf »dat een vaste, krachtige, mannelijke hand, jeugdiger »en niet weifelende door vroegere herinneringen, tot het bestuur »van het koninkrijk vereischt werd."

Op 8 October legden de te 's Gravenhage in garnizoen zijnde troepen, onder bevel van generaal Schuurman, in het Malieveld, ook in tegenwoordigheid van koningin Anna Paulowna, den eed van trouw en gehoorzaamheid aan Willem II af.

Hetgeen velen beschouwen als een onvergeeflijke stijfhoofdigheid in Eersten Koning Willem tegenover den tuimelgeest der omwenteling in alle staten van Europa, zou hem bij een anderen loop der staatkundige gebeurtenissen wellicht voor groote schranderheid zijn aangerekend. Ten volle recht blaamde mr. Isaac da Costa nogmaals de rol der mogendheden te Londen, die het recht verkracht en aan den roemrijken veldtocht van Augustus 1831 de welverdiende belooning ontzegd hadden —

't Rijk der Nederlanden scheurt!
Nu was 't een worstlen van langgerekte vrede
En wrevel; 't zwaard, of 't waar, bezworen in de schede;
In schijn van middlaarschap, geweld en hoogheid heer,
Aan 't recht zijn recht, en aan den zegepraal zijn eer
Ontkend!

Da Costa's lied, waarin hij aan de voornaamste momenten van Neerland's eerste koningschap herinnerde, tevens de nijverheid, de kunst en de wetenschap dier dagen bezong, mocht in de richting, die de dichter volgde, een opmerkelijk verschijnsel des tijds heeten. De troonafstand van den vroeger schier vergoden monarch werd door de meerderheid der natie onverschillig vernomen.

Op 4 November 1840 nam de grijze monarch voor de laatste maal deel aan een hof-ceremonie. Op dien dag smaakte hij het zeldzame voorrecht, in de Kloosterkerk aan het hoofd van vier geslachten de doopplechtigheid bij te wonen van zijn achterkleinzoon *Willem* Nicolaas Alexander Frederik Karel Hendrik. De voorganger gedacht in zijn toespraak hoe »een viertal vorsten, die de koninklijke kroon gedragen hebben, nog dragen, of eenmaal dragen zullen, zich tot hetzelfde godsdienstige doel vereenigd vonden om Gods verbond te houden en zijne inzettingen te bewaren." Het

Digitized by Google

Huis van Oranje had den hoogsten top van bloei bereikt. Blijde hoop op de bestendige en wederkeerige liefde van dat Doorluchtige Huis en het getrouwe Nederlandsche Volk ontluikte opnieuw in aller harten.

Weldra verliet koning Willem Frederik het vaderland, alleen vergezeld door baron d'Ablaing als kamerheer en den luitenant-kolonel Spengler als adjudant. Op 17 Februari 1841 werd in de Fransche kerk te Berlijn het huwelijk van Zijne Majesteit Willem Frederik graaf van Nassau met Henriette Adriana Ludovica Flora gravin d'Oultremont de Vegimont voltrokken en blijkens akte van 2 October d. a. v. in de registers van den burgerlijken stand der gemeente 's Gravenhage ingeschreven.

De graaf van Nassau sleet zijn overige levensdagen bij afwisseling te Berlijn in het »Niederländische Palais" [565]) en op zijne landgoederen in Silezië. Nog eenmaal bezocht hij het lustslot het Loo, waarop hij zich rechten had voorbehouden; enkele weken na de geboorte van den tweeden zoon van den prins van Oranje, Willem Frederik *Maurits* Alexander Hendrik Karel, ook 's Gravenhage. Maar de bezoeken aan het vaderland mochten den avond van zijn leven niet vervroolijken. Van zijne kinderen bleef prins Frederik hem het dierbaarste; wederkeerig kwam de edele vorst zijn hoogbejaarden vader zooveel mogelijk te gemoet en bezocht hem herhaaldelijk te Berlijn. Nimmer heeft de edele vorst vergeten, velen tot beschaming, wat hij eens te Parijs op een ouden »gobelin" had gelezen —

»Souviens-toi de qui tu es fils, et ne forligne pas".

Zeer bijzonder interesseerde de bejaarde vorst zich voor 's prinsen op 5 Juli 1841 op het »Huis de Pauw" geboren dochter, die op 11 Augustus d. a. v. bij den doop in de Kloosterkerk de namen van Wilhelmina Frederika Anna Elisabeth *Maria* ontving (bladz. 182). Gedurende den winter van 1842 logeerde de oud-koning nog enkele dagen bij prins Frederik te 's Gravenhage. In het najaar werd de koning te Berlijn door een zware ziekte aangetast, waarvan hij echter geheel herstelde.

Ook na afstand van den troon bleef koning Willem Frederik aan velen weldoen. Hij kwam o. a. in den zomer van 1843 te

Digitized by Google

gemoet in den nijpenden geldnood van de schatkist, door af te zien van de inkomsten der domeinen en andere vorderingen op het rijk, te zamen ruim vier millioen guldens bedragende, en door aanbod eener kapitale som van tien millioen als leening tegen slechts 3 % rente. Deze voor het rijk alleszins voordeelige schikking heeft den stoot gegeven tot de straks te bespreken voorstellen van den minister van Hall betreffende een vrijwillige leening of een gedwongen heffing. Tot zekere hoogte was op den hoogbejaarden vorst toepasselijk, wat van lord Bolingbroke is getuigd na zijn uitsluiting uit het Britsche parlement —

> Princely counsel in his face yet shone,
> Majestic, though in ruin . . .

Op Dinsdag 12 December 1843, ruim een maand na zijn terugkeer uit 's Gravenhage, en terwijl prinses Marianne zich wegens allertreurigste huiselijke omstandigheden te Rome bevond, trof den een-en-zeventigjarigen vorst zonder langdurig lijden den dood. Hij was de eerste van zijn geslacht, die zulk een hoogen leeftijd bereikte. Prins Frederik en zijne gemalin bevonden zich juist te Berlijn en snelden terstond naar den koninklijken lijder. In tegenwoordigheid van zijn meest geliefde kinderen gaf hij den geest.

In den avond van den 22sten dier maand werden de stoffelijke overblijfselen van den ex-koning Willem I (Frederik) uit het »Niederländische Palais" weggedragen en, gevolgd door koning Frederik Wilhelm IV, prins Frederik der Nederlanden, prins Albert van Pruisen, alsmede door alle overige aanwezige koninklijke prinsen en vergezeld door den generaal-majoor van Omphal, met militaire plechtigheid overgebracht naar de plaats, van waar het lijk verder aan boord van een stoomboot naar Hamburg gevoerd werd. Daar lagen de stoomschepen *Curaçao* en *Cerberus*, onder bevel van den schout-bij-nacht Koopman, waarmede het stoffelijke overschot van koning Willem Frederik, den eersten uit zijn roemrijk Huis die onder dezen titel over Nederland had geregeerd, Hellevoetsluis en vervolgens Rotterdam bereikte. Hier was het koning Willem II, die vooraan de sombere rouwzaal op 's rijks werf binnensnelde.

In den vroegen morgen van 2 Januari 1844 bewoog zich de lijkstoet naar Delft, waar koning Willem II, vergezeld van prins

Digitized by Google

Frederik en de jongere prinsen, het lijk afwachtte aan de Nieuwe Brug in de woning van den gepensioneerden kolonel Warnaer: een der eersten, die den Souvereinen Vorst op 30 November 1813 bij zijn komst op het Scheveningsche strand hadden verwelkomd. Tegen twee uur zonk het vorstelijke lijk in de grafgewelven bij zoo vele Doorluchte voorzaten en riep de heraut van wapenen boven den ingang —

»De plechtige ter aarde bestelling van Zijne Majesteit koning »Willem Frederik, graaf van Nassau, is volbracht!"

Koning Willem I was geen gewoon mensch, geen gewone koning. Twintig jaren lang had het volk hem laf gevleid — een onzer dichters noemde hem zelfs »Europa's Salomon" —, zochten enkele staatsdienaren en flauwe volksvertegenwoordigers, dikwerf uit eigenbelang, zijn hart en hoofd te bederven. Daarna is hij hard beoordeeld, ten slotte belasterd. De geschiedenis zijner regeering leert aan het volk, om een vorst niet onvoorwaardelijk bij zijn leven te vergoden; aan den vorst, om geen overdreven waarde te hechten aan de uitbundige liefdesbetuigingen van

Het wispelturig volk, dat veel te los van hoofd,
Genoten dienst vergeet en 't ergste liefst gelooft.

's Konings godsdienstzin was oprecht, zijn plichtgevoel sterk, zijn werkkracht ongeëvenaard en onuitputtelijk. Zijne bekwaamheden op krijgskundig en administratief gebied verdienden erkenning. Hoewel hij het diepe inzicht van een genie miste, gaven het beleid en de onvermoeide inspanning, waarmede hij den staat der Nederlanden uit een toestand van diep verval tot grooten bloei en welvaart had opgebouwd, Neerland's Eersten souverein blijvende aanspraak op hooge waardeering door tijdgenooten en nakomelingschap. 's Konings stijfhoofdig volgehouden weigering om in een schikking met België te treden heeft, helaas! den glans zijner regeering getaand, allengs al doffer en doffer gemaakt, ten slotte Willem I alle populariteit doen verliezen.

Digitized by Google

HET »NIEDERLANDISCHE PALAIS — UNTER DEN LINDEN" TE BERLIJN.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET „NIEDERLÄNDISCHE PALAIS — UNTER DEN LINDEN" TE BERLIJN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 08004 6256

Digitized by Google